Zeven eeuwen wonen, werken en winkelen in de Langestraat van Alkmaar

Peter Bitter (red.)

Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek bij Langestraat 16-18 in 2000, Langestraat 64-66 in 2001 en Langestraat 52-62 in 2015.

RAMA 25

Met bijdragen van Peter Bitter, Guus van den Berg, Karin Beemster, Henk van Haaster, Uwe Heussner, Nancy de Jong, Steven Kalverdijk, Jan Klinkert, Lisette Kootker, Deandra de Looff, Pressler GmbH, Rob Roedema, Tamara Vernimmen, Sjaak Waterlander, Jørn Zeiler

Bebouwing en bewoningsgeschiedenis

Zeven eeuwen wonen, werken en winkelen in de Langestraat van Alkmaar

Deze uitgave kwam tot stand met een financiële bijdrage van het Convent voor Gemeentelijke Archeologen

Zeven eeuwen wonen, werken en winkelen in de Langestraat van Alkmaar

Peter Bitter (red.)

Met bijdragen van Peter Bitter, Guus van den Berg, Karin Beemster, Henk van Haaster, Uwe Heussner, Nancy de Jong, Steven Kalverdijk, Jan Klinkert, Lisette Kootker, Silke Lange, Deandra de Looff, Pressler GmbH, Rob Roedema, Tamara Vernimmen, Sjaak Waterlander, Jørn Zeiler

Bebouwing en bewoningsgeschiedenis

De gemeente Alkmaar is gecertificeerd voor gravend archeologisch onderzoek
conform BRL 4000, protocollen 4003 en 4004

COLOFON

Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 25

Opmaak: SPA-Uitgevers, Zwolle
Tekst: Peter Bitter (red.); auteurs Peter Bitter en Guus van den Berg m.m.v. van Karin Beemster, Henk van Haaster, Uwe Heussner, Nancy de Jong, Steven Kalverdijk, Jan Klinkert, Lisette Kootker, Silke Lange, Deandra de Looff, Pressler GmbH, Rob Roedema, Tamara Vernimmen, Sjaak Waterlander, Jørn Zeiler
Fotografie: Peter Bitter en Rob Roedema (tenzij anders vermeld)
Tekenwerk vondstmateriaal: Rob Roedema en Peter Bitter (tenzij anders vermeld)
Digitale beeldbewerking: Peter Bitter (00LAN, 15LAN; voorwerpfoto's), Guus van den Berg van Plaats Relict (01LAN) en Lassooy Design (voorwerpfoto's)
GIS/kaartopmaak 00LAN, 01LAN: Guus van den Berg, Plaats Relict.

ISBN/EAN: 978-90-820837-9-8
Uitgave van de vakgroep erfgoed van de gemeente Alkmaar
© Copyright Gemeente Alkmaar 2022

Alle rechten worden voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

Inhoud

Deel I Bebouwing en bewoningsgeschiedenis

Inleiding 11

1. De Halve Maen en de Coninclijcken Propheet David 15
Archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek bij Langestraat 16 en 18 en Houttil 60-58 in 2000 (00LAN)
Peter Bitter

1.1 Inleiding
1.2 De aangetroffen sporen
1.3 Samenvatting en synthese

Literatuur
Bijlage 1 Sporenlijst van opgraving 00LAN
Bijlage 2 Vondstenlijst (Rob Roedema en Peter Bitter)
Bijlage 3 Archiefbronnen over eigenaren en bewoners (Jan Klinkert en Peter Bitter)
Bijlage 4 Dendrochronologisch onderzoek (E.A.M.Hanraets, RING Amersfoort)

2. De voorgangers van warenhuis Spruyt 79
Archeologisch en historisch onderzoek bij Langestraat 64-66 in 2001 (01LAN)
Guus van den Berg

2.1 Inleiding
2.2 Het archeologisch onderzoek
2.3 Reconstructies van huizen en erven
2.4 Samenvatting en conclusie

Literatuur
Bijlage 1 Sporenlijst en stratigrafische matrix (Peter Bitter)
Bijlage 2 Vondstenlijst (Rob Roedema en Peter Bitter)
Bijlage 3 Archiefbronnen over eigenaren en bewoners (Jan Klinkert en Peter Bitter m.m.v. Guus van den Berg)
Bijlage 4 Dendrochronologisch onderzoek (Tamara Vernimmen, RING Amersfoort)

3. Opgravingen in Het Gat van Alkmaar 229
Archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek bij Langestraat 52 t/m 62 in 2015 en 2016 (15LAN)
Peter Bitter

3.1 Inleiding
3.2 Vraagstellingen van het onderzoek
3.3 Topografische en archiefbronnen over huizen en bewoners
3.4 De aangetroffen sporen
3.5 Samenvatting en synthese

Literatuur
Bijlage 1: Sporenlijst en stratigrafische matrix
Bijlage 2: Vondstenlijst (Rob Roedema en Peter Bitter)
Bijlage 3: Archiefbronnen over eigenaren en bewoners (Jan Klinkert en Peter Bitter)
Bijlage 4: Archeobotanisch onderzoek aan een middeleeuwse looierij in Alkmaar (Henk van Haaster en Silke Lange, Biax)
Bijlage 5: Hoornpitten uit de leerlooierij en andere sporen (Lisette Kootker, Archeoplan-eco)
Bijlage 6: Archeozoölogisch onderzoek (Jørn Zeiler en Sjaak Waterlander)
Bijlage 7: Dendrochronologisch onderzoek van opgegraven hout (Uwe Heussner, Deutsches Archäologisches Institut der Universität von Berlin)
Bijlage 8: Dendrochronologisch onderzoek vanwege de bouwhistorie van Langestraat 52 (Pressler GmbH Gersten/Emsland)

4. De bewoningsgeschiedenis van de Langestraat
Peter Bitter **479**

4.1 Inleiding
4.2 De oudste nederzetting en overstromingen
4.3 De aanleg van de Langestraat en een haven bij de Mient
4.4 Huizen
4.5 Een 14de-eeuwse leerlooierij van een schoenmaker
4.6 Ruimtelijke ontwikkelingen in de 14de en 15de eeuw
4.7 Ruimtelijke ontwikkelingen vanaf eind 16de eeuw
4.8 Eigenaren en huurders
4.9 Een hoge piek en een lange helling - huizenprijzen in 1575-1850

Literatuur
Bijlage 1: verkoopprijzen en huurwaarden, een steekproef

English summary deel I
Peter Bitter **501**

Literatuur deel I
517

Deel II Vondstmateriaal

5. Van huisraad tot vondstcomplexen 523
Peter Bitter

5.1 Inleiding
5.2 Systematisch onderzoek van vondstcomplexen
5.3 Vondstverwerking
5.4 Typochronologie in het Deventer Systeem
5.5 Beerputten: functie en bouwwijzen
5.6 De formatie van de vondstcomplexen
5.7 Beschrijving en analyse van de vondstcomplexen
5.8 Overzicht van de vondstcomplexen

6. Productie en import van keramiek en glas 535
Peter Bitter

6.1 Inleiding
6.2 Keramiek uit de 11de-12de eeuw
6.3 Keramiek en glaswerk uit de 14de en 15de eeuw
6.4 Keramiek en glaswerk uit de 16de en 17de eeuw
6.5 Keramiek en glaswerk uit de 18de en 19de eeuw

7. Vondstcomplexen bij Langestraat 16 (00LAN) 573
Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema

7.1 Inleiding: vier vondstcomplexen (1350-1937)
7.2 Een vondstcomplex bij Langestraat 16 en de oostelijke buurman
7.3 Twee beerputten bij Langestraat 16

Catalogus van keramiek en glaswerk uit Langestraat 16 (00LAN) (Peter Bitter en Rob Roedema)

8. Vondstcomplexen bij Langestraat 64-66 (01LAN) 599
Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema

8.1 Inleiding: negen vondstcomplexen bij vier huizen (1300-1925)
8.2 Een vondstcomplex bij Langestraat 66-West (A449)
8.3 Vondstcomplexen bij Langestraat 66 (A448-West, later A448)
8.4 Vondstcomplexen bij Langestraat 66 (A448-O)
8.5 Een vondstcomplex bij Langestraat 64 (A447-W)

Catalogus van keramiek en glaswerk uit Langestraat 64-66 (01LAN) (Rob Roedema en Peter Bitter)

9. Vondstcomplexen bij Langestraat 52-62 (15LAN) 657
Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema

9.1 Inleiding: vierentwintig vondstcomplexen (1300-1800)
9.2 Vondsten bij de leerlooierij (perioden 3 t/m 6, ca.1300-1425)
9.3 Vondstcomplexen van Langestraat 62
9.4 Vondstcomplexen van Langestraat 60

9.5 Vondstcomplexen bij Gedempte Nieuwesloot 91-Oost
9.6 Vondstcomplexen bij Langestraat 58-West:
9.7 Vondstcomplexen bij Langestraat 58-Oost
9.8 Vondstcomplexen bij Langestraat 52

Catalogus van keramiek en glaswerk uit Langestraat 62 t/m 52 (15LAN)
(Rob Roedema en Peter Bitter)

10. Gebruiksfuncties van keramiek en glaswerk uit de 14de tot 19de eeuw **811**
Peter Bitter
10.1 Inleiding
10.2 Het gebruik van keramiek en glas in de 14de en 15de eeuw
10.3 Het gebruik van keramiek en glas in de 16de en 17de eeuw
10.4 Het gebruik van keramiek en glas in de 18de en 19de eeuw

11. Kleipijpen **829**
Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema
11.1 De opkomst van de pijpmakers
11.2 Vroege Alkmaarse productie en import
11.3 Vondstcomplexen uit de opgravingen in de Langestraat

Bijlage 1: Inventarisatie van kleipijpjes uit elf vondstcomplexen in de drie opgravingen

12. Schoeisel en overige leervondsten **843**
Peter Bitter en Karin Beemster
12.1 Inleiding
12.2 Leren objecten uit de looierij/ leerwerkplaats (circa 1300-1425)
12.3 Catalogus van vondsten uit de looierij/ leerwerkplaats
12.4 Schoeisel en overig leer bij diverse woonhuizen, 1425-1550
12.5 Catalogus van vondsten uit 1425-1550
12.6 Schoeisel uit de beerput van Langestraat 60, 1600-1675
12.7 Catalogus van schoeisel uit de beerput van Langestraat 60, 1600-1675

Bijlage 1: Inventarisatie van de leervondsten uit de drie opgravingen
Bijlage 2: Een bijzondere vondst, een bijzonder project: replica's van de 'schoen van Tesselschade'

13. Textielvondsten uit de beerput van Maria Tesselschade Roemers Visscher (407H, 15LAN87) **877**
Deandra de Looff
13.1 Inleiding
13,2 Werkwijze
13.3 Analyse
13,4 Catalogus van enkele bijzondere fragmenten
13.5 Discussie
13,6 Conclusie

Bijlage 1: Inventarisatie van textielfragmenten uit 15LAN87 (beerput 407H)

14. Huisraad van overige materialen **903**
Peter Bitter m.m.v. Rob Roedema
14.1 Inleiding
14.2 Huizen, inrichting en huishouden
14.3 Vuur in huis
14.4 Voedsel en drank
14.5 Handel en ambacht
14.6 Schrijfgerei
14.7 Spel en recreatie
14.8 Naaigerei
14.9 Wapens
14.10 Persoonlijke verzorging en kledingattributen

15. Vensterglas **943**
Peter Bitter
15.1 Glazen in de ramen
15.2 Vensterglas uit de drie Langestraat-opgravingen
15.3 Glasafval van glazenier Claes Jaspersz in Langestraat 62, 1642-1656 (15LAN21)

16. Wandtegels **957**
Peter Bitter
16.1 Inleiding
16.2 Vroege tegelproductie in de Nederlanden
16.3 Tegelproductie in Alkmaar
16.4 Tegelvondsten uit de drie opgravingen

Bijlage 1: Schriftelijke bronnen over plateel- en tegelbakkers in Alkmaar
Bijlage 2: Een inventaris van de tegelbakkerij, 1694

English Summary deel II **1017**

Literatuur deel II **1035**

Appendix A. Dateringen van enkele typen keramiek **1041**
Peter Bitter

Appendix B. Dichter bij Tesselschade **1071**
Nancy de Jong en Peter Bitter

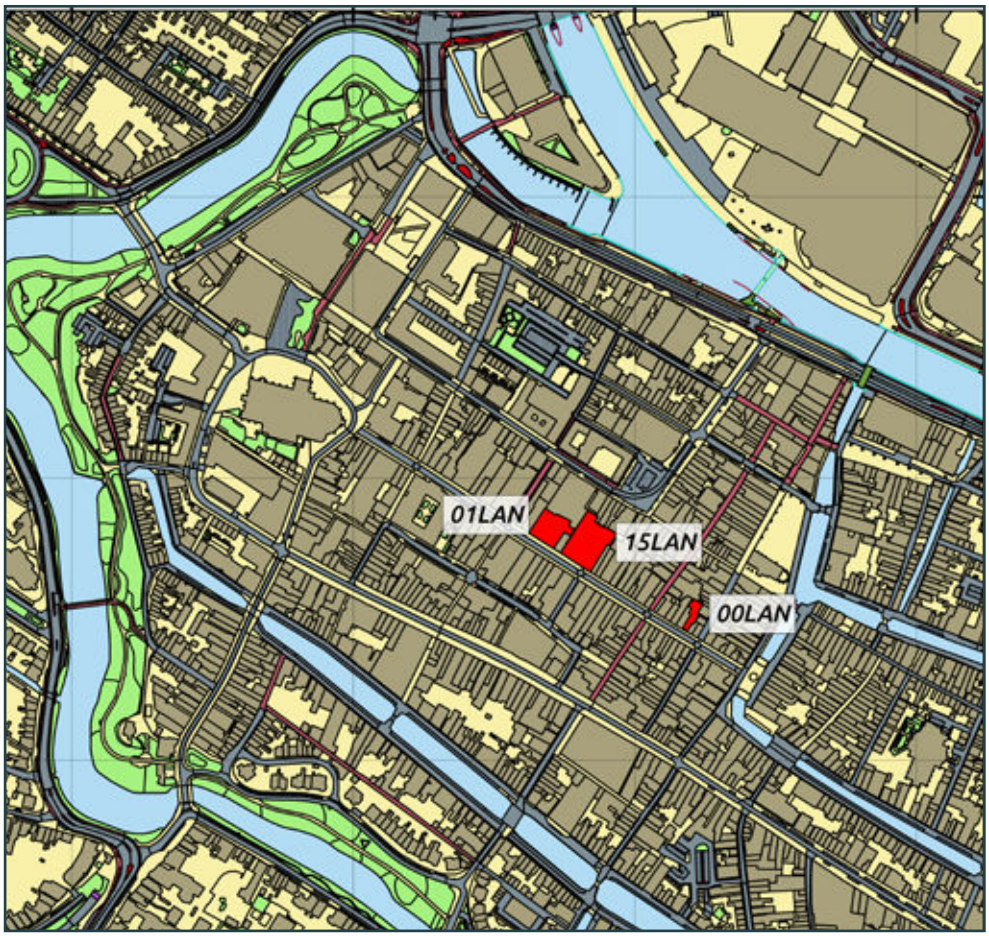

Afb.0-1 Ligging van de drie onderzoekslocaties

Inleiding

Peter Bitter

De Langestraat is tegenwoordig zonder twijfel de belangrijkste winkelstraat van de binnenstad. Van de talrijke winkels zijn er vele gehuisvest in monumentale panden. Dit straatbeeld is pas in de loop der tijd tot stand gekomen en de ontstaansgeschiedenis vormt het hoofdonderwerp van dit rapport. Tot de sterke opkomst van de winkels vanaf eind 19de eeuw, werd de omgeving van het stadhuis gedomineerd door de kapitale woonhuizen van de stedelijke elite. Meer naar de Mient waren er vanouds al meer ambachtslieden gevestigd en lijkt het straatbeeld meer gevarieerd te zijn geweest met werkplaatsen, winkels en woonhuizen uiteenlopend van eenvoudig tot luxueus.
Over de geschiedenis van de Langestraat zijn diverse bronnen van informatie voor handen. Kaarten, tekeningen, foto's en ander beeldmateriaal worden samen met alle schriftelijke bronnen bewaard in het Regionaal Archief. Daarnaast is er het bouwarchief met tekeningen en correspondentie over alle uitgevoerde bouwplannen, bewaard door de afdeling bouwtoezicht van de gemeente. Veel gebouwen bevatten nog delen van grote ouderdom, soms al zichtbaar maar vaak ook verborgen achter latere plafonds en wandbekleding waarbij ze tijdens verbouwingen weer aan het licht komen. Het onderzoek van dergelijke bovengrondse overblijfselen van bebouwing is het werkgebied van bouwhistorici.
Archeologen houden zich bezig met de ondergrondse overblijfselen maar de vraagstellingen voor hun onderzoeken zijn veelal breder dan alleen archeologisch. Zodoende zijn opgravingen wel de aanleiding tot dit rapport, maar de archeologische bevindingen worden gecombineerd met tal van andere bronnen over de bebouwings- en bewoningsgeschiedenis.

Archeologisch onderzoek werd tot 1991 bedreven door vrijwilligers, deels met ambtelijke ondersteuning van de gemeente. In 1991 begon de professionalisering van de stadsarcheologie met de aanstelling van een gemeentelijk archeoloog, wat uitgroeide tot een team medewerkers van het bureau monumentenzorg en archeologie van de gemeente Alkmaar, tegenwoordig de vakgroep erfgoed. Vanaf de aanvang werd door de gemeentelijk archeoloog een stevig beroep gedaan op vrijwilligers, die al voor 1991 zeer actief waren.

In talrijke bouwputten zijn vanaf 1968 gedurende 20 jaar archeologische waarnemingen en onderzoeken gedaan door E.H.P. Cordfunke, die er ook diverse gedetailleerde publicaties over verzorgde. Tijdens de hoogtijdagen van de bouwwoede door de Stadsvernieuwing werd de aandacht vooral gericht op de oudste fasen van de stadsontwikkeling, waarbij talrijke waardevolle sporen en vondsten uit de 10de tot 12de eeuw werden vastgelegd voordat ze in de bouwputten verdwenen.
In 1987 werd door enkele vrijwilligers de Stichting Behoud Alkmaarse Bodemvondsten (SBAB) opgericht met de focus ook op de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Zij voerden onder meer tientallen beerputonderzoeken uit.
Een van de oprichters van de SBAB, Rob Roedema, werd in 1994 beroepsarcheoloog in gemeentedienst. Dat jaar verwierf de gemeente ook een opgravingsvergunning om zelfstandig opgravingen te mogen uitvoeren. Bovendien was er een goedgekeurd gemeentelijk depot voor bodemvondsten ingericht, waardoor de talrijke vondsten voortaan juridisch gemeentelijk eigendom werden en niet moesten worden afgestaan aan een rijks- of provinciale overheid.

Verreweg de meeste opgravingen vonden en vinden plaats in de binnenstad, waar zich een constante stroom van grote en kleine bouwprojecten aandient, vooral voor woningen en winkels. Daarbij worden ook de kleine locaties onderzocht, omdat delen van de binnenstad als het ware 'vrijwel voltooid' zijn en er uitsluitend kleine bouwprojecten plaats vinden. Het onderzoek van die kleine bouwlocaties blijkt van groot belang, omdat ze de enige archeologische informatiebron zijn voor grote delen van de stad.
In de afgelopen 30 jaar zijn er ingrijpende wijzigingen aangebracht in de wetgeving aangaande het archeologisch onderzoek. In Alkmaar is vanouds het beginsel van 'de veroorzaker betaalt (mee)' nagestreefd, als uitgangspunt reeds in 1990 verwoord in de eerste archeologische beleidsnota van toenmalig bureau-hoofd Piet Verhoeven die leidde tot de instelling van de functie van gemeentelijk archeoloog in 1991. De nota liep daarmee ver vooruit op de ontwikkelingen vanaf 1992, toen minister Hedy d'Ancona voor Nederland in Valetta mede-ondertekenaar was van het Europese Verdrag van Malta.

Van de diverse internationale afspraken kreeg met name artikel 5 toen grote aandacht, want men introduceerde in Europees verband bij de financiering van het behoud van erfgoed het profijtbeginsel: kosten voor archeologische monumentenzorg zouden moeten worden opgebracht door de initiatiefnemers die profijt hebben van verstoring of aantasting van archeologische overblijfselen. Kort gezegd, het 'veroorzaker betaalt'-principe zoals destijds ook al opgeld deed in de milieuwereld voor de problematiek van bodemverontreinigingen. Tot dan toe was archeologische monumentenzorg primair een rijkstaak, waar provincies en gemeenten slechts beperkt aan deelnamen. De gevolgen van het Verdrag van Malta waren ongetwijfeld veel ingrijpender dan men destijds had voorzien, want achteraf leidde het tot radicale wijzigingen van de rollen van overheden, ontwikkelaars en aannemers. Een en ander werd vastgelegd in nieuwe wetgeving, zoals onder meer procedures om archeologieverplichtingen in te brengen in de ruimtelijke ordening (de gemeente kreeg een kerntaak als archeologisch bevoegd gezag voor de vergunningen van de meeste bodemingrepen), vervanging van de opgravingsvergunning door een certificeringsstelsel, het juridisch mogelijk maken van aanbesteding van onderzoek aan commerciële archeologiebedrijven en een rapportageplicht om van elk archeologisch bodemonderzoek binnen 2 jaar na afronding van het onderzoek een verslag te publiceren. Ook kwam er een Kwaliteitssysteem Nederlandse Archeologie met voorschriften voor alle werkprocessen (van vooronderzoek en onderzoek tot rapportage en deponering) gekoppeld aan eisen aan actoren bij 'kritische handelingen'. Na een overgangsregeling in 2003 werd in 2007 de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) van kracht, in 2016 omgezet in de Erfgoedwet.

Inmiddels zijn in de binnenstad talrijke kleine en grote opgravingsprojecten uitgevoerd door de gemeentelijk archeologen en ook een tiental door commerciële archeologiebedrijven. De resultaten kregen onder meer een plek in de eigen reeks Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie en in enkele overzichtspublicaties waaronder hoofdstukken in 'De Geschiedenis van Alkmaar'.[1] Er is een schat aan informatie vergaard over de aanleg en ontwikkeling van de binnenstad, huizenbouw, wooncultuur, nijverheid, enz. Maar door de meestal beperkte omvang van de opgravingslocaties zijn er nog veel onbeantwoorde vragen. Veel lacunes worden nog aangevuld met hypothesen.
Van de 169 onderzoeken die in de binnenstad tussen 1987 en 2020 zijn uitgevoerd, zijn er 13 opgravingen in de Langestraat. Eerder waren door Cordfunke nog 3 locaties in de Langestraat onderzocht. Op basis van de hoge ligging van de Langestraat en een enkele schriftelijke bron uit 1214 over een dijk van Alkmaar naar Bergen werd door de gemeentelijk archeoloog verondersteld dat de Langestraat rond 1200 was ontstaan uit deze dijkaanleg.[2] Vreemd genoeg bleken vondsten uit de 13de eeuw in de diverse projecten echter schaars en de ruimtelijke ontwikkelingen in de veronderstelde beginfase waren moeilijk te begrijpen. De opgravingen bij Langestraat 62 t/m 52 brachten uiteindelijk pas de oplossing voor dit raadsel.
In de meeste opgravingen werden resten gevonden van 14de-eeuwse en latere gebouwen en van huisraad. Een spectaculaire ontdekking waren de zware funderingen van een bijzonder groot huis die in 2000 achter Langestraat 16-18 aan het licht kwamen. Het gaat om een gebouw van het formaat 'stadskasteel' ter plekke van Houttil 58/60. Deze stond tussen nog twee vroege grote huizen, op de hoek Langestraat/Houttil (Houttil 62 en Langestraat 12-14) en bij Houttil 56.
In die periode hadden de gemeentelijk archeologen hun handen vol aan talrijke opgravingen en aan de uitwerking ervan, waardoor de rapportage van dit onderzoek is blijven liggen. Ook de omvangrijke inpandige opgravingen bij Langestraat 64-66 (warenhuis 'Spruyt') in 2001 bleven onuitgewerkt in het depot. In 2015 en 2016 vonden opgravingen plaats op de locatie van de grote Nieuwjaarsbrand bij Langestraat 62 t/m 52. De hoeveelheid vondsten en nieuwe data overtroffen alle verwachtingen. De resultaten waren verrassend en de geschiedenis van de Langestraat kon worden herschreven. Bij de uitwerking van de laatste opgraving werd besloten om de onderzoeken van 2000 en 2001 mee te nemen in de rapportage, omdat die oude projecten voor de interpretatie van de recente opgraving onmisbaar zijn.

Bij het werk aan dit rapport zijn veel mensen betrokken geweest: medewerkers, vrijwilligers en studenten bij veldwerk, vondstverwerking en inventarisatie en bij archiefonderzoek. Vondsten werden gerestaureerd door medewerkers, vrijwilligers en een restauratiefirma. Ook werden externe specialisten ingeschakeld voor ecologische, bouwhistorische en natuurwetenschappelijke onderzoeken. Verscheidenen hebben een aandeel in deze rapportage van de drie opgravingen, zoals wel blijkt uit de auteursnamen in de inhoudsopgave. Archeoloog Guus van de Berg is bovendien de hoofdauteur van het hoofdstuk 2 over de opgraving Langestraat 64-66 in 2001.

Het Rapport over Alkmaarse Monumenten en Archeologie deel 25 is door al die inzet en door de omvangrijke hoeveelheid informatie en vondsten een lijvige publicatie geworden. Het rapport is gesplitst in deel I over 'Bebouwing en bewoningsgeschiedenis' van alle onderzochte panden, en deel II over de analyse en interpretatie van een grote variëteit aan 'Vondstmateriaal'.

1 Zie o.a. Bitter 2002, Bitter e.a. 2004, Bitter 2007 'Geschiedenis van Alkmaar' , Bitter 2014 'Graven in Holland'. Een compleet overzicht, inclusief een inventarisatie van alle gedane en gepubliceerde onderzoeken, geeft Bitter 2016 'Schaven'.
2 Bitter 2002.

In deel I worden de sporen uit de drie opgravingen beschreven en geanalyseerd in hoofdstuk 1 t/m 3. Hoofdstuk 4 bevat een synthese van de bewoningsgeschiedenis.
In deel II worden 34 vondstcomplexen geanalyseerd uit de drie opgravingen. Na een inleiding over de context van de verschillende vondstcomplexen in hoofdstuk 5 en over productie van en handel in keramiek en glaswerk in hoofdstuk 6, worden ze per opgraving doorgenomen in hoofdstuk 7 t/m 9, gevolgd door een synthese over keramiek en glaswerk in hoofdstuk 10. Hoofdstukken 11 t/m 16 belichten een breed scala aan vondstcategorieën van andere materialen dan keramiek en glas, met enkele bijzondere hoogtepunten. Deel II heeft ook nog twee grote appendices. Appendix A bevat een uitgebreid literatuuronderzoek naar de dateringen van vele typen keramiek op basis van de typologie van het 'Deventer Systeem'. Appendix B van Nancy de Jong en Peter Bitter richt de schijnwerpers op een heel specifiek vondstcomplex, namelijk de unieke vondsten die kunnen worden toegeschreven aan een van de beroemdste Alkmaarders: Maria Tesselschade Roemers Visscher.

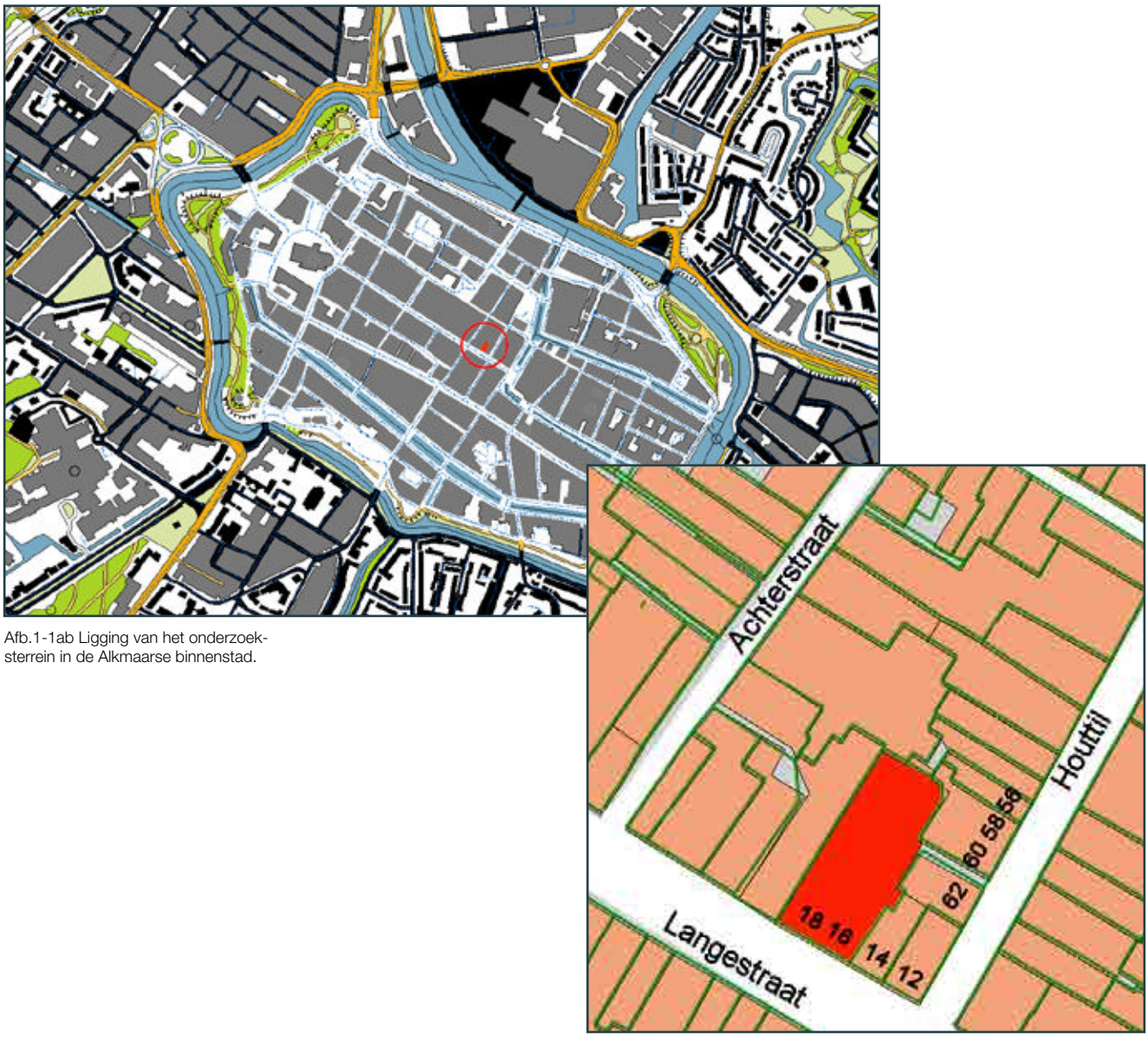

Afb.1-1ab Ligging van het onderzoek-sterrein in de Alkmaarse binnenstad.

Administratieve gegevens

Bevoegd gezag, uitvoering: afdeling monumentenzorg en archeologie gemeente Alkmaar: Rob Roedema, Rob van Wilgen, Cor Prins en Sjaak Waterlander, met vrijwilligers Marcel Corbié en Jan Klinkert
Bouwaannemer: firma BAM uit Amsterdam
Graafmachine: firma B.K.T. uit Spakenburg
Periode veldwerk: 23 juni tot 6 juli 2000 (14 dagen veldwerk inclusief de weekeinden)
Locatie onderzoeksgebied: Langestraat 16 en 18 te Alkmaar.
Landelijke X/Y coördinaten: 111800 / 516129
Instellings-/bedrijfscode: Gemeente Alkmaar
Archismeldingsnummer: archis 2 OMN 47442, archis 3 nr. 3032001100
Deponering: Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Gemeentelijke code: 00LAN

1 De Halve Maen en de Coninclijcken Propheet David.

Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek bij Langestraat 16 en 18 en Houttil 60-58 in 2000 (00LAN)

Peter Bitter, m.m.v. Rob Roedema, Jan Klinkert en Guus van den Berg

1.1 Inleiding

Aanleiding tot het onderzoek

In juni en juli 2000 werd er gedurende twee weken door archeologen van de gemeente Alkmaar een archeologisch onderzoek verricht op het perceel aan de noordzijde van de Langestraat 16-18 te Alkmaar. Het archeologisch onderzoek was noodzakelijk vanwege de verbouwing van de winkelpanden, waar tot dan modehuis Köster was gehuisvest, tot de winkel van parfumerie Douglas *(afb.1-1ab en 1-2)*. De bovenwoningen stonden leeg en zijn ook nadien niet meer gebruikt.
Bij de verbouwing werd de achtertuin van Langestraat 16, die al eeuwenlang ook achterlangs Langestraat 18 doorliep, ontdaan van bijgebouwen ten behoeve van een winkeluitbreiding. Een complete verrassing was de ontdekking in de achtertuin van de zware funderingen van een groot middeleeuws gebouw, een 'stadskasteel' dat in de archiefbronnen is vermeld onder naam De Halve Maen, dat ooit behoorde bij Houttil 60-58. Ook twee buurpanden aan de Houttil bleken van zeer grote ouderdom te zijn. Er werden drie beerputten aangetroffen. Inpandig ging de vloer van Langestraat 16 eruit en ook hier werd archeologisch onderzoek gedaan. Bij dit werk werd een forse rechthoekige beerput ontdekt waar het bestaande pand op bleek te rusten. Vanwege risico's op instabiliteit is de beerput meteen onderzocht en vervolgens door de aannemer met schuimbeton opgevuld. In Langestraat 18 bleef de vloer gehandhaafd en hier vond geen archeologisch graafwerk plaats. Tijdens de verbouwing is door Peter Bitter een bouwhistorische opmeting gemaakt van de 17de-eeuwse panden Langestraat 16 en 18. In hoofdstuk 1 worden de gedocumenteerde sporen beschreven en geïnterpreteerd. Het vondstmateriaal is geïnventariseerd in bijlage 2 bij dit hoofdstuk maar wordt nader geanalyseerd in hoofdstukken 6, 9 en 10.

Afb.1-2 De voormalige kledingzaak van Köster tijdens de verbouwing in juni-juli 2000.

Vraagstellingen van het onderzoek

In 2000 werd nog gewerkt op basis van gemeentelijke beleidsnota's uit 1990 en 1992, ook aangaande de vraagstellingen voor het onderzoek. De nota's gingen over de aanstelling van een gemeentelijk archeoloog (aangesteld op 15 juni

1991), de organisatie en financiering van veldwerk en het streven naar een eigen opgravingsvergunning (verkregen in 1994). Daarbij werd in de nota 'stadsarcheologie op het goede spoor' uit 1992 geconstateerd dat er nog grote lacunes waren in de kennis van laatmiddeleeuws Alkmaar: '*In de jaren zestig is in Alkmaar gekozen voor een traditionele benadering, zoals die destijds in grote lijnen werd aangehangen. De wetenschappelijke vraagstelling werd beperkt tot de oudste ontstaansgeschiedenis, d.w.z. Alkmaar in de 11de en 12de eeuw. Dit onderzoek is weliswaar vruchtbaar geweest, maar men is weinig toegekomen aan de laatmiddeleeuwse archeologie. ... De discussie over de datering en toedracht van de middeleeuwse 'groeifasen' van de stad is nog niet afgesloten. We weten nagenoeg niets van de huizen die tussen de 12de eeuw en 1597 zijn gebouwd en ook over de bewoners zijn de gegevens schaars.*' Aangestipt wordt verder dat archeologische onderzoeken ook voor de jongere perioden gegevens opleveren die niet in andere bronnen zijn te vinden. In 2000 waren er sinds 1991 al onderzoeken gedaan op 74 locaties, merendeels in de binnenstad, variërend van kleine eendags-projecten tot opgravingen van een paar weken en zelfs omvangrijke opgravingen van meerdere maanden (Grote Kerk, Bloemstraat/Laat, Canadaplein). Er zijn vele vragen te beantwoorden over de ruimtelijke ontwikkeling van de stad en de verschillende wijken, over ontwikkelingen in huizen en huisraad en de geschiedenis van andere archeologisch waardevolle locaties. Het onderzoek van archeologische huisresten werd soms doorgetrokken naar bouwhistorisch onderzoek van nog bestaande panden, in samenwerking met de gemeentelijke architectuurhistoricus Carla Rogge. Vanouds was in Alkmaar ook het beerputonderzoek van groot belang, mede door de inzet van specialist Rob Roedema die in die periode de dagelijkse veldleiding voerde over vele tientallen opgravingen.
Tot 2000 was er nog slechts op één locatie in de Langestraat gegraven, namelijk in 1992-1993 bij Langestraat 113 en 115/117 (gepubliceerd in 1997).[3] Een bakstenen huis van het formaat dat in 2000 werd ontdekt, was dan ook een grote verrassing.

Onderzoek en uitwerking

De opgraving bij Langestraat 16 begon met een beerputonderzoek in de achtertuin van het pand. Toen geheel onverwacht zware middeleeuwse funderingen werden ontdekt, werd opgeschaald naar een opgraving van de achtertuin onder leiding van Rob Roedema. Inpandig werden in Langestraat 16 nog meer resten gevonden van huizen vanaf omstreeks 1300. De bestaande 17de-eeuwse panden Langestraat 16 en 18, waar een deel van de 17de- en 18de-eeuwse beerputten bij bleken te horen, werden door Peter Bitter bouwhistorisch gedocumenteerd tijdens de werkzaamheden van de aannemer. De opgraving was tevoren niet voorzien en bij de afspraken met de aannemer en opdrachtgever was alleen uitgegaan van een beperkt beerputonderzoek. In goede samenwerking met de aannemer en door grote inzet van het archeologisch team (dat ook 2 weekeinden in touw bleef) konden de belangrijkste zaken worden vastgelegd vooruitlopend op de bouw.
De resultaten van dit onderzoek zijn heel lang in depot blijven liggen, terwijl we toch doordrongen waren van het feit dat dit heel bijzondere ontdekkingen waren. Het werd één van de vele tientallen waardevolle projecten die weliswaar door het archeologieteam basaal waren uitgewerkt (d.w.z. inventarisatie van alle vondsten en globale sporen analyse, de uitbesteding van dendrochronologische dateringen en de conservering van vondsten en soms ook andere zaken aan gespecialiseerde bedrijven) maar die niet tot publicatie waren geraakt. Daarbij moet bedacht worden dat opgravingen pas sinds 2003 konden worden uitbesteed aan archeologische bedrijven en dat pas vanaf 2007 de Wet op archeologische monumentenzorg opties bood voor een goede financiering volgens het 'veroorzaker'-principe (dit beleid is in Alkmaar op 4 september 2009 vastgesteld in de raadsnota 'Authentiek door dynamiek'). Bovendien zijn uitwerking en publicatie thans aanzienlijk vereenvoudigd door de digitale technologie, waarover we zo'n 15 jaar geleden nog niet beschikten.
Sinds 2003 zijn basisrapportages van opgravingen wettelijk verplicht binnen 2 jaar na einde van het veldwerk. Zodoende zijn in en om de Langestraat intussen diverse opgravingen uitgewerkt en gepubliceerd. Bij de uitwerking van die projecten werd de informatie uit de ongepubliceerde oudere opgravingen node gemist, bijvoorbeeld bij de opgravingen in het Waagplein in 2003, Langestraat 3-5 in 2007, Boterstraat 4 en 6/8 in 2011, Van den Boschstraat (onderdeel van rioolproject Gedempte Nieuwesloot) in 2012 en Langestraat 49 in 2013.[4] De recente opgravingen in de Langestraat in 2015-2016 maakten dit probleem acuut. Omdat de data van de oude opgravingen bij Langestraat 16 in 2000 en Langestraat 64-66 in 2001 van groot belang zijn voor de interpretatie van de omvangrijke recente onderzoeken, worden ze nu in RAMA 25 eindelijk mede gerapporteerd.

1.2 De aangetroffen sporen

Toelichting op de periodisering

De dateringen van de sporen berusten op de onderlinge volgorde op basis van oversnijdingen en bouwnaden en andere aanwijzingen voor de bouwvolgorde van metselwerk, de gebruikte baksteensoorten en begeleidend vondstmateriaal uit de sporen.

3 Bitter e.a. 1997 RAMA 5.
4 Bitter/ Roedema 2009 RAMA 13 (opgraving Waagplein 2003, projectcode 03WAA); Bitter/ Roedema 2010 RAMA 15 (Langestraat 3-5 in 2007, 07LAN); Roedema/ Bitter 2013 RAMA 21 (Boterstraat 4 en 6/8 in 2011, 11BOT); Bitter/ Van den Berg 2016 RAMA 23 (Gedempte Nieuwesloot 2012, 12GNl); Bitter e.a. 2017 RAMA 24 (Langestraat 49 2013, 13LAN).

De sporen zijn ingedeeld in 8 perioden waarin ze zijn gevormd:
Periode 1: ca. 1275/1300 – 1325
Periode 2: ca. 1300 – 1325/1350
Periode 3: ca. 1325 – 1350/1400
Periode 4: ca. 1350/1400 – 1550/1600
Periode 5: ca. 1550/1600 – 1700
Periode 6: ca. 1700 – 1800
Periode 7: ca. 1800 – 1880
Periode 8: ca. 1880 – 1950
De sporen worden aangeduid met een code die bestaat uit het periodenummer plus een letter. Elk spoor wordt gecodeerd in de periode waarin hij is ontstaan. Als de periode niet scherp is te bepalen volgt een mogelijke latere periode met een scheidingsteken. Zo is bijvoorbeeld waterput 5J/6 niet nader te dateren dan ergens tussen 1550 en 1700.

De oudste resten (perioden 1 en 2: eind 13de en eerste helft 14de eeuw)

In eerste instantie werd in de achtertuin van Langestraat 16 zwaar muurwerk gevonden dat het achterste deel bleek te zijn van een pand aan Houttil 60-58. De resten konden gedateerd worden in de eerste helft van de 14de eeuw (*afb.1-3* en *1-4*). Tijdens het onderzoek bleken er ook twee bakstenen huizen uit dezelfde periode te hebben gestaan ter plekke van de buurpanden Houttil 56 en een groot hoekhuis ter plekke van Houttil 62 en 66 en Langestraat 14. Ze zijn van dezelfde soort rode bakstenen gebouwd, met steenmaat 30/29 x 15/14 x 7,5/7 cm. Enkele geassocieerde potscherven zijn te dateren vanaf circa 1300.[5] Van iets later datum waren de sporen van een bakstenen huis onder Langestraat 16. Op dit perceel kwam in de tweede helft van de 14de eeuw een huis met inpandige beerput.

Er was geen gelegenheid voor graafwerk op grotere diepte. Onderzoek van de onderliggende lagen bleef beperkt tot vier kleine ondiepe sleufjes (*afb.1-4*). Het is daarmee dus niet uitgesloten dat er oudere huisresten in de ondergrond nog aanwezig zijn. Achter Langestraat 16 komt bijvoorbeeld uit de diepere grondlagen op een diepte van 0,7 m+NAP een plek met sintels (spoor **1B/2**) voor, met 1 scherfje gebrandschilderd vensterglas (!) en een paar vroeg-14de-eeuwse scherven (*afb.1-5*). Daaronder bevindt zich een bruine kleilaag van onbestemde datering (**1A**). Die plek met sintels heeft te maken met activiteiten voorafgaand aan de bouw van het bakstenen huis van Houttil 60-58, want de sintelplek wordt doorsneden door de insteek van een fundering (**2H**) van dit pand (zie ook *afb.1-4* coupe D).

Het oudste hoekpand Houttil/Langestraat, begin 14de eeuw (periode 2)

Inpandig onderzoek in Langestraat 16 bracht een beerput (spoor **2B**) aan het licht die behoorde bij een huis (**2A**) ten oosten van Langestraat 16. Tussen dit pand en Langestraat 16 bevond zich vanouds een steeg, waar de beerput zich grotendeels in bevond. Het achterste deel van de steeg was naderhand als een soort zijholte bij Langestraat 16 getrokken, het voorste deel werd overbouwd door Langestraat 14. Een beperkt onderzoek in deze holte bracht de funderingen aan het licht van de westelijke zijmuur van een pand (**2A**) van kloostermoppen van 30/29 x 15/14 x 7,5/7 cm. We veronderstellen dat dit pand het volledige hoekperceel besloeg waar nu Langestraat 14 en Houttil 66 en 62 staan.
De beerput **2B** was 2 bij 3 meter groot, haaks op het hoekhuis en hij stak deels dus uit onder het perceel van buurman Langestraat 16. De beerput was langs het hoekpand **2A** naar het zuiden toe L-vormig verbreed, met een boogconstructie tussen de verbreding en de beerput. Vermoedelijk hield de verbreding verband met een stortkoker vanaf een verdieping van het hoekhuis. Er komen 11 complete rood aardewerken grapen uit en de fragmenten van nog drie stuks, gezien de inwendige kalkaanslag alle gebruikt als pispot, plus 1 complete bakpan en een scherf Siegburg steengoed. Ze dateren tussen omstreeks het midden van de 14de en de vroege 15de eeuw. Van het huis **2A** werd behalve de zijkant van de zijgevel ter hoogte van de beerput ook meer noordelijk de noordwestelijke hoek gevonden. Het pand zal een grondvlak hebben gehad van ongeveer 9 meter (afstand vanaf Houttil) bij 17 meter (afstand vanaf Langestraat).
Aan de noordkant bevindt zich nog steeds een steeg tussen dit hoekpand en Houttil 60-58, met aan de Houttil een gotisch poortje met een spitsboog (**2Q/3**; *afb.1-6* en *1-7*). Het poortje is naderhand wat misvormd geraakt toen de steeg in de 16de/17de eeuw een meter werd versmald voor de bouw van Houttil 62. We vermoeden dat dit poortje dateert uit de bouwtijd van de oudste bakstenen huizen van het hoekpand en Houttil 60-58, de eerste helft van de 14de eeuw.

Het stadskasteel de 'Halve Maen' bij Houttil 60-58, eerste en tweede helft 14de eeuw (perioden 2 en 3)

De achtertuin van Langestraat 16 bleek van oorsprong geheel overbouwd te zijn geweest met een uitzonderlijk fors bakstenen gebouw bij Houttil 60-58, met een uitwendige breedte van maar liefst 8,5 meter (*afb.1-3* en *1-8* t/m *1-11*: sporen **2G-2H-2i**). Het achterste (westelijke) deel van dit pand is dermate groot en zwaar gefundeerd dat het verwant is aan middeleeuwse woontorens. Dergelijke panden, met een adellijke allure, worden door bouwhistorici aangeduid als 'stadskaste-

5 Zie bijlage 2: de jongste scherf in ophoging 1A is van Siegburg bijna steengoed (materiaalcode s4) uit circa 1290-1320; de jongste scherven bij 2G en 2J zijn Siegburg steengoed (s1) vanaf circa 1300/1320.

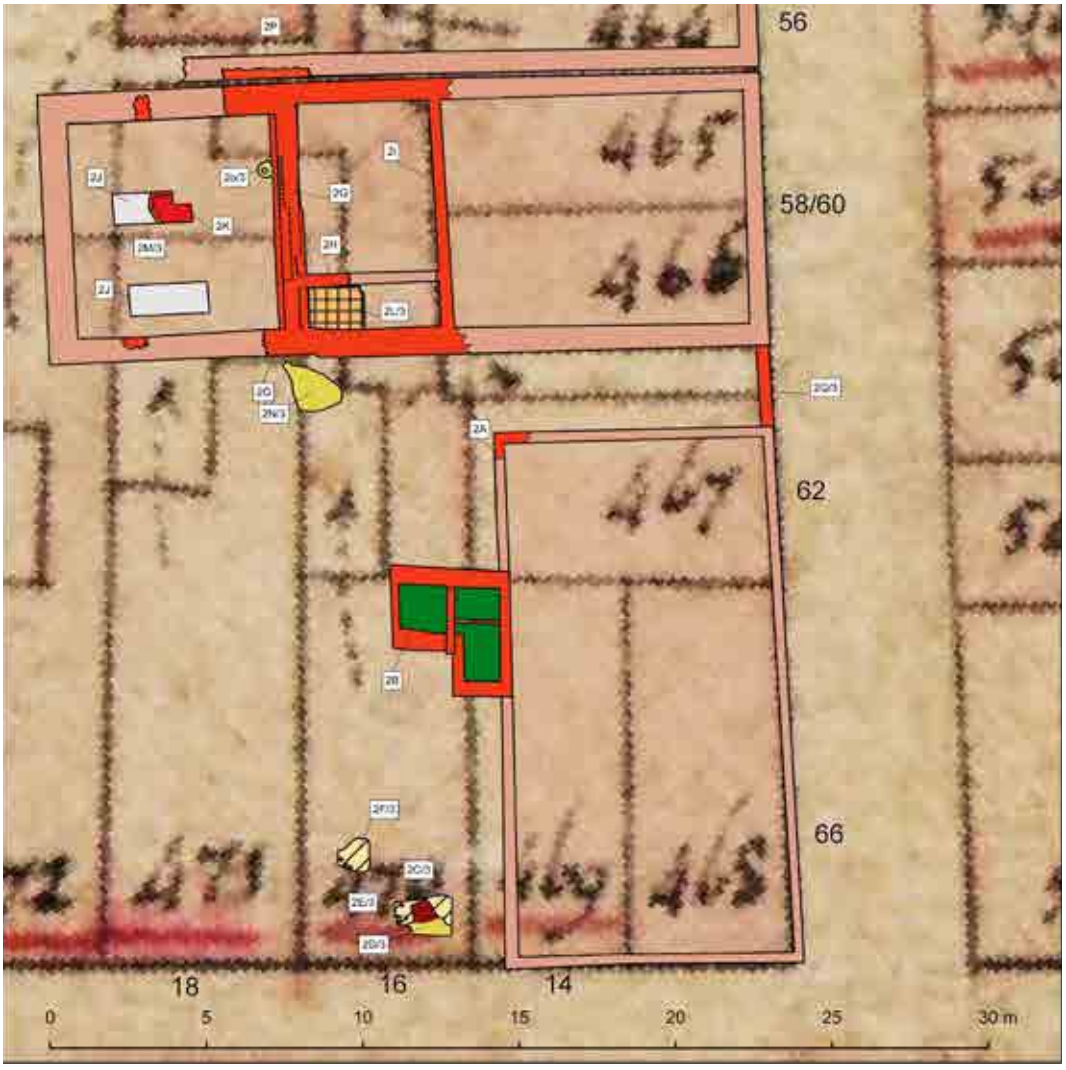

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
LEEMVLOER
HAARDPLAATS
BEER

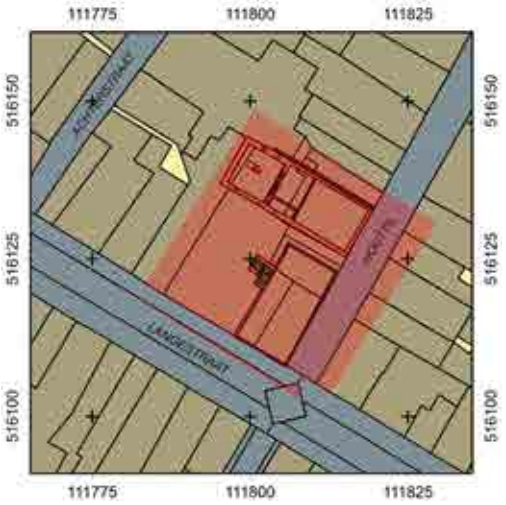

Afb.1-3 Opgravingsplattegrond van de sporen uit periode 2 (eerste helft 14de eeuw).

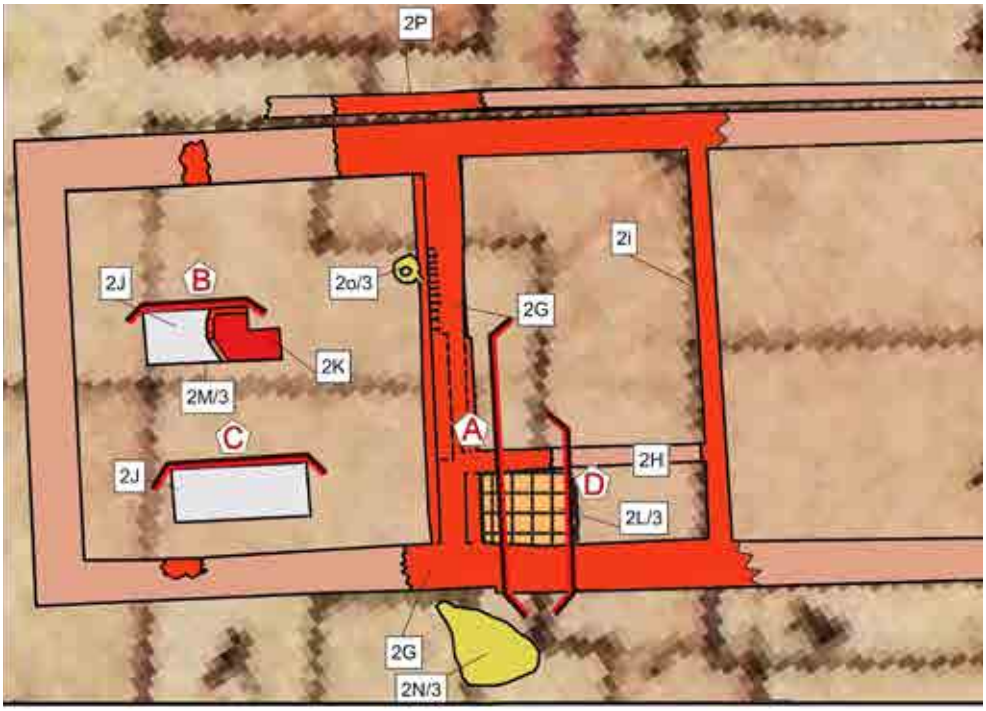

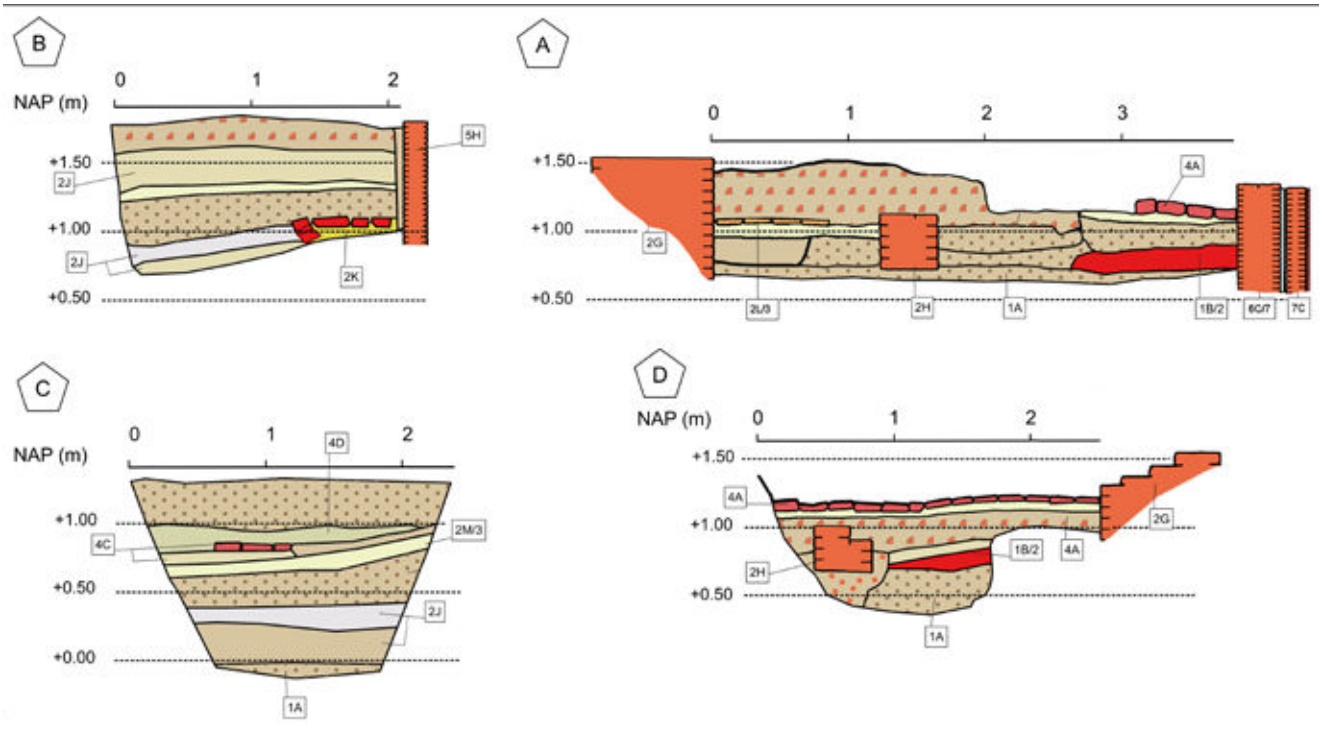

Afb.1-4 Coupes A t/m D en de opgravingsplattegrond van periode 2.

Afb.1-5 Een klein scherfje vensterglas met lijnen van brandschildering, gevonden in de plek met sintels 1B/2 (00LAN11).

Afb.1-6 De steeg richting Houttil gezien door de deur van de achterkeuken van Langestraat 16.

Afb.1-7 Het gotische poortje van de steeg tussen Houttil 60 en 62, met het onverklaarde jaartal 1657 (foto J. Elsinga 1986, Regionaal Archief Alkmaar RAA011001876).

len'. Alle funderingen zijn 80 cm dik, gemaakt als 'kistwerk' dat wil zeggen een baksteenbouw met een kern van kalkmortel en stukken van bakstenen, met een bakstenen bekleding aan de buitenzijde. Constructief gezien bestaat het gebouw uit twee gedeelten, een achtergedeelte dat rust op zeer diep ingegraven bakstenen metselblokken, 'poeren', die zijn verbonden door ondergrondse 'grondbogen' tot een doorlopende fundering, en een voorgedeelte tot aan de Houttil met een minder diepe strokenfundering. De poeren reiken tot in het zand van de diepere ondergrond, de onderkant op 0,85 m-NAP dus bijna 2,5 meter onder het straatpeil van de Houttil, terwijl de onderkant van de strokenfundering op 0,9 m+NAP zit.[6]
In de tegenwoordige panden Houttil 60 en 58 blijken grote delen van dit middeleeuwse pand nog achter 19de-eeuwse voorgevels overeind te staan. De huidige achtergevel van Houttil 60-58 bestaat zelfs tot een hoogte van circa 7 meter nog uit kloostermoppen (*afb.1-11*). Aan de noordkant achter het bestaande pand staat een stuk van de noordelijke zijmuur, dat de erfscheiding met het buurpand ten noorden vormt, nog tot 3 meter hoog overeind. Het opgaande muurwerk is ongeveer 0,5 meter dik.
Het pand heeft dus minstens één verdieping gehad. Bij een uitwendige breedte van 8,5 meter, is de lengte meer dan 21,5 meter geweest. De achtergevel is niet aangetroffen omdat deze zich buiten het onderzoeksterrein bevond. Als het torenachtige achtergedeelte vierkant in grondplan zou zijn geweest, 8,5 bij 8,5 meter, zou het stadskasteel een lengte van 24 meter hebben gehad! In het voorgedeelte was een tussenvertrek van 4,5 meter diep afgescheiden, met langs de zuidkant een gang van 1 meter breed. De gangmuur (**2H**) is in verband gemetseld met de beide tussenmuren en hoort dus bij de eerste bouw.
In het achtergedeelte zijn in twee kleine onderzoekssleufjes (*afb.1-4 coupes B en C*) resten gevonden van een leemvloer van grijze klei (**2J**), op circa 0,7 m+NAP. Bij deze vloer hoorde een rond lopende constructie (**2K**) gevuld met oranje as. Hiervan is maar een klein deel aangesneden maar als de vorm geheel rond zou zijn dan bevond deze zich op 1,5 meter van de noordelijke zijmuur. Het valt niet uit te maken of dit een haardplaats was of bijvoorbeeld een deel van een oven. Geassocieerd met deze sporen zijn scherven 14de-eeuwse keramiek. Het is de vraag hoe de rookafvoer van deze stookplaats was geregeld – was er wellicht in het achterdeel nog een brandmuur met een schoorsteen ? Gezien het beperkte bodemonderzoek in dit deel van het gebouw zou zoiets gemist kunnen zijn. Een andere optie is dat de vloer en stookplaats behoorden bij een ouder gebouw waarvan de overige resten buiten zicht zijn gebleven – de leemvloer ligt ook tamelijk diep want het niveau van de vloer is ongeveer gelijk aan de bovenkant van de grondbogen van de noordelijke zijmuur.

In een sleufje in het tussenvertrek komt in de ondergrond ook grijze klei voor (**1B/2**; *afb 1-4 coupe D*), doorsneden door de insteek van de gangmuur **2H**. Door de krappe werkruimte is onduidelijk wat dit spoor is geweest, een ophogingslaag of een oude leemvloer?

6 De straathoogte is bij Langestraat 16-18 rond de 1,5 m+NAP, bij Houttil 60-58 ongeveer een decimeter hoger.

Afb.1-8 Opgraving van de zware oostmuur van de woontoren achter Houttil 60-58 (spoor 2G), gezien vanaf de zolder van Langestraat 16.

Afb.1-9 De zware oostmuur van de woontoren achter Houttil 60-58 (2G) vanuit het westen, met rechts de bovenzijde van een grondboog. De fundering is een vulmuur, dat wil zeggen met gemetselde buitenschillen en een kern van puin en mortel.

Afb.1-10 De zuidelijke poer en grondboog onder de oostmuur van de woontoren (2G) vanuit het westen. Het metselwerk van de vulmuur heeft een onregelmatig verband.

Afb.1-11 Resten van het stadskasteel (2G) tijdens het onderzoek, gezien uit het zolderraam van Langestraat 16. Linksonder bij de pijl de opgegraven fundering van de woontoren, midden het bijgebouw uit 1880 ter plekke van het middeleeuwse 'tussenvertrek' en rechts bij de pijl nog bestaand middeleeuws muurwerk tot circa 7 meter hoog.

In het tussenvertrek zijn de resten gevonden van een vloer (**2L/3**) van rode geglazuurde plavuizen van 19x19x4 cm, op 1,23 m+NAP. Het is niet duidelijk of deze plavuizenvloer al bij de eerste bouwfase hoort.
Op de leemvloer **2J** in het achtergedeelte is een laag grond opgebracht met daarop een laagje geel zand (**2M/3**) – is dit de vlijlaag geweest voor soortgelijke plavuizen in het achtergedeelte? In het achtergedeelte is nog wel een restant gevonden van een stookplaats tegen de oostelijke muur (de tussenmuur met het tussenvertrek), namelijk een ronde askuil (**2o/3**) met het spoor van een verwijderde aspot.

Aan de zuidkant is naast het stadskasteel (2G) een ondiepe kuil (**2N/3**) gevonden met zwarte as en sintels (*afb.1-3 en -12*). Er zitten keramiekscherven bij uit de 14de eeuw, fragmenten van rode daktegels en ook twee stukjes groen vensterglas met gele en zwarte email. Dit gebrandschilderde vensterglas is bijzonder zeldzaam en weerspiegelt iets van een luxe inrichting van het stadskasteel. Fragmenten van daktegels zijn ook gevonden in andere sporen, waaronder de osendrop (smalle tussenruimte van 30 cm breed) tussen Houttil 60-58 en het buurpand ten noorden Houttil 56.

Het is de vraag wat deze asplek te betekenen heeft. We vermoeden dat deze verband houdt met de stadsbrand die volgens een kroniekschrijver Alkmaar trof op 25 mei 1328. In 2003 is op 90 meter ten noordoosten van onze onderzoekslocatie onder het Waagplein een soortgelijke laag zwarte as en sintels gevonden van deze stadsbrand, goed gedateerd door dendrochronologisch onderzoek van houten huizen die vlak voor en vlak na de brand waren gebouwd.[7]

Er zijn slechts een paar sporen die wijzen op latere verbouwingen van het stadskasteel (*afb.1-13*). Ze zijn niet nader dateerbaar dan 15de- of 16de-eeuws. Op enig moment is de gangmuur (**2H**) langs het tussenvertrek verwijderd en de ruimte voorzien van een baksteenvloer (**4A**) van hergebruikte kloostermoppen op een laag schelpmortel, met de bovenkant op 1,56 m+NAP (*afb.1-4 coupes A* en *D*). Aansluitend op deze vloer is een 2,2 meter brede stookplaats (**4B**) aangebracht tegen de oostmuur van het tussenvertrek (*afb.1-13 en -18*). Aan de noordkant van de muur was nog een (later dichtgezette) doorgang (**4E/5**) te zien, die kan zijn aangebracht omdat de gang langs de zuidkant werd verwijderd.
Ook in het achtergedeelte is een restant gevonden van een baksteenvloer (**4C**) van onbestemde datering (*afb.1-4 coupe C*). Hier overheen lag een zandlaag met daarop een laag mortel (**4D**). Het is onduidelijk of deze mortellaag even oud is als de mortel onder baksteenvloer 4A in het aangrenzende vertrek.

Afb.1-12 Rode sintels van verbrande leem en andere resten, uit de ondiepe kuil 2N/3: zijn dit resten van de stadsbrand van 1328?

Afb.1-14 Resten van een brede schouw (spoor 4B) secundair aangebracht tegen de oostkant van het tussenvertrek in het stadskasteel 2G. Als een horizontale donkere band is de afdruk zichtbaar van de bijbehorende baksteenvloer.

7 Bitter e.a. 2009 RAMA 13.

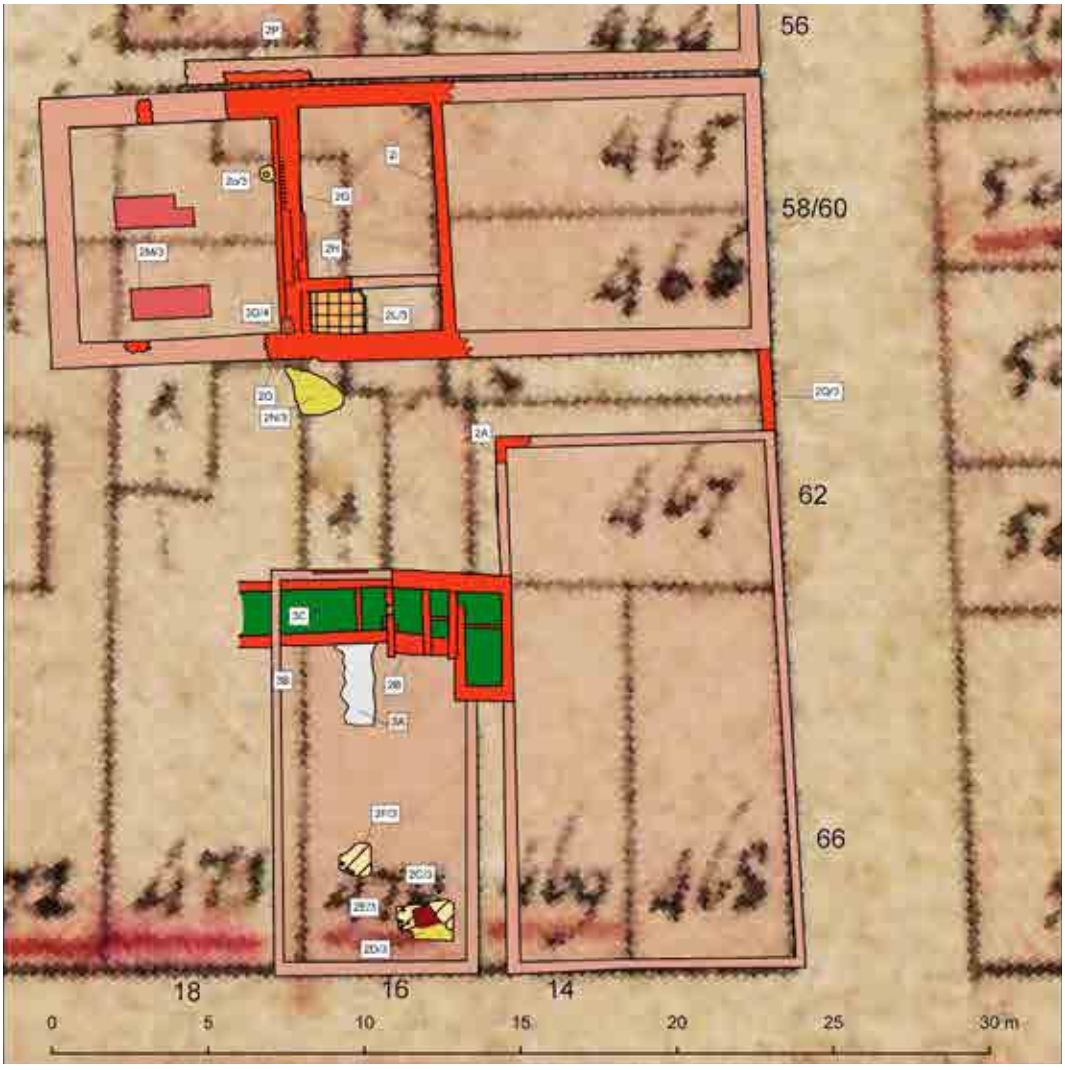

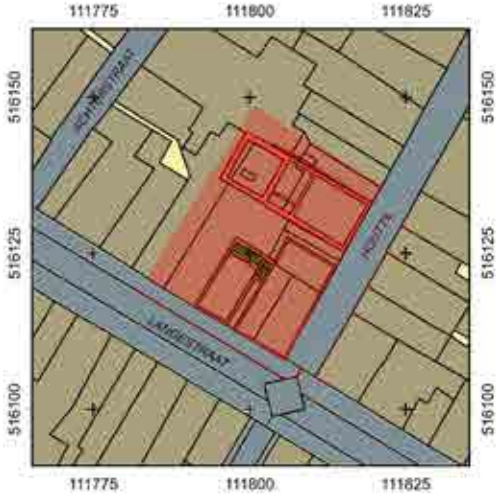

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
LEEMVLOER
HAARDPLAATS
BEER

Afb.1-13 Opgravingsplattegrond van de sporen uit periode 3 (eerste helft 14de eeuw).

In later tijd is de woontoren van dit stadskasteel afgebroken, maar het voorste deel inclusief de tussenkamer bleef gehandhaafd. Tegen het einde van de 16de eeuw blijkt het zo ontstane open erf samen met het tussenvertrek in handen te zijn van de eigenaar van Langestraat 16. In het oudste resolutieboek van de Alkmaarse vroedschap (1549-1565) is in een contract uit 1543 een vermelding gevonden over 'steen gecommen van 't huys ofte camer van de Halve Maen' die zou worden hergebruikt voor de bouw van een zware vestingtoren en een runmolen of korenmolen aan de oostkant van het Verdronkenoord.[8] De huisnaam blijkt in 1598 nog te worden gebruikt voor Houttil 58.[9] Waarschijnlijk is dus de sloop van de toren achter Houttil 60-58 rond 1543 ter hand genomen. Oud-archivaris Harry de Raad heeft onlangs in het Regionaal Archief een bijzondere bron gevonden over het betreffende pand. Het is een kopie door notaris Croll[10] van een afschrift, gemaakt door Simon Eikelenberg[11] aan het begin van de 18de eeuw, van een autobiografie van de Alkmaarse apotheker Adriaen Doedesz.[12] Deze beschrijft ook de periode dat hij na vele omzwervingen in de Zuidelijke Nederlanden, Frankrijk, Spanje en Marokko, weer teruggaat naar Alkmaar:
'*...[Adriaen] wierd ... met geld voorzien, verzag zig van apotekersgereedschap en huurde tot Alkmaer het derde huijs van de Afterstraet, een huijs staende aen an de noortzijde in den Navelmoet en troude in`t jaer 1538, out zijnde 28 jaer, met Aef Pieters, een Hoornse vrijster van een eerlijk en niet onaenzienlijk geslagt. Als hij nu twee jaren en 6 maenden daer gewoond hadde is hij vervaren in een ander huijs staende mede in de Navelmoet, an deselfde zijde, het derde huijs van de Houtille, ende alzo hij bevond dat de woning te kleijn was heb ik nog gekoft een ander huijs genaamt de Halve Maen, staende an de westzijde in de Houtille, strekkende met een groote schuur tot den Afterstraet, waervan ik (zegt hij) voor mij behouden hebbe de grote kamer met den stins, comende regt agter an mijn huijs en alzoo ik geen erf agter an mijn huijs hadde, hebbe de grote kamer doen afbreken en daer van den tuijn gemaekt. Voorts kogt hij ook een grote tuijn leggende op de Vijversloot, beplante die met boomen en timmerde daer een schoon zomerhuijsken.*'

Hij vestigde dus zijn apotheek in 1540/1541 als huurder in Langestraat 16 (dit deel van de straat had toen de bijnaam Navelmoet). Vervolgens kocht hij eerst een huis aan de Houttil erbij en daarna de stins De Halve Maen. De aanduiding stins wordt normaliter gebruikt voor een groot stenen weerbaar huis, met de allure van een kasteel. Van dit huis werd de toren door hem afgebroken en bij de tuin van Langestraat 16 gevoegd. Het erf van de Halve Maen liep destijds dus achterlangs alle buurpanden aan de Langestaat door tot aan de Achterstraat.

Een even oud bakstenen huis bij Houttil 56 (periode 2)

Recht achter Langestraat 16 kwam een deel van de zijmuur (**2P**) van Houttil 56 in het zicht (*afb.1-3 en 1-15ab*). De muur staat nog tot circa 4,5 meter hoog overeind en er is nog een stukje te zien van een rondboogvenster. Het muurwerk is van dezelfde baksteen als Houttil 60-58, gemetseld in staand verband en rustend op soortgelijke spaarbogen. Dit pand zal even oud zijn als het stadskasteel in de opgraving.
In de osendrop tussen beide panden liggen fragmenten van afgevallen daktegels met gedeeltelijk loodglazuur – het is natuurlijk niet te zeggen van welk van beide daken (of beide?) deze afkomstig zijn.

Langestraat 16 in de 14de en 15de eeuw (perioden 2, 3 en 4)

Binnen Langestraat 16 zijn aan de zuidkant nabij de straat een tweetal kleine kijkgaatjes gegraven (*afb.1-13*). Hierin werden een baksteenvloertje (**2C/3** - wellicht van een haardplaats?), palen en planken (**2E/3 en 2F/3**) gevonden van onbekende bebouwing.
Het baksteenvloertje is doorgraven door een plek met zwarte as en sintels (**2C/3**) – wellicht is dit ook nog een spoor van de stadsbrand van 1328?

8 Op folio 61v-62 staat een afschrift van een contract van 8 augustus 1543 van de verkoop van een stuk land voor de bouw van de vestingtoren en permissie voor de bouw van een runmolen of korenmolen (de resoluties zijn in transcriptie te vinden op de website www.archiefalkmaar.nl onder de kop 'Verdieping'). De hierin genoemde 'achtkant toornsgewijs van steen gecommen van 't huys ofte camer van de Halve Maen, met busgaten', met muurwerk aan de buitenzijde tweesteens dik en aan de binnenzijde halfsteens en een hoogte van 7 voet boven de aarde, betreft kennelijk een stevige toren met schietgaten voor geschut. Hij is echter niet gerealiseerd want hij ontbreekt op de kaart van Jacob van Deventer uit ca 1561. Wel staat hier vlakbij dan een standerdmolen getekend. Met hartelijke dank aan Harry de Raad van het Regionaal Archief Alkmaar, die de transcriptie al naar me stuurde toen deze werd gevonden door de transcriptiewerkgroep van het archief (mailbericht van 16-5-2013).

9 Zie bijlage 3. Overigens is Houttil 60, het zuidelijke deel van het vroegere stadskasteel, in de 17de eeuw bij verkopen steeds het dubbele waard van Houttil 58. De beide 'helften' waren dus niet gelijk.

10 Van de aantekeningen van Eikelenberg zijn nu slechts 3 originele delen overgebleven. Wel zijn veel aantekeningen in kopie bewaard gebleven in een collectie van de Oudorpse notaris Jan Croll, vervaardigd in de jaren 1747-1756, nu aanwezig in het Regionaal Archief.

11 Simon Eikelenberg (1663-1738) was een Alkmaarse geschiedschrijver. Hij is vooral bekend geworden door zijn boek Alkmaar en zyne geschiedenissen, waarin hij de vroegste geschiedenis van Alkmaar behandelde tot ongeveer het jaar 1400. Het boek verscheen in 1739, een jaar na het overlijden van Eikelenberg. De verzameling aantekeningen bestond oorspronkelijk uit vele delen, die elk een mengeling vormden van aantekeningen en verzamelde originele stukken. Een deel van de historische aantekeningen van Eikelenberg is samen met tal van andere manuscripten van zijn hand bewaard gebleven en bevindt zich vandaag de dag in het Regionaal Archief (Bron: https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/images/Documenten/Artikelen/transcripties/Eikelenberg/Eikelenberg_invnr_15.pdf.

12 Regionaal Archief Alkmaar, Collectie Aanwinsten inv.nr.22. De bewuste tekst staat op pagina 1408. Met hartelijke dank aan Harry de Raad die de transcriptie naar me mailde op 10-11-2021. De tekst is dus tweemaal overgeschreven, eerst door Eikelenberg en toen door Croll. Het gebruik van de aanduiding'ik' in een van de tekstregels in plaats van 'hij' toont dat het originele stuk tekst in de ik-vorm was.

Afb.1-15ab Bij de sloop van een bijgebouw achter Langestraat 16 komt een deel van de zijmuur van Houttil 56 te voorschijn: a. geheel rechts is in de donkerbruin geverfde muur nog een dichtgemetseld rondboogvenster aanwezig met ernaast het muuranker van een vloerbalk van de verdieping of zolderverdieping erboven; b. in het onderste deel van de zijmuur is het metselwerk goed zichtbaar, inclusief de grondboog van de funderingen van Houttil 56 (op de voorgrond de grondboog van Houttil 60/58) ; c aanzicht van de zijmuur van Houttil 56 vanuit de zolder van Langestraat 16

Ten behoeve van nieuwbouw bij Langestraat 16 is de beerput 2B van het hoekpand op enig moment fors uitgebreid naar het westen (*afb.1-16 t/m 1-18*). De rechthoekige uitbreiding (**3C**) is uitgevoerd met rode bakstenen van 24 x 12,5 x 6 cm, een steensoort die in de tweede helft van de 14de eeuw kan worden gedateerd.[13] De beerput was voorzien van stevige éénsteens wanden en een tongewelf op gewelfbogen. Ingemetseld waren zelfs nog wat resten van eikenhouten formelen aanwezig. Eén ervan kon dendrochronologisch worden gedateerd ná 1298.
De funderingen van het bestaande vroeg-17de-eeuwse pand hebben vrijwel niets overgelaten van het bakstenen huis bij de 14de-eeuwse beerputuitbreiding. Een stukje onregelmatig metselwerk achterop de beerput (**3B**, van dezelfde baksteen) zou een restant kunnen zijn van de achtergevel – de beerput bevond zich vermoedelijk inpandig onder de achterkant van het huis, wat de stevige constructie ervan verklaart.
Het bakstenen huis zou dan 13 meter diep zijn geweest. Het is de vraag hoe breed dit pand was, want de beerput bleek nog minstens een meter door te lopen onder het buurpand Langestraat 18![14]
Inpandig is een leemvloer (**3A**) aangetroffen in de noordwesthoek van het huis die bij deze fase kan hebben gehoord.

In de eerste helft van de 15de eeuw is de grote beerput (**3C**) buiten gebruik genomen en er kwam in de tuin achter Langestraat 16 een nieuwe beerput (*afb.1-18*; **4F**). Dit is een ronde beerput. Hier werd later (vermoedelijk in de tweede helft 16de eeuw) een uitgebouwde stortkoker (**5D**) aan de westkant toegevoegd. Deze stortkoker verving mogelijk een eerdere aan deze kant, met een privaat tegen de perceelscheiding met Langestraat 18. Deze perceelscheiding moet dus al vanaf de 15de eeuw hebben bestaan.
De beerput bleef in gebruik tot het eerste kwart van de 17de eeuw, waarna het privaat werd verplaatst vanwege de bouw van het huis De Coninclijcke Propheet David.
Het vondstmateriaal is geïnventariseerd in bijlage 2 bij dit hoofdstuk maar wordt nader geanalyseerd in hoofdstukken 6, 9, 10 en 11 t/m 16.

Afb.1-16a De beerput 3C nadat het deels ingestorte tongewelf was verwijderd. Na berging van de vondsten moest hij met schuimbeton worden opgevuld, omdat de achtergevel van Langestraat 16 er nog op staat.

Afb.1-17 Binnenaanzicht van de westhelft van beerput 3C, met de aanzetten van de gewelfbogen (foto Marcel Corbié).

13 Zie de gedateerde baksteenmaten bij Bitter 2002, 144-146. Nadien zijn er o.a. bakstenen van 23,5/24 x 11,5/12 x 5/5,5 cm gevonden in contexten uit het derde kwart 14de eeuw bij Langestraat 3-5 in 2007 (Bitter/Roedema 2010 RAMA 15, p.30 en 102-103: huis 2B-2C-2D, plus beerputten 2E en 2F) en bij een huis bij Boterstraat 6/8 in 2011 uit de tweede helft 14de eeuw (Roedema/Bitter 2013, p.7).
14 Aan de westkant stootten we op beton onder Langestraat 18.

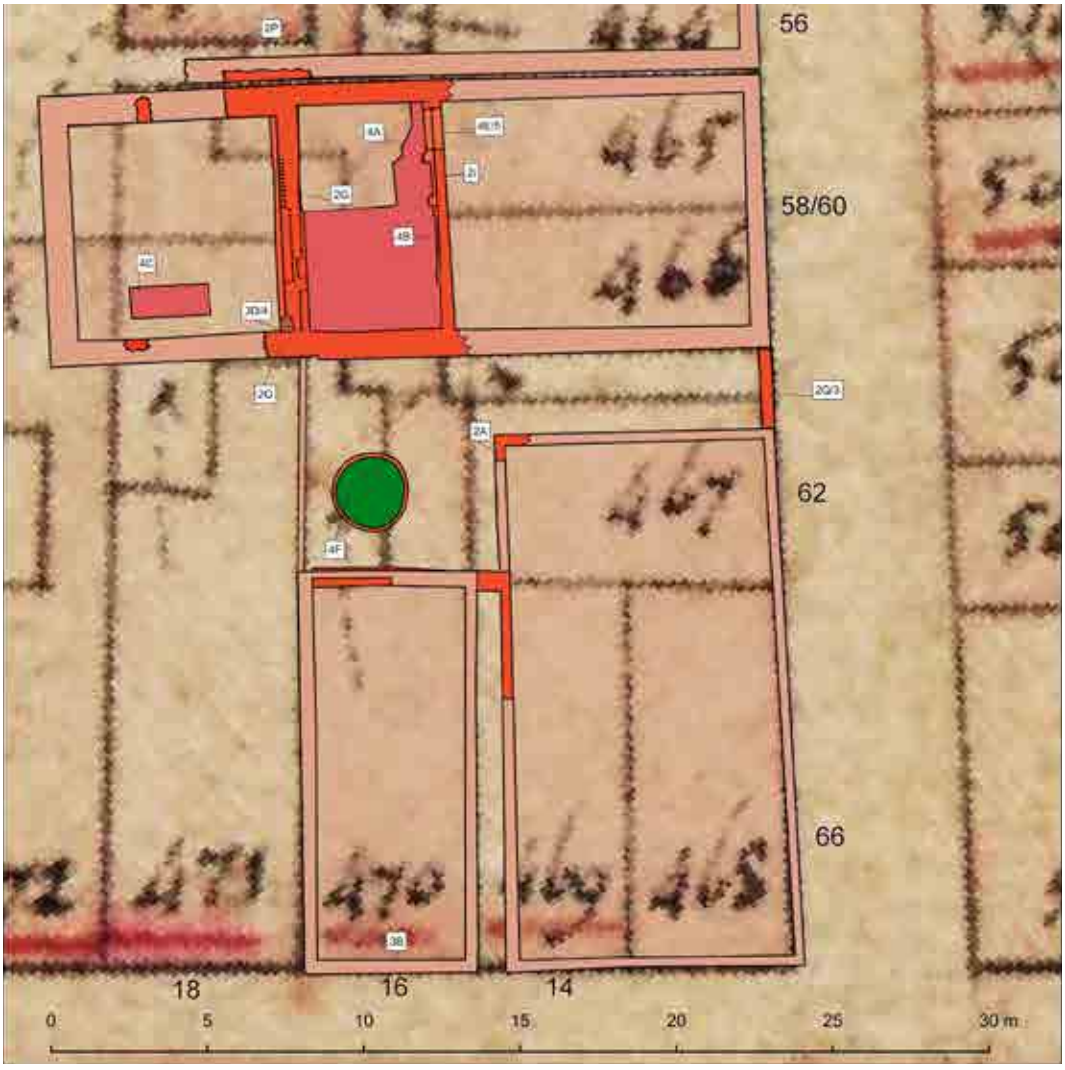

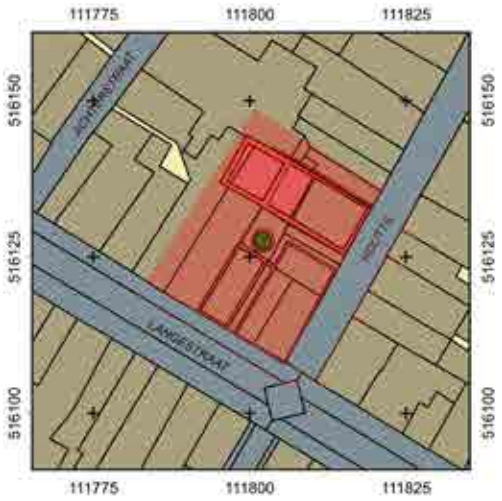

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
LEEMVLOER
HAARDPLAATS
BEER

Afb.1-18 Opgravingsplattegrond van de sporen uit periode 4 (tweede helft 14de eeuw).

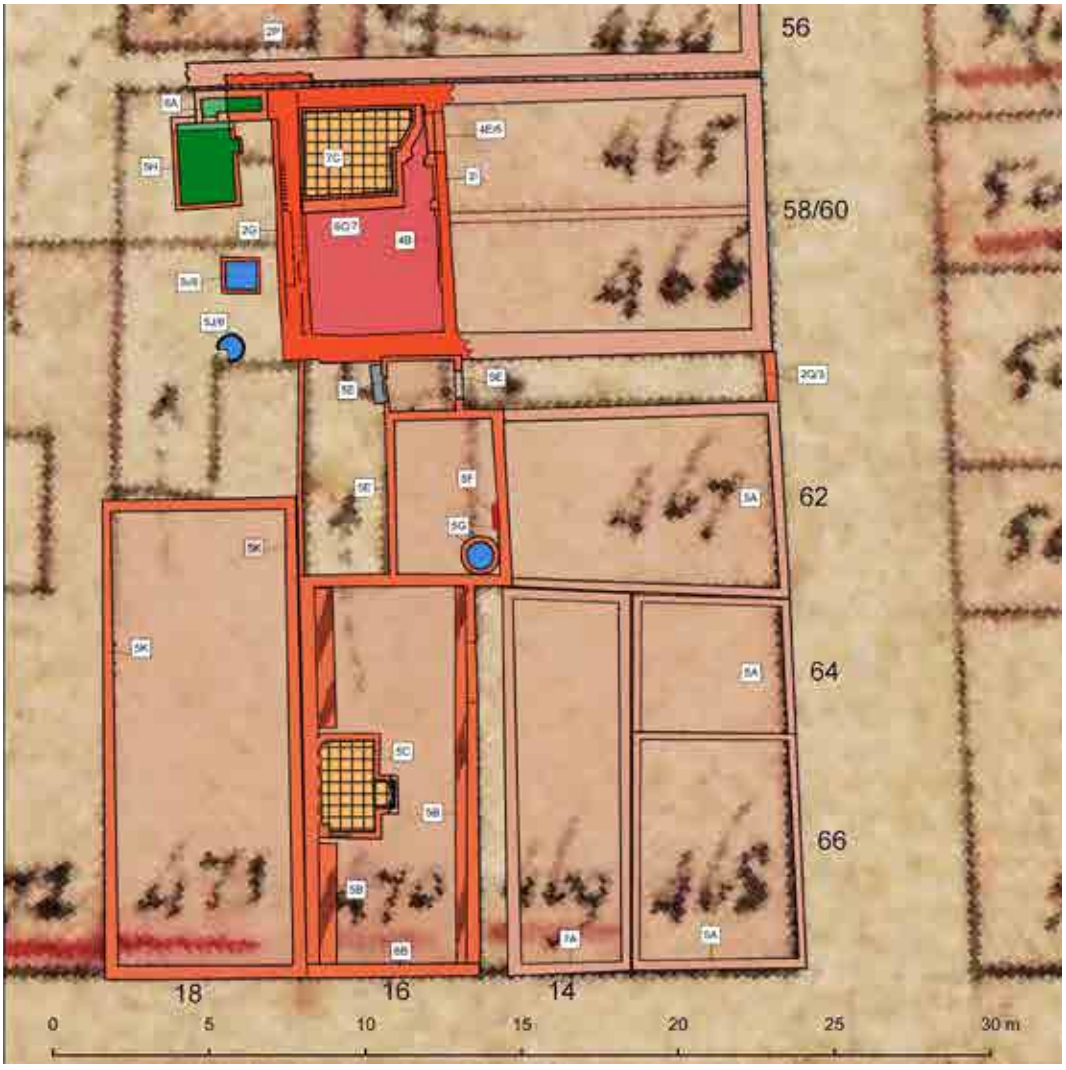

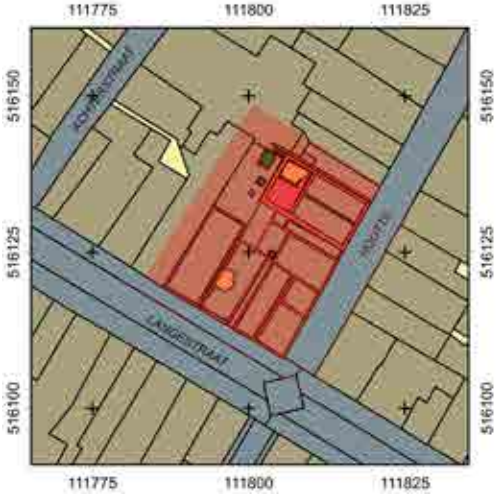

Afb.1-19 Opgravingsplattegrond van de sporen vanaf periode 5 (na 1550/1600)..

Bij de hoek van de Houttil en Langestraat in de 16de en 17de eeuw (periode 5)

Het uiterlijk van de hoek van de Houttil en Langestraat werd ingrijpend veranderd door de vervanging van het grote middeleeuwse huis door nieuwbouw ter plekke van Langestraat 14, Houttil 66, Houttil 64 en Houttil 62 (*afb.1-19* t/m *1-22; hier samen aangeduid als* **5A**). Archiefbronnen maken duidelijk dat deze situatie in grote lijnen al voor 1587 zal zijn ontstaan (zie bijlage 3).[15]

Op oude foto's is te zien dat het hoekhuis Houttil 66 tot de afbraak in 1925 een hoog bakstenen pand was met een verdieping en zolderverdieping, gebouwd in renaissancestijl – de archiefbronnen over dit pand gaan terug tot minstens 1587 (*afb.1-22*). Aanvankelijk stond hierachter aan de Houttil tot aan het gotische poortje een tweetal net zo hoge panden met elk een trapgevel (vergelijk de gevelbeeldenkaart van circa 1670). Het zuidelijke pand (Houttil 64) werd in 1702 samengevoegd met Houttil 66 en er kwam naderhand een gezamenlijke nieuwe kap op, haaks op de Langestraat.

Het hoekhuis werd in 1587 aangekocht door een 'boeckebinder' (het eerdere gebruik van het huis is niet bekend). Het pand zou tot 1828 een boekdrukkerij huisvesten en droeg in de 17de eeuw de fraaie naam 'De Drukpers'.[16] In 1631 kocht de boekdrukker en boekverkoper Thomas Pietersz Baert, sinds 1624 eigenaar van Houttil 66 en sinds 1630 stadsdrukker, ook Langestraat 16 als woonhuis en mogelijk tevens als boekenwinkel.[17] In de zomer van 1636 verkocht Thomas het hoekpand – hij zal toen al ziek zijn geweest. In september 1636 overleden Thomas en zijn vrouw binnen 5 dagen na elkaar aan de pest. In 1637 verkocht zijn broer Langestraat 16 en nadien bleven de panden in handen van verschillende eigenaars.

Langestraat 16, De Coninclijcken Propheet David, circa 1625

Op Langestraat 16 staat een goed overgeleverd kapitaal huis uit het tweede kwart van de 17de eeuw (**5B-G**), verscholen achter een laat-18de-eeuwse voorgevel (**6B**, *afb.1-19 en 1-23 t/m 1-34*). Het is een groot huis met een verdieping en een zolderverdieping, vanouds voorzien van een smalle aangebouwde achterkeuken met verdieping.

Op de kaart van Cornelis Drebbel staat hier in 1597 nog een bescheiden pandje, bestaand uit één enkele bouwlaag (begane grond) met daarop een zolderverdieping (zie *afb.1-20*). Vreemd genoeg ging dit in 1608 toch nog voor de enorme som van ƒ7000 van de hand. De verkoopprijs van 1618 van ƒ2500 en de verkoop aan Thomas Pietersz Baert in 1624 voor ƒ2350 passen beter bij een huis van dit formaat en op deze toplocatie. Het wordt in de verkoopakten omschreven als het huis 'daer de Prins uijthangt', een verwijzing naar een uithangbord met de huisnaam.

Baert heeft het huis daarna herbouwd – rond 1670 is het als een hoog pand met een trapgevel afgebeeld op de gevelbeeldenkaartjes. Het Stedelijk Museum bezit nog een zandstenen gevelsteen met een kleurig beschilderd reliëf van David en Goliath, afkomstig uit de 17de-eeuwse gevel (*afb.1-23*).[18] De gevelsteen verwijst naar de naam van het pand, zoals in de verkoopakten omschreven: in 1637 'In de Coninclijcken Propheet David', in 1671 'de Coningh David' en in 1730 'de Propheet Davit' en in 1746 'de Proffeet David'. De steen verwijst naar het bijbelverhaal over de herder David die in een oorlog van koning Saul in een duel de Filistijnse reus Goliath versloeg met een slinger en een werpsteen. David zou nadien koning van Judea en Israël worden.

Afb.1-20 Uitsnede van de stadskaart van Cornelis Drebbel uit 1597 met de noordzijde van de Langestraat tussen de Achterstraat en de Houttil (Regionaal Archief Alkmaar). Het derde huis vanaf de hoek is Langestraat 16, toen nog een onbeduidend laag pandje.

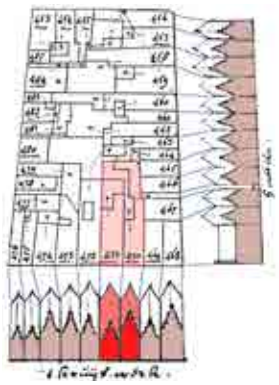

Afb.1-21 Samenstelling van de kadastrale minuut van 1832 en de gevelbeelden uit circa 1670, met het onderzoeksgebied felrood aangegeven. Het Kruiswerk is een oude benaming voor het oostelijke deel van de Langestraat. Langs de Houttil zijn de huizen in 1670 ten onrechte allemaal even breed geschetst, maar het aantal is wel correct. Langestraat 18 heeft geen verdieping en is veel lager dan nummer 16.

15 Langestraat 14 en Houttil 66 gaan terug tot voor 1587 (RAA: transportakte ORA 133 folio 63 van 26 mei 1587).
16 Van Diepen 1993.
17 Zie bijlage 3, met enkele correcties op Van Diepen 1993. Baert was van 1626 tot 1629 korte tijd eigenaar (en bewoner?) van Houttil 62, dat hij dus verkocht voordat hij Langestraat 16 aankocht.
18 Bruinvis 1911, een schenking uit 1902 van W. van Vuuren.

In 1637 werd het huis verkocht voor maar liefst ƒ7600, het halve huis in 1642 voor ƒ3800, in 1643 zelfs voor ƒ8200. In de eeuw hierna daalde de waarde gestaag, vooral door de algemene economische achteruitgang die vanaf midden 17de eeuw inzette. In 1671 wisselde het pand voor ƒ3150 van eigenaar en daarna ging de prijs stapsgewijs omlaag tot het grote pand in 1754 slechts ƒ950 opbracht. De bouwkundige staat was in 1751 zelfs aanleiding tot het verlagen van de Verponding (onroerende goederen belasting) met bijna een kwart.[19] Het 17de-eeuwse gebouw staat nog grotendeels overeind, zij het met een laat-18de-eeuwse voorgevel (**6B**). Gezien de stijging van de verkoopprijs van ƒ1160 naar ƒ1700 zal deze gevel zijn aangebracht bij een opknapbeurt door eigenaar Barend van Dijk tussen 1773 en 1790.

Het huis (**5B**) meet 12,9 bij 5,4 meter uitwendig en heeft een volledige verdieping met daarboven een zolderverdieping en in de hoge steile kap nog een ruime vliering (*afb.1-24 t/m 1-34*). Het heeft dragende zijmuren en op de verdieping rusten de balken op stevige consoles met een laat-renaissance profilering (*afb.1-24a, 1-28* en *1-29*).[20] Op de begane grond zijn de consoles afgekapt. Het huis heeft anderhalf steens muren van oranjerode baksteen van 19 x 8,5/9 x 4,5 cm in kruisverband (10 steenlagen zijn 50 cm dik). In de opgraving werden de stevige funderingen vrijgelegd. Deze waren met 9 tot 11 vertandingen verbreed tot een onderste grondvlak van wel een meter breed, op ruim een meter diep onder de straat. De balklaag van de verdiepingsvloer bestaat uit zware eiken balken van circa 20 bij 28 cm, onder de zoldervloer circa 16 bij 20-22 cm. De vloeren bestaan uit grenen delen van 30 tot 48 cm breed.

Afb.1-22 Anonieme foto van De Drukpers (Houttil 66) in 1925, vlak voor de sloop (RAA FO1002081). Het achterste (meest rechter) deel van het hoekpand is nog een restant van een zelfstandig 17de-eeuws huis, dat in 1702 bij het hoekpand werd getrokken. Het achterhuis van het oude hoekpand is onderkelderd met een opkamer erboven. Voor de zijgevel bevindt zich een 'pothuis', een uitbouwtje als toegang tot een kelderwoning, dat in de archiefbronnen van dit huis al in 1625 wordt vermeld. Boven de voordeur nog de naam van Jean Pierre Querelle, paraplumaker.

Afb.1-23 Gevelsteen van Langestraat 16 met David en Goliath, afmetingen 56 x 51 x 28 cm (Stedelijk Museum Alkmaar).

19 Zie bijlage 3.

20 Vergelijk de consoles uit contemporaine huizen bij: Meischke e.a. 1993 'Friesland en Noord-Holland', 168 en 188 (1637 en 2de kwart 17de eeuw, soortgelijke consoles) en 329 (1621, identieke consoles); Meischke e.a. 1995 'Amsterdam', 238 (1631, identieke consoles); Van Tussenbroek 2012, 190 en 226 (1646 soortgelijk, 1615 en 1622 identieke consoles).

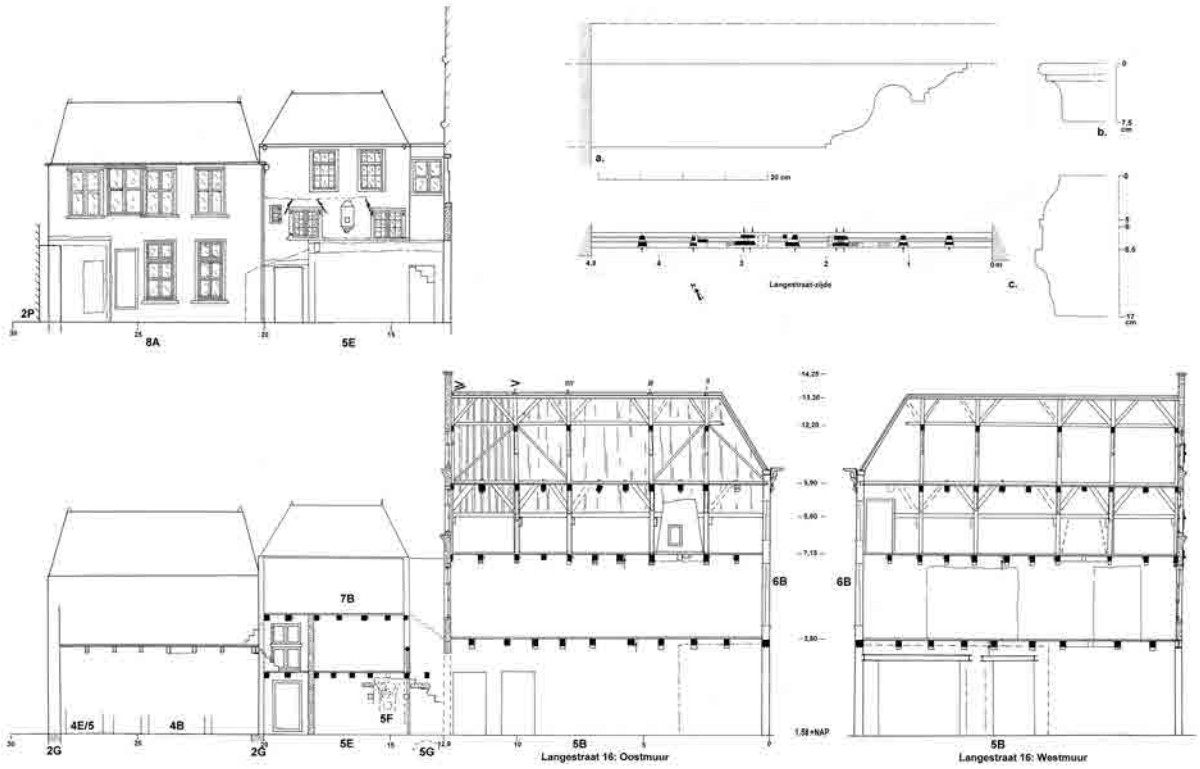

Afb.1-24 Verticale opstanden met de oostmuren en westmuur van Langestraat 16 en bijgebouwen, alsmede details van Langestraat 16: a. profiel van console op de verdieping, b. profilering van de onderste natuurstenen traptrede van de achtergevel, c. onderaanzicht en doorsnede van de oude puibalk met gaten voor de kozijnen van de bovenlichten (tekening P. Bitter).

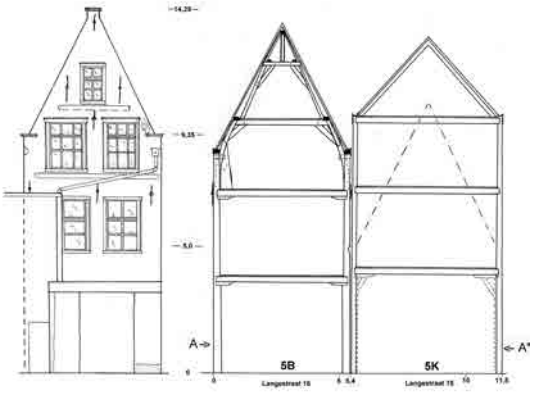

Afb.1-25 Achtergevel van Langestraat 16 en doorsnede A-A' door Langestraat 16 en 18 - zie de plattegrond voor de locatie (tekening P. Bitter).

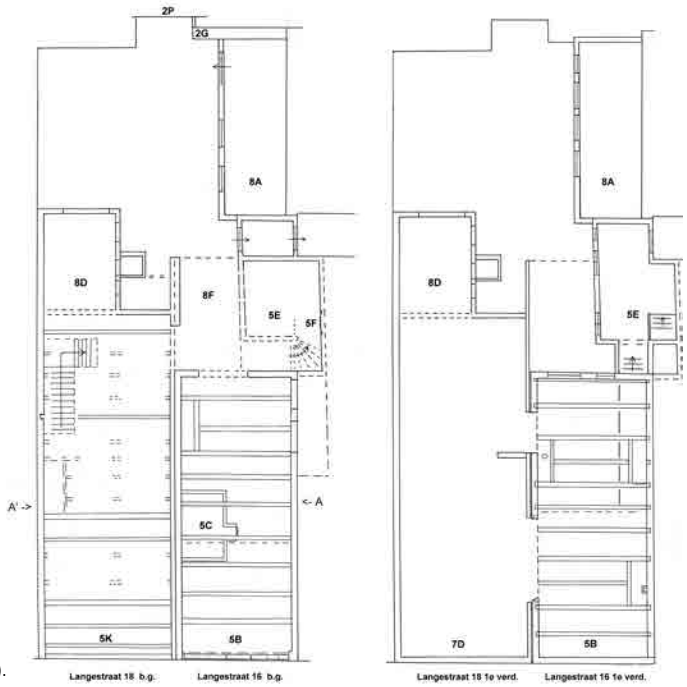

Afb.1-26 Plattegrond van de begane grond en eerste verdieping van Langestraat 16 en 18, met de erboven liggende balklagen (tekening P. Bitter).

Een bijzondere vondst was de originele puibalk van de begane grond aan de straatzijde, helaas nadien vervangen voor een nieuwe onderpui (*afb.1-24c*). Hierin waren de gaten te zien voor de kozijnen van de acht bovenlichten: in het midden twee ramen tussen de twee dikkere stijlen waaronder de middendeur zich bevond en aan weerszijden daarvan drie ramen.
Door 20ste-eeuwse betimmeringen, pleister en behang konden de muren niet worden bekeken op bouwsporen van tussenwanden en haarden. Wel was op de zoldering van de begane grond de afdruk te zien van een tussenwand tussen een voor- en achterkamer, tegen een vloerbalk op 5,2 meter vanaf de straat. Het balkvak achter deze vloerbalk was breder dan de andere (afstand hart op hart 1,5 in plaats van 1,2 meter).
Precies hieronder werden tegen de westelijke zijmuur de resten opgegraven van een kelder (**5C**) van 3 bij 1,8 meter, nog behorend bij de eerste bouwfase. Vermoedelijk bevond zich op de kelder een opkamertje. De kelder had een uitgebouwde toegang aan de oostkant, vlak achter de scheidingswand met de voorkamer. Een 60 cm brede afschuining in de zuidmuur wijst op een tweede toegang vanuit de voorkamer. De kelder was voorzien van een plavuizenvloer en de oostelijke toegang had wandtegels met blauwe decoratie, stilistisch dateerbaar in het tweede of derde kwart van de 17de eeuw, dus in de bouwtijd van de 'Coninclijcken Propheet David' (*afb.1-39b; de wandtegels worden verderop besproken*).
Ook op de verdieping bevindt zich tegen een balk in de zoldering de wandafdruk van een scheiding tussen een voor- en achterkamer, op 5,75 m van de straat. De balken van de zoldervloer liggen in de achterkamer 15 cm verder uiteen dan de 1,0 meter in de voorkamer. Langs de oostkant is op de balken een afdruk van een latere gangmuur die leidde naar de toegang tot de 19de-eeuwse tweede verdieping van de achterkeuken (*afb.1-28:* op de geel geschilderde balken is de donkerbruine wandafdruk zichtbaar).
Er zijn geen sporen van een trap naar de verdieping – mogelijk bevond deze zich op een of andere wijze bij de opkamer, vanwege de grotere balkafstand erboven. Op de verdieping bevindt zich tegen de oostmuur van de achterkamer een raveling met een (dichtgemaakt) trapgat naar de zolderverdieping (*afb.1-30*), maar deze is secundair aangebracht – hij kan zijn afgesloten toen in de 19de eeuw langs deze kant een gang werd aangebracht naar de tweede verdieping van de achterkeuken. Op de zolderverdieping zit een trapgat bij de westgevel tegen de tweede balk van achteren (*afb.1-33*).
Op de begane grond bevindt zich tegen de westmuur van de achterkamer een originele raveling in de balklaag voor een schouw. Hierboven zal op de verdieping ook een haard in de bovenachterkamer hebben gezeten. De schoorsteen daarboven is niet meer aanwezig. Op de verdieping had ook de voorkamer een haardplaats, tegen de oostelijke muur en daarboven zit nog de originele schoorsteen, van dezelfde baksteen als het huis. Voor de ophanging zijn de balken aan weerszijden van deze schouw zwaarder dan de andere (28 in plaats van ca 20-22 cm breed).
De kap is nog grotendeels origineel (*afb.1-24 en -25, 1-34 en 1-35*). Het is een standaardkap uit die periode: hij is opgebouwd uit twee lagen dekbalkspanten met bovenin een nokgording op nokstijlen.[21] De onderste dekbalkspanten zijn krommers, met blokkelen verbonden aan de muurplaat. De daksporen worden gedragen door de nokgording, de flieringen op de dekbalken en de muurplaten. In elk kapgebint zijn aan de straatzijde op de spanten, dekbalk en korbelen de telmerken uitgesneden met een gootvormig haalmesje: II, III, IIII, V en op het strijkgebint tegen de achterpui IV (=6). Aan de straatzijde is het voorste kapgebint I verwijderd bij de aanpassing tot een schilddak boven de lijstgevel. Er zijn windschoren gespijkerd van kapgebint II en V naar de muurplaten en van elk kapgebint naar de flieringen en de nokgordingk. De geschilde sparren van de originele kapsporen zijn merendeels nog aanwezig.
Het huis heeft nog de originele achtergevel met waterlijsten, maar de treden van de trapgevel zijn op de onderste na verwijderd en de kruisvensters zijn vervangen door 19de-eeuwse schuiframen (*afb.1-24, 1-25* en *1-36*).

Aan de achterzijde heeft het pand van aanvang af tegen de oostkant een smalle achterkeuken met verdieping (*afb.1-19, 1-24, 1-26* en *1-36:* **5E**). Boven zitten in de westgevel nog één enkele en twee dubbelvensters uit de bouwtijd. De achterkeuken verspringt ten opzichte van het hoofdhuis van Langestraat 16 een meter oostwaarts, met gebruikmaking van de achterhelft van de oorspronkelijke steeg richting Langestraat naast het middeleeuwse hoekpand. De achterkeuken is in de 18de of 19de eeuw verhoogd met een tweede verdieping (**7B**).
Tegen de oostmuur van de achterkeuken is de afdruk te zien van een schouw en een rookkanaal (**5F**). Bij de schouw werden een paar hergebruikte wandtegels gevonden, als opvulstukjes geplakt (*afb.1-37ab*). Mogelijk kwamen ze uit de oude afwerking van de schouw – de donkere gevlamde en 'getippelde' wandtegels, dateerbaar vanaf midden 17de eeuw,[22] werden toegepast in de roetstrook van de haard. In de zuidoosthoek, tegen de achtergevel van het hoofdhuis, bevond zich tot 2000 nog de originele eikenhouten wenteltrap (**5D**) naar de verdieping van de achterkeuken. Onder de trap werd een waterput (**5G**) opgegraven die voor de watervoorziening in de keuken zal hebben gezorgd. In 1608 en 1624 blijkt een waterput met pomp te worden gedeeld door de eigenaren van Langestraat 16 en Langestraat 14 – dat kan de opgegraven waterput zijn geweest.[23]

21 Orsel 2020. Ook volgens Janse 1989, 252, is dit vanaf 1575 een gebruikelijk kaptype bij burgerlijke gebouwen.
22 Pluis 1998, 573-579.
23 Transportakte van Langestraat 16 van 25 juni 1608 (bijlage 3), met de verkoopconditie (ten opzichte van Langestraat 14) dat 'de pomp comende in de put van de voorn. Pieter Dircxz. (=verkoper van Langestraat 16) tusschen hen beijden gemeen es & bij hen samen onderhouden & gerepareert moet worden'.

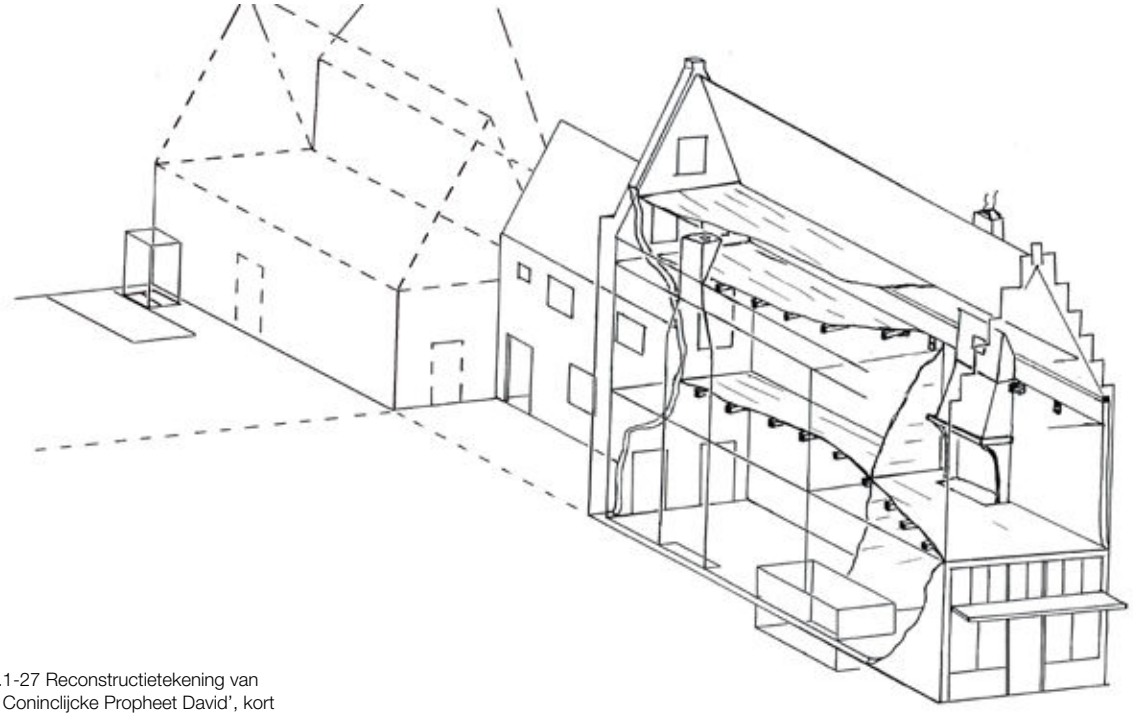

Afb.1-27 Reconstructietekening van ‘De Coninclijcke Propheet David’, kort na 1624 gebouwd (tekening P. Bitter).

Afb.1-28 De verdieping van Langestraat 16, juli 2000, naar achteren toe gezien. Op de gele vloerbalken is de donkerbruine afdruk zichtbaar van de wand van een gang. Deze leidde naar de opgang tot de tweede verdieping van de achterkeuken. Rechtsachter zijn ook een paar originele consoles onder de balklaag nog aanwezig.

Afb.1-29 Eiken consoles onder de balklaag van de verdieping van Langestraat 16, met een renaissance profilering.

Afb.1-30 Tegen de oostmuur van de verdieping van Langestraat 16 zit een trapgat naar de zolder, gezien de dunne raveelbalk waarschijnlijk een secundaire constructie.

Afb.1-31 Doorgang van de zolderverdieping van Langestraat 16 naar Langestraat 18 vlak achter de voorgevel. Rechts de aanzet van een kapspant met tegen de linkerkant ervan de kop van het blokkeel. De brede grenen vloerdelen zijn waarschijnlijk nog origineel.

Afb.1-32 De oostkant van een afgetimmerd vertrekje op de achterzolder van Langestraat 16.

Afb.1-33 Trapgat van de zolder van Langestraat 16 naar de vliering, tegen de westkant naast de tussenwand van het achtervertrekje.

Afb.1-34 De vliering van Langestraat 16, gezien richting de voorgevel, met rechtsvoor het trapgat.

Afb.1-35 Telmerk III op de bovenste dekbalk en kapspant op de vliering van Langestraat 16.

Afb.1-36 De achtergevels van Langestraat 16 en 18 tijdens de opgraving, links de gevel van het bijgebouw uit 1880.

Afb.1-37 Wandtegels uit midden 17de eeuw als plakstukken gebruikt bij de haard (5F) in de achterkeuken van Langestraat 16, vermoedelijk afkomstig uit de roetstrook van deze haard: a. gevlamd met verschillende tinten bruin en geel, 12,8 x 12,8 x 1,0 cm met geel baksel , b. met de penseel 'getippeld' met donkerbruin en oranje op wit, 13,2 x 13,2 x 1,1 cm (00LAN2).

De achterkeuken was aangebouwd tegen de achterkant van Houttil 62 en liep door tot de zijkant van het middeleeuwse pand op Houttil 60-58. De toegang tot de steeg naar de Houttil is overkluisd door de achterkeuken. In transportakten van Houttil 62 staat in 1629 en 1640 vermeld dat de Westmuur wordt gedeeld met de eigenaar van Langestraat 16 – dat moet de aansluiting van deze achterkeuken betreffen. Houttil 62 was al vóór 1600 in gebruik als de slagerij van Pieter Dircxz Schouten 'vleijshouder' en zijn zoon Louris Pietersz.[24] Zij waren vóór 1608 tevens eigenaar van Langestraat 16, 'daer de Prins uijthangt', dat zij in dat jaar verkochten. De slagerij werd tot 1620 of 1626 nog voortgezet in Houttil 62 en kennelijk was Langestraat 16 toen dus slechts hun woonhuis (zoals hierboven al toegelicht, was Langestraat 16 voor de herbow door Baert een lager pand).
De steeg naar de Houttil, die behoorde bij Langestraat 16, werd in de eerste helft van de 17de eeuw tevens nog gebruikt door de buren van Langestraat 14 en van Houttil 60 en 62 als 'watergang' (goot voor hemelwaterafvoer) en als in- en uitgang achterom, terwijl Houttil 62 in de steeg ook een vatenbank en een secreet mocht laten staan.[25]

In de late 16de eeuw (zoals hierboven vermeld, vermoedelijk al sinds 1543) was de achterste helft van het stadskasteel bij Houttil 60-58 al in eigendom van de eigenaar van Langestraat 16. Houttil 60-58 was inmiddels in twee huizen opgesplitst en beide huizen hadden volgens transportakten – de oudste uit 1598 – een gedeelde achtergevel met de buurman in Langestraat 16.[26] De gedeelde muur betrof het oude tussenvertrek, dat dus een bijgebouw was geworden van de eigenaar van Langestraat 16 (zie *afb.1-19*). Het tussenvertrek werd in de tweede helft van de 17de of in de 18de eeuw nog voorzien van een kelder (**6C/7**). In de 19de eeuw werd deze kelder hersteld met een binnenmuur en bekleed met plavuizen (**7C**).

Hierboven zagen we, dat de toren aan de westkant van het stadskasteel waarschijnlijk al rond 1543 werd gesloopt. Het vrijgekomen stuk grond werd toegevoegd aan het achtererf van Langestraat 16. Dit erf liep zelfs nog achterlangs Langestraat 20. In 1627 werd door Thomas Pietersz Baert een 'erf-

24 'Pieter Dircksz Schouten, oude vroedschap vuijt de houtil' werd op 21-10-1620 voor f.4 begraven in de Grote Kerk (www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/personen-zoeken).
25 Zie de transportakten van Langestraat 16 van 1637, Houttil 62 van 1655, Houttil 62 van 1600 en 1614 en 1638 (bijlage 3).
26 De gedeelde achtermuur wordt vermeld in de transportakte van Houttil 60 van 8 juli 1600 en in de transportakten van Houttil 58 van 30 december 1598, 16 maart 1640 en 28 maart 1668. Zie bijlage 3.

gen' achter Langestraat 20 verkocht aan de eigenaar van dat pand.[27] Hierdoor kwam de westelijke fundering van de hoofdtoren anno 2000 dus buiten ons opgravingsterrein te liggen.
Het privaat achter Langestraat 16 werd verplaatst naar de noordkant van het achtererf waar eerst nog de hoofdtoren van het stadskasteel stond. De ronde beerput (**4F**) werd gesloten en vervangen door een vierkante beerput (**5H**) tegen de erfscheiding met Houttil 56, met een korte glijkoker voor een privaat aan de oostkant.
In later tijd werd het gemak nog iets verzet en voorzien van een lange glijkoker (*afb.1-19* en *1-38:* spoor **6A**). Omdat de inhoud van de beerput weinig 17de-eeuws materiaal bevat (door een leging?) en veel materiaal dateert vanaf begin 18de eeuw, lijkt deze laatste verandering omstreeks 1700 te hebben plaats gevonden.
Het vondstmateriaal is geïnventariseerd in bijlage 2 bij dit hoofdstuk maar wordt nader geanalyseerd in hoofdstukken 6, 9 en 10 en 11 t/m 16.

Op verschillende plekken werden blauw op wit beschilderde wandtegels gevonden, waarvan het grootste deel kan dateren uit de bouwtijd van het huis, tussen 1624 en 1636. Opvallend is dat deze alle een rood baksel hebben.
In de losse grond naast kelder **5C** werden twee tegels gevonden met dieren en in de hoeken 'spinnetjes' (*afb.1-39a*). Tegen de wanden van de toegang van kelder **5C** werden wandtegels gevonden met een tulp in een spitsovale omlijsting met franse lelies en in de hoeken stippel-lelies (*afb.1-39b*).
Uit dezelfde serie komt een wandtegel met een bloem in spitsovale omlijsting die was gebruikt voor de afwerking van de stortkoker van beerput **5H**. In de stortkoker zaten ook een wandtegel van een man met een stok en een hoorn in een accoladelijst en een tegel van een krijgsman met puntige Franse lelies in de hoeken (*afb.1-39*).[28]
Een musketier uit dezelfde serie werd gevonden in grond waarmee in de 19de/20ste eeuw waterkelder **8B** was gedempt (*afb.1-40*).

Afb.1-38 Graafwerk naast de gedempte beerput (5H) – de schep ligt op de oudste stortkoker van circa 1625 terwijl achterin op de funderingsrest met grondboog de plavuizen bodem is te zien van de latere stortkoker (6A) van omstreeks 1700.

Afb.1-39a Twee wandtegels met dieren en 'spinnetjes' in de hoeken, uit de losse grond naast de kelder (5C) halverwege het pand Langestraat 16, mogelijk uit de bouwtijd kort na 1624, 12,8 x 12,8 x 1,2 cm met rood baksel (00LAN29).

Afb.1-39b Wandtegel met een tulp in een spits ovaal kader met Franse lelies en in de hoeken stippel-lelies. Uit de toegang tot de kelder (5C) halverwege het pand Langestraat 16, uit de bouwtijd kort na 1624: 13,2 x 13,2 x 1,2 cm met rood baksel (00LAN29).

27 Verkoop op 30 juni 1627 door Thomas Pietersz Baert aan Pieter Jacobsz Goijer (de broer van de beroemde schilder Cornelis Saenredam) voor maar liefst ƒ600 (zie bijlage 3).
28 De krijgsman is gebaseerd op een prent van Jacob de Gheyn uit diens Wapenhandelinghe voor roers musquetten ende spiessen, uitgegeven in 1607. Zie Berendsen 1965, 126 en 155.

Afb.1-40 Drie wandtegels van 13,2 x 13,2 x 1,2 cm met een rood baksel: 1 fragment van een bloem in spitsovaal met franse lelies en in de hoeken stippel-lelies, 1 complete van een man met stok en hoorn in een accoladelijst met lelies, 1 fragment met een man met gepluimde hoed op de rug gezien (soldaat met speer?) en in de hoeken spitse lelies (00LAN1BP1).

Afb.1-41 Wandtegel van een musketier met in de hoeken spitse lelies, afmeting 13,4 x 13,4 x 1,2 cm met bleekrood baksel, uit puin in waterkelder 8B (00LAN18).

Afb.1-42 Fragmenten van wandtegels van 13,2 x 13,2 x 1,2 cm met een rood baksel, uit de bouwtijd kort na 1624, gevonden in een secundaire dempingslaag bovenin beerput 4F: kleine scheepjes met in de hoeken ossenkoppen (00LAN42BP2).

In een 18de-eeuwse bovenlaag bovenin beerput **4F** (kennelijk was er toen een holte ontstaan door verzakkingen in de rond 1625 gesloten beerput) werd een partij aan puin geslagen wandtegels gevonden, eveneens uit de bouwtijd (*afb.1-42* t/m *1-44*). Ze zijn allemaal van een rood baksel en vrij dik: 68 fragmenten met schepen en in de hoeken ossenkopjes, 6 fragmenten van ruitertegels met in de hoeken ossenkopjes, 3 fragmenten van figuurtjes met in de hoeken spinnetjes. De tegels zijn zo sterk verwant dat ze wel eens uit één en dezelfde schouw zouden kunnen komen. Bij deze partij zitten echter ook nog wat andere tegelfragmenten met een vaalgeel baksel en van een latere datering, waaronder 6 fragmenten van bloemvaasjes met in de hoeken ossenkopjes en een tegel met een schaatser en in de hoeken spinnetjes (*afb.1-45ab*).

Op de kadastrale minuut van 1832 is het achtererf van Langestraat 16 grotendeels volgebouwd. Hier werden in 1730 en 1746 een wagenhuis en een stal voor drie paarden vermeld – het rijtuig paste kennelijk door de steeg richting Houttil. Behalve een 17de- of 18de-eeuwse waterkelder (**5i/6**) die middenin het achtererf werd gevonden (*afb.1-19*), werden van deze gebouwen geen resten meer aangetroffen.

Afb.1-42 t/m 1-44 Fragmenten van een groot aantal wandtegels van 13,2 x 13,2 x 1,2 cm met een rood baksel, uit de bouwtijd kort na 1624, gevonden in een secundaire dempingslaag bovenin beerput 4F: 43ab. ruiters met in de hoeken ossenkoppen, 44. mensfiguren met in de hoeken spinnetjes (00LAN42BP2).

Afb.1-45ab Fragmenten van wandtegels van 13,4 x 13,4 x 0,7 cm met een vaalgeel baksel, tweede helft 17de eeuw, gevonden bovenin beerput 4F: a. bloemenvaas met in de hoeken ossenkoppen, b.schaatser met bootshaak en in de hoeken spinnetjes (00LAN42BP2).

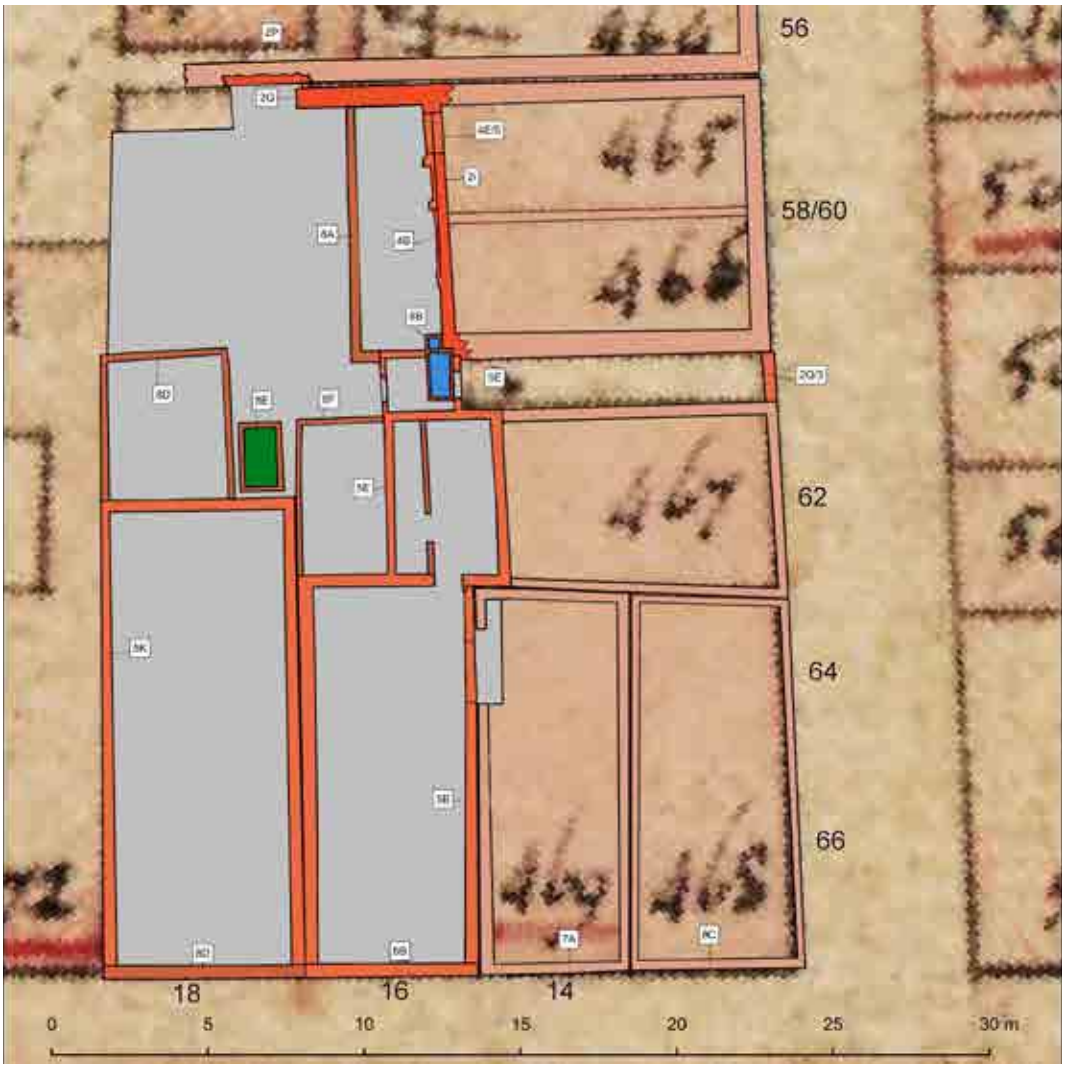

BAKSTEEN
BEER
WATER
ONDERZOEKSGEBIED

Afb.1-46 Opgravingsplattegrond van de sporen uit periode 8 (1850-1950).

Het oude tussenvertrek van het stadskasteel, gebruikt als bijgebouw van Langestraat 16, werd in 1880 afgebroken en vervangen door een bijgebouw met verdieping (**8A**), dat toegankelijk was vanuit de tuin van Langestraat 16 (*afb.1-46 en -47ab*). Inpandig tegen de zuidkant bevond zich een kleine waterkelder (**8B**). Aan de buitenkant zit tegen de zuidmuur nabij de zuidwesthoek nog een hardstenen gedenksteen ingemetseld met een opschrift in sierlijke letters: '*J.P.Dirkzen J.P.Jan 1880*'.

Afb.1-47ab Gedenksteen op het bijgebouw uit 1880.

Langestraat 18 van de 17de tot de 19de eeuw (perioden 5, 6 en 7)

De begane grond van Langestraat 18 (**5K**) is ouder dan 'de Coninclijcken Profeet David' (*afb.1-48 t/m -50*). De ertegenaan gebouwde zijgevel van Langestraat 16 heeft namelijk aan de buitenkant 'cementbaarden' terwijl het muurwerk van nummer 16 om de dakgoot van Langestraat 18 was gemetseld, tot een holte (*afb.1-50*). Het steens muurwerk is gemaakt van rood en geel dooraderde 'appelbloesem' baksteen van 20,5 x 10 x 4,5 cm (10 lagen 50 cm dik). Het was een bescheiden pand met boven de begane grond alleen een zolderverdieping met een lage borstwering. Desondanks werd er in 1620 nog ƒ2117 voor betaald en in 1644 zelfs ƒ4900.[29] De beide zijmuren op de begane grond, grotendeels gepleisterd, vertonen inwendig nog enkele met baksteen opgevulde holtes van verwijderde muurstijlen, met tussenafstanden van slechts 1 meter. De balklaag bestaat nog voor de helft uit de bijbehorende eiken balken, enkele voorzien van simpele afgeronde consoles (de andere balken zijn vervangen door grenen, vermoedelijk in 1904). Op de verdieping is bij een doorbraak tussen beide panden zichtbaar dat het muurwerk van Langestraat 16 aan de buitenzijde netjes was gevoegd en dat Langestraat 18 dus pas later is verhoogd met een verdieping. Op de gevelbeeldenkaart van circa 1670 is inderdaad te zien dat het toen nog een laag pandje was. De verkoopprijs was in 1675 desondanks een redelijke ƒ1950 en in 1679 ƒ1200. Ondanks de algehele daling van huiswaarden in de 18de eeuw, bracht het pand in 1776 nog ƒ1210 op en in 1779 ƒ1200. Mogelijk is de verdieping (**7D**) aangebracht in de tussentijd. Deze is steens gemetseld van oranjerode baksteen van 19 x 8,5/9 x 4 cm (10 lagen 47 cm dik). In 1782 was Langestraat 18 nog slechts ƒ950 waard.

Langestraat 18 was gedurende ruim drie eeuwen de meeste tijd een textielwinkel, van de aankoop door Cornelis van Rossen in 1679 tot de verhuizing van firma Köster in 1999. Cornelis van Rossen en diens zoon Abraham van Rossen hadden er een mantel-winkel maar ze verhuurden ook benodigdheden voor begrafenissen zoals rouwbehang en rouwservies voor het begrafenismaal.[30] In 1776 en 1779 wisselde het pand van eigenaar (uitgeoefend bedrijf niet bekend) en in 1782 werd het voor ƒ950 gekocht door Gerardus Nijssen (=Niessen) die er een winkel in kant, gaas, neteldoek en garen had. Hij liet het pand in 1787 herstellen.[31]
In 1790 kocht Gerardus voor ƒ1700 Langestraat 16 erbij en voegde vervolgens ook Langestraat 14 toe. Zijn zoon Matthijs nam de zaak over na het overlijden van zijn vader in 1813. In 1828 verkocht Matthijs de drie panden aan zijn aangetrouwde neef Jacobus Dirkzen en later ging het eigendom naar

29 De koper van de ene helft van Langestraat 18 op 30 april 1619 voor ƒ1217, verwierf de andere helft op 23 juli 1620 voor ƒ900. Zie bijlage 3.
30 Bitter 2002, 269.
31 De verponding werd op 24 april 1787 volgens de 'Lijst van nieuw getimmerde' verhoogd met ƒ1.5 tot ƒ7.10 (dat wil zeggen dat de getaxeerde huurwaarde werd aangepast van ƒ75 naar ƒ90).

diens zoon Mattheus Johannes Dirkzen. Deze is in 1876 als commissionair in effecten en kassier (een soort bank) werkzaam in Langestraat 16, terwijl Langestraat 14 in die tijd een kruidenierswinkel was. Deze werd in 1881 overgenomen door J. van den Berg (*afb.1-51*).
In die periode kwam de winkel in Langestraat 18 in handen van M. de Wild, die er een paar jaar een winkel had in huishoudelijke artikelen. Op 3 juni 1894 adverteerde hij in de Alkmaarsche Courant met een moderne 'Hansa waschmachine' en aanprijzingen van kleer- en paraplustandaards, gifvrij geëmailleerde pannen, gegalvaniseerde goederen, petroleumstellen, mangels, fornuizen, waterfilters, zeisen, hooivorken, schoppen, graven, enz., op 25 december 1895 zelfs met een fiets (*afb.1-52* en *1-53*).

Afb.1-49 De begane grond van Langestraat 18 tijdens de werkzaamheden, gezien richting de straat.

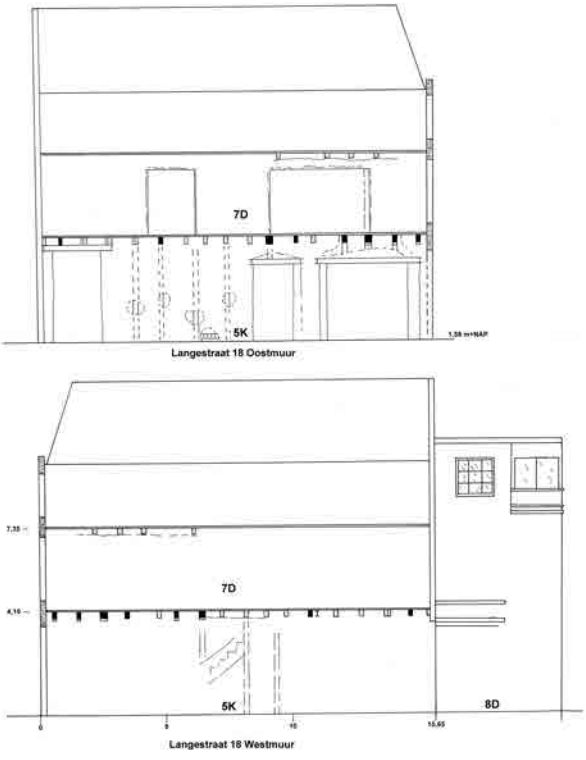

Afb.1-48 Bouwhistorische opmeting van Langestraat 18 (tekening P. Bitter)..

Afb.1-50 De zijmuren van de verdieping van Langestraat 16 en 18 bij een doorbraak. De verdiepingsmuur van Langestraat 16 is anderhalf steens en van Langestraat 18 éénsteens dik. De buitenzijde van Langestraat 16 is tot een halve meter hoog onafgewerkt en vertoont een holte, kennelijk bij de dakgoot van Langestraat 18, daarboven is de muur buiten met mortel afgesmeerd, voordat de verdieping van Langestraat 18 werd opgetrokken.

Afb.1-51 Langestraat 14 heeft een lijstgevel uit begin 20ste eeuw terwijl het hoekpand Houttil 66 in 1925 is vervangen door een winkel- en woonhuis in Amsterdamse School-stijl naar ontwerp van architecten Van de Kamp en Zandstra. Foto van J. Elsinga uit 1974 (Regionaal Archief Alkmaar RAA011001871).

Afb.1-52 en -53 Advertenties in de Alkmaarsche Courant van 3 juni 1894 en 25 december 1895 van M. de Wild, winkelier in Langestraat 18 (Regionaal Archief Alkmaar).

De winkel van Köster

In 1904 werd Langestraat 18 aangekocht door J.B. Köster, een telg uit een dynastie van textielhandelaars en kleermakers.[32] Voorouders van Johann Bernard Köster, afkomstig uit Mettingen in Westfalen, hadden al textielwinkels geopend in Avenhorn in 1783, in Enkhuizen in 1815 en midden 19de eeuw in Hoorn. Langestraat 18 telde toen al twee verdiepingen achter een 19de-eeuwse lijstgevel. J.B. Köster liet het huis ingrijpend verbouwen met de toevoeging van een hoge zolderverdieping en een uitbouw aan de achterzijde en voorzien van een nieuwe voorgevel naar ontwerp van architect N. Bakker & Zn (**8D**, *afb.1-54* t/m *1-57*). In 1915 overleed Johann Bernard en zijn weduwe zette de kledingzaak voort in winkel in Heeren- en Kinderkleeding & Stoffen van J.B. Köster (Bouwarchief gemeente Alkmaar).

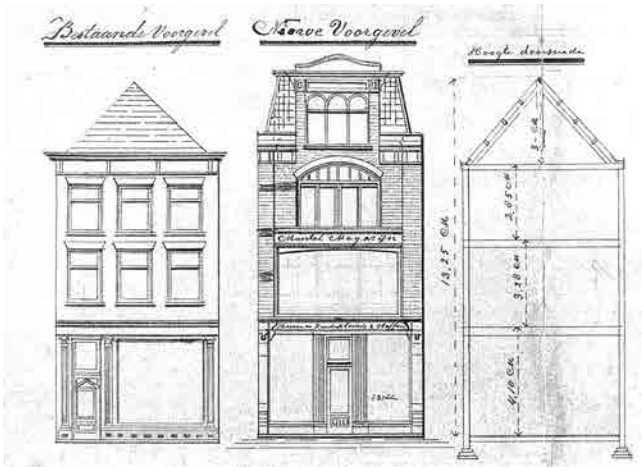

Afb.1-54 Bouwplan voor de verbouwing van Langestraat 18 door architect N. Bakker en zoon uit 1904, voor het Mantel-Magazijn en de

Afb.1-55 Modehuis Köster in Langestraat 16 en 18, foto Openbare Werken Alkmaar 1975 (Regionaal Archief Alkmaar RAA011004218).

Afb.1-56 De voorkant van de verdieping van Langestraat 18: a. de vensters die in 1920 zijn aangebracht, b. restant van een Art Nouveau plafondbeschildering.

32 Broersen 2004.

Afb.1-57 De erker met de kenmerkende rondboogvensters op de zolderverdieping van Langestraat 18. De gordijnen hangen nog voor de ramen van de verlaten ruime bovenwoning.

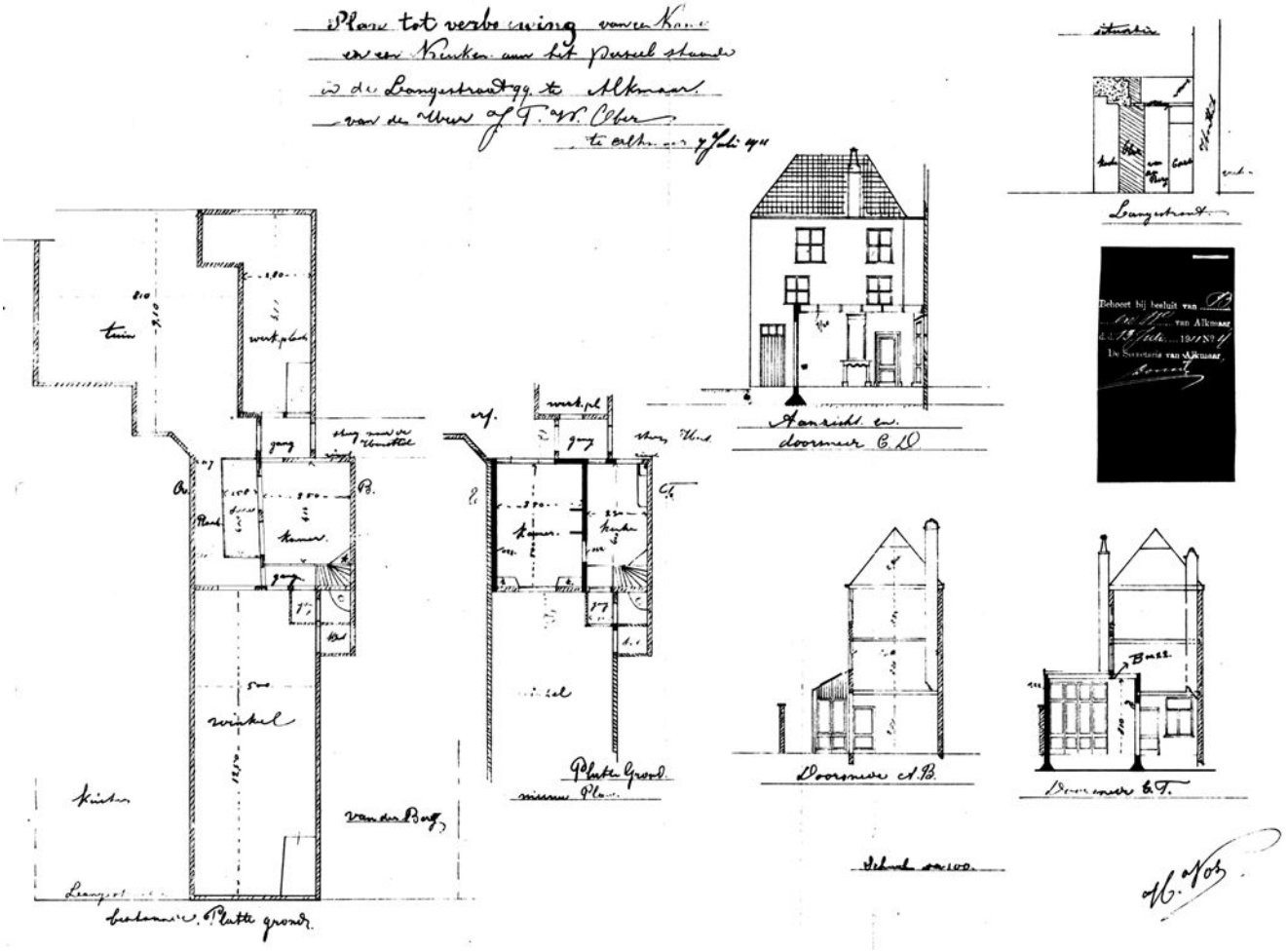

Afb.1-58 Bouwplan uit 1911 voor de overkapping van een stukje binnenplaats achter Langestraat 16, door architect Vos voor J.F.W. Ober (Bouwarchief gemeente Alkmaar). Beneden was aan de voorzijde de winkel van de meubelstoffeerder en woninginrichter, terwijl het bijgebouw uit 1880 de werkplaats bevatte. Beneden aan de achterzijde en op de verdieping was de woning. De oude achterkeuken was al voorzien van een tweede verdieping.

een samenwerking met de Amsterdamse firma A. Kreymborg & Co die een pionier was in de confectie. In 1930 kwam er zelfs een tweede winkel in de Magdalenenstraat, 'Köster's Volkszaak', die tot 1950 geopend bleef voor de goedkopere confectiekleding.
In 1937 kon Ton Köster het buurpand Langestraat 16 aankopen, tot dan in gebruik als de winkel, woning en werkplaats van de meubelstoffeerder en woninginrichter J.F.W. Ober (*afb.1-58*). De beide panden werden verbouwd tot één winkel, met doorbraken in de tussenmuren. Bij een verbouwing in 1987 werd de tweede verdieping van beide panden ingericht als damesafdeling. De winkel verhuisde in 1999 naar twee panden op Ritsevoort 52-56.
In 2009 kocht de firma Douglas ook Langestraat 14 aan en verbond dit met bescheiden doorbraken met de parfumeriewinkel.

1.3 Samenvatting en synthese

Bij de verbouwing van het vroegere modehuis Köster door de nieuwe gebruiker Douglas werden de opstallen aan de achterzijde afgebroken voor een winkeluitbreiding. In het daarop volgende archeologische onderzoek werden in de achtertuin de funderingen ontdekt van een bakstenen stadskasteel bij Houttil 60-58. Het achterste deel ervan was dermate zwaar gebouwd dat we veronderstellen dat hier een woontoren op heeft gestaan, achter een iets lichter gebouwde vleugel naar de Houttil. De gebruikte baksteen en begeleidend vondstmateriaal wijst op een bouwdatum kort na 1300.
Enkele resten van oudere leemvloeren, aangetroffen onder dit huis, tonen aan dat het niet de eerste bebouwing ter plekke was. Omdat dieper graafwerk logistiek niet haalbaar was, is de vraag naar de ouderdom van de eerste bewoning van dit terrein onbeantwoord gebleven.
Opmerkelijk genoeg waren de buurpanden aan weerszijden van Houttil 60-58 eveneens grote bakstenen huizen uit dezelfde tijd, zij het zonder aanwijzingen voor woontorens. We vermoeden dat op de hoek van de Houttil en de Langestraat een bakstenen pand van ongeveer 9 bij 17 meter heeft gestaan. Hiervan werden de noordwesthoek en de westelijke zijmuur waargenomen, alsmede een stevig gebouwde beerput in een voormalige steeg aan de oostkant van Langestraat 16. De beerput heeft twee stortkokers, waarvan één afkomstig zal zijn van een verdieping. Er liepen langs dit hoekpand twee stegen, een steeg naar de Langestraat (ten oosten van Langestraat 16) en een naar de Houttil (ten zuiden van Houttil 60). In de Houttil is deze steeg tot de huidige dag nog afgesloten met een gotisch poortje.
In de tweede helft van de 14de eeuw kwam er een groot bakstenen huis op Langestraat 16, waarvan overigens behalve een zwaar gebouwde rechthoekige beerput vrijwel geen resten bewaard waren gebleven. In de eerste helft van de 15de eeuw werd het privaat van dit pand verplaatst naar een plaatsje achter het huis, met een nieuwe beerput eronder.

Deze archeologische ontdekkingen wierpen in 2000 nieuw licht op de serie schilderijen van 'de Zeven Werken van Barmhartigheid', in het Rijksmuseum (*afb.1-59ac*).[33] Deze zijn in 1504 geschilderd door de niet geïdentificeerde Meester van Alkmaar voor het Heilig Geest Gasthuis aan de Houttil (nu Waaggebouw). Op de achtergrond zijn stadsgezichten weergegeven met naast gewone stadshuizen ook enkele hoge stadskastelen. Mogelijk zijn deze stadsgezichten ontleend aan de omgeving van het gasthuis en werden in de scènes niet alleen de weldoeners van het gasthuis geportretteerd maar ook hun huizen.

Afb.1-59ac Uitsneden van stadsgezichten, mogelijk van de omgeving van het Heilig Geestgasthuis in Alkmaar, uit de schilderijenreeks 'De Zeven Barmhartige Werken' van de anonieme Meester van Alkmaar, 1504 (Rijksmuseum Amsterdam). De zeven panelen hebben een gezamenlijke omlijsting en de achtergronden gaan aan weerszijden van de lijsten door, alsof je door een vensterkozijn kijkt.

33 Zie o.a. Knevel 1996, Bleichrodt-Vegter 2016.

Nog vóór 1587 maakte het vroeg-14de-eeuwse hoekhuis Houttil/Langestraat plaats voor maar liefst vier verschillende panden (*afb.1-60*). Aan de Langestraat kwamen een bescheiden huis op Langestraat 14 en een vrij hoog hoekpand met een verdieping op Houttil 66. Dit hoekpand zou gedurende een paar eeuwen in gebruik zijn als de boekdrukkerij 'De Drukpers'. Hiernaast kwamen aan de Houttil twee hoge panden met een verdieping. Voor de bouw van Houttil 62 werd de steeg versmald en het poortje moest worden aangepast. Houttil 64 had een klein grondvlak, ingeklemd tussen Houttil 62, hoekpand Houttil 66 en Langestraat 14. Het zou in 1702 bij het hoekpand worden gevoegd, met een gezamenlijk dak haaks op de Langestraat.
Ook het stadskasteel van Houttil 60 en 58 werd opgesplitst, maar daarbij werd een deel van het middeleeuwse stadskasteel in casco opgenomen in de nieuwbouw van de twee huizen. Omstreeks 1543 werd de toren van het middeleeuwse stadskasteel afgebroken. De open plek van de verdwenen toren werd toegevoegd aan het achtererf van Langestraat 16, samen met een nog resterend tussenvertrek van het stadskasteel dat als bijgebouw van Langestraat 16 ging dienen.
Op Langestraat 16 werd kort na 1624 door boekdrukker Thomas Pietersz Baert een kapitaal huis met een verdieping gebouwd, 'de Coninclijcken Propheet David'. Het pand wisselde in de 17de eeuw van eigenaar voor prijzen tot wel ƒ8200 en behoorde daarmee tot de duurste huizen van de stad. Na de bouw van 'de Coniclijcken Propheet David' werd het privaat van Langestraat 16 verplaatst naar de noordelijke erfgrens met Houttil 56, waar eerder de verdwenen toren stond. Langestraat 18 was een middelmatig huis zonder verdieping, mogelijk nog van voor 1600, dat pas eind 18de eeuw werd verhoogd met een verdieping. Vanaf 1679 tot 1999 waren hierin (met een kort intermezzo eind 19de eeuw) textielwinkels gevestigd. De winkel van Köster kwam er in 1904 in en de zaak werd in 1937 uitgebreid met Langestraat 16.

De ontdekkingen van 2000 werpen nieuw licht op de geschiedenis van de Langestraat en de Houttil, maar roepen ook tal van vragen op.
De oudste aangetroffen huisresten dateren van omstreeks 1300 en betreffen slechts enkele onduidelijke resten van leemvloeren en een haard – de vraag hoe de eerste aanleg van dit perceel tot stand is gekomen, blijft daarmee onbeantwoord.
De stedenbouwkundige ontwikkeling van het gebied rond de westhoek van de Houttil en de Langestraat kwam pas op gang met de bouw van drie grote bakstenen panden in de eerste helft van de 14de eeuw, alledrie aan de kant van de Houttil. De eerste baksteenbouw bij Langestraat 16 dateert pas uit de tweede helft van de 14de eeuw. Dit roept de vraag op of de Houttil in de vroege 14de eeuw van groter belang was dan de Langestraat.
In de 16de en begin 17de eeuw werd de topografie van de stad ingrijpend gewijzigd als gevolg van een sterke bevolkingsgroei en een verdichting van de bebouwing. De grote laatmiddeleeuwse panden in ons onderzoeksgebied werden toen opgesplitst en maakten plaats voor meerdere kleinere huizen. Maar ook verrees bij Langestraat 16 een kapitaal woonhuis met een verdieping. Vanaf de 17de eeuw vertoonde ook de rest van de Langestraat en de Houttil een afwisseling van grote en kleine huizen met of zonder verdieping, bewoond door ambachtslieden en kooplui van uiteenlopende rijkdom. Het is de vraag op welke wijzen deze grote variatie aan huizen en bewoners kan zijn ontstaan.

De ontwikkeling van de bebouwing blijkt dus een grote dynamiek te hebben gekend. Dit is in tegenspraak met het algemene beeld dat bij historici en archeologen bestaat, dat de stad door de baksteenbouw vanaf de 14de – 15de eeuw als het ware 'versteende' tot een rigide verkaveling en inrichting. Grote panden werden evenwel opgesplitst of vervangen door meerdere kleinere huizen, ertussen liggende stegen werden in nieuwbouw opgenomen, huizen vergroot met verdiepingen en aanbouwen. Op andere locaties werden huizen soms weer samengevoegd tot riante residenties van de elite.
De topografische veranderingen zijn gerelateerd aan economische en sociale ontwikkelingen, maar weerspiegelen ook nieuwe ideeën over ruimtegebruik en wooncultuur. Het onderzoek hiernaar doorkruist de grenzen van archeologie, bouwhistorie, sociaal-economische en mentaliteitsgeschiedenis.

Afb.1-60 De hoek van de Langestraat en de Houttil op een foto van P.B. Delamarre uit 1920 (Regionaal Archief Alkmaar RAA011004217).

1 Literatuur

Berendsen, A. (red.), 1965: *Elseviers tegelboek*, Amsterdam/Brussel.

Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema & R.P. van Wilgen, 1997: *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A).

Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).

Bitter, P., e.a., 2004: *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Alkmaar (tevens themanummer *Vormen uit Vuur* 186/187).

Bitter, P., 2007: 1 Nederzetting op het zand, 3 Van nederzetting tot handelsplaats, 6 Ommuurd, volgebouwd en uitgelegd, 7 Huis, erf en straat, 9 De Sint-Laurenskerk, 17 De stad versteent, in: J. Vis, P. Bitter, H. Kaptein et al, *Geschiedenis van Alkmaar,* Zwolle, 12-21, 31-38, 64-90, 104-114, 210-225.

Bitter, P., & R. Roedema e.a., 2009: *Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 13).

Bitter, P., N. de Jong-Lambregts & R. Roedema, 2010: *De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 15).

Bitter, P., 2014: Alkmaar en de graaf van Holland. Enkele archeologische en archivalische gegevens nader beschouwd, in: E. Bult, T. de Ridder en E. Beukers (red.), *Graven in Holland*, (themanummer Westerheem, sept. 2014), 32-57.

Bitter, P., 2016: *Schaven aan Alkmaar. 25 jaar archeologisch onderzoek in beeld,* Gemeente Alkmaar.

Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2016: *Stukjes van het centrum. Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr.23).

Bitter, P. (red.), 2017: *Onder woonhuizen en schoenwinkels. Opgravingen bij de Baanstraat, Langestraat en Schoutenstraat in 2013 en 2014*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse monumenten en Archeologie 24).

Bleichrodt-Vegter, N., 2016: Mysteries rond de Meester van Alkmaar, *Oud-Alkmaar* 40 nr.2, 34-45.

Broersen, J.C.W., 2004: *100 jaar Köster. De lange reis over het Tüöttenpad naar het Ritsevoort*, Alkmaar.

Bruinvis, C.W., 1911: *Catalogus der schilderijen en oudheden aanwezig in het Stedelijk Museum te Alkmaar*, Alkmaar (4e druk).

Diepen, A. van, 1993: Thomas Pietersz Baert. Boekdrukker in de Langestraat, in: M. van der Bijl e.a. (red.), *Artistiek en ambachtelijk. Architectuur, kunsten en nijverheid in Alkmaar 14e-20e eeuw*, Alkmaar (Alkmaarse Historische Reeks IX), 79-86.

Janse, H., 1989: *Houten kappen in Nederland 1000-1940*, Delft (Bouwtechniek in Nederland 2).

Knevel, P., 1996: Het meesterwerk van een provinciaal schilder. Over de Zeven Werken van Barmhartigheid van de Meester van Alkmaar, in: J. Drewes e.a. (red.), *Glans en glorie van de Grote Kerk. Het interieur van de Alkmaarse Snt Laurens*, Alkmaar (Alkmaarse Historische Reeks 10), 229-246.

Meischke, R., H.J. Zantkuijl, W. Raue en P.T.E.E. Rosenberg, 1993: *Huizen in Nederland: Friesland en Noord-Holland. Architectuurhistorische verkenningen aan de hand van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser*, Zwolle/Amsterdam.

Meischke, R., H.J. Zantkuijl, W. Raue en P.T.E.E. Rosenberg, 1995: Huizen in Nederland: Amsterdam. Architectuurhistorische verkenningen aan de hand van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser, Zwolle/Amsterdam.

Orsel, E.D., 2020: D*e ordinaire kap. Een bouwhistorische studie naar kapconstructies op Leidse huizen tussen 1300 en 1800*, Hilversum (dissertatie Universiteit Leiden).

Pluis, J., 1998:, *De Nederlandse tegel. Decors en benamingen/ The Dutch tile. Designs and names* 1570-1930, Leiden.

Roedema, R., en P. Bitter, 2013: *Het verre verleden van een Moor. Archeologisch onderzoek bij Boterstraat 4 en 6-8 in 2011 (11BTS)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 21).

Tussenbroek, G. van, 2012: *Historisch hout in Amsterdamse monumenten. Dendrochronologie – houthandel – toepassing*, Amsterdam (Publicatiereeks Amsterdamse Monumenten 3).

1 bijlage

1. Sporenlijst en stratigrafische matrix

Peter Bitter

De sporen zijn in dit rapport gecodeerd als een spoorcode door het periodenummer te combineren met een letter. Als de periode niet duidelijk is, worden de mogelijke periodenummers erbij genoteerd. De dateringen zijn herleid uit de stratigrafische volgorde van de sporen (afdekkingen, oversnijdingen, bouwnaden; deze worden hieronder toegelicht), baksteensoorten (tenzij anders vermeld gaat het om sterk met geel dooraderde rode baksteen, ook wel als 'appelbloesem' of 'noga' betiteld), dendrochronologische dateringen (zie bijlage 4) en keramiekdateringen (zie de vondstenlijst in bijlage 2).
Er wordt in de sporenlijst verwezen naar de spoornummers (voorafgegaan door een s) waarmee de sporen op de veldtekeningen tijdens de opgraving zijn geadministreerd. De vondstnummers (voorafgegaan door een V) zijn in het veld uitgedeeld voor zowel vondsten als monsternames, in één lijst doorgenummerd.

N.B. het graafwerk van de opgraving was grotendeels niet dieper dan de bovenlaag, vanwege beperkingen in tijd en logistiek. In het hele onderzoeksterrein zijn daardoor nog oudere sporen niet-onderzocht in de bodem gebleven.

Houttil 62 en 64-66 en Langestraat 14

(in eerste aanleg stond op deze vier percelen waarschijnlijk één huis)

Houttil 62, 64-66 en Langestraat 14, periode 2: eerste helft 14de eeuw
2A: deel van westelijke zijmuur met noord-west-hoek van hoekpand Houttil 66 (s2022 s1034), in verband met 2B beerput 3 (s2001); zijmuur op ca 9 meter van rooilijn Houttil; steeg ten noorden oorspronkelijk geen 2 maar 3 meter breed (het gotische poortje aan de Houttil is naderhand versmald).
2B: beerput 3 (s2001), eerste fase tegen de westelijke muur van hoekpand 2A: tweesteens (!) 29x15x7,5/7 cm, uitwendig 2x3 m met tegen het hoekpand een L-vormige verbreding en een boogconstructie vermoedelijk om een gemak te scheiden van een stortkoker vanaf de verdieping; baksteen-monsters V25 wand en V31 gewelf; beerlaag V22 V30 (tevens in fase 3C: vondsten datering 2de helft 14de - 1ste helft 15de eeuw).

Houttil 62, 64-66 en Langestraat 14, periode 5: eerste helft 17de eeuw
5A: nieuwbouw van Langestraat 14, hoekpand Houttil 66 en Houttil 62 na afbraak van pand 2A, op basis van archiefdata en oude afbeeldingen.

Langestraat 14, periode 7: tweede helft 19de eeuw
7A: nieuwbouw Langestraat 14 (bestaand huis)

Houttil 66, periode 8: eerste helft 20ste eeuw
8C: nieuwbouw van hoekpand Houttil 66 (bestaand gemeentelijk monument).

Houttil 60/58

(inclusief latere tuin van Langestraat 16 en 18)

Houttil 60/58, periode 1: begin 14de eeuw
1A: bruine kleilaag (s1022).
1B/2: plek met sintels (s1023; V11 V27: vondsten datering eerste helft 14de eeuw) - daarop een bruine kleilaag (s1024 s1025; circa =V38).

Houttil 60/58, perioden 2 en 3: eerste - tweede helft 14de eeuw
2G: funderingen (s1004) van stadskasteel aan de Houttil 60/58, bovenkant 1,12/1,16 m+NAP, 8,5 m breed uitwendig, achtergevel niet bereikt (achterzijde terrein op 22,0 m vanaf rooilijn Houttil), door twee tussenmuren (in metselverband met zijmuren) op ca 15,5 en 10,5 m (oostelijke tussenmuur 2i s1006) verdeeld in minstens 3 ruimten met langs de zuidkant een inpandige gang (gangmuur 2H s1005, in metselverband), baksteen 30/29x15/14x7,5/7 cm, met een diep gefundeerd achterdeel (meer dan 6,6 m van tussenmuur naar achterkant terrein; mogelijk ooit een vierkante toren van 8,5 bij 8,5 meter?) en een minder diep voorgedeelte vanaf de westelijke tussenmuur, funderingen 80 cm breed kistwerk met kern van baksteen-fragmenten in kalkmortel en 20-30 cm insteek vol grijze klei, westelijke tussenmuur op twee spaarbogen (bogen van ca 4 m breed) onderkant poer 0,85 m-NAP !, top spaarboog 0,65 m+NAP) en ook N-zijmuur achterste deel op spaarbogen (bogen van ca 2 m breed), het voorgedeelte van het gebouw ten oosten van de westelijke tussenmuur met een strokenfundering onderkant 0,9 m+NAP met opgaand muurwerk 50 cm dik deels tot ca 4 m en deels 8 m hoog nog in pand Houttil 60/58 aanwezig; baksteen-monster V9, circa insteek V6 V7 (vondsten datering 1ste helft 14de eeuw)
2H: gangmuur (s1005) van 1,5 m brede gang langs zuidkant, in verband met 2G (s1004) dus van eerste bouw, met in de gang plavuizenvloer 2L (s1011), traptrede in deuropening (vloer aan oost-kant hoger dan west-kant vanwege talud), gangmuur later in onbruik en overdekt door baksteenvloer 4A (s1012).
2i: oostelijke tussenmuur (s1006) van het tussenvertrek in pand 2G (staat nog tot 7-8 m hoog overeind als achtergevel van Houttil 60-58), met aanzet van gangmuur 2H (s1005), tegen de tussenmuur

00LAN stratigrafische matrix

	Langestr 14 Houttil 66 62	*Langestraat 16*
1950		
per.8	**8C** nieuw hoekpand op Houttil 66 (1925)	**8F** achterhuis s1019 (1911)
1880		
per.7	**7A** nieuwbouw Langestraat 14 (voorgevel ca 1900)	**7B** toegevoegde verdieping op achterkeuken 5E
1800		
		6B lijstgevel (1773/1790)
per.6		**6A** BP 1 s1003 glijkoker 2 NO-kant (18a)
1700		
		5i/6 waterkelder s1014
		5H BP 1 s1003, glijkoker 1 O-kant (17b-20a)
per.5		**5G** waterput s2018 onder **5D** eiken wenteltrap
		5E achterkeuken s2016, drempel s1017, met **5F** schouw s2017
		5B bakst huis s2014, met **5C** kelder s2015 (1624/1637)
1550/ 1600	**5A** nieuwbouw Langestraat 14, Houttil 66, Houttil 64 en Houttil 62	
per.4		**4F** BP 2 s2019 *(15-17A)*
1350/ 1400		**3C** BP3 fase 2 s2003, ton-gewelf op bogen s2004-5-6 en formeel s2007, 24x12x6 cm beer (*14)*
per.3		**3A** leemvloer s2008; **3B** verondersteld bakst.huis
1325/ 1350		**2C/3** haard? s2009 **2D/3** zwarte asplek s2010 **2E/3 2F/3** palen s2011 2012
	2Q/3 gotisch poortje steeg	
per.2	**2A** hoekpand s2001/1034 +	
	2B BP3 fase 1 s2002, beer *14-15A* , 29x15x7 cm	
1300		
per.1		

00LAN stratigrafische matrix

	Houttil 60/58 Oostdeel	*Houttil 60/58 Westdeel*	*Langestraat 18*
1950			
per.8	**8B** waterkelder s1010, in **8A** achterkeuken s1018 (1880)		**8D** voorgevel, zolder-verdieping, achterhuis s1050 (1904)
1880			**8E** septictank s1021
per.7	**7C** kelder s1009 verbouwing		**7D** verdieping(en)
1800			
	6C/7 kelder s1009		
per.6			
1700			
per.5	**5L** doorgang 4E/5 (s1008) dichtgemetseld	**5J/6** waterput s1015 (door s1004)	
		afbraak Westdeel pand 2G 17b: tuin bij Langestraat 16	**5K** huis Langestraat 18 s1050 (16B/17a)
1550/ 1600			
	4E/5 doorgang in 2i		
per.4	**4A** baksteenvloer s1012 op mortel s1026 met **4B** haard s1007, over gangmuur s1005	**4D** zand s1030 (vlijlaag 3e vloer?) op s1033, onder mortellaag s1031	
1350/ 1400		**4C** baksteenvloer s1033	
	3D/4 verbouwing tussen-muur s1004 bij gang		
per.3		**2o/3** askuil s1013 (haard?) tegen tussenmuur s1004	
	2N/3 zwarte askuil s1016 14A **(1328?)**		
1325/ 1350			
	2L/3 plavuizenvloer s1011	**2M/3** zandlaag s1029 (vloer?), op oph s1028	
			Houttil 56
per.2	**2G** bakst huis s1004 29x14x7 cm (vondsten 14), **2H** gangmuur s1005, met **2i** tussenmuur s1006	**2J** kleivloer s1001 op laag s1027, met **2K** haard s1002	**2P** bakst. huis s1036
1300	**1B/2** plek met sintels s1023		
per.1	**1A** oph klei s1022		

resten van een secundaire haard 4B (s1007) en aan de noordkant in de tussenmuur een dichtgezette doorgang 4E/5 (s1008).
2J: leemvloer in de westelijke ruimte van 2G (in sleufje, coupe B), bovenkant 0,70 m+NAP, met haard 2K (s1002), doorsneden door beerput 5H maar de vloer is ook gezien ten oosten van beerput 5H, uit kleilaag onder de leemvloer V15 V39 (vondsten datering 14de eeuw, o.a. fragment daktegel).
2K: haardrest met ronde baksteenrand (s1002) in leemvloer 2J, met binnen in restant van bakstenen haardvloer met as eronder, 2 steenlagen halfsteens op steens onderlaag, 'kloostermoppen', bk 0.80 m+NAP.

Houttil 60/58, perioden 2 of 3: eerste en tweede helft 14de eeuw
2L/3: plavuizenvloer (s1011) van rode geglazuurde plavuizen van 19x19x4 cm, bovenkant ca 1,2 m+NAP, baksteen-monster plavuis V28,
2M/3: laag lichtgrijs zand 10 cm (s1029, vlijlaag voor later verwijderde vloer?) op een laag donkergrijs zand 20-30 cm (s1028) over kleivloer 2J (s1001),
2N/3: asplek/kuil (s1016) met as en sintels, 10 cm diep, ten zuiden naast huis 2G (brandlaag 1328?), V10 (vondsten datering 1ste helft 14de eeuw).
2o/3: askuil (s1013) wschl van haard, tegen de westkant van tussenmuur s1004, ronde vorm diam 50 cm met een ronde kern van 15-20 cm (verwijderde aspot?).

Houttil 60/58, perioden 3 en 4: circa 1350/1400 – 1550/1600
3D/4: vervanging deel metselwerk (s1035) in westelijke tussenmuur 2G (s1004) bij doorgang naar gang, uit insteek ernaast V8 (vondsten datering 2de/3de kwart 14de eeuw)

4A: kloostermoppenvloer in oost-deel van tussenvertrek, bovenkant 1,56 m+NAP, over gangmuur 2H en plavuizenvloer 2L/3, op een vlijlaag van 10-15 cm mortel (s1026); uit mortel V26 (3 fragmenten rode daktegels 1,3-1,4 cm dik met loodglazuur).
4B: haard (s1007) tegen oostelijke tussenmuur 2i (s1006), direct naast gangmuur s1005 met licht holle achterwand en wangen met tussenafstand van 2,2 m, onderkant past bij baksteenvloer 4A (s1012) dus secundaire aanleg.
4C: baksteenvloer (s1033) in achterste deel van huis 2G, op bruine humeuze laag, onder mortellaag, 21x10x4,5 cm (16de/17de eeuw?), baksteen-monster V14.
4D: laag zand en mortel (s1030) over vloer 4C (s1033).

Houttil 60/58, periode 4 of 5: circa 1350/1400 - 1550/1600
4E/5: doorgang (s1008) in muur 2i naast haard 2o/3, 1,3 m breed, onduidelijk of deze doorgang secundair is (gemaakt vanwege opheffen gang langs zuidkant door 4A, of later?).
5L: dicht metselen van doorgang 4E/5 (s1008) in muur 2i naast haard 2o/3, 1,3 m breed, geen baksteensoort (vanwege de afsplitsing van het tussenvertrek van Houttil 60 en 58 en verandering in en bijgebouw van Langestraat 16).

Houttil 60/58, periode 5 of 6: 17de of 18de eeuw
5H/6: houten waterput (s1015), diameter 85 cm met 3 zuigbuizen, aangelegd dwars door de zuidelijke zijmuur van 2G en overbouwd door de hoek van het latere achterhuis van Langestraat 18 (waterput niet verder onderzocht).

Houttil 60/58, periode 6 of 7: 18de of 19de eeuw
6C/7: rechthoekige kelder (s1009) aan de noordkant onder het tussenvertrek, 3 bij 2,8 m, met uitbouw voor trap aan oostkant met schuine toegang, gele baksteen 19x8,5x3,5, inwendig gepleisterd en in trapingang wandtegels witjes (ooit hele kelder betegeld?), secundair aangebracht inwendige klampmuur 7A.

Houttil 60/58, periode 7: 19de eeuw
7B: toevoeging van een verdieping op achterkeuken 5E.
7C: verbouwing van kelder 6C/7 (s1009): klamp voorzetwand, bekleed met oranjerode plavuizen 21,5x21,5x3 cm (19de eeuw).

Houttil 60/58, periode 8: eind 19de-20ste eeuw
8A: bestaand achterhuis (s1018) van Houttil 60/58, met in de zuidmuur bij de zuidwesthoek een gedenksteen uit 1880.
8B: waterkeldertje van 0,4 (!) bij circa 1-1,5 m, aan zuidkant bovenop fundering 2G, binnen achterkeuken 8A; V18 uit demping (wandtegel 2de kwart 17de eeuw).

Houttil 56

Houttil 56, periode 2: eerste helft 14de eeuw
2P: opgaand muurwerk (s1036) van het achterste deel van buurpand Houttil 56, staand verband 29x14x7 cm op spaarbogen, met een 30 cm osendrop tussen Houttil 56 en 58/60; uit de osendrop V37 (16 fragmenten van daktegels met op het onderste kwart loodglazuur).

Langestraat 16

Langestraat 16, perioden 2 en 3: eerste - tweede helft 14de eeuw
2C/3: stuk van kloostermoppenvloer (s2009: haardvloer ?) aan zuidkant binnen Langestraat 16, bovenkant op 0,83 m+NAP.
2D/3: zwarte asplek/brandlaag (s2010) met sintels naast of door vloer 2C (s2008), op 0,8 m+NAP; aanlegvondst V32 (vondsten datering 14de eeuw) - brandlaag van stadsbrand 1328?.
2E/3: paal diameter ca 8 cm en twee ingeslagen rechthoekige stokjes (s2011) naast 2C (s2009).
2F/3: paal diameter ca 10 cm, met twee liggende plankjes ernaast (s2012); paal hout-monster V33 (dendro: geen resultaat)); uit kleilaag erboven (s2013) V34 (vondsten datering eind 14de of 15de eeuw).

3A: leemvloer (s2008) op 0,65 m+NAP inpandig in achterste deel Langestraat 16, ten Z van 2B beerput 3; uit ophoging bovenop leemvloer (aanleg werkputje) V17 (vondsten datering 13de/ begin 14de eeuw).
3B: verondersteld bakstenen huis, waarvan geen archeologische resten meer zijn aangetroffen behalve leemvloer 3A.

3C: beerput 3 (s2003) fase 2: westwaartse vergroting tot een stukje onder Langestraat 18 (!), baksteen 24x12,5x6 cm, met tongewelf op gewelfribben (s2004-5-6) en resten van houten formelen (s2007), beerlaag V22 V30 (beerlaag samen met 2B), baksteen-monster zijwanden V19, baksteen-monster koepel V20, dendrochronologisch monster formeel (s2007) V23 (dendrodatering ná 1298); houtmonster (s2007) op koepel V21, bovenop gewelf beerput V24 (vondsten datering 14de eeuw).

Langestraat 16, periode 4: 15de eeuw

4F: beerput 2 (s2019) in plaatsje achter Langestraat 16, rond inw 2,3 m halfsteens, met een later toegevoegde uitgebouwde stortkoker (5D, s2020) aan de westkant; onderste beerlaag V40 (vondsten datering 1ste helft 15de- 1ste helft 16de eeuw), bovenste beerlaag V41 (vondsten datering 2de helft 16de - 1ste helft 17de eeuw), dempingsgrond V42 (vondsten datering eind 18de eeuw).

Langestraat 16, periode 5: 17de eeuw

5B: nog bestaande bakstenen huis Langestraat 16 (s2014) 'de Coninclijcken Propheet David' (gevelsteen met David en Goliath sinds 1902 in collectie Stedelijk Museum), 13 bij 6,5 m uitwendig met verdieping en hoge zolderverdieping, achter een latere voorgevel, oranjerode steen 19x8,5/9x4,5 cm, opgaand 1,5 steens, fundering naar onderlaag 11x vertand tot zeer breed platform, onderkant 0,45 m+NAP; met kelder 5C in verband; met bijbehorende smallere achterkeuken 5E met onderdoorgang naar steeg, op het achtererf beerput 5H (vervangt 4F). Op de verdieping een balklaag met renaissance consoles van een type uit het tweede kwart 17de eeuw. Op basis van de gestegen verkoopprijzen waarschijnlijk gebouwd tussen 1624 en 1636.
5C: kelder (s2015) tegen westgevel van 5B, hoort bij eerste bouw want is uitgespaard in de vertandingen, inwendig 3 x 1,8 m met resten van stenen gewelf en drie balkgaten in de westmuur (vermoedelijk voor een opkamer met een wenteltrap), met kleine uitbouw als toegang in oostkant, afgeschuind deel voor tweede zuidelijke toegang in de zuidwesthoek, steens muurwerk (geen steensoort) inwendig gepleisterd, vloer plavuizen 23,5x23,5x.. cm bruin en rood geglazuurd, toegang wandtegels; wandtegels oostelijke toegang V16 (datering 2de / 3de kwart 17de eeuw), uit insteek aan zuidkant V29.
5D: uitgebouwde stortkoker (s2020) aan de westkant van beerput 4F. Mogelijk verving hij een eerdere stortkoker aan deze kant, met het gemak tegen de westelijke erfscheiding.
5E: smalle achterkeuken (s2016) bij huis 5B (s2014), hoorde vanouds al erbij, met beroet bouwspoor van schouw 5F tegen de oostmuur en eiken trap in de zuidoost hoek (verwijderd 2000) met daaronder waterput 5G; inpandige doorgang van steeg aan noord-kant met hardstenen drempel (s1017).
5F: bouwspoor van rookkanaal van haard (s2017) tegen de oostmuur van achterkeukentje 5E, wandtegels als plakwerk bij schouw V50 (datering 3de kwart 17de eeuw).
5G: bakstenen waterput, diameter inwendig 80 cm, steens gele baksteen 20,5x10x5 cm, behorend bij achterkeukentje 5E, met er bovenop (tot 2000) een eiken wenteltrap naar de verdieping; uit demping V35 (vondst datering 15de eeuw).

5H: beerput 1 (s1003), rechthoekig halfsteens van secundair gebruikte kloostermopen, 2 x 2,6 m, met twee stortkokers: glijkoker 1 in oost-muur (steekt slechts 20 cm uit) bekleed met wandtegels, later toegevoegde glijkoker 2 vanuit oosten aan noordkant op/door fundering 2G; noordkant beerput verstoord door diepe betonkelder; V1 wandtegels van koker 1 (datering 2de/3de kwart 17de eeuw, mogelijk van bouwfase 1624/1636), V4 beerlaag (vondsten datering 2de kwart 17de tot begin 20ste eeuw, merendeels vanaf begin 18de eeuw). Opvolger van beerput 4F/stortkoker 5D.

Langestraat 16, periode 5 of 6: 17de/18de eeuw

5i/6: waterkelder (s1014) van 1,2 bij 1,1 m (diepte onbekend), gele baksteen 18x9x3,5 cm.

Langestraat 16, periode 6: 18de eeuw

6A: aanleg van glijkoker 2 aan beerput 5H, aan noordkant vanuit het oosten, op/door fundering 2G; vermoedelijke relatie met leging beerput rond 1700.
6B: een nieuwe lijstgevel aan de voorzijde, met aanpassing van de kap aan de voorzijde tot een schilddak. Op basis van gestegen verkoopprijzen mogelijk aangebracht bij een verbouwing tussen 1773 en 1790.

Langestraat 16, periode 7: 19ste eeuw

7B: een verdieping op achterkeuken 5E toegevoegd.

Langestraat 16, periode 8: 20ste eeuw

8F: aanbouw (s1019) achter Langestraat 16, over voormalig plaatsje met beerput 5D heen (20ste eeuw)

Langestraat 18

Langestraat 18, periode 5: 17de eeuw

5K: muurwerk (s1050) van de begane grond, rood en geel dooraderde 'appelbloesem' baksteen van 20,5 x 10 x 4,5 cm (10 lagen 50 cm dik), met sporen van een houtskelet, 16de of begin 17de eeuw – ouder dan het bestaande pand Langestraat 16 uit 1624/1637 (bouwhistorisch onderzoek).

Langestraat 18, periode 7: 18de eeuw

7D: verhoging van het pand met een verdieping, gebouwd van rode baksteen van 19 x 8,5/9 x 4 cm (10 lagen 47 cm dik).

Langestraat 18, periode 8: 20ste eeuw

8D: verbouwing naar ontwerp van architect Bakker & zn, 1904: nieuwe voorgevel, nieuw dak met ruime zolderverdieping, vergroot achterhuis (s1050).
8E: septictank (s1021) van beton, 2,2 x 1,3 m uitwendig, onder plaatsje achter Langestraat 18 (1ste helft 20ste eeuw).

1 bijlage

2. Vondstenlijst

Rob Roedema en Peter Bitter

De onderstaande vondstenlijst (*tabel 4*) geeft een beschrijving van vondsten en monsters, geordend op de chronologische volgorde van de spoorcodes. Bijgaande tabel geeft een concordantie van de vondstnummers met de spoorcodes en de vondstnummers (*tabel 1*).
Het vondstmateriaal is geïnventariseerd in deze bijlage 2 maar wordt nader geanalyseerd in hoofdstukken 6, 9, 10 en 11 t/m 16.

De vondsten worden beschreven met de codes van het Classificatiesysteem voor Middeleeuws en Postmiddeleeuws keramiek en glas, ook bekend als het 'Deventer systeem'. Ze worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor materiaal, een drielettercode voor hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen, eventueel een letter voor een aanvullende aanduiding (*tabel 2* en *tabel 3*).
Andere afkortingen zijn: fr fragment, rfr randfragment, wfr wandfragment, bfr bodemfragment.
De dateringen worden aangeduid als jaartal of per eeuw (cijfer), halve eeuw (hoofdletter A of B) of kwart eeuw (kleine letter a, b, c of d).

Tabel 2 Codering van materiaalgroepen van keramiek en glas volgens het Classificatiesysteem

code	omschrijving
s5	steengoed 5 (proto-steengoed)
s4	steengoed 4 (bijna-steengoed)
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)
wm	wit maaslands aardewerk
bg	blauwgrijs aardewerk
kp	kogelpotaardewerk
g	grijs aardewerk
r	rood aardewerk
w	wit aardewerk
wa	Werra aardewerk
we	Weser aardewerk
m	majolica uit de Nederlanden
f	faïence uit de Nederlanden
p	Aziatisch porselein
ep	Europees porselein
iw	industrieel wit aardewerk
ir	industrieel rood aardewerk
s3	steengoed 3 (industrieel)
py	pijpaarde
gl	glas

Tabel 1 Concordantie van Vondstnummers en Spoorcodes van opgraving 00LAN

00LAN Vnr	Spoorcode
1	5H
2	5F
4	5H
6	2G
7	2G
8	3D /4
10	2N /3
11	1B /2
12	X
13	2J
14	4C
15	2J
16	5C
17	3A -2
18	8B
19	3C
20	3C
22	3C/2B
23	3C
24	3C
25	2B
26	4A
28	2L /3
29	5C
30	3C/2B
31	2B
32	2D /3 -ca
34	2F /3 -ca
35	5G
36	4F -3
37	2P / 2G
38	x
39	2J -ca
40	4F -1
41	4F -2
42	4F -4

Tabel 3 Codering van hoofdvormen van keramiek en glas volgens het Classificatiesysteem

code	hoofdvorm	code	hoofdvorm
bak	bakpan	kel	kelkglas
bee	beeld	kmf	komfoor
bek	beker	kni	knikker
bla	blaker	kog	kogelpot
blo	bloempot	kom	kom
bor	bord	stk	steelkom
dek	deksel	tes	(vuur-)test
fle	fles	vaa	vaas
gra	grape	vel	veldfles
ink	inktpot	ver	vergiet
kan	kan	vog	vogeldrinkbak
kap	kachelpan	zal	zalfpot
kar	karaf	zeb	zeepbakje

Tabel 4 Vondstenlijst van 00LAN op volgorde van de Spoorcodes

Spoor-code	Vondst omstandigheden	00LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
1B /2	plek met sintels s1023, V27 monster sintels, V11	11	1 wfr s4-kan; 1 rfr r-kan- 13/14A fijn baksel; 1 stukje gebrandschilderd vensterglas groen 3 mm dik	14A
2B	beerput 3, oudste deel s2001; baksteen M25 zijmuur en M31 gewelf, beerlaag V22 V30 zie bij 3C	25, 31	circa 29x14,5x7 cm	
2D/3-ca	uit ophoging boven s2009-2010 (aanleg werkputje) V32	32	1 fr s4-kan-; 3 fr s1-kan- Siegburg 14de, 1 wfr r-vel-, 3 fr rood	14
2F/3-ca	ophoging s2013 naast s2012 V34	34	3 wfr grijs; 2 rfr r-bak-15 (14d/15), 2 rfr r-vet-	14d/15
2G	funderingen van stadskasteel; baksteen M9 (29x14x7 cm +/- 1 cm), circa insteek V6 V7	6	2 bfr s4-kan- Siegburg; 1 rfr s1-kan- Siegburg 14A; 3 fr s2-kan- Langerwehe; 1 wfr grijs; 1 bfr r-kan- lobvoeten	14a?
2G	funderingen s1004 van stadskasteel; baksteen M9, ca insteek V6 V7	7	verroeste ijzeren klont	14a?
2J	leemvloer s1001, uit vloerlaag V13	13	4 fr en 3 oren s1-kan- Siegburg gevlamd; 1 wfr grijs; 5 wfr rood	14
2J	bruine kleiige laag s1027 onder kleivloer s1001, V15	15	1 bfr s1-kan-; 1 wfr s2-kan Langerwehe; 1 wfr wm- rood baksel; 1 fr daktegel 1,6 cm dik	14
2J -ca	aanleg coupe D: kleilaag	39	1 wfr s1-kan-	
2L/3	plavuizenvloer s1011, plavuis M28	28	rode plavuis 19x19x4 cm groene glazuur, afgesleten	
2N/3	asplek/kuil met as en sintels s1016, 10 cm diep, (brandlaag 1328?), V10	10	1 rfr s4-kan-1, 3 fr s4-kan-; 1 rfr s1-kan-8, 12 fr s1-; 2 fr s2-kan- Langerwehe; 3 wfr grijs; 1 fragment leisteen; 2 stukjes gebrandschilderd vensterglas groen 3 mm dik; grondmonster sintels	14A (1328?)
2P/2G	uit de osendrop tussen muren 2P (s1036) en 2G (s1004): V37	37	16 fr daktegel met glazuur op onderste derde deel 1,5 cm dik	14A
3A-2	uit ophoging bovenop leemvloer s2008 (aanleg werkputje) V17	17	2 wfr en 1 bfr wm-; 2 bfr s5-kan-; 1 fr bg-kog Paffrath, 1 fr bg-kog Elmpt; 1 fr kp-kog- borstelstreek	13/14a
3C	beerput 3 fase 2 s2003; baksteen zijwanden M19 en gewelf M20	19	22x11x5,5 cm	
3C	beerput 3 fase 2 s2003; baksteen zijwanden M19 en gewelf M20	20	rood/geel geaderde baksteen 23,5x11,5x6 cm	
3C	beerput 3 fase 2: balkrestant s2007 naast bakstenen rib s2005 dendro M21 (geen resultaat); houtrest van formeel dendromonster M23	23	Dendrodatering RING: na 1298	na 1298
3C	beerput 3 fase 2 s2003; vondsten op gewelf van vergrote beerput V24	24	1 wfr s1-kan-; 1 rfr r-bak-11 met holle steel beroet inw glazuur	14

Vervolg tabel 4

Spoor-code	Vondst omstandigheden	00LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
3C/2B	beerput 3, fase 2 s2003; beerlaag van 3C en 2B samen V22 V30	22	1 wfr s1-kan-; 1 compl r-bak-15 (00LAN22BP3-N: 26,5/6 cm platte steel, beroet), 2 compl r-gra-2 (00LAN22BP3-A en -J: -A b/h 14/15,5 cm, linkshandige schenklip, iw kalk en onberoet, drie klauwpoten; -J 18/18 cm spaarzaam loodglazuur mist deel rand), 1 rfr en 5 compl r-gra-3 (00LAN22BP3-C en -G en -i en -K en -L: b/h 18,5/19 15/15,5 15/16,5 19/19,5 18/19,5, -C en -i inw kalkaanslag en onberoet, -G en -K en -L inw kalk en beroet dus allevijf als pispot benut), 4 compl r-gra-20b (00LAN22BP3-D en -E en -F en -H: 15/15 16/16 15/15 17/17,5 cm, 2 haakoren, -D beroet, -E en -F inw kalkaanslag en beroet, -H kalkaanslag en onberoet), 2 compl r-gra-88b (00LAN22BP3-B en -M: b/h 19,5/18 16/15,5, 2 worstoren, beroet en -M inw kalk), 2 oren r-gra-, 1 wfr r-kan-; 1 fr leisteen (dak?); Bot 1 kaak schaap/geit, 1 ulna jong hondje, 1 griffelbeentje paard.	4bc-15A
3C/2B	beerput 3, oudste deel s2001; baksteen M25 zijmuur en M31 gewelf, beerlaag V22 V30	30	1 rfr r-bor-1 slibboogjes	15A
3D/4	vervanging deel metselwerk s1035 in tussenmuur s1004, uit insteek V8	8	3 fr s1-kan- Siegburg 14bc	(>)14bc
4A	mortellaag s1026 als vlijlaag van vloer s1012, V26	26	3 fr rode daktegels met sporen van loodglazuur 1,3-1,4 cm dik, witte mortelrest met schelpfragmenten	
4C	baksteenvloer s1033 op bruine humeuze laag, baksteen M14	14	21x10,5x4,5 cm	16/ 17?
4F-1	beerput 2 s2019 in plaatsje achter Langestraat 16, rond inw 2,3 m halfsteens, uitgebouwde stortkoker aan Wkant (5D s2020); onderste beerlaag V40	40	1 wfr s1-kan Siegburg sterk misvormd; 1 rfr s2-kan-52 Aken/Raeren 15B, 1 rfr s2-kan-9 Aken/Raeren 15B/16A; 1 gave s2-kru-2 'inktpotje' 14-15de (00LAN40BP2-K), 1 rfr r-bak-2, 1 compl r-gra-2 (00LAN40BP2-S: 12,5/12,5 beroet), 1 compl r-gra-6a (00LAN40BP2-R: 12,5/13 cm beroet), 1 rfr r-gra-8, 1 wfr r-gra inw mangaanglazuur, 1 rfr r-gra-(8/34), 4 rfr en 4 compl r-pis-1 (00LAN40BP2-M en -O en -P en -Q: b/h 16/15 16,5/15 17,5/15,5 18/14, ongeglazuurd, inw kalkaanslag, -Q uitw beroet; 1rfr inw loodglazuur), 1 fr r-pis-	15A-16A
4F-2	beerput 2 s2019; bovenste beerlaag V41,	41	1 wfr s2-kan- Raeren kerfsneeversiering 17A, 1 wfr s2-kan Raeren; 2 compl r-gra-19 (00LAN41BP2-L en -T: b/h 12,5/10,5 13/13 cm), 1 compl r-gra-41 (00LAN41BP2-i: b/h 8,5/10 cm inw glazuur), 2 rfr en 1 compl r-gra-56a (00LAN41BP2-N), 4 fr r-gra-, 2 rfr r-kop-2, 1 rfr r-oli-2, 2 rfr en 1 prof en 1 compl r-pis-5 (00LAN41BP2-C: b/h 17/13,5 cm), 1 compl r-pis-32 (00LAN41BP2-J: 18,5/13 cm geheel loodglazuur), 1 wfr r-tes-, 2 fr en 4 compl r-zal-3 (00LAN41BP2-E en -F en -G en -H: b/h 12/9,5 4/4,5 4,5/4,5 5/5,5 cm, -E sterk beroet) 4 fr rood;	16d-17b
4F-2		41	1 rfr w-kop-2 groen, 1 rfr w-kop-3 groen, 1 compl w-kop-7 (00LAN41BP2-A: 14,5/6 cm inw loodglazuur geel, hor worstoor), 1 bfr w-kop-, 1 prof w-pot-13 tuitpot (b/h 14/12 cm uitw groen peervormig op standvoet en ronde rand met dekselgeul, schenktuit, 2 vert bandoren), 1 fr wit; 1 compl wa-bor-1 (00LAN41BP2-B: 20/3 cm portret in slib sgraffito jaartal 95); 1 rfr m-bor-5 a la porcellana blauw-wit, 1 rfr m-bor-5 blauw-wit dambord, 1 bfr m-zal-1 blauw-wit vert chevrons;	16d-17b
4F-2		41	1 compl f-bor-10 imitatie kraakporselein (00LAN41BP2-D: 18,5/3 cm chinese tuin omgeven door WanLi vakken, onderop streep en cirkel met 5 punten afwisselend, onderop rode proenafdrukken); 1 rfr gl-bek-19a rozet blauw steentje, 1 fr gl-roe-, 1 fr gl-vog-; kleipijp 1 ketel 17a; wat fr vensterglas groen; 1 complete houten lepel; 1 rechthoekig stuk daklood met een spijkergat; 1 ijzeren deurbeslag met verbreed begindeel 18 cm.	16d-17b
4F-3	beerput 2, secundaire stortkoker s2020 tegen W-kant; uit insteek V36	36	1 prof we-kom-1 2 oren geometrisch decor	17a
4F-4	beerput 2 s2019; dempingsgrond V42	42	1 oor w- Frankfurter; 1 bfr gl-kel slingerglas 18bc; 2 ovoïde pijpenkoppen	18d
5C	kelder s2015 tegen westgevel van s2014, wandtegels O-toegang V16	16	V16: 2 fr en 1 gave wandtegel 13,2x13,2x1,2 cm rood baksel blauw op wit tulp in ovaaltje 17b	1624/1636
5C	kelder s2015; uit insteek Zkant V29	29	V29: 14 fr en 2 compl wandtegels 17bc dieren ambachten en schutters	17bc
5F	bouwspoor s2017 van schouw tegen Omuur van achterkeukentje s2016, wandtegels als plakwerk bij schouw V2	2	1 compl wandtegel 12,8x12,8x1 cm geel baksel en 'getippeld' decor paars en oker 17c (Pluis 1998, 576 D.05.00.02), 2 compl wandtegels 13,2x13,2x1,1 cm geel baksel en gevlamd decor paars-oker-wit 17c (Pluis 1998, 579 D.08.00.01 en .02)	17c
5G	bakstenen waterput s2018, uit demping V35	35	1 wfr s1-kan-1 groot formaat; 1 rfr r-gra-(8?) mangaanglazuur	(15B)
5H	beerput 1 s1003, oudste glijkoker aan Oostkant bekleed met wandtegels V1	1	3 wandtegels rood baksel 13,2x13,2x1,2 cm: 1 fr bloem in spitsovaal met franse lelies en stippel-lelies in de hoeken (TAE), 1 compl man met stok en hoorn in accoladelijst en lelies (TAH), 1fr man met gepluimde hoed op de rug (soldaat met speer?) en spitse lelies in de hoeken	17b

Vervolg tabel 4

Spoor-code	Vondst omstandigheden	00LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
5H	beerput 1 s1003; beerlaag V4	4	1 gave s2-fle-4 mineraalwater 19bc (00LAN4BP1-O: 8,5/28,5 blindstempel TAFEL WASSER en Duitse adelaar met SLEESER BRUNNEN), 1 fr s2-kan-Keulen/Frechen 16B, 1 fr s2-kan Westerwald 17b medaillon, 1 s2-kni; 1 fr r-bak-, 1 rfr r-blo-42 (b/h 18,5/6,5 uitstaande rand), 1 rfr r-bor-3, 1 rfr r-bor-4, 1 rfr r-bor-, 1 fr r-dek- Frankfurter 18B/19a, 1 rfr r-gra-18, 1 fr r-gra-54, 1 wfr r-gra- slibboogjes 14/15, 1 rfr r-gra- 15/16, 1 rfr r-kmf-2 groot model, 1 rfr r-kop-4, 1 fr r-min(-vst-) met gele slib overdekt, 1 rfr r-pis-5, 1 rfr r-pot-13 18B/19a, 1 rfr r-tes-2, 2 gave r-zal-3 (00LAN4BP1-AB en AC: 5,5/4 en 4,5/4 cm);	17b-20a
5H		4	1 fr w-bla-1 geel 17ac, 1 rfr w-gra-24 18B, 1 rfr w-gra-27 groen 18A, 2 rfr w-gra-31 groen/geel 17A, 1 fr w-gra- groen, 1 rfr w-kan-5 groen uitw geel inw, 1 rfr w-kap-1 Frankfurter, 1 rfr w-kmf-8 geel/groen 18A, 1 fr w-kmf-, 1 rfr w-kop-2 groen, 1 compl w-kop-3 (00LAN4BP1-AA: 13,5/7 cm, groen vert lintoor), 1 fr w-min(-bak) 18B, 1 gave w-pis-2 (00LAN4BP1-AD: 19/12,5 uitw groen inw geel), 1 rfr w-pot-5 groen/geel 18ac, 1 rfr w-ver-1 groen, 1 rfr w-ver-5 18B, 1 fr w-ver-, 4 fr wit;	17b-20a
5H		4	1 prof m-bor-3 blauw/wit gestileerde bloemen 17bc, 2 prof m-bor-3 blauw/wit zesster 17b, 1 fr m-bor-3 blauw/wit, 1rfr m-bor-13 blauw/wit chinees kraak decor met vogel op rots 17A; 1 prof f-bor-1 chinees decor 17b, 2 rfr f-bor-5 18A, 1 rfr f-bor-8 18A, 1 rfr f-bor-16 17d/18A, 2 fr f-bor-, 1 rfr f-kop-1 18A, 1 rfr f-ver-2 18A, 3 compl f-zal-1 wit (00LAN4BP1-i en -J en -K: b/h x/x 6,5/4 8,5/5);	17b-20a
5H		4	1 fr p-bee- wit 18bc, 1 rfr p-bor-1 Kangxi bloemen onderop zesmerk, 1 rfr p-bor-1 schoteltje 18bc capucijner, 1 rfr p-bor-1 schoteltje 18bc blauw/wit onderz symbootje, 1 rfr p-bor-1 schoteltje 18B capucijner bovenz boven-glazuur rood/goud beschilderd, 2 rfr p-bor-5 18bc, 2 rfr p-bor-7 kraakporse-lein 17A, 1 prof p-bor-8 Kangxi (00LAN4BP1-AK: 10/2 cm, bloemen en vogel binnen vakken en onderop symbool), 1 rfr p-bor-11 meerzijdig schotel-tje 18bc 11/2 cm blauw floraal, 1 fr p-bor- Kangxi drakendecor, 1 rfr p-bor-reliëfwand 18B/19a sgraffito onderglazuur bloemen en bruine bies op rand,	17b-20a
5H		4	3 rfr p-kop-1 18bc (1x zeemleer, 1x capucijner bovenglazuur beschilderd, 1x groot model bovenglazuur beschilderd), 1 rfr p-kop-8 18a chinees met kar, 1 fr p-min(-vaa) 18bc onderglazuur blauw en bovenglazuur rood beschilderd,	17b-20a
5H		4	5 rfr ep-bor-1 19d/20A (4x wit, 1x japans decor), 1 compl ep-bor-3 schoteltje 18d/19a (00LAN4BP1-R: 13,5/3 cm geribbeld blauw vakverdeling bloemen en Zwiebelmuster, merk drieklavertje Thüringen D.), 1 prof ep-bor-14 19d/20a 12/2 schoteltje golfrand verdiepte spiegel standring	17b-20a
5H		4	1 rfr ep-kop-1 19B bovenglazuur polychroom en goud bloemen en 'Wandelt op '(deel versje), 1 rfr ep-kop-4 19bc Engels? transferprint blauw chinezen onderop imitatie zesmerk, 1 compl ep-kop-5 18d/19A (00LAN4BP1-S: 7/4,5 cm blauw vakverdeling bloemen en Zwiebelmuster, merk onleesbaar), 2 fr ep-kop-, 1 gave ep-zal/ink (00LAN4BP1-T: 3/0,5 cm klein schaaltje), 1 fr ep-;	17b-20a
5H		4	creamware: 2 rfr iw-bor-4 18B/19a Staffordshire blindstempels SHORTHOSE en HANLEY, 1 compl iw-bor-34 18d (24/2 cm 8-kantig vlag met parelrand zwart beschilderd onder- en bovenzijde), 1 prof iw-bor-35 Engels 18d (12,5/3 cm schoteltje bovenzijde geribbeld, rand bovenglazuur streepjesdessin), 2 rfr iw-kom-3 18d/19a parelrandje, 1 fr iw-kom- 19A (../5 cm bovenz ribben-patroon, standring), 1 prof iw-kom-12 18d/19a Engels (33/7,5 cm standring geschulpte wand en golfrand), 1 fr iw-kom-23 18d/19a Engels (../9,5 cm standring geribde wand en golfrand),	17b-20a
5H		4	creamware vervolg: 2 rfr iw-kop-1 18d, 1 compl iw-kop-1 18d Engels (00LAN4BP1-U: b/h 6,5/4 cm bovenglazuur bloemetjes), 1 compl iw-kop-1 18d/19a Engels (00LAN4BP1-V: b/h 9/5,5 cm onderglazuur polychroom uitw geometrische motieven inw bloemetje), 1 fr iw-pis-,	17b-20a
5H		4	pearlware: 1 rfr iw-bor-3 schoteltje Engels 18d/19a transferprint land-schap met kasteel, 1 rfr iw-dek-2 19A, 1 rfr iw-jus-2 19A, 2 fr iw-kan-, 1 rfr iw-kom-1, 9 rfr iw-kop-1 18d/19a printwerk en handbeschilderd, 1 compl iw-kop-1 18d/19a (00LAN4BP1-W: 8,5/5,5 cm bruine bies rand transferprint classicistische voorstelling), 1 rfr iw-kop-2 19a sponswerk blauw, 1 compl iw-kop-2 (00LAN4BP1-Z: 9,5/6 cm wit, kleine blindstempel F), 1 rfr iw-kop-17 19a koud beschilderd, 4 fr iw-kop-, 1 fr iw-sch-6 Engels 1882 blindstem-pels WEDGWOOD W AKP, 1 compl iw-pis-3 Lorraine Frankrijk 18d/19A (00LAN4BP1-P: b/h 22/16 cm wit merk gekroond wapen en OPAQUE DE SARREGUEMINES - sinds 1770), 2 gave iw-zal-1 (00LAN4BP1-M en M2: b/h 5/4,5), 1 gave iw-zal-6 (00LAN4BP1-L: 4,5/4,5 cm)	17b-20a

Vervolg tabel 4

Spoor-code	Vondst omstandigheden	00LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
5H		4	witgoed: 2 rfr iw-bor-1 schoteltjes 19bc Engels transferprint, 1 rfr iw-bor-3 19bc schoteltje blindstempel p Regout Maastricht, 4 rfr iw-bor-4 19bc (blind-stempels 2x P.Regout Maastricht, 1x WEDGWOOD, 1x ..FT onleesbaar), 1 rfr iw-bor-4 groot model opdienschaal diam 30 cm, 1 rfr iw-bor-5, 1 rfr iw-bor- schoteltje 14/2 cm geschulpte rand standring, 2 fr iw-bor- schoteltje printwerk,	17b-20a
5H		4	witgoed vervolg: 1 rfr iw-dek-5 19bc Regout, 1 compl iw-dek-26 19d/20a langwerpige deksel van zeepbak wit merk transferprint P Regout Maastricht Holland 7V (1875), 1 fr iw-kan-, 1 rfr iw-kop-2 19A wit, 1 rfr iw-kop-8 19bc transferprint bloemen, 1 iw-zeb-1 19B/20a Villeroy et Boch (zeepbakje 11,5/8,5/3,5), 1x iw- knop van kast	17b-20a
5H		4	1 rfr s3-bor-2 schoteltje 18B, 1 rfr s3-kom-4 Engels grijs baksel bruin glazuur; 1 fr ir-dek-, 1 prof ir-min(-kop) inw bloemetjes en 1 rfr ir-min-(bor) schoteltje 19A (00LAN4BP1-Y en ..: 4/2,5 en …); 2 compl ik-kop-1 Douai 1804-10 Charles en John Leigh (00LAN4BP1-X en -Z: 9/5,5 cm en .. parel-banden en bij -X tevens een gemarmerd fries, standring);	17b-20a
5H		4	1 prof gl-bek-7a 18bc gegraveerd, 1 fr gl-bek-15 kleurloos ronde knob-bels, 6 fr gl-bek-24 geslepen en in mal geblazen, 1 compl gl-bek-24 19B (00LAN4BP1-E: b/h 7,5/9 cm, facetten gegoten in geribde mal), 7 fr gl-bek-25 19bc, 3 fr gl-bek-58 18A, 1 rfr gl-bek- geslepen 19B, 1 fr gl-bek-voetbeker pontilmerk 18B/19a, 2 fr gl-bek-, 1 fr gl-kel-23 Engels slingerglas kleurloos/wit, 1 compl gl-kel-102 kleurloos 19B (00LAN4BP1-D: b/d 5,5/13 cm conische cuppa dubbele knoop, onderop cuppa en op stam geslepen facetten, weggeslepen pontilmerk), 10 fr gl-kel- 19de, 1 fr gl-kel- 18B,	17b-20a
5H		4	karaf/fles: 1 fr gl-fle-13 groen 16B/17A, 1 compl gl-fle-25 18A (00LAN4BP1-F: b/h 15/19 cm groen), 1 gave gl-fle-22 bolfles 18A (00LAN4BP1-B: b/h 13/16 cm groen pontilmerk), 1 fr en 1 gave gl-fle-25 18 (00LAN4BP1-A: b/h 14,5/21 cm groen;), 1 fr en 1 gave gl-fle-27 19A (00LAN4BP1-G: b/h 6,5/23 cm donkergroen onderop kruisje), 2 fr gl-fle-cilindrisch 18B/19A, 3 bfr en 1 fr gl-fle-, 1 compl gl-kan-13 18d/19a (b/h 14,5/21 cm kleurloos, in mal verticaal geribd, opgestoken bodem pontilm-erk), 1 fr gl-kar- 19 geslepen,	17b-20a
5H		4	parfum/medicijnfles: 2 fr gl-fle-10, 2 fr gl-fle-14 (1x E.RIMMEL Paris and London slijtplek stop) en 1 gave gl-fle-14 19B/20a gegoten (00LAN4BP1-H: 3,5/10 cm groen gietnaad onderop IHT), 3 fr gl-fle- eau de cologne, 1 fr gl-pot-1 model albarello 18, 1 prof gl-sch-7 ovaal bonbonschaaltje 19d (13-17/1,5 cm kleurloos gegoten en geslepen gelobde rand, goud bloemetje bovenop en bies langs rand), 1 bfr gl-vaa- 19B/20a opaakwit bloemen bes-childerd standvoet, 2 fr gl-dek- geslepen kristal, 2 fr gl-lam-1, 1fr gl-lam- 19B (00LAN4BP1-C: 5/22,5 cm kleurloos, onderste deel afgezaagd en omgekeerd herbruikt, gravering HG), 2 fr gl-lam-, 1 wfr gl- ; 2 'pilaartjes' en 1 schaaltje van glazen kroonluchter 19B 1,8/8 cm driehoekig gegoten en geslepen, 1 glazen knoop;	17b-20a
5H		4	30 fr vensterglas, 5 fr spiegelglas; 1 menselijke kies met cariës; 1 gaaf benen lepeltje met ovale bak 13x2,8 cm, 4 benen knoopjes (3 platte en 1 met steeltje), 1 benen kraal gesneden versiering, 1 benen tandenborstel 16x1,3 cm, 2 benen borstels met ophanggaatje 15x2,3 cm; 2x luizenkam van zwart bakeliet 20A (Fenolhars octrooi Bakelite Leo Baekeland 1909); 1 tinnen lepel met ovale bak verrot, 1 koperen speld, 1 loden musketkogel; 3 leistenen griffels, 1 stenen knikker.	17b-20a
5H		4	Kleipijpen: 1 ketel dubbelconisch (hielmerk IT Jan Tamisz ca 1635-45), 1 ketel ongemerkt Alkmaars 17bc, 4 trechtervormige ketel op zijkant stip-pelroos 18A, 10 ovoïde ketels 18B (hielmerk Batavia (3x), brandemmer, gekruiste ankers, 32 gekroond, GN gekroond, MK gekroond, 1x ND, 1x ongemerkt), 1 dubbele grootkop 19A (52 gekroond), 1 grove pijp 19B, 1 geglazuurde industrieel witte pijp 19B.	17b-20a
8B	waterkeldertje s1010; V18 uit demping	18	wandtegel 13,4x13,4x1 cm rood baksel blauw op wit musketier 17b (naar De Gheijn; zie Berendsen 1965, 126 en 155)	1880
x	aanlegvondst V12 naast muur s1027/1035	12	1 wfr wm- rood baksel; 3 wfr kp-kog- borstelstreek; 1 rfr g-gra/kan-	
x	aanleg coupe C: uit ophoging in sleuf	38	1 rfr kp-kog-2	

1 bijlage 3. Archiefbronnen over eigenaren en bewoners

Jan Klinkert en Peter Bitter

Toelichting op de bronnen

In deze bijlage worden de gegevens per huis chronologisch opgesomd, met gebruikmaking van diverse afkortingen voor de gebruikte bronnen en de daarin genoemde informatie. Deze worden in deze paragraaf eerst toegelicht.
De meeste bronnen betreffen de eigenaren en slechts in beperkte mate zijn er gegevens overgeleverd over huurders. Huurovereenkomsten werden slechts zelden notarieel vastgelegd en de data over huurders komen dan ook uit de vergelijking van de eigenaarsgegevens met incidentele 18de-eeuwse belastinglijsten waarin per bewoner een belastingaanslag is genoteerd en uit de vergelijking met enkele 19de-eeuwse inwonerslijsten van de stad. In de afgelopen 20 jaar zijn steeds meer archiefbronnen digitaal ontsloten en veel informatie is al te vinden via internet, met name op websites van archiefdiensten zoals de website www.regionaalarchiefalkmaar.nl. Het Regionaal Archief Alkmaar is nog druk doende om deze internetvoorzieningen verder uit te breiden. De archiefbronnen zijn verder raadpleegbaar in de leeszaal van het archief aan de Bergerweg 1 (zie de website voor nadere informatie).

Archiefbronnen over eigenaren

De belangrijkste bron over eigendommen zijn de afschriften van koopakten. Transacties werden door de notaris schriftelijk vastgelegd in akten waarvan de afschriften door de stad werden bewaard in het Oud Notarieel archief Alkmaar (=**ONA**). De eigendomsoverdrachten (transporten) van onroerende goederen werden vanaf de middeleeuwen tot de Franse tijd ook geregistreerd bij de rechtbank in het Oud Rechterlijk archief Alkmaar (=**ORA**). Omdat er geen huis- of kavelnummering was, werd in de transportakte de locatie van een perceel omschreven door een verwijzing naar de buren. Bij de verkoop konden voorwaarden (condities) worden gesteld aan de koper, financiële afspraken vastgelegd over de omgang met hypotheken en andere schulden die op het huis rusten, terwijl werd vastgelegd hoe de verkoper aan het onroerend goed was gekomen en vanaf tweede kwart 17de eeuw ook wanneer (de 'aankomsttitel'). Van de transportakten uit de late 16de tot eind 18de eeuw zijn voor een groot deel van de Langestraat door Jan Klinkert honderden transcripties gemaakt.[34] Deze zijn hier door Peter Bitter samengevat.
Verwijzingen naar de 19de-eeuwse verkoopakten in het ONA zijn te vinden op de website van het Regionaal Archief Alkmaar www.regionaalarchiefalkmaar.nl onder de kop 'Zoeken naar personen' (in de kolom 'Rol' zijn kopers en verkopers geïndiceerd als 'Geregistreerde' en er is een linkje bij naar een foto van de betreffende registerpagina).

De Verpondingen (=**Verp.** of **Vp**) waren een jaarlijkse heffing door de Staten van Holland aan de eigenaren van onroerende goederen. De heffing werd al sinds de middeleeuwen gebaseerd op de huurprijs van het onroerend goed of, als het door de eigenaar zelf gebruikt werd, een taxatie daarvan. In 1628 en 1730 werden de 'huurwaarden' voor de verpondingen opnieuw opgenomen en getaxeerd in een 'Redres' ofwel herziening. In 1730 werd de aanslag ter hoogte van 1/8 van de huurwaarde terug gebracht tot 1/12 van de huurwaarde. Voor Alkmaar zijn van deze jaarlijkse heffingen alleen de verpondingslijst van 1718-1727 en het Redres van 1730 bewaard. In het Redres van 1730 zijn per kavel de naam van de eigenaar en de oude en de nieuwe heffing genoteerd, met een paar steekwoorden over de aard van het onroerende goed en het onderscheid tussen huur en taxatie. In de opeenvolgende verpondingslijsten zijn ook wijzigingen van eigenaar genoteerd met naast de naam meestal (maar niet altijd) het betreffende jaartal. In 1718, 1765 en 1779 zijn nieuwe overzichten gemaakt - de in dat jaar vermelde personen waren vaak al eerder eigenaren geworden.
Wijzigingen in de panden leidden tot aanpassingen van de verpondingen en dit werd bijgehouden in een 'Quohier' en een 'Lijst van Nieuwgetimmerde Huizen' – deze zijn alleen voor de perioden 1654-1665 en 1750-1793 bewaard gebleven.

Het eigendom van onroerende goederen is vanaf 1832 vastgelegd in het kadaster waarbij elk perceel een kadastraal nummer kreeg (op basis van opnamen in 1826), met nauwkeurig opgemeten kadastrale kaarten (de Kadastrale Minuut). Op de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (=**OAT**) is de eigenaar vermeld met enkele administratieve gegevens over het perceel: **kig**=kadastraal inkomen gebouwen berekend als 75% van de huurwaarde van huizen en 67% van de huurwaarde van andere gebouwen; **kio**=kadastraal inkomen ongebouwd; **srt**=soort 1=woonhuis, 2=pakhuis, 3=stal/wagenhuis, 4=werkplaats, 8=leeg erf en 9=anders.
Op de website van het Regionaal Archief zijn gegevens met betrekking tot onroerende goederen in Alkmaar uit de periode 1700-1913 te achterhalen op de pagina's van het '***Historisch Kadaster Alkmaar***'.
De basis voor het HKA is twintig jaar geleden gelegd door W.J. van den Berg uit Utrecht. Nadat hij de data van de OAT van 1832 in de computer had ingevoerd, heeft hij de nummering van de lijsten van de Verpondingen eraan gekoppeld en die data ingevoerd. Daarna zijn hier in het HKA nog tal van gegevens aan toegevoegd uit enkele andere bronnen.[35] Ook latere kadastrale wijzigingen zijn n het HKA ingevoerd zoals de mutaties van 1826-1837 (=**Kador**) en herzie-

34 Met hartelijke dank aan Jan Klinkert voor het beschikbaar stellen van de transcripties.
35 Op de website staan nadere toelichtingen op de diverse gebruikte bronnen, afkortingen en benamingen.

ningen vanaf 1832 (=**Grondbel**) met hernummering van gewijzigde percelen. Tenslotte zijn uit 1883 en 1910 de lijsten ingevoerd van de Reinigingsdienst voor de aan huis geplaatste beertonnen ten laste van de huiseigenaren.

Archiefbronnen over bewoners

Er zijn ook nog enkele belastinglijsten met gegevens van bewoners waarvan Van den Berg in het HKA de adressen heeft gelokaliseerd: o.a. het **Familiegeld** uit 1716, de Personele Quotisatie van 1744 (= **Pers.Quot**) met heffingen op basis van geschatte inkomens boven ƒ600 en indicaties van welstand (alleen de rijkere inwoners), lijsten van stemgerechtigden in 1803, bevolkingsregisters van 1804 tot 1808, belastingregisters van 1807 (=**bel reg**) en de quotisatie (van rijke inwoners) in 1808, de volkstellingen (=**bev reg**) van 1822 en van 1830, het Kohier Hoofdelijke Omslag van 1873 (bs1873=belastbaar inkomen minus vrijstelling van ƒ300), lijst van bedrijven uit 1876 (=**patentregister**). Voorts zijn de Adresboeken met inwonersgegevens uit 1876 en 1882 ingevoerd.

Aanvullende informatie

In het HKA staat incidenteel genealogische informatie bij een bronvermelding genoteerd onder het kopje 'GEN' – de ingekorte bronverwijzingen zijn terug te vinden in de toelichting op de website.
Op de website van het Regionaal Archief Alkmaar zijn onder de kop *'Zoeken naar personen*' de Doop- Trouw- en Begraafboeken digitaal ontsloten en ook diverse notariële akten uit de 19de eeuw.
In de Beeldbank op de website van het archief staan geregeld waardevolle gegevens over panden en hun gebruikers genoteerd, vooral bij de oude foto's.
Op de website www.alkmaaropdekaart.nl staat onder de kopjes de Laat en de Langestraat gegevens van alle panden langs die straten, welke zijn samengebracht door Hans Koolwijk, met onder meer verwijzingen naar vermeldingen van het betreffende pand in de Alkmaarsche Courant.

Opmerkingen vooraf

Omdat de opgegraven huisresten zich nabij de hoek van de Langestraat en Houttil bevinden, zijn ook de archiefdata van de aangrenzende huizen aan deze hoek uitgezocht. Van grote waarde was hierbij de vergelijking van de Kadastrale Minuut van 1832 met een reeks geveltekeningen, dateerbaar omstreeks 1670, in het Regionaal Archief Alkmaar (inv.nr. Aanwinsten 173A). Deze 'Gevelbeeldenkaartjes' tonen van elk huizenblok op de ene kaart de west- en oostgevels, en op een ander blad de noord- en zuidgevels (zie *afb.1-21*).

Archiefdata per pand

Kad.A471: Langestraat 18

1619-04-30, ORA 143 folio 143: procurators namens Hemme Harmansz en Harmen Tholen uit Leher en Loga in Oostfriesland, samen erfgenamen van Willem Volckertsz Roobol verkopen **aan Aelbert Jansz Beerhem de gerechte helft** van een huijs en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Louris Pietersz schoenmaker ten westen & Bastiaen Claesz ten oosten, waarbij de koper de eventuele financiële verplichtingen voor rekening neemt als Volckaert Willemsz, de zoon van Willem Volckaertsz 'te voorschijn mocht comen' vanwege de andere helft van het huis. Met een last van ƒ150. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ900,-.

1620-07-23, ORA 144 folio 59 verso: de erfgenamen van Guijrtje Claesdr, weduwe van Willem Volckertsz Roboll, verkopen **aan Aelbert Jansz Beerhem de gerechte helft** van een huis en erf aan de noordzijde Langestraat, belend met Louris Pietersz schoenmaker ten westen & Pieter Dircxz Schouten ten oosten, waarvan de ander helft in eigendom is van de koper. Met condities dat Louris Pietersz (Kad. A472) een muur mag bouwen en de 'wege' tussen beide panden bebouwen, dat hij een loden dakgoot tegen het wurmt van het verkochte huis mag hebben voor zijn onderhoud (die ook door de koper wordt gebruikt), dat hij moet toestaan dat de koper een 'vatebanck' in de muur van Louris Pietersz mag laten staan, dat de koper zijn huis mag verhogen mits de goot blijft bestaan.
Met een last van ƒ150. Aankomsttitel: 26-05-1581. Verkoopprijs: ƒ1217 - 10 – 0.

1644-06-03, ORA 153 folio 47 (nr. 142): Jan Aelbertsz Beerhem verkoopt **aan Sijmon Cornelisz Breeckengeest boeckdrucker** een huis en erf aan de noordzijde Langestraat, belend met Dirck Gerritsz van der Hooch ten oosten & de weduwe en erffgen. van Pieter Jacobsz de Goijer ten westen. Met een last van ƒ300. Met de condities uit een contract met Tomas Pietersz Baert, 'eertijts eijgenaer vant huijs ten oosten dit gelegen' (tussen 1624 en 1636), waarvan de koper 'bekende genouchsame kennisse te hebben, als hebbende lange lange jaren in dit gecoffte huijs, als mede int huijs ten oosten dit gelegen, gewoont & gewrocht'. Aankomsttitel: 30-04-1619 + 23-07-1620. Verkoopprijs: ƒ4900,-.

1675-05-16, ORA 161 folio 213 (nr. 74): de erfgenamen van Reijer van der Bijl, in huwelijk hebbende gehad de enige dochter & erfgename van Simon CorneliszBreeckengeest verkopen **aan Maarten Aelbertsz de Haas** een huis en erf aan de noordzijde Langestraat, belend met de erfgenamen van Pieter Jacobsz Goijer ten westen & den E. Jacob Walingsz Brederoe ten oosten. Met condities dat de vorige eigenaar van het huis ten westen 'de weech heeft betimmert & tegen de muur van dit huijs een muur van een steen dick aangeleijt heeft, dat mede int timmeren vant huijs ten westen bij de eijgenaar van dien een looden goote is geleijt, comende van de muur van dit huijs tot op de wurmte van dit huijs & dat deselve goot bij de eijgenaers van het huijs ten westen altoos onderhouden sal moeten werden & sal de vatebanck van dit huijs gemetselt zijnde in het huijs van de voorsz

de Goijer altijt soo mogen gemetselt blijven. Den cooper sal oock dit huijs t'allen tijde soo hooger mogen timmeren alst hem belieft mits dat de looden goot hier vooren genoemt altijdt sal blijven leggen op de muure ofte wurmte van dit huijs & onder de pannen van het huijs ten westen', volgens een contract tussen 'Lauris Pietersz schoenmaker als eijgenaar vant huijs ten westen & Guurtje Claas als eijgenaeresse van dit huijs' d.d. 27 junij 1606. Aankomsttitel: 03-06-1644. Verkoopprijs: ƒ1950,-.

1679-05-03, ORA 162 folio 75 verso (nr. 62): procurators namens de kinderen van Frans Lucas, van Meijnard Jacobsz als in huwelijk hebbende Maritie Lucas, en van Grietie Lucas, en namens Trijntje Lucas, samen erfgenamen van Maerten Albertsz de Haas, verkopen **aan Cornelis Maartsz van Rossen** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met de erfgenamen van Pieter Jacobsz Goijer ten westen & Jacob Waligsz Brederoe ten oosten. Aankomsttitel: 16-05-1675. Verkoopprijs: ƒ1200,-.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A4-74 Langestraat NZ: Cornelis van Rossen; Aanslag: 5.

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier Langestraat NZ fol.13-1 (7), Kad.A471 = Vp48: 1711 Cornelis van Rossum f15 .

1730, Redres Vp48 Langestraat NZ: huis en erf, zelf bewoond tax ƒ75 (oude verp. was ƒ15); H1: 120, Hw2: 75, h+[15].

1730, RAA SA 733 / 739, Verp. Vp48: 1730 Cornelis van Rossen, 1765 Abram van Rossen, voor 1779 weduwe Roelof Blomberg, 1780 Pieter Koorenhuyzen, 1782 Willem Krijgsman i.c., 1783 Gerardus Niessen ƒ6.5 .
Op 1787.04.24 volgens lijst van nieuw getimmerde huizen verhoogd met ƒ1.5 tot ƒ7.10

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp48: Abram van Rossen, beroep: mantel-winkel; Dienstboden: 1; Huurwaarde: 125; ink- ; Pacht: n.t.; Pqtax: 0; ink-; Omschr: 600.

1776-02-14, ORA 177 folio 44 (nr. 35): 'Cornelis Voorhout als in huwelijk hebbende Anna Post en Harmanus Overveen als in huwelijk hebbende Aafie Post, woonende beide alhier, te samen ider voor de helft erfgenaemen ab intestato van wijlen Abraham van Rossen, die een zoon en meede erfgenaem is geweest van wijlen Cornelis van Rossen en aen wien bij scheidinge voor de notaris Arent Klaver en getuijgen alhier den 29 febr. 1736 gepasseert 't natemeldene perceel is toebedeelt' verkopen **aan Judikje Koops** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend Joh. Halfman ten westen en Barend van Dijk ten oosten. Aankomsttitel: 03-05-1679 t.n.v. Cornelis Maertensz van Rossen. Verkoopprijs: ƒ1210,-.

1779-12-11, ORA 177 folio 208 (nr. 124): voor de ene helft een procurator namens Hendrik Bloemberg, wonend in Amsterdam als erfgenaam van zijn broer Roelof Blomberg die echtgenoot was van Judith Coops, en voor de andere helft de voogden over de minderjarige erfgenamen van Judith Coops verkopen **aan Pieter Koornhuijs** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend Barend van Dijk ten oosten en Johannes Halfman ten westen. Aankomsttitel: 24-02-1776. Verkoopprijs: ƒ1200,-.

1782-07-23, ORA 178 folio 78 (nr. 156): de voogden over Celia Koorenhuijs, minderjarige dochter van wijlen Pieter Koorenhuijs verkopen **aan Willem Krijgsman de gerechte helft** van een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend Barend van Dijk ten oosten en Johannes Halvman ten westen, waarvan Pieter Winkelhaak als echtgenoot van Jacoba Koorenhuijs, dochter en voor de helft erfgename van Pieter Koorenhuijs de wederhelft bezit. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs niet vermeld.

1782-10-04, ORA 178 folio 89 verso (nr. 195): Pieter Winkelhaak en Jacoba Koornhuijs voor de ene helft en Willem Krijgsman voor de andere helft verkopen **aan Gerardus Niessen** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Barend van Dijk ten oosten en Johannes Halfman ten westen. Aankomsttitel: 11-12-1779 + 23-07-1782. Verkoopprijs: ƒ950,-.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg: 30 Gerardus Niessen = Kad.A471 31 Matthijs Niessen = Kad.A470

1807, Bel.reg W-B48 Gerardus Nijssen met 2k en dienstmeid Femm. Boom; Huish: 4; beroep: winkelier; Mp: 12; Dienstbodegeld: 5; Patent: 25; Vpgeb: -

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B47: Gerard Nijssen; Kl: 32; Quot: 30 / Femme ten Boom; Kl: 41; Quot: 0.50 / Grietje Nijszen; Kl: 41; Quot: 0.50
GEN: Gens Nostra 29 (1974), 153-171: Gerardus Nijssen (1743-1813) x 1768 Maria Cath. Hamers (Brunssum 1747-1805), d.v. Johannes en Maria Agn. Herinx. Zes kinderen: 1. Johannes (1768-) koopman te Wieringen, x 1789 Antje Jans Mekken 2. Matheus Joseph (Mathijs) (1773-1853) x Geertruy Bierlaag 3. Maria (1778-1820) x Albertus Bent 4. Joseph (1781-1807-?) 5. Maria Agnes (1783-1819) x 1812 neef majoor Johannes Henricus Hamers (1783- +Roermond 1855). Hij x2 Joh.GezHel. Kuyper van Haarlem (1787-1879) 6. Gertrudis (1785-) x Cornelis van Berkel, winkelier.

1822, Bev.reg Wk.B46!: Margaretha Nijssen, Beroep: winkeldochter, 29j. met 3 nichten / Huish: 4

1826-1832, Kador Alkmaar, SAT volgnr.67: Jacobus Dirkzen / art. nr.1188! / huis en erf

1827-01-15, Fasel, Geschiedenissen, Langestraat Wk.B47 (46?): Winkel in kant, gaas, neteldoek en garen door M. Nijsen overgedaan aan neef Jacobus Dirkzen (*NB. eerder dansmeester en gehuwd met Louiza Geurts, nicht van Nijssen*)

1828-01-03, RAA Secr.archief 1402, 1828 nr.28 Not.A.P.de Lange: Transport van huis en erf Langestraat NZ Wk.B47, (leggernr.579, kad. aanslag f20.95), door Matthijs Nijssen, koopman te Alkmaar Langestraat Wk.B46 (Kad.A470), **aan Jacobus Dirksen**, winkelier Langestraat Wk.B47

1830, Bev.reg Wk.B47: Jacobus Dirkzen, Beroep: winkelier, x Louiza Geurts / Huish: 5

1832, OAT Kad.A471: Nijssen, M. / art.nr.692 / huis en erf / Opp: 0.0138 / kig180 / kio0.41;
Srt: 1

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B34: huis en erf, **M.J. Dirkzen**, art.nr.3843, kio0.41 / kig500

1876, Adresboek Wijk-B34, Langestraat: **M. Nienkemper**, Beroep: winkelier in manufacturen,
RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Bs1873: 1442.85

1882, Adresboek Langestraat 98 : M. Nienkemper, Beroep: winkelier in manufacturen; Stem: -

1883.03.31, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.61 Langestraat 98, huis: **M. de Wild**, 2 tonnen

1904 Aankoop van Langestraat 18 door **Johann Bernard Köster**, verkoper M. de Wild. Verbouwing naar ontwerp van architect N. Bakker & Zn (Broersen 2004, 44-45)

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ: 98 = 22 J.B. Koster (2) = Kad.A471

1920, bouwarchief gemeente Alkmaar: gevelaanpassing (etalageraam op de verdieping vervangen door zes vensters), opdrachtgever weduwe J.B. Köster

1987 verbouwing Langestraat 16-18 modehuis Köster, op de verdieping de damesafdeling (uit: Broersen 2004).

Kad.A470: Langestraat 16
1608-06-25, ORA 140 folio 144: Pieter Dircxz Schouten, Schepen deser stede voor een derde part en zijn zoon Louris Pietersz vleijshouder, voor twee-derde part verkopen **aan Willem Christiaensz** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, 'daer '*de Prins*' uijthangt', belend met Gerrit Claesz Schuijt ten oosten en de weduwe van Willem Volckertsz Robol ten westen. 'Mits conditie dat het achter soomerkoockentgen tegen de muragie van de huijsinge van de voorn. Willem Volckertsz es gestelt tot wederseggen van de selven sonder eenige gerechticeijt aen de selve muijr te hebben. En dat de cooper tlicht staende in des voorsz Pieter Dircxz somerkoockentgen [*deze was destijds tevens eigenaar van Houttil 62 !*] niet en sal mogen betimmeren. Dat voorts de goot leggende tusschen dit & thuijs van Gerrit Claesz [*Langestraat 14*] samen bij hem beijden onderhouden sall werden. Welverstaende dat de achterdeur responderende opt erve van de voorsz Pieter Dircxz gestelt es bij bewilliginge van de selve Pieter Dircxz & dat oversulcx de selve wech genomen & gestopt sal mogen worden ten believen van de voorn. Pieter Dircx & de cooper. Dat voorts de pomp comende in de put van de voorn. Pieter Dircxz tusschen hen beijden gemeen es & bij hen samen onderhouden & gerepareert moet worden. Met een vrije waterlosinge, streckende over 't erve van de voorsz Pieter Dircxz' Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ7000,-

1618-05-02, ORA 143 folio 48 verso: Fremijn Lorijn, 'coopman tot Haerlem als man ende voocht van Jannitge Willemsdr sijne huijsvrouwe,' verkoopt **aan Claes Egbertsz schoenmaker en Cornelis Cornelisz bakker**, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, 'daer '*de Prins*' uijthangt', belend met Bastiaen Claasz lijnslager ten oosten en de erfgenamen van Robol's weduwe ten westen. Condities als in 1608. Aankomsttitel: 25-06-1608. Verkoopprijs: ƒ2500,-.

1624-05-09, ORA 145 folio 120 verso (nr. 64): Claes Egbertsz schoenmaker en Cornelis Cornelisz bakker verkopen **aan Thomas Pietersz Baert, boeckvercooper,** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Aelbert Jansz Beerhem ten westen en de erfgenamen van Bastiaen Claesz lijnslager ten oosten. Cindities als in 1608. Aankomsttitel: 02-05-1618. Verkoopprijs: ƒ2350,-.
GEN: Gens Nostra 1970, 126; AHR IX, 79; RAA Coll. Aanw. 1012: Thomas Pietersz Baert (ca 1594- 1636.09.17, pest), zoon van Pieter Thomasz Baert (ca. 1554- na 1613) rentmr van Egmond en Aagt Jansdr; x1 Grietje Willems (+1631), x2 1636.03 Beatrix Joosten, jd. Oudevest (+1636.09.22, pest). Kind: 1. Pieter Thomasz Baert, boekdrukker 1636-1641.

1627-06-30, ORA 146 folio 124 (nr. 141): Thomas Pietersz Baert, 'boeckvercooper', verkoopt aan **Pieter Jacobsz Goijer**, 'een erffgen gelegen achter de coopers huijs, streckende van des coopers achtercoockens gevel noortaen tot het erff van Frerick Lourisz, staende des voorn. coopers huijs aen de noortsijde van de Langestaet, belent 't voorsz erve met den vercooper ten oosten ende den cooper ten westen, voor soo groot ende cleijn t'selve tegenwoordich tusschen den cooper & vercooper affgeheijnt es, welcke heijninge zijluijden tsamen halff ende halff sullen onderhouden, met de vrijheijt, dat de cooper sall mogen leggen een pomp in de vercoopers put & daer uijt zijn water op zijn erff trecken, geen alrede is geschiet, welcke pomp de cooper alleen moet onderhouden.' Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ600,-.
Dit erfje van A470 wordt verkocht aan A472 voor een flink bedrag!

1637-06-25, ORA 282 folio 80: 'Cornelis Janssoon Baert als geordonneerde curator over den boel van wijlen Tomas Pietersz Baert', zijn broer, verkoopt **aan Jan Jacobsz Hoogendorp en Cornelis Jacobsz Groot** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, '*In de Coninclijcke Propheet David*', belend met ten oosten Bouwen Wijbetsz kleermaker (Houttil 58 ?) en Aelbert Jansz Beerhem met een gemene

muur (*A467 Houttil 62*) en de weduwe van Steven Lourisz mandemaker (*A466 Houttil 60*), en ten westen met de voorn. Beerhem (*A471 Langestraat 18*) en Pieter Jacobsz Goijer (*A472 Langestraat 20*). 'Met conditie dat de copers de looden gooten ten oosten voor d'een helft sullen moeten onderhouden, dat oock thuijs van de voorn. Beerhem bewesten dit huijs een vrije waterganck heeft over dit erffve ende door de naervolgende steege [*NB dus dwars over het erf*]. Gelijck mede de voorsz de Goijer de watergangh die hij van sijn cleijn pompien es hebbende over dit erf oost aen sonder eenige verhinderinge nu ende tot allen tijden sal hebben, gebruijcken ende sijn water losen, gelijck als hij tegenwoordigh is doende. Dat voorder dselve de Goijer een pomp geleijt heeft in de put van dit huijs, daer uijt hij het water op sijn erff mach trecken, mits de pomp alleen onderhoudende. Ende sullen de copers haer moeten reguleren na t'contract tusschen de voorsz Beerhem ende Thomas Pietersz Baert gemaect in dato den 13e september ao. 1628. Voorts met een steege uijtcomende in de Houtilstraet daerinne thuijs van de voornoemde Beerhem een vrije uijtgangh ende watergang is hebbende. Ende dat 't voorsz huijs van Steven Lourisz mede een vrije watergangh competeert, als oock de vrijheijt heeft van het opslach van de veijnsters staende omtrent het voorhuijs van de voorsz Steven Lourisz ende sijdelmuur. Dat mede sullen blijven staen ten eeuwigen dagen de lichten in de voorsz sijdelmuur gestelt, commende nevens de hanghcamer van Steven Lourisz, mitsgaders het secreet ende de vatebanck, alles gelijck d'selve nu staen.' Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ7600,-.

1642-05-03, ORA 152 folio 71 (nr. 64): Cornelis Jacobz de Groot verkoopt **aan Jan Jacobsz Hoogendorp** 'de gerechte helft van een huijs & erve, staende & leggende binnen deser stede aen de noortsijde van de Langestraet, daer van de coper de wederhelft af toecomt, belent volgens de brieff van decreet hier naegenoemt met Bouwen Wijbetsz cleermaker, Aelbert Jansz van Beerhem met een gemeene muur & de weduwe van Steven Lourisz mandemaker ten oosten, mitsgaders de voorn. Beerhem & Pieter Jacobsz de Goijer ten westen. Aankomsttitel: 25-06-1637. Verkoopprijs: ƒ3800,-.
(in marge: Nota dat de quitscheldinge is verandert opten 3 maij 1643)

1643-09-15, ORA 152 folio 224 (nr. 211): Cornelia van Naerden, weduwe van Jan Jacobsz Hoogendorp, verkoopt **aan Dirck Gerritsz van der Hooch** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Bouwen Wijbetsz cleermaker, Jan Aelbertsz van Beerhem op een gemeene muijr & de weduwe van Steven Laurisz mandemaker ten oosten, mitsgaders de voorsz Beerhem & Pieter Jacobsz de Goijer ten westen. Aankomsttitel: 25-06-1637 (decreetbrief) + 03-05-1643. Verkoopprijs: ƒ8200,-.

1671-07-14, ORA 161 folio 86 verso (nr. 130): 'Den E. Joan Colterman als getrout hebbende Geertruijt van der Hooch, Margarita van der Hooch ende Cornelia van der Hooch, kinderen ende erfgen. van wijlen Dirck Gerritsz van der Hooch ende Cornelia van Dijck', verkopen **aan Jacob Walichsz Brederoe** 'een huijs ende erve, staande ende gelegen in de Langestraet binnen dese stad, daer '***de Coningh David***' uijthangt, belent aan de oostzijde Claas Pietersz Schuijt ende aende westzijde de erfgenamen van zal. Secretaris Bijl ende desselfs overleden huijsvrouw Pieternelletie Brekengeest.' Aankomsttitel: 16-09-1643, Verkoopprijs: ƒ3150,-.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A4-76 Langestraat NZ: Maria Laars weduwe Jan Brederoe; Aanslag: 5.

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier Langestraat NZ fol.13-2 (7), Kad.A470 = Vp49: 1714 Jan Breederoe ƒ17 .

1730-03-28, ORA 169 folio 257 verso (nr. 87): 'Juffr. Maria Posthol de Largie, weduwe en boedelhouster van de jr. Joan Brederoe, die een mede erfgen. is geweest van Jacob Waligsz Brederoe,' verkoopt **aan Pieter van Vliet, mr. chirurgijn** 'een huijs en erve, genaamt '***de Propheet Davit***' binnen dese stad, aen de noort zijde van de Langestraet, belent met Jan van Truijen ten oosten en Cornelis van Rosse ten westen, met een stallinge daer agter voor drie paarden, tuijgh koets en wagenhuijs, uijtkomende in de Agterstraat.' Aankomsttitel: 14-07-1671. Verkoopprijs: ƒ1810,-.

1730, Redres Vp49 Langestraat NZ, Kad.A470 = Vp49: huis en erf met steeg uitkomend Houtil en met uitgang in de Zijlstraat *(=Achterstraat – langs welke route?*), zelf bewoond, tax f110 (oude verp. was f17); H1: 136; Hw2: 110; h-[24].

1730, RAA SA 733 / 739, Verp. Vp49: 1730 Pieter van der Vliet f9.3 Op 1751.11.29 verlaagd met ƒ2 (naar Vp47); 1765 weduwe ds De Wijs, voor 1779 Barend van Dijk, 1791 Gerardus Niessen ƒ7.3

1746-01-20, ORA 172 folio 28 (nr. 96): de aangestelde curatoren over de persoon en goederen van Clara Vlieland, 'gesepareerde huijsvrouw van Pieter van der Vliet', **verkopen aan Adriaan Schuijt**, Raad in de Vroedschap, mitsgaders Thesaurier etc. etc. deser stad, 'een huijs en erve, staande en gelegen binnen dese stad aan de noortzijde van de Langestraat, van ouds genaamt '***de Proffeet David***', belend erve van Jan van Truijen ten oosten en sr. Abraham van Rossen ten westen, met een uijtgang in de Houtilstraat, mitsgaders een stalling en wagenhuis daar agter, soodanig als 't zelve jegenswoordig is beheijnd en bewoont.' Aankomsttitel: 28-03-1730. Verkoopprijs: ƒ1460,-.

1754-08-16, ORA 173 folio 194 (nr. 240): de voogden (o.a. een Remonstrantse priester) van de minderjarige erfgenamen van de 'Weled. Gestr. Heer Adriaan Schuijt, in leven Oud-Burgemeester deser stad' verkopen **aan Juffr. Alida Schuijt, weduwe ds. Gerardus de Wijs,** een huis en erf … de erve Jan van Truijen ten oosten en Abraham van Rossen ten westen. Aankomsttitel: 20-01-1746. Verkoopprijs: ƒ950,-.

1773-03-26, ORA 175 folio 194 (nr. 73): de voogden (o.a. een Remonstrantse priester) 'over de minderjarige erfgenamen van wijlen juffr. Alida Schuijt, weduwe van ds. Gerardus de Wijs, in leeven Predikant onder de Remonstranten alhier,' verkopen **aan Barent van Dijk Woutersz**, 'een huis en erve, staende en geleegen binnen deze stad aen de noordzijde van de Langestraat, hebbende een uitgang in de Houtil-

straat, belent met Simon Bakker ten oosten en Abraham van Rossen ten westen.' Aankomsttitel: 16-08-1754. Verkoopprijs: ƒ1160,-.

1790-07-05, ORA 179 folio 142 verso (nr. 112): Barend van Dijk verkoopt **aan Gerardus Niessen** een huis en erf, 'staande en geleegen binnen deeze stad aan de noordzijde van de Langestraat, hebbende een uitgang in de Houtilstraat, belend met Hendrik Klinkenberg ten oosten en den kooper ten westen,' Aankomsttitel: 26-03-1773. Verkoopprijs: ƒ1700,-.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.: 31 **Matthijs Niessen** = Kad.A470.

1807, Bel.reg W-B47: M. Nijssen x Geertrui Bierlaag met 2 dienst- / werkboden Bartje Rabeling en Jac. van der Meer / Huish: 4, Beroep: winkelier; Mp: 10 (dienstbodegeld f8 moet zijn) Dienstbodegeld: 5 en Werkbodegeld: 3; Patent: 15; Vpgeb: 6.

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B46: Mathijs Nijszen; Kl: 33; Quot: 20 / Geertje Buis; Kl: 41; Quot: 0.50.
GEN: N.Dresch (1932), Catalogus van schilderijen Museum, portretten nr.53-54 door J.P. Horstok 1809 resp. 1798: Matthijs Nijssen, koopman (Brunssum 1773 - Alkm 1853) x Geertruid Bierlaag (Alkm 1770-1846).

1822, Bev.reg Wk.B45: Matthijs Nijssen, Beroep: kruidenier, geb. Bronsen (= Brunssum), 48j. x Geertr. Bierlaag. Inwonend: nicht Louiza Geurts, knecht Arend Bierlaag en 2k Bierlaag en 1 dienstmeid / Huish: 7.

1822, Bev.reg aanvulling van 1823 bij Wk.B46: Christina Geertr. Dirks oud nog geen jaar, d.v. Jacobus Dirks en Wiesje Geurts (= Louisa).

1830, Bev.reg Wk.B46: Mattheus Nijssen, Beroep: koopman; Huish: 7.

1832, OAT Kad.A470: Nijssen, M. / art.nr.692 / huis en erf / Opp: 0.0180 / kig162 / kio0.54 / Srt: 1.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B33, huis en erf, **M.J. Dirkzen**, art.nr.3843, kio0.54 / kig600.

1876, Adresboek Wijk-B33, Langestraat: M.J. Dirkzen, Beroep: winkelier in kruidenierswaren, commissionair in effecten, kassier, Stem: KP / **en J. Dirkzen**, Beroep: kassier, commissionair in effecten firma M.J. Dirkzen en zoon, kantoor zie Wijk-B86-a p.64: M.J. Dirkzen lid bestuur mannen en vrouwen gasthuis .
RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag, Bs1873: 1806.20 M.J. Dirkzen.

1881.08.22, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.61 Langestraat 99, huis: M.J. Dirkzen, 2 tonnen.

1882, (Kad.A470 = nieuw Kad.A2729) Adresboek Langestraat 99 (kantoor Nieuwesloot 45) : J. Dirkzen en M.J. Dirkzen, Beroep: commissionairs in effecten, kassiers firma Dirkzen en zoon; correspondenten brandwaarborg maatschappij; advertentie nr.20, Stem: KP.

(voor 1910), bouwarchief gemeente Alkmaar: aanbouw van een serre in het plaatsje achter Langestraat 16 (tegen Westkant van 17de-eeuwse achterkeuken), aanvrager dhr. **J.F.W Ober**.

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ: 99- 99a = 20 J.F.W. Ober (2) = Kad.A470 (tapijten)

1911-07-07, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwplan voor uitbreiding keuken achter Langestraat 16 (overkapping van plaatsje), aanvrager dhr. Ober

1937 verkoop Langestraat 16 **aan Ton Köster**, verkoper meubelstoffeerder en woninginrichter Ober. Daarna grote winkelverboiuwing tot één winkel (zie Broersen 2004).

1987 verbouwing Langestraat 16-18 modehuis Köster, op de verdieping de damesafdeling (zie Broersen 2004).

Kad.A469: Langestraat 14
*Reeds voor 26-05-1587 in het bezit van de **familie Schuijt !** Zie A468*

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier Langestraat NZ fol.13v-1 (7): 1717 erven van Nicolaus en Adr. Schuyt, 1719 Jan van Truyen f11.1.4.

1719-02-13, ORA 168 folio 45 (nr. 44): Dirk Schuijt en Claartje Reus als weduwe en boedelhouster van Pieter Schuijt verkopen **aan Jan van Truijen** 'een huijs en erve, staande en geleegen aan de N. zijde van de Langestraat, belent ten westen met de weduwe van d'hr. Jan Brederoe en ten oosten met 't huijs van sr. Willem van Trier.' Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ1000,-.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A4-77 Langestraat NZ: Jan van Truyen; Aanslag: 0
GEN: Koolwijk/deVries, Dagboek p.82: Jan van Truyen, broeder van broodbakker Isaak van Truyen; mr blikslager (+1740) x Trijntje Winder. Liet na drie dochters.

1730, Redres Vp50 (=Kad.A469) Langestraat NZ: huis en erf, zelf bewoond tax f70 (oude verp. was f11.1.4); H1: 88.50; Hw2: 70.

1730, RAA SA 733 / 739, Verp. Vp50: 1730 en 1765 Jan van Truyen, voor 1779 Simon Bakker, 1783 Pieter van der Chijs f5.17.

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp50: kinderen van J. van Truien, Beroep: blikslager, koffie en theewinkel; Huurwaarde: 70; ink-; Pacht: n.t.; Pqtax: 0; ink-; Omschr: n.t.

1783-02-28, ORA 178 folio 110 (nr. 43): de erfgenamen van Gerritje van Truijen, dochter en erfgename van Jan van Truijen, verkopen **aan Pieter van der Chijs** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Jan Hoogland ten oosten en Barend van Dijk ten westen. Aankomsttitel: 13-02-1719. Verkoopprijs: ƒ510,-.

1807, Bel.reg W-B46: Evert Lelieveld en 3k / Huish: 4; Beroep: schoenmaker; Huur: 70; Mp: 7; Patent: 3.

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B45: Evert Lelieveld; Kl: 36; Quot: 4.

1830, Bev.reg Wk.B45: onbewoond.

1832, OAT Kad.A469: **Nijssen, M**. / art.nr.692 / pakhuis / Opp: 0.0062 / kig40 / kio0.19 / Srt: 2.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B32: pakhuis, **M.J. Dirkzen**, art.nr.3843, kio0.19 / kig160.

1881.08.01 (Kad.A469 = nieuw Kad.A2730), RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.61 Langestraat 100, huis: **J. van den Berg**, 1 ton.

1882 (Kad.A469 = nieuw Kad.A2730), Adresboek Langestraat 100 : J. van den Berg, winkelier in kruidenierswaren, Stem: KP.

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ: 100 = 18 J. van den Berg (1) = Kad.A469 (koloniale waren, Hofleverancier).

1910, bouwarchief gemeente Alkmaar: verbouwing van Langestraat 14 en Houttil 62, samengevoegd, naar ontwerp architect P.N. Leguit, opdrachtgever dhr. J. van den Berg.

1923, Monumentenlijst 1992, blad 96: 1900 gevel / 1923 pui / gebouwd voor **G. Oudes** (betreft onderpui van de winkel)..

Kad.A468: Houttil 66
Tot 05-12-1702 was het noordergedeelte van het huis apart.

1587-05-26, ORA 133 folio 63: de voogden over het 'naegelaeten weeskint van Comen Dirck Jansz' verkopen **aan Cornelis Jacobsz Boeckebinder**, 'een huijs ende erve, staende ende leggende in de Langestraet op de hoeck van de Houtil straet, belent met Gerrijt Claesz vleijshouder ande westzijde ende d'voorsz Houtilstraet aende oost zijde. Mette belastinge van 58 stuvers sjaers memorij gelt. Met alsulcken vuijtsteck van een muijer als Dirck Ariaensz vuijtgebickt & gemaeckt heeft deur dvoorsz vercopers huijs tot aen de muijere van Aerian Gerritsz huijs.' Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ1648,-.

1631-04-30, ORA 147 folio 138 (nr. 77): de erfgenamen van 'zal. ... Bartomeus, in haer leven weduwe wijlen Cornelis Jacobsz Boekbinder', verkopen **aan Thomas Pietersz Baert** 'een huijs en erve daert opstaet, staande & leggende binnen Alckmaer aen de noortzijde van de Langestraet, belent met de Houtilstraet ten oosten, de erfgen. van Gerrit Claesz Schuijt ten westen & Hendrick Jacobsz schoenmaker ten noorden. Met alsulcke uijtsteck van een muijer als dit huijs is hebbende tot aen de muijer van Hendrick Jacobsz huijs. Aankomsttitel: 26-05-1587. Verkoopprijs: ƒ2653,-.

1636-07-12, ORA 150 folio 110 (nr. 153): Thomas Pietersz Baert verkoopt **aan Jan Jacobsz boeckebinder van wegen & tot behoeve van IJsbrant Jansz desselffs soon**, 'een huijs & erve daert op staet, staende & leggende binnen deser stede aen de noortsijde van de Langestraet, belent met de Houttilstraet ten oosten, de erffgen. van wijlen Gerrit Claesz Schuijt ten westen & Jan Cornelisz caffawercker ten noorden, met sulcke uijtsteck van een muijr als dit huijs es hebbende tot aen de muijr van Jan Cornelisz huijs.' Met een last van ƒ25 jaarlijks, losbaar met ƒ500. Aankomsttitel: 30-04-1631. Verkoopprijs: ƒ2200,-.

1652-09-07, ORA 155 folio 138 (nr. 131): overeenkomst tussen IJsbrant Jansz van Houten, stadtsdrucker (*in A468 Houttil 66*) & Barent Jansz cleermaecker (in A468-N Houttil 64), dat IJsbrant Jansz van Houten de watergang tussen beide panden zal mogen overbouwen, 'onder conditie dat de watersteen van Barent Jansz met sijn ruijmte sal blijven soodanich als die nu es, te weten wijt drie voet acht duijm, die een voet vier duijm' en de watergang afwatert van het huis af. Van Houten moet ook een goot leggen op de zuidkant van het huis van Barent Jansz en moeten onderhouden en het regenwater 'door d'selve looden goot sal mogen leijden nae sijn regenwatersback.' Barent Jansz krijgt er een contante vergoeding voor van ƒ107:10:-.

1663-11-10, ORA 159 folio 69 (nr. 145): de voogd namens de nagelaten dochter van IJsbrant van Houten verkoopt **aan Den E. Antonij de Haes, coopman tot Amsterdam**, 'een huijs & erve, staende ende leggende binnen dese stad aen de noortsijde van de Langestraet op de westhoeck van de Houtil straet, daerinne de voorn. sijne broeder deser werelt is overleden, belent ... ten westen ende Barent Jansz cleermaker ten noorden. Met conditie dat den coper de twee looden gooten, leggende de eene opt huijs ten noorden & d'ander opt huijs ten westen, alleen sal moeten onderhouden.'Aankomsttitel: 12-07-1636 + 07-09-1652. Verkoopprijs: ƒ5100,-.

1685-08-09, ORA 163 folio 161 verso (nr. 131): de voogd namens juffr. Margaretha van der Mart als in huwelijk gehadt hebbende den E. Anthoni de Haas verkoopt **aan Cornelis van Trier, Stadtdrucker,** 'een huijs en erve daer selve opstadt aen de noortzijde van de Langestraet op de westhoek van de Houtilstrate, belendt Adriaen Dircksz Schuijt ten westen & Harmen Jacobsz cleeremaeker ten noorden.' Aankomsttitel: 10-11-1683 (m.z 1663!). Verkoopprijs: ƒ1500,-.
In 1702 kocht Cornelis van Trier voor ƒ550 het buurpand Houttil 64 en voegde de beide huizen samen.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A4-78 Langestraat NZ: Cornelis van Trier; Aanslag: 10 (eerder op ƒ5)

1730, Redres Vp51 (Kad.A468) Langestraat NZ: huis, verhuurd ƒ150 (oude verp. was ƒ18.10 / vgl. 1718: ƒ12.10 + ƒ6); H1: 100; H1: 48; H2: 150.

1730, RAA SA 733 / 739, Verp. Vp51: 1730 mr Pieter Veldhuys, 1765 Hermanus Drantelman, voor 1779 Cornelis Hoogeland, 1786 Jan Hogeland ord., 1796 Arend Hoogeland Bierlaag f12.10.

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp51: C. Winder; Beroep: boekdrukker; Dienstboden: 1; Huurwaarde: 150; ink-; Pacht: 700; Pqtax: 12; ink-; Omschr: 800.
*Wschl als **huurder**.*

1758-01-14, ORA 174 folio 54 verso (nr. 26): de executeur van het testament van 'wijlen den Wel Ed. Gestr. Heer Mr. Pieter Velthuijs, in leven Oud-Burgemr. en Raad der gemelte stadt' verkoopt **aan Hermanus Dranteman** een huis en erf ... 'aan de noordzijde van de Langestraet op de hoek van de Houtilstraet, belent dezelve straet ten oosten en Sijmon Bakker ten westen.' Aankomsttitel: 05-04-1702. Verkoopprijs: ƒ1560,-.
Pieter erfde waarschijnlijk van Cornelia Velthuijs die was gehuwd met Cornelis van Trier (de vader van Willem van Trier – deze is op 13 febr 1719 de oost belending van Langestraat 14).

1764-02-20, ORA 175 folio 32 (nr. 59): de erfgenamen van Harmanus Dranteman, voor de ene helft voogden namens zijn zuster Trijntje Goedschalk, en voor de andere helft Jan Fredrik Goedschalk, woonachtig tot Oldenburg in Duitsland, verkopen **aan Cornelis Hoogland** 'een huijs en erve daar 't opstaat aen de noordzijde van de Langestraet alhier, belent dezelve straat ten oosten en Gerritje van Truijen ten westen. Aankomsttitel: 14-01-1758. Verkoopprijs: ƒ1460,-.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.: 33 **A. Hoogland Bierlaag** = Kad.A468

1807, Bel.reg W-B45: Arend Hogeland Bierlaag x Anna Duyn en 3k en dienstbode Alida Koot / Huish: 6; Beroep: **boekdrukker**, splitser der loten in de loterij; Mp: 8; Dienstbodegeld: 5; Patent: 13; Vpgeb: 25.

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B44: A. Hoogland Bierlaag; Kl: 35; Quot: 6 / Alida Koot; Kl: 41; Quot: 0.50.

1822, Bev.reg Wk.B44: Bartholomeus van den Broek; Beroep: winkelier; en moeder Anna Cox / Huish: 2. *Huurder zie 1828.*

1826-1832, Kador Alkmaar (Kad.A468), SAT volgnr.64: **Bds.A.Als. Wildenburg** (= Wiedenbrug!) / art.nr.1088! / huis.

1828, RANH, Grondbel. 114, Vergelijkende staat der huurprijzen, 2e lijst, contracten 1816-1826: Huis Wk.B45, Kad.A468, van 1820-1824 verhuurd door **K. Klaver** aan B. van den Broek voor f160 p.j.
NB. In het Bev.reg. 1822 is dit Wk.B44!

1830, Bev.reg Wk.B44: Joh.Bern.Georg. Keeve, Beroep: koopman; en zijn broeder Gerardus Keeve, Beroep: koopman / Huish: 2 + 4.

1832, OAT Kad A468: Klaver, Klaas / art.nr.500 / huis / Opp: 0.0060 / kig120 / kio0.18 ; Srt: 1.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B31: huis, **M.C.F.A. Volkers weduwe P. Querelle**, art.nr.4896, kio0.18 / kig325.

1876, Adresboek Wijk-B31, Langestraat: **J.N. Querelle, Beroep: winkelier in galanterien, parapluie- en lampenmaker.**
RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Bs1873: 833.60.

1882, Adresboek Langestraat 101 : J.N. Querelle, Beroep: winkelier in galanterien, lampen enz, parapluiemaker; Stem: -.

1883.10.29, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.61 Langestraat 101, huis: J.N. Querelle, 1 ton.

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ: 101 = 16 J.P. Querelle (1) = Kad.A468 (galanterien, lampen, paraplu's).

Kad.A468-noord: Houttil 64
Na 1702 was dit het achterste deel van Houttil 66, onder één dak

1625-06-21, ORA 145 folio 278 (nr. 110): Rutger Willemsz schoenlapper, verkoopt **aan Heijndrick Jacobsz schoenmaker**, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met de erfgenamen van Pieter Dircxz Schouten ten noorden en de weduwe van Cornelis Jacobsz boeckebinder ten zuiden. 'Met conditie dat de voorsz erffgenamen van Pieter Dircxz de zuijdermuijr van zijn huijsinge een steen dick gemetselt ende getimmert heeft tegens aen de noordermuur van dit vercofte huijs, mits dat hij niet en soude mogen anckeren ende bicken in de voorsz muur van dit vercofte huijs, ende gehouden souden sijn op sijn eijgen muijr te leggen ende ten euwigen dagen te onderhouden een looden goot tot zijnen costen daer uijt de cooper het regenwater alleen genieten ende ontfangen zall. Ende voorts met de belastinge van drie gulden siaers te mogen lossen met vijftich gulden hooftzomme. Ende noch met drie hondert gulden hooftzomme toecomende Frerick Roeloffsz van Amsterdam. Mitsgaders oock met sulcke vrijdomme als het huijs heeft aen een secreet daer van d'voorn. cooper twee besegelde bescheijt brieven gelevert sijn ende seeckere servituijten van pothuijasen als naerder in de quijtscheldinge.' Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ950,-.

1635-02-09, ORA 149 folio 201 (nr. 19): Heijndrick Jacobsz Modder verkoopt **aan Jan Cornelisz** een huis en erf aan de westzijde van de

Houttil, belend met Aelbert Jansz Beerhem ten noorden en Thomas Pietersz Baert ten zuiden. Met de belasting van ƒ50. Aankomsttitel: 21-06-1625. Verkoopprijs: ƒ1350,-.

1638-05-12, ORA 151 folio 21 (nr. 78): Jan Cornelisz caffawercker, verkoopt **aan Claerbar messemaker** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Aelbert Jansz Beerhem ten noorden & Jan Jacobsz kaaskoper ten zuiden. Met een belasting van ƒ50. Aankomsttitel: 10-02-1635. Verkoopprijs: ƒ1455,-.

1642-04-05, ORA 152 folio 61 (nr. 38): Jan Jansz Claerbaer, messemaker, verkoopt aan **Aelbert Cornelisz**, mede messemaker, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Jan Jacobsz kaaskoper ten zuiden en Willem Jansz wieldraaier ten noorden. Met een belasting van ƒ50. Met condities over het beperken van de handel in messen door de koper in delen van de stad, ook een verbod op het verkopen van messen vanuit het verkochte huis in de komende 9 jaar. Aankomsttitel: 12-05-1638. Verkoopprijs: ƒ1000,-.

1650-05-24, ORA 154 folio 346 (nr. 90): Aelbert Cornelisz messemaker, verkoopt **aan Barent Jansz cleermaker** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met IJsbrant van Houten ten zuiden en Willem Jansz wieldraaier ten noorden. Met condities over een muur en goot als in 1625 en een verbod op het maken van messen vanuit het verkochte huis in de komende 16 jaar. Aankomsttitel: 05-04-1642. Verkoopprijs: ƒ1750,-.

1685-03-09, ORA 163 folio 130 (nr. 34): een procureur namens Johannes Swanenburg, wijnkoper in Amsterdam, als man en voogt van Elisabeth Backers, erfgenaam van Barent Jansz Backer, cleermaacker, verkoopt **aan Hermanus Jopsz cleermaacker** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Cornelis van Trier ten zuiden en Reijndert Jaspersz ten noorden. Aankomsttitel: 24-05-1650. Verkoopprijs: ƒ600,-.

1702-12-05, ORA 166 folio 54 verso (nr. 50): Leendert Evertsz getrouwd met Marijje Hermanus en Laurens van der Molen getrouwd met Antje Hermanus samen voor 2/3 parten, en de voogden van Jan Hermanusz voor het resterende 1/3 part, kinderen & erfgenaam van Hermanus Jobsz de Geus, verkopen **aan Cornelis van Trier** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met de koper ten zuiden & Reijndert Jaspersz wieldraaier ten noorden.' Aankomsttitel: 09-03-1685. Verkoopprijs: ƒ550,-.

Cornelis van Trier voegt het pand vervolgens samen met hoekhuis Houttil 66.

Kad.A467: Houttil 62

1626-12-05, ORA 146 folio 34 (nr. 184): Mathijs Cornelisz Sevenhuijsen getrouwd met Trijntgen Aeriaens verkoopt **aan Thomas Pietersz Baert boeckvercooper** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Steven Lourisz 'corfmaecker' ten noorden en Heijndrick Jacobsz schoenmaker ten zuiden, zoals dat 'bij wijlen Pieter Dircxz Schouten gepossideert es'. Met een belasting van ƒ1:17:8 jaarlijks voor het Mannengasthuis. Aankomsttitel: 16-02-1577. Verkoopprijs:ƒ4000,-.

1629-07-09, ORA 146 folio 336 verso: Tomas Pietersz Baert 'boeckvercooper' verkoopt **aan Aelbert Jansz van Beerhem** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil met een vrije uitgang en watergang in de steeg ten noorden, belend met Heijndrick Jacobsz schoenmaker ten zuiden, de verkoper ten noorden en met een gemene muur ten westen. Met een belasting van ƒ1:17:8 jaarlijks voor het Mannengasthuis. Aankomsttitel: 05-12-1626. Verkoopprijs niet vermeld.

1640-08-02, ORA 151 folio 194 (nr. 137): Jan Aelbertsz Beerhem, erfgenaam van zijn vader Aelbert Jansz Beerhem, verkoopt **aan Willem Jansz wieldreijer**, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Jan Engelsman messemaker ten zuiden & Cornelis Jacobsz Groot cum sociis ten noorden en met een gemene muur ten westen. Met een belasting van ƒ1:17:8 jaarlijks voor het Mannengasthuis en een belasting van ƒ30 jaarlijks losbaar met ƒ600. Aankomsttitel: 09-07-1629. Verkoopprijs:ƒ700,-.

1655-06-18, ORA 156 folio 55 verso (nr. 117): Willem Jansz 'gewesene wieldreijer' verkoopt **aan Reijnert Jaspersz wieldraaier**, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Dirck Gerritsz van der Hoogh ten noorden en op een gemene muur ten westen, met een vrije uitgang en watergang in de steeg ten noorden. Met een belasting van ƒ1:17:8 jaarlijks voor het Mannengasthuis en een belasting van ƒ30 jaarlijks losbaar met ƒ600 aan Pieter Gerritsz Schagen. Aankomsttitel: 02-08-1640. Verkoopprijs: ƒ1750,-.

1689-06-03, ORA 164 folio 117 (nr. 59): Reijndert Jaspersz Wieldreijer verkoopt **aan Jacob Willemsz Klimmer** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Harmanis Otsz 'mr. cleermr.' ten zuiden en Johannis Brederoe, Secretaris van de Wieringerwaert ten noorden. Aankomsttitel: 18-06-1655. Verkoopprijs: ƒ665,-.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A4-79 Houtil WZ: Jacob Climmer, Aanslag: 5.

1718, RAA SA 716, Verp. 2e kwartier Houtilstraat WZ fol.230v-1 (114): 1716 Jacob Climmer f7.15.

1730, Redres Vp864 (Kad.A467) Houttilstraat WZ: huis en erve, zelf bewoond, tax f50 (oude verp. was f7.15); H1: 62; Hw2: 50.

1730, RAA SA 733 / 739, Verp. Vp864: 1730 Jacob Willemsz Klimmer, 1765 Willem Klimmer, 1778 Abram vd Velde, 1784 Gerrit van Staden, 1790 Barent van Dijk, 1794 Willem Oudewortel, 1806 Simon Molenaar f4.3 .

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp864: **W. Klimmer**, Beroep: wieldraaier; Huurwaarde: -; ink-; Omschr: 600; Pqtax: 6.

1778-01-12, ORA 177 folio 120 (nr. 8): een voogd namens Marijtje Hoogermoolen, weduwe van Willem Jacobsz Klimmer, erfgenaam van Jacob Willemsz Klimmer, verkoopt **aan Abraham van de Velde** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Hark Krijgsman ten noorden en Jan Hoogland ten zuiden. Aankomsttitel: 03-06-1689. Verkoopprijs: ƒ1100,-.

1784-03-22, ORA 178 folio 168 verso (nr. 60): Abraham van de Velde verkoopt **aan Gerrit van Staade** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Hark Krijgsman ten noorden en Jan Hoogland ten zuiden, 'zijnde dit perceel beswaert met een hijpoteek in dato 6 meij 1778 a ƒ1000,- ten behoeven van juffr. Maria Klimmer, weduwe de heer Jan Bos, welk de kooper mede voor ons Scheepenen compareerende verklaerde ten zijnen lasten over te neemen.' Aankomsttitel: 12-01-1778. Verkoopprijs: ƒ1100,-.

1790-02-25, ORA 179 folio 129 (nr. 51): procurateurs namens Gerrit van Staade verkopen **aan Barend van Dijk** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Jan Hoogeland ten zuiden en Matthijs Volkers ten noorden. Aankomsttitel: 22-03-1784. Verkoopprijs: ƒ640,-.

1793-09-16, ORA 179 folio 253 (nr. 131): Barend van Dijk verkoopt **aan Willem Oudewortel** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Jan Hoogland ten zuiden en Matthijs Volkers ten noorden. Aankomsttitel: 25-02-1790. Verkoopprijs: ƒ800,-.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.: 34 Willem Oudewortel = Kad.A467.

1805-09-24, ORA 184 folio 153 verso (nr. 143): Willem Oudewortel verkoopt **aan Simon Moolenaar** een huis en erf belend met Arend Hoogland Bierlaagh ten zuiden en Matthijs Volkers ten noorden. Aankomsttitel: 16-09-1793. Verkoopprijs: ƒ600,-. Hij blijft er als huurder in.

1807, Bel.reg W-B44: Willem Oudewortel / Huish: 1; Beroep: winkelier; Mp: 5.10; Patent: 1; Vpgeb: -.

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B43: Wm Oudewortel; Kl: 35; Quot: 6.

1816-03-30, ONA 966, akte 74 nots. G. de Heer: Sijmon Molenaar verkoopt aan **Joseph Anthonie Aghina**, winkelier, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Klaas Klaver ten zuiden en de weduwe Matthijs Volkers ten noorden. Aankomsttitel: 24-09-1805. Verkoopprijs: ƒ600,-.

1822, Bev.reg Wk.B43 Houttil: **Bernardus ten Bergen, Beroep: goudsmid**, 30j. van Zunderdorp (ingekomen van Amsterdam 1814) x Francina Diepen 33j. van Alkmaar en 3k / Huish: 5.
GEN: Holl.Nk NGV 1991 (6) nr.13 p.12-14: Bernardus ten Berge (ged. RK Nieuwendam 1793), zv. George ten Berge, scheepschirurgijn (Oude Pekela 1762 - Enkhuizen 1813) en Catharina Pannekoek (Amsterdam 1766-1807); x 1817 Francina Diepen. Kinderen: drie dochters (van wie twee gehuwd met kunstschilders) en Bernardus Gerardus of George ten Berge (1825-1875), kunstschilder (NNBW 3, 92).

1830, Bev.reg Wk.B43 (Houttil): Bernardus ten Bergen, Beroep: goud- en zilversmid; Huish: 7

1832, OAT Kad.A467: Tenberge (= Ten Berge), Bernardus / art.nr.977 / huis / Opp: 0.0057 / kig72 / kio0.17 ; Srt: 1. *Kennelijk geen huurder van Aghina maar eigenaar.*

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B61: huis, J.H. ten Berge, art.nr.4281, kio0.17 / kig160.

1876, Adresboek Wijk-B61, Houttil: J.H. ten Berge, Beroep: goudsmid en kashouder; Stem: GR
RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Bs1873: 412.00.

1876, Adresboek Wijk-B61, Houttil: **J.P. Wagenaar, Beroep: bakker koek en banket.**

1881.10.22, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.39 Houttil 23, huis: J. Dorregeest, 1 ton.

1882, Adresboek Houttil 23 : A.H.J. van Daalhoff, Beroep: goud- en zilverkashouder; Stem: -.
1882, Adresboek Houttil 22 : J.H. ten Berge, Beroep: winkelier in goud en zilver; Stem: GR.

1884.02.12, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.39 Houttil 22, huis: **H.W. ten Berge**, 1 ton.

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.107 Houttil: 22 = 68 **J. Oudes** (1) = Kad.A467

1910, bouwarchief gemeente Alkmaar: grote verbouwing van Langestraat 14 en Houttil 62, die worden samengevoegd en Langestraat 14 verhoogd, naar ontwerp architect P.N. Leguit, opdrachtgever dhr. **J. van den Berg**.

Kad.A466: Houttil 60
1600-07-08, ORA 138 folio 111 verso: de in Medemblik en Beilen wonende erfgenamen van Gerrit Egbertsz van Groningen, die het huis bij leven bewoonde, verkopen **aan Lourens Joostensz mandemaker** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Pieter Dircxz 'vleijshouder' aan de zuidzijde en Coen Pelsser aan de noordzijde, 'met een vrijen in & uijtganck deur de steech leggende aen de suijtsijde van tselve huijs, mitsgaders t'gebruijck van een vrije waterganck in ofte over d'voorsz steech, met een vaethorn, secreet & opslach van vensters in de voorsz steech'. Met de last van ƒ3 jaarlijks, losbaar met ƒ50. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ1002:10:0.

1614-08-09, ORA 142 folio 108: Maritge Stevens, weduwe van Louris Joostensz mandemaecker, verkoopt **aan haar zoon Steven Lourisz mandemaecker** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, met omschrijving als in 1600. Aankomsttitel: 08-07-1600. Verkoopprijs: ƒ1450,-.

1638-05-19, ORA 151 folio 21 verso (nr. 80): Anna Jansdr weduwe van Steven Lourisz mandemaker verkoopt **aan Aerien Cornelisz van der Boom, chirurgijn**, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met 'Pieter Dircxz vleijshouder ten suijden & Coen Pelser met een gemeene muijr en looden goot ten noorden, welcke goote sij tsamen zullen onderhouden, met een vrij uijt & ingang door den steeg leggende aen de suijtsijde vant selve huijs, mitsgaders een vrije watergang in ofte over dvoorsz steech met een vaethorn, secreet & opslach van vensters in de voorsz steech. Aankomsttitel: 09-08-1614. Verkoopprijs: ƒ1555,-

1708-05-01, ORA 166 folio 228 (nr. 66): Pieter Pietersz en Aaltje Pieters, wonende in Graft voor de ene helft, en de voogden namens de minderjarige kinderen voor de wederhelft, erfgenamen van Adriaan Boom en Hendrikje Waalwijk, verkopen **aan Marijtje van der Meer, oude vrijster**, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend de Secr. Brederoe (A470 Langestraat 16) met een steeg ten zuiden en ... ten noorden. Aankomsttitel: 19-05-1638. Verkoopprijs: ƒ766,-.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A4-80 Houtil WZ: Maartje Jans, Aanslag: 0; marge doorgehaald f5 (onder f200 vertering per jaar).

1718, RAA SA 716, Verp. 2e kwartier Houtilstraat WZ fol.230-2 (113): 1714 Maartie Jans, Pieter van Omme f5.12.8.

1730, Redres Vp863 (Kad.A466) Houttilstraat WZ: huis en erve, verhuurd voor f54 (oude verp. was f5.12.8); 1: 45; H2: 54.

1730, RAA SA 733 / 739, Verp. Vp863: 1730 **Pieter van Ommen**, 1765 Jan van den Urk, Zeger Korff, voor 1779 Hark Krijgsman, 1787 Matthijs Volkers ƒ4.10.

1741-11-08, ORA 171 folio 179 (nr. 145): **Jan van Omme**, enige zoon en erfgenaam van Pieter van Omme, die enige erfgenaam is van zijn moeder Marijtie van der Meer, oude vrijster, verkoopt **aan Jan van den Hurk** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met de steeg van Clara Vlieland (A470 Langestraat 16) ten zuiden en Dieuwertje Voorhout ten noorden. Aankomsttitel: 01-05-1708. Verkoopprijs: ƒ800,-.

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp863: J. van de Urrik (= Hurk), Beroep: touwslager; Huurwaarde: 54; ink-; Pacht: 600; ink-; Omschr: n.t.; Pqtax: 0

1764-12-08, ORA 175 folio 62 verso (nr. 175): Grietje Dirks, weduwe wijlen Jan van den Hurk, en namens Lammert van den Hurk, 'voorsoon en mede voor een kintsgedeelte erfgenaam van opgemelte Jan van den Hurk', verkoopt **aan Zegerius Korf** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Jan Nazee ten noorden en de weduwe Willem Klimmer ten zuiden. Aankomsttitel: 08-11-1741. Verkoopprijs: ƒ1000,-.

1768-10-10, ORA 175 folio 210 (nr. 90): Zegerius Korf verkoopt **aan Hark Krijgsman** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Jan Mazee ten noorden en de weduwe Willem Klimmer ten zuiden. Aankomsttitel: 08-12-1764. Verkoopprijs: ƒ900,-.

1786-05-22, ORA 179 folio 5 verso (nr. 131): Hark Krijgsman verkoopt **aan Matthijs Volkers** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Gerrit van Staaten ten zuiden en Hendrik Melk ten noorden. Aankomsttitel: 10-10-1768. Verkoopprijs: ƒ800,-.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.: 35 Matthijs Volkers = Kad.A466

1807, Bel.reg W-B43: **Marytje Blom weduwe M. Volkers** en 2k, Beroep: koperslager / Huish: 3; Mp: 4.6; Patent: 3; Vpgeb: 9

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B42: weduwe Matth. Volkers; Kl: 35; Quot: 6
GEN: Ned.Leeuw 1991 kol.262-263: Matthijs Johansz Ganderheyden te Wezel x ald. 1712 Johanna Maria Bruckhusen. Hieruit o.a. drie dochters naar Alkmaar: 1. Johanna Margaretha (1716-) x2 Alkm 1756 Jan Boot (1713-), zv. Yff Jansz Boot en Lysbeth Cornelis Kuypers, wedr. (x 1740) van Trijntje van der Meulen 2. Helena Elisabeth (1720-1783) x Alkm 1754 Jan Thijsz Volkers (+1760). 3k: a. Matthijs Volkers (1755 x 1784 ***Marytje Blom****. 4k o.a. Helena El. (1785-), en Floris (1788-) x voor 1810 Marg. Schults, b. Andries Volkers (1758-) x 1783 Dirkje Halderman. 6k o.a. Lena (1785-) c. Jan Volkers (1761-) 3. Johanna Maria x Alkm 1752 Cornelis Vlugh (+1754)*

1822, Bev.reg Wk.B42 Houttil: Maria Blom, Beroep: koperslager, 70j. met kleinzoon Matthijs Volkerts, 12j. / Huish: 2.

1830, Bev.reg Wk.B42 (Houttil) : Maria Blom, 78j., Beroep: koperslaagster; Huish: 1.

1832, OAT Kad.A466: Volkers, weduwe M. / art.nr.1056 / huis / Opp: 0.0045 / kig72 / kio0.14; Srt: 1.

1837, Kador Alkmaar, SAT volgnr.705, Kad.A466: **Catharina Deitenbach**, winkelierster / art.nr.1715 / huis en erf.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B60: huis, **C. Schuurman en c.s. art.nr.2488 veranderd in J.M. Schuurman**, art.nr.5004, kio0.14 / kig200.

1876, Adresboek Wijk-B60, Houttil: Mej.J. Theissling, winkelierster in manufacturen.

1882, Adresboek Houttil 24 : H.B.J. Laumann, Beroep: winkelier in manufacturen, beddenmaker, Stem: -.

1885.03.26, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.39 Houttil 24, huis: W.J. Buning en B.W. Wilbers, 1 ton.

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.107 Houttil: 24 = 64 G. Worm (1) = Kad.A466.

Kad.A465: Houttil 58

1598-12-30, ORA 138 folio 4 verso: Allert Jansz Schoenmaker verkoopt **aan Coen Abrahamsz Pelser** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil 'genaampt '***de Halve Maen***', mette halve muijr ant west & zuijden, soo groot ende cleijn tselve bij hem comparant bewoont wert ... belent met Doeff Thomsz schoenmaker ten noorden ende Gerrit Egbertsz Suijder ten suijden.' Met de conditie dat de koper de last op zich neemt voor eventuele aanspraken van de buren ten zuiden 'ter saecke van de houten schuttingebomen tusschen hen beijden staende.' Met de last van ƒ3 jaarlijks, losbaar met f50. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ800,-.

1640-03-16, ORA 151 folio 150 verso (nr. 21): 'Allert Cornelisz droochscheerder & Dirck Jansz als getrout hebbende Aeltje Coenen' verkopen **aan Luijcas Jansz lepelmaker** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil 'genaemt 'de Halve Maen', met de halve muijr aent westen & suijden,' belend met d'wed van mr. Arien Cornelisz van der Boom chirurgijn ten zuiden & Jacob Govertsz ten noorden. Met conditie als 1598. Aankomsttitel: 30-12-1598 t.n.v. Coen Abramsz Pelser, de vader en schoonvader van de verkopers. Verkoopprijs: ƒ880,-.

1647-07-11, ORA 154 folio 127 (nr. 142): Lucas Jansz lepelmaecker verkoopt aan **Trijn Floris**, **laest weduwe van Jacob Jansz Goltius**, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil genaamd 'de Halve Maen', met de halve muur ten westen en ten zuiden, belend met 'de weduwe van Adriaen Cornelisz van der Boom, cirurgijn ten zuijden ende Jacob Govertsz ten noorden'. Aankomsttitel: 16-03-1640. Verkoopprijs niet vermeld.

1668-03-28, ORA 160 folio 109 verso (nr. 53): de voogden van de nagelaten dochter van Huijbert Willemsz Schipper en over de minderjarige kinderen van Grietje Floris, allen erfgenamen van Trijn Floris, weduwe van Jacob Jansz Goltius, verkopen **aan Claas IJsbrantsz Hogermolen** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil genaamd 'de Halve Maen', met de halve muur ten westen en ten zuiden, belend met de weduwe van Adriaan Cornelisz Boom ten zuiden en de weduwe van Jacob Govertsz ten noorden. Aankomsttitel: 11-07-1647. Verkoopprijs: ƒ410,-.

1676-05-18, ORA 161 folio 252 (nr. 83): Claas IJsbrantsz Hogermolen verkoopt **aan Philip Maartensz** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil genaamd 'de Halve Maan', met de halve muur ten westen en ten zuiden, belend met de weduwe van Adriaan Boom ten zuiden en Jan Jansz slotenmaker ten noorden. Aankomsttitel: 28-03-1668. Verkoopprijs: ƒ510,-.
Tussenliggende transport(en) c.q. verervingen tot 1718 zijn niet gevonden (Jan Klinkert).

1718, RAA SA 716, Verp. 2e kwartier Houtilstraat WZ fol.230-1 (113): 1718 **Sybrand Voorhout** f4

1730, Redres Vp862 (Kad.A465) Houttilstraat WZ: huis en erve, verhuurd voor f34 (oude verp. was f4); H1: 32; H2: 34.

1730, RAA SA 733 / 739, Verp. Vp862: 1730 **Dieuwertje Voorhout**, 1765 Claas en Matthijs Witsmeer, voor 1778 (maar ook nog genoemd in 1779) Jan Nasee of Nazee, 1778 Pieter Ketelaer, 1783 Hendrik Melk, 1795 Egbert Steenbergen f2.17.

1757-01-19, ORA 174 folio 12 (nr. 35): de procurator van Andreas ten Cate, weduwnaar van Dieuwertje Voorhout eerder de weduwe van Ds. Cornelis Voorn, mede namens zijn dochters Alida en Christina ten Cate, bij voornoemde Dieuwertje Voorhout in huwelijk verwekt, alsmede Herman van Gogh gehuwd met Cornelia Voorn dochter van Dieuwertje Voorhout uit haar eerste huwelijk,
verkopen **aan Klaas en Matthijs Witsmeer in Compagnie** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Dirk Hem ten noorden en Jan van den Urk ten zuiden. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ405,-.

1769-01-31, ORA 175 folio 232 (nr. 26): Klaas en Matthijs Witsmeer verkopen **aan Jan Nazee** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Arie Hem ten noorden en Hark Krijgsman ten zuiden. Aankomsttitel: 19-01-1757. Verkoopprijs: ƒ405,-.

1783-03-03, ORA 178 folio 115 (nr. 61): Pieter Keetelaar en zijn echtgenote Kaatje Nazee, de enige zuster en erfgenaam van Hieronimus Nazee, erfgenaam van Jan Nazee, verkopen **aan Hendrik Melk** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Arie Hem ten noorden en Hendrik Krijgsman ten zuiden. Aankomsttitel: 31-01-1769. Verkoopprijs: ƒ395,-.

1793-04-10, ORA 179 folio 238 verso (nr. 76): Hendrik Melk verkoopt **aan Egbert Steenbergen** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Matthijs Volkers ten zuiden en Pieter Schagen ten noorden. Aankomsttitel: 03-03-1783. Verkoopprijs: ƒ375,-.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.: 36 Egbert Steenbergen = Kad.A465.

1807, Bel.reg W-B42: Egbert Steenberg en 1k, Beroep: kleermakersbaas / Huish: 2; Mp: 3; Patent: 3; Vpgeb: 6.

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B41: Fr. Boor; Kl: 38; Quot: 2.

1822, Bev.reg Wk.B41: Houttil: Albert Greven, Beroep: winkelier, 39j. van Amsterdam (ingekomen 1820) x Maria Overkamp, 50j. met 3k en Neeltje Hansen, naaister 51j. / Huish: 6.

1830, Bev.reg Wk.B41 (Houttil) : Pieter Dorreman, Beroep: zadelmaker, x Tarin / Huish: 2.

1832, OAT Kad.A465: **Steenbergen, weduwe Egbert** / art.nr.939 / huis / Opp: 0.0044 / kig63 / kio0.13 ; Srt: 1.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B59, huis, **A. Bakker weduwe C. Stoel**, art.nr.4216, kio0.13 / kig100.

1876, Adresboek Wijk-B59, Houttil: F.N. Volkers, koperslager en winkelier
RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Bs1873: 180.00, F.H. Volkers.

1882, Adresboek Houttil 25 : F.N. Volkers, Beroep: koperslager en winkelier; Stem: -

1883.07.10, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.39 Houttil 25, huis: A.A. van der Bussen, 1 ton; sinds 1898.08.27 1 ton extra.

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.107 Houttil: 25 = 62 L. Fransen-Meyer (2, 1 gemerkt) = Kad.A465.

Kad.A464: Houttil 56
1613-01-16, ORA 141 folio 232: Jannitge Doeve, nagelaten dr. van wijlen Doeff Theunisz huijdcooper, verkoopt **aan Reijer Jacobsz Oude Jaep vleijshouder**, een huis en erf aan de westzijde Houttil dat al door koper wordt bewoond, belend met Vrerick kistemaker ten noorden en Coen Abrahamsz Pelser ten zuiden, met een gemene muur ten noorden, met condities dat de waterlozing door de 'weech' met de buurman ten zuiden gedeeld wordt en het onderhoud voor het verkochte huis is, 'met een gemeen secreet op een pijp' samen met de buurman ten noorden. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ701 - 10 – 0.

1660-05-30, ORA 152 folio 352 verso (nr. 103): Jacob Govertsz metselaer, erfgenaam van Reijer Jacobsz Oude Jaep, verkoopt **aan Frederick Fredericxz schoenmaker** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Mies Jansz wieldraaier ten noorden en Trijn Florisz wed van Jacob Jansz Goltsius ten zuiden. Aankomsttitel: 16-01-1613. Verkoopprijs: ƒ750,-.

1661-05-25 ORA 158 folio 104 (nr. 66): Reijnu Gerrits, weduwe van Frederick Fredricxz schoenmaker, verkoopt **aan Jan Jansz wieldraaier** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend de koper ten noorden, de erfgen. van Trijn Floris ten zuiden. Met condities als in 1613. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ525,-.

1666-08-24, ORA 160 folio 5 (nr. 81): Reijertie Hendricx, weduwe van Jan Jansz wieldraaier, verkoopt **aan Jan Jansz Panneboeter** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met verkoper ten noorden en de erfgenamen van Trijn Floris ten zuiden. 'Met conditie dat de boven vensters vant huijs ten noorden sullen mogen opslaen opt erve van den cooper sonder te mogen verhindert werden, ende dat den cooper niet en sal vermogen tvoorsz huijs te verhuijren aan een wieldreijer ofte daer het wieldreijen in gedaen wert soo lange de vercoperse haar soon leeft, noch tselve huijs niet mogen vercopen als met de voorenstaende servituijten. Noch met conditie dat den cooper vermogen sal op sijn erve tegens des vercooperses muijr te setten een schoorsteen soo hoogh als hij selfs wil, sonder daer in verhindert te werden.' Aankomsttitel: 25-05-1661. Verkoopprijs: ƒ500,-.

1695-04-12, ORA 165 folio 79 (nr. 61): Loures Jansz de Wael en Teunis Hogelandt als last en procuratie hebbende van Jan Jansz Panneboeter, verkopen **aan Jan Carsse** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met met Philip Maertens ten zuiden en Hilbrant Gerritsz ten noorden. Aankomsttitel: 24-08-1666. Verkoopprijs: ƒ100,-.

1702-01-16, ORA 166 folio 47 (nr. 14): Jan Karse verkoopt **aan Jacob Vrieling** 'een huijs en erve, belent & met sodanige conditien als in de oude quijtscheldinge.' Aankomsttitel: 12-04-1695. Verkoopprijs: ƒ200,-.

1710-06-17, ORA 167 folio 49 (nr. 62): Gerrit Winder als sequester over de nagelaten boedel en goederen van Jakob Frijling, overleden binnen dese stadt, verkoopt **aan Marijtje de Wit** 'een huijs en erve, belent en met sodanige conditien als in de oude quijtscheldinge.' Aankomsttitel: 16-01-1702. Verkoopprijs: ƒ236,-.

1716-02-10, ORA 167 folio 193 (nr. 23): Marijtje de Wit verkoopt **aan Arie Woutersz van Egmond** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Sijbrand Voorhout ten zuiden en de kinderen van Willem Boonacker ten noorden. Aankomsttitel: 17-06-1710. Verkoopprijs: ƒ242 - 10 – 0.

1718, RAA SA 716, Verp. 2e kwartier Houtilstraat WZ fol.229v-2 (113): voor 1710 Jan Willemsz Cars, 1710 Maartje de Wit, 1716 Arie van Egmont, 1721 Jan Louwburgh ƒ6.

1721-04-02, ORA 168 folio 137 (nr. 74): Catharina Ouweling, weduwe Arie Woutersz van Egmond verkoopt **aan Jan Louburg** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met de erfgenamen van Sijbrant Voorhout ten zuiden en Johannes Radogla ten noorden. Aankomsttitel: 10-02-1716. Verkoopprijs: ƒ280,-.

1730, Redres Vp861 (Kad.A464) Houttilstraat WZ: huis en erve, verhuurd voor ƒ42 (oude verp. was ƒ6); 1: 48; H2: 42.

1730, RAA SA 733 / 739, Verp. Vp861: 1730 Jan Louburg, 1765 Dirk Hem, voor 1779 Arie Hem, 1784 Pieter Schagen ƒ3.10.

1735-12-14, ORA 305 folio 62: de 'curatoren over den gerepudieerden boedel en goederen van zal. Jan Louburgh', verkopen **aan Jan Reeke** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Hironimus Olij ten zuiden en de erfgenamen van Sijbrand Voorhout ten noorden. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ520,-.

1738-03-25, ORA 171 folio 37 (nr. 78): Jannetie Tertuijn, weduwe van Jan Reeke, verkoopt **aan Pieter Schaghen, gorter**, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Jeronimus Olij ten zuiden en de erfgenamen van Sijbrand Voorhout ten noorden. Aankomsttitel: 14-12-1735. Verkoopprijs: ƒ470,-.

1752-01-14, ORA 173 folio 57 (nr. 8): Pieter Schagen, grutter, verkoopt **aan Dirk Hem** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met ... ten zuiden en de erfgenamen van Sijbrand Voorhout ten noorden. Aankomsttitel: 25-03-1738. Verkoopprijs: ƒ356 - 13 – 14.

1767-10-20, ORA 175 folio 169 verso (nr. 90): Trijntje Dekkers, weduwe van Dirk Hem, verkoopt **aan haar zoon Arij Hem** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Geertje Edema ten noorden en Jan Nazee ten zuiden. Belast met een hypotheek van ƒ300, lopend tegen een rente van vier gulden procento voor Pieter Hillebrand Hagen. Aankomsttitel: 04-01-1752. Verkoopprijs: ƒ300,-.

1784-01-09, ORA 178 folio 155 verso (nr. 7): de procutareur voor Arie Hem verkoopt **aan Pieter Schagen** een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met Hendrik Melk ten zuiden en Pieter Ketelaar ten noorden. Aankomsttitel: 20-10-1767. Verkoopprijs: ƒ175,-.

1807, Bel.reg W-B41: Hendrik van Driehuizen x Jannetje Jans Droeve en 1k (en dienstboden NN?) / Huish: 3; Beroep: mandemakersbaas; Huur: 56; Mp: 5; Dienstbodegeld: 12; uitwonend?; Patent: 3.

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B40: Hk. van Driehuizen; Kl: 38; Quot: 2.

1822, Bev.reg Wk.B40 Houttil: Willem van Buiten, Beroep: winkelier, 35j. van Delft (ingekomen van Purmerend 1809) x Geertje de Leur, 35j. van Enkhuizen (ingekomen van Heemskerk 1809) en 3k / Huish: 5.

1828, RANH, Grondbel. 114: Vergelijkende Staat der huurprijzen, 2e lijst, contracten 1816-1826, Huis Wk.B40, Kad.A464 (!?) van 1825-1826 verhuurd door J. Spont aan P. Obee voor f80 p.j. *NB. In 1832 is niet Kad.A464 maar Kad.A463 van Jan Spont, en ook volgens het Bev. reg. 1822 en 1830 woont Obee in Kad.A463 !? Vermoedelijk is dus bovenstaande opgave onjuist!*

1830-04-20, ONA 914, akte 24 (nots. M.J. de Lange): Maria Barendina Kornlein, gehuwd met Arnoldus Numan, predikant bij de Hervormde Gemeente te Oude Niedorp en daar woonachtig, als erfgename van haar eerdere echtgenoot Pieter Schagen, verkoopt **aan Harmen Koopman, winkelier**, een huis en erf aan de westzijde van de Houttil, belend met met Jan Spont ten noorden en de weduwe Steenbergen ten zuiden. Aankomsttitel niet vermeld. Verkoopprijs: ƒ550,-.

1826-1832, Kador Alkmaar, SAT volgnr.63 (Kad.A464): H. Koopman / art.nr.1187? / huis.

1830, Bev.reg Wk.B40 (Houttil): Geertje de Leur, Beroep: schoolmatres, weduwe met 5k van Buitenen / Huish: 6.

1832, OAT Kad.A464: Kornlem (= Kornlein), Maria Barendina / art. nr.549 / huis / Opp: 0.0033 / kig54 / kio0.10 ; Srt: 1.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B58: huis, **J.B.F. Buers**, art.nr.4199-a, kio0.10 / kig180.

1876, Adresboek Wijk-B58, Houttil: Mej. H. Gijsbrechts, Beroep: winkelierster manufacturen
RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Bs1873: 280.00, Gijsberts.

1882, Adresboek Houttil 26 : B.W.J. Klop, Beroep: sigarensorteerder, Stem: -.

1882, Adresboek Houttil 26 : Mej. G.M. Honee, winkelierster in manufacturen.

1883.09.25, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.39 Houttil 26, huis: **G. Halff**, 1 ton

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.107 Houttil: 26 = 60 **P? Oudes** (1) = Kad.A464.

1 bijlage

4. Dendrochronologisch onderzoek

E.A.M.Hanraets (RING Amersfoort)

ring

Nederlands Centrum voor Dendrochronologie/Stichting RING
Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB)
Kerkstraat 1, 3811 CV (Postbus 1600, 3800 BP) Amersfoort
Tel (033) 422 75 13, Fax (033) 422 77 99
E-mail RING@ARCHIS.NL

RAPPORTAGE DATEREND ONDERZOEK

Object: Alkmaar, Langestraat ; deksel van beerput coörd.:

Aanvrager

Naam	: De heer P. Bitter
Instantie	: Gemeente Alkmaar, dienst SOB, bureau M en A
Straat/postbus	: postbus 73
Stad	: 1800 AB Alkmaar
Telefoon	: 072-5142630

Onderzoekers

Naam	: drs A. E. M. Hanraets
Instantie	: RING/ROB
Datum onderzoek	: september 2000

Resultaten van het onderzoek

Vondstno./ Object		Dendro-naam	kern	spint	wankant	n	referentiecurve	datering	t	%PV	p
00LAN23: gewelf beerput 3C											
balk	eik	als 01.1	-	-	-	117	-	GEEN	-	-	-
formeel	abies alba	als 02.1	-	-	-	41	abalba01	1257-1297	7.3	80.0	0.0002
plank	abies alba	als 03.0	-	-	-	106	-	GEEN	-	-	-

Toelichting op de resultaten

kern	=	(afstand tot) de eerstgevormde (oudste) jaarring in de stam
spint	=	aantal ringen spinthout.
wankant	=	laatstgevormde jaarring (direct onder de bast), nodig voor een absolute datering van de veldatum
n	=	totaal aantal jaarringen in het houtmonster
%PV	=	"Gleichlaufigkeit" (Duitse term) of "Percentage of Parallel Variation" (Engelse term); het percentage van de ringen in het onderzochte jaarringpatroon die aan de referentiechronologie identieke toe- en afnames van de breedte vertonen op de door de datering van het patroon aangegeven positie t.a.v. de referentiechronologie. De significantie van dit percentage is een functie van de lengte in jaren van het onderzochte jaarringpatroon en de referentie chronologie.
t	=	De waarde die resulteert uit een Students t-test op de kruiscorrelatie die behoort bij de beste "match" tussen het onderzochte jaarringpatroon en de referentiechronologie.
P	=	De kans (uitgedrukt als een fractie van 1) dat de gevonden waarde voor %PV per toeval optreedt, dus niet op een datering duidt.

Interpretatie van de datering

Objectcode	Einddatering	Veldatum
als 02.1	1297 AD	na 1298 AD

Het was helaas niet mogelijk de beide andere monsters te dateren.

De houtsoort *Abies alba* vormt geen *kernhout*. Het onderscheid tussen kernhout en spinthout, zoals dat bij eik bestaat, kan bij deze houtsoort dus niet gemaakt worden. De wankant kan alleen aangetoond worden als de bast nog aanwezig is. De veldatum ligt daarom een onbekend aantal jaren na de laatst gemeten ring .

Literatuur

Hollstein, E., 1980. *Mitteleuropäische Eichenchronologie.* Verlag Phillipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Jansma, E., 1995. *RemembeRINGs: The development and application of local and regional tree-ring chronologies of oak for the purposes of archaeological and historical research in the Netherlands.* Diss. UvA (Nederlandse Archaeologischerapporten 19), 150 pp.

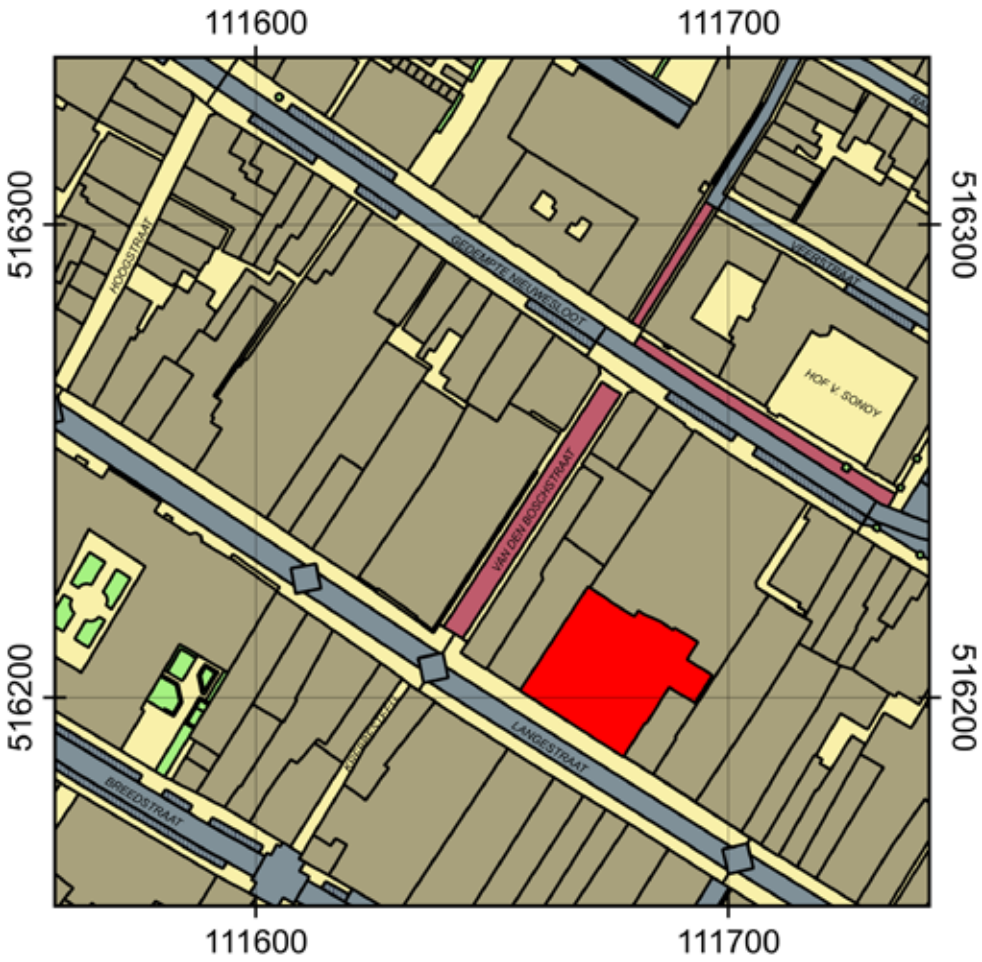

Afb.2-1 Het opgravingsterrein ter plaatse van Langestraat 64-66 (rood) op een uitsnede van de Basiskaart Grootschalige Topografie (bron: Kadaster 2017).

Administratieve gegevens

Bevoegd gezag, uitvoering: afdeling monumentenzorg en archeologie gemeente Alkmaar: Rob Roedema, Peter Bitter, Rob van Wilgen, Cor Prins en Sjaak Waterlander (gem. Alkmaar), met vrijwilligers John Bruin, Marcel Corbié, Jan Klinkert, Ger Ootes en Christiaan Schrickx (student)
Bouwaannemer: firma BAM uit Amsterdam
Graafmachine: firma B.K.Z. uit Soest
Periode veldwerk: 5 juli tot 10 augustus 2001 (10 dagen veldwerk)
Locatie onderzoeksgebied: Langestraat 64-66 te Alkmaar.
Landelijke X/Y coördinaten: 111680 / 516200
Instellings-/bedrijfscode: Gemeente Alkmaar
Archis meldingsnummer: archis 2 OMN 47447 / archis 3 nr. 3032050100
Deponering: Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Gemeentelijke code: 01LAN

2 De voorgangers van warenhuis Spruyt. Archeologisch en historisch onderzoek bij Langestraat 64-66 in 2001 (01LAN)

Guus van den Berg m.m.v. Peter Bitter, Rob Roedema, Willem van den Berg (e.a.)

2.1. Inleiding

Waar het winkelend publiek zich – tot de uitbraak van de Corona-pandemie – kon vergapen aan de kleding van Hunkemöller en H&M of ondanks alle beperkingen nog even gauw wat kruidenierswaren uitzoekt bij Kruidvat, bevond zich tot 2001 het Alkmaarse warenhuis Kofa Spruyt. Het warenhuis was in de wijde omgeving bekend. Het ontstond in de jaren '20 van de vorige eeuw vanuit een oudere onderneming aan het Payglop. Vanaf 1925 werd het warenhuis op Langestraat 64-66 in enkele fasen gebouwd. Na deze verbouwingen strekte het zich uit van de Langestraat tot de Gedempte Nieuwesloot en had in- en uitgangen aan beide zijden. Op de begane grond kon men kleding vinden en op de verdieping werden meubels en andere woonaccessoires tentoongesteld.
Na moeilijke jaren kreeg het warenhuis de financiering niet meer rond en verdween in 2001 definitief uit het Alkmaarse straatbeeld. De aansluitende verbouwing en de bodemingrepen voor de gewijzigde binnenindeling en constructie van de winkel waren de aanleiding tot een archeologisch onderzoek door de afdeling monumentenzorg en archeologie van de gemeente. Het onderzoek richtte zich met name op bebouwingsresten, huisraad en afval van de vroegere bewoners.

Afb.2-2 De panden Langestraat 64-66 met het warenhuis Spruyt in 1973. Op de hoge zijgevel een stervormig venster met de initialen van de oprichter Jacques Spruyt (RAA 011010670).

2.1.1 Langestraat 64-66 in historisch perspectief

De locatie van het voormalige warenhuis bevindt zich aan de Langestraat; tegenwoordig dé winkelstraat van Alkmaar. Tot halverwege de vorige eeuw echter, was dit een voorname straat met voornamelijk woonhuizen voor de betere standen, waarbij men moet denken aan bijvoorbeeld notabelen en kooplieden in goeden doen.
Om een goed begrip te krijgen van de historische context van dit deel van de Langestraat volgt hier een beschrijving van de historische ontwikkelingen aan de hand van historische kaarten en historische archiefbronnen met betrekking op de betreffende percelen. We zullen hierbij steeds verder terug gaan kijken in het verleden.
De Langestraat vormt van oudsher één van de hoofdstraten binnen de Alkmaarse binnenstad. Een hoofdstraat onderscheidt zich van secundaire en tertiaire straten door de aanwezigheid van een gesloten front van voorgevels aan beide zijden van de straat. Het gesloten karakter van de bebouwing langs de stedelijke hoofdstraten gaat terug tot het einde van de Middeleeuwen. De parcelering van de erven langs de hoofdstraten lag aan deze zijde in hoofdlijnen al vast sinds deze periode. Pas in de loop van de 20ste eeuw zien we grootschalige samenvoegingen van panden langs de hoofdstraten, veelal voor de bouw van banken, overheidsinstellingen en warenhuizen. Een ontwikkeling waarvan de Spruytpanden aan de Langestraat vroege voorbeelden zijn.
Percelen langs een hoofdstraat liepen in de regel oorspronkelijk door tot de achtergelegen secundaire straten alwaar de bewoners buitenom toegang hadden tot het achtererf en de aldaar gelegen (bij)gebouwen. De achtererven van de percelen langs hoofdstraten vertonen vaak grote verschillen met de voorzijde. Door vererving en verkoop van stukken grond vinden we hier perceelbreedtes en -lengtes die vaak geenszins aansluiten op de

parcelering aan de voorzijde. Daarnaast bestaat de nog aanwezige oudere bebouwing hoofdzakelijk uit schuurtjes en stallen.[1] In zijn analyse van stedelijke parcelering meldt Meischke dat smalle percelen langs hoofdstraten de regel zijn, waarbij breedtes tussen ca. vier en zeven meter de boventoon voeren.[2] In het geval van de Alkmaarse Langestraat is dit op hoofdlijnen niet anders. Het pand van Spruyt lag anno 2001 ter plaatse van de huisnummers 64-66. Het perceel heeft een maximale breedte van drieëndertig meter bij een lengte van zesenzestig meter (*afb.2-1*). Aan twee zijden is het ingesloten door aanpalende percelen, terwijl de noordoost- en zuidwestzijden aan respectievelijk de Gedempte Nieuwesloot en de Langestraat grenzen. Het warenhuis werd vanaf 1925 gebouwd in enkele bouwfasen, waarbij eerst het pand op nummer 66 werd gebouwd. Later werden enkele panden op het huidige adres Langestraat 64 hieraan toegevoegd (vergelijk *afb.2-2* en *2-3)*. De zaak droeg de bijnaam Kofa naar Kombinatie Faun, in de volksmond ook wel de Koopjes Fabriek genoemd.

2.1.2 Bebouwing in de 20ste eeuw

Een blik op de huidige topografische kaart leert ons dat het het opgravingsterrein wel erg groot is voor slechts twee huisnummers (*afb.2-1*). Foto's van vóór de bouw van de Spruyt-panden bevestigen deze indruk (*afb.2-4 en 2-5*). Er stonden toen drie panden van vergelijkbare breedte (ca. 11 m per pand) ter plaatse van het latere warenhuis. De geconstateerde breedte overstijgt de 'normale' breedte van percelen aan de Langestraat. De panden binnen het opgravingsterrein worden in het navolgende geïdentificeerd met de historische kadastrale registratie, daar de latere huisnummers meerdere samengevoegde panden betreffen. Binnen de kadastrale percelen zal men in het onderstaande een duidelijke verdeling in samengestelde 'dubbelpanden' op alle drie de betrokken percelen kunnen opmerken. In het navolgende wordt dan ook zonodig onderscheid gemaakt tussen het oostelijk en het westelijk deel van een kadastraal perceel, bijvoorbeeld: A447-W(est) en A447-O(ost).
De ligging van deze panden en bijbehorende erven is weergegeven in de oudste kadastrale optekening van Alkmaar, vervaardigd in het jaar 1826 (*afb.2-8*).[3] Deze kaart en de daarna gepresenteerde historische stadsplattegronden zijn op zichzelf al behoorlijk veelzeggend, maar wij verkeren in de gelukkige omstandigheid dat bovendien de transportaktes bij de betreffende percelen zijn bijeengezocht door Jan Klinkert,

Afb.2-3 De Langestraat in 1931, met het het hoge pand van warenhuis Spruyt (Langestraat 66) uit 1925 op de achtergrond. In later jaren werden de kapperswinkel en de tussengelegen woning (Langestraat 64) afgebroken, waarna hier een nieuw pand verrees in de stijl van Langestraat 66 (RAA F1003009).

een vrijwilliger bij zowel de gemeentelijk archeologen als het Regionaal Archief Alkmaar (RAA).[4] Bijzondere vermelding verdient hier de belangeloze medewerking van Willem van den Berg te Utrecht, maker van Historisch Kadaster van de Binnen-Egmonden (1985), Historisch Kadaster van Egmond aan Zee (1988) en Historisch Kadaster Alkmaar (1989-2021).[5] Hij deelde alle onderzoeksgegevens uit het HKA van perceel A448 en was steeds opnieuw bereid tot commentaar op en nadere uitleg van lastige archivalische bronnen, genealogische data,

1 Meischke 1988, 11-18.
2 Meischke 1988, 11-12.
3 De 'kadastrale minuut', ook wel 'Netteplan' genoemd. De bijbehorende Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT) bevatten gegevens over onder meer eigenaar, oppervlakte, fiscale belastbaarheid, etc.van de percelen in het jaar 1826/27. Het kadaster trad in werking in 1832. Zie hiervoor: Van den Berg (red) 1990, 16 (noot 16) en 21 (noot 28).
4 Interne publicaties per kadastraal perceel (Jan Klinkert, 2008). Achterin deze paragraaf komen enkele oudere aankomsttitels uit 1517 (bevestigd in akte van kwitantie uit 1528), 1531 en 1558 aan de orde (transcriptie: Willem van den Berg).
5 Een protoversie van het Historisch Kadaster Alkmaar (HKA) uit 1994 is door het Regionaal Archief te Alkmaar (RAA) gepubliceerd in 1997 (zie ook https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/historisch-kadaster-alkmaar). In dit rapport kon steeds gebruik gemaakt worden van data uit recente (ongepubliceerde) versies van de - sinds 1997 zeer in omvang toegenomen - databank: Bergs eigen Historisch Kadaster Alkmaar 1493-1910. Voor kadastraal perceel A448 betrof dit jg.22 versie 2206 (juni 2020) . Voor de overige in dit onderzoek betrokken percelen betrof dit jg.23 versie 2301 (januari 2021).

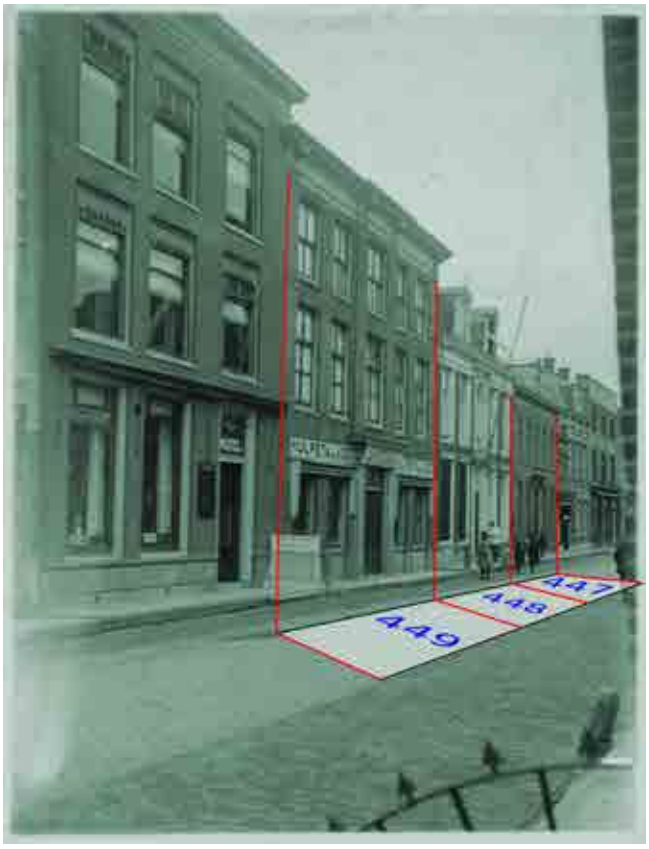

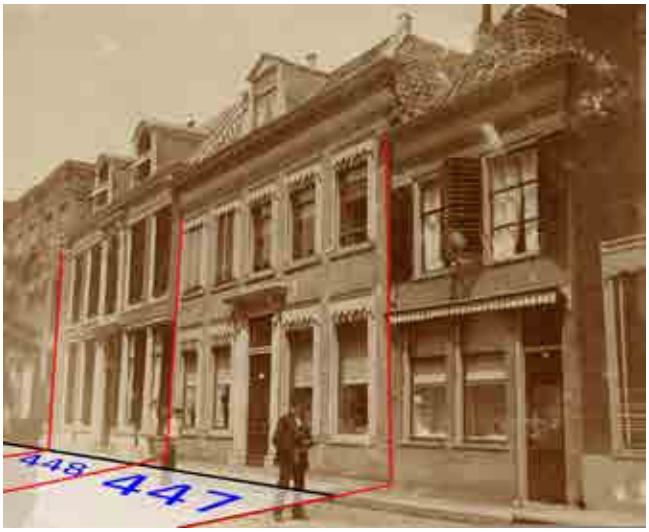

Afb.2-4 en 2-5 De noordzijde van de Langestraat vóór de afbraak ten behoeve van de Spruytpanden. De linkerfoto uit 1920 (RAA F1002099) is geschoten vanaf de stoep van het hoekpand Langestraat/Krebbesteeg. De rechterfoto uit 1910 (RAA F1002054) is genomen ter hoogte van Langestraat 60. Opvallend detail: de vensters van A449 en A448 zijn in de foto van 1910 nog ruim voorzien van buitenluiken, waar dat tien jaar later reeds veel minder het geval is. Naar de reden hiervoor kan men slechts gissen.

etc.[6] Hiermee kwamen ook de zestiende-eeuwse archivalische bronnen van dit perceel tot onze beschikking.

Ter plekke van perceel A449 zien we een gevel in neoclassicistische stijl met twee verdiepingen onder een (laag?) schilddak of plat dak (*afb.2-4* en *2-5*).[7] Dit pand had bakstenen pilasters langs de centrale ingang, vanaf de begane grond tot aan de gevelbekroning. Op de verdiepingen zien we een evenwichtige verdeling van telkens vijf schuiframen. Het pand was begin 20ste eeuw nog volledig in gebruik als woning, maar de begane grond werd in 1920 al gebruikt als hulpmagazijn van de firma Spruyt. Het oude herenhuis werd in 1925 gesloopt om plaats te maken voor het oudste deel van het nog bestaande Spruytpand (vergelijk *afb.2-2* en *2-3)*.
De gevel van het middenpand A448 was eveneens in een wat sobere variant op de neoclassicistische stijl uitgevoerd, met één verdieping onder een schilddak. Hier vinden we licht overstekende pilasters op de verdieping. De verdieping is gelijkmatig voorzien van vijf schuiframen. De zolderverdieping had aan de zijde van de Langestraat de beschikking over twee loodgedekte dakkapellen. Het pand op perceel A448 was in 1904 samen met het koetshuis A407 als erfenis van zijn moeder toegekomen aan advocaat en procureur, Anthonius Matthias de Lange.[8] In 1910 was het pand blijkens een vermelding in het tonnenregister van de Reinigingsdienst voorzien van een beerput met maar liefst drie closets.[9]
De gevel en kap van het oostelijke pand A447 vertonen in architectonisch opzicht veel gelijkenis met het hiervoor besproken pand A448. Pilasters ontbreken echter in de gevel en er was op de zolderverdieping slechts één eenvoudige dakkapel aan de Langestraatzijde.
De achterzijden van percelen langs hoofdstraten konden zich op uiteenlopende manieren ontwikkelen. Dit deel van het perceel was van origine in gebruik als tuin, vaak voorzien van schuren en stallen. Enkele foto's uit het begin van de 20ste eeuw bevestigen dit algemene beeld (*afb.2-6* en *2-7*).

6 Daarnaast heeft hij een voortreffelijke inspanning verricht door de teksten en historische reconstructies bij dit hoofdstuk kritisch door te willen spitten en zonodig te voorzien van correcties en suggesties, waardoor wij maximaal grip krijgen op de ontwikkelingen per perceel. De prettige samenwerking met Willem was dan ook zeer waardevol bij de totstandkoming van dit rapport.
7 Oudere panden werden omwille van de heersende mode soms letterlijk voorzien van een slecht aansluitende voorgevel. Zo was men in staat een bestaand huis met zadeldak én zonder verdieping, aan de voorzijde te voorzien van een schijngevel met plat dak en twee verdiepingen (Bijvoorbeeld huis 'De Vogelstruys' aan de Bierkade 9 te Purmerend; zie: Meischke e.a. 1997, 301-305).
8 Kantoor Kadaster en Openbare registers te Alkmaar (Kador), Hyp. kantoor Alkmaar dl.. 592 nr.7.
9 Regionaal Archief te Alkmaar (RAA), Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166.

Afb.2-6a en -6b De achterzijde van de percelen. De linkerfoto uit 1920 (RAA F1002092) is geschoten in de tuin van A448. De rechterfoto uit 1915 (RAA F1001977) is genomen ter hoogte van Gedempte Nieuwesloot 35, naast het Hof van Sonoy. Duidelijk herkenbaar is het koetshuis (A407) dat toen nog onlosmakelijk verbonden was met A448. Geheel rechts het koetshuis (A406) bij pand A449.

Afbeelding 6a gunt ons een blik in de tuin van A448. Op de achtergrond zien we links de achterzijde van het pand op perceel A447 en rechts dat van A448. Het achtererf van A448 is in de loop der eeuwen uitgebreid ten koste van dat van A447, waardoor dit pand de toegang tot de Nieuwesloot verloren heeft. Vaag herkenbaar in de achtergrond zien we de begroeide schutting achter A447 op de perceelscheiding met het buurpand A448. In afbeelding 6b zien we – geheel rechts – het koetshuis (kadastraal perceel A406) van A449. De tuinmuur met sierhek en het koetshuis (kadastraal perceel A407) links daarvan hoorden bij het erf van A448.

Afbeelding 7 is van een zeldzame waarde voor ons onderzoek. De anonieme fotograaf heeft vanuit de traptoren van het Hof van Sonoy aan de Gedempte Nieuwesloot een beeld vastgelegd van de achtergevels en de daken van bijna alle betrokken panden. De panden op de foto kunnen zonder uitzondering worden gekarakteriseerd als samengestelde huizen met een 'dwars' voorhuis aan de Langestraat en dubbele 'diepe' achterhuizen daarachter.[10] Na deze korte introductie aan de hand van oude foto's zijn we aanbeland bij de volgende groep van historisch beeldmateriaal, die van historische kadasterkaarten en stadsplattegronden. Hiervan zal in het onderstaande een

10 Bouw- en architectuurhistorische begrippen: Het huistype met de nok evenwijdig aan de voorgevel is het 'dwarse huis'. Een 'dwarshuis' heeft een aantal voordelen boven een 'diephuis'. De afwatering via de voor- en achtergevel geeft geen aanleiding tot problemen met de buurman. De balklaag en de kap staan haaks op de voorgevel. Dat is ook zo wanneer van een rijtje dwarse huizen ieder pand op zich een diepe plattegrond heeft: de breedte is dan minder dan de diepte. Dat lijkt onlogisch, want de balken liggen meestal over kortste overspanning. Maar het is wel te begrijpen door een aantal dwarshuizen samen te bekijken als één fors gebouw, dat door tussenmuren qua gebruik in mootjes is gehakt. Die tussenmuren hoeven dan niets te dragen. Een speciaal type dwarshuizen vormen de 'kameren' (woningen bestaande uit één enkele kamer). Ook de tweebeukige dwarse huizen zijn een verhaal apart. (Penders 2005; zie ook : http://www.documentatie.org/uds4/dbdropdownvolgende.asp?search=Dwarshuis&start=0&zoekmethode=6). Het huistype dat de nok loodrecht op de voorgevel heeft, heet het 'diepe huis'. Meestal liggen de vloerbalken en staan de kapspanten dan evenwijdig aan de voorgevel. Dit is de kortste overspanning: de afstand tussen de zijmuren is kleiner dan die tussen de voor- en achtergevel [...] In een middeleeuwse stad was de afwatering een belangrijk probleem, dat op het eigen erf opgelost moest worden. Diepe huizen waren daarom gescheiden door een osendrop. Alleen een contract met een buurman over de bouw van een gemene muur (of het inbalken in een bestaande muur), kon een andere oplossing bieden, maar dan was een zakgoot nodig. En die gaf en geeft weer een heel ander soort problemen" (Penders 2005, zie ook: http://www.documentatie.org/uds4/dbdropdownvolgende.asp?search=Diep%20huis&start=0&zoekmethode=6).

Afb.2-7 Foto uit 1900 (RAA F1001868), genomen uit de traptoren van het Hof van Sonoy. De foto biedt een blik op de achterzijde van de panden aan de Langestraat. In de achtergrond de inmiddels verdwenen Dominicuskerk aan de Laat. Kijkrichting: zuid.

aantal kaarten de revue passeren, geselecteerd op de aanwezigheid van specifieke details met betrekking tot de betrokken percelen en opstallen.

2.1.3 Bebouwing en bewoners vanaf omstreeks 1826

In 1826 werd de eerste kadastrale optekening ('minuut') van het Alkmaars grondgebied opgemaakt. Dit is tevens één van de vroegst beschikbare schaalvaste plattegronden van Alkmaar.[11] Opgemerkt dient te worden dat op de plek van de huidige Van den Boschstraat in 1826 nog een steegje met de naam Krebbesteeg lag.[12] Voor de aanleg van de bredere Van den Boschstraat moesten de huizen en erven van perceel A452 aan de Langestraat en A402 aan de Nieuwesloot wijken (*vergelijk afb.2-1 en 2-8*). De voorhuizen aan de Langestraat passen goed bij de foto's uit de vroege 20ste eeuw. De kadastrale minuut leert ons echter wel dat er in de loop der eeuwen heel wat bijgebouwd is aan de achterzijde van de panden aan de Langestraat, in de vorm van diverse uitspringende aanbouwen. Dit geldt zeker voor de percelen A448 en A449, waar men hiertoe alle ruimte had. Vergelijking van de achterhuizen in 1826 en 1900 leert ons dat de lage aanbouw met schilddak achter A449-O (*afb.2-7)* treffend overeenstemt met de verspringing achterwaarts aan de rechterzijde (=oostzijde) van de bebouwing op A449 (*afb.2-8*). Ook een typisch, zeer smal aanbouwtje aan de linkerzijde (=westzijde) van de bebouwing op perceel A448 is in de foto van 1900 nog net zichtbaar boven een boomkruin. Dit kleine aanbouwtje blijkt zelfs nog een verdieping te hebben gehad. De langgerekte aanbouw aan de rechterzijde (=oostzijde) van de bebouwing op perceel A448 (*afb.2-8*) is echter in de afbeelding van 1900 verdwenen (*afb.2-7*). De positie van de achterhuizen op perceel A447 is in beide afbeeldingen gelijkaardig. We kunnen concluderen dat de achterhuizen in de periode tussen 1826 en 1900 niet of nauwelijks veranderingen hebben ondergaan. De koetshuizen langs de Nieuwesloot met perceelnummers A406 en A407 waren in de vroege 20ste eeuw eveneens nog aanwezig, net als de schutting op de perceelscheiding tussen A448 en A447 (vergelijk *afb.2-6* en *2-7*).

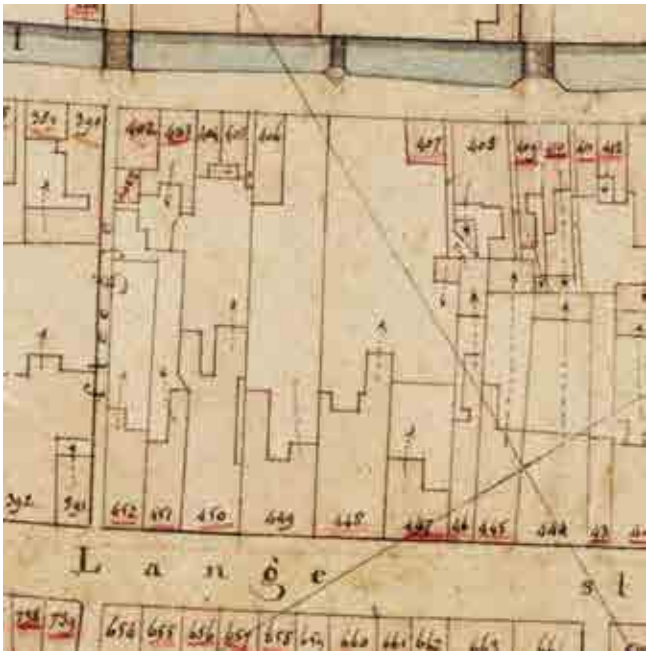

Afb.2-8 Uitsnede uit de kadastrale minuut van 1826. Het huidige adres Langestraat 64-66 komt overeen met de perceelnummers A447-A449. De opstallen zijn lichtrood ingevuld. De pijlen vanuit de panden zijn verwijzingen naar het eigendom van de achtererven en stegen. Het Noorden bevindt zich boven.

Perceel A447

Een transport uit 1816 meldt dat perceel A447 voor de som van ƒ1200,- werd gekocht door mevrouw Antoinette Christine Baars (gesepareerde huisvrouw van van mr Hendrik Casparus Costerus) van mr. Jacob Nuhout van der Veen, notaris te Alkmaar. De omschrijving bij het transport luidt:

Twee aaneen verheelde huizen en erven, staande en gelegen binnen Alkmaar aan de noordzijde van de Langestraat, wijk B nummer 83 en 84, belend Willem Zaadnoordijk ten oosten en den heer verkoper ten westen. Van welke huizen en erven den heer verkoper den eigendom heeft verkregen bij acte van koop en verkoop tusschen de heer Jan Adriaan Schagen van den Burgh en den heer verkoper op den 1en maart 1815 voor de notaris Jan Karshoff en getuigen te Beverwijk gepasseerd. De voorsz. verkoop geschied voorts op de volgende conditien: Voor eerst dat de schutting, welke ten noorden de erven van de verkochte huizen scheidt, gezamentlijk door den verkoper en koopster moet onderhouden worden en bij reparatie in de thans bestaande hoogte zal moeten blijven, als mede dat de deur in dezelve schutting aan beide zijden goed gesloten moet worden, zonder dat de koopster immer daar door een vrijen doorgang zal kunnen orderen.Ten tweeden dat de schoorsteen van de verkogte huizen niet in de hoogte zal mogen opgehaald worden, maar wel met een slee langs het dak, en in allen gevalle zodanig dat het ligt [= licht] in de gang van het huis van den heer verkoper niet belemmerd of verhinderd worde.[13]

11 Drie jaar eerder, in 1823, zag een eerste versie door landmeter S.P. van Diggelen het licht (hier niet afgebeeld). Deze 'Grondtekening van de stad Alkmaar' is echter niet voorzien van kadastrale nummers, welke van cruciaal belang bleken voor de koppeling met historische archiefgegevens. Overigens zijn er ter plaatse van de betrokken percelen slechts minimale verschillen tussen beide tekeningen te vinden.

12 De bebouwing ter plekke van de Van den Boschstraat is gedeeltelijk opgegraven tijdens een rioolbegeleiding ter plaatse (12GNI; Bitter & Van den Berg 2016, 164-220).

13 RAA, Oud Notarieel Archief (tot 1838) (ONA) 967, akte 227 d.d. 24-12-1816 (nots. G. de Heer).

De omschrijving sluit goed aan bij de situatie in zowel de kadastrale minuut van 1826 als de situatie die we kunnen afleiden uit de oude foto's. Het huis in neoclassicistische stijl blijkt het resultaat van de samenvoeging en verheling (= verbouwing) van twee bestaande panden met erf tot één breed pand met erf. Het huis dat mevr. Baars kocht was feitelijk pas net opgeleverd na deze stevige verbouwing.[14] Verder kunnen we constateren dat de schutting op de noordelijke erfgrens van A447 – welke ook terug te vinden is in de kadastrale minuut en behouden bleef tot de bouw van het oudste deel van het Spruytpand – gehandhaafd diende te worden en de deur in deze schutting afgesloten moest worden. Kennelijk verloor A447 met deze verkoop definitief het recht van overpad over het achtererf van A448 naar de Nieuwesloot.

Perceel A448

Volgens een notitie van archivaris en museumdirecteur C.W. Bruinvis bij een in 1900 door hemzelf gemaakte tekening van het huis op A448 (naar het anonieme Beleg-schilderij in het Stedelijk Museum) droeg het pand vanouds de naam 'Het Reket'.[15] Naspeuringen door de auteur in samenwerking met Willem van den Berg en Harry de Raad (inmiddels gepensioneerd historicus en archivaris van het Regionaal Archief Alkmaar) kwamen niet verder dan het sterke vermoeden dat Bruinvis (en in zijn voetspoor Belonje) deze huisnaam gevonden moeten hebben in de archieven of aantekeningen van de voorname zeventiende-eeuwse Alkmaarder Adriaen Westphalen.[16] Noch de optekeningen van Westphalen noch die van zijn oorspronkelijke bron konden echter worden achterhaald. De naam kon dus tot nog toe helaas niet geverifieerd worden. Wellicht zong deze naam nog rond in de orale traditie van het zeventiende-eeuwse Alkmaar. Een andere mogelijkheid is dat Westphalen de huisnaam had opgepikt bij een contemporaine amateur-geschiedvorser, bijvoorbeeld zijn Alkmaarse kennis Simon Eikelenberg (1663-1738).

Over perceel A448 komen we aardig wat te weten in een transportakte van 29 december 1837, waarin de verkoop bij veiling van het perceel en opstallen door de erfgenamen van Jacob Nuhout van der Veen, waaronder zijn zoon, mr. Joachim Elias Nuhout van der Veen aan Jhr. mr. Hendrik Baron Collot d'Escury is vastgelegd, dit alles voor de som van ƒ7.000,-:

Een hecht sterk en weldoortimmerd huis en erve, staande en gelegen binnen de stad aan de NZ [=noordzijde] van de Langestraat, waarin eene spacieusen [=ruime] gestukadoorde gang met marmeren vloer, vier groote beneden kamers, waarvan twee aan de westzijde staande, eene fraaije suite uitmakende, zijnde alle vier de kamers behangen en van stookplaatsen voorzien, verder eene ruime keuken, een extra groote kelder, een kleinere kelder, een provisiekamer, regen en welwaterpompen, regenbakken [=waterkelders], gemakkelijke trap, vier ruime bovenkamers waarvan er drie behangen zijn, twee kabinetjes, een domestiquen kamer [= dienstbodekamer],[17] droogzolder, turfzolders, vele kasten en ruime bergplaatsen en verder alle commoditeiten als tot eene fraaie wel ingerichte woning behooren, voorts achter het huis een plaats, bleekveld en uitgestrekte tuin, uitkomende aan de Lange Nieuwesloot, door eene gewone deur en voor eene gemeene steeg en eindelijk een ruime stal of wagenhuis, mede uitgang hebbende aan de Lange Nieuwesloot, zijnde het huis gemerkt met nummer 85 in wijk B en het geheele perceel op den kadastralen legger aangewezen in sectie A en wel het huis onder nr. 448 en de stal onder nr. 407, terwijl het geheele erf aldaar voorkomt, ter gezamentlijke groote van 10 roeden 87 ellen, belend de erven van den heer Doctor P. de Sonnaville ten W. en mevroue de wed. Costerus ten Oosten.[18]

Opgemerkt dient te worden dat er gerept wordt van een centrale gang met een tweekamersuite aan de westzijde en twee kamers ten oosten van de centrale gang. De beschrijving van deze luxueuze woning is verder eenvoudig te koppelen aan de kadastrale minuut en behoeft vooralsnog geen nadere uitleg. Wel zullen we later in dit verslag terugkeren naar de uitgebreide beschrijving van de inrichting en voorzieningen, waarvan ongetwijfeld een deel kan worden gekoppeld aan de aangetroffen archeologische resten.

Perceel A449

Dr. Petrus de Sonnaville was eigenaar van A449 tussen 1802 en 1837. Hij werd in 1765 geboren als zoon van chirurgijn-majoor Leonard de Sonnaville (1723-1784) en Anna ter Beek (1725-1794). Petrus de Sonnaville studeerde van 1783-1787 geneeskunde in Leuven. In 1787 reeds werd hij benoemd tot stadsarts in Alkmaar. Daar was hij als geneesheer betrokken bij tal van initiatieven die binnen korte tijd zouden leidden tot een sterke mate van rationalisering van de

14 Het moment van samenvoeging van de beide panden kon dankzij de naspeuringen van Willem van den Berg worden gedateerd in of kort na 1813. Op 27 februari van dat jaar werd een contract van verandering, reparatie en afbraak van (delen van) beide huizen op A447 opgesteld tussen de eigenaar Jan Adriaan Schagen van der Burgh en de aannemers, de timmerlieden Cornelis Adrianus Relie en Matthijs Holskamp. Bron: RAA, ONA 1219, repert. not. J. Nuhout vd Veen, aktenr. 34 = ONA 1191.

15 Zie de Beeldbank op www-archiefalkmaar.nl (RAA, inv.nr. PR 1000301).

16 Zie: https://kranten.archiefalkmaar.nl/issue/ACO/1936-11-07/edition/null/page/9?query=Reket&sort=relevance; zie ook https://kranten.archiefalkmaar.nl/issue/NDA/1956-02-15/edition/null/page/11?query=Reket&sort=relevance; zie ook; het nagelaten werk van Westphalen: RAA, Coll. Aanwinsten inv. nrs. 3 en 6-10).

17 Vr. med. Willem van den Berg.

18 RAA, ONA 1160, akte 346, nots. A.P. de Lange. NB. Mevrouw Costerus staat in de verkoopakte van A447 van 1816 ingeschreven onder haar meisjesnaam Baars. NB: de belending is waarschijnlijk overgenomen uit een oudere akte; ze was in 1816 al 15 jaar van Costerus gescheiden!

gezondheidszorg. Overigens niet alleen binnen Alkmaar maar zelfs op nationaal niveau , waar De Sonnaville betrokken was bij de totstandkoming van de 'Geneeskundige Staatsregeling' van 1799. In het licht van de huidige Corona-pandemie en de problemen met de distributie en toediening van vaccins daartegen, mag zijn betrokkenheid bij de vaccinatie tegen kinderpokken (op basis van het koepokken-virus) in de vroege negentiende eeuw hier niet onvermeld blijven.
Petrus de Sonnaville bekleedde – naast zijn werk als arts – tevens vele openbare functies, waaronder wethouder en burgemeester van Alkmaar, lid van het Provinciaal Bestuur en heemraad en dijkgraaf van de Schermeer. Zijn benoeming in deze veelheid aan bestuursfuncties kan slechts verstaan worden in het licht van de sociaal-politieke ontwikkelingen van zijn tijd. Hij was één van de eerste katholieken die voor dergelijke openbare functies in aanmerking kwamen sinds de late zestiende eeuw. Vanaf dat moment waren deze bestuursfuncties in Nederland aan de beter gesitueerden van gereformeerde huize voorbehouden geweest. Als gevolg van de Bataafse revolutie en het daaropvolgende Frans bestuur konden de gereformeerde regentenfamilies de verdeling van bestuursfuncties niet langer voor de eigen geloofsgenoten reserveren en kregen expertise en persoonlijke verdiensten een belangrijker rol bij de keuze voor functionarissen. Zo konden voortaan ook andersgelovigen als De Sonnaville in aanmerking komen. Na aankoop van het kapitale buiten Cranenbroek tussen de Alkmaarder Hout en het Heiloërbos mocht Petrus de Sonnaville zich 'Heer van Cranenbroek' noemen. Dr. Petrus de Sonnaville overleed op 17 augustus 1837.[19]

Dr. Leonard de Sonnaville, bij leven onder meer raadslid van Alkmaar, erft het huis en erf van perceel A449 van zijn vader na diens overlijden. In een notariële akte van 25 augustus 1840 wordt het eigendom officieel geregistreerd en beschreven:

Een huis en erve, staande en gelegen binnen de stad Alkmaar aan de Noordzijde van de Langestraat [...] met een stal daarachter uitkomende aan de Lange Nieuwesloot op den perceelsgewijze Kad. legger aangewezen in de sectie A te weten het huis en erf onder nr. 449 ter grootte van 6 roeden en 96 ellen en de stal onder nr. 406 ter gr. van 63 ellen, waard ƒ5.000,-[20]

Ook de beschrijving van dit perceel met opstallen is eenvoudig te koppelen aan de kadastrale minuut en behoeft geen nadere uitleg.

2.1.4 Bebouwing en bewoners vanaf omstreeks 1664/1673

Tussen 1664 en 1673 tekende de landmeter Jan Dircxsz Soutman (1614-1679) de gevelaanzichten in de Alkmaarse binnenstad op.[21] De afgebeelde gevels zijn in de regel goed te koppelen aan de kadastrale minuut van 1826 (zie *afb.2-9*).

Perceel A447

Ter plaatse van perceel A447 zien we twee huizen van het 'diepe' type. De huizen zijn voorzien van een trapgevel en een zadeldak. De aanwezigheid van twee huizen op perceel A447 in de Gevelwandenkaartjes is in overeenstemming met de hiervoor geciteerde transportakten waaruit bleek dat beide huizen in of rond 1813 door Jan Adriaan Schagen van den Burg zijn samengevoegd en verheeld. Zo rond het einde van de 17de eeuw krijgen we ook enig zicht op de beroepen en ambachten van de eigenaren. Zo is A447-W tussen 1661 en 1680 in eigendom van Cornelis van Heymenberg. Hij koopt het voor de prijs van ƒ2810,- te betalen in 6 jaarlijkse termijnen.[22] A447-O wordt in die periode voor de prijs van ƒ475,- verkocht door de erven Jan Barentsz[23]('cleermaecker') aan Jurriaen de Vrij (eveneens 'cleermaecker').[24] Een groot prijsverschil voor op het oog identieke huizen! Het prijsverschil kan worden verklaard door de situatie achter de gevels. A447-W lag met zijn achter- en zijkamer en grotere erf niet alleen naast, maar ook achter het veel ondiepere en mogelijk ook lagere huisje op A447-O.[25]

19 Smit 2001, 257-276.
20 RAA, ONA, inv.nr. 1257, acte nr. 109, nots. S.A. de Moraaz.
21 De gevelwandenkaartjes werden in 1989 herontdekt achter een lade in het oude bureau van de Alkmaarse stadsarchivaris Bruinvis. De kaartjes zijn onmiskenbaar getekend door de landmeter Jan Dircxsz Soutman (1614-1679), wiens handschrift we herkennen van zijn kaart van de Egmondermeer. Bruinvis, die de kaartjes kende en beschreef (Catal. Oudheden), had sommige straatnamen uit Soutmans tijd verbeterd in de 19e eeuwse naam; het gevolg was dat men aanvankelijk meende dat Bruinvis alles had getekend. Soutman tekende zijn zeer betrouwbare kaartjes tussen 1660 en 1670 vermoedelijk voor een nooit gerealiseerde update van de kaart van Blaeu van 1649, waarop de gevelwanden hopeloos onbetrouwbaar zijn (vr. med. Willem van den Berg). Hij werd op 6-3-1664 geadmitteerd als landmeter in Holland (www.Rkd.nl). Op een van de kaartjes staat een gebouw dat in 1673 is afgebroken (Ostkamp 1998, 26-29).
22 RAA, ORA 158, folio 86 (nr. 42) d.d. 06-05-1661. Beroep: notaris. Dit beroep past prima bij dat van de omringende eigenaren in dit bouwblok aan de Langestraat.
23 Ook wel Jan Barentsz Distelvelt genoemd.
24 RAA, ORA 155, folio 63 verso (nr. 127) d.d. 08-07-1651 en; RAA, ORA 162, folio 103 (nr. 8) d.d. 17-01-1680.
25 Vergelijk afb. 8, 10 en 11. Op de kaart van Blaeu zijn ter plaatse twee huizen van vergelijkbare lengte weergegeven. Wel beschikt A447-W over een verdieping, waar A447-O deze ontbeert. De kaart van Drebbel en de kadastrale minuut geven duidelijk een breder en dieper pand weer ter plaatse van A447-W.

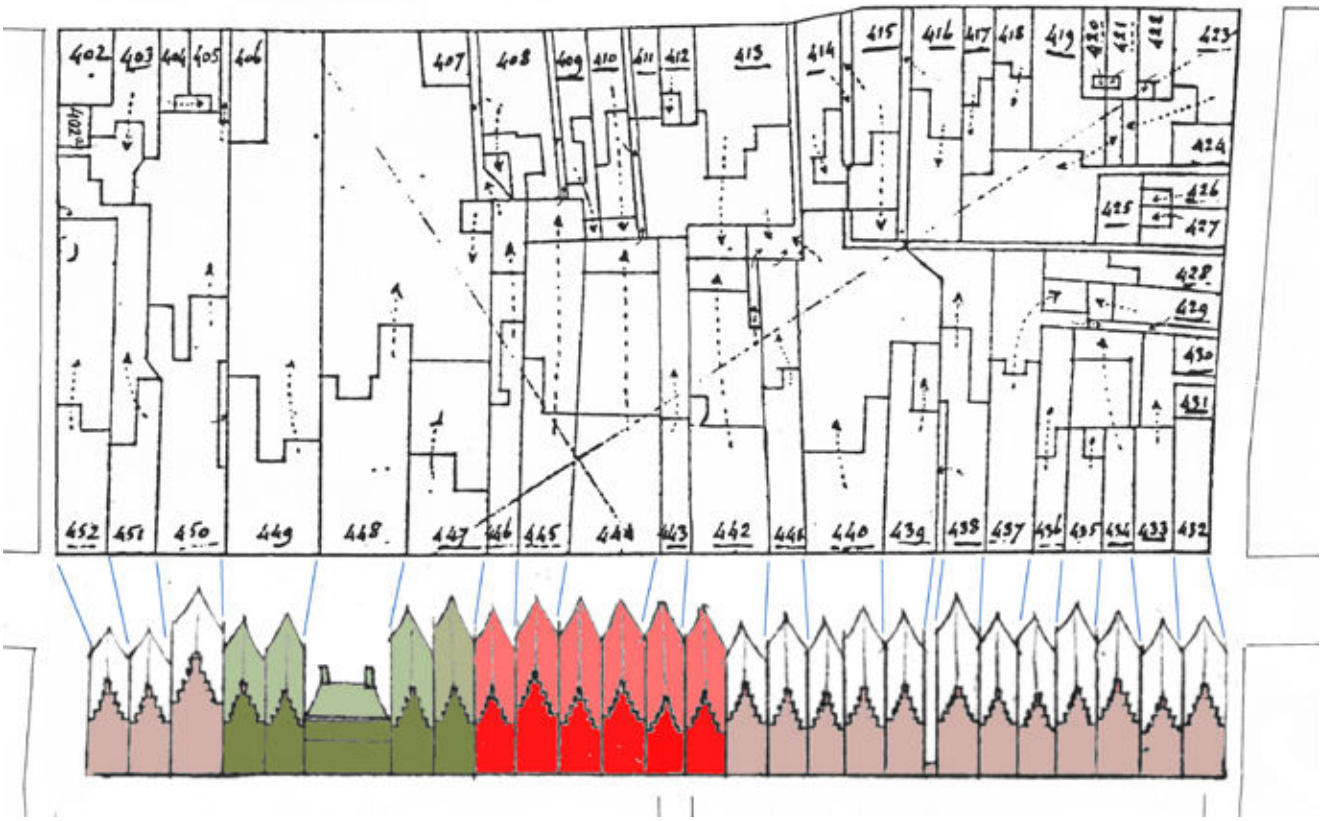

Afb.2-9 Het blok Langestraat noordzijde tussen de Krebbesteeg ten westen en de Achterstraat ten oosten in de kadastrale minuut van 1826, gekoppeld aan de Gevelwandenkaartjes van ca. 1664-1673. De panden van de opgraving 01LAN zijn groen ingekleurd. De rood ingekleurde panden zijn onderzocht in de opgraving 15LAN, waarover meer in hoofdstuk 3 van dit rapport. Het Noorden bevindt zich boven.

Perceel A448

Op het middelste perceel A448 tonen de Gevelwandenkaartjes een 'dwarshuis'. Zeer waarschijnlijk staat ditzelfde huis nog op de foto's uit de vroege 20ste eeuw (zie *afb.2-4* en *2-5*). Het is anno 1664/74 al voorzien van een schilddak, met schoorstenen langs beide zijden van de nok. Dit huis kon vanaf de Langestraat betreden worden vanuit een centrale ingang, met kamers aan beide zijden. Het gevelaanzicht op de oude foto's doet vermoeden dat de hal achter de ingang ook de trap naar de centrale overloop op de enige verdieping herbergde. Het was vanaf 1660 lange tijd in eigendom van Gualter Brant. De beschrijving in de transportakte van 27 februari 1660 luidt:

Een huijs ende erve staende ende leggende aen de noortsijde van de Langestraet, belent de wed. van jr. Nicolaes van Teylingen ten westen, d'erfgen. van Pieter Lebucq ten oosten, item twee camers met een stallinge daerachter staende op de Nieuwesloot met Jan Lauresz. Bont ten oosten ende de vrouw van Teylingen ten westen mitsgrs. noch twee camers met een ceucken tusschen de voorgaende camers ende 't erff staende, die haer in ende uijtganck hebben door de steegh naast 't huijs van Jan Lourisz Bont[26]

Het aantal opstallen in deze transportakte valt op in vergelijking met de beschrijving in de verkoopakte van 1837 (zie boven). De prijs die Brant moest betalen is helaas niet overgeleverd.

Perceel A449

Op het meest westelijke perceel A449 stonden volgens de Gevelwandenkaartjes twee huizen. Kennelijk zijn beide huizen tussen 1664/73 en 1823 bouwkundig samengevoegd tot het neoclassicistische pand van de foto's uit de vroege 20ste

26 RAA, ORA 157, folio 261 verso, nr. 25.d.d. 27-02-1660 (zie ook: Transportbrief d.d. 22-01-1713 bij perceel A449).

eeuw.[27] Ook hier zullen we om deze reden in het onderstaande onderscheid moeten maken tussen A449-W enerzijds en A449-O anderzijds. De huizen zijn in de Gevelwandenkaartjes van 1664/73 weer van het – in West-Nederland gebruikelijke – 'diepe' type, beide voorzien van zadeldak en trapgevel. Toch wijzen de transportakten er op dat beide huizen toen reeds lang samengevoegd waren, wat vanzelfsprekend tot de mogelijkheden hoort.[28]

Dieuwertje Hogelant, weduwe van mr. Gijsbert van Nesse, kocht het erf met opstallen A449 blijkens een transportakte van 2 juni 1643 van mr. Cornelis van Sonnevelt.[29] In 1644 hertrouwde zij met de edelman Nicolaas van Teylingen.[30] Het huwelijk was op de kop af zeven jaar na het verlies van haar eerste echtgenoot. Dit tot grote verontwaardiging van haar schoonzus Maria van Nesse, die zich hierom verscheurd voelde tussen de herdenkingsdag van haar broer en het trouwfeest van haar schoonzus. Daarenboven vielen er wel vier vastendagen in de trouwweek, wat het strenge katholieken als Maria onmogelijk maakte om feest te vieren.[31] Tijdens haar eerste huwelijk woonde Dieuwertje nog met Gijsbert naast het Stadhuis aan de overzijde van de Langestraat (kad. A734). Dit pand vererfde echter aan haar twee dochters, die opgroeiden onder het toeziend oog van hun tantes Maria en Adriana van Nesse. De aankoop van A449 moet voor Dieuwertje Hogelant dan ook wel bijna zeker zijn voortgekomen uit de gebrouilleerde relatie met de erven Van Nesse.
In de jaren '40/'50 van de 17de eeuw was Nicolaas van Teylingen heemraad van de Zijpe en de Wieringerwaard. In hun huis aan de Langestraat werd kerk gehouden door de Jezuïeten, een door de paus erkende katholieke orde, ontstaan in 1534. Hij stierf in 1655, Dieuwertje vijftien jaar later.

2.1.5 Bebouwing en bewoners vanaf omstreeks 1649

De kaart van Joan Blaeu uit 1649 toont ons veel details aangaande het uiterlijk van de panden en de inrichting en het gebruik van de percelen rond het midden van de 17de eeuw (*afb.2-10*). In afbeelding 10 vinden we een uitsnede met de betrokken percelen en panden. In het onderstaande worden deze van oost (=rechts) naar west (=links) behandelt.

Perceel A447

Op perceel A447 stonden in 1649 – net als in 1664/73 – twee huizen van het 'diepe' type. Het rechter (A447-O) van beide huizen had blijkens de kaart van Blaeu geen echte verdieping, de zolderverdieping onder een zadeldak stond op een lage borstwering. Het had een trapgevel aan de Langestraat en een puntgevel aan de achterzijde. A447-O was tussen 8 juli 1651 en 17 januari 1680 in eigendom van (de erven van) de kleermaker Jan Barentsz. Hij kocht het pand en erf destijds voor ƒ1750,-. De omschrijving in de transportakte uit 1651 luidt:

Een huijs ende erve soo 't selve betimmert ende beheijnt, staende ende leggende is binnen deser stede aende noortsijde van de Langestraet, belent sr. Pierre le Bucq ten westen [= A447-W] ende Claes Jaspersz. glasemaecker ten oosten [=A446] .
Met conditie dat de coper achtervolgende seecker accort op den 16e martij 1582 tusschen d'eijgenaer van dit huijs ende 't huijs van de voorsz. Claes Jaspersz gepasseert, gehouden sal wesen inde ooster zijdelmuur van dit huijs ontrent ten halff wegen te maecken ende onderhouden een veijnster, omme door 't selve de waterlosinge tusschen beijde d'voorsz. huijsen gaende van slick ende andere vuijlicheijt bequamelick te mogen reijnigen ende schoonmaecken. Dat hij voorts d'selve waterlosinge ende gote op sijn eijgen costen sal moeten onderhouden ende doen onderhouden soo lange hij ofte sijne nacomelingen 't gebruijck vandien allen sullen hebben, maer indien het mochte gebeuren, dat het huijs van de voorsz. Claes Jaspersz tot eenigen tijt d'selve watergangh oock mede soude moeten ofte willen gebruijcken, dat d'voorsz Claes Jaspersz ende sijne nacomelingen 't selve oock vrij ende onverhinderd sullen mogen doen sonder eenich wedersegggen, mits dat alsdan de voorsz. Claes Jaspersz ofte zijne naecomelingen den eijgenaer van dit huijs de halve oncosten van 't leggen ende maecken van de voorsz. waterlosinge ofte gote weder uijt sal keeren ende voort de selve alsdan 't haerder beijder costen in alles repareren ende de oncosten halff ende halff dragen.
Wijders dat de coper ende sijne naecomelingen geen wapelinge ofte vuijl slickerich water daer door sullen mogen gieten, maer alleen claer dagelijx water, ende dat hij daeromme een rooster ten eijnde van dit huijs voor de weech sal moeten stellen, omme alle slick ende vuijligheijt te verhinderen ofte anders wanner hij ofte sijne naecomelingen eenich wapelingh ofte slickerwater door d'selve wege quamen te gieten, dat alsdan de voorsz. Claes Jaspersz ofte sijne nacomelingen 't gebruijck van de voorsz. watergangh sullen mogen opseggen ende gantsch verbieden sonder eenich wederseggen van den coper ofte sijne naecomelingen.
Dat mede den coper aen de voorsz. Pierre le Bucq ofte sijne naecomelingen de waterlosinge door de voorsz. wege gaende tot voor aende straet nimmermeer sal mogen beletten ofte hinderlijck wesen. Eijndelijck dat d'coper nochte sijne naecomelingen het coockentjen van dit vercofte huijs, nochte voor het geheele huijs niet en sullen mogen hoger te timmeren ofte vermaecken, dan alle 't selve

27 Het pand dat we zien in de kadastrale minuut van 3826 wordt ook in de 'Grondtekening van de stad Alkmaar' van S.P. van Diggelen (hier niet afgebeeld) al op dezelfde manier weergegeven.
28 Twee naast elkaar gelegen panden kunnen in functioneel opzicht al één worden door bijvoorbeeld een doorgang in de scheidingsmuur te realiseren.
29 RAA, ORA 152 fol.186v-187 / T141.
30 Kaptein 1942, 229.
31 M.v.Nesse, Huishoudboek 1623-1646, fol.79v. (Vr. med. Willem van den Berg (uit: Bergs eigen HKA v. 2301).

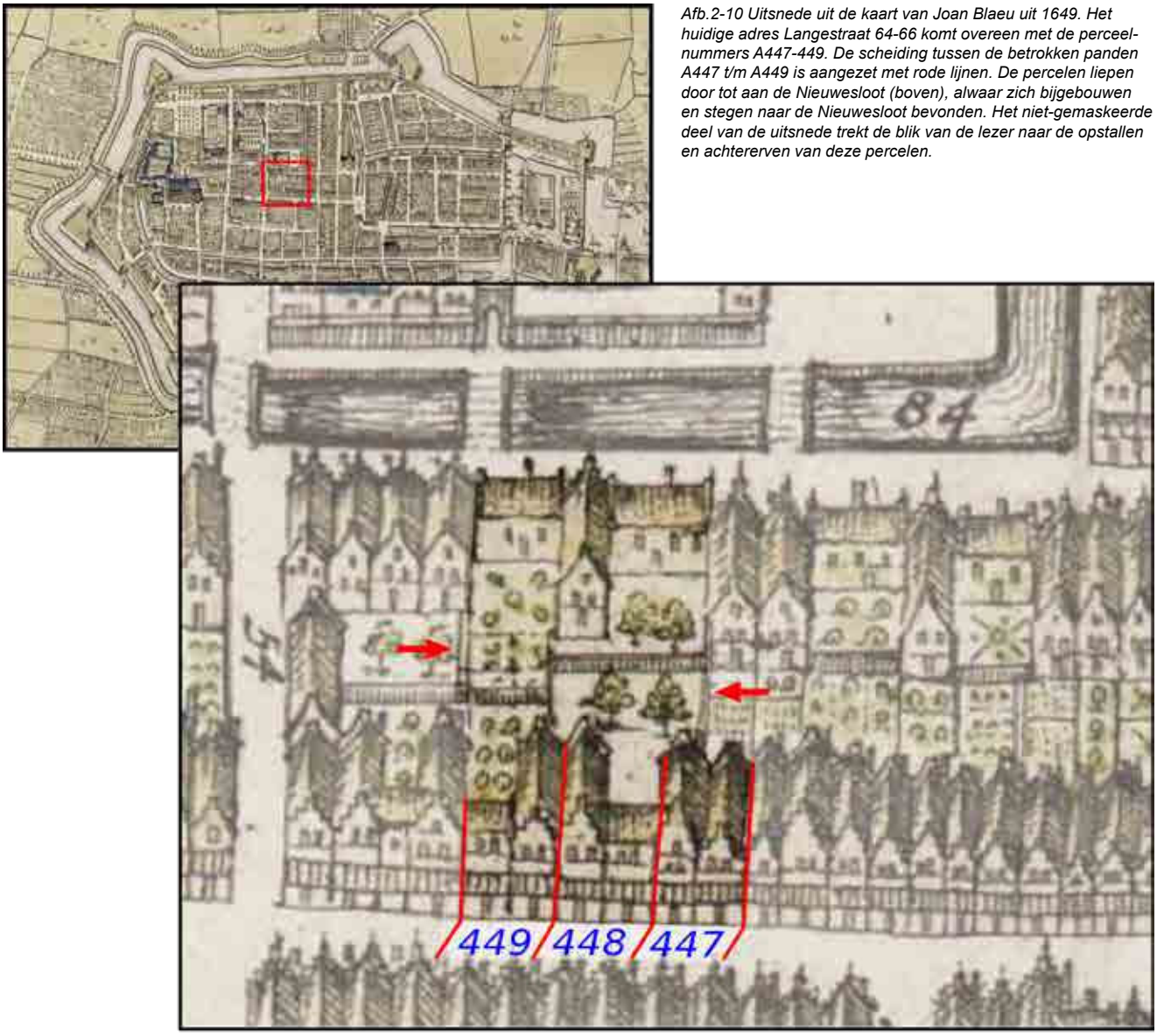

Afb.2-10 Uitsnede uit de kaart van Joan Blaeu uit 1649. Het huidige adres Langestraat 64-66 komt overeen met de perceelnummers A447-449. De scheiding tussen de betrokken panden A447 t/m A449 is aangezet met rode lijnen. De percelen liepen door tot aan de Nieuwesloot (boven), alwaar zich bijgebouwen en stegen naar de Nieuwesloot bevonden. Het niet-gemaskeerde deel van de uitsnede trekt de blik van de lezer naar de opstallen en achtererven van deze percelen.

tegenswoordich is. Ende sullen mede de lichten vant voorsz. huijs van Pierre le Bucq insgelijx niet betimmert mogen werden.[32]

We kunnen hieruit opmaken dat het pand op A447-O in 1651 samen met A447-W (het huis van Pierre le Bucq) het hemelwater loosde op de Langestraat. Ook komen we te weten dat er een keukentje in was en dat dit keukentje – evenmin als het hele huis - in de toekomst mocht worden verhoogd of uitgebouwd en dat de vensters van het huis van Pierre le Bucq nimmer betimmerd mochten worden.[33] De hierboven vermelde erfdienstbaarheden zijn als voorwaarden bij de verkoop overeengekomen. Verder komt in de omschrijving nergens een steeg of poort bij A447-O naar de Nieuwesloot ter sprake. Deze situatie vinden we in grote lijnen nog terug in de kadastrale minuut van 1826.
Het linker van beide huizen (A447-W), in 1651 het eigendom van Pierre le Bucq, was hoger dan het rechter. Het had blijkens de kaart van Ioan Blaeu een echte verdieping en een

32 RAA, ORA 155 fol.63v-64 T127 d.d. 1651.07.08.
33 Deze bepalingen vormen een aanwijzing dat A447 op een eerder tijdstip één breed erf moet zijn geweest. Een eventuele opsplitsing van A447 en A447-W en -O zou dan wel vóór of in de vroege 16de eeuw moeten hebben plaatsgehad. Al in 1533 is duidelijk sprake van twee perceeldelen, bewoond door Frans Fransz (A447-W) en Frans Dircxsz goudsmid (A447-O). Bron: Arch. Weeskamer 12 fol.251, 252, 253. A447-O blijkt inderdaad in 1596 nieuw gebouwd en in datzelfde jaar ook afgesplitst van het overige deel van het perceel (vr. med. Willem van den Berg; uit: Bergs eigen HKA v. 2301).

zolderverdieping onder een zadeldak. Aan de zijde van de Langestraat werd de gevel bekroond door een trapgevel, terwijl de achtergevel voorzien was van een eenvoudige puntgevel.

Pierre le Bucq (of Boucq) was ook wel geregistreerd onder de meer prozaïsche naam Pieter de Bock. Hij overleed te Alkmaar en werd op 9 december 1659 bijgezet in graf no. 67 in het koor van de Grote of St. Laurenskerk.[34] Hij kocht het huis en erf A447-W in 1636 voor ƒ5500,-.[35] In 1661 werden erf en opstallen voor de som van ƒ2810,- verkocht door zijn erfgenamen. Dit waren vooraanstaande, adellijke personen waaronder leden uit de (hoge) adellijke geslachten Vivie(n), Van Panhuys en Huygens.[36] De aanmerkelijke waardedaling van dit Alkmaarse huis en erf binnen 40 jaar tijd (van ƒ5500,- in 1621 naar ƒ2810,- in 1661) vormt een overduidelijk bewijs dat de Gouden Eeuw inmiddels tot het verleden behoorde. Als omschrijving vinden we in de transportakte van 1661 bij de verkoop door de erven Pierre le Bucq:

Een huijs ende erve, staende ende leggende aende noortsijde van de Langestraet, belent Gualter Brant ten westen & 't huijs gecomen van de erfgen. van Jacob Mae[r]tsz Sel ten oosten.[37] *[...] Met een vrije uijtgangh door de steech tot op de Nieuwesloot toe. [...]Oock met een vrije watergangh door de weege [= grondgoot] leggende tusschen het voorsz. huijs gecomen van de erfgenamen van Jacob Maertsz Sel ende thuijs daer bijoosten staende, alwaer jegenwoordich 'de Vergulde Kevi' uijthangt, vermogens de actens staende op de rugge van de quijtscheldinge van dit huijs bij d'erfgen. van Jacob Maertsz Sel gepasseert ten behoeve van Elisabeth Thomas, wed. van zal. Cornelis van Egmont van der Nijenburgh. Voorts met een watergangh aende oostsijde van de voorsz. steeg gaende door tachterhuijs, eertijts toegecomende hebbende Pieter Tomasz Bolswaert tot op de Nieuwesloot toe*[38]

We zien dat dit perceel wél toegang had tot een steeg naar de Nieuwesloot. In het bovenstaande hebben we in de verkoopakte van 1816 kunnen lezen dat er een deur in de schutting langs het achtererf voorgoed moest worden afgesloten. Vermoedelijk is dit de deur die toegang gaf tot voornoemde steeg. Verder wordt het recht op het gebruik van de watergang naar de Langestraat op het perceel van A447-O bevestigd en zien we dat het tevens een watergang had richting de Nieuwesloot, gelegen langs de oostzijde van voornoemde steeg en daarvandaan onder de bebouwing aan de Nieuwesloot toe. Deze steeg (of pad?) is door Blaeu aangegeven met de (vage) dubbele lijn die we kunnen zien aan de rechterzijde van het grote vierkante erf achter A448 en A447-W.

Perceel A448

Tussen 1649 en 1664/73 is de bebouwing aan de Langestraat ter plaatse van perceel A448 sterk gewijzigd, zo kunnen wij constateren bij vergelijking van de kaarten uit die jaren. Stond er in 1664/73 een breed dwarshuis met schilddak, nauwelijks twintig jaar eerder is het beeld totaal anders: een traditioneel 'diep' huis met verdieping en zolderverdieping en trapgevel aan de westelijke voorzijde van het perceel en een smal, ondiep dwarshuis met verdieping en zolderverdieping ten oosten daarvan, beiden onder een zadeldak (*afb.2-9* en *2-10*). Vanaf dit ogenblik zullen wij ook bij perceel A448 een onderscheid maken tussen een oostelijk en een westelijk gedeelte.[39] De vierkante hof achter A448 lijkt in de kaart van Blaeu voornamelijk tot dit perceel te behoren en loopt door achter het grootste deel van de huizen van A449 en A447. Het is van de bebouwing aan de Nieuwesloozijde afgesloten door middel van een schutting halverwege de achtererven. In het onderstaande zal blijken dat het eigendom van A448 in het midden van de 17de eeuw echter over de volle lengte doorliep tot aan de Nieuwesloot. In 1631 betaalde Johan Pietersz. Bijlevelt er de niet geringe som van ƒ9300,- voor.[40] De omschrijving in de transportakte luidt dan:

34 DTB 40 Alkmaar begraafboek Grote Kerk: De Bock begraven 1659.12.09 in graf Koor 67.
35 RAA, ORA 150, folio 82 verso (nr. 81) d.d. 20-05-1636.
36 Verkopers zijn: Aris Cornelisz. Heemskerck, notaris binnen de stadt Alcmaer, als procuratie hebbende van den Wel Edele Frederick van Dorp, Heere van Maesdam, Raet Ordinaris in den Provintialen Raed van Hollandt, sijnde deselve procuratie gepasseert in s' Gravenhage voor den notaris Pieter van Groenvelt ende seeckere getuijgen in dato den 27e december 1660, voor de eene helft voor sijn selfs ende voor d'ander helft gemachtigt bij Vrouwe Maria Vivie[n], wed. wijlen de heer Gillis van Panhuijs als mede van de heere Pieter van Panhuijs, Heere van Croonesteijn, Raetsheer in den Rade ende Leenhove van Brabant, item van de heere Willem Huijgens wegens de Provintie van Gelderlant gedeputeert ten behoeve van de Ed. Mo. Heeren Raden van de Staten der Verenichde Nederlanden, die hem sterckmaect voor sijnen broeder Jhr. Bartholmeus Huijgens, Vaandrig ten dienste deser Landen, beijde descendenten in de naegelaten goederen van Vrouwe Catharina Vivie[n], in haer leven Vrouwe van Croonesteijn volgens respective procuratien op de welgemelte heere van Maesdam gepasseert, alle legatarissen van Pieter de Bock. RAA, ORA 158, folio 86 (nr. 42) d.d. 06-05-1661. Overigens is de achternaam Le B(o)ucq bekend uit de hogere, West-Europese adel, net als die van Vivie(n). De
37 De erven Jacob Maertsz Sel hebben A447-O in 1644 reeds verkocht aan dr. Rembrant Cranesteijn, die het in 1649 weer verkocht aan Jan Claeszoon Soutman, die het in 1651 overdeed aan Jan Barentsz. In de transportaktes van A447-W wordt als oostelijke belending echter nog tot in 1661 gerept van het huis gekomen van de erven Jacob Maertsz.
38 RAA, ORA 158, folio 86 (nr. 42) d.d. 06-05-1661.
39 Dit onderscheid is echter uitsluitend gebaseerd op de aangetroffen archeologische situatie, waarover meer in het onderstaande, bij de beschrijving en interpretatie van de archeologische resten. De samenvoeging van A448-O en -W is niet traceerbaar in de beschikbare transportakten en moet dan ook reeds vóór die tijd hebben plaatsgevonden.
40 RAA, ORA 147, folio 194, nr. 194 d.d. 24-06-1631.

Een huijs en erve staende ende gelegen binnen deser stede aende noortsijde vande Langestraet, belent met de wed. van Jr. Johan van Sonnevelt ten noorden [=westen] ende de wed. van Jhr. Cornelis van Egmond vander Nieuburgh ten oosten mitsgaders noch drie camers daer achter aen staende op de Lange Nieuwe Sloot met conditie dat 't huijs van de voorn. Joffrou van Sonnevelt zijn waterganck heeft tot in het cunael [=kanaal] lopende onder 't erff van dit huijs tot in de Nieuwesloot, item dat het secreet comende op de bovensael van 't huijs van de voornoemde Joffrou van Sonnevelt buijten haer muijr sijn losinge heeft door de pijp tot in de kuijl ofte kelder van dit huijs, daer mede de pijp tot van de vsz. Juffrou van Sonnevelt ende de daecken uijt comende tusschen beijde huijsen gemeen is, van de gelijcken dat het achterste ged. erve van dit huijs en de loden goot op de muijr van tselve huijs leggende nae achteren toe 't hemelwater vant huijs van de vsz. Juffrouwe van Sonnevelt ontfangen ende moet. Dat voorts de schoorsteen van de somercoken van dit huijs precario ende tot wederseggen met een ijseren houvaest es geanckert ende vastgemaeckt in het dack van t huijs van de voornoemde weduwe van hr. Corn. van Egmont vander Nieuburg, twelck den cooper tot haeren vermaninge sal moeten afnemen ende wegh nemen.

Johan Pietersz Bijlevelt, eigenaar van A448 tussen 1631 en 1654, werd geboren in 1585.[41] Hij was regent van het Weeshuis in Alkmaar (1651-52), heemraad van de Schermer (1636) en schepen van de Zijpe. Hij overleed op 30 maart 1654 en werd bijgezet in het koor (grafnummer K.166) van de Grote of Sint-Laurenskerk te Alkmaar.[42] Wellicht verhuurde hij (delen van) opstallen met bijbehorende erven aan de Nieuwesloot en kan daarmee de schutting in de kaart van Blaeu verklaard worden.

Perceel A449

Ook bij dit perceel zien we een opmerkelijk verschil tussen **afbeelding 9 en 10**. Waar tussen 1664 en 1673 twee huizen van het 'diepe' type werden opgetekend, tekent Joan Blaeu in 1649 twee panden op, waarvan het westelijke een dwarshuis is. Het 'diepe' huis is voorzien van een verdieping en een zolderverdieping met trapgevel en een zadeldak. Het dwarshuis is eveneens voorzien van een verdieping en zadeldak.

In 1639 werd het huis en erf van A449 verkocht door de weduwe van Jr. Cornelis van Teylingen, juffrouw Bartha Teus (ook wel Theus). Zij was in 1635 met hem getrouwd maar hij overleed al in 1638, waarop zij het huis van de hand deed. Ook Bartha leefde in vooraanstaande kringen. In 1640 hertrouwde zij met Cornelis de Nobelaer.

Cornelis de Nobelaer was advocaat bij het Hof van Holland in Den Haag en woonde een groot deel van het jaar in een statig pand aan het Noordeinde in Den Haag. Tot zijn vrienden- en kennissenkring rekende hij invloedrijke figuren uit de gouden eeuw, zoals de dichter Joost van den Vondel en Constantijn Huygens. Dankzij het huwelijk met Bartha konden zij in de zomers de ongemakken van de stad ontvluchtten in hun buitenverblijf 'Hofvliet' bij Lopik.[43] Hij stierf in 1677 op de leeftijd van 72 jaar. Ook Bartha Theus kwam van 'goeden huize'. Haar vader was Heer van Cabauw, eveneens bij Lopik gelegen. Deze titel vererfde via haar broer op Bartha. Na haar dood mocht Cornelis de Nobelaer zich Heer van Cabauw noemen. Haar moeder was Maria Jansdr. van Sonnevelt genaamd van Oudshoorn.[44]
De familienaam Van Sonneveld (of Van Sonnevelt, al dan niet gecombineerd met Van Oudshoorn) zullen we nog vaker tegenkomen, wat wijst op langdurig familiebezit van deze percelen aan de Langestraat.

Jr. mr. Cornelis van Sonnevelt (directe familie van Bartha en in zijn leven onder meer burgemeester, schepen en raad te Alkmaar) mocht zich in 1639 voor de som van ƒ9.000,- de nieuwe eigenaar noemen. De omschrijving bij de verkoop in 1639 biedt ons verdere aanknopingspunten aangaande de toenmalige bezitsverhoudingen ter plaatse van de achtererven, met name door de beschreven erfdienstbaarheden:

Een huijs en erve staende en leggende binnen deser stede aan de Noortsijde van de Langestraat, belent de E. Floris Barthouts van Poelenb. ten oosten met twee camers over en achter het erve, staende metter voorgevels aen de zuijtsijde van de Lange Nieuwe Sloot, tusschen beijde welcke camers de steegh off uijtgangh vant erff op de voorsz. Nieuwesloot comende is, van welcke twee camers naaste belendens sijn de voorsz. Poelenburch met zijn poort ten westen en Bijlevelt met zijn poort ten oosten ende dat met alsulcke vrijdommen en servituijten als de E. Heer Johan van Sonnevelt en zijne huijsvrouwe tselve in haer leven beseten hebben, hebbende 't vsz. vercofte huijs een vrije watergangh [=regenwaterafvoer] tot in 't canael [=ondergrondse goot], lopende onder het erve van de voorsz. Bijlevelt tot in de Nieuwesloot, item dat het secreet comende up de bovensaal van dit huijs buijten de muur van dit huijs zijn losinghe heeft door de pijp in de kuil ofte kelder van t huijs van de voorsz. Bijlevelt. Dat mede de pijp van de schoorsteen tusschen dit huijs en 't huijs van Bijlevelt en boven de daken uijtcomende tusschen de beijde de voorsz. huijsen gemeen is. Item dat het achtergedeelte vant huijs van Bijlevelt in de looden goot op de muur vant selve huijs leggende nae achteren toe tgemeenwater van dit vercoghte huijs ontfangen moet. Alles

41 Huwelijksakte Amsterdam 1622.
42 Vr. med. Willem van den Berg (uit: Bergs eigen HKA v. 2301).
43 http://cabauwsemolen.nl/cm/wp-content/uploads/OMD-Boekje-Cabauw-schermgebruik.pdf (p.7).
44 Zie afb. 20.

blijckende bij de brieven van quijtscheldinge bij den E. Mr. Roeloff van Kessel als procuratie hebbende van de kinderen en de erffgen. van Joffrouwe Hester van Oosthoorn en van Sonnevelt op den 24e junij 1631 voor Jr. Thomas van Egmont van der Nijenburgh en Corn. Thomasz Zeijlmaker Schepenen in Alkmaar ten behoeve van de voorsz. Johan Bijlevelt verleden.[45]

We zien dat het hemelwater werd afgevoerd via gedeelde goten. Begrijpelijkerwijs werden hierover afspraken vastgelegd en bevestigd in de transportakten. Ook blijkt er volgens de vermelding van 1639 een sekreet-kuil of -kelder te zijn op het erf van Bijlevelt (A448), waar ook de weduwe Cornelis van Teylingen – en de eigenaren na haar – middels vastgelegde erfdienstbaarheden rechten op konden doen gelden.

2.1.6 Bebouwing en bewoners vanaf 1597

In 1597 graveert de beroemde Alkmaarse uitvinder, graveur en wetenschapper Cornelis Drebbel een zeer gedetailleerde kaart van Alkmaar en omgeving, naar opmetingen door Adriaen Anthonisz (*afb.2-11*). Deze laatste was een vermaard vesting-architect,[46] tevens burgemeester van Alkmaar. De kaart wijkt iets af van de kaart van Blaeu, hetgeen ons vooral langs de west- en oostgrenzen van de betrokken percelen even in verwarring zou kunnen brengen. Dit zal mede samenhangen met de verkoop en samenvoeging van delen van de betrokken percelen in de periode vóór de optekening door Drebbel. Er zijn evenwel ruim voldoende herkenningspunten om de erven met opstallen van het de betrokken percelen te herkennen.

Perceel A447

De beide panden op A447 tonen op het eerste oog geen noemenswaardige verschillen met de situatie in de kaart van Blaeu, ruim vijftig jaar later. Achter A447 zien we een leeg achtererf. Op 17 juni 1596 werd een deel van dit erfje verkocht door Jacob Claesz van Houthum[47] (eigenaar van A447-O) aan Jacob Maertsz Zel[48], die dezelfde dag de eigenaar van A447-W én een daarachter gelegen 'kamer' werd. Dít huis met de erachter gelegen kamerwoning werd aan Jacob Maertsz Zel verkocht door Jacob Jacobsz Madder.[49] De nieuwe eigenaar Jacob Maertsz Zel had blijkens de transportakte toegang tot de Nieuwesloot via een steeg. Uit latere koopakten wordt duidelijk dat het gaat om een gedeelde (of gemene) steeg met buurpand A448. De steeg blijft vermeld worden in de koopakten tot 20 maart 1810.[50] In de periode daarna verliest A447-W kennelijk het recht op het gebruik van de steeg. De gedeelde steeg is nog wel terug te vinden in de kadastrale minuut van 1826 (*afb.2-8*) in de vorm van het smalle paadje tussen A407 en A408 aan de Nieuwesloot. Ook in de negentiende eeuw nog valt op dat deze steeg nog steeds gedeeld werd door vele buren.

Perceel A448.

Ook de panden op perceel A448 op de kaart van Drebbel vertonen sterke overeenkomst met de kaart van Blaeu, ruim vijftig jaar later. Direct in het oog springt echter de hoge traptoren achter het dwarshuis (A448-O). Kennelijk is de traptoren gesloopt in de periode tussen 1596 en 1649. Helaas komen we hier niets over te weten in de beschikbare historische bronnen. Opvallend zijn verder de houten voorpui op de begane grond en verdieping van A448-W. Ook het dwarse huis op A448-O heeft een houten onderpui op de begane grond. De tuin en opstallen achter A447 lijken – net als bij Blaeu – grotendeels tot A448 te hebben behoord.

Perceel A449.

In grote lijnen toont Drebbel een vergelijkbare situatie als Blaeu ruim een halve eeuw later doet. Een diephuis op A449-O en een dwarshuis op A449-W. Echter, bij Drebbel zien we op A449-O een verhoogd achterhuis dat ver doorsteekt richting de Nieuwesloot. Hier zullen we wat later op terug komen. Ook het naastgelegen dwarshuis is iets anders. Het is wat lager dan de omliggende panden en de verticale strepen wijzen op een houten onderpui.

45 RAA, ORA 151 folio 117 verso, nr. 30, d.d. 07-07-1639.
46 Anthonisz verwerkte ook een ontwerp voor een groot bolwerk aan de noordzijde van de stad in zijn opmetingen, maar deze werd nimmer gerealiseerd.
47 Ook wel Van Houten genoemd.
48 Ook wel Sel of Van der Zel genoemd. Jacob Maertsz Sel werd geboren ca 1560 in Amsterdam en werd poorter van Alkm aa in 1595. Hij stierf in 1609 (vr. med. Willem van den Berg; uit: Bergs eigen HKA v. 2301).
49 RAA, ORA 136 fol.280- 280v (verkoop A447-W) en: RAA, ORA 136 fol.281 (verkoop erfje achter A447-O). In de omschrijving bij de verkoop van A447-W wordt als oostelijke belending Jacob Claesz van Houthum (=A447-O) genoemd en als westelijke belending de kinderen van Pieter van Sonnevelt (=A448-W).
50 RAA, ORA 187, folio 167 (nr. 46).

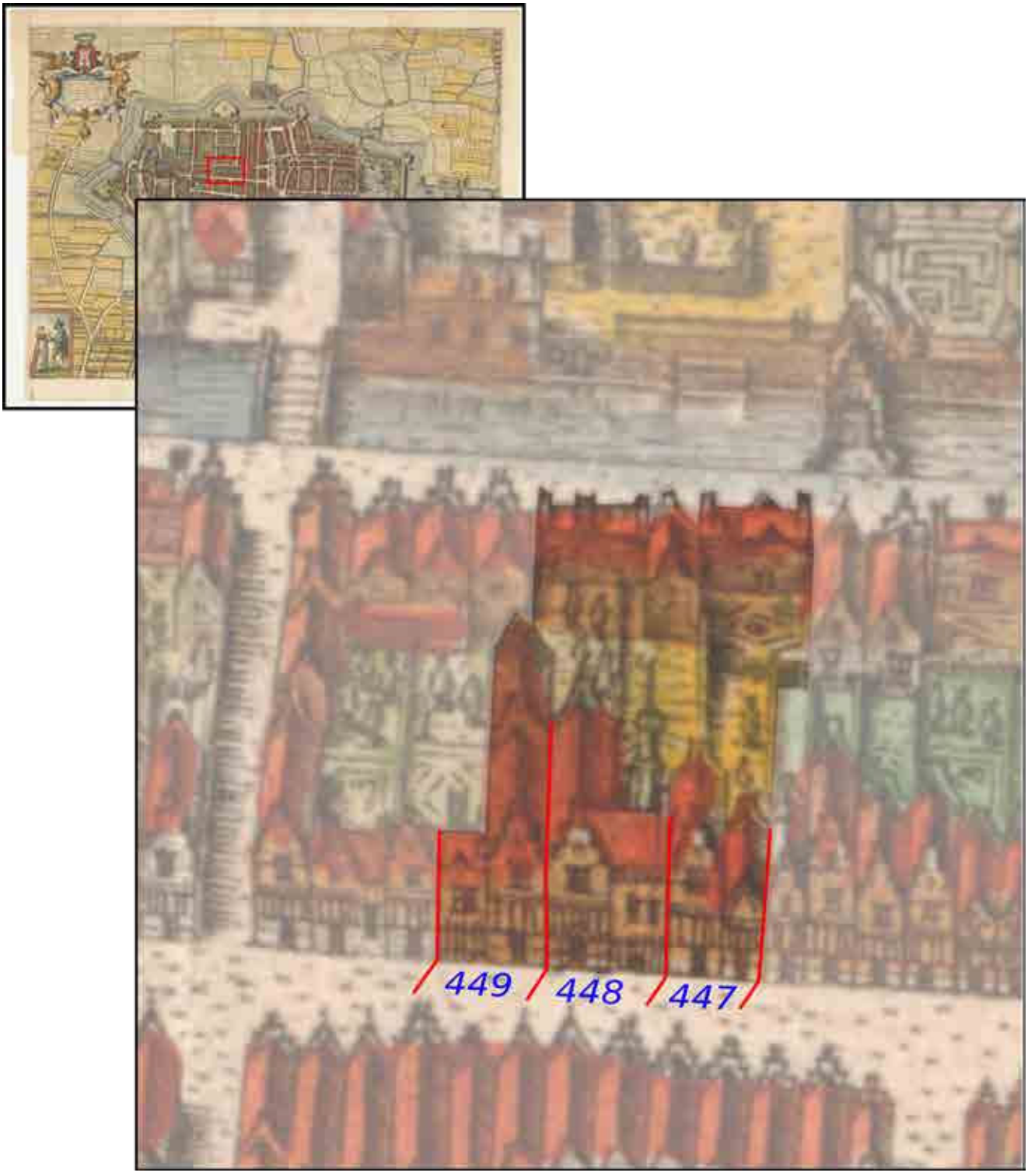

Afb.2-11 Uitsnede uit de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597. Het huidige adres Langestraat 64-66 komt overeen met de perceelnummers A447-449. De scheiding tussen de betrokken panden A447 t/m A449 is aangezet met rode lijnen. De percelen liepen door tot aan de Nieuwesloot (boven), alwaar zich bijgebouwen en stegen naar de Nieuwesloot bevonden. Het niet-gemaskeerde deel van de uitsnede trekt de blik van de lezer naar de opstallen en achtererven van deze percelen. Het Noorden bevindt zich boven.

2.1.7 Bebouwing en bewoners van A448 in de 16de eeuw[51]

In 1603 werd in opdracht van de officieren van de Oude of Sint Jorisdoelen een impressie geschilderd ter herinnering aan de belegering van Alkmaar in 1573 door de Spanjaarden (*afb.2-12*). Het aantal huizen is te klein en ook het perspectief is wat verwrongen (dit ogenschijnlijk met het doel alle gewenste informatie in één beeld te kunnen vangen), maar de schilder heeft duidelijk zijn best gedaan om in ieder geval een aantal markante herkenningspunten in beeld te krijgen. Zo is ook het dubbelpand aan de Langestraatzijde van perceel A448 met de traptoren herkenbaar afgebeeld, al zijn de afmetingen nogal 'opgeblazen', waarschijnlijk om het goed herkenbaar in beeld te krijgen. We kijken in dit schilderij vanuit het noorden naar Alkmaar en zien de panden van A448 vanaf de achterzijde, bestaande uit een relatief breed en hoog huis van het diepe type (A448-W) en een lager dwarshuis of zijkamer (A448-O) vóór de traptoren, beiden voorzien van een zadeldak met donkergrijze dakbedekking (leien of zwarte pannen). Het dwarse huis lijkt aan de Langestraatzijde voorlangs het hoge diepe huis door te lopen in oostelijke richting, alsof het dichter bij de Langestraat ligt. De traptoren lijkt – net als het diepe huis van baksteen te zijn, met een houten bekroning in de vorm van een uivormige spits. Ook lijkt de traptoren (vrijwel) los te staan van het dwarse huis én het diepe huis waar het toe behoort. Tot slot zien we aan de oostzijde van het diepe huis een schoorsteen weergegeven.

Afb.2-12 Uitsnede uit 'De belegering van Alkmaar in 1573 door de Spanjaarden' (1603), geschilderd voor de Oude of Sint Jorisdoelen (Stedelijk Museum Alkmaar).51 De bebouwing aan de Langestraatzijde van perceel A448 met de traptoren voorzien van spitse bekroning (bij A448-O) bevindt zich in het midden van de uitsnede.

Het dubbelpand met de traptoren is ook in oudere afbeeldingen van Alkmaar terug te vinden. Reeds in 1580 (dus slechts 7 jaar na de belegering door de Spanjaarden) werd dezelfde ingrijpende gebeurtenis vastgelegd door Pieter Adriaensz Cluyt (*afb.2-13* en *2-14*). Hij vervaardigde zelfs een weergave in twee delen, waarmee we zicht krijgen op de belegering gezien vanuit het noorden én vanuit het zuiden. Het beeld vanuit het noorden vertoont veel gelijkenis met het jongere schilderij uit 1603. Ook hier lijkt het dwarse huis dichterbij de Langestraat te liggen. De traptoren valt echter in alle opzichten veel minder fors uit en lijkt ingebed in de ogenschijnlijk brede(re) achtergevel van het dwarse huis op A448-O.[52]

Het beeld vanaf de zuidzijde van Alkmaar lijkt de eerder gedane waarnemingen te bevestigen en leert ons zelfs veel over de architectuur van het huis. Het diepe deel van het huis bestaat uit twee delen, een relatief laag voorhuis met een hoger opgetrokken achterhuis.[53] De schildering van Cluyt bevat een hoge mate van realisme, behoudens de overdreven dimensies van de bebouwing aan de Langestraatzijde van perceel A448. Hiervan kan de lezer zich echter in de paragraaf over de archeologische resten laten overtuigen. Hoe dan ook, Cluyt schilderde een relatief laag voorhuis met een topgevel met opklimmende nissen en toppinakels. Het voorhuis is duidelijk voorzien van een gemetselde schoorsteen aan de westzijde. Het hoger opgetrokken achterhuis is voorzien van een puntgevel met opklimmende nissen en heeft een schoorsteen aan de achterzijde van de nok. Het dwarse deel van het huis (A448-O) is van vergelijkbare hoogte als het voorhuis en heeft aan de voorzijde een rood pannendak. Erachter is het silhouet van de ranke traptoren herkenbaar.

Het dubbelpand met de traptoren op perceel A448 is ook al herkenbaar in de oudste kaart van Alkmaar, van de hand van Jacob van Deventer uit circa 1561 (*afb.2-15*). In opdracht van het toenmalig Spaans gezag over de Nederlanden, vervaardigde deze landmeter en cartograaf onder meer plattegronden van de Nederlandse steden. Doel van de kaarten was een snelle oriëntatie voor militair gebruik. Met dit oogmerk is vooral het stratenplan van belang, maar zijn ook markante gebouwen iets gedetailleerder weergegeven. Perceel A448 kunnen we herkennen aan de vaag weergegeven traptoren achter de oostelijk gelegen zijvleugel, waarmee we deze traptoren in ieder geval reeds kunnen traceren tot het jaar 1561.

51 Mogelijk betreft dit een kopie door Adriaen Pietersz Cluyt, schilder (+1604.01.b14, 4g), zoon van Pieter Adriaensz Cluyt (+1586.04.b23, 4g) naar het origineel uit 1580, geschilderd door zijn vader (vr. med. Willem van den Berg).

52 Het ogenschijnlijk bredere dwarse huis (feitelijk een zijvleugel van het hoofdpand) berust op een vergissing of welbewuste vertekening door de schilder. De bebouwing aan de Langestraatzijde van perceel A448 zou zich daarmee uitstrekken tot over het voorerf van A447, hetgeen bepaald niet aansluit bij de bekende eigendoms-geschiedenis van dit perceel (vr. med. Willem van den Berg; uit: Bergs eigen HKA v. 2301).

53 Deze situatie doet erg denken aan de situatie in de kaart van Drebbel ter plaatse van A449-O. Het lijkt er sterk op dat Drebbel zich een huis heeft vergist bij het intekenen van dit achterhuis.

Afb.2-13 Uitsnede uit ‘De belegering van Alkmaar door de Spanjaarden, gezien vanuit het noorden’, door Pieter Adriaensz Cluyt (1580), eveneens in opdracht van de Oude of Sint Jorisdoelen (Stedeljk Museum Alkmaar). Het dubbelpand aan de Langestraatzijde van perceel A448 met de traptoren bevindt zich in het midden van de uitsnede.

Afb.2-14 Uitsnede uit ‘De belegering van Alkmaar door de Spanjaarden, gezien vanuit het zuiden’, door Pieter Adriaensz Cluyt (1580), eveneens in opdracht van de Oude of Sint Jorisdoelen (Stedeljk Museum Alkmaar). Het dubbelpand aan de Langestraatzijde van perceel A448 met de traptoren bevindt zich in het midden.

Afb.2-15 Uitsnede uit de kaart van Jacob van Deventer uit 1561 (Provinciaal Archief Noord-Holland). Het huidige adres Langestraat 64-66 ligt binnen de rode cirkel. Het Noorden bevindt zich boven.

Over de eigenaren van A448 en A449 in de 16de en vroege 17de eeuw is nog het nodige te vermelden, te beginnen bij Andries Willemsz van Oudshoorn van Sonnevelt. Geboren in 1490 als zoon van Meester Willem Andriesz en Elisabeth Jans, voerde hij de achternaam van Oudshoorn.[54] Na de verwerving van de heerlijkheid Sonnevelt in 1539 kwam de herkomstnaam Van Sonnevelt in zwang, vooral bij zijn nazaten.[55] Hij trouwde in 1516 met Wilhelmina Pietersdr Paling, dochter van de Alkmaarse burgemeester Pieter Claesz Paling (Jeruzalemganger) en Josina van Foreest Willems (*afb.2-16*). Andries was hier sinds 1517 gevestigd als rentmeester van de abdij van Egmond (in deze functie volgde hij zijn schoonvader op).

Een leven in weelde anno 1516 (door Willem van den Berg)[56]

In januari 1516 trouwden een jongeman uit Amsterdam, Andries Willemszoon, amper 25 jaar oud, en een meisje uit Alkmaar, Wilhelmina Pieters, 17 jaar, en zij kochten het jaar daarop als woning het grote huis aan de Langestraat (A448), dat onderwerp is van dit rapport. We vermoeden dat dit huis door Wilhelmina's ouders werd betaald als deel van de bruidsschat.

Meestal weten we over huiseigenaren en bewoners in deze periode erg weinig, hoogstens een naam, eventuele openbare functies en wat belastinggegevens.

Afb.2-16 Dubbelportret van Andries Willemsz van Outshoorn en Wilhelmina Pietersdr Paling, rond 1540 geschilderd door de Alkmaarse meester Maarten van Heemskerck, een leerling van de vermaarde kunstenaar en ingenieur Jan van Scorel (Stedelijk Museum Alkmaar).

54 De naam Van Oudshoorn is een herkomstnaam, terug te voeren op de grootvader van Andries Willemsz moeder (vr. med. Willem van den Berg; uit: Bergs eigen HKA v. 2206).
55 https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/archieven/archieven-2/details/NL-AmrRAA-10.6.4.041/keywords/paling%20foreest (Onder het kopje 'Bereik en inhoud van het archief').
56 Zie ook Dudok van Heel 2012.

Hier is dat anders, doordat van Andries een "Rentboeck" bewaard is gebleven, waarin hij in 1516 uitvoerig inventariseerde hoe hij er materieel / financieel voorstond en welke inkomsten hij uit zijn bezit zou verwerven, nu hij voor het eerst op eigen benen kwam te staan.[57] Zijn vader was al tien jaar dood, zijn moeder nog maar net, ze overleed in december 1515. Hieronder volgt een korte schets van de positie van het bruidspaar, op grond van een eerste inventarisatie van het Rentboeck en andere bronnen.

Andries Willemsz werd geboren in Amsterdam rond 1492. Hij was de enige zoon van mr Willem Andriesz (ca 1450/55-<1506), een rijke koopmanszoon, student rechten in Leuven (1473), Jeruzalemvaarder, schepen, raad in de vroedschap en burgemeester van Amsterdam - en zijn tweede vrouw Lysbeth Jans (van Oudshoorn), weduwe van Gaeff Gerritsz Benningh (+1487). Lysbeth kwam ook uit een rijke Amsterdamse koopmansfamilie die later naar Gent verhuisde. Andries studeerde eveneens in Leuven (1511), maar maakte zijn studie niet af want hij is nooit als meester vermeld. Hij had een halfzuster uit vaders eerste huwelijk Hillegont Willems (x Pieter van der Moelen) en een volle zuster Mariken Willems (+1519, x mr Jasper van Halmale), beiden gehuwd en wonend te Antwerpen.

Wilhelmina Pieters was de rijkste erfdochter in Alkmaar. Zij was enig kind van Pieter Claesz Paling alias Pieter Coman Claesz (ca 1467-1546), Jeruzalemvaarder, schepen, raad in de vroedschap, burgemeester, rentmeester van de Abdij van Egmond in Kennemerland 1506? (1512)-1531, en Josina van Foreest (Haarlem ca 1475- Alkmaar 1541). Hij was voor de gedwongen leningen van de burgerij aan de stad 1532-1542 getaxeerd op een vermogen van f 12.000 (1534 ƒ50.000! na protest 1536 gereduceerd tot f 16.000, in 1546 ƒ20.000). In alle opzichten was dit een veelvoud van het vermogen van de andere lokale rijken.[58]

We zien in bovenstaande ranglijst (*tabel 1*) dan ook dat Pieter Claesz Paling door het stadsbestuur in 1534 ver boven de rest van het kleine groepje super-rijken in Alkmaar werd gesteld. Na protest van zijn zijde werd de schatting van zijn kapitaal flink naar beneden gesteld op ƒ16.000, wat nog steeds meer dan het dubbele was dan de som waar de nr. 2, Jan Jansz van der Nijenburg voor werd aangeslagen.

Tabel 1 Overzicht van de 15 hoogst getaxeerde vermogens in 1534

Aangeslagen perso(o)n(en)	Kapitaal	Adres (Kadastraal perceel)
Pieter Claesz Paling	ƒ50.000 -> ƒ16.000	Langestr. NZ hoek Mient (A499-A500)
Jan Jansz van der Nijenburg	ƒ7.000	Koorstraat (A820)
Augustijn van Teylingen	ƒ6.000	Langestr. ZZ (A597-A598)
Lucie Olbrants	ƒ6.000	Houttil (A458-A459)
Symon Jansz Brouwer	ƒ6.000	Houttil (A88)
Machtelt Maertens we. Jacob Pietersz van Ziel	ƒ5.500	Langestr. NZ (A399)
Dirck Symonsz van Neck	ƒ5.000	Doelenstr. (A287-b)
Heyndrick Willemsz met vrouws Kinderen	ƒ5.000	Mient WZ (A491)
Coman Dirck Gerritsz	ƒ4.500	Mient WZ (A487-b+c)
Jan Jaconsz (Roest)	ƒ4.000	Langestr. NZ (A395?)
Andries Willemsz van Oudshoorn	ƒ4.000	Langestr. NZ (A448+A449-oost)
Wed. Reyer Cornelisz Boonkoper	ƒ4.000	Houttil (A462)
Andries Pietersz Zel	ƒ4.000	Fnidsen (B341)
Jorden Van Foreest	ƒ3.500	Langestr. NZ (A439)
mr Bartelmies Jansz Steenhuys	ƒ3.500	Koorstraat (A823-a)

57 „Rentboeck" of legger van de bezittingen en inkomsten van Andries Willemsz. van Oudshoorn en van zijn vrouw Wilhelmina Pietersdr. Paling. 1516 – 1535. RAA, Arch. Provenhuis Paling & Foreest nr. 555. https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/archieven/archieven-2/file/b59b2b-4704383c6092781e0e9b1d8398

58 Bron: Stadsarchief Alkmaar inv.nr.707

Op grond van dezelfde ranglijst lijkt Andries Willems van Oudshoorn tot de hekkesluiters van deze kopgroep te hebben behoord, met een geschat vermogen van ƒ4.000. Het Rentboeck van Andries Willemsz geeft ons echter een unieke blik in zijn eigen boekhouding. Hieruit konden onderstaande bezittingen en inkomsten worden gedestilleerd:

A. tafelzilver (lepels, kroezen, zoutvaten e.d.); pillegiften[59] voor de eerste twee zoons, Willem 1520-1569 en Claes 1521-23;[60]

Inkomsten uit: vele losrenten en lijfrenten, en oud-eigen ofwel eeuwige pachten uit huizen te Amsterdam, samen jaarlijks 680 gulden; landpachten te Schellinkhout ƒ89, Katwoude ƒ38, Bergen ƒ17, Alkmaar ƒ6, Uitgeest ƒ16, A'dam en Duivendrecht ƒ31, samen jaarlijks 197 gulden.

B. (geschatte) inkomsten uit verpachte landerijen ingebracht door Wilhelmina: te Heiloo 30 morgen, Bergen 17 morgen, Akersloot 5 morgen, Limmen 3 morgen, Heemskerk 2 morgen, Alkmaar ca 5 morgen,samen 62m, gemiddelde huurwaarde per morgen 5 gulden, samen jaarlijks 310 gulden

C. Vrijgekomen hoofdsommen van afgeloste rentebrieven en herbelegd kapitaal 1522-1529.[61]

Als we uitgaan van een geschat gemiddeld rendement van 6% (dat heette toen in losrentebrieven: de penning 16 en was de norm) dan is de vermogenswaarde van de jaarlijkse inkomsten van Andries alleen al 877 x 100/6 = 14.616 gulden en van Wilhelmina 310 x 100/6 = 5.166 gulden, nog los van aanvullend kapitaal in de vorm van contant geld, onroerend goed en waardevolle mobilia.[62]

Dit betekent in elk geval dat het vermogen van Andries & Wilhelmina in de gedwongen Stadslening van 1534 enorm onderschat is! Dit lijkt te worden bevestigd door een kleine aantekening in het Rentboeck (fol.4a). Hierin memoreert AW dat hij op 22 augustus 1518 (Ste Bertolomeusavont) in presentie van zijn oom Cornelis Jansz van Oudtshooren en neef Ghysbrecht Thaemsz godsridder (nog een Jeruzalemvaarder) in betaling van zijn exue aan de stad Amsterdam 40 rijnsgulden heeft betaald in aflossing van de totaal te betalen vi c (=600) gulden. Exu-belasting op erfenissen die buiten een jurisdictie vielen, of vertrekkend kapitaal van burgers die verhuisden blijkt in Alkmaar in ca 1535-40 3,5%, en later 4% van het vluchtkapitaal te bedragen. Alles was nog wat goedkoper in 1518, dus reken die f 600 exu nu eens tegen een tarief van 3%, dan komen we op een kapitaal van ƒ20.000.
Onderschatting van prive-vermogen en inkomen door de overheid, zoals bij de Alkmaarse gedwongen leningen in 1534-42 was normaal; er rustte op die zaken tot ver in de 20ste eeuw een groot taboe. Niemand had inzage in de boeken. Pas met de invoering en acceptatie van een vorm van inkomstenbelasting sleet dat een beetje. Bij overschatting werd er door de burgerij (vaak met succes) geprotesteerd, onderschatting werd vanzelf graag geaccepteerd. De klacht tegen de overschatting van Pieter Paling in 1534 op ƒ50.000 leidde vermoedelijk tot een forse onderschatting van ƒ16.000. Wellicht ligt de waarheid ergens in het midden (ƒ30.000)? Dan is de schoonzoon een passende partij geweest voor zijn dochter.

Resumerend is het beeld: Andries mr Willem Andriesenzoon is geboren met een gouden lepel in de mond; studeerde rechten (en Latijn) in Leuven en was (net als zijn vader) allang geen koopman meer, maar rentenier van het belegde kapitaal uit de nalatenschap van zijn voorouders. Zo oefende hij zich in boekhouden, hielp zijn schoonvader vanaf ca. 1527 met het rentmeesterschap van de Abdij van Egmond, en nam die erefunctie in 1531/32 van hem over. De inkomsten uit landpachten werden niet zelden aangevuld door de toegift van boter, kaas, paling, snoek, twee kapoenen (haantjes, altijd per twee) en dergelijke voor eigen gebruik.
Andries wilde geen poorter van Alkmaar worden (1541 afkoop van verplichtingen voor 12 jaar behalve de accijns op verbruikte waren) en woonde ook wel langere perioden buiten Alkmaar (Haarlem, Oudewater).[63] Hij bekleedde geen enkel stadsambt met uitzondering van een enkel jaar kerkmeesterschap in 1539, wat verband lijkt te houden met de afronding van de bouw en inrichting van de Grote Kerk.
Hij was wel de man die de schilder Maerten van Heemskerck uit Haarlem kende - de initialen AxW en de wapens Van Oudshoorn en Paling op de rijke lijst van een Adam en Eva uit ca.

59 Het was in vroeger tijd gewoonte dat, wanneer een kind gedoopt werd, de zogenaamde doopheffers – zij die de pasgeborene ophieven om het te laten dopen – aan hun petekind een geschenk gaven. Dit noemde men de pillegift. Het eerste deel van de samenstelling vereist wel een verklaring. Het reeds in het Middelnederlands bekende woord pille betekende: doopkind, petekind en is ontleend aan het Latijnse woord pupillus, onmondige, wees, dat in de vorm pupil nog algemeen bekend is (zie http://www.etymologiebank.nl/trefwoord/pillegift, naar P.H. Schröder (1980), Van Aalmoes tot Zwijntjesjager, Baarn.

60 NB. twee dochters van Andries Willemsz, mogelijk al geboren 1517-18 in Haarlem, zijn nergens in het Rentboeck vermeld!

61 In de periode 1520-1530 zette Andries in 51 rentebrieven bijna 6000 gulden uit in Alkmaar en de omliggende dorpen tegen meestal 6% rente; we vermoeden dat dit geld grotendeels kwam van afgeloste Amsterdamse brieven. Daarnaast kocht hij in 1524 in Alkmaar een boomgaard met huis en schuur op het Ritsevoort; de fruitoogst hield hij soms zelf, de schuur hield hij steeds ("om zakken en anders daarin te leggen"); het voorhuis werd verhuurd; voorts kocht hij in 1528/29 acht perceeltjes land, vier onder Koedijk en vier onder Bergen in de Reker (polder).

62 Bij een lager rendement, bijv. 4% worden de kapitalen resp. 22.000 en 7.750 gulden; bij een hoger rendement van 8% resp. 11.000 en 3.875 gulden.

63 Haarlem: Rentboeck fol.76v ("anno xvii en xviii zoe stondt voorn. huys lege want wij doe ter tyt te Haerlem woonde; anno 1520-1529 zoe hebbent wij selven bewoont". Tevens werd het laatste testament van AW en WP voor een Haarlemse notaris verleden (1555.08.16 not.Albert Claesz Raet) al dacht Wortel dat hij een Alkmaarder was. Oudewater: Fasel z.j. 'Stadsarchief', inv.nr.329 en regest nr.174 d.d. 8 november 1541 (overeenkomst van Andries van Sonnevelt en zijn zoon Willem, komende van Oudewater, met burgemeesters van Alkmaar).

1530 door de meester wijzen hem en zijn vrouw aan als opdrachtgevers.[64] Eerder al (ca 1520) portretteerde Van Heemskerck Pieter Claesz Paling en zijn vrouw Josina van Foreest - die ook uit Haarlem kwam - en nu (1538) haalden zij hem naar Alkmaar voor het maken van het enorme altaarstuk voor het Sint Laurensaltaar van de Grote Kerk, terwijl hij in dezelfde periode ook Andries en Wilhelmina portretteerde (*afb.2-16*). Deze laatste twee werken zijn in onze tijd topstukken van het Stedelijk Museum Alkmaar. Wilhelmina heeft tijdens de beeldenstorm (1566) waarschijnlijk een prominente rol gespeeld in de bescherming van de kunstschatten van de kerk.

Het bezit van Andries Willemsz van Oudshoorn en Wilhelmina Paling aan de noordzijde van de Langestraat

Onderzoek naar de eigenaars ter plaatse bevestigt dat het dubbelperceel A448 met de daarop gelegen opstallen in de 16de eeuw eigendom was van Andries Willemsz van Oudshoorn van Sonnevelt en zijn vrouw Wilhelmina. Zij kochten – vrij kort na hun huwelijk – het perceel met opstallen op 4 mei 1517 voor de destijds kapitale som van ƒ1.000,-.[65] Deze aankoop alsmede de betaling van de transactie werden op 22 mei 1528 bij akte van kwitantie bevestigd door de erfgenamen van Alydt Pieter Kannemakersdr, weduwe van Arys Basien (ook wel: Andries Basgen), die het bij haar leven al verkocht had aan Andries Willemsz van Oudshoorn (*afb.2-17*). De transcriptie van de akte van kwitantie van 1528 luidt:

Wy Claes Jan Heertgisz ende Frans Janszoon schepenen in Alcmair oirconden mits desen brieve bezeghelt mit onse zeghelen dat voir ons ghecomen zy(n) meester Pieter Basien priester, meester Jan Pieterszoon Balling medicus, ende Doede Jansz vervanghende Pieter Wouterszoon van Hoorn haer zwaegher;
Ende bekenden van Andries Willemsz van Oudtshoorn al voldaen en wel betaelt te wesen den laesten penning mitten eersten voir een huys ende erve met twee cameren en(de) een schuer mit heuren erven, achter an deurgaende up die Nyeuwesloot mit een deurgang bezyden die schuer ende mit een leech erve an d' oistzyde vant principael huys [=voornaamste huis van het onroerend goed in de akte], up welcke leech erve staet jairlicx an pastoirpacht [=in de koopvoorwaarden opgenomen eeuwigdurende jaarlijkse toekenning aan de pastoor van de Grote Kerk in Alkmaar] ses stuvers;

Afb.2-17 Akte van kwitantie van de verkoop van Kad.A448 aan Andries Willemsz van Outshoorn, 22 mei 1528 (Regionaal Archief Alkmaar).

Ende is tselve huys ende erve mit zyn leech erve staen(de) en legghen(de) binnen der stede van Alcmair ande noordtzyde van der Langhestraete dair lendens van zyn Frans Janszoon an de westzyde ende Fra(n)s Franszoon an de oistzyde, ende voirts deurgaen(de) mit die cameren schuer en(de) deurgang noirts up ande Nyeusloot alzoot Alydt Pieters kannemaeckers die weduwe van Arys Basien bezeten heeft die welck de voirn. Andries Willemsz tselve huys erve leech erve cameren schuer ende deurgang (ver)cocht hadde in heur leven;
Ende beloeven de voirn. m Pieter, m Jan en Doede Jansz altgunt dat voirscreven staet vercocht te wesen te vryen en(de) te waeren alsmen alzulcx belast alst voren sculdich is te vryen ende te waeren naeden stede rechte van Alcmair. Des toirconde onse zeghelen hieran ghehanghen upten xxii in maio anno xv_c acht ende twintich.[66]

Het heeft er alle schijn van dat met het 'principaelhuys' het diepe pand op A448-W bedoeld werd. De 'schuer' stond naast een poort op het erf van A448, vermoedelijk aan de Nieuwesloot. De

64 Zie ook Dudok van Heel 2012.
65 Verkoop van een huis (en erf) in de Langestraat, belend oost Wouter Woutersz Brouwer = Kad.A447-b, west Jan Claesz glazemaker =? Voor meer inzicht in de waardering van de gulden zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Hollandse_pond; en: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjk_o_v9obuAhXLwAIHHa3LAgcQFjAAegQIBBAC&url=https%3A%2F%2Fopenaccess.leidenuniv.nl%2Fbitstream%2Fhandle%2F1887%2F72920%2F13-02-05_het-geld-van-de-republiek_h-w-jacobi.pdf%3Fsequence%3D1&usg=AOvVaw3qycL_hlowzzt7Gn_UsP9k.
66 RAA, Arch. Provenhuis Paling & Foreest nr.595. Aankomsttitel voor Andries Willemsz van Oudshoorn van een huis en twee kamers met hun erven aan de noordzijde van de Langestraat. 22 mei 1528. Transcriptie: Willem van den Berg. Zie ook: https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/archieven/archieven-2/scans/NL-AmrRAA-10.6.4.041/2.7.9.1/start/0/limit/10/highlight/1; en: https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/archieven/archieven-2/scans/NL-AmrRAA-10.6.4.041/2.7.9.1/start/0/limit/10/highlight/2.

twee kamers aan de Nieuwesloot werden door hem verhuurd.[67] *Saillant detail in de aankomsttitel is verder het 'leech erve' ten oosten van het 'principaelhuis'. Dit erf kan binnen de context van de kwitantie van 1528 bijna niet anders dan perceel A448-O zijn geweest. Ten tijde van de verkoop was dit deel van perceel A448 kennelijk onbebouwd.*
Het bovenstaande wordt op details bevestigd door genoemde belendingen bij de verkoop van A449, eveneens aan Andries Willemsz van Oudshoorn op 15 december 1531 (afb.2-18):

Wy Bertelmeeus Ysbrantsz ende Phillips Roncxsz scepenen in Alcmaer. oirconden ende kennen dat voer ons quam Frans Jansz, schout van Petten.
Ende bekende voir hem ende synen erven verkoft te hebben ende vercoopt mit dese(n) brieve Andries Willemsz een vry huys en erve viercant duergaende tot op die Nyewesloot met eenen nieuwen kamer daerachter an staende daer nu ter tyt in woent Cornelis Jansz glaesmaecker (=glaszetter óf glasschilder)[68] *van Egmont met eenen vryen stege ende vuytganck en 't vorsz[eide] huys staende ende is leggende binnen der stede vriheyt van Alcmaer in de Langestraet daer lendens van zijn (=belend met) die vorsz Andries Willemsz camer an de oistsyde ende Floris Jansz ande Westsyde én de vorsz achterkamer is belent noordoistsyde met den vorsz Andries Willemsz ende Jan Snyer ande westsyde.*

Afb.2-18 Verkoopakte van Kad.A449 aan Andries Willemsz van Outshoorn, 15 december 1531 (Regionaal Archief Alkmaar).

Van welcke vercopinge de voirn[oemde] Frans Jansz hem bekende van Andries Willemsz voirn al voldaen ende duechdelicken daer van betaelt te weesen den lesten pennynck mitten eersten. Belovende daerom(m)e 't vorsz huys te vrijen ende te waeren mitsgaders de vorsz achterkamer mitten stege ende vuytganck als men in gelycken sculdich is te doene onder verbant van alle syne goeden sonder arch [=verdachte omstandigheden] ende list. Deze oorkonde hebben wij schepenen voirn onse(n) segelen hier beneden an gehangen upten vijftienden dach van december a(nn)o … [vyftien] een ende dertich / [w.g.] Teylingen.[69]

We zien dat Andries Willemsz, als oostelijke buurman, het naastgelegen huis en erf [=A449] met een nieuwe kamer achterom koopt. De genoemde belendingen sluiten tot dusverre naadloos aan bij de situatie als omschreven in de kwitantie van 22 maart 1528, al zal in het onderstaande al spoedig blijken dat hij daarmee nog niet het hele perceel A449 tot zijn eigendom kon rekenen.

Na zijn overlijden bleef zijn weduwe, Jonkvrouw Wilhelmina van Sonnevelt, niet stilzitten. Blijkens een aankomsttitel van 5 februari 1558 kocht zij een kamer en erve op de Lange Nieuwesloot:

Wy Aeriaen D[oe]denzoen en(de) Ysbrant Franszoon scepen(en) in Alcmaer oerconden en(de) kennen dat v[oo]r ons gecomen is Marytgen de dochter van Cornelis Jans Scelten by h[a]er hebbende Jan Melisz haer bestorven voicht ende bekende voe[r] haer ende haeren erven by consent van haer voicht voirsz vercoft te hebben ende vercoopt met desen bryeve Joncfrou Wilhelmyne van Zo[n]nevelt de naegelaten weduw van wylen Andries Willemsz van O[us]thoorn een vrye camer met haer erff zoe groot en(de) cleyn als deselve nu ter tyt staende en leggen(de) is binnen der stede van Alcmaer upte Lange Nyeuwesloet daer naestan belent zyn dye camers van de voirsz Joncfrou ande westzyde ende den vuytganck van Andries Pieter Zellen huys ande oistzyde
Van welcke vercoepinge dye voorn. Marytgen mit haer voichts hant haer bekende van de voirsz Joncfrouw van Zonnevelt al voldaen ende wel betaelt te weesen den laesten penninck mitten eersten, belovende daeromme voer haer ende haren erven by consent als voren die voorsz camer mit haer erff te vryen en vry te waren nae der stede rechten van Alcmaer onder tverbant van all haere goeden roerende ende onroerende tegenwoordich en toecomende geen uytgesondert subject te wesen trecht van custinghe willeceur maecxel ofte heerlicke sculde ende tot meerder zekerheyt soe heeft die voirsz Jan Melisz hem geconstitueert waerborch

67 (fol.75v-76v): 'item verhuert mijn achterhuys en camers staende op die Nyeuwesloot ingaende mey xxiii een jaer om viii p(hilips) guldens aan Gheryt Jacobsz van Scorel; 1524 Simon Moyses 8g, 1525 Vechter Pietersz 10g, 1526-1528 mr Claes Verwer (= Claes Pietersz, pastoor van Alkmaar) 8g 10st, 1529 mr Ysbrant (= Pietersz) 8g.'
68 Geerdink 2012, 130-131.
69 RAA, Arch. Provenhuis Paling & Foreest nr.595, inventarisnr:: NL-AmrRAA_10.6.4.041_0169_0595_001-002. Aankomsttitel voor Andries Willemsz van een huis en erve met een kamer aan de noordzijde van de Langestraat. 15 december 1531. Transcriptie: Willem van den Berg. Zie ook: https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/archieven/archieven-2/scans/NL-AmrRAA-10.6.4.041/2.7.9.2/start/0/limit/10/highlight/1.

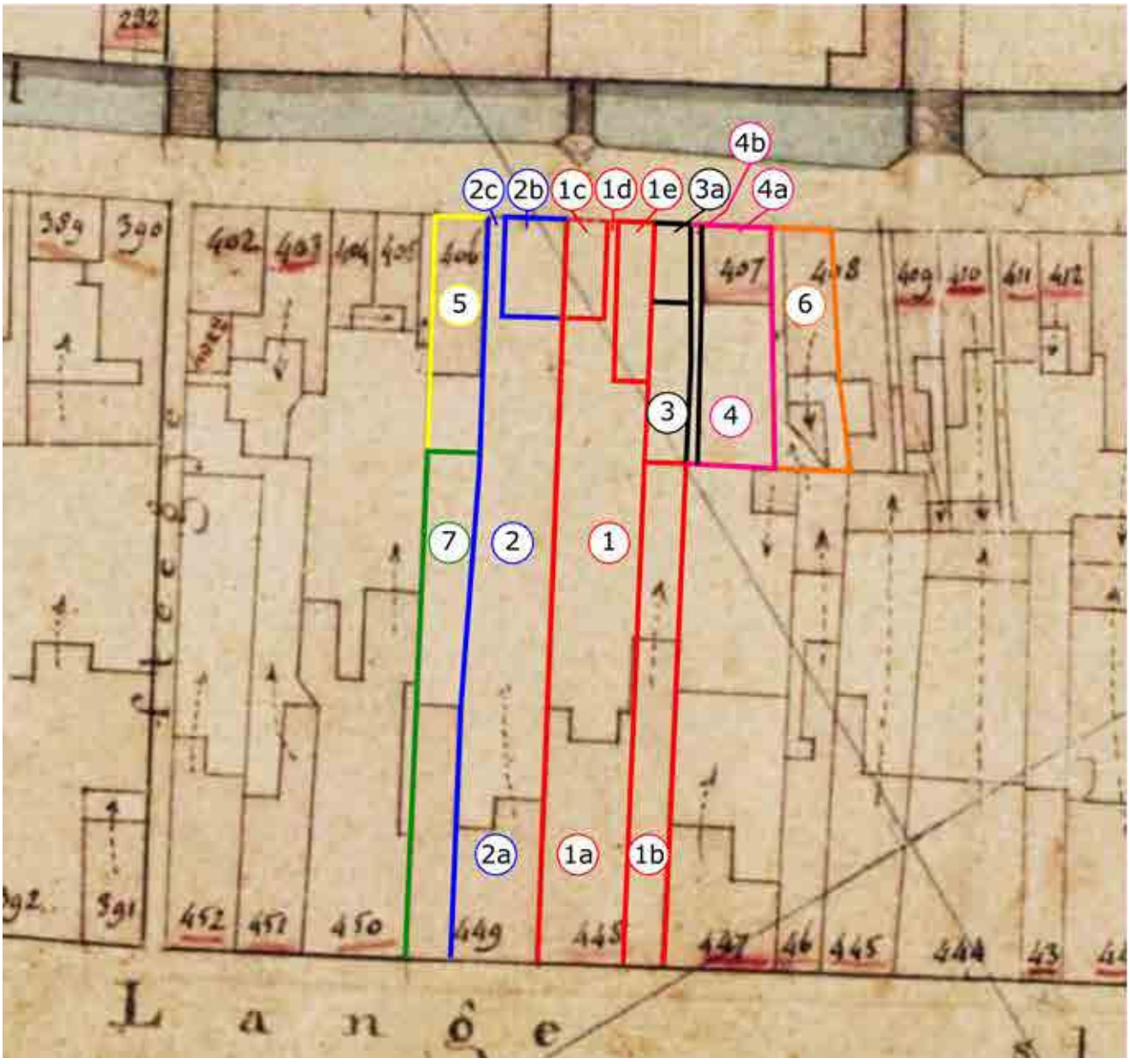

Afb.2-19 Het onroerend goed van Andries Willemsz van Oudshoorn van Sonnevelt en zijn vrouw Wilhemina Paling tussen Langestraat en Nieuwesloot naar de beschrijvingen in de transporten van 1528, 1531 en 1558(2x) geprojecteerd op de kadastrale minuut van 1826

voor den voirn. Marytgen stellende ten onderpande vandien twee huysen met zyn erven aen malcanderen staende upte Leedt an de zuytzyde, daer naestan belent zyn Jan Pietersz an die oistzyde en Pieter Roeloffsz ande westzyde, mitsgaders daer toe alle zyn andere goeden roerende en onroerende tegenwoordich ende toecomende geen vuytgesondert omme by gebreecke van waernisse als voren daer aen te moegen verhalen ende doen verhalen inder manieren als boven,
Alle ding ter goeder trouwen ende sonder bedroch, des toirconde zoe hebben wy scepen(en) voirn. elcx onsen zegel hyer beneden angehangen upten vijfden dach van februaryo Anno xv_c acht en vijfftich nae tgemeen scryven w.g. De Teylingen.[70]

Gelet op de genoemde belendingen moet het gaan om de aankoop van een kamerwoning met bijbehorend erf in de noordoosthoek van het latere kadastraal perceel A448
Al op 10 mei van hetzelfde jaar 1558 kocht Wilhelmina óók het huis en erf ernaast, op perceel A407. Dit blijkt uit de aankomsttitel van die datum:

Wy Lucas Andriessz ende Dirck Maertsz scepenen in Alcmaer oerconden ende kennen dat voer ons gecomen zyn Joost Gerritsz voer hem selven, Baernt Gerritsz mede voer hem selven ende Zybrant Gerritsz mede voer hem selven, ende tesaemen vervangende Aerjan Gerrytsz ende Cornelis Gerritsz; Jan Janssz als man ende voicht van Dyeuwer Gerritsdr zijn huysvrou ende Ghysbert Franssz als man en voicht van Gryete Gerritsdr zijn huysvrou, hoeren broeders ende susters, ende bekenden inder qualite als voren vercoft te hebben ende vercoepen met desen bryeve Joncfrou Wilhelmyne van Zonnevelt de nagelaten weduwe van Andries Willemsz van Ousthoorn een huys mit zyn erve zoe groot ende cleyn als tselve staende en leggende is binnen der stede van Alcmaer upte Nyeuwesloet daer nu ter tyt naest an belent zyn de camer van de voirsz Joncfrou van Zonnevelt ande westzijde ende Thomas Bartelmeeusz met A(m)brosius dye bode an de oistzyde,
belast wesende tvoirsz huys mit zyn erve met dartich stuver sjaers godt te eeren [ook hier is sprake van een aan het betreffende onroerend goed gekoppelde gelofte tot een jaarlijkse uitkering i.c. 30 stuivers aan een geestelijke of kerkelijke instelling], van welcke vercoopinge dye voirn. Comparanten in der qualite als voren hen bekende vanden voirsz Joncfrouw van Zonnevelt al voldaen ende wel betaelt te weesen den laesten penninck mitten eersten, belovende daeromme tvoirsz. huys mit zyn erve boven die voirn. belastinge te vryen ende te waren alsmen een huys mit zyn erff belast als boven voirts sculdich is te vryen ende te waeren naeder stede rechten van Alcmaer onder tverbant van alle hoere goeden roerende ende onroerende tegenwoordich ende toecomende geen vuytgesondert subject te weesen trecht van custinge willekeur ende maecxel, Alle ding zonder arch ende liste,
Des toirconde zoe hebben wy scepenen voirn. elcx onsen zegel hyer beneden angehangen upten x_en in May anno xv_c acht ende vijfftich w.g. De Teylingen[71]

We zagen eerder dat Andries Willemsz van Oudshoorn reeds in 1531 perceel A449 aankocht. Een klein deel van perceel A449 (inclusief pand A406 aan de zijde van de Nieuwesloot) aan de westzijde van het perceel moet echter buiten deze verkoop gebleven zijn. Dit kunnen we afleiden uit het kohier van de tiende penning van 1561.[72] In dat jaar wordt als eigenaar ene Jan Lourisz genoemd. De huurwaarde van ƒ6,- is dan ook opvallend laag voor een perceel aan deze straat. De overige panden op A449 (die op dat moment al in bezit waren van de familie Van Oudshoorn) kunnen op grond van de omvang en breedte van de percelen op een huurwaarde van ongeveer ƒ16,- worden geschat.[73]
Niet lang daarna moet ook dit laatste deel van A449 in handen van de familie van Oudshoorn zijn gekomen. In een transportakte bij de verkoop van huis en erf A450 wordt Hester van Sonnevelt – weduwe van Willem Andriesz, de zoon van Andries Willemsz en Wilhelmina – in het jaar 1575 genoemd als oostelijke belending.[74] Via haar belandt het eigendom uiteindelijk bij Bartha Teus.
Dit alles wekt sterk de indruk, dat Andries Willemsz van Oudshoorn en zijn vrouw direct een bod deden zodra er – aanpalend aan hun bezit – onroerend goed te koop werd aangeboden. Een mogelijke drijfveer hiervoor kan worden gevonden in het voordeel dat men hiermee ook de rechten op bestaande erfdienstbaarheden tussen aanpalende percelen in handen kreeg, om later bij verkoop of verhuur de voorwaarden zelf (opnieuw) te bepalen. Vanzelfsprekend konden alleen de rijksten zich dit permitteren.[75]

Uit het bovenstaande blijkt dat de huizen er erven van A448 en A449(-O) mét een aantal kamerwoningen en opstallen aan de Nieuwesloot in de 16de eeuw eigendom waren van Andries Willemsz van Oudshoorn van Sonnevelt en zijn

70 RAA, Arch. Provenhuis Paling & Foreest nr.598_001-002. Aankomsttitel voor Joncfrou Wilhelmina van Sonnevelt van een kamerwoning met erf aan de zuidzijde van de Lange Nieuwesloot, 5 februari 1558. Transcriptie: Willem van den Berg. Zie ook: https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/archieven/archieven-2/scans/NL-AmrRAA-10.6.4.041/2.7.9.5/start/0/limit/10/highlight/1.
71 RAA, Arch. Provenhuis Paling & Foreest inventarisnr. 598_003-004. Aankomsttitel voor Joncfrou Wilhelmina van Sonnevelt van een kamerwoning met erf aan de zuidzijde van de Lange Nieuwesloot, 10 mei 1558.Transcriptie: Willem van den Berg. Zie ook: https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/archieven/archieven-2/scans/NL-AmrRAA-10.6.4.041/2.7.9.5/start/0/limit/10/highlight/3.
72 Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief Staten van Holland voor 1572, inv. nr. 1203.
73 Dit op grond van de oppervlakte en aanwezige bebouwing op A449-O in verhouding tot die van het gehele complex (A449-O plus A448), waarvan de totale huurwaarde op ƒ52,-- werd vastgesteld. Meer over de huurwaarde van de betrokken panden in het Kohier van de 10de penning van 1561 volgt in het onderstaande.
74 Vr. med. Willem van den Berg; uit: Bergs eigen HKA v. 2301.
75 Vr. med. Willem van den Berg.

vrouw. Dankzij de inspanningen van Willem van den Berg kunnen we tot slot een goede indruk krijgen van de statuur van dit samengesteld bezit aan de Langestraat rond het midden van de zestiende eeuw.
In het Kohier van de 10de penning van 1561 worden de huurwaarden van de Alkmaarse panden in dat jaar vermeld.[76] Behoudens een molen buiten de Vriesepoort (huurwaarde: ƒ91,--) lijkt het samengesteld bezit van Andries Willemsz weduwe (hij stierf in 1555) het duurste huis van de stad (huurwaarde: ƒ52,--). Het daaropvolgende huis qua huurwaarde is het onder Alkmaarders bekende Hooge Huys, gelegen bij de Grote Kerk en eigendom van rentmeester Dirk van Teylingen, met een huurwaarde van ƒ36,--. Op grond hiervan zou men begrijpelijkerwijs kunnen gaan denken dat het complex van AW van Oudshoorn het duurste huis van de stad was. We moeten echter niet vergeten dat het hier om meerdere bijeen vergaarde percelen en opstallen ging.[77] De genoemde huurwaarde van ƒ52,-- betreft dan ook die van twee huizen aan de Langestraat, waarvan het oostelijke het samengevoegde perceel en bebouwing op A448 betreft. Uit hetzelfde Kohier blijkt dat delen van het Hooge Huys apart bewoond (verhuurd) en aangeslagen werden, waarmee de totale huurwaarde van dit complex tenminste ƒ74,-- bedroeg.[78]

Al met al kunnen we toch nog stellen dat het samengesteld bezit aan de Langestraat van Andries en Wilhelmina van Oudshoorn van Sonnevelt in 1561 in ieder geval tot de top 5 van duurste huizen van Alkmaar behoorde.[79] Vandaar ook de prominente plaats die het duidelijk inneemt in de schilderijen van het Beleg van Alkmaar uit de late 16de en vroege 17de eeuw (*afb.2-12* t/m *2-14*).

Na het overlijden van Wilhelmina Paling in 1567 werden de huizen, opstallen en percelen op A448 (met A407, het huis en erf aan de Nieuwesloot) en A449 en A408-W verdeeld onder de erfgenamen (*afb.2-20*). Op 20 februari 1598 werd bijvoorbeeld A448 met het huis en erf én drie kamerwoningen achter op de Nieuwesloot verkocht door Jr. Hugo van Myerop (heer van Calslagen en in 1597 getrouwd met Hester van Sonnevelt) aan zijn zwager, jhr. Franchoys van Bekesteyn. In 1609 was het – blijkens een vermelding als westelijke belending van A447 – nog in bezit van een directe nakomeling, Mathias van Bekesteijn, '*onmondige soone van Jonker Franchoys van Bekesteyn*'.[80] Op 24 juni 1631 wordt het erf met opstallen verkocht door Hugo van Myerop en de overige erfgenamen van zijn vrouw, Hester van Oosthoorn.[81] Vanaf dat moment is A448 niet meer in bezit van mannelijke nazaten van Andries Willemsz van Oudshoorn.

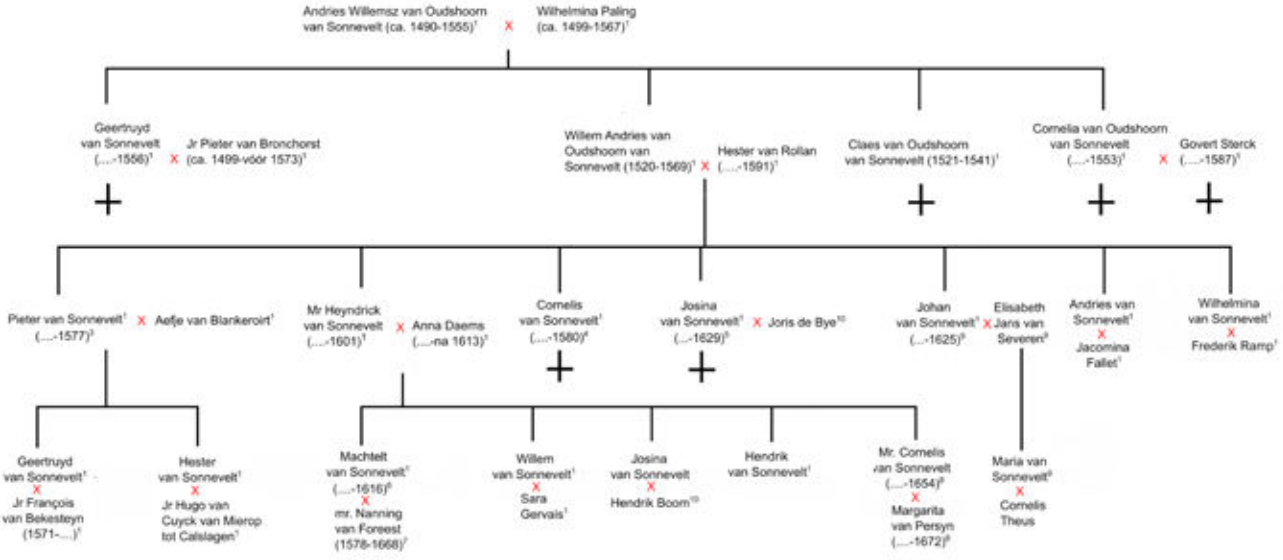

1 Bron: Belonje 1945, 57, 167 (noot 11); Over Andries Willemsz van Oudshoorn zie ook: RAA, SA 282, Regeringslijsten.
2 Bron: RAA, SA 327 Poorterboek, p.252; Van den Berg 1985
3 Bron: Begraven (Grote Kerk), archiefnummer 10.3.001, Oude Kerkelijke Doop-, Trouw- en Doden- (Begraaf-) boeken te Alkmaar, inventarisnummer 1, aktenummer 1712
4 Bron: Begraven (Grote Kerk), archiefnummer 10.3.001, Oude Kerkelijke Doop-, Trouw- en Doden- (Begraaf-) boeken te Alkmaar, inventarisnummer 1, aktenummer 1824
5 Bron: Begraven (Grote Kerk), archiefnummer 10.3.001, Oude Kerkelijke Doop-, Trouw- en Doden- (Begraaf-) boeken te Alkmaar, inventarisnummer 40, aktenummer 8924
6 Bron: Begraven (Grote Kerk), archiefnummer 10.3.001, Oude Kerkelijke Doop-, Trouw- en Doden- (Begraaf-) boeken te Alkmaar, inventarisnummer 39, aktenummer 6171
7 Bron: http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumambtsdragersambtenaren1428-1861/app/personen/9686
8 Bron: Belonje 1945, 139
9 Bron: Belonje 1945, 159

Afb.2-20 Genealogisch Schema van de familie Van Oudshoorn en van Sonnevelt, tot drie generaties na Andries Willemsz van Oudshoorn en van Sonnevelt en Wilhelmina Paling (ook: Palinc)

76 Vr. med. Willem van den Berg; uit: Bergs eigen HKA v. 2301.
77 Hierover meer in paragraaf 2.3.
78 Vr. med. Willem van den Berg; uit: Bergs eigen HKA v. 2301.
79 De overige huizen in de 'top 5' werden volgens het Kohier van 1561 aangeslagen voor huurwaardes tussen ƒ32 en ƒ36.
80 Vermeld als westelijke belending van A447 (RAA, ORA 140, folio 202 d.d. 25-04-1609).
81 RAA, ORA 147 fol.194- 95 / T179.

Perceel A449 (met A406 aan de Nieuwesloot) bleef langer in handen van de familie. Via Bartha Teus kwam het in 1639 in handen van Cornelis van Sonnevelt die het reeds in 1643 weer van de hand deed aan de weduwe van Gijsbert van Nesse.[82] Daarmee eindigde voorgoed de relatie van de erven Van Sonnevelt met de onderzochte percelen in dit onderzoek.

2.2 Het archeologisch onderzoek

2.2.1 Veldwerk, uitwerking en analyse en periodisering 01LAN

Veldwerk

Tussen 5 juli en 10 augustus 2001 werd door de Afdeling monumentenzorg en archeologie van de gemeente Alkmaar een archeologische opgraving uitgevoerd ter plaatse van het – inmiddels ter ziele gegane – warenhuis Spruyt aan de Langestraat. Het veldteam bestond uit de gemeentelijk archeologen Rob Roedema en Peter Bitter, geassisteerd door Rob van Wilgen, Cor Prins, Sjaak Waterlander en Karin Beemster, eveneens werkzaam bij de Afdeling monumentenzorg en archeologie van de gemeente Alkmaar. Zij werden daarbij bijgestaan door vrijwilligers Jan Klinkert, John Bruin, Ger Ootes, Marcel Corbié en de student Christiaan Schrickx als stagiair.
Vaak vindt archeologisch onderzoek plaats na de sloop van een pand. De recente vloeren zijn dan al verwijderd en het onderzoek heeft plaats in de open lucht. In de binnenstad is echter met zekere regelmaat sprake van een complexere situatie. Hier gaat het vaak om inpandige verbouwingen, waarbij de gevels en het dak en een deel van de vloeren – ofwel het casco – niet verwijderd worden. Dit was ook het geval bij de voormalige Spruytpanden. Inwendig had er een grote verbouwing plaats met wijzigingen aan de interne ruimteverdeling: een deel van de vloeren en de verplaatsing van trapkokers en liftschachten. Er kon gelijktijdig archeologisch onderzoek plaatsvinden, waarbij het onderzoek werd verricht tussen de bouwlieden met veel lawaai en stof-opwerpende machines en 'verrassingen' (bijvoorbeeld in de vorm van een onverwachte vondst van asbesthoudende materialen) en dit alles ook nog in het halfduister. Bovendien waren er grote logistieke problemen met de inzet van de graafmachine door ruimtegebrek en een soms moeizame afstemming met de werkzaamheden van de aannemer. Samen met een te krappe tijdsplanning leidde dit ertoe dat de sporen niet optimaal gedocumenteerd konden worden en dat zelfs in delen van het terrein uiteindelijk de diepere niveaus niet onderzocht werden. Er zijn veel foto's genomen, maar door de slechte belichtingsomstandigheden is het merendeel ervan helaas van magere kwaliteit. Gelukkig heeft het

Afb.2-21 Gemeentelijk archeologen Peter Bitter en Rob Roedema brengen archeologische resten in kaart binnen het winkelpand van Spruyt.

Afb.2-22 Het opgravingsvlak en de profielen worden opgeschoond voor nader onderzoek.

82 RAA, ORA 151 fol.117v / T130.

veldteam zich hierdoor niet uit het veld laten slaan en kon aldus toch nog een schat aan informatie worden geborgen.

Uitwerking en analyse sporen, vondsten en monsters

De opgravingsplattegronden en de profielen en coupes zijn door Guus van den Berg van *Plaats Relict* te Callantsoog gerefereerd aan het landelijke RD-stelsel van coördinaten en bewerkt met behulp van QGIS en GRASS – beiden zijn open-source beschikbare Geografische Informatie Systemen (GIS) – en opgeslagen in shapefile- (.shp) en geotiff-formaat (.tif), de meest gangbare bestandsformaten in GIS. De stratigrafie, fasering en dateringen van de sporen zijn door Peter Bitter geanalyseerd en in tabellen en schema's verwerkt. Bij de GIS-applicatie en verdere uitwerking zijn hier door Guus van den Berg nog enkele aanpassingen in aangebracht. De sporenlijst is bij de uitwerking omgewerkt naar de in Alkmaar gebruikelijke spoorcodes, welke in het onderstaande vet afgedrukt zullen staan. De 'Alle-sporen-kaart' en de coupes/profielen, voorzien van een legenda staan hieronder afgebeeld (*afb.2-23* en *2-24*).
In paragraaf 2.2 worden de opgegraven sporen per perceel geanalyseerd en beschreven. In paragraaf 2.3 wordt per perceel de bouwgeschiedenis van de opgegraven panden gereconstrueerd aan de hand van de opgegraven sporen, topografisch beeldmateriaal en archiefbronnen, maar ook aan de hand van regionale en landelijke parallellen van de aangetroffen resten van bebouwing.

De vondsten van de archeologische begeleiding zijn geanalyseerd door Peter Bitter, Rob Roedema en Karin Beemster van de afdeling monumentenzorg en archeologie. De resultaten van dit onderzoek worden gepresenteerd in bijlage 2 bij dit hoofdstuk. Dendrochronologisch onderzoek is uitgevoerd door Tamara Vernimmen, destijds werkzaam bij RING in Amersfoort. De specifieke kenmerken van de sporen en vondsten zijn terug te vinden in de sporenlijst, de vondstenlijst en de stratigrafische matrix die als bijlagen bij dit hoofdstuk zijn gevoegd.

Periodisering en presentatie van de archeologische resten

De archeologische resten zijn tijdens de uitwerking chronologisch gerangschikt en uitgesplitst in 12 archeologische perioden, waarbij gebruik is gemaakt van typochronologisch dateerbare vondstassociaties (voornamelijk keramiekfragmenten), de stratigrafische positie en datering met behulp van jaarring-onderzoek (dendrochronologie) aan houten structuren.[83] De aldus ontstane periodisering is weergegeven in het onderstaande en wordt tevens gehanteerd in de stratigrafische matrix die in bijlage 1 is opgenomen in dit rapport.

Periode Datering

0 prehistorie (vóór het begin van de christelijke jaartelling).
1 circa 12de – 13de eeuw na Chr.
2-5 circa 1290/1300 – 1325 na Chr.[84]
6 circa 1325 – 1350 na Chr.
7 circa 1350 – 1450 na Chr.
8 circa 1450 – 1500/1550 na Chr.
9 circa 1500/1550 – 1650 na Chr.
10 circa 1650 – 1800 na Chr.
11 circa 1800 – 1950 na Chr.

De in dit rapport gebruikte spoorcodes bestaan uit het cijfer van de toegekende periode waarin een spoor zich voor het eerst manifesteerde, gevolgd door een letter ter identificatie van de betrokken lagen, sporen of structuren.[85] Lang niet alle sporen en structuren konden strak aan één periode worden opgehangen. In deze gevallen zijn archeologische resten op basis van de beschikbare data ingedeeld bij de meest waarschijnlijke startperiode, waarbij de mogelijke uitloop is toegevoegd. Vanaf de eerste sporen van bewoning (in periode 3) bleken de ontwikkelingen in de betrokken percelen en panden bij tijd en wijle sterk asynchroon te verlopen. Er is daarom voor gekozen om deze ontwikkelingen vanaf periode 3 per perceel te beschrijven, net alsof ieder perceel apart is opgegraven. De in het onderstaande gepresenteerde kaarten en reconstructies (schaal 1:200) zijn dan ook steeds per perceel exact gelijk qua ligging. Een bijbehorend overzichtskaartje (schaal 1:1000) toont de ligging van de sporen en reconstructies op de kadastrale minuut van 1826. Zo krijgen we inzicht in de ontwikkeling binnen elk perceel. Aanvankelijk zijn deze kaartjes nog vrij leeg, maar de lezer zal zien hoe snel elk perceel volgebouwd raakt vanaf de zijde van de Langestraat. Om te komen tot een synthese van de betrokken huizen en erven wordt de archeologische informatie in de hierna volgende paragraaf (2.3) gecombineerd met alle beschikbare andersoortige gegevens en verwerkt in perceelgebonden reconstructies. Om snel te kunnen schakelen tussen de opgravingsgegevens en de reconstructies in paragraaf 2.3 zijn deze paragrafen voorzien van een vetgedrukt asterisk-teken, gevolgd door een uniek nummer (***-nr**) als verwijzing naar de betreffende recon-

83 Een spoor wordt gedateerd op het moment van ontstaan maar kan daarna nog lang hebben voortbestaan (bijvoorbeeld een eeuwenlang gebruikte beerput). Sommige perioden volgen elkaar zeer snel op, bijvoorbeeld perioden 2 t/m 5.
84 Een kandidaat voor de einddatering van deze perioden is de historisch bekende stadsbrand van 1328, waarvan mogelijk resten zijn aangetroffen in de opgraving. Hierover meer in de lopende tekst.
85 De spoorcode zegt dus alleen iets over de startdatering van de betrokken resten. De gebruiksperiode (dus hoe lang bijvoorbeeld een kuil, beerput of muur in gebruik bleven) is niet af te lezen uit deze code. 3A is bijvoorbeeld een ophogingspakket uit periode 3, terwijl 4A een bakstenen huis is dat werd gebouwd in periode 4, maar met de nodige aanpassingen in gebruik bleef tot de 20ste-eeuwse sloop in het kader van de nieuwbouw van de Spruytpanden.

structie. Waar wij in de jongere perioden beschikken over een groeiend aantal historische vermeldingen en dateringen, konden enkele archeologisch aangetroffen ontwikkelingen scherper worden afgebakend. De oplettende lezer zal tussen beide paragrafen hier en daar dan ook verschil kunnen opmerken bij de datering van ontwikkelingen.

2.2.2 Natuurlijke afzettingen en ophogingen

Natuurlijke afzettingen (prehistorie – 12de eeuw na Chr.)

Waar in de middeleeuwen de stad Alkmaar zou ontstaan, lag in de prehistorie een uitgestrekt waddengebied. Door natuurlijke aanslibbing vanuit zee ontstonden in de omgeving langs de toenmalige kustlijn zandbanken, die na verloop van tijd droog kwamen te vallen, waarna er kustwaarts een nieuwe zandbank ontstond en uiteindelijk ook weer droog viel. Aldus ontstond een kustlandschap met relatief hooggelegen 'strandwallen' en lager gelegen 'strandvlaktes'. De oudste kern van Alkmaar ligt op een strandwal. Dit is nog goed te zien in de kaart van Jacob van Deventer uit 1561 (zie *afb.2-15*). Hierin zien we – parallel aan de kust – een gele strook lopen van linksonder richting het westelijke deel van de stad. Ook zien we geheel rechtsboven nog een smallere strandwal ter plaatse van Oudorp. Het opgravingsterrein ligt in de zone tussen deze twee strandwallen. De oudst aangetroffen lagen bestonden dan ook uit natuurlijke afzettingen in een strandvlakte. Ze behoren in geologisch opzicht tot het *Zandvoort Laagpakket* van de *Formatie van Naaldwijk* (*afb.2-24*).[86] Deze afzettingen werden aangetroffen rond een peil van 1,50 m -NAP en waren afgedekt door overstromingsafzettingen, welke geologisch bekend zijn onder de naam *Walcheren Laagpakket* van de *Formatie van Naaldwijk*.[87] Deze overstromingsafzettingen zijn voornamelijk ontstaan tijdens een periode van overstromingen in de 12de eeuw na Chr.[88] In coupe 6 is deze afzetting aangetroffen tot een peil van circa 0,65 m -NAP. In de overige twee coupes lag de bovenzijde rond 1,00 -NAP. Bovengenoemde afzettingen zijn veelvuldig aangetroffen bij archeologisch onderzoek in Alkmaar en behoeven geen verdere introductie binnen het kader van dit onderzoek.

Ophogingen voorafgaand aan bewoning (ca. 1290/1300)

De ophogingsgeschiedenis is voor de diepere lagen alleen in zicht gekomen bij het graven van een profielsleuf (met name **coupe 6**) bij de straatzijde van in perceel A449. In de andere delen van het terrein is hiervoor geen gelegenheid meer geweest. We gaan er gemakshalve vanuit dat de bodemopbouw globaal in het hele voorterrein vergelijkbaar is geweest. Zo heeft het eerste bakstenen huis van A448 naar achteren met het talud – dat afliep van de Langestraat richting het noorden – mee verlaagde vloerniveaus gehad, en ook naar achteren toe diepere funderingen, hetgeen wijst op een vergelijkbare ophogingsgeschiedenis.
Pas geruime tijd na de 12de-eeuwse overstromingen nam men maatregelen in de vorm van ophoging **1B** om het terrein in gebruik te kunnen nemen voor bewoning.[89] Uit deze oudste ophogingslaag zijn de nodige fragmenten van aardewerk geborgen, waarmee de aanleg globaal gedateerd kan worden rond het einde van de 13de eeuw.[90] Dat impliceert dat het terrein in de tussentijd niet (meer) bebouwd is geweest. In de bovenzijde van deze ophogingslaag **1B** zijn aanwijzingen voor de aanwezigheid van een bouwvoor of leefniveau aangetroffen. De bovenzijde van dit pakket heeft in de zone langs de achterzijde van de latere bebouwing tot rond 0,00 m NAP gereikt (coupenr. 16), maar lag ter plaatse van de latere bebouwing dieper, op een niveau rond 0,50 m -NAP.[91] De verklaring hiervoor kan bijvoorbeeld worden gezocht in secundaire zettingsverschijnselen door het gewicht van de bovenliggende panden, maar ook in uitdrogingsverschijnselen door het feit dat de ophogingslagen na de bouw van deze panden plaatselijk waren afgeschermd van neerslag. Ter plaatse van perceel A449 werd de zone in de directe nabijheid van de Langestraat vrijwel direct opgehoogd en versterkt met kleiplaggen (**2A**) naar een niveau rond 0,00 m NAP.[92] Het terrein werd kort na de ophogingen aanvankelijk slechts extensief gebruikt, getuige de aanwezigheid van slechts één enkele mestkuil (**2B**).[93] Een fenomeen dat ter plaatse van opgehoogde terreinen in de Nederlandse binnensteden veelvuldig wordt waargenomen. Vermoedelijk liet men de ophogingen gedurende een korte periode (wellicht enige jaren) rusten, waarbij het gebruik beperkt bleef tot weideland. Aldus konden de ophogingen na deponering enige tijd 'zetten', waarna het risico van onvoorziene verzakkingen aanmerkelijk kleiner was. Hierop volgde

86 Coupenrs. 6 en 7: spoorcode 0.
87 Zie afb. 23-24, coupenrs. 6, 7 en 16: 1A
88 V83: 2 wandfragmenten Pingsdorf-keramiek uit de 10de tot 12de eeuw.
89 Zie afb. 23-24, Coupenrs. 6, 7 en 16
90 V47, 80, 84 en 89 t/m 91.
91 Vergelijk coupe 16 en 7 achter de bebouwing op perceel A448 met coupes 1 t/m 3 en 8 t/m 15 ónder de bebouwing op hetzelfde perceel.
92 Zie coupe 6.
93 Zie coupe 6.

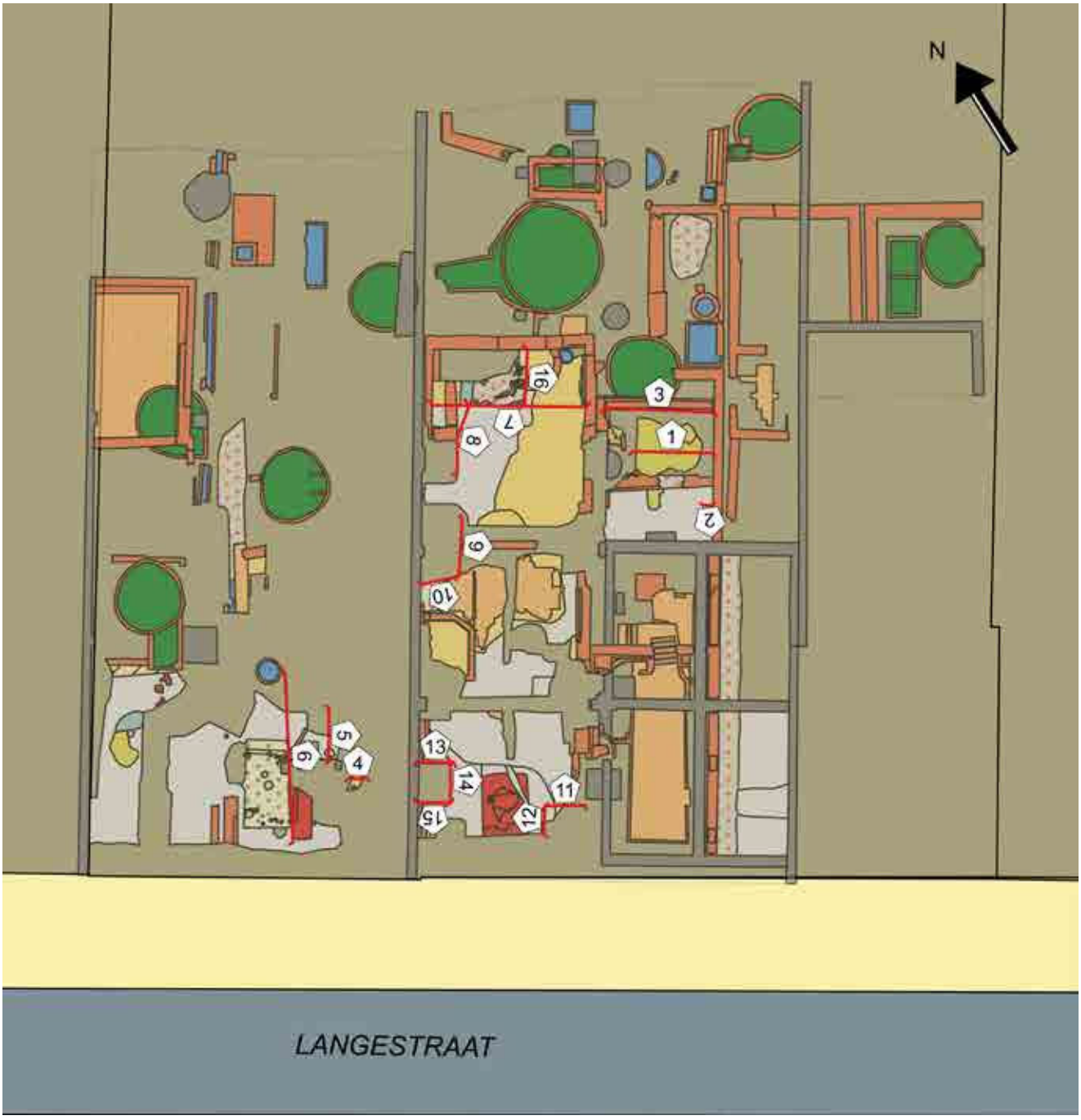

Afb.2-23 Allesporenkaart van 01LAN met de ligging en nummering van de coupes/profielen geprojecteerd op de huidige Basiskaart Grootschalige Topografie (bron: Kadaster 2017).

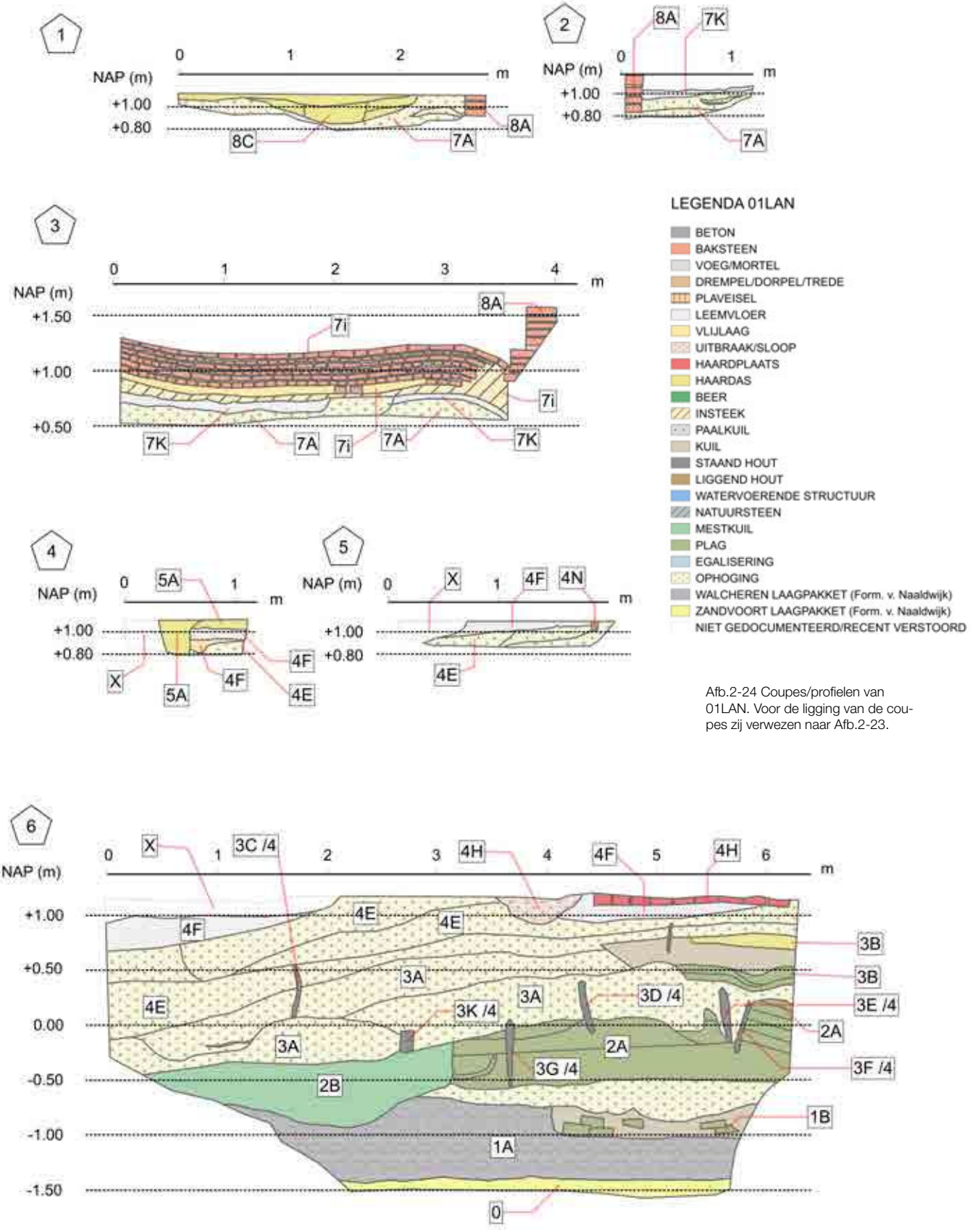

Afb.2-24 Coupes/profielen van 01LAN. Voor de ligging van de coupes zij verwezen naar Afb.2-23.

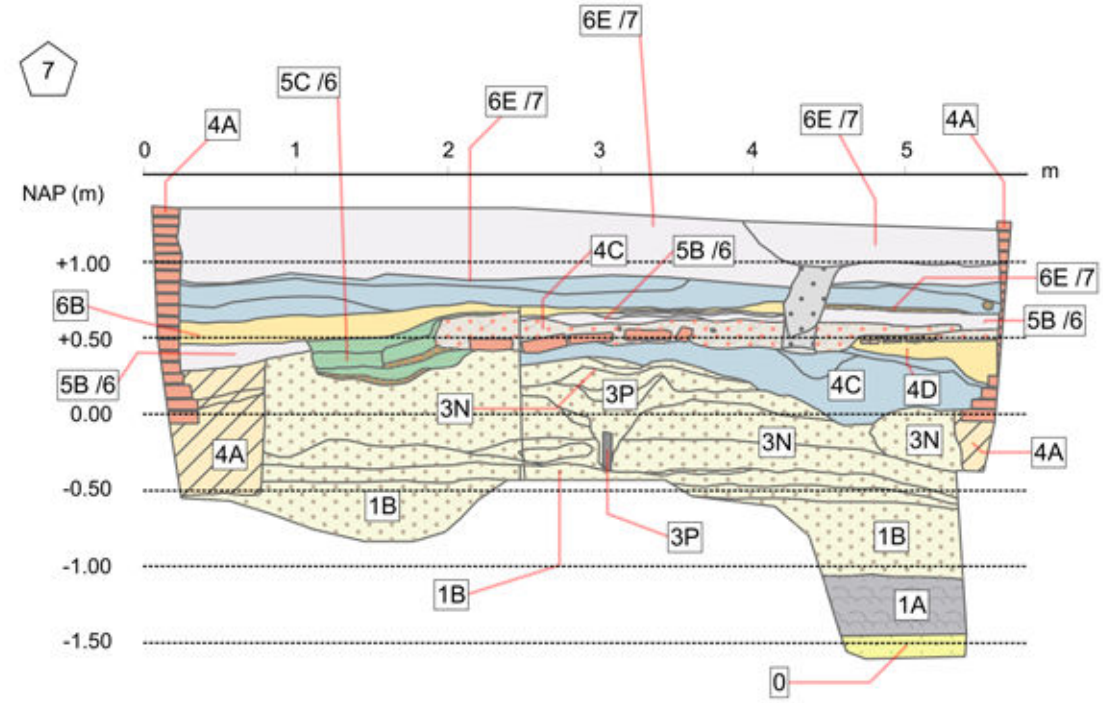
7
6E /7
5C /6
6E /7
6E /7
4A
4A
0
1
2
3
4
5
m
NAP (m)
+1.00
+0.50
0.00
-0.50
-1.00
-1.50
6B
5B /6
4C
5B /6
6E /7
5B /6
4C
4D
3N
3P
3N
3N
4A
4A
1B
3P
1B
1B
1A
0

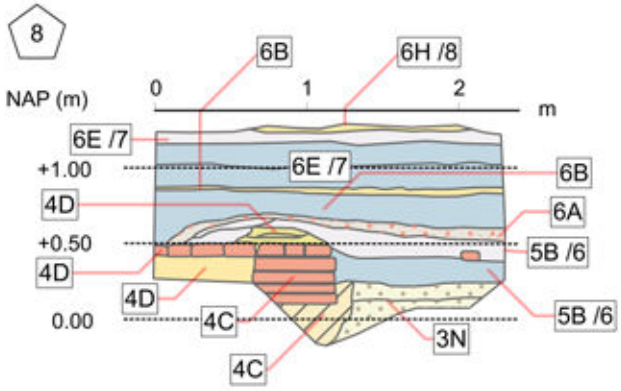
8
6B
6H /8
NAP (m)
0
1
2
m
6E /7
6E /7
+1.00
6B
4D
6A
+0.50
5B /6
4D
4D
5B /6
0.00
4C
3N
4C

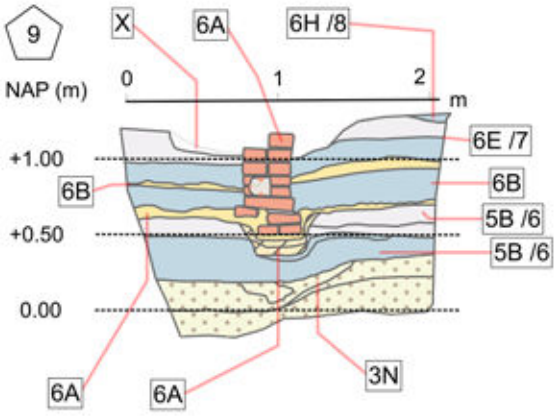
9
X
6A
6H /8
NAP (m)
0
1
2
m
6E /7
+1.00
6B
6B
+0.50
5B /6
5B /6
0.00
3N
6A
6A

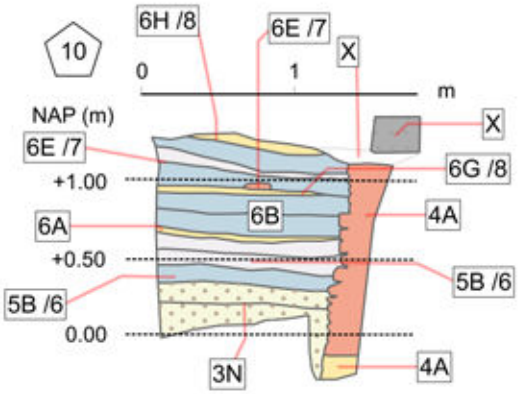
10
6H /8
6E /7
X
0
1
m
NAP (m)
X
6E /7
6G /8
+1.00
6B
4A
6A
+0.50
5B /6
5B /6
0.00
3N
4A

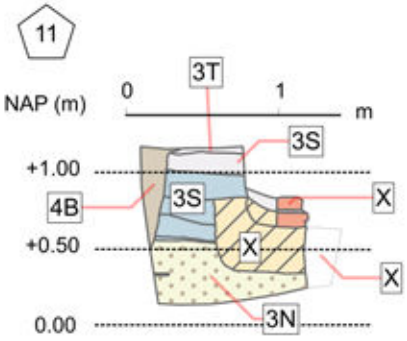
11
3T
0
1
m
NAP (m)
3S
+1.00
3S
X
4B
+0.50
X
X
0.00
3N

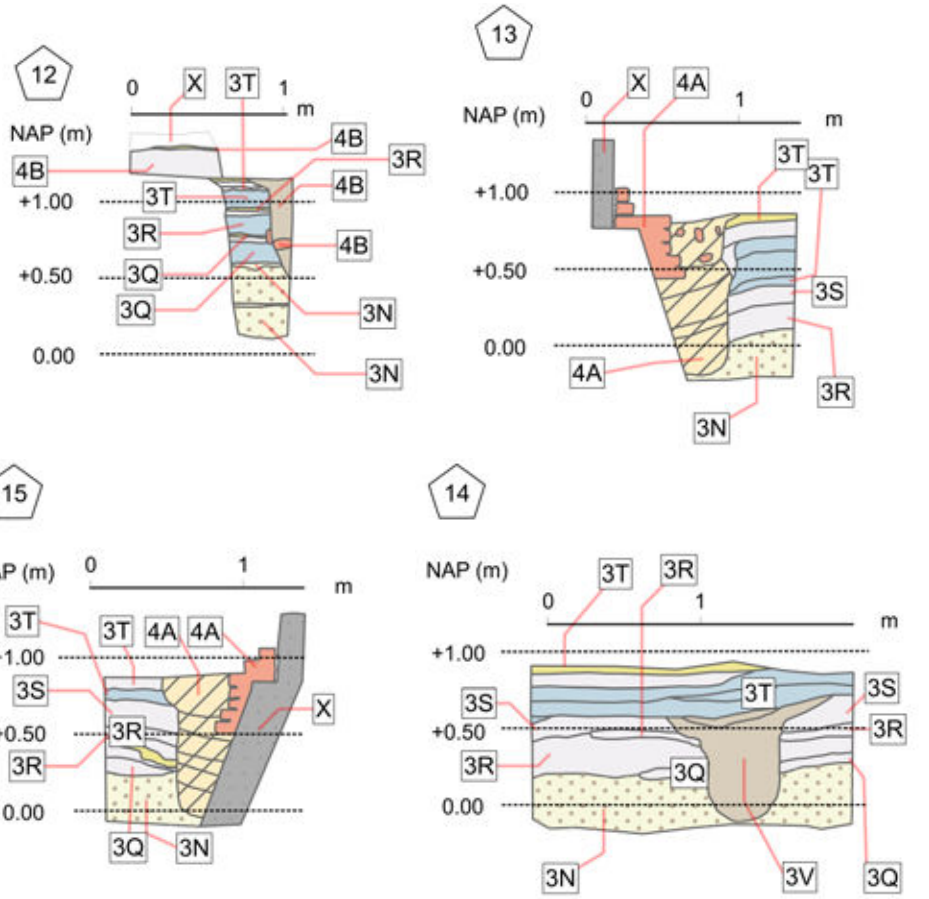

LEGENDA 01LAN

- BETON
- BAKSTEEN
- VOEG/MORTEL
- DREMPEL/DORPEL/TREDE
- PLAVEISEL
- LEEMVLOER
- VLIJLAAG
- UITBRAAK/SLOOP
- HAARDPLAATS
- HAARDAS
- BEER
- INSTEEK
- PAALKUIL
- KUIL
- STAAND HOUT
- LIGGEND HOUT
- WATERVOERENDE STRUCTUUR
- NATUURSTEEN
- MESTKUIL
- PLAG
- EGALISERING
- OPHOGING
- WALCHEREN LAAGPAKKET (Form. v. Naaldwijk)
- ZANDVOORT LAAGPAKKET (Form. v. Naaldwijk)
- NIET GEDOCUMENTEERD/RECENT VERSTOORD

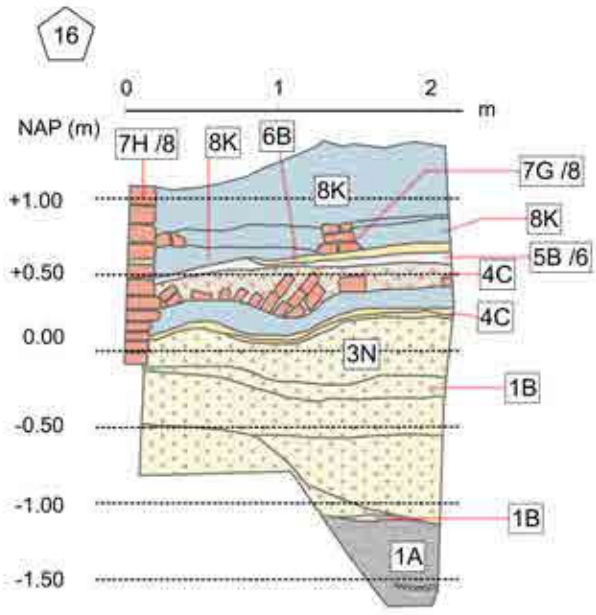

Afb.2-24 Coupes/profielen van 01LAN. Voor de ligging van de coupes zij verwezen naar Afb.2-23.

een nieuwe fase van ophogingen ter plaatse van perceel A449 en A448-W (**3A** en **3N**).[94] De top van **3A** lag aan de voorgevels bij de Langestraat rond 0,6 m +NAP en liep zuidwaarts al vrij snel af naar een niveau rond 0,15 m +NAP op een afstand van circa zeven meter van de Langestraat. De top van **3N** kende lokaal wat verhogingen en depressies, maar lag in het algemeen rond een niveau van 0,40 m +NAP.
Het eerder genoemde aflopend talud wijst op een eerste aanleg van het terrein beginnend bij de Langestraat zelf. het heeft er alle schijn van dat de Langestraat ter plaatse ooit is aangelegd als een dijklichaam als begaanbare oost-west verbinding tussen Mient en de omgeving van de Grote Kerk. Deze dijk zou in aanleg rond het eind van de 13de eeuw moeten dateren, ongeveer gelijktijdig met ophogingspakket **2A**. Een groot onderzoek in 2015 (**15LAN**) op een terrein direct ten oosten van **01LAN** bevestigde deze indruk.[95] De huidige bestrating van de Langestraat ligt op een niveau van ca. 1,9 tot 1,7 m +NAP. Helaas kon de hoogteligging van het oorspronkelijke loopvlak van de Langestraat rond 1300 tot op heden nog nergens worden vastgesteld, ook niet bij benadering.

Ophogingen door wijzigingen van bebouwing en vloerbedekking

Verhoging van de ondergrond kan ook het gevolg zijn van het wijzigen of vervangen van bebouwing. Voor de hand ligt dat er na een afbraak een laag puin achterblijft, die wordt afgedekt. Een letterlijk geval van 'zand erover'. Zo'n afdekking dient tevens voor het vlak maken van de bodem en wordt omschreven als 'egalisatielaag'.
Ook het vervangen van vloeren kan tot een geleidelijke verhoging leiden. Onder een plavuizenvloer of baksteenstraatje is doorgaans een vlijlaag aangebracht, meestal van schoon geel zand. Deze blijft achter als de vloer wordt opgeruimd. Als daarbij rommel wordt gemaakt, kan er een egalisatielaag met daarop een nieuwe vlijlaag volgen.
Een geleidelijke verhoging treedt ook op als de vloer zèlf uit grond bestaat: de leemvloer, die als hoofdbestanddeel grijze klei bevat.

Leemvloeren kwamen in de late middeleeuwen heel algemeen voor in Alkmaar, in boerderijen maar ook in de doorgaans beter gesitueerde huishoudens zoals die aan de Langestraat kunnen ze worden aangetroffen. De leemvloeren bestaan in essentie uit drie opeenvolgende lagen:

1. Een egalisering van ophogingsmateriaal (ter plaatse donkergekleurde venige klei gemengd met afval)
2. De daadwerkelijke leemvloer van fijner gemengde zandige klei, doorgaans (iets) lichter van kleur.
3. Een zeer donkergrijze tot zwarte leeflaag, vaak met resten van as.

Pas de laatste jaren kan de vloer – als 'zesde' wand in gebouwen – zich in een groeiende belangstelling verheugen.[96] De kennis over de gebruikte materialen en technieken voor het leggen van een leemvloer is echter vooralsnog vrij beperkt, mede daar dit type vloer – zeker in de stedelijke woonhuizen – gaandeweg werd verdrongen door meer slijtvaste en properder soorten verharding. Een uitzondering is evenwel de 'dorsvloer' in boerderijen. Deze lag in de deel van traditionele boerderijen en werd onder meer gebruikt voor het dorsen van granen, waarbij de graankorrels werden gescheiden van de aar. Hier bleven leemvloeren langer in gebruik. De lemen dorsvloer is pas met de voortgaande modernisering van het landbouwbedrijf in de 19de en 20ste eeuw uit beeld geraakt.[97] Hierdoor is er gelukkig nog het één en ander op schrift gesteld over de werkwijze bij de aanleg van een dorsvloer. Zo is er een uitgebreide beschrijving uit de Drentsche landbouwalmanak uit 1858.[98] Al kan de dorsvloer niet één op één worden gelijk geschakeld met de leemvloer in woningen [de dorsvloer kende een industriële toepassing en was om die reden vooral dikker aangebracht], toch zijn er de nodige overeenkomsten qua materiaal en technieken. Om deze reden wordt de betreffende tekst uit de Drentsche landbouwalmanak in het onderstaande vrijwel integraal geciteerd, dit ook met het oog op toekomstig (veld)onderzoek aan leemvloeren.

Over het aanleggen eener dorschdeel:
Eene, harde, vaste effene en zich lang goed houdende dorschdeel is voor den landman een wezenlijk kleinood [...]
Wil men nu eene zoodanige deel hebben, dan begint men met al de oude leem der vorige deel zuiver uit te hakken, zoodat er niet het minste van in de schuur overblijft.
Hier zullen nu de arbeiders wel veel tegen hebben, omdat zij meenen daardoor dubbel werk te verrigten, en in den waan verkeeren, dat de oude leem, wanneer zij slechts weder vochtig gemaakt en met een weinig nieuwe vermengd wordt, weder eene goede deel geeft. Hieraan stoort men zich echter niet. [Het is] een geheel dwaalbegrip, dat de oude leem even geschikt tot het aanleggen eener dorschdeel zijn zoude als versche. Zal eene nieuwe deel volkomen goed worden, dan moet zij telkens van geheel versche leem gemaakt worden, die zoo taai en vet moet zijn, als men dezelve slechts vinden kan.

94 3A: zie afb. 23-24, coupe 6; 3N: idem, coupe 7 t/m 16.
95 Zie paragraaf 3 in dit rapport. Zie ook: Bitter & De Jong-Lambregts 2016, 48-49.
96 Zie bijvoorbeeld Koldeweij 2008.
97 Toebast 2008, 222.
98 Zie http://oud-schoonebeek.nl/index.php/schoonebeek/14-boerderijen/49-de-leemen-vloer voor een beschrijving van de gebruikte materialen en technieken in De Drentsche Landbouwalmanak uit 1858. Deze uitgave is in te zien bij het Drents Archief in Assen. Helaas heb ik deze uitgave niet zelf in handen kunnen krijgen, waardoor de lezer het zal moeten doen met bovenstaande link.

Ten dien einde zoeke men eene leemgroeve op, die zooveel mogelijk klei en weinig zand bevatte. De pottebakkersklei is daartoe de ware en beste stof. Ook hier zullen de arbeiders tegen hebben, want zoodanige klei droogt langzamer en blijft langer week, dan gewone leem. Maar ook hieraan store men zich niet. Voor dat deze klei in de schuur gebracht wordt, moet het zandige bed, waar de oude leem van afgenomen is, volkomen waterpas gelegd worden. De klei wordt nu, nadat alle steenen zorgvuldig daaruit verwijderd zijn, op de werf ingeweekt en zoo taai als een stijve deeg gemaakt en vlijtig met de voeten getreden. De zoo toebereide klei wordt nu 11/2 voet hoog op de deel gebragt, volkomen waterpas gelegd en daarop met de voeten vastgetreden. Dit treden moet 4 uren achter elkander voortgezet worden, daarna wordt de deel met de plak geklopt. Tot dit einde worden op de deel planken gelegd, waarop de arbeiders zich plaatsen, opdat zij met de voeten geene kuilen in de nog weeke deel maken, vanaf deze planken wordt nu het plakken van het eene tot aan het andere einde verrigt. Zoodra eene plaats vlak en vast genoeg geslagen is, worden de planken verder gelegd. Is de geheele deel op deze wijze geslagen, dan blijft zij 48 uren alzoo liggen, gedurende welke tijd de klei doorgaans zoo veel opdroogt, dat er niets meer van aan de plak blijft hangen.
Na dezen tijd wordt de deel met dorschvlegels een uur lang duchtig geslagen en dan weder 24 uren in rust gelaten.
De klei begint nu in te drogen en te bersten en wanneer dit geschiedt moet de deel opnieuw, evenals den vorige dag met vlegels geslagen, totdat alle scheuren verdwenen zijn.
Is de deel nu droog en vast geworden, dan begiet men dezelve met rundsbloed en strijkt er dit met eene kwast over heen, zodat er overal evenveel bloed komt. Dit trekt er in 2 of 3 dagen in en zakt in alle kleine scheurtjes, die er gedurende dien tijd nog inkomen.
Nu wordt er hamerslag over het nog taaie bloed gestrooid.
Op nieuw plakt en dorscht men de deel zoo lang tot alles volkomen hard is en er geene bersten meer te vinden zijn.
Eene zodanige dorschdeel is zoo vast en hard als ijzer, en men behoeft niet te vrezen, dat er bersten of kuilen in ontstaan.
Men dorscht op dezelve veel gemakkelijker, dan op eene gewone en het koren voelt elke slag.
Zij duurt 50 jaren, gedurende welke tijd zij haren bezitter veelvoudig teruggegeven heeft, hetgeen zij kostte. Dergelijke dorschdelen worden in de maanden Mei en Juni aangelegd.

We leren uit het bovenstaande al het nodige over de gebruikte materialen: het hoofdbestanddeel bestaat uit klei. Hoe vetter de klei, hoe duurzamer de vloer.[99] Vette klei – of 'pottenbakkersklei' – is in de omgeving van Alkmaar ruim voorradig, hetgeen mag blijken uit de aanwezigheid van een eigen pottenbakkersindustrie vanaf de late middeleeuwen.[100] In haar artikel over leemvloeren in boerderijen noemt Judith Toebast nog de toevoeging van zand en paardenurine.[101] Het eerste bestanddeel is met het blote oog waarneembaar en is dan ook vaak aangetroffen in Alkmaarse leemvloeren. Het laatste bestanddeel zou bijdragen aan een betere uitharding van de leem. Dit is binnen Alkmaar nog niet eerder onderzocht, maar biedt mogelijkheden voor toekomstig onderzoek naar de samenstelling van de leemvloeren in Alkmaar. We hebben kunnen lezen dat goed aangelegde leemvloeren behoorlijk bewerkelijk waren. De in het bovenstaande voorgeschreven dikte van 1,5 voet [=45 à 50 cm] voor dorsvloeren werd bij geen van de aangetroffen leemvloeren gehaald. Een totale dikte van 15 tot 25 cm, inclusief het materiaal dat gebruikt werd ter egalisering is gebruikelijk. Dit zal allicht te maken hebben met het beoogd gebruik in een stedelijk woonhuis. De leemvloer in een stedelijk woonhuis werd minder belast en kleine scheurtjes of kuiltjes werden mogelijk niet zo erg bevonden. Er ging immers geen oogst in verloren, wat wel het geval zou zijn in het geval van scheurtjes of kuiltjes in een dorsvloer. De geringere dikte kan mijns inziens niet of nauwelijks verklaard worden als resultaat van post-depositionele zetting of klink, waarbij lucht en vocht geleidelijk uit de leemvloer worden gedrukt door bovenliggende lagen. Leemvloeren in de Alkmaarse binnenstad zijn in opgravingsomstandigheden doorgaans goed vochtig en snijdbaar met behulp van de schep. Verdichtingstechnieken als het stampen en bekloppen van de vers gelegde leemvloer zullen waarschijnlijk ook in stedelijke woonhuizen zijn gebruikt. Vaak vertoont de bovenste, licht gekleurde leemlaag een zeer fijne stratigrafie van min of meer horizontale laagjes, wat hierop lijkt te wijzen. De verdere afwerking van de leemvloer in stedelijke woonhuizen is nog onontgonnen terrein. De voor de dorsvloer beschreven praktijk van het begieten met runderbloed en/of paardenurine (tegen vochtinwerking) en het bestrooien met hamerslag – een afvalproduct dat ontstaat bij het warm smeden van ijzer en staal – vormt een eerste mogelijke invalshoek voor dergelijk onderzoek.[102]Tot slot hebben we gezien dat leemvloeren zich niet best lenen voor reparaties.[103] Het beste resultaat wordt verkregen door eerst de hele oude leemvloer uit te graven en te vervangen door een nieuw leemdek. Ter aanvulling volgt hieronder nog een citaat uit het reeds vermeldde artikel van Judith Toebast:

99 Ook Toebast (2008, 222) meldt deze wetenswaardigheid.
100 Zie bijvoorbeeld Bitter 1995.
101 Toebast 2008, 222.
102 Toebast (2008, 223-224) meldt daarnaast nog dierenurine als vochtwerend middel, of als men te vrezen had van stankoverlast kon men de leemvloer zelfs teren. Als alternatief voor hamerslag noemt zij het gebruik van zand.
103 Dit laat de mogelijkheid open dat men ook vloeren gezien heeft van minder goede kwaliteit en eventueel zelfs gerepareerde leemvloeren, hetgeen geenszins verbazen zal. Directe aanwijzingen hiervoor zijn binnen dit onderzoek niet aangetroffen.

Repareren van de vloer is een moeilijke zaak. Doordat oude en nieuwe leem slecht aan elkaar hechten, is het lastig een gedeelte te vernieuwen. Als dit toch noodzakelijk was, moest men het te vernieuwen gedeelte recht naar beneden uitstukken en weer aanvullen. Was een leemvloer voor reparatie te sterk beschadigd, waardoor deze als dorsvloer niet langer geschikt was, dan restte de boer niets anders dan de hele vloer te vervangen. Repareren was slechts een noodoplossing. Ook al kostte het de boer veel moeite de oude leemvloer te verwijderen, dit was de enige oplossing om weer een duurzame vloer te krijgen.[104]

Dit zou één van de oorzaken kunnen zijn voor het feit dat leemvloeren in de binnensteden veelal slechts fragmentarisch aangetroffen worden, vaak op plaatsen waar ze dieper weggedrukt zijn (onder baksteenfunderingen) en op andere moeilijk bereikbare plaatsen. Desondanks is het ook voorstelbaar dat – met het oog op de bovengelegen constructie van het bijbehorende huis – een oude leemvloer in de binnensteden juist gespaard werd omwille van de consoliderende werking op de veelal opgehoogde, slappe ondergrond. Hier ligt, goed beschouwd, nog een schone taak voor toekomstig onderzoek naar leemvloeren binnen stadswoningen.

2.2.3 Resten van bewoning op perceel A447

Van perceel A447 kon slechts een klein deel worden opgegraven (*afb.2-25*). Om deze reden kan er met de spaarzame archeologische resten weinig toegevoegd worden aan de historisch bekende ontwikkeling. Ook dient hier nog vermeld te worden dat er geen sporen zijn aangetroffen van de historisch overgeleverde samenvoeging van A447-W en A447-O tussen in of rond 1813.[105] Deze samenvoeging moet dan ook grotendeels of geheel bovengronds zijn uitgevoerd bovenop de destijds al aanwezige muren en funderingen.[106]

Perceel A447-O: een diephuis met bakstenen fundering (ca. 1650-1800/1950)

Aan de achterzijde van perceel A447-O werd een baksteenfundering (**10V/11**) aangetroffen. De fundering lag op de noordwesthoek van het perceel en bestond uit rode bakstenen (baksteenformaat: 18x9x4 cm). De fundering was 2-steens dik. Gezien de ligging ten opzichte van het perceel in 1826 betreft het de fundering van een erfafscheiding tussen A447-O en A447-W en tevens het achtererf van A448. Het opgegraven deel van dit perceel bevond zich in de achtertuin, alwaar zich ook de beerput (**10W/11**) bevond. De constructie was halfsteens en had inwendig een diameter van 2,1 m.[107] De beerput bleek helaas in het verleden al leeggehaald te zijn. Het volledig ontbreken van vondstmateriaal leidde tot de conclusie dat deze leging waarschijnlijk het werk van schatgravers moet zijn geweest. Gezien de ligging van de uitgebouwde stortkoker heeft er een (houten) privaatje gestaan in de noordoosthoek van de achtertuin. In de vorige eeuw werd direct westelijk van de beerput een betonnen *septic tank* (**11G**) aangelegd.[108]

Perceel A447-W: een diephuis met bakstenen fundering (ca. 1350 – 1650/1800)

Van dit perceel kon iets meer informatie worden ingewonnen. De oudste sporen betreffen een deel van een noordoost-zuidwest georiënteerde, 1,5-steens dikke fundering **7M** (baksteenformaat: 22x10x5 cm). Het gaat waarschijnlijk om de achtergevel van het huis.[109] De onderste steenlaag lag op een niveau van 0,84 m +NAP (ongeveer 1,15 m onder huidig straatniveau). De fundering is daarmee vrij fors uitgevoerd, wat zou kunnen wijzen op een aanbouw met een verdieping. Dit laatste stemt overeen met een voorwaarde die steeds terugkeert in de verkoopakten van A447-W en A447-O. In deze voorwaarde, die al wordt teruggevonden in de transportakte uit 1609, wordt een – destijds mogelijk reeds bestaande – overeenkomst bevestigd tussen de eigenaren van beide percelen. De overeenkomst luidt:

[...] Dat mede de vercoopersse nochte hare nacomelingen het koockentgen van t'voorsz. huijs aende oostsijde noch oock het geheele huijs [=A447-O] niet en sullen mogen hooger timmeren ofte vermaecken dan alle t'selve tegenwoordich is & sullen mede de lichten van t'vercofte huijs [=A447-W] insgelijcx niet betimmert mogen worden.[110]

Hieruit kunnen we concluderen dat A447-W vanouds inderdaad beschikte over een verdieping die vrij stond aan de zijde van A447-O. Onder geen beding mochten de opeenvolgende eigenaars van A447-O het vrije uitzicht vanaf deze verdieping ontnemen door eveneens een verdieping toe te voegen of het huis of het keukentje op enig andere wijze te verhogen.

104 Toebast 2008, 224
105 Zie paragraaf 2.1.
106 Dit is een fenomeen dat vaker kan worden waargenomen bij bestaande huizen die werden aangepast naar de eisen des tijds. Onder meer zien we dit verschijnsel ook bij de naastgelegen percelen A448 en A449. Hierover meer in paragraaf 2.3.
107 Baksteensoort- en formaten niet gedocumenteerd.
108 Septic tanks kunnen worden gezien als de opvolger van de beerput. Tegenwoordig komen ze spaarzaam nog voor, op plaatsen waar er geen mogelijkheid tot aansluiting op het riool is.
109 Opvallend is dat de positie nogal afwijkt van de opmetingen in de kadastrale minuut van 1826. Gezien het gesloten karakter van de bebouwing tussen Langestraat en Gedempte Nieuwesloot kan men zich echter voorstellen dat de landmeters eenvoudigweg minder metingen ter beschikking stonden om de situatie aldaar overal met evenveel precisie te kunnen benaderen als aan de openbaar toegankelijke straten.
110 RAA, ORA 140, folio 202 d.d. 25-04-1609.

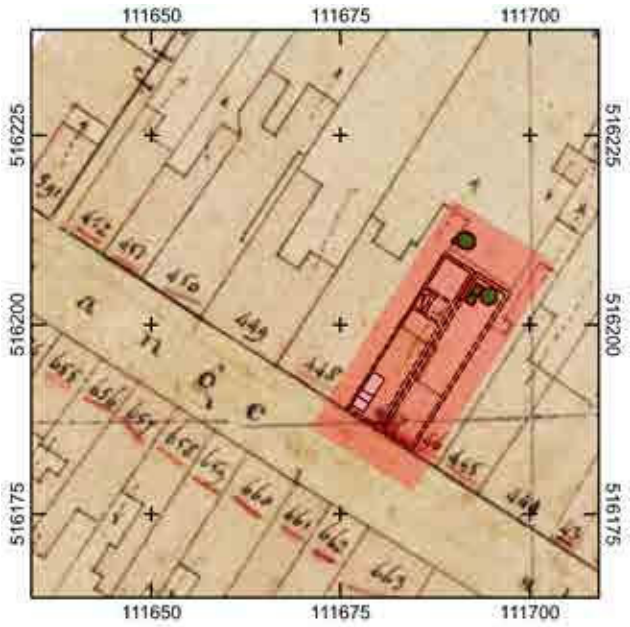

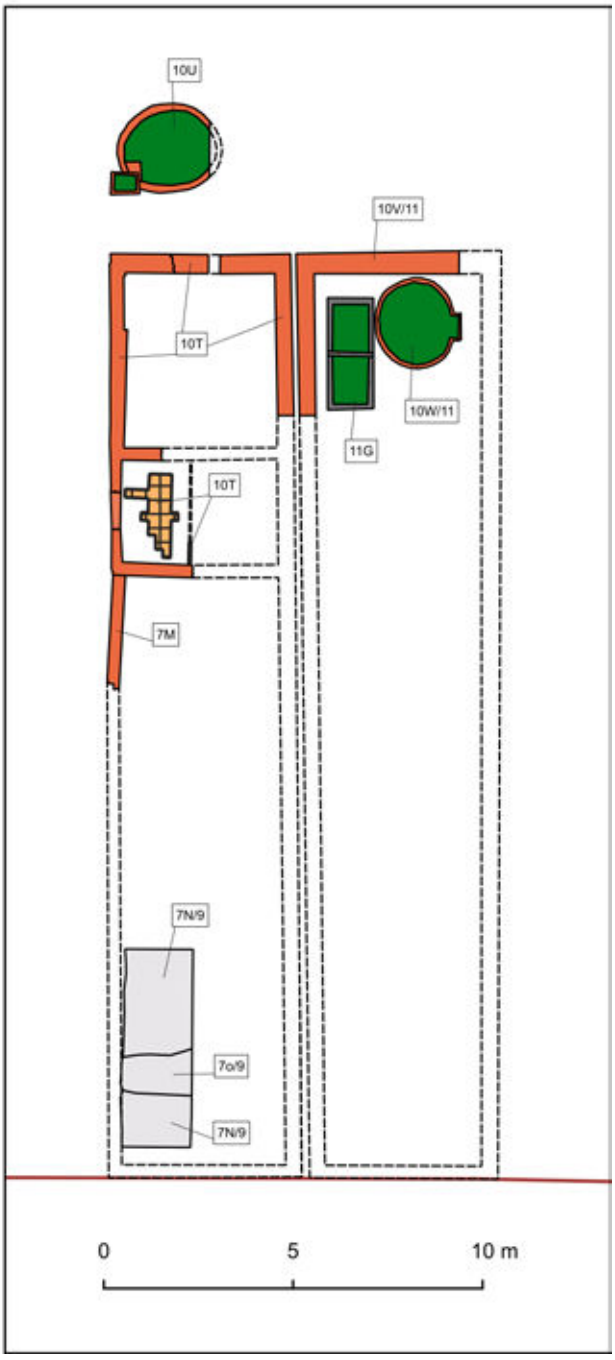

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
BETON
BEER
LEEMVLOER
PLAVEISEL
ROOILIJN HUIDIGE BEBOUWING

Afb.2-25 De resten van periode 7 tot en met 11 op perceel A447. Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

Deze bepaling zou regelmatig terugkeren in de transportaktes tot en met de verkoop aan Catharina Comans in 1680.[111] De aangetroffen situatie stemt goed overeen met de weergave van beide panden in de contemporaine kaarten van Drebbel en Blaeu.[112] In het voorhuis werden binnen een klein oppervlak nog resten van de (deels vergraven) leemvloer gevonden (**7N/9** en **7o/9**). De bovenzijde van de leemvloer lag op een niveau van 1,43 m + NAP. Het grootste deel van deze zone langs de oostzijde van het onderzoeksterrein bleek echter in recente tijden te zijn vergraven, vermoedelijk bij de verbouwingen aan de Spruytpanden. Op het achtererf werden muurresten aangetroffen die het achtererf opdelen in twee delen, een relatief ondiep vak achter het huis (gereconstrueerde afmetingen 4 x 2,8 m) en een dieper vak erachter (gereconstrueerde afmetingen 4 x 4,6 m), beiden met spoorcode **10T**. De funderingen bestonden uit 1,5-steens metselwerk van gele bakstenen (formaten: 21,5/22x10,5/11x4,5/5 cm). In het korte vak achter het huis werden restanten van een plavuizenvloer gevonden (eveneens **10T**), met een opstaand randje op een afstand van 1,8 m van de westelijke perceelgrens. De zuidelijke wand van dit vertrek was in ieder geval betegeld. Er werden 11 complete wandtegels geborgen van een rood baksel. De wandtegels waren blauw-wit beschilderd met soldaatjes en bloemenvazen, decoraties uit de eerste helft van de 17de eeuw.[113] Het gaat om een aanbouw aan het huis waar men – gezien de aangetroffen plavuizenvloer en betegelde wand – kennelijk vaak vertoefde, vermoedelijk een secundair toegevoegd (bij)keukentje. In het 'keukentje' werd een grote hoeveelheid sterk gefragmenteerd vondstmateriaal geborgen met dateringen tussen het eind van de 16de en het derde kwart van de 18de eeuw.[114] In het diepere vak aan de achterzijde van het perceel werden geen aanwijzingen voor de inrichting aangetroffen. In de transportakte van 1680 echter, wordt de functie van deze aanbouw expliciet vermeld:

[...] Ende is de achtergevel van de stal van dit huijs gemeen met de heer Brant & moet tot gemene costen onderhouden werden, alles in conformité van den contracte bij de voorn. Hymenbergh ende Jan Bijlevelt voor Jacob van Beijeren als nots. & seeckere getuijgen op den 27e junij 1661 opgerecht...[115]

De achterste aanbouw werd aldus in 1661 opgericht in samenwerking tussen de toenmalige eigenaar Cornelis van Heymenbergh en zijn buurman (dhr. Brant van perceel A448) en fungeerde oorspronkelijk kennelijk als stal. A447-W had destijds een vrije uitgang door de steeg van dhr. Brant richting de Nieuwesloot, waardoor stalling en transport van vee inderdaad tot de mogelijkheden van het erf behoorde. In 1816 werd bij de verkoop aan Antoinette Christine Baars bepaald dat de toegang tot deze steeg niet langer gebruikt mocht worden.[116] Daarmee was het stallen van groot vee (runderen en paarden) in ieder geval niet langer mogelijk. In de 'Grondtekening van de stad Alkmaar' door S.P. van Diggelen (1823)[117] en de kadastrale minuut van 1826 zijn zowel het 'keukentje' als de stal niet meer aanwezig en vinden we ter plaatse een leeg achtererf. Beerput **10U** bevatte wat vondstmateriaal uit het midden van de 17de eeuw, maar vooral veel uit de late 18de en vroege 19de eeuw.[118] De beerput lag op een plek die in ieder geval al in 1823 tot het achtererf van A448 gerekend kan worden. Perceel A448 had in deze periode echter de beschikking over een andere beerput (**10F**).[119] Gezien de ligging van **10U** hoorde déze beerput waarschijnlijk bij de eigenaren van perceel A447-W en was deze bereikbaar via de hiervoor reeds genoemde steeg richting de Nieuwesloot.[120] De beerput had een wand van steens metselwerk (formaat: 20,5x9,5x4,5 cm). Inwendig bedroeg de diameter tussen 1,9 en 2,4 m. Op de zuidwesthoek bevond zich een deels uitgebouwde stortkoker die werd ondersteund door gemetselde steunen in de putwand. Deze steunen bleken van een ander baksteenformaat (21x10x4 cm) en zijn derhalve waarschijnlijk secundair aangebracht. Het vondstmateriaal uit de beerlaag bestaat uit (de fragmenten van) enkele tientallen objecten, voornamelijk van keramiek, glas en metaal. Extremiteiten doen zich hierbij niet voor, maar het aangetroffen huisraad past prima bij een huishouden in goeden doen.

111 RAA, ORA 162, folio 123 verso (nr. 124) d.d. 17-04-1680.
112 Zie afb. 10 en 11.
113 Vnr. 201.
114 Vnr. 3.
115 RAA, ORA 162, folio 123 verso (nr. 124) d.d. 17-04-1680.
116 RAA, ONA 967, akte 227 d.d. 24-12-1816 (nots. G. de Heer).
117 Niet afgebeeld in dit rapport.
118 Vnrs. 1 (bovenlaag) en 2 (beerlaag).
119 Hierover meer in paragraaf 2.2.4.
120 De einddatering van het vondstmateriaal in 10U sluit overigens goed aan bij de afsluiting van de steeg in 1816. Ergens in die periode moet dit deel van het achtererf zijn verkocht of overgedaan aan de buurman A448.

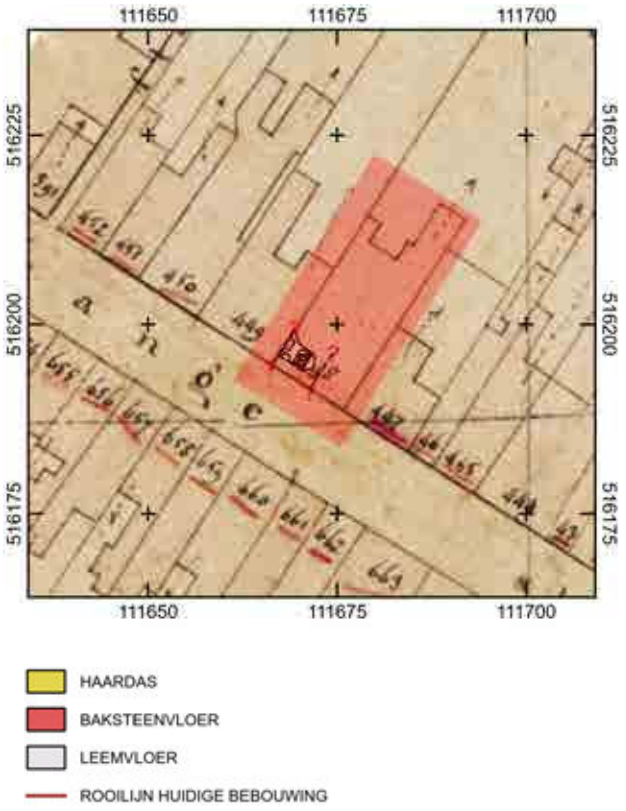

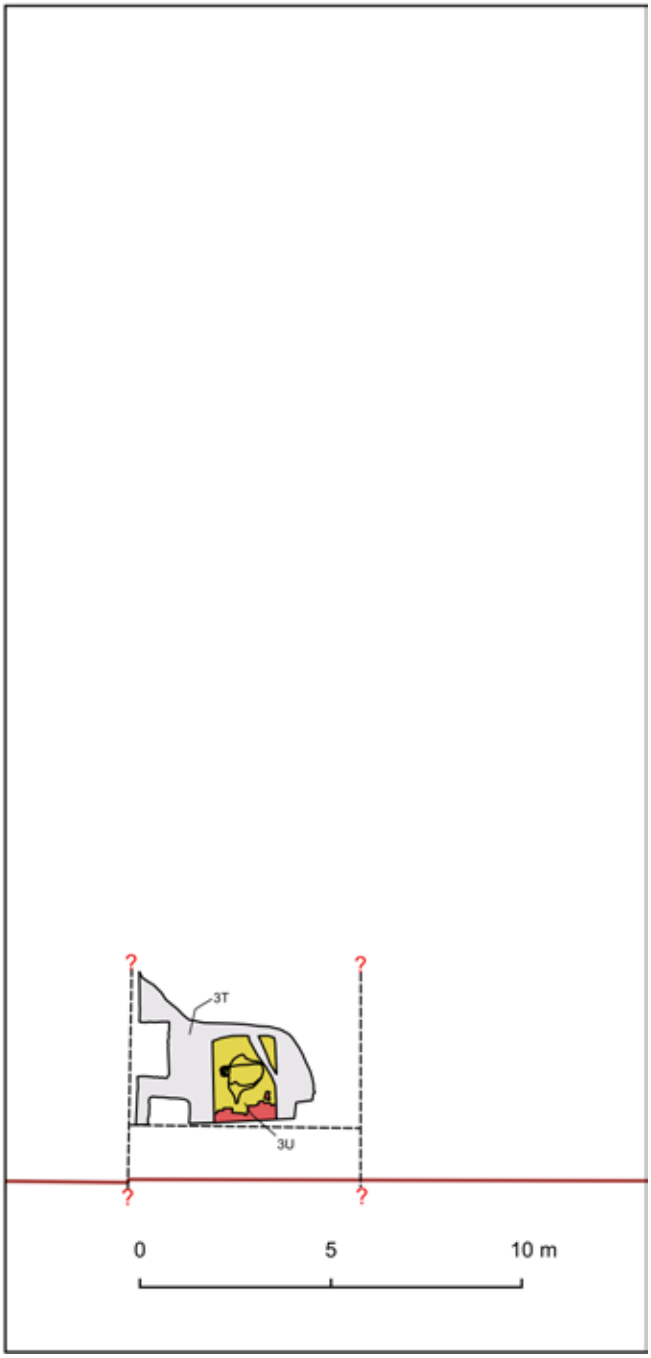

Afb.2-26 De resten van periode 3 op perceel A448. Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de huisplattegrond weer.

2.2.4. Resten van bewoning op perceel A448

Perceel A448-W: een diephuis in houtbouw (periode 3: ca. 1300 – 1325) *1

Op dit perceel werden enige resten uit periode 3 aangetroffen in de vorm van een paalkuil (**3P**), verschillende leem- of kleivloeren (**3Q**, **3R**, **3S**, **3T**), een haardplaats met bakstenen vloer (**3U**) en een kuil (**3V**).

De leemvloeren werden aangetroffen aan de voorzijde van perceel A448-W, in coupes 11 tot en met 15, nabij de Langestraat (*afb.2-27 en 2-28*).[121] Coupe 12 en 13 vertonen in stratigrafisch opzicht de best bewaard gebleven opeenvolging van leemvloeren uit deze periode.[122] We kunnen hieruit de volgende leemvloeren met bijbehorende NAP-peilen afleiden:

- **3Q**: ca. 0,60 m +NAP – 0,80 m +NAP[123];
- **3R**: ca. 0,80 m +NAP – 0,95 m +NAP[124];
- **3T**: ca. 0,95 m +NAP – 1,20 m +NAP.

De dateringen van deze drie vloeren liggen erg dicht bij elkaar: aan het einde van de 13de en het begin van de 14de eeuw, dus direct volgend op de ophoging van het terrein. De onderste en dus oudste twee vloeren (**3Q** en **3R**) werden – vooraf-gaand aan de aanleg van **3T** – grotendeels geruimd en geëgaliseerd (**3S**). Om deze reden zijn slechts een enkele paalkuil (**3P**) en een kuil (**3V**) gevonden die aan deze vloeren gekoppeld kunnen worden.

Pas op het niveau van de bovenste leemvloer (**3T**) werden resten aangetroffen die ons wat meer concrete informatie geven over het bijbehorende huis. Haardplaats **3U** lag in de middellijn van perceel A448-W, op een afstand van 1,5 m van de huidige gevelwand aan de noordzijde van de Langestraat. Een deel van de bakstenen haardvloer was nog aanwezig. Het ging om rode bakstenen van het formaat 29x15x6,5/7 cm. De bovenzijde van de haardvloer lag op een niveau van 1,17 m +NAP. Het bijbehorende huis moet 6 m breed geweest zijn, bij een minimale lengte van 6 m. De minimale lengte is gebaseerd op een combinatie van de huidige gevelwanden en de verspreiding van leemvloer **3T**. De constructiewijze van dit huis kan niet worden afgeleid uit de aangetroffen resten. De ligging in de middellijn van het huis, gepaard aan de afwezigheid van een schouwfundering of tussenmuur ter plaatse, leert ons echter wel dat deze haardplaats geen schoorsteen had.

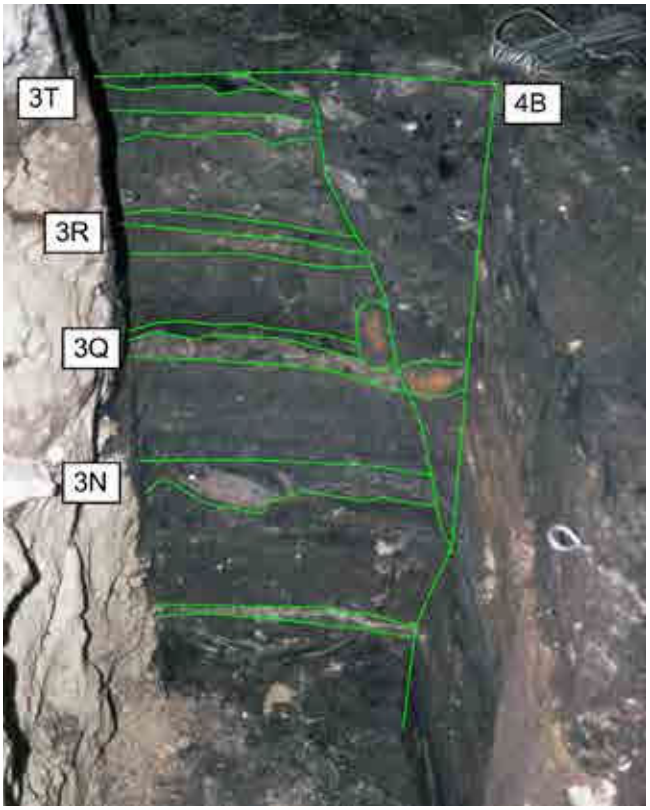

Afb.2-28 Coupe 12 met daarin de verticale doorsnedes van leemvloeren 3Q, 3R en 3T. De onderscheiden lagen zijn met behulp van groene lijnen verduidelijkt. De vakjes met de spoorcodes zijn ter hoogte van de bovenzijde van de onderscheiden lagen geplaatst (vergelijk afb.2-24).

Afb.2-27 Leemvloeren 3T, 4B en haardplaats 3U te midden van de betonfunderingen en verstoringen van Spruyt's woonwarenhuis. X is een recente verstoring. Kijkrichting: oostnoordoost.

121 Vergelijk afb. 23-24.
122 Ter plekke van coupes 13 tot en met 15 zijn de leemvloeren door bovenliggende, jongere baksteenfunderingen sterk neerwaarts weggedrukt.
123 Slechts lokaal aangetroffen (vooral waar deze leemvloer dieper weggedrukt was); grotendeels vergraven door **3S.**
124 Idem.

Perceel A448-W: een diephuis van baksteen (periode 4 – 5: ca. 1300 – 1325) *2

Aan het begin van de 14de eeuw verrees op Kad.A448-W een bakstenen huis (*afb.2-29*). Dit is op grond van bouwhistorische en historische gegevens redelijk goed dateerbaar. Dat geldt echter in mindere mate voor veel resten van de inrichting en het gebruik van (delen van) het huis en erf. De aard en ligging van deze resten wordt in het onderstaande beschreven bij de meest waarschijnlijke startperiode.[125] Het huis op A448-W uit periode 3, werd nog in de eerste helft van de 14de eeuw vervangen door een lang 'diep' huis met een bakstenen fundering 'op staal' (**4A**).[126] Het casco van dit huis zou – weliswaar in sterk gewijzigde vorm – blijven bestaan tot de verkoop aan warenhuis Spruyt rond het midden van de 20ste eeuw. Het komt dan ook vrijwel naadloos overeen met de opmetingen uit 1826.[127] Het huis had een totale lengte van 19,6 m buitenwerks, ervan uitgaande dat de voorgevel zich vanaf de oorspronkelijke bouwperiode aan de huidige gevelwand van de Langestraat hield. De breedte bedroeg 6 m buitenwerks. Het huis was gebouwd van rode bakstenen van circa 29/29,5x14/14,5x7/7,5 cm (een enkele steen was een halve cm groter of kleiner).

Het huis is gebouwd op een vanaf de straat aflopend talud en de funderingen en vloerniveaus waren aangepast aan de helling. Helaas zijn de onderste vloerlagen in het middelste deel niet onderzocht, waardoor belangrijke informatie over de binnenindeling van met name de overgang van het hoogste gedeelte vóór aan de straat naar de lagere vloerpeilen in de achterste helft ontbreekt – dit is vermoedelijk in 2001 verloren gegaan in de latere bouwwerkzaamheden. De restanten van de bijbehorende leemvloer (**4B**) lagen aan de zijde van de Langestraat op een niveau van 1,15 m +NAP.[128] Achterin het huis lag de bovenzijde van baksteenvloer **4D** op een niveau van 0,54 m +NAP. Een verval van ruim 60 cm binnen een afstand van 14 m, wat overeenkomt met een gemiddelde hellingsgraad van 5%. Van de funderingen van het huis is veel beschadigd geraakt door 20ste-eeuwse betonbalken. In de opgegraven restanten is een verloop te zien in de diepte van het muurwerk. Van het voorste deel aan de straat (tot 4,6 meter uit de tegenwoordige rooilijn) bevond de onderkant zich op 0,6 m +NAP.[129] De muren van de zijgevels hadden in dit bouwdeel aan de basis drie versnijdingen.[130] De breedte van het opgaand metselwerk kon door latere verstoringen ter plaatse niet vastgesteld worden. In het middelste deel (muurresten tussen 7 en 12 meter vanaf de straat) bevond de onderkant van het muurwerk zich 30 cm dieper dan vooraan. Aan de basis driesteens (mogelijk zelfs viersteens) breed, versmalde het metselwerk opwaarts door middel van twee versnijdingen op 0,35 en 0,45 m+NAP. Mogelijk hielden deze verband met een oud vloerniveau direct boven de bovenste versnijding, op vrijwel gelijke diepte als baksteenvloer **4D** in het achtervertrek. Het opgaand muurwerk was anderhalfsteens dik. In het achterste deel, inclusief achtergevel, zat de onderkant op circa 0,1 m onder NAP, waarmee de onderzijde van de fundering een vergelijkbare hellingsgraad vertoont als de eerder besproken vloerniveaus. Onder alle buitenmuren was een bodemverbetering aangebracht doordat men de funderingssleuf ruim een halve meter dieper had uitgegraven en opgevuld met een zandbed, de zogeheten 'zandkoffer'.[131] Inwendig kende het huis een driedeling, al waren de gebruikte bakstenen in de funderingen van de drie vertrekken sterk gelijkend qua kleur en formaat. Een aanleg in één bouwfase is dan ook het meest aannemelijk.

Het **voorste vertrek**, tot 4,6 m uit de Langestraat, bleek onder meer van de achterste delen te onderscheiden door een bouwnaad in beide zijgevels.[132] De fundering (**4A**) bestond ter plaatse van het voorste bouwdeel uit grote, hoofdzakelijk rode en hier en daar gele bakstenen in 'kloostermop'-formaat (29/29,5x14/14,5x7/7,5 cm) en schelpkalkmortel. Het vertoonde een rommelig metselverband.[133] De onderkant van de fundering van het voorste deel van het huis lag rond 0,50 m +NAP. De muren van de zijgevels hadden in dit bouwdeel aan de basis drie versnijdingen. De breedte van het opgaand metselwerk kon door latere verstoringen ter plaatse niet vastgesteld worden.

De funderingen van het **middelste vertrek** van het pand – van 4,6 tot 15,8 m uit de Langestraat – bleken meer bouwkundige informatie prijs te geven.

De oostelijke gevel bleek het best bewaard. Hier bestond de fundering uit bakstenen in 'kloostermop'-formaat

125 Plavuizenvloer 6i/8 bijvoorbeeld, wordt aldus beschreven bij periode 6. De lezer dient hierbij te beseffen dat datering in deze periode meest waarschijnlijk werd geacht bij de uitwerking van de opgraving. Uitloop van de begindatering tot in periode 8 behoort echter reëel tot de mogelijkheden. In de tussentijd kan het casco van het pand op A448-W reeds de nodige wijzigingen ondergaan hebben.

126 Bij een fundering 'op staal' ligt de voet van de muur zonder verdere versteviging op de ondergrond.

127 Zie afb. 29. De minuut van 1832 is met behulp van georeferentie aan de huidige topografie gekoppeld. In de regel zijn er kleine afwijkingen door meetafwijkingen tussen beide opmetingen, vooral waar het de ligging van de achtergevels met de vele uitbouwtjes betreft. De verschillen vallen in de regel echter mee.

128 Zie coupes 11 en 12 (afb. 23-24). Ter plaatse is deze leemvloer tevens vergraven aangetroffen in een kuil.

129 Zie coupes 13 en 15 (afb. 23-24).

130 Versnijden is het bloksgewijs verspringen van het metselwerk waardoor dat onderaan een grotere doorsnede heeft dan bovenaan, wat de stabiliteit van het gebouw verbetert. Voor meer info zie: http://www.joostdevree.nl/shtmls/versnijding.shtml.

131 Zie coupes 7, 8, 10, 13 en 15 (afb. 23-24).

132 De verticale naden zouden overigens ook scheuren door een verzakking kunnen zijn. Daarnaast onderscheidde het middendeel zich echter van het voor- en achterdeel door specifieke bouwkundige elementen, in de vorm van (blind)nissen.

133 Iets dat vaker aangetroffen wordt bij archeologisch onderzoek, maar ook nog bij veel moderne bouwwerken. Het betreft dan ook aan het zicht onttrokken 'vuil metselwerk', waaraan andere eisen gesteld worden dan 'schoon metselwerk', dat wél bovengronds zichtbaar is.

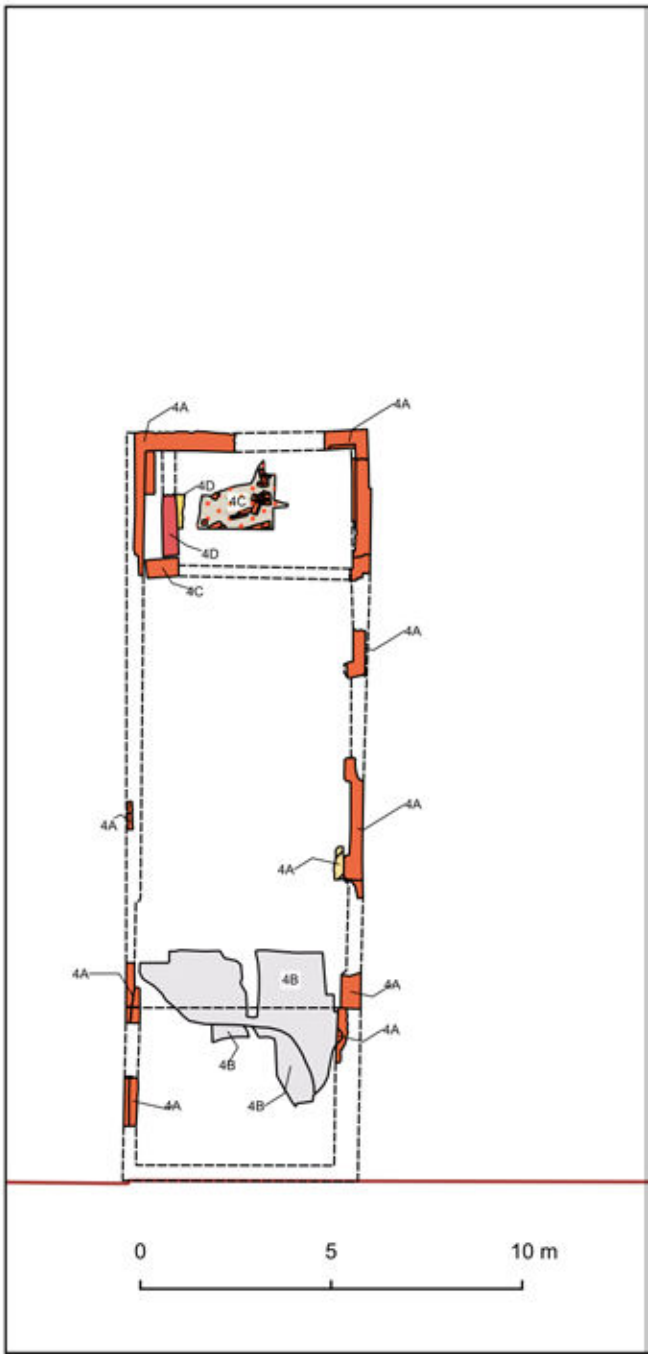

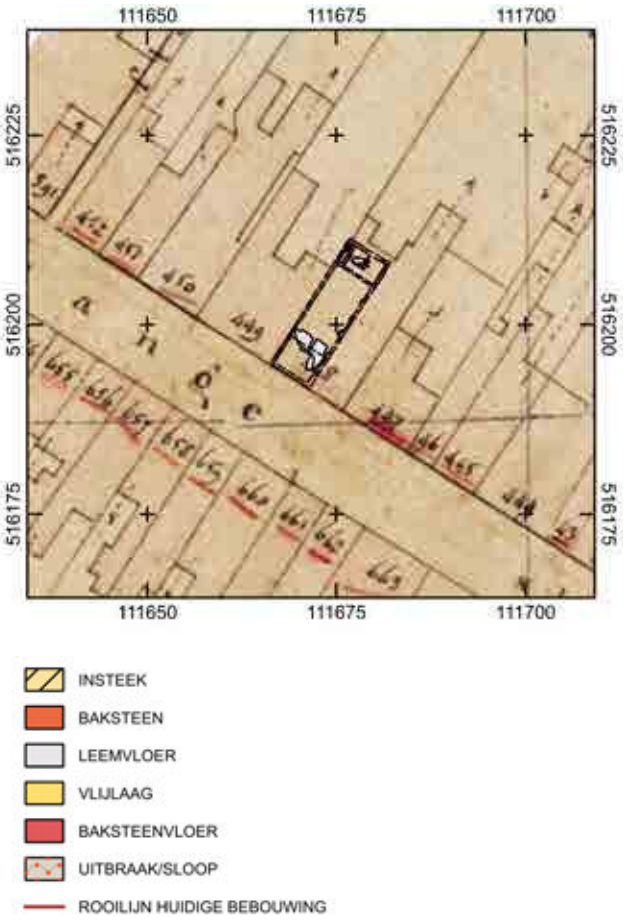

Afb.2-29 De resten van periode 4 op perceel A448-W. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

(30x14,5x7/7,5 cm) in een rommelig verband. De fundering ving aan op een niveau rond 0,30 m -NAP. Aan de basis driesteens (mogelijk zelfs viersteens), versmalde het metselwerk opwaarts door middel van twee versnijdingen. Het opgaand muurwerk was anderhalfsteens dik. In het opgaand muurwerk van de oostelijke gevel werden resten van vier 'spaarnissen' in steens metselwerk aangetroffen. Slechts één daarvan werd over de volle breedte aangetroffen. Dit betrof de tweede, vanuit het zuiden gerekend. Deze spaarnis had aan de basis een breedte van 2,10 m. Van de overige spaarnissen werd slechts één van de aanzetten teruggevonden. De rest bleek weggebroken tijdens latere verbouwingen. Spaarnissen kunnen vensters bevatten, maar ook volledig dichtgemetseld zijn.[134]
De westelijke gevel van het middelste bouwdeel was eveneens opgemetseld in bakstenen met 'kloostermop'-formaat (29x13,5/14,5x6,5/7 cm). De fundering van de westelijke gevel ving aan op een niveau rond 0,10 m -NAP, was aan de basis drie- of zelfs viersteens en versmalde opwaarts door middel van twee versnijdingen. Het metselwerk was uitgevoerd in een rommelig verband. Opgaand werk van deze gevel werd niet aangetroffen. De met zand opgevulde funderingssleuf of 'zandkoffer' was hier uitgegraven tot 0,25 m -NAP.[135] Op een afstand van 5 m uit de gevelwand van de Langestraat werd een aanzet van een spaarnis waargenomen. De aangetroffen spaarnis lijkt een tegenhanger van de meest zuidelijke spaarnis in de oostelijke zijgevel. Wellicht waren er oorspronkelijk ook vier spaarnissen in de westelijke zijgevel. Dit kon door de vele jongere verstoringen ter plaatse niet meer vastgesteld worden.

Het **achterste vertrek** van het pand – van 15,8 tot 19,5 m uit de Langestraat – had dan weer geen spaarnissen. De onderzijde van de fundering van de achtergevel lag op een niveau rond 0,10 m -NAP. Baksteenformaten en metselverband zijn voor dit bouwdeel niet gedocumenteerd. Naast het ontbreken van spaarnissen, is er nog een reden om het achterste bouwdeel los te behandelen van het middelste. Zo werden er de resten gevonden van twee inpandige bakstenen constructies (**4C** en **4D**).[136] **4C** betrof een kort muurtje met oost-west oriëntatie, gelegen tegen de westelijke zijgevel van het huis. Het was vrij stevig gefundeerd voor een binnenmuur. De onderkant lag op 0,10 m +NAP en de fundering was anderhalfsteens zonder versnijdingen. Baksteenvloer **4D** lag haaks op **4C** en sloot aan de noordzijde aan op de achtergevel van het huis. Het betrof een vloertje van brokken grove baksteen. Vermoedelijk liep **4C** ooit door tot aan de oostelijke zijgevel van het huis. Bij het aanleggen van een profielwand werden resten van een omgevallen(?) muur met soortgelijke bakstenen gevonden. De ligging en vorm van de resterende elementen van deze constructies doen vermoeden dat zich langs de westzijde van het achterste vertrek wellicht een steektrap bevond.[137]

De restanten van een bijbehorende leemvloer (**4B**) werden aangetroffen binnen het voorste en het middelste vertrek en wel op een niveau van 1,15 m +NAP.[138]

De oplettende lezer heeft uit het voorgaande kunnen concluderen dat de onderzijde van de fundering van het huis noordwaarts - richting de achterzijde van het huis – afliep. Dit gold tevens voor het vloerniveau op de begane grond. We dienen er vooralsnog rekening mee te houden dat de hoogteligging van het wegdek van de Langestraat wellicht niet veel verschilde van de huidige hoogte (1,7 tot 1,9 m +NAP). In dat geval lag de begane grond van het pand bijna een meter lager dan het wegdek van de Langestraat.

De eerste vloer werd waarschijnlijk al in periode 5 (mogelijk in periode 6) geheel of gedeeltelijk vervangen (**5B/6**).[139] De leemvloer lag over de resten van de oudere baksteenstructuren **4C** en **4D** en lag ter plekke tegen de westelijke zijgevel van het pand (**4A**). Dit is hoofdzakelijk gebleken bij nadere bestudering van de bodemopbouw in de achterste helft van het pand, maar hij kan hebben doorgelopen in het gehele middendeel van het pand.[140] Het leefniveau lag hier na het aanleggen van de nieuwe leemvloer rond 0,60 m +NAP, dus nog met een hoogteverschil van ruim een halve meter ten opzichte van het voorste vertrek aan de straat. In de onderste lagen van leemvloer **5B/6** werden enkele fragmenten kogelpotaardewerk gevonden, met een datering in de 13de tot eerste helft van de 14de eeuw.[141]

134 Een spaarveld of -nis is een flinke nis in de muur, ofwel bedoeld om stenen te sparen ofwel om een gevel te verlevendigen. In een spaarveld kunnen vensters voorkomen. Bij de architectuur van de stenen middeleeuwse huizen speelt de spaarnis een grote rol. De Hanzegotiek kan niet zonder, en hier gaat het niet meer om het economische voordeel, maar om de levendigheid van het gevelbeeld. Ook in de Lage Landen is dit een belangrijk sierelement. Soms is de grens tussen een nis met vensters en een verdiept liggend, omlijst venster haast niet te trekken. Bron: http://www.documentatie.org/B/B----/B---S/Spaarveld.htm en http://www.documentatie.org/B/B----/B---s/Spaarnis.htm.
135 Zie coupe 10 (afb. 23-24).
136 Zie ook coupes 7, 8 en 16 (afb. 23-24).
137 Een steektrap is een rechte trap met gelijkmatige rechte treden, eventueel aangevuld met één of meer grotere horizontale vlakken, de zogeheten 'bordessen'.
138 Zie coupes 11 en 12 (afb. 23-24). Ter plaatse is deze leemvloer tevens vergraven aangetroffen in een kuil.
139 Sporen met datering in periode 5/6 zijn niet opgenomen in afb. 29 daar zij vrijwel uitsluitend zijn waargenomen in dwarsdoorsnedes. Hierover meer in het vervolg van deze paragraaf.
140 Zie coupes 7, 8, 9 en 10 (afb. 23-24).
141 Vnr. 103.

De leemvloer bleek plaatselijk vergraven door een ondiepe mestkuil (**5C/6**).[142] Het is onduideljk hoe deze mest inpandig terecht is gekomen, mogelijk betreft het een egalisering van vloer 5B/6.

Een bijzondere ontdekking waren fragmenten van gebrandschilderd vensterglas, aangetroffen in het sloopspoor van muur 4C, dus te dateren nog in de eerste helft van de 14de eeuw![143] Dit zeldzaam vroege vensterglas is een indicatie dat het pand een ongewoon hoge status moet hebben gehad. Ook in de 15de-eeuwse beerput 7E/8 is trouwens gebrandschilderd vensterglas gevonden, dat kennelijk bij een latere verbouwing is gesneuveld.

Perceel A448-W: eerste verbouwing (periode 6 – 7/8: ca. 1325 – 1450/1550) *3

Periode 6 is op grond van geassocieerd vondstmateriaal en stratigrafische positie te plaatsen in het tweede kwart van de 14de eeuw. In deze periode werden uitsluitend archeologische resten aangetroffen ter plaatse van perceel A448-W (*afb.2-30 t/m -32*). Het pand werd in deze periode behoorlijk verbouwd. In deze paragraaf worden daarnaast enkele sporen opgenomen met een minder scherpe datering. Deze resten vormen mogelijk jongere aanpassingen, maar bieden tezamen toch interessante aanwijzingen voor de ontwikkeling van de inrichting en het gebruik van de begane grond in het oorspronkelijke diepe huis in de loop van de 14de en 15de / 16de eeuw.
De binnenmuur (**4C**) werd verwijderd, waarna een nieuwe binnenmuur (**6A**) werd opgemetseld op een ter plaatse deels schoon gevlakte ondergrond (*afb.2-30 en -31*).[144] De muur was steens met aan de onderzijde een versnijding naar 1,5-steens metselwerk.[145] De onderzijde van het metselwerk lag op een niveau van 0,50 m +NAP. De funderingswijze was op staal, waarbij in de nodige extra stabiliteit was voorzien door de aanleg van een bescheiden 'zandkoffer' tot een niveau van 0,35 m +NAP. Het metselverband bestond uit grotendeels gebroken, zij-aan-zij gelegde bakstenen (formaat: 29x13,5x7,5 cm) met schelpkalkmortel. De binnenmuur lag op 12 m van de voorgevel en verdeelde de begane grond van het huis in twee of drie vertrekken.[146] In het geval de scheidingswand nog aanwezig was krijgen we zicht op een gehandhaafd voorvertrek van 4 m diep, terwijl het middelste en achterste vertrek ieder ruim 7 m diep waren, bij een – gelijk gebleven – breedte van 6 m buitenwerks.

Aansluitend aan de bouw van de binnenmuur werd in het achterste vertrek een laag geel zand gestort tot een niveau rond 0,90 m +NAP (**6B**). In het zand werden enkele fragmenten van tamelijk ruim te dateren keramieksoorten aangetroffen, waardoor wij de lezer een scherpere datering dan 14de/15de eeuw schuldig zullen moeten blijven.[147] Vermoedelijk gaat het om de vlijlaag van een – op een later tijdstip vrijwel geheel verwijderde – nogal slordig gelegde keienvloer (**6C**). Hiervan zijn tijdens het verdiepen van coupe 7 resten aangetroffen langs de oostgevel van het huis. De bovenzijde van het vloertje werd gepeild op 0,87 m +NAP. Er bleef daarmee aanvankelijk duidelijk enig niveauverschil tussen het voor- en achtervertrek van het pand.[148] Een wandfragment van rood aardewerk kon niet scherper gedateerd worden dan de 14de of 15de eeuw.[149] Niet veel later moet men besloten hebben om toch weer een dikke leemvloer aan te leggen in het achtervertrek (**6E/7**), waarvan de top werd aangetroffen rond 1,20 m +NAP.[150] Hiermee werd tevens het tot dan toe nog aanwezige niveauverschil tussen voor- en achtervertrek zo goed als opgeheven. Vooral slecht dateerbare fragmenten van keramiek werden geborgen uit de leemvloer.[151] Bijzonder was wel de vondst van een randfragment van 'goudlustermajolica' uit de omgeving van het Spaanse Valencia.[152] Een dergelijke vondst kan wel als indicatie van enige welstand van de bewoners gelden! Leemvloer **6E/7** werd tenslotte weer afgedekt door de resten van een dun laagje zand (**6H/8**). Vermoedelijk heeft men dit aangebracht als vlijlaag van een harde (plavuizen?)vloer in het achtervertrek, welke op een later tijdstip weer geheel verwijderd moet zijn. In het zand werd een wandfragment van Siegburg-steengoed gevonden. Het fragment kon worden gedateerd tussen de 14de en de 15de eeuw.[153] In het middelste vertrek werd na de bouw van de binnenmuur (**6A**) een leemvloer (**6D/7**) aangelegd, waarmee de begane grond ter plaatse op een peil rond 1,30 m +NAP kwam te liggen.[154] In de leemvloer werden de restanten van een binnen-

142 Zie coupe 7 (afb. 23-24).
143 Vnrs. 73 en 75.
144 Zie coupes 8, 9 en 10 (afb. 23-24).
145 Zie coupe 9 (afb. 23-24).
146 Het is namelijk goed voorstelbaar dat er een licht geconstrueerde (vermoedelijk houten) scheidingswand ter hoogte van de bouwnaden in 4A bleef bestaan tussen het voorhuis en de ruimte daarachter. Dit kon niet vastgesteld worden uit de beschikbare informatie. Om deze reden is er in de reconstructie voor gekozen de houten scheidingswand te handhaven.
147 Vnrs. 74, 85 en 87.
148 Voorvertrek na aanleg leemvloer 6D/7 op 1,30 m +NAP. Achtervertrek na aanleg vlijlaag (6B) en keienvloer (6C) op 0,90 m +NAP.
149 Vnr. 96.
150 Zie coupes 7, 8, 9 en 10 (afb. 23-24).
151 Vnrs. 55, 56, 86 en 114.
152 Vnr. 115.
153 Vnr. 52.
154 Niet vastgelegd in coupes.

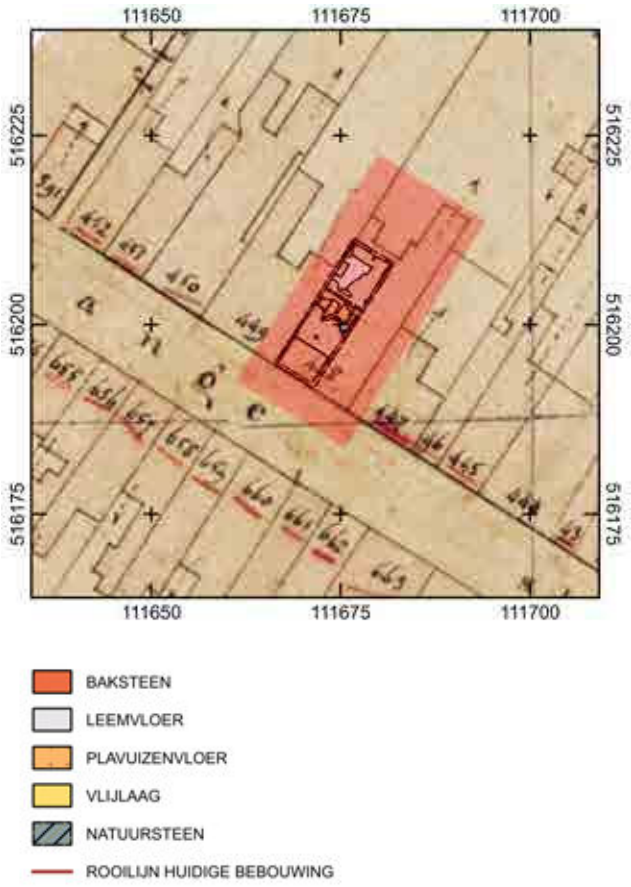

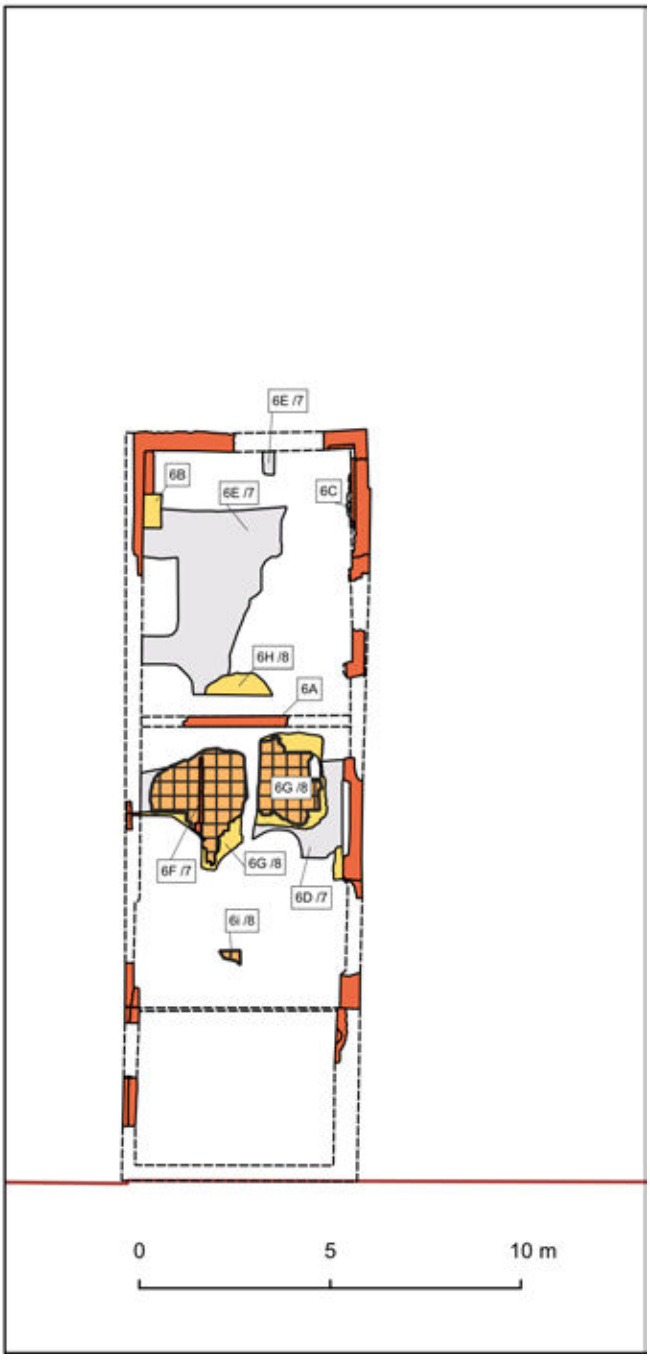

Afb.2-30 De resten van periode 6 of 7/8 op perceel A448. Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

Afb.2-31 Detailopname van een deel van binnenmuur 6A en plavuizenvloer 6G/8 in het pand A448-W. Kijkrichting: noordoost.

Afb.2-32 Plavuizenvloer 6G/8. Op de achtergrond de fundering van een jongere trapombouw (9N). Kijkrichting: zuidwest.

wandje met baksteenfundering (**6F/7**) aangetroffen. Het funderingssleufje was in de leemvloer uitgestoken en opgevuld met grijs zand. Hierop werd een rijtje 'kantstaande' bakstenen geplaatst, vermoedelijk als fundering van een verdwenen houten steektrap of een binnenwandje.[155] In het achtervertrek kwam een leemvloer op slechts enkele centimeters lager dan aan de andere kant van tussenmuur 6A. Ook deze inrichting was van korte duur.
Leemvloer **6D/7** werd al spoedig weer afgedekt door een dun laagje vlijzand, waarna er een 'harde' plavuizenvloer (formaat: 25x25x3,7 cm) werd gelegd (**6G/8**). De stratigrafische positie en geassocieerde vondsten wijzen op een datering omstreeks de tweede helft van de 14de of eerste helft 15de eeuw. Op de plavuizenvloer werden zware brandsporen aangetroffen.[156] De plavuizenvloer werd aangetroffen in de noordelijke helft van het middelste vertrek, maar de aannemer van de verbouwing van de Spruytpanden wist nog te vertellen dat hij de plavuizen aan de voorzijde (bij de Langestraat) al had 'opgeruimd' vóór aanvang van de opgraving. Hier is ter completering van het bodemarchief dan ook maar een klein stukje van ingetekend (**6i/8**). In het voorhuis zijn – behoudens de door de aannemer verwijderde plavuizen – geen resten uit deze periode aangetroffen.
De plavuizenvloer was door een fikse brand zwart geblakerd waarbij de doorgebrande plekken te herkennen waren waar dikke balken hadden liggen smeulen. Het gele zand van de vlijlaag van de vloer was door de hitte rood en roodbruin verkleurd. Uit de betreffende periode is uit archiefbronnen geen grote brand bekend, maar daarbij moet worden aangetekend dat er in Alkmaar in het algemeen maar weinig archivalia van vóór 1500 zijn overgeleverd.[157]

Het diepe huis op perceel A448-W werd in periode 7 voorzien van een inpandige waterput (**7F**) in de noordoosthoek. De waterput was opgebouwd uit gestapelde hergebruikte houten vaatjes met een diameter van 0,5 m. Hiervan werden er nog 3 aangetroffen tijdens de opgraving. De bovenzijde lag op een niveau van 0,41 m +NAP, de onderzijde op 1,40 -NAP. Gezien de hoogteligging van de vloeren uit periode 6/7 – de bovenzijde van leemvloer **6E/7** lag rond 1,20 m +NAP – moet er evenwel een flink deel van de bovenbouw van de waterput verloren zijn gegaan. Er zijn twee houtmonsters geselecteerd voor dendrochronologisch onderzoek. De jongste daarvan gaf een veldatum in 1377, met een marge van 9 jaar erná en 6 jaar ervóór.[158] Deze datering sluit goed aan bij die van de vondsten die werden aangetroffen in de demping van de waterput, tussen het einde van de 14de en de eerste helft van de 15de eeuw.[159] De waterput heeft op grond van deze vondsten vermoedelijk tussen de 25 en 50 jaar gefunctioneerd, alvorens hij gedempt werd.

Iets ten westen van de achtergevel van het pand op perceel A448-W werd een min of meer ronde beerput (**7E/8**) aangelegd (*afb.2-33*). De beerput was halfsteens en van soortgelijke steen als huis 7i (baksteenformaat: 22,5x11x5/5,5 cm). De maximale diameter bedroeg inwendig 2,3 m. De bodem lag op 0,56 m -NAP. De stortkoker lag waarschijnlijk aan de oostzijde, maar was niet erg goed meer aan te wijzen door latere verstoringen. Uit de beerlaag werden vondsten geborgen met dateringen in de 15de en het begin van de 16de eeuw.[160] In eerste instantie lijkt de ligging te wijzen op een relatie met perceel A449. Er zijn echter grondige redenen om aan te nemen dat deze beerput bij de bebouwing op perceel A448 hoorde.[161] Er dient zelfs rekening te worden gehouden met een steeg tussen A449 en dit perceel, waarlangs men de inhoud van de beerput zonodig ledigen en afvoeren kon. Beerput **7E/8** zal een stortkoker hebben gehad vanaf een pleetje of closet in een aangebouwde bijkeuken. Hiervan zijn echter geen resten teruggevonden door latere verstoringen. De gereconstrueerde contouren in *afb.2-30* zijn afgeleid van de kadastrale minuut van 1826, dit in combinatie met de ligging van de beerput en die van jongere beerputten **8E** en **10F.** Hieruit lijkt te kunnen worden geconcludeerd dat vanaf de plaatsing van **7E/8** tot in de 20ste eeuw de ligging van het

155 Voor een uitgebreide definitie van 'kantstaande' stenen zie: http://www.documentatie.org/B/B----/B---k/Kantstaande%20steen.htm.
156 Vnr. 69.
157 De vondsten zijn jonger dan 1328, uit welk jaar de enige echte stadsbrand in Alkmaar in de archiefbronnen is overgeleverd.
158 Vnr. 215.
159 Vnr. 214.
160 Vnr. 49.
161 Perceel A449 had in periode 7 reeds de beschikking over een beerput (**7D**). Hierover meer in paragraaf 2.2.5.

closet niet meer zou wijzigen. Men bleef het closet handhaven door de stortkokers van de jongere beerputten telkens weer aan te sluiten op het reeds bestaande closet in de zuidwesthoek van een ommuurde binnenplaats. Eén en ander zal de lezer hopelijk duidelijk worden door vergelijking van achteréénvolgens *afb.2-33, 2-35, 2-37* en *2-40* t/m *2-42*.
Muur **4A** werd ter plaatse van de achtergevel doorgebroken met het oog op de realisering van een (nieuwe?) achteringang (**7H/8**). Een deel van de doorbraak werd gedicht met secundair opgaand muurwerk (baksteenformaat: 22,5x10,5x5 cm). De meest oostelijke 60 cm van deze doorbraak was met plavuisjes betegeld.[162] Het is echter mogelijk dat een deel van het plaveisel niet meer aanwezig was. In dat geval kan de ingang maximaal 2,3 m breed zijn geweest. Een dergelijke breedte past bij een dubbele deurpartij of een grote staldeur. Een eventuele oudere deuropening zal bij deze verbouwing zijn verwijderd.
Aan de binnenzijde van het pand werd ter hoogte van de doorbraak een deel van de fundering van een ronde constructie gevonden (**7G/8**), die waarschijnlijk direct in verband moet worden gebracht met de doorbraak. De constructie bestond uit een steens bakstenen rand, waarvan slechts nog 2 steenlagen resteerden (baksteenformaat: 21/22x11x5 cm) in een driekwart cirkelvorm tegen de achtergevel aan. De onderzijde van de fundering lag op een niveau van 0,70 m +NAP. Vermoedelijk gaat het om een klein wenteltrapje aan de binnenzijde van ingang **7H/8.** De constructie was aan de westzijde verstoord.

Perceel A448-O: bouw van een diephuis (periode 7: ca. 1350 - 1450) *4

In periode 7 werd perceel A448-O opgehoogd (**7A**) met een mengsel van donkerbruin, humeus zand en klei. Na deze ophogingsactiviteit lag het maaiveld ter plaatse rond 1,00 m +NAP.[163]
Direct daarna werd er een diephuis gebouwd (**7i**), met gereconstrueerde buitenwerkse afmetingen van 17,5 bij 4,6 m.[164] Deze nieuwbouw stond geheel op eigen funderingen. De fundering was 2-steens (baksteenformaat: 22/23x10,5/11,5x5/5,5 cm), aan de onderzijde met twee versnijdingen. De onderzijde van de fundering lag tussen 0,85 en 0,96 m +NAP, waarmee we kunnen constateren dat de fundering vrijwel óp het ophogingspakket (**7A**) lag. Binnen dit huis lag een deel van een dunne leemvloer (**7K**). Op deze leemvloer werd keramiek aangetroffen met dateringen van de tweede helft van de 14de tot en met de 15de eeuw, waaronder een archeologisch complete lavabo van rood aardewerk (r-lav-1; **01LAN13FA**).[165] De top van de leemvloer lag rond 1,05 m +NAP.[166] Het is op grond van de stratigrafische positie en het geassocieerd vondstmateriaal niet uit te sluiten dat de leemvloer bij een oudere bouwfase hoort. De leemvloer lijkt in coupe 3 (*afb.2-23 en 2-24*) onder de insteek van huis **7i** te liggen.[167] Er zijn echter verder geen aanwijzingen gevonden voor een oudere voorganger van huis **7i** op perceel A448-O.[168]
De leemvloer werd doorsneden door een jongere binnenmuur (**7J**), die het huis verdeelde in een voor- en achterhuis met binnenwerkse dieptes van respectievelijk 14 en 2,4 m bij een gelijke breedte van circa 3,8 m. Deze binnenmuur was eveneens 2-steens (baksteenformaat: 22x10x5 cm), met twee versnijdingen aan de onderzijde. Uit de insteek van deze binnenmuur werden enkele vondsten geborgen met dateringen tussen de late 14de en de 15de eeuw.[169]

De nieuwbouw op perceel A448-O werd gecompleteerd door de eerste beerput op perceel A448 (**7L;** zie *afb.2-34*). De beerput was halfsteens en had inwendig een maximale diameter van 2,4 m. Er is geen stortkoker gevonden, hetgeen doet vermoeden dat het pleetje bovenop de koepel heeft gestaan, een zogenaamde 'hangkoker'. De koepel van de beerput was afgebroken, vermoedelijk gebeurde dit in verband met de bouw van muur **8A** in een later stadium. De beerputwand was aanwezig tot een niveau van 1,0 m +NAP. Dit vormt een aanwijzing dat het achtererf achter het huis destijds flink hoger lag dan de begane grond binnen het huis.[170] De onderkant van de beerlaag lag op 1,34 m -NAP. Vondsten uit de beerlaag wijzen op ingebruikname tussen de tweede helft van de 14de en het begin van de 15de eeuw. De beerput zal op grond van de jongste aangetroffen vondsten rond 1500 buiten gebruik zijn geraakt.[171] Het vondstenspectrum bestaat voornamelijk uit eet-, drink-, schenk- en kookgerei. Ook werden er enkele pispotten gevonden. Een houten schrijfplankje vormt een niet-alledaagse vondst. Het kan worden gezien als een aanwijzing voor geletterdheid van één of meer gebruikers van de beerput.

162 Formaten, kleur en hoogteligging helaas niet gedocumenteerd.
163 Zie coupes 1, 2 en 3 (afb. 23-24). Ter plaatse van coupe 3 is de ophoging enkele decimeters dieper weggedrukt door fundering **7i**.
164 De voorste 8,5 m van huis 7i bleek tot aan de Langestraat volledig te zijn verwijderd bij de bouw van een jongere kelder (**8B**).
165 Vnrs. 13 en 17.
166 Zie coupes 2 en 3.(afb. 23-24). Ter plaatse van coupe 3 is de ophoging enkele decimeters dieper weggedrukt door fundering **7i**.
167 Zie coupes 2 en 3 (afb. 23-24).
168 Wellicht legde men ook wel eens eerst een leemvloer aan alvorens over te gaan tot de bouw, vergelijkbaar met de woonplatforms onder woonstalhuizen die uit meerdere opgravingen bekend zijn (zie bijvoorbeeld: Bitter & Van den Berg 2014, 37-40).
169 Vnr. 16.
170 Dit lag immers rond 1,05 m +NAP, terwijl bij het niveau van de beerputwand (1,00 m +NAP) nog de afgebroken koepel en een afdekkende grondlaag moeten worden opgeteld.
171 Vnr. 200. NB: Dit past zeer goed bij het 'leech erve' naast het 'Principael huys' dat AW van Oudshoorn kocht in 1517 (zie paragraaf 2.1.6).

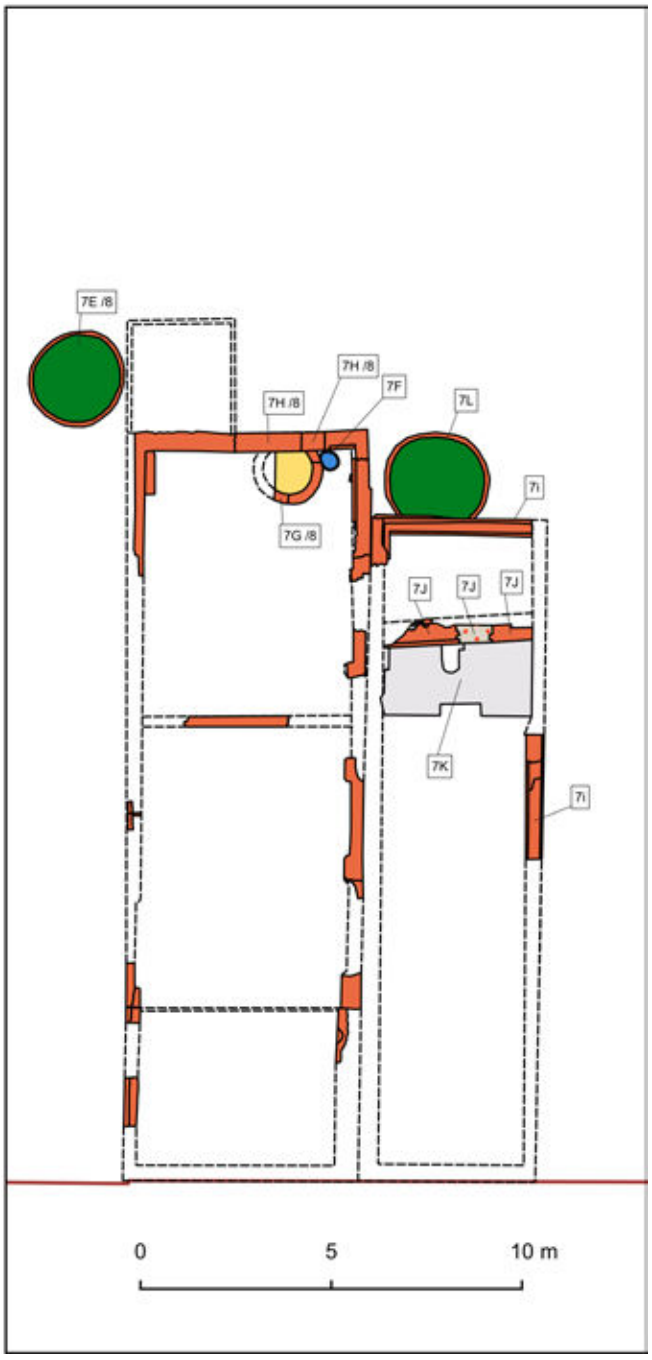

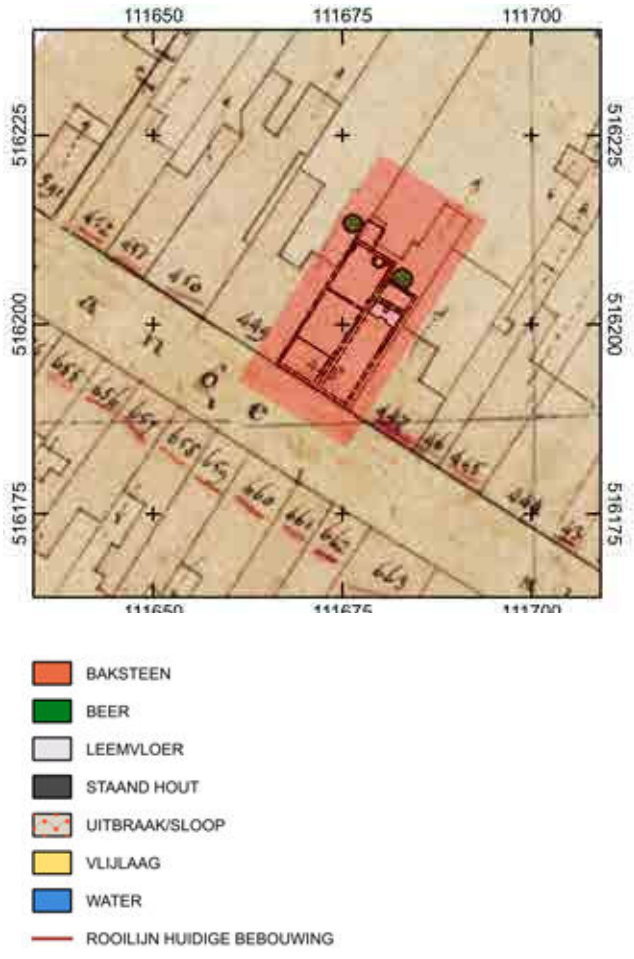

Afb.2-33 De resten van periode 7/8 op perceel A448. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

Afb.2-34 De laag met vondstmateriaal is al geborgen in emmers, waarna de laatste resten van de beerlaag uit beerput 7L worden geschept en de uitgegraven grond wordt doorzocht op archeologisch vondstmateriaal. Rechtsboven muur 8A. Deze muur werd – vermoedelijk met behulp van een niet meer aanwezige ontlastingsboog – boven de beerput doorgetrokken. Op de achtergrond de achtergevel van huis 7i. Kijkrichting: zuid.

Perceel A448: tweede verbouwing tot een dubbelpand (periode 8: ca. 1450 – 1550) *5

In deze bouwfase veranderde vooral het aanzicht van perceel A448-O sterk. Een flink deel van de oostelijke zijgevel, de hele achtergevel (beiden **7i**) en binnenmuur **7J** werden volledig verwijderd. Beerput **7L** werd definitief opgegeven. De koepel werd afgebroken toen er een nieuwe zij- en achtergevel werden aangelegd (**8A**). De onderzijde van deze fundering lag rond 0,80 m +NAP.[172] De fundering was 1,5-steens.[173] Ter plaatse van de buiten functie gestelde beerput **7L** heeft men de last van de constructie opgevangen met een – ten tijde van de opgraving niet meer aanwezige – ontlastingsboog die werd gedragen door twee nog wel aanwezige poeren (eveneens **8A**). De eerste poer was ingestoken in de noordoostzijde van de fundering (**4A**) van het buurpand A448-W. De tweede gaf zichzelf bloot in de vorm van een dieper gefundeerd deel van de achtergevel (onderzijde 0,26 m +NAP).[174] De westelijke lange gevel is grotendeels verstoord door latere betonfunderingen van de Spruytpanden. Wel werden er nog enkele bakstenen in situ aangetroffen halverwege het achterhuis (baksteenformaten: 22,5/23,5x10x5 cm). De fundering lag hier veel minder diep (onderkant fundering op 1,17 m +NAP), wat er op wijst dat het pand aan deze zijde feitelijk steun ontleende aan A448-W, dat dan ook zeer stevig gefundeerd was.

Het pand op A448-O had na deze vernieuwing afmetingen van 18,5 bij 4,5 m buitenwerks, waarbij we er van uit gegaan zijn dat de voorgevel zich ter plaatse van de huidige gevelwand van de Langestraat heeft bevonden. Binnen dit pand werden geen aanwijzingen gevonden voor een interne opdeling in afgesloten ruimtes, maar wel enkele kuilen, die gevuld bleken met as en puin (**8B** en **8C**).[175] Bij gebrek aan een stookvloer of schouw in deze ruimte lijkt het te gaan om afval van elders. Een mogelijke verklaring kan zijn, dat men het secundair gestort heeft na onderhoudswerkzaamheden aan de vloer en de fundering. De nogal slordige wijze van deponeren roept de vraag op of men dit pand wel gebruikte om in te wonen. Meer voor de hand ligt een meer utilitaire functie, bijvoorbeeld als werkplaats of opslagloods. Vondsten uit de grotere kuil dateren in het midden van de 15de eeuw.[176]

In het oudste bouwdeel, op perceel A448-W, werd de verbrande plavuizenvloer (**6G/8**) afgedekt door een 1 cm dik kleidek met daarop een mortellaagje (**8D**).[177] De bovenzijde van het mortellaagje lag op een niveau van 1,32 m +NAP. Vermoedelijk gaat het om een vlijlaagje voor een nieuwe baksteenvloer. Op het mortellaagje werden namelijk fragmenten van enkele losse bakstenen gevonden (baksteenformaat: ...x13x6,5/7 cm).
Beerput **7E/8** op perceel A448-W kreeg een opvolger in de vorm van beerput **8E**. Een beerput met een licht ovale vorm. De beerput was halfsteens en had een inwendige diameter van 3,4 tot 3,8 m.[178] De beerput reikte tot een niveau van 1,40 m -NAP, het hoogst bewaarde deel van de beerputwand lag op 0,67 m +NAP. De beerput moet inclusief de koepel zeker 2,5 à 3 m diep zijn geweest. De beerput bleek in een latere periode te zijn verstoord bij de aanleg van een vervanger (beerput **10F**), maar de oudste vondsten in deze opvolger zijn waarschijnlijk nog afkomstig van de voorganger en dateren in de tweede helft van de 15de eeuw tot het begin van de 16de eeuw. Door deze vervanging is de plek van de stortkoker van beerput **8E** niet terug gevonden, maar deze is waarschijnlijk eveneens aan de westkant van de beerput geweest. Bij een ligging aan de westkant kon men namelijk het gemak op deze plaats behouden. Het gemak lag ook in later tijden nog op deze plek.[179]
Ten noorden van deze beerput werd een rechthoekige bakstenen bak (**8F**) aangetroffen, met buitenwerkse afmetingen van 2,4 bij 1 m. De bak was – secundair – gevuld met beer en puin en kan worden beschouwd als een ondergrondse vergaarbak voor regenwater. Aan de bovenzijde was het metselwerk steens (baksteenformaten: 21,5x10,5x5,5 cm), naar onder toe liepen de wanden schuin naar binnen.[180] De bovenzijde lag op 0,94 m +NAP, de onderzijde op 0,36 m +NAP. Aan de zuidoostzijde ging de wand zuidwaarts verder als muur van een ommuurd plaatsje achter de oorspronkelijke bouwdelen van het pand.[181] De lange noordwand van de rechthoekige bak bevatte een ingemetselde houten ton als stortkoker, vermoedelijk de verbinding tussen de bovengronds gelegen regenwatergoot en de ondergrondse vergaarbak. Mogelijk gebruikte men de bak tevens om vuil water en klein afval te lozen. Met zekerheid valt dit op grond van het archeologisch bewijsmateriaal echter niet te zeggen. De secundair gedeponeerde vulling bevatte vondstmateriaal uit de tweede helft van de 14de tot de eerste helft van de 15de eeuw. Mogelijk kan dit materiaal in verband worden gebracht met een leging van de beerput **7E/8**.

172 Zie ook coupes 1 t/m 3 (afb. 23-24).
173 Baksteenformaten en metselverband niet gedocumenteerd.
174 Zie afb.35.
175 Voor 8C zie ook coupe 1 (afb. 23-24).
176 Vnr. 12.
177 Ter plaatse van coupe 16 mogelijk oplopend tot wel 0,5 m dikte (zie afb. 23-24), al kan niet uitgesloten worden dat de gelaagdheid hier in later tijden vermengd is geraakt door jongere activiteiten.
178 Baksteensoort en -formaten niet gedocumenteerd.
179 Zie de ligging van de stortkoker van beerput 10F in Afb.42.
180 Met andere woorden, naar onderen toe verkleinde het oppervlak met het toenemen van de wanddikte.
181 Men zou dit ook kunnen interpreteren als een aanbouw, maar dan zou beerput 8E volledig inpandig hebben gelegen. Met het oog op stankoverlast en overlast bij periodiek onderhoud aan de beerput is dit niet erg waarschijnlijk.

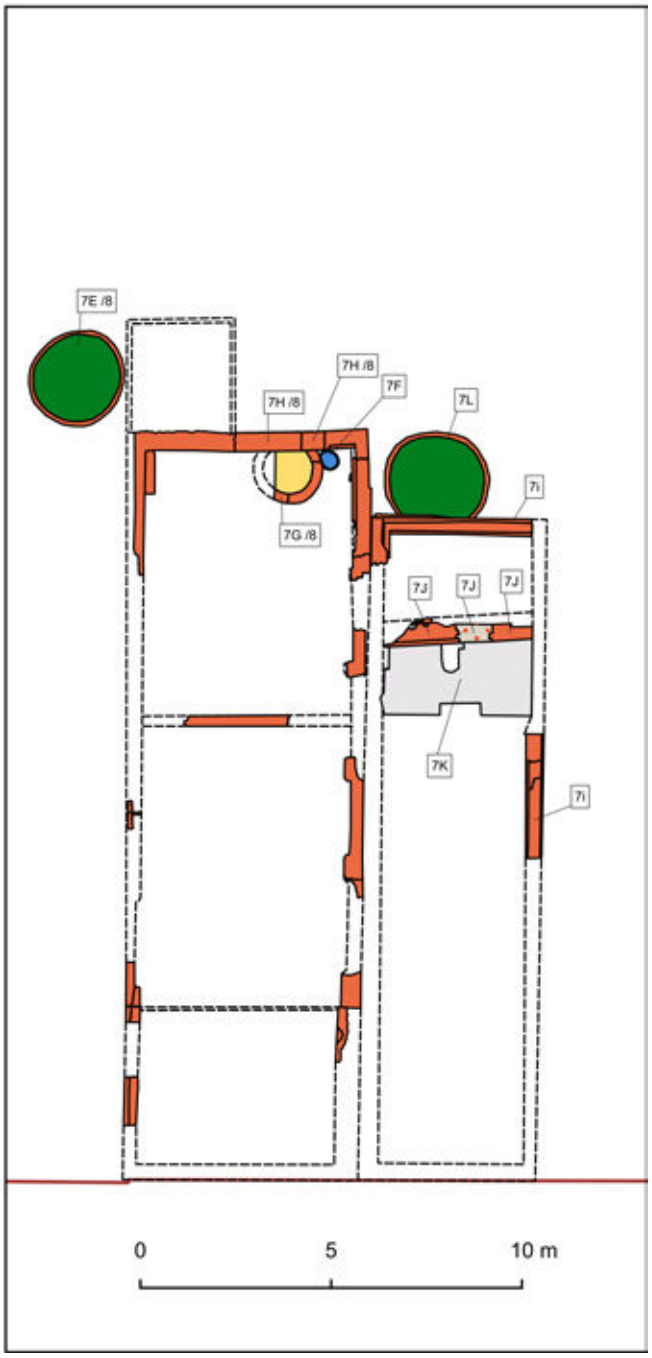

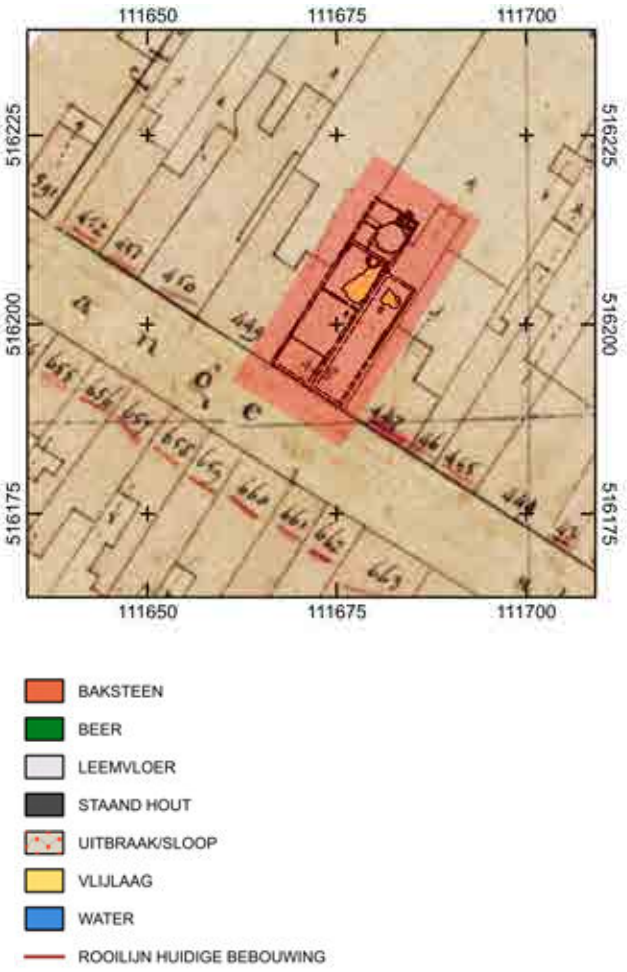

Afb.2-35 De resten van periode 8 na de eerste bouwfase van deze periode op perceel A448. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

Afb.2-36 Waterput 10Q/11 en waterkelder 10M/11 en de bakstenen fundering (8A) ter plaatse van de noordoosthoek van het pand op A448-O. Kijkrichting: zuidoost.

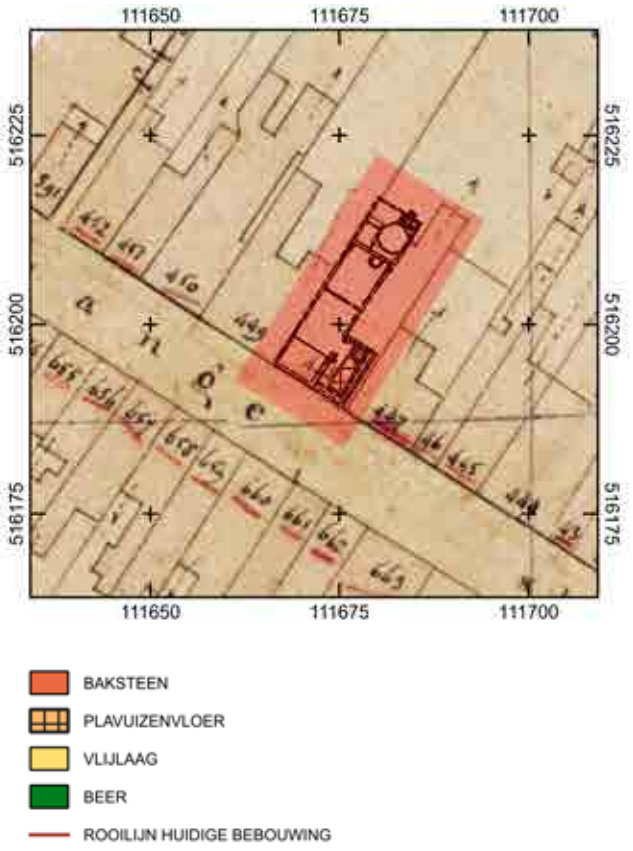

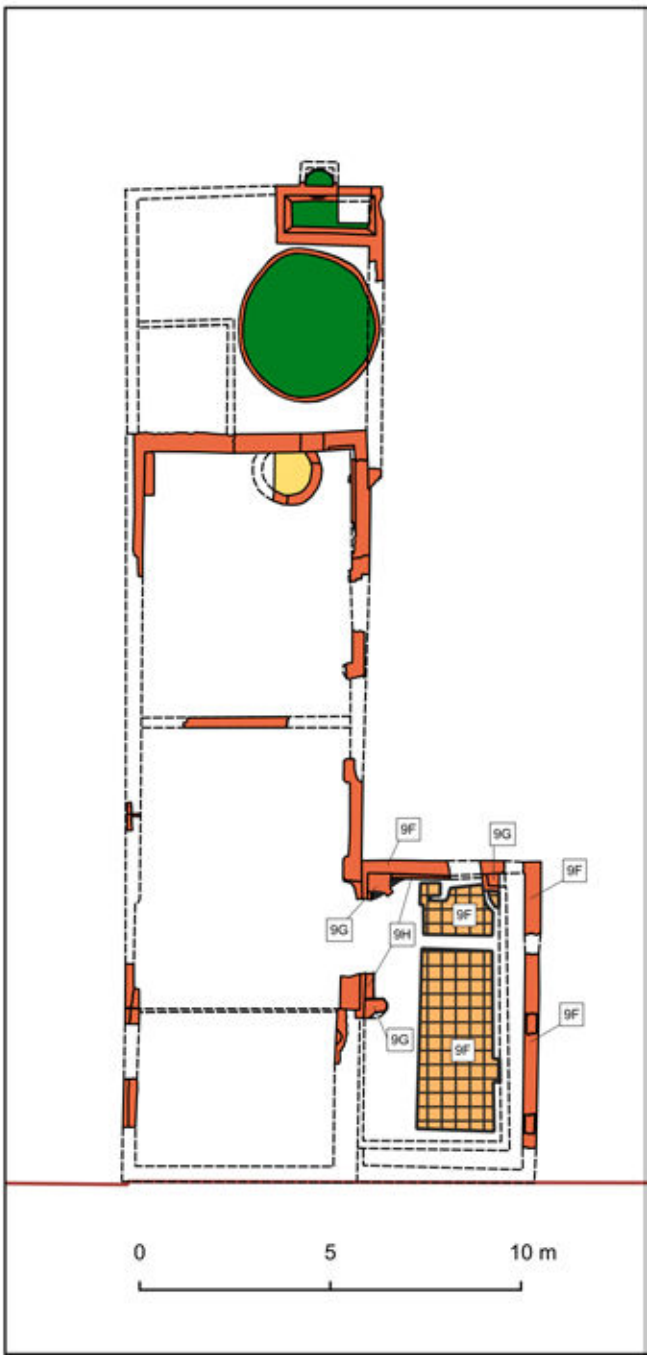

Afb.2-37 De resten van periode 9 op perceel A448 na de sloop en herbouw van het pand op A448-O. Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

Afb.2-38 Voorraadkelder 9F.
Kijkrichting: oost.

Afb.2-39 Vuil en aanslag worden verwijderd van muur 4A. Op de voorgrond een deel van voorraadkelder 9F, met één van de secundair aangebrachte gewelfkolommen (9G) en de gelijktijdige inwendige klampmuur (9H). Later verbouwde men de kelder nog enkele malen, waarbij men telkens aan bruikbaar oppervlak heeft ingeboet (9i en 11F). Kijkrichting: noord.

Perceel A448: derde verbouwing; tot een diephuis met onderkelderde zijkamer (periode 9: ca. 1500/1550-1650) *6

Voor aanvang van deze bouwfase werd het huis (8A) op A448-O volledig afgebroken. Aan de zijde van de Langestraat kwam er een ondiep pand voor in de plaats, dat volledig onderkelderd was (**9F**). De kelder had gepleisterde halfsteens wanden (baksteenformaten: 20,5x10,5x5 cm). De toegang tot de kelder lag inpandig, in de oostelijke zijgevel van A448-O. Hier heeft men de meest zuidelijke spaarnis doorgebroken. Dit vormt een ondubbelzinnig bewijs dat beide huizen tijdens deze verbouwing behoorden tot één dubbelpand onder één eigenaar/bewoner. De westelijke zijmuur van de kelder stond pal tegen de fundering van het buurpand op A448-W (**4A**). Er zijn geen resten gevonden van de oorspronkelijke vloerbedekking in de kelder.

Op de bodem werd wel een later aangebrachte vloer van rode plavuizen aangetroffen (vloerniveau 0,08 m +NAP). Waarschijnlijk had de kelder reeds van oorsprong een soortgelijke vloer, gezien het risico van opdringend grondwater en slib op dit niveau wanneer men de kelder niet zou hebben voorzien van een deugdelijke vloerafdichting. De kelder had oorspronkelijk waarschijnlijk geen gewelven. Er zijn althans geen resten van gevonden. Destijds werd de kelder vermoedelijk aan de bovenzijde slechts afgesloten door een balklaag, met direct daarboven de vloer van de begane grond. De kelder was toen nog verdeeld in twee niveaus: een diep deel waarin men kon staan; en verhoogde delen langs de oost- en zuidwand. Het hogere niveau was waarschijnlijk voorzien van één of meer kelderlichten en/of of -luiken en was tevens geschikt voor de opslag van zaken die onder geen beding nat mochten worden of breekbaar waren, zoals ingemaakt voedsel. We kunnen dit verhoogde deel terugvinden in *afb.2-38*, waarin we duidelijk kunnen zien dat het verhoogde niveau eveneens was voorzien van plavuizen.
In een later stadium werd de kelder voorzien van een gemetseld gewelf en een klampmuur. Hiervan getuigen drie bewaard gebleven kolommen (**9G**) en secundair aangebracht metselwerk daartussen (**9H**). Met deze verbouwing werd het verhoogde niveau van de kelder ingesloten tussen de gevels en de nieuwe gewelven. Hiermee raakte het verhoogde deel waarschijnlijk buiten functie. Een opening in één van de gewelven ter hoogte van een kelderlicht of -luik aan de oost- of de zuidgevel behoort nog wel tot de verwachtingen, maar kon niet worden aangetoond.

Perceel A448: vierde verbouwing; een toegevoegde traptoren (periode 9: ca. 1500/1550 - 1650) *7

In de noordwand van de kelder (**9F**) werd een doorgang gemaakt. De kelder werd wederom verkleind en de gewelven werden versterkt door een bakstenen constructie (**9i**), bestaande uit gepleisterde en plaatselijk gebogen halfsteens muurtjes van gele IJsselsteentjes (baksteenformaat: 19x9x4 cm).[182] De kelder kreeg door de verbouwing een kleiner bruikbaar oppervlak, met een breedte van 2,5 bij een lengte van 6 m.
Ter plaatse van de binnenzijde van de noordwand werd de constructie van de kelder verstevigd, eindigend in een soort krul (**9J**). Ook is er een klein gebogen muurfragment gevonden

182 Zie afb.39.

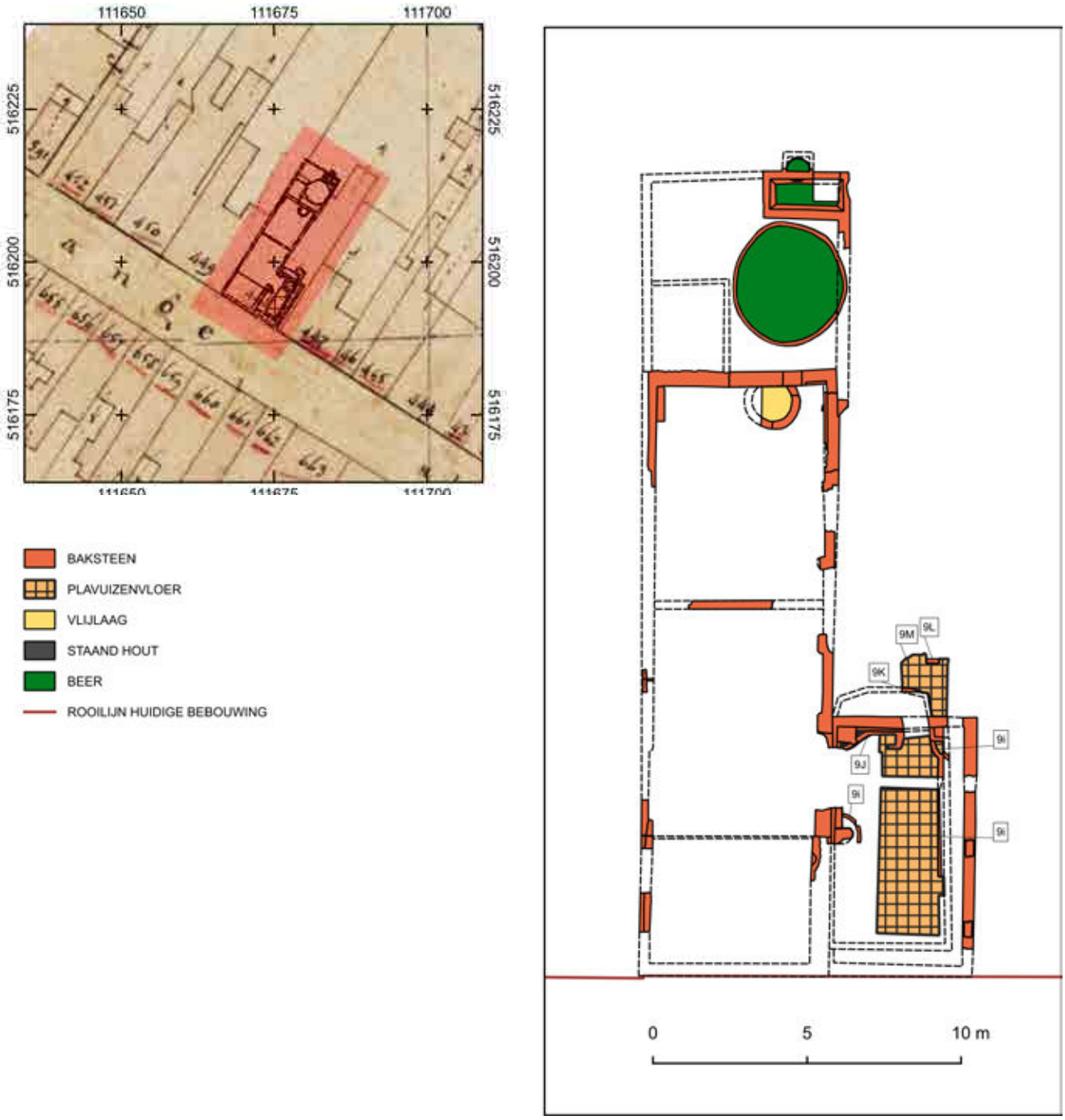

Afb.2-40 De resten van periode 9 na de vierde verbouwing op perceel A448. Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

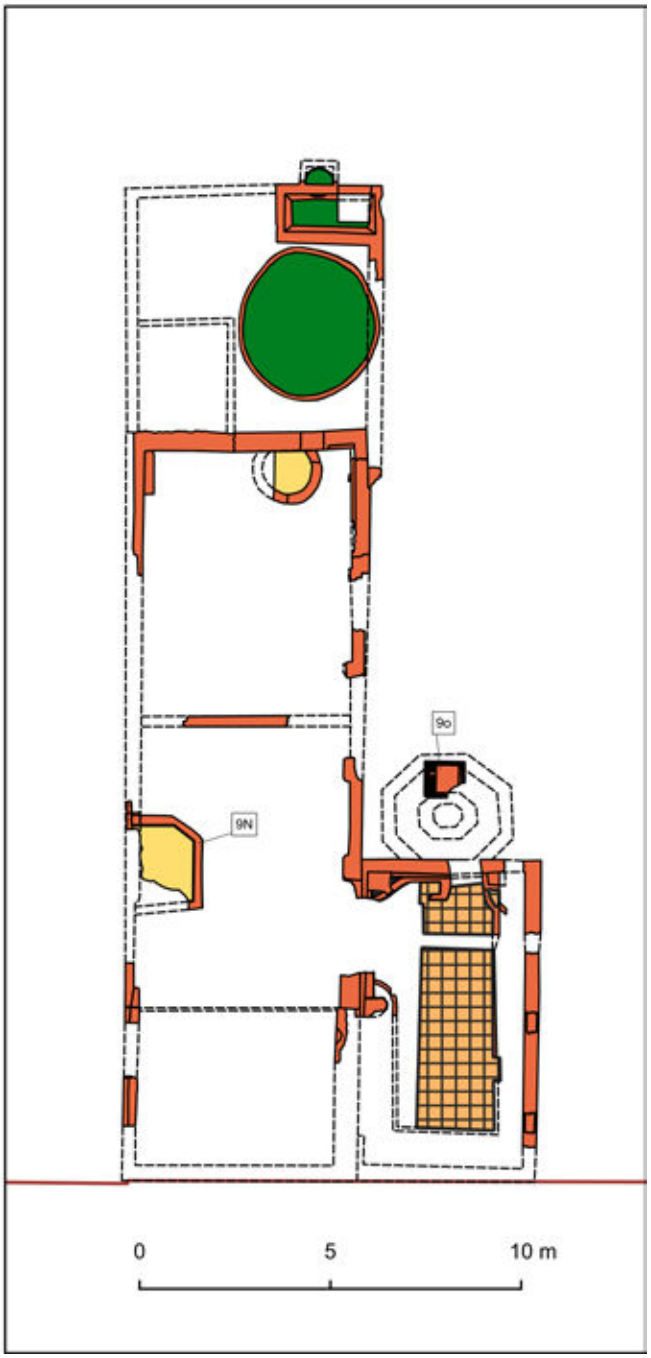

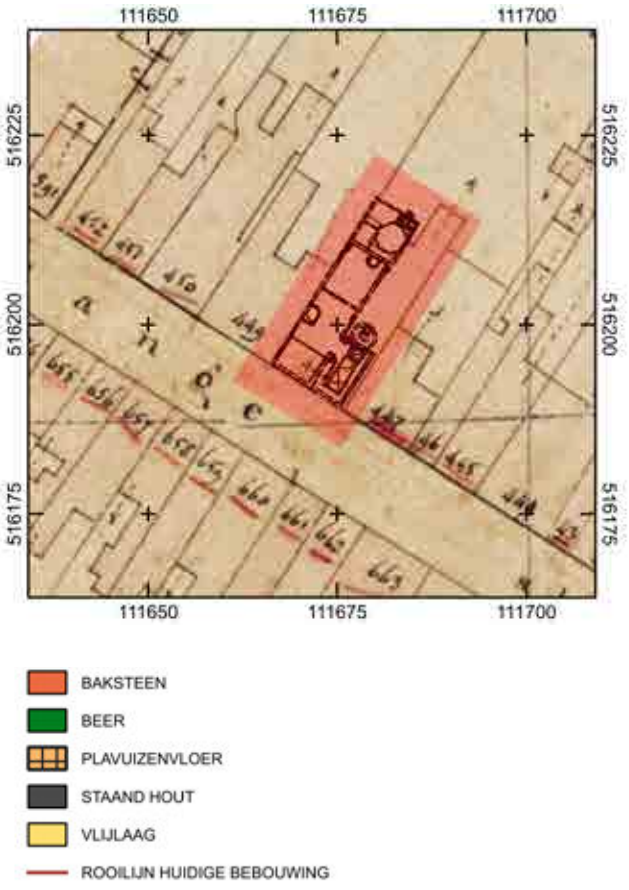

Afb.2-41 De resten van periode 9 op perceel A448. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

ten noorden van de kelder (**9K**).[183] De holtes tussen de nieuwe gewelven waren dichtgestort met zand, waarin een scherf industrieel wit aardewerk werd aangetroffen uit de 18de of vroege 19de eeuw.[184] Het lijkt er echter sterk op dat de gewelven pas veel later zijn opgevuld met zand, waardoor de scherf geen goede datering biedt voor de aanlegdatum.[185]
In de doorbraak van de noordmuur van de kelder is ook daadwerkelijk een deel van een trap, bestaande uit bakstenen muurwerk en plavuizen, gevonden (**10i**). Deze dateert evenwel in een latere periode. Zeer waarschijnlijk lag hier al in periode 9 een vergelijkbare trap. De trap kon tijdens de opgraving helaas echter niet uitvoerig onderzocht worden op oudere bouwfasen.[186]
Tot slot heeft men bij de versterking van de gewelven ook de westelijke ingang verstevigd en voorzien van een gebogen – naar de kelder toe uitkragende – entree (**9i**) .
Buiten de kelder zijn verder nog resten gevonden van een deel van een geplaveid plaatsje op het achtererf van A448-O (**9M**).[187] Het plaveisel bestond uit rode plavuizen met loodglazuur op de bovenzijde (formaten: 23x23x2 cm). De bovenkant van het plaveisel lag op een niveau van 1,35 +NAP.
Een zeer klein oost-west georiënteerd muurfragment (**9L**) kan bezwaarlijk leiden tot een geloofwaardige reconstructie. Het muurrestant was steens gemetseld.[188] Mogelijk betreft het een restant van een tuinmuurtje of aanbouw achter A448-O, maar in dat geval zou deze de traptoren (**9J en 9K**) hebben ingesloten. Ook zou gedacht kunnen worden aan een deel van een licht geconstrueerd voorportaaltje in de tuin, dat toegang gaf tot de traptoren vanuit de achtertuin.

In de loop van periode 9 werd binnen A448-W een ruimtebesparende spiltrap aangelegd, voorzien van een – vermoedelijk houten –omtimmering op een bakstenen funderingsstrookje (**9N**).[189] Hierdoor werd de nieuwe trap feitelijk verborgen achter een kast met een deur. Het funderingsstrookje bestond uit een steens muurtje (baksteenformaten: 21,5x10x5 cm) en was inwendig grijswit gepleisterd. Ook vond men hierbinnen donkergeel zand, waarschijnlijk van een plavuizenvloertje.

Perceel A448: vijfde verbouwing; een nieuwe traptoren (periode 9: ca. 1500/1550 – 1650). *8

Een omvangrijke verbouwing bestond uit de vervanging (**9o**) van traptoren **9J en 9K**. De – tot dan toe half in de achtergevel verzonken – traptoren werd afgebroken en vervangen door een forser exemplaar met uivormige spits die buiten tegen de achtergevel stond. Deze vervanging – die op grond van het beschikbare historisch beeldmateriaal reeds in het voorgaande beschreven werd en plaats moet hebben gevonden tussen 1580 en 1603 – kende slechts een zeer minimale weerslag in het archeologisch bodemarchief.[190] Slechts de fundering van de spiltrap (**9o**) resteerde nog. Het bestond uit een zware – maar desondanks verzakte – vierkante poer met een ingestoken bakstenen trede aan de westzijde.[191] De bovenzijde van de trede lag op een niveau van 1,40 m NAP. De onderzijde van de poer werd gepeild op een niveau van 1,02 m +NAP.

Perceel A448: zesde verbouwing, een dubbel diephuis (periode 10 en/of 11: ca. 1650/1800 – 1950) *9

In periode 10 heeft men het achterhuis weer herbouwd met gebruikmaking van de in de bodem nog aanwezige fundamenten. Bij deze actie moet tevens de traptoren (**9o**) definitief zijn komen te vervallen. Dit kunnen wij afleiden uit een tweetal zaken, die in het navolgende aan de orde komen. Aansluitend op deze oudere funderingen zijn namelijk muurrestjes van enkele aanbouwtjes (**10N/11**, **10o/11**, **10P/11 en 10S/11**) met een bijbehorende waterput en een waterkelder (**10M/11, 10Q/11**) en een afvoergoot (**10S/11**) aangetroffen. De aldus ontstane reconstructie van de muren sluit nauw aan bij de situatie in de kadastrale minuut van 1826. Nu we een beeld hebben kunnen vormen van het grotere plan, kunnen we nader ingaan op de details van de aangetroffen archeologische resten.

Na afbraak van de traptoren werd de kelder (**9F**) onder het voorhuis van A448-O weer eens aangepakt. Ter plaatse van de toegang in de noordwand kwam een nieuwe trap met vijf bakstenen treden (**10i**). De treden bestonden uit gele klinkers (baksteenformaat: 18x7,5x3 cm). De vijf treden overbrugden het hoogteverschil tussen de keldervloer (0,08 m +NAP) en de daarachter gelegen verharding, bestaande uit een vrij rommelige vloer van plavuizen en bakstenen (**10J**; 1,46 m +NAP). De baksteensoort- en maat zijn gedocumenteerd (zachte rode bakstenen, formaat: 19,5x9x4,5 cm). Van de plavuizen weten

183 Zie afb.43.
184 Vnr. 60.
185 De aangetroffen versterkingen van het gewelf passen namelijk in de historisch bekende ontwikkeling van het pand. Zeer waarschijnlijk gaat het om de funderingen van de oudste traptoren – inclusief de spil tegen de binnenzijde van de noordwand van de kelder. Meer hierover in paragraaf 2.3.1.
186 In het dagrapport van 6 juli 2001 meldt R. Roedema: “In het steenmassief zijn duidelijk de restanten van andere trappen te zien. Hoe het in elkaar zit is niet echt uit te komen, daar anders het gehele blok moet worden gesloopt.”
187 Zie afb.43.
188 Baksteensoort en -formaten niet gedocumenteerd.
189 Zie ook afb.32.
190 Zie paragraaf 2.1.5 e.v. en vergelijk afb.12 t/m 14.
191 Baksteensoort en -formaten niet gedocumenteerd.

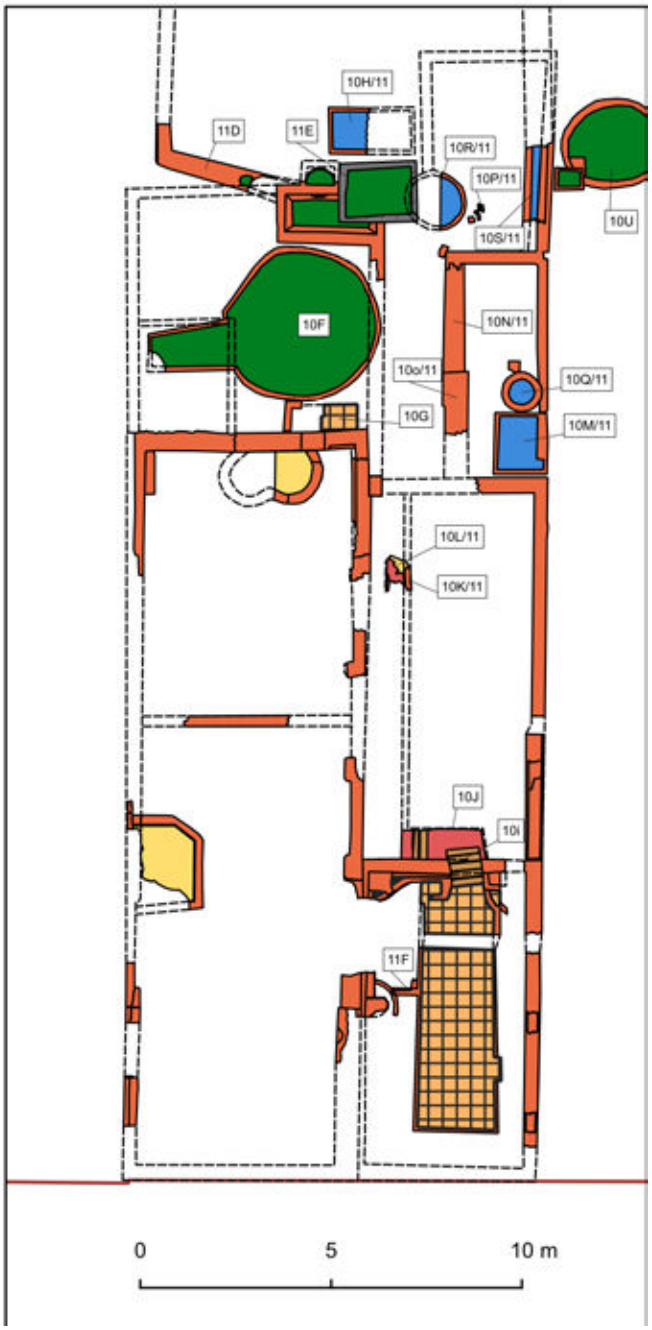

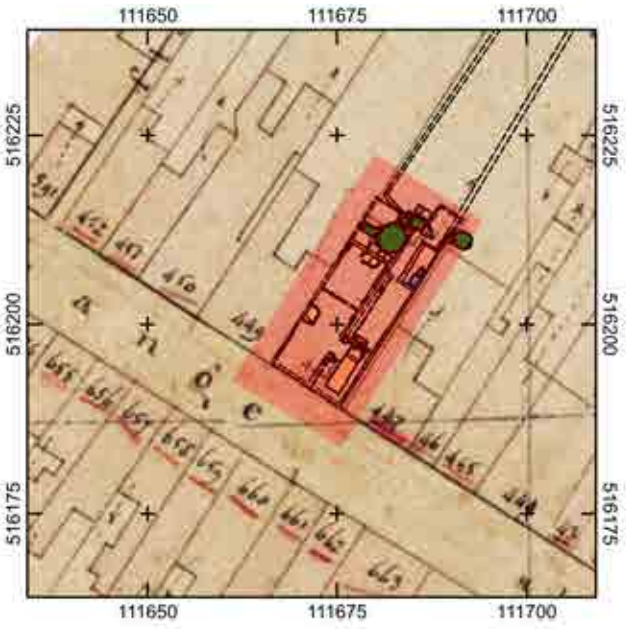

BAKSTEEN
BEER
BETON
DREMPEL/DORPEL/TREDE
PLAVEISEL
STAAND HOUT
VLIJLAAG
WATER
BAKSTEENVLOER
ROOILIJN HUIDIGE BEBOUWING

Afb.2-42 De resten van periode 10 en 11 op perceel A448. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

we alleen dat ze oranje geglazuurd waren. Aan de westzijde van de rommelige vloer lag een drempel van gele bakstenen (eveneens **10J**).[192] Bovenstaande beschrijving wijst op de aanwezigheid van een ombouw tegen deze keldertrap. Hierbij moet men denken aan een houten omtimmering, enigszins vergelijkbaar met de omtimmering van de spiltrap (**9N**) in A448-W.[193] De ombouw zorgde voor een fraaiere binnenafwerking van de zuidmuur in het achterhuis en zal tevens goede diensten hebben verricht bij het weren van koude tocht uit de kelderruimte.
De omtimmering van de kelderingang moet hebben aangesloten op een smalle gang langs de westzijde van het achterhuis. Hiervan getuigen een klein halfsteens muurfragment (**10K/11**) en een vloertje van baksteen in visgraatpatroon (**10L/11**) meer achterin het vertrek.[194] Het vloertje in visgraatpatroon was gelegd in rode bakstenen (formaat: 19x9x4 cm). De bovenzijde werd gemeten op een niveau van 1,48 m +NAP.
De kelder werd in een later stadium nog enigszins verkleind door het inboeten van een steens binnenmuur (**11F**) in de bestaande constructie. Deze binnenmuur was opgemetseld in gele IJsselsteen (formaat: 19x9x4 cm).[195] Tegelijkertijd werd de vloer voorzien van rode plavuizen met loodglazuur op de bovenzijde (formaten: 21,5x21,5x3 en 18x18x3 cm).

Aan de achterzijde van het achterhuis gaf de hierboven beschreven gang toegang tot een aanbouw (**10N/11**) met twee smalle vertrekken welke bereikt konden worden via een gang aan de westzijde. De aanbouw is in *afb.2-38* met onderbroken lijnen gecompleteerd. Dit aan de hand van geassocieerde muurresten én met behulp van de bebouwing als ingetekend

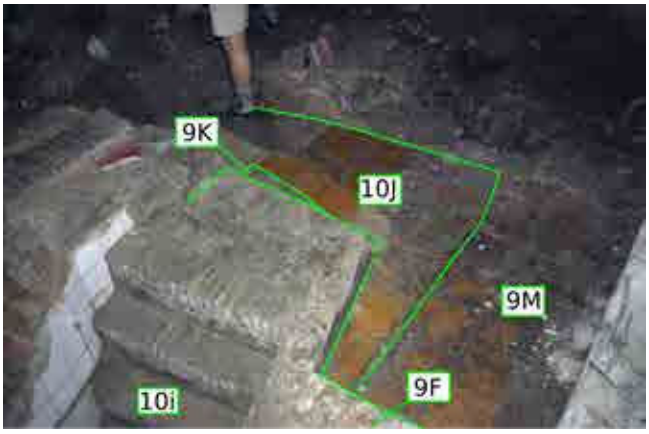

Afb.2-43 Detail van kelder 9F met doorgang via trap 10i met daarachter een rommelige vloer van plavuizen en bakstenen (10J). Door de vloer schemert een klein deel van de oudere fundering van de eerste traptoren (9K). Rechts vooraan in de foto de gelijktijdige tuinverharding in de vorm van plavuizen (9M). Kijkrichting: noord.

Afb.2-44 Enkele bakstenen constructies binnen de zomerkeuken op A448-O. Duidelijk herkenbaar zijn de ronde bakstenen waterput (10Q/11) en de rechthoekige waterkelder (10M/11) daarachter. Op de voorgrond het vierkante bakstenen poertje dat vermoedelijk diende ter ondersteuning van een houten balklaag en vloer (10o/11). Kijkrichting: zuidwest.

192 Baksteenformaten niet gedocumenteerd.
193 Funderingen van een stenen ombouw zijn immers niet aangetroffen.
194 Baksteensoort en -formaat niet gedocumenteerd voor **10K/11**.
195 Zie ook afb.39.

in de kadastrale minuut van 1826. De aldus gereconstrueerde plattegrond van de aanbouw had een L-vorm met een lengte van 11,2 m en breedtes van 3,6 tot 4,2 m buitenwerks. Het voorste vertrek had afmetingen van 4 bij 6,2 m binnenwerks. Het achterste vertrek was minder goed bewaard en moet afmetingen van ongeveer 2,6 bij 4,8 m binnenwerks hebben gehad. De fundering van **10N/11** bestond uit steens metselwerk dat zich richting de basis met enkele versnijdingen verbreedde tot tweesteens dikte. Aan de zuidwestzijde met een herbouwfase (**10o/11**).[196] Binnen het muurwerk werd een los vierkant bakstenen poertje gevonden, dat waarschijnlijk diende ter ondersteuning van een houten vloer. De bovenzijde van het poertje lag op een niveau van 1,40 m +NAP. Inclusief balklaag en vloerhout zal het looppeil op ca. 1,50 m + NAP hebben gelegen, sterk vergelijkbaar met het looppeil in het achterhuis van dit pand.[197] Vermoedelijk was dit vertrek de zomerkeuken van het samengestelde pand op A448-W.[198]

Binnen de zomerkeuken werd tegen de oostelijke gevel een ronde bakstenen waterput aangetroffen (**10Q/11**). Het metselwerk was steens en bestond uit rode bakstenen (formaat: 19x8,5x4 cm). Inwendig had de waterput een diameter van 0,7 m. De koepel van de waterput was niet meer aanwezig ten tijde van de opgraving. De bovenkant van de bakstenen wand lag op 1,35 m +NAP. De datering van de waterput is wat lastig. Het materiaal waarmee de put gedempt werd bevatte slechts één scherf van een deksel van wit aardewerk, met een datering in de 17de tot de eerste helft van de 18de eeuw, waarmee de put goed in periode 10 zou kunnen passen.[199] De scherf kan echter overal vandaan komen en biedt daarmee geen goede datering aan de demping, zeker omdat het maar één scherf betreft.
In een later stadium moet de waterput zijn opgegeven en vervangen door een bijna vierkante waterkelder van gele IJsselsteentjes (**10M/11**). Tijdens de aanleg is de oostelijke gevel van de aanbouw op A448-O plaatselijk doorgraven in verband met de aanleg van de waterkelder. De gebruikelijke vierkante opening voor inspectie en reiniging van de waterkelder zat in de zuidoosthoek. De bovenzijde van het inspectiegat werd gepeild op een niveau van 1,60 m +NAP. De kelder moet blijkens vondsten uit de vulling zijn afgedankt in de 20ste eeuw.[200]

In het smallere deel van de aanbouw zijn resten gevonden van een rommelige bakstenen vloer (**10P/11**). Het bestond uit rode bakstenen (formaat: 19,5x9x3,5 cm). De bovenzijde van het baksteenvloertje werd gepeild op een niveau van 1,10 m + NAP.
Ter hoogte van de knik in de L-vormige plattegrond van de aanbouw werd een ronde halfsteens gemetselde waterput (**10R/11**) aangetroffen. Bij de aanleg werd vloer **10P/11** aangesneden, wat er op wijst dat de waterput een secundaire toevoeging moet zijn geweest. Ofschoon er enkele complete rode bakstenen werden opgemeten (baksteenformaat: 19,5x7,5x4,5 cm), bestond het halfsteens metselwerk van de waterput voornamelijk uit gebroken bakstenen. De aanzet van de koepel bevond zich op een niveau van 1,20 m+NAP. De waterput werd gezien de ligging waarschijnlijk (deels) gevoed door regenwater dat via een dakgoot werd aangevoerd. De westelijke helft van de waterput was volledig vergraven bij aanleg van een jongere septic tank (**11E**).
Tot slot werd langs de binnenzijde van de oostgevel van de bijkeuken een deel van een afvoergoot (**10S/11**) aangetroffen. De goot was gedeeltelijk geïntegreerd in muur **10N/11** en had wanden van steens metselwerk in IJsselsteentjes (formaat: 18,5x8x4 cm). De bodem was voorzien van plavuizen (formaat: 19,5x19,5x2,5 cm). De goot liep op afschot richting de Nieuwesloot. Vermeldenswaardig is hier nog dat de uitmonding van – naar alle waarschijnlijkheid – precies deze goot is teruggevonden tijdens een rioolbegeleiding ter plaatse van de Nieuwesloot in 2012.[201]

Het hoofdpand op A448-W bleef in grote lijnen ongewijzigd. Er zijn althans nauwelijks archeologische resten aangetroffen van verbouwingen aan en/of binnen de constructie.
Op het achtererf vonden echter nog wel de nodige aanpassingen plaats. Tegen de oostzijde van de achtergevel werden resten van muurwerk en een baksteenvloer van een rechthoekig bordes aangetroffen (**10G**), met afmetingen van minimaal 1,9 m bij 0,8 m. Het muurwerk was steens (baksteenformaat: 21,5x10,5x5 cm). Het baksteenvloertje bestond uit rode bakstenen (formaat: 21,5x10x4,5). De bovenzijde van het vloertje werd gepeild op een niveau van 1,06 m +NAP. De constructie zou in principe de fundering van een ingangsgebouwtje – het in deze contreien bekende 'klompenhossie' aan de achterzijde

196 Baksteensoort en -formaat van 10N/11: 20,5x10x4,5 cm. 10o/11 niet gedocumenteerd.
197 Zie boven bij 10K/11 en 10L/11.
198 Hierover meer in paragraaf 2.3.
199 Vnr. 5.
200 Vnr. 7.
201 Bitter/Van den Berg 2016 fig.7-8 en 37: spoor **7A**); uit de goot V4 (vondst datering 19de eeuw). Willem van den Berg attendeerde de auteur op de mogelijkheid dat het water van de erven van het onderzoeksgebied wellicht niet noordwaarts maar oostwaarts werd afgevoerd langs een steeg of goot langs de scheidslijn tussen de percelen aan de Langestraat en de Nieuwesloot. Het grondplan van Alkmaar door Van Diggelen (1823; hier niet getoond) toont ca. 120 m ten oosten namelijk een watergang komend vanaf de Achterstraat (eertijds heette dit deel van de Achterstraat echter Zijlstraat, wat wijst op de aanwezigheid van een sluisje). Deze maakte een scherpe knik naar het noorden op de scheiding van de kadastrale percelen A414 en A415 richting de Nieuwesloot. Van Diggelen heeft hier in het Grondplan ook een gestippelde uitmonding in de Nieuwesloot aangegeven, wat duidt op een overkluisd deel van de watergang. Het is gezien het verdere verloop van de achtergrens van de westelijker gelegen erven in dit bouwblok goed mogelijk dat deze watergang ooit (deels) ondergronds verderliep in westelijke richting. Helaas lag deze zone buiten het bereik van het opgegraven areaal, waardoor we deze mogelijkheid (nog) niet hebben kunnen verifiëren.

Afb.2-45 De vondst van een kandelaar van hoogwaardige faience in beerput 10F. Kijkrichting: noord.

van huizen – kunnen zijn geweest. Dit is echter niet waarschijnlijk, daar hiervan niets is terug te vinden in de kadastrale minuut van 1826. Veeleer gaat het om de resten van een bordesje voor de achterdeur.

De ronde constructie van beerput **8E** werd vrijwel volledig uitgebroken, waarna deze werd vervangen door een nieuwe van gelijke afmeting (inwendige doorsnede 3,8 meter!) en vorm (**10F**). Deze kreeg een twee meter lange glijkoker naar de westelijke erfgrens, waar het wc-hok vermoedelijk ook in eerdere perioden reeds heeft gestaan. Het metselwerk van de nieuwe beerput was halfsteens met een steens gemetselde koepel (baksteenformaat: 19x10x4 cm). De inhoud van beerput **8E** en **10F** is begrijpelijkerwijs vermengd. Het vondstmateriaal levert dateringen op tussen de tweede helft van de 15de of het begin van de 16de eeuw tot het begin van de 20ste eeuw.[202] De verbouwing waarbij **8E** werd vervangen door **10F** dateert mogelijk in het derde kwart van de 17de eeuw, op grond van de observatie dat vondsten uit het tweede en derde kwart van de 17de eeuw schaars zijn. Het betreft in hoofdzaak voorwerpen van keramiek en glas. De vondsten passen, ook gelet op de grote diversiteit binnen deze groepen, binnen de spectra van huishoudens in goeden doen.
Op het achtererf van A448-W werd een deel van een rechthoekige waterkelder (**10H/11**) gevonden. De constructie was halfsteens en bestond uit IJsselsteentjes.[203] Inwendig was de waterkelder 1 m breed. De oostelijke zijde bleek verstoord, waardoor wij aangaande de lengte van de waterkelder in het ongewisse blijven.

Een deel van een rioolgoot (**11D**) liep langs de westzijde van perceel A448-W richting de Nieuwesloot. Ook de uitmonding van dit riool is gevonden in 2012 bij de begeleiding van de vervanging van een hoofdriool in de Nieuwesloot.[204]

Hiermee zijn we aan het einde gekomen van de sporenbeschrijving bij perceel A448-W en gaan we verder met perceel A449. We hebben gezien dat het gebouw in deze periode kan worden omschreven als een dubbel diephuis. Uit kaartonderzoek (*afb.2-3* t/m *2-5*, *2-9* en *2-10*) blijkt dat het voorste deel aan de straat tussen 1649 en 1670 werd voorzien van een parallel aan de straat lopende nieuwe kap. Deze was, met een lijstgevel, tot begin 20ste eeuw nog aanwezig.

2.2.5 Resten van bewoning op perceel A449

Perceel A449-O: een driebeukig diephuis in houtbouw (periode 3/4: ca. 1290/1300 – 1325) *10

De oudste sporen van bewoning op perceel A449 bestonden uit een kuil (**3B**) en resten van palen (**3C /4, 3D /4, 3E /4, 3H /4, 3J /4, 3K /4, 3L /4, 3M /4**) en vlechtwerkwanden (**3F /4 en 3G /4**).[205] De bovenzijdes van de palen bevonden zich op een hoogte tot 0,50 m +NAP en werden aangetroffen in de ophogingslaag **3A**. Deze resten bevonden zich aan de westzijde van perceel A448-O en lijken daarmee samen te hangen met een deel van de westelijke zijgevel van een houten huis. Dit is helaas maar weinig informatie, maar de aangetroffen sporen lijken zich vanaf de eerste aanwijzingen van bewoning te houden aan een soort oer-parcelering, welke reeds herkenbaar is in de kaart van Drebbel (1597).[206] De resten vormen een gebintvak van een driebeukige constructie, met een totale breedte van 6 m. De ruimte tussen de gebintstijlen had een breedte van 4 m en de zijbeuken waren beiden 1 m breed. Het aangetroffen gebintvak had een lengte van 2,5 m. Het huis zal zeker 3 gebintvakken of meer hebben geteld, maar duidelijke aanwijzingen voor de overige gebintvakken of de voor- en achtergevel werden helaas niet aangetroffen. Resten van een vloerniveau of haard of zelfs daterend vondstmateriaal gerelateerd aan dit huis schitterden eveneens door afwezigheid. De datering is dan ook volledig opgehangen aan de stratigrafische positie van de archeologische resten.

202 Vnr. 104 (beerlaag).
203 Baksteensoort en -formaten niet gedocumenteerd.
204 Bitter/Van den Berg 2016, fig.7-8 en 37: spoor **7B**. Zie echter ook de voetnoot bij spoor 10S/11 in het bovenstaande.
205 Afb.23, coupe 6; zie ook afb. 24.
206 Zie paragraaf 2.1.6. De oer-percelen zijn in dit hoofdstuk administratief opgedeeld in A447 W(est) en -O(ost), A448-W en -O en A449-W en -O.

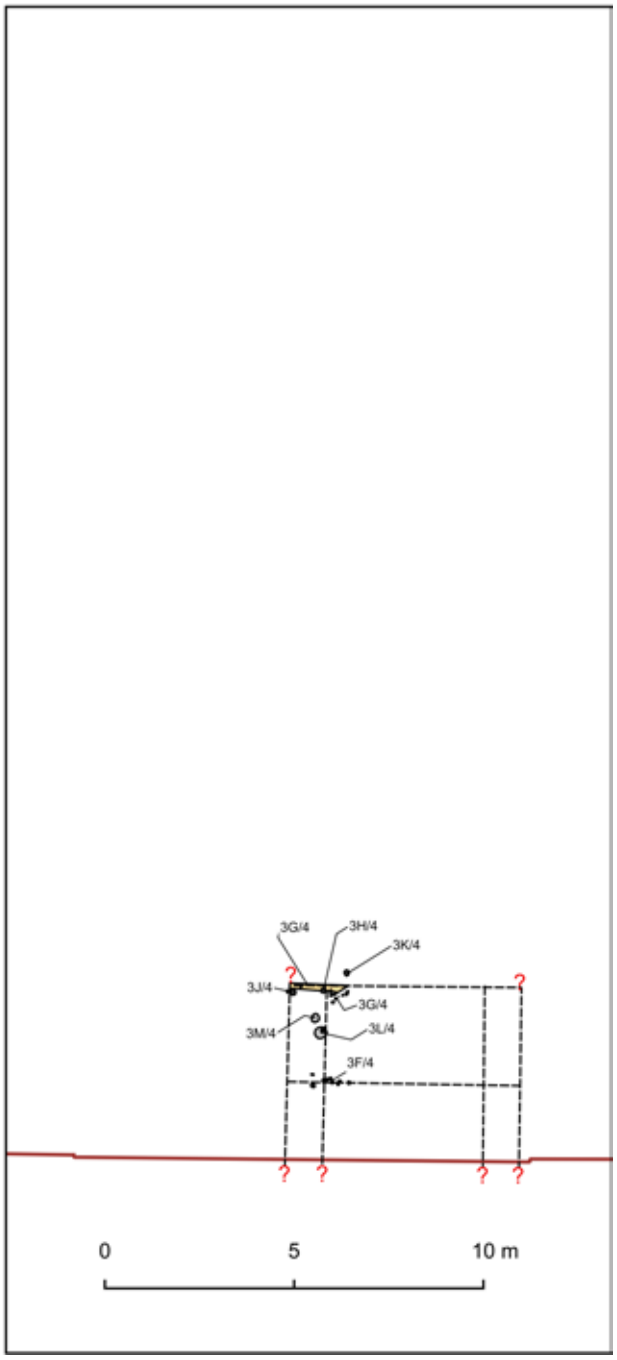

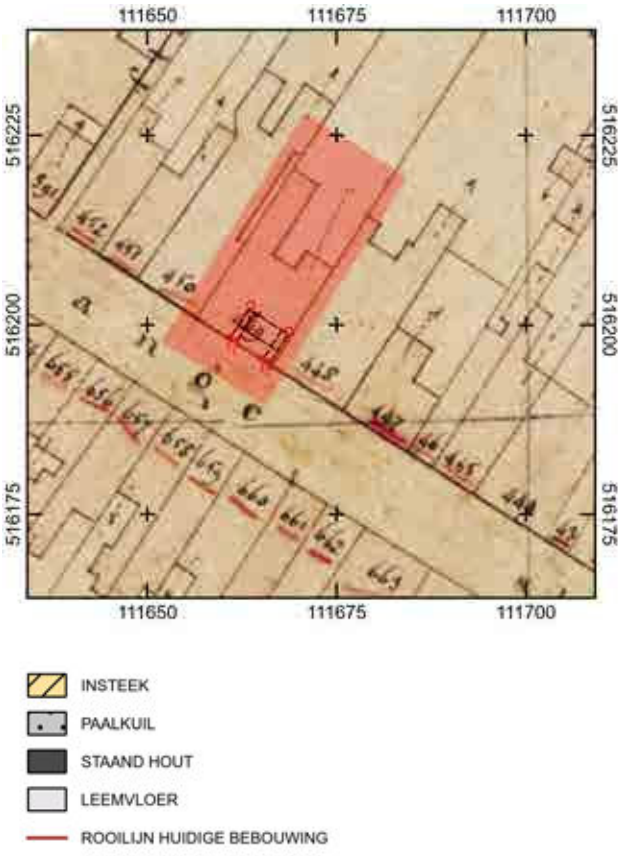

Afb.2-46 De resten van periode 3 op perceel A449-O. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

Perceel A449: een driebeukig dwarshuis in houtbouw (periode 4 – 5: ca. 1300 – 1325) *11

Het driebeukige diepe huis op perceel A449-O uit de vorige periode werd al weer zeer snel afgebroken, waarna het perceel aan de zijde van de Langestraat werd opgehoogd en geëgaliseerd (**4E**) tot een niveau rond 1,00 m +NAP.[207] Daarna werd ter plekke een dwarshuis opgericht, dat vrijwel de gehele breedte van het perceel moet hebben opgevuld. Er zijn overigens nauwelijks resten gevonden van de gevels of duidelijke dakdragende elementen. De twee beschikbare kandidaten (**4i** en **4K**) lijken te wijzen in de richting van een driebeukige constructie met stevige gebintparen die de ruggengraat van de constructie vormden. De buitenwanden droegen vermoedelijk niet of nauwelijks bij aan het verdelen van de daklast. Hiervan is dan ook niets teruggevonden. Wel werden er restanten van een dunne leemvloer (**4F**) aangetroffen.[208] De leemvloer bevond zich op 1,10 m +NAP.

Inpandig werden de nodige aanwijzingen gevonden voor de inrichting van het dwarshuis, waaronder de resten van een vrij in de leemvloer gelegen haardplaats, bestaande uit een laag bakstenen met formaat 30x14x5,5 cm (**4G**). De bovenzijde van deze haardplaats lag op een niveau van 1,24 m +NAP, hetgeen de indruk wekt dat leemvloer **4F** met een niveau van 1,10 m +NAP enigszins afgetopt of ingeklonken moet zijn door latere (bouw)activiteiten. Een tweede haardplaats vormt een stille getuige van de overgang van een vrij gelegen haard naar het nieuwere type van de haard mét brandmuur en vermoedelijk een schoorsteen (**4H**).[209] De resten van de brandmuur bestonden uit een laag bakstenen (formaat: 30x14x5,5 cm) met een oppervlak van minimaal 2,5 m bij 0,7 m waarbinnen een ronde brandplek kon worden waargenomen. De bovenzijde van de brandmuur lag op een niveau van 1,16 m +NAP. Verdere aanwijzingen voor de inrichting bestonden uit een lichte, gebogen fundering (**4M**) van baksteen (baksteenformaten: ...x11,5x8 cm) en delen van een houten binnenwandje (**4N**).[210] De ligging van haardplaats **4H**, in combinatie met die van het binnenwandje **4N** en de gebogen fundering **4M** vormen aanwijzingen voor een oost-west georiënteerde, 1,0 m brede hal, centraal gelegen in het meest oostelijke gebintvak. Via deze hal kon men aan beide zijden een relatief kleine afgescheiden ruimte betreden. Wanneer men rechtdoor liep kwam men in een relatief grote ruimte. In deze grote ruimte bevond zich haardplaats **4G**. De hal vormt een aanwijzing dat het dwarshuis toegankelijk moet zijn geweest via een (gemene) steeg met buurpand A448-W.

Aan de hand van de begrenzingen van de leemvloer kan een eerste idee van de diepte van het bijbehorende pand worden verkregen. Er van uitgaande dat de gevel zich bevond ter plaatse van de huidige gevelwand van de Langestraat, zal de diepte van het huis minimaal 7,6 m zijn geweest. De westelijke begrenzing lag naar alle waarschijnlijkheid tegen de westelijke perceelgrens van A449, tevens de uiterste begrenzing van het onderzoek ter plekke. De oostelijke grens kon niet worden vastgesteld, al was er wel een geassocieerd spoor dat een indruk kan geven van de minimale breedte van het pand, in de vorm van een paal (**4L**). Deze lag op 9,5 m van de westelijke zijgevel. Bij deze breedte blijft voor de twee oostelijk gelegen ruimtes slechts een breedte van 1,5 m over. Om deze reden is de gereconstrueerde plattegrond (*afb.2-43*) 1,5 m doorgetrokken tot 1,0 m van de zijgevel van het gelijktijdige buurpand op A448-W. Hiermee blijft er tevens genoeg ruimte voor een een bruikbare steeg tussen beide panden over.

Op de leemvloer in het dwarshuis uit fase 4 op perceel A449 werden her en der aanwijzingen gevonden voor een uitslaande brand (**5A**). Dat de houtconstructie dit niet heeft overleefd mag blijken uit coupe 4.[211] De brandlaag volgt in deze verticale doorsnede een volledig opgebrande paal. Er werden ná deze brand enige tijd geen resten van bewoning meer gevonden. In de brandresten werden fragmenten van Maaslands wit aardewerk (ook bekend onder de noemer 'Andenne-keramiek'), protosteengoed, steengoed, kogelpotaardewerk en vroeg rood- en grijsbakkend aardewerk gevonden met dateringen tussen het laatste kwart van de 13de en het eerste kwart van de 14de eeuw.[212] Het is heel goed denkbaar dat dit de resten zijn van de stadsbrand die Alkmaar trof op 25 mei 1328. De kroniekschrijver Willem Procurator, monnik in Egmond, was hier van ooggetuige: 'In hetzelfde jaar [1328] raasde op Urbanus' feest het vuur langs een droevig pad, Alkmaar verwoestend met het grootste deel van de huizen, ook de kerk met alles wat daarin was; deze mensen zijn waarlijk uw vlees, Christus. Erbarm u.'[213]

207 Zie coupes 4, 5 en 6 (afb. 23-24).
208 Idem.
209 Zie ook coupe 6 (afb. 23-24).
210 Zie ook coupe 5 (afb. 23-24).
211 Zie afb. 23-24.
212 Vnrs. 18 en 21 t/m 24.
213 Transcriptie van de Latijnse tekst in Gumbert-Hepp en Gumbert 2001, 433.

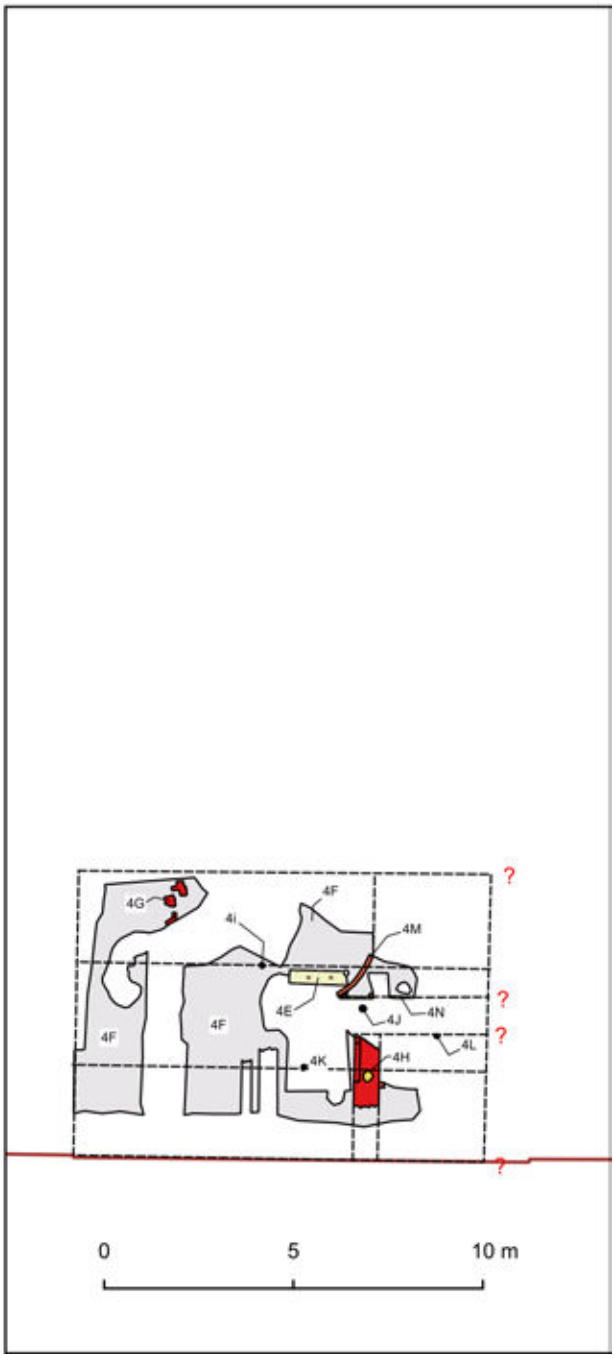

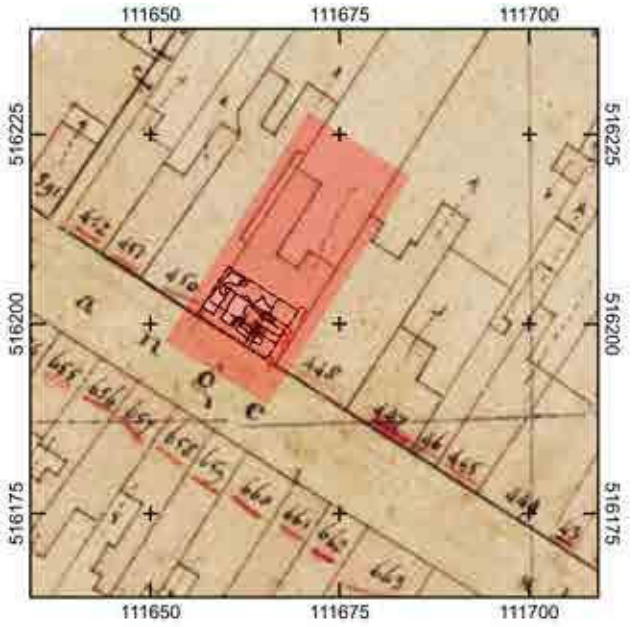

Afb.2-47 De resten van periode 4 op perceel A449. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

Perceel A449: twee(?) bakstenen diepe huizen (periode 7/8: ca. 1350 – 1450/1550) *12

In de loop van de 14de of vroege 15de eeuw is perceel A449 weer bebouwd. We zullen hier aanvangen met het pand waarvan de meeste resten zijn aangetroffen, A449-O. Van de oostelijke zijgevel zijn geen aparte resten aangetroffen.
Fundering **7B/8** bestond uit noord-zuid georiënteerd, steens metselwerk met onderaan één versnijding naar tweesteens metselwerk (baksteenformaten: 22/23x10x5 cm). De onderzijde van de fundering werd gepeild op 1,07 m +NAP en was gelegen op een vlijlaag of zandkoffer van grijs zand en mortel.
Fundering **7C/8** betrof de aanzet van een oost-west georiënteerde fundering en stond vermoedelijk in verband met **7B/8** (baksteenformaten: 22x11x5,5 cm). De onderzijde van de fundering lag op een niveau van 0,73 m +NAP. Beerput **7D** was een licht ovale, halfsteens constructie (baksteenformaten: 21x10x5 cm) met een inwendige diameter van 2,3 tot 2,5 m. De onderzijde van de beerput werd gepeild op 1,40 m -NAP, wat zoveel wil zeggen dat de put inclusief de koepel zeker 2,5 à 3 m diep moet zijn geweest. Steunmuurtjes voor een hangkoker aan de oostzijde bleken te zijn ingestoken in de koepelaanzet. De beerlaag bevatte helaas slechts weinig vondstmateriaal, waaruit wel kan worden afgeleid dat de put in gebruik was in de 15de of 16de eeuw. Vermeldenswaardig is de vondst van een fragment van een lavabo in rood aardewerk.[214]
De schaarse funderingen, vlijlagen en uitbraaksleuven (**7B/8** en **7C/8**) en beerput **7D** passen wat betreft perceel A449-O goed op de bebouwingscontouren in de kadastrale minuut van 1826. Bij dit oostelijke pand van perceel A449 zijn dan ook geen jongere verbouwingen of aanbouwen gevonden. Aldus kunnen wij hieruit de plattegrond afleiden van een diephuis met buitenwerkse afmetingen van circa 6,5 m breed bij 12,2 m diep. Aan de achterzijde aangevuld met een aanbouwtje van circa 4m breed bij 3 m diep, waarop de beerput (**7D**) was aangesloten.

Noordwaarts kon fundering **7B/8** nog worden gevolgd als puinspoor, tot 16,5 m uit de gevelwand aan de Langestraat. Het is daarmee mogelijk dat het pand op A449-O in periode 7/8 oorspronkelijk nog langer was. Echter, beerput **7D** zou dan volledig inpandig hebben gelegen, wat zelden of nooit voorkwam.[215] Het ligt meer in de lijn van de verwachtingen dat A449-O deze gevel deelde met een gelijktijdig diephuis op A449-W, waarvan verder geen sporen zijn gevonden.

Wanneer we ervan uitgaan dat dit laatste pand de westelijke zijgevel deelde met het huis op perceel A450 kunnen we uit het voorgaande afleiden dat hier waarschijnlijk een diephuis stond met buitenwerkse afmetingen van 4,5 m breed . Over de lengte van dit huis op A449-W blijven wij helaas in het ongewisse.[216]

Perceel A449: een diephuis met zijkamer (periode 9: ca. 1550 – 1650) *13

Op perceel A449-O veranderde er weinig tot niets in periode 9. Op A449-W werd het bestaande pand ingrijpend verbouwd of herbouwd (**9A**). De oostgevel van het verbouwde of herbouwde pand op A449-W bestond uit steens metselwerk.[217]
Tijdens deze verbouwing werd tussen beide panden op perceel A449 een 20 cm brede en ondergronds gelegen afvoergoot met bakstenen bodem aangelegd (eveneens **9A**).[218] Deze goot liep richting het achtererf – over een afstand van 7,5 m kon een afschot van 29 cm worden vastgesteld – en mondde waarschijnlijk uit in de Nieuwesloot.[219]
De achtergevel van het hoofdgebouw werd teruggevonden in de vorm van een oost-west georiënteerd muurfragment (**9B**).[220] De westelijke zijgevel en de voorgevel zijn ten tijde van de bouw van de Spruytpanden geheel verstoord, maar kunnen redelijk betrouwbaar gereconstrueerd worden aan de hand van de ligging van de westelijke zijgevel van de Spruytpanden in combinatie met de bebouwingscontouren in de kadastrale minuut van 1826. Hieruit kunnen we afleiden dat het hoofdgebouw op A449-W een breedte had van circa 5 m, bij een diepte van 7,8 m buitenwerks. In eerste instantie zou men bij deze afmetingen waarschijnlijk geneigd zijn te denken aan een bescheiden diephuis. Echter, nadere beschouwing van contemporain kaartmateriaal leert dat het door zowel Drebbel (1597, *afb.2-12*) als door Blaeu (1649, *afb.2-10*) wordt afgebeeld als een – in verhouding tot A449-O – relatief ondiep dwarshuis. De beide panden gaan in de transportakten steeds als één geheel van de hand, waardoor we A449-W kunnen identificeren als zijkamer van A449-O.[221]

Het pand op A449-W werd aan de achterzijde gecompleteerd door een ommuurde binnenplaats (**9C**) met muren van steens metselwerk. De binnenplaats was gelegen tegen de perceelscheiding met A450 ten westen.[222] Buitenwerks moet het 3,5 m breed geweest zijn, bij een lengte van 3,8 m.

214 Vnr. 64.
215 Een volledig inpandige beerput zorgt voor de nodige problemen. Naast de dagelijkse overlast door stank, zou men periodiek de vloeren binnenshuis moeten openbreken om de beerput te kunnen legen en onderhouden.
216 Een deel van 7B/8 kan vanzelfsprekend ook een met A449-O gedeelde tuinmuur zijn geweest.
217 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.
218 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.
219 Hoogtemeting bovenzijde goot aan zijde Langestraat 1,46 m +NAP; aan achterzijde bebouwing A449 1,07 m +NAP. Over het waarschijnlijke tracée van de goot wordt verder uitgewijd in paragraaf 2.3.2.
220 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.
221 Zie bijlage 3.
222 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.

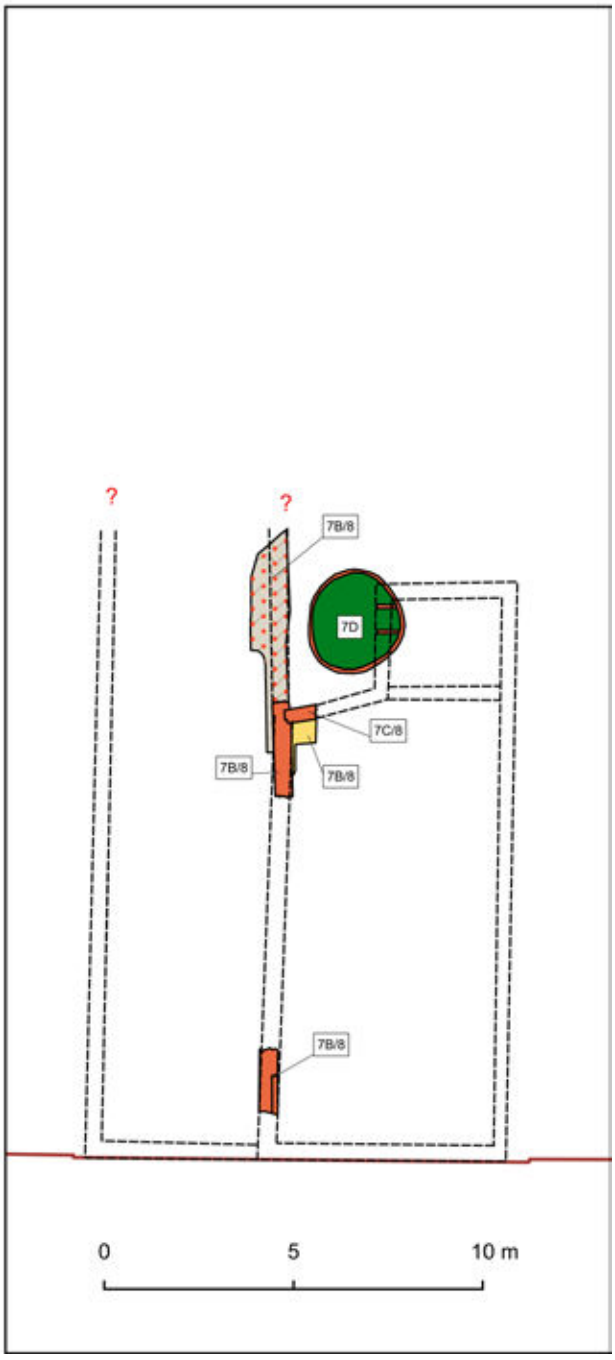

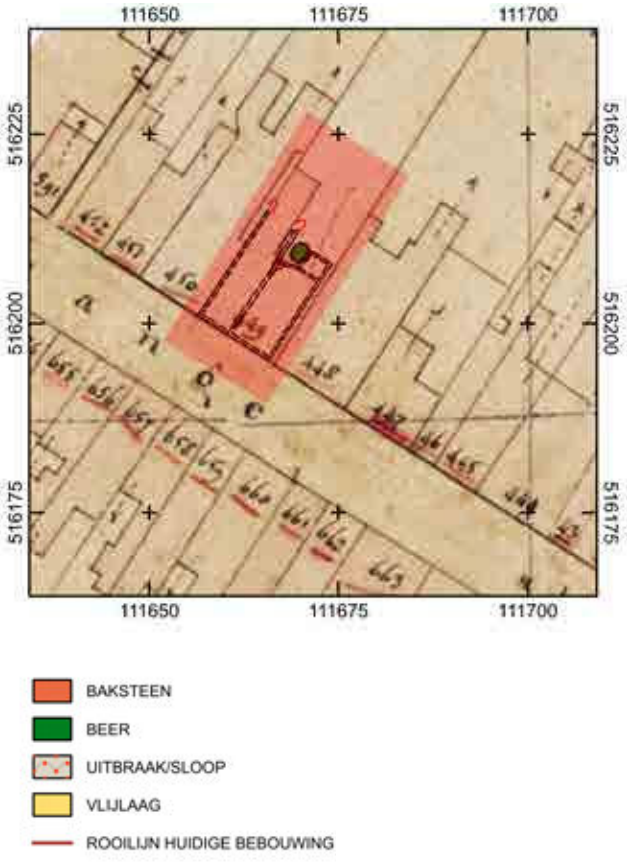

Afb.2-48 De resten van periode 7/8 op perceel A449. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

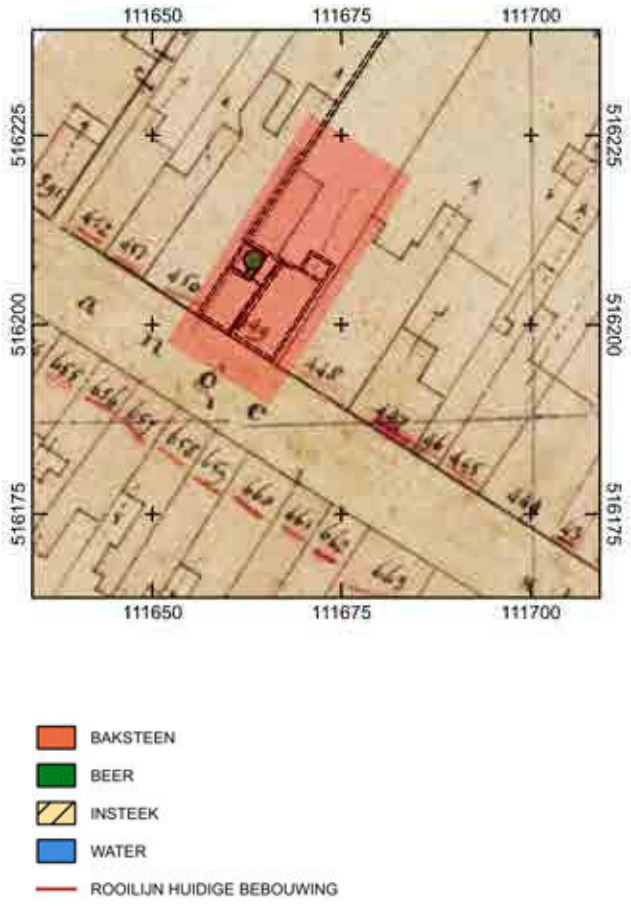

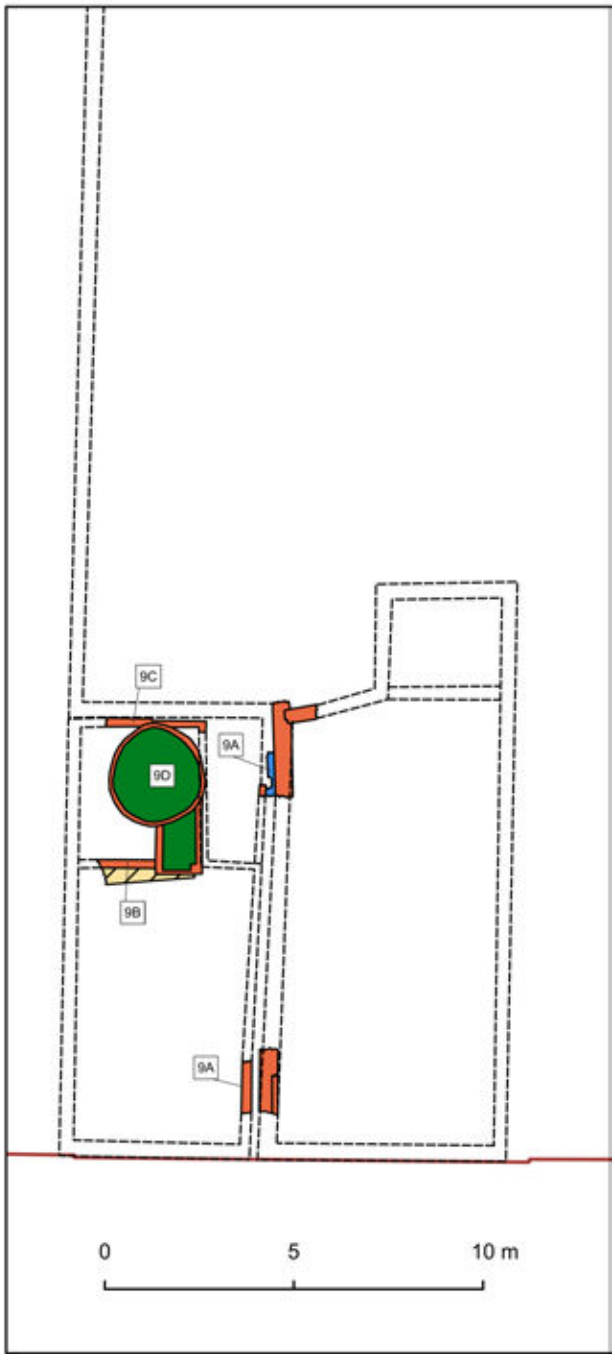

Afb.2-49 De resten van periode 9 op perceel A449. Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

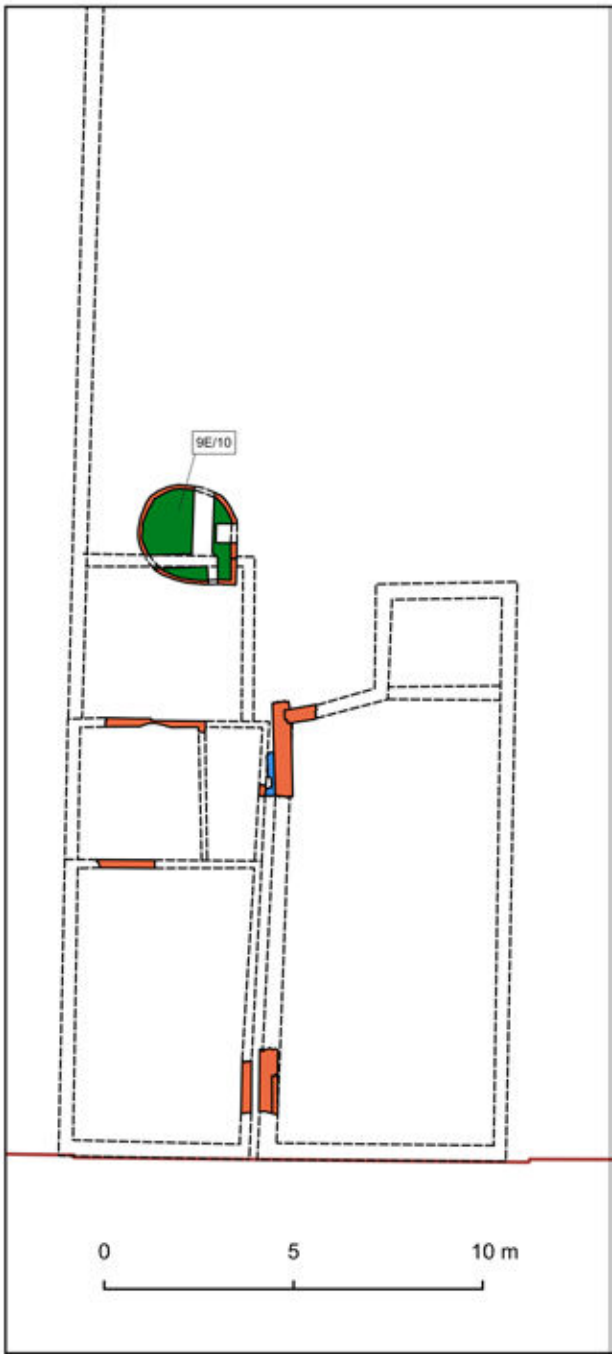

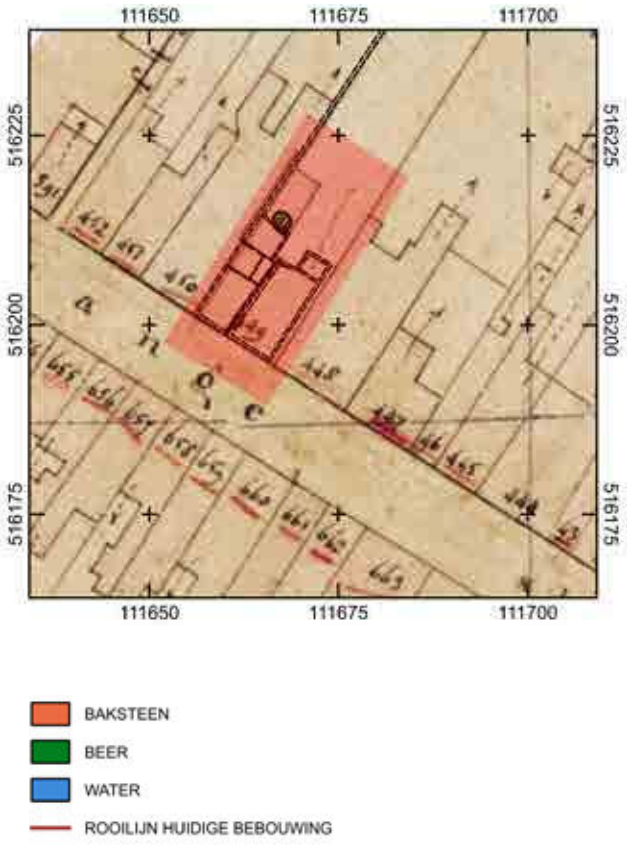

Afb.2-50 De resten van periode 9/10 op perceel A449. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

Binnen de binnenplaats werd een min of meer ronde beerput aangetroffen welke was uitgevoerd in halfsteens metselwerk (**9D**).[223] Inwendig bedroeg de diameter 2,4 m. De bodem werd gepeild op een niveau van 1,03 m -NAP. De koepel was reeds verwijderd, maar de wand werd reeds aangetroffen op een niveau van 1,24 m +NAP. Ook deze beerput is daarmee minstens 2,25 m diep geweest, zonder daarbij de koepel mee te rekenen. De oorspronkelijke hangkoker lag aan de noordzijde van de beerput, tegen de achtergevel van de binnenplaats. Deze is in een later stadium vervangen. Hiervan getuigt een forse zuidwaarts uitgebouwde stortkoker met inwendige afmetingen van 0,8 bij 1,4 m. Bij de aanleg van de stortkoker heeft men een deel van de achtergevel van het hoofdpand op A449-W doorgebroken, wat er op lijkt te wijzen dat men wellicht ook toegang tot de berput wilde hebben vanuit het huis We kunnen daarbij denken aan een afvalkoker, maar ook aan de aansluiting van een latrine op de verdieping van het pand. De stortkoker was opgetrokken in steens metselwerk van rode bakstenen (baksteenformaten: 15,5x7,5x4 cm). De meeste vondsten uit de beerlaag in put en stortkoker dateren tussen de tweede helft van de 16de eeuw en het eind van de 18de eeuw. De sluitdatum van het gesloten vondstcomplex zal waarschijnlijk rond die tijd liggen, al zijn er wel enkele jongere vondsten in aangetroffen.[224]

Perceel A449: een dubbel diephuis met bakstenen fundering: uitbreiding A449-W richting achtererf (periode 9/10: ca. 1550 – 1650/1800) *14

Beerput **9D** werd op zeker moment vervangen door een nieuwe beerput (**9E/10**). Deze beerput was halfsteens, met een druppelvormige plattegrond.[225] Inwendig bedroeg de diameter circa 2,2 m. De stortkoker bevond zich in de puntige uitstulping in de zuidoostzijde. De beerput bleek grotendeels verstoord bij de bouw van een kelder (**11A**) en een deel van de fundering van de Spruytpanden. Slechts een enkele scherf kon worden geborgen uit de resterende beer, waardoor de beerput niet scherper gedateerd kan worden dan ergens tussen de 16de en de 18de eeuw.
De vervanging van beerput **9D** door **9E/10** moet gepaard zijn gegaan met een uitbreiding achterwaarts van het pand op perceel A449-W en vermoedelijk ook de aanleg van een nieuw ommuurd binnenplaatsje. Resten van een nieuw binnenplaatsje bleken echter niet (meer?) aanwezig, vermoedelijk zijn deze door recenter verbouwingen volledig verdwenen. De noordoosthoek van de nieuwe binnenplaats zal naar alle waarschijnlijkheid over de stortkoker van beerput **9E/10** hebben gelegen. Uitgaande van de juistheid van deze hypothese had de nieuwe binnenplaats een gereconstrueerde breedte van circa 5 m en een diepte van 4,3 m buitenwerks.

Afb.2-51 Beerput 9E/10 na leging door de medewerkers en vrijwilligers van Erfgoed Alkmaar. Kijkrichting: noord.

Perceel A449: een dubbel diephuis verbouwd tot breed dwarshuis (periode 10/11) ca. 1650/1800 – 1950) *15

Waterput **10B/11** lag inpandig op perceel A449-O en had een halfsteens wand van gebroken bakstenen.[226] Inwendig had de put een doorsnede van 0,75 m. De ligging binnen het pand is op het eerste gezicht enigszins merkwaardig.[227]

223 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.
224 Vnr. 27.
225 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.
226 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.
227 Hier wordt in paragraaf 2.3 dieper op ingegaan.

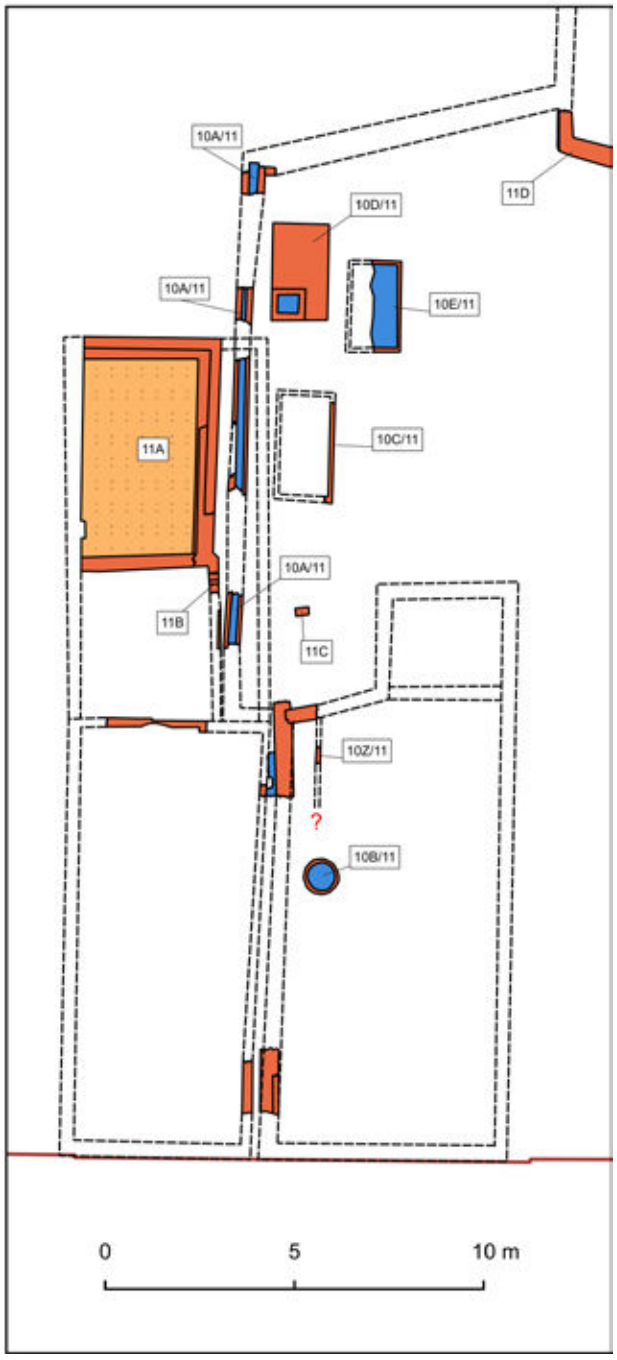

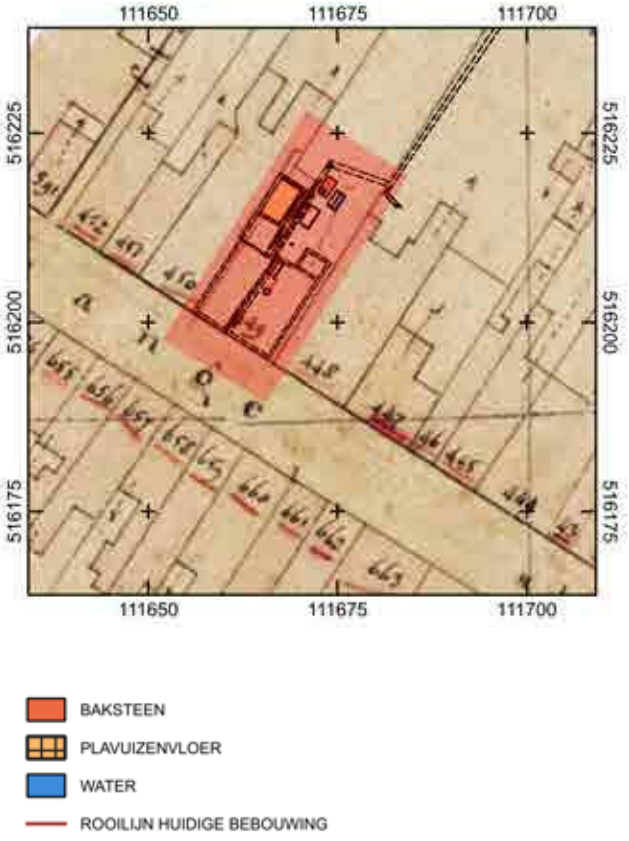

Afb.2-52 De resten van periode 10 of 11 op perceel A449. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuut van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts. De stippellijnen geven de reconstructie van de plattegrond weer.

Een zeer klein noord-zuid georiënteerd, halfsteens muurfragment (**10Z/11**) lag parallel aan de westelijke gevel van hetzelfde pand.[228] De afstand tussen beide bedroeg tijdens de opgraving 0,6 m.[229] Gedacht kan worden aan de fundering van een vaste kast of een houten steektrap naar de verdiepingsvloer, eventueel ook aan het einde van een inpandige gang.
Van vergelijkbare schaal was een halfsteens bakstenen poertje, bestaande uit drie bakstenen op rij (**11C**).[230] De ligging ervan roept de vraag op of men het binnenplaatsje tussen de aanbouwtjes achter A449-O en A449-W in de loop van de 19de of vroege 20ste eeuw heeft voorzien van een afdakje of een soort serre met een houten opbouw. Het poertje zou gediend kunnen hebben als fundering voor een dakdragende houten post.[231] Het bewijsmateriaal is echter té mager om er dergelijke conclusies aan te mogen verbinden.

Binnenlangs de oostgevel van de aanbouw achter het hoofdpand op perceel A449-W, werd een nieuwe afvoergoot (**10A/11**) aangelegd. Deze afvoergoot werd in verschillende delen aangetroffen. De wanden waren halfsteens uitgevoerd in rode baksteen (baksteenformaat: 17,5x7,5x4 cm). Het meest noordelijk gelegen gootfragment vertoonde de aanzet voor een hoek richting het oosten. De bodem bestond uit natuurstenen plavuizen (22x22x6 cm). Het afschot tussen het meest zuidelijke en het meest noordelijke gootfragment bedroeg 20 cm, van 1,23 m +NAP naar 1,03 m +NAP.
Wanneer we de lijn van **10A/11** recht door zouden trekken naar de Nieuwesloot komen we uit op een plek waar tijdens de rioolbegeleiding in de Gedempte Nieuwesloot in 2012 geen uitmonding is aangetroffen. Wanneer we echter de aangetroffen hoek richting het oosten serieus nemen en oostwaarts doortrekken zou deze goed hebben kunnen aansluiten op het riool van A448-W (**11D**).
De meest noordelijke uitbreiding van pand A449-W werd aangetroffen in de vorm van een grote, rechthoekige voorraadkelder (**11A**). Oorspronkelijk was de constructie anderhalfsteens van opzet (baksteenformaat: 18x9x3 cm), inwendig voorzien van een waterkerende pleisterlaag en stond ze in direct verband met muur **11B**. De totale lengte van deze uitbreiding achterwaarts bedroeg daarmee 10,1 m. De kelder en de ruimte daarboven hadden binnenwerkse afmetingen van 5,5 bij 3,2 m. De kelder moet ondanks de pleisterlaag problemen met indringend grondwater hebben gehad. Naderhand heeft men de kelder inwendig dan ook nog eens voorzien van een zogenaamde klamplaag van steens opgemetselde rode bakstenen (baksteenformaat: 18,5x8,5x3,5 cm). De omstandigheden van een opgraving binnen het casco van de Spruytpanden, noopten de opgravers om af te zien van het uitgraven van de puinrijke inhoud van de kelder, waardoor de keldervloer niet kon worden bereikt. Waarschijnlijk was deze bedekt met een plavuizenvloer, maar met zekerheid kan dit niet gezegd worden.

Op het achtererf van A449-O werden tot slot nog de (resten van) drie rechthoekige waterkelders aangetroffen (**10C/11** t/m **10E/11**). De wanden bestonden uit halfsteens metselwerk van gele IJsselsteentjes. Dergelijke waterkelders werden gevoed met regenwater dat werd aangevoerd vanaf de dakgoten van huizen. Helaas zijn hiervan geen archeologische resten aangetroffen. De twee zuidelijkst gelegen waterkelders waren dan ook sterk verstoord door latere bodemroerende activiteiten.
De meest noordelijk gelegen waterkelder (**10D/11**) was beter bewaard en beschikte nog over het tongewelf met een vierkant gat aan de zuidzijde. Dit gat diende als toegang met het oog op inspectie en reiniging van de binnenzijde.
De ligging van de waterkelders is enigszins merkwaardig te noemen daar zij ruim van de aangetroffen bebouwingsresten verwijderd liggen. Waterkelders **10C/11** en **10D/11** lagen echter wel globaal gesproken langs een noord-zuid georiënteerde lijn. Dit wekt de indruk dat deze kelders in ieder geval ooit buitenlangs de gevel van een gebouw hebben gelegen. Een blik op *afb.2-7* helpt ons gelukkig uit de twijfel. Direct naast de deur in de achtergevel van A449-O zien we uiterst rechts nog juist een randje van deze aanbouwen terug. Dit bewijst dat de aanbouwen inderdaad ooit breder zijn geweest dan de archeologisch aangetroffen resten in eerste instantie deden vermoeden!

Hiermee zijn we aan het einde gekomen aan de beschrijving en interpretatie van de aangetroffen archeologische resten van het project 01LAN. In het navolgende zal meer aandacht worden besteed aan de verdere reconstructie en nadere duiding van deze resten. Dit aan de hand van de combinatie van de beschikbare archeologische en historische data, maar zo mogelijk ook door vergelijking met bouwhistorisch en/of archeologisch bekende situaties elders, in Alkmaar, binnen de wijdere regio en daarbuiten.

228 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.
229 We dienen rekening te houden met de mogelijkheid dat het kleine muurfragmentje enigszins uit de oorspronkelijke ligging is geraakt door secundaire formatieprocessen, zoals bijvoorbeeld door verzakking of door mechanisch grondverzet tijdens de opgraving. De ruimte tussen **10Z/11** en de westelijke zijgevel van A449-O kan oorspronkelijk meer dan 60 cm hebben bedragen.
230 Geen baksteensoorten en -formaten gedocumenteerd.
231 Een dergelijke constructie is echter niet terug te vinden in de kadastrale minuut van 1826, noch in de foto van de achtergevels uit 1900 (**afb. 7**). Verondersteld kan dan ook worden dat de constructie in ieder geval ná 1832 en vóór 1900 gedateerd moet worden, zo het al daadwerkelijk iets voorgesteld heeft.

2.3. Reconstructies van huizen en erven

In het voorgaande heeft men de aard en datering van de opgegraven resten kunnen vernemen, waarbij reeds een aanzet is gegeven tot reconstructie van de ontbrekende informatie. Echter, hoe verhouden de plattegrond, de indeling en het gebruik van de huizen (en zo mogelijk de erven) van 01LAN zich tot gelijktijdige huizen en erven in Alkmaar en tot die van andere steden en regio's? In deze paragraaf worden de beschikbare archeologische en historische gegevens van de opgraving 01LAN bestudeerd binnen het bredere kader van de ontwikkelingen in steden aan de hand van min of meer vergelijkbare huizen in Nederland en daarbuiten. Hierbij is zo mogelijk gebruik gemaakt van archeologische, bouwhistorische en (architectuur)historische gegevens.

Perceel A447 wordt hieronder niet behandeld. Van dit perceel is een relatief klein oppervlak opgegraven, waarbij slechts een handvol archeologische resten uit sterk uiteenlopende perioden is aangetroffen, welke voornamelijk op het achtererf gelegen waren. Het feit dat van dit perceel slechts een klein deel is opgegraven houdt tevens in dat toekomstige ontwikkelingen op dit perceel vanuit het perspectief van de archeologische monumentenzorg nauwlettend moeten worden getoetst op eventuele bedreigingen voor het mogelijk nog resterende archeologisch erfgoed ter plaatse.

Onderstaande reconstructies en synthese zijn mede gebaseerd op de beschrijving en interpretatie van de aangetroffen sporen, als vastgelegd in paragraaf 2.2, zo mogelijk aangevuld met alle bronnen die de auteur binnen de grenzen van dit onderzoek ter beschikking stonden. De reconstructies zijn te koppelen aan de hieraan voorafgaande paragrafen over de opgegraven sporen door middel van een asterisk-teken gevolgd door een nummer. Ontbrekende informatie is in de reconstructie-tekeningen aangevuld om een overzichtelijk beeld te krijgen. Reconstructies van muurwerk en houten constructies zijn in de illustraties onderscheiden van daadwerkelijk aangetroffen muurwerk en houten constructies. Bij de reconstructie van de vloeren is niet ingetekend wat daar daadwerkelijk van was gevonden, omdat dit de overzichtelijkheid zou schaden. Waar onderdelen van de reconstructietekeningen worden besproken in de tekst, wordt dit verduidelijkt door een dikgedrukte verwijzing naar deze nummering, voorafgegaan door de tekst "**nº**". Vanaf de eerste tekenen van bewoning geven de titels van de paragrafen een bondige samenvatting van de aard van de bebouwing in de betreffende periode(n). Voor alle duidelijkheid, men kan altijd terugvallen op de opgravingsplattegronden en de spoorcodes en -beschrijvingen in paragraaf 2.2.

2.3.1. Perceel A448

Perceel A448-W: een diephuis in houtbouw (periode 3: ca. 1300 – 1325). *1

De vroegste aanwijzingen voor bewoning op dit perceel kunnen worden gedateerd rond 1300 na Chr. en bestaan uit de schaarse resten van een diephuis op A448-W, dat met de voorzijde vermoedelijk over de huidige gevelwand van de Langestraat stak. Het diephuis was ongeveer 6 m breed bij een onbekende diepte. Er werden onder meer resten van een leemvloer (**3T**) en een geplaveide haardvloer (**3U**) aangetroffen, welke laatste een centrale ligging in een zone onder de noklijn had. Dergelijke schoorsteenloze haarden vinden we in de late middeleeuwen in eenvoudige, licht geconstrueerde houten huizen zonder verdieping, welke doorgaans niet – en anders hooguit gedeeltelijk – voorzien waren van een zoldervloer. De rookafvoer geschiedde bij dit type haard door een al dan niet afsluitbaar gat in het dak of de topgevel.[232] De aangetroffen resten waren helaas te schaars om een volledig beeld te krijgen van de afmetingen en constructiewijze van het huis.[233]

De ligging van de haardplaats vormt een aanwijzing dat de voorgevel van dit huis waarschijnlijk voorbij de huidige gevelwand lag – en dus langer was dan de aangetroffen 6 m. Schoorsteenloze haardplaatsen worden in de regel namelijk aangetroffen in het achtergedeelte van huizen, waar men woonde. Het voorste deel was doorgaans gereserveerd als ontvangst- of winkelruimte en/of werkplaats. De huidige breedte van de Langestraat tussen de beide gevelwanden bedraagt ter plekke ruim 11,5 m. Meer dan voldoende ruimte voor een scenario waarin de voorgevels in het verre verleden voorbij de huidige gevelwand konden steken. Een vergelijkbare situatie is overigens eind 2006 aangetroffen ter plaatse van Langestraat 3C en 5.[234] De aanwezigheid van een schoorsteenloze haard vormt – tot slot – een aanwijzing dat de dakbedekking waarschijnlijk week van aard was, waarbij men moet denken aan bijvoorbeeld riet. De lage daken van de ermee geassocieerde huizen waren relatief snel toegankelijk in geval van brand. Een duur brandvertragend dak met leien- of tegelbedekking was dus meestal niet nodig. Bovendien bood een 'hard' dak veel minder isolatiewaarde dan een 'week' rieten dak.[235]

Dergelijke eenvoudige houten huizen waren de regel in laatmiddeleeuws Alkmaar. Pas in de loop van de 14de en 15de eeuw kregen de meeste nieuwe huizen een bakstenen fundering, maar werd er bovengronds nog steeds in houtskeletbouw gewerkt. Tot aan de 19de eeuw veelal zonder verdieping.[236] Wel kregen doorsnee stadswoningen

232 Meischke et al 1997, 21.
233 Een reconstructieplattegrond is om deze reden achterwege gebleven voor dit huis. De opgravingsplattegrond treft u aan in **afb. 26**.
234 Bitter et al. 2010, 27.
235 Bitter et al. 2010, 16-17.
236 Bitter 2016, 68.

in Noord-Holland vanaf de 15de eeuw steeds vaker de beschikking over een schoorsteen en een volledige zoldervloer, waarmee de woon- en opslagruimte flink uitgebreid konden worden.[237]

Perceel A448-W: een bakstenen diephuis (periode 4-5: ca. 1300 – 1325) *2

De aanwezige resten van de begane grond en funderingen van het oorspronkelijke pand op A448-W zijn in het voorgaande uitputtend beschreven, maar hoe passen zij in de bredere ontwikkeling van de laat-middeleeuwse stadshuizen in Nederland en daarbuiten? Met deze vraag maken wij een uitstapje vanuit de archeologie en begeven ons op het terrein van de architectuur- en bouwhistorie. Een spannend uitstapje met veel valkuilen, mitsen en maren, aangezien er – boven het gelijkvloers grondvlak – niets meer van het huis aanwezig is. Bouwhistorische opmetingen of beschrijvingen zijn evenmin beschikbaar. We zullen het moeten doen met de beschikbare informatie in de vorm van archeologische resten, de beschrijvingen in historische transportakten en aankomsttitels en de aanwijzingen in historisch kaartmateriaal en schilderijen en foto's. De onderstaande uiteenzetting heeft dan ook een hypothetisch karakter en moet gezien worden voor wat het is: een poging om met behulp van de sterk geërodeerde gegevens een leesbare – en hopelijk bruikbare – reconstructie neer te zetten. De aangetroffen resten verdienen door hun zeldzaamheid in de regio, hoe sterk fragmentarisch deze ook zijn overgeleverd, nadere verklaring en zo mogelijk inpassing in een breder kader, ook met het oog op archeologisch en (bouw)historisch onderzoek op vergelijkbare locaties. Een betere gelegenheid zal zich naar het zich laat aanzien niet aandienen, daar er – wellicht ten overvloede hier herhaald – van het samengestelde huis geen bovengrondse resten meer bewaard zijn gebleven en de kans op nog aanwezige archeologische resten ter plaatse vrij klein is na de verbouwingsactiviteiten in 2001.[238]

In het voorgaande hebben we kunnen constateren dat het pand op A448-W oorspronkelijk een diephuis was, met een bakstenen fundering voor de zijgevels en de achtergevel. Zeker tot aan de eerste verdiepingsvloer zal het een volledige baksteenbouw zijn geweest. Echter, voor de erboven gelegen wanden behoort ook houtskeletbouw met niet-dragend bakstenen muurwerk tot de mogelijkheden. Mits het houtskelet periodiek onderhouden wordt en achteruitgang door vochtinwerking en insectenvraat blijvend wordt bestreden, is een huis met een houtskelet relatief licht en sterk – en eenvoudig aan te passen aan de wensen van de bewoners. Tenslotte kan het gebouw oorspronkelijk nog een volledig houten voorgevel hebben gehad, het zogenaamde *¾-huis*.[239] Dit laatste lijkt daadwerkelijk het geval te zijn, indien we de details in de kaart van Drebbel (*Afb.2-11*) serieus nemen. We zien in deze afbeelding dat de voorgevel ter plekke van de begane grond en verdieping van A448-W waren voorzien van een bekleding van verticale planken. Het is tot slot niet geheel ondenkbaar dat het voorvertrek (**nº 1**) aanvankelijk onbebouwd was. Voorname huizen lagen wel vaker enigszins terug van de gebruikelijke rooilijn, om plaats te bieden aan een (klein) voorplein op het eigen erf.[240] We zien dit onder meer terug in Friesland, bijvoorbeeld bij één van de panden van het dubbelpand van de Keimpemastins in Leeuwarden (*Afb.2-57*), maar ook bij de Gruytersmastins in Sneek.[241] Utrecht had in vergelijking met de meeste andere steden veel huizen met een vergelijkbare ligging achter de rooilijn van de straat.[242] We zien dit echter vooral bij de groep van de 'woontorens', met een min of meer vierkante plattegrond.[243]

De ligging van de hoofdingang kon niet worden vastgesteld. Naar alle waarschijnlijkheid lag deze in de voorgevel, aan de zijde van de Langestraat. Deze zone viel buiten de grenzen van de opgraving en was al verstoord door een betonnen fundering. Een hoofdingang in één van de zijgevels is in theorie ook denkbaar, al hebben we hier geen aanwijzingen voor kunnen vinden. De ligging van de achteringang van het huis is in de reconstructie aan de noordzijde geplaatst, waar deze blijkens resten van een doorbraak in de fundering (**7H/8**) alsmede de aanzet van wat mogelijk een wenteltrapje was (**7G/8**) in ieder geval in later perioden ook gelegen moet hebben.
Het zaalachtige vertrek (**nº 2**) onderscheide zich van het voor- en achtervertrek door de aanwezigheid van spaarnissen (**nº 5**) in de zijgevels. Een fysieke scheiding tussen het voorste vertrek (**nº 1**) en de zaalachtige ruimte is – behalve in de vorm van een bouwnaad tussen beide delen – niet aangetroffen. Het is zeer goed voorstelbaar dat deze van elkaar gescheiden werden door een houten binnenpui.[244] Een dergelijke constructie is relatief licht en behoeft niet of nauwelijks een fundering, maar vormt wel een geschikte overgang van het voorste vertrek naar de zaalachtige ruimte die duidelijk anders van opzet moet zijn geweest.

237 Meischke et al 1997, 21.
238 Let wel: niet onmogelijk. Toekomstige bodemroerende activiteiten binnen het onderzoeksgebied van dit rapport zouden idealiter blijvend moeten worden aangegrepen voor nader archeologisch onderzoek.
239 Temminck Groll 1963, 90-99. Zie ook verderop in dit hoofdstuk.
240 Temminck Groll 1963, 136-137.
241 Hier niet afgebeeld.
242 Temminck Groll 1963, 136-137.
243 Temminck Groll 1963, 29.
244 Of een buitenpui, indien het voorvertrek (n° 1) aanvankelijk inderdaad onbebouwd was.

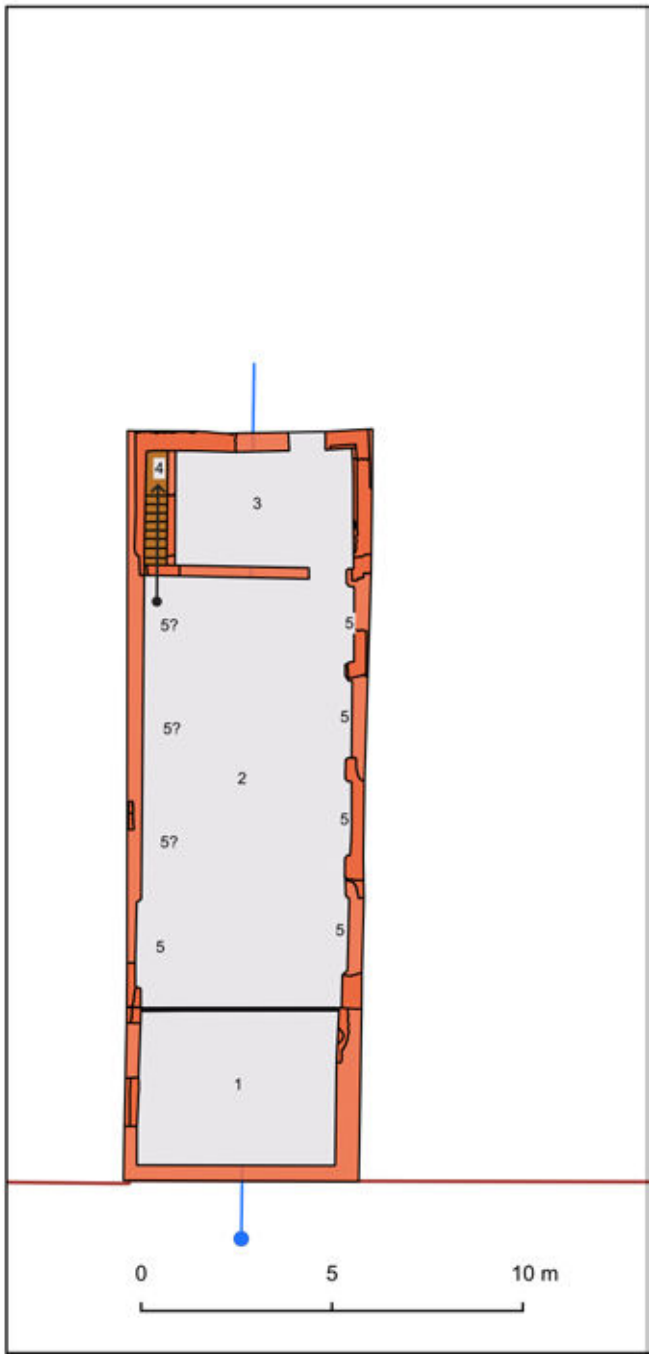

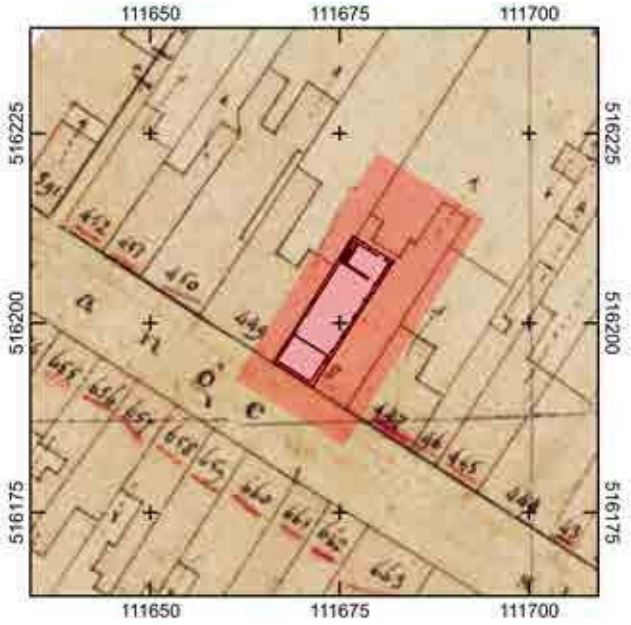

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
LIGGEND HOUT (RECONSTRUCTIE)
STAAND HOUT (RECONSTRUCTIE)
LEEMVLOER
STIJGRICHTING TRAP
NOKLIJN DAK (INDICATIEF)
ROOILIJN HUIDIGE BEBOUWING

Afb.2-53 Reconstructie *2 van de oorspronkelijke plattegrond en functionele indeling van huis 4A op perceel A448-W in periode 4 (ca. 1300-1325). 1: voorvertrek/ontvangstruimte; 2: zaalachtige ruimte; 3: achtervertrek (keuken?); 4: steektrap naar verdiepingsvloer? ; 5: spaarnissen. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

Afb.2-54 Het houtskelet – compleet met staanders, gebintbalken en korbelen – in één van de zalen op de verdieping van het voorname, laat 15de -eeuwse Martenahuis in Franeker, is niet weggewerkt en draagt zelfs bij aan de luister van het pand. Opname door G. van den Berg, Plaats Relict (28 februari 2018).

De dwarsmuur (**4C**) vormde ooit een afscheiding tussen de zaalachtige ruimte en het achtervertrek (**nº 3**). Hierachter was wellicht plaats voor een steektrap (**nº 4**) naar de verdiepingsvloer. Wellicht bevond zich in het achtervertrek de woonkeuken, eventueel met een insteekverdieping voor een slaapkamer. Resten van een haardplaats uit deze periode ontbreken echter, waardoor we naar het gebruik van deze ruimte slechts kunnen gissen. Ook in het achtervertrek ontbraken spaarnissen, hetgeen een scheiding met de zuidelijk ervan gelegen zaal lijkt te bevestigen.

De funderingen waren drie- of zelfs viersteens (ca. 0,90 tot 1,20 m) breed, het opgaand metselwerk was anderhalfsteens (ca. 0,45 m) en in de spaarnissen steens (ca. 0,3 m) van dikte. Spaarnissen zijn een veel gezien element in de (Romano-) Gotische architectuur tussen de 12de en 15de eeuw, voornamelijk bij kerken, adellijke huizen en openbare gebouwen. Indien het huis oorspronkelijk vrijstaand was, kunnen er vensters in de spaarnissen hebben gezeten. Ook blinde spaarnissen boden van zichzelf echter al een fraaie gevelgeleding en getuigden van de draagkracht en smaak van de eigenaar. De spaarnissen kunnen aan de bovenzijde zijn afgewerkt met blinde rondbogen of spitsbogen.
Hoe dan ook, men kan gerust stellen dat een dergelijk, stevig gefundeerd, bakstenen huis een forse indruk moet hebben gemaakt in de eerste helft van de 14de eeuw. De forse funderingen vormen een aanwijzing dat het huis vanaf de eerste bouwfase minstens één verdiepingsvloer bezat. Tot in de 16de eeuw was dit een zeldzaamheid in de Hollandse steden.[245] Een representatieve functie kan dan ook worden vermoed – niet alleen door de grandeur van het stevige en hoog boven de 14de-eeuwse omgeving oprijzende huis zelf – maar ook door de aanwezigheid van een grote zaalachtige ruimte, voorzien van verfraaiende details zoals de aangetroffen spaarnissen. Bovendien zijn er al in een vroege fase resten gevonden van gebrandschilderd vensterglas.

Volgens de auteurs van de reeks *Huizen in Nederland* waren de oudste bakstenen huizen in Friesland en Noord-Holland afgeleid van het natuurstenen *zaalhuis* en het houten *lange huis*.[246] De bakstenen versies zouden in de loop van de 16de eeuw samengroeien tot één groep, met daarbinnen nog enig onderscheid in de ruimtelijke indeling. Zaalhuizen hebben een duidelijk herkenbare kern, eventueel voorzien van toegevoegde elementen in de vorm van zij- en achterkamers. Binnen deze tweedeling kan huis **4A** zonder meer worden gerangschikt onder de zaalhuizen, zij het in baksteen in plaats van natuursteen.
Valt er nu nog meer te zeggen over de bouwtraditie waarbinnen het huis past? Het moet binnen Alkmaar een bijzondere status hebben genoten, hetgeen wel blijkt uit de forse verkoopprijzen die we vanaf de vroege 16de eeuw in beeld krijgen, evenals het feit dat het in de vroege 16de eeuw in eigendom was van de rentmeester van de abdij van Egmond, Andries Willemsz van Oudshoorn. Bovendien werd het met extra veel nadruk afgebeeld in de schilderijen van het Beleg van Alkmaar in 1573.[247] Enkele steden buiten Noord-Holland, waaronder Utrecht, 's-Hertogenbosch en Deventer, kenden een rijk palet aan laatmiddeleeuwse bakstenen stadswoningen. Deze stonden – in de terminologie van Meischke – vrijwel altijd op 'primaire percelen'.[248] Percelen die oorspronkelijk doorliepen tot een achtergelegen straat of steeg, vaak met een afwijkende breedte ten opzichte van de overige bebouwing. Een deel hiervan kon bouwhistorisch en/

245 Meischke et al. 1997, 23. In dit scenario past de reconstructie van een steektrap in de noordwesthoek van het gebouw dan ook uitstekend.
246 Meischke et al. 1997, 13-15.
247 Zie paragraaf 2.1 en met name afb. 11 t/m 14.
248 Meischke 1990, 11-12.

of archeologisch worden onderzocht, waardoor men daar een relatief compleet beeld kon vormen van de variatie in vorm en gebruik van deze huizen. Het pand op A448-W toont verrassende overeenkomsten met de vroegste steenbouw in deze steden. Verrassend omdat het bestaan van dergelijke huizen in Alkmaar tot de opgraving bij Langestraat 16 in 2000 (ook gepubliceerd in deze bundel) niet bekend was.

In zijn dissertatie uit 1963 heeft de architectuurhistoricus Coenraad Temminck Groll met behulp van nog bestaande en destijds reeds opgegraven voorbeelden een ordening gemaakt van de middeleeuwse stenen huizen in Utrecht in relatie tot andere steden in Nederland, België, Frankrijk, Engeland en Duitsland. Hij waarschuwde daarbij dat een indeling in groepen niet meer kan zijn dan een hulpmiddel. De meeste middeleeuwse stenen huizen hebben kenmerken aan de hand waarvan ze in meerdere groepen ingedeeld zouden kunnen worden. Bij eerste beschouwing vertoont huis **4A** voornamelijk overeenkomsten met drie huistypen in Temminck Groll's typologie. Het gaat om de groepen van de 'weerganghuizen', de 'grote diepe huizen' en de 'bovenhalhuizen', waarvan in het onderstaande de voornaamste kenmerken zullen worden samengevat.

De groep van de *weerganghuizen* kenmerkt zich door het feit dat het bakstenen muurwerk van de lange gevels tot boven de dakvoet opgaat en die daardoor met de woontorens[249] overeenstemmen in hun - soms serieus bedoelde, maar meestal schijnbare – weerbaarheid. Vaak is deze huizengroep voorzien van kelders, veelal met meerdere verdiepingsvloeren en met een weerbaar karakter door de toevoeging van kantelen en weergangen langs de achterzijde van de gevels. Ook zijn er wel arkeltorentjes bovenaan de hoeken van dit type huizen gebouwd. Opvallend is het contrast tussen de groep van weerganghuizen en de bovenhalhuizen. Slechts heel enkele weerganghuizen hebben hun voornaamste ruimten op de verdiepingsvloer(en). Gebruikelijk was, dat bij deze huizen zeer diepe achtererven behoorden, zodat bijgebouwen, stallingen, enz. op een achtergelegen steeg of straat konden uitmonden. Naar het zich laat aanzien behoorde oorspronkelijk vaak een naastgelegen perceel bij het weerganghuis. De hoofdmaten van weerganghuizen schommelen om de 10 bij 20 m. Sommige huizen zijn langer, slechts weinige zijn korter. De begane grondvloeren waren in de regel geplaveid met natuursteen tegels of gebakken plavuizen. De verspreiding beperkt zich in hoofdzaak tot de Rijnstreek, in Nederland en Duitsland. 'Zuivere' vertegenwoordigers van de groep van weerganghuizen hebben bouwdata vanaf het tweede kwart van de 13de tot in de tweede helft van de 15de eeuw. De huizen van deze groep waren volgens Temminck Groll bij uitstek die van het stadspatriciaat. Zelden of nooit fungeerden ze als stadshuizen van de landadel, ook niet als huizen van kerkelijke heren, maar wel als die van vermogende en in het stedelijk bestuur machtige handelaars, bankiers en bestuurders.[250]

1. De *bovenhalhuizen* kenmerken zich – zoals de naam al aangeeft – door de voornaamste ruimte op de verdieping. De begane grond van dit type huis diende vooral als opslagruimte en kan men meer of minder zien als een 'bovengrondse kelder', een ruimte die vooral voor opslag zal hebben gediend. Bovenhalhuizen ontberen een weerbaar karakter en moeten beschouwd worden als een meer vreedzame variant op de woontorens [en de weergang-huizen]. De hoofdmaten schommelen om de 7 x 14 m met uitschieters in de lengte tot rond de 20 m. Rond 70% van de steekproef van Temminck Groll heeft een ligging in de breedte langs de straat, een ligging in de diepte is dus belangrijk minder gangbaar. Ook de groep van bovenhalhuizen ligt voor een aanzienlijk deel vrij op het eigen erf, in tegenstelling tot de gebruikelijke situatie waarin de huizen zijgevel aan zijgevel staan. Het aantal bouwlagen is vrijwel steeds twee [begane grond én verdieping]. Waar dit nog geconstateerd kon worden was de begane grond vrij vaak overwelfd met kruisgewelven: een zeldzaamheid bij de andere groepen. Waar de locatie van de stookplaats kon worden vastgesteld, bleek deze vrijwel steeds in een zijgevel te hebben gestaan. De begane grondvloeren waren in de regel geplaveid met natuursteen tegels of gebakken plavuizen. Algemeen werd het evenwijdig aan de langste muren gelegen zadeldak toegepast. De bovenhalhuizen vormen onmiskenbaar een zich duidelijk aftekenende – aan een eerbiedwaardige reeks van paleizen verwante – groep. Bovenhalhuizen komen voor vanaf de 11de eeuw. Temminck Groll vond huizen van dit type hoofdzakelijk in Frankrijk en Engeland, naast minder 'zuivere' exemplaren in de stad Utrecht en de provincies Noord- en Zuid-Holland, Overijssel en Gelderland. De jongste 'zuivere' exemplaren dateren uit de 13de, mogelijk nog de 14de eeuw. Vanwege de vroege datering van deze groep is het merendeel uitgevoerd in natuursteen, al komt ook baksteen wel voor bij een enkel jonger exemplaar. Bovenhalhuizen behoorden volgens Temminck Groll vrijwel altijd toe aan rijke kooplieden, een enkele keer aan geestelijken en vrijwel nooit aan adellijke heren of dames.[251]
2. De *grote diepe huizen* zijn vaak moeilijk te onderscheiden van de eerder genoemde huizen. Ze vertonen geen weerbaar karakter en lijken daarmee vooral op de groep van de bovenhalhuizen, met dien verstande dat de belangrijkste woonfunctie bij de grote diepe huizen op de begane grond

249 De voornaamste kenmerken van de groep van de woontorens worden behandeld in hoofdstuk 1 (00LAN).
250 Temminck Groll 1963, 6 en 32-50.
251 Temminck Groll 1963, 6 en 20-32.

wordt gevonden.[252] Zoals de naam al aangeeft staat bij al deze huizen de noklijn haaks op de straat. De huizen staan verder op vergelijkbaar grote percelen. Temminck Groll onderscheidt hierbinnen twee veel voorkomende groepen, die met een gevelbreedte van 8,5 à 10 m en die met een gevelbreedte van 12 à 13 m. Deze laatste zijn vaak iets minder diep dan de smallere groep. Temminck Groll vond huizen van dit type wijd verspreid binnen zijn gehele onderzoeksgebied, met dateringen vanaf de 13de tot en met de 16de eeuw. De begane grondvloeren waren in de regel geplaveid met natuursteen tegels of gebakken plavuizen. Aangenomen mag worden dat deze huizen veelal aan de – in politiek opzicht – iets minder groten der aarde hebben toebehoord. Men zal de bewoners vooral moeten zoeken onder de zeer vermogende kooplieden en – in iets mindere mate dan bij de huizen van de bovenstaande groepen – onder de bestuurders.[253]

Temminck Groll probeerde deze groepen enigszins deterministisch toe te wijzen aan specifieke sociale groepen.[254] Duidelijk is wel dat alle drie de hier vermelde groepen op grond van de breedte en diepte van de percelen tot de duurste stadshuizen behoorden, zeker als het gaat om de vroegste exemplaren uit een periode waarin baksteenbouw al helemaal een kostbare aangelegenheid was. Zoals Temmink Groll zelf aangeeft in zijn dissertatie zijn er veel mengvormen mogelijk en is de keuze voor één groep vaak lastig te maken. Desondanks is het bovenstaande nuttig gebleken, daar we in ieder geval enig zicht hebben gekregen op de sociaal-economische status van de bouwheren en opeenvolgende eigenaars én de gebruiksmogelijkheden van deze groepen.

Na deze inleiding is de tijd gekomen om de theorie te toetsen aan de praktijk. We beginnen redelijk dichtbij Alkmaar, in Haarlem. We bevinden ons in de gelukkige omstandigheid dat hier aan de Kleine Houtstraat 70-72 (de voormalige Bank van Lening) een gedroomde parallel is onderzocht en gepubliceerd.[255] Een vroeg voorbeeld van de mogelijkheden van gecombineerd bouwhistorisch, archivalisch en archeologisch onderzoek.

Aan de straatzijde werd – haaks op de straatas – in de vroege 14de eeuw een houten zaalhuis opgericht, voorzien van een vrij gelegen stookplaats, ongeveer in het midden van het vertrek. Het houten woonhuis had afmetingen van circa 6 x 9 m.[256] De stookplaats bestond uit een plateau van bak- en natuursteen met een centraal asputje en lag vrij in een lemen vloer.
In de 15de eeuw werd de stookplaats verplaatst naar een positie dichter bij de achterwand van het houten zaalhuis.[257] Het houten zaalhuis werd in dezelfde periode voorzien van een bakstenen vloer in keperverband. Met de nieuwe stookplaats werd nogal uitgepakt. Deze bestond uit een rechthoekig vlak van kantstaande daktegels, gelegd in vakken met geometrische patronen.[258] Iets wat heden ten dage nog met regelmaat kan worden aangetroffen in goed geconserveerde en/of terug-gerestaureerde stookplaatsen van voorname woningen en kastelen. Deze aanpassing van de begane grondvloer had waarschijnlijk alles te maken met een groter bouwplan...

Achter het houten zaalhuis verrees aan het einde van de 14de eeuw een woontoren-achtige constructie van circa 6 x 6 m. De verklaring ligt volgens Janse in het brandgevaar van houten huizen. Om zich hier tegen te verzekeren trok men voor koopwaar, geld en kostbaarheden vaak een stenen toren op, meest steenhuis of stins genoemd.[259] In Haarlem treffen we meer van dergelijke stinsen.[260]
Rond het midden van de 15de eeuw werd het houten zaalhuis aan de straatzijde vervangen door een stenen exemplaar in de stijl van het achterhuis. Rond 1530 werd het voorhuis wederom vervangen door een hoger bakstenen voorhuis met trapgevel.
De oudste vermelding van de panden, waaruit later de Bank van Lening zou ontstaan, dateert uit 1518. In de 16de eeuw werd het bewoond door lieden met geld en invloed, die het onder meer tot burgemeester van Haarlem schopten. In de 17de eeuw werd een deel van de panden verkocht aan Maximiliaen Laignier en zijn zwager Mahieu. Zij kwamen oorspronkelijk uit de Italiaanse regio Lombardije. Zij begonnen hier de Haarlemse Bank van Lening. In de volksmond ook wel 'de Lommerd' genoemd, een verbastering van de herkomst

252 Enkele vroege voorbeelden hadden de voornaamste ruimte op de eerste verdieping, hetgeen zou kunnen wijzen op een band tussen het bovenhalhuis en het grote, diepe huis.
253 Temminck Groll 1963, 6 en 51-65.
254 Vermoedelijk is dat één van de redenen waarom zijn terminologie niet veel meer ingeburgerd is geraakt in bouwhistorische studies.
255 Van Greevenbroek et al (red.) 1977.
256 Janse 1977, 15.
257 Schimmer 1977, 3-10.
258 De vloer van kantstaande daktegels toonde duidelijke tekenen van herstelling in de vorm van secundair aangebrachte plavuizen. Dit hangt vermoedelijk samen met het herstellen van hitteschade aan de oorspronkelijke stookvloer.
259 Janse 1977, 15.
260 Janse (1977) vermeldt er één aan de Jansstraat 81 (gesloopt 1875) en noemt ook nog het rechterdeel van het bestaande Johezhuis (Jansstraat 35). Hermans (2016, 146) voegt hier – in zijn onvolprezen inventarisatie van middeleeuwse woontorens in Nederland – nog het Claes van Huessenhuis, de Barnardijtenstinse en een tweede stins op de Grote Markt aan toe. Twee van de door hem genoemde Haarlemse stinsen hadden muurdiktes van rond of zelfs meer dan een meter, met een datering in de 13de of 14de eeuw. De woontoren-achtige constructie achter het houten zaalhuis aan de Kleine Houtstraat 70 had echter minder dikke muren. Op grond van de plattegrond (Schimmer 1977, 4 (afb. 2)) max. 50-60 cm. Muurdiktes, baksteensoorten, -maten, en 10-lagenmaat niet vermeld in het rapport.

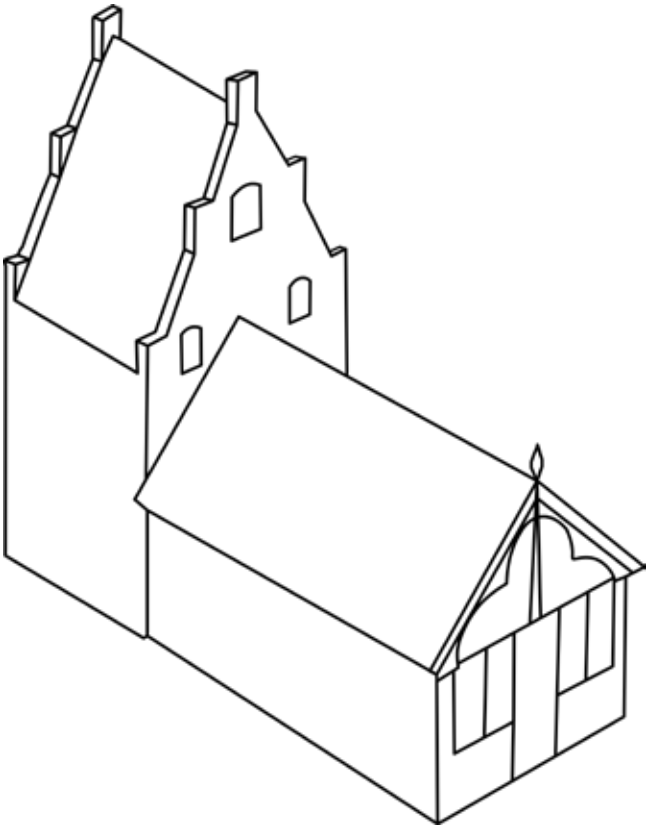

Afb.2-55 Reconstructie van de stins Kleine Houtstraat 70 te Haarlem rond het jaar 1400 (naar Janse 1977, 18). Het lage, houten zaalhuis voor aan de straat werd opgetrokken rond 1300. Rond de wisseling van de 14de naar de 15de eeuw werd het stenen achterhuis opgetrokken. Pas een halve eeuw later werd het houten zaalhuis vervangen door een bakstenen voorhuis in de stijl van het achterhuis.

van een groot deel van de geldschieters in deze periode. Deze Lombarden bouwden het bestaande pand uit tot een complex, samengesteld pand.[261]

De gelijkenis tussen de reconstructie van Kleine Houtstraat 70 in Haarlem en de afbeelding van het pand aan de Alkmaarse Langestraat door Pieter Adriaensz Cluyt uit 1580 (*afb.2-14*) is treffend en geeft tevens te denken over de in Alkmaar aangetroffen resten uit de eerste bewoningsfase (periode 3) op perceel A448-W. Zou ook hier enige tijd sprake zijn geweest van de bouw van een stenen achterhuis tegen de achterzijde van een reeds bestaand houten zaalhuis met centrale stookplaats? De datering van de aangetroffen resten uit periode 2-5 (alle binnen het eerste kwart van de 14de eeuw) laat zeker ruimte voor een dergelijke ontwikkeling, evenals de aangetroffen bouwnaden in de bakstenen fundering (**4A**) ter hoogte van de achterzijde van het voorhuis. Binnen het korte tijdsbestek waar we over spreken is het niet uit te sluiten. Hierboven werd reeds vermeld dat dergelijke 'stenen kluizen' volgens Janse waren bedoeld voor de opslag van koopwaar, geld en andere kostbaarheden. Naast handelswaar zouden we ook kunnen denken aan de tijdelijke opslag van pachtinkomsten. Daarbij moeten we reeds in de 14de eeuw al voornamelijk denken aan geldelijke betalingen, al zal wellicht een deel van de pachtinkomsten nog in natura zijn betaald aan de rentmeesters. Meilink meldt in de inleiding van zijn inventaris van het archief van de Abdij van Egmond dat er in het midden van de 14de eeuw nog een aantal inkomsten waren die niet in geld uitgedrukt waren. De pachten in Egmond en Rinnegom en enkele andere plaatsen in Kennemerland werden gedeeltelijk in hoenders, eieren, peper, schotelen enz. voldaan. Men bracht hiermee doorgaans de erfhuren (cijnsen en pachten) op die men aan de abdij verschuldigd was.[262] Dit fenomeen wordt elders ook wel 'toepacht' genoemd.[263] Verder ontving men vis van de horige vissers, ontving renten in granen o.a. in Texel en in Ouddorp-Oterleek, waarvan de eerste in 1344 ter plaatse verkocht, de tweede naar Egmond gebracht en in de graanschuren opgeslagen werden. De inkomsten in natura vormden echter nog slechts een klein deel van het totaal.[264] Dit wil niet zeggen dat pachtbetaling in natura spoedig daarna volledig ophield te bestaan. Nog in de 16de eeuw vermeldt Andries Willemsz van Oudshoorn in zijn 'Rentboeck' de ontvangst van tijns in de vorm van palingen, room, schapenwrongel en ham, zo blijkt uit een eerste, niet-gepubliceerde inventarisatie door Willem van den Berg.[265] Het voortbestaan van de betaling van toepacht in natura past in het beeld dat ook voor regio's elders geschetst wordt. Helaas ontbreekt het voor de regio's (Noord-) Kennemerland en West-Friesland tot op heden aan integrale sociaal-economische studies naar het bezit en de exploitatie van het landschap in de late middeleeuwen en vroege Nieuwe Tijd, zoals deze voor andere regio's wel ter beschikking staan.

Aan de Markt in 's-Hertogenbosch verrezen in de 13de en 14de eeuw de oudste gebouwen van de stad op extra brede en diepe percelen – gesierd met klinkende namen, zoals *De Moriaen* en *De Roodenburgh*.[266] Op grond van het muurwerk wordt een datering in de 13de eeuw waarschijnlijk geacht. Ze waren volledig onderkelderd – hadden dus een belangrijke opslagfunctie – en hadden een reusachtig grondplan in de

261 Van Greevenbroek 1977,
262 Meilink 1951, 52, 83-84.
263 Zie bijvoorbeeld Huiting (2020, 564 e.v.).
264 Meilink 1951, 71, 72.
265 RAA, Arch. Provenhuis Paling & Foreest inventarisnr. 555: "Rentboeck" of legger van de bezittingen en inkomsten van Andries Willemsz. van Oudshoorn en van zijn vrouw Wilhelmina Pietersdr. Paling. 1516 – 1535 (https://www.regionaalarchiefalkmaar.nl/collecties/archieven/archieven-2/file/b59b2b-4704383c6092781e0e9b1d8398)
266 Boekwijt 1990, 176-181.

Afb.2-56 Uitsnede uit het schilderij 'De Lakenmarkt van 's-Hertogenbosch' door een anonieme schilder (ca. 1530). Bron: Noordbrabants Museum (obj.nr. 01596). De Roodenburgh is het rode huis linksboven.

orde van 10 tot 11,5 m breed en 20 tot 24 m diep. De kelders staken gedeeltelijk boven het straatniveau uit, waardoor de begane grondvloer vanaf de straat slechts via een buitentrap bereikt kon worden. In de Duitse literatuur worden dergelijke huizen aangeduid als *Saalgeschosshaus*, wat men vrij zou kunnen vertalen als bovenhalhuis.[267] Qua afmetingen van de plattegrond en dikte van de muren is het vroege bakstenen huis aan de Langestraat zogezegd geen partij voor deze Bossche stadspaleizen.[268] Naar verluidt zijn deze beide huizen dan ook in opdracht van de Hertog van Brabant gebouwd. De latere afbeeldingen van het – inmiddels uitgebreidde pand – in de schilderijen van het Beleg van Alkmaar tonen echter wél een pand dat uiterlijk een sterke verwantschap toont met deze oudste stenen huizen van Den Bosch.

In Deventer werd vanaf de tweede helft van de 11de eeuw het stedelijk karakter versterkt door de bouw van tufstenen gebouwen met een vierkante (type 'Deventer 7') of rechthoekige plattegrond (type 'Deventer 8'), vaak voorzien van een half-ondergrondse kelder. De gebouwen met een vierkante plattegrond lijken na ca. 1200 niet meer te worden gebouwd. Gebouwen met rechthoekige plattegronden worden er nog tot ver na de 13de en 14de eeuw gebouwd, waarbij een overgang van tufsteen- naar baksteenbouw te zien is. De muurdiktes van deze vroege stenen huizen ligt tussen de 0,60 en 1,0 m. De rechthoekige gebouwen zijn rond de 6 m breed bij een variabele lengte tussen 10 en 22 m.[269] Mittendorf gaat er van uit dat deze gebouwen een zeker weerbaar karakter uitstraalden. Souterrain en begane grond dienden als opslagruimte, terwijl de eerste verdieping als woonruimte fungeerde. De definitie van het rechthoekige gebouw van het type 'Deventer 8' is daarmee sterk vergelijkbaar met die van het door Temminck Groll onderscheiden type van het bovenhalhuis. Als opdrachtgevers voor de bouw van deze huizengroepen moet men in het geval van Deventer volgens Mittendorf denken aan bisschoppelijke ministerialen en welgestelde vrije handelaren.[270]

Een vergelijkbare groep wordt gevormd door de nog bestaande 'stadsstinsen' (stins = stenen huis) in Friesland, waarvan er nog een redelijk groot aantal tot op de dag van vandaag bewaard is gebleven, al zijn de nog bestaande exemplaren aldaar in de regel één à twee eeuwen jonger. Ook bij deze groep van Friese stadsstinsen kunnen we twee hoofdgroepen onderscheiden, die van de woontorens en die van de 'zaalstinsen'. Noomen meldt over de groep van stedelijke stinsen dat de vroegste in de 14de eeuw verschenen in de opkomende steden.[271] De steden zelf waren toen nog niet versterkt, waardoor aan de stadsstinsen een zekere weerbaarheid kan worden toegedicht.[272] De stadsstinsen werden – net als de stinsen op het platteland – bewoond door de Friese adel, de hoofdelingen, waarvan een deel tot de bovenregionale adel gerekend kan worden.[273]

267 Temminck Groll (1963, 47) zag De Moriaen en De Roodenburgh met hun hooggelegen kelders als overgangsvormen tussen het weerganghuis en het bovenhalhuis.

268 De baksteen muren van De Roodenburgh waren per bouwlaag van beneden naar boven 1.3, 1.1, 0.88 en 0.65 m dik, opzij waren ze tot 1 m boven goothoogte opgetrokken en oorspronkelijk waren de zijgevels voorzien van een borstwering met kantelen. Tot aan de borstwering was het muurwerk nog 2,5 steens, de borstwering was 1,5 steens (Temminck Groll 1963, 41).

269 Mittendorf 2009, 36.

270 Mittendorf 2009, 37-38. Ministerialen vormden in de loop van de 10de, 11de en 12de eeuw aanvankelijk een groep van onvrije (niet-adellijke) strijders in dienst van de landsheer. Zij werden vervolgens – ter consolidatie en ontwikkeling van de landsheerlijke territoria – beleend met een breed spectrum van bestuursfuncties. De bestuurslaag van ministerialen werd ingericht in reactie op de versnippering van de territoria door overerfbare belening in het feodale systeem. Hun ambt was in eerste instantie niet overerfbaar op het nageslacht, waardoor de versnippering werd tegengegaan (Janse 2009, 25-26). Een deel van de ministerialen werkte zich in het begin van de 13de eeuw door hun ridderlijke optreden (een ridder werd geacht een kostbare uitrusting en een aristocratische levensstijl te voeren) op tot wat Janse de ridderadel noemt. Hiermee vervaagde het onderscheid tussen hogere en lagere edelen en zelfs niet-edele (onvrije) ministerialen. Deze nieuwe ridderadel vormde vanaf het midden van de 13de eeuw een gesloten groep met erfelijke rechten (Janse 2009, 27-30).

271 Noomen 2009, 121.

272 In Alkmaar was men vrij kort na de stadsrechtverlening in 1254 al begonnen met de aanleg van vestingwerken. Dit gebeurde vermoedelijk aanvankelijk in de vorm van houten pallisades en/of aarden wallen langs de vestgracht. In de loop van de 14de eeuw werden deze vestingwerken verbeterd door de aanleg van stadsmuren (zie Bitter 2007, 64-66).

273 Noomen 2009, 69. Vanaf de late 11de eeuw kan er in Friesland iets als een adelstand worden waargenomen (Noomen 2009, 52). Naast het in omringende contreien gebruikelijke nobiles, worden leden van de Friese adel aangeduid als ethelingen of hoofdelingen. Vergelijkbaar met deze omliggende contreien, onderscheidt deze 'stand' zich door een hoger weergeld, een grotere stem in staat en door hun 'heerlijke' levenswijze (Noomen 2009, 50). Voor dit laatste was het bezit van een stins onontbeerlijk.

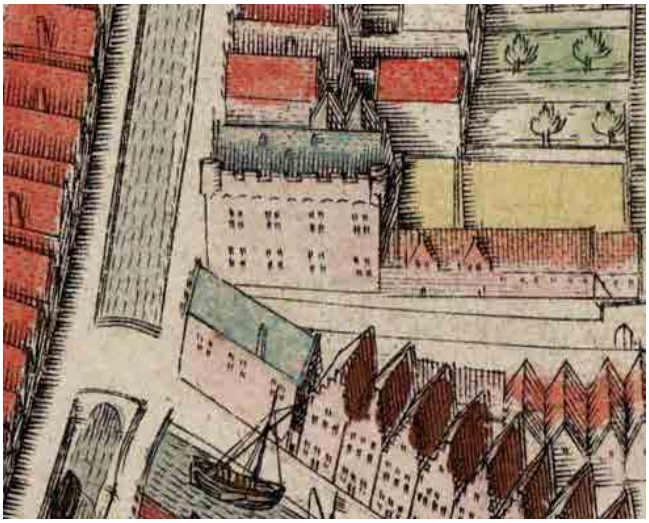

Afb.2-57 Het Cammingahuis of Amelandshuis op Hoek in Leeuwarden op een uitsnede uit de ingekleurde kaart van Johan Sems en Pieter Bast (1603). Het noorden bevindt zich boven. Bron: https://historischcentrumleeuwarden.nl/images/route_plattegrond_1603.jpg.

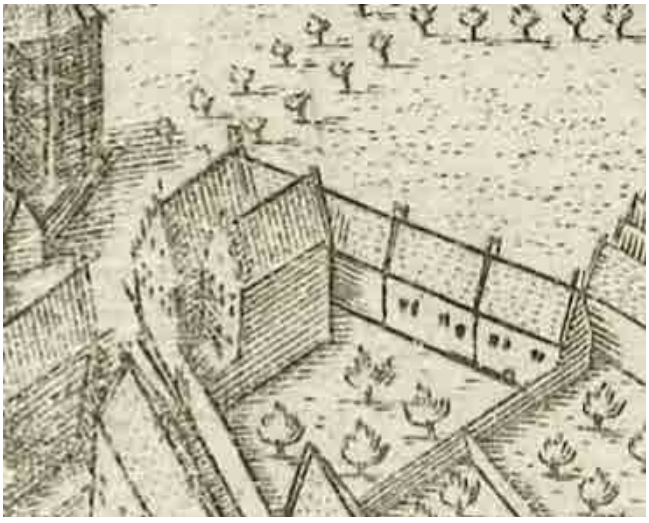

Afb.2-58 De Keimpemastins (tegenwoordig: Grote Kerkstraat nr. 238) te Leeuwarden op een uitsnede uit de kaart van Johan Sems en Pieter Bast (1603). Het noorden bevindt zich boven. Bron: https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-1905-5685.

Zij hadden behoefte aan weerbare huizen in de steden, vanwaaruit zij de handel konden domineren. Zaalstinsen boden naast de behoefte aan weerbaarheid, meer ruimte voor representatie. Iets wat de woontorens niet of slechts in geringere mate konden bieden.[274] De formaten van de stinsen lagen in het algemeen tussen 6 en 9 m breed en tussen 8 en 15 m lang. Een stins kon meer dan 15 m hoog zijn.[275] De belangrijkste vertrekken bevonden zich boven de kelder en bestonden vaak uit een grote en een kleine zaal met een verhouding 2:1.[276] Enkele vroege voorbeelden van zaalstinsen beschikken over duidelijk weerbare elementen, zoals arkeltorentjes en kantelen. Een niet direct als zodanig herkenbaar weerbaar element – wat echter in veel stinsen wordt aangetroffen – wordt gevormd door een stenen overkluizing van de kelderverdieping of begane grond. Deze vormde in geval van belegering enige bescherming van de bewoners op de bovengelegen verdieping tegen vuur en verstikking door rook.[277] Anders dan in Holland, waar belegeringen al eerder werden ondersteund door vuurgeschut, behielden de Friese stinsen tot aan het eind van de 15de eeuw nog een belangrijke defensieve functie, zelfs bij een muurdikte van niet meer dan anderhalf tot twee stenen (45 à 60 cm).[278]

Een voorbeeld van een weerbare zaalstins uit de 14de eeuw is Het *Amelandshuis* op Hoek in Leeuwarden, ook wel *Cammighahuis* genoemd. Dit is in delen opgegraven in 1985 tot en met 1987. Het huis dateert op grond van de opgravingsgegevens waarschijnlijk uit het laatste kwart van de 14de eeuw. De middeleeuwse plattegrond van het huis bezat een lengte van 18,80 m bij een breedte van 9,1 m buitenwerks. De muren waren 1,0 m dik, aan de straatzijde zelfs 1,40 m. Het bezat twee bouwlagen (begane grond en verdiepingsvloer) onder een zadeldak. De topgevel bestond aan de voorzijde uit een trapgevel en aan de achterzijde uit een eenvoudige puntgevel. De ruimte binnen de muren werd in een latere bouwfase, in de tweede helft van de 15de eeuw, geheel onderkelderd.[279] Jager en Meijer vermoedden dat het huis – naar analogie van vergelijkbare huizen in Friesland en Groningen – voordien ook al een geheel of gedeeltelijk bovengronds gelegen kelder had.[280]

Weerbaarheid was ook in het Friesland van de 14de eeuw kennelijk niet overal en altijd van doorslaggevend belang. Er zijn namelijk ook zaalstinsen uit de 14de eeuw zonder deze duidelijk weerbare elementen. Een voorbeeld hiervan is de *Keimpemastins* bij de Grote Kerk in Leeuwarden. Deze zaalstins meet 12,90 bij 7,20 m buitenwerks en bestaat vandaag de

274 Noomen 2009, 245.
275 De Langen & Noomen 1996, 44. De auteurs laten in het midden of het hier om de afmetingen van stadsstinsen of stinsen in het platteland gaat.
276 NooMen 2009, 206, 207.
277 Noomen 2009, 211.
278 Noomen 2009, 213.
279 Jager 1996, 529-531.
280 Jager & Meijer 1992, 43.

dag uit één bouwlaag boven een bovengronds gelegen overwelfde kelder.[281] Deze kenmerken passen in de typologie van Temminck Groll bij het bovenhalhuis. Noomen gebruikt dan ook exact deze term voor de Keimpemastins.[282] Op grond van vogelvluchtkaarten uit de eerste helft van de 17de eeuw bestond de Keimpemastins in het verleden waarschijnlijk uit een geschakeld dubbelpand. Het bovenste van de twee panden in de kaart van Johan Sems en Pieter Bast is tot op de dag van vandaag nog aanwezig.
Het *Juwingahuis* of *Jongemahuis* in Bolsward vertoonde evenmin duidelijke tekenen van weerbaarheid. Deze zaalstins had een kelder die half onder het maaiveld lag, met daarboven twee bouwlagen onder een zolderverdieping met schilddak. De topgevel was versierd met nissen en pinakels.[283] De zaalstins werd in 1839 gesloopt. Het pand is nog redelijk herkenbaar in de kadastrale kaarten rond 1830 en had buitenwerkse afmetingen van ongeveer 14 bij 8 m.[284]
Recapitulerend is het huis **4A**– op perceel A448-W in het algemeen in te delen bij de groep van zaalhuizen. Specifieker past het huis in de ontwikkeling van de vroegste (bak) steenbouw in laatmiddeleeuwse steden binnen Nederland. In eerste aanleg heeft ons pand veel weg van meerdere vroege huistypen, waarbij het bovenhalhuis er naar de mening van de auteur enigszins uit springt. In de typologie van Temminck Groll hoort bij dit type een wat breder gebouw (meer tussen 8 en 10 m in tegenstelling tot de 6 m van het hier behandelde huis), echter voor het overige zijn er (mogelijke) raakvlakken: Ten eerste: de leemvloer (**4B**) in alle drie de ruimten zou ook in de vroege 14de eeuw in een dergelijk kostbaar huis waarschijnlijk niet passen bij een representatieve ruimte.[285] Als verharding in een 'bovengrondse kelder' is het echter uitstekend geschikt. Ten tweede: het feit dat op de begane grond – ook in later perioden – nergens aanwijzingen voor een stookplaats zijn aangetroffen, vormt een tweede mogelijke aanwijzing dat de begane grond wellicht geen woonverdieping was.

Afb.2-59 Het Juwingahuis of Jongemahuis op de hoek van de Kerkstraat en de Marktstraat in Bolsward in een uitsnede uit de kaart van J. Blaeu uit 1649 (boven). Tekening van de lange gevel van het Juwingahuis (in de kaart van Blaeu niet zichtbaar) vanuit de Paardenmarkt gezien (rechts). Tekening van de korte gevel (evenmin zichtbaar in de kaart van Blaeu) vanuit de Polstraat gezien. De beide tekeningen zijn van de hand van S. Bonga en dateren van kort vóór de sloop in 1839.

Gesteld dat de begane grond een 'bovengrondse kelder' was, kan deze in het geval van ons pand – net als bij veel vergelijkbare panden – overkluisd zijn geweest met kruisgewelven, welke constructief gezien zouden kunnen rusten op de aangetroffen bredere muurdelen (1,5 steens) tussen de spaarnissen. De ligging van het huis, op een ruim, primair perceel met vrije toegang tot de Nieuwesloot zou nagenoeg perfect kunnen worden genoemd voor de aan- en afvoer van grote voorraden handelswaar, voedsel en overige (agrarische) producten.

Het huis aan de Alkmaarse Langestraat was– reeds ten tijde van de bouw in het begin van de 14de eeuw – in strikte zin niet verdedigbaar. De relatief geringe dikte van de muren vormde – in geval van een gerichte belegering met gebruik van stormrammen of een beschieting met projectielen – slechts een magere scheiding tussen de eigenaar/bewoner en de zijnen en aanvallers van buiten. Dergelijke acties waren echter voorbehouden aan het landsheerlijk gezag, dat dan ook reden had om paal en perk te stellen aan het weerbare karakter van allodiale huizen

281 Noomen 2009, 123.
282 Noomen 2009, 166 (afb. 57).
283 Vergelijk de afbeeldingen van het pand op A448-W uit de late 15de en vroege 16de eeuw in paragraaf 2.1 (afb. 12 t/m 14).
284 Hier niet afgebeeld, zie: www.hisgis.nl onder kopje Fryslân en http://nl.plantiac.nl/uploads/user_upload/Bolsward_kaart_1830__G.J.J._Rameau_.jpg. Het gaat om het meest zuidelijke deel van de bebouwing op perceel A426 in Bolsward.
285 Temminck Groll meldt bij de groepen van grote, vroege bakstenen huizen dat de vloer in de regel gedekt zal zijn met natuurstenen tegels of gebakken plavuizen (zie boven bij de huizengroepen).

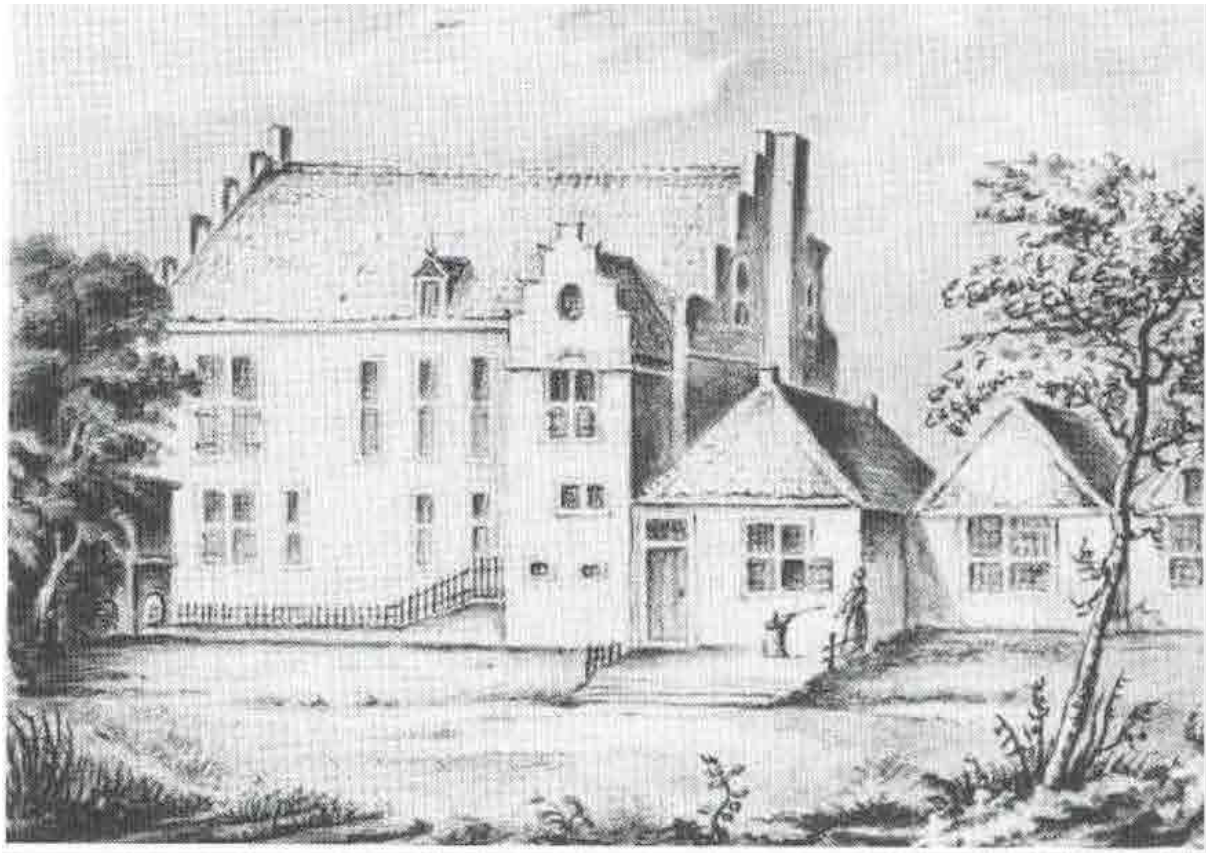

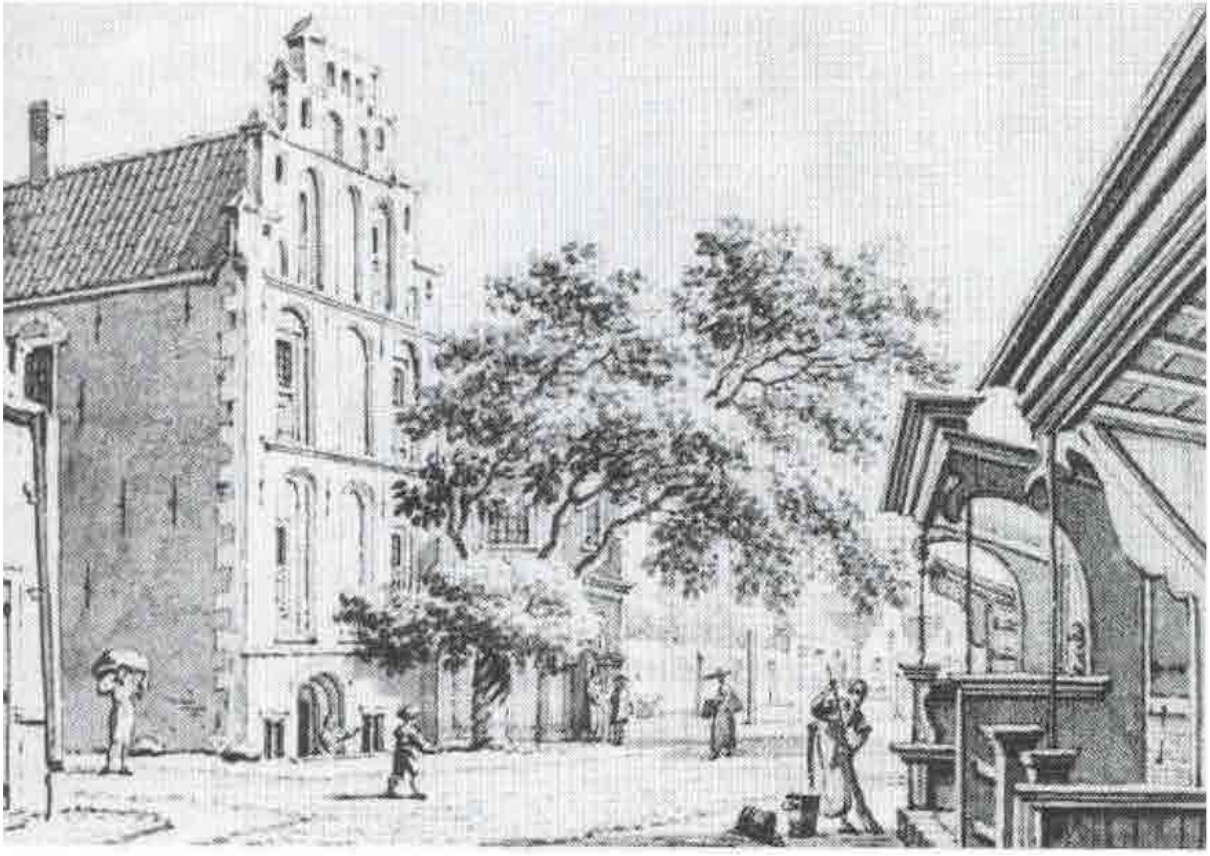

binnen haar machtsgebied.[286] Huizen met een muurdikte van meer dan twee stenen dik (ca. 60 cm) en 1,5 steen dik (ca. 45 cm) in het opgaande werk golden rond het midden van de 14de eeuw in Holland nog als een gevaarlijke sterkte. Uit verbodsbepalingen aan het adres van de steden Leiden, Delft, en Dordrecht kan worden afgeleid dat de Hollandse graaf niet gediend was van de bouw van dergelijke sterkten.[287] Voorzien van een stevige toegangsdeur – eventueel aangevuld met een mezekouw of machicoulis boven de ingangen – zou het stenen huis echter wél de nodige bescherming bieden tegen burgeroproer en rondtrekkend roversgespuis.[288] Zelfs in de 16de eeuw nog was dit geen overbodige luxe, wat men wel af moge leiden uit het feit dat het oproer van het Kaas- en Broodvolk tegen het einde van de 15de eeuw in eerste instantie gericht was tegen de lokale belastinginners.[289] Dit oproer was zelfs aanleiding voor het landsheerlijk gezag om Alkmaar tijdelijk haar stadsrecht te ontzeggen, inclusief de omringende muren en porten. In 1517 lag de stad er dan ook kwetsbaar bij toen de roversbende van de uit Kimswerd in Friesland afkomstige Grutte Pier besloot de stad te plunderen.[290] Een reden temeer om – zelfs in de 16de eeuw nog – de persoonlijke rijkdommen en handelswaar te bewaren in een stevige behuizing in de vorm van een 'stenen kluis'. De kwetsbaarheid voor interne oproer en invallen van buitenaf zal vermoedelijk temeer gegolden hebben ten tijde van de bouw van het stenen huis rond het jaar 1300. Een periode waarin het landsheerlijk gezag in Westfriesland, Kennemerland en Waterland nog maar net gevestigd was onder Floris V, graaf van Holland.[291]
Op grond van het bovenstaande kunnen we voorzichtig concluderen dat het vroege bakstenen huis op perceel A448-W aan de Langestraat – in lijn met de interpretatie door Janse voor Kleine Houtstraat 70-72 – in de eerste periode na de bouw waarschijnlijk vooral gebouwd zal zijn voor de opslag van handelswaar, geld en andere kostbare bezittingen.

Binnen welke sociaal-economische groep moeten wij de opdrachtgever voor de bouw van dit vroege bakstenen stadshuis zoeken? In 's-Hertogenbosch en Utrecht worden de vroege stadshuizen in steenbouw gezien als woningen voor rijke burgers (koopmannen) en bestuurders. In Deventer worden bisschoppelijke ministerialen én welgestelde burgers aangewezen als bewoners. In Friesland zien we in de 14de eeuw de opkomst van stadsstinsen, in handen van de Friese adel. Zij probeerden duurzaam grip te krijgen op de opkomende handel in de Friese steden door de bouw van deze huizen die een representatieve functie combineerden met die van weerbaarheid en goederenopslag in de onderste bouwlaag: de kelders en souterrains. In Haarlem lijken de daar gelegen stinsen eveneens vooral te zijn gebouwd als brandveilige kluis voor koopwaar, geld en andere kostbaarheden. Voor de rest van de huidige provicie Noord-Holland is het bewijsmateriaal uitermate karig, maar er zijn zeker aanwijzingen voor vergelijkbare brandvertragende en enigermate weerbare stenen huizen, de meeste op het Westfriese platteland. Deze vroege bakstenen huizen op het platteland zijn lokaal bekend onder verschillende aanduidingen, zoals 'steenen kamer', 'steenhuis' (vergelijk het Friese woord 'stins') en 'blokhuis'.[292] In zijn onvolprezen website over een groot scala aan versterkte huizen in West-Friesland wijdt vrijetijd-historicus Ben Dijkhuis enkele webpagina's aan deze enigszins ongrijpbare materie.[293] De optelsom van deze huizen komt op een ruim tiental mogelijke vroege bakstenen huizen met dergelijke namen. De oudste historische vermeldingen dateren blijkens de opsomming door Dijkhuis vrijwel zonder uitzondering in de 15de eeuw. Zo er al iets is uitgezocht over de eigenaren/bewoners van weleer gaat het schijnbaar vaak om beleningen aan de hoofdbewoners.[294] Ook in het geval van deze vroege bakstenen huizen op het platteland lijkt het te gaan om (licht) versterkte behuizingen met een gecombineerde functie van opslag – zo nodig berekend op roerige tijden – en een uitstraling die bijdroeg aan de voorname pretenties van de bewoners.[295]
Ten tijde van de eerste bouwfase van het huis op perceel A448-W (eerste kwart 14de eeuw) waren de ministerialen – zoals men hierboven reeds heeft kunnen vernemen – al opgegaan in de ridderadel. In de onderste laag van de ridderschap vinden we volgens Janse wel een klein maar groeiend percentage edelen – door commerciële, industriële of bestuurlijke activiteiten

286 Een allodium was tijdens het ancien régime een onroerend goed dat geen leengoed was en waarover bij erven geen belasting hoefde te worden betaald (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Allodium).
287 Janssen 1995, 60.
288 Een mezekouw of machicoulis is een werpgat; zie: https://nl.wikipedia.org/wiki/Mezekouw.
289 Zie https://www.entoen.nu/nl/noord-holland/kennemerland/het-kaas--en-broodvolk voor een korte introductie tot dit thema.
290 Zie bijvoorbeeld: https://www.walkalkmaar.nl/7/. Ben Dijkhuis geeft op een aan dit onderwerp gewijde pagina van zijn zeer uitgebreide website diverse transcripties van – deels zelfs contemporaine – historische bronnen weer: http://www.dwangburchten.nl/medembl/grotepier/verslag_1517.htm.
291 Een bondig overzicht van het (politieke) leven van Floris V, inclusief literatuurverwijzingen, is te vinden op https://www.historischnieuwsblad.nl/graaf-floris-v-van-holland-1254-1296/:
292 Hermans (2016, 155-179) wijdt een hoofdstuk aan dergelijke aan de woontoren verwante objecten, waarbinnen hij ook deze objecten plaatst. De provincie Noord-Holland wordt – mede bij gebrek aan bouwkundige data – slechts één keer vermeld. Dit geval betreft de benaming 'stins' buiten de provincie Friesland, meer specifiek de Barnardijtenstinsse aan de Jansstraat te Haarlem.
293 Voor steenhuizen in Westfriesland, zie: http://www.dwangburchten.nl/steenhuizen/steenhuizen.htm; voor blokhuizen, zie: http://www.dwangburchten.nl/blokhuizen/blokhuizen.htm.
294 Dijkhuis meldt op zijn website dat de steenhuizen in eerste instantie bedoeld waren voor gezagsdragers, adelijke personen en geestelijken.
295 Geen van deze vroege bakstenen huizen staat anno 2021 nog overeind, waardoor bouwhistorisch onderzoek helaas niet tot de mogelijkheden behoort. Ook kan geen van de genoemde huizen duidelijk als een vroeg, versterkt bakstenen huis geïdentificeerd worden in oude afbeeldingen en kaarten. Toch vormen dergelijke oude toponiemen, de verwijzingen in historische archiefbronnen en afwijkende percelen in oude kaarten duidelijke aanwijzingen dat nader onderzoek gerechtvaardigd is. Wellicht dat archeologisch onderzoek hier ooit uitkomst zal kunnen bieden.

tot grote rijkdom en aanzien gekomen – die deel uitmaakte van het stadspatriciaat in Holland.[296] De eigenaar waar we de meeste informatie over konden terugvinden – Andries Willemsz van Oudshoorn van Sonnevelt – was enkele eeuwen later onder meer rentmeester van de abdij van Egmond-. Hij was een rijk man, maar stamde niet uit een adellijk geslacht.[297] Volgens Janse echter werden sommigen die via vererving of koop de beschikking kregen over een kasteel of heerlijkheid op het platteland, daarmee tot de ridderschap gerekend, zonder dat zij hun stedelijke functies hoefden op te geven.[298] Het is daarmee duidelijk dat een dergelijk huis in de Late Middeleeuwen ook geschikt kon worden geacht voor de (lagere) adel. Ook ná Andries Willemsz van Oudshoorn bleef het pand aan de Langestraat in handen van telgen uit voorname, vaak adellijke families.[299] Over de namen en de status van de bewoners vóór Andries Willemsz van Oudshoorn is helaas weinig bekend, doch men kan er – gezien het feit dat het ooit tot de duurste huizen van de stad moet hebben behoord – van uit gaan dat ook deze behoorden tot de rijke elite van de Alkmaarse bevolking.[300]

Perceel A448-W: eerste verbouwing van het diephuis (periode 6 – 7/8: ca. 1325 – 1350/1375) *3

Het pand lag – na een verwoestende brand (1328?) bij buurpand A449 – in het tweede kwart van de 14de eeuw aan alle zijden vrij van de overige bebouwing aan de Langestraat.[301] Pas in de loop van periode 7 (ca. 1350 – 1500) raakte het weer enigszins ingesloten door naastgelegen bebouwing op A449 en A448-O.[302]

De oorspronkelijke driedeling van de begane grond werd al spoedig – in of kort na het tweede kwart van de 14de eeuw – gewijzigd. De binnenmuur (**4C**), die het midden- en achtergedeelte tot dan toe scheidde, werd afgebroken en vervangen door een nieuwe, meer zuidelijk geplaatste binnenmuur (**6A**). Hierdoor werd het achtervertrek (**nº 3**) 3 m verlengd. Het kreeg daarbij binnenwerks afmetingen van 5 m breed bij ruim 7 m diep. Het middelste vertrek (**nº 2**) werd door dezelfde ingreep 3 m ingekort tot een vertrek van vergelijkbare afmetingen.

Vermoedelijk bevond er zich oorspronkelijk tussen dit middendeel en het voorvertrek (**nº 1**) een houten scheidingswand ter hoogte van de bouwnaad in de beide lange gevels (**4A**).[303] Het aldus gereconstrueerde voorvertrek is ongewijzigd overgenomen uit periode 4 tot en met 5. Er zouden na deze verbouwing geen nieuwe dragende binnenmuren meer worden aangelegd. Binnenmuur **5** kan dan ook met alle waarschijnlijkheid worden gekoppeld aan een verbouwing waarbij het verhoogde achterhuis van het pand is ontstaan, zoals afgebeeld in het schilderij van Pieter Adriaensz Cluyt uit 1580.[304] De hier afgebeelde situatie geeft voornamelijk inzicht in de verdiepingen boven de begane grond en lijkt te wijzen op een hoofdindeling in twee vertrekken met een verhouding rond 2:1, een situatie die ook vaak aangetroffen wordt bij de Friese zaalstinsen.[305] Wanneer we nog eens goed kijken naar het schilderij van Cluyt, lijkt het achterste deel van het huis bij deze verbouwingvoorzien te zijn van een tweede zaalachtige verdieping boven de eerste verdieping. De topgevel van de muur tussen het voor- en achterhuis is voorzien van klimmende nissen. Het is niet goed uit te maken of deze blind waren of voorzien waren van vensters. Mocht dat wel het geval zijn, dan dienden ze ter verlichting van deze tweede verdieping en was een zolderverdieping hoogstwaarschijnlijk afwezig.[306]

Het middelste vertrek op de begane grond werd na deze verbouwing voorzien van een nieuwe leemvloer (**6D/7**), doch al spoedig besloot men de vloer te verharden door middel van plavuizen (**6G/8**). Men deed dit ook in het voorhuis (**6i/8**). In het voorvertrek kon een gelijktijdige nieuwe leemvloer niet vastgesteld worden. Het lijkt er dan ook sterk op dat de leemvloer (**6D/7**) tevens diende om het oorspronkelijk niveauverschil tussen het voor- en middenvertrek te verkleinen.

Het vernieuwde achtervertrek op de begane grond werd aanvankelijk voorzien van een ietwat slordige keienvloer (**6C**). De steektrap (**nº 4**) werd vermoedelijk tezelfdertijd verplaatst van het achterste naar het middenvertrek (**6F/7**). Wellicht vond men bij nader inzien de steektrap in het achterste vertrek niet meer zo passen bij het gebruik van deze ruimte. Al snel (vermoedelijk nog in periode 6) heeft men de keienvloer weer

296 Janse 2009, 421.
297 Zie paragraaf 2.1.6.
298 Janse 2009, 421.
299 Zie paragraaf 2.1.
300 De eigenaar van A448-W vóór Andries Willemsz was Arys Basgen (zie paragraaf 2.1.6). Helaas wordt niet vermeld wat hij bij leven deed. Hij was wsch. een broer van Claes Basgen (+1481/93), wiens twee zoons Cornelis en Jacob beiden schepen en thesaurier (resp.1506 en 1508) van Alkmaar waren; de dochter Agnes Claes Basgen huwde voor 1511 met mr Maerten Florisz, ook thesaurier (in 1517) en hun enige zoon was Floris meester Maertsz alias van Alckemade, schepen, burgemeester en raad van Amsterdam. Ook allemaal zeer rijk en invloedrijk (vr. med. Willem van den Berg).
301 Zie paragraaf 2.2.
302 Zie ook de stratigrafische matrix in bijlage 1.
303 In de reconstructie is er van uitgegaan dat deze hypothetische scheidingswand in gebruik bleef. Harde aanwijzingen zijn er als reeds eerder vermeld niet. Doch de bouwnaden en de afwijkende bouwkundige details in het als voorvertrek/entree onderscheiden deel vormen een sterke aanwijzing voor de aanwezigheid van een scheidingswand tussen het ondiepe voorhuis en de van spaarnissen voorziene 'zaal'. Ingeval het hier onderscheiden voorhuis toch niet (langer) afgesloten was van het middendeel, was er sprake van een tweedeling waarbij het voorste deel een diepte van 11,5 m binnenwerks had.
304 Zie paragraaf 2.1 (afb. 14).
305 Noomen 2009, 206, 207 (zie ook: paragraaf 2.2.4).
306 Bij een gelijkmatige verdeling gaat het al om zes nissen aan de zuidzijde (N.B. de meest zonbeschenen zijde) van het achterhuis. Dit zou voor een zolderverdieping – zolders dienden hoofdzakelijk als opslagruimte of slaapvertrek – rijkelijk overdreven zijn.

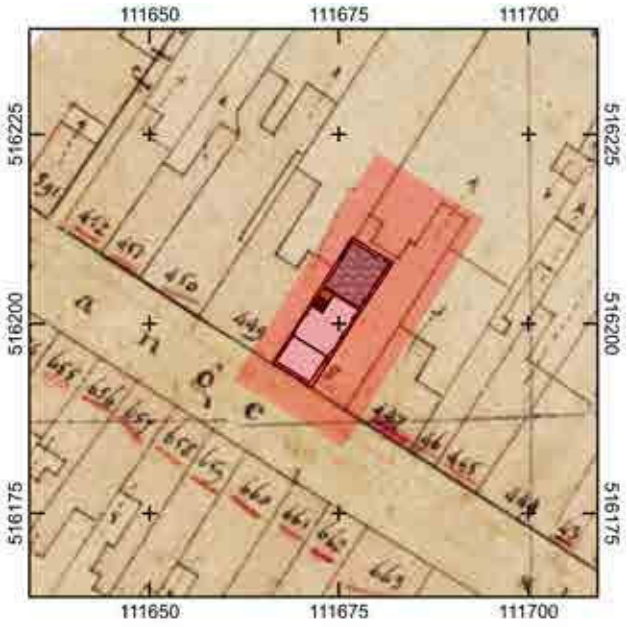

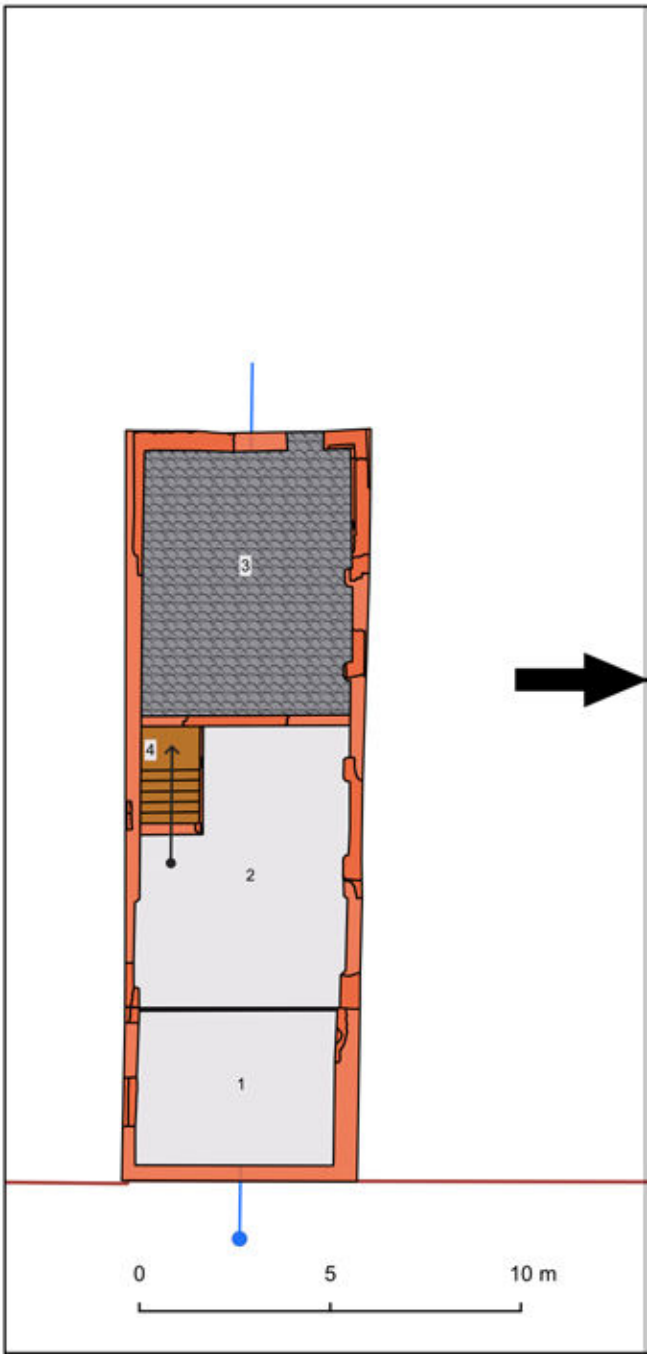

Afb.2-60 Reconstructie *3 van de plattegrond en functionele indeling van het pand op perceel A448-W na de grote verbouwing in periode 6 (ca. 1325-1350) of 7/8 (ca. 1350-1550). 1: voorvertrek (entree/ontvangstruimte); 2: centraal vertrek (opslag?); 3: achtervertrek (stal?); 4: steektrap naar verdiepingsvloer (6F/7). De plattegronden vertonen drie op elkaar volgende wijzigingen van de vloeren op de begane grond. De keienvloer in het achterhuis kon gekoppeld worden aan de periode van de verbouwing. De overige vloeren konden minder scherp gedateerd worden (tussen periode 6 en 7/8, ca. 1325-1450/1550). Kader links (eerste pagina): geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

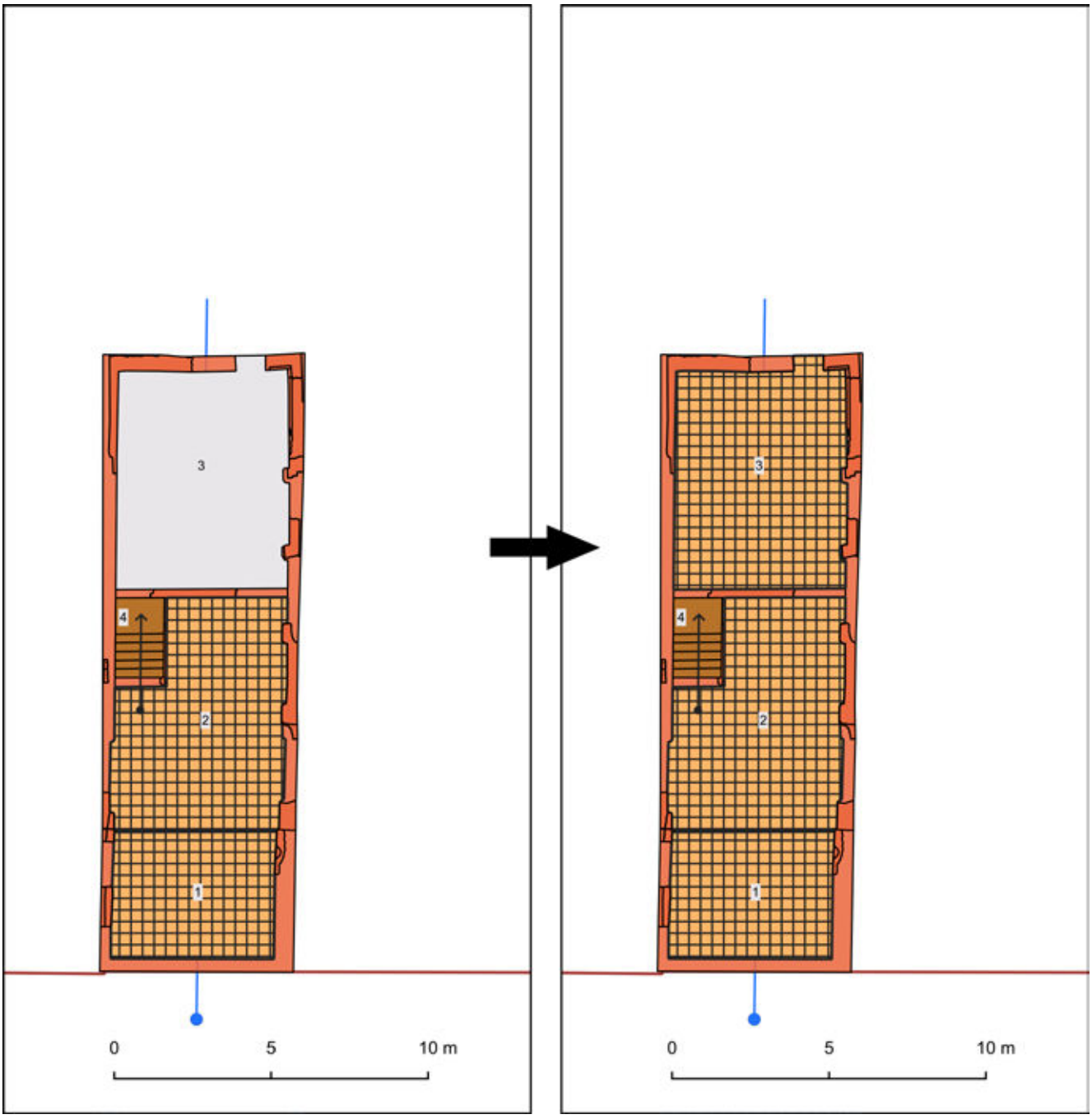
3
4
2
1
0
5
10 m
3
4
2
1
0
5
10 m

verruild voor een leemvloer (**6E/7**). Ook deze erg dikke leemvloer werkte nivellerend op het oorspronkelijk hoogteverschil op de begane grond binnen het pand. Weer iets later werd ook deze leemvloer weer afgedekt door een zandlaag (**6H/8**), de vlijlaag voor een niet meer aanwezige verharding. Vermoedelijk was dit – net als in de voorste twee vertrekken – eveneens een plavuizenvloer.

Het voorgaande lijkt te wijzen op een groeiend zelfbewustzijn bij de bewoners/eigenaren van het pand. Woongenot en representativiteit kregen daarbij steeds meer de nadruk ten koste van andere functies. Deze werden vermoedelijk meer en meer elders op het erf ondergebracht.

Het achtervertrek van A448-W (**nº 3**) werd voorzien van een waterput van gestapelde houten vaten (**7F**), welke blijkens dendrochronologisch onderzoek en vondsten in de dempingslaag in gebruik moet zijn geweest tussen het eind van de 14de en de eerste helft van de 15de eeuw. Naar de functie van het achtervertrek in deze periode blijft het helaas gissen. De functie van keuken is in ieder geval niet waarschijnlijk daar er geen enkele aanwijzing voor de aanwezigheid van een stookplaats is gevonden in deze ruimte.

In periode 7 of 8 werd de achtergevel van het oorspronkelijke bouwdeel (A448-W) van het samengestelde pand opengebroken voor de aanleg van een (nieuwe?) achteringang (**7H/8**). Deze ingang ontsloot het pand aan de achterzijde via een (wentel?)trap (**7G/8**; **nº 5**).
Er zijn in deze periode nog steeds niet of nauwelijks aanwijzingen voorhanden voor het gebruik van de begane grond van het dubbelpand, bijvoorbeeld in de vorm van een schouw of haard. Ook in de oostelijke aanbouw werden geen aanwijzingen voor de locatie van dergelijke functionele elementen van de inrichting gevonden. Mogelijk wilde men de representatieve functie en het woongenot van het oorspronkelijke pand wel vergroten door de functie van opslag en ambachtelijke activiteiten (deels) te verplaatsen naar de nieuwbouw op A448-O.

Perceel A448-O: nieuwbouw (periode 7: ca. 1350-1450) *4

In periode 7 werd perceel A448-O bouwrijp gemaakt (ophoging **7A**) en bebouwd met een nieuw diephuis (**7i**) voorzien van een secundair geplaatste binnenmuur (**7J**), die het huis verdeelde in minimaal 2 vertrekken. Het huis mat buitenwerks 17,5 bij 4,6 m. Het voorhuis (**nº 6**) mat inpandig 14 bij 3,8 m en het achterhuis (**nº 7**) 2,4 m bij 3,8 m. In beide ruimtes werden resten gevonden van een leemvloer (**7K**), die echter mogelijk aan een oudere bewoningsfase dient te worden toegeschreven. De datering van deze bouwfase berust vooral op de vondsten uit beerput 7L, maar hiervan is de begindatering erg onscherp, omstreeks de tweede helft van de 14de of begin 15de eeuw. Het is niet bekend of er al eerder bebouwing op dit perceel stond, aangezien het voorste deel bij de straat later is vergraven door de aanleg van een grote kelder en een traptoren (**9F**, **9J/9K**).

Perceel A448: tweede verbouwing tot een dubbel diephuis (periode 8: ca. 1450 – ≤1517) *5

Rond het midden van de 15de eeuw werd het diephuis op A448-O ingrijpend verbouwd of zelfs geheel gesloopt en daarna opnieuw opgetrokken (**8A**). Het pand (**nº 9**) was nu 18,5 bij 4,5 m buitenwerks. Tijdens de aanleg van een latere kelder (**9F**) is de voorste helft van dit vernieuwde pand volledig opgeruimd. Achterin het vernieuwde pand van A448-O werden enkele kuilen met asvulling aangetroffen (**8B** en **8C**). Resten van een harde vloerbedekking zijn hier niet gevonden. Het pand wekt door de ashoudende kuilen en het ontbreken van een harde vloer de indruk een voornamelijk utilitaire functie te hebben gehad, al kan niet worden uitgesloten dat dit pand in werkelijkheid een houten vloer had. Dit pand op A448-O moet reeds in of vóór 1517 zijn afgebroken. In dat jaar werd Andries Willemsz van Oudshoorn de nieuwe eigenaar van het 'principaelhuis' (A448-W) en het naastgelegen 'leech erf' (A448-O).[307]

Op perceel A448-W werd de bestaande plavuizenvloer (**6G/8**) in het middenvertrek (**nº 2**) vervangen (**8D**), waarschijnlijk door een baksteenvloer.[308]
Beerput **7E/8** aan de achterzijde van het pand op A448-W, werd vervangen door een zeer grote beerput (**8E**). Waarschijnlijk lag de stortkoker ten westen ervan, waardoor het gemak of closet bij **7E/8** kon worden gehandhaafd (**nº 6**).[309] Het closet kwam in deze bouwfase binnen een ommuurd binnenplaatsje (**nº 7**) te liggen óf – indien overdekt – binnen een aanbouw aan de achterzijde van het huis.
Aan de noordoostzijde van dit plaatsje lag een gemetselde bak (**8F**; **nº 8**), die – via een ingestoken ton aan de buitenzijde – in verbinding zal hebben gestaan met de hemelwaterafvoer vanaf het dak van het pand aan de Langestraat. Eén van de genoemde erfdienstbaarheden in de transportakte van 24 juni 1631 bij perceel A448 biedt mijns inziens uitkomst bij de verdere interpretatie van deze constructie:

307 Zie paragraaf 2.1.6, onder: "Het bezit van Andries Willemsz van Oudshoorn en Wilhelmina Paling aan de noordzijde van de Langestraat"
308 In het voor- en achtervertrek zijn hiervoor geen aanwijzingen gevonden. Het is dan ook goed mogelijk dat de plavuizenvloeren in deze vertrekken nog bleven functioneren. De doorlopende baksteenvloer in de reconstructietekening (afb. 62) is dan ook sterk hypothetisch van aard, waarbij de auteur er vanuit is gegaan dat de eigenaar een zeker gevoel voor esthetiek heeft willen uitstralen door de gehele vloer te vervangen.
309 De latere vervanger (beerput **10F**) had daadwerkelijk een twee meter westwaarts uitstekende glijkoker. Het ligt derhalve in de lijn der verwachting dat het gemak van **7E/8** vanaf deze periode gehandhaafd bleef en slechts de ondergrondse beerput bij gelegenheid van plaats verschoof.

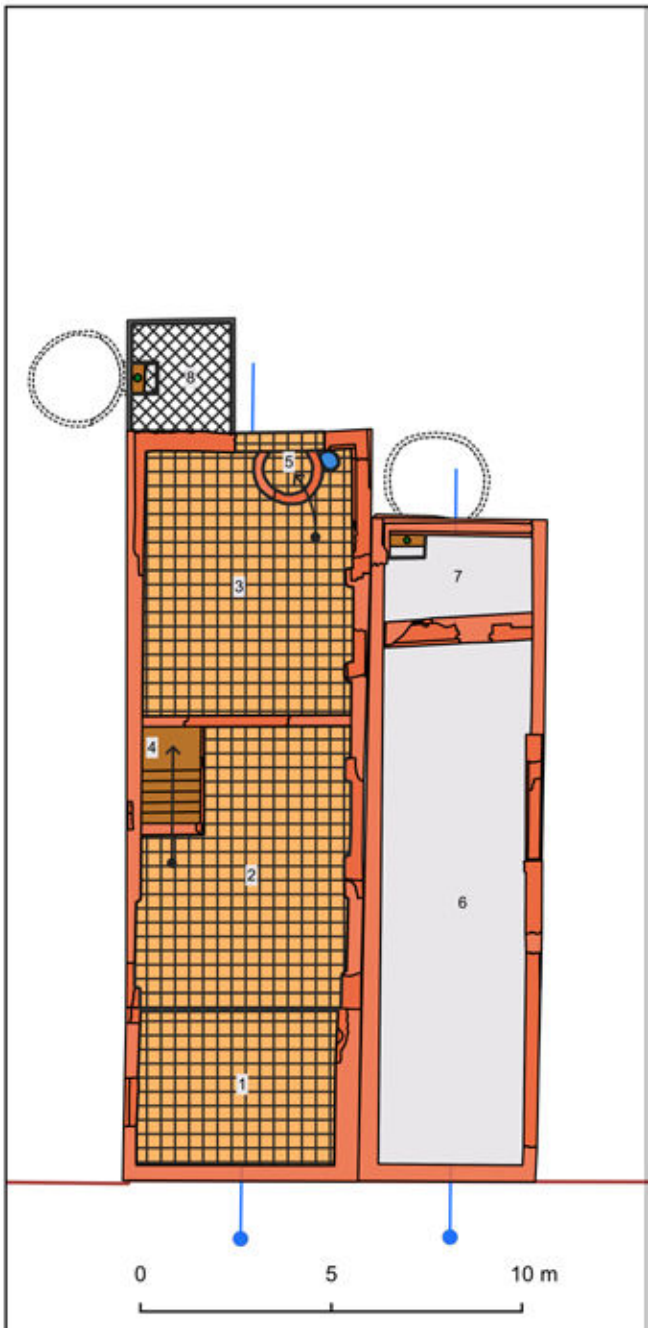

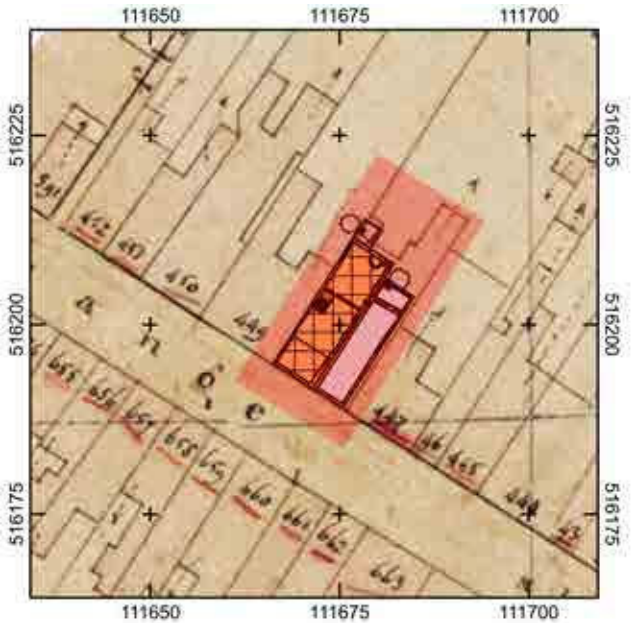

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
STAAND HOUT
STAAND HOUT (RECONSTRUCTIE)
LIGGEND HOUT (RECONSTRUCTIE)
LEEMVLOER
PLAVUIZENVLOER
VLOER ONBEKEND
BEER
WATER
CONTOUREN ONDERGRONDSE BEERPUTTEN EN GOTEN
STIJGRICHTING TRAP
NOKLIJN DAK (INDICATIEF)
ROOILIJN HUIDIGE BEBOUWING

Afb.2-61 Reconstructie *4 van de plattegrond en functionele indeling van de panden op perceel A448-W en -O na de nieuwbouw in periode 7 (ca. 1350-1450) en 7/8 (ca. 1350-1550). 1: voorvertrek (entree/ontvangstruimte); 2: centraal vertrek; 3: achtervertrek; 4: steektrap naar verdiepingsvloer (6F/7); 5: (wentel(?) trap naar achteruitgang (7G/8); 6: voorvertrek; 7: achtervertrek (bijkeuken) met eerste secreet met beerput (7L); 8: aangebouwde bijkeuken met tweede secreet met beerput op perceel (7E/8: vervanger van 7L). Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

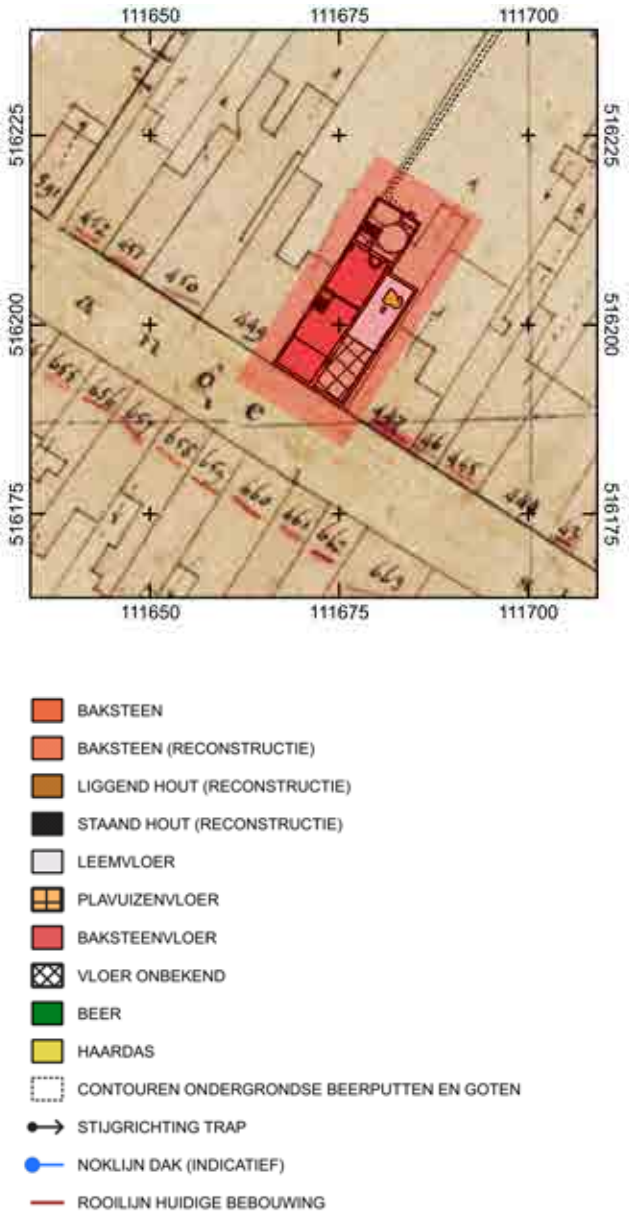

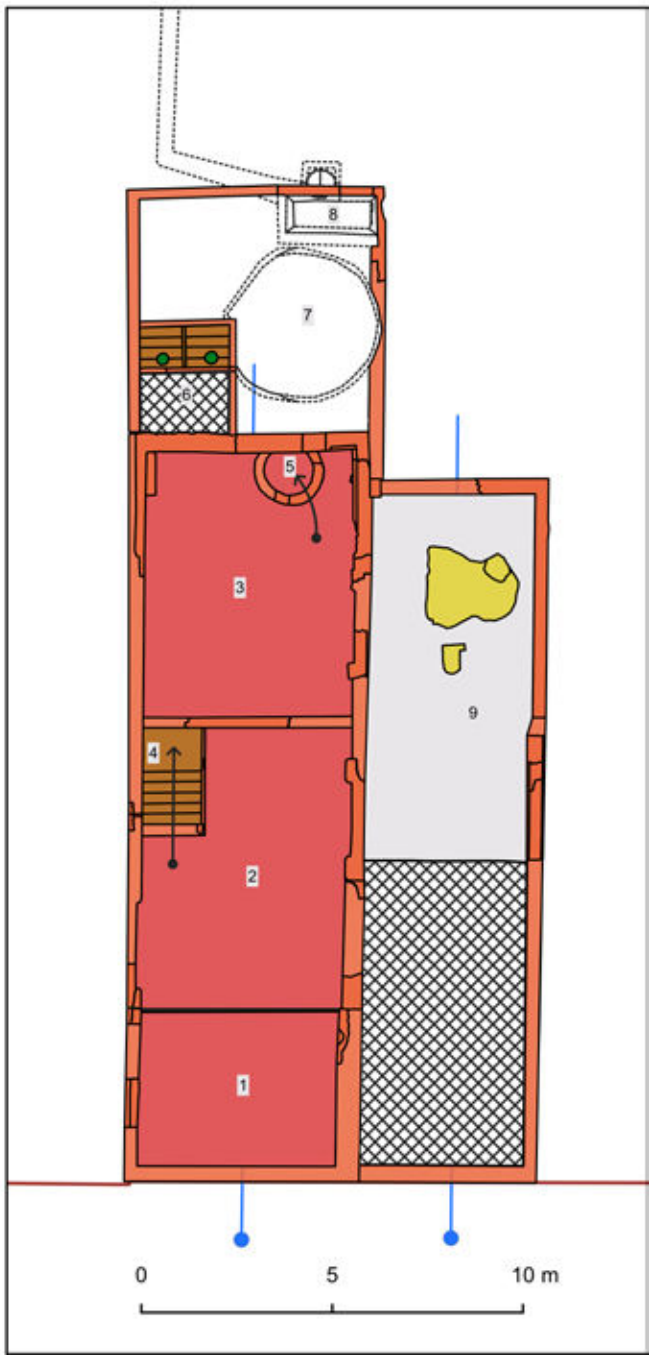

Afb.2-62 Reconstructie *5 van de plattegrond en functionele indeling van het samengestelde pand op perceel A448 na de verbouwing of nieuwbouw van periode 8 (ca. 1450 – 1528/1561). 1: voorvertrek (entree/ontvangstruimte); 2: centraal vertrek; 3: achtervertrek; 4: steektrap naar verdiepingsvloer (6F/7)?[1]; 5: wentel(?) trap naar achteruitgang (7G/8); 6: closet boven stortkoker beerput (8E); 7: Aanbouw (of ommuurd plaatsje) boven beerput 8E; 8: ondergronds gelegen rechthoekige bak met aansluiting voor afvoer regenpijp aan noordzijde (8F); 9: pand 8A op A448-O (werkplaats/opslag?). Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

1 De kantstaande baksteenfundering van steektrap **6F/7** werd afgedekt door plavuizenvloervloer **6G/8**. Waarschijnlijk heeft men de steektrap ten tijde van de aanleg van de plavuizenvloer tijdelijk uitgenomen en nadien weer teruggeplaatst op de oude locatie. Aanwijzingen voor een andere trap naar de verdieping zijn in periode 6 t/m 8 in elk geval niet aangetroffen.

[...] item dat het secreet comende op de bovensael van 't huijs [A449] van de voornoemde Joffrou vanSonnevelt buijten haer muijr sijn losinge heeft door de pijp tot in de kuijl ofte kelder van dit huijs[...]

Kennelijk wist men het beschreven systeem niet helemaal treffend te omschrijven. Het zal dan ook geen alledaags fenomeen zijn geweest. De 'kuijl ofte kelder' zou echter zeer goed passen bij het merkwaardige fenomeen **8F** (**nº 8**). Wanneer men enkele jonger gedateerde resten beschouwt als reparaties aan een bestaand systeem, zou men voorzichtig kunnen concluderen dat de bak mogelijk diende als bezinkbassin en via een goot of riool afwaterde op de Nieuwesloot. Een goede kandidaat hiervoor kan men desgewenst vinden in de vorm van riool (**11D**). De aanwezigheid van de bak is feitelijk niet goed denkbaar zonder een dergelijke afvoer. Zonder afvoer konden overtollig regenwater en/of beer nergens naar toe en zou de bak al gauw overstromen, met alle narigheid van dien. Waarschijnlijk werd dit gecombineerde systeem van regen- en vuilwaterafvoer dan ook al aangelegd in periode 8, waarbij in latere tijden delen van het afvoersysteem tussentijds vervangen werden.[310]
Mogelijk diende het systeem zelfs tevens ter afvloeiing van overtollig afvalwater vanuit beerput **8E**. Aangezien de betrokken archeologische resten geen gewelven meer hadden en ook voor het overige sterk verstoord waren, ontbreekt het ons helaas aan fysiek bewijs dat zij ooit onderling verbonden waren in een dergelijk uitgekiend systeem.

Voor de datering van de verbouwing in periode 8 biedt historisch archiefmateriaal de helpende hand. Zoals in het bovenstaande reeds aangehaald werd, moet het pand **8A** (**nº 8**) in of vóór 1517 reeds zijn gesloopt, getuige het 'leech erf' (A448-O) naast het 'principaelhuys' (A448-W). Ook de overige resten uit periode 8 passen qua stratigrafische positie en geassocieerd vondstmateriaal goed binnen deze einddatering.[311]
De merkwaardige gemetselde bak **8F** werd uiteindelijk gedempt. Het vondstmateriaal uit de demping dateert echter uit de tweede helft van de 14de tot de eerste helft van de 15de eeuw. Dit lijkt te conflicteren met de hierboven geponeerde stelling dat **8F** weleens zou kunnen worden geïdentificeerd als de 'kuijl ofte kelder', die blijkens de vermelding in de transportakte van 1631 toen nog functioneel was. Een verklaring hiervoor kan wellicht worden gevonden in een herkomst van elders voor de inhoud van de demping van **8F**. Een herkomst van de demping uit beerput **7E/8** zou hier qua datering voor in aanmerking kunnen komen, al is in principe elke andere context met vergelijkbare datering in principe kandidaat voor een dergelijke 'wisseltruc'.

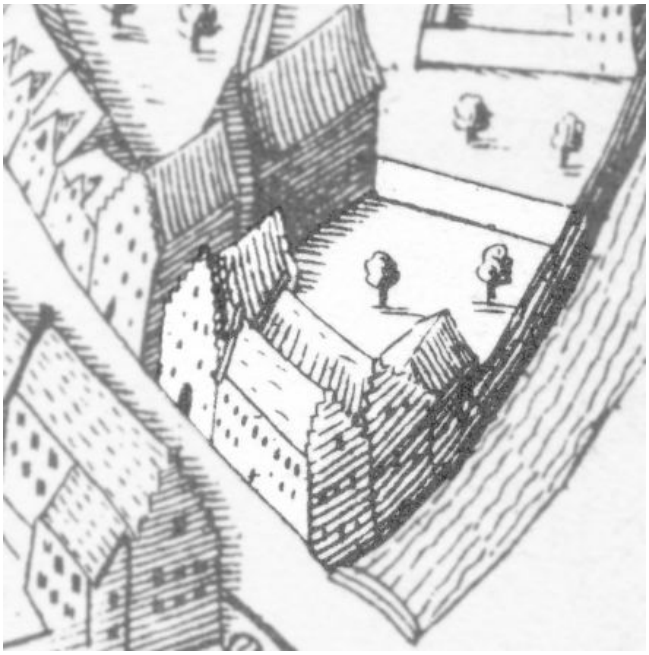

Afb.2-63 Het Andringahuis te Leeuwarden, uitgelicht op een uitsnede uit de kaart van Johan Sems en Pieter Bast (1603). Het noorden bevindt zich boven. Bron: http://www.stinseninfriesland.nl/AndringahuisILeeuwarden.htm.

Binnen de reeds aangehaalde groepen van vroege (bak)stenen huizen in omliggende regio's zijn meerdere voorbeelden te vinden van dubbelpanden van twee naast elkaar gelegen diephuizen. In het onderstaande volgen enkele voorbeelden. De *Keimpemastins* (*afb.2-58*) bestond in de 17de eeuw nog uit twee, iets geschakelde diephuizen, waardoor een omsloten plaatsje vóór de ingang in het meest naar achteren geplaatste huis ontstond, wat zal hebben bijgedragen aan de status van het voorname gebouw. Men kan zich goed voorstellen dat het pand aan de straat vooral representatieve doeleinden diende, terwijl het daarachter gelegen pand zich ogenschijnlijk beter leende als werk- en opslagplaats.

Het *Andringahuis* te Leeuwarden bestond in de vroege 17de eeuw zelfs uit een viertal aan-één-geheelde panden op een groot, rechthoekig erf. Ook hier lijkt sprake te zijn van een stapsgewijze uitbreiding van de bebouwing.

310 N.B. Bij de verkoop van A448 door de erven van Hester van Oosthoorn en van Sonnevelt (= achterkleindochter van Andries Willemsz van Oudshoorn), bij leven getrouwd met Jonkheer Hugo van Mierop, Heer van Calslager, wordt de aanwezigheid van een riool in de ondergrond in de transportakte van 24 juni 1631 (ORA 147, folio 194, nr. 194 d.d. 24-06-1631) vermeld als 'canael lopende onder 't erff van dit huijs tot in de Nieuwesloot', dusvér voor aanvang van periode 11 (ca. 1800-1950) de periode waarin de goot is gedateerd. Bij de verkoop van A449 op 22 januari 1713 wordt deze erfdienstbaarheid nog eens vermeld (Transportbrief d.d. 22-01-1713): "[…] belent de erve van de hr. Burgemeester Brandt, door welckers erff dit huijs een vrije waterloop heeft[...]". **11D** is daarmee zeer waarschijnlijk óf ouder dan periode 11 óf een jongere vervanger van het zogeheten 'canael'.

311 Zie 'stratigrafische matrix' (Bijlage 1 tabel 1).

In het geval van ons dubbelpand kan men op grond van de beschreven wijzigingen stellen dat de nieuwbouw op A448-O vermoedelijk werd ingegeven door de wens om het representatieve karakter en het woongenot van het oorspronkelijke pand te vergroten door de utilitaire functie van de begane grond (grotendeels) te verplaatsen van het 'principaelhuys' (A448-W) naar de nieuwbouw op het eerdere lege erf A448-O.
Vergeleken met de luxueuze uitdossing van het pand op A448-W kan de inrichting van A448-O na de derde grote verbouwing (periode 8) nog worden gezien als aanwijzing voor een voornamelijk utilitaire functie van de begane grond. Met ingang van de volgende bouwfase werd het dubbelpand naar het zich laat aanzien echter compleet bestemd voor woongenot en uiterlijk vertoon.

Perceel A448: derde verbouwing; een diephuis met onderkelderde zijkamer- (periode 9a; eerste verbouwing periode 9): 1517 – ≤ 1561). *6

In het voorgaande zijn wij getuige geweest van het feit dat Andries Willemsz van Oudshoorn op 4 mei 1517 zowel de panden en erven op perceel A448-W kocht, alsmede het destijds 'leech' oftewel onbebouwde erf A448-O. Enkele jaren later – op 15 december 1531 – kocht hij ook het grote huis en erf A449-O. Hij was met deze laatste aankoop eigenaar van het hele perceel A448 én A449-O tussen Langestraat en Nieuwesloot.[312] Dit samengesteld bezit zou onder zijn beheer – en na zijn dood onder het beheer van zijn weduwe – uitgroeien tot één van de voornaamste samengestelde woonhuizen in Alkmaar en de wijde omgeving. In het onderstaande zullen wij de verbouwingen door Andries Willemsz van Oudshoorn en zijn erfgenamen gestalte zien krijgen.

Het tijdens de koop in 1517 reeds gesloopte pand op het 'leech erf'A448-O werd in deze vierde grootschalige verbouwing vervangen door een onderkelderd, maar enigszins krap bemeten nevenvertrek of 'zijkamer' met een diepte van 7,5 bij een breedte van 4 m.[313] De kelder (**9F**; **nº 9**) was aanvankelijk waarschijnlijk slechts afgedekt door de balken en planken van de bovengelegen vloer van de begane grond. Een ingang werd aangetroffen in de westwand van de kelder, waar een doorbraak werd gerealiseerd vanuit een spaarnis in de oostgevel van het naastgelegen pand (A448-W). De kelder had aan de oost- en zuidzijde verhoogde banken (**nº 10**), welke bedekt waren met rode plavuizen en waarschijnlijk in verbinding stonden met één of meerdere vensters of bevoorradingsluiken in de voor- en oostgevel van het pand. In een later stadium werd de kelder voorzien van een gemetseld gewelf (**9G**) en een klampmuur (**9H**), waardoor de (venster)banken langs de zij- en voorgevel wellicht geheel buiten bereik raakten, al zal er waarschijnlijk nog wel een kelderlicht of luik aan de zijde van de Langestraat zijn geweest, met het oog op belichting/beluchting en bevoorrading.

De tijd is nu gekomen om nog eens terug te kijken naar de schilderijen van het Beleg van Alkmaar door Pieter Adriaensz Cluyt uit 1580 (*afb.2-13* en *2-14*). We zien op de plek van A448-W een fors diephuis met aan de oostzijde (A448-O) een zeer brede zijvleugel en in de hoek een half in de achtergevel verzonken traptoren. Dit correspondeert echter niet met de aangetroffen werkelijkheid: het diepe pand op A448-O werd vervangen door een onderkelderde zijkamer met een diepte van 7,5 bij een breedte van 4 m. We hebben in de inleiding reeds kunnen constateren dat er geen ruimte was voor een brede zijvleugel. Perceel A447 heeft immers nooit bij het uitgebreid bezit van de familie van Oudshoorn aan de Langestraat gehoord.[314] Ook is er tijdens de opgraving geen enkele aanwijzing aangetroffen, die er op zou kunnen wijzen dat er eventueel toch een brede zijvleugel heeft gestaan aan de Langestraatzijde van perceel A447. Op dit punt is de weergave door Pieter Cluyt duidelijk in strijd met de daadwerkelijk aangetroffen situatie. Resten van de half verzonken traptoren daarentegen, zijn wel daadwerkelijk aangetroffen (**9J** en **9K)**, al werd deze pas toegevoegd in de volgende grote verbouwingsfase.

Perceel A448: vierde verbouwing; een diephuis met onderkelderde zijkamer en halfverzonken traptoren (periode 9b; tweede verbouwing periode 9): ≤ 1561 – ≥1580).*7

In de noordwand van de kelder (**9F**; **nº 9**) onder de zijkamer werd een doorgang gemaakt. De kelder werd tezelfdertijd verkleind en de gewelven werden versterkt. De kelder kreeg door deze verbouwing een kleiner bruikbaar oppervlak, met een breedte van 2,5 bij een lengte van 6 m. Ter plaatse van de binnenzijde van de noordwand werd de kelder extra verstevigd, eindigend in een soort krul (**9J**). Deze constructie vormde de spil voor een – half in de achtergevel van de zijkamer verzonken – wenteltrap van een traptoren (**9J en 9K**; **nº 10**) aan het complexe huis. Van de funderingen van de buitenzijde werd slechts weinig gevonden, al kon een klein deel van de buitenschil van de traptoren met linksdraaiende trap worden gelokaliseerd (**9K**). Door latere verbouwingen lag er ter plaatse een fors blok van opéénvolgende bakstenen constructies en keldertrappen. Dit kon – binnen de beperkingen die aan het onderzoek gesteld waren – helaas niet goed worden onderzocht. Tot slot heeft men bij de versterking van de gewelven

312 Zie paragraaf 2.1.6 (zie ook afb. 19 aldaar).
313 Het is mogelijk dat deze kelder al aangelegd werd ten tijde van de eerste verbouwing in periode 8 en daarna als enige restant van deze bouwfase is hergebruikt bij de aanleg van de zijkamer van perceel A448-O. Het leek de auteur echter logischer de aanleg van de kelder te koppelen aan de sloop van het diepe pand en de daaropvolgende bouw van het ondiepe pand in de eerste bouwfase van periode 9.
314 Zie paragraaf 2.1.6.

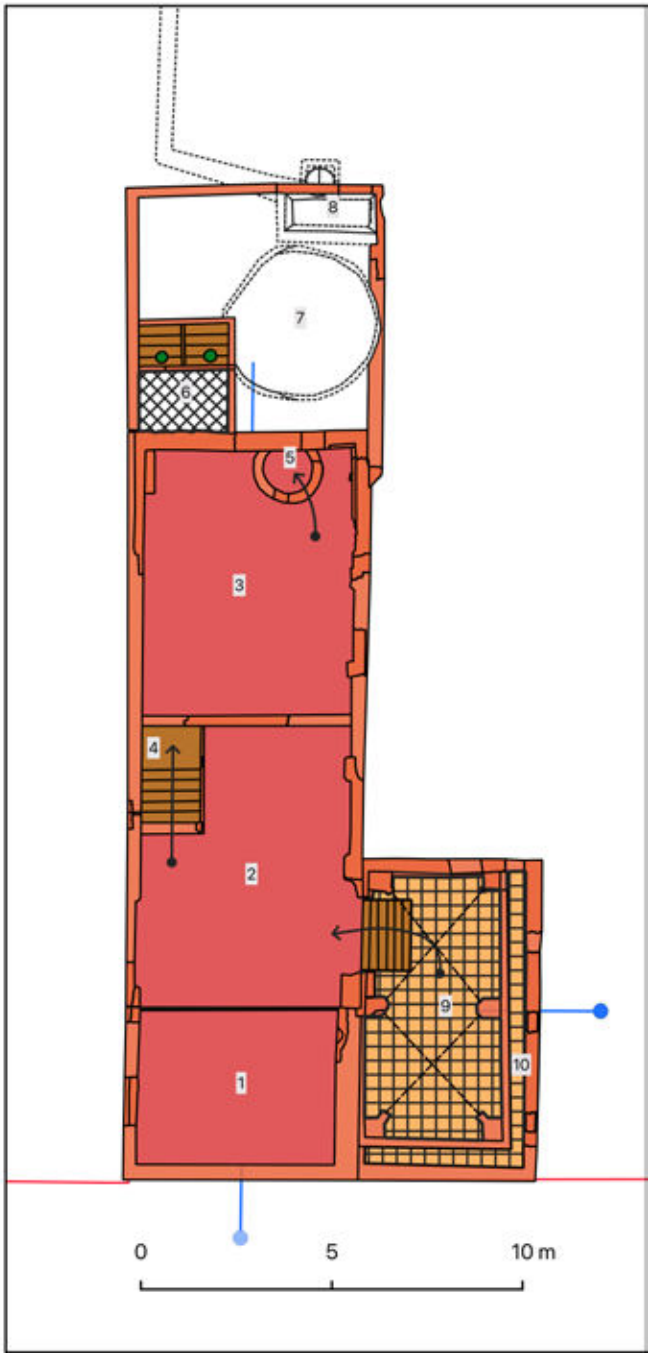

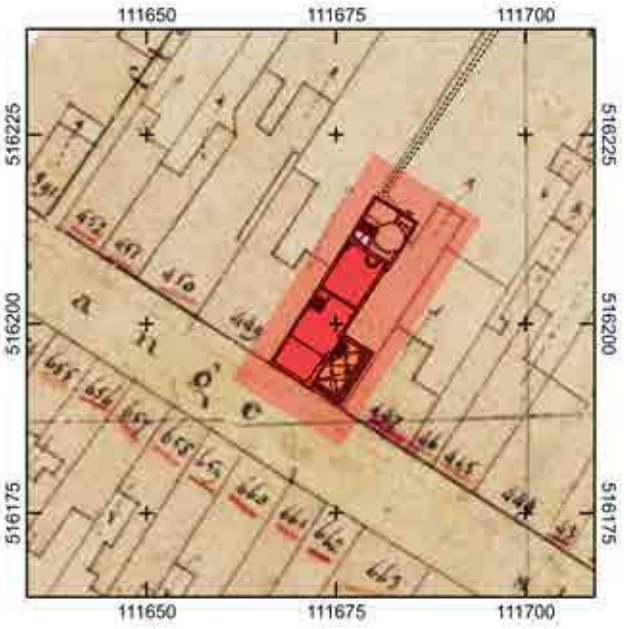

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
LIGGEND HOUT (RECONSTRUCTIE)
STAAND HOUT
PLAVUIZENVLOER
BAKSTEENVLOER
VLOER ONBEKEND
BEER
CONTOUREN ONDERGRONDSE BEERPUTTEN EN GOTEN
STIJGRICHTING TRAP
NOKLIJN DAK (INDICATIEF)
ROOILIJN HUIDIGE BEBOUWING

Afb.2-64 Reconstructie *6 van de plattegrond en functionele indeling van het samengestelde pand op perceel A448 na de eerste bouwfase van periode 9 (1517 – ≤ 1561). 1: voorvertrek (entree/ontvangstruimte); 2: centraal vertrek; 3: achtervertrek; 4: steektrap naar verdiepingsvloer (6F/7)?1; 5: wentel(?)trap naar achteruitgang (7G/8); 6: closet boven stortkoker beerput (8E); 7: ommuurd plaatsje (of aanbouw?); 8: rechthoekige bak met aansluiting voor afvoer regenpijp aan noordzijde (8F); 9: kelder (9F), met secundair gemetseld gewelf (9G) en klampmuur (9H); 10: verhoogde (venster)banken in kelder. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

1 Zie onderschrift afbeelding 62.

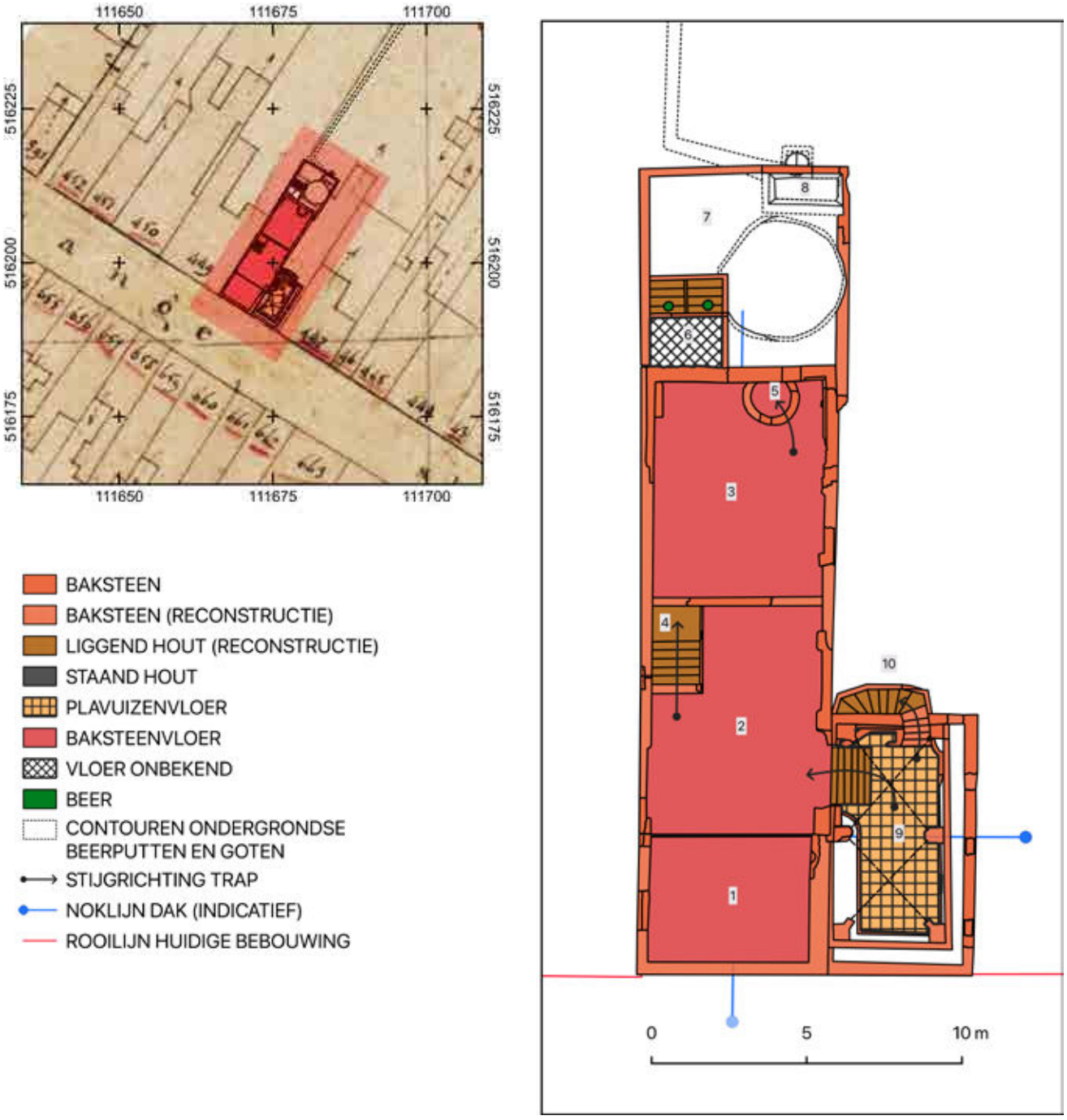

Afb.2-65 Reconstructie *7 van de plattegrond en functionele indeling van het samengestelde pand op perceel A448 na de verbouwing door Andries Willemsz van Oudshoorn en Wilhelmina Paling in de tweede bouwfase van periode 9 (≤-1561-≥1580). 1: voorvertrek (entree/ontvangstruimte); 2: centraal vertrek; 3: achtervertrek; 4: steektrap naar verdiepingsvloer (6F/7)?; 5: wentel(?) trap naar achteruitgang (7G/8); 6: closet boven stortkoker beerput (8E); 7: Aanbouw (of ommuurd plaatsje); 8: rechthoekige bak met aansluiting voor afvoer regenpijp aan noordzijde (8F); 9: kelder (9F), met secundair gemetseld gewelf (9G) en klampmuur (9H); 10: eerste traptoren (9J en 9K) Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

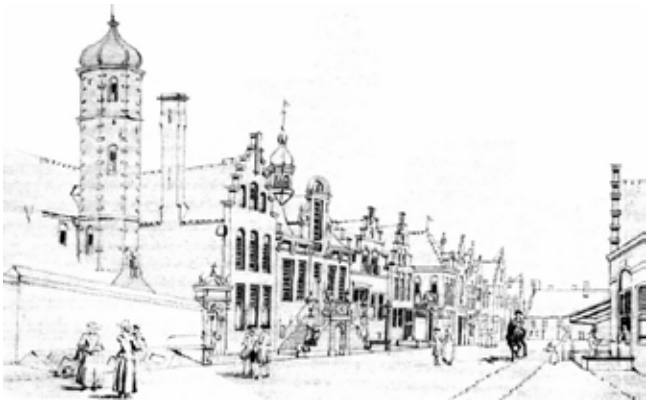

Afb.2-66 De Waltastins (tegenwoordig: Marktstraat 5 t/m 9) te Sneek op een pentekening door Cornelis Pronk (1747). Bron: https://sites.google.com/site/stinsensneek/sneek/waltastins.

(**9i**) ook de westelijke ingang verstevigd en voorzien van een gebogen – naar de kelder toe uitkragende – entree (eveneens **9i**). De half verzonken traptoren moet – blijkens de weergave door Jacob van Deventer (*Afb.2-16*) – al vóór 1561 aanwezig zijn geweest. Het sluit naadloos aan bij de schilderijen van het Beleg van Alkmaar door Pieter Adriaensz Cluyt uit 1580 (*Afb.2-14* en 2-*15*) en bleef daarom vrijwel zeker tot in dat jaar gehandhaafd. Wellicht werd de bestaande steektrap (**6/7F, nº 4**) tegen de westgevel van het hoofdpand tezelfdertijd verwijderd. Het is echter ook mogelijk dat deze (nog enige tijd) in gebruik bleef.

Parallellen voor ons samengestelde pand in deze bouwfase zijn eenvoudig te vinden binnen de landsgrenzen, waaronder vele (voormalige) stadsstinsen in Friesland. De meeste van deze gebouwen zijn in de loop van de 16de eeuw ontstaan of kregen toen door verbouwing hun L-vormige plattegrond.

Ter plaatse van Marktstraat 5, 7 en 9 in Sneek lag vroeger de *Waltastins*. Het huis had een L-vormige plattegrond met traptoren, waarbij de zijvleugel terugweek uit de gevelwand van de Marktstraat. Het werd tussen 1540 en 1547 gebouwd door Taeke van Walta als opvolger van een ouder stenen huis, mogelijk een woontoren. In 2005 is de L-vorm bij een grondige restauratie weer zichtbaar gemaakt. Hierbij werden resten van middeleeuwse vensters aangetroffen, mogelijk zelfs 13de-eeuws. Eén van de teruggevonden vensters wijst door zijn relatief geringe hoogte op de aanwezigheid van een souterrain of gedeeltelijk bovengronds gelegen kelder met daarboven een relatief hoog gelegen zaal op de begane grond. Mogelijk was dit huis met een min of meer vierkante plattegrond ooit omgracht.[315]

Afb.2-67 Het Martenahuis (Voorstraat 35) te Franeker, gefotografeerd van de voor- en achterzijde. Opname door de auteur 28 februari 2018.

315 Bron: http://www.stinseninfriesland.nl/WaltahuisSneek.htm en https://sites.google.com/site/stinsensneek/sneek/waltastins.

In Franeker lagen ook meerdere stadsstinsen met L-vormige plattegrond.
Het *Martenahuis* werd in 1498 gebouwd door Hessel van Martena en is tegenwoordig als museum te bezichtigen. De plattegrond van het Martenahuis vertoont veel overeenkomst met de gereconstrueerde platttegrond van ons samengestelde pand op perceel A448 rond de tweede helft van de 16de eeuw, al is het Martenahuis wel een maatje groter.[316] Het *Martenahuis* heeft een gedeeltelijk boven het straatniveau uit rijzende kelder of souterrain met een stenen gewelf op pijlers.

De monumentale entree met bordestrap aan de Voorstraat is aan het eind van de 17de eeuw toegevoegd. Naar verluidt bevond de vroegere hoofdingang zich in de traptoren aan wat tegenwoordig de achterzijde van het gebouw is. Men kon de hoofdingang bereiken via een langgerekt gebouw en een poort, waarna men een plein betrad dat toegang gaf tot de traptoren en het huis. De situatie is nog goed herkenbaar in de kaart van Pieter Bast uit 1598 (*Afb.2-69*). Opvallend is het grote achtererf, met ruim toegang tot doorgaande vaarwegen. Ook het samengesteld huis van Andries Willemsz van Oudshoorn bevond zich – aan de noordzijde grenzend aan de Lange Nieuwesloot – op een sterk vergelijkbare locatie.

Even ten noordoosten van het *Martenahuis* lag vroeger de – in hooggotische stijl opgetrokken – zaalstins *Groot Botnia*. Het gebouw met een L-vormige plattegrond werd waarschijnlijk in de tweede helft van de 15de eeuw gebouwd en had twee verdiepingen boven het souterrain. Het gebouw was aan de buitenzijde rijk uitgedost met een horizontale geleding door middel van speklagen. De overgang naar de verdieping en de zolderverdieping (in het geval van deze laatste verdieping ter plaatse van de topgevels) werden aan de onderzijde gemarkeerd door boogfriezen. Op de overgang tussen beide bouwdelen lag een ronde traptoren met een – ten tijde van de pentekening door Pronk reeds verwijderde – ui-vormige spits en een vierkante of rechthoekige onderbouw. Dit overziende is een soortgelijke onderbouw in het geval van het samengestelde pand op perceel A448 nog zo vreemd niet. Denk hierbij aan het zeer kleine muurfragment en de plavuizenvloer (**9L** en **9M**) die werden aangetroffen ten noorden van de traptoren.[317]
Ondanks het feit dat het huis en erf volledig omsloten waren door muren en grachten (zie *Afb.2-70*), lijkt weerbaarheid ook in het geval van *Groot Botnia* van ondergeschikt belang te zijn geweest. Veeleer zullen een majestueuze uitstraling en woongenot hebben meegeteld bij de bouw en ontwikkeling van deze zaalstins.

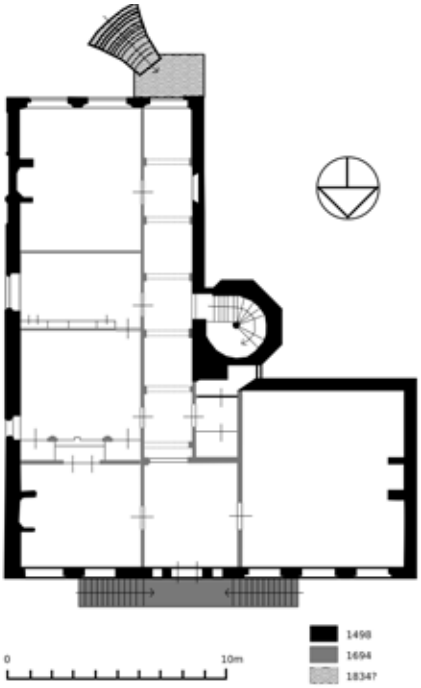

Afb.2-68 Plattegrond van Het Martenahuis (bewerkt door de auteur naar Stenvert et al 2000, 137).

Afb.2-69 Het Martenahuis (middenonder) in een uitsnede uit de kaart van Franeker door Pieter Bast (1598). Het noorden bevindt zich onder. Bron: https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-1939-1423.

Afb.2-70 Groot Botnia (linksboven) in een uitsnede uit de kaart van Franeker door Pieter Bast (1598). Het noorden bevindt zich onder. Bron: https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/RP-P-1939-1423.

316 Vergelijk afb. 65 en 68. Wij dienen ons daarbij echter wel te realiseren dat Andries Willemsz van Oudshoorn en zijn erfgenamen in de loop van de 16de eeuw niet alleen beschikten over perceel met bebouwing A448, maar na verloop van tijd óók A449 én een aantal naastgelegen erven met bijbehorende bebouwing aan de Lange Nieuwesloot (zie paragraaf 2.1.6, afb. 19). Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat de beide dubbelpanden A448 en A449 ooit verbonden waren tot een samengesteld huis. Bovengronds – en daarmee buiten het bereik van de archeologen – kan dit op zeker moment vanzelfsprekend vrij eenvoudig gerealiseerd zijn. De vele hier afgebeelde stadsstinsen in Friesland tonen eveneens vaak meerdere aan elkaar gekoppelde huizen.
317 Zie hiervoor paragraaf 2.2.

Afb.2-71 De in 1810 grotendeels afgebroken zaalstins Groot Botnia aan de Korenbeurs te Franeker op een pentekening door Cornelis Pronk (midden 18de eeuw). Bron: Noomen 2009, 136 afb.92.

Noomen telt verder nog negen andere stinsen binnen de muren van Franeker. Hij wijt deze grote hoeveelheid stinsen binnen de stad niet in de eerste plaats aan de centrumfunctie die Franeker had in Noordelijk Westergo. Al deze huizen blijken bij nadere inspectie rond of iets vóór 1500 gesticht te zijn door leden van dezelfde groep, de hoofdelingen-familie Sjaerda. Na de vestiging van het landsheerlijk gezag in Friesland verloor het vetewezen aan betekenis om tenslotte geheel te verdwijnen. De telgen van de oude hoofdelingen-families (en enkele nieuwe voorname families) vestigden zich op hun nieuwe of grondig verbouwde zaalstinsen op de familiebezittingen in de stad. Zij leefden van de opbrengsten van hun grondbezit in de vorm van (erf)pacht en hun oude voorrechten. Ook de plattelandsbevolking moet rond die tijd overigens getuige zijn geweest van “een ware bouwhausse van sierlijke stenen huizen” door telgen van de hoofdelingen-families.[318] Een soortgelijke situatie schetst Noomen voor andere Friese steden, waaronder Leeuwarden en – het hierboven al besproken – Sneek.

We verkeren in de gelukkige omstandigheid dat er veel vergelijkbare voorname huizen met L-vormige plattegrond én traptoren te vinden zijn of waren in de hierboven aangehaalde Friese steden. Een oorzaak hiervoor kan wellicht mede worden gevonden in de goed ontsloten geschiedenis en daardoor de exacte ligging van veel van deze zaalstinsen in de Friese steden. Ook kan gedacht worden aan stagnatie in de latere ontwikkeling van de Friese steden, of een voorkeur voor andere huistypen in het westen van Nederland in latere perioden. Het voorname huis met zijkamer of -vleugel, al dan niet

318 Noomen 2009, 234-237.

voorzien van traptoren, moet in de late 15de en eerste helft van de 16de eeuw een gangbaar type zijn geweest in tal van Nederlandse steden.

Wanneer we de vormentaal van het samengestelde huis en het oppervlak van het erf van Andries Willemsz van Oudshoorn en zijn erfgenamen in de 16de eeuw vergelijken met contemporaine huizen elders, blijft de sterke gelijkenis met de Friese stadsstinsen in het oog springen. Dit waren stadspaleizen, de stedelijke residenties van de Friese hoofdelingenfamilies en tot welstand gekomen kooplui. Op een hoger niveau vinden we dezelfde vormentaal ook nu nog terug bij enkele echte kastelen en voorname buitens in het oosten van het land.

De riddermatige hofstede of havezathe *Vorden* in de huidige gemeente Bronckhorst is rond 1540 gebouwd door Hajo Ripperda en Henrica van Hackfort op een locatie waar sinds minstens 1315 al een versterkt huis moet hebben gestaan.[319] In hoofdlijnen vertoont het pand een vergelijkbare vormentaal als het pand aan de Langestraat, met twee haaks op elkaar gepositioneerde vleugels en een achtkantige, half in de gevels verzonken traptoren in de binnenhoek van beide vleugels.

Ook de havezathe *Huis Heeckeren* of Huis te Goor had, na de nieuwbouw in 1596 een vergelijkbare opzet. Het huis zelf wordt al in 1400 vermeld. Het jaartal 1596 staat op een gevelsteen met de wapens en initialen van Herman van Ense en zijn vrouw Johanna van Coeverden. Het traptorentje in de tekening van Cornelis Pronk is in de 19de eeuw verdwenen.[320]

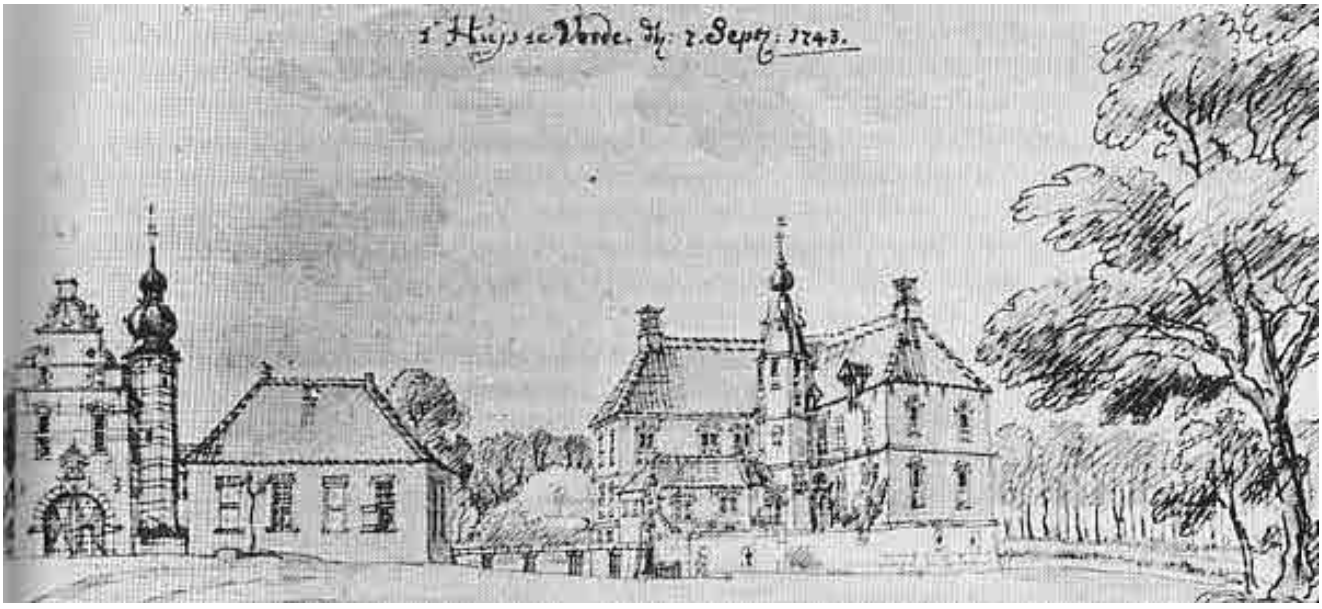

Afb.2-72 en 2-73 Kasteel Vorden in Gelderland, in 1743 getekend door Jan de Beijer en gefotografeerd op 12 mei 1978 bij de opening als gemeentehuis van Vorden door Prinses Beatrix en Prins Claus (fotograaf: Koen Suyk).

319 Bron: http://www.guuspauwels.nl/b%20site/page85.html.
320 Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Huis_Heeckeren.

Afb.2-74 Huis te Goor in Overijssel, getekend door Cornelis Pronk (1732).

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat Andries Willemsz van Oudshoorn en zijn vrouw hun bezit aan de Langestraat in het midden van de 16de eeuw uitbouwden tot een stadspaleis van formaat. Vergelijkbare samengestelde stenen huizen uit deze periode zijn schaars te vinden en dan nog voornamelijk in de Friese steden Franeker, Leeuwarden en Sneek, waar we in de periode van deze bouwfase ook de meest vergelijkbare vormentaal aantreffen.

Perceel A448: vijfde verbouwing; een diephuis met onderkelderde zijkamer en een nieuwe traptoren (periode 9c (derde verbouwing periode 9): ca. 1580/1597 – 1649/1670). *8

Traptoren **9J** en **9K** werd nog in fase 9 vervangen door een forser exemplaar (**9o; nº 10**), vanaf de begane grond nu met rechtsdraaiende trap. De nieuwe traptoren was niet meer half verzonken in de achtergevel van het dwarshuis op A448-O, maar stond los tegen deze achtergevel aan. Van de tweede traptoren is slechts de fundering van het inpandige bordes van een rechtsdraaiende trap gevonden. Deze lag aan de noordzijde. Omdat het om een bordes gaat, heeft hier waarschijnlijk ook een deur of poortje naar de achtertuin gezeten. De tweede traptoren is goed herkenbaar weergegeven in het schilderij van het Beleg van Alkmaar uit 1603 (*afb.2-12*).
De nieuwe traptoren heeft niet heel lang bestaan. Reeds in 1649 beeldt Blaeu (*afb.2-10*) het huis af zonder traptoren. Ook is het verschil in kaphoogte van het voor- en achterhuis van A448-W – bij Drebbel (*afb.2-11*) abusievelijk afgebeeld bij A449-O – in de kaart van Blaeu niet meer aanwezig.[321] Of het hier gaat om een aanpassing of een totale vervanging van de kappen en topgevel(s) kan uit de beschikbare gegevens niet worden afgeleid. Wél is duidelijk dat bij een dergelijke verbouwing de dragende functie van tussenmuur **6A** kwam te vervallen. Deze droeg de hoog opstekende zuidgevel van het achterhuis en was nu niet meer nodig.[322] Aan het casco, zoals dit tot stand kwam tussen 1580 en 1597/1603 veranderde naar de kaart van Blaeu te oordelen weinig tot niets.
Als vervanging voor de gesloopte traptoren kwam er inpandig een spiltrap (**9N; nº 4**) in het hoofdhuis A448-W. De spiltrap had waarschijnlijk een houten omtimmering, gezien de aanwezigheid van een typisch gevormd bakstenen funderingsstrookje. Deze verfijnd vormgegeven omtimmeringen werden niet gemaakt door de timmerman, maar door kistenmakers en schrijnwerkers. Dergelijk kistenmakerswerk moet veelvuldig aanwezig zijn geweest in 17de-eeuwse interieurs, maar de laatste eeuw zijn ze bijna allemaal ontmanteld en verkocht in de antiekhandel.[323] Iemand die dit soort interieurs graag schilderde was Jan Striening. Hij maakte in 1850 een aquarel van een deel van het interieur van het inmiddels verdwenen huis aan de Lange Veerstraat 13 te Haarlem. Een zeer vergelijkbare trapombouw schilderde hij in datzelfde jaar in een interieur van de Barnardijtenstinsse aan de Jansstraat 81 te Haarlem.[324]

Perceel A448: zesde verbouwing; tot een dubbel diephuis met dwars voorhuis (periode 10 en/of 11: 1649/1670 – 1837/1950) *9

Tussen 1649 (*afb.2-10*) en 1670 (*afb.2-9*) zien we dat het samengestelde pand opnieuw moet zijn verbouwd: de voorgevels van A448-W en A448-O zijn als één geheel verbouwd tot een dubbel diephuis met dwars voorhuis over de volle breedte van perceel A448. De verbouwing heeft daadwerkelijk plaatsgevonden. Dit kunnen we afleiden uit de oude foto's van het dwars geplaatste voorhuis (*afb.2-3* t/m *2-5*). De verbouwing heeft echter geen aanwijsbare archeologische sporen opgeleverd en moet daarom voornamelijk de niet-opgegraven voorgevel en een deel van het dak aan de Langestraatzijde hebben betroffen.[325] Gelukkig bevinden we ons in de fortuinlijke omstandigheid dat we beschikken over een behoorlijk betrouwbare weergave van de ligging van de buitenmuren in de kadastrale minuut van 1826. Daarnaast beschikken we over een uitgebreide beschrijving van het interieur in de 'acte van veiling' door notaris A.P. de Lange van 15, 22 en 29 december 1837.[326] Verkoper is mr. Joachim Elias Nuhout van der Veen, advocaat en lid van den Stedelijken Raad van Alkmaar,

321 Zie paragraaf 2.1.1 voor de argumentatie omtrent de 'vergissing' door Drebbel.
322 Een blik op de foto-opname van de achterzijde van de erven en huizen (afb. 7) bevestigt dit.
323 Meischke et al 1997, 44-45.
324 Meischke et al 1997, 38 (afb. 55), hier niet afgebeeld.
325 Om deze reden wordt het huis hier ook 'een dubbel diephuis' genoemd (paragraaf 2.2.4)!
326 Acte van Veiling, RAA, ONA 1160, akten 337 en 346, nots. A.P. de Lange.

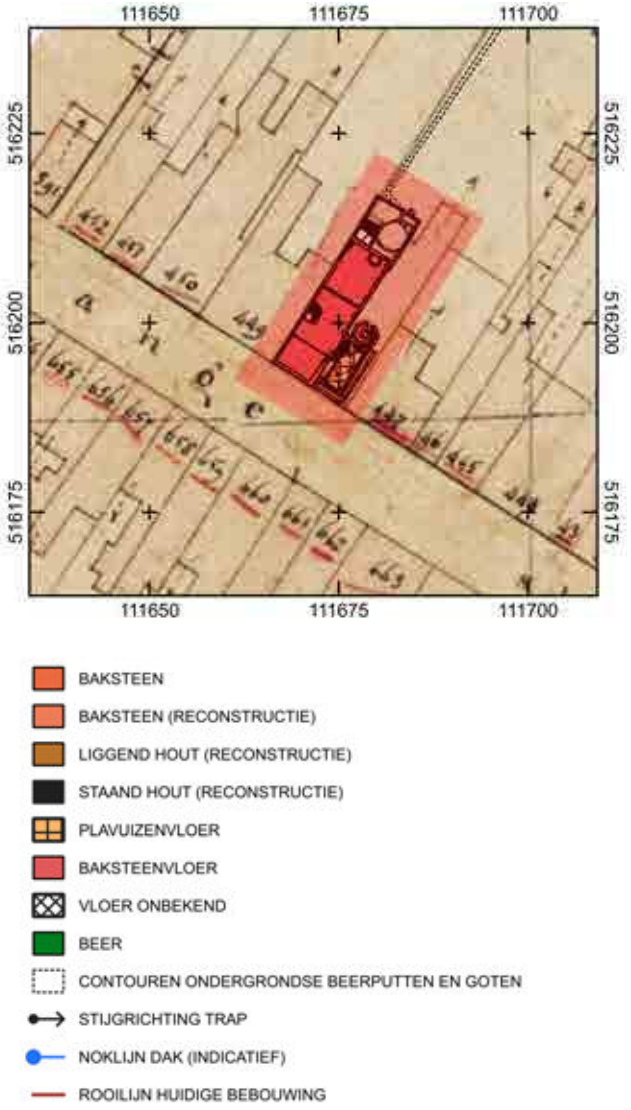

Afb.2-76 Interieur van een huis aan de Lange Veerstraat 13 in Haarlem, getekend door Jan Striening (1850). Bron: Noord-Hollands Archief, inv.nr. NL-HlmNHA_53000870. De trapombouw dateert in het midden van de 17de eeuw.

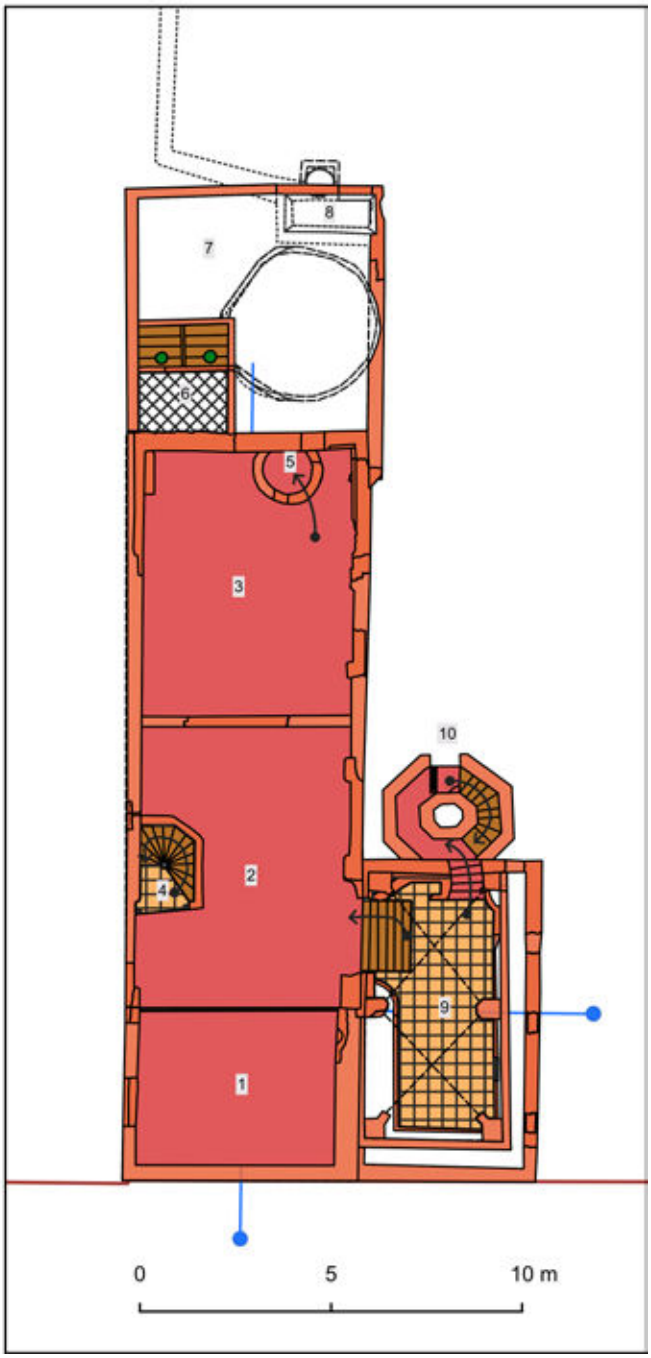

Afb.2-75 Reconstructie *8 van de plattegrond en functionele indeling van het samengestelde pand op perceel A448 na de bouw van de tweede traptoren in periode 9 (1580/1597-1649/1670). 1: voorvertrek (entree/ontvangstruimte); 2: centraal vertrek; 3: achtervertrek; 4: spiltrap met omtimmering naar verdiepingsvloer (9N); 5: wentel(?) trap naar achteruitgang (7G/8); 6: closet boven stortkoker beerput (8E); 7: Aanbouw (of ommuurd plaatsje); 8: rechthoekige bak met aansluiting voor afvoer regenpijp aan noordzijde (8F); 9: kelder (9F) , met secundair gemetseld gewelf (9G) en klampmuur (9H); 10: tweede traptoren (9o). Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

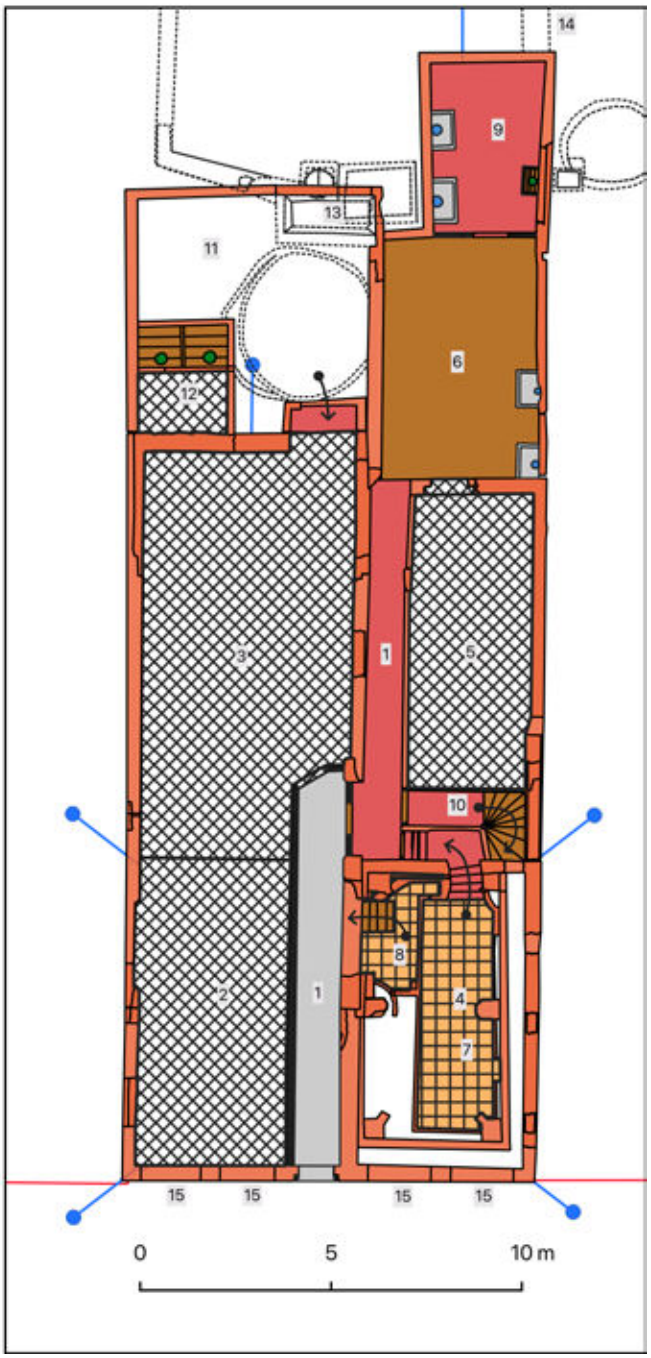

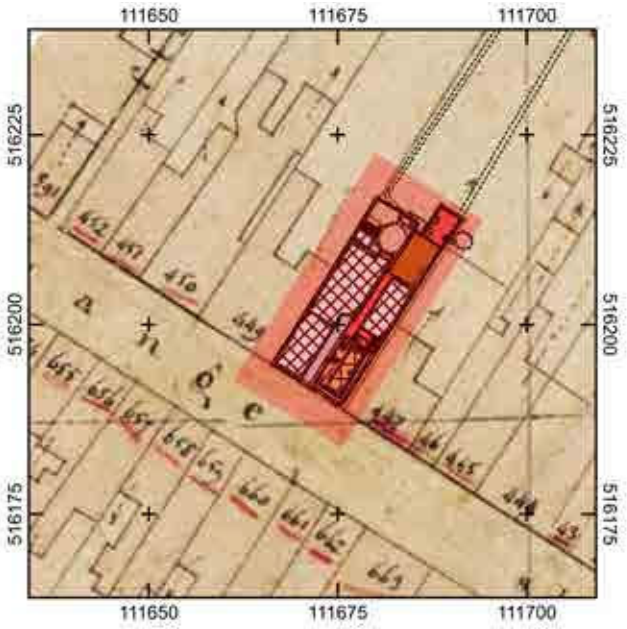

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
LIGGEND HOUT (RECONSTRUCTIE)
STAAND HOUT (RECONSTRUCTIE)
MARMEREN VLOER/
HARDSTENEN GOOTSTEEN
PLAVUIZENVLOER
BAKSTEENVLOER
VLOER ONBEKEND
BEER
WATER
STIJGRICHTING TRAP
NOKLIJN DAK (INDICATIEF)
ROOILIJN HUIDIGE BEBOUWING

Afb.2-77 Reconstructie *9 van de plattegrond en functionele indeling van het samengestelde pand op perceel A448 na verbouwing tot een dubbel diephuis met een dwars voorhuis in periode 10 en 11 (1649/1670-1837/1950). 1: gang (10K/11 en 10L/11); 2: kamer (suite); 3: kamer (suite); 4: kamer; 5: kamer; 6: keuken; 7: grote kelder onder 4; 8: kleine kelder onder 4; 9: provisiekamer; 10: trap; 11: ommuurd plaatsje; 12: closet boven stortkoker beerput (10F); 13: rechthoekige bak met aansluiting voor afvoer regenpijp aan noordzijde (8F) en goot (11D) richting Nieuwesloot; 14: goot (10S/11) richting Nieuwesloot; 15: indicatie ligging vensters van voorgevel dwarshuis. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

als enige zoon en erfgenaam van zijn ouders. Koper voor de formidabele som van ƒ7000,- is Jhr. mr. Hendrik Baron Collot d'Escurij, agent van het Domein, wonende binnen deze stad Alkmaar. Deze beschrijving is reeds ter sprake gekomen in de inleiding bij dit onderzoek, maar zal hieronder gemakshalve nog eens worden herhaald:

'Een hecht sterk en weldoortimmerd huis en erve, staande en gelegen binnen de stad aan de NZ [=noordzijde] van de Langestraat, waarin eene spacieusen [=ruime] gestukadoorde gang met marmeren vloer, vier groote beneden kamers, waarvan twee aan de westzijde staande, eene fraaije suite uitmakende, zijnde alle vier de kamers behangen en van stookplaatsen voorzien, verder eene ruime keuken, een extra groote kelder, een kleinere kelder, een provisiekamer, regen en welwaterpompen, regenbakken [=waterkelders], gemakkelijke trap, vier ruime bovenkamers waarvan er drie behangen zijn, twee kabinetjes, een domestiquen kamer [= dienstbodekamer], droogzolder, turfzolders, vele kasten en ruime bergplaatsen en verder alle commoditeiten als tot eene fraaie wel ingerichte woning behooren, voorts achter het huis een plaats, bleekveld en uitgestrekte tuin, uitkomende aan de Lange Nieuwesloot, door eene gewone deur en voor eene gemeene steeg en eindelijk een ruime stal of wagenhuis, mede uitgang hebbende aan de Lange Nieuwesloot, zijnde het huis gemerkt met nummer 85 in wijk B en het geheele perceel op den kadastralen legger aangewezen in sectie A en wel het huis onder nr. 448 en de stal onder nr. 407, terwijl het geheele erf aldaar voorkomt, ter gezamentlijke groote van 10 roeden 87 ellen, belend de erven van den heer Doctor P. de Sonnaville ten W. en mevroue de wed. Costerus ten Oosten.'

De aanwijzingen zijn veelal indirect, maar kunnen nog wel leiden tot een redelijk betrouwbare reconstructie. We volgen hieronder de beschrijving uit 1837, begeleid door de nummers in de reconstructietekening (*Afb.2-77*):

De beschrijving begint bij de 'spacieusen gang' (**nº 1**). Uit de foto's van de voorzijde van het pand (*Afb.2-3 t/m 2-5*) kunnen we afleiden dat deze aan de voorzijde in het midden van het dwarshuis lag, achter de voordeur. Deze ruimte was volgens de beschrijving voorzien van gepleisterde wanden en een marmeren vloer. Niet voor niets werd dit nog maar eens in de beschrijving vermeld. Dit was een statussymbool waarmee men de bezoeker – zonder daar woorden aan vuil te hoeven maken – liet weten dat de bewoners zich in goeden doen bevonden. Van de marmeren vloer is overigens niets teruggevonden. Deze zal zijn verwijderd tijdens de sloop- en bouwwerkzaamheden aan de Spruytpanden.
Langs de westzijde van het oostelijke diepe achterhuis werd een deel van een noordoost-zuidwest georiënteerde gang met baksteenvloer (**10K/11** en **10L/11**) aangetroffen. In chique woningen als het hier behandelde samengestelde pand dient de gang doorgaans niet alleen om zich snel tussen ruimtes te kunnen verplaatsen en tocht tegen te gaan, maar misschien nog wel meer om een situatie te creëren waarin dienstmeiden en ander huispersoneel zich efficiënt kunnen verplaatsen tussen de informelere (werk)ruimtes en de meer formele (woon) ruimtes zonder dat de bewoners en hun bezoekers zich aan hun bedrijvigheden hoeven te storen. De gang vormt daarmee als het ware de ruggengraat van het huis. Om deze reden zijn de twee vastgestelde gangdelen in de reconstructie met elkaar verbonden. De baksteenvloer in het achterhuis vormt tot slot een aanwijzing dat we ons hier in een meer informeel deel van de woning bevinden. In het onderstaande zal dit deel ter onderscheid worden aangeduid als de *personeelsgang*. Een aanduiding die, in vergelijking tot de pracht en praal van het voorste deel, past bij de eenvoudiger inrichting.

De volgende elementen van de inrichting waar wij grip op kunnen krijgen zijn 'vier groote beneden kamers'. Twee kamers aan de westzijde vormden samen 'eene fraaijen suite' (**nº 2 en 3**). Ze stonden kennelijk met elkaar in verbinding, maar waren wel als twee aparte kamers te onderscheiden. Vermoedelijk werden de twee kamers van elkaar gescheiden door een binnenpui met dubbele openslaande deur, een zogeheten *porte-brisée*. Een noviteit rond het midden van de 18de eeuw.[327] Dit waren de formele ruimtes van het huis, waar men in stijl bezoek ontvangen kon.
De andere twee kamers lagen aan de oostzijde van de gang (**nº 4 (gelegen boven de kelder) en 5**). Over deze kamers wordt minder lang uitgeweid. Dit waren waarschijnlijk meer informeel gebruikte ruimtes, men kan bijvoorbeeld denken aan de eet- en rookkamer voor de hoofdbewoners. Dit zal zeker hebben gegolden voor de achterste van beide kamers (**nº 5**) waar men zich, uit het zicht van de het publiek op de Langestraat, terug kon trekken.
Over de vier kamers op de begane grond van het huis valt nog te melden dat ze allevier waren voorzien van stookplaatsen en behang aan de wanden. Helaas zijn voor de ligging van deze stookplaatsen geen archeologische of bouwhistorische aanwijzingen overgeleverd. Over de aard van de vloeren in deze ruimtes zijn we helaas niet geïnformeerd. Ongetwijfeld zullen ook dezen hebben getuigd van goede smaak.

De 'ruime keuken' in de beschrijving lag aan de achterzijde van het diepe achterhuis van A448-O (**nº 6**). Zeer waarschijnlijk was de keuken voorzien van een houten vloer. Binnen de keuken werden namelijk brede, maar ondiepe funderingen gevonden die gezien de ligging naar de mening van de auteur slechts kunnen hebben gediend als ondersteuning voor een balklaag onder een houten vloer (**10N/11** en **10o/11**). De keuken was

327 Meischke et al 1997, 92. De meest logische locatie voor een dergelijke binnenpui is herkenbaar gemaakt in afb. 77 door middel van een doorgetrokken streep in de vloer van A448-W.

tevens voorzien van een watertappunt, wat moge blijken uit de vondst van een waterput (**10Q/11**) en een waterkelder (**10M/11**) in de ondergrond onder de keuken. Uit de demping van de waterput werd slechts een wandfragment van een deksel van wit aardewerk geborgen. De gebruiksperiode van de waterput kan op grond hiervan niet scherper worden gedateerd dan ergens tussen de 17de en de eerste helft van de 18de eeuw. De waterkelder lag ten zuiden van de waterput en werd aangelegd ter vervanging van deze laatste. Vondsten uit de vulling wijzen op een gebruiksperiode tussen de late 18de tot het midden van de 20ste eeuw. In de reconstructie zijn natuurstenen gootstenen boven de put en de kelder geplaatst.

In de interieurbeschrijving vinden we een 'extra groote kelder' en een 'kleinere kelder' terug. Deze frases hebben schrijver dezes lange tijd geboeid, daar er ogenschijnlijk maar één kelder (**9F**) is teruggevonden. Deze was gelegen onder de zuidoostelijke kamer in het dwarshuis (**nº 4**). De oplossing voor dit probleem is waarschijnlijk echter éénvoudig.
De kelder is op zeker moment verkleind (**11F**), al bleef de kelder met afmetingen van 6,5 bij 2 meter nog relatief fors. Dit is de 'extra groote kelder' (**nº 7**). Tijdens de verbouwing van de kelder raakte de westelijke ingang definitief afgesloten van de grote kelder. Er bleef vanuit de gang (**5**) in het voorhuis echter nog wel een kleine ruimte over...(**nº 8**). Dit moet haast wel de 'kleinere kelder' uit de omschrijving zijn. Deze kleine kelder had toegang vanuit de gang en was daarmee makkelijk bereikbaar voor personeel. Men kan zich voorstellen dat men hier – dicht bij de bewoners en hun gasten – de wijnvoorraad koel en donker bewaarde, terwijl de grote kelder werd gebruikt voor de opslag van (ingemaakt) voedsel. Het is niet waarschijnlijk dat de zoldering van de beide kelders in deze periode nog bestond uit de gemetselde gewelven (**9G**, **9H** en **9i**) uit het verleden. Een keramiekfragment van industrieel vervaardigd wit aardewerk uit de tweede helft van de 18de of vroege 19de eeuw vormt een aanwijzing dat de gemetselde gewelven rond deze tijd werden gesloopt. Voortaan bestond de zoldering van de kelder vermoedelijk uit de balkenlaag en vloerplanken van de bovenliggende kamer (**nº 4**).

De 'provisiekamer' diende een gelijksoortig doel. Hiervoor komt een kleine aanbouw achter het diepe achterhuis op A448-O het meest in aanmerking (**nº 9**). Deze locatie was dé plek om levensmiddelen aan te voeren volgens de heersende etiquette van de elite in die tijd: liefst langs het achtererf, uit het zicht van nieuwsgierige blikken. Men moest boze tongen immers geen aanleiding geven... In deze ruimte bevond zich een closet langs de oostgevel. Dit kan worden afgeleid uit de vondst van een beerput (**10U**) aan de buitenzijde van deze gevel. Gezien de functies van de aangrenzende ruimtes was dit eenvoudige closet gereserveerd voor de bedienden in het huishouden. Mogelijk kookten zij hier ook hun eigen maaltje en pauzeerden zij hier. De ruimte beschikte namelijk tevens over een watertappunt. De oudste werd aangetroffen tegen de zuidwesthoek van de aanbouw en was aangesloten op een onderliggende waterput (**10R/11**). De opvolger lag iets noordelijker tegen de westwand en was aangesloten op een waterkelder (**10H/11**). Vondstmateriaal ontbrak in de vulling van beide, doch aangenomen kan worden dat de waterkelder in de loop van de 18de eeuw werd aangelegd als vervanging van de waterput. Het comfort van de ruime beschikbaarheid van 'regen- en welwaterpompen' en 'regenbakken' (=waterkelders) wordt duidelijk onderstreept door de opname hiervan in de interieuromschrijving van 1837.

Bij de verbouwing tot dwars voorhuis moest de – niet zo lang daarvoor gebouwde – omtimmerde spiltrap (**9N**) wijken. De 'gemakkelijke trap' uit de omschrijving lag naar alle waarschijnlijkheid op een meer centrale positie (**nº 10**). Vanuit de gang kon men de 'extra groote kelder' (**nº 7**) bereiken via een doorgang met baksteenvloer (**10J**) en een nieuw aangelegde, linksdraaiende bakstenen trap met onderkwart (**10i**). De ligging van de rechtsdraaiende trap met onderkwart naar de verdieping in de reconstructie is gebaseerd op het feit dat de meest ruimtebesparende trappen boven elkaar liggen. Van deze trap naar de verdieping – noch van de toegang vanuit de personeelsgang – zijn fysieke resten aangetroffen, maar de constructie van de onderliggende keldertoegang biedt er wel degelijk ruimte toe. Een dergelijk trappenhuis zou waarschijnlijk – net als de voorganger – aan de buitenzijde zijn omtimmerd met paneelwanden.

Met de 'plaats achter het huis' moet notaris De Lange de ommuurde ruimte achter A448-W (**nº 11**) hebben bedoeld. Deze binnenplaats bestond – misschien aanvankelijk als overkapte aanbouw – reeds in de tweede helft van de 15de eeuw of uiterlijk de vroege 16de eeuw en herbergde vanouds het – niet in de omschrijving opgenomen – closethokje (**nº 12**). De dakbedekking van het closethokje is nog juist herkenbaar aanwezig in de foto uit 1900, waarop de achterzijde van de erven en huizen van dit onderzoek in beeld is gebracht (*Afb.2-7*).[328] Hieruit blijkt dat het in die tijd beschikte over een verdieping, waarmee we kunnen concluderen dat ook de verdieping destijds beschikte over een goede sanitaire voorziening! De 'provisiekamer' (**nº 9**) en de 'ruime keuken' (**nº 6**) zijn in dezelfde opname al niet meer aanwezig. Deze moeten dus vóór 1900 al gesloopt zijn. In de stadsplattegrond van 1865 zijn beide elementen nog wel aanwezig.[329]
Het closethokje kan zowel vanuit het huis als via het plaatsje bereikbaar zijn geweest. Aanwijzingen voor de ligging van een

328 Juist boven de bosschage aan de rechterzijde van A448-W.
329 Hier niet afgebeeld.

directe doorgang naar het closet ontbreken evenwel. De onderliggende beerput (**8E**) werd rond het midden van de 17de eeuw vervangen door een nieuw exemplaar (**10F**) op exact dezelfde locatie. Gezien de ligging en de aard van het vondstmateriaal in de vulling was dit closet in eerste instantie bedoeld voor de voorname heren en dames die het huis bewoonden. Het reeds bestaande systeem van regen- en afvalwaterafvoer (**nº 13** en **14**) bleef tot de demping van de Lange Nieuwesloot in 1863 in gebruik.[330] Als bewijs hiervoor kunnen de aangetroffen riolen (**10S/11** en **11D**) in de ondergrond van het erf worden aangevoerd. Daarna had beerput **10F** geen mogelijkheid meer om overtollig beer af te voeren op de Nieuwesloot. In de 20ste eeuw zijn de beerputten definitief afgedankt en vervangen door een 'septic tank' (**11E**). Deze zal waarschijnlijk geplaatst zijn rond de tijd dat de firma Spruyt de woning liet afbreken en vervangen door de bekende Spruytpanden.
De toegang tot het plaatsje werd in deze periode voorzien van een rechthoekig bakstenen bordesje (**10G**) tegen de achtergevel van het huis. De wenteltrap aan de binnenzijde (**7G/8**) zal men waarschijnlijk niet passend hebben gevonden bij de nieuwe, neoclassicistische stijl van het huis. Om deze reden vinden we dit element dan ook niet meer terug in de reconstructie (*afb.2-77*).

De ligging van de vensters aan de voorzijde van het dwars gepositioneerde voorhuis aan de Langestraat is afgeleid van de foto-opnames van het pand uit de vroege 20ste eeuw (*afb.2-3* t/m *2-5*) en bij benadering weergegeven met behulp van doorgetrokken strepen in de gereconstrueerde voorgevel (**nº 15**).

De overige vermeldingen in de omschrijving door notaris De Lange betreffen het deel van het achtererf tot aan de Nieuwesloot, een zone die buiten het onderzoeksgebied viel. Wanneer delen hiervan ter beschikking komen van archeologisch of (bouw)historisch onderzoek, dient men vanzelfsprekend kennis te nemen van de resultaten van de opgraving 01LAN.

2.3.2 Perceel A449

Perceel A449-O: een driebeukig diephuis in houtbouw (periode 3/4: ca. 1290/1300 – 1325) *10

De oudste bewoningssporen op perceel A449-W (periode 3) bestonden in hoofdzaak uit verticale palen van een gebintvak van een driebeukig diephuis in houtbouw, met een totale breedte van 6 m. Aanwijzingen voor de inrichting en eventuele afscheidingen binnen het huis ontbraken vrijwel volledig.[331] De ruimte tussen de gebintstijlen had een breedte van 4 m en de zijbeuken waren beiden 1 m breed. Het aangetroffen gebintvak had een lengte van 2,5 m. Het huis zal zeker 3 gebintvakken of meer hebben geteld. De aangetroffen resten waren helaas te schaars om een goed beeld te krijgen van de daadwerkelijke lengte van het huis. De aangetroffen palen wijzen op een lichte constructie met een houtskelet. Bij een dergelijke constructie passen gevlochten wanden en een lichte en weke dakbedekking, bijvoorbeeld in de vorm van riet. Een vergelijkbare eenvoudige driebeukige houten stadswoning uit de tweede helft van de 14de eeuw werd aangetroffen bij opgravingen aan het Payglop in Alkmaar.[332] Dit type komt veel voor in de klei- en veengebieden van Noord-Holland, Friesland en Groningen, van de prehistorie tot in vroeg-moderne tijden. Het ging in oorsprong om woonstalhuizen, waarin de functies van wonen en veestalling werden gecombineerd.[333] Kennelijk hield men bij de overgang van een agrarische leefwijze naar een meer stedelijke leefwijze nog lang vast aan de vertrouwde wijze van bouwen.

Perceel A449: een driebeukig dwarshuis in houtbouw (periode 4 – 5: ca. 1300 – 1328?) *11

Het driebeukige diephuis op perceel A449-O moet reeds snel weer afgebroken zijn. Het terrein werd opgehoogd tot ongeveer 1,00 +NAP, waarna er in houtbouw een driebeukig dwarshuis met een lemen begane grond-vloer werd opgericht. De aangetroffen resten kunnen ons nog heel wat vertellen over de afmetingen en de inrichting van het huis. Het huis was 7,5 m diep en minimaal 9,5 m breed.[334] In de reconstructie is echter uitgegaan van een breedte van 11 m, waarbij er nog ruimte bleef voor een 1 m brede steeg tussen dit huis en het gelijktijdige huis op A448-W.[335] De aanwezigheid van een steeg tussen beide huizen verraadt zich door de positie van een vermoedelijke ingang in het midden van de oostelijke zijgevel van het huis op A449-O.

De ligging van de fundering van de haardplaats (**4H**), de gebogen bakstenen fundering (**4M**) en de resten van een houten binnenwandje (**4N**) verraden de aanwezigheid van een centrale ingang met hal (**nº 1**) aan de oostzijde van het dwarshuis. Deze hal verdeelt de begane grond aan de oostzijde van het huis in drie ruimtes. De kleine ruimte ten zuiden van de hal (**nº 2;** inwendig 3,3 m diep bij 2,8 m breed) had de beschikking over een haard met schoorsteen (**4H**). Dit zal de woonkeuken van de bewoners zijn geweest. Grenzend aan de hal werd een houten paal aangetroffen (**4L**). Mogelijk betreft dit

330 Bitter & Van den Berg 2016, 165.
331 Een reconstructie-plattegrond is om deze reden achterwege gebleven voor dit huis. De opgravings-plattegrond treft u aan in afb. 46.
332 Bitter & Van den Berg 2016, 16-18 (*Huis I*).
333 Bitter & Van den Berg 2014, 32-44.
334 De oostelijke grens kon niet worden vastgesteld (zie paragraaf 2.2.5).
335 Oudste bouwfase perceel A448 (zie paragraaf 2.3.1).

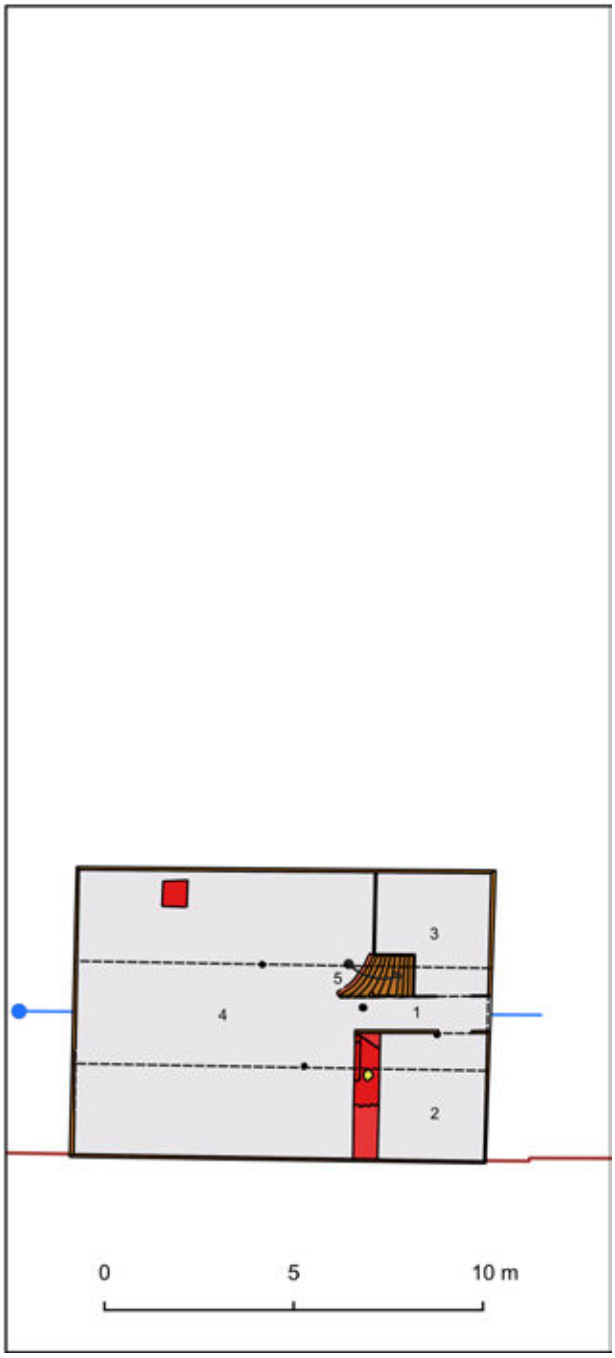

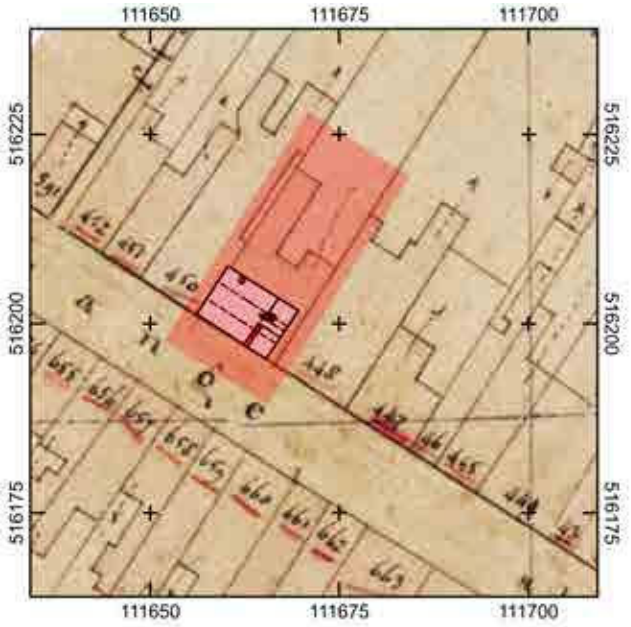

BAKSTEEN
BAKSTEEN (RECONSTRUCTIE)
HAARDAS
HAARDPLAATS
HAARDPLAATS (RECONSTRUCTIE)
LEEMVLOER
LIGGEND HOUT
LIGGEND HOUT (RECONTRUCTIE)
STAAND HOUT
STIJGRICHTING TRAP
NOKLIJN DAK (INDICATIEF)
ROOILIJN HUIDIGE BEBOUWING

Afb.2-78 Reconstructie *11 van de plattegrond en functionele indeling van het driebeukige houten dwarshuis op perceel A449 in periode 4 (ca. 1300-1328?). 1: ingang/hal; 2: woonkeuken; 3: privéruimte (slaapkamer?); 4: werkplaats/toonruimte; 5: steektrap naar zoldervloer boven 1, 2 en 3. De stippellijnen geven de ligging van de gebintparen weer. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

een restant van één van de deurposten in de verder verdwenen houten binnenwand. Om deze reden is hier een doorgang in de reconstructie opgenomen.
Naar de functie van de kleine ruimte ten noorden van de hal (**nº 3**; inwendig 3,2 m diep bij 2,9 m breed) kunnen wij slechts gissen. Gezien de ligging aan de hal zal men geneigd zijn te denken aan een ruimte voor privégebruik, bijvoorbeeld een slaapkamer met bedsteden of een bijkeuken.[336] De exacte ligging van de toegang tot deze kamer is onbekend. De hal is wel de meest waarschijnlijke kandidaat voor een toegang..
De grote ruimte ten westen van de hal (**nº 4**) bevatte een vrij gelegen vierkante stookplaats (**4G**). Dit vormt een aanwijzing dat er boven deze ruimte geen zolder was en de rook kon wegtrekken via openingen in het dak. Deze ruimte zal gebruikt zijn als werkplaats en toonruimte voor klanten. Het uitgeoefende ambacht zal gezien de aanwezigheid van de stookplaats gepaard zijn gegaan met hitte. Men kan daarbij denken aan bijvoorbeeld een bakkerij, een bierbrouwerij of een smid. Deze ruimte heeft zeer waarschijnlijk wel een eigen toegang vanuit de Langestraat gehad. Waar deze precies gelegen heeft is op grond van de beschikbare informatie echter niet te achterhalen.
De gebogen bakstenen fundering tegen de oostwand van de werkplaats (**nº 5**) vormde naar alle waarschijnlijkheid de fundering van een houten steektrap met onderkwart naar een gedeeltelijke zoldervloer boven het deel van het huis met de woonkeuken, de hal en de kamer/bijkeuken.[337] Zoldervloeren worden in Noord-Holland en Friesland wel vaker aangetroffen boven het woongedeelte van laatmiddeleeuwse huizen zonder verdieping.[338] Gezien de ligging van de trap (toegankelijk vanuit de werkplaats/toonruimte) heeft de zoldervloer waarschijnlijk gediend voor de opslag van grondstoffen (zoals hout en turf voor de stookplaatsen), halffabricaten en/of eindproducten van de werkplaats. Het bezolderde deel van het huis zal om die reden waarschijnlijk geen gesloten scheidingswand tot in de kap hebben gehad. Mocht dat wel het geval zijn geweest, dan zal de ruimte op de zoldervloer eerder een slaapkamer zijn geweest, hetgeen niet uitgesloten kan worden.
Ook dit dwarshuis – het tweede huis uit de vroege 14de eeuw op dit perceel – was geen lang leven beschoren, getuige de resten van brandsporen (**5A**) waarmee de leemvloer (**4F**) was afgedekt. De aangetroffen brandresten zouden qua periodisering het resultaat kunnen zijn van de historisch bekende stadsbrand van 1328.[339] Hierna volgde een periode van enkele decennia van betrekkelijke rust op perceel A449.

Perceel A449: een dubbel(?) bakstenen diephuis (periode 7/8: ca. 1350 – 1450/1550) *12

In de loop van de 14de of vroege 15de eeuw is perceel A449 weer bebouwd. De schaarse resten in de vorm van funderingen, vlijlagen en uitbraaksleuven (**7B/8** en **7C/8**) en beerput **7D** passen wat betreft perceel A449-O goed op de bebouwingscontouren in de kadastrale minuut van 1826. Binnen dit oostelijke pand van perceel A449 zijn dan ook geen jongere verbouwingen of aanbouwen gevonden. Het pand moet gezien de duidelijke connectie met beerput **7D** ergens tussen 1350 en het begin van de 15de eeuw zijn gebouwd, waarna het pand – althans de archeologisch aangetroffen grondvesten – niet wezenlijk meer gewijzigd zijn tot de kartering in 1826. Van de oostelijke zijgevel zijn geen aparte resten aangetroffen. Zeer waarschijnlijk deelde het pand deze gevel met het forse bakstenen buurpand op A448-W (**4A**). Aldus kunnen wij uit bovenstaande gegevens de plattegrond afleiden van een diephuis met buitenwerkse afmetingen van 7,1 m breed bij 12,2 m diep (**nº 1**). Aan de achterzijde aangevuld met een aanbouwtje (**nº 2**) van 4,5 m breed bij 3 m diep, waarop de beerput (**7D**) was aangesloten.
Beerput **7D** was een licht ovale, halfsteens constructie (baksteenformaten: 21x10x5 cm) met een inwendige diameter van 2,3 tot 2,5 m. De onderzijde van de beerput werd gepeild op 1,40 m -NAP, wat zoveel wil zeggen dat de put zeker 2,5 à 3 m diep moet zijn geweest. Steunmuurtjes voor een hangkoker aan de oostzijde bleken te zijn ingestoken in de koepelaanzet. De ligging van deze steunmuurtjes vormen een aanwijzing dat ook de aanbouw als gefotografeerd in 1900 (*Afb.2-7*) destijds in hoofdvorm al ongeveer 5 eeuwen bestond.[340] De beerlaag bevatte helaas slechts weinig vondstmateriaal, waaruit kan worden afgeleid dat de put in gebruik was in de 15de of 16de eeuw. Vermeldenswaardig is de vondst van een fragment van een lavabo in rood aardewerk.[341]

Noordwaarts kon fundering **7B/8** nog enkele meters worden gevolgd als puinspoor, tot 16,5 m uit de gevelwand aan de Langestraat. Het is daarmee mogelijk dat het pand op A449-O in periode 7/8 oorspronkelijk nog langer was. Echter, beerput **7D** zou dan volledig inpandig hebben gelegen, wat zelden of nooit voorkwam.[342] Het ligt meer in de lijn van de verwachtingen dat A449-O deze gevel deelde met een gelijktijdig diephuis op A449-W (**nº 3**), waarvan verder geen sporen zijn gevonden. Wanneer we ervan uitgaan dat dit laatste pand de westelijke zijgevel deelde met het huis op perceel A450

336 De functie van een dergelijke kamer kon vanzelfsprekend naar behoefte worden gewijzigd.
337 De ruimtes met de nrs. 1, 2 en 3 in de reconstructietekening.
338 Meischke et al. 1997, 21.
339 De brand vond plaats op 25 mei 1328 (Gumbert-Hepp en Gumbert 2001, 433).
340 Eveneens goed herkenbaar in de kadastrale minuut van 1826 (**afb. 8**).
341 Vnr. 64.
342 Een volledig inpandige beerput zorgt voor de nodige problemen. Naast de dagelijkse overlast door stank, zou men periodiek de vloeren binnenshuis moeten openbreken om de beerput te kunnen legen en onderhouden.

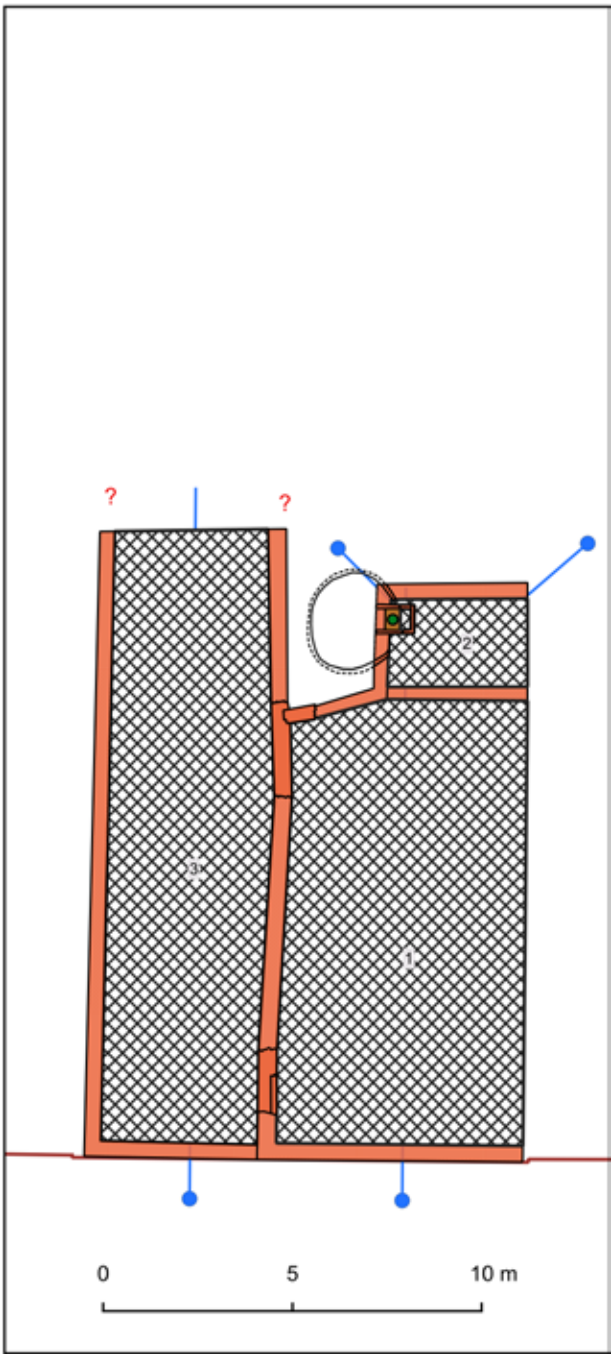

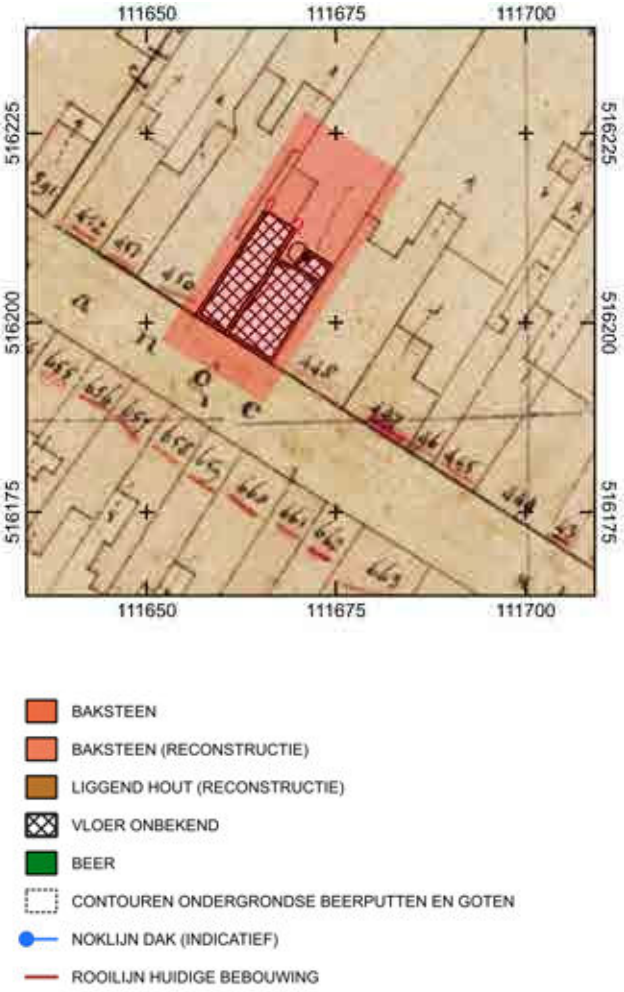

Afb.2-79 Reconstructie *12 van de plattegrond en functionele indeling van het dubbele(?) diephuis op perceel A449 in periode 7 of 8 (ca. 1350-1450/1550). 1: diephuis A449-O (geen aanwijzingen voor indeling en gebruikszones); 2: aanbouw (bijkeuken?) met closet boven beerput 7D; 3: Mogelijk diephuis op A449-W. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

kunnen we uit het voorgaande afleiden dat hier waarschijnlijk een diephuis stond met buitenwerkse afmetingen van 4,5 m breed. Wat betreft de lengte van dit huis op A449-W blijven wij helaas in het ongewisse.[343] Zo ook over de functionele indeling en de vloerbedekking van de begane grond van dit huis.

Perceel A449: een diephuis met zijkamer (periode 9: ca. 1550 – 1649/1670) *13

In deze periode werd een nieuw dwarshuis (**nº 3**) gebouwd op perceel A449-W (**9A** en **9B**). Het moet 5 m breed zijn geweest, bij een diepte van 7,8 m buitenwerks. Aanwijzingen voor de functionele indeling en vloerbedekking van de begane grond ontbreken volledig. Het stond in ieder geval aan de oostzijde op eigen funderingen, maar fungeerde feitelijk al vanaf de late 16de eeuw als zijkamer van A449-O, wat wel mag blijken uit het feit dat de beide panden steeds als één geheel van de hand gaan in de betreffende historische transportaken. De waterafvoer van de daken van het samengestelde huis liep via een gemetselde afvoergoot richting de Nieuwesloot (eveneens **9A**).

De goot blijft vermeld worden in de transportakten tot 18 februari 1625.[344] Ook de uitmonding van deze goot in het verlengde van de steeg – waarvan delen nog herkenbaar zijn in de kadastrale minuut van 1826 – is teruggevonden tijdens de al eerder genoemde rioolbegeleiding in de Gedempte Nieuwesloot in 2012.[345] Het waarschijnlijke tracé van de goot richting de Nieuwesloot is weergegeven in de reconstructietekening (*afb.2-80*; **nº 5**).
Aan de achterzijde van de zijkamer lag een ommuurde binnenplaats (**9C**; **nº 4**) met een breedte en diepte van 3,5 bij 3,8 m. Ondergronds werd er een grote beerput aangetroffen (**9D**). Een hangkoker tegen de noordzijde wijst er op dat het bijbehorende closet oorspronkelijk tegen de noordelijke muur van het binnenplaatsje lag. Later is de locatie van het closet verplaatst naar de achterzijde van de zijkamer. De stortkoker was iets door de fundering van de achterzijde van de zijkamer gestoken, wat een aanwijzing zou kunnen vormen dat men ook van binnen het huis toegang tot de beerput wilde hebben, wellicht gebruikte men de stortkoker tevens als (afsluitbare) afvalkoker voor de keuken? Ook kan men denken aan een in de achtergevel ingekaste stortkoker naar een sekreet op de verdieping. Dit soort oplossingen heeft met zekerheid bestaan binnen de onderzochte panden.[346] Het vondstmateriaal uit de beerput wijst op een gebruiksperiode tussen de tweede helft van de 16de en het einde van de 18de eeuw en past mede door de vondst van lakzegelfragmenten en een behoorlijke hoeveelheid tafelwaar en glas bij een huishouden in goeden doen. Uit het archiefonderzoek bij dit rapport blijkt dat A449-O reeds in 1531 en A449-W in de latere 16de eeuw bij het aaneengesloten bezit van (de erven) Andries Willemsz Van Oudshoorn aan de Langestraat werd gevoegd.[347] Of zij er ook zelf dagelijks gebruik van maakten, of dat zij het verhuurden kon helaas niet worden vastgesteld. Uit de genoemde lakzegelfragmenten en de tafelwaar en glaswerk kan wel geconcludeerd worden dat in ieder geval een deel van de gebruikers tot de welvarender inwoners van Alkmaar konden worden gerekend.

Betreffende de functionele indeling van de huizen van A449 staan ons geen verdere archeologische gegevens ter beschikking. Wel kan opgemerkt worden dat het diephuis niet alleen dieper, maar ook veel breder is dan de zijkamer. Wellicht herbergde de begane grond van dit huis de meer representatieve ruimtes, waar men gasten kon ontvangen. Deze interpretatie lijkt te worden bevestigd door één van de al eerder geciteerde erfdienstbaarheden die voor het eerst wordt vermeld in de transportakte bij huis en perceel A448, op 24 juni 1631.[348] Hierin valt te lezen dat zij beschikte over een secreet (boven **nº 2**) op de bovenzaal van haar huis (boven **nº 1**). Dit secreet loosde via een pijp op de 'kuijl ofte kelder' van A448. Het grote diephuis op A449-O komt het meest in aanmerking voor de aanwezigheid van een 'zaal'. Tot slot kunnen we uit het bovenstaande nog concluderen dat beerput **7D** waarschijnlijk in de loop van de 16de eeuw buiten gebruik werd gesteld, maar dat het closet op de verdieping van deze aanbouw achter A449-O in functie bleef door de aanleg van een rioleringspijp (**nº 6**) welke – waarschijnlijk via de ingestoken houten ton aan de buitenzijde – was aangesloten op het afvoersysteem van A448 (**8F** en **11D**).[349] Een dergelijk afvoersysteem was niet geschikt als afvalkoker. Gebroken serviesgoed en ander afgedankt huisraad zouden het systeem verstoppen. Dit vinden we wel in de hierboven reeds besproken beerput onder het binnenplaatsje van de westelijke zijkamer (**nº 4**; **9D**).
De zijkamer (A449-W; **nº 3**) lijkt door de kleinere oppervlakte, maar ook door de aanwezigheid van het binnenplaatsje (**nº 4**; **9D**) met buitencloset meer bedoeld te zijn geweest voor alledaags woongebruik. Vermoedelijk was dit deel van het huis bedoeld als uitvalsbasis voor de bediening van het huis, alwaar men bij tijd en wijle de beerput ook gebruikte om zich zowel van het eigen afgedankte serviesgoed en huisraad – als-

343 Een deel van 7B/8 kan vanzelfsprekend ook een met A449-O gedeelde tuinmuur zijn geweest.
344 Transportbrief d.d. 18-02-1625.
345 Bitter/Van den Berg 2016 fig.7-8 en 37: spoor **6C**); uit de goot V103 (vondst datering tweede helft 16de/eerste helft 17de eeuw).
346 Zie hieronder (A449-O).
347 Zie paragraaf 2.1.6.
348 ORA 147, folio 194, nr. 194 d.d. 24-06-1631.
349 Zie hierover tevens paragraaf 2.3.1.

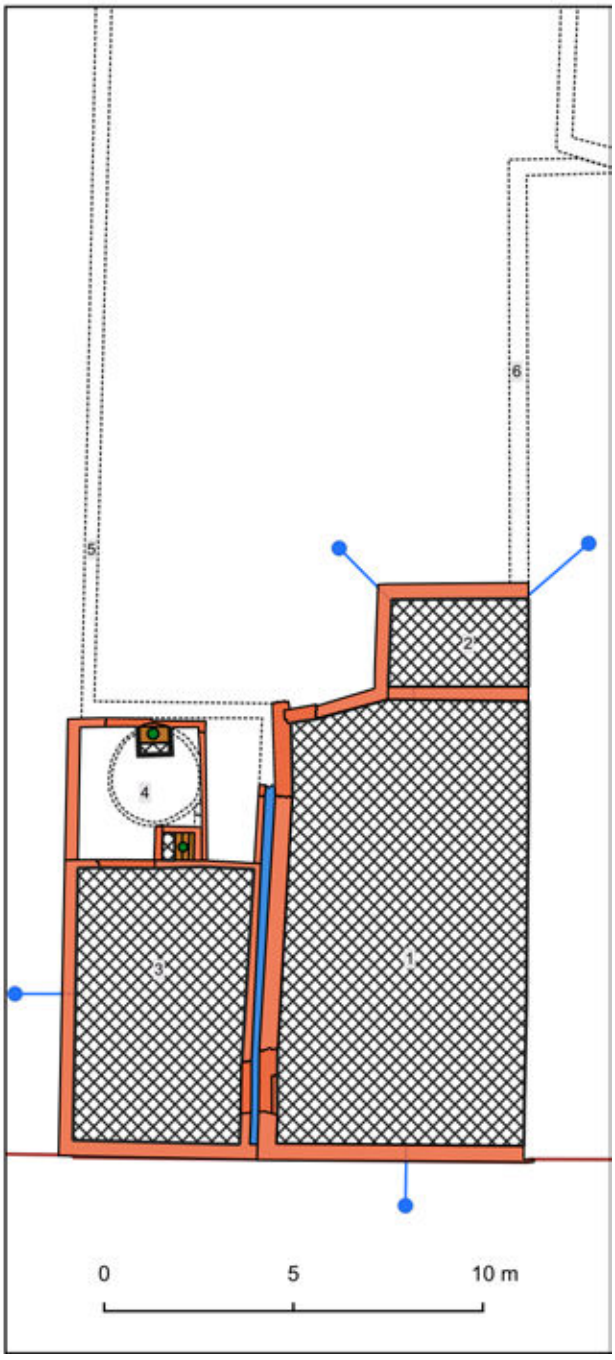

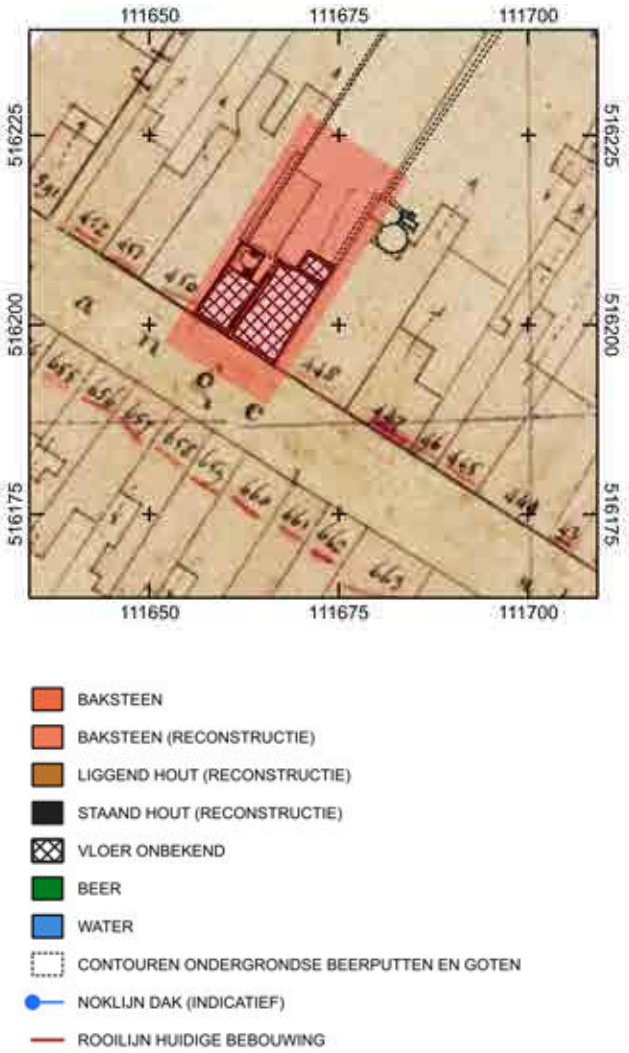

Afb.2-80 Reconstructie *13 van de plattegrond en functionele indeling van de huizen op perceel A449 in periode 9 (ca. 1550-1649/1670). 1: diephuis A449-O (geen aanwijzingen voor indeling en gebruikszones); 2: aanbouw (bijkeuken?) op verdieping voorzien van closet met rioolpijp naar 8F (A448-W); 3: dwarshuis of 'zijkamer' op A449-W; 4: binnenplaatsje met closet boven beerput 9D; 5: 'waterganck' richting Nieuwesloot; 6: pijp van 'sekreet op de bovenzaal' van A449-O richting 'kuijl of kelder' 8F op perceel A448-W. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

ook dat van de heer en/of dame des huizes – te ontdoen. De beerput is gezien de datering van het gros van de vondsten naar alle waarschijnlijkheid in de tweede helft van de 16de eeuw in gebruik genomen en rond het einde van de 18de eeuw buiten gebruik gesteld. De begindatering sluit aan bij de periode dat de percelen A448 t/m A449 in handen waren van (de erven) Andries Willemsz van Oudshoorn en zijn vrouw Wilhelmina Paling. Tussen 1649 en 1670 werd de bestaande zijkamer voorzien van een nieuwe voorgevel en kap, een verbouwing waarvan echter geen archeologische getuigen zijn aangetroffen (vergelijk *afb.2-9* en *2-10*). Vanaf dit moment was er sprake van een dubbel diephuis op perceel A449. Het ommuurde binnenplaatsje achter het pand op A449-W bleef, gelet op het continuerende gebruik van beerput **9D** echter nog ruim een eeuw als zodanig functioneren.

Perceel A449: een dubbel diephuis met bakstenen fundering: uitbreiding A449-W richting achtererf (periode 9/10: ca. 1649/1670 – 1800) *14

Een lastig dateerbare beerput (**9E/10**) markeert het bestaan van een nieuwe bouwfase, waarbij het oorspronkelijke ommuurde binnenplaatsje (**nº 4**) waarschijnlijk werd verbouwd tot een aanbouw achter A449-W. Hiermee werd het pand verlengd van 7,8 naar 11,5 m. Indien men de tuinmuren van het binnenplaatsje volledig heeft gehandhaafd bij de verbouwing tot overdekte aanbouw, bleef er langs de oostzijde van de aanbouw een smalle strook (**nº 5**) beschikbaar voor een overdekte gang of open steeg naar de nieuwe binnenplaats (**nº 6**) en het closet boven beerput **9E/10**.
Ook beerput **9E/10** lag naar alle waarschijnlijkheid in de open lucht binnen de beslotenheid van een ommuurd binnenplaatsje (**nº 6**). De stortkoker ter plaatse van de scherpe hoek in de druppelvormige beerput, markeert de ligging van het bovengelegen closet. De verbouwing hangt zeer waarschijnlijk samen met de buitengebruikstelling van beerput **9D** en dateert daarmee vermoedelijk rond het einde van de 18de eeuw.
Helaas was beerput **9E/10** zwaar beschadigd bij de bouw van een jongere kelder (**11A**), waardoor we niet beschikken over een aansluitende startdatum voor het gebruik van dit gesloten vondstcomplex en de nieuwe binnenplaats.
De zijkamer moet al eerder verbouwd zijn van een huis met een dwarse naar een diepe oriëntatie van de daknok. Het bestaan van deze bouwfase kunnen we afleiden uit de ontwikkeling die het pand doormaakte tussen de optekening in de kaart van Blaeu (1649, *afb.2-10*: diephuis met zijkamer) en de optekening in de Gevelwandenkaartjes (ca. 1670, *afb.2-9*: dubbel diephuis). De einddatering is geschat op grond van de bouwstijl van de volgende en tevens laatste bouwfase, waarin het dubbelpand werd verbouwd tot dwarshuis en de voorgevel werd gewijzigd volgens de inzichten van de destijds populaire neoclassicistische bouwstijl (*afb.2-4 en 2-7*). De neoclassicistische stroming beleefde haar hoogtepunt tussen het einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw.[350]

Perceel A449: een dubbel diephuis verbouwd tot breed dwarshuis (periode 10/11: ca. 1800 – 1950) *15

Allereerst dienen wij hier even stil te staan bij het feit dat het diephuis op A449-O sinds circa 1500 nauwelijks archeologisch aantoonbare wijzigingen of aanvullingen heeft opgeleverd. Blijkbaar voldeed het langere tijd aan de wensen van de eigenaars en heeft men het pand daarna lange tijd slechts bovengronds aangepast. Archeologisch tastbare aanpassingen hadden tussen circa 1550 en 1800 uitsluitend betrekking op het pand A449-W. Bovengronds echter, heeft men na 1670 (dubbel diep pand in de Gevelwandenkaartjes; *afb.2-9*) rigoureuze wijzigingen aan de kap doorgevoerd. Het gehele huis kwam onder één dwars geplaatste kap met een extra topgevel aan de achterzijde van A449-O (zie *afb.2-4* en *2-7*). Vermoedelijk dateert deze topgevel aan de achterzijde nog van vóór de wijziging van de voorgevel en de hoofdkap. We zien overigens bij alle drie de betrokken percelen dat de bebouwing aan de achterzijde ongemoeid bleef tijdens de verbouwing tot – vanuit de zijde van de Langestraat gezien – dwarshuizen. Afgaande op de neoclassicistische stijl waarin de verbouwing werd uitgevoerd, kunnen deze verbouwingen rond de overgang van de 18de naar de 19de eeuw worden gedateerd.
Een zeer klein noord-zuid georiënteerd, halfsteens muurfragment (**10Z/11**) lag parallel aan de westelijke gevel van hetzelfde pand. De afstand tussen beide bedroeg 0,6 m, maar kan oorspronkelijk ook iets groter zijn geweest. Dergelijke constructies kunnen velerlei doelen gediend hebben, wat de interpretatie ervan bemoeilijkt. Desondanks zal hier gepoogd worden een plausibele verklaring voor de aanwezigheid ervan te bieden. Gedacht kan worden aan de fundering van een vaste kast of een houten steektrap naar de verdiepingsvloer, maar ook aan het einde van een inpandige gang. Dit laatste is zelfs de meest waarschijnlijke functie: de hal en gang van het huis lagen blijkens een foto-opname uit de vroege 20ste eeuw (*afb.2-4*) in het midden van het samengestelde pand A449 (**nº 1**).
De ligging van waterput **10B/11** ijkt te wijzen op een indeling in een voorhuis (**nº 2**) en een achterhuis of woonkeuken (**nº 3**), waarbij de scheiding tussen beide vermoedelijk juist ten zuiden van de waterput zal hebben gelegen. Aangezien er van een wand tussen voor- en achterhuis geen archeologische resten zijn aangetroffen, zal dit hooguit een niet-dragende houten constructie zijn geweest.

350 https://nl.wikipedia.org/wiki/Neoclassicistische_architectuur.

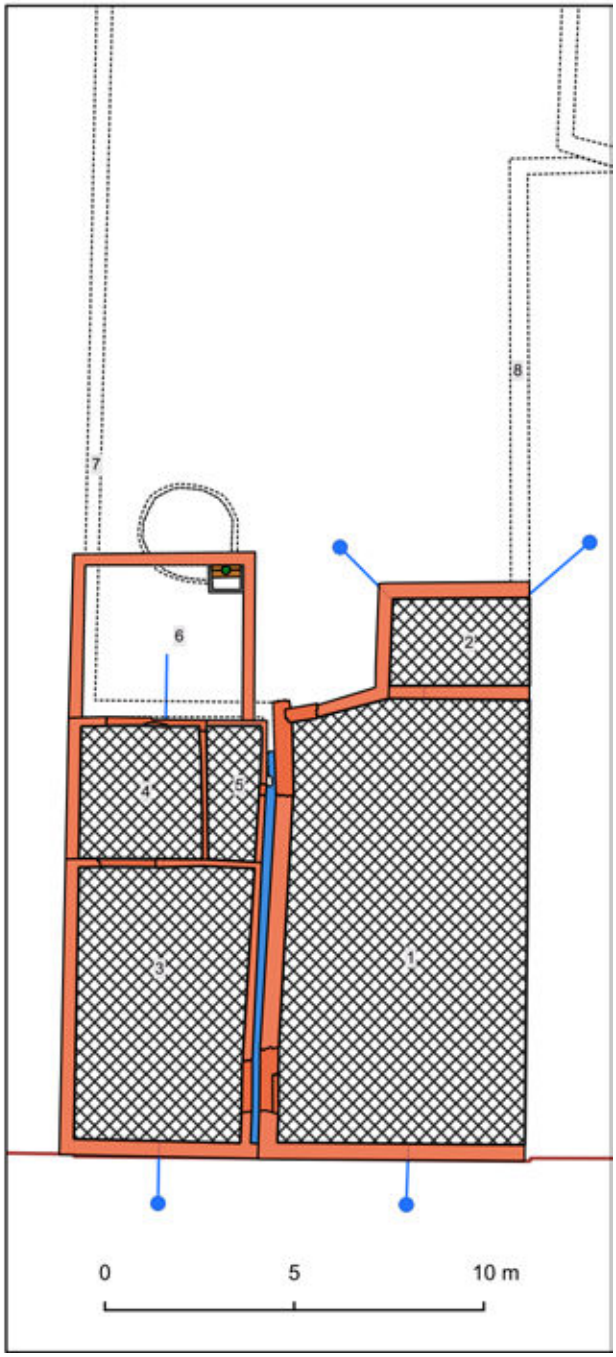

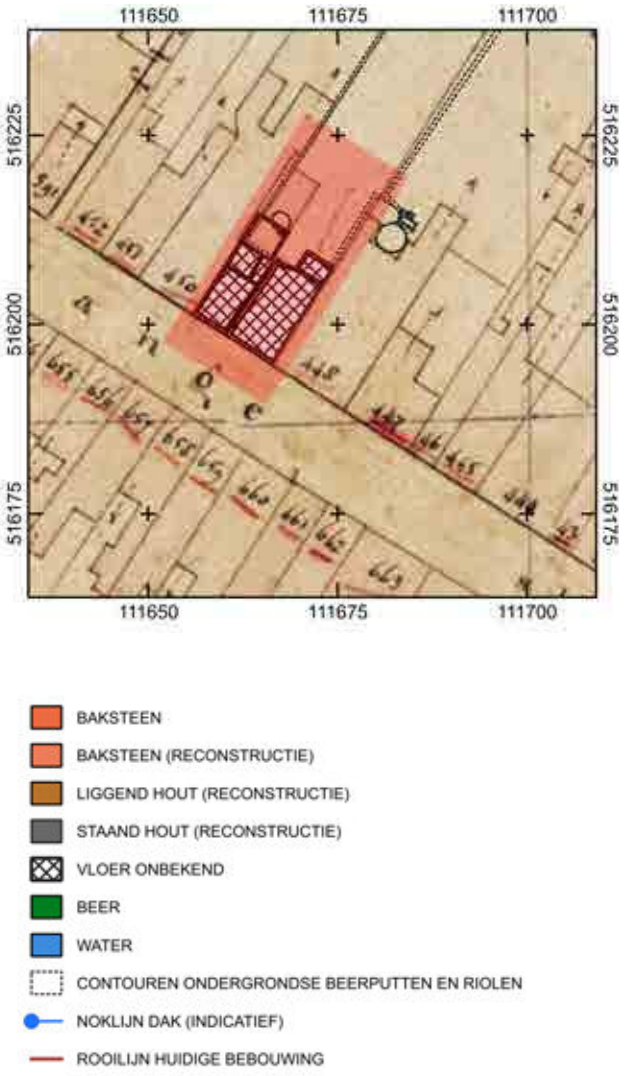

Afb.2-81 Reconstructie *14 van de plattegrond en functionele indeling van de huizen op perceel A449 in periode 9 of 10 (ca. 1649/1670-1800). 1: diephuis A449-O (geen aanwijzingen voor indeling en gebruikszones); 2: aanbouw (bijkeuken?) op verdieping voorzien van closet met rioolpijp naar 8F (A448-W); 3: diephuis op A449-W; 4: aanbouw; 5: gang of steegje; 6 binnenplaats met closet boven beerput 9E/10; 7: 'waterganck' richting Nieuwesloot; 8: pijp van 'sekreet op de bovenzaal' van A449-O richting 'kuijl of kelder' 8F op perceel A448-W. Kader rechts: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

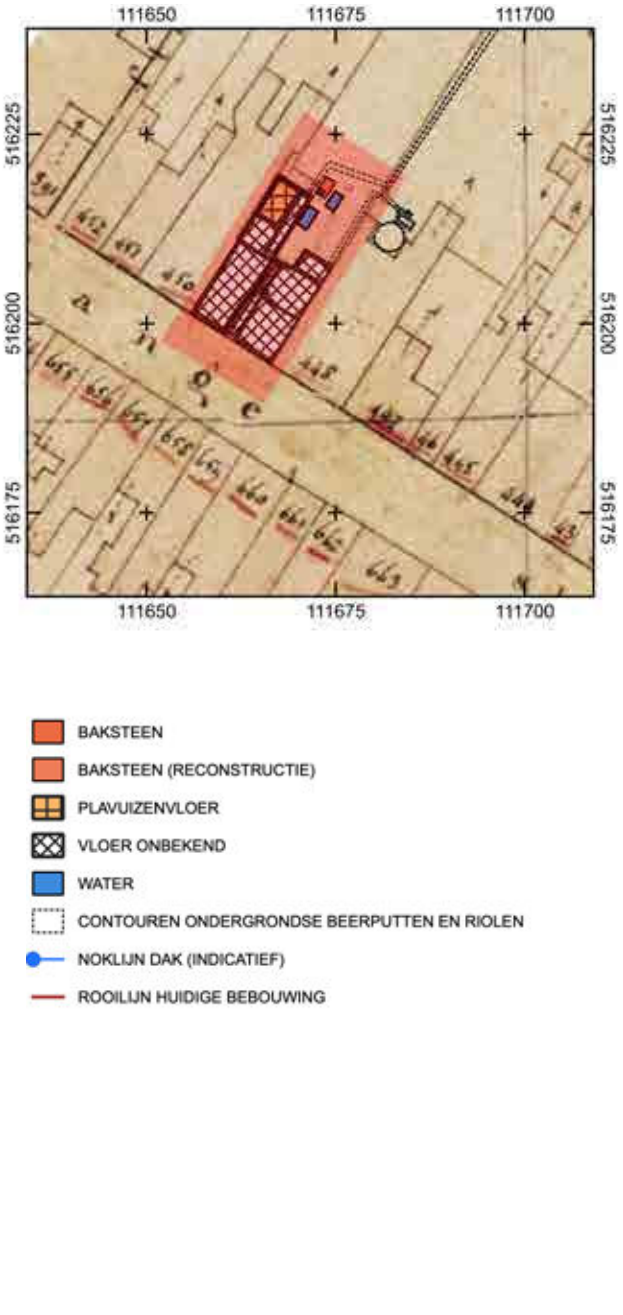

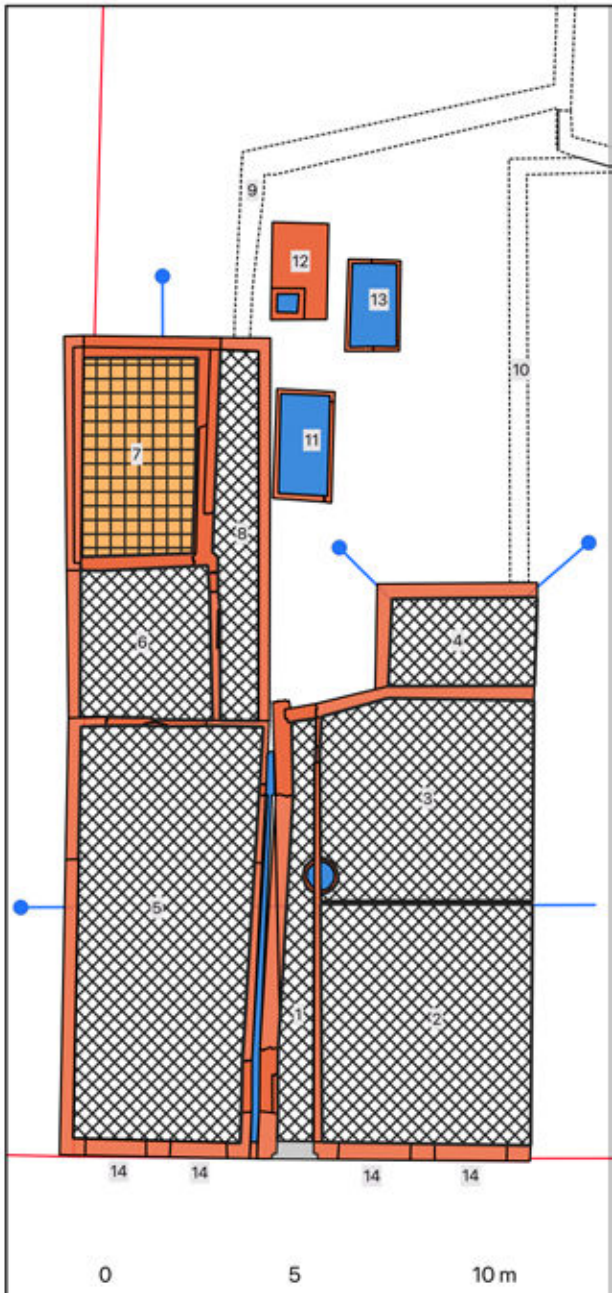

Afb.2-82 Reconstructie *15 van de plattegrond en functionele indeling van de huizen op perceel A449 in periode 10 of 11 (ca. 1800-1950). 1: gang (10Z/11) 2: voorhuis; 3: achterhuis; 4: aanbouw (bijkeuken?) op verdieping voorzien van closet met rioolpijp naar 8F (A448-W); 5: zaal? (mogelijk eveneens verdeeld in voor- en achterhuis); 6; aanbouw (keuken); 7: tweede aanbouw (provisiekamer?) met ondergrondse kelder (11A); 8: indicatie ligging gang langs aanbouwtjes 6 en 7 naar aanleiding van afb.2-7; 9: omleiding bestaande 'waterganck' onder steeg A449/A450 naar goot onder erf A448 (11D) richting Nieuwesloot; 10: pijp van 'sekreet op de bovenzaal' van A449-O richting 'kuijl of kelder' 8F op perceel A448-W; 11: waterkelder (10C/11); 12: waterkelder (10D/11); 13: waterkelder (10E/11); 14: indicatie ligging vensters van voorgevel dwarshuis. Kader links: geprojecteerd op een gegeorefereerde uitsnede van de kadastrale minuutplan van 1826. Het transparant rood gekleurde vlak komt overeen met de detailinzet rechts.

Het aanbouwtje achter het pand op A449-O (**nº 4**) is goed herkenbaar in een opname uit 1900 (*afb.2-7*). Het had op dat moment geen verdieping.[351] De kap met half schilddak stond in 1900 tegen de achtergevel van het hoofdhuis.

Binnen het hoofdhuis op perceel A449-W (**nº 5**) zijn geen archeologische aanwijzingen gevonden voor een gewijzigde inrichting na de verbouwing tot dwarshuis. Vermoedelijk heeft men de aanbouw en gang/steeg uit de vorige periode bij de verbouwing tot neoclassicistisch dwarshuis opgenomen in de bouwmassa. Dit zou men kunnen afleiden uit de bouw van een nieuwe bijkeuken (**nº 6**). In lijn met de reconstructie van pand A448 in dezelfde periode zou men voor de onderkelderde ruimte erachter kunnen denken aan de functie van provisiekamer (**nº 7**).[352] De ligging van twee ten oosten van deze 'provisiekamer' gelegen waterkelders (**nº 11** en **12**) lijkt te wijzen op de nabijheid van een buitenwand, vermoedelijk behorend bij de aanbouwtjes (**nº 6** en **7**). Het bestaan van deze buitenwand wordt ondubbelzinnig duidelijk in *afb.2-7*, doch deze bleek geen pendant te hebben achtergelaten in het bodemarchief. De verklaring hiervoor kan waarschijnlijk worden gevonden in een zeer ondiepe fundering, wat niet ongebruikelijk is voor dergelijke, doorgaans licht uitgevoerde constructies. De ligging van deze niet-teruggevonden buitenwand vormt in de reconstructietekening (*afb.2-84*) een lange gang (**nº 8**) langs de ruimtes ten westen ervan (**nº 6** en **7**). Door deze gang werd een nieuwe afvoergoot (**10A/11**; **nº 9**) aangelegd, welke in verschillende delen werd aangetroffen.
Wanneer we de lijn van **10A/11** recht door zouden trekken naar de Nieuwesloot komen we uit op een plek waar tijdens de rioolbegeleiding in de Gedempte Nieuwesloot in 2012 geen uitmonding is aangetroffen. Wanneer we echter de aangetroffen hoek richting het oosten serieus nemen en oostwaarts doortrekken zou deze goed hebben kunnen aansluiten op het riool van A448-W (**11D**). Een hoogst interessante reconstructie daar een beschrijving in de transportakten van de buurpanden A449 (oudste vermelding op 7 juli 1639) en A448 (oudste vermelding op 24 juni 1631) deze situatie lijkt te beschrijven.[353] Hieronder volgt een passage uit de transportakte van 7 juli 1639:

Ende dat met alsulcke vrijdommen en servituijten als de E. Heer Johan van Sonnevelt en zijne huijsvrouwe tselve in haer leven beseten hebben, hebbende 't vsz. vercochte huijs [A449] een vrije watergangh tot in 't canael, lopende onder het erve van de voorsz. Bijlevelt [A448] tot in de Nieuwesloot [...].

Uit deze passage blijkt dat men – vermoedelijk tijdens het beheer door Wilhelmina Paling (+1567) of haar directe erfgenamen – wijzigingen heeft doorgevoerd aan de afwatering van het perceel, waarbij het hemelwater van A449 niet langer door de goot onder de met A450 gedeelde steeg werd afgevoerd, maar werd aangesloten op die van A448.[354] Deze goot diende voordien reeds als gezamenlijke afvoer van het closet op de bovenzaal van A449-O én als riool- en regenwaterafvoer van A448-W.
Op het achtererf van A449-O werden de (resten van) drie rechthoekige waterkelders (**nº 11 t/m 13**) aangetroffen.[355] De wanden bestonden uit halfsteens metselwerk van gele IJsselsteentjes. Dergelijke waterkelders werden gevoed met regenwater dat werd aangevoerd via de daken van de huizen. Helaas zijn geen archeologische resten van deze goten aangetroffen.

De ligging van de vensters in de voorgevel (**nº 14**) is afgeleid van de situatie in de foto van 1920 (*afb.2-4*).

2.4. Samenvatting en conclusie

In de voorgaande paragrafen is de ontwikkeling van drie 'dubbele' huizen en erven aan de noordzijde van de Langestraat geschetst. De opgraving had plaats binnen de nog staande constructie van de panden van het woonwarenhuis Spruyt, dat zich – na vele decennia aanwezigheid in de Alkmaarse binnenstad – niet langer kon handhaven in de strijd om de interesse van het winkelend publiek. Naar aanleiding van een inpandige verbouwing waarmee de panden van het woonwarenhuis gereed werden gemaakt voor nieuwe huurders, besloot de gemeente Alkmaar om de sloop- en bouwwerkzaamheden te laten begeleiden door de medewerkers van de gemeentelijke afdeling monumentenzorg en archeologie, tegenwoordig Erfgoed Alkmaar. De oudste aangetroffen archeologische resten bleken terug te gaan tot de 12de eeuw na Chr.: sporen van landgebruik volgend op overstromingsrampen. Pas rond 1300 werd dit deel van de Langestraat bouwrijp gemaakt en vinden we ook de eerste resten van bewoning.
Op de Kadastrale Minuut van 1826 zijn de betrokken percelen geregistreerd onder de kadastrale aanduidingen A447, A448 en A449. Een uitgebreide introductie tot de ligging en historische ontwikkeling van het onderzoeksgebied en de eigenaren/bewoners van de hierin aangetroffen panden is te vinden in paragraaf 2.1. De opgravingsgegevens zijn beschreven in paragraaf 2.2. Paragraaf 2.3 is gewijd aan de reconstructies

351 Mogelijk was het in het verleden wel hoger opgetrokken. Hiervan lijken littekens in de achtergevel te getuigen.
352 Zie voor deze 'provisiekamer' bij A448 paragraaf 2.3.1.
353 A448: ORA 147, folio 194, nr. 194 d.d. 24-06-1631. A449: ORA 151 folio 117 verso, nr. 30, d.d. 07-07-1639.
354 Vermoedelijk was het Wilhelmina Paling (of een directe nazaat) die het smalle huis en erf A449-W aan het familiebezit aan de Langestraat toevoegde (zie ook paragraaf 2.1.6).
355 10C/11 t/m 10E/11.

van de aangetroffen huizen aan de hand van de archeologische resten, historisch kaartmateriaal en archiefbronnen en door middel van vergelijkingen met gelijktijdige voorbeelden elders in den lande.

Perceel A447 – gelegen aan de oostzijde van het onderzoeksterrein – kon binnen de verbouwingsplannen slechts beperkt worden opgegraven. Slechts aan de achterzijde van de historisch bekende bebouwing, kon over de volle breedte van het perceel worden opgegraven. Door omstandigheden zijn aan de achterzijde de funderingen slechts minimaal gedocumenteerd. Vooraan bij de Langestraat restte slechts een relatief smalle strook aan de westzijde van het perceel. De aangetroffen archeologische resten van dit perceel zijn dan ook niet verwerkt in paragraaf 2.3. Toekomstige ontwikkelingen op dit perceel zouden nog kunnen leiden tot nader archeologisch onderzoek als aanvulling op de reeds beschikbare informatie.

Van perceel A449 – gelegen aan de westgrens van het onderzoekterrein – staan ons veel meer gegevens ter beschikking. Rond 1300 ving de bewoning hier aan met een driebeukig diep huis, al snel gevolgd door een driebeukig dwars huis, beide uitgevoerd in houtbouw. Nog voor het midden van de 14de eeuw brandde dit tweede huis tot de grond toe af, wellicht bij de stadsbrand van 1328. In de loop van de 14de of vroege 15de eeuw werd het perceel weer in gebruik genomen voor bewoning in de vorm van een diep dubbelpand dat nog minstens drie grote verbouwingen zou ondergaan, voordat het pand in 1925 plaats maakte voor de nieuwbouw van woonwarenhuis Spruyt.

Ook op perceel A448 – het middelste van de drie onderzochte percelen – dateert de oudste bebouwing rond 1300. Na een korte fase van een diep huis in houtbouw ontwikkelde zich hier de bebouwing van een vroeg bakstenen huis dat nog het meest weg heeft van een stadsstins, zoals we deze nog terug kunnen vinden in enkele Friese steden, maar ook nog zover zuidelijk als Haarlem. Aanvankelijk lijkt het huis te zijn gebouwd met het oog op een gecombineerd gebruik als licht weerbaar pakhuis en voornaam woonhuis, waarbij laatstgenoemde functie steeds meer overwicht kreeg op eerstgenoemde functie. Het huis past in de traditie van vroege (bak)stenen huizen uit de late middeleeuwen die ook elders in Nederland kan worden aangetroffen. Met name de groep van stadsstinsen in Friesland springt hierbij in het oog. Rond 1500 moet het pand op perceel A448 aan de Langestraat reeds tot de duurste huizen van Alkmaar hebben behoord. Op grond van aankomsttitels uit 1517 en 1531 kan geconcludeerd worden dat zowel perceel A448 als een groot deel van A449 binnen die jaren in handen kwamen van het steenrijke echtpaar Andries Willemsz van Oudshoorn en Van Sonnevelt en zijn vrouw Wilhelmina Paling. Waarschijnlijk waren zij het die het oorspronkelijke pand – in de akte van kwitantie van 1528 overigens 'principaelhuys' genoemd – lieten verbouwen tot een samengesteld diep huis met zijkamer en traptoren. Na hun overlijden werd de erfenis in de loop van de late 16de eeuw verdeeld en versnipperde het door hen aangekochte grondbezit met de daarop gelegen huizen al snel. De huizen en percelen ontwikkelden zich vanaf dat moment weer zelfstandig.
Al met al vormden de gecombineerde gegevens een schat van informatie, waarmee gepoogd is te komen tot een zo betrouwbaar mogelijke reconstructie van de ontwikkelingen op de betrokken percelen. Zonder de hulp van Willem van den Berg met het vinden en duiden van de oudste archiefstukken, was dit nooit zo goed gelukt. Daarvoor nogmaals bedankt Willem!

De in paragraaf 2.3 getoonde reconstructies kunnen in de toekomst in een digitale omgeving worden nagebouwd in driedimensionale vorm. Dit zou ongetwijfeld leiden tot nieuwe inzichten, maar valt helaas buiten de doelstellingen en mogelijkheden van dit onderzoek. We kunnen echter tevreden afsluiten met de constatering dat de bijzondere resultaten van deze moeizame opgraving reeds nu al hebben geleid tot nieuwe inzichten in de geschiedenis van Alkmaar, waaronder die van één van de meest bijzondere huizen die de stad gekend heeft!

2 Literatuur

Belonje, J., 1945: *Het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1544-1944,* Alkmaar (500-jarig Jubileumuitgave).

Berg, W.J. van den (red.) 1990:, Kadastrale atlas Noord-Holland 1832, dl.2, Alkmaar, Haarlem.

Berg, W.J., van den, 2020: *Chronologisch rapport Langestraat 66 (Het Reket), perceel Kad.A448*, in: Bergs eigen Historisch Kadaster Alkmaar 1493-1910, versie 22.06 (juni 2020).

Bijlsma, R., 1939: Bescheiden betreffende het geslacht van Oudshoorn van Sonnevelt in de zeventiende eeuw, in: *De Nederlandsche Leeuw*, jaargang 49 (1931).

Bitter, P., 1995: *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar,* Gemeente Alkmaar.

Bitter, P., 2007: Ommuurd, volgebouwd en uitgelegd, in: J. Vis, P. Bitter, H. Kaptein et al, *Geschiedenis van Alkmaar*, Zwolle, 64-90.

Bitter, P., N. de Jong-Lambregts & R. Roedema, 2010: *De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen in de Spanjaardstraat en de Langestraat (2007)*. RAMA 15, Gemeente Alkmaar.

Bitter, P. & G. van den Berg, 2014: *Onder 'De Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 18).

Bitter, P. & G. van den Berg, 2016: *Stukjes van het centrum. Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 23).

Bitter, P., 2016: *Schaven aan Alkmaar. 25 jaar archeologisch onderzoek in beeld*, Gemeente Alkmaar.

Boekwijt, H., 1990: Steinhäuser in 's-Hertogenbosch im 13. und 14. Jahrhundert, in: G.U. Ulrich (red.) 1990, *Hausbau in den Niederlanden. Bouwstenen voor oude woonhuizen in Nederland,* Marburg (Jahrbuch für Hausforschung Band 39), 173-186.

Dudok van Heel, S.A.C., 2012: Andries Willemsz van Oudshoorn en de Alkmaarse opdrachten aan Maerten van Heemskerck, in: *Face Book, Studies on Durch and Flemish portraiture of the 16th-18th centuries; liber amicorum presented to Rudolf E.O. Ekkart*, Den Haag, 45-54.

Geerdink, N., 2012: *Dichters en verdiensten. De sociale verankering van het dichterschap van Jan Vos (1610-1667)*, Hilversum.

Greevenbroek, J.Th.R. van, (red.) 1977: De voormalige bank van Lening te Haarlem, *Haarlems Bodemonderzoek* 5.

Gumbert-Hepp, M., en J.P. Gumbert, 2001: *Willem Procurator Kroniek*, Hilversum.

Hermans, T., 2016: *Middeleeuwse woontorens in Nederland. De bouwhistorische benadering van een kasteelvorm*, Hilversum.

Huiting, J.H., 2020: *Domeinen in beweging. Samenleving, bezit en exploitatie in het West-Utrechtse landschap tot in de Nieuwe Tijd*, proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

Jager, A. & M.W. Meijer, 1992: Het Amelandshuis te Leeuwarden. Verslag van het archeologisch onderzoek, in: *Leeuwarder Historische Reeks III*, 7-60.

Jager, A., 1996: Adelshuizen in Leeuwarden en de Klokslag, *Palaeohistoria 37/38,* Rotterdam, 521-536.

Janse, A., 2009: *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen*, Hilversum.

Janse, H., 1977: De bouwgeschiedenis van de voormalige Bank van lening te Haarlem, *Haarlems Bodemonderzoek* 5, 15-22.

Janssen, H.L., 1995: Kastelenbouw in het graafschap Holland, circa 1150-1300, in: Roever, M.B., de, 1995: *Het "Kasteel van Amstel". Burcht of bruggehoofd? Bijdragen over de dertiende-eeuwse funderings- en muurfragmenten aan de Amstelmonding*, Amsterdam.

Kaptein, R., 1942-43: Het geslacht Van Teylingen te Alkmaar, Amsterdam en Haarlem, *De Nederlandsche Leeuw* LX, 12-18, 50-60, 95-103, 131-136, 167-172, 220-230, 251-261; LXI, 9-17, 53-61.

Koldeweij, E. (red.), 2008: *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed.* Zwolle/ Zeist/ Amersfoort.

Langen, G.J. de & P.N. Noomen, 1996: Stinzen, states en versterkingen, in: Langen, G.J. de, J.A. Mol, P.N. Noomen & L. Oldersma (red.), 1996: *Verborgen verleden belicht. Introductie tot het historische en archeologische archief van Friesland*, Provincie Friesland, 43,45.

Meilink, P.A., 1951: *Het archief van de abdij van Egmond*, 's-Gravenhage (3 dln).

Meischke, R., 1988: *De gotische bouwtraditie*. Amersfoort.

Meischke, R., 1990: Städtischer Parzellenzuschnitt und Wohnhaustypen nach 1400, in; G.U. Ulrich, *Hausbau in den Niederlanden. Bouwstenen voor oude woonhuizen in Nederland*, Marburg (Jahrbuch für Hausforschung Band 39), 9-20.

Meischke, R., H.J. Zantkuyl, W. Raue & P.T.E.E Rosenberg, 1997: *Huizen in Nederland. Friesland en Noord-Holland. Architectuurhistorische verkenningen aan de hand van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser*, Zwolle/Amsterdam.

Mittendorf, E.S., 2009: Woningen met uitzicht. De ontwikkeling van een stedelijke wooncultuur in Deventer tussen de 9de en 13de eeuw, *Vitruvius* nr. 6, 32-39.

Noomen, P.N., 2009: *De stinzen in middeleeuws Friesland. en hun bewoners*, Hilversum (Middeleeuwse studies en. bronnen 94)

Penders, J., 2005:, "Bouwhistorisch onderzoek". In: Vredenberg, J. 2005: Monumentengids Harderwijk. Deel in de serie 'Monumenten in Gelderland', nr 6. Utrecht (Matrijs) & Arnhem (Gelders Genootschap), 2005. 31-40.

Schimmer, J., 1977; Opgravingen in de voormalige Bank van Lening, *Haarlems Bodemonderzoek* 5, 3-14.

Smit, P., 2001: Dr Petrus de Sonnaville (1765-1837): bestuurder, stadsarts van Alkmaar, dijkgraaf van de Schermeer, *Holland - Historisch Tijdschrift* 33 nr.4, 257-276.

Stenvert, R., G. Kolman, S. Broekhoven, S. van Ginkel-Meester & Y. Kuiper, 2000, *Monumenten in Nederland. Fryslân,* Zeist / Zwolle.

Temminck Groll, C.L., 1963: *Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht en hun relatie met die van andere noordwesteuropese steden*, 's-Gravenhage.

Toebast, J., 2008: De leemvloer in een boerderij, in: Koldeweij, E. (red.), 2008: *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed*. Zwolle / Zeist/ Amersfoort.

2 bijlage

1. Sporenlijst en stratigrafische matrix

Peter Bitter

Onderstaand worden per perceel en op volgorde van de spoorcode van deze publicatie, de sporen beschreven.
De bijgaande stratigrafische matrix geeft een overzicht van de sporen en hun dateringen (*tabel 1*). De dateringen zijn herleid uit de stratigrafische volgorde van de sporen (afdekkingen, oversnijdingen, bouwnaden; deze worden hieronder toegelicht), baksteensoorten (tenzij anders vermeld gaat het om sterk met geel dooraderde rode baksteen, ook wel als 'appelbloesem' of 'noga' betiteld), dendrochronologische dateringen (zie *bijlage 4*) en keramiekdateringen (zie de vondstenlijst in *bijlage 2*). Er wordt in de sporenlijst verwezen naar de spoornummers (voorafgegaan door een s) waarmee de sporen op de veldtekeningen zijn geadministreerd. De 'vondstnummers' (voorafgegaan door een V) zijn in het veld uitgedeeld voor zowel vondsten als monsternames, in één lijst doorgenummerd.
De sporen zijn in dit rapport gecodeerd door het periodenummer te combineren met een letter. Als de periode niet duidelijk is, worden de mogelijke periodenummers genoteerd.

N.B. het graafwerk van de opgraving was grotendeels niet dieper dan de bovenlaag, vanwege beperkingen in tijd en logistiek. In het hele onderzoeksterrein zijn hieronder nog oudere sporen ononderzocht in de bodem gebleven.

Kad. A449

A449, periode 1: 12de eeuw

1A: pakket klei met veenbrokjes en houtjes (s2056), bovenkant hoogste punt 0,10 m+NAP, onderkant 1,40 m-NAP (=lichtbruin overstromingspakket 12de eeuw in sites nabij); V83 in wp3 vl2 (vondsten datering 10de/12de eeuw),
1B: laag zwarte humeuze klei 15-40 cm dik (s2055 s2057 s3502), bovenkant 0,50 m-NAP ongeveer horizontaal, met plaatselijk een donkerbruin humeus bovenlaagje (bij s3502), op laag 1A; V47 V80 V84 V89 V90 (vondsten datering 10de/12de eeuw), bovenlaagje V80 V91 (vondsten datering 13de/ begin 14de eeuw).

A449, periode 2-3-4: circa 1290-1325

2A: twee pakketten kleiplaggen (s2053), bovenkant (waarschijnlijk geërodeerd) ca NAP en Noordwaarts aflopend naar 0,4 m-NAP op 6 m; V37 (vondsten datering 12de eeuw).
2B: mestkuil (s2054), ingegraven in 2A; V34 (vondsten datering 11de/12de eeuw), grondmonster V48.

3A: ophoging met donkerbruine klei en humeus zand (s2035, s2046), in vlak op 0,20 m+NAP, onder 4E (s2045), 50-80 cm dik, bovenkant 0,6/0,7 m+NAP, vanaf 4 meter uit basislijn (= 5 meter uit rooilijn Langestraat) N-waarts aflopend naar 0,15 m-NAP op 6 m; V28 V29 V33 V36 V38 V39 V40 V41 V42 (vondsten datering 12de/13de eeuw).
3B: kuil (s2050), ingegraven vanaf top van laag 3A (s2046), donkerbruine humeus zand, met op de bodem klei- en veenplaggen (s2051) en bovenin plek met witte as (nazakking? s2052).
3C/4: paaltje (s2047) vanaf onbekend niveau ingeslagen (vanaf top van 3A s2046?), op 4,9 m vanaf basislijn.
3D/4: paaltje 6 cm (s2048), vanaf onbekend niveau ingeslagen (vanaf top van 3A s2046?), op 2,3 m vanaf basislijn.
3E/4: paaltje 6 cm (s2049), vanaf onbekend niveau ingeslagen (vanaf top van s2046?), op 1,0 m vanaf basislijn.
3F/4: OW vlechtwerkwand (s2036), ingegraven in laag 3A (s2035).
3G/4: OW-vlechtwerkwand (s2037), deels schuin gedrukt, ingegraven in 3A (s2035) op 2,4 m ten N van 3F/4 (s2036), met bijbehorende palen (s2038 s2039) (huiswand?).
3H/4: ronde paal (s2038) diam ca 12 cm, bij vlechtwerkwand 3G/4 .
3J/4: ronde paal (s2039) diam ca 16 cm, bij vlechtwerkwand 3G/4.
3K/4: ronde paal (s2040) diam ca 16 cm, hoort bij 3G/4?
3L/4: paalgat (s2041).
3M/4: paalgat (s2042).

4E: ophoging zwart/donkerbruin humeus zand met puinplek erin (s2045 s2044 s2043), onder kleivloer 4F, bovenkant 0,8/0,9 m+NAP, vanaf 4 meter uit basislijn (= 5 meter vanaf rooilijn Langestraat) N-waarts aflopend naar 0,4 m+NAP op 6 m; V30 V31 V32 V35 V43 V45 V46 (vondsten datering eind 13de/ begin 14de eeuw).
4F: kleivloer (s2006), meer dan 10 cm dik, bovenkant 1,21 m+NAP oostwaarts 8 cm aflopend, beroet en geblakerd, loopt door van A449-W naar A449-O, op laag 4E, uit kleivloer V20 V44 (vondsten datering eind 13de/ begin 14de eeuw).
4G: haard rest van bakstenen (s2007), 30x14x5,5 cm, 1,24 m+NAP, in kleivloer 4F.
4H: haard met bakstenen stookvloer (s2016) 2,5 bij >0,7 m met ronde brandplek, baksteen 30x14x5,5 cm, in kleivloer 4F.
4i: ronde paal (s2012) diam ca 14 cm, door kleivloer 4F, vloer 1,13 m+NAP, 85 cm diep.
4J: ronde paal (s2013) diam ca 16 cm, door kleivloer 4F, vloer 1,16 m+NAP, 26 cm diep.
4K: ronde paal (s2014) diam ca 14 cm, door kleivloer 4F, 15 cm diep, in paalgat V25 (vondsten datering 13de/ begin 14de eeuw).
4L: ronde paal (s2015) diam ca 14 cm, door kleivloer 4F, vloer 1,10 m+NAP.
4M: bakstenen rand (s2010) in leemvloer 4F (voor wandje?), halve bakstenen ..x11,5x8 cm.
4N: rest van plank op zijn kant (S2011) in leemvloer 4F, O-W wandje?

Tabel 2 Stratigrafische matrix van de sporen uit opgraving 01LAN

Tabel 2 Stratigrafische matrix van de sporen uit opgraving 01LAN (vervolg)

	A448	A447-W	A447-O
1950	**11F** binnenwand in kelder 9F		**11G** septictank s4003
1800	**10S/11** goot inhoud *V4* (19) **10Q/11** waterput demping *V5* **10R/11** waterput **10o/11** keuken 2e fase **10P/11** straatje aansluitend **10N/11** keuken 1e fase **10M/11** waterkelder demping *V7* **10K/11** gangmuur, aansluitend **10L/11** bakstvloer 19x9x4	**10Y/11** dichtzetting osendrop A448-W en A447-O	**10W/11 Beerput 11** (geleegd) **10V/11** bakst huis 18x9x4
	10i trap in kelder	**10U beerput 1** 20,5x9,5x4,5 beer *V2* (17bc-1816)	
1650	**10J** straatje met drempel	**10T** bakst bijgebouw 22x11x5/6, tegels *V201* (17A), demp V3 (16d-18c)	
	9o poer **fase 2 traptoren** (1580/1597)		
	9M plavuizenvloer bij 9K **9L** muurtje		
1550	**9K** muur **fase 1 traptoren** (1517/1561)		
	9J wschl spil v torentrap fase 1 (in verband met 9i)		
	9i gebogen wand in kelder 9F **9H** klampwand in 9F 19x9,5x4 **9G** gewelf in 9F 20,5x10,5x5		
	9F nieuwbouw zijhuis, met grote kelder 20,5x10,5x5		
	A448-O in 1517 'leeg erf'		
1500			
	8C askuil		
	8B askuil *V12* (15B) door vloer 7K en muur 7J		
	8A herbouw zijhuis aanbouw tegen 4A (boog over 7L)		
1450			

	A448-O	A447-W	A447-O
1450	**7L beerput 2** beer *V200* (14B/15a-15B)	**7M** W-muur 22x10x5, voorste deel puinspoor	
	7i huis met eigen zijmuren 22,5x11x5, **7J** tussenmuur *V8-9 V14 V16* (14d/15), **7K** leemvloer *V13 V17* (15)	**7N/9** kleivloer aan straatzijde	
		7o/9 kuil	
1350	**7A** ophoging		

Tabel 2 Stratigrafische matrix van de sporen uit opgraving 01LAN (vervolg)

	A449-W	***A449-O***	***A448-W***
			6i/8 voorhuis: rest vloer plavuizen ongeglazuurd 24,5x24,5x4
			6G/8 plavuizenvl 1,38 m+NAP *V69*, op **6H/8** zandbed *V52* **BRANDSPOREN**
			6F/7 spoor gangwand
			6E/7 kleivloer 1,23+ (tegen 6A) *V55-56 V87 V114-115* (14B/15a)
			6D/7 kleivloer 1,28 m+NAP
			6C keienvloertje 0,87+ *V96*
			6B gl zand (plavuizen?) 0,8/0,9+ tegen 6A, op oph *V74 V85 V87*
			6A tussenmuur (op 5B/7) 28,5/29x13x6/7 inst *V77* (14A)
	resten houten huis op A449W+O, afgebrand:		**5C/6** mestkuil, door 4C bk 0,65+
1328?	**5A** as/brandlaag op 4F *V21-24 V103* (14A = 1328??)		**5B/6** kleivloer over 4C bk 0,6+ *V103*
	4i-4J-4K-4L palen en paalgaten in 4F *V25*	**4M** baksteen rand en **4N** plank in 4F, van wandjes?	**4C** tussenmuur 30x14x8 (puin *V73 V78* 14A) met **4D** bakstvloer 0,54 m+NAP
	4F kleivloer bk 1,21 m+ *V20 V44,* bakst haarden **4G** en **4H**		**4B** kleivloer 1,15 m+NAP *V50* (14)
	4E OPH zw hum zand/as, bk 0,8/0,9+ aflopend 0,4+ *V30-32 V35 V43 V45-46* (13d/14a)		**4A BAKST HUIS** 29/30x 14/15x 7/7,5 cm ok fund Zkant 0,6+ midden 0,3+ Nkant 0,12-
	3K/4-3L/4-3M/4 palen/paalkln		**3T** kleivloer *V68* (13d/14a) doorsn door 4A met **3U** haard 30x15/15,5x6,5/7,5
	3H/4-3i/4-3J/4 palen in 3A op ca 0,6 m+NAP		**3V** kuil, in 3S
	3G/4 OW-vlechtwerkwand op 3A op ca 0,6 m+NAP		**3S** lagen (+verspitte vloeren)
	3F/4 OW-vlechtwerkwand		**3Q-3R** kleivloeren 0,95+ en 0,8+, onder 3T *V70 V100-101 V110 V113 (13d/14a)*
	3C-3D-3E/4 palen in 3A		**3P** paalkuil in 3N *V79*
	3B kuil, op bodem plaggen en bovenin as		**3N** OPH dbr hum klei bk 0,4+ *V81-82 V88 V117* (13d/14a)
	3A OPH dbr hum zand, bk 0,6/0,7+ naar N aflopend naar 0,15- *V28-29 V33 V36 V38-42* (10/13)		
1290/ 1300	**2B/3** mestkuil s2054, ingegraven in 2A		
	2A OPH 2 pakketten kleiplaggen ca NAP naar N tot 0,4- *V37*		
12de	**1B** humeuze laag (bouwvoor?) *V47 V80 V84 V89-91* (13d/14a)		
	1A overstromingsdek, bk 0,1-, ok 1,4- *V83* (10/12)		

A449, periode 5: circa 1328 ?
5A: asplekken/brandlaag (s2008 s2009 s2017 s2018 s2019 s2020) op vloer 4F, V18 V21 V22 V23 V24 (vondsten datering eind 13de/ begin 14de eeuw).

Kad. A449-West

A449-West, periode 9: circa 1450-1550
9A-a: O-zijmuur (s2001 en s2023), deels verstoord door betonbouw, 1,5-steens (geen baksteensoort), op vloer 4F.
9B: OW-muur (s2002, achtergevel?), steens (geen baksteensoort), doorsneden door 9D (stortkoker BP3).
9C: N-muur en hoek van O-zijmuur van bijgebouw (s2005), over 9D (beerput 3) heen, met ingemetseld rest van stortkoker in N-muur, O-muur in lijn met stortkoker van 9D (s2004).
9D/10: BEERPUT 3 (s2003), halfsteens rood 15,5x7,5x4 cm diam inw 2,4 m, onderkant bodem 1,03 m-NAP (diep!), koepel ontbreekt, resten van hangkoker op koepelaanzet aan Nkant, secundair forse uitgebouwde koker 0,8 x 1,4 m aan Z-kant (s2004 ='beerput 4') rode baksteen 15,5x7,5x4 cm, door muur 9B; baksteenmonster van stortkoker V19, bovenlaag V26, beerlaag (put en stortkoker samen) V27 (vondsten beerlaag 2de helft 16de/ begin 17de eeuw, wat materiaal uit 2de helft 18de eeuw mogelijk secundaire demping).

A449-West, periode 9 of 10: circa 1450-1800
9E/10: BEERPUT 6 (s2031), halfsteens (geen baksteensoort) drupelvorm diam inw ca 2,2 m, met stortkoker in ZO-hoek, orientatie van hoek waarschijnlijk in lijn met zijmuur 9A aan Okant, grotendeels verstoord door kelder 11A en betonpaal; beerlaag V57 (een enkele scherf datering 16de/18de eeuw).

A449-West, periode 10 of 11: circa 1650-1950
10A/11: goot N-waarts afwaterend naar Nieuwesloot (s2034, aanwezig van 12,5 tot 25 m vanaf basislijn, van 1,23 m+NAP aflopend naar 1,03 m+NAP), langs O-kant perceel waarschijnlijk in steeg, halfsteens wanden rode baksteen 17,5x7,5x4 cm, bodem natuurstenen plavuizen 22x22x6 cm (uitmonding in Nieuwesloot niet gezien in 2012 - Bitter/Van den Berg 2016 fig.7).

A449-West, periode 11: circa 1800-1950
11A: grote kelder (s2032, diepte onbekend), 1,5-steens 18x9x3 cm, in verband met 11B, inwendig gepleisterd, naderhand binnenwand klamp steens rode baksteen 18,5x8,5x3,5 cm.
11B: aanzet van (tuin?)muur Z-waarts (s2033), in verband met 11A.

Kad. A449-Oost

A449-Oost, periode 7: circa 1350-1450
7B/8: W-zijmuur (s2021 s2022) 2-steens 22/23x10x5 cm 1 laag (met 1x vertanding van opgaand muurwerk), onderkant 1,07 m+NAP, op vlijlaag grijs zand en mortel, met 20 cm osendrop t.o.v. buurpand (muur 9A). Vervolgd als puinspoor (s2025), zichtbaar tot 15 m uit basislijn (16 m vanaf straat).
7C/8: OW-muur (s2026), mogelijk in verband met 7B.
7D: BEERPUT 7 (s2027), halfsteens 21x10x5 cm, licht ovaal diam inw 2,3-2,5 m, met rest van koepel, steunmuurtjes voor hangkoker op koepelaanzet Ozijde, onderkant bodem 1,40 m-NAP (!), baksteenmonster V65, bovenlaag V63, beerlaag V64 (weinig vondstmateriaal, datering 15de of 16de eeuw).

A449-Oost, periode 9: circa 1550-1650
9A-b: W-zijmuur resten (s2023 s2001) en aanzet achtermuur, met aansluitend op W-muur de bakstenen bodem van osendrop/goot (s2024,geen baksteensoort) tussen A449-W en -O.

A449-Oost, periode 10 of 11: circa 1650-1950
10B/11: waterput (s2029), halfsteens halve stenen (geen baksteensoort), diam inw 0,75 m.
10C/11: halfsteens muurtje (s2030) op achtererf, gele baksteen 19x9x4 cm, waarschijnlijk restant van een waterkelder..
10D/11: waterkelder (s2028) tegen W-erfgrens, inw 1,3 x 2,4 m, tongewelf met mangat in ZW-hoek, halfsteens gele ijsselsteen.
10E/11: waterkelder (s2059) middenin achtererf, deels verstoord door 20ste-eeuwse buizensleuf, inw ..x2,2 m, tongewelf, gele ijsselsteen.
10Z/11: muurrestant, halfsteens (baksteenkleur en -formaten niet gedocumenteerd).

A449-Oost, periode 11: circa 1800-1950
11C: bakstenen poertje van 3 stenen (s2028, voor vloerbalk?; geen baksteensoort) naast 7D (BP 7).

Kad. A448-West

A448-West, periode 3-4: circa 1290-1325
3N: ophoging grijze kleikluiten (s3032), bovenkant 0,2/0,4 m+NAP (=3A s2046?), =ophoging pakket van 2 lagen donkerbruine humeuze klei (s3503), op 1B, tot 0,4 m+NAP; V81 V82 V88 V117 (vondsten datering 14de eeuw).
3P: paalkuil met houten paal (s3504), ingegraven in laag 3N, onder ophoging 5A; insteek V79 (vondsten datering 13de/ begin 14de eeuw).
3Q: kleivloer (s3043) 3 cm bovenkant 0,8 m+NAP, op egalisatielaag donkerbruin humeus zand, onder kleivloeren 3R en 3T; V100 V113 (vondsten datering 10de/ 13de eeuw).
3R: kleivloer (s3044) 3 cm bovenkant 0,95 m+NAP, op egalisatielaag donkerbruin humeus zand, onder kleivloer 3T en op kleivloer 3Q; V70 V101 V110 (vondsten datering 13de/ begin 14de eeuw).
3S: twee lagen donkergrijze klei en puingruis (s3045 en s3046: verspitte kleivloeren 3Q en 3R?), met 1 fr plavuis 2,5 cm dik); V71 V72 V111 V112 (vondsten datering 1ste helft 14de eeuw).
3T: kleivloer bovenkant 1,13 m+NAP O-waarts naar aflopend naar 1,07 m+NAP, doorsneden door insteek van muur 4A; V68 (vondsten datering eind 13de/ begin 14de eeuw).
3U: rest van stookvloer van vrij liggende haard (s3006) in kleivloer 3T, baksteen 29/30x15/15,5x6,5/7,5 cm, bovenkant 1,17 m+NAP; baksteenmonster V67; NB1 haard tegen huidige rooilijn aan - oor-

spronkelijk liep het huis dus onder de straat door! NB2 vrijliggende haard dus geen verdieping.
3V: kuil (s3503), in laag 3S (s3045).

4A: Bakstenen huis, 29/30,5x14/14,5x7/7,5 ..x13,5/14x6,5/7 cm, op staal: voorste deel, middendeel en achterste deel ivm oorspronkelijk talud vanaf de straat stapsgewijs dieper gefundeerd en vloerhoogten idem versprongen (eerste deel vanaf straat tot 3,6 m uit basislijn ondiep onderkant 0,6 m+NAP en middendeel tussen 7,0 en 12,3 m uit basislijn onderkant 0,32 m+NAP en noordelijk deel tot achtergevel onderkant 0,06/0,12 m onder NAP), funderingen onderop 2x vertand, op staal, noordelijk deel verspringing (voor oudste vloerniveau?) op 0,35 en 0,45 m+NAP; O-muur en achtermuur aan N-kant (s3003, s3035) 1,5-steens (in blindnissen steens) met onderste deel 3- of 4-steens breed, blindnissen op (5,1?)-7,0 m en 7,7-9,6 m en 10,2-(12,1?) m en 12,75-(14,65?) m uit basislijn, W-zijmuur (s3001, s3002) sterk verstoord door betonbouw met deel blindnis vanaf 4,15 m uit basislijn (andere blindnissen niet herkenbaar); baksteenmonster V59, insteek (s3048, van muur s3001) doorsnijdt kleivloer 3T, uit insteek V109 (vondsten datering 13de/ begin 14de eeuw).
4B: grijze kleivloer (s3007) op onderlaag donkergrijze klei (s3004), sluit aan op s3001, over s3005-3006 heen, 8-20 cm dik bovenkant 1,15 m+NAP, uit s3004 V50 (vondsten datering 14de eeuw).
4C: OW-tussenmuur (s3021), waarschijnlijk behorend bij eerste bouw van 4A, op 3 m van achtermuur (s3003), 1,5 steens 30x14,5x7,5 cm zonder vertandingen, onderkant 0,10 m+NAP, geel zand vlijlaag en insteek, aan N-kant er tegenaan omgetrokken muurrest (s3023 s3501); baksteenmonster V93, grondmonster mortelspecie V76, insteek V78 (vondst datering 14de eeuw), tussen het puin (s3501) V73 V75 met o.a. gebrandschilderd vensterglas (vondsten datering 1ste helft 14de eeuw).
4D: baksteenvloer (s3022) in achterste vertrek achter 4C, sterk verbrokkelde baksteen 6,5 cm dik, sluit aan op tussenmuur 4C, bovenkant 0,54 m+NAP, baksteenmonster V92.

A448-West, periode 5-6: circa 1325-1350
5B/6: ophoging/egalisering (s3031, V103: vondsten datering 13de/ 1ste helft 14de eeuw), voorafgaand aan kleivloer (s3024) ca 15 cm dik, bovenkant 0,6 m+NAP (ook halverwege het pand in coupe OP-KL-LM maar niet zuidelijker), over gesloopte muur 4C en vloer 4D, sluit aan op huismuur 4A.
5C/6: mestkuil (s3506), op 5B/6.

6A: OW-tussenmuur (s3020), secundair tov 4A, staat op kleivloer 5B/6 (vermoedelijk gebouwd in een ophogingslaag op die vloer dus niet erbij horend), steens 28,5/29x13(?)x6/7 cm met veel halve stenen, onderkant 1x vertand naar 1,5-steens, onderkant 0,45 m+NAP op puingruisbed, kleivloer 6E/7 sluit erop aan met mogelijk aanzet deuropening aan W-kant; baksteen-monster V94, insteek V77 (vondst datering 14de eeuw). Relatie waarschijnlijk met dunne laag puingruis (s3028) 3-5 m, op kleivloer 5B/6 (verbouwing van pand? Relatie met bouw tussenmuur 6A?).

6B: rest plavuizenvloer (s3029) achterin pand: geel zandlaagje met een enkele 'losse' rode plavuis, bovenkant ca 0,8/0,9 m+NAP, sluit aan op muur 6A (s3020), op een egalisatielaag donkerbruine klei V74 V85 V87 (vondsten datering 14de/15de eeuw; V74 stukje loodstrip voor vensterglas)
6C: reeks keistenen (s3026) in achterste vertrek tegen Omuur 4A, bovenkant 0,87 m+NAP (werkvloertje?), ertussen V96 (potscherf 14de/15de eeuw)

A448-West, periode 6 of 7: circa 1325-1450
6D/7: grijze kleivloer in middendeel van pand (s3010), bovenkant 1,30 m+NAP (=6E/7?).
6E/7: grijze kleivloer in achterdeel (s3015), bovenkant 1,23 m+NAP (=6D/7?), sluit aan op 4A en tussenmuur 6A, op onderlaag grijze en donkerbruine klei met mortel, as en houtskool (s3018 s3030); uit kleivloer V55 V56 V115 (vondsten datering tweede helft 14de eeuw, o.a. randscherf Spaans goudluster kom), uit onderlaag (s3030) V86 V114 (vondsten datering tweede helft 14de/ begin 15de eeuw).
6F/7: NZ-rij bakstenen op hun kant (s3019, geen baksteensoort), waarschijnlijk fundering voor houten gangwand mogelijk in 6H/8, insteek geel zand (= zandlaag plavuizenvloer 6H/8?), in vlak op 1,28 m+NAP.

A448-West, periode 6 of 7-8: circa 1325-1550
6G/8: plavuizenvloer (s3011) in middendeel, rood ongeglazuurd 25x25x3,7 cm, bovenkant 1,48 aflopend naar 1,38 m+NAP, op geel zandbed op kleivloer 6D/7, sterk geblakerd en beroet (brandplekken van ingestorte balken herkenbaar); uit zandbed V69 (vondsten datering 2de helft 13de/ 14de eeuw).
6H/8: laagje geel zand (s3017) in achterdeel van het pand (vlijlaag voor baksteen- of plavuizenvloer?), bovenkant ca 1,25 m+NAP, op kleivloer 6E/7; V52 (vondsten datering 14de/15de eeuw).
6i/8: plavuisresten (s3008) aan de straatzijde in losse grond op kleivloer 4B, rood ongeglazuurd 24,5x24,5x4 cm; baksteenmonster V62

A448-West, periode 7: circa 1350-1450
7F: tonput (s3050) diam 0,5 m, 3 tonnen op elkaar, bovenkant 0,41 m+NAP, onderkant 1,40 m-NAP; dendro V215 (dateringen 1367 +9/-6 en 1377 +9/-6), zand demping V214 (vondsten datering eind 14de/ 1ste helft 15de eeuw).

A448-West, periode 7 of 8: circa 1350-1550
7E/8: BEERPUT 5 (s2060) tegen de NW-hoek van huis 4A, op het achtererf A449-O, halfsteens 22,5x11x5/5,5 cm, rond diam inw 2,3 m, onderkant bodem 0,56 m-NAP, deels verstoord door beton (waarschijnlijke plek van de stortkoker aan de O-kant verstoord); beerlaag V49 (vondsten datering 2de helft 15de en 1ste helft 16de eeuw).
7G/8: driekwart-ronde constructie (s3025) inpandig tegen achtergevel 4A, nog slechts 2 steenlagen hoog steens 21/22x11x5 cm, onderkant 0,70 m+NAP, diam inw 1,4 m (trap? Geen oven want er is geen as); baksteenmonster V95.

7H/8: secundaire doorbraak (s3027) in achtermuur 4A, ter hoogte van 7G/8 (relatie?), met plavuisjes betegeld, met ten westen ervan secundair opgaand muurwerk (s3049) 22,5x10,5x5 cm, baksteenmonster V116.

Kad. A448-Oost

A448-Oost, periode 7: circa 1350-1450

7A: ophoging s1036. donkerbruin hum. zand/klei.
7i: bakstenen huis, 2-steens 22/23x10,5/11,5x5/5,5 cm, onderin 2x vertand onderkant 0,85/0,96 m+NAP: O-zijmuur (s1001), achtermuur met aanzet van O-zijmuur (s1017) steens doorsneden door muur 8A baksteenmonster V10; NW-hoek funderingen met aanzet W-zijmuur (s3041) baksteenmonster V58; kleivloer 7K hoort er mogelijk bij (of is ouder); gebouwd met 7L beerput 2 (datering 2de helft 14de of begin 15de eeuw).
7J: OW-muur tussenmuur (s1004), doorsnijdt kleivloer 7K, doorbroken door muur 8A en betonpaal, onderkant 1,0 m+NAP 4 steenlagen 2-steens 22x10x5 cm met 2x brede vertandingen, insteek doorsnijdt vloer s1018; eronder/insteek V16 (vondsten datering 14d/15), natuursteen bouwfragment ingemetseld V14, baksteenmonster V11, in sloopspoor V8 (vondsten datering eind 15de en 16de eeuw), op muurrest V9 (achtkantige rode plavuis 20,5 cm breed en 2,5 dik).
7K: kleivloer (s1018) bovenkant ca. 1,4/1,5 m+NAP, doorsneden door de insteek van muur 7J, behoort bij huis 7i of mogelijk ouder; op de vloer V13 V17 (vondsten datering 2de helft 14de/ 15de eeuw, o.a. rood aardewerken lavabo).
7L: BEERPUT 2 (s1016) halfsteens, rond diam inw 2,4 m, geen stortkoker gezien (hangkoker?), koepel ontbreekt waarschijnlijk door bouw van muur 8A met grondboog over de beerput heen, beerputwand aanwezig tot 1,0 m+NAP, onderkant bodem beerlaag 1,34 m-NAP; beerlaag V200 (vondsten datering 2de helft 14de/begin 15de tot begin 16de eeuw), puinlaag op gesloopte koepel V6 (vondsten datering 2de helft 18de eeuw).

Kad. A448

A448, periode 8: circa 1450-1550

8A: Nieuwbouw op A448-Oost van huis met gelijke breedte en iets grotere lengte: achterste helft pand (s1002) vernieuwd met O-zijmuur en achtergevel op 17,5 m vanaf straat, 1,5-steens onderkant 0,26 m+NAP, gebouwd met grondboog over 7L beerput 2 heen (koepel gesloopt, demping beerput 2de helft 15de eeuw) naar een poer (s3042) ingestoken in de NO-hoek van de fundering (4A) van buurpand ten W, 22,5/23,5x10x5 cm, onderkant 1,17 m+NAP, baksteenmonster V15.
8B: askuil (s1019) vol witte as, door kleivloer 7K, tegen muur 7J.
8C: grote kuil (s1013) vol as en puin, door muur 7J; V12 (vondsten datering 2de helft 15de eeuw).
8D: dun grijs kleidek (1 cm dik) met erop een mortellaagje (s3012 en s3016), over verbrande plavuizenvloer 6G/8 (voor baksteenvloer?); V53. Erop een paar losse bakstenen..x13x6,5/7 cm.
8E: BEERPUT 9 (s3053), halfsteens (geen baksteensoort) licht ovaal diam inwendig 3,4/3,8 m, onderkant 1,40 m-NAP; later overbouwd en vervangen door 10F beerput 8 op exact dezelfde plek, beerlaag V104 (vondsten datering 2de helft 15de/ begin 16de eeuw).
8F: afvalbak/ vuilniskuil met beer en puin (s3055, 'beerput 10') gebouwd direct achter beerput 8E, rechthoekig 1 bij 2,4 m naar onderen toe taps versmald, steens 21,5x10,5x5,5 cm, bovenkant wand 0,94 m+NAP, met aan N-kant een ingemetselde ton (diam 75 cm) als stortkoker, O-wand gaat in verband Z-waarts door als muur van keuken of tuinmuur (doorbroken door 10F beerput 8), onderkant 0,36 m+NAP, deels verstoord door betonnen septictank s3056; baksteenmonster V99, beerlaag V105 en grondmonster V106; beer (vondsten datering 2de helft 14de/ 1ste helft 15de eeuw) komt mogelijk uit leging van 7E/8.

A448, periode 9: circa 1550-1650

9F: kelder (s1005 s3036) onder voorhuis, O-zijmuur gebouwd pal tegen de fundering van buurpand 4A, halfsteens 20,5x10,5x5 cm, gepleisterd, op de bodem latere rode plavuizen (11E).
9G: 1e verbouwing van kelder 8B: ingebouwde gewelfribben (s3037, oorspronkelijk was er geen gewelf maar balklaag?) tegen eerste pleisterlaag in kelder 9F, met aanzetten voor twee traveeën kruisribgewelven, baksteen 20,5x10,5x5 cm, inwendig weer gepleisterd; baksteenmonster V102.
9H: 2e verbouwing van kelder 9F: steens klampmuur (s3038) tegen de wanden van 8B, rode baksteen 19x9,5x4,5 cm (ivm lekkage?); baksteenmonster V61.
9i: 3e verbouwing van kelder 9F: halfsteens gebogen muur (s3039) binnenlangs in de kelder mogelijk vanwege bouw traptoren (staat op kaart Jacob van Deventer 1561), gele ijsselsteen 19x9x4 cm, gepleisterd, holtes opgevuld met geel zand; uit geel zand V60 (vondst datering ca 18de eeuw).
9J: mogelijke spil van torentrap fase 1, in verband met 9i gemetseld.
9K: mogelijk muurfragment van traptorn fase 1.
9L: OW-muurtje (s1012, achterkant aanbouw?) waar vloer 9M op aansluit, 1-steens (geen baksteensoort).
9M: plavuizenvloer (s1011), rode plavuizen 23x23x3 cm, bovenkant 1,35 m+NAP, oversneden door baksteenvloer 10J.
9N: steens muurtje (s3013) rond ruimte tegen W-muur waarschijnlijk voor spiltrap, baksteen 21,5x10x5 cm, inwendig grijswit gepleisterd, inw donkergeel zand waarschijnlijk van plavuizenvloertje, aangelegd door vloer s3011 heen; baksteenmonster V54.
- **9o**: zwaar metselblok/poer met drempel (s1010), waarschijnlijk aanzet spiltrap bovenkant 1,40 m+NAP, onderkant 1,02 m-NAP.
Fundering voor traptoren 2de bouwfase tussen 1561 (kaart Jacob van Deventer) en 1603 (anoniem schilderij van Beleg van Alkmaar, Stedelijk Museum Alkmaar).

A448, periode 10: circa 1650-1800

10F: BEERPUT 8 (s3054), vervangt 8L beerput 9, halfsteens met koepel steens 19x10x4 cm, rond diam inw 3,8 m, met grote glijkoker van 2 m lang aan W-kant komt op 0,40 m-NAP in beerputwand uit; bak-

steenmonster V97, beerlaag (incl BP9) V104 (vondsten datering 2de helft 15de/ begin 16de eeuw tot begin 20ste eeuw; bouw beerput 2de/3de kwart 17de eeuw ivm gering aantal vondsten uit die tijd?).
10G: muurwerk van aangebouwd hok (s3051) pal tegen 10F beerput 9, steens 21,5x10,5x5 cm, met daarin baksteenvloer (s3052) rood 21,5x10x4,5, bovenkant 1,06 m+NAP; baksteenmonster V98.
10i: keldertrap (s1007) aan Nkant kelder 8B, gele klinkers 18x7,5x3 cm.
10J: baksteenvloer/ plaatsje (s1008) achter kelder 8B, zachte rode baksteen 19,5x9x4,5 cm, bovenkant 1,46 m+NAP, sluit aan op trap 10J, met aan de N-kant een drempel (s1009, trapaanzet in toren?) van ijsselsteentjes en plavuizen op hun kant

A448, periode 10 of 11: circa 1650-1950
10H/11: waterkelder (s3058) gebouwd 80 cm ten N van 8G, halfsteens ijsselsteen, inw 1 m breed, lengte onbekend.
10K/11: NZ-muurtje (s1014) van inpandige gang, halfsteens (geen baksteensoort), vloer 10l/11 sluit erop aan.
10L/11: baksteenvloertje (s1015) in visgraatpatroon, rode baksteen 19x9x4 cm, bovenkant 1,48 m+NAP.
10M/11: waterkelder (s1020) aan N-kant tegen achtermuur 8A in verlengde van gang 10K/11, waarschijnlijk behorend bij bijgebouw 10P/11, gele ijsselsteen; circa insteek (pal naast s1020) V211, demping V7 (vondsten datering 20ste eeuw).
10N/11: funderingen (s1024 s1026) van bijgebouw (zomerkeuken?) achter 8A aan O-kant, 2-steens, O-muur loopt N-waarts door als O-tuinmuur, W-muur over BP 2 heen naar midden van achtergevel 8A; met restant van herbouwfase 10O/11; O-muur van eerste fase doorgraven door waterkelder 10m/11.
10o/11: restant van herbouwfase (alleen W-muur s1025), poertje (s1027) waarschijnlijk voor houten vloer.
10P/11: baksteenstraatje (s1030), achter bijgebouw 10N/11, rode baksteen 19,5x9x3,5 cm, bovenkant. 1,10 m+NAP.
10Q/11: bakstenen waterput (s1028) diam inw 0,7 m, steens rode baksteen 19x8,5x4 cm, koepel ontbreekt, bovenkant baksteenwand 1,35 m+NAP, doorsnijdt 10P/11; demping grond V5 (vondst datering 17de/ 1e helft 18de eeuw).
10R/11: bakstenen waterput (s1031) diam inw 1,3 m, halfsteens vnl halve rode stenen 19,5x7,5x4,5 cm, met rest koepel aanzet koepel op 1,20 m+NAP, zandvulling.
10S/11: bakstenen goot (s1032) Nwaarts naar Nieuwesloot, achter bijkeuken, over (tuin)muur 10N/11 heen, steens wanden ijsselsteen 18,5x8x4 cm, plavuizen bodem 19,5x19,5x2,5 cm; komt uit in Nieuwesloot (uitmonding gevonden in 2012 - Bitter/Van den Berg 2016 fig.7-8 en 37: spoor 7A); uit de goot V4 (vondst datering 19de eeuw).

A448, periode 11: circa 1800-1950
11D: rioolgoot (s3057) N-waarts langs W-kant perceel, als overloop vanaf beerput 10F of overloop van septictank 11E; komt uit in Nieuwesloot (uitmonding gevonden in 2012, zie Bitter/Van den Berg 2016 fig.7-8 en 37: spoor 7B).
11E: betonnen septictank (s3056), deels door 10F.
11F: 4e verbouwing van kelder 9F: verkleining met steens binnenmuur (s1006 s3040), gele ijsselsteen 19x9x4 cm; tegen muur verkleining (s1006) en op de bodem rode plavuizen 21,5x21,5x3 en 18x18x3 cm.

Kad. A447-West

A447-West, periode 7: circa 1350-1450
7M: W-zijmuur (s1021) 1,5 steens 22x10x5 cm, bovenkant 1,47 en onderkant 0,84 m+NAP, doorsneden door muur 8A.

A447-West, periode 7 of 8-9: circa 1350-1650
7N/9: kleivloer (s1501) aan straatzijde, bovenkant 1,43 m+NAP, doorsneden door uitbraakspoor van muur 7M.
7o/9: ondiepe kuil/laag omgespitte grond met kleibrokjes (s1502 =verspitte vloer 7N/9).

A447-West, periode 10: circa 1650-1800
10T: funderingen (s1022) van rechthoekig bijgebouw met plavuizenvloer, 8,5 m diep met tussenmuur in twee vertrekken verdeeld, diep gefundeerd onderkant 0,59 m+NAP, 1,5-steens gele baksteen 21,5/22x10,5/11x4,5/5 cm, plavuizen ook tegen O-zijmuur, wandtegels (alleen?) tegen Z-muur; baksteenmonster baksteen V66, wandtegels V201 1ste helft 17de eeuw (hergebruikt?), puinlaag demping V3 (grote hoeveelheid fijn gebroken vondstmateriaal datering van eind 16de tot 2de helft 18de eeuw).
10U: beerput 1 (s1023), steens 20,5x9,5x4,5 cm, ovaal diam. inw. 1,9/ 2,4 m, deels uitgebouwde stortkoker ZW-hoek op gemetselde steunen in de putwand, stortkoker baksteen als beerput maar steunmuurtjes secundair 21x10x4 cm; V1 bovenlaag (vondsten datering 1ste helft 19de eeuw, plus opspit uit beerlaag), V2 beerlaag (vondsten datering 2de/3de kwart 17de tot begin 19de eeuw).

Kad. A447-Oost

A447-Oost, periode 10 of 11: circa 1650-1950
10V/11: W- en N-muur (s4001) van gebouw, 2-steens rode baksteen 18x9x4 cm; baksteenmonster V118.
10W/11: beerput 11 (s4002, geen baksteensoort), rond diam inw 2,1 m met uitgebouwde stortkoker O-kant tegen perceelgrens, ooit al door schatgravers geleegd.

A447-West, periode 11: circa 1900-1950
11G: betonnen septictank (s4003), naast 10W/11.

2 bijlage

2. Vondstenlijst

Rob Roedema en Peter Bitter

De onderstaande vondstenlijst (*tabel 6*) geeft een beschrijving van vondsten en monsters, geordend per perceel en daarin op de chronologische volgorde van de spoorcodes. Bijgaande tabel geeft een concordantie van de vondstnummers met de spoorcodes (*tabel 3*). Het vondstmateriaal is geïnventariseerd in deze bijlage maar wordt nader geanalyseerd in hoofdstukken 6, 9, 10 en 11 t/m 16.
De vondsten worden beschreven met de codes van het Classificatiesysteem voor Middeleeuws en Postmiddeleeuws keramiek en glas, ook bekend als het 'Deventer systeem'. Ze worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor materiaal, een drielettercode voor hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen, eventueel een letter voor een aanvullende aanduiding (*tabel 4* en *tabel 5*).
Andere afkortingen zijn: fr fragment, rfr randfragment, wfr wandfragment, bfr bodemfragment.
De dateringen worden aangeduid als jaartal of per eeuw (cijfer), halve eeuw (hoofdletter A of B) of kwart eeuw (kleine letter a, b, c of d).

Tabel 3 Concordantie van de Vondstnummers met de Spoorcodes

01LAN Vnr	SPOORCODE	
1	10U	A447-W
2	10U	A447-W
3	10T	A447-W
4	10S /11	A448-O
5	10Q /11	A448-O
6	7L	A448-O
7	10M /11	A448-O
8	7J	A448-O
9	7J	A448-O
10	7i	A448-O
11	7J	A448-O
12	8B	A448-O
13	7K	A448-O
14	7J	A448-O
15	8A	A448-O
16	7J	A448-O
17	7K	A448-O
19	9D	A449-W
20	4F	A449
21	5A	A449
22	5A	A449
23	5A	A449
24	5A	A449
25	4K	A449
26	9D	A449-W
27	9D	A449-W
28	3A	A449
29	3A	A449
30	4E	A449

01LAN Vnr	SPOORCODE	
30	4E	A449
31	4E	A449
32	4E	A449
33	3A	A449
34	2B	A449
35	4E	A449
36	3A	A449
37	2A	A449
38	3A	A449
39	3A	A449
40	3A	A449
41	3A	A449
42	3A	A449
43	4E	A449
44	4F	A449
45	4E	A449
46	4E	A449
47	1B	A449
49	7E /8	A448-W
50	4B	A448-W
52	6H /8	A448-W
53	8D	A448-W
54	9N	A448-W
55	6E /7	A448-W
56	6E /7	A448-W
57	9E /10	A449-W
58	7i	A448-O
59	4A	A448-W
60	9i	A448-O

Vervolg tabel 3

01LAN Vnr	SPOORCODE	
61	9H	A448-O
62	6i /8	A448-W
63	7D	A449-O
64	7D	A449-O
65	7D	A449-O
66	10T	A447-W
67	3U	A448-W
68	3T	A448-W
69	6G /8	A448-W
70	3R	A448-W
71	3S	A448-W
72	3S	A448-W
73	4C	A448-W
74	6B	A448-W
77	6A	A448-W
78	4C	A448-W
79	3P	A448-W
80	1B	A448-449
82	3N	A448-W
83	1A	A448-449
84	1B	A448-449
85	6B	A448-W
86	6E /7	A448-W
87	6B	A448-W
88	3N	A448-W
89	1B	A448-449
90	1B	A448-449
91	1B	A448-449

01LAN Vnr	SPOORCODE	
92	4D	A448-W
93	4C	A448-W
94	6A	A448-W
95	7G /8	A448-W
96	6C	A448-W
97	10F	A448-W
98	10G	A448-W
99	8F	A448-W
100	3Q	A448-W
101	3R	A448-W
102	9G	A448-O
103	5A	A449
104	8E/10F	A448-W
105	8F	A448-W
109	4A	A448-W
110	3R	A448-W
111	3S	A448-W
112	3S	A448-W
113	3Q	A448-W
114	6E /7	A448-W
115	6E /7	A448-W
116	7H /8	A448-W
117	3N	A448-W
118	10V /11	A447-O
200	7L	A448-O
201	10T	A447-W
214	7F	A448-W
215	7F	A448-W

Tabel 4 Codering van materiaalgroepen van keramiek en glas volgens het Classificatiesysteem.

code	omschrijving
s5	steengoed 5 (proto-steengoed)
s4	steengoed 4 (bijna-steengoed)
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)
s7	aziatisch steengoed
pi	Pingsdorf-type aardewerk
wm	wit maaslands aardewerk
bg	blauwgrijs aardewerk
kp	kogelpotaardewerk
g	grijs aardewerk
r	rood aardewerk
w	wit aardewerk
wa	Werra aardewerk

code	omschrijving
we	Weser aardewerk
m	majolica uit de Nederlanden
f	faïence uit de Nederlanden
fb	biscuit voor faience uit de Nederlanden
i	Italiaanse faience
fr	Franse faience
sp	Spaans tinglazuuraardewerk
p	Aziatisch porselein
ep	Europees porselein
iw	industrieel wit aardewerk
ir	industrieel rood aardewerk
iz	industrieel zwart aardewerk
s3	steengoed 3 (industrieel)
gl	glas

Tabel 5 Afkortingen

code	hoofdvorm	code	hoofdvorm	code	hoofdvorm	code	hoofdvorm
bak	bakpan	kan	kan	lek	lekschaal	stk	steelkom
bee	beeld	kap	kachelpan	mai	maigelein	str	strijkglas
bek	beker	kar	karaf	min	miniatuur	tes	(vuur-)test
ber	berkemeier	kdl	kandelaar	oli	olielamp	the	theepot
bla	blaker	kel	kelkglas	pis	pispot	vaa	vaas
blo	bloempot	kmf	komfoor	plo	plooischotel	vel	veldfles
bor	bord	kni	knikker	pot	pot	ver	vergiet
bri	brilleglas	kog	kogelpot	roe	roemer	vet	vetvanger
dek	deksel	kom	kom	sch	schaal	vog	vogeldrinkbak
dri	drinkschaal	kop	kop	soi	strooier	vst	vuurstolp
fle	fles	lam	lampeglas	spa	spaarpot	wyw	wijwaterbakje
gra	grape	lav	lavabo	spi	spinsteen	zal	zalfpot

Tabel 6 Vondstenlijst van opgraving 01LAN

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A449	1A	laag klei met veenbrokjes en houtjes s2056; V83	83	2 wfr pingsdorf	10/12
A449	1B	kuil met kleiplaggen s2057; V47	47	1 wfr pingsdorf	10/12
A449	2A	twee pakketten kleiplaggen s2053; V37	37	3 wfr pingsdorf; 2 wfr bg- Paffrath; 3 wfr bg- Elmpt; 1 rfr kp-kog-6, 6 wfr kogelpot; huttenleem	12
A449	2B	mestkuil s2054; V34	34	2 wfr pingsdorf, 3 wfr bg- Paffrath; 1 wfr kogelpot; bot	11/12
A449	3A	ophoging klei s2035; V28	28	1 rfr kp-kog-3 12/13	12/13
A449	3A	ophoging klei s2035; V29	29	1 bfr en 7 wfr pi-; 1 rfr wm-pot-2 (11d/12), 3 wfr wm- Andenne; 1 fr bg- Paffrath, 1 rfr kp-kog-6, 1 wfr kogelpot; 1 fragment huttenleem; bot 1 kies (molare) en 1 astragalus rund, 1 onderkaak varken en 1 onderkaak schaap/geit	11d/12
A449	3A	ophoging s2046 donkerbruin zand; V33	33	4 wfr wm- Andenne; 2 wfr bg- Paffrath; 2 rfr en 4 wfr kogelpot; bot 1 teenkoot rund	11/12
A449	3A	ophoging s2046 donkerbruin zand; V36	36	1 rfr bg- Paffrath	11/12
A449	3A	ophoging s2046 donkerbruin zand; V38	38	1 rfr wm- Andenne; 1 bfr bg-kan Elmpt; 1 wfr bg- Paffrath; 3 rfr en 24 wfr kogelpot; 1 brokje tufsteen, bot 1 caput femur Homo sapiens menselijke dijbeenkop!, 3 schedelfr en 1 metacarpus schaap/geit	12/13
A449	3A	ophoging s2046 donkerbruin zand; V39	39	1 wfr kogelpot	12/13
A449	3A	ophoging s2046 donkerbruin zand; V40	40	1x bot varken	12/13
A449	3A	ophoging s2046 donkerbruin humeus zand; V41	41	1 wfr pingsdorf; 1 wfr wm- Andenne; 1 tuitje bg- Paffrath; 1 wfr kogelpot	12
A449	3A	ophoging s2046 donkerbruin zand; V42	42	1 wfr pingsdorf; 1 wfr wm- Andenne	12
A449	4E	baan met kleibrokken s2043; V30	30	3 wfr pingsdorf; 2 fr wm- Andenne; bot 1 teenkoot rund	12
A449	4E	ophoging s2044 zwart/ donkerbruin zand; V31	31	1 wfr r-bak-15 (vervuiling ?)	
A449	4E	ophoging s2044 zwart/ donkerbruin zand; V43	43	1 rfr s4-kan-; 1 rfr r-bak-32, 1 wfr rood; bot 1 fr varkenskaak	13d/14a
A449	4E	ophoging s2044 zwart/ donkerbruin zand; V45	45	3 wfr wm- Andenne; 2 rfr kp-kog-2 (12/13), 4 wfr kogelpot; bot	12/13
A449	4E	ophoging s2044 zwart/ donkerbruin zand; V46	46	1x houten pen	12/13

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A449	4E	ophoging s2045 zwart humeus zand; V32	32	3 wfr wm- Andenne; 2 wfr bg- Paffrath; 2 wfr s5-; 1 rfr kp-kog-3, 17 wfr kogelpot;	13/14a
A449	4E	ophoging s2045 zwart humeus zand;V35	35	1 rfr wm-kan-2 13, 4 wfr wm- Andenne; 1 fr kp-bak-, 1 bfr kp-kom/pot standring, 9 wfr kogelpot; bot 1 runderwervel, 1 fr pijpbeen	13
A449	4F	leemvloer s2006; V20	20	1 wfr bg- Paffrath; 1 rfr s4-kan-; 2 rfr kp-kog-4, 2wfr kogelpot	13d/14a
A449	4F	leemvloer s2006; V44	44	1 rfr g-kan-6 (13B/15A)	13B/15A
A449	4K	paal s2014; paalgat V25	25	1 wfr s5-kan-; 1 wfr kogelpot	13/14a
A449	5A	asplek s2017; V21	21	1 bfr wm- Andenne; 1 wfr s5-kan; 1 fr kp-bak-, 2 wfr kp-kog borstel-streek; 1 rfr r-kan-50, 1 wfr rood	13d/14a
A449	5A	asplek s2020; V22	22	1 bfr s4-kan; 2 wfr kogelpot	13d/14a
A449	5A	asplek s2018 op vloer s2006, V23	23	1 rfr wm- Andenne; 1 wfr kogelpot	
A449	5A	asplek s2019; V24	24	1 wfr wm- Andenne; 3 fr s5-kan-; 1 wfr s2-kan- Langerwehe; 1 compl g-pot-5 aspot (01LAN24-A: h 34 diam 35 cm, ingekraste golflijn op schouder, 4 lobvoeten), 2 fr grijs; 1 fr r-kan-, 1 fr r-vet-	13d/14a
A449-W	9D-a	secundair uitgebouwde stortkoker s2004 aan beerput 3; baksteen M19	19	15,5x7,5x4 cm (NB klein formaat!)	17/18
A449-W	9D-a	beerput 3 s2003; beerlaag (put en stort-koker samen) V27	27	1 wfr s2-kan- Raeren/Aken 16B, 1 bfr s2-zal-; 1 rfr r-bak-5, 1 prof r-bor-6 diam 34 cm, 1 gave r-gra-19 (01LAN27BP3-B: h 11 diam 12 cm, inw loodglazuur, beroet, mist 2 pootjes), 1 fr r-gra- inw witte slib, 1 bfr r-gra-, 1 compl r-pis-5 (01LAN27BP3-F: h 14 diam 18 cm, standring schuin gesleten), 1 gave r-pot-7 (01LAN27BP3-A: h 10 diam 15 cm, inw geheel uitw deels loodglazuur, schenklip, twee worstoren), 1 rfr r-stk-5, 1 prof r-tes-6 ongeglazuurd, 1 prof r-tes- 18A, 3 gave r-zal-4 (01LAN27BP3-C en -D en E: 6/5,5 en 5,5/5,5 en 5,5/5,5 cm, inw loodglaz);	16B/17A en 18B
A449-W	9D-a		27	1 prof w-bor-6 (2,5/12,5 cm, groen), 1 prof w-bor-17, 1 rfr w-dek-6 18A, 1 rfr w-kop-2 17A, 1 bfr w-kop-(2), 1 fr w-min-bak(-3) 16B/17A, 1 rfr w-pis-7, 1 prof w-pot-3 (1 oor, geheel groen), 1 fr w-tes-3, 1 gave w-zal-1 18B (01LAN27BP4-A: h 5 diam 6 cm, inw loodglazuur), 1 fr wit; 1 rfr m-dri-3 (wit, gladde ronde noppen) 16B; 1 rfr f-bor-5 18A, 1 fr f-bor-, 1 fr faience; 1 rfr fr-plo-x ('i-plo-1', vaal oranje baksel, dikke witte tinglazuur); 1 bfr gl-bek-19a 17ac, 1 bfr gl-bek-35 17ac, 1 wfr gl-bek-(4?) 17ac; 1 fr gl-kel-2 18B, 1 fr gl-kel-28 omgeslagen voetrand 18A, 1 rfr gl-kel-38 17d/18A, 1 fr gl-kel- 18B, 1 gave gl-fle-11 (01LAN27BP4-B: 3/7,5 cm, slecht afgeknipt pontilmerk), 1 gave gl-fle-11 (01LAN27BP4-C: 4,8/10,5 cm), 1 compl gl-fle-49 18A (01LAN27BP4-D: h 4,1 diam 3,2 cm, geslepen facetten, kleurloos parfumflesje), 3 fr gl-fle bolflessen, 2 wfr gl-bek/kan/fles loodglas;	16B/17A en 18B
A449-W	9D-a		27	1 tinnen lepel (01LAN27BP3-H: 18 cm lang, ronde bak zeskantige steel, merk roos gekroond), 1 tinnen lepel (01LAN27BP3-XAL: bladvormige bak en vierkante steel iets uitlopend); houten bodem van tonnetje of emmer (01LAN27BP3-RBO), houten teljoor (01LAN27BP3-RAE), 2 houten stokjes (01LAN27BP3-RBl en -RAF); 14 fr lakzegels; kleipijpen: 2x trech-tervormige ketel c 1660-1700 hielmerk klaver, ca 1667-1700 hielmerk molen, 3x ovoïde ketel 18bc met Gouds bijmerk hielmerk AP gekroond, mannetje en PWK, ca 20 steelfragmenten; 1x ovaal ruitje; 1 daklei; 5 fr wandtegels witjes 18/19; bot snavel van wulp	16B/17A en 18B
A449-W	9D-b	beerput 3 s2003 ; bovenlaag V26	26	1 fr s2-kan-; 1 porseleinen pijpenkop 19B; 7 tegelfragmenten witjes, 1 plavuis	19B
A449-W	9E /10	beerput 6 s2031; beerlaag V57	57	1 wfr rood	16/18
A449-O	7D	beerput 7 s2017; baksteen M65	65	21x10x5 cm	
A449-O	7D	beerput 7 s2027; bovenlaag V63	63	1 rfr s2-kan-78 Raeren/Aken 15/16A, 1 fr s2-kan-; 1 fr r-bak-, 1 rfr r-kom-30 (16/17A), 1x tuit r-lav-, 3 fr r-pis/pot gele slib 16; 1 plavuis 17x17x2,8 cm; bot ulna en humerus rund	15/16 ca
A449-O	7D	beerput 7; beerlaag V64	64	1 rfr r-bak-2, 1 wfr r-bak-; 1 fr handbezem; 13 fr vensterglas; 1 bot ND	15/16 ca
A448-W	1B	ophoging s3502 donkergrijze klei V84 V89 V90, bovenlaagje V80 V91	84	1 bfr pingsdorf	10/12

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A448-W	1B	ophoging s3502 donkergrijze klei V84 V89 V90, bovenlaagje V80 V91	89	1 rfr pingsdorf; 1 bfr en 3 wfr wm- Andenne; 2 wfr en 1bfr bg- Elmpt	12
A448-W	1B	ophoging s3502 donkergrijze klei V84 V89 V90, bovenlaagje V80 V91	90	3 fr pingsdorf; 1 oor en 4 wfr wm- Andenne; 1 wfr s5-kan-; 1 rfr kp-kog-1, 1 rfr kp-kog-4 borstelstreek, 1 rfr kp-kog-6 vingerstreek, 7 wfr kp-kog (4x borstelsteek); 1 bfr grijs lobvoeten	13 14a
A448-W	1B	ophoging s3502 donkergrijze klei V84 V89 V90, bovenlaagje V80 V91	80	1 bfr wm- Andenne; 1 rfr kp-kog-5 borstelstreek diam 21,5 cm, 3 wfr kogelpot	13/14a
A448-W	1B	ophoging s3502 donkergrijze klei V84 V89 V90, bovenlaagje V80 V91	91	1 bfr s5-kan-	13/14a
A448-W	3N	ophoging s3503 2 lagen donkerbruine klei; V82 V88 V117	82	1 wfr wm- Andenne; 1 rfr kp-kog-1 met borstelstreek	13/14a
A448-W	3N	ophoging s3503 2 lagen donkerbruine klei; V82 V88 V117	88	1 wfr kogelpot; 1 wfr r-bak-1/-32; 1 fr daklei	14/15
A448-W	3N	ophoging s3503 2 lagen donkerbruine klei; V82 V88 V117	117	1 oor s1-kan-	14/15
A448-W	3P	paalkuil met houten paal s3504; insteek V79	79	1 rfr kp-kog- borstelstreek, 1 wfr kp-kog; 1 fr houten kom; bot 1 fr kop wijting	13/14a
A448-W	3Q	leemvloer op donkerbruin zand s3043; V100 V113	100	1 wfr pingsdorf	10/12
A448-W	3Q	leemvloer op donkerbruin zand s3043; V100 V113	113	1 wfr kogelpot	10/14a
A448-W	3R	leemvloer op donkerbruin zand s3044; V70 V101 V110	70	1 rfr kp-kog-1, 7 wfr kogelpot (3x borstelstreek); bot runderwervel en ND	13/14a
A448-W	3R	leemvloer op donkerbruin zand s3044; V70 V101 V110	101	1 wfr kp-kog borstelstreek	13/14a
A448-W	3R	leemvloer op donkerbruin zand s3044; V70 V101 V110	110	1 fr s2-kan- Langerwehe; 1 fr grijs	14
A448-W	3S	twee lagen donkergrijze klei s3045; V71 V72 V111 V112	71	1 fr plavuis 2,5 cm dik	14 ?
A448-W	3S	twee lagen donkergrijze klei s3045; V71 V72 V111 V112	72	1 rfr s4-kan-4; 1 wfr s1-kan-	14
A448-W	3S	twee lagen donkergrijze klei s3045; V71 V72 V111 V112	111	1 wfr wm- Andenne; 1 bfr s5-kan-	13/14a
A448-W	3S	twee lagen donkergrijze klei s3045; V71 V72 V111 V112	112	1 wfr s5-kan-	13/14a
A448-W	3T	leemvloer s3005; V68	68	1 wfr s4-kan-; 3 wfr kogelpot; 1 wfr grijs; 1 fr wetsteen	13d/14a
A448-W	3U	rest van stookvloer haard s3006; baksteen M67	67	30x15,5x7,5 cm	13d/14A
A448-W	4A	bakstenen huis: O-muur en Nmuur s3003; baksteen M59	59	30/30,5x14x7/7,5 cm	14A
A448-W	4A	bakstenen huis: insteek s3048 van muur s3001; V109	109	1 wfr s5-kan-; 1 fr kp-bak-	13/14a
A448-W	4B	ophoging donkergrijze klei s3004; V50	50	2 wfr s1-kan Siegburg; 1 wfr s2-kan Langerwehe; 2 wfr kogelpot (1x borstelstreek); 1 wfr grijs	14A
A448-W	4C	omgevallen muurtje s3501; tussen het puin V73	73	4 wfr en 1 rfr mw- Andenne; 4 wfr s5-kan-, 1 rfr s4-kan kraagrand, 5 wfr s4-kan-; 1 wfr en 1 rfr s1-bek-5, 1 rfr en 1 bfr en 8 wfr s1-kan- Siegburg; 1 wfr (=vijf scherven) s2-kan- Siegburg met paarse ijzerengobe, 7 wfr en 1 rfr s2-kan- Langerwehe; 17 wfr kogelpot (7x borstelstreek); 2x worstoor g-kan-, 13 wfr grijs; 1rfr r-bak-11 (13d/14), 1 bfr r-kan- lobvoeten, 6 wfr rood; 1 fragm vuursteen; 18 fr gebrandschilderd vensterglas (deels verrot), 4 fr vensterglas	14A
A448-W	4C	OW-tussenmuur s3021; insteek V78	78	1 wfr s1-kan-	14
A448-W	4C	OW-tussenmuur s3021; baksteen M93	93	30x14x8 cm	14A

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A448-W	4D	baksteenvloer s3022 in achterste vertrek; baksteen M92	92	baksteen fragment 6,5 cm dik	14A
A448-W	5A	ophoging s3031 donkerbruine klei; V103	103	1 bfr kp-kom/pot standring, 1 wfr kp-kog	13/14A
A448-W	6A	OW-tussenmuur s3020; insteek V77	77	1 wfr s1-kan-	14A
A448-W	6A	OW-tussenmuur s3020; baksteen M94	94	29x13,5x7,5 cm	14A
A448-W	6B	rest plavuizenvloer s3029 op onderlaag donkerbruine klei; V74	74	3 fr rood; 1 fr daktegel/plavuis 15,5 cm breed; 1 fr loodstrip glas-in-lood	14/15
A448-W	6B	rest plavuizenvloer s3029 op onderlaag donkerbruine klei; V85	85	1 wfr grijs; 1 wfr s1-kan-	14/15
A448-W	6B	rest plavuizenvloer s3029 op onderlaag donkerbruine klei; V87	87	1 wfr s1-kan-; 1 wfr rood; 1x ijzeren beitel	14/15
A448-W	6C	keistenen s3026 achterin tegen Omuur s3003; ertussen V96	96	1 wfr r-bak-	14/15
A448-W	6E /7	grijze leemvloer s3015; V55	55	1 fr r-bak-(2/32)	14
A448-W	6E /7	grijze leemvloer s3015; V56	56	1 rfr kogelpot	
A448-W	6E /7	grijze leemvloer s3015; V115	115	2 wfr wm- Andenne; 1 wfr s2-kan Langerwehe; 1 rfr sp-kom-1 (rode verf inw: 'goudluster' Spaans)	
A448-W	6E /7	donkerbruine klei s3030 onderlaag leemvloer s3015; V86	86	1 rfr r-gra-20, 1 wfr rood	14B/15a
A448-W	6E /7	donkerbruine klei s3030 onderlaag leemvloer s3015; V114	114	1 wfr wm- Andenne; 1 bfr bg- Paffrath	12/13
A448-W	6G /8	plavuizenvloer s3011 rood ongeglazuurd 25x25x3,7 cm; uit zandbed V69	69	1 wfr kogelpot; 1 wfr grijs; 2 wfr rood	13B/14
A448-W	6H /8	laagje geel zand s3017 (voor baksteen/plavuizenvloer?); V52	52	1 wfr s1-kan- Siegburg	14/15
A448-W	6i /8	plavuisresten s3008 in losse grond op leemvloer s3007 (=s3011); M62	62	rode plavuis ongeglazuurd 24,5x24,5x4 cm	14/15 ?
A448-W	7E /8	beerput 5 s2060; beerlaag V49	49	BAMO 22,5x11x5,5 cm; 1 rfr s2-kan-19 Keulen/Frechen 16A, 1 wfr s2-kan Raeren/Aken, 1 wfr s2-kan-; 2 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bor-1 geverfde slibdec 15/16a, 1 rfr r-gra-8, 1 rfr r-gra-(19/22?), 3 rfr r-gra-34, 1 prof r-kom-53 16A (01LAN49BP5-A: h 7,5 diam 17,5, inw loodglazuur, 3 lobvoeten, schenklip), 1 rfr r-kop-22 (01LAN49BP5-B 4,5/17 cm inw loodglazuur, holle bodem), 1 rfr r-pis-1, 1 fr r-pis/pot, 1 rfr r-tes-6, 1 wfr rood;	15-16A
A448-W	7E /8		49	1 bfr gl-bek-(54?) waldglas opengewerkte voet, 1 bfr gl-mai-1, 1 rfr gl-ber-1 waldglas; 1 houten teljoor (01LAN49BP5-RAH), 1 bronzen gotische wandkandelaar; 1 ijzeren tang voor glas-in-lood strips (01LAN49BP5-XAB); 9 fr gebrandschilderd vensterglas, 9 rfr vensterglas glasplaat, 35 fr vensterglas (2x rechthoekig, 1x ruit, 1x halve ruit in de lengte, 6x driehoek onregelmatig, 11x ruit of driehoek); 1x vuursteenknol	15-16A
A448-W	7F	tonput s3050; dendro M215	215	dendro's: 1367 +9/-6 en 1377 +9/-6	na 1371/1386
A448-W	7F	tonput s3050; zand demping V214	214	1 compl s1-kan-1 (01LAN214-B: 24,5/5 cm, gevlamd, mist deel van bodem), 1rfr en 2 wfr s1- Siegburg; 1 wfr s2- Langerwehe/Aken/Raeren, 1 compl g-pot-5 (01LAN214-A: 23/15,5 inw kalk- of asaanslag), 1 oor g-kan- zwaar worstoor; 1 rfr r-bak-15 brede platte steel, 1 fragm r-bak-platte steel, 2 bfr r-bak-, 1 rfr r-gra-3, 1 rfr r-gra-20, 1 oor en 3 bfr r-gra-, 1 compl r-kom-3 (01LAN214-C: 12,6/ 9 cm inw slibdec), 1 bfr r-kan/pot 4 lobvoeten, 19 wfr rood; 1 fragm rode plavuis met witte sliblaag	15A (na 1371/1386)
A448-W	7G /8	driekwart-ronde constructie s3025 tegen achtergevel s3002; baksteen M95	95	22x11x5 cm	15?
A448-W	7H /8	verbouwing s3049 van muur s3003;baksteen M116	116	22,5x10,5x5 cm	15?
A448-W	8D	laagje fijn puingruis en mortel s3016; V53	53	1 wfr s1-kan- Siegburg	14/15
A448-W	8F	afvalbak s3055;baksteen M99,	99	21,5x10x6 cm	14B/15A

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A448-W	8F	afvalbak s3055; beerlaag V105	105	(opspit: 1 wfr wm-, 1 wfr grijs, 1wfr pi-), 2 wfr s1-kan-; 1 bfr s1-kan- (1?) slanke kan gevlamd, 1 wfr (div scherven) s2-kan- Siegburg met donkerbruine ijzerengobe (wschl als s1-kan-1), 1 bfr en 6 wfr s2-kan- Langerwehe, 1 gave s2-spi-1; 3 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bak-15, 1 rfr r-bak-49, 3 bfr r-bak-, 1 rfr r-gra- (8? dunwandig spaarz glaz gele slibboogjes), 1 rfr r-gra-20, 5 bfr r-gra-, 1 rfr r-vst-4; houten vierkant balkje functie onbekend (01LAN105BP10-RBD), houten schijf functie onbekend (01LAN105BP10-RBE: diam 16 cm, 1-2 cm dik, rond gat middenin 3,5 cm)	14B/15A
A448-W	9N	steens muurtje s3013 rond ruimte tegen W-muur wschl voor spiltrap; baksteen M54	54	geel/rood geaderd (noga) baksteen 21,5x10x5 cm	15/17
A448-W	8E/10F	beerput 8 s3054; baksteen M97	97	19x10x4 cm	17B?
A448-W	8E/10F	beerput 8 s3054; beerlaag (incl BP9) V104	104	(opspit: 1 wfr pingsdorf) 1 compl s1-dri-2 14d-16a (01LAN104BP8-AD: h.5 diam 15 cm gevlamd 2 nokoren, vrijwel compleet mist stukje uit rand), 1 bfr s1-kan Siegburg 14A, 1 rfr s1-tre- 15de; 1 rfr s2-bek- oranje engobe op onderhelft (Frans?), 2 oren s2-fle-(6? P-kruik) 17de, 1 wfr s2-fle- cil. mineraalwaterkruik 18/19,	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	1 rfr s2-kan-34 15de Aken/Raeren, 1 wfr s2-kan-49 Siegburg wit panelen van 7 deugden, gesigneerd HH (01LAN104BP8-AC: HH =Hans Hilgers, zoon van Hilger Knütgen, actief 1570-1610 zie Treptow 1991); 1 wfr s2-kan-55 bruin hor. en vert. geribde vakken 16d/17a, 4 wfr s2-kan- bruin, 1 wfr s2-kan- blauw op wit/grijs Westerwald, 1 bfr (met wfr) s2-pis-(3) Westerwald applique wapenschild 17bd, 1 compl s2-pot-3 17d/18 Westerwald (01LAN104BP8-AE: 13/18 cm, in blauw gestileerd bloem-motief, onder oor '3' voor 1/3 worp zie Van der Meulen/ Tousain 2017, 17);	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	2 rfr r-bak-4 17bc, 1 fr r-bak-, 1 compl r-blo-4 18B/19A (01LAN104BP8-AQ: h 20 br 18,5 gaatje in bodem), 2 rfr r-bor-6, 1 rfr r-bor-10 18bc, 1 compl r-bor-26 17de (01LAN104BP8-AU: 2/11 cm spiegel ele slib en stippen op vlag, mist stuk uit rand), 1 fr r-bor-, 1 rfr r-dek-1, 2 rfr r-dek-7 18A, 1 rfr r-gra-3, 1 compl r-gra-5 (01LAN104BP8-AT: gele slib-boogjes op bovenhelft, beroet en gesleten, spaarz loodglazuur), 1 rfr r-gra-8, 2 rfr r-gra-19, 1 rfr r-gra-49 18, 2 rfr r-gra-52, 1 rfr r-gra-80, 1 prof r-gra-148 15, 4 fr r-gra-, 1 rfr r-kan-33 17A,	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	2 compl en 2 prof en 2 rfr r-kop-2 16de (01LAN104BP8-AK en -AR: 6/13 en 7,5/12 cm, dikwandig, vert worstoor), 1 compl r-kop-20 (01LAN104BP8-AS: 4,5/8,5 cm, vert worstoor, inw sterk gesleten door lepel, uitw beroet), 2 fr r-min, 1 rfr r-pis-1, 10 rfr r-pis-5, 2 rfr r-pis-36 18A, 1 rfr r-stk-2, 1 rfr r-tes-3 17, 2 rfr r-tes-5 16d.17A, 1 prof r-tes-50 18 (6-hoekig op poten, vgl r-tes-34 standring 11ams13), 6 gave r-zal-3 (01LAN104BP8-AM en -AN en -AO en -AP en -LL en AC: 4,5/4,5 tot 5/5 cm, slordig gedraaid), 1 fr rood;	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	1 fr w-bla-, 1 fr w-dek-, 1 prof w-gra-11b (01LAN104BP8-AB: h 14,3 diam 16 cm, inw groen, 2 worstoren), 1 rfr w-gra-17a, 1 compl w-gra-22a 17d/18 (01LAN104BP8-AJ: h 8 diam 10 cm, geheel loodglaz, bruine verticale vegen 'vlekkengoed', Friesland - Van der Meulen/ Smeele 2005, 257), 3 fr w-gra-, 1 prof w-kop-32 16B, 1 rfr en 1 compl w-kop-3 (01LAN104BP8-AA: 7,5/13 cm, inw geel en uitw groen, inw kalkaanslag, mist delen rand), 1 rfr w-pis-2, 1 prof w-pis-8 18, 1 fr w-pis-, 1 fr w-vog-1, 6 fr wit; 1prof en 1 fr wa-kom-1; 6 fr m-bor- 17A;	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F	beerput 8 s3054; BAMO V97, beerlaag (incl BP9) V104	104	1 rfr m-bor-3 wit 17B/18A, 1 rfr m-bor-5 polychroom kabelrand en piramides op vlag 17A, 1 rfr m-bor- wit 17B/18A; 2 compl en 3 rfr f-bor-2 wit 17B; 1 prof f-bor-3 landschapje en vakken chinese stijl 18bc, 1 rfr f-bor-5 bloemendecor 18, 1 prof en 2 rfr f-bor-10 Wan-li (prof: vogel op rots) 17bc, 1 rfr f-bor-18 6-hoekig met geometrisch patroon vlag (wschl landschap) 17b, 1 rfr f-bor- blauw bloemendecor met bruine rand 18bc, 1 compl f-kdl-4 17bc (01LAN104BP8-AF: h 20 diam 14,5 cm, vaalgeel/ beige baksel), 1 fr f-kop-? blauw decor 17B/18, 1 prof f-kom-1 17d/18A (4,5/20 cm, bloemen en fruit op grondje omgeven door bloemen), 2 rfr f-kom-2 wit 17B/18, 1 compl f-zal-1 (01LAN104BP8-AX: h 4 diam 7 cm, wit) - ALLE F-BOR tafelborden;	(15B/16a) -20a

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A448-W	8E/10F		104	1 wfr (4 scherven) i-bor- wit dikke tinglazuur (evt Frans), 1 rfr i-kan-7 'bianchi di Faenza'? 16B/17a (wit 1-2 mm dikke tinglazuur met antropomorfe ooraanzetten saterkop en verticaal geplooide wand 'a melone'), 1 bfr en rfr van i-? (onbekend object op hoge standvoet met gemodelleerde rand) blauw op wit (evt Frans); 1 compl fr-kom-1 (01LAN104BP8-BC: rood baksel, polychroom IHS in cirkels omlijst met gestreepte stervorm - identieke uit Nevers zie Jaspers 2007 afb.15, = Gawronski/ Jayasena 2012 cat.813);	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	1 prof s7-pot-8 (01LAN104BP8-Ai: Aziatisch steengoed, afwijkend hard gelig baksel met dunne matte olijfgroene glazuur als gemberpotten, bovenrand afgebroken h (7) diam 5 cm); 1 prof p-bor-6 tafelbord 18bc (sgraffito lotusbloemen onderglazuur ('wit op wit') met blauw op wit geometrische friezen om centraal deel en langs rand (mist centrale decor) met bruin biesje langs rand); 5x schoteltjes: 1 prof p-bor-1 Kangxi (bloemetjes-decor, merk chinees karakter onderop in dubbele cirkel, zeer dunwandig), 1 prof p-bor-1 Kangxi (landschap met pagode), 1 prof p-bor-1 18de (panelen met landschapjes met middenin een klein bloemetje), 1 prof p-bor-1 capucijner 18bc (centraal bloemen in cirkel, buitenrand bloemen en 2 accoladepanelen met landschapje), 1 rfr p-bor-1 18A decor ND,	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	1 prof p-bor-11 (veelhoekig) met bijpassend 1 rfr p-kop-6 Kangxi 17d/18a (paneeltjes met bloemen, zeer dunwandig, onderop Jade-merk), 2 compl p-kop-3 (01LAN104BP8-AZ en -BB: h 5 br 4 cm, kraakporselein geometrisch fries), 1 rfr p-kom-6 accoladerand blanc de chine (reliefdec bladmotieven), 1 rfr p-kom-9 18de, 2 prof p-kop-1 capucijner 18bc bloemen in paneel en op bodem (1x gemerkt onderop 'doekje'), 2 rfr p-kop-1 18de (bloemendecor), 1 rfr p-kop-4 18de (uitw panelen met krullen), 1 rfr p-kop-5 Kangxi (uitw panelen met boemtjes, inw bloemetjesfries, zeer dunwandig), 23 fragm p-bor-kop;	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	1 prof ir-dek-2 theepotdeksel ronde knop met appliques chrysanten; creamware, effen 18B: 1 bfr iw-bor- (blindstempel accoladevorm), 1 prof iw-bor-6, 1 prof iw-kom-5, 1 bfr iw-kom-, 1 prof iw-kop-35 met oor (veelhoekig, fijn baksel 19de eeuw?), 14 fr iw- creamware; pearlware: 1 prof iw-bor-3 schoteltje 19bc (01LAN104BP8-BA: 3/13 cm pearlware bruingroene en gouden transferprint vrouw op sofa en staand kind met badmintonrackets?),	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	1 prof iw-kop-2 19bc (donkerblauw sponswerk uitw en inw langs rand; als Clevis 2007 cat.350), 1 oor iw-lek-, 1 prof iw-min(-bor-4) pearlware (onderop blindmerk WEDGWOOD en slecht leesbaar '9'-?), 1 bfr iw-soi-; witgoed: 2 rfr iw-bor wit, 1 rfr iw-kop- wit; zwartgoed: 1 prof iw-kom-5 18B/19a geheel zwarte glazuur (h5,5 diam 9,5; lage scherp gevormde standring), 1 gave iw-zal-7 19B (01LAN104BP8-AW wit);	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	1 compl ep-bor-1 schoteltje 19A (01LAN104BP8-AG: 2/13 cm lichtblauw op wit beschilderd bloemen chinese stijl, onderop 6 pseudo-chinese karakters), 1 prof ep-bor-2 schoteltje 20A, 1 prof ep-bor-5 schoteltje 20A, kop-en-schoteltje 20A ep-bor-1 en ep-kop-1 (helderwit met goud- en biesjes en opschrift op kopje 'Leef gelukkig'), 1 compl ep-kop-5 (01LAN104BP8-AY: 4/8,5 wit), 1 prof ep-kop-14 helder wit 19d/20a, 1 prof ep-min (-bor-5) rode lijn op vlag	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	15de eeuw 1 prof gl-bek-2 (woudglas groen, gekruiste ribben h 11 cm hoog opgestoken bodem);	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	woudglas: 1 prof gl-ber-1 (blauwgroen, opstaande puntnoppen), 1 rfr gl-roe-1, 5 prof gl-roe 2 (2x puntige en 3x plattte braamnoppen) en 3 compl gl-roe-2 17bc (01LAN104BP8-AAF en -AAG en -XXX: 19/6,5 en 12,6/6 en 18/6,5 cm), 2 prof gl-roe-9 (donkergroen, grote glasnoppen, groter model roemers), 7 bfr gl-roe-10 (5x erg lage gewonden glasdraadvoet, 2x enkele glasdraadvoet), 1 compl gl-roe-14 18ac (01LAN104BP8-AAE: 14,5/6,5 cm), 1 compl gl-roe-(2) 17d/18a (01LAN104BP8-AAH: 16,5/6,5 cm, atypisch in 3 delen opgebouwd met cuppa dichte onderkant op schacht), 5 bfr gl-roe-; 1 rfr en 1 bfr gl-bek-15 knobbelbeker, 1 prof en 2 rfr gl-bek-19a wafelbeker grote wafels (1x rfr misvormd wafelpatroon), 1 rfr en 1 wfr gl-bek-19b wafelbeker smalle wafels 17bc, 1 prof gl-bek-33a wikkeldraad (gladde draad, braamnopjes met blauwe 'steen'),	(15B/16a) -20a

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A448-W	8E/10F		104	facon de Venise: 1 prof (bfr+rfr) gl-bek-4a ijsglas, 1 rfr en 1 prof gl-bek-9a vetro a fili (diagonale blauwe en witte ingewalste glasdraden, gerribde voetrand), 1 wfr gl-bek-9 vetro a fili (diagonale witte glasdraden), 1 compl gl-bek-113 17bc (01LAN104BP8/9-AAA), 1 prof gl-kel-14 17bc (01LAN104BP8-AAB: 12/7 cm kleurloos, 4-zijdig geknepen holle nodus, omgeslagen voetrand, stukken uit voet en rand), 1 bfr gl-bek-35 draadglas (opgelegde witte glasdraden), 1 bfr gl-min (bek-4) ijsglas, 1 rfr gl-kel-afgeronde kelk;	
A448-W	8E/10F		104	loodglas: 1 prof gl-bek-37b loodglas netwerkbeker 17d/18A (netwerk onderhelft, bolpootjes), 5 rfr gl-bek-68 loodglas netwerkbekers 17B/18a (netwerk hele wand), 2 rfr gl-bek- krijtglas? (rechte rand), 1 compl gl-kel-103 loodglas 18d/19A (01LAN104BP8-AAD: 8,5/5 cm radgravure motieven kelk, geslepen facetten stam met 1 knoop, onderop geslepen stervorm), 1 prof gl-kel-28 loodglas 17d/18A (holle balusterstam, omgeslagen voetrand), 1fr gl-kel-28 17d/18A loodglas (getordeerde geribbelde balusterstam),	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	krijtglas: 1 rfr gl-bek-(6) krijtglas onversierd 18, 1 bfr gl-bek-26 krijtglas 18 (in vorm geblazen vert ribben), 1 1 (vrijwel) compl gl-kel-52 krijtglas? 18B/19A (01LAN104BP8-9-ZZZ: h 11 diam 7 cm, 2 schijfvormige knopen halverwege stam en bij kelkaanzet, voet rechte rand weggeslepen pontil, trechterv kelk vert geslepen ribben), 1 compl gl-kel-104 18d/19A (01LAN104BP8-AAC: 12,5/7,5 kleurloos, geslepen facetten op stam en onderhelft cuppa), 3 bfr gl-kel- 18d/19 (8-zijdig geslepen stam met verdiking, voet rechte rand weggeslepen pontilmerk)	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	opslag/schenkgerei 16/17: 2 bfr en 1 wfr gl-fle-7 woudglas kelderfles 17, 3 bfr gl-fle-13 gladwandig (!) woudglas 16/17A (geelgroen glas ingevouwen voet diam 11,5 10,5 9,5 cm), 1 prof en 1 wfr gl-fle-18 woudglas platte mineraalwaterfles 17 (geelgroen glas), 1 bfr gl-fle- woudglas bolfles dunwandig, 1 fr gl-kan-20 woudglas 17A (Henkes 194, 272), 1 prof gl-fle-135 woudglas 16d/17A 27/11 cm; medicijn/parfumflesje 16/17: 1 prof (bfr+rfr) gl-fle-10 woudglas bol parfumflesje (h 12-13 diam 7), 1 bfr woudglas cilindrisch flesje, 1 rfr gl-fle- kleurloos parfumflesje 17? (diam 10-11cm, lange nauwe hals, vert geribd),	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	opslag/schenkgerei 17d/19:1 compl gl-fle-19 woudglas 18 (01LAN104BP8-AAK: 14/18 cm, groene bolfles), 1 compl gl-fle-25 woudglas 18 (01LAN104BP8-AAJ: 14,5/22 cm, groene bolfles), 1 wfr gl-fle-198 loodglas 17d/18A (diam 17 cm, bolle kan met in mal geblazen verticale ribben, standvoet, hoge hals met vert oor - zie Kley 2017 cat.10, Ritsema van Eck/ Zijlstra-Zweens 1993 cat.302), 2 bfr gl-fle- woudglas cilindrische wijnfles, ca 20 wfr woudglas fles, 1 prof (bfr+rfr) gl-pot- krijtglas 19 (cilindrisch uitgebogen lip, weggeslepen pontilmerk, inw sterke slijtplek deksel), medicijn/parfumflesje 17d/19: 2 bfr gl-fle-4 krijtglas 19 cilindrisch medicijnflesje, 1 bfr gl-fle-82 netwerkflesje woudglas 17B/18A (klein vierkant parfumflesje bodem 4,5x4,5 cm), 1 prof gl-fle- kleurloos krijtglas 19 parfumflesje (rand ontbreekt h 7-8 diam 2,5 cm, afhangende schouder, weggeslepen pontilmerk), 1 rfr parfumflesje kleurloos dunwandig lange hals;	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	1 wfr gl-lam-(1) kleurloos dikwandig 19, melkglas ruitje voor lamp/ kandelaar met reliëf van vrouw 18B (Plettenburg 1968, 40); 1 gl-str-1 (01LAN104BP8-AAL: 7/4 cm, groen); 4 fr gebrandschilderd glas (1x met fijne geschilderde mansfiguren 16B/17?) en 2 vensterglaasjes (1x ruitvorm, 1x rond);	(15B/16a) -20a
A448-W	8E/10F		104	kleipijpen, Alkmaarse biconische ketel 1630-80: 5x (1x HS, 4x onleesbaar), 14x (1x Alkmaars hielmerk IT (Jan Tamis c 1635-45, 13x ongemerkt); trechtervormige ketel 1660-1700: 10x middelgrote ketel (1x haan, 2x vrouw met anker =Hoop, 1x schenkkan, 5x molen, 1x onleesbaar);	15B/16a-20a
A448-W	8E/10F		104	4x grove pijpen trechterketel 17d/18A: 4x met stippelroos op ketel; 3x trechterketel <1739: 3x middelgrote ketel (3x hielmerk 9 gekroond); 3x ovoïde ketel met Gouds zijmerk 1740-1800: 1 kleine ketel (=3 cm boven steelaanzet: hielmerk turfmand gekroond) en 2x grote ketel (=4,5 cm boven steelaanzet: 52 gekroond, onleesbaar); ovoïde ketel met Gouds zijmerk 19A: 1x zeer grote doorroker (5 cm: RT gekroond); 164 steelfragmenten (ca 100 dik 8-10 mm);	(15B/16a) -20a

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A448-W	8E/10F		104	diverse stroken textiel, 2 linten met nestel, 1 fragment zijde; 1 leistenen griffel; 2 houten knoopkernen; 1 menselijke tand	(15B/16a) -20a
A448-W	10G	baksteenvloer s3052 van hok s3051; baksteen M98	98	21,5x10x4,5 cm	16/17
A448-O	7i	OW-muur s1003; baksteen M10	10	22,5x11x5 cm	15/16
A448-O	7i	muur s3041 NWhoek gebouw; baksteen M58	58	23x11,5x5,5 en 23x11,5x5 cm	15?
A448-O	7J	OW-tussenmuur s1004; eronder/insteek V16	16	1 steel fr r-bak-, 1 rfr r-gra-7 (14d/15) spaarzaam loodglazuur	14d/15
A448-O	7J	OW-tussenmuur s1004; natuursteen ingemetseld V14	14	zandstenen bouwfragment (?) langwerpig met gebogen bovenzijde, 64 cm lang en 8 hoog en 8 breed	14/17
A448-O	7J	OW-tussenmuur s1004; baksteen M11	11	22,5x10x5 cm	15/16
A448-O	7J	OW-tussenmuur s1004; in sloopspoor V8	8	achtkantige rode plavuis 20,5 breed 2,5 cm dik, gesleten	17/19
A448-O	7J	OW-tussenmuur s1004, op muurrest V9	9	1 wfr kp-; 1 rfr r-bak-3 15d/16, 2 fr rood	15d/ 16
A448-O	7K	leemvloer s1018; op de vloer V13 V17	13	rood aardewerken lavabo r-lav-1 (01LAN13FA: h 15 diam 15,5 cm, 3 geschubde ribbels, 2 vert worstoren, 2 tuiten, ringeloor boogjes)	15
A448-O	7K	leemvloer s1018; op de vloer V13 V17	17	1 bfr wm- Andenne; 1 bfr s1-dri-,1 fr s1-kan-13 Siegburg applique Maria, 1 wfr s1- Siegburg; 3 fr grijs; 1 rfr r-bak-15, 1 fr r-bor- ringeloordec, 3 fr rood; 1 wetsteen; 1x botfr ulna	14B/15
A448-O	7L	beerput 2 s1016; beerlaag V200	200	(V200 tevens GROMO) 1 wfr s5-kan-; 1 compl s1-kan-1 (foto), 1 compl s1-dri-2 (01LAN200BP2-DH: ../15 cm, gevlamd), 1 wfr s1-kan-; 2 prof en 1 compl s2-kan-9 (01LAN200BP2-Di en -DJ: 10,5/.. en 15/7 cm), 1 bfr en 2 wfr s2-kan- Aken/Raeren/Langerwehe (1x radstempel op schouder); 1 rfr g-kan-5 groot oor;	14B/15a-15B
A448-O	7L		200	1 rfr r-bak-1, 1 rfr en 5 prof r-bak-2 met platte stelen (5/20 5,5/22 6/22 6/25 6,5/27), 1 rfr r-bak-2 (steel ontbreekt), 2 bfr r-bak-, 1 wfr r-bor- gele sliblaag met sgraffito (wapen?), 3 rfr en 1 prof r-gra-2, 2 compl r-gra-6 (01LAN200BP2-DF en -DG: 13/10 en 12/10 cm, spaarzaam glazuur, beroet), 1 prof en 1 rfr met oor r-gra-6, 3 compl r-gra-7 (01LAN200BP2-DB en -DD en -DE: 14/12,5 en 13,5/12,5 en 16/12 cm, spaarzaam loodglazuur, -DD met bakscheur), 1 compl r-gra-8 (01LAN200BP2-DA: 13/14 cm), 1 rfr r-gra-8 donkerbruin mangaan (en div wfr dbruin mangaan), 1 compl r-gra-20 (01LAN200BP2-DC: 13/15 beroet), 2 prof en 3 rfr r-gra-20 (middelgroot 1 rfr groot), 1 prof r-gra-22 (h ca 19 diam 15 cm, rechte rand geen ribben maar zware draairibbels), 9 bfr r-gra-,	14B/15a-15B
A448-O	7L		200	2 prof r-kop-29 (lompe voorloper van r-kop-2, oranjerood baksel import?: 8,5/14 1-orig, 8,5/16 2-orig), 2 prof en 3 rfr r-pis-1 (5x inw en uitw loodglaz), 1 prof r-pis-11 (holle bodem, schouder-ribbel kraagrand), 2 bfr r-pis holle bodem, ca 50 wfr rood; 1 prof w-kom-21 (9/17,5 cm, hor worstoor, inw citroengele glaz, veel craquele), 1 rfr w-kop-(2), 1 bfr w-kom/pot standring, 1 rfr w-min-bak, 1 rfr w-oli-, 1 bfr w-spa- standvoet; 1 houten wastafel-schrijfplankje	14B/15a-15B
A448-O	7L	beerput 2 s1016; puinlaag bovenin beerput V6	6	1 rfr s2-pot-7; 1 rfr r-gra-65 geheel loodglazuur 18B, 1 pootje r-gra-, 1 fr r-gra/pot- inw gele slib, 2 rfr r-pot-2 Fries, 1 rfr r-pot-13; 1 fr f-pis- 18B; 1 verbrand plavuisje 8,5x8,5x2,5 cm; wandtegels rood baksel mannetje in accoladelijst met Wanli hoeken 17b (als in 01LAN3), 10x wandtegels vaal geel baksel blauw-wit zonder hoekornament 17bc: 6x (1 compl dromedaris, 1compl kat, 1compl hond, 2 fr vos, 1 fr koe) en 4 fr wandtegel ND	18B (+17bc)
A448-O	8A	W-muur s1017; baksteen M15	15	22,5x10x5 cm	15/16 ?
A448-O	8B	grote kuil s1013 vol as en puin; V12	12	2 fr s1- Siegburg; 1 bfr en 1 wfr s2-kan Raeren/Aken; 1 rfr r-bak-1, 1 rfr r-bak-2, 1 compl r-bak-17 (01LAN12-F: 6,5/24,5), 1 compl r-gra-2 (01LAN12-D: h 23 diam 25 cm, twee worstoren, 1 pootje ontbreekt), 1rfr r-gra-2 (groot model diam 31 cm), 1 rfr r-gra-3, 2 compl r-gra-8 (01LAN12-A en -E: h 20,5 diam 23 en 12/12 cm, twee worstoren en een worstoor, beroet), 2 compl r-gra-8 dbruine mangaan/loodglazuur (01LAN12-B en -C: h 22 diam 22,5 en 15/16,5 cm, twee worstoren, beroet), 4 rfr r-gra-8 (1x mangaanglazuur), 1 rfr r-gra-22, 4 bfr en 1 wfr r-gra-, 1 rfr r-kom-6, 2 rfr r-kop-2; 1 fragm daktegel	15B

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A448-O	9G	kelder (s3036) 2e fase, ingebouwde gewel-fribben s3037; baksteen M102	102	rood/geel/noga 20,5x10,5x5 cm	16 ?
A448-O	9H	kelder (s3036) 3e fase, steens klampmuur s3038; baksteen M61	61	19x9,5x4,5 cm	17/18?
A448-O	9i	kelder (s3036) 4e fase, voorzetwand s3039, opvulling holtes met geel zand; V60	60	1 wfr r-kop- 18/19a	18 ?
A448-O	10M /11	waterkelder s1020 tegen muur s1002; demping V7	7	2 fr porseleinen isolator 20bc; 3 rfr r-blo-, 5 fr rood; 1 bfr wit; 2 fr f-bor-; 2 fr ep-; 1 rfr ir-; 1x pijpesteel	18d/20bc
A448-O	10Q /11	waterput s1028; demping V5	5	(rode baksteen 19x8,5x4 cm) 1 wfr w-dek- uitw groen 17/18A	17/18A
A448-O	10S /11	bakstenen goot s1032; in goot V4	4	1 rfr en 1 bfr iw-bor-; 1 wfr grijs; 1 rfr gl-lam-; 1 fr wandtegel (wit); 1 pijpesteel, 1 fr bot	19
A447-W	10T	funderingen van rechthoekig bijgebouw s1022; baksteen M66	66	22x11x6 cm; 22,5x11x5 cm	15/16
A447-W	10T	funderingen van rechthoekig bijgebouw s1022; wandtegels V201	201	11 compl wandtegels rood baksel blauw-wit beschilderd 17A: 11x ossen-kop-hoekornamenten en soldaat, 6x identieke Franse lelie hoek-orna-menten en bloemenvaas, 1x ossenkop-hoekornament en bloemenvaas	17A
A447-W	10T	funderingen van rechthoekig bijgebouw s1022; puinlaag demping V3	3	1 fr s2-fle- mineraalwater 18B, 1 fr s2-kan- 16d Raeren medaillons, 1 fr s2-kan- 16d Raeren boerendans (DANZEN DEI BUREN ALS WEREN SEI…), 1 fr s2-kan baardman Keulen/Frechen 16d, 3 fr s2-kan- 17a blauw-lichtgrijs 'Westerwald', 2 fr s2-kan- blauw-lichtgrijs Westerwald 17B, 2 fr s2-kan- baardman Keulen/Frechen 17/18, 1 fr s2-kan- blauw-wit Westerwald 18bc, 1 fr s2-kom- blauw-lichtgrijs Westerwald sgraffito 18B, 4 fr s2-pot Raeren/Westerwald 18, 1 fr s2-pot- blauw-lichtgrijs Westerwald sgraffito 18B,	(16d-18c)
A447-W	10T		3	rood aardewerk 17ac 37 fr, 18de 1375 fr (waarvan ca 350x slibdec 18A fries/NH en 184x Nederrijns 18ac): r-bak r-bor r-kan r-kmf- r-kom r-kop r-min r-oli r-pis r-pot r-tes r-ver r-vog; wit aardewerk 219 fr (waarvan 54x vlekkengoed) w-bla w-gra w-kan w-lek w-oli w-pis w-tes w-ver w-zal; majolica 22 fr polychroom 17A en 55 fr Fries/NH 17c-18c; 493 fr faience (ook polychroom) f-bor (borden en schoteltjes) f-kan (7x 17bd) f-kom f-kop f-plo f-ver f-wyw f-zal;7 fr fb-bor-3 biscuit 18-19a;	(16d-18c)
A447-W	10T		3	63 fr porselein (o.a. Kangxi Qianlong imari capucijner en zeemleer) p-bor (tafelborden en schoteltjes) p-kop; 18 fr s3 saltglazed stoneware 1720-60, 4 fr s3- scratch blue 1720-60; 19 fr industrieel rood ir-kop ir-the; 1 fr creamware c 1775	(16d-18c)
A447-W	10T		3	1 fr gl-bek slijpwerk 18bc, 2 fr gl-kel silezisch geslepen zeshoek 18b, 4 fr kelkglas 18A, 1 fr gl-fle kelderfles 16d/17A, veel fr gl-fle bolflessen 18A, 1 fr gl-fle parfum blauw 17/18, 2 fr gl-kar met oor	(16d-18c)
A447-W	10T		3	Kleipijpen: 10x dubbelconische ketel c 1630-60 grof ongemerkt; 2x trech-tervormige ketel 1680-1740 (hielmerken 1x zesster, 1x molen), 21x grof trechtervorm/ovoïde met ketelmerk (1x leeuw in Hollandse tuin gekroond, 3x bril gekroond, 4x Koning David, 1x Job op mestvaalt, 1x 21 gekroond, 1x 25 gekroond, 2x 56 gekroond, 6x 95 gekroond, 1x IH gekroond, 1x onleesbaar gekroond);	(16d-18c)
A447-W	10T		3	16x ovoïde ketel zonder zijmerk (2x lobbenpijp, 5x grof spoorhiel, 9x hielmerk: D, H gekroond, VH gekroond, 2 kroontjes, 3x onleesbaar; twee doorrokers 1x palmboom, 1x onleesbaar); 29x ovoide ketel met bijmerk 4x kleine ketel 2,5 cm boven steel (2x boot, PK gekroond, onleesbaar), 5x ketel middelklein 3,5 cm (2x '9', Fortuna, 2x onleesbaar), 7x ketel mid-delgroot 4 cm (29 gekroond, zwaan, konings David, WI, gekruiste ankers, schaatsrijder, onleesbaar), 13x ketel groot 4,5 cm (2x sabel, zwijn, bot, Wapen van Haarlem, leeuw in Hollandse tuin, 29 gekroond, AB gekroond, K, 2x WL gekroond, 2x onleesbaar)	(16d-18c)
A447-W	10T		3	1 benen tol (01LAN3-RAD: diam 18 mm h 9 mm, middenasje boven en onder afgebroken, zeszijdig met letters SDATNB massief), 1 benen naaldenkoker (01LAN3-RAC: 80 x 10 mm); 1 smeedijzeren sleutel (01LAN3-XAA: baard en deel ring afgebroken, oorspr lengte ca 13 cm)	(16d-18c)

Vervolg tabel 6

Langestr kad.nr 1832	SPOORCODE	Vondst-omstadigheden	01LAN M/Vnr	Materiaal	Datering
A447-W	10T		3	wandtegels blauw op wit beschilderd: 2x rood baksel ossenkop- hoekornamenten en bloemenvaas 17A (identiek aan 01LAN201), 9 fragm rood baksel man of vrouw in accoladelijst met Wan-li hoekornamenten 17b, 10 fragm rood baksel ossenkop-hoekornamenten met man of vrouw (1x drietulp), 2 fr vaalgeel baksel hoekornament spinnekopjes 17bd, 3 fragm ND, 13 fragm overig;	(16d-18c)
A447-W	10U	beerput 1 s1023; beerlaag V2	2	(1 wfr wm- Andenne); 1 fr r-bak-, 1 fr r-blo- , 1 fr r-gra-, 1 fr r-kap-, 1 compl r-kop-4 (01LAN2BP1-AD), 2 fr r-tes-2, 1 fr rood; 1 fr w-bla-1, 1 rfr w-bor-2 19a (Nederrijns mangaan op geel), 1 rfr w-dek-10 inw groen en uitw geel 13/4,5 cm, 1 wfr met oor w-kom-15 groen, 1 compl w-pot-5 18B (01LAN2BP1-AA: h 11 diam 13,5 cm, inw groen uitw geel, 2 oren), 1 compl w-zal-2 (01LAN2BP1-AC: h 4 diam 6 cm inw glaz), 1 compl w-zal-5 (01LAN2BP1-AB: h 3 diam 4 inw glaz), 1wfr wit;	17bc-18d/19a
A447-W	10U		2	1 fr m-bor- (datering?); 1 rfr f-bor-3 blauw-wit 18B, 1 compl f-bor-6 (01LAN2BP1-AF: 2/23 cm floraal decor 18bc, onderop merk '7'), 1 compl f-bor-1 (01LAN2BP1-AG: 3/22 cm floraal decor 18de, onderop cirkels en strepen), 2 fr f-bor- polychroom 18B, 1 fr f-bor-, 1 fr f-kwi-2 18ac fijne florale dec blauw-wit, 1 rfr en 1 prof en 3 compl f-zal-1 (01LAN2BP1-A en -AH en -AJ: h 4 diam 6,5 en 5,5/8,5 en 2,5/4,5 cm);	17bc-18d/19a
A447-W	10U		2	1 rfr p-bor- (tafelbord), 2 rfr p-bor- (schoteltjes), 1 fr p-kop-4 18bc (ongemerkt, kleine bloemetjes), 1 fr p-kop-5 Kangxi (ongemerkt, reliëfwand), 1 fr p-zou-201 (of bor of dek ?) 18a (01LAN2BP1-AK: 2/9 cm, dec onderglaz blauw bovenglaz goud bovenz floraal en onderz landschap, Japans?); creamware: 1 compl iw-bor-3 schoteltje 18d (01LAN2BP1-AE: 2,5/11 cm), 2 fr iw-bor- zonder decor; pearlware: 1 rfr iw-kop-1 pearlware beschilderd 18d/19a; witgoed: 2 fr iw-bor-4 witgoed Dawson 1800-64, 1 fr iw-bor- reliëf beschilderd, 1 fr iw-dek-, 1 fr iw-kom-, 1 prof iw-kop-2 wit 19a, 2 rfr iw-kop- wit, 1 fr iw-sch-3 18d/19a witgekramd, 1 fr iw-; 1 fr iz-the- blackware schenktuit 18B;	17bc-18d/19a
A447-W	10U		2	1 compl gl-kel-105 (01LAN2BP1-B: 17B), 1 fr gl-roe-2 17B, 1 fr gl-roe-5 17B/18a; 1 fr gl-kel-23, 1 fr gl-kel-, 1 fr medicijnflesje gl-fle-11, 1 fr cilindrische wijnfles gl-fle-54 18B, 1 compl gl-fle-27a (01LAN2BP1-AL: 19de), 2 fr gl-fle-, 1 fr gl-kan-; 1 brilleglas	17bc-18d/19a
A447-W	10U		2	kleipijpen 17:1 biconische ketel grof ongemerkt 17bc; 2 trechtervormige ketels grof ongemerkt 17B; 23 steelfragmenten meeste 7-10 mm dik; kleipijpen trechterketel 1700-39 1x: 1x Gouds posthoorn, ovoïde ketels, bijmerk 1740-1800 15x: hielmerk IAN, gekroond beest, HP gekroond, 76 gekroond, onleesbaar, gekruiste pijpen gekroond, AB gekroond (3x), wapen Batavia (2x), 59 gekroond, jager (steeltekst DE LIEFDE en IN GOUDA);	17bc-18d/19a
A447-W	10U		2	loden schijfgewicht diam 3,5 lood met ijzeren kern 64 gram; 1 benen dobbelsteentje (01LAN2BP1-RAA), 1 benen knoop (01LAN2BP1-RBJ), 1 benen speeltol (01LAN2BP1-RAB: zes-zijdig met letters NTABSD hol met schoefdekseltje); 1 houten (zalfpot-?)dekseltje (01LAN2BP1-RBK: 2 x 40 mm); 1 schildpad kam (01LAN2BP1-RBM: tanden afgebroken, 128 mm breed), 2 grote en 3 kleine fr rode lakzegels (1x gekroond wapenschild, 4x ND)	17bc-18d/19a
A447-W	10U	beerput 1 s1023; V1 bovenlaag	1	1 fr r-tes- geheel loodglazuur; 1fr gl-kel- ; wandtegels ossenkop hoekornament (44x): 9 fr hoekjes (2x rood baksel), 4 fr dier (4x geel), 29x compl dier (15x rood; vgl Utrecht Agter t Weystraat 1640-70 Sprangers 2013 p.39), 2 compl man, spinnetje hoekornament (27x):13 fr hoekjes, 2 fr boerderij, 1 fr molen, 5 fr dier, 4 compl dier, 2 fr man (1x rood), overige: 1 compl polychroom kwadraattegel floraal, 1 compl paars gemarmerd, 1 compl en ca 125 fr bladmotief paars spaartechniek (ca 1798/1815 Utrecht Agter t Weystraat, Sprangers 2013 p.69), 38 fr paars rankenpilasters	18d/19a
A447-W	10U		1	Kleipijpen: 2 ovoïde ketels zonder bijmerk (hielmerk 1x 59 gekroond, 1x kruispijpen gekroond 1685-1720), 8 ovoïde ketels met bijmerk (1x 76 gekroond, 2x AB gekroond, 1x HI gekroond, 1x IN gekroond, 2x wapen van Batavia, 1x onleesbaar), 1 ovoïde met hielspoor (ongemerkt, wel gepolijst)	18d/19a
A447-O	10V /11	W- en N-muur van gebouw s4001; baksteen M118	118	18x9x4 cm	17/19

2 bijlage

3. Archiefbronnen over eigenaren en bewoners

Jan Klinkert en Peter Bitter m.m.v Guus van den Berg en Willem van den Berg

Toelichting op de bronnen

In deze bijlage worden de gegevens per huis chronologisch opgesomd, met gebruikmaking van diverse afkortingen voor de gebruikte bronnen en de daarin genoemde informatie. Deze worden in deze paragraaf eerst toegelicht.
De meeste bronnen betreffen de eigenaren en slechts in beperkte mate zijn er gegevens overgeleverd over huurders. Huurovereenkomsten werden slechts zelden notarieel vastgelegd en de data over huurders komen dan ook uit de vergelijking van de eigenaarsgegevens met incidentele 18de-eeuwse belastinglijsten waarin per bewoner een belastingaanslag is genoteerd en uit de vergelijking met enkele 19de-eeuwse inwonerslijsten van de stad. In de afgelopen 20 jaar zijn steeds meer archiefbronnen digitaal ontsloten en veel informatie is al te vinden via internet, met name op websites van archiefdiensten zoals de website www.regionaalarchiefalkmaar.nl. Het Regionaal Archief Alkmaar is nog druk doende om deze internetvoorzieningen verder uit te breiden. De archiefbronnen zijn verder raadpleegbaar in de leeszaal van het archief aan de Bergerweg 1 (zie de website voor nadere informatie).

Archiefbronnen over eigenaren

De belangrijkste bron over eigendommen zijn de afschriften van koopakten. Transacties werden door de notaris schriftelijk vastgelegd in akten waarvan de afschriften door de stad werden bewaard in het Oud Notarieel archief Alkmaar (=**ONA**). De eigendomsoverdrachten (transporten) van onroerende goederen werden vanaf de middeleeuwen tot de Franse tijd ook geregistreerd bij de rechtbank in het Oud Rechterlijk archief Alkmaar (=**ORA**). Omdat er geen huis- of kavelnummering was, werd in de transportakte de locatie van een perceel omschreven door een verwijzing naar de buren. Bij de verkoop konden voorwaarden (condities) worden gesteld aan de koper, financiële afspraken vastgelegd over de omgang met hypotheken en andere schulden die op het huis rusten, terwijl werd vastgelegd hoe de verkoper aan het onroerend goed was gekomen en vanaf tweede kwart 17de eeuw ook wanneer (de 'aankomsttitel'). Van de transportakten uit de late 16de tot eind 18de eeuw zijn voor een groot deel van de Langestraat door Jan Klinkert honderden transcripties gemaakt.[356]
Deze zijn hier door Peter Bitter samengevat.
Verwijzingen naar de 19de-eeuwse verkoopakten in het ONA zijn te vinden op de website van het Regionaal Archief Alkmaar, www.regionaalarchiefalkmaar.nl, onder de kop 'Zoeken naar personen' (in de kolom 'Rol' zijn kopers en verkopers geïndiceerd als 'Geregistreerde' en er is een linkje bij naar een foto van de betreffende registerpagina).

De Verpondingen (=**Verp**. of **Vp**) waren een jaarlijkse heffing door de Staten van Holland aan de eigenaren van onroerende goederen. De heffing werd al sinds de middeleeuwen gebaseerd op de huurprijs van het onroerend goed of, als het door de eigenaar zelf gebruikt werd, een taxatie daarvan. In 1628 en 1730 werden de 'huurwaarden' voor de verpondingen opnieuw opgenomen en getaxeerd in een 'Redres' ofwel herziening. In 1730 werd de aanslag ter hoogte van 1/8 van de huurwaarde terug gebracht tot 1/12 van de huurwaarde. Voor Alkmaar zijn van deze jaarlijkse heffingen alleen de verpondingslijst van 1718-1727 en het Redres van 1730 bewaard. In het Redres van 1730 zijn per kavel de naam van de eigenaar en de oude en de nieuwe heffing genoteerd, met een paar steekwoorden over de aard van het onroerende goed en het onderscheid tussen huur en taxatie. In de opeenvolgende verpondingslijsten zijn ook wijzigingen van eigenaar genoteerd met naast de naam meestal (maar niet altijd) het betreffende jaartal. In 1718, 1765 en 1779 zijn nieuwe overzichten gemaakt - de in dat jaar vermelde personen waren vaak al eerder eigenaren geworden.
Wijzigingen in de panden leidden tot aanpassingen van de verpondingen en dit werd bijgehouden in een 'Quohier' en een 'Lijst van Nieuwgetimmerde Huizen' – deze zijn alleen voor de perioden 1654-1665 en 1750-1793 bewaard gebleven.

Het eigendom van onroerende goederen is vanaf 1832 vastgelegd in het kadaster waarbij elk perceel een kadastraal nummer kreeg (op basis van opnamen in 1826), met nauwkeurig opgemeten kadastrale kaarten (de Kadastrale Minuut). Op de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (=**OAT**) is de eigenaar vermeld met enkele administratieve gegevens over het perceel: **kig**=kadastraal inkomen gebouwen berekend als 75% van de huurwaarde van huizen en 67% van de huurwaarde van andere gebouwen; **kio**=kadastraal inkomen ongebouwd; **srt**=soort 1=woonhuis, 2=pakhuis, 3=stal/wagenhuis, 4=werkplaats, 8=leeg erf en 9=anders.
Op de website van het Regionaal Archief zijn gegevens met betrekking tot onroerende goederen in Alkmaar uit de periode 1700-1913 te achterhalen op de pagina's van het '*Historisch Kadaster Alkmaar*'. De basis voor het HKA is twintig jaar geleden gelegd door W.J. van den Berg uit Utrecht. Nadat hij de data van de OAT van 1832 in de computer had ingevoerd, heeft hij de nummering van de lijsten van de Verpondingen eraan gekoppeld en die data ingevoerd. Daarna zijn hier in het HKA nog tal van gegevens aan toegevoegd uit enkele andere bronnen.[357] Ook latere kadastrale wijzigingen zijn n het HKA ingevoerd zoals de mutaties van 1826-1837 (=**Kador**) en herzieningen

356 Met hartelijke dank aan Jan Klinkert voor het beschikbaar stellen van zijn transcripties en aan Willem van den Berg voor het nalezen en aanvullen van de archiefdata
357 Op de website staan nadere toelichtingen op de diverse gebruikte bronnen, afkortingen en benamingen.

vanaf 1832 (=**Grondbel**) met hernummering van gewijzigde percelen. Tenslotte zijn uit 1883 en 1910 de lijsten ingevoerd van de Reinigingsdienst voor de aan huis geplaatste beertonnen ten laste van de huiseigenaren.

Archiefbronnen over bewoners

Er zijn ook nog enkele belastinglijsten met gegevens van bewoners waarvan Van den Berg in het HKA de adressen heeft gelokaliseerd: o.a. het **Familiegeld** uit 1716, de Personele Quotisatie van 1744 (= **Pers.Quot)** met heffingen op basis van geschatte inkomens boven f 600 en indicaties van welstand (alleen de rijkere inwoners), lijsten van stemgerechtigden in 1803, bevolkingsregisters van 1804 tot 1808, belastingregisters van 1807 (=**bel reg**) en de quotisatie (van rijke inwoners) in 1808, de volkstellingen (=**bev reg**) van 1822 en van 1830, het Kohier Hoofdelijke Omslag van 1873 (bs1873=belastbaar inkomen minus vrijstelling van f300), lijst van bedrijven uit 1876 (=**patentregister**). Voorts zijn de Adresboeken met inwonersgegevens uit 1876 en 1882 ingevoerd.

Aanvullende informatie

In het HKA staat incidenteel genealogische informatie bij een bronvermelding genoteerd onder het kopje 'GEN' – de ingekorte bronverwijzingen zijn terug te vinden in de toelichting op de website.
Op de website van het Regionaal Archief Alkmaar zijn onder de kop '*Zoeken naar personen*' de Doop- Trouw- en Begraafboeken digitaal ontsloten en ook diverse notariële akten uit de 19de eeuw.
In de Beeldbank op de website van het archief staan geregeld waardevolle gegevens over panden en hun gebruikers genoteerd, vooral bij de oude foto's.
Op de website www.alkmaaropdekaart.nl staat onder de kopjes de Laat en de Langestraat gegevens van alle panden langs die straten, welke zijn samengebracht door Hans Koolwijk, met onder meer verwijzingen naar vermeldingen van het betreffende pand in de Alkmaarsche Courant.

Literatuurverwijzingen in Historisch Kadaster Alkmaar

- Alkm.Jb = *Alkmaars Jaarboekje,* tijdschrift
- Belonje Uitw.Sluizen = Belonje, J., 1945: *Het hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1544-1944*, Wormerveer.
- M.v.d.Bijl Leeslust = Bijl, M. van der, 1993: *Leeslust baart kunde; 200 jaar leesgezelschap in Alkmaar,* Alkmaar.
- Bloys/Belonje Gedenkw.= Bloys van Treslong Prins, P.C., & J. Belonje, 1928: Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Holland, Utrecht, 5 delen.
- Indien zonder nadere aanduiding = dl.1, Alkmaar, Grote Kerk
- Bruinvis Vroedschap/Regeering = Bruinvis, C.W., 1904: *De Alkmaarse vroedschap tot 1795*, Alkmaar;-en: *De Regeering van Alkmaar tot 1795*, Alkmaar
- Bruinvis Regeering na 1795 = Bruinvis, C.W., 1905: *Naamlijst van de leden der Regeering (...) sedert 1795*, Alkmaar
- P.Dekker Zijpe = Dekker, P., 1986-1991: *Oude boerderijen en buitenverblijven langs deZijper Grotesloot*, Schoorl, 3 dln.
- J.Elias Vroedschap = Elias, J., 1903-1905: *De vroedschap van Amsterdam*, Haarlem, 2 dln.
- Gens Nostra = *Gens Nostra* tijdschrift NGV Naarden
- Hist.Kad. Binnen-Egmonden = Berg, W.J. van den, 1985: *Historisch Kadaster van de Binnen-Egmonden*, Utrecht.
- Jb.Oud-Castricum = Jaarboek Oud-Castricum, tijdschrift historische vereniging Oud-Castricum.
- Jb.Oud-Enkhuizen = Jaarboek Oud-Enkhuizen, tijdschrift historische vereniging Oud-Enkhuizen.
- F.M.M.Knippen Vrijheidsboom 1968 = Knippen, F.M.M., 1968: *Een Hollands stadje om de vrijheidsboom*, Heiloo.
- Ned.Leeuw = *De Nederlandsche Leeuw,* tijdschrift.
- Regentengeslacht de Lange = Ten Houte de Lange, C.E.G., 1996: *Het Alkmaarse regentengeslacht De Lange*, Rotterdam/Zeist.

Archiefdata per pand

Kad.A447-oost

1533-9-1, RAA Arch. Weeskamer 12 fol.251, 252, 253 WK0189: erflater Baef Willems, moeder; kinderen Baef Fransdr (doorgehaald: Oudu Fransdr); aanbrenger Frans Fransz, vader (+1539), verwanten Jacob Willemsz Brouwer, oom (mz) / Symon van Veen, oom (x tante mz) 1539: mr Ysbrant Pietersz, aftersk.-over (zusterl. van vader) / Dirck Cornelisz Verwer, zusterl. van vader / mr Willem Willemsz Brouwer, procureur-gen. Utrecht

1540-43: Petronella of Pieternel Fransdr, tante vz

inbreng moeders bewijs (zie ook WK0260, vaders bewijs): 3/4 in vaders zelfbew. huis en erf NZ Langestraat met schuur uitgaand op de Nieuwesloot = ***Kad.A447-b***, belend oost Frans Dircxsz goudsmid en zijn kind (= Kad.A447-a), west Andries Willemsz (= Kad.A448), op 1543.06.20 verk. aan mr Ysbrant Pietersz voor ƒ320 - 3/4 in land te Valkencooch, Schagen, Limmen en Heiloo, losrenten (ƒ3 p.j. te Eenigenburg, ƒ2 p.j. te Petten; 1/3 van ƒ30 p.j. uit land te Heiloo bij die Colster; ƒ2 p.j. op huis NZ Dronkenoort daar Jan Voeckelen placht te wonen; ƒ1 p.j. op Gerrit Brouwer 's huis St Pieterstraat waar nu Jan Wilbortsz woont. Voldaan 1553.07.12 door oom Jacob Wz Brouwer aan Cornelis Florisz x Baef Fransdr

1543-6-20, RAA, Arch. Weeskamer 12 fol.251, 252, 253 WK0189 (bij 1533-09-01)*: **Kad.A447-b*** verk. aan **mr Ysbrant Pietersz** voor ƒ320

1589-7-6, RAA ORA 134 fol.13v- 14 (***Kad.A447-b*** + ***Kad.A448-e*** = XH34): Verkoop van een huis en erf NZ Langestraat, met een achterhuis en een kamer bezijden, belend west de k.v. Pieter van Sonnevelt (= *Kad.A448*), oost Jacob Claesz van Houten (= *Kad.A447-a*) met een vrije uitgang door een steeg met een watergang aan de oz van die steeg, gaande door het achterhuis van Pieter Cornelisz predikant (= Kad.A446), beide tot op de Nieuwesloot, door Willem Cornelisz Laeckeman nom. uxoris en als bestevader van de kinderen van zijn zoon

Cornelis Willemsz; Claes Gerritsz, Matheus Gerritsz en meester Pieter Gerritsz; Heyndrick Dircxsz Seevanck nom. uxoris; Pauwels Fransz en Maerten Pietersz procureur als testr voogden over de onmondige kinderen van Jan Jansz Zel houtkoper; Joost Jacobsz Madder als oom en voogd van Neeltgen Madders; en Aerian Maertsz Coetenburch nom. uxoris, allen samen erfg. van Jannitgen Andriesdr [Sel], aan hun mede-erfg. Jacob Jacobsz Madder; prijs f2050 in 7 jaarl. term. Condities: Jacob van Houten mag zijn huis nooit hoger of langer maken of verzetten; dit verkochte huis zal de loden goot aan de wz onderhouden op zijn eigen kosten

1596-6-17, RAA ORA 136 fol.280- 280v (*Kad.A447-b* + *Kad. A448-e*): Verkoop van een vrij huis en erf NZ Langestraat, met een achterhuis en nog een kamer bezijden het huis, belend west de k.v. Pieter van Sonnevelt (= Kad.A448-a), oost Jacob Claesz van Houthum (= Kad.A447-a), met een vrije uitgang door een steeg tot op de Nieuwesloot, met een watergang aan de oz van die steeg gaande door het achterhuis van Aert van Voorthuysen (= Kad.A446 = XH36) tot de sloot, door Jacob Jacobsz Madder **aan Jacob Maertsz Sel**; prijs f3025 in 7 jaarl. term. Condities: met de vrijheid dat Jacob Claesz niet hoger of lager mag timmeren of zijn huis verzetten; koper moet de loden goot aan de wz alleen onderhouden

1596-6-17, RAA ORA 136 fol.281 (*Kad.A447-b*): Verkoop van een erfje achter verkopers huis NZ Langestraat, reeds betimmerd door koper, belend zuid verkoper (= Kad.A447-a), oost Aert van Voorthuysen (= Kad.A446), west en noord koper (= Kad.A447-b + Kad.A448-e) met een osendrop aan de zz, die koper echter niet mag betimmeren, door Jacob Claesz van Houthum (onder verband van zijn huis, belend als voren) **aan Jacob Maertsz Sel**; prijs niet vermeld

1609-4-25, RAA ORA 140 fol.202- 202v (**Kad.A447-b** + **Kad. A448-e**): Verkoop van een huis en erf NZ Langestraat, belend west Mathias van Bekesteyn, onmondige z.v. jhr Franchoys van Bekesteyn (=Kad.A448-a), oost verkopers (= Kad.A447-a), met een achterhuis met vrije uitgang door de steeg tot op de Nieuwesloot en een watergang aan de oz van die steeg tot op de Nieuwesloot, gaande door het achterhuis van Pieter Thomasz Bolswaert (= Kad.A446), door Pieter Maertsz van (der) Sel, Claes Dircxsz uit naam van zijn moeder Machtelt Maertens van der Sel, Frans Adriaensz van der Sel, voor hemzelf en als voogd van de twee onmondige k.v. zijn broer Bartholomeus Aeriansz van der Sel, mr Jacob Bobeldijck als man van Lysbet Maertens en nog als vader van zijn kind Trijntgen Jacobs, en Hercules Hogelant als man van Geertruyt Stuvers en vervangend zijn vrouws broer Maerten Stuver, samen erfg. van Jacob Maertsz van Zel (onder generaal verband), **aan Elisabeth Thomasdr wed. Cornelis van Egmont van der Nijenburch**, in leven burgemr; prijs f5260 in 6 jaarl. term. (voldaan 1614-8-5). Condities: koopster moet de loden goot aan de wz alleen onderhouden; ze mag het keukentje aan de oz noch het huis zelf verhogen, waartegen de buren haar lichten niet mogen betimmeren.

1632-10-7, RAA ORA 148 fol.130v- 131 / T- (per abuis doorgehaald) (**Kad.A447-b** + **Kad.A448-e**): Verkoop van een huis en erf NZ Langestraat, belend oost erfg. Jacob Maertsz Sel (= Kad.A447-a), west Jan Pietersz Bijlvelt (= Kad.A448-a), met condities zoals het is bezeten door juffr. Cronenburch volgens overgeleverde brieven en bescheiden, leeg te aanvaarden met Allerheiligen 1632 (of een tot anderhalve week later), en dan met alle lasten en servituten tot perikel van de koper, door dE. mr Mathijs Oudesteyn, oud-burgemr en weesmr, als man van juffr. Geertruyt van Egmondt van der Nieuburch als mede-erfg. van haar moeder juffr. Elisabeth Thomas van Cronenburch (onder generaal verband) **aan Gillis van Enigenburch**; prijs ƒ4300 in 6 jaarl. term. (voldaan 1637.07.01); titel 1609-4-15

1636-5-20, RAA ORA 150 fol.82v- 83 / T081 (Kad.A447-b + Kad. A448-e); Transport van een huis en erf NZ Langestraat, belend oost erfg. Jacob Maertsz Sel (= Kad.A447-a), west Jan Pietersz Bijlevelt (= Kad.A448-a) door Gillis van Eenigenburch, poorter (onder generaal verband) **aan Pieter le Boucq**, poorter; prijs f5500 in 6 jaarl. term. Condities: Bijlevelts zomerkeuken staat tot wederzeggen met een halve steen aan kopers westerzijmuur, de zuidgevel van zijn werkhuis staat te na aan kopers achterhuis en diens schoorsteen is ook geankerd aan dit huis, alles op vermaning in te trekken en herstellen (conform contract 1632.10.09 not.C.J.Baert en akte van 1633.12.02); titel 1632-10-07

1644-8-17, ORA 153 folio 92 (nr. 219): een procureur namens de erfgenamen van Jacob Maertsz van Zel verkoopt **aan dr. Rembrant Cranesteijn** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met sr. Pierre leBucq ten westen en Claes Jaspersz glasemaker ten oosten (A446). Conditie over permissie 'veijnster' (uitmonding) op rioolgoot van A446 te maken en onderhouden in oostelijke zijmuur halverwege het huis, tenzij A446 het zelf wil gaan gebruiken en dan onderhoudskosten te delen, met rooster tegen vuiligheid. 'Dat mede de cooper de voorsz. Pierre Lebucq & sijne nacomelingen de waterlosinge door de voorsz. weege gaende tot voor aende straet nimmermeer sal mogen beletten ofte hinderlijck wesen.' Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: ƒ2225,-

1649-4-23, ORA 154 folio 236 verso (nr. 28): Mr. Willem Moutmaker als mede erfgenaam van dr. Rembrandt Cranesteijn verkoopt **aan Jan Claesz Soutman schoenmaker** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Piere Lebacq ten westen en Claes Jaspersz glasemaker ten oosten. Aankomsttitel: 17-08-1644. Bedrag: ƒ2000,-.
1651-7-8, ORA 155 folio 63 verso (nr. 127): Jan Claes. Soutman schoenmaker verkoopt **aan Jan Barentsz kleermaker** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met sr. Pierre le Bucq ten westen en Claes Jaspersz glasemaecker ten oosten. Met condities over de watergang op het erf van de buurman ten oosten volgens het contract van 16 maart 1582, en 'dat d'coper nochte sijne naecomelingen het coockentjen van dit vercofte huijs, nochte voor het geheele huijs niet en sullen mogen hoger te timmeren ofte vermaecken, dan alle t'selve tegenswoordich is. Ende sullen mede de lichten vant voorsz. huijs van Piere de Bucq insgelijx niet betimmert mogen werden.' Aankomsttitel: 23-04-1649. Bedrag: ƒ1750,-.

1680-1-17, ORA 162 folio 103 (nr. 8): Johannes Junius wonend in Westzanen als echtgenoot van Maria Jans, dochter en enig erfgenaam van Jan Barentsz kleermaker, verkoopt **aan Juriaen de Vrij, mr. cleermaecker,** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Cornelis van Heijmenbergh ten westen en de weduwe van Egbert Jacobsz backer ten oosten. Aankomsttitel: 08-07-1651. Bedrag: ƒ475,-.

1724-11-10, ORA 169 folio 14 (nr. 126): sr. Daniel de Vrij als enige erfgenaam van Jurriaan de Vrij verkoopt **aan Roeloff van Heusden** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Jan Roos, bakker, ten oosten en de erfgenamen van Maria Comans ten westen. Aankomsttitel: 17-01-1680. Bedrag: ƒ600,-.

1760-1-21, ORA 174 folio 129 (nr. 33): 'Gerbrand Rijpland, Jan Bos, Jacob Veen Wzn. & Petrus Theodorus Brandus, als bij 't Collegie van Diaconen van de Gereformeerde Kerke binnen deze stad op den 21 nov. 1759 tot de verkopinge van 't nagem. huijs wel specialijk gequalificeert, blijkende bij extract uijt 't Memoriael van 't bovengem. Collegie van Diaconen' verkopen **aan sr. Claas Moot** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Jan van Leuwen ten oosten en de Remonstrantse Gemeente ten westen. Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: ƒ235,-.

1774-5-26, ORA 176 folio 251 (nr. 71): 'Mathijs Zenger en Anthonij Moot, woonende beide binnen deze stadt, als bij contract van separatie tusschen Nicolaas Moot en Anna Zenger den 9e februarij 1774 voor de notaris Pieter de Lange en getuigen alhier gepasseert en op den 10de daer aan volgende met willige condemnatie bekragtigd, tot de na te meldene verkooping gequalificeert' verkopen **aan Anthonie van der Hoeff** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Willem Harp ten oosten en de Remonstrantse Gemeente ten westen. Aankomsttitel: 21-01-1760. Bedrag: ƒ300,-.

Kad. A447-West

1589-10-3, RAA ORA 134 fol.22: Jacob Claesz van Houten stelt tot waarnis van een transport ten onderpand zijn huis en erf NZ Langestraat (*Kad.A447-a*) belend oost Pieter Cornelisz (= Kad.A446), west Jacob Madder (= *Kad.A447-b* + *Kad.A448-e*)

1609-4-25, ORA 140 folio 202: Pieter Maertsz van der Sel & Claes Dircxz. uijtten name van Machtelt Maertens van der Sel, sijne moeder, Frans Adriaensz van der Sel voor hem selven & als voocht van de twee onmondige kinderen van E. Bartholomeus Aeriaensz van der Sel, sijnen broeder & mr. Jacob Bobeldijck als man & voocht van Lijsbet Maertens sijne huijsvr. & mede als vader van sijn kint Trijntgen Jacobs mitsgaders Hercules Hogelant als man & voocht van Geertruijt Stuuers sijne huijsvrouwe, vervangende, hem starckmaeckende voor Maerten Suuer sijn huijsvrouwen broeder, te samen erffgen. van wijlen Jacob Maertsz van Zel, verkopen **aan Elijsabeth Thomasdochter,** wed. van Cornelis van Egmont van der Nijenburch, een 'vrij huijs en erve met een achterhuijs met een vrije uitganck deur de steech tot op de Nieuwesloot toe & noch met een waterganck aende oostsijde van de voorsz. steech gaende tot opde Nieuwesloot toe ... aende noortsijde van de Langestraet, belent met Mathias van Bekesteijn onmondige soone van Jonker Franchoijs van Bekesteijn aen de westsijde & de voorn. erfgen. selffs aende oostsijde. Met conditie dat de cooperesse de looden goot leggende aende westsijde van dit voorsz. huijs tot haren costen moet onderhouden. dat mede de vercoopersse nochte hare nacomelingen het koockentgen van t'voorsz. huijs aende oostsijde noch oock het geheele huijs niet en sullen mogen hooger timmeren ofte vermaecken dan alle t'selve tegenwoordich is & sullen mede de lichten van t'vercofte huijs insgelijcx niet betimmert mogen worden.' Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: ƒ2560,-

1632-10-7, ORA 148 folio 130 verso (ongen.): De E. Mathijs Oudesteijn, oud burgemeester en Weesmeester van deze stad, als echtgenoot van Joffr. Geertruijt van Egmondt van der Nieuburch, erfgename van haar moeder Joffr. Elisabeth Thomas van Croonenburch, verkoopt **aan Gillis van Eenigenburch** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met de erfgenamen van Jacob Maertsz Sel ten oosten en Jan Pietersz Bijlvelt ten westen. Aankomsttitel: 25-04-1609. Bedrag: ƒ4300,-

1636-5-20, ORA 150 folio 82 verso (nr. 81): Gillis van Eenigenburgh verkoopt **aan Pieter le Boucq**
een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met de erfgenamen van Maertsz Sel ten oosten & Jan Pietersz Bijlevelt ten westen, met conditie dat de zomerkeuken die Bijlevelt halfsteens tegen de westelijke zijmuur van dit huis heeft gezet voor zijn kosten wordt afgebroken als de eigenaars dat willen, met verplichting om de loden goot tussen beiden huizen voor de helft te onderhouden conform een notariële akte gepasseerd bij Cornelis Jansz Baert en twee getuigen op 9 oktober 1632, dat de schoorsteen van de zomerkeuken is verankerd aan dit huis tot wederopzegging conform 'seeckere acte gepasseert op den 2en dec. 1633'. Aankomsttitel: 07-10-1632. Bedrag: ƒ5500,-

1661-5-6, ORA 158 folio 86 (nr. 42): procurateur namens Frederick van Dorp, Heere van Maesdam, Raet Ordinaris in den Provintialen Raed van Hollandt voor de ene helft en voor de andere helft namens andere erfgenamen van Vrouwe Catharina Vivie, in haar leven Vrouwe van Croonesteijn en gelegateerd door Pieter de Bock (namelijk: 1 Vrouwe Maria Vivrie wed. van Gillis van Panhuijs, 2 Pieter van Panhuijs Heer van Croonesteijn en Raetsheer in den Rade ende Leenhove van Brabant, 3 Willem Huijgens wegens de Provintie van Gelderlant gedeputeert ten behoeve van de Ed. Mo. Heeren Raden van de Staten der Verenichde Nederlanden, 4 diens broer Bartholmeus Huijgens Vaendrig ten dienste deser Landen) verkopen **aan Cornelis van Heijmenbergh** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Gualter Brant ten westen & t'huijs gecomen van de erfgen. van Jacob Maertsz Sel ten oosten. Met dezelfde condities als in de akte van 20 mei 1636 over het mogen intrekken van de goedkeuring van het tegen het huis bouwen van de zomerkeuken door de buurman ten westen (gedeelde zijmuur en loden goot, schoorsteen van de zomerkeuken). 'Dat mede de voorsz. erfgen. van Jacob Maertsz

Sel nochte hare nacomelingen het koockentie van haer huijs noch het geheele huijs niet sullen mogen hooger timmeren ofte vermaecken dan als t'selve tegenwoordich is. Ende sullen mede de lichten van dit huijs insgelijcx niet betimmert mogen werden. Oock met een vrije watergangh door de weege leggende tusschen het voorsz. huijs gecomen van de erfgenamen van Jacob Maertsz Sel ende thuijs daer bijoosten staende, alwaer jegenwoordich 'de Vergulde Kevi' uijthangt (A446), vermogens de actens staende op de rugge van de quijtscheldinge van dit huijs bij d'erfgen. van Jacob Maertsz Sel gepasseert ten behoeve van Elisabeth Thomas, wed. van zal. Cornelis van Egmont van der Nijenburgh. Voorts met een watergangh aende oostsijde van de voorsz. steeg gaende door tachterhuijs, eertijts toegecomende hebbende Pieter Tomasz Boswaert tot op de Nieuwesloot toe'. Aankomsttitel: 20-05-1636. Bedrag: ƒ2810,-

1680-4-17, ORA 162 folio 123 verso (nr. 124): Cornelis van Heijmenbergh verkoopt **aan Catharina Comans** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met mr. Juriaen de Vrij ten oosten & d'heer Gualter Brant ten westen. Met dezelfde condities als in de akte van 20 mei 1636 over het mogen intrekken van de goedkeuring van het tegen het huis bouwen van de zomerkeuken door de buurman ten westen (gedeelde zijmuur en loden goot, verankering van de schoorsteen van de zomerkeuken). Verder 'is de achtergevel van de stal van dit huijs gemeen met de heer Brant & moet tot gemene costen onderhouden werden, alles in conformité van den contracte bij de voorn. Hijmenbergh ende Jan Bijlevelt voor Jacob van Beijeren als nots. & seeckere getuijgen op den 27e junij 1661 opgerecht. Ende is de schoorsteen van de somerkoocken van de heer Brant alleen procario & tot wederseggen toe met 2 anckers aan het dack van dit huijs gehecht, waer jegens de schoorsteen in de voorkamer van dit huijs wederomme procario aent huijs van den heer Brant geanckert is.' Met condities betreffende het huis ten oosten dat men een vrije uitgang door hun steeg heeft en dat de buurman ten oosten zijn huis en keukentje niet hoger mag maken, terwijl A447-West een vrije watergang door 'de weeg' van A447-Oost heeft en een vrije watergang ten oosten ervan naar de Nieuwesloot door het achterhuis van de buurman in het tweede huis ten oosten (A446). Aankomsttitel: 06-05-1662. Bedrag: ƒ3200,-

1786-2-13, ORA 178 folio 251 verso (nr. 50): 'Jan Glas en Jan Carlier in qualiteijt als Opsienders der Remonstrantsche Gemeente verkopen alzo bij publique veijling' **aan Cornelis de Vries** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een gemene steeg uitkomende op de Lange Nieuwesloot, belend met Anth. van der Hoeff ten oosten en mr. F.D.C. Druijvesteijn ten westen. Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: ƒ2025,-
1799-12-19, ORA 181 folio 91 verso (nr. 154): Vrouwtje Medemblik, wed. en volgens testament den 31 januarij 1788 voor den notaris Cornelis van Oostveen en getuigen alhier gepasseerd, geinstitueerde erfgenaam van Cornelis de Vries, verkoopt **aan Adriaan Baas Hendriksz** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, met een gemene steeg uitkomende op de Lange Nieuwesloot, belend met de wed. A. van der Hoef ten oosten en hr. F.D.C. Druivesteijn ten westen. Aankomsttitel: 13-02-1786. Bedrag: ƒ1000,-

1806-5-13, ORA 184 folio 217 (nr. 81): Adriaan Baas Hz. verkoopt **aan Hermanus Visser** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, met een gemene steeg uitkomende op de Lange Nieuwesloot, belend met de erfgenamen van de wed. Anthonie van der Hoef ten oosten en Gerrit Schoonhoven ten westen. Aankomsttitel: 19-12-1799. Bedrag: ƒ925,-

1810-3-20, ORA 187 folio 167 (nr. 46): Hermanus Visser verkoopt **aan Jan Adriaan Schagen van der Burch**, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, met een gemene steeg uitkomende op de Lange Nieuwesloot in wijk B, op 't Nieuwe Quohier der Verponding bekend onder no. 84. Aankomsttitel: 13-05-1806. Bedrag: ƒ240,-.

Kad.A447
1813-2-27, RAA ONA 1219, repert. not.J.NuhoutvdVeen aktenr.34 = ONA 1191: Contract van verandering en reparatie en afbraak van een huis Langestraat (Kad.A447-b), belend oost huis Wk.B83 (= Kad. A447-a) en Willem Zaadnoordijk (= Kad.A446), west notaris Jacob Nuhout van der Veen met Wk.B85 (= Kad.A448-a) door Jan Adriaan Schagen van der Burgh, eigenaar en aldaar wonende,
met Cornelis Adrianus Relie en Matthijs Holskamp, timmerlieden.
Condities: met vele bepalingen mbt. het afbraakproces (te verrichten binnen 14 resp. 30 dagen), o.a. ook afbraak van de onderpui van huis nr.83 en veranderingen aan het huis nr.84, waarvoor Schagen zal betalen f125, terwijl de timmerlui voor de afbraak f300 zullen betalen. Met vele details over de verbouwing.

1815-3-1, RANH ONA Beverwijk 315-23 not.J.Karshoff: Verkoop van twee huizen en erven, tuin en achterhuis NZ Langestraat Wk.B83 en Wk.B84 (=Kad.A447 en Kad.A448-e (zuidoost), belend oost Willem Zaadnoordijk (= Kad.A446), west koper (= Kad.A448-a), met vrije uitgang in een steeg uitkomend op de Lange Nieuwesloot, door Jan Adriaan Schagen van der Burgh, geemployeerde bij de Kamer van Inkwartieringen en Casernering van Alkm, **aan mr Jacob Nuhout van der Veen, notaris**; prijs ƒ1000.

1816-12-24, ONA 967 akte 227 (nots. G. de Heer): mr. Jacob Nuhout van der Veen, openbaar notaris, wonende te Alkmaar, verkoopt **aan Vrouwe Antoinette Christine Baars** gesepareerde huisvrouw van de heer mr. Hendrik Casparus Costerus, zonder beroep wonende binnen Alkmaar in de Langestraat, twee aaneen verheelde huizen en erven aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Willem Zaadnoordijk ten oosten en de verkoper ten westen (in A448). Voor eerst dat de schutting, welke ten noorden de erven van de verkochte huizen scheidt, gezamentlijk door den verkoper en koopster moet onderhouden worden en bij reparatie in de thans bestaande hoogte zal moeten blijven, alsmede dat de deur in dezelve schutting aan beide zijden goed gesloten moet worden, zonder dat de koopster immer daar door een vrijen doorgang zal kunnen orderen. Ten tweeden dat de schoorsteen van de verkogte huizen niet in de hoogte zal mogen opgehaald worden, maar wel met een slee langs het dak, en in allen gevalle zodanig dat het ligt in de gang van het huis van den heer verkoper niet belemmerd of verhinderd worde.' Aankomsttitel: 01-03-1815. Bedrag: ƒ1200,-.

1822, Bev.reg Wk.B83 (Kad.A447-W en –O samen): Antoinetta Chr. Baars, wed. Costerus *, beroep: - en 1 dienstmeid / huish: 2
1822, Bev.reg aanvulling van 1823 bij Wk.B83 (Kad.A447-W en –O samen): Langestraat: Barendina Baars, beroep: naaister, van Dordrecht 40j. (ingekomen 1821)

1830, Bev.reg Wk.B83 en Wk.B84 (Kad.A447-W en –O samen): Antoinette Chr. Costerus geb. Baars en haar zuster, beroep: winkelierster, huish: 2

1832, OAT (A447): **Costerus, A.C.** / art.nr.201 / huis en erf / opp: 0.0245 / kig99 / kio0.74, srt: 1.

1841-9-14, RAA ONA Alkmaar 1304-3796 repert. not.J.Schoehuizen = ONA 1301: Verkoop van twee aaneen verheelde huizen en erven NZ Langestraat Wk.B83 en Wk.B84 (= Kad.A447), de erven samen groot 2r 45ellen, belend oost Willem Zaadnoordijk (= Kad.A446), west baron Collot d' Escury (= Kad.A448), door vrouwe Antoinetta Christine Baars, z.b. te Alkm, gesepareerde hvr. Van mr Hendrik Casparus Costerus (contract echtsch. 1801.07.31 not.P.Panneboeter; willige condemnatie schepenen 1801.08.04), verkoopster, **aan Veronica Oudhof wed. Jan Christiaan Coenraad Witte**, uitoefenend de bierbrouwerij, koopster, beiden te Alkm; prijs f1200

1845-11-5, RAA NNA Alkmaar 1323A-41 not.D.N.v.Elten (= repert. NNA 1324): Verkoop van een dubbel huis en erf NZ Langestraat Wk.B83 (= Kad.A447), groot 2r 45ellen, oorspronkelijk twee aaneen verheelde huizen en erven, maar in 1841 geheel herbouwd, belend oost Willem Zaadnoordijk (= Kad.A446), west wed. Arend van Vloten (= Kad.A448), door Veronica Oudhoff wed. Joannes Christiaan Coenraad Witte, rentenierster, wonend in het verkochte, verkoopster, **aan Hermanus Coster**, boekdrukker en boekhandelaar, koper; prijs f4300

1849 (info H.Koolwijk, www.alkmaar-op-de-kaart.nl Langestraat 64-66): Nrs.83/84, Hermanus Coster (60), boekhandelaar; 1859 nr.77, S. Coster (1806-1860) zonder beroep.

1873, RAA, Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Wijk-B77 (Kad. A447): Coster, S.C., koopman.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B77 (Kad.A447): huis en erf, **S.C. Coster,** art.nr.3478, kio0.73 / kig450.
1882, Adresboek Langestraat 76 (Kad.A447): Mej. D.A.C. van de Velde beroep particuliere; E.N. Smit beroep - stem -.; T. van Spall, beroep: opzichter metaalgieterij, stem: GR.; E. Nijgh, beroep: sigarenfabrikant firma Wilkens en Nijgh, fabriek Houttil 16, stem: -.

1884.08.02, RAA, Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.60, Langestraat 76 (Kad.A447): huis dr H.W. Waalewijn, 2 tonnen.

1885 e.v. (info H.Koolwijk, www.alkmaar-op-de-kaart.nl Langestraat 64-66): 1885-1900 Dr. H.W. Waalewijn leraar RHBS; 1903-1906 Dr. A. Tuijl keel- neusarts; 1909-1915 Dr. T.M. Ruijs tandarts; 1922 M. Bregman huisbewaarder; 1925 Mr. J. Zeijlemaker advocaat.

1910, RAA, Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ (Kad.A447): 76 = 64 T.M. Ruys (2) = Kad.A447.

1928- ... (info H.Koolwijk, www.alkmaar-op-de-kaart.nl Langestraat 64-66): T. Bos kapper in 'Het Kapperhuis' reparatie poppenpruiken, parels, scheerstellen. 1931, foto RAA FO1003009: Kapperhuis T.Bos.

1935 (adres correct? info H.Koolwijk, www.alkmaar-op-de-kaart.nl Langestraat 64-66) 22-5-1935: Huurder Stroomer filiaal S. Krom. 2 woonkamers, 2 slaapkamers, 1 keuken, 1 winkel, 1 badkamer. 5-12-1934 bouw woon- en winkelhuis. 9-12-1939 closet bijplaatsen.

1935 21 mei Alkmaarsche Courant: opening kapperszaak H. van der Schilden; 1939 13 april Alkmaarsche Courant: verhuisd naar de Koorstraat.
1941: filiaal van wasserij Krom.
1957 2 maart Alkmaarsche Courant: heropening wasserij Krom na winkelverbouwing.

1961 (info H.Koolwijk, www.alkmaar-op-de-kaart.nl Langestraat 64-66): Kofa Spruyt koopt pand; 1968: filiaal Krom; 12 maart 1973: sluiting filiaal Krom, verplaatst naar Schermerweg.
1974 Opening 16 september Kofa Spruyt.
1977: '1877-1977 Honderd Jaar Spruyt' door Hans Koolwijk.

Kad.A447 werd in 1961 gekocht door firma Spruyt (sinds 1921 in Langestraat 66-West Kad.A449, in 1935 uitgebreid met Langestraat 66-Oost Kad.A448), in 1974 kwam er nieuwbouw.

Kad. A448
1493, RAA, Coll. Aanw. 194, Kohier Haardstedengeld fol.52: Op die Nyeuwesloot, naam Arys Basties (= Andries Basgen) (mog. = Kad. A448-b+c+d

1517-5-4, Arch. Provenhuis Paling & Foreest nr.555 (rentboek Andries Willemsz) fol.76: Verkoop van een huis (en erf) in de Langestraat, belend oost Wouter Woutersz Brouwer (= Kad.A447-b), west Jan Claesz glazemaker (=Kad.A449-a), met twee kamers en een schuur daarachter [Nieuwesloot = Kad.A448-b+c+d], door Alydt [Pieter Kannemakersdr] wed. Aris Basgen, geass. met (zoon) mr Gerrit Basgen, zwager (lees: schoonzoon) Doedt Jansz brouwer en haar dochter Marytie Basgen, **aan Andries mr Willem Andriesz**, in presentie van [zijn schoonouders] Pieter Claesz Paling, rentmr van de Abdij en hvr Josyne van Foreest, de ouders van Wilhelmken Peters; prijs ƒ1000.

1519-3-15, RAA SA 326 Poorters en inwoners, fol.45: Nyeusloot 42, naam Alyt, Arys Basgis weduwe mogelijk Kad.A448-b+c+d
Zij bleef wellicht nog wonen in de kamers na verkoop van 1517 (PB)

***GEN** J.Elias, Vroedschap p.111 en p.224 v.v.; Bloys/Belonje, Gedenkw. NH dl.2, pp.17 en 68 (A'dam):*
Elisabeth Jansdr (van Haudshoorne) alias Lysbeth Gaven (+A'dam 1515.12.10), x1 Gaeff Benningh Gerritsz (+1487); x2 voor 1490 mr Willem Andriesz (student Leuven 1473, Jeruzalemvaarder, schepen A'dam 1478/88, raad 1480, burgemr 1494/1503, wedr van Geertruy Claesdr de Grebber (+1483.08.06), Hieruit: Andries Willemsz (van Oudshoorn) (ca 1490-1555), stud. Leuven 1511, heer van Sonnevelt 1539, rentmr Abdij Egmond 1532-1555; x 1516 Wilhelmina Pieters Paling (1499-1567).

***GEN** Bloys/Belonje no.853; Belonje 1945 Uitw. Sluizen 57-59,167: Andries Willemsz van Oudshoorn (ca 1490-1555.08.20), heer van Sonnevelt 1539, rentmr Abdij Egmond 1531-55, hoofdingel. Uitw. Sluizen, x 1516 Wilhelmina Paling (1499-1567.11.22). Vestigde zich met zoon Willem (van Oudewater?) in Alkm zonder poorters te worden. Kinderen:*
1. Willem van Sonnevelt (1520-1569), burgemr 1559-67 en raad (Brv.112), rentmr Abdij 1556-57-61?, x Hester Dircxs van Rolland (+1591.06, 10g Hester van S.);
2. Cornelia (+1553.01.04), x ridder Govert Sterck (+Brussel 1587), amptman te Antwerpen, control. Financien, tres.-gen., z.v. Godfried en Anna de Rovere gezegd de Roode. Hieruit: - Johanna Sterck, gravin van Biglia;
3. Claes (1521-1536, oud 15j); 4. NN (+1541 na pinksteren, 26st);
5. Geertruyt van Sonnevelt (+1556), x Pieter van Bronchorst (+1573?), te Delft, heemraad Delfland, z.v. Andries van Bronchorst en Wendelmoet Claes Corff

RAA SA 282 Regeringslijsten: naam Andries Willemsz geb 1490 ca, overl 1555-08-20 4g6st + ex test. 50g als A.W. rentmeester / net als zijn vrouw joffr. van Zonneveldt +1567-11-22 4g6st + 50g ex test.; ambtsperiode 1539 (dit moet de enige openbare functie zijn van Andries Willemsz van Oudshoorn, die kerkmr werd een jaar nadat kerkmrs het drieluik voor het Hoogkoor bestelden, waarop hij vervolgens (na een anonyme gift?) ook bij de stichters is afgebeeld); adres Langestraat

1522-12-25, RAA, Arch. Weeskamer 12 fol.146 WK0110: erflater Peter Florisz, vader, kinderen Swaen Pieters, Ariaen Pieters en Griete Pieters, aanbrenger Neel Claesdr, moeder, verwanten Luytgen Gerritsz, Gerrit Heertgisz en Cornelis Heertgisz, naaste vrienden; inbreng vaders bewijs:- 2/3 in huis en erf Nieuwesloot tegenover de nieuwe poort van de Magdalenen (= ***Kad.A448-c***), belend west Gommer beeldsnijder = *Kad.A449-c* en oost Cornelis de glazemaker = (*Kad.A448-d*), (overige 1/3 van moeder 1528-5-22, RAA, Arch. Provenhuis Paling en Foreest 594 (charters CBG): Transport van een huis en erf NZ Langestraat met (noordwaarts) twee kamers en een schuur met hun erven**(=** ***Kad.A448-a en Kad.A448-c+d)***, achteraan doorgaande tot op de Nieuwesloot met een doorgang bezijden de schuur, en met een leeg erf (= ***Kad.A448-b***) aan de (noord-) oostzijde van het principale huis (het leeg erf belast met 6st p.j. erfpacht aan pastoorspacht), belend west Frans Jansz *= Kad.A449-a*, oost Frans Fransz = *Kad.A447-b* = door mr Pieter Basien (lees: Basgen) priester, mr Jan Pietersz Balling, medicus en Doede Jansz, vervangende hun zwager Pieter Woutersz van Hoorn zoals (verkopers moeder) Alydt Pieter kannemakersdr wed. Arys Basien (lees: Andries Basgen) bij haar leven al verkocht -**aan Andries Willemsz van Oudtshoorn**; reeds betaald.

1534-01-08, RAA SA 707, verp fol.4 NZ Langestraat V89, XH33 = ***Kad.A449-a*** + ***Kad.A448-a***: naam Andries Willemsz van Oudtshoern; vermogen 4000;
1532-43, SA 674: omsl 32 [7.50], verm 32 [3000], omsl 33 3.75 fol.3 omsl 34 [5] omsl 35 [10] fol.2v omsl 36 10] omsl 37 [10] omsl 42 [15] verm 42 [6000] omsl 43 [15]

1552-02-18, RAA SA 2075 Wapenschouw Wijk A-31 (Langestraat NZ) XH33 = ***Kad.A449-a*** en ***Kad.A448-a***: bewoner Andries Willemsz (= van Oudshoorn van Sonnevelt) boven 60j. wapens 24: bartizaan (= partizaan) 2x / hellebaart 5x / swijnspit / gavelijn / heer-hamer 3x / boog 3x / bos 3x / slag-zwaard / rontrij-zwaard / harnas (heel van hoofden totten voeten) / ringkraag (heel, armen met dubbele borstwering) / pen-staeven 2x
1552-2-18, RAA SA 2075 Wapenschouw Wijk A-104 (Nieuwesloot ZZ) - ***Kad.A448-c***: bewoner Neel Haindrickx; wapens (geen); ***Kad.A448-d***: bewoner Cornelis Jansz; wapens 2: bertisaen (= partizaan) en degen
1552-02-18, RAA SA 2075 Wapenschouw Wijk A-103 (Nieuwesloot ZZ) - ***Kad.A448-c***: bewoner Lysbeth Haindrickx; wapens (geen)

1553, RAA SA 770-c Kohier tiende penning huizen fol.1v (Langestraat NZ) TP53-no.30 = V89 = XH33 = Kad.***A449-a*** en Kad.***A448-a***: eigenaar Andryes Willemsz (= van Oudshoorn v. Sonnevelt); huurwaarde 40.00 tax 4.00

1553, RAA SA 770-c Kohier tiende penning huizen fol.3 (Nieuwesloot) TP53-no.83 = XH1630 = Kad.***A448-d***: eigenaar Cornelis Jansz (= glazemaker); huurwaarde 7.50 tax 0.75

1553-10-11, RAA Arch. Weeskamer 13 fol.123v / WK0378 = ***Kad.A448-d*** = XH1630 = TP53-no.83: Borg voor Jan Melisz is Cornelis Jansz glazemaker met zijn zelfbewoond huis en erf op Nieuwesloot (ZZ), belend west Andries Willemsz rentmeester (= ***Kad.A448-c*** = bij XH33-b), oost Pieter Jansz (= Kad.A407 = XH1631)

1555-12-4, RAA Arch. Weeskamer 12 fol.241 / bij WK0183 = ***Kad.A448-d*** = XH1630; Borg voor Aechte Claesdr (die f20 leent uit de Weeskamer) is Cornelis Jansz glazemaker onder verband van zijn zelfbewoond huis en erf op Nieuwesloot, belend west wed. Andries Willemsz (= Kad.A448-c), oost wed. Gerrit Zybrantsz (= Kad.A407 = XH1631); afgelost 1559-3-1 door Aechte Claesdr

1558-2-5, RAA Arch. Provenhuis Paling en Foreest 598 ***Kad.A448-d***: Transport van een vrije kamer en erf op Lange Nieuwesloot (ZZ) belend west koopster (= Kad.A448-c), oost de uitgang van Andries Pieter Zellen huis (= bij Kad.A447-b) door Marytgen, dochter van Cornelis Jansz Scelten, geass. met haar bestorven voogd Jan Melisz, **aan jonkvr. Wilhelmyne van Zonnevelt wed. Andries Willemsz van Outshoorn**; prijs -; Borg voor verk. is Jan Melisz

1558-5-10, RAA Arch. Provenhuis Paling en Foreest 598 ***Kad.A407***: Transport van een huis en erf op de (ZZ) Nieuwesloot, belend west de kamer van koopster (= Kad.A448-d***)***, oost Thomas Bartelmeeusz met Ambrosius de bode (=! Kad.A408-b), door Joost Gerritsz, Barent Gerritsz en Zybrant Gerritsz voor henzelf en samen vervangende hun broeders en zusters Aerjan Gerritsz en Cornelis Gerritsz, Jan Jansz als man van Dieuwer Gerrits en Ghysbert Fransz x Gryete Gerrits, **aan jonkvr. Wilhelmyne van Zonnevelt wed. Andries Willemsz van Ousthoorn**; prijs niet vermeld boven de oude van last 30st p.j. (god te eren)

1561, RAA Coll. Aanw. 196 Kohier tiende penning huizen fol.2 Langestraat = ***Kad.A449-a*** en ***Kad.A448-a*** (met ***Kad.A448-c***: eigenaar Andries Willemsz (= van Oudshoorn) weduwe = Willemina Pieters Paling gen. van Sonnevelt; huurwaarde 52.00 tax 5.20
1561, RAA Coll. Aanw. 196 Kohier tiende penning huizen fol.45 (Lange) Nieuwesloot, XH1630 = ***Kad.A448-d***: eigenaar juffrou Willem (= Paling of van Sonnevelt, 33), huurder Reynou Jans; huur 6.00 tax 0.40

1561-5-4, RAA ONA Alkmaar 3 (D.v.Foreest) fol.157v- 158v: HV Cornelis Gerritsz (= schilder), geass. met zijn vader heer Gerrit Heyndricxsz; x Aecht Woutersdr Verduyn, geass. met haar voogden Pieter van Bronchorst en Willem van Sonnevelt;
zijn inbreng: vrij huis en erf ZZ Langestraat (= Kad.A663-b = XH97), belend heer Willem Claesz kapelaan (= Kad.A663-a = XH98), oost Jan Yven pelser (= Kad.A664-a = XH96), geschat op f600 / haar inbreng: al haar bezit, zonder specificatie, vader heer Gerrit Heyndricxsz (= Hoedemaker) benoemt evt. kinderen uit dit huwelijk (zijn kleinkinderen) tot zijn erfgenamen thv jvr. Wilhelmina van Sonnevelt (= ***Kad.A448-a***); get Jacob Jansz en Pieter Claesz, dienaars van Pieter van Bronchorst]

1597.12.13, RAA SA 327 Poorterboek p.252, adres Langestraat ***Kad.A448***: naam Hugo Calslaghen (= van Cuyck van Mierop) (Huygo)
GEN *[Hist.Kad. Binnen-Egmonden; Bloys/Belonje, Gedenkw. Egmond-B: Hugo van Cuyck van Myerop (+1632), heer van Calslagen 1609, en Swieten 1602 (broer van Joachim, ontvanger-generaal van Holland en W-Fr. 1608-1643), z.v. Cornelis Joachimsz vCvM, heer van Hoogwoud en Elisabeth Dircxs van Alckemade; x1 1594.01.06 Hester van Sonnevelt (+1626), d.v. Pieter Willemsz van Sonnevelt en Aefje Gijsberts van Blanckeroort; x2? Alyt van der Sloot Hendriksdr.*
1598-2-20, RAA ORA 137 fol.145: Verkoop van (**Kad.A448-a+b, Kad.A448-c+d en Kad.A407**) een vrij huis en erf NZ Langestraat, belend oost Jacob Maertsz Zel (= Kad.A447-b + Kad.A448-e), west Jan van Sonnevelt (= Kad.A449-a) en drie kamers erachter op de Lange Nieuwesloot, belend oost Willem Lucasz (= Kad.A408-a), west Jan van Sonnevelt (= Kad.A449-c) door jhr Hugo van Myerop, aan wie het bij kaveling ten deel was gevallen (onder generaal verband) **aan zijn zwager jhr Francoys van Beeckesteyn**; prijs niet vermeld

1597-12-13, RAA SA 327 Poorterboek] p.252 (**Kad.A448**): naam Francois Bekesteyn] (Franchoys)
GEN *jhr Francois (van) Bekesteyn (1571-), Langestraat (Kad.A448), x Geertruyt van Sonnevelt (+voor 1604), d.v. Pieter Willemsz van Sonnevelt en Aefje Gijsberts van Blanckeroort. Kind (WK1625): 1. Mathijs van Bekesteyn (+1620.01.b02)*

1604-11-3, RAA Arch. Weeskamer 17 fol. WK1625: adres Langestraat (***Kad.A448***), erflater juffr. Geertruyt van Sonnevelt, moeder; kinderen Mathias van Bekesteyn; aanbrenger jhr Francois van Bekesteyn, vader; verwanten 1620: jhr Hugo van Mierop heer van Calslagen als man van juffr Hester van Sonnevelt; inbreng moeders bewijs: zeker besloten instrument. Voldaan 1620-1-4 **aan Hester van Sonneveld** na dood van Mathias van Bekesteyn

1631-6-24, ORA 147 folio 194 (nr. 179): 'Mr. Roeloff van Kessel, advocaet, poorter deser stede, uijt krachte van de procuratie bij de heer Jr. Hugo van Mierop, Heer van Calslager, als vader & testamentaire voocht, mitsgaders van den E. Heere Dirck Ramp van Rollant als mede testamentaire voocht over Jonckheeren Joachim & Willem van Mierop, noch minderjarich sijnde, en noch van Jongheren Pieter & Cornelis van Mierop, beijde voljaert sijnde, soo voor haer selven, als in desen vervangende, haer sterckmaeckende ende rato caverende voor Joffrouwen Cornelia & Elijsabeth van Mierop, haere voljaerde susteren & alle kinderen & erffgenaemen van wijlen Joffrouw Hester van Oosthoorn & van Sonnevelt, in haer leven huijsvrouwe van de voornoemde Heere van Calslager, op hem comparant den 17e junij 1631 gepasseert voor den notaris Adriaen Paets ende sekere getuijgen tot Leijden' verkopen **aan Jan Pietersz Bijlevelt** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met de wed. van Jr. Johan van Sonnevelt ten westen en de wed. van Cornelis van Egmond vander Nieuburgh ten oosten, met drie kamers erachter. 'Met conditie dat 't huijs van de voorn. Joffrou van Sonnevelt [**A449**] zijn waterganck heeft tot in het cunael lopende onder t erff van dit huijs tot in de Nieuwesloot. Item dat het secreet comende op de bovensael vant huijs van de voornoemde Joffouw van Sonnevelt buijten haer muijr sijn losinge heeft door de pijp tot in de kuijl ofte kelder van dit huijs, daer mede tot vande voorsz. Juffrouw van Sonnevelt & de daecken uijtcomende tusschen beijde huijsen gemeen is. Van gelijcken dat het achterste ge.....ne van dit huijs ende loden goot op de muijr van't selve huijs leggende nae achteren toe t'hemelwater vant huijs van de voorsz., joffrouw van Sonnevelt ontfangen moet. Dat voorts de schoorsteen van de somercooken van dit huijs precario & tot weder seggen met een ijsere houvast es geanckert & vastgemaeckt in het dack van't huijs van de voornoemde weduwe van Jr. Cornelis van Egmondt vander Nieuburg (A447), twelck den cooper tot haere vermaninge sal moeten afnemen & wech nemen.' Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: ƒ9300,-.

GEN Nav. 61 (1912) 45; P.Dekker, Zijpe p.406-407: Jan Pietersz Bijlevelt (Bijlvelt) (+1654.03, Ch166, 3po 13g), schepen van de Zijpe, heemraad Schermer 1636; regent Weeshuis 1651-52; x 1622.04 Elisabeth Bartringh (Bartrings) (+1669.05, Ch166, 6g), jd van Amsterdam, wsch. zr van juffr. Machtelina Bartrincx (+1656.06, begr. A'dam). Kinderen (Geref. doop):
1. Pieter Bijlevelt (1626-na 1660) (vgl. jv Bijlefelt +1684.01.b31 Ch165 6g);

2. Johannes Bijlevelt jr (1628-1663.02 Ch156), x 1649.04 Ida Bas (zij x2 1670.07 Dirck Fransz Visscher, vroedschap Harlingen), d.v. Pieter Jansz Bas, van Enkhuizen en Grietje Maes. Huiseigenr Doelenstraat (Kad.A289, 1660-1671). Hieruit (Geref. doop): Pieter, Enkh. 1650-Alkm 1655? en 1656, baarkind +1667 (Ch166); Frans Visser 1671.04, en - Judith Bijlevelt (1652-1694.01, Ch166), x1 1671.06 dr Louis Schilder (1647-1680.03.b05 Ng159) z.v. Aelbert Jansz Schilder en Annatje Louys; x2 1684.08 Francois Takoudt () -> Jan Schilder (1673-1723), x Lestevenon, volgt; - Elisabeth Bijlevelts (1660-1718.09.b27 Gasthuys, Ch165 f3);
3. Jacobus Bijlevelt (1631-), x 1655.12.14/28 Agatha del Moll uit Voorburg;
4? (mog. z.v. P.Pz) Willem van Bijlevelt (+1654.09, Ch166, 2uren geluid, 16g) x NN ?-> Jan Willemsz Bijleveld, bakker, x Stadstr/ Ev.Luth. 1692.06 Annetje Jans Velthuysen (ca 1668-1721.09)

1660-2-27, ORA 157 folio 261 verso (nr. 25): Juffr. Elisabet Bartrings, wed. van Johan Bijlevelt, in sijn leven Schepen van de Sijpe, geadsisteert met den E. Pieter Bijlevelt, haere soon ende voocht in desen, voor de ene helft, noch deselve Pieter Bijlevelt, Johannes Bijlevelt & Jacobus Bijlevelt, alle kinderen ende erfgenamen van de voorn. Johan Bijlevelt, voor de wederhelft, verkopen **aan Gualter Brant**, Regent vant Vrouwe Gasthuijs deser stede een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend 'met d'wed. van Jhr. Niclaes van Teijlingen ten westen, d'erfgenamen van Pieter Lebucq ten oosten. Item twee camers met een stallinge daerachter staende op de Nieuwesloot, belent met Jan Louris Bont ten oosten & de Vrouw van Teijlingen ten westen. Mitsgaders noch twee camers met een ceucken tusschen de voorgaende camers & t'erff staende, die haer in ende uijtgangh hebben door de steech naest t'huijs van Jan Laurisz Bont.' Aankomsttitel: 24-06-1630. Bedrag: Niet vermeld.

GEN *RAA SA 282 Regeringslijsten: Gualter Brant (Gualther, Gualterus), overl 1689.03 (begr. 1689-3.15 Ng69 4po en te laat, 20g); ambtsperiode 1655-1689 functies F 1655-1656-1657 / K 1668- t.m. -1689; heemraad Schermer 1647 / heemraad Zijpe 1648 / regent Vrouwengasthuis 1647-1666; adres Doelenstraat Kad.A289 1642-1660 en Langestraat Kad.A448 1660-(1765) / buitenplaats Brandwijk met 23m in de Zijpe 1656- (P.Dekker, Zijpe, 750-752)*

1711, (1718) RAA, SA 716, Verp. 1e kwartier Langestraat NZ fol.7-1 (4) (Vp24-a =Kad.A448-a+b (zuid): 1711 Hendrik Brand f19.7.8
1711, (1718) RAA SA 716 Verp. 1e kwartier Lange Nieuwesloot ZZ fol.142v-1,2,3 (72) (Vp24-b+c en Vp550 =Kad.A448-c+d (noord) en Kad.A407): 1711 erven Hendrik Brant f2.13.6 + f2.13.6 + f2.13.6

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A3-36 Langestraat NZ (Kad. A448): Juffr. Cornelia Brand, aanslag: 20

GEN*: Bloys/Belonje no.229 en no.944 (noot) / Gens Nostra 1970 p.125-131: Cornelia Brandt (1678-1731), d.v. Hendrik Gualtersz of Woutersz Brandt en Adriana Jacobs Brasser, x 13-2-1718 mr Daniel Baert (1682-1757), schepen, vroedschap 1721-49 (Brv.381), burgemr, schepen, z.v. Johan Jacobsz en Cath. Daniels Jacob. Hij x2 Leiden 1735 Theodora Schrevelius of Scrivelius (1683-1751), wed. mr Johan Thomasz Slicher uit A'dam (Malacca 1690- Den Haag 1731), d.v. mr Theod. Schrevelius, burgemr Leiden en Elis. van Peene. Beide huwelijken waren kinderloos. Hij bezat van 1721-1739 de hofstede Achterhoef te Egmond aan den Hoef (Hist. Kad. Binnen-Egmonden p.388), verkocht aan Lucas Knuyse voor f5000; en de hofstede Toornvliet in de Zijpe (P.Dekker, Zijpe 540). Boedelscheiding 1759.05.21 (ONA 550 not.v.Bodeghem) en 1760.02.16*

1730, Redres Vp24 Langestraat NZ (Kad.A448): huis en erf met stal en uitgang op Nieuwesloot, tax f235 (oude verp. was f27.7.10 / vgl. 1718: f19.7.8 + f2.13.6 + f2.13.6 + f2.13.6); h1: 155, h1: 21.33, h1: 21.33, h1: 21.33, hw2: 235, srt: 1, srt: 3.
1730, RAA, SA 733 / 739, Verp. Vp24 (Kad.A448): 1730 **mr Daniel Baart**, 1765 **mr Jan Hendrik de Carpentier**, Fredrik van de Wall, voor 1779 Jhr. Joan du Tour, 1782 mr F.D. Constantijn Druyvestein f19.12.

1744-5-7, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp24 (Kad.A448): mr Daniel Baart, beroep: burgemr, dijkgraaf Wieringerwaart, ontvanger vuur en bakengeld, dienstboden: 4, huurwaarde: 235, buiten: 1, kapitaal: 1 (ink- pacht: 6000, ink- comm: 5000, pqtax: 160), rijtuig: koets met 2 paarden f33 (ink- omschr: 4500).

Van Gualter Brand vererfd aan zijn zoon Hendrik Gualtersz Brant. Via diens dochter Cornelia (in 1718 gehuwd met mr.Daniel Baart, kinderloos, als wed. begraven 26-6-1731) vererfde het pand op haar dochter Elisabeth Brant, in 1709 gehuwd met Pieter de Carpentier. Na het overlijden van Pieter in 1742 en Elisabeth in 1747 werd het huis geërfd door hun zoon Jan Hendrik de Carpentier (geboren 1709).

GEN *RAA SA 290 Regeringslijsten; C.W.Bruinvis, Vroedschap / Regeering: Pieter de Carpentier (Joansz)] (1675 Amsterdam ged. 08.18 – overl 1742.04.10 begr. 04.19), functies S 1724-1725, 1728 / V 1725.05.02-1742+ / Thes 1729-1731 / schout 1731.12.31-1733.05.11 / B 1733.05.12-1734-1736-1737-1738-1739-1740-1741 / Gener. Rekenkamer 1739.01.20 // penningmr Oude Zijpe 1713 / hoofdingel. en heemraad Schermer 1732; heraldiek ruitenveld gouden sporen (3); schepenzegel; adres Langestraat Kad.A448 1660-1765 / Dronkenoort Kad.B469 1742-(1785); GEN Ned.Patr. 23 (1937) 31-49; P.Dekker, Zijpe 754*
1765-3-9, ORA 175 folio 76 (nr. 44): 'De hr. mr. Jan Hendrik de Carpentier, Oud Burgemeester en Raad in de Vroedschap etc. etc. deser stad, als bij verstervinge den eijgendom bekomen hebbende van't nagem. huijs cum annexis', verkoopt **aan Fredrik van de Wal** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met 'de WelEdele Gestrenge Heer Adriaan Bijl, Dijkgraef van Geestmer Ambagt etc. etc. ten westen en de Remonstrantse Gemeente binnen deze stad ten oosten, met een stallinge en koetshuijs daer agter en uijtkomende op de Nieuwesloot'. Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: ƒ3250,-.

1775-11-7, ORA 177 folio 25 verso (nr. 69): 'Cornelis Stroo, makelaer binnen deze stad, als door de Wel Ed. Gestr. Heer Frerik van der Wal, Oud Schepen deser stad, thans woonachtig te Amsterdam, bij

procuratie voor de nots. Corns. van Homrigh en zeekere getuijgen binnen de stad Amsterdam den 1 nov. 1775 gepasseert, ten deeze specialijk gequalificeert', verkoopt **aan Jan la Pro** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met 'de Wel Edele Gestrenge Heer Jacob Baert, Heere van Craenenbrouck ten westen en de Remonstrantsche Gemeente binnen deeze stad ten oosten, met een stallinge en koetshuijs daat agter, uijtkoomende op de Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 09-03-1765. Bedrag: ƒ6000,-.

1776-8-12, ORA 177 folio 72 (nr. 96): De WelEd. Heer Jan la Pro, woonende in de Beverwijk, verkoopt '**aan den WelEd. Geb. Heer Jonkhr. Johan du Tour**, Oud Schepen etc. etc. deser stad een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met de WelEd. Gestr. Heer mr. Jacob Baert, heere van Cranenbrouck ten westen en de Remonstrantsche Gemeente binnen deze stad ten oosten, met een stallinge en koetshuijs daer achter, uitkomende op de Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 07-11-1775. Bedrag: ƒ6405,-.

GEN *RAA, SA 290, Regeringslijsten / C.W.Bruinvis, Regeering na 1795; F.M.M.Knippen, Vrijheidsboom, Alkm.Jb. 1968, 90-112: jhr.mr. Joan du Tour geb1746.06.22 overl 1818.09.30] (10.05 begr.); Stads-secretaris Alkm 1786.06.27-1788.05.30 (afgezet als patriot) / gekozen Repres. burgerij 1795.01.21 (stemmen182) en 1795.03.21 (stemmen542) / penningmr Wieringerwaard 1782-1795 / lid Gedep. Bestuur Holland 1802, lid van 's lands Vertegenwoordiging 1806 (Staten-Generaal?, Brv. Patriotisme 158) / lid rechter-plaatsverv. 1811; schepenzegel; adres Langestraat Kad.A448 1776-1781 / Kad.A392 -1792 / Kad.A449 1797-1802 / Kad.A450 (1786)-1800 / Kad.A734 1803-1808 / Kennemerstraatweg Kad.F204 c.a. BLOK205-w, 1786-1809 / woonde tussen 1800 en 1808 in Den Haag*

1781-12-19, ORA 178 folio 39 verso (nr. 156): Jonkhr. Johan du Tour verkoopt **aan mr. Francois David Constantijn Druijvesteijn** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat en uitkomend op de Lange Nieuwesloot, belend met de Remonstrantse Gemeente ten oosten en de WelEd. Gestr. Heer mr. Jb. Baert ten westen. Aankomsttitel: 12-08-1776. Bedrag: ƒ13500,-.

GEN: P.Dekker, Zijpe p.948 e.v., 968: mr Francois Constantijn Druyvesteyn (Haarlem 1729- Leiden 1767), regent Haarlem, x1 Leiden 1751 Albertina El. du Tour (Leiden 1732- Haarlem 1752), d.v. Joost Philip en Elis. van Assendelft; x2 Leiden 1753 Cornelia Anna van Royen (Leiden 1733- Haarlem 1759), d.v. mr David en Cath. van den Bergh; x3 1762 Maria Jacoba van Foreest (Hoorn 1730-1781), wed. Jan Lodewijk van Teylingen (+1758), d.v. Nanning Jacobsz en Jacoba de Vries; zij x3 Spanbroek 1777 mr Jacob Binkhorst (+1798), regent te Hoorn. Kind: 1. mr Francois David Constantijn Druyvesteyn (Haarlem 1758- Alkm 1803), vroedschap 1781 (Brv.452), schepen 1781-85; x 1780 Johanna Maria van Vladeracken (1762-1810), d.v. Hendrik en M.E. Kloeck; zij x2 1804 G.Gz Schoonhoven wedr. Marg. van der Vegt (Coll. Aanwinsten 663, Jachtvergunning van de kroon voor G. Schoonhoven, 1810.01.19). Hieruit: Cornelia Barbara, F.C.W. en Hendrica Maria Elisabeth Druyvesteyn.

1803.05, RAA, SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.6: 17 F.D.C. Druyvesteyn = Kad.A448 (doorgehaald)

1807, Bel.reg W-B83 (A448): **G. Schoonhoven Gz** x Johanna Maria van Fladderacken *(NB. huw. 1804.06.17; zij eerder wed. van mr Francois David Constantijn Druyvesteyn)* en 2k C.B. en H.M.E. Druivestein en 2 dienstmeiden, beroep: - / huish: 8 / mp: 42.10 / dienstbodegeld: 5 / paardengeld: 25 / vpgeb: 47.14.10; en nog (haar zoon): F.C.W. Druivestein met 1k Petr. Francois Constantijn, beroep: ontvanger der beschr. Middelen, mp: 20 / dienstbodegeld: 10 / vpgeb: 52.

1808.09.13, RAA, SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B85 (Kad.A448): Gt. Schoonhoven kl: 32 quot: 30, F.C.W. Druivestein kl: 33 quot: 20, Guurtje Rijswijk kl: 41 quot: 0.50, N. de Jager kl: 41 quot: 0.50.

1818-1-14, RAA ONA Alkmaar 970-6 not.G.deHeer: Scheiding van de nalatenschap van mr Francois David Constantijn Druyvesteyn en Johanna Maria van Vladeracken, waarbij toebedeeld **aan mr Jacob Nuhout van der Veen** als man van vrouwe Catharina Barbara Druyvesteyn o.a. een dubbel huis en erf NZ Langestraat (Kad.A448 en Kad.A407), belend oost vrouwe Antoinette Christina Baars (= Kad. A447), west dr Petrus de Sonnaville (= Kad.A449); tax f3000

GEN*: M.vd.Bijl, Leeslust p.121,122; Jb.Oud-Castr 1978, 21: mr Jacob Nuhout van der Veen (Castricum 1779- +Alkm 1837), promov. 1798, notaris te Castricum 1802-1811 en Alkm sinds 1811, enig z.v. mr Joachim Nuhout van der Veen en Elisabeth Fabritius; x1 1810 Cath. Barbara Druyvesteyn, d.v. F.D.C en J.M. van Vladeracken; x2 Amelie Agatha baronesse de Smeth. Enig kind: 1. mr Joachim Elisa (1811-1871), kantonrechter, advocaat 1834; x1 1839 Amelia Elisabeth Wilhelmina Uitenhage de Mist (Arnhem 1818- Alkm 1848), x2 1850 Johanna Hendrica Biskanter (...) zie: Coll. Aanwinsten 704-718: familiestukken Nuhout van der Veen.*

1822, Bev.reg Wk.B84! (moet zijn Wk.B85) (Kad.A448): **Jacob Nuhout van der Veen**, beroep: notaris, geb. Castricum x Cath. Barbara Druyvesteyn, met 1k (zoon) en 2 dienstboden / huish: 5.

1830, Bev.reg Wk.B85 (Kad.A448 en Kad.A407?): mr Jacob Nuhout van der Veen, notaris, x Druyvesteyn / huish: 4
1832, OAT (Kad.A448 en Kad.A407): Veen, J. Nieuhout van der / art. nr.1008 / huis en erf (geschat met Kad.A407) / opp: 0.1045 / kig315 / kio3.14, srt: 1.

1834-7-19, RAA ONA Alkmaar 1245-169 not.S.A.deMoraaz = repert. ONA 1264: Scheiding van de nalatenschap van vrouwe Cath. Barbara Druyvesteyn, nalatend haar man mr Jacob Nuhout van der Veen en hun enige zoon Joachim Elisa Nuhout van der Veen, kandidaat in de rechten aan de Hogeschool te Leiden, en toebedeeld aan haar man o.a. een huis en erf NZ Langestraat (Kad.A448 en Kad.A407), met een daarachter gelegen stal uitkomend aan de Lange Nieuwesloot Wk.B85; tax ƒ3000

1837-12-29, ONA 1160 akte 346: 'De WelEdelGestrenge Heer Joachim Elisa Nuhout van der Veen, advocaat en lid van den Stedelijken Raad van Alkmaar, binnen de stad Alkmaar woonachtig, zoon van Jacob Nuhout van der Veen, overleden 28-09-1837', verkoopt aan Gerard Pieter van Dijk, makelaar, wonende binnen de stad Alkmaar, namens **Jonkheer Meester Hendrik Baron Collot d'Escury**, Agent van het Domein, wonende binnen de stad Alkmaar, huis en erf Noordzijde Langestraat, belend de erven van den heer doctor P. de Sonnaville ten westen en de wed. Costerus ten oosten. Met beschrijving van het huis. Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: ƒ7000,-.

1838.03.08, Hyp.kantoor Alkmaar dl.126 nr.47 / not.A.P.deLange 1837.12.29 (Kad.A448 en Kad.A407): Transport bij openbare verkoop van een dubbel huis, erf en tuin Langestraat NZ en uitkomend aan de Langenieuwesloot, Wk.B85, Kad.A448, en een stal of wagenhuis uitkomend op de Nieuwesloot, Kad.A407, belend: oost Mej. Veronica Oudhoff wed. Johannes Christiaan Coenraad Witte (= Kad.A447), west dr Leonard de Sonnaville (= Kad.A449), door de erfgenamen van mr Jacob Nuhout van der Veen te Alkmaar, buiten gemeenschap van goederen gehuwd met Vrouwe Amelie Agatha Baronesse de Smeth **aan jhr mr Hendrik Baron Collot d'Escury**, ontvanger van Domeinen te 's Gravenhage.

1844-5-24, Hyp.kantoor Alkmaar dl.45 nr.28 / not.S.A.deMoraaz (Kad.A448 en Kad.A407): Transport van Kad.A448 en Kad.A407 door Jhr.Mr. Hendrik Baron Collot d'Escury, ontvanger der Domeinen te 's Gravenhage **aan Vrouwe Gerarda Susanna Maria van Ketwich** wed. Weleerwaarde Heer Arend van Vloten te Alkmaar; prijs f 5500.

1848-2-4, RAA NNA Alkmaar 1323B-14, not.D.N.v.Elten (= repert. 1324): Scheiding van de nalatenschap van Gerarda Susanna Maria van Ketwich (+1847.11.19), wed. ds Arend van Vloten (h)(olograf. test. 1840.01.22 gedeponeerd bij not.v.Elten), door haar kinderen en erfg. Gerrit Cornelis Roelandus van Vloten, koopman, Hendrik Jan van Vloten, boekhandelaar en Roelanda Hermina Cornelia Margaretha van Vloten, minderjarig (toeziend voogd Abraham Fortuyn te Raalte); tov. de kantonrechter Nuh.vd.Veen, zuivere deelbare massa f133.611,11, waarbij onverdeeld is gebleven een huis en erf met tuin en stal NZ Langestraat Wk.B85, uitkomend aan de Lange Nieuwesloot (=Kad. A448 en Kad.A407).

1850-12-20/27, RAA NNA Alkmaar ... not.D.N.v.Elten / Kador Hyp.Reg. Alkm 101-91: Verkoop bij veiling van een hecht sterk en weldoortimmerd dubbel huis en erf NZ Langestraat Wk.B85, uitkomend aan de Lange Nieuwesloot, met een stal of wagenhuis aan de Lange Nieuwesloot, Kad.A448 en Kad.A407, door Cornelis de Lange, makelaar, namens Gerrit Cornelis Roelandus van Vloten, houtkoper Alkm, Hendrik Jan van Vloten, boekhandelaar en boekdrukker Alkm, en Roelanda H.C.M. van Vloten x Jan Adriaen van Ketwich Verschuur, med. doctor te Deventer, kinderen en enige erfg. van Gerarda Susanna Maria van Ketwich wed. Arend van Vloten, verkopers, **aan Antonius Hirschig Christianuszoon**, rector Latijnse School Alkm, koper; prijs ƒ5250

1851.02.14, Hyp.kantoor Alkmaar dl.101 nr.91 / not.D.N.v.Elten 1850.12.20/27 (Kad.A448 en Kad.A407): Openbare verkoop van Kad.A448 en Kad.A407 door de erfg. van wed. Arend van Vloten **aan Antonius Hirschig Christiaansz**, rector der Latijnse School te Alkmaar; prijs f 5250.

***GEN**: Jb.Oud-Enkhuizen (Steevast) 1982, 28; Ned.Leeuw 1994, 206-213; Regentengeslacht DeLange, 469,635-39: dr Antonius Hirschig (Ginneken 1802- A'dam 1871.03.13), stud. letteren Leiden (prom. 1825), conrector Lat. School Franeker 1825, rector Enkhuizen 1827.09.22-1833, Alkm 1834-1856, z.v. ds Jacob Christiaan H. en Adriana Langelaan; x1 Leiden 1826 M.A. Snoeck (Den Haag 1799- Alkm 1851); x2 Haarlem 1854 H.J. del Court (1803- Arnhem 1877). Kinderen: 1. Jacoba Gijsberta Hirschig (Enkh 1827- Alkm 1914) x 1857 Hendrik Jan de Lange (1822-1905), z.v. Adrianus Petrus en Anna Wentel 2. **Adriana Wilhelmina Hirschig** (Enkhuizen 1829- Alkm 1901.10.09), **x1 dr Caspar Jacob de Lange** (1820-1889), z.v. A.P. en Anna Wentel; x2 1890 mr Dirk Francois van Leeuwen (1826-1895), officier van justitie, raadslid 1869-77, z.v. mr Gerrit (1795-1872) en Maria Jacoba van Vollenhoven (Colombo 1802- Alkm 1881) / echter in Ned.Leeuw 1994 per abuis? genoemd z.v. dr Dirk Willem van L. en Agatha Binkhorst 3. Christianus J.J. (1835-1905), geneesheer A'dam en Naarden x A. Swart.*

1871-4-24/25/07.20, RAA NNA Oterleek 1C-117/172, repert. not.J.Stikkel: Inventaris resp. scheiding boedel van dr Antonius Hirschig, +Amsterdam 1871.03.13, wpl. Alkm, tvv. Caspar Jacob de Lange te Alkm (x Adriana Wilhelmina Hirschig), in prive en in kwaliteit van gemachtigde van Christianus Jacobus Johannes Hirschig te Amsterdam, in prive en in kwal. van het kapitaal vermaakt aan de kleinkinderen en nog als mede-bewindvoerder; Hendrik Jan de Lange te Alkm (x Jacoba Gijsberta Hirschig); Adam Levert aldaar als schatter, Jan de Visser aldaar ter aanwijzing der goederen;
waarbij is toegedeeld **aan C.J. de Lange** voor zijn echtgenote: - een huis, erf en tuin te Alkm, Kad.A448 en Kad.A407 voor f10500.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B78 (Kad.A448): huis en erf, C.J. de Lange, art.nr.3679, kio3.13 / kig750.

1876, Adresboek Wijk-B78, Langestraat (A448): C.J. de Lange, beroep: med. chir. en art.obst. doctor, commissionair in effecten firma de Lange en de Moraaz, stem: KP. p.53: raadslid, cie. middelbaar onderwijs, curator Latijnse school, gezondheidscie; p.64: commissaris over stadsapotheek. p.68: president bestuur maatsch. tot Nut van het Algemeen afd. Alkmaar 1867.

Lijst geneeskundigen etc. NH: Casparus Jacobus de Lange, diploma Leiden resp. 1845.12.19 (med), 1847.03.22 (chir), 1847.06.23 (art. obst.).

1873 RAA, Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag bs1873: 6606.65 Wijk-B78: dr C.J. de Lange, makelaar (moet zijn: beroep: med. doctor (verwisseld met B74!).

1882, Adresboek Langestraat 75 (A448): dr C.J. de Lange, beroep: medicinae docter, commissionair in effecten en kassier firma De Lange en De Moraaz, stem: KP.

1884.02.08, RAA, Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.60: Langestraat 75, huis: mr D.F. van Leeuwen, 3 tonnen .

1904.12.02, Kador, Hyp.kantoor Alkmaar dl.592 nr.7 (Kad.A448 en Kad.A407): Bij onderhandse akte van scheiding 1904.11.29 tussen mr Adrianus Petrus Hendrik de Lange, notaris, mr Antonius Matthias de Lange, advocaat en procureur en mr Caspar Jacob de Lange, particulier allen te Alkmaar (als erfgenamen van hun moeder J.G. Hirschig) werd Kad.A407 en Kad.A448, samen 0.1087 ha toebedeeld **aan mr Antonius Matthias de Lange**.

***GEN**: M.vd.Bijl, Leeslust p.115,135; Regentengeslacht DeLange p.493: mr Antonius Matthias de Lange (1862-1921.12.21), z.v. Hendrik Jan en J.G. Hirschig (en niet van Caspar Jacob en A.W. Hirschig); x1 1903 Amalia Anna Jacoba Kann (Brussel 1882- Alkm 1912), x2 Hillegersberg 1918 J.M. Wagemaker (R'dam 1889- Leiden 1958). Kinderen (erfg. van het huis in 1921): 1. mr Geldolph Adriaan de Lange (1904-), advocaat en procureur te Heiloo 2. Jacoba Gijsberta de Lange (1906-1983) x Pieter van Vollenhoven te Schiedam 3. Amalia Antonia Maria de Lange (1908-1985), 1921? kandidate rechten te Leiden 4. Antonius Matthias de Lange (1918-1983).*

1910, RAA, Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ (Kad.A448 en Kad.A407): 75 = 66 mr A.M. de Lange (beerput met 3 closet) = Kad.A448.

In 1935 na aankoop door Spruyt (sinds 1921 in Langestraat 66-West Kad.A449) vervangen door nieuwbouw en bij de winkel gevoegd.

Kad.A449: Langestraat 66-West

1531-12-14, RAA Arch. Provenhuis Paling en Foreest 595 (=RAA inv. nr. NL-AmrRAA_10.6.4.041_0169_0595_001): Transport van een vrij huis en erf (NZ) Langestraat, vierkant doorgaande (met een steeg) tot op de Nieuwesloot, met een nieuwe kamer daar achteraan (**Kad. A449-a en Kad.A449-c**)- nu bewoond door Cornelis Jansz glazemaker van Egmond -het voorhuis belend oost koper Andries Willemsz (= *Kad.A448-a+b*) west Floris Jansz (= *Kad.A449-b*) en de achterkamer belend oost Andries Willemsz (= *Kad.A448-c*), west Jan snijder (= Kad. A406), door Frans Jansz schout van Petten **aan Andries Willemsz (= van Outshoorn)**; reeds betaald

'Wij Bertelmeus Ysbrantsz ende Phillips Corne[lis]z schepenen in Alcmair. Oirkonden ende kennen dat voir ons quam Frans Jansz, schout van Petten. Ende bekende voir hem ende synen erven verkogt te hebben ende vertrout mit deze brieve Andries Willemsz een vrij huys ende erve mit eenen nieuwen kamer daer achter om staende daer nu ter tyt in woent Cornelis Jansz glasmaecker (=glaszetter óf glasschilder) van Egmont mit eenen vrijen stege ende uitganck én 't vorsz[eide] huys staende ende liggende binnen der stede vriheit van Alcmair ande Langestaat daer lendens van syn (=belend met) die vorsz Andries Willemsz ande oistsyde ende Floris Jansz ande Westsyde én de vorsz achterkamer is belent noordoistsyde met den vorsz Andries Willemsz ende Jan Snyer ande westsyde. Van welcke vercopinge de voirn[oemde] Frans Jansz hem bekende van Andries Willemsz voirn al voldaen ende duechdelyken daer van betaelt te wesen den lesten pennynck mitten eersten. Belovende daerome 't vorsz huys te vrijen ende te waren mitsgaders de vorsz achterkamer mitten stege én uitganck als men in gelycken sculdich is te doene onder verpant van alle syne goeden én onder arch [=verdachte omstandigheden] ende list. Deze oorkonde hebben wij schepenen voirn ons zegelen hier beneden an gehangen.' *Transcriptie: Guus van den Berg.*

1586 en later, RAA Collectie Aanwinsten inv. nr. 768: Aankomsttitels van een dubbelhuis ende erve aan de noordzijde van de Langestraat, strekkende tot aan de Nieuwesloot, in 1802 gekocht door dr. Pieter de Sonnaville: 14-06-1586 / 28-08-1592 / 18-02-1625 / 19-02-1625 / 22-01-1713 / 20-01-1723 / 27-06-1797 en 18-08-1802; Met 2 transfixen. NB een paar andere transporten ontbreken in dit pakket (1639, 1643, 1721, 1797)

1586-6-14, Transportbrief (RAA Aanw.inv.nr.768): Pieter Michielsz, stadtsbode, verkoopt **aan Louris Baertsz** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Thomas Bartholomeusz ten westen en Francoijs vander Ruijsche ten oosten, 'met een halve pet mitsgaeders een vrije steech ende waterganck streckende tot die Nijeuwesloot toe, deur welcke steech Thomas Bartholomeus mede een vuijtganck in heeft sonder ijemant meer.' Aankomsttitel: 14-06-1586. Verkoopprijs: niet vermeld.

1592-8-28, Transportbrief (RAA Aanw.inv.nr.768): Louris Baertsz Rijser verkoopt **aan Heijndrick Winterswijck** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Willem Jansz Deurwaerder ten westen en Louris Bicke ten oosten, met een halve put waarvan de wederhelft aan Thomas Bartholomeus toebehoort, met een vrije steeg en watergang naar de Nieuwesloot, door welke steeg Thomas Bartholomeusz [*moet zijn: Willem Jansz Deurwaerder*] een uitgang heeft, 'ende dat met alsulcke conditie dat de cooper ende zijne naecomers met Willem Jansz Deurwaerder & zijne naecomers te zamen & halff & halff zullen moeten onderhouden den looden goot tusschen haerer beijder huijssen gelegen.' Aankomsttitel: 14-06-1586. Verkoopprijs: niet vermeld.

1625-2-18, Transportbrief (RAA Aanw.inv.nr.768): Augustijn van Winterswijck, zoon van wijlen Heijndrick Winterswijck verkoopt **aan Johannes Cock**, zijn zwager, wonende in Amsterdam, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met de kinderen van Harmen Thomasz ten westen en Elias Pels wonende te Amsterdam ten oosten, met een halve put waarvan de wederhelft de voorn. kinderen van Harmen Thomasz toebehoort, met een vrije eigen steeg naar de Nieuwesloot waardoor de voorn. kinderen van Harmen Thomasz een vrije uitgang hebben, met conditie dat de koper en de kin-

deren van Harmen Thomasz ieder de helft van het onderhoud hebben van de loden goot tussen beide huizen. Aankomsttitel: 28-08-1592. Verkoopprijs: niet vermeld.

1625-2-19, Transportbrief (RAA Aanw.inv.nr.768): Johannes Cock, wonende in Amsterdam. verkoopt **aan Jacob Jansz Fortuijn koopman tot Amsterdam** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat (omschrijving als in vorige akte). Aankomsttitel: 18-02-1625. Verkoopprijs: niet vermeld.

1639-7-7, ORA 151 folio 117 verso (nr. 30): Juffr. Bartha Teus, Vrouwe van Cabauw, wed. wijlen Jr. Cornelis van Teijlingen, wonende te s Gravenhage, verkoopt **aan Mr. Cornelis van Sonnevelt**, Schepen en Raet deser stede, een huis en erf noordzijde Langestraat belend met 'de E. Floris Barthouts van Poelenb. ten oosten [*moet zijn: westen*] met twee kamers erachter aan de Nieuwesloot, met tussen de kamers een steeg, van welke kamers belendend zijn Poelenburch met zijn poort ten westen en Bijlevelt met zijn poort ten oosten, 'hebbende 't vsz vercochte huijs een vrije watergangh tot in 't canael, lopende onder het erve van de voorsz. Bijlevelt tot in de Nieuwesloot, item dat het secreet comende up de bovensaal van dit huijs buijten de muur van dit huijs zijn losinghe heeft door de pijp in de kuil ofte kelder van t huijs van de voorsz. Bijlevelt. Dat mede de pijp van de schoorsteen tusschen dit huijs en 't huijs van Bijlevelt en boven de daken uijtcomende tusschen de beijde de voorsz. huijsen gemeen is. Item dat het achtergedeelte vant huijs van Bijlevelt in de looden goot op de muur vant selve huijs leggende nae achteren toe tgemeenwater van dit vercoghte huijs ontfangen moet. Alles blijckende bij de brieven van quijtscheldinge bij den E. Mr. Roeloff van Kessel als procuratie hebbende van de kinderen en de erffgen. van Joffrouwe Hester van Oosthoorn en van Sonnevelt op den 24e junij 1631 voor Jr. Thomas van Egmont van den Nijenburgh en Corn. Thomasz Zeijlmaker Schepenen in Alkmaar ten behoeve van de voorsz. Johan Bijlevelt verleden.' Aankomsttitel: niet vermeld. Koopprijs: ƒ9.000.

1643-6-2, ORA 152 folio 186 verso (nr. 141): Den E. Heere Cornelis van Sonnevelt, Out Burgemeester deser stede ende Gecommitteerde int College van de Ed. Mog. Gecommitteerde Raden van de Staten van Westfriesland ende Noorderquartier, verkoopt **aan Juffr. Dieuwertje Hogelant**s, wed. wijlen Mr. Gijsbert van Nesse, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Floris Barthuotsz van Poelenburgh ten westen en Johan Bijlevelt ten oosten, 'met twee camers over ende achter het erve, staande met de voorgevel aen de suijtsijde van de Lange Nieuwesloot, tusschen beijde welcke camers de steege ofte uijtgangh van t'erve op de voorsz. Nieuwesloot comende is, van welcke twe camers naeste belendende sijn de voorz. Poelenburgh met sijn poort ten westen & Bijlevelt mede met sijn poort ten oosten.' Aankomsttitel: 07-07-1639. Koopprijs: ƒ15.000.

GEN *Ned.Leeuw 1942, 229: Nicolaas van Teylingen (+1655.01), 1633 wonend te Den Haag, 1640 op Rampenbosch Bergen, z.v. Job Jansz v.T. en Catharina Stalpaert van der Wiele Niclaesdr; x 1644 Dieuwertje Hogelant (+1670.01, RK), wed. van Gijsbert Gijsbertsz van Nesse (Nes) (+1637), d.v. Hercules of Harck Cornelisz Hoogelant en Geertruyt Willems Stuver. In hun huis werd door de Jezuieten kerk gehouden*

1713-1-22, RAA Coll. Aanw. 768 (Kad.A449 en Kad.A406): crediteuren van de boedel van Gijsberta van Nesse Gijsbertsdr x Feyo van Aylva verkopen **aan Gerardt Westhoven** 'een dubbelt huijs en erve binnen dese stadt aen de noortzijde van de Langestraet, uijtkomende met een vrije poort op de Nieuwesloot, aen weerkanten van dese een vrije camer ofte woninge, belent de erve van de hr. burgemeester Brandt, door welckers erff dit huijs een vrije waterloop heeft, ten oosten, en de erffgenamen van de hr. Adriaen Baert ten westen.' Aankomsttitel: niet vermeld. Koopprijs: niet vermeld.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld, W-A3-35 Langestraat NZ (Kad.A449 en Kad.A406): (Juffr. Cornelia Brandt doorgehaald) Gerrit Westenhoven, aanslag: 10

GEN*: P.Dekker, Zijpe 473; Bloys/Belonje no.767: Gerard van Westhoven, koopman, broer van Hendrik (te Deventer), vertrok 1721 naar Oost-Indie; x1 Philippa Loeffs x voor 1716 Maria Reyniera Heeselenberg, zr. van Jacoba Margaretha Heeselenberg, beiden d.v. Geertruyd van Aerssen. Kinderen: 1. mr Anthony (1716-1779), heemraad Schermeer, schepen, vroedschap, kapitein schutterij, woonde NZ Oudegracht x Margaretha Forangier (+1780). Kinderloos. 2. Adolf (+ voor 1744?), scheepscommandant x 1735 Elisabeth Johannes Meeuwsen (+1752), wed. Hendrik Danielsz Ras 3. Cornelia x Ver Mehr; hieruit Leendert Hendrik Ver Mehr, kapitein en koopman Djokjakarta.*

1721-1-20, ORA 168 folio 121 verso (nr. 17): Gerard Westhoven verkoopt **aan Juffr. Lavina van der Lijn**, wed. Adriaen du Laveij, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, 'uijtcomende met een vrije poort op de Nieuwesloot, aan weerskante van dezelve een vrije kamer off wooninge, belent met de hr. Daniel Baart ten oosten en de hr. en mr. Nicolaas Vrijburgh, Oud Burgemeester en Raad alhier ten westen.' Aankomsttitel: 22-01-1713. Koopprijs: ƒ3950.

1730, Redres Vp23 Langestraat NZ (Kad.A449 en Kad.A406): huis en erf met stal en steeg annex uitk. Nieuwesloot, tax f225 (oude verp. was f25 / vgl. 1718: f22 + f3), h1: 176, h1: 24, hw2: 225, h+[24.60]

1730 RAA, SA 733 / 739, Verp. Vp23 (Kad.A449 en Kad.A406): 1730 Levina van der Lijn f18.15 Hierna verhoogd met f2.1 tot f20.16 1765 Adriaan Bijll, voor 1779 mr Jacob Baert, 1794 Joan du Tour, 1802 P. de Sonnaville f20.16

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp23 (Kad.A449 en Kad.A406): mr Theodorus Saskerus, beroep: burgemr, dijkgraaf vd Hondsbos etc. salaris f800, dienstboden: 3, huurwaarde: 250 (ink-, pacht: 2500, ink-, comm: tr, pqtax: 60), rijtuig: koets met 2 paarden f33, ink- omschr: 3500, kapitaal: 1. *NB hij erfde van zijn vrouw (= L.C. du Lavay) ƒ 18.425.*

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp23 (Kad.A449 en Kad.A406): inwonend Cath. Maria Quaat, wed. Bijl, beroep: collectrice, (ink-, pacht: n.t., ink-, comm: 600, pqtax: 6, ink-, omschr: 800) en Adriaan Bijl, beroep: raad, rentmr en secr. van de Hondsbos salaris f1000 (ink-, pacht: 700, ink-, comm: 700, pqtax: 12, ink-, omschr: 800)
GEN: Moet wsch. zijn Cornelia Maria Quaat x 1700 mr Willem Adriaansz Bijl. Haar zoon Adriaan Willemsz (+1765) x 1765 Johanna Marg. Winder (+1782), die hertr. mr Jacob Baert van Cranenbroek (zie P.Dekker, Zijpe p.36).

Bij erfenis werd Adriaen Bijl de eigenaar. Zijn echtgenote Johanne Margaretha Winder was zijn enige erfgenaam (zie testament 12-03-1765 notaris A. Bootsman). Zij hertrouwde met mr. Jacob Baert, die bij testament (27-06-1769, notaris P. Groen) tot haar erfgenaam werd aangesteld.

1797-6-27, ORA 180 folio 143 (nr. 71): Mr. Zacheus van Foreest en Pieter Klinkhamer in qualiteit als bij acte van assumptie (Notaris E.B. ten Dal d.d. 21-04-1796 te Den Haag) door mr. Hendrik Rijser, Ludovicus Timon de Kempenaar en Cornelis van Foreest te zamen in qualiteit als bij acte (Notaris mr. P. Panneboeter d.d. 10-01-1796) door nu wijlen mr. Jacob Baert aangesteld tot redders van zijnen boedel en voogden over zijne minderjarige kinderen, verkopen **aan Joan du Tour** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Mr. David Constantijn Druijvesteijn ten oosten en de wed. van Philip Reinier Boon ten westen. Aankomsttitel 1721-1-20. Koopprijs: ƒ2.860.

1802-8-18, ORA 183 folio 49 (nr. 152): Joan du Tour verkoopt **aan Dr. Petrus de Sonnaville** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Mr. Francois Davis Constantijn Druivenstein ten oosten en mr. Isaac Groen en Pieter Voller in comp. ten westen. Aankomsttitel: 27-06-1797. Koopprijs: ƒ3.600.

1803.05, RAA, SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.6: 18 P. de Sonnaville = Kad.A449.

1807, Bel.reg W-B84 (Langestraat): P. de Sonnaville x J. de Leeuw en 2 dienstboden / huish: 4, beroep: med. doctor, mp: 27.10, patent: 30, dienstbodegeld: 45 (moet zijn f15?), vpgeb: 41.12, paardengeld: 70.

1807.12.- AHR V (1982) 118-119, P de Sonnaville karakteristiek door G.Fontein Verschuir: 'RK, 44-45j., med. stadsdoctor, na 1795 in de stadsregering, prov. representant, bij zijn rk gemeente als de voornaamste beschouwd, niet zeer geschikt tot werkzaamheden, ordentelijk gegoed (..)'.

1808.09.13, RAA, SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B86: P. de Sonnaville, kl: 28 quot: 70, Antje Gubbels kl: 41 quot: 0.50, M. Koster kl: 41 quot: 0.50.

1822 Bev.reg Wk.B85 (moet zijn Wk.B86): Petrus de Sonnavill med. doctor, geb. Breda, x Johanne de Leeuw en 2 dienstmeiden / huish: 4.

1822 Bev.reg Wk.B86: Abraham Wortel (= Wentel!), beroep: rentenier, van Texel x Neeltje Schere en 1 dienstmeid / huish: 3.

***GEN**: Gens Nostra 1980 p.82: Abraham Adriaansz Wentel (Oudeschild 1749 – Alkm 1829.06.27), notaris en procureur op Texel tot 1821, verhuisde 1812 naar Alkm, z.v. Adriaan Abrahamsz en Cath. Lucas Coppens; x Oudeschild 1778 Neeltje Cornelis Schiere (Harlingen 1753-Alkm 1824), d.v. Cornelis Bouwensz en Antje Jans Walig. Kind: 1. Anna (1785-1858) x Oudeschild 1810 mr A.P. de Lange (1775-1855), notaris.*

1830 Bev.reg Wk.B86: Petrus de Sonnaville, beroep: medicine doctor, geb. Breda, huish: 4

1831.12.28,: RANH, Grondbel. 132, Proces Verbaal van de instructie der reclamaties tegen de kadastrale klassering nr.76: Na bezwaar door de eigenaar klassering Kad.A449 in de 3e klasse veranderd in 4e klasse.

1832 OAT (Kad.A449 en Kad.A406): Sonnaville, P. de / art.nr.917 / huis en erf / opp: 0.0696 / kig315 (mede voor Kad.A406) / kio2.09 / srt: 1.

1840-8-25, Notaris S.A. de Moraaz te Alkmaar inv.nr. 1257, acte nr. 109: scheiding nalatenschap Dr. Petrus de Sonnaville **aan zijn zoon Dr. Leonard de Sonnaville**, lid van den Stadelijken Raad van Alkmaar een huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat met een stal daarachter uitkomende aan de Lange Nieuwesloot, op den perceelsgewijze Kad. legger aangewezen in de sectie A te weten het huis en erf onder nr. 449 ter groote van 6 roeden en 96 ellen en de stal onder nr. 406 ter gr. van 63 ellen, waard ƒ5.000,--.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B79 (Kad.A449): huis en erf, L. de Sonnaville, art.nr.916, kio2.09 / kig750.

1876 Adresboek Wijk-B79, Langestraat: dr L. de Sonnaville, beroep: particulier, stem: KP
p.64: mevr. de Sonnaville was thesaurier der Moederlijke Societeit van weldadigheid

1882.04.08, RAA, NNA 1452-46, not.P.v.Leeuwen: Scheiding nalatenschap dr Leonard de Sonnaville (+1881.11.06, Wijk B 74), o.a. (16) huis en erf NZ Langestraat, 7 are 59 ca; tax f8100 (17) huis Kad. A405, 37 ca, tax f850 (18) huis Kad.A404, 47 ca, tax f500, door **Johan Maria de Sonnaville**, grondeigenaar Alkm, voor zich en voor Johanna Petronella de S. [*x Jacques Marie Adrien van Hellenberg Hubar, kolonel infanterie te Arnhem, Leonard Johan de S. ingenieur bij de Staats-spoorwegen te Groningen*], en **Frederica Cornelia de Sonnaville** te Alkm (*zie Ned.Patr. 1994, 410*).

1882 Adresboek Langestraat 74 : Mej. F.C. de Sonnaville, beroep: particuliere.

GEN: Ned.Patr. 1994, 411: Frederika Cornelia de Sonnaville (1838- na 1917), d.v. dr Leonardus de Sonnaville (1795-1881) en Maria Cornelia Gerrits (Amsterdam 1806- Alkm 1880)

1882.05.01, RAA, Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.60: Langestraat 74, huis **J.M. de Sonnaville**, 2 tonnen

***GEN**: Ned.Patr. 1994, 411-413: Johannes Marie de Sonnaville (1840-1920), rentmeester NH domeinen van de hertog van Aosta (erfg. Claes Corff), raadslid 1888-1905, wethouder 1894-1902, z.v. dr Leonardus de Sonnaville en Maria Cornelia Gerrits; x Groningen 1866 Josephine J.M.F. Sormani (Groningen 1844- Alkm 1903), d.v. Harmanus Jozephus en Joanna F.P.M. Usellino. Kinderen (11k) o.a.: 1. Marie L.F. (1867-1923) x 1897 Adrianus Maria Conijn (1863- Groesbeek 1946) 2. Jeannette B. (1869- Den Haag 1941) x 1910 H.C.B. Schregardus 3. Jacobus Joh. (1870- Jamaica (New York) 1924), makelaar 4. Johan Aloysius (1872- Breda 1949) x M.W.E.J. Keijzer 7. Johanna Carolina (1878- Den Haag 1942) x Paulus H. Burger 8. Hendrik K.L.J.M. (1880- Bergen 1962), rentmeester x1 en x2 Arkesteyn.*

1910, RAA, Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166, Langestraat NZ: 74 = 68 J.M. de Sonnaville (2 gemerkt) = Kad.A449.

1920, RAA FO1002099: Langestraat 66-West in gebruik als 'Hulpetalage J. Spruyt fa. Leijers' (staat op de uithangborden).
De firma was in 1877 in het Payglop opgericht als textielwinkel door Martinus Leijers, een marskramer uit Westfalen (bron: http://www.ditisalkmaar.nl/foto/spruyt). In 1901 nam de winkelbediende Jacobus Spruyt (in 1891 als 15-jarige in de zaak aangenomen) de winkel over. In 1921 (of 1920?) kocht Spruyt het pand in de Langestraat. In 1925-1926 volgde hier de nieuwbouw, met de naam van J.Spruyt in de geveltop. De textielwinkel ontwikkelde zich tot een groot warenhuis. De zaak droeg de naam Kofa naar Kombinatie Faun, in de volksmond ook wel de Koopjes Fabriek genoemd, met grote uithangborden KOFA. Onder de bevolking bleef het echter bekend als 'Spruyt' of 'kofa Spruyt'.

1925, bouwtekening RAA PR1005310: nieuwbouw van de winkel naar ontwerp van P.Leguit voor 'J.J.P.Spruyt firma Leijers Alkmaar-Enkhuizen'.

In 1935 werd de winkel vergroot met pand Langestraat 66-Oost =kad. A448 (nieuwbouw), in 1961 met Langestraat 64 (nieuwbouw 1974). Nb de huisnrs zijn daarbij hernummerd (Langestraat 66-West was van origine nr.68).

2 bijlage

4. Dendrochronologisch onderzoek

Tamara Vernimmen (RING Amersfoort)

ring

Nederlands Centrum voor Dendrochronologie/Stichting RING
Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB)
Kerkstraat 1, 3811 CV (Postbus 1600, 3800 BP) Amersfoort
Tel (033) 422 75 13; Fax (033) 422 77 99
E-mail RING@ARCHIS.NL

RAPPORTAGE DATEREND ONDERZOEK

Object: Langestraat 16, tonput coörd.: 112/516

Aanvrager
Naam : drs P. Bitter
Instantie : Dienst S.O.B., Afd. Monumentenzorg en Archeologie
Adres : Keetgracht 1
Stad : Alkmaar
Onderzoekers
Naam : drs T.J.J. Vernimmen
Instantie : RING/ROB
Datum onderzoek : oktober 2001

Resultaten van het onderzoek

Vondstno./ Object	Dendro-naam	kern	spint	waankant	n	referentiecurve	datering	t	%PV	p
tonput 215	al2 01.1	-	grens	-	113	Noord/West Polen (EU '96)	1240-1352	8.6	70	0.0001
tonput 215	al2 02.1	-	grens	-	112	Oost Polen (EU '96)	1251-1362	5.2	72	0.0001

Toelichting op de resultaten

kern = (afstand tot) de eerstgevormde (oudste) jaarring in de stam
spint = aantal ringen spinthout.
waankant = laatstgevormde jaarring (direct onder de bast), nodig voor een absolute datering van de veldatum
n = totaal aantal jaarringen in het houtmonster
%PV = "Gleichlaufigkeit" (Duitse term) of "Percentage of Parallel Variation" (Engelse term); het percentage van de ringen in het onderzochte jaarringpatroon die aan de referentiechronologie identieke toe- en afnames van de breedte vertonen op de door de datering van het patroon aangegeven positie t.a.v. de referentiechronologie. De significantie van dit percentage is een functie van de lengte in jaren van het onderzochte jaarringpatroon en de referentie chronologie.
t = De waarde die resulteert uit een Students t-test op de kruiscorrelatie die behoort bij de beste "match" tussen het onderzochte jaarringpatroon en de referentiechronologie.
P = De kans (uitgedrukt als een fractie van 1) dat de gevonden waarde voor %PV per toeval optreedt, dus niet op een datering duidt.
Eubig8 = Kalender voor Oost Polen, gemaakt door H.H. Leuschner (ongepubliceerd) in het kader van EU-onderzoek (1992-1996) waaraan ook RING deelnam.

Interpretatie van de datering

Objectcode	Einddatering	Schatting ontbrekend spinthout	Veldatum
al2 01.1	1352	15 +9/-6	1367 AD +9/-6
al2 02.1	1362	15 +9/-6	1377 AD +9/-6

Voor de berekening van het geschatte aantal ontbrekende spintringen gaan we uit van een gemiddeld aantal spintringen van 16 ± 5 bij een boom tot 100 jaar oud, 20 ± 6 bij een boom van 100 tot 200 jaar oud, en 26 ± 8 bij een boom ouder dan 200 jaar (Hollstein, 1980). Als er helemaal geen spintringen meer op het monster aanwezig zijn, is het onbekend hoeveel *kernhoutringen* er ook nog ontbreken, en ligt de veldatum dus een onbekend aantal jaren ná de einddatering + de schatting van het ontbrekende aantal spinthoutringen.

Bij eikenhout uit het Baltische gebied is het gemiddelde aantal spintringen iets lager dan in West Europa, nl. 15 (+9/-6) (Wazny, 1990).

Literatuur

Wazny, T., 1990. *Aufbau und Anwendung der Dendrochronologie fuer Eichenholz in Polen.* Dissertatie Universiteit van Hamburg.

Alkmaarsche Courant
Het Gat van Alkmaar

3 Opgravingen in Het Gat van Alkmaar
Archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek bij Langestraat 62 t/m 52 in 2015 en 2016 (15LAN)

Peter Bitter e.a.

3.1 Inleiding

Aanleiding tot het onderzoek

In de nieuwjaarsnacht van 2015 werden in de Langestraat drie winkels en twee bovenwoningen verwoest door een grote brand (*afb.3-1* t/m *3-3*). Een vierde winkel met bovenwoning liep zware waterschade op en moest uiteindelijk ook worden afgebroken. De ravage was groot en de Alkmaarse Courant kopte een paar dagen later met een indrukwekkende luchtfoto van de geblakerde ruïnes: '*Het Gat van Alkmaar*'.
Op 2 januari 2015 nam de raad al een spoedmotie aan om al het mogelijke in het werk te stellen om procedures rondom vergunningverlening voor herbouw van de panden zo soepel en snel als mogelijk te laten verlopen. Omdat het hier ging om een archeologische toplocatie, werd al snel een oplossing gezocht voor de aanpak van de opgravingen. De opgravingen zouden noodzakelijk worden vanwege de aanstaande ondergrondse sloop van fundamenten, kelders en putten en de aanleg van de bouwputten voor de nieuwbouw. Er waren problemen te voorzien met zowel de organisatie als met de kosten van de archeologische onderzoeken.

In lijn met de landelijke wetgeving volgens de Monumentenwet[1] en de vigerende erfgoedverordening van de gemeente Alkmaar[2] zou archeologisch onderzoek in een bouwproject van deze omvang geregeld moeten worden in het kader van de bouwvergunning, waarbij de organisatie en kosten ten laste van de aanvragers van de vergunning komen. De gemeente voert dan alleen de regie op hoofdlijnen op de werkzaamheden van de archeologische firma die door de ontwikkelaar is ingehuurd voor zowel de opgraving als voor de wettelijk verplichte eindrapportage. De gemeente biedt daarbij een beperkte compensatie in de vorm van de schadevergoedingsregeling voor excessieve kosten.[3] Voor kleinschalige projecten in de binnenstad, met een oppervlak minder dan 250 m², heeft de gemeente Alkmaar echter een bijzondere regeling in plaats van de financiële schadevergoeding.[4] De gemeente biedt bij deze 'postzegels' aan om het archeologisch onderzoek uit te voeren met de kosteloze inzet van de eigen gemeentelijk archeologen zowel in het veldwerk als in de rapportage. De opdrachtgever moet dan nog wel de graafmachine en technische faciliteiten tijdens het veldwerk leveren, plus de inhuur van 1 of 2 archeologen ter ondersteuning in het veldwerk. Op deze wijze worden voor de initiatiefnemers van kleinschalige projecten niet alleen de kosten beperkt maar ook wordt de zorg voor de organisatie van een archeologische aanbesteding overgenomen.

In overleg met wethouder Anjo van de Ven kwam er half januari een voorstel om voor de opgraving bij de verbrande panden een uitzonderingsprocedure te voeren door deze te beschouwen als een 'postzegel XL'. Dat scheelde niet alleen kosten en administratieve lasten, maar ook kon er dan snel begonnen worden met het onderzoek, nog ver vooruitlopend op de plannen voor de nieuwbouw en de benodigde vergunningprocedures. De terreinen van de drie getroffen ondernemers (met elk een eigen verzekeraar) kon dan in principe in één keer opgegraven worden direct aansluitend op de sloop van de ruïnes. Met de drie ondernemers werd over deze aanpak op 26 januari overeenstemming bereikt en het college stemde op 17 februari in met de uitzonderingsprocedure.
De opgravingen gingen uiteindelijk van start op 2 juni (*afb.3-4* en *3-5*). Voor ondersteuning bij het veldwerk werden van de firma Plaats Relict één archeoloog gedurende 3 weken ingehuurd en van de firma Hollandia gedurende 5 weken drie archeologen (waaronder een archeoloog voor de dagelijkse leiding van het veldwerk). De graafmachine werd geregeld via

Afb.3-1 Voorpagina van de Alkmaarsche Courant, 8 januari 2015.

1 Vigerend was de aangepaste monumentenwet volgens de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) uit 2007.
2 Vastgesteld door de gemeenteraad 4 september 2009.
3 De schadevergoedingsregeling in de gemeentelijke erfgoedverordening betreft een financiële compensatie ter hoogte van de helft van de gemaakte kosten die boven 7% van de aanneemsom komen, tot een maximum van 14%.
4 In de Erfgoednota van 2016 werd door de raad de grens voor 'postzegels' voor bouwprojecten buiten de bebouwde kom vergroot naar 350 m².

Afb.3-2abc De grote uitslaande brand vergde het uiterste van de brandweer

Afb.3-3abc De drie winkelpanden moesten vanwege de veiligheid binnen een paar dagen worden gesloopt.

Afb.3-4 en 3-5 Na de sloop was het volledige terrein afgedekt door betonvloeren. De opgraving begon geheel achterin meteen bij het verwijderen van de betonvloer. Voor de veiligheid werd het beton een halve meter voorlangs de belendende gebouwen gezaagd.

sloopbedrijf C.A. de Groot, die ook de bovengrondse sloop had gedaan en die de drie bouwputten zou aanleggen. De start kende enig oponthoud, onder meer vanwege ernstige bodemverontreiniging en doordat er lange tijd op de achtergrond een discussie plaats vond met één van de verzekeraars die (ten onrechte) van mening was dat de herbouw kon plaats vinden op de bestaande vooroorlogse funderingen.
De eerste campagne bij Langestraat 62, 60, 58 en een deel achtertuin van 54/56 duurde volgens afspraak precies 8 weken, van 2 juni tot 24 juli. Op 26 oktober werd nog één dag gegraven op het achterterrein van Langestraat 54/56. Het huis zelf was al vrijwel volledig onderkelderd, zodat hiermee ook het perceel van 54/56 geheel was onderzocht. Dit pand is een beschermd gemeentelijk monument, gebouwd in 1935 naar ontwerp van de Alkmaarse architect A. Elzas. Inmiddels was besloten dat dit door waterschade onbewoonbaar geworden pand, dat de zijmuur deelde met het afgebrande pand Langestraat 58, op de monumentale voorgevel na gesloopt mocht worden voor de herontwikkeling.

Reeds tijdens de opgraving ontstond er in de media een discussie met één van de ondernemers, die van mening was dat hij ten onrechte werd beschouwd als veroorzaker van de archeologiekosten bij de herbouw. Vanwege de ophef in de media moesten de plannen voor publieksactiviteiten tijdens de opgraving beperkt worden tot informatieborden aan het hek, die overigens nog wel veel publieke belangstelling trokken (*afb.3-6ab*). Hoewel de gemeente de opgraving verplicht stelde bij dit bouwproject vanwege de te verwachten bodemverstoring door de sloop en aanleg van de bouwput, in lijn met de landelijke wetgeving zoals bij alle reguliere bouwprojecten in de binnenstad, bleken de daaraan verbonden (en door de gemeente sterk gereduceerde) kosten niet door de verzeke-

Afb.3-6ab Informatieborden langs de straat. Er was grote belangstelling van het winkelpubliek.

Afb.3-7 Het pand van Langestraat 54/56 werd vanwege de grote waterschade uiteindelijk ook afgebroken. Van het gemeentelijk monument werd wel de voorgevel gehandhaafd en hersteld.

Afb.3-8 Grootschalige nieuwbouw bij Langestraat 62/60 en 58 in het voorjaar van 2016.

Afb.3-9 t/m 3-12 Sloop van Langestraat 52 terwijl de nieuwbouw van Langestraat 58 het hoogste punt heeft bereikt, najaar 2016.

raars gedekt te worden. De discussie leidde zelfs tweemaal tot kamervragen in de Tweede Kamer, waarbij de besluitvorming door de gemeente overigens door de minister als legitiem werd aangemerkt en ze nog aantekende dat de gemeente zich heeft ingespannen om de kosten zo laag mogelijk te houden.[5] De discussie bleef echter sudderen. Uiteindelijk hakte de gemeenteraad de knoop door. Op 4 februari 2016 werd een motie aangenomen om de (sterk gereduceerde) kosten voor het archeologisch onderzoek niet ten laste te laten komen van de gedupeerde ondernemers en om een calamiteitenregeling in te stellen voor vergelijkbare situaties in de toekomst. In een collegebesluit op 12 april 2016 over de dekking van de kosten[6] werd tevens de hardheidsclausule in de erfgoedverordening aangepast, opdat 'in gevallen van een calamiteit, waarin buiten de schuld van de ondernemers om de opstallen dermate aangetast zijn dat sloop en herbouw moet plaatsvin-

5 Antwoorden door minister Bussemaker op 6 juli en 11 augustus 2015, aanhangsels 2806 en 3022 kamerstukken Tweede Kamer 2014-2015.
6 Vanwege raadsnota motie 16 d.d. 4-2-2016: https://alkmaar.raadsinformatie.nl/document/3298288/1/document.

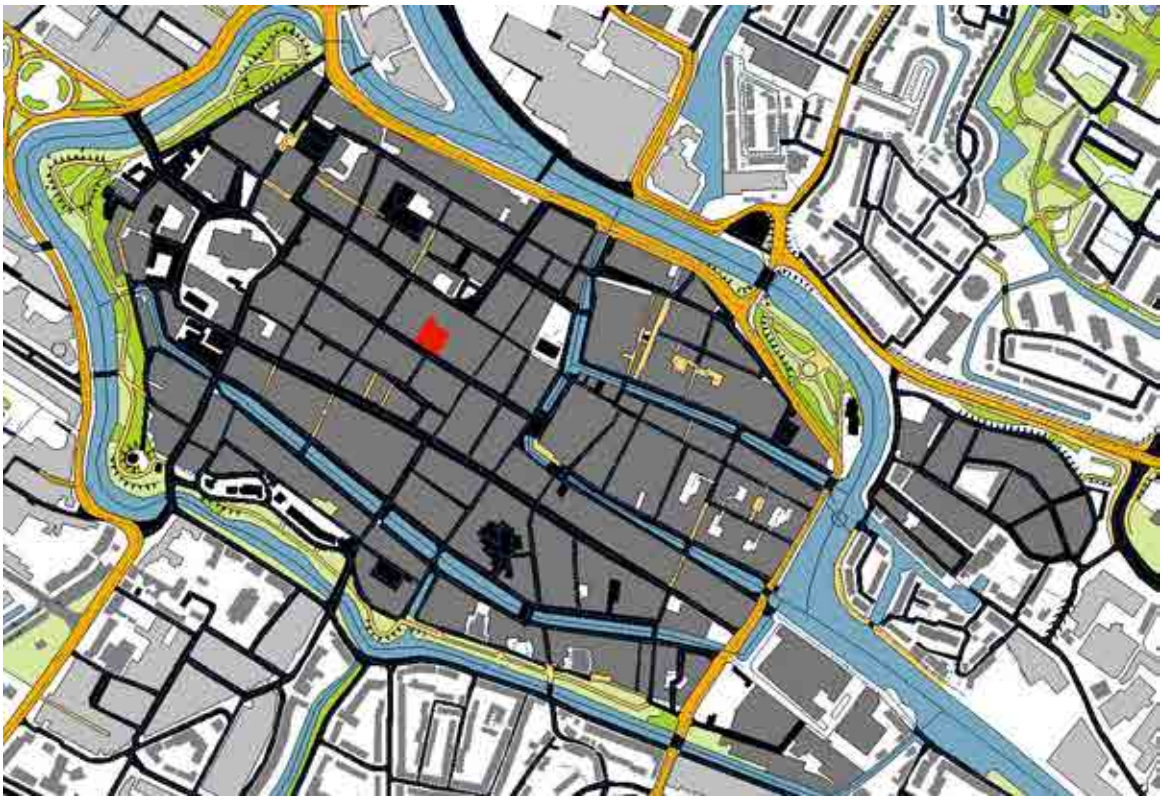

Administratieve gegevens

Bevoegd gezag is gemeente Alkmaar
Programma van eisen: door N. de Jong-Lambregts, akkoord BG 19-3-2015
Uitvoering veldwerk: Nancy de Jong, Rob Roedema en Peter Bitter (gemeente Alkmaar), veldleiding door Jan de Koning soms vervangen door Sjeng Dautzenberg (Hollandia archeologen, Zaandijk), Niels Tuinman (Hollandia, DLP), Guus van den Berg (Plaats Relict, Grote Keeten/Callantsoog), Sjaak Waterlander, Kees Tiebie en Michiel Bouwman (vrijwilligers)
Graafmachine: sloopbedrijf C.A. de Groot, Alkmaar (eerste campagne uitbesteed aan firma Cees Konijn uit Wijdewormer); graafmachinisten Henk van Twisk (firma C. Konijn, eerste campagne), Anton en Robin en Ron afgewisseld met anderen (C.A. de Groot, tweede en derde campagne)
Perioden veldwerk: 2 juni tot 24 juli 2015 (eerste campagne Langestraat 62-60-58: 40 dagen), 26 oktober 2015 (tweede campagne Langestraat 54/56: 1 dag), 14 juli tot 22 augustus 2016 (derde campagne Langestraat 52: 11 dagen)
Locatie onderzoeksgebied: Langestraat 52 t/m 62 te Alkmaar (afb.3-13ab)
Landelijke X/Y coördinaten: 111705 / 516196
Instellings-/bedrijfscode: Gemeente Alkmaar
Archis OM-nummer: Archis 2: 65719 / Archis 3: 2476043100
Deponering: Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar
Gemeentelijke code: 15LAN

Afb.3-13ab Situering van de opgravingslocatie

den, waarbij geen meeropbrengsten zijn (bijvoorbeeld door volumevergroting) en er een archeologische onderzoeksplicht op de ondergrond rust, de ondernemers vrijgesteld worden van het archeologisch onderzoek.'

Inmiddels was de herontwikkeling van Langestraat 58 en 60-62 in volle gang (*afb.3-7 t/m -10*). De bouwvergunningen waren in september 2015 verleend, enkele weken na de afronding van de opgraving. Er kwamen twee panden op het terrein met drie winkels en 24 appartementen, ontworpen door het Alkmaarse architectenbureau Kerssens en De Ruiter. In 2016 hadden de eigenaars van Langestraat 54/56 ook het buurpand Langestraat 52 verworven en er kwam een plan voor sloop van Langestraat 52 en nieuwbouw met handhaving van de voorgevel van gemeentelijk monument Langestraat 54/56 (*afb.3-9 t/m -12*). Vanwege de sloopplannen werd Langestraat 52 eerst bouwhistorisch gedocumenteerd door Steven Kalverdijk (Anthémion Bureau Bouwhistorie, Heiloo). Aansluitend op de sloop van Langestraat 52 en van het voorgedeelte van 54/56 (behalve de voorgevel) vond tussen 14 juli en 22 augustus 2016 de opgraving plaats van Langestraat 52. Aangezien dit kleine perceel onder de reguliere 'postzegel-regeling' viel, werd het onderzoek eveneens gedaan door de gemeentelijk archeologen.

De aanpak van de opgravingen

De eerste campagne was aanvankelijk opgezet in twee fasen, namelijk een eerste fase in het achterterrein met vooral beerputonderzoek in een klein team en een tweede fase voor de voorste helft van het plangebied met onderzoek van de resten van gebouwen in een uitgebreider team. In de tweede fase had Jan de Koning (firma Hollandia archeologen) de dagelijkse veldleiding, af en toe vervangen door Sjeng Dautzenberg. Al op de tweede dag achterin het terrein bleek dat de sporen hier veel uitgebreider waren dan verwacht, want er kwamen hier ineens funderingen en leemvloeren tevoorschijn van een huis. Er bleek vanouds vanaf hier een steeg richting de Nieuwesloot te hebben gelopen waarlangs huizen waren gebouwd tot in ons opgravingsterrein. Door deze vondsten moest de logistieke opzet al in de tweede week worden omgegooid en we gingen toen al over tot de tweede fase met een grotere opgravingsploeg. De tevoren afgesproken uren van de ingehuurde archeologen moesten daardoor meer verspreid worden ingezet. Aan het veldwerk is in wisselende samenstelling deelgenomen door drie archeologen van de gemeente, één archeoloog van Plaats Relict en vier archeologen van Hollandia, plus drie vrijwilligers (*afb.3-14 t/m 3-20*).
De sporen in het achterterrein waren niet de enige logistieke verrassing want in het voorste deel langs de straat waren veel meer sporen aanwezig dan was voorzien. Het grootste deel van het terrein werd in twee of drie vlakken opgegraven, maar

Afb. 3-14 t/m 3-20 Actiefoto's van het graafwerk: met de graafmachine met rechte bak wordt een vlak aangelegd dat met de schep wordt geschaafd en daarna gefotografeerd en getekend (1:20); hoogtemetingen met het waterpastoestel, spoorbeschrijvingen en vondstnummers worden op de vlaktekening genoteerd; vondsten uit bijzondere sporen worden met de troffel geborgen; ophogingslagen worden laagsgewijs verwijderd naar elk dieper vlak, het diepste vlak is circa 2,5 meter onder de straat.

bij het deel van Langestraat 60-62 waren in de ondergrond zoveel oudere resten aanwezig, dat hier tot wel 10 vlakken moesten worden aangelegd om alles te documenteren. Uiteindelijk moest vanwege tijdgebrek de voorste 6 meter van Langestraat 58 onopgegraven blijven.
De ernstige bodemverontreiniging hinderde het werk. Het terrein was alleen met speciale kleding te betreden door medewerkers die goedgekeurd waren voor werken in verontreinigde grond. Er moesten witte kunststof overalls als speciale beschermende kleding worden gedragen, ook hartje zomer, en tijdens de hittegolf in juli werd het werk tweemaal zelfs halverwege de dag stilgelegd omdat in deze omstandigheden het fysieke werk niet meer doenlijk was. Ook was een medewerker als Deskundige Leidinggevende Projecten (DLP) een kwart van de tijd bezig met sproei-installaties, metingen van lucht- en bodemwaarden en extra administratie. Er waren onderbrekingen door de vondst van asbest dat door de aannemer moest worden verwijderd en tweemaal stuitten we op niet-geregistreerde ondergrondse olietanks waar alleen ruim omheen mocht worden opgegraven. Deze tanks zijn na de opgraving verwijderd.

De tweede campagne was op het achterterrein van Langestraat 54/56 en duurde één dag.
De derde campagne was na de sloop van Langestraat 52 en vond in twee fasen plaats, eerst de achtertuin en vervolgens (nadat het voorgedeelte van buurpand Langestraat 54/56 was gesloopt) kwam pas het voorste gedeelte aan de beurt. De opgraving werd ook hier gehinderd door de maatregelen vanwege bodemverontreiniging, maar bovendien waren er logistieke problemen met de erg krappe werkruimte en de gefaseerde sloop. Het werk werd in de afgesproken 10 werkdagen geklaard in twee fasen. Ter ondersteuning van het team was een archeoloog van Hollandia ingehuurd door de opdrachtgevers.

Het veldwerk werd steeds van achteren naar voren werkend uitgevoerd, zodat puin via de Langestraat met vrachtwagens kon worden afgevoerd. De betonvloeren werden gefaseerd gesloopt, het achterste stuk voorafgaand aan de opgraving maar de rest tijdens de opgraving. Het sloopwerk gebeurde steeds op momenten waarin de graafmachine niet nodig was voor grondverzet voor de archeologen, bijvoorbeeld als er een vlak was aangelegd dat eerst moest worden gedocumenteerd voor er verder grondverzet kon gebeuren. De betonvloer van het nog niet opgegraven deel diende ook steeds als werkvloer voor opslag, voor de keet en bij afvoer van puin. Op deze wijze is een flink deel van de ondergrondse sloop van betonwerk en puin tijdens de opgraving uitgevoerd – aan het einde van de eerste campagne was het maaiveld in het terrein ongeveer een halve meter gedaald door de grote hoeveelheid afgevoerd beton en puin!

Uitwerking van de resultaten

De hoeveelheid sporen en vondsten was zeer groot. Uiteindelijk werd in totaal 1220 m^2 in het eerste vlak opgegraven. Het terrein werd in 8 werkputten opgegraven (*afb.3-21*). Er werden 36 veldtekeningen op A0-formaat gemaakt en 1990 veldwerkfoto's.
Er zijn 11 beerputten en circa 50 kuilen met uiteenlopend vondstmateriaal opgegraven. Alle beerputvondsten werden met omringende grond geborgen, in totaal met circa 300 kunststof 26-liter emmers met deksel. Vrijwilligers zijn naderhand maanden bezig geweest met spoelen en zeven van de grond (*afb.3-22 t/m -25*). De 127 dozen met vondstmateriaal die uiteindelijk zijn opgeslagen in het gemeentelijk depot van bodemvondsten in het Archeologisch Centrum, is de grootste hoeveelheid die we ooit uit één opgraving hebben geborgen. Er kwamen bovendien ongeveer 2500 grotendeels of geheel complete voorwerpen van keramiek, glas, metaal, hout, been, leer etc. tevoorschijn. Er zijn in de werkplaats meer dan 4000 voorwerpfoto's van gemaakt.

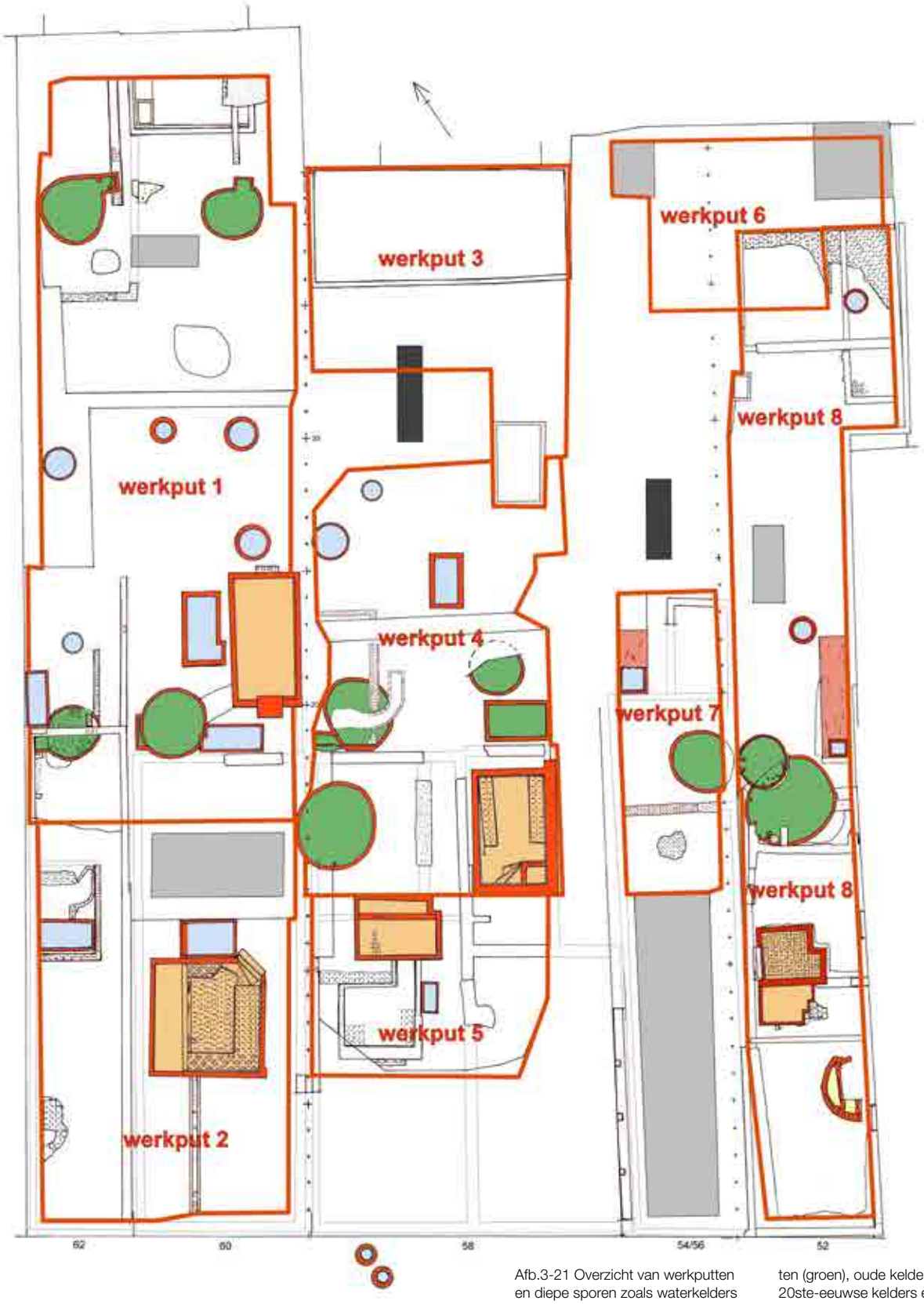

Afb.3-21 Overzicht van werkputten en diepe sporen zoals waterkelders en waterputten (blauw), beerputten (groen), oude kelders (rose), 20ste-eeuwse kelders en septic tanks (grijs) en olietanks (zwart).

Afb.3-22 t/m 3-25 Van beerputten en afvalkuilen is de vondstlaag integraal meegenomen in grote kunststof emmers en naderhand door Sjaak en Kees gewassen op een zeef (een houten bloembollenbak of vergelijkbare kunststof vaatwas-bak)

Bij de uitwerking zijn veel personen betrokken geweest (*afb.3-26 t/m 3-33*). De vondsten zijn in de werkplaats van het Archeologisch Centrum verwerkt, gesorteerd, gepuzzeld en merendeels gedetermineerd door Rob Roedema, met hulp van vrijwilligers Sjaak Waterlander en Kees Tiebie. Keramiek is gerestaureerd door Karin Beemster en vrijwilligster Marian Bruggeman. Leervondsten zijn geconserveerd en beschreven door Karin Beemster, enkele bijzondere leervondsten door de firma Archeoplan. Uiteenlopend botmateriaal (zoogdieren, vogels, vissen) en schelpen zijn gedetermineerd door Sjaak Waterlander (gepensioneerd medewerker, nu vrijwilliger).

Textielvondsten uit een beerput van Langestraat 60 zijn onderzocht door Deandra de Looff in het kader van een stage bij de gemeente Alkmaar voor haar Masterstudie archeologie aan de Universiteit van Leiden.
Aan deze vrijwilligers is veel dank verschuldigd, maar ook aan de bijstand van enkele externe materiaalspecialisten: Martijn Akkermans (sieraden uit de beerput van Langestraat 60), Anna en Kitty Laméris (gegraveerd glaswerk uit dezelfde beerput) en bij het Rijksmuseum te Amsterdam Suzanne van Leeuwen en Nicole Brüderle (onderzoek van de gouden ring met diamant uit dezelfde beerput) en Isabelle Garachon,

Afb.3-26 t/m -33 Actiefoto's van de uitwerking: keramiek en glas gepuzzeld door Rob met hulp van Sjaak en door Rob geïnventariseerd, kleipijpen gepuzzeld door Kees, keramiek gerestaureerd door Marianne, onderzoek en conservering van leren voorwerpen en leersnippers door Karin, ecologisch onderzoek door Sjaak, textielonderzoek door Deandra.

Femke Diercks en Guus Verhaar (vergelijkend microscopisch onderzoek van gegraveerde glasscherven uit dezelfde beerput met een glas uit de museumcollectie).
Voor de analyse van een aantal monsters zijn specialisten ingeschakeld: dendro-chronologische dateringen zijn uitbesteed aan de Universiteit van Berlijn (dr. Karl-Uwe Heussner, Deutsches Archäologisches Institut) en aan Pressler GmbH uit Gersten/Emsland, botanische monsters aan Biax uit Zaandam (dr. Henk van Haaster), determinatie van hoornpitten aan Archeoplan-eco uit Delft (dr. Lisette Kootker).
Archiefonderzoek is uitgevoerd door Jan Klinkert en Peter Bitter, met hulp van archivaris Harry de Raad en diens collega's van het Regionaal Archief Alkmaar. Achtergrondinformatie over Maria Tesselschade Roemers Visscher is aangereikt door literatuurhistorica drs. Berthe Stevenhaagen-Hoeksma.

De veldtekeningen werden gescand en samengesteld tot digitale plattegronden van het gehele terrein. De onderlinge relatie van de sporen is samengebracht in de stratigrafische matrix, een schema waarin alle sporen zijn ingedeeld in perioden (zie *bijlage 1*). Om het overzicht te bewaren is de matrix opgedeeld in deelgebieden van het opgravingsterrein. De analyse van duizenden op de veldtekeningen vastgelegde grondsporen was een groot karwei. Eerst zijn de belangrijkste lagen en sporen in de schema's gezet, waarna stapsgewijs alle overige gedocumenteerde sporen werden ingevoegd. In de schema's werden alle dateringsgegevens (dendrochronologie, baksteensoorten, keramiek en ander vondstmateriaal) erbij geschreven en dit werd uitgepuzzeld tot een zo nauwkeurig mogelijke periodisering van de opgegraven sporen. Uiteindelijk resulteerde dit in 14 perioden met alle sporen op 8 deelschema's.

De sporen zijn in de deelschema's voorzien van een unieke spoorcode die is samengesteld uit een cijfer en een volgletter. Het cijfer begint met een 100-tal om de deelschema's aan te duiden: sporen uit matrix 100 beginnen vanaf 100, sporen uit matrix 200 vanaf 200, enz. Dan volgen het periodenummer en een lettercode per spoor. Bijvoorbeeld: spoor 103A staat dus in matrix 100 en dateert uit periode 3, spoor 312A staat in matrix 300 en dateert uit periode 12.
Soms is de periode van een spoor niet duidelijk, dan wordt het spoor in de vroegst mogelijke periode geplaatst, maar staat achter de code ook de laatst mogelijke periode met een scheidingsteken. Bijvoorbeeld: spoor 104P/5 staat in matrix 100 en dateert uit periode 4 of 5, spoor 707H/8 staat in matrix 700 en dateert uit periode 7 of 8.

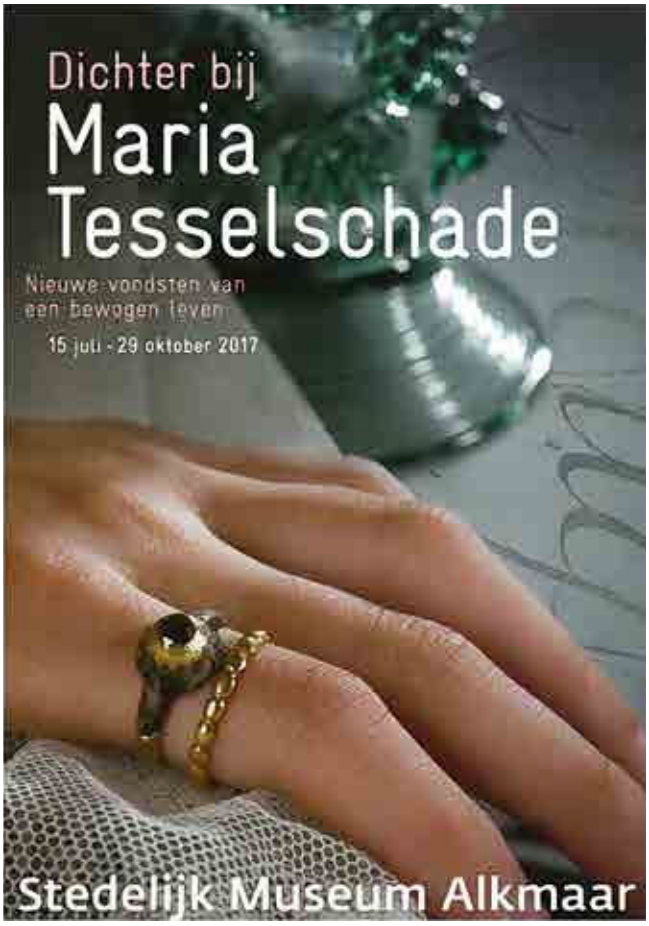

Afb.3-34 Poster van de expositie 'Dichter bij Maria Tesselschade' in het Stedelijk Museum Alkmaar in 2017.

Publiciteit

Over de resultaten van de opgravingen zijn verscheidene lezingen gehouden en er verschenen diverse voorberichten op het internet[7] en in publicaties.[8] Vooral de vondsten in relatie tot Maria Tesselschade Roemers Visscher trokken landelijk de aandacht en dit leidde tot tal van activiteiten zoals de expositie 'Dichter bij Tesselschade' in het Stedelijk Museum Alkmaar (*afb.3-34*)[9] en een bijdrage aan de tentoonstellingen 'Gewapend met schoonheid' en 'Bloemen als inspiratiebron' in rijksmuseum Het Muiderslot.[10] Ook was er een kleine expositie in de schoenenwinkel van een van de getroffen ondernemers, firma Waardijk, inmiddels verhuisd naar Langestraat 98.[11]
De stichting Alkmaarders-op-de-kaart maakte een speciale

7 Onder meer op de facebook-pagina 'erfgoedalkmaar' en op de website www.erfgoedalkmaar.nl.
8 Bitter 2015 (Nieuwsbrief Monumenten en Archeologie Alkmaar nr. 44), Beemster 2015-2016 (Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie Alkmaar nrs.44 en 45, Nieuwsbrief Erfgoed Alkmaar nr.47), Akkerman 2016 (Vind magazine nr. 23), Bitter 2016 (Archeobrief 2016 nr.2), Bitter 2016-2017 (Archeologische kroniek Noord-Holland over 2015 en over 2016) , De Jong-Lambregts 2016-2017 (Nieuwsbrief Erfgoed Alkmaar nrs.46-48), De Jong-Lambregts 2017.
9 Stedelijk Museum Alkmaar, 15 juli t/m 29 oktober 2017, coördinatie door Hester Huitema.
10 Rijksmuseum Muiderslot, 21 april t/m 31 oktober 2018, coördinatie door Yvonne Molenaar.
11 Waardijk schoenen, 31 mei tot november 2017.

Afb.3-35 Wethouder Christian Braak onthult samen met de kunstenaar Fabio Pravisani het borstbeeld van Maria Tesselschade Roemers Visscher aan het begin van het Ritsevoort, 20 december 2018.

Afb.3-36 Schoenmaker René van den Berg in juni 2018 werkt aan de replica van de schoen van Tesselschade, aandachtig gevolgd door de sponsor Bert Waardijk van de schoenenwinkel.

Tesselschade-wandelroute door de stad. Theatergroep Horizon bracht in mei 2018 in theater De Vest de musical 'Tess, de negen levens van Maria Tesselschade'. In december 2018 werd in samenwerking met de Historische Vereniging Alkmaar een bronzen borstbeeld van Tesselschade door Fabio Pravisani geplaatst in het plantsoen van het Kennemerpark, hoek Ritsevoort (*afb.3-35*). In opdracht van schoenenwinkel Waardijk zijn toen ook replica's gemaakt van de hoogmodieuze schoen van Tesselschade, die was gevonden in de beerput van haar huis Langestraat 60. De replica's zijn vervaardigd door de ambachtelijk schoenmaker René van den Berg die als ontwerper van mode schoenen onder meer werkt voor Mart Visser en Rodrigo Otazu. In zijn werkplaats in Hoofddorp moest hij hiervoor de oude technieken reconstrueren in een geslaagd staaltje experimentele archeologie (*afb.3-36*).[12]

3.2 Vraagstellingen van het onderzoek

Van onderzoeksagenda naar programma van eisen

Algemene vraagstellingen voor archeologisch onderzoek in de binnenstad zijn in 2009 geformuleerd in de Gemeentelijke Onderzoeksagenda Archeologie van Alkmaar, als onderdeel van de erfgoednota vastgesteld door de gemeenteraad. Hieruit zijn vragen af te leiden voor de locatie Langestraat 52 t/m 62 aangaande de oudste nederzettingsfase vanaf de 10de eeuw tot aan de 12de-eeuwse overstromingsrampen, de datering en aard van de eerste ophogingen van de Langestraat en de daarop volgende ontwikkelingen van de terreininrichting en huizenbouw, woonvoorzieningen in en bij de huizen, materiële cultuur van de vroegere bewoners op basis van archeologisch vondstmateriaal, voedselvoorziening en ambachtelijke activiteiten.
Half januari 2015 was er al een notitie gemaakt over de specifieke te verwachten archeologische resten op het rampterrein. Behalve de Gemeentelijke Archeologische Onderzoeksagenda Alkmaar lag hieraan ook een gedetailleerd onderzoek naar de eigenaren en bewoners ten grondslag, op basis van een al jaren eerder verricht archiefonderzoek door vrijwilliger Jan Klinkert.
Deze gespecificeerde verwachtingen vormden de basis voor het Programma van Eisen.

Het ontstaan van de Langestraat

Over de vroegste ontwikkeling van Alkmaar zijn vrijwel geen schriftelijke bronnen voor handen. De geschiedschrijving berust op enkele losse schriftelijke vermeldingen en op archeologische vondsten. Beide bronnen hebben hun beperkingen en de reconstructie van de vroege stadsontwikkeling is dan ook nog voor een flink deel hypothetisch (*afb.3-37ac*).
Alkmaar is ontstaan in de 10de eeuw aan de oostrand van een

12 In december 2018 was in de schoenenwinkel een documentaire te zien, gefilmd en geproduceerd door Buro Proost, over de vervaardiging van de replica's. Zie: www.youtube.com/watch?v=6j5ZGthakw8.

strandwal. De nederzetting was in de 12de eeuw een handelsplaats en besloeg toen al een flink areaal, ook naast de strandwal. De onderzoekslocatie ligt net buiten het verspreidingsgebied van de nederzettingsresten. In het lager gelegen deel van de nederzetting naast de strandwal zijn de sporen zwaar aangetast door overstromingen. Daar staat tegenover dat de resten die er nog wel van zijn, door de kleilagen uitstekend zijn geconserveerd.
De Langestraat loopt haaks op de strandwal, de zandrug waarop de Grote Kerk staat. De rand van de zandrug met het naastgelegen lage drassige gebied lag omstreeks de Schoutenstraat/ Hoogstraat. Vanaf dat punt is de hoge ligging van de Langestraat te danken aan een forse kunstmatige ophoging. De Langestraat ligt, samen met de Houttil en Boterstraat, tegenwoordig nog duidelijk hoger dan de directe omgeving van de binnenstad (*afb.3-38*). Dit hoogteverschil is lange tijd verklaard met de aanleg van een dijk, die in archiefbronnen rond 1200 wordt vermeld. Het gaat dan om een 'dijk van Alkmaar naar Bergen' die door de graaf van Holland was aangelegd ter bescherming tegen zeewater dat vanuit het zeegat van de Zijpe via de Rekere opstuwde.[13]
In de voorafgaande periode waren er steeds grotere problemen ontstaan met de wateroverlast. In de bodem van de binnenstad zijn duidelijke sporen ontdekt van minstens twee overstromingsrampen. Deze rampen hebben het lager gelegen deel van de oudste nederzetting zwaar getroffen, zoals blijkt uit de resten van vernielde en met klei afgedekte huizen die zijn gevonden onder Langestraat 85 in 1974 en onder het stadhuis in 1978 en bij Gedempte Nieuwesloot 40-46 in 2012.[14] Op diverse plaatsen in de westelijke binnenstad zijn naast de zandrug van de strandwal de afzettingen van deze overstromingen gevonden, bestaande uit pakketten bruingrijze klei vermengd met verspoelde veenbrokjes, hout, potscherven en botmateriaal. Er zijn twee lagen in herkend, soms met een dun grijs bandje ertussen. Uit schriftelijke bronnen zijn een paar overstromingsrampen bekend.[15] In de Annalen van Egmond worden grote overstromingen vermeld in 1135, 1163 en 1170.[16] De aantekeningen over de eerste drie zijn rond 1170 en in 1173 gemaakt door een monnik[17] die dus als ooggetuige zeker de laatste ramp zal hebben meegemaakt, maar mogelijk ook die van 1163, waarover hij diverse details vermeldt. Over de ramp van 1135 volstond hij met een mededeling van slechts één regel: 'op 1 oktober is er een zeer grote overstroming geweest op vele plaatsen'. Op basis van de geassocieerde potscherven zal de bovenste laag uit 1170 dateren, voor de onderste is dit nog niet duidelijk. Hierin is namelijk scherfmateriaal aangetroffen uit veel eerder tijd, zodat het zelfs de vraag lijkt of dit een nog onbekende eerdere ramp kan betreffen.[18] Na de eerste overstroming is de kleigrond weer in gebruik genomen, getuige de opgegraven resten van hekwerk en eenmaal een plankier of voetpad tussen beide overstromingsdekken in.[19] Dit alles ging weer verloren bij de overstroming van 1170.
De dijk van rond 1200 moet effectief genoeg zijn geweest om de volgende twee overstromingsrampen te weerstaan, in 1248 en in 1287.[20] Van de ramp van 1248 zijn vlak buiten Alkmaar wel degelijk flinke kleiafzettingen aangetroffen,[21] maar tot dusverre is er geen enkel spoor van in de binnenstad gevonden.

Op de ophogingen aan weerszijden van de Langestraat verrees laat-middeleeuwse bebouwing. Er zijn vanaf 1958 diverse archeologische opgravingen in de Langestraat uitgevoerd. In oudere projecten ging de aandacht geheel uit naar de dieper gelegen lagen uit de 10de-12de eeuw, maar vanaf 1990 kwamen er ook vondsten uit de 13de/14de eeuw en later aan het licht. Het betrof echter steeds relatief kleine locaties zoals achtererven of inpandige opgravingen. Daarbij werden in het gebied ten oosten van de Schoutenstraat/ Hoogstraat verschillende oude bakstenen huizen aangetroffen. In de laatste jaren viel steeds meer op, dat deze huizen niet vanaf rond 1200 dateerden maar vanaf omstreeks 1300 of nog later. Het ontbreken van 13de-eeuwse huizen aan de Langestraat, Houttil en Boterstraat is steeds toegeschreven aan de beperkte omvang van de opgravingen. Bewoningsresten uit de 13de eeuw blijken echter in de hele binnenstad bijzonder schaars te zijn.
De locatie Langestraat 54-62 bood een unieke kans om de bodemopbouw en oudste bewoningsfase tot aan de straatkant te onderzoeken. De aanleg en datering van de ophoging en de aard van de eerste bewoningsfase is een belangrijk onderwerp voor de geschiedschrijving.

13 Aan deze dijk vond onderhoud plaats in 1214 (Bitter 2002, 97).
14 Zie resp. Cordfunke 1978, 59-67; Cordfunke 1978, 70-76 en Cordfunke 1992, 360-365; Griffioen e.a. 2015.
15 Twee overstromingen bij de Limmer Zanddijk in 1105 zijn het onderwerp van een wonderverhaal over de relieken van St. Adalbert, maar ze worden in geen enkele andere kroniek vermeld. Door Gottschalk (1971) zijn talrijke kronieken onderzocht en vergeleken op vermeldingen van overstromingen. Een overstroming die zij in 1196 plaatste (Gottschalk 1971, 121-126) berust op slechts twee twijfelachtige bronnen en wordt in geen enkele andere kroniek vermeld, ook niet de Annalen van Egmond.
16 Gumbert-Hepp/ Gumbert / Burgers 2007.
17 Gumbert-Hepp/ Gumbert/ Burgers 2007, p.XII-XXVI. De anonieme schrijver is bekend als 'hand F'.
18 Griffioen e.a. 2015.
19 Hekwerk is tussen beide lagen in gevonden op het Doelenveld in 2010 (Williams 2010) en heel recent bij de Lombardsteeg locatie bioscoop De Harmonie (2018, nog ongepubliceerd). Een vermoedelijk houten voetpad is in 2012 gevonden onder de Gedempte Nieuwesloot (Bitter 2016 RAMA 23).
20 Gumbert-Hepp/ Gumbert 2001, 133 en 175. De schrijver van deze Kroniek is Willem Procurator, die leefde van circa 1295 tot kort na 1332.
21 Een stevige kleilaag hiervan is aangetroffen in de Kraspolder bij Oudorp bij een opgraving in 1992 (Bitter 1993; Bitter 2016, 37-38).

Afb.3-37abc Drie aquarellen van Alkmaar in vogelvlucht vanuit het westen, met Oudorp op de achtergrond, in 1997 gemaakt door Martin Valkhoff naar ontwerp van Peter Bitter, in 2016 digitaal bewerkt naar de nieuwste inzichten.

Middeleeuwse huizen

Langs de Langestraat en Houttil-Boterstraat zijn op enkele locaties resten gevonden van (inmiddels) 16 grote bakstenen huizen uit de late 13de en eerste helft van de 14de eeuw (*afb.3-38 en 3-39*).[22]
De locatie Langestraat 52-62 zou in principe resten kunnen opleveren van zes bakstenen huizen uit de ontstaanstijd van de straat. Er is behoefte aan nadere informatie over de ouderdom, constructie, binnenindeling en inrichting, onderkeldering, bouwfasen etc. van deze eerste stedelijke huizen van Alkmaar.

Huizen, eigenaren en bewoners vanaf de 17de eeuw

Op de plek van de vijf panden Langestraat 52 t/m 62 stonden tot 1733 zes panden, omdat er bij Langestraat 58 toen nog twee afzonderlijke huizen waren. De beide panden bij Langestraat 58 en het pand bij Langestraat 60 behoorden in de 17de en 18de eeuw tot de duurste huizen in de stad met voorname eigenaars/bewoners. Het pand bij Langestraat 62 was middelmatig van prijs maar nog niet goedkoop en eigendom van middenklasse inwoners (kleermakers, priester, schoenmaker, glazenmaker, weduwen en een bakkerij). Langestraat 54/56 was tot 1642/1656 van een goedkopere categorie en deze was eigendom van middenklasse inwoners (schoutsknechten, slager, schilder, schoenmaker). Langestraat 52 was in de 17de eeuw een bescheiden pandje, de helft van een dubbelpand samen met Langestraat 50. In de 18de eeuw werden Langestraat 52 en 50 verenigd tot een apotheek met het linkerpand (nummer 52) bestemd tot een woonhuis. In 1900 werden de twee panden weer gesplitst toen nummer 52 werd verbouwd.
In par.3.3 worden de bewoningsgeschiedenis en bouwhistorie van deze panden beschreven aan de hand van schriftelijke bronnen en historisch beeldmateriaal van de 17de eeuw tot 2015.

Het archeologisch onderzoek van de bebouwing levert informatie op over de bouwgeschiedenis van de huizen en de inrichting van de erven, maar ook wordt huisraad gevonden in afvalkuilen, beerputten en gedempte kelders. Door al deze informatie te verbinden met de topografische en andere archiefbronnen wordt de bewoningsgeschiedenis van dit stuk Langestraat geschreven.

Afb.3-38 Hoogtenkaart van de binnenstad, de hoogste punten geel en de laagste donkerpaars, met de vindplaatsen uit circa 1275-1350 van 1. huizen van baksteen (rode blokjes) en 2. van hout of vlechtwerk (blauw)

22 Een overzicht is te vinden in Roedema/ Bitter 2013 'Wonen op stand'. De data van afb.5 zijn afgeleid van Bitter 2016 Bijlagen 1 en 2.

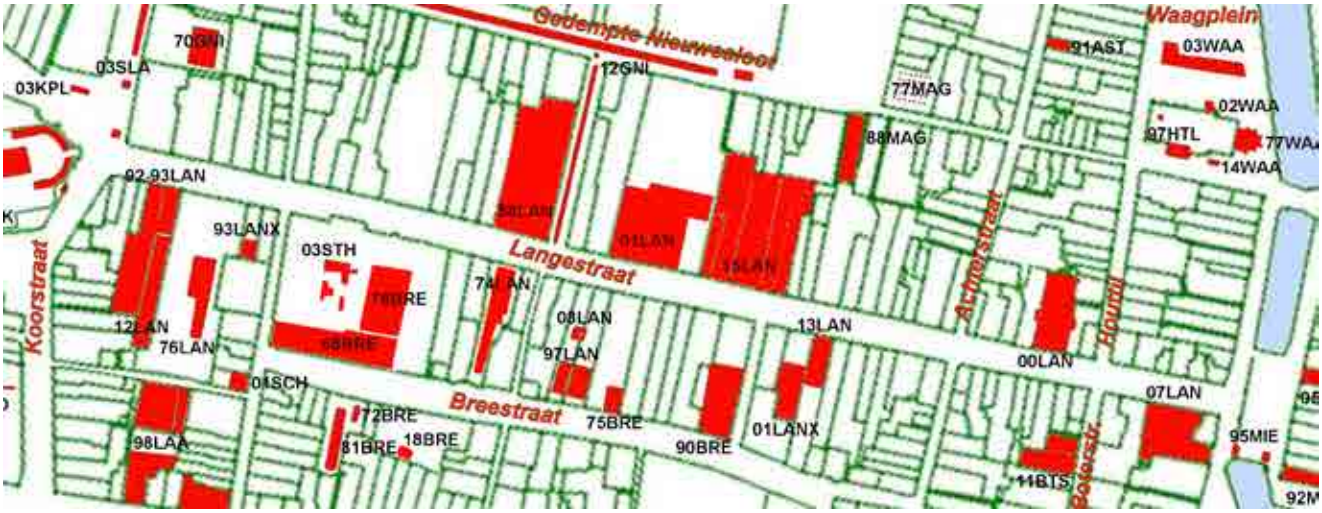

Afb.3-39 Overzicht van opgravingen rondom de Langestraat. De locaties hebben een vindplaatscode afgeleid van het jaar en de straatnaam.

Toelichting op de onderzoekslocaties: vindplaatscode Alkmaar; jaar adres (onderzoekers); publicatie: sporen

58LAN: 1958 Langestraat 72 (waarnemingen W.J. Reder); Cordfunke 1972: huisresten 11de-12de eeuw, overstromingslagen 12de eeuw

68BRE: 1968 Breedstraat 50 Stadhuis (opgraving E.H.P. Cordfunke); Cordfunke 1978, 70-79: huisresten 10de-12de eeuw

70GNI: 1970 Gedempte Nieuwesloot/ St. Laurensstraat 5 (opgraving E.H.P. Cordfunke); Cordfunke 1972, 69-77: huisresten 10de-12de eeuw

74LAN: 1974 Langestraat 85 Witteveen (opgraving E.H.P. Cordfunke); Cordfunke 1978, 59-67: huisresten 11de/12de en 13de (?) eeuw, overstromingen 12de eeuw

75BRE: 1975 Breedstraat 26-28 (opgraving E.H.P. Cordfunke); Cordfunke 1978, 103-106: ophoging eerste helft 14de eeuw, beerput

76LAN: 1976 Langestraat 105-107 'Lange Augustijn' (opgraving E.H.P. Cordfunke); Cordfunke 1978, 67-70: huisresten en greppels 11de/12de eeuw

77WAA: 1977 Waaggebouw koor (opgraving Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek); Cordfunke 1978, 145-158: fundering van Heilige Geestkapel 14de eeuw

78BRE: 1978 Breedstraat Stadhuis (opgraving E.H.P. Cordfunke); Cordfunke 1992, 360-365; Cordfunke 1978, 70-76: huisresten 10de-12de eeuw, overstromingen 12de, ophoging 14de, waterput 14/16de eeuw

88MAG: 1988 Magdalenenstraat 19 (opgraving E.H.P. Cordfunke); Cordfunke 1992, 368: tonput 1350 +/- 7, kloostermopfundering

90BRE: 1990 Breedstraat / Pastoorsteeg (opgraving Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek); Alders 1992: bodemopbouw, ophoging (begin 14de eeuw?), 6 beerputten 16/18de eeuw

92LAN: 1992 Langestraat 113-117 (opgraving Stichting Behoud Alkmaarse Bodemvondsten); Bitter/ Dijkstra/ Roedema/ Van Wilgen 1997 (RAMA5): beerputten 16/18

93LAN: 1993 Langestraat 113-117 (opgraving Stichting Behoud Alkmaarse Bodemvondsten en gemeente Alkmaar); Bitter/ Dijkstra/ Roedema/ Van Wilgen 1997 (RAMA5): late bronstijd/vroege ijzertijd waterput en sporen; beerputten 15/18de eeuw; huizen 14de-19de eeuw

93LANX: 1993 Langestraat 103 (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter/ Dijkstra 1994 (Arch. Kroniek NH 1993): beerput 15de-18de eeuw

97HTL: 1997 Houttil/ Waag-(opgraving gemeente Alkmaar); Bitter/ Roedema 2010 (RAMA 13): huis houtbouw eind 13de/begin 14de eeuw

97LAN: 1997 Langestraat 73-77 Sting (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter/ Ostkamp 1998 (Arch. Kroniek NH 1997): beerputten 16de-18de eeuw

00LAN: 2000 Langestraat 16-18 (/Houttil 58-60) (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter e.a. RAMA 25: 2 stadskastelen begin 14de eeuw met ernaast 2 grote huizen eerste helft 14de eeuw; beerputten 14de-18de eeuw

01LAN: 2001 Langestraat 64-66 (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter e.a. RAMA 25: huisresten 11/12de eeuw; stadskasteel begin 14de eeuw, 8 beerputten 14de-19de eeuw

01LANX: 2001 Langestraat 51 (opgraving gemeente Alkmaar); Roedema/ Ostkamp 2002 (Arch. Kroniek NH 2001); Wevers/ Boels 2002, Wevers 2003: huis steenbouw 14/15 en later bouwhistorisch onderzocht, beerput c1600

02WAA: 2002 Waagplein (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter/Roedema 2010 (RAMA 13): huis houtbouw dendro circa 1330

03WAA: 2003 Waagplein proefsleuf (herbestrating) (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter/Roedema 2010 (RAMA 13): haven vlechtwerk beschoeiingen eind 13de-14de eeuw; huizen houtbouw eind 13de-14de eeuw en baksteenbouw 15-16de eeuw, beerput eind 16-begin 17de eeuw

03STH: 2003 Langestraat 97 Stadhuistuin (opgraving gemeente Alkmaar); Roedema 2004: huis steenbouw 14-15de eeuw, stadhuis eind 15de eeuw, 3 beerputten 14de-19de eeuw
07LAN: 2007 Langestraat 3-5 (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter/ Roedema 2009 (RAMA 15): huizen 1ste helft 14de eeuw, baksteen huis midden 14de eeuw en later, beerputten 15/17de eeuw
08LAN: 2008 Langestraat 73-75/77-79 (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter/ Roedema 2010 (Arch Kroniek NH 2008): huisresten 15/16de eeuw
11BTS: 2011 Boterstraat 4-6/8 (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter 2013 (RAMA 21): huisresten vanaf 2de helft 14de eeuw, afvalkuilen en 2 beerputten 16-18de eeuw
12LAN: 2012 Langestraat 113 (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter/ Van den Berg 2016 (RAMA 23): huis baksteen eind 16de/19de eeuw, afvalkuilen en beerput eind 16de-19de eeuw
13LAN: 2013 Langestraat 49 (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter 2017 (RAMA 24): huisresten 14-19de eeuw, beerput 17-18de eeuw
15WAA: 2015 Waagplein ten Z van Waag: ondergrondse afvalcontainers (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter 2015 (Arch. Kroniek N-H 2014): huisresten 15-16de eeuw, oever (?) of heel grote kuil 14de eeuw
15LAN: 2015-2016 Langestraat 62-60-58-54/56-52 (opgraving gemeente Alkmaar); Bitter e.a. RAMA 25: overstromingslagen 12de eeuw; terpaanleg en sloten begin 14de eeuw, huizen en leerlooierij 14de-begin 15de eeuw, huizen beerputten en afvalkuilen 15de-18de eeuw

3.3 Topografische en archiefbronnen over huizen en bewoners

Peter Bitter m.m.v. Steven Kalverdijk

Bronnenmateriaal

Uit tal van schriftelijke bronnen zijn er gegevens voorhanden over eigenaren en bewoners van panden in de binnenstad (zie *bijlage 3*). Een handige eerste bron is het Historisch Kadaster Alkmaar, raadpleegbaar via de website van het Regionaal Archief (www.archiefalkmaar.nl), waarin een grote hoeveelheid uiteenlopende data uit 1700 tot 1914 zijn ontsloten op adres, met de kadastrale registratie van de percelen in 1832 als uitgangspunt.[23] Van alle huisverkopen werden tot omstreeks 1800 bij de rechtbank afschriften gemaakt in grote boeken. Deze zijn op het Regionaal Archief raadpleegbaar en via kaartenbakjes ontsloten. Van enkele straten zijn deze 'transportakten' in Word-tekst getranscribeerd door Jan Klinkert, destijds vrijwilliger bij het team archeologie, waaronder ook van dit deel van de Langestraat. Op de website van het archief zijn ook notities te vinden van oud-journalist Hans Koolwijk, onder meer met krantenknipsels van de Alkmaarse Courant en een privé-collectie van oude foto's, aangevuld met divers eigen archiefonderzoek. Op de website staat bovendien een beeldbank met oude foto's, prenten en andere afbeeldingen (*afb.3-40*).

Afb.3-40 De Langestraat gezien vanuit het oosten ter hoogte van de onderzoekslocaties, kort na 1910 (Regionaal Archief Alkmaar RAA012001918). De trap staat voor de drogisterij van Nierop in Langestraat 50. De uithangborden Garage en Hotel verwijzen naar de onderdoorgang onder Langestraat 54/56 naar Hotel De Burg aan de Nieuwesloot. Het hoge pand met lager deel rechts ervan is nummer 58. Langestraat 60 toont de nieuwe gevel uit 1910. Langestraat 62 heeft markiezen uitgeklapt. In het wegdek liggen de rails voor de paardentram.

23 In feite is dit kadaster al in 1826 samengesteld en voltooid – de kaart en Onderliggende Aanwijzende Tafel werden pas per 1832 formeel het uitgangspunt voor de grondbelasting die de eeuwenoude verpondingen verving.

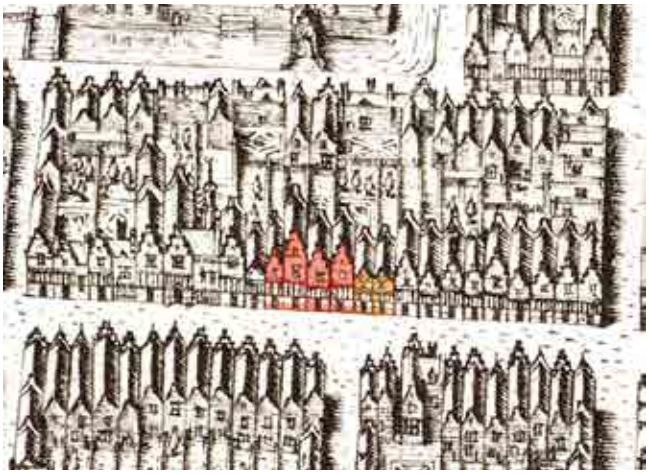

Afb.3-41 Uitsnede uit de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597 (Regionaal Archief Alkmaar). De gevels van Langestraat 62 t/m 52 zijn gemarkeerd met rood (baksteen) en bruin (houtbouw).

Afb.3-42 Uitsnede uit de kaart van Ioan Blaeu uit 1649 (Regionaal Archief Alkmaar). De bakstenen gevels van Langestraat 62 t/m 52 zijn rood gemarkeerd. Langestraat 60 is het grootste pand.

Deze bronnen zijn door de auteurs aangevuld met onderzoek van het gemeentelijk bouwarchief en met topografisch onderzoek van oud kaartmateriaal. Op de stadsplattegronden van Cornelis Drebbel uit 1597 en van Ioan Blaeu uit 1649 zijn de huizen van de binnenstad geschetst, gezien vanuit de zuidkant (*afb.3-41* en *3-42*). Deze twee kaarten met hun bijzondere aandacht voor details zijn door diverse andere cartografen gekopieerd, maar vaak weinig nauwkeurig. De zichtbare voorgevels op beide kaarten (de noordkant van de straten) vertonen veel details en zijn vaak (niet altijd) betrouwbaar terwijl de binnentuinen en achterliggende bebouwing (de noordkant van elk huizenblok) onbetrouwbaar zijn, want het aantal panden aan deze zijde van de huizenblokken klopt meestal niet. Het Regionaal Archief Alkmaar bezit ook een set tekeningetjes van gevelwanden van de binnenstad, die op basis van enkele details tussen circa 1660 en 1673 gedateerd moeten worden.[24] Archiefonderzoeker W.J. van den Berg heeft ze geïdentificeerd als werk van de landmeter Jan Dircxsz Soutman (1614-1679), vermoedelijk voor een nooit gerealiseerde update van de kaart van Blaeu van 1649.[25] Deze gevelwanden zijn redelijk op schaal, ondanks hun kleine formaat. Qua maatvoering passen ze zelfs goed bij de kadastrale minuut van 1832, de eerste nauwkeurige kaart van de percelen en de bebouwing (*afb.3-43*).
In het volgende worden per adres enkele bijzonderheden toegelicht. De gebruikte archiefbronnen zijn uitvoerig beschreven in *bijlage 3*.

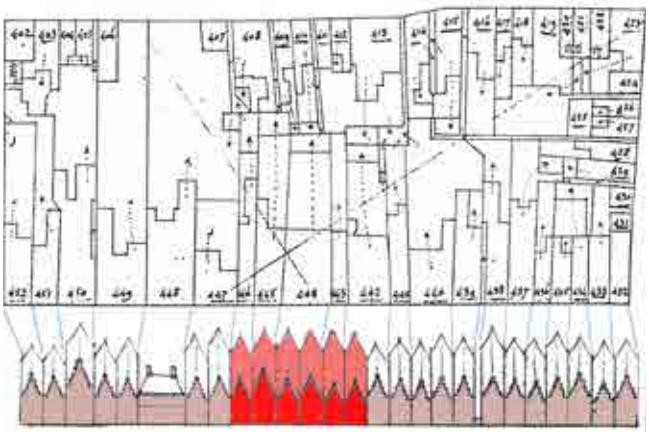

Afb.3-43 De kadastrale minuut van 1832 boven een ingekleurde uitsnede uit de 'gevelwandenkaartjes' van omstreeks 1664/1673 (Regionaal Archief Alkmaar). Langestraat 60 is het grootste pand.

Langestraat 62

Het pand Langestraat 62, het meest linkse van de opgravingslocatie, is op de gevelwandenkaart van circa 1660/1670 een smal en laag huisje met een bakstenen trapgevel. Het ging toch nog voor redelijke prijzen van de hand, van zelfs ƒ2100 in 1610 tot bedragen tussen de ƒ1450 en ƒ1100 in de anderhalve eeuw daarna (een enkele uitschieter was er naar ƒ1750 in 1656).

24 Zie Ostkamp e.a. 1998 (RAMA 6), 26-29.
25 Met dank aan W.J. van den Berg, met de volgende toelichting (2020): 'De gevelwandenkaartjes werden in 1989 herontdekt achter een lade in het oude bureau van de Alkmaarse stadsarchivaris Bruinvis. De kaartjes zijn onmiskenbaar getekend door de landmeter Jan Dircxsz Soutman (1614-1679), wiens handschrift we herkennen van zijn kaart van de Egmondermeer. Bruinvis, die de kaartjes kende en beschreef (Catal. Oudheden), had sommige straatnamen uit Soutmans tijd verbeterd in de 19e eeuwse naam; het gevolg was dat men aanvankelijk meende dat Bruinvis alles had getekend. Soutman tekende zijn zeer betrouwbare kaartjes tussen 1660 en 1670 vermoedelijk voor een nooit gerealiseerde update van de kaart van Blaeu van 1649, waarop de gevelwanden hopeloos onbetrouwbaar zijn.'

Het huis was begin 17de eeuw in eigendom van onder meer een kleermaker, een priester, een schoenmaker en een glazenmaker (vensterglas). In 1656 werd het gekocht door een bakker en het bleef anderhalve eeuw lang een broodbakkerij. Vanaf 1649 of eerder, tot het einde van het bedrijf in 1808 droeg het huis de naam 'de Kevij' en 'de Vergulde Kevij' - een 'kevi' was een hangkastje met gaas of vlechtwerk.
Een opmerkelijke prijsstijging tussen 1735 en 1770 zal het gevolg zijn van nieuwbouw of een flinke verbouwing door bakker Jan Gerritsz van Leeuwen. Hij verkocht het voor ƒ2700. Ook in de jaren erna wisselde het pand nog voor topprijzen van eigenaar en ondanks de sterke economische achteruitgang van die periode bracht het in 1808 nog ƒ2000 op.
De nieuwe eigenaar was toen Willem Zaadnoordijk, grutter en kaaskoper, die aan het pand een 'zaagselschuur met zaadzolders' toevoegde - vermoedelijk is dit het 'pakhuis' dat in 1879 werd afgebroken. In 1875 ging de achtertuin (in 1832 nog strekkend tot aan de buren van de Nieuwesloot) voor een groot deel in eigendom over naar de buren in Langestraat 60.
In 1881 was het huis de modezaak van de dames Lels. Het pand werd in 1898 overgenomen door mej. Maartje Kaan die een winkel voor babykleding en damessjaaltjes had. In 1920 kreeg het pandje een nieuw dak en een dakkapel (*afb.3-44*). De Alkmaarsche Courant bericht in 1926: *'Reeds meer dan een kwart eeuw, vanaf september 1900, hebben de dames Kaan in dit huis haar zaak in kinderkleding en luiermandsartikelen gedreven, die zij overnamen van de dames Pels die er eveneens een 25-tal jaren in hebben gewoond. Het perceel heeft dus een groot aantal jaren een sterke aantrekkingskracht uitgeoefend op alle huismoeders en dames die voor baby's of kinderen iets liefs of degelijks wilden kopen. Het geniet dan ook in Alkmaar en gans het noorderkwartier in zijn vermoderniseerde staat een uitstekende reputatie. Vooral des avonds komt de keurige etalage onder het zacht gloeiende electrisch licht op bijzondere wijze tot haar recht.'*
De nieuwe eigenaar in 1950, de heer C.P. Bakker, vestigde er parfumerie 'Mimosa' en door verbouwingen in 1950, 1955 en 1960 werd het omgevormd tot een hoog pand onder een plat dak met een moderne rechthoekige pui met 6 vensters (*afb.3-45* en *3-46*). Mimosa maakte plaats voor de schoenenwinkel van Waardijk, die op 3 april 1965 werd geopend (*afb.3-47*). Nadat Waardijk in 1987 een nieuwe zaak vestigde in Langestraat 54/56, werd nummer 62 verhuurd aan Cinderella schoenen. Deze huurder voorzag het pand in 1989 van de glazen pui met 20 ruiten die tot 2015 een opvallend element in het straatbeeld vormde (*afb.3-48*).

Langestraat 60

In de 17de eeuw was Langestraat 60 het meest prestigieuze pand van de zes. Op de kaarten van Cornelis Drebbel uit 1597 en van Ioan Blaeu uit 1649 en op de gevelwandenkaart van circa 1664/1673 staat hier een hoog pand met een verdieping, voorzien van een trapgevel. Al vanaf eind 16de eeuw bezat de eigenaar van Langestraat 60 ook een steeg middenachter het pand richting de Nieuwesloot.[26] Deze was tot eind 19de eeuw nog aanwezig.
Slechts in twee 17de-eeuwse transportakten wordt het verkoopbedrag vermeld, namelijk ƒ2200 in 1585 en maar liefst ƒ4500 in 1629. Gezien het prijsverschil zou het pand in de tussentijd flink verbeterd kunnen zijn. Het huis was in die periode het eigendom van achtereenvolgens Cornelis Jansz van de Nijenburch, sinds 1597 van diens zoon Jan Cornelisz van de Nijenburch en sinds 1612 van kleinzoon Jan Jansz van de Nijenburch.[27] Zij waren wellicht ook de bewoners.

Afb.3-44 Langestraat 62: bouwtekening voor het wijzigen van de kap, voor de gezusters Kaan (bouwarchief gemeente Alkmaar).
bij de bouwvergunning van 1920

26 In de opgraving kwamen ook huisresten te voorschijn aan het zuideinde van de steeg, die in 1832 vielen onder perceel Kad.A408. In 1832 lijkt dit kavel overigens een samenvoeging van twee oudere kavels. Ongelukkig genoeg liep een onderzoek naar archiefbronnen over 17de-eeuwse eigenaren en bewoners van dit perceel vast doordat de percelen A408 t/m A412 slecht identificeerbaar zijn in de transportakten.

27 De betrokkenen zijn lastig te achterhalen in de schriftelijke bronnen omdat er tegelijkertijd naamgenoten in de stad zijn. Er is een Cornelis Jansz van de Nieuburch/Nijenburch thesaurier in 1561, idem schepen in 1560-62, idem burgemeester in 1574-1590, idem schepen in 1590-1596, idem vroedschap in 1610 (Cox 2005, 50, 65, 75; www.archiefalkmaar.nl 'Personen zoeken') terwijl er een Cornelis Jansz van de Nijenburch is begraven in de Grote Kerk op 1-6-1592 en een naamgenoot op 26-7-1595. Jan Jansz van de Nieuburch/Nijenburch is schepen in 1611-1612, thesaurier in 1616 en 1617 en burgemeester in 1619-1620, begraven in de Grote Kerk op 17-6-1621 (Cox 2005, 47 en 65; www.archiefalkmaar.nl 'Personen zoeken').

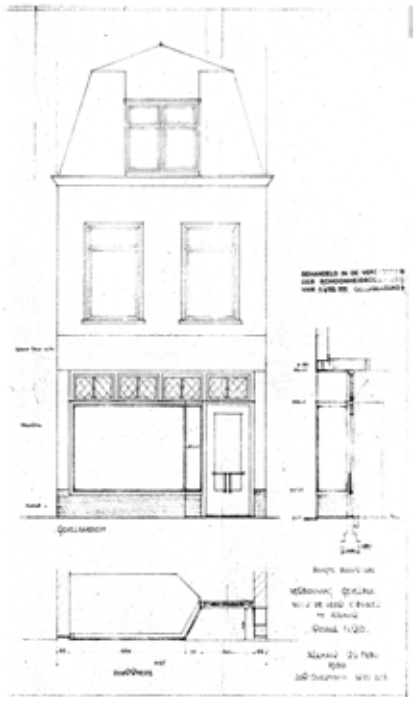

Afb.3-45 Langestraat 62: bouwtekening voor een gevelwijziging, bij de bouwvergunning van 1950 coor C. Bakker (bouwarchief gemeente Alkmaar). Het dak is inmiddele nogmaals aangepast tot een mansardekap.

Afb.3-46 Langestraat 62: bouwtekening voor een gevelwijziging, bij de bouwvergunning van 1960 voor C.P. Bakker (bouwarchief gemeente Alkmaar).

Afb.3-47 Langestraat 62: de schoenenwinkel van Waardijk, anonieme foto uit 1970 (Regionaal Archief Alkmaar RAA011010674).

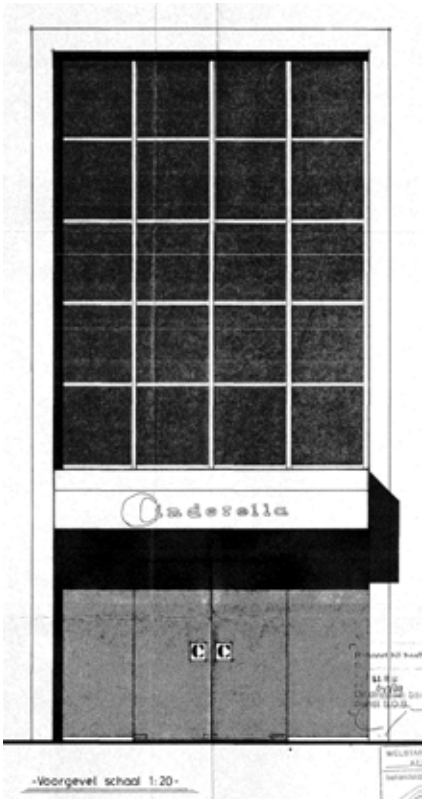

Afb.3-48 Langestraat 62: bouwtekening voor een gevelwijziging van de winkel van Cinderella, bij de bouwvergunning van 1989 voor eigenaar Waardijk (bouwarchief gemeente Alkmaar).

In 1629 werd het pand door de erfgenamen van Jan Jansz van de Nijenburch verkocht aan de zeeofficier Allert Jansz Crombalch. Deze was gehuwd met de beroemde dichteres en glasgraveerster Maria Tesselschade Roemers Visscher. Afkomstig uit welgestelde kringen in Amsterdam, was zij persoonlijk bevriend met literaire topfiguren uit haar tijd als Pieter Cornelisz Hooft, Joost van den Vondel, Constantijn Huygens, Gerbrand Bredero en Caspar Barlaeus. Na de tragische dood van hun 9-jarig dochtertje in 1634 en – op dezelfde dag – haar man, wijdde Tesselschade zich geheel aan de poëzie. In 1641 deed ze de opmerkelijke overstap naar het rooms-katholieke geloof, in navolging van Vondel. Zij was het onderwerp van meerdere gedichten van haar literaire vrienden. Na haar dood in 1649 werd ze in Amsterdam in het familiegraf Visscher in de Oude Kerk ter aarde besteld (meer over haar en vondsten van persoonlijke voorwerpen in *Appendix B* bij dit rapport).

In de 18de eeuw daalde het pand gestaag in waarde als gevolg van de algehele economische achteruitgang in de stad. In 1738 werd het nog verkocht voor ƒ4500, maar in 1762 was de verkoopprijs ƒ2200 en in 1796 slechts ƒ1145 (overigens voor die tijd nog een fors bedrag).
In de 19de eeuw was het huis in eigendom van vooraanstaande bewoners zoals notaris Daniel N. Elten in 1836-1875 en daarna gedurende korte tijd notaris W.F.G.L Gouwe en dokter Willem Carel Mensonides. In 1880 is het gefotografeerd als een woonhuis met een sobere 19de-eeuwse lijstgevel (zie *afb.3-52*: het huis links van de klokgevel). Op de begane grond bevindt zich rechts de ingang met een geprofileerde bovenlijst en links twee vensters met Venetiaanse luiken, op de hoge verdieping slechts twee schuiframen met lage boogvelden erboven. De muurankers wijzen wellicht op een ouder casco.
In 1898 kocht dr. J.W. Wicherink het pand. Hij liet het in 1910 vervangen door een nieuw riant woonhuis met een sobere lijstgevel (*afb.3-49*). Dokter Wicherink liet een ruim woonhuis bouwen met zowel op de begane grond als op de verdieping twee kamers-en-suite en langs de linkerkant een gang. Beneden kwam er aan de achterzijde een onderkelderde keuken. Inmiddels was in 1875 het grootste deel van de achtertuin van Langestraat 62 aangekocht, zodat Langestraat 60 een groot achtererf had. De gang liep langs de westkant van de brede tuin door naar achteren, waar recht achter Langestraat 62 de medische praktijk werd neergezet. De gang gaf ook toegang tot een ruim trappenhuis tegen de achterzijde van het huis.
In 1920 nam dr. A.J. Korteweg het huis met de praktijk over. Hij liet in 1921 het riool vervangen, met een septictank middenin de grote achtertuin.
In 1931 werd het pand aangekocht door Albert Heijn n.v. te Zaandam. Veel Alkmaarders kunnen zich 'de oude Albert Heijn' in de Langestraat nog goed herinneren (*afb.3-50*).
De begane grond werd in 1932 tot aan de achtergevel uitgebroken voor één winkelruimte, de praktijkruimte erachter werd verbouwd tot magazijn. De bewoners van de bovenwoning moesten voortaan vanaf de vooringang door de winkel naar hun trappenhuis. De keuken bleef aanvankelijk beneden en werd nog vervangen door een grotere ruimte. Het magazijn van de supermarkt werd in bouwprojecten van 1954 en 1963 steeds verder vergroot ten koste van de tuin. In 1963 werd voor het magazijn zelfs een uitzonderlijke zware fundering op 8 betoncilinders gemaakt (*afb.3-51*). Het laatste stukje tuin werd in 1996 overkapt.
In 2003 werd het pand overgenomen door een nieuwe eigenaar die het verhuurde aan de parfumerie ICI PARIS XL. Toen pas werd de toegang tot de bovenwoning gewijzigd zodat de bewoners niet meer door de hele winkel hoefden. Er kwam een ontsluiting achterlangs via een steeg naar de Gedempte Nieuwesloot en men ging via een buitentrap over het dak van het winkelmagazijn naar het oude trappenhuis van de woning.

Langestraat 58

In de 17de eeuw stonden op deze locatie nog twee aparte huizen met een eigen voordeur, zoals te zien is op de stadskaarten van Drebbel uit 1597 en van Blaeu uit 1649 en op de gevelwandenkaarten van circa 1664/1673. Beide panden hadden redelijk bescheiden afmetingen, met alleen een zolderverdieping boven de begane grond.
Het westelijke huis had al voor 1629 het recht op een uitgang en waterlozing door een steeg naar de Nieuwesloot, welke behoorde bij een logement aan de Nieuwesloot.[28] De rechten bleven eeuwenlang bestaan. De steeg is pas in de 20ste eeuw verdwenen.
Over de huizen bij Langestraat 58 wordt van 1632 tot 1671 in de verkoopakten nog vermeld dat de eigenaar van het oostelijke huis een zomerkeuken en een secreet had gebouwd tegen de zomerkeuken van het westelijke huis.
De beide huizen gingen in de 17de eeuw voor vergelijkbare verkoopprijzen van de hand, tussen 1619 en 1655 elk met bedragen van ƒ2425 tot ƒ2600 en in de halve eeuw erna teruglopend naar ƒ1300 tot ƒ1650.
Het westelijke huis had nog wel een opvallende uitschieter in 1637, toen het voor ƒ4200 werd verkocht. Dit zou kunnen wijzen op een aanmerkelijke verbetering aan het huis door de eigenaar van 1629 tot 1637, de notaris mr. Jacob Cornelisz van der Geest. Hij was in 1630 molenmeester geworden van de polder C in de Zijpe. Van der Geest verkocht het huis alweer

28 Dit logement was vanaf 1585 genaamd De Blinde Werelt, in 1726 verenigd met het logement een paar panden ten westen Het Zijper Veerhuis en sinds 1787 De Burg genoemd.

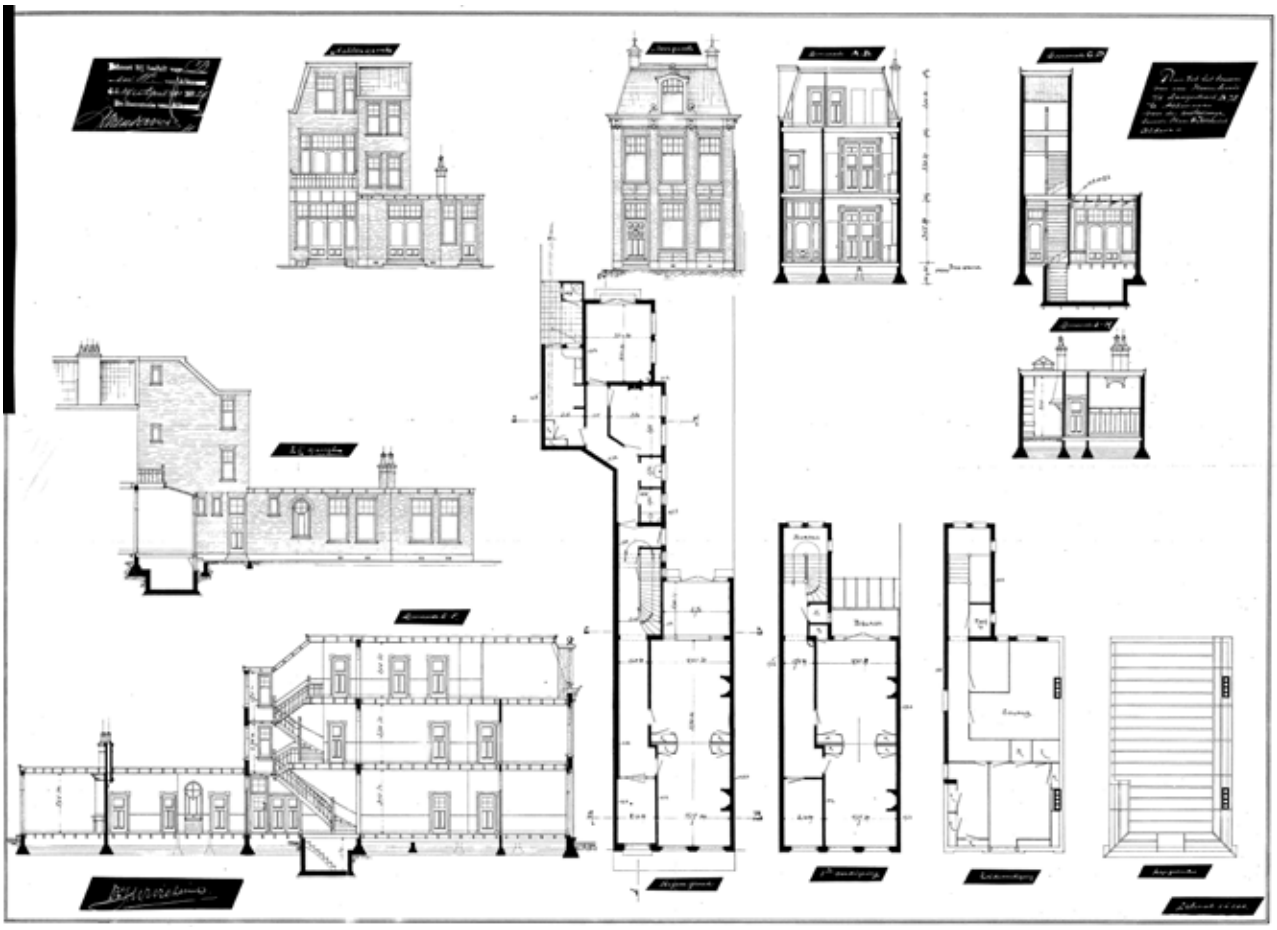

Afb.3-49 Langestraat 60: bouwtekening voor de nieuwe woning en praktijk van dokter J.W. Wicherink, bij de bouwvergunning van 1910 (bouwarchief gemeente Alkmaar).

Afb.3-50 Langestraat 60: de winkel van Albert Heijn, foto van Joop Elsinga uit 1974 (Regionaal Archief Alkmaar RAA011004250)

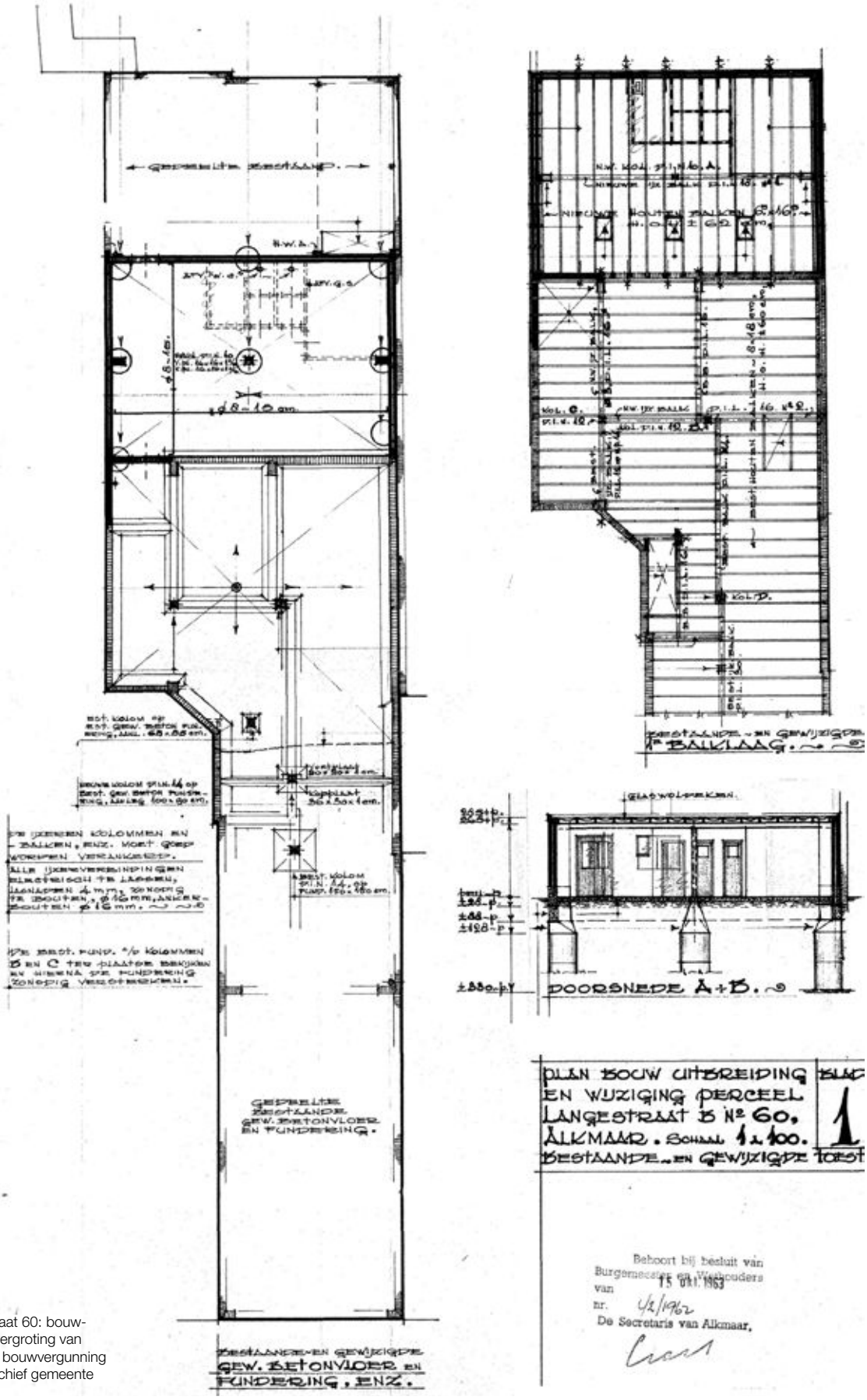

Afb.3-51 Langestraat 60: bouwtekening voor de vergroting van Albert Heijn, bij de bouwvergunning van 1963 (bouwarchief gemeente Alkmaar).

kort nadat hij in 1636 was aangenomen in de vroedschap.[29] Ook de volgende eigenaren van het westelijke huis behoorden tot de stedelijke elite, hoewel niet duidelijk is of ze er ook altijd woonden. Zo blijkt dat Cornelis Lycochton die het huis in 1703 kocht, het in 1716 had verhuurd aan Jan Rolwagen. Zijn erfgenamen verkochten het in 1721 aan Maarten Claver, kastelein in de Doelen, die eigenaar was van nog een handvol huizen in de stad die hij verhuurde terwijl hij zelf (in 1716) in de Doelenstraat woonde. Na diens dood in 1727 erfde zijn zoon Arend het huis in de Langestraat.

Mr. Arend Klaver was deurwaarder en notaris, schepen en vroedschap van Alkmaar en heemraad van de Schermer.[30] Volgens de verpondingen van 1730 had Arend het pand in dat jaar nog in de verhuur voor de aardige som van ƒ130 jaarlijks. In dat jaar werd achter het huis door Klaver een 'somerhuijs' neergezet, waarover op 10 mei een overeenkomst werd gesloten met de buren ten westen in Langestraat 60. Ook zette Klaver toen op de erfscheiding een 'muragie' neer van maar liefst 3 tot bijna 4 meter hoog.[31]
In 1733 kocht Arend Klaver het oostelijke huis en sedertdien zijn de percelen samengevoegd. Hij liet de panden verbouwen tot een riant woonhuis, dat tot 1919 nog intact aanwezig was. Op foto's van voor de sloop in 1919 is te zien dat het linkerdeel een rijkversierde klokgevel had en het rechterdeel een strakke vermoedelijk 19de-eeuwse lijstgevel (*afb.3-52*). De gevelsteen bovenin is in 1920 in het Stedelijk Museum beland en er is ook een afbeelding overgeleverd van een rijkversierd smeedijzeren balkonhek uit de 18de eeuw (*afb.3-53 en 3-54*).[32] Een jaar na het overlijden van zijn eerste vrouw Catharina Cool hertrouwde Arend Klaver in 1736 met Maria Marchant. Het echtpaar zal in het huis hebben gewoond – Maria wordt in 1744 als bewoonster geregistreerd. Zij is dan inmiddels sinds 3 jaar weduwe van Arend Klaver en in 1742 hertrouwd met mr. Adriaan Baart.[33]
De dochter van Baart erfde het huis in 1763. Zij was eerst getrouwd met mr. Adriaan Weveringh (overleden in 1768) en vanaf 1772 met Hendrik de Carpentier, beiden welgestelde regenten. Haar dochter Martina Weveringh, gehuwd met Jan Diederik Marchant, verkocht het kapitale pand in 1807 aan Nanning van Foreest, heer van Petten en Nolmerban.

Nanning van Foreest was in de Franse tijd en erna lid van het gemeentebestuur van Alkmaar.[34] Hij woonde tot 1807 nog in het landgoed De Nijenburg bij Heiloo, maar maakte vanaf 1804 deel uit van de gemeenteraad van Alkmaar. Hij kocht het huis in de Langestraat vermoedelijk als pied-a-terre vanwege zijn aanstaande benoeming door de Franse autoriteiten in het gemeentebestuur van Alkmaar. Van Foreest werd door koning Lodewijk Napoleon namelijk op 20 januari 1808 aangesteld als een van de vier '*adjunct-maires*' (wethouders) onder leiding van '*maire*' (burgemeester) mr. Gijsbert Fontein

Afb.3-52 Langestraat naar het oosten ter hoogte van nummer 50, anonieme foto uit 1884 (Regionaal Archief Alkmaar FO1002057). Uiterst rechts de trapgevel van Langestraat 52 met ernaast Langestraat 54/56 met de onderdoorgang naar Hotel de Burg. Centraal staat Langestraat 58, het huis van de familie Nierop nog met de grote klokgevel uit circa 1733 met zijhuis, met op de straat houten balken van de aannemer die de klokgevel in dat jaar vervangt door een lijstgevel.

29 Jacob Cornelisz van der Geest was molenmeester van polder C in de Zijpe o.a. in de periode 1630-1642 en heemraad van de Zijpe vanaf 1641 - hij bezat wel land in de polder maar had er geen buitenverblijf (Dekker 1988, 207, 213). Hij was raad in de vroedschap van 1636 tot zijn dood in 1642 (Cox 2005, 88).
30 Bloys van Treslong Prins/ Belonje 1928, 224.
31 Zie de verkoopakte van Langestraat 60 van 14 maart 1728 (ORA 171 folio 36 nr.75).
32 Over de schenking aan het museum door A.Spaander zie o.a. Alkmaarsche Courant, 5 mei 1920 p.4.
33 Mr. Adriaan Baart (1707-1763) was schepen, vroedschap en burgemeester, maar ook heer van Kranenbroek en ambachtsheer van Akersloot (Dekker 1988, 419, 763).
34 Zie Rombach 1982. Cox 2005, 26-29, 103.

Afb.3-53 en -54 Langestraat 58: balkonhek en gevelsteen uit circa 1733, bij de nieuwbouw van 1920 geschonken aan het Stedelijk Museum Alkmaar, knipsels uit Ons Noorderkwartier (Regionaal Archief Alkmaar FO1010279).

Verschuur. Van Fontein Verschuur is een bijzonder document overgeleverd uit 1807 waarin hij voor de drost (hoofd van het departement) gegevens noteerde over de mogelijke kandidaten voor het nieuwe bestuur. Over Nanning van Foreest schreef hij: '*voor 1787 ritmeester van de cavallerie, in 1795 colonell titulair, in 1804 in de stedelijke regeering geplaatst / een braaf en geacht mensch, zoo hij de wil met de agt vereenigt, niet ongeschikt tot werkzaamheit maar zwak van lichaam / zeer algemeen geacht / ordentelijk gegoed.*' Toen Fontein Verschuur in 1811 gepromoveerd werd tot onderprefect van het Département van de Zuiderzee (het grootste deel van Noord-Holland) gevestigd in Hoorn, werd Nanning van Foreest zijn opvolger in Alkmaar. In 1815, na de reorganisatie van de bestuursorganen die eerder waren ingesteld door de Fransen, werd Fontein Verschuur door koning Willem I weer aangesteld als burgemeester van Alkmaar. Van Foreest werd een van de drie wethouders. Hij zou deze functie tot 1824 vervullen. In 1817 werd hij in de adelstand verheven (*afb.3-55*).

Na het overlijden van Nanning van Foreest verkochten zijn erfgenamen Langestraat 58 in 1828 aan Lubertus Josephus Westendorp, medicinae doctor. In 1858 werd het huis gekocht door makelaar en steenkoper Cornelis Johannes de Lange, voor maar liefst ƒ3625. Na zijn overlijden in 1875 woonden zijn weduwe Maria Petronella Visser Bender en hun zoon Jan er. Jan de Lange Cornelisz was bankier en verzekeringsagent en hij was raadslid van 1889 tot 1919.
Maria Petronella Visser Bender verkocht het huis in 1876 voor de enorme som van ƒ9000 aan de meubelmaker Nicolaas Pietersz van Nierop en zijn zoons Pieter Jan, Jan en Cornelis en dochter Jantje. De kinderen bleven allevier on-

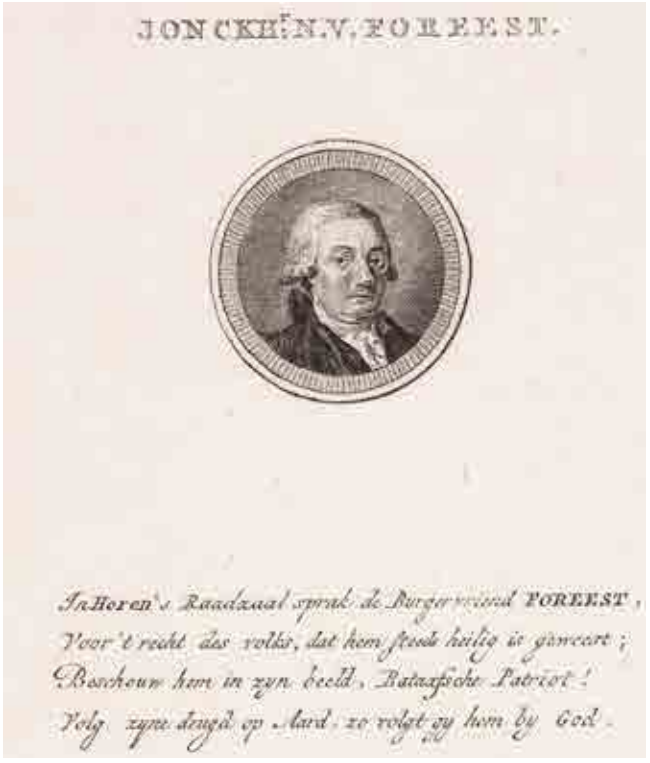

Afb.3-55 Anoniem portret van jonkheer Nanning van Foreest, 1825 (Regionaal Archief Alkmaar PR1001657).

getrouwd en woonden samen in Langestraat 58. De broers zetten na de dood van hun vader in 1877 de meubelmakerij aan de Achterdam voort terwijl Jantje het huishouden verzorgde.[35] In 1884 werd het gebouw veranderd en de rijke klokgevel werd vervangen door een lijstgevel (*afb.3-56 en -57*). Het was toen nog een dubbelpand met een hoog en diep linkerpand en een lager en minder diep rechterdeel, elk met een eigen kap haaks op de straat. Beide panden hadden een verdieping, maar het linkerpand had daarboven aan de straatkant bovendien een schijnverdieping, gerealiseerd door een stuk voorzolder links en rechts te verbreden met ondiepe zijruimtes. Omdat het rechterpand smaller was, had het een lagere kap. De sobere onversierde lijstgevel ervan zal wellicht 19de-eeuws zijn geweest. Op een bouwtekening van 1919 is te zien dat op de begane grond in het linkerdeel een grote zaal was en rechts een kleine zaal met als lagere aanbouw de keuken erachter. Vanuit de keuken voerde een trap naar een overloop op de verdieping van beide panden. Rechts tegen de achterkant van de grote zaal was nog een zijvertrek gemaakt met erboven een slaapkamer.

Toen in 1915 Jan Nierop als laatste van de familie overleed, liet deze aan het Stedelijk Museum van Alkmaar een kostbaar legaat na van de omvangrijke collectie meubels, aardewerk, porselein, glas, klokken en schilderijen die hij en zijn verwanten in de loop van decennia hadden verzameld. Aan de voorwaarde dat er een speciaal ingericht vertrek voor zou komen werd pas vele jaren later voldaan – kort na 1945 werd hiervoor in het Stadhuis de Nierop-kamer gerealiseerd.[36]

Het woonhuis kreeg nieuwe bestemmingen. In 1917 was hierin het Gemeentelijk distributiekantoor ondergebracht. In 1919 was het een Militair tehuis en ook was de Volksbond tegen drankmisbruik afd. Alkmaar er gevestigd.
In 1919 werd het grote dubbelpand aangekocht door Andries Spaander.[37] Deze had in 1905 met enkele medefinanciers als vennoten de kledingfirma Spaander & Co in Hoorn opgericht en was in 1915 een Alkmaarse vestiging begonnen in Langestraat 8. De Alkmaarse zaak werd toen geleid door coupeur P.A. Koot. Als winkelbediende en etaleur werd in 1915 de 25-jarige Gerhard Friedrich Wilhelm (Willem)

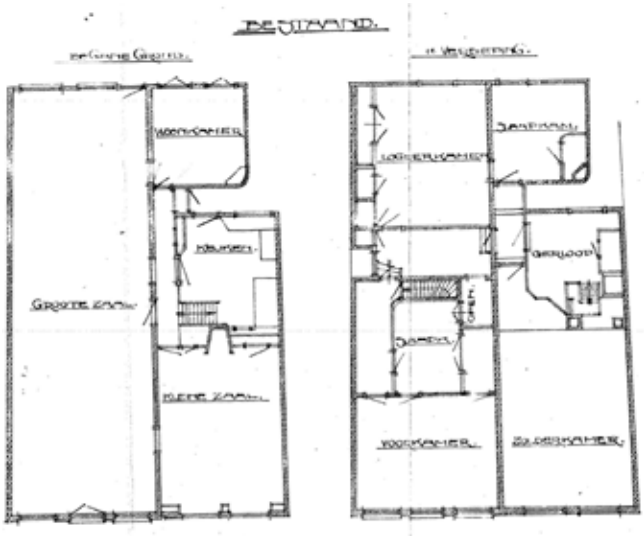

Afb.3-56 Langestraat 58: bouwtekening door architect Dirk Saal van de bestaande (te wijzigen) toestand die zal teruggaan op circa 1733, bij de bouwvergunning van 1919 voor Andries Spaander (bouwarchief gemeente Alkmaar).

Afb.3-57 Langestraat 58: foto van het monumentale pand met de lijstgevel uit 1884, in gebruik als Militair Tehuis en bij de Volksbond tegen drankmisbruik, door E.G. Verkade vlak voor de bouw van de nieuwe winkel in 1919 (Regionaal Archief Alkmaar FO1002069).

35 Bos 1993.
36 Bos 1993; Cox/ De Vries 2004, 101-103.
37 De bedrijfsgeschiedenis is te vinden op www.spaandermode.nl/100_jaar_spaander.php .

Nordemann overgeplaatst uit de winkel in Hoorn. In 1920 promoveerde deze tot directeur van de Alkmaarse vestiging. De firma Spaander & Co schakelde in dat jaar de gerenommeerde Alkmaarse architect Dirk Saal (1884-1945) in voor een grootse verbouwing (*afb.3-58 en 3-59*). Hij trok de achterhelft van het rechterpand op naar gelijke hoogte met de rest en plaatste op het zo ontstane kubusvormige hoofdgebouw een mansardedak met Hollandse spanten. Het pand kreeg een fraaie voorgevel in Amsterdamse School stijl. Beneden werd een grote winkelruimte gemaakt, met links achterin paskamers en in het zijvertrek rechtsachter de snijkamer van de coupeurs. Rechtsvoor was een portiek naar de winkelingang en naar het trappenhuis. Een aardig detail is dat Saal bij de portiek ook al een berging voor rijwielen ontwierp. De verdieping werd aan de voorzijde in kleinere vertrekken onderverdeeld voor de bovenwoning van het echtpaar Nordemann, maar aan de achterzijde kwam men in het atelier op de verdieping via een

Afb.3-58 Langestraat 58: de nieuwe kledingzaak van A. Spaander & Co, ontworpen door architect Dirk Saal, bij de opening op 23 maart 1920, knipsel uit Ons Noorderkwartier (Regionaal Archief Alkmaar FO1010282).

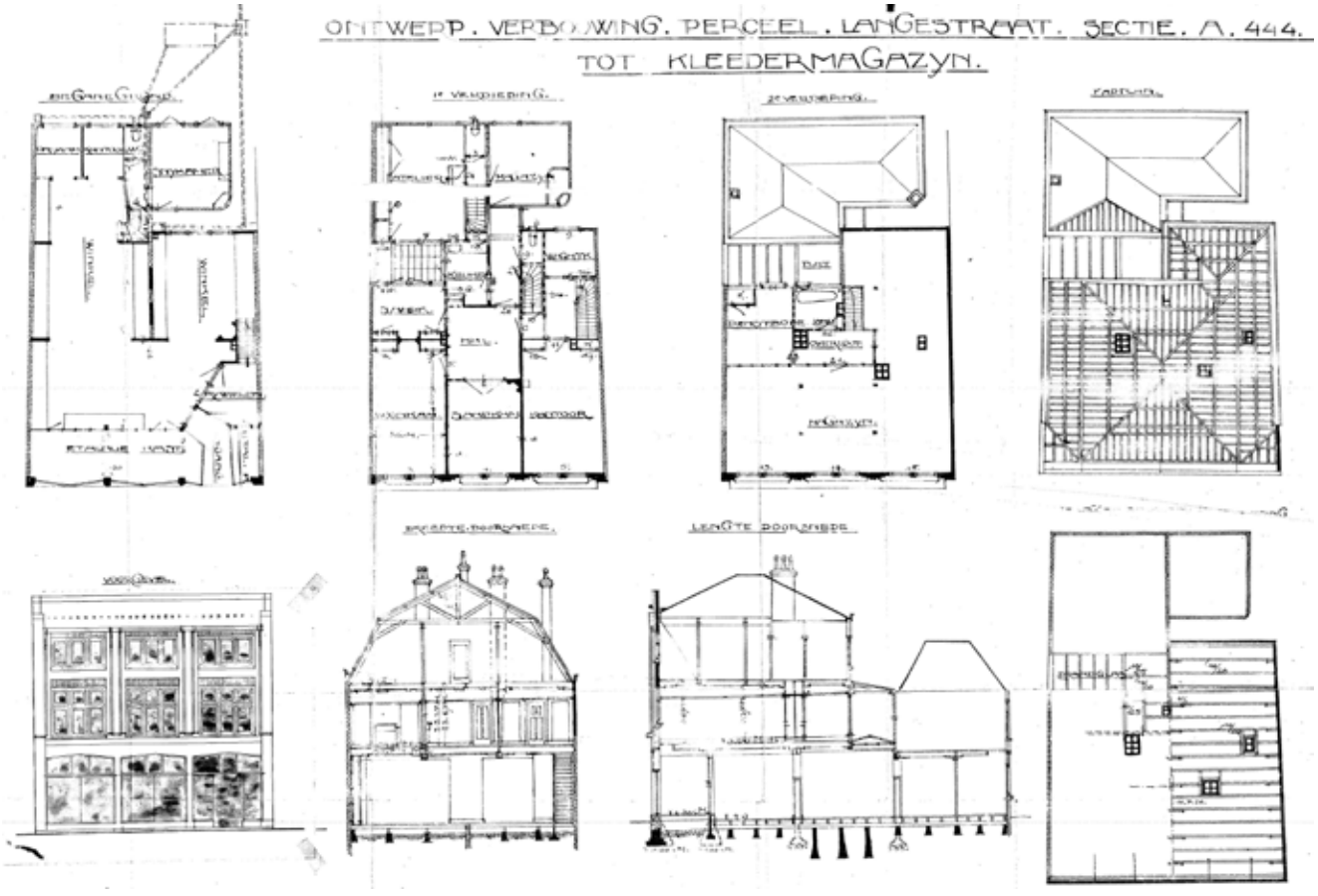

Afb.3-59 Langestraat 58: nieuwbouwtekening door architect Dirk Saal, bij de bouwaanraag van 1919 door Andries Spaander (bouwarchief gemeente Alkmaar).

kleine wachtkamer voor de klanten – in die tijd was alle kleding nog maatwerk! De zolderverdieping was bestemd tot magazijn, maar er kwam ook nog een kamertje voor de dienstbode. Aan de achterkant van de tuin stond nog een bijgebouw (het 'somerhuijs' van Arent Klaver uit 1730), dat door Spaander & Co werd veranderd in een atelier voor de kleermakers.
Het winkel- en woonhuis bleef lange tijd ongewijzigd, behoudens een aanpassing van de winkelpui in 1934. In 1945 kwam Willem Nordemann te overlijden; zijn jeugdige zoon Piet werd twee jaar later door de aandeelhouders benoemd als nieuwe directeur. In de daarop volgende jaren nam de verkoop van confectie hand over hand toe ten opzichte van de eigen kleermakerij. Het economisch herstel zorgde voor groeiende omzet en in 1950 liet Piet Nordemann de winkel fors uitbreiden naar achteren, volgens een ontwerp van architect Dirk Jan Saal (1920-1998). De winkel werd 7 meter verlengd ten koste van de achtertuin en langs de rechterkant van de tuin kwam een gang naar een extra atelier voor de coupeur.
Een volgende verbouwing vond al in 1956 plaats, toen de zolder van het pand werd verhoogd tot een echte verdieping en voorzien van rechthoekige zijramen, waarop een laag zadeldak kwam (*afb.3-60*). Bij de heropening werden in de Alkmaarsche Courant van 6 april 1957 de architect D.J. Saal en aannemer P. Koorn geprezen: '*Een hypermoderne trap zorgt al direct voor de verbinding van de twee winkeldelen, terwijl de eerste verdieping ook geheel in moderne stijl is gehouden. Het plafond bestaat uit geribt eterniet in blokvorm, het behang vertoond Italiaanse motieven en is in twee tinten uitgevoerd, de vloerbedekking is van asbest eterniet en een ingebouwde tl-verlichting zorgt voor een kunstmatig zonlicht in de vrolijk ingerichte winkelruimte. Wij twijfelen er niet aan, dat de Langestraat met dit pand weer een stap vooruit is gegaan*.'
Inmiddels was Piet Nordemann bezig met het opkopen van aandelen van de winkel waarin hij zo hard werkte. In 1966 was hij uiteindelijk volledig eigenaar, maar de bekende bedrijfsnaam bleef aan de gevel. Na het overlijden van Piet Nordemann in 1970 zette zijn weduwe C. Nordemann-La Fleur de zaak voort met de kinderen. In 1974, 1975 en 1978 volgden aanpassingen van de winkelpui en beperkte verbouwingen.
Een volgende grote verbouwing werd verricht in 1987, wederom ontworpen door D.J. Saal, in opdracht van zoon Ronald Nordemann (*afb.3-61 en 3-62*). De gang en het coupeursatelier van 1950-1951 verdwenen en de volledige tuin werd overkapt. De winkelpui van 1987 werd nog gemoderniseerd in 1993.
In 2011 werd een nauwe samenwerking aangegaan met Waardijk in Langestraat 54/56. Op de winkelpui van Langestraat 58 kwam Waardijk & Spaander te staan.

Langestraat 54/56

Op de stadskaart van Cornelis Drebbel uit 1597 staan er twee kleine huisjes bij nummers 54/56 en 52, beide voorzien van houten voorgevels met windveren langs de dakrand. Op de kaart van Ioan Blaeu uit 1649 en de gevelwanden van circa 1664/1673 hebben beide panden inmiddels een trapgevel gekregen.
Het pandje van Langestraat 54/56 ging begin 17de eeuw nog voor redelijke prijzen van de hand. In 1606 en 1608 was de verkoopprijs ƒ2152 en ƒ1867, maar in 1626 en 1627 was dit al ƒ2885 en ƒ2812. Waarschijnlijk was de waardestijging het gevolg van de verbouwing waaraan het huis de bakstenen trapgevel dankte. In de 17de eeuw was het huis achtereenvolgens in eigendom van een notaris, gezworen roedragers (stadsboden) van het stadhuis, een slager, de kunstschilder Zacharias Poulusz (Rijzer) tussen 1627 en 1636[38] en schoenmakers. Daarna daalde de waarde, zoals van alle onroerend goed in de stad, tot er in 1701 slechts ƒ1000 voor werd betaald door notaris Adriaan van der Mieden. In 1740 verkochten zijn kleinkinderen het voor ƒ2460, wat weer een forse verbetering suggereert.
De koopster Eva Geertrui van Hoolwerf was een ongehuwde vrouw met een bijzonder beroep, namelijk postbode. Zij was in Hoorn geboren als de dochter van Hillegonda Hilbrands Schagen, vertegenwoordigster van de posterij in Hoorn die was gehuwd met de Hoornse notaris Hendrik van Hoolwerf. Haar zuster Geertruy nam later de functie van haar moeder in Hoorn over. Haar andere zuster Agatha was sinds 1717 'hoofdcommies' van de posterij in Alkmaar en kennelijk volgde Eva Geertrui Hoolwerf haar zuster in deze functie op. Haar huis was zodoende een voorloper van het postkantoor. De postmeester regelde vanuit huis de verzending van post door bodes en ontving de binnenkomende post aan huis om te worden opgehaald door de ontvangers, die dan aan de postmeester moesten betalen.[39] Een postmeester werd in de 18de eeuw meestal door de stad aangesteld tegen een stedelijk honorarium en de inkomsten kwamen dan terug in de stadskas. Het was vaak een zeer winstgevende bijverdienste. Eva Geertrui dankte haar aanstelling vermoedelijk aan een combinatie van familiebanden met notabelen in Alkmaar en haar connecties in Hoorn.
In 1770 verkocht haar erfgenaam en neef het huis aan Elisabeth Baert, de buurvrouw in Langestraat 58. De reden voor deze aankoop is onduidelijk – er zijn bijvoorbeeld geen aanwijzingen dat het een strategie was om een deel van het erf bij het eigen bezit te voegen.

38 Het enige bekende werk van Zacharius Paulusz (ca.1580-1648) zijn vier schuttersstukken in de collectie van het Stedelijk Museum Alkmaar, gemaakt in 1615, 1621, 1627/1629 en ca.1630. Deze laatste twee kunnen dus vervaardigd zijn in Langestraat 54/56. Zie De Vries e.a. 1997, 171-176. De achternaam Rijzer werd door zijn zoon Paulus Zachariasz gevoerd toen deze zich in 1640 inschreef in het St. Lucasgilde (De Vries e.a. 1997, 53).
39 Bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Postkantoor_(Nederland) .

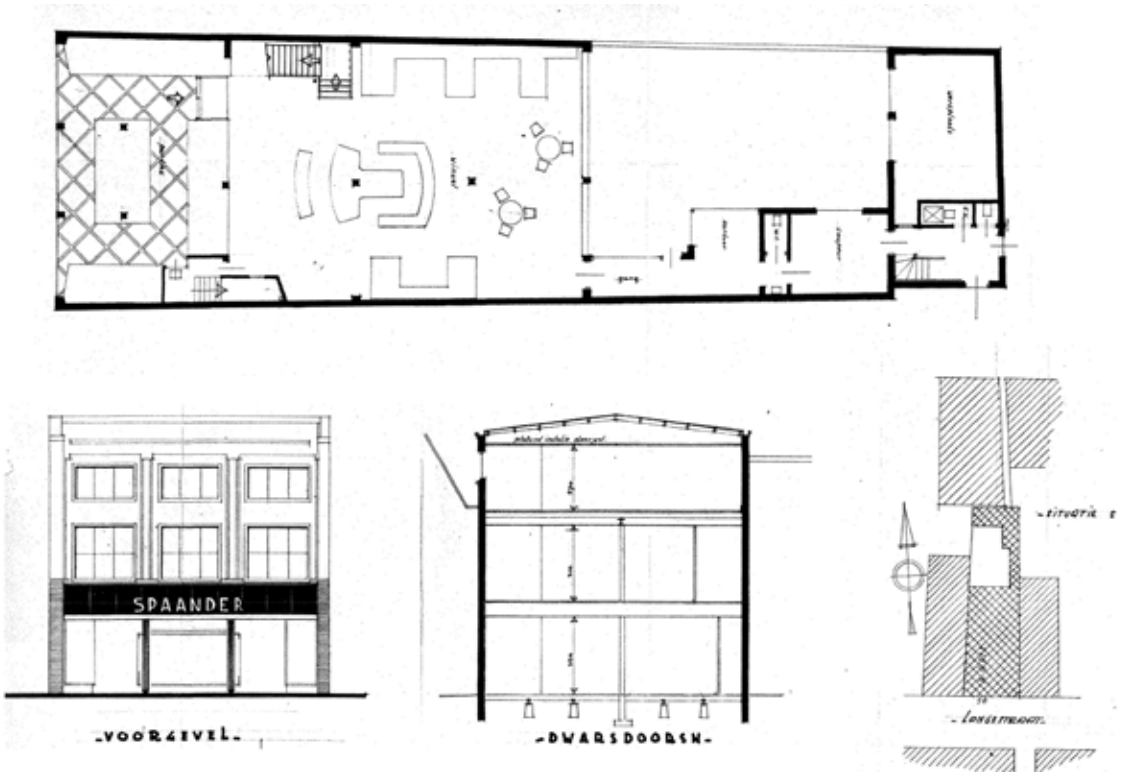

Afb.3-60 Langestraat 58: bouwtekening door architect Dirk Saal voor de verhoging van de zolder tot tweede verdieping, bij de bouwvergunning van 1956 voor Piet Nordemann (bouwarchief gemeente Alkmaar).

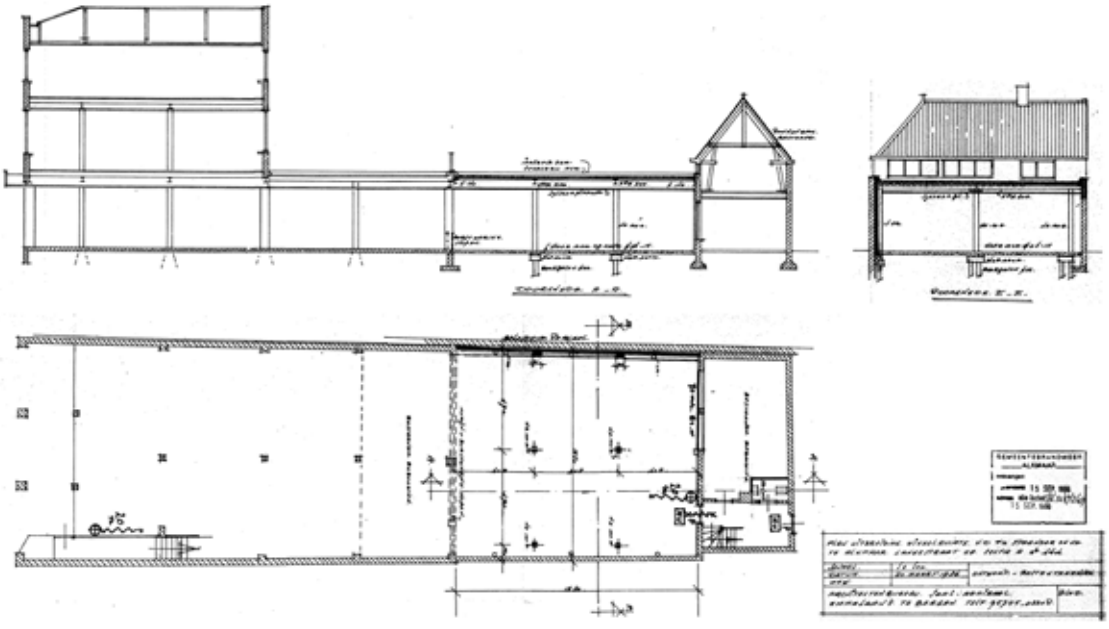

Afb.3-61 Langestraat 58: bouwtekening door architect Dirk Jan Saal voor de uitbreiding van de winkel over de gehele tuin, bij de bouwvergunning van 1987 voor Ronald Nordemann (bouwarchief gemeente Alkmaar).

Afb.3-62 Langestraat 58: de kledingwinkel Spaander vlak voor de verbouwing, foto van Joop Elsinga uit 1986 (Regionaal Archief Alkmaar RAA011004249)

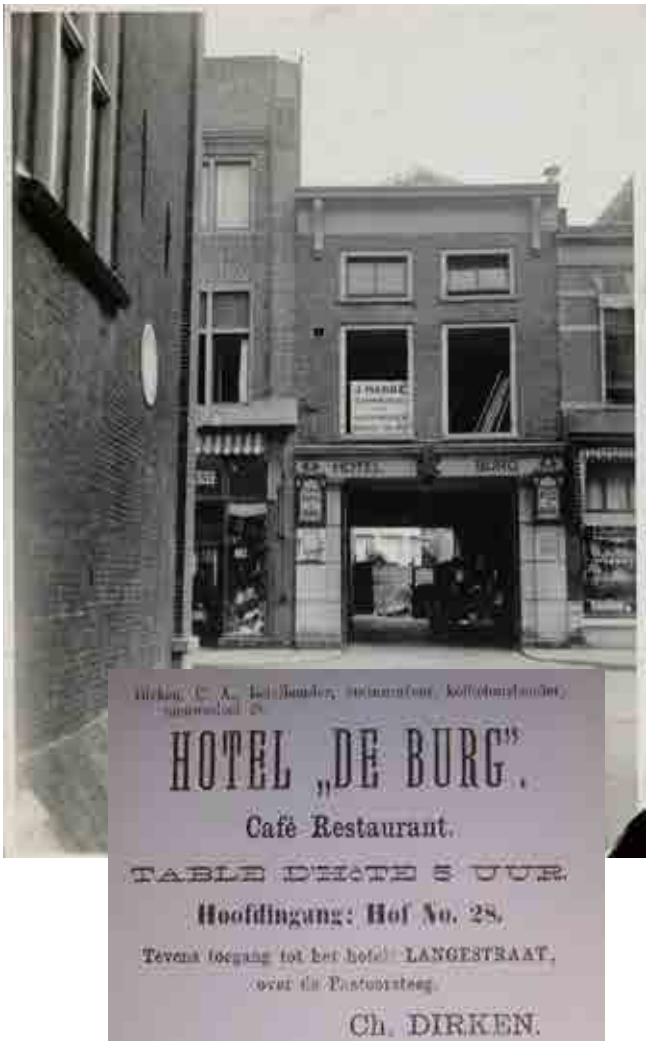

Afb.3-63 Langestraat 54/56: foto van het pand met de onderdoorgang naar Hotel 'De Burg', anoniem vlak voor de sloop in 1935 (Regionaal Archief Alkmaar FO1003010).

Afb.3-64 Langestraat 54/56: advertentie voor Hotel 'De Burg' aan het Hofplein, met vermelding van de toegang door de Langestraat via de Pastoorsteeg (Regionaal Archief Alkmaar).

In 1796 verkochten haar erfgenamen Langestraat 54/56 op hun beurt aan Gerrit Langenberg van logement De Burg, de achterbuurman aan de Nieuwesloot. Deze liet de begane grond van Langestraat 54-56 volledig uitbreken voor een onderdoorgang dwars door het pand. Zo kreeg De Burg een ingang aan de Langestraat! Via de doorgang kwam men op de binnenplaats van het logement waar paard en wagen van de hotelgasten geparkeerd konden worden in een stal en wagenhuis (*afb.3-63 en 3-64*). Deze merkwaardige doorgang bleef tot 1935 in stand. De stal werd al een paar jaar vóór 1920 verbouwd tot een garage voor auto's van hotelgasten, bereikbaar via de Langestraat - een bijzondere voorziening voor de welgestelde hotelgasten die destijds al een eigen auto hadden! De Alkmaarsche Courant bericht in 1926: *'A.v.d.Leijgraaf, nr.56. Het hotel De Burg is zonder twijfel het oudste hotel te dezer stede, heeft thans zijn hoofdingang aan de zijde van de Nieuwesloot, doch ook van de kant van de Langestraat kan men het hotel en het restaurant bereiken. Vanuit de Langestraat valt het oog door de ruime garage precies op de keurig gedekte tafeltjes. Reeds een paar eeuwen bestaat dit hotel dat het stadswapen draagt, evenals de bierbrouwerij van de firma Witte aan de Bierkade. De tegenwoordige eigenaar A.v.d.Leygraaf kocht het hotel in 1920 van de heer Ch. Dirken, die thans rustig in Bergen woont en een dertigtal jaren met succes de zaken gedreven heeft. Tijdens het beheer van de heer Dirken werd de oude stal die aan de Langestraat uitkwam voor garage ingericht, hetgeen een grote verbetering was met het oog op het zich ontwikkelend automobielverkeer'.*

Langestraat 54/56 werd in 1935 door de toenmalige hoteleigenaar verkocht aan E.S.Buers, die het oude pand liet slopen. Ervoor in de plaats kwam een deels onderkelderde winkel met bovenwoning volgens ontwerp van de befaamde moderne architect Abraham Elzas, in gele steen uitgevoerd

met een ongewone ronde erker op de verdieping (*afb.3-65 3n 3-66*). Midden jaren 1990 kreeg het pand de status van gemeentelijk monument.
De winkel was in 1936 verhuurd aan de manufacturenzaak van E.Overs en na de Tweede Wereldoorlog aan kunsthandel Hopman. In 1979 kwam Pigalle Mode ervoor in de plaats. Daarna kwam er een schoenenzaak van Cinderella in. In 1987 werd het de schoenenwinkel van eigenaar Waardijk. Na een vergroting aan de achterzijde in 1990 volgde in 2001 een doorbraak om een inpandige verbinding te maken met de winkel van Waardijk aan de Gedempte Nieuwesloot 79.

Langestraat 54/56 kreeg in 1935 houten verdiepingsvloeren en op de begane grond een stevige betonvloer, die rustte op betonbalken op heipalen die binnenlangs de zijmuren waren geslagen. De zijmuren stonden vervolgens op de randen van de betonplaat, met uitzondering van de voorste helft van de westelijke zijmuur. Hier was door Elzas tegen de zijmuur van Langestraat 58 slechts een klampmuur aangebracht, zodat het in feite een gedeelde muur met Spaander was. Vanwege het grotere gewicht van de opbouw werd ook dit stuk gedeelde zijmuur door inkassingen onderin gefundeerd op de betonplaat.
Onder het voorste deel van het pand was in 1935 een kelder gebouwd, die eind 20ste eeuw werd vergroot tot onder het hele pand. Omdat deze uitbreiding ondergronds werd uitgevoerd onder de betonplaat was het niet mogelijk om de uitgegraven bouwput naast de kelder weer geheel aan te vullen. Tijdens de opgraving van Langestraat 52 werden daardoor opmerkelijke grondverzakkingen aangetroffen.

Afb.3-65 Langestraat 54/56: anonieme foto van de bouwput na de sloop in 1935 (Regionaal Archief Alkmaar FO1005558). Duidelijk is te zien dat het buurpand Langestraat 58 destijds een schijnverdieping had met daarachter een mansardekap.

Afb.3-66 Langestraat 54/56 en 58: het pand met de typerende erker van architect Abraham Elzas uit 1935, foto van Joop Elsinga uit 1975 (Regionaal Archief Alkmaar RAA011004248).

Langestraat 52 *(Steven Kalverdijk)*[40]

Voorafgaand aan de sloop van het pand Langestraat 52 is door de auteur een bouwhistorisch onderzoek gedaan, waarbij ook schriftelijke en topografische bronnen zijn geraadpleegd. Op basis van oude foto's, kaarten en bouwhistorisch onderzoek kon een reeks gevelaanzichten worden gereconstrueerd (*afb.3-67a-e*).
Op de kaart van Drebbel (1597) lijkt Langestraat 52 nog een houten voorgevel te bezitten. Hoewel deze kaart op sommige punten niet betrouwbaar is gebleken, is de veronderstelling van een houten voorhuis in 1597 niet in tegenspraak met de gevonden bouwsporen. Op de kaart van Blaeu uit 1649 heeft het huis een bakstenen trapgevel.
Achter de lijstgevel van circa 1900 bleek een pand schuil te gaan waarvan het casco deels uit circa 1620 en deels uit circa 1630 dateerde. Het betrof een bescheiden huis met boven de begane grond een zolderverdieping met borstwering. De begane grond was aanvankelijk door een tussenmuur in twee vertrekken verdeeld, met alleen in het achterhuis een haard tegen de westmuur. Deze bouwfase wordt in paragraaf 3.4 nader besproken bij de archeologische sporen, omdat van dit pand zowel bouwhistorische als archeologische resten zijn gevonden.

In 1686 werd Langestraat 52 aangekocht door Frederick Brouwer, de eigenaar van de naastgelegen apotheek Adam en Eva (Langestraat 50). Sedertdien kennen deze twee panden één eigenaar, een situatie die duurt tot 30 augustus 1900. In 1749 wordt duidelijk gesproken over een 'dubbelt huis', dat een onderlinge verbinding op dat moment bevestigt.
Een aantal, vermoedelijk vooral 18de-eeuwse, bouwsporen wijzen op aanpassingen ten tijde van de verbintenis met Langestraat 50. Hierbij werd ook de ruimtelijke indeling herzien. Vier inmiddels dichtgezette doorgangen geven blijk van een innige interne verbondenheid tussen beide panden die nooit in de voorgevels afleesbaar is geweest (*afb.3-68 en -69*). De achterste doorgang is vermoedelijk al begin 18de eeuw gesloten, de andere (bouwdatum onbekend) zijn pas in 1900 met drijfsteen dichtgezet. In de achterkamer bevond zich in eerste aanleg vanaf circa 1630 een haardplaats tegen de westmuur. Deze werd in de 18de eeuw een balkvak verder naar achter verplaatst en voorzien van een nieuwe schouw (*afb.3-70 en 3-71*).
In het metselwerk van de achtergevel op de verdieping bevonden zich delen muurwerk van voor 1900 (*afb.3-72*). De toepassing van klezoren op de hoeken wijst op een datering in de eerste helft 18de eeuw. De hier in 2016 nog aanwezige delen van twee kruiskozijnen zouden uit dezelfde periode kunnen dateren. Op de begane grond is de strijkbalk tegen de achtergevel beduidend kleiner gedimensioneerd dan de 17de-eeuwse balken en voorzien van kwartrond profiel met verkenning. Op de kadastrale minuut van 1832 heeft het huis achter aan de westkant een uitstekkeuken. Deze is rond 1900 vervangen.

De opdrachtgever van de 18de-eeuwse wijzigingen kan bijvoorbeeld Gerrit Spijker of Gijsbert van Campen zijn geweest. De laatste had in 1724 zijn eigendom, o.a. het bekende Huis met de Kogel, verruild voor Langestraat 50-52. De wijziging van de topgevel aan de achterzijde en het 18de-eeuwse stookkanaal kunnen hier ook mee in verband gebracht worden. Behoudens een onderbreking tussen 1789 tot 1820 was het dubbelhuis in gebruik bij diverse apothekers en hun erfgenamen: Gerrit Spijker, Gijsbert van Campen, Cornelis Croll, Gerrit Croll, Jan Scheepers en Hendrik Matthijs Scheepers.
Een foto uit ca 1880 toont nog juist een deel van een zorgvuldig uitgevoerde 17de-eeuwse trapgevel met kenmerkende details in natuursteen (zie *afb.3-52*). De vensters zijn, blijkens de foto, al eens in de 18de of 19de eeuw vervangen door schuiframen met een grote ruitverdeling. Op de begane grond zijn persiennes toegepast. Boven de puibalk is goed zichtbaar dat het een smal pand betrof, met slechts één venster op de verdieping en een kleiner venster voor de vliering. Het geheel oogt verzorgd en goed onderhouden.

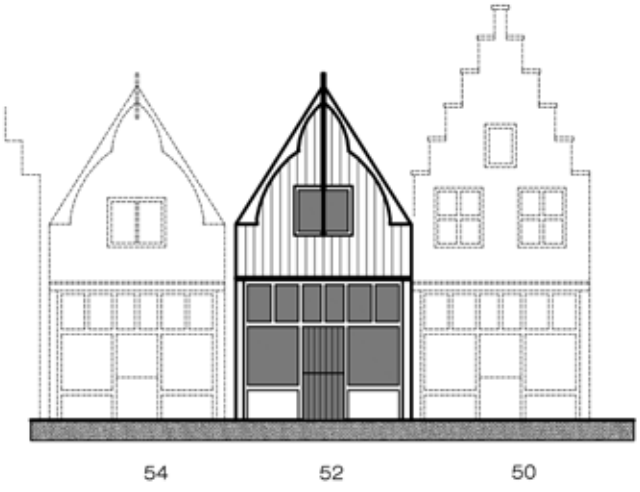

Afb.3-67abcde Langestraat 52: reconstructies van de verschillende gedaanten van het pand in 1597, 1649, ca. 1880, ca. 1920 en ca. 2014, tekeningen door Steven Kalverdijk.

40 Dit is een bewerkte versie van het bouwhistorisch rapport van Anthémion Bureau voor Bouwhistorie uit 2016 (Kalverdijk 2016). Opdrachtgever was Kerssens de Ruiter Architecten uit Alkmaar. Dendrochronologische monstername is uitgevoerd door Ralling Bouwhistorie, de monsters zijn geanalyseerd door Pressler GmbH uit Gersten/Emsland in Duitsland. Het tekenwerk in de bijlagen is gebaseerd op het ontvangen tekenwerk van Kerssens de Ruiter Architecten, met dank aan Diane Klein voor de prettige samenwerking. Dank aan C.A. de Groot - Sloop- en Demontagetechniek B.V., in het bijzonder Richard en Robin, voor hun medewerking om bouwsporen op verzoek in het zicht te brengen.

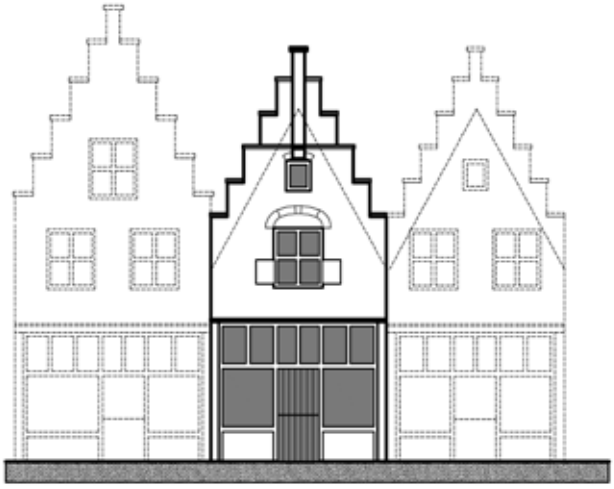
54
52
50

54
52
50

54
52
50

54
52
50

Afb.3-68 Langestraat 58 tot 50 tijdens de sloop- en bouwwerkzaamheden in 2016, de pui van Langestraat 52 nog met de winkelnaam Strego (foto Steven Kalverdijk).

Afb.3-69 Langestraat 52: oostmuur met de voorste van drie dichtgezette doorgangen naar nummer 50 (foto Steven Kalverdijk).

Afb.3-70 Langestraat 52: de westmuur gezien vanaf de voorgevel, met stookplaatsen bij de voormalige achterkamer (foto Steven Kalverdijk).

Afb.3-71 Langestraat 52: de westmuur tijdens de sloop, links de roetplek van de oudste stookplaats en rechts de 18de-eeuwse schouw (foto Steven Kalverdijk).

Afb.3-72 Langestraat 52: de 18de-eeuwse achtergevel tijdens de sloop (foto Steven Kalverdijk).

Afb.3-73 Langestraat 52: de oostmuur op de verdieping met twee opvolgende verhogingen van het pand, in de tweede helft van de 19de eeuw (van de groene tot de roze lijn, gezien de speciebaarden vanuit nummer 50 gemetseld) en rond 1900 (boven de roze lijn) de verhoging van nummer 50 met nieuwe lijstgevel (foto Steven Kalverdijk).

Na overlijden van de weduwe van Hendrik Matthijs Scheepers, werd het pand in 1888 op een publieke veiling door de erfgenamen verkocht aan goudsmid Christiaan Bakker. In 1900 werd het oostelijke pand verkocht aan drogist Nierop, terwijl Bakker zelf het westelijke pand behield. Bakker zal kort hierop Langestraat 52 hebben verbouwd.
Langestraat 52 werd verhoogd, waarbij de borstwering op zolder opgehoogd werd tot een volwaardige (woon)verdieping (*afb.3-73*). Aan de oostkant was te zien dat al vóór 1900 de gemene muur met 70 centimeter was opgehoogd vanuit de belending (nr 50), getuige de speciebaarden. Hierbij was een topgevel (of trapgevel) gewijzigd in een lijstgevel. Deze eerste ophoging was uitgevoerd met hergebruikte rijnformaat bakstenen en een harde cementspecie. Een foto uit circa 1890 bevestigt dat de Langestraat 50 eerst verhoogd werd en Langestraat 52 pas later. Voor het metselwerk van de verdieping was een paarse waalformaat strengperssteen gebruikt. Voor zover de smalle penanten dat toelieten, werd hier in kruisverband gemetseld.
De trapgevel werd hierbij vervangen door de huidige lijstgevel. Rond 1900 is ook de uitstekkeuken aan de achterzijde langs de westkant vernieuwd, getuige de toepassing van dezelfde paarse strengperssteen als de voorgevel.

In 1926 bericht de Alkmaarsche Courant over de goudsmid: '*De heer C. Bakker, een goud- en zilversmid, die zich in de zaak in de Boterstraat in het bijzonder toegelegd had op de fabricage van oorijzers, welke door de vrouwen der Noord-Hollandsche boeren in vroeger jaren veel meer gedragen werden dan tegenwoordig, bracht zijn zaak in september 1888 naar dit perceel over, hetwelk met het huis waarin thans de firma Nierop en Slothouber haar bedrijf uitoefent destijds een geheel vormde: dit deel was het vroegere woonhuis van de apotheker Scheper. De heer P.C. Bakker, die altoos in de zaak van zijn vader in de Boterstraat werkzaam was geweest, nam in 1919 de Langestraatsche zaak van zijn vader over. Inmiddels was deze door de verminderde aanvraag naar oorijzers in 1903 gereorganiseerd in een winkel voor goud- en zilverwerk, tevens verbonden met een goud- en zilversmederij. De heer Bakker is specialiteit in het vervaardigen van Alkmaarsche souvenirs, waarvan als laatste bijzonderheid kan vermeld worden het in de handel brengen van lepels met de hoornblazer van de Waagtoren, een souvenir dat zeker gaarne iedereen van onze stad in zijn bezit wil hebben en zonder twijfel vooral in het reisseizoen druk zal worden gekocht*'.
Foto's uit 1935 en 1936 tonen een etalage met grote onderpui en kleine boogvormige bovenruitjes zoals gebruikelijk in de late 19de eeuw, maar de hoekpenanten vertonen ken-

merken van de Art Déco wat een datering van de etalage tot uiterlijk 1925 mogelijk maakt (*afb.3-65 en 3-74*).

Oorspronkelijke en latere indelingen van het pand zijn na 1888 geleidelijk verdwenen door opeenvolgende interne verbouwingen ten gunste van meer winkeloppervlakte van de juwelierswinkel, die hier de gehele 20ste eeuw tot in de huidige eeuw gevestigd is geweest.
De indeling van nr 52 zoals zichtbaar op een bouwtekening uit 1956 wekt de indruk van een, voor dit type pand, gangbare indeling met voorhuis, binnenhaard en achterkamer (*afb.3-75a*). Langs de oostkant voerde toen een gang vanaf het ondiepe voorhuis langs de kamer van de binnenhaard. De aanwezigheid van een gang na 1900 was ook herkenbaar aan de lichtgroene kleur op het plafond. In de opgraving werd echter nog een 20ste-eeuwse tussenmuur gevonden die aan deze gang vooraf moet zijn gegaan. De afdruk van deze muur was ook zichtbaar op de oostmuur en op de zoldering.

De naam Christiaan Bakker zou driekwart eeuw met het pand verbonden blijven. Die naam bleef, later ook in combinatie met de aanduiding 'in de zilversmidse', tot 1973 zichtbaar op de gevel. Na Christiaan Bakker nam P.C. Bakker de zaak over, maar hij behield dus de naam van zijn vader op de winkelpui. De naam P.C. Bakker komt in ieder geval nog voor in het adresboek van 1969. Naar ontwerp uit 1972 werd de winkel ingrijpend verbouwd, waarbij de bovenwoning buitenlangs via het achterterrein bereikbaar werd gemaakt. Opdrachtgever was huurder fa. A.R. de Boer uit Bergen.
Een brand op 21 mei 1973 wiste de bouwgeschiedenis van de zoldervloer en de kap grotendeels uit. Tot aan een brand had het pand een volledig schilddak. Na de brand, waarbij vooral de zolder uitbrandde, is aanvankelijk een plat dak geplaatst. Een jaar later werd in opdracht van mevrouw Bakker-Hogerwerf uit Bergen een schijnkap geplaatst op het voorste deel, zodat vanaf de straatzijde de oude kapvorm hersteld kon worden (*afb.3-75b*). Aan de achterzijde bleef het nooddak uit 1973 gehandhaafd.
De naam Bakker was in 1974 van de etalage verdwenen en vervangen door de naam Omega horloger. Op 30 april 2016, om 17:00, sloot de laatste juweliersformule in dit pand: Strego.

Afb.3-74 Langestraat 52: De heren Nierop en Slothouber porseren voor hun drogisterij, prentbriefkaart uit circa 1916 (Regionaal Archief Alkmaar RAA012001907).

3.4 De aangetroffen sporen

3.4.1 Toelichting op de periodisering

De dateringen van de sporen berusten op de onderlinge volgorde op basis van de lagenopbouw, oversnijdingen, de gebruikte baksteensoorten met bouwnaden en andere aanwijzingen voor de bouwvolgorde van metselwerk, en begeleidend vondstmateriaal uit de sporen. Een aantal dendrochronologische houtmonsters gaven houvast maar de meeste dateringen zijn gebaseerd op de erbij gevonden potscherven.[41]
In deze paragraaf wordt per periode de bewoningsgeschiedenis van de percelen geschetst aan de hand van de belangrijkste sporen. Bijlage 1 geeft een meer gedetailleerde beschrijving van de sporen, de aanwijzingen voor hun onderlinge volgorde en verdere details.
Het vondstmateriaal is geïnventariseerd in *bijlage 2* bij dit hoofdstuk maar wordt nader geanalyseerd in *hoofdstukken 9 t/m 16*.
Hierbij is gebruik gemaakt van het Classificatiesysteem voor laat- en postmiddeleeuwse keramiek en glas, in de wandelgangen beter bekend als 'het Deventer systeem' naar de

41 Zie paragraaf 3.5 en bijlage 2 bij dit hoofdstuk en Appendix A in dit rapport.

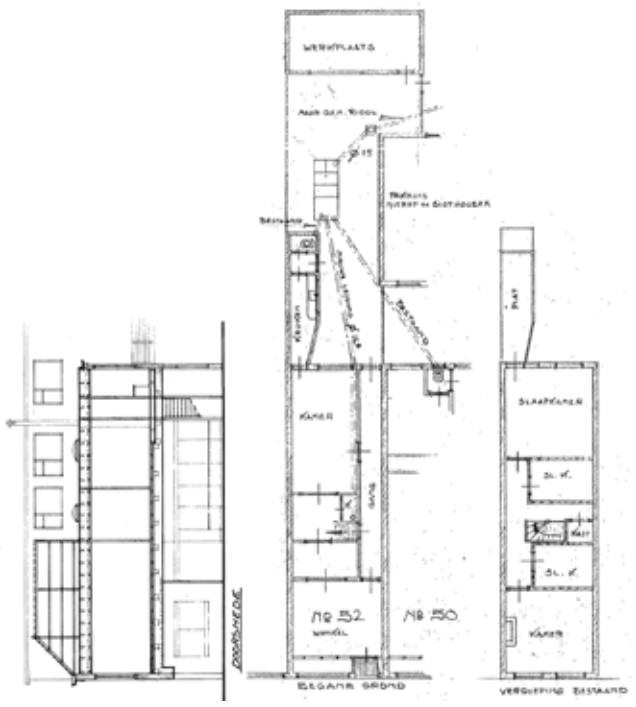

Afb.3-75a-b Langestraat 52 bouwtekeningen bij bouwaanvragen: a. uit 1974 met doorsnede van het pand met reparaties en gedeeltelijke herbouw van de verbrande kap; b. uit 1956 plattegronden bestaande begane grond en verdieping vanwege plaatsing tweede wc met riool naar de septictank (bouwarchief gemeente Alkmaar).

eerste publicatie conform deze methodiek. Een toelichting op de hierbij gebruikte termen en afkortingen en op de datering van een deel van de keramieksoorten is te vinden in de inleiding van bijlage 2 en in Appendix A van deel II.

De sporen zijn ingedeeld in de 14 perioden waarin ze zijn gevormd:
Periode 1: ca. 1100 – 1200
Periode 2: ca. 1300 – 1315/1325
Periode 3: ca. 1300/1315 – 1325
Periode 4: ca. 1325 – 1350
Periode 5: ca. 1350 – 1375
Periode 6: ca. 1375 – 1425
Periode 7: ca. 1425 – 1500
Periode 8: ca. 1500 – 1575
Periode 9: ca. 1575 – 1650
Periode 10: ca. 1650 – 1725
Periode 11: ca. 1725 – 1800
Periode 12: ca. 1800 – 1900
Periode 13: ca. 1900 – 1950
Periode 14: ca. 1950 – 2014

De sporen worden aangeduid met een unieke code die bestaat uit een cijfer en een volgletter. Elk spoor wordt gecodeerd in de periode waarin hij is ontstaan. Het cijfer begint met een 100-tal om een deelgebied van het terrein aan te duiden, met aansluitend het cijfer van het periodenummer. Als de periode niet scherp is te bepalen volgt een mogelijke latere periode met een scheidingsteken. Zo staat bijvoorbeeld kuil 104P/5 in het schema van deelgebied 100 (=oudste fasen van Langestraat 60 en 62) en dit spoor is niet nader te dateren dan in periode 4 of 5, dus ergens tussen 1325 en 1375. Puinspoor 707H/8 bijvoorbeeld staat in schema 700 (=Langestraat 54-56) en dateert uit periode 7 of 8, ergens tussen 1425 en 1575.

3.4.2 De ondergrond

De bodemopbouw

Na de bovengrondse sloop van de gebouwen was het hele terrein afgedekt met een lappendeken van betonvloeren, in meerdere fasen ontstaan in de 20ste eeuw. Deze lagen alle vrijwel waterpas en maar weinig boven het tegenwoordige straatniveau van dit deel van de Langestraat, ongeveer 1,90 meter boven NAP. Na het verwijderen van de betonvloeren kwamen in de eerste 10-15 meter vanaf de straat direct onder het beton de oudere funderingen en soms al de 16de/17de-eeuwse vloerlagen tevoorschijn op 1,7 tot 1,6 meter boven NAP. Hieronder bevond zich een pakket van oudere vloeren, funderingen en ophogingen van ruim 2 meter dik (*afb.3-76ab*). Verder van de straat verwijderd liep het oude oppervlak vanouds af omdat hier minder was opgehoogd. De hoogte van de achtertuinen in de noordhelft van het opgravingsterrein bleek in de 16de/17de eeuw bijna een meter lager te zijn geweest dan aan de straatkant.
Het hoogteverschil bleek te zijn veroorzaakt door twee factoren: ten eerste waren aan de straatkant ten behoeve van de eerste bewoning al flinke ophogingen aangebracht terwijl het achterterrein toen maar weinig werd opgehoogd; en ten tweede werd er bij de opeenvolgende bouwfasen van de huizen aan de straat telkens grond opgebracht in de vorm van nieuwe vloerlagen met daaronder de tevoren aangebrachte egalisatielagen.

Al deze ophogingen rustten op een natuurlijke ondergrond. Onderin de opgraving werd een pakket bruingrijze klei gevonden met daarin brokjes veen en verspoeld hout en vlechtwerk (*afb.3-77*). De onderzijde is op circa 1,30 m-NAP en het pakket is circa 0,5 m dik. Net als in diverse andere opgravingen in de westelijke binnenstad (zie hierboven in par. 3.2) zijn ook hier twee lagen te onderscheiden die afgezet moeten zijn bij twee opeenvolgende overstromingen.
Uit de onderste laag komen verspoelde potscherven uit de 10de/11de eeuw maar ook uit de 12de eeuw (*afb.3-78*). De bovenste laag zal zijn afgezet in 1170, maar de onderste is dus uit 1135 of 1163.
Er zijn geen huisresten gevonden van de oudere nederzetting.

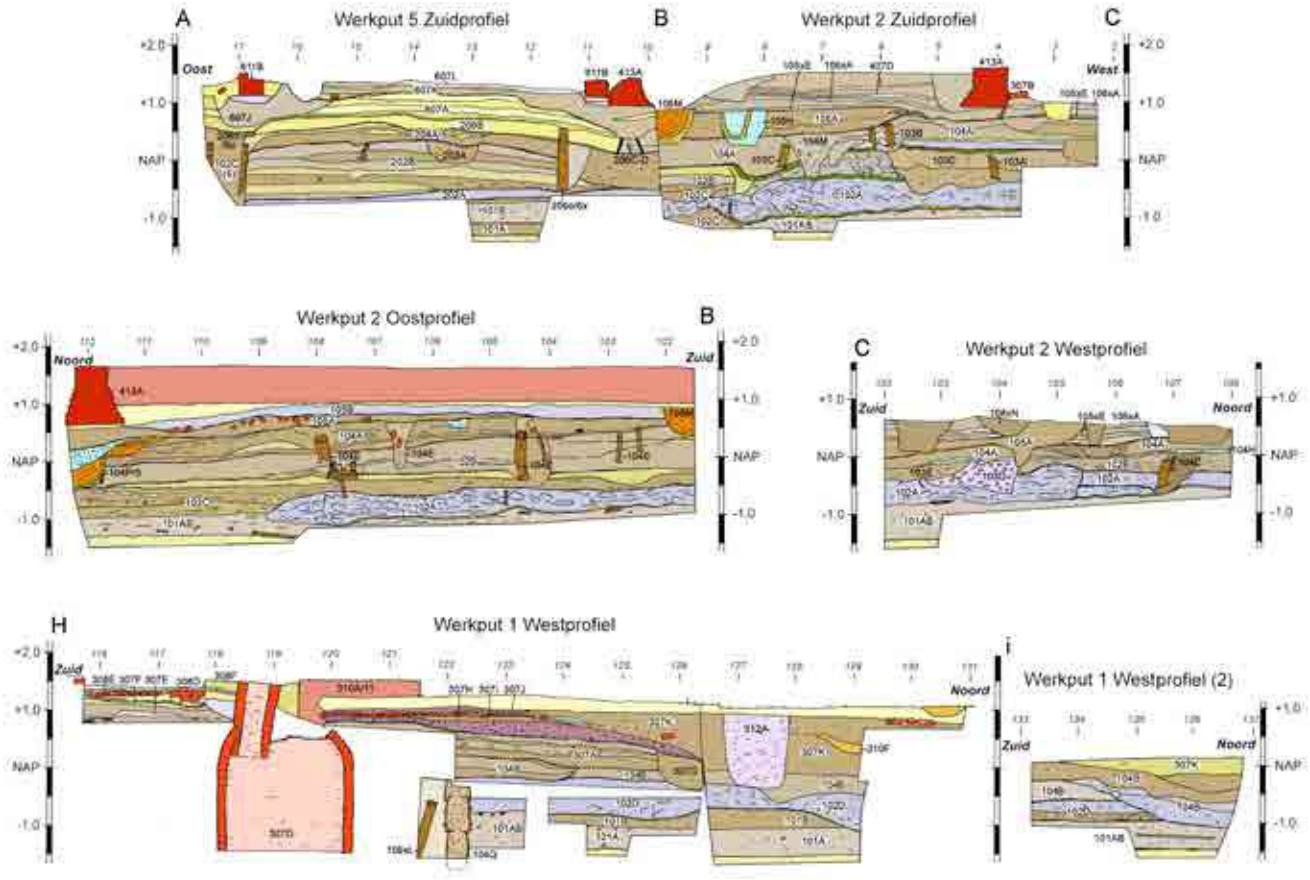

Legenda

- waterloop of -opslag // kuil
- vlechtwerk // hout
- haardas // leemvloer
- mestkuil // afvalkuil
- kalkplek // kalkkuil
- run-kuil // 'kleibak'
- schelpenkuil // keisteen
- baksteen <1575 // reconstructie
- baksteen na 1575 // reconstructie
- puinkuil // baksteenvloer
- zandlaag // plavuizenvloer
- beer // beerputleging-kuil

Afb.3-76a-b Profielen en coupe-tekeningen met plattegrond van de locaties en legenda.

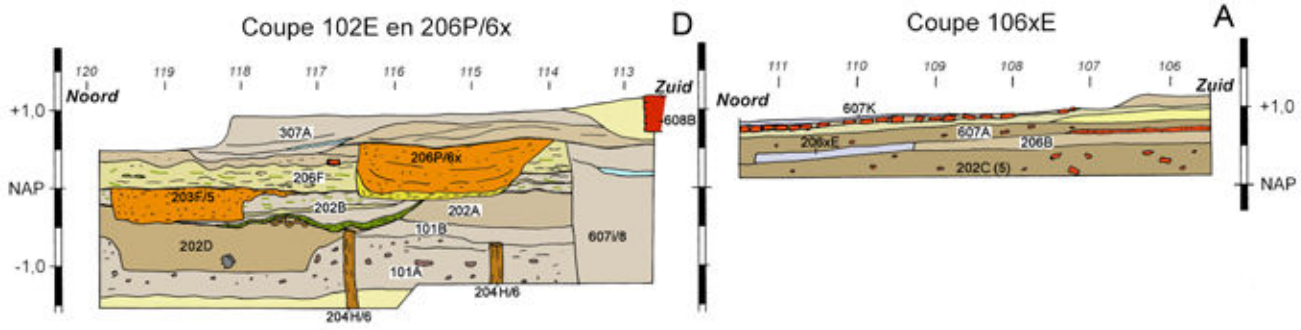

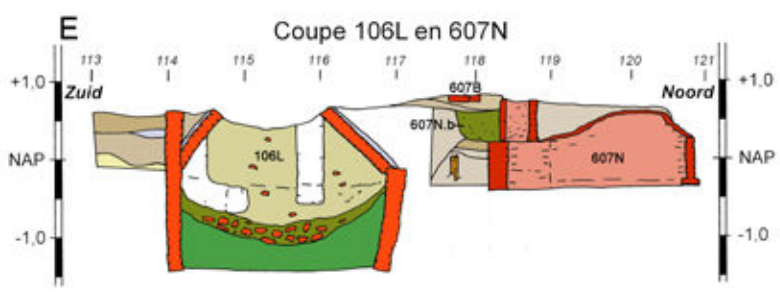

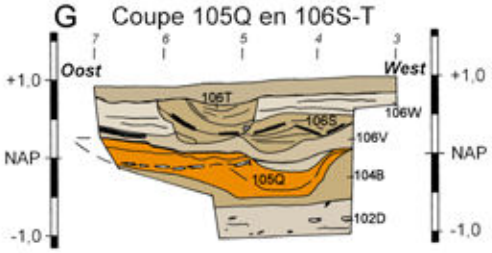

Locaties van profielen en coupes

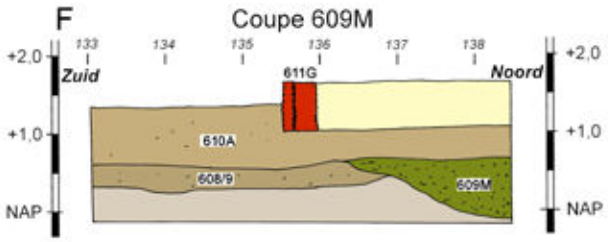

Coupes 203G/5 203H/5 203K/6 206M 106xi

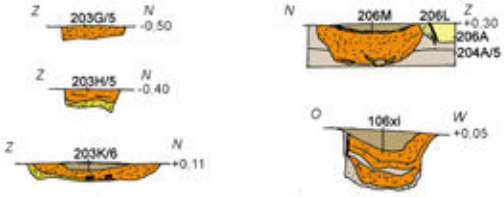

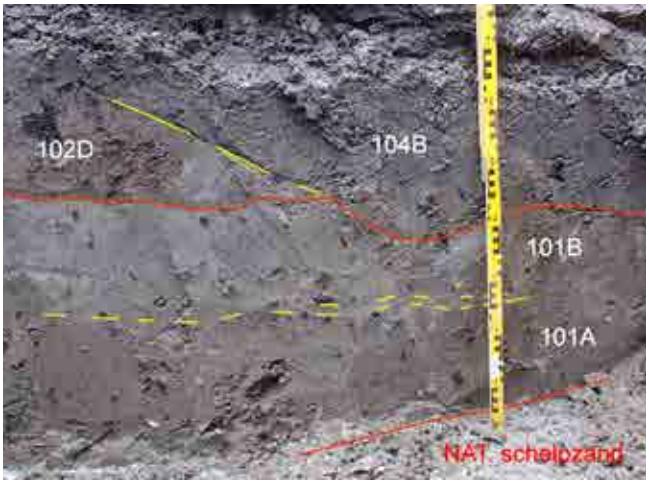

Afb.3-77 Detail van profiel i (vergelijk afb.3-76a) met de twee overstromingslagen 101A en 101B.

Afb.3-78 Vondst van wit maaslands aardewerk (Andenne-type) uit de onderste overstromingslaag 101A bij profiel i.

De aanleg van twee huisterpen rond 1300 (periode 2)

De eerste ophogingen betreffen het opwerpen van twee huisterpen, gescheiden door noordwaarts afwaterende tussensloten **102C** en **202C** en met een achtersloot **202D** (*afb.3-79 en 3-80*). De terpen bevonden zich onder Langestraat 60-62 en onder Langestraat 58. De erfscheiding tussen nummer 58 en 60, die ook na de herbouw van de panden in 2015-2016 nog steeds bestaat, gaat zelfs terug op deze eerste aanleg.
De tussensloten zijn 1,5 tot 2 meter breed geweest. De oostelijke terp, onder Langestraat 58, was 6,5 meter breed. Van de terp onder Langestraat 60-62 is de westelijke zijsloot niet gevonden want er moest vanwege de stabiliteit van de oude fundering van het buurpand op nr. 64 bij het verdiepen ruim 2 meter afstand worden bewaard - de terp kan dus breder zijn geweest dan die van nummer 58.
Van groot belang is de datering van het geassocieerde vondstmateriaal uit de oudste sporen: hierin bevinden zich ook scherven van ongeglazuurd bijna-steengoed en steengoed uit het Duitse Siegburg (zie *hoofdstuk 9*). Volgens de laatste inzichten kan dit materiaal niet ouder zijn dan 1290/1300.[42]

De tussensloten waren verschillend afgewerkt. De sloot **202C** aan de oostkant onder Langestraat 58 had een stevige beschoeiing van ingeslagen palen en horizontale planken, maar tegen de oever van de sloot **102C** tussen nummers 58 en 60 werd een stuk vlechtwerkwand gevonden (*afb.3-81 en -82*). De sloot 202C is ook langer open gebleven dan 102C. Sloot 102C is al in de eerste bewoningsfase (periode 3) opgevuld maar uit de dempingsgrond van sloot 202C kwam nog kera-

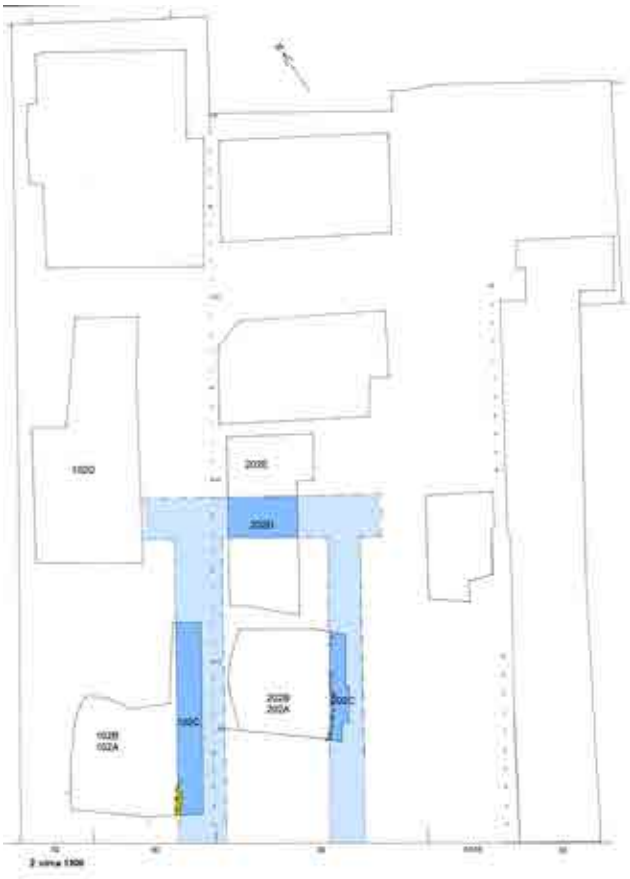

Afb.3-79 Plattegrond van de sporen uit periode 2 (circa 1300-1315/1325).

42 Zie hoofdstuk 9 voor toelichting op de dateringen aan de hand van het vondstmateriaal. Zie ook de bespreking van het steengoed afkomstig uit de ondergrond van het Waagplein, met name uit een pakket dat dendrochronologisch tussen circa 1285/1290 en 1328 is gedateerd, vergeleken met scherp gedateerde vondsten elders, in Bitter/ Roedema 2009, 93-103 bijlage 6.

Afb.3-80 Montage van verschillende opnamen van het zuidprofiel van werkput 5 en 2 (vergelijk afb.3-76a; A-B-C): een doorsnede door twee huisterpen onder Langestraat 58 en 60/62 met sloten.

Afb.3-81 Foto van de stevige plankenwand langs sloot 102C, die blijkens erin aangetroffen keramiek pas in het derde kwart van de 14de eeuw is gedempt, vanuit het noorden gezien.

Afb.3-82 Foto van een stuk vlechtwerkwand langs sloot 102C, door het ineenzakken van de beschoeiing opzij gedrukt en deels bedekt door het uitgezakte kleipakket van de huisterp van Langestraat 60/62.

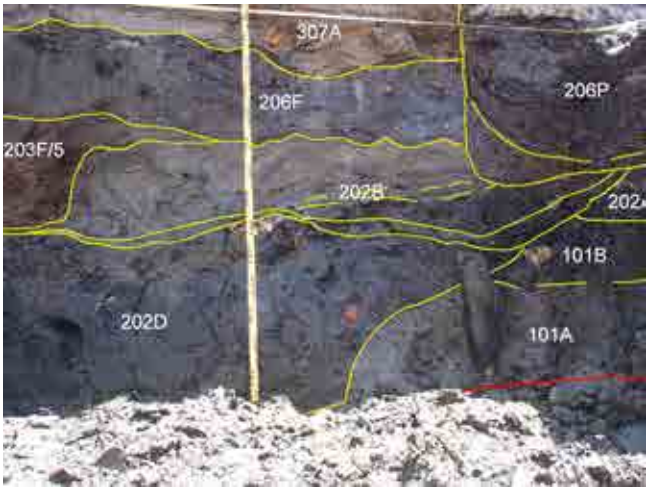

Afb.3-83a-b: a. Aanleg van een klein stukje vlak met sloot 202D, scherp afgetekend door de rulle donkere vulling in de grijze klei van overstromingsdek 101AB, gezien vanuit het noorden, b. doorsnede door sloot 202D en enkele latere ophogingslagen en runkuilen in profiel D (vergelijk afb.3-76b).

Afb.3-84 en 3-85 Aanleg van vlak 9 onder Langestraat 58 met duidelijk zichtbare zoden van grijze en bruine klei in de eerste terpaanleg 102A-102B , vanuit het zuidwesten en vanuit het noorden gezien.

miek uit de tweede helft van de 14de eeuw (periode 5-6). De stevige beschoeiing kan nog van een 14de-eeuwse onderhoudsfase zijn geweest - het hout was helaas ongeschikt voor een dendrochronologische datering.
Tussen 17 en 19 meter van de tegenwoordige rooilijn is een achtersloot **202D** aangesneden (*afb.3-83*). Deze zone van het opgravingsterrein is sterk doorgraven door beerputten, waterputten en kelders, waardoor deze achtersloot slechts in een klein deel van de opgraving werd waargenomen, achter Langestraat 58. Het lijkt aannemelijk dat de achtersloot ook doorliep achter Langestraat 60-62.

De beide terpen zijn verschillend aangelegd. Bij Langestraat 60-62 is eerst een lage heuvel opgeworpen met grote kluiten licht- en donkergrijze klei **102A** met het hoogste punt op 0,4 m-NAP met daarop een flinke ophoging van partijen bruine klei **102B** tot ongeveer 0,2 m+NAP (*afb.3-84 en 3-85*). Vanaf dit niveau zijn de eerste sporen van periode 3 ingegraven. Bij Langestraat 58 is er een dunnere eerste laag grijze klei **202A** aangebracht tot 0,6 m-NAP met daarop een aantal lagen **202B** van overwegend bruine klei tot een eerste loopniveau op 0,3 m+NAP, waarin de sporen uit periode 3 zijn aangebracht. Deze hoogten zijn het hoogste punt aan de tegenwoordige straatkant. Van aanvang af was er noordwaarts vanaf de Langestraat een aflopende helling. De achterzijden van de terpen zijn later doorgraven door de vele putten en kelders. Het oudste loopniveau liep vanaf de straatkant over de eerste 10 meter al zo'n 30 tot 50 cm af. Ook liepen de lagen naar weerszijden af richting de tussensloten en de hele aanleg had daardoor een soort kussenvorm. Overigens is dit nog versterkt door zetting vanwege de later gebouwde bakstenen huizen. In het achterterrein achter de achtersloot **202D** is ook een ophoging aangebracht (**102D** bij Langestraat 60-62 en **202E** bij Langestraat 58) bestaande uit een pakketten grijze en bruine kleikluiten, in eerste aanleg tot ongeveer 0,3 m-NAP op 20-25 meter vanaf de straat en nog twee decimeter lager op 35 meter (zie *afb.3-76*: het Westprofiel van werkputten 1 en 2). Naar achteren toe zijn de partijen grond van deze ophoging soms dakpansgewijs neergestort (*afb.3-86*). Het is niet helemaal zeker of dezelfde soort klei hier ook betekent dat het uit dezelfde periode dateert. De oudste sporen die op het achterterrein zijn gedocumenteerd, kunnen niet scherper gedateerd worden dan in de eerste helft van de 14de eeuw (periode 3 t/m 5). De enige accurate datering heeft de waterput **104Q** met een dendrochronologische datering van de gebruikte tonnen na 1320.

Afb.3-86 Profiel in het achterterrein van Langestraat 60 (tegenover coupe i) met dakpansgewijs gestorte ophogingspakketten van laag 104B (het noorden is links).

Later in de 14de eeuw is op het oostelijke erf aan de straatkant de bovengrond deels afgegraven en de grond werd naar achteren verplaatst om het bouwterrein te verbreden met een pakket gemengd zand, klei en looiafval (**206F**).

Een nieuwe visie op het ontstaan van de Langestraat

De relatief late datering van de oudste bewoning langs de Langestraat heeft grote implicaties voor de reconstructie van de oudste stadsontwikkeling. De Langestraat blijkt dus pas van omstreeks 1290/1300 te dateren en de zogenaamde 'dijk van Alkmaar naar Bergen' uit circa 1200 moet elders hebben gelegen. Ook zullen de Alkmaarders die in 1254 de stadsrechten ontvingen van graaf Willem II, nog niet aan de Langestraat of Houttil hebben gewoond!
De alternatieve optie voor de 'dijk van Alkmaar naar Bergen' is langs de Koningsweg, zoals al tien jaar geleden gesuggereerd door mijn collega Rob Roedema (*afb.3-87*).[43]

Een datering van de eerste aanleg kort voor 1300 hebben we in 2003 en 2005 ook gevonden voor de sterk opgehoogde terreinen rond de Mientgracht, zowel aan de kant van het Waagplein[44] als bij de Voordam.[45] Met dendrochronologisch onderzoek zijn de eerste bouwfasen aan beide zijden van het water gedateerd rond 1280-1290.
Ik vermoed nu dat er sprake is van een gestichte havenaanleg uit de tijd van Floris V. Floris wist in 1282 en 1288 de opstandige Westfriezen te bedwingen. Hij liet daarna rond het gebied vijf burchten bouwen of verbouwen. Deze stonden allemaal bij sluizen in de Omringdijk en beheersten met name de waterwegen. Bij Alkmaar stond toen al een ouder grafelijk kasteel, de Torenburg, waar de baljuw van Kennemerland als hoogste regionale ambtenaar van de graaf zetelde. Alkmaar lag strategisch gunstig op de samenkomst van twee waterwegen uit het zuiden en de rivier de Rekere naar het noorden.

De Langestraat zal aanvankelijk slechts een verbindingsweg zijn geweest tussen de oude kern bij de kerk en de nieuwe haven. Dat verklaart de wat ongeordende eerste bewoningsfasen langs de Langestraat met percelen van wisselende breedte. En de concentratie van grote bakstenen huizen rond 1300 bij de Houttil. Alkmaar stelde dus ten tijde van de stadsrechten van 1254 nog heel weinig voor. De handelsplaats was blijkbaar toen nog lang niet hersteld van de watersnoden van driekwart eeuw eerder.

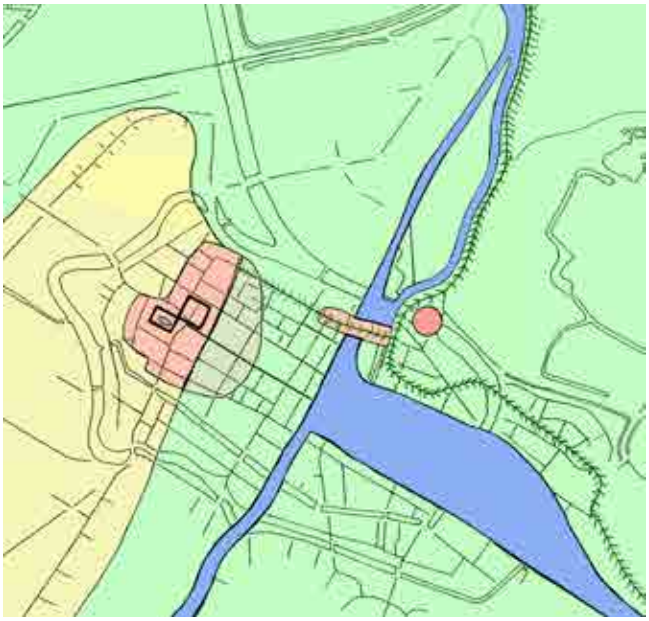

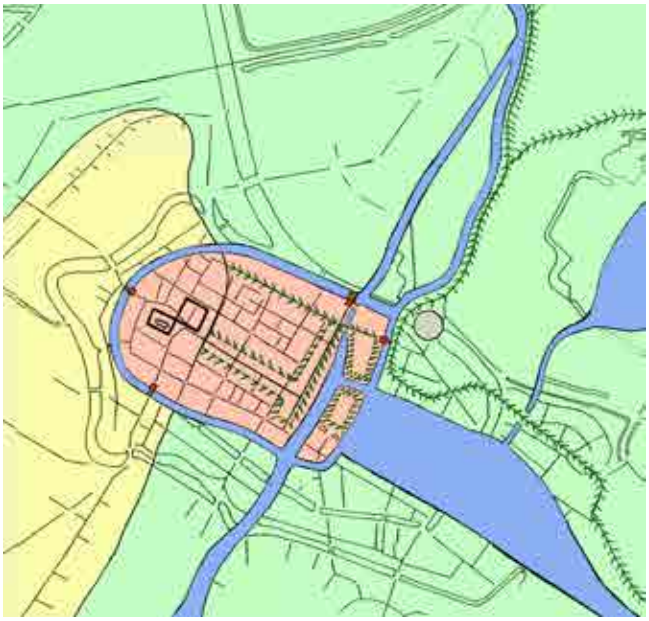

Afb.3-87a-b Reconstructie van Alkmaar rond 1254 en rond 1350 volgens nieuwste inzichten: geel strandwal, groen klei-veengebied, rose de stad omgeven door vastgrachten met muren, wallen en poorten, groen de opgravingslocatie 15LAN. De lijnen met haakjes zijn de dijktracés van de 12de-eeuwse Geestmerambachtdijk (rechts) en van de 'dijk van Alkmaar naar Bergen' uit circa 1200 (in de stad). De cirkel is de locatie van kasteel Torenburg, dat vóór 1360 al is afgebroken. Tekening Peter Bitter.

43 Deze suggestie is ook als onderzoeksvraag, met twee alternatieve reconstructiekaarten, in 2009 opgenomen in de Gemeentelijke Onderzoeksagenda Archeologie (raadsnota 'Authentiek door dynamiek', door de raad vastgesteld september 2009, bijlage 5).
44 Bitter 2009.
45 Jacobs 2007.

3.4.3 Een 14de-eeuwse leerlooierij annex schoenmakerij

Een leerlooierij - algemene toelichting op de bedrijfstak

Op de onderzoekslocatie verwachtten we wel minstens één stadskasteel of iets dergelijks te vinden. Dat kwam niet uit, want tot onze grote verbazing vonden we een leerlooierij, die actief was van omstreeks 1300 tot begin 15de eeuw. Het is een ambacht dat veel overlast veroorzaakte en dat je hier totaal niet zou verwachten.
Voor de oprichting van de looierij werd de middelste terpsloot **102C** gedempt, maar de kavelstructuur van twee erven bleef gehandhaafd. Op de westelijke terp verrees bebouwing en er omheen kwamen alle looikuilen. Op de inrichting van het terrein wordt straks nader ingegaan, maar eerst wordt de technologie van dit bedrijf nader bekeken.

De opgraving heeft unieke informatie opgeleverd over de organisatie en technologie van deze leerlooierij. Deze verschilden nog aanzienlijk van de looierijen uit later eeuwen, waarover veel meer bekend is. Er is ook een grote hoeveelheid leerresten bij gevonden, waarbij opvalt dat het uitsluitend rundleer betreft. Ook de erbij verzamelde hoorns zijn alle van rundvee afkomstig, terwijl hoorns van geiten en schapen ontbreken. In het archeobotanisch onderzoek van de monsters uit sporen van de looierij zijn evenwel haren aangetroffen van zowel rund als van geit.
Er bestond vanouds een onderscheid tussen bruin of zwart leer afkomstig van rundvee (en ook wel paarden en herten) en witleer vooral van geit en schaap. De eerste categorie werd gelooid met 'run', gemaakt van gemalen eikenschors waaruit opgelost in water de looistof tannine vrijkwam. Voor de tweede categorie gebruikte men plantaardige grondstoffen en vooral aluin, een witte steensoort uit het Middellandse Zeegebied.[46] De geitenharen zijn de enige aanwijzingen voor het witlooien. De aangetroffen sporen lijken alle gerelateerd aan het looien van rundleer. Daarbij moet echter wel worden aangetekend dat niet geheel kan worden uitgesloten dat er ook witlooierij heeft plaats gevonden, omdat deze tak van looien uitsluitend met bovengrondse kuipen werkte en daardoor amper archeologische sporen in de bodem naliet.[47]
In de volgende paragraaf worden eerst enkele bekende technische aspecten van het looien van rundleer toegelicht voordat de specifieke kenmerken van de opgegraven Alkmaarse looierij worden besproken.

De technologie van leerlooien

Van de bedrijfsvoering van pre-industriële leerlooierijen is het meeste beschreven in een paar verhandelingen over ambachten en nijverheid uit de tweede helft van de 18de eeuw, zoals de befaamde *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* die werd samengesteld door Denis Diderot en Jean le Rond d'Alembert.[48] Een waardevolle bron is ook het boek over '*De leerlooijer, leertouwer, wit- en zeemlooijer of Verhandeling over de bereidingen der dierlijke huiden tot allerhande zoorten van leeren*', samengesteld door de Amsterdamse apotheker Petrus Johannes Kasteleijn in 1789. Hij maakte daarbij gebruik van een manuscript van een zekere 'heere Cnoop' en enkele buitenlandse publicaties.
De gereedschappen en inrichting van looierijen staan afgebeeld op diverse 18de- en 19de-eeuwse prenten. De looierijen hebben halfopen bedrijfsruimten vanwege de hoognodige ventilatie bij het ontharen en ontvlezen en bij het verwerken van het scherpe tot poeder vermalen eikenschors. Inpandig zijn grote ronde houten looikuipen in de bodem ingegraven met aan de bovenzijde een bakstenen kraag. Ook worden losse houten kuipen gebruikt voor het werken met kalkmelk. Bij het looien is veel water nodig voor de diverse baden in de kuipen en vooral ook stromend water voor het spoelen van de huiden in verschillende fasen van de bewerking. Looierijen bevinden zich om die reden steevast aan de waterkant en doorgaans vestigen ze zich aan de rand van de stad. Ze veroorzaken immers een enorme stankoverlast en watervervuiling.

Hoewel de tekst soms warrig is en slecht geredigeerd, geeft Kasteleijn een gedetailleerd beeld van het ambacht in zijn tijd, met extra aandacht voor typisch Nederlandse aspecten en verschillen met het buitenland, vooral met Duitsland en Engeland. Mede daardoor is het een belangrijke aanvulling op de bekende paragrafen over leerlooien in de *Encyclopédie* van Diderot en Le Rond d'Alembert (*afb.3-88 en 3-89*).
Kasteleijn maakt onderscheid tussen verschillende kwaliteiten rundleer maar gebruikt daarvoor allerlei termen door elkaar. 'Zoolleer' is stevig en van goede kwaliteit vooral als het leer van ossen is, maar 'twijfelaars' zijn matig. Voor het stevigste leer gebruikt hij verderop de term 'tuighuiden' en het zachtste en dunste is 'overleer', waarbij hij een onderscheid maakt tussen overleer van 'pinken en zuigers' en overleer van kalveren, bokken en schapen.[49] De term overleer is vermoedelijk een synoniem voor het soepele bovenleer van schoeisel, tegenover het stugge zoolleer.

46 Aluin bevat de werkzame stof kalium-aluminium-sulfaat. Tot de val van Constantinopel in 1453 werd alle aluin geïmporteerd uit Klein-Azië. Daarna werd in de vraag voorzien door de aluinmijn Tolfa bij Rome (Jenisch 2008).
47 Vergelijk een looierij in Gent, waar veel geitenleer bij het afval werd aangetroffen maar behalve mogelijke oventjes voor verfbaden geen spoor werd terug gevonden van het witlooien (Ervynck 2018).
48 Zie Diderot/ Le Rond d'Alembert 1750-1772 Tomé XV, p.889-892: 'Tanner' (plus korte toelichtingen bij termen voor gereedschappen in andere delen), aangevuld met gravures in de laatste delen van de encyclopedie.
49 Het verschil dat hij maakt tussen 'zuiger en 'kalf' is vermoedelijk dat het kalf een pas geboren dier zou zijn. Overigens gebruikt hij verderop de term 'enter' in plaats van 'pink' en beide hebben (tegenwoordig) de betekenis van éénjarig rund.

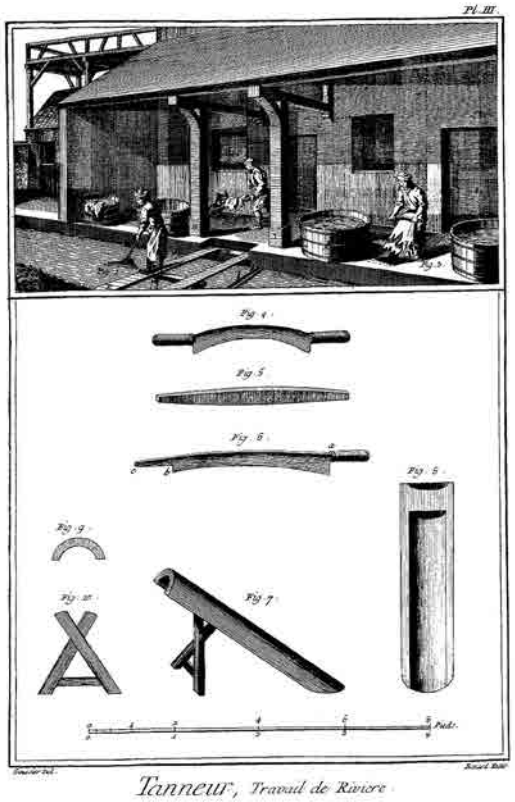

Afb.3-88 Het ontharen en ontvlezen met losse kuipen (nr.3) en met schrapers en messen (4-6) op de looibok (7-10), gravure door Robert Bénard naar tekeningen van Louis-Jacques Goussier in deel 15 van de 'Encyclopedie' van Diderot en Le Rond d'Alambert uit 1751/72.

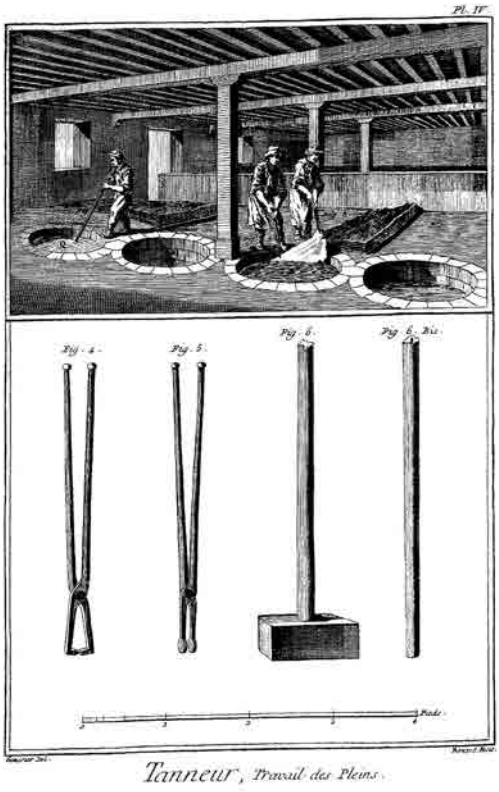

Afb.3-89 Looien in gemetselde ondergrondse kuipen met gereedschappen, gravure door Robert Bénard naar tekeningen van Louis-Jacques Goussier in deel 15 van de 'Encyclopedie' van Diderot en Le Rond d'Alambert uit 1751/72.

Hieronder volgt een samenvatting van de procedés die Kasteleijn in 1789 heeft beschreven. In andere publicaties worden overigens allerlei onderling afwijkende termijnen en details geschetst.[50]

De huiden worden door de looier ofwel vers als 'groene huiden' bij de slachter opgehaald, of ze zijn na de slacht voor een langere bewaartijd geconserveerd met zout, dat vóór de behandelingen eerst moet worden uitgespoeld. In de 18de eeuw worden ook gedroogde huiden geïmporteerd uit het buitenland, zoals de 'Westindische' van Zuid-Amerikaanse herkomst.

De huiden worden aangevoerd met de hoorns en een stuk schedeldak er nog in (*afb.3-90*). De contemporaine literatuur vermeldt hier geen reden voor, maar de looier kan waarschijnlijk aan de hoorns beoordelen welk geslacht en leeftijd het dier heeft en voor sommige soorten kan ook worden bepaald of het ossen betreft.[51] Deze laatste zijn gewild vanwege het steviger en dikkere leer.

Na het verwijderen van de hoorns worden de huiden gedurende een paar dagen grondig gespoeld, waarna een behandeling volgt met een kalkoplossing in water, die door onderzoekers ook wel is omschreven als 'kalkmelk'. De huid wordt ermee ingesmeerd en in een bad ondergedompeld. Tussentijds worden de ruwe huiden regelmatig uit de kalkmelk gelicht om aan de opzwelling de inwerking te beoordelen en eventueel het bad te verversen. Dit procedé duurt volgens Kasteleijn voor 'twijfelaars' 3 tot 5 weken met een wekelijkse controle, maar voor het stevige leer van 'ruggen' kan de behandeling oplopen tot enkele maanden met meerdere controles.[52] Wanneer de haren beginnen los te laten, wordt de huid uitgeno-

50 Vergelijk bijvoorbeeld de publicaties van Blonk e.a. 2020 hst.10, Huiskamp 2019; Ervynck 2018; Demiddele 2014; Burns 2012; Vermunt & Van der Kallen 2012, 74-79; Clazing 2010; Jenisch 2008; Lehmkuhl & Mulsow 2005.

51 Voor archeozoölogisch onderzoek van hoornpitten op rundersoort, geslacht, leeftijd en evenutele ossen zie o.a.: Prummel 1978; Van Wijngaarden-Bakker 1992; Van Dijk 2007.

52 Kasteleijne 1789: op p.6 noemt hij de behandeling van de 'twijfelaars', op p.8 een ingewikkeld verhaal over de 'ruggen' die bij vorst eerst 8-10 weken in de kalk moeten weken om daarna achtmaal om de 14 dagen te worden 'in- en uitgeslagen' of eerst viermaal om de 14 dagen en dan zesmaal om 8 dagen. Blonk 2020, 146, licht toe dat het in kalk weken van huiden enkele dagen tot 5 weken duurt.

men en gespoeld en op de looibok uitgespreid om te worden onthaard en ontvleesd met een tweehandig schraapijzer en een vleesmes. Deze handeling is iconisch voor het looibedrijf en op talloze afbeeldingen vastgelegd, want -in de woorden van Kasteleijn- dit vergde 'oplettendheid, behendigheid en kragt' omdat men hierbij een huid al snel kan beschadigen. De meesterknecht snijdt op een houten tafel ook 'het afval of dunne buikleer, de voorpooten, een gedeelte der achterpooten, benevens den kop' af, zodat de 'Rug' overblijft. Dit 'afval' wordt overigens ook nog gelooid, tot een minderwaardige leersoort. Het looien gebeurt door de huiden in de kuip te stapelen met droge laagjes gemalen eikenschors ertussen, waarna water wordt toegevoegd. Dunnere huiden van kalveren, pinken en (jonge) koeien krijgen nog een voorbewerking door onderdompeling in uitgelooide oude run ('kif') of in een sterk verdunde oplossing van verse run ('laaf'). Het stevigste leer ('tuigleer') gaat vóór de run nog drie dagen in een oplossing van hoendermest in water ('konfijt') om de inwerking van de kalk te stoppen en de poriën van de huid te openen. Het wordt dan één tot tweemaal daags gecontroleerd totdat het leer egaal 'mat' is geworden.[53] Na spoeling volgt ook voor dit kwaliteitsleer een voorbehandeling met laaf.
De meeste huiden krijgen drie gangen in de run: een 'eerste run' dik bestrooid op de nerfzijde van 4, 6 of 8 weken, dan eruit gehaald en afgeklopt; de tweede run is minder dik bestrooid op de vleeszijde en duurt 8, 10 of 12 weken; de derde run op de vleeszijde is weer minder sterk en neemt 4 tot 6 maanden. De zwaarste huid krijgt nog een vierde run van 5 of 6 maanden, tot 'gaar'. Zo uitgerekend duurt het looiproces dus, afhankelijk van de zwaarte van de huid, vanaf 7 maanden tot anderhalf jaar. Diderot en Le Rond d'Alembert vermelden zelfs een optie voor een vijfde run en komen dan op een looiproces van twee jaar voor de dikste huiden. En daar gaat in de beschrijving van Kasteleijn nog een kalk-behandeling van een maand of drie, vier aan vooraf.

Volgens Kasteleijn was de toepassing van kalk typisch voor Nederland (eind 18de eeuw), terwijl in Duitsland en Engeland niet met kalk maar met zout werd gewerkt. Diderot en Le Rond d'Alembert melden dat in Frankrijk naast kalk of zout ook gerst werd gebruikt en in Saint-Germain-en-Laye werd nog een vierde methode gehanteerd door verhitting in een soort rookhok. Anderen noemen ook het gebruik van as of potas, al dan niet met kalk gemengd.[54] Sommigen noemen ook gebruik van dierlijke mest, hondepoep of van menselijke urine, maar de bewijsvoering laat vaak te wensen over.[55] Kasteleijn schetst hoe in het buitenland in plaats van met eikenschors ook werd gelooid met berkenschors, soms vermengd met 'zwelpap' gemaakt van 'schroot van gerst'.[56] Hij geeft verder een lijst van allerlei andere plantaardige stoffen die toen in het buitenland werden toegepast.

De Vlaamse onderzoeker Hendrik Demiddele verrichtte een archeobotanisch onderzoek bij een opgegraven looierij in Kortrijk.[57] Hij beschrijft dat de run in de opeenvolgende fasen in telkens dunnere lagen werd opgebracht maar ze werd ook vermalen tot een verschillende grofheid en als lagenpakket tussen de huiden gedaan. Zo konden bij een run tussen elke

Afb.3-90 Leerlooier aan de looibok, met op de achtergrond een leertouwer trappelend in een kuil met vlechtwerkwand, houtsnede van de zwitserse tekenaar Jost Ammann uit zijn 'Ständebuch' uit 1568. De ruwe huiden over de dakbalk zijn aangeleverd nog met de hoorns erin.

53 Blonk 2020, 147, meldt dat na de kalkbehandeling de huiden grondig gespoeld werden en daarna de poriën geopend werden door de huiden te beitsen met hondenmest of duivenmest, of schraal bier of urine. In Engeland was het gebruikelijk om hiervoor duivenmest te gebruiken (Demiddele 2014).
54 Zie b.v. Jenisch 2008. As is ook opgegraven bij looierijen in het Duitse Einbeck (Heege 2006, 215-216) en Stade (Lüdeke 2006, 225-226).
55 Voor wat betreft menselijke urine is er wel een bijzondere casus in Bergen op Zoom, waar naast een 15de-eeuwse looierij een kuil werd opgegraven waarin 97 vrijwel complete rood aardewerken pispotten waren gedeponeerd (Vermunt/ Van der Kallen 2012, 79).
56 Procedés met gerst worden ook beschreven door Demiddele 2014.
57 Demiddele 2014 (vindplaats Kortrijk, hoek Overleie- en Rekolettenstraat 2010-2011). Na correspondentie over zijn artikel in de West-Vlaamse Archeokrant nr.81 zond hij me aanvullende informatie van een door hem uitgevoerd miscroscopisch onderzoek van Niet-Pollen-Palynomorfen, microfossielen in preparaten voor pollenonderzoek (Demiddele 2014b). Waarvoor mijn hartelijke dank.

twee huiden wel drie lagen dik eikenschors worden aangebracht met een oplopende grofheid. Verder kon er in de run een bijmenging worden gedaan van kalk of gerst. Schors van jonge eiken, liefst nog geoogst in april, gaf het hoogste rendement aan tannine, terwijl de schors bij dood hout van gekapte bomen erg lastig was af te nemen. Overigens herstelden de jonge eiken voldoende om na enkele jaren nogmaals schors te kunnen oogsten.
Volgens Demiddele kan het gebruik van denneschors in Duitsland ('Tanne') zelfs de oorsprong zijn van de Franse en Engelse termen voor looien: 'tanner' en 'to tan'. In de looierij in Kortrijk bleek naast eikenschors gebruik te zijn gemaakt van schors van berk en wilg, bladeren van berken en wilgen, alsmede twijgjes van wilg, iep, linde, esdoorn, hazelaar en es. In Nederland werd in de looibakken van een looierij in Middelburg naast eikenschors ook schors van populier en iep gevonden en versnipperd hout van eik, beuk, iep, fijnspar, grove den, populier en wilg.[58] Naar aanleiding hiervan is ook onderzocht of de opgegraven Alkmaarse runkuilen meer looistoffen bevatten dan alleen gemalen eikenschors – hierop wordt straks terug gekomen.

Als de huiden uit de run komen, moeten ze nog worden afgewerkt door de leertouwer. De benaming van dit vak is afgeleid van de betekenis van 'touwen' als 'trappen' oftewel met de voeten kneden en pletten van het leer (*afb.3-91*).[59]
Kasteleijn schetst hoe de leertouwer de huiden afwerkt van stugge gelooide vellen tot soepel en vlak leer. Dit gebeurt door het te stampen met 'trapschoenen' (niet nader omschreven term bij Kasteleijn). Op afbeeldingen is overigens meestal te zien dat de leertouwer de huiden bewerkt met de blote voeten. De vleeszijde wordt na deze acties op een vlonder aan het water met een bezem stevig afgeboend, daarna op de 'brede boom' gelegd en aan de vleeszijde 'met een stootmes zuiver afgestooken'. De nerfzijde wordt met een 'stootstaal' of een 'stootsteen' geglad en effen gestreken.[60] Het stevigste leer, bestemd voor tuig-, zadel- of riemleer, wordt ingesmeerd met 'zwart' uit de 'zwartpot'. Kasteleijn vermeldt niet waaruit deze stof bestaat maar het kan zijn gemaakt door roestige spijkers te weken in verschaald bier.[61] Tenslotte wordt het leer soepel gemaakt met heldere vistraan, eventueel vermengd met lijnolie. Anderen noemen ook dierlijk vet - vandaar dat in Vlaanderen de leerlooiers bekend staan als de huidenvetters.
Het leer gaat vervolgens naar de diverse gespecialiseerde ambachtslieden.

Afb.3-91 De leerbereider, door Jan Luyken in zijn 'Spiegel van het menselyk bedryf' uit 1694. Centraal staat de leerlooier werkend op de looibok, linksachter kneedt en stampt de leertouwer de gelooide huiden plat, rechtsachter wordt het leer nabewerkt met een spons met olie of vet, middenachter worden producten aan- of afgevoerd over het water.

Overigens zijn er ook bijproducten van de looierij die naar andere ambachtslieden gaan. De hoorns kan men een paar dagen laten rotten om daarna de grondstof hoorn van de hoornpit te trekken - dat laat trouwens geen sporen na en valt dus aan opgegraven hoorns niet te zien. Vetresten gaan naar lijmmakers en het afgeschraapte haar wordt gewassen om te gebruiken voor de vulling van kussens en matrassen. Tenslotte wordt oude run in emmers gedroogd tot 'runkoeken' om nog als brandstof te kunnen gebruiken (*afb.3-92c*).

58 Van Rijn/ Van Haaster 2001.
59 Ervynck (2018) wijst op de etymologische overeenkomst met het Engelse 'tawing' dat wordt gebruikt voor het looien van huiden zonder tanninen. Hij plaatst vraagtekens bij de vertaling van veel voorkomende termen bij looiactiviteien en oppert dat de termen 'touwen' en 'huidenvetten' een minder specifieke betekenis kunnen hebben gehad, mogelijk voor looiers in het algemeen.
60 Zie Blonk 2020, 151-153, voor een toelichting op de verschillende gereedschappen: een recht schaafmes voor het uitdunnen en gelijkmaken van de te looien huid, een bot haakmes of stootmes met gebogen snede voor het afstoten van de haarresten, een scherp vleesmes met gebogen snede voor het wegsnijden van vleesresten, een blancheermes voor het blootleggen van gelooid blank leer en een slichtmes voor het slichten (rekken, vlak maken) van gelooid leer, een benen leergladder.
61 Blonk e.a. 2020, 153.

Afb.3-92abc Leerlooiers afgebeeld in het 'Hausbuch der Mendelschen Zwölfbruderschaft' uit Neurenberg (https://hausbuecher.nuernberg.de), waarin de ingetreden ambachtslieden zijn getekend: a-b. uit circa 1425 en 1609 een looier met haalmes en looibok naast een kuip met een witte huid erin kennelijk in kalkmelk ondergedompeld, c een leerlooier die bruine huiden vertrappelt in een kuip terwijl een huid uithangt aan een plank met 'runkoeken'

Afb.3-93a-b Leertouwer bezig om gelooide huiden met een mes af te werken en een schoenmaker die een schoenonderdeel uit een rechthoekige lap leer snijdt, uit het Hausbuch der Mendelschen Zwölfbruderschaft' uit Neurenberg (https://hausbuecher.nuernberg.de), resp. uit 1488 en circa 1425.

Onderzoek naar middeleeuwse looierijen

De werkwijzen van de leerlooiers waren in de 13de-15de eeuw in hoofdlijnen hetzelfde als in later tijd, maar er waren toch ook enkele verschillen. Dat is al zichtbaar op de beroemde afbeeldingen van ambachten in het '*Hausbuch der Mendelschen Zwölfbruderstiftung'* waarin van de 15de tot de 19de eeuw de broeders met hun ambacht zijn afgebeeld waaronder leerlooiers, leertouwers en schoenmakers (*afb.3-92ac en -93ab*). Zo is er geen grote houten looikuip te zien op de tekeningen maar een losse houten kuip, zowel bij de afbeeldingen van het ontvlezen/ontharen op de looibok (*afb.3-92ab*) als van het trappelen door de leertouwer (*afb.3-92c*).

Archeologische publicaties over middeleeuwse leerlooierijen zijn relatief zeldzaam, ook in het buitenland.[62] Zelfs is er discussie over de archeologische herkenbaarheid van looierijen wanneer ze anders zijn ingericht dan met de grote ronde kuipen.[63] Bij opgravingen worden ingegraven ronde houten looikuipen, al dan niet met een bakstenen kraag, regelmatig aangetroffen. Ze zijn vaak waterdicht gemaakt door een tevoren aangebrachte buitenschil van klei. De vroegste opgegraven kuipen van dit type dateren al uit de 13de eeuw.[64] In een recente opgraving bij de Huidenvettershoek in Gent werd tevens geconstateerd dat de meeste waren gebouwd in 'batterijen' van drie kuipen naast elkaar.[65] In andere looierijen zijn er tegelijkertijd soms 2 of 4 ronde looikuipen.[66] Ze dienden niet

62 Onlangs is een overzicht gemaakt van 28 recente opgravingen van leerlooierijen (Blonk e.a. 2020 hst.10) met o.a. een synthese van de aangetroffen resten en de technologie.

63 Naar aanleiding van een symposium over de herkenbaarheid van looierijen hield de Archeological Leather Group een symposium, waarvan verslag is gedaan in Thomson/ Mould 2011.

64 Ronde houten looikuipen uit de 13de eeuw zijn o.a. gevonden in België in Gent Huidenvetterskaai (Vermeiren/ Bru/ Ervynck 2018), in Duitsland in Stade (Lüdeke 2006, 225-226), Greifswald (Lehmkuhl/ Mulsow 2005) en Konstanz (Röber 2006, 337-338).

65 Vermeiren/ Bru/ Ervynck 2018.

66 Huiskamp 2019, 72-77 noemt tenminste twee gelijktijdige ronde looikuipen voor de 15de-eeuwse looierijen van Mechelen Blaasbalgstraat, Bergen op Zoom Moeregrebstraat en Geweldigerstraat en Zuivelplein.

alleen voor het looien met run want ze eindigden in een latere gebruiksfase soms als kalkkuipen. Door het uitharden van de kalk waren ze daarna echter ongeschikt als runkuipen. Archiefbronnen over leerlooierijen in Amersfoort vermelden dat een looierij soms beschikte over 3 looikuipen en 1 kalkkuip, of een enkele keer precies het dubbele.[67] Middeleeuwse kuipen die geheel uit baksteen zijn opgetrokken, zijn zeldzaam en uit de 14de eeuw o.a. bekend uit Bergen op Zoom.[68]

In eerder tijd werd er echter ook op geheel andere wijze gelooid, niet in ondergrondse kuipen maar in eenvoudige kuilen in de grond. Dergelijke ingegraven looikuilen zijn in Nederland aangetroffen in Sneek uit de eerste helft 13de eeuw, in Kampen rond 1300 en in 's-Hertogenbosch op drie vindplaatsen tussen 1300 en 1500.[69] Ze zijn ook wel bekend uit het buitenland.[70]
Deze werkwijze bleek ook in onze 14de-eeuwse looierij in Alkmaar nog te zijn toegepast. De opgraving heeft veel nieuwe inzichten opgeleverd in de toen gebruikte technieken.

Werkwijzen van de 14de-eeuwse Alkmaarse leerlooiers

Van de looiersactiviteiten zijn tal van resten gevonden die informatie geven over de procedés in de looierij: plekken met een dunne laag vette witte kalk, kuilen met schelpgruis, bakstenen vloertjes samen met kuilen met kalk, houten goten, een ronde bakstenen constructie, sporen van de kleipakking onder houten bakken, losse keien die naderhand los in kuilen en ophogingen zijn beland, verspreid aangetroffen runderhoorns en tenslotte een groot aantal kuilen met een vulling van donkerbruine en roodbruine run, met daarin soms kalkplekken of pakketten van leersnippers. De leersnippers zijn niet alleen looiafval want een deel is herkenbaar als schoenmakersafval.
Deze resten zijn pas in de loop van het veldwerk herkend als die van een looierij, nadat de eerste kuilen met run en leersnippers werden gevonden. Toen bleek dat de plekken met 'witte klei' of 'witte as' (in werkput 1 en 2 bij Langestraat 60 en 62) het resultaat waren van de verwerking van kalkmelk. Een 'vreemd soort mest of beer' in sommige sporen kon worden geïdentificeerd als fijn gemalen eikenschors oftewel run. In sommige kuilen werd ook 'mest' waargenomen waarvan achteraf blijkt, dankzij botanisch onderzoek van de monsters, dat dit geen mest was maar gecomposteerd vlasstro.

De resten maken het mogelijk om de procedés in de looierij te reconstrueren. Onderstaand komen eerst stapsgewijs de verschillende fasen aan bod van de verwerking van gevilde huiden tot leer. In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de inrichting van het bedrijfsterrein en tenslotte worden enkele grote veranderingen in het bedrijf omstreeks 1375 geschetst.

Hoorns

De aanlevering van de ruwe huiden gebeurde vanouds met het schedeldak en de hoorns er nog in, zoals op middeleeuwse afbeeldingen van looiers wel is te zien. De slager heeft dan al de rest van de schedel eraf gehakt voor de winning van de hersenen en van beenmerg uit de kaken.
Dit schedeldak wordt door de looier gekliefd tot twee losse hoorns om het kopleer, opgesloten tussen de uitstaande hoorns, er netjes af te kunnen halen (*afb.3-94 en 3-95*). Dit leer is het dikst en krijgt speciale bestemmingen. Zodoende vinden we voornamelijk losse hoorns en slechts zelden de beide hoorns nog aan elkaar.
Er zijn alleen runderhoorns gevonden, geen enkele geitenhoorn. Lisette Kootker heeft de opgegraven hoorns onderzocht (zie *bijlage 5*). Ze blijken te behoren tot twee runderrassen, met de zogenaamde kleine hoorns en de korte hoorns. De geslachtsbepaling is bij deze twee rassen lastig en we hebben statistisch ook beperkingen door de kleine aantallen gevonden hoorns. De hoorns komen van dieren van uiteenlopende leeftijden en opvallend genoeg zijn er slechts een paar jonger dan 2 jaar. Kalfsleer lijkt echter in de duizenden gevonden leersnippers sterk in de meerderheid.
We hoopten op aanwijzingen voor de ossenhandel van de vetweiderij, waarover een enkele 14de-eeuwse bron rept.[71] Maar de ossen zijn in deze collectie hoorns niet herkenbaar.

De bereiding van kalkmelk

Diverse sporen zijn gevuld met een vettige laag witte kalk, afkomstig van kalkmelk. Deze sporen zijn te onderscheiden in resten van de bereiding en resten van de toepassing. De eerste groep bestaat uit kleine ronde tot ovale kuilen van een paar decimeter diep, waarin soms ook resten zijn gevonden van een bekleding van de kuilbodem met vlasstro, dat in de opgraving werd omschreven als 'grasachtig materiaal' (*afb.3-96* t/m *3-99*). Deze ondiepe ronde kalkmelk-kuilen zijn gegraven naast of enkele keren ook dóór rechthoekige bakste-

67 Clazing 2010.
68 Vermunt/ Van der Kallen 2012, 76-79.
69 Zie resp. Ufkes 2008 (Sneek), Barwasser/ Smit 1995 (Kampen), Van Genabeek/ Nijhoff/ Schipper 2019 p.149-150 (Orthenstraat, ca 1300), 285-287 (Vughterstraat 14de-15de eeuw) en 288 (Hinthamereinde, 1350-1500).
70 Looien in kuilen is o.a. gevonden: in Engeland in Beverley in de 11de-12de eeuw en Hull in de 15de-16de eeuw (Evans 2006, 77-78), in België in Aalst in de 12de, 13de en 14de eeuw (Ervynck 2011) en vermoedelijk ook Ninove in de 14de-15de eeuw (Moens e.a. 2011 spreekt in Ninove van kuilen gevuld met 'vrij sterk organische pakketten' en allerlei leerafval) en in Duitsland in Konstanz in de 12de-13de eeuw (Röber 2006, 337-338), in Einbeck in de 13de eeuw (Volker/ Heege/ Teuber 2020, 31-49; in de 14de eeuw vervangen door ronde houten kuipen) en in Güstow in de tweede helft 13de eeuw (Lehmkuhl/ Mulsow 2005), in Frankrijk bij Troyes in de 13de tot 15de eeuw (rechthoekige kuilen/bakken met vlechtwerkwanden: www.inrap.fr/les-tanneurs-medievauc-de-Troyes-5068 21-10-2010).
71 Het aankopen op de voorjaarsmarkt van Alkmaar van tientallen ossen om vet te weiden wordt expliciet al vermeld in de grafelijke rekeningen uit het midden van de 14de eeuw.

Afb.3-94 Twee verschillende runderhoorns uit runkuil 205A/6 (15LAN397).

Afb.3-95 Een stuk kopleer met de gaten van de hoorns uit looiafvalkuil 705A/6 (15LAN511).

Afb.3-96 De met vlas beklede kuil met kalkmelk 104J.

Afb.3-97 De kuil met kalkmelk 103J, met ernaast een van de diverse palen van een gebouw met onduidelijk grondplan.

Afb.3-98a Een coupe door kalkkuil 105xH.

Afb.3-98b Bij het couperen van kalkkuil 105xG is de bekleding van de bodem en wand met vlasstro goed zichtbaar.

Afb.3-99 Bakstenen platform 105xF, met in het midden erbij horende kalkkuilen.

nen vloertjes. Deze werden in de opgraving omschreven als 'haardvloeren' omdat we ze in dezelfde vorm kennen van de vrij liggende haardplaatsen aangelegd in de leemvloeren van huizen met brandbare wanden. Alleen ontbrak op deze vindplaats steeds de haardas die normaliter wordt aangetroffen op en bij echte haardvloeren.
Bij toeval kwam ik op het juiste spoor naar aanleiding van een vraag van een collega van monumentenzorg over de bereiding van mortel door metselaars. Het blijkt dat metselaars hun mortel bereidden door gebrande schelpkalk ter plekke te 'blussen'. Daarbij ondergaat de schelpkalk een chemisch proces: ongebluste kalk (CaO) die is verkregen door het branden van schelpen in kalkovens wordt daarbij met water omgezet in calciumhydroxide ($Ca(OH)_2$).
Er is een eerste fase van het 'droge blussen' waarin de schelpkalk op een planken vloer wordt uitgespreid, met water besproeid en omgeschept. Daarna volgt de 'natte blussing' in een ondiepe rechthoekige bak waar de kalk in een laag water wordt uitgespreid. Daarin laat men de kalk gisten tot het niet meer opborrelt, waarna het flink wordt doorgeroerd met bijvoeging van water tot een dunne brij. Deze laat men uitvloeien in een ondiepe kuil in de grond. In die kalkkuil zakt een groot deel van het water in de grond weg. Het verkregen kalkdeeg kan zo lange tijd bewaard worden. Op den duur wordt de 'kalkdeeg' ook hoe langer hoe beter, doordat ongebluste kalkdeeltjes in de kuil alsnog nablussen.[72]
De bereiding van de kalk staat fraai afgebeeld op de schoolplaat van 'De metselaar' van H.J. van Lummel uit 1862 (*afb.3-100*): de mortelmaker is bezig met de droge blussing van gebrand schelpgruis dat in zakken is aangevoerd, terwijl naast hem de blusbak en bluskuil gereed staan voor de daarop volgende natte blussing. Het verder bereiden van de mortel, door vermenging van de kalk met zand en/of een andere toeslag, gebeurt op een kalkbaan – dit is een laag platte stenen of naast elkaar gelegde planken waarop de grondstoffen met de schop worden gemengd onder toevoeging van water, of in een mortelmolen. Een kalkbaan of een mortelmolen ontbreekt overigens op de schoolplaat.
Waarschijnlijk kunnen de opgegraven baksteenvloertjes met de geassocieerde ondiepe kalkmelkkuilen worden verklaard met een vereenvoudigde methode van bereiding van kalkdeeg uit schelpkalk. Het blussen vond plaats op het vloertje en de kalkdeeg werd daarna in de ondiepe kalkkuil geschoven om na te blussen. Door de kalkdeeg in een losse kuip verder met water te verdunnen verkrijgt men kalkmelk.
Op het oostelijke erf is een grote ovale kuil **205A/6** aangetroffen vol vergruisde schelpen, mogelijk een partij gebrande schelpen die om een of andere oorzaak niet verder verwerkt is en hier gedumpt (*afb.3-101*). Schelpen werden gebrand in speciale kalkovens, die zich in later tijd vanwege het brandgevaar allemaal buiten de stad langs waterwegen bevonden. Hoewel de 14de-eeuwse locaties niet bekend zijn, moeten er toen ook schelpbranderijen zijn geweest ten behoeve van de metselaars. Aan de westkant kwam een flinke kuil **103D** aan het licht die was gevuld met mosselschelpen – de functie ervan is een raadsel (*afb.3-102*).

De toepassing van kalkmelk

De tweede groep sporen met kalkmelk heeft te maken met de toepassing ervan (*afb.3-103 en 4-104*). Er waren op de bodem soms grote plekken vettige witte kalkmelk uitgevloeid van een paar cm dik en meters in diameter. Hier heeft de looi-

72 Een gedetailleerde beschrijving staat in een handboek over bouw- en metseltechnieken van prof. Wattjes voor de Technische Hogeschool Delft: Wattjes 1943, 4-5.

Afb.3-100 De metselaar, schoolplaat van H.J. van Lummel uit 1862. Op de voorgrond rechts is kalk geblust en dit loopt over in een kuil in de grond voor nablussen en opslag. De metselaar mengt de gebluste kalk met water en toeslag (waarschijnlijk zand) op een houten bak om mortel te maken.

Afb.3-101 De rechthoekige vorm van vette grijze klei (206xC) is de bepakking geweest voor een houten looibak. Hij ligt deels op een ovale kuil met schelpen waarvan een randje eronder vandaan komt (voorgrond) en daaronder ligt weer een donkerbruine runkuil (linksvoor).

Afb.3-102 Een grote kuil 103D vol mosselschelpen, voor een onbekend doeleinde verzameld en hier begraven.

Afb.3-103 Een grote plak kalk met daarin een ronde afdruk van de kuip met kalkmelk (spoor 206xB, vanuit het westen).

Afb.3-104 Ronde plekken met kalk 106Q en 106R in het eerste gebouw bij Langestraat 62, zijn afdrukken van een kuip met kalkmelk.

Afb.3-105a-b Molensteen, diameter 63 cm en grootste dikte 6 cm, van een vulkanische steensoort met erg grove structuur, mogelijk voor het malen van run, hergebruikt als fundament onder oven/fornuis 803D (15LAN892). Het is een loper, met aan de bovenzijde naast het gat van de draaispil rechthoekige inkepingen voor de aandrijving (vermoedelijk in een rosmolen).

er dus flink lopen knoeien met de kalkmelk. In deze plekken waren meerdere keren de perfect ronde afdrukken zichtbaar waar een vaatje of kuipje heeft gestaan met een bodem-diameter van 40 tot 60 cm.
Het is de vraag hoe de looier hier te werk ging. In twee tekeningen van looiers in het laatmiddeleeuwse *Hausbuch der Mendelschen Zwölfbruderstiftung* uit Neurenberg staat er naast de looibok een losse grote wijd uitlopende kuip en soms ook nog een klein emmertje (zie *afb.3-93ab*). Deze zullen hebben gediend voor de kalkmelk. Vermoedelijk werden de huiden één voor één behandeld, waarbij één enkele huid een aantal dagen in deze kuip met kalkmelk kan zijn gestopt.

Run

In diverse sporen is run gedeponeerd: in oude runkuilen, waterputten of in grote looi-afvalkuilen (*afb.3-106* t/m *3-113*). Het is een soort houtpulp, een kruimelige roodbruine massa waarin vezelige stukjes schors zitten. Henk van Haaster en Silke Lange van Biax hebben de run botanisch onderzocht (zie het verslag in *bijlage 4*). De vermalen eikenschors is aangetroffen in verschillende grofheid, van gruis van slechts enkele millimeters tot stukjes van 2 tot 6 cm groot.
Er zitten soms ook stukjes van ander hout tussen: versnipperd hout met schors van eik, berk, els, fijnspar, es en wilg en spaanders van eik, els, den, fijnspar en zilverspar.
In een vroeg-14de-eeuwse oven pal naast de looierij vonden we een maalsteen die was hergebruikt als oven-fundering (*afb.3-105ab*). De maalsteen is van vulkanisch gesteente, met een diameter van 63 cm. Hij is erg ruw en lijkt ongeschikt voor het malen van granen. Het is goed mogelijk dat hij van de looierij komt en dat ter plekke de eikenschors ermee werd vermalen. Dat zal wel met een rosmolen zijn gedaan, maar hiervan zijn geen sporen aangetroffen.

Looikuilen

Er zijn in totaal 24 looikuilen gevonden die waren gegraven in de ophogingsgrond en die na de buitengebruikstelling waren gevuld met run en ander looiafval (*afb.3-108* t/m *3-112*). Ze waren steilwandig met een ongeveer vlakke bodem en minstens een halve meter diep. De vulling bestond vooral uit don-

Afb.3-106 Waterput 104Q van gestapelde bodemloze tonnen en naderhand opgevuld met afgedankte run, tijdens het ontgraven van een coupe.

Afb.3-107 Waterput 205B van gestapelde bodemloze tonnen met hoepels van gespleten wilgentenen, naderhand opgevuld met afgedankte run.

Afb.3-108 Drie van de runkuilen in werkput 4: van voor naar achter kuilen 203K/6 en 203L/6 (beide slecht dateerbaar) en 206xG (met duigen van een afgedankte ton, dendrodatering ca/na 1395).

Afb.3-109 Runkuil 203H/5 tijdens couperen (zie afb.3-76b). De rommelige vulling van de onderlaag en zijkanten zou het gevolg kunnen zijn van het minstens eenmaal opnieuw uitgraven van een geleegde runkuil.

Afb.3-110 Runkuil 206M tijdens het couperen (zie afb.3-76b), gevuld met roodbruine run met onderin een schedeldak met beide hoorns, de bovenlaag van vuile grijze klei is een nazakking door inklinken van de run.

Afb.3-111 Runkuil 104N was een diepe ronde kuil met vlechtwerkwand, gevuld met oude run.

Afb.3-112 Runkuil 104P met vlechtwerkwand werd aangesneden bij het graven van het oostprofiel van werkput 2 (vergelijk afb.3-76a profiel D geheel links).

kerbruine en roodbruine 'houtpulp', te identificeren als de run benodigd voor het looiproces. Een enkele looikuil was rond of ovaal maar het merendeel was rechthoekig, met uiteenlopende afmetingen. De meeste waren 0,7 tot 1 meter breed en 1,5 tot 2 meter lang maar er waren ook kleinere en grotere kuilen. In de kleinere kuilen moeten de huiden dubbelgevouwen zijn gelooid of in kleinere stukken versneden. Het is goed mogelijk dat de bodem vaak was bekleed met vlasstro, wat in het veld niet te onderscheiden was van mest of verteerde run – waarover dadelijk meer. Twee kuilen (**104N** en **104P/5**) hadden een vlechtwerkwand als bekleding (*afb.3-111* en *3-112*).
Volgens de schriftelijke bronnen werden de huiden in looikuipen goed vlak gehouden door er planken met keien op te leggen. Verspreid in de ophogingen en soms in andere sporen zijn inderdaad nog kiezels gevonden van 10 tot 25 cm groot, een enkele keer een kei van 40 cm waarvan één zijde zwart was verkleurd door de halve onderdompeling in de run (*afb.3-114*).[73]

Afvalkuilen voor looiafval

Een paar kuilen met looiafval waren meerdere meters groot, met een wisselende diepte van slechts een paar decimeter tot meer dan een meter, met een afgeronde bodem (*afb.3-113a*). Er zat een amorfe vulling in van overwegend vettige bruine grond, kennelijk afkomstig van verteerde run, verrot vlees en vet met soms plukken haar erbij, en leersnippers. De kuilen zijn speciaal gegraven om er de rotzooi van de looierij in kwijt te kunnen. Opvallend is dat deze kuilen zich bevonden in het achterterrein aan de westkant achter Langestraat 62 (**103M/5** en **105Q**) en achterin aan de oostkant achter Langestraat 54/56 (**703A/5**, **705A/6, 705B/6** en **706A**). Een vaag spoor achter Langestraat 52 (**806B/6x**) kan ook nog van zo'n kuil zijn geweest (*afb.3-113b*), met ernaast ook een forse keisteen. Deze speciale afvalkuilen lagen dus aan de buitenranden van het werkterrein van de looierij.

Leersnippers

Er zijn veel gelooide leersnippers gevonden. Een deel ervan is het afval van de leertouwer die bij de afwerking van de gelooide huiden de slechte stukken wegsneed. Het gaat om onregelmatige smalle reepjes en stukken dun en beschadigd leer met rafelige randen, snippers met resten haar, een enkele keer een stuk van een uier of een stuk leer met beschadiging door het opspannen door de leertouwer (*afb.3-115* t/m *3-118*).

Afb.3-113a Achter Langestraat 54/56 werden grote kuilen met looiafval gevonden (706A doorsneed 703A/5)

Afb.3-113b Onder de bedsteekelders van Langestraat 52 kwam een plek tevoorschijn met looiafval en een kleispoor 806B/6x dat lijkt op de sporen van verwijderde houten kuipen 206xC t/m –E.

73 Keien komen uit de insteek van plankenwand 104C (**103L/4**), uit het looiafval waarmee waterput 205B is gedempt en uit ophogingen (**204G/4, 805i/6**).

Afb.3-114 Een paar van de keien die her en der gevonden werden: links uit runkuilen 203F/5 (V384) en 206xG (V346), rechts losse vondst 805E/6 (V866).

Afb.3-115 Leerafsnijdsels van rafelrandjes soms met haarresten, afval van het 'touwen' van gelooide huiden, uit looiafvalkuil 705A/6 (15LAN511).

Tabel 3-A Overzicht van leerafsnijdsels uit verschillende sporen, gedetermineerd door Karin Beemster.

15LAN: afval van leerlooier/-touwer, schoenmaker, schoenlapper

Vnr	spoor	leertouwer		schoenmaker		schoenlapper		
		rundleer	kalfsleer	rundleer	kalfsleer	rundleer	kalfsleer	
384	203F/5 runkuil	29	181	55	86			
165-166	104Q demping tonput	15	183	152	304	1		OPM 1
188	105Q runkuil	5	5	3	2			OPM 2
164	105xi kuiltje			41	72			
511	705A/6 looiafvalkuil	411	1020	569	1195	15	6	
504	705B/6 looiafvalkuil	4	70	25	56			
455	206M runkuil			42	31	1	1	OPM 3
161	106xG runkuil			5	5			OPM 4
314	106xN kuil	2						OPM 5
	TOTAAL N:	466	1459	892	1751	17	7	
	% rund-/kalfsleer	24%	76%	34%	66%	71%	29%	

OPM 1: 1 zool maat 38 (V166, schoenlapper)
OPM 2: met plukken zwart runderhaar (leertouwer)
OPM 3: rolknoop en zool maat 35 (schoenlapper)
OPM 4: ook 1 complete kinderschoen (niet geteld)
OPM 5: twee delen van uiers (leertouwer)

Afb.3-116 Leerafsnijdsels met haarresten, afval van het 'touwen' van gelooide huiden, links uit looiafvalkuil 705A/6 (15LAN511) en rechts uit runkuil 203F/5 (15LAN384).

Afb.3-117 Gelooid leerfragment van een uier, gevonden tussen de afsnijdsels van een leertouwer in kuil 106xN (15LAN314)

Afb.3-118 Een lap gelooid leer met beschadiging van het opspannen, bijvoorbeeld door de leertouwer voor het insmeren met olie of vet, uit looiafvalkuil 105Q (15LAN192).

Afb.3-119 Leerafsnijdsels met strakke rechte randen, schoenmakersafval uit looiafvalkuil 705A/6 (15LAN511).

Afb.3-120 Leerafsnijdsels van een leertouwer (links) en een schoenmaker (rechts) en versneden oud schoeisel (midden) uit runkuil 206M (15LAN455).

Afb.3-121 Leerafsnijdsels van een leertouwer (links) en een schoenmaker (rechts) en versneden oud schoeisel (midden) uit looiafvalkuil 705B/6 (15LAN504).

Een deel van de afsnijdsels is echter niet van de leertouwer maar van een schoenmaker (*afb.3-119* t/m *3-121*). Goed herkenbaar zijn de vele driezijdige snippers waarvan de zijden zijn ingebogen als negatief van de ronde vorm van de uitgesneden schoenonderdelen. Ook reepjes leer met strakke uitgesneden kanten worden tot deze categorie gerekend. De primaire snijpatronen van schoeisel zijn recent diepgaand geanalyseerd door Marquita Volken in haar standaardwerk over '*Archaeological footwear*'.[74] De meest gebruikte basisvormen voor het laatmiddeleeuwse bovenleer hebben min of meer de vorm van een V, een omgekeerde hoofdletter J of een DD (twee aparte stukken voor voorblad en hiel). Zij gaat ervan uit dat een runderhuid efficiënt werd versneden tot schoenonderdelen, met een symmetrisch ingedeeld snijpatroon van de 'rug' met tegenover elkaar de delen van linker- en rechterschoenen. In haar schetsen zou dit moeten resulteren in niet alleen die driezijdige reststukjes met holle zijden die wij ook hebben aangetroffen, maar tevens in vierzijdige afsnijdsels met holle zijden (als het ware stervormig). Deze laatste blijken bij ons materiaal echter te ontbreken. De oorzaak kan zijn dat 'onze' schoenmaker de onderdelen per bestelling afsneed en niet volgens een geordende productie in serie. Op twee vroeg-15de-eeuwse afbeeldingen van schoenmakers in de laatmiddeleeuwse huisboeken van de Mendelschen Zwölfbruderstiftung in Neurenberg lijkt de ambachtsman ook zijn patronen te snijden uit een rechthoekige lap leer in plaats van een hele huid (zie *afb.3-93f*).

Daarnaast zitten er bij het afval ook enkele fragmenten van gebruikte schoenen (*afb.3-120* en *3-121*). Dit zou kunnen betekenen dat de schoenmaker tevens werkte als schoenlap-

74 Volken 2014 (op p.65-72 haar analyse van de basispatronen), gebaseerd op haar dissertatie uit 2012 aan de Universiteit van Lausanne.

per om schoenen te herstellen, maar dat zou dan vooral een dump van versleten en afgedankte schoenzolen hebben opgeleverd en dat is hier niet het geval.[75] Een andere optie is dat oude schoenen werden versneden voor hergebruik van het leer. Een gave dolkschede vertoont geen enkel spoor van gebruik en is wellicht een eigen product. Van een messchede, die minder goed is bewaard, is dit onzeker (zie *hoofdstuk 12 cat.nrs.9-10*).

Duizenden leersnippers zijn gedetermineerd door Karin Beemster (zie *Tabel 3-A*). Van de 1925 afsnijdsels van de leertouwer blijkt maar liefst driekwart van kalfsleer te zijn. De 2643 snippers schoenmakersafval zijn voor tweederde deel van kalfsleer.
De sterke nadruk op kalfsleer zal mede de verklaring zijn voor het lage totale aantal teruggevonden hoorns.

Vlas
Een opmerkelijke ontdekking waren de talrijke resten van de verwerking van vlas (*afb.3-122* en *3-123*). In het veld is dit in veel sporen van de looierij als 'grasachtig materiaal' gezien en bemonsterd. Ook was er een kuil (**203C**) gevuld met zaden van vlas.
De onderzoekers van Biax identificeerden in de monsters overal zaden, vezels en zogenaamde 'scheven' van vlas - dat zijn stukken bast die zijn verwijderd bij het roten en zwingelen voor de vervaardiging van vlasgaren (zie *bijlage 4*). Het is niet ondenkbaar dat de schoenmaker van het vlas zelf zijn eigen naaigaren heeft gemaakt.
Daarnaast komen resten van stro van vlas voor in zowel kuilen met kalkdeeg als in runkuilen. Vlasstro heeft enkele bijzondere eigenschappen waarmee het verschilt van het gewone graanstro. Het wordt tegenwoordig aanbevolen als bodembedekker van paardenstallen, omdat het veel meer vocht opneemt dan gewone stro. Het levert bovendien naderhand weinig afval op omdat vlasstro grotendeels verteert tot compost.[76] Vlasstro moet zeer geschikt zijn geweest als bekleding van de kuilen met kalkdeeg, teneinde de kalk niet te vervuilen met de omringende grond en vanwege de betere waterhuishouding. Het is denkbaar dat vlasstro ook is gebruikt voor de bekleding van de runkuilen, waar het in de monsters talrijk is aangetroffen (en zonder bijmenging van kalkmelk-resten). Het was nadien zover vergaan dat het in het veldwerk moeilijk was te onderscheiden van mest of geheel verteerde run en daardoor niet als zodanig werd herkend tijdens de opgraving.
Vlasstro kan echter ook zijn gebruikt om de inwerking van de run te vergroten doordat een afdekking met stro en mest de bewerking kan hebben laten 'broeien', waarbij een chemisch proces leidt tot temperatuurverhoging en versnelling van de processen.

Afb.3-122 Een pakket vlaszaden in kuil 203C.

Afb.3-123 Een oude schoolplaat over de verwerking van vlas tot touw: middenvoor worden de stengels op de 'braak' gekneusd waarna de stukken bast ('scheven') er worden uitgeklopt door 'zwingelen' (rechts) om vervolgens te worden geschoond en recht getrokken op de hekel (links) en tenslotte getwijnd en gesponnen tot garen (achtergrond).

75 Dit blijkt het geval bij schoenlappersafval uit Mechelen en Ninove – zie Moens 2011; Moens 2015.
76 Zie bijvoorbeeld: www.bokt.nl/wiki/Bodembedekking en www.wrinternational.nl/stalstrooiselpaarden.html

In publicaties wordt geregeld melding gemaakt van de vondst van mest bij looierijen – het is de vraag of dit soms ook om vlasstro gaat en zo ja, of het werken met vlasstro door looiers een algemeen gebruik was.

De inrichting van het bedrijfsterrein van circa 1300 tot 1375 (perioden 3 tot 5)

De resten van de looierij zijn aangetroffen zowel op de terp van Langestraat 60-62 als op die van nummer 58 en achter Langestraat 54/56, mogelijk ook achter nummer 52. Het is zelfs de vraag of het bedrijf zich nog uitstrekte tot buiten de opgraving, bijvoorbeeld aan de westkant onder nummer 64 (nu de winkel van Hunkemöller).
De sporen wijzen op een indeling van het terrein voor verschillende gebruiksfuncties.

Ruimtelijke indeling, ophogingen en periodiseringen

De chronologie is gebaseerd op de stratigrafie, op dendrochronologische dateringen van enkele houtmonsters en vooral op de aangetroffen keramiek. Deze worden in detail toegelicht in *hoofdstuk 9*.
Nadat rond 1300 de terpsloten **102C** en **202D** waren gedempt, kwam er een gebouw op de plek van de westelijke terp. De palenrijen en losse paalsporen laten zich echter moeilijk vertalen in een reconstructie. Maar het is goed denkbaar dat het meestal een halfopen loods was zoals we kennen van de prenten van looierijen. Onder dit dak werden de huiden voorbehandeld met kalkmelk, want alle sporen van deze activiteit bevinden zich in de eerste fasen van het bedrijf op de locatie van Langestraat 60-62. Het gebouw is enkele keren herbouwd.
In een ruime kring eromheen hebben we 24 runkuilen gevonden. Het zullen er veel meer zijn geweest want ongeveer de helft van de ondergrond uit de 14de eeuw is later verstoord. Zoals hierboven al geopperd, zullen de grote kuilen met looiafval achter Langestraat 62 en 54/56 aan de randen van het werkterrein van de looierij zijn aangelegd.

De eerste activiteiten van de looierij (periode 3) vonden plaats op de top van de eerste terpaanleg **102A-B**. De looierij kende daarna meerdere ophogingsfasen. De meeste ophogingen zullen tevens zijn opgebracht om het vervuilde oppervlak af te dekken.
Al vóór de eerste ophogingen **104A** en **204A** was de middelste sloot **102C** gedempt en afgedekt met donkerbruine klei. De sloot **202C** aan de Oostkant werd pas in later tijd opgevuld met donkerbruine klei en wat afval, met onder meer vondstmateriaal van (kort?) na het midden van de 14de eeuw. Later in de 14de eeuw werden de volgende ophogingslagen aangebracht: (**105A-B** en **106xE** aan de Westkant, **206A** aan de Oostkant).
De talrijke sporen die in de opeenvolgende lagen aan de straatkant zijn ingegraven gaan voor een deel ook door en over elkaar heen en komen vanuit verschillende ophogingslagen, waardoor in dit deel van de opgraving een verfijnde stratigrafische volgorde kan worden bepaald. Ter plekke van Langestraat 60-62 hebben opeenvolgende bouwfasen met houten palen elkaar opgevolgd, waarbij de oude sporen telkens zijn afgedekt door een pakket opgebrachte grond. Zo kunnen hier de perioden 3, 4 en 5 worden onderscheiden vanaf het begin van de 14de eeuw. De ophogingsgrond en sporen daarboven zijn ondergebracht in periode 6 en hierin valt de laatste fase van de leerlooierij. Het ermee geassocieerde vondstmateriaal moet gedateerd worden tussen circa 1375 en 1425/1450. Ook zijn er twee dendrochronologische dateringen van hout uit de laatste sporen van de leerlooierij, namelijk delen van een houten ton die is gedeponeerd in runkuil **206xG** met een kapdatum in circa/na 1395 en een houten schot **206L** met een kapdatum in circa 1397. De keramiekdateringen zijn niet haarscherp.
Er zijn echter sporen uit de periode 7, na de leerlooierij, met vondstmateriaal nog van vóór 1450 (zie voor toelichting op de keramiekdateringen ook *hoofdstuk 9*).
Aan de straatkant is er ter plekke van Langestraat 58 een groot aantal sporen van de looierij die elkaar oversnijden. Hoewel de volgorde duidelijk bepaald kan worden, is er geen correlatie met de bouwfasen op het deel van Langestraat 60, omdat de beide erven een eigen ophogingsgeschiedenis hebben. Dat levert dus een minder heldere periodisering op, waarbij diverse sporen niet in één exacte periode te plaatsen zijn maar ruimte is voor eventueel een iets latere periode. Op het achterterrein is de periodisering nog moeilijker te maken vanwege de beperkte gelaagdheid en omdat er in de diverse runkuilen weinig dateerbaar materiaal is gevonden.
Vooral uit de perioden 5 en 6 zijn veel sporen gedocumenteerd. Er is binnen periode 5 en binnen periode 6 soms een verfijnde chronologische volgorde te maken, waarvoor de subperiode-aanduidingen '5x' en '6x' zijn ingevoerd. De dateringen liggen zo dicht bijeen dat sporen uit periode '5x' en '6x' op de ene plek wel eens gelijktijdig kunnen zijn geweest met die van '5' en '6' enkele meters verderop.

'Gebouw 1' (periode 3)

In het zuidwestelijke deel van de opgraving zijn er in het onderste vlak tientallen ingeheide palen gedocumenteerd (*afb.3-124* t/m *3-125*). Er is geen duidelijk patroon in te ontdekken, behalve langs de Westkant een rij stevige ronde palen van 20-25 cm dik (**103A**) die min of meer in elkaars verlengde staan (*afb.3-125*). Her en der staan even zware palen ook in de rest van het vlak maar er is geen gebouwplattegrond in te herkennen. Aan de oostkant is er ook een met klei gedempte langgerekte kuil **103C** die wellicht de rand van een werkplek markeert. Enkele zware palen **103C** die op deze plek zijn ingeslagen bevinden zich ongeveer op gelijke hoogte met de palen aan de Westkant en horen vermoedelijk bij hetzelfde gebouw. Er zijn geen paalsporen aanwijsbaar van de voor- en achterzijde van dit bouwsel maar die kunnen zich ook buiten de opgegraven werkput hebben bevonden.

Afb.3-124 Plattegrond van de sporen uit periode 3 (circa 1300/1315-1325).

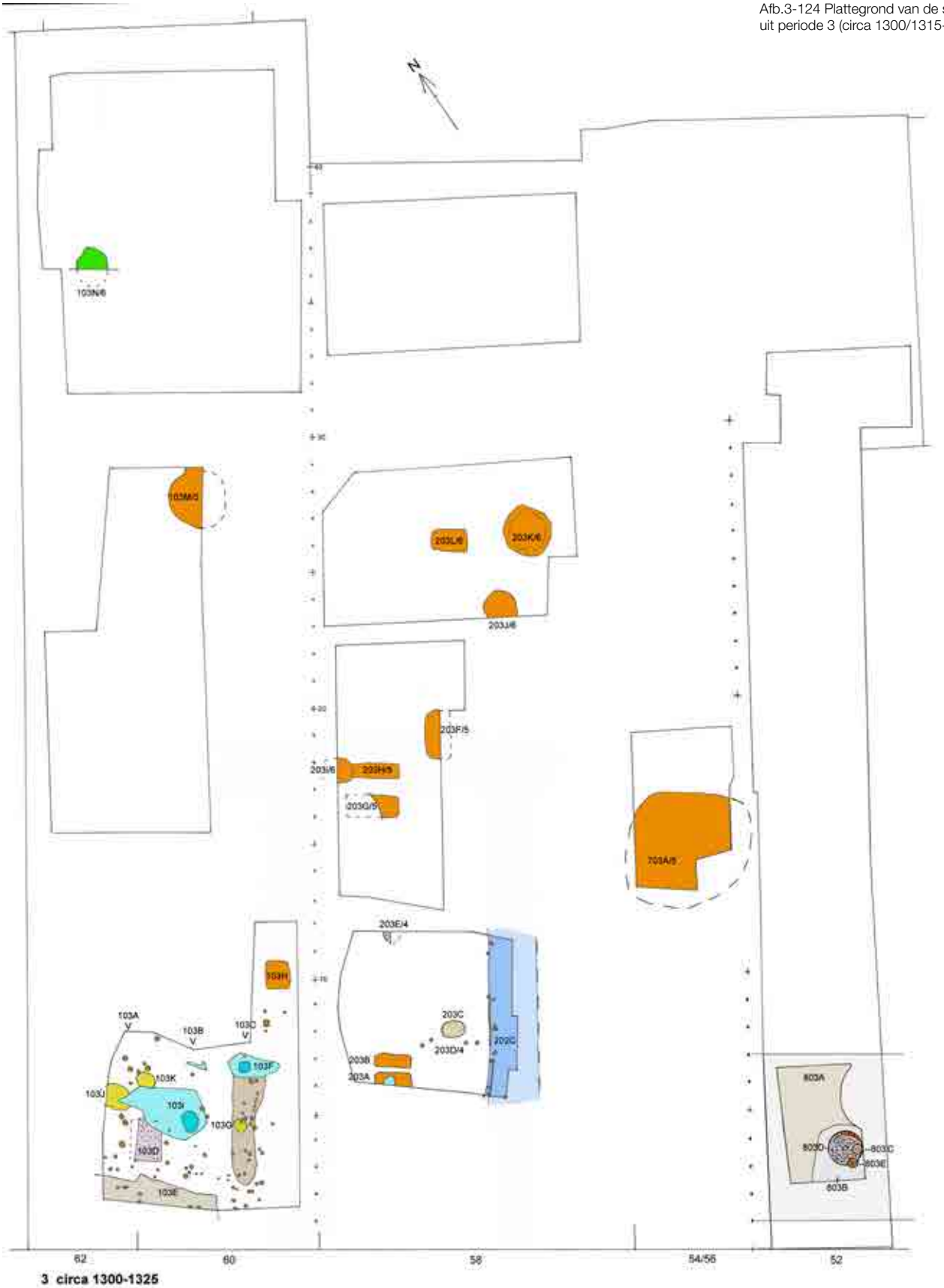

Afb.3-125a-b Sporen van ingeheide palen 103A, aan de westkant van vlak 8 in werkput 2.

Afb.3-126 Plattegrond van de sporen uit periode 4 (circa 1325-1350).

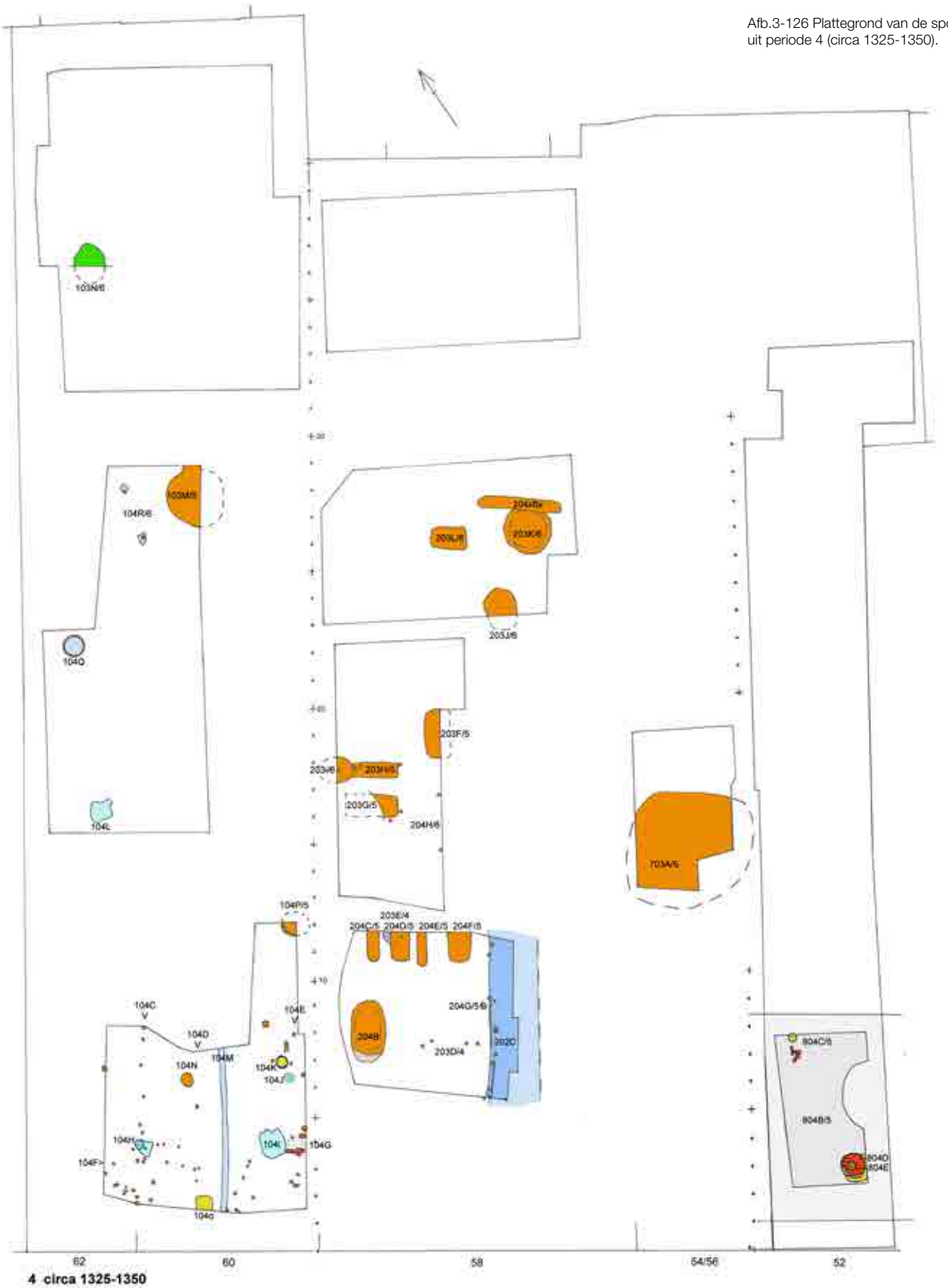

Afb.3-127 Het opgeschoonde vlak 7 in werkput 2, op een rommelige bruine humeuze ophogingslaag, waarin paalsporen tijdens het opschaven zijn gemarkeerd met witte roerstaafjes, vanuit het noordoosten gezien.

Het is goed denkbaar dat het geen dichte zijwanden had maar half of geheel open was, zoals de looiers-werkplaatsen op oude prenten.
De plakken gestolde kalkmelk en enkele ronde afdrukken van kuipen met kalkmelk (**103F** t/m **103K**) in het gebouw tonen aan dat het diende als werkplaats voor het ontharen en ontvlezen van de huiden. Er zijn ook een kuil met kalkmelk en een kuil met as (**103G, 103J**) – werd de as wellicht ook toegepast bij het ontharen en ontvlezen?
Sommige van de verspreide palen lijken in paren te staan en zijn wellicht de schragen geweest voor looibokken.

'Gebouw 2' (periode 4)
In een volgende fase is dit alles afgebroken en de sporen zijn afgedekt met een laag bruine klei en 'mest', ophoging **104A** tot circa 0,5 m+NAP). In deze laag zijn weer meerdere palen ingeslagen, met een duidelijke palenrij **104C** langs de westkant en een palenrij **104E** langs de oostkant, met nog een enkele paal **104D** ertussenin (*afb.3-126 en -127*). Het zijn waarschijnlijk resten van een gebouw. Er zijn dan nog allerlei niet verklaarde paalsporen, zoals een palencluster **104F** in de zuidwesthoek. Aan de oostkant is pal tegen de lijn van de palenrij het restant van een baksteenvloertje **104G** gevonden met ernaast een plek met gestolde kalkmelk **104i** en een paar meter ten noorden ervan een ronde kalkplek **104J**. Tussen de palen 104C langs de westkant komt ook een plek kalkmelk voor met een ronde kuip-afdruk **104H**.
Een vrijwel rechte greppel **104M** liep middendoor het gebouw van zuid naar noord, kennelijk voor waterafvoer. De vulling was schoon, zonder afvalresten op de bodem.
Er is één kuil **104o** met oranjegele as gevonden. De functie van dit spoor is niet opgehelderd. Ook zijn er 'inpandig' twee kuilen met vlechtwerkwand **104K** en **104N** gevuld met run. Een derde runkuil met vlechtwerk **104P/5** is aangesneden in de noordoosthoek van de werkput. De kuilen met vlechtwerkwand hebben een diameter van minder dan 1 meter en het is de vraag voor welk specifiek looiproces ze dienden.
Van het 'gebouw' zijn twee palen dendrochronologisch gedateerd: een paal in spoor **104C** (s2515) is van een boom die is gekapt in 1339, een paal van spoor **104E** (s2145) is gekapt in 1330 +/- 10 jaar. Dit zou op een bouwdatum rond 1340 kunnen uitkomen.

Gebouw 3 met planken wanden (periode 5)
Nadat deze constructie 'gebouw 2' van ingeheide palen was afgebroken werd het terrein een halve meter opgehoogd met donkerbruine en grijze klei (**105A**-**105B**), tot 1,0 m+NAP. Hierop verrees een houten gebouw waarvan de onderste horizontale wandplanken **105C** en **105E** in de bodem waren achtergebleven (*afb.3-128 en 3-129*). De oostelijke wand 105E was helaas door latere baksteenbouw grotendeels verstoord. Van de diverse ingeheide wandpalen **105D** en **105F** zijn er drie dendrochronologisch gedateerd, alle drie uit wand 105D: met kapdatums in 1309 (s2079), 1314 (s2084) en ná 1319 (s2088A). Stratigrafisch is gebouw 3 evenwel later dan gebouw 2, zodat een bouwdatum rond 1350 meer voor de hand ligt.
In de zuidoosthoek van het gebouw is een baksteenvloertje **105N** gevonden met ernaast vier elkaar opvolgende ronde kuilen met kalkmelk en een bekleding van vlasstro (**105H t/m -K**). Vlak eronder kwam een vierkante kuil met as **105G** en nog twee met vlasstro afgewerkte kalkmelk-kuilen (**105L** en **106M**) tevoorschijn.

Aanpassingen van gebouw 3 (Periode 5x)
Een aantal sporen getuigen van onderhoudswerk aan het houten huis (*afb.3-130*), namelijk poeren van houtblokken (**105xA**, **105xC**) en poeren van bakstenen (**105xB, 105xD**) die waren geplaatst onder staanders in de huiswand. Het gaat om herstelwerk waarbij een paal op een poer onder de bovenbouw is geschoven, bijvoorbeeld omdat de oudere paal was aangetast door houtrot.

Afb.3-128 Plattegrond van de sporen uit periode 5 (circa 1350-1375).

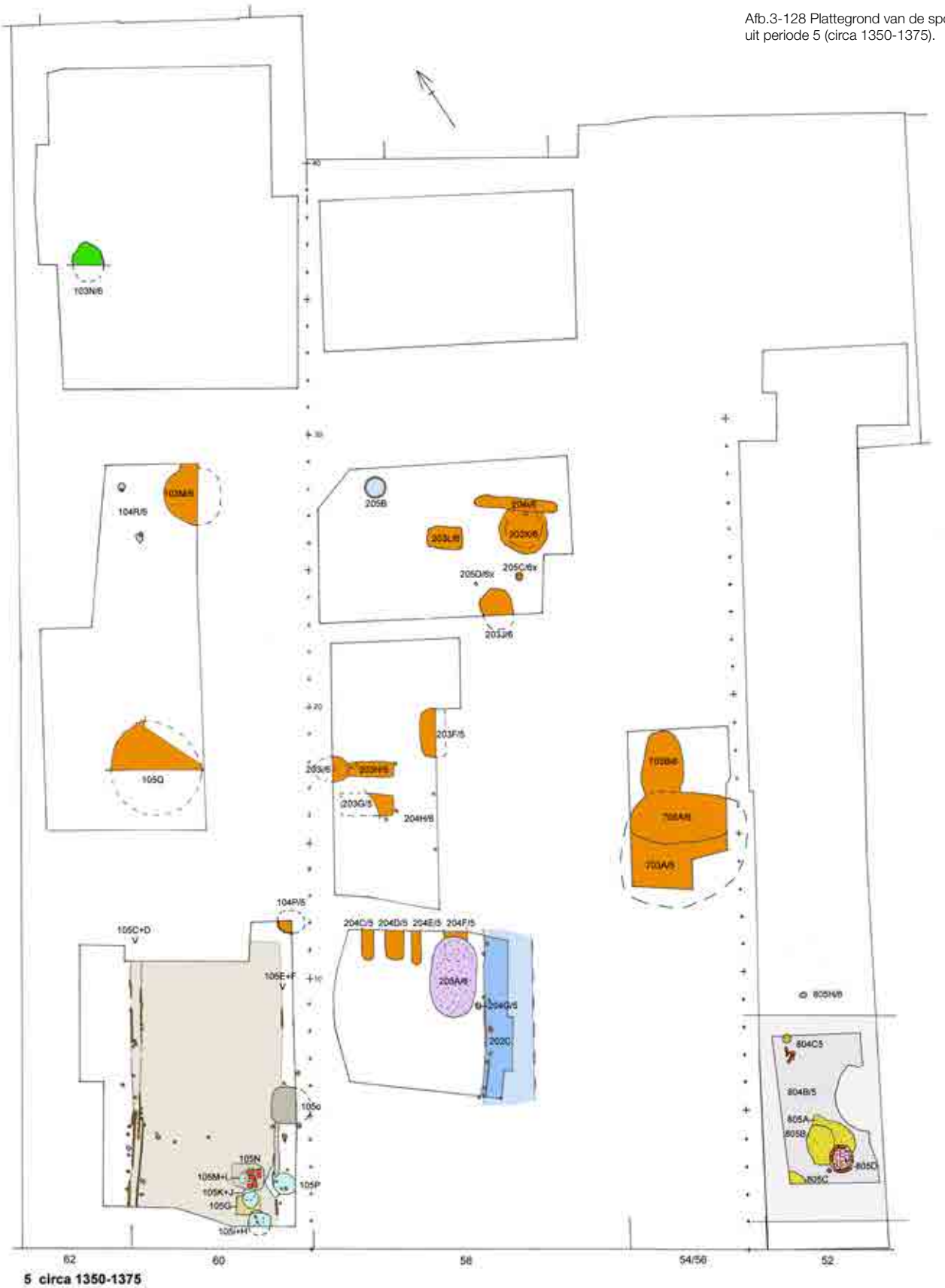

Afb.3-129a-b Resten van een houten gebouw: a. ingeheide staanders en wandplanken 105C-D van de westkant, b. ingeheide palen 105E-F van de oostelijke wand die grotendeels door latere funderingen is verstoord.

Afb.3-130 Plattegrond van de sporen uit periode 5x (circa 1360-1375).

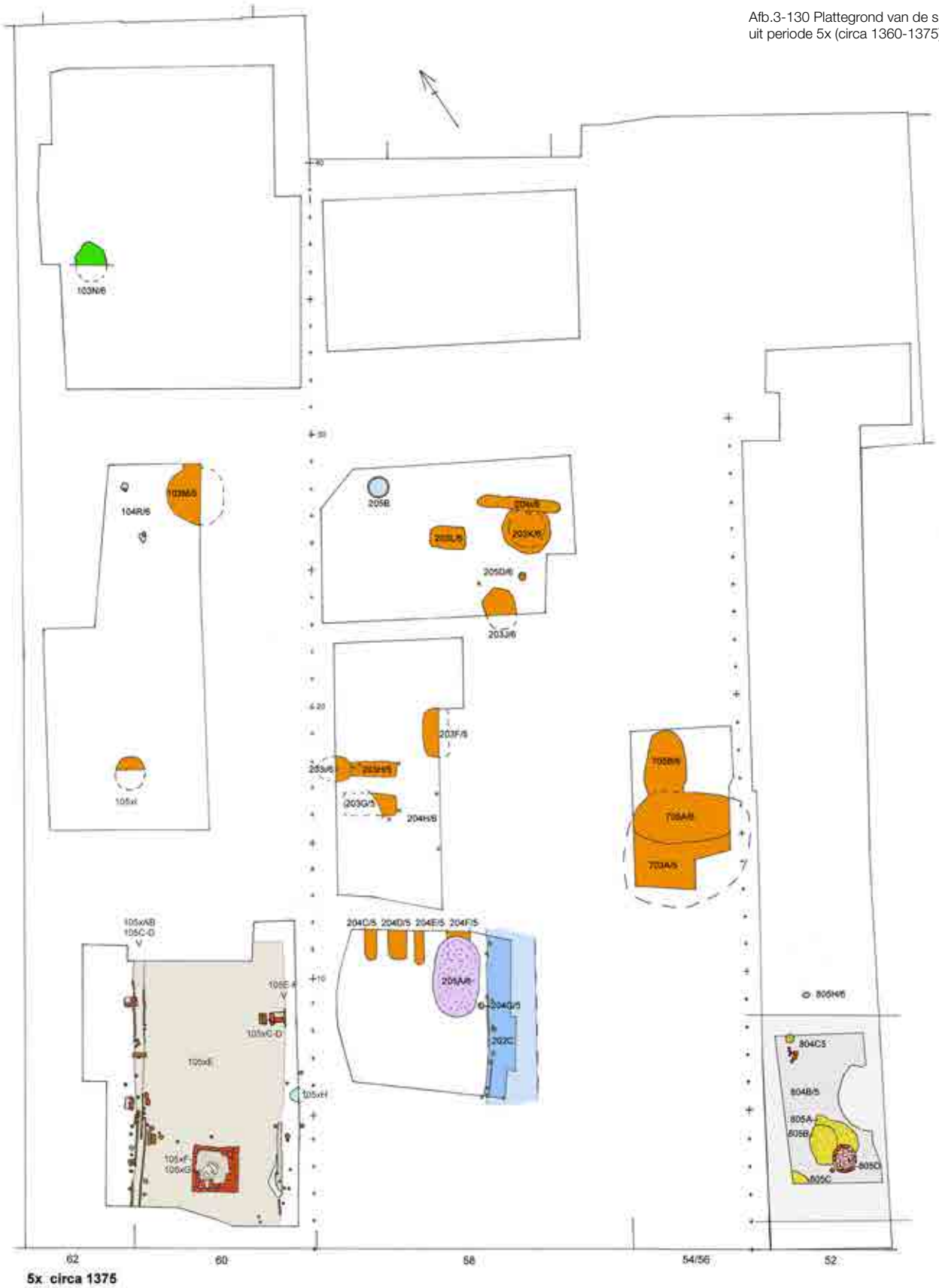

Inpandig werd het baksteenvloertje **105N** vervangen door een vierkant baksteenplatform **105xF** van 1,6 bij 1,6 m. Middendoor het platform waren twee elkaar opvolgende kalkmelk-kuilen bekleed met vlasstro **105xG** gegraven.
Een palenpaar iets ten zuiden ervan zou wellicht van de schragen van een looibok afkomstig kunnen zijn.

Overige sporen in perioden 3 t/m 5

Met uitzondering van de hierboven beschreven twee inpandige runkuilen met vlechtwerkwand **104K** en **104P/5** bevinden vrijwel alle runkuilen uit deze perioden zich op het oostelijke deel van het terrein ter plekke van Langestraat 58. Vooral het voorste deel bij de Langestraat is hier meermalen doorgraven. Toch is er niet alleen gelooid, getuige een grote opslagkuil voor gebrand schelpengruis **205A/6** en een tweetal dubbele paaltjes **203D/4** waarmee vermoedelijk twee looibokken werden geschraagd.

Afb.3-131 Waterput 104Q, gemaakt van minstens drie op elkaar geplaatste bodemloze tonnen, met een dendrodatering ná 1320.

Afb.3-132 t/m 3-134 Waterput 205B, gemaakt van op elkaar geplaatste bodemloze tonnen met hoepels van gespleten wilgentenen (alleen de onderste twee tonnen nog aanwezig, hogere delen ontbreken), met een dendrodatering rond 1340 en keramiekvondsten van omstreeks 1350..

Afb.3-134a: Eén van de duigen was aan de buitenzijde met een haalmes of beitel gemerkt.

Onder het voorste deel van nummer 58 zijn twee kuilen **203A** en **203B** met Oost-West oriëntatie te plaatsen in periode 3, begin 14de eeuw. Meer naar achteren bevinden zich nog meer kuilen met dezelfde oriëntatie maar met onscherpe datering (**203G/5**, **203H/5** en **203L/6**). Mogelijk horen alle kuilen met deze oriëntatie bij dezelfde aanleg, maar er zijn verder geen aanknopingspunten voor een nauwkeurige chronologie. In het voorgedeelte zijn de runkuilen uit de volgende periode(n) alle Noord-Zuid georiënteerd (**204C/5** t/m **204F/5**), evenals een kuil **203F/5** in het achterterrein.

Bij de looierij zijn slechts twee waterputten gevonden, gemaakt van op elkaar gestapelde bodemloze tonnen (*afb.3-131* t/m *3-134*). De tonnen zijn dendrochronologisch gedateerd: het hout van tonput **104Q** heeft een kapdatum van de boom ná 1320 (de beste match is in dendrocurves van de regio's Harburg en Danzig) en het jongste hout van tonput **205B** heeft een kapdatum rond 1340 (dendrocurves van Hannover). Voor de bouwdatum van de waterputten moet nog een onbekende tijd worden verrekend voor de jaren waarin de tonnen zijn gebruikt voor transport van bijvoorbeeld graan, vis of bier, vanuit respectievelijk de oostkust van het Oostzeegebied en uit noord-Duitsland, met nadien nog eventueel enige tijd voor opslag bij de consument.

Gewijzigde bedrijfsvoering in de looierij, eind 14de eeuw (periode 6)

De looierij werd ingrijpend gewijzigd omstreeks 1375. Er kwam een bakstenen huis ter plekke van Langestraat 60 en een overkapping of gebouw bij Langestraat 58. Wel werd bij nummer 60 het werk met kalkmelk voortgezet, terwijl alle runkuilen weer bij nummer 58 kwamen. Iets later werd er ook wel eens met kalkmelk gewerkt bij nummer 58 en verschenen er rechthoekige houten looikuipen.

Een bakstenen huis bij Langestraat 60 (gebouw 4, periode 6)

Precies ter plekke van Langestraat 60 werd een bakstenen huis opgetrokken (*afb.3-135* t/m *3-139*). De gebruikte baksteenmaat van 26 x 13/14 x 6,5/7 cm is in de binnenstad nog maar zelden aangetroffen.[77] Bakstenen met een 2-4 cm grotere steenlengte en 1 cm grotere dikte blijken nog in de eerste helft van de 14de eeuw thuis te horen,[78] terwijl er in de binnenstad diverse resten van muurwerk en vloeren zijn gevonden uit de tweede helft van de 14de eeuw met bakstenen van 23-24 cm lang en 5,5-6 cm dik.[79] Zoals hierboven al aangehaald, worden veel keramiekvondsten uit periode 6 gedateerd tussen circa 1375 en 1450, zodat we voor dit gebouw een bouwdatum rond 1375 aanhouden.
Het casco van dit pand moet tot in de 17de eeuw overeind hebben gestaan, aangezien er toen exact op de oude funderingen een herbouw **409A** werd neergezet voor een huis met dezelfde indeling (*afb.3-138 en 3-139*). Toen dit huis in 1910 weer werd vervangen door een pand met stevige nieuwe funderingen, zijn de resten van de oude zijmuren helaas vrijwel volledig opgeruimd.
Het bakstenen huis had drie vertrekken achter elkaar met aan de oostkant een inpandige gang langs het middenvertrek (*afb.3-138*). Van het middenvertrek zijn de zuidmuur **106A** en stukjes van de oostmuur en noordmuur **106B** gevonden (*afb.3-136*). Van de oostelijke zijmuur resteerde nog een puinspoor **106D**. Op 16 meter vanaf de Langestraat werd een stukje opgegraven van de achtermuur **106C** (*afb.3-139*). In huizen met een dergelijke driedeling was normaliter het voorgedeelte een winkel of werkplaats, terwijl het middenvertrek en de achterkamer fungeerden als woonvertrekken annex keuken. In het puin van de achtermuur van het middenvertrek bevonden zich een bodem van een grijs aardewerken aspot en een stuk van een grijs aardewerken vuurstolp – wellicht bevond zich tegen deze muur de haard van de achterkamer. In dit geval was er echter iets bijzonders aan de hand in het middenvertrek, want er werd een stuk bakstenen metselwerk **106i** gedocumenteerd met de ronde afdruk van een kuip met een diameter van circa 2 meter (*afb.3-137ac*). De kuip zelf was naderhand verwijderd. Het huis diende dus nog als looiers-werkplaats. Onder het middenvertrek werden twee vlekken van gelekte kalkmelk **106J** en **106K** gevonden. In het voorhuis werd een baksteenvloertje **106E** blootgelegd met ernaast twee vlekken kalkmelk met ronde kuip-indrukken **106F** en **106G**.
Ter hoogte van de zijmuur van het middenvertrek werd in de gang een zware vierkante paal **106H** gevonden (*afb.3-140*). Gezien de dendrochronologische datering in 1382 +/- 10 moet de paal inpandig in het bakstenen huis een (ambachtelijke?) functie hebben gehad.
Het voorvertrek was in tweede instantie voorzien van een leemvloer **106xA** met bakstenen haardvloer **106xB** (*afb.3-141*). In de late 14de of 15de eeuw is een stookplaats tegen de tussenmuur **106A** aangebracht, waarvan alleen een aspot **106xC/7** nog werd terug gevonden.

77 De enige (!) vondst van vrijwel dezelfde steenmaat dateert uit de tweede helft 14de eeuw: Bitter 2014 RAMA 24, 67 (13LAN haardplaats 1D).
78 Zie de inventarisatie van gedateerde baksteenmaten in Bitter 2002, 144-146. Sindsdien zijn er voor deze iets grotere steenmaat nog meer voorbeelden uit de eerste helft 14de eeuw gepubliceerd, o.a. Roedema 2004, 174 (03STH tuinmuur 1B, huisresten 2E-2F); Bitter/ Roedema 2010 RAMA 15, 101-102 (07LAN huisresten 1B t/m 1E); Bitter/ Van Zanten 2013 RAMA 17, 242-243 (98CAN stadsmuur 5H-5M)
79 Zie de inventarisatie van gedateerde baksteenmaten in Bitter 2002, 144-146. Sindsdien zijn er voor deze iets kleinere steenmaat nog meer voorbeelden uit de tweede helft 14de eeuw gepubliceerd, o.a. Roedema 2004, 174 (03STH muurwerk 1B, beerput en huisresten 2A, 2B en 3A); Bitter/ Roedema 2009 RAMA 13, 82 (03WAA huisresten 4G-4H); Bitter/ Roedema 2010 RAMA 15, 102-103 (07LAN huisresten 2B t/m 2H); Roedema/ Bitter 2013 RAMA 21, 42 (11BTS huisresten 2A).

Afb.3-135 Plattegrond van de sporen uit periode 6 (circa 1375- 1400/1425).

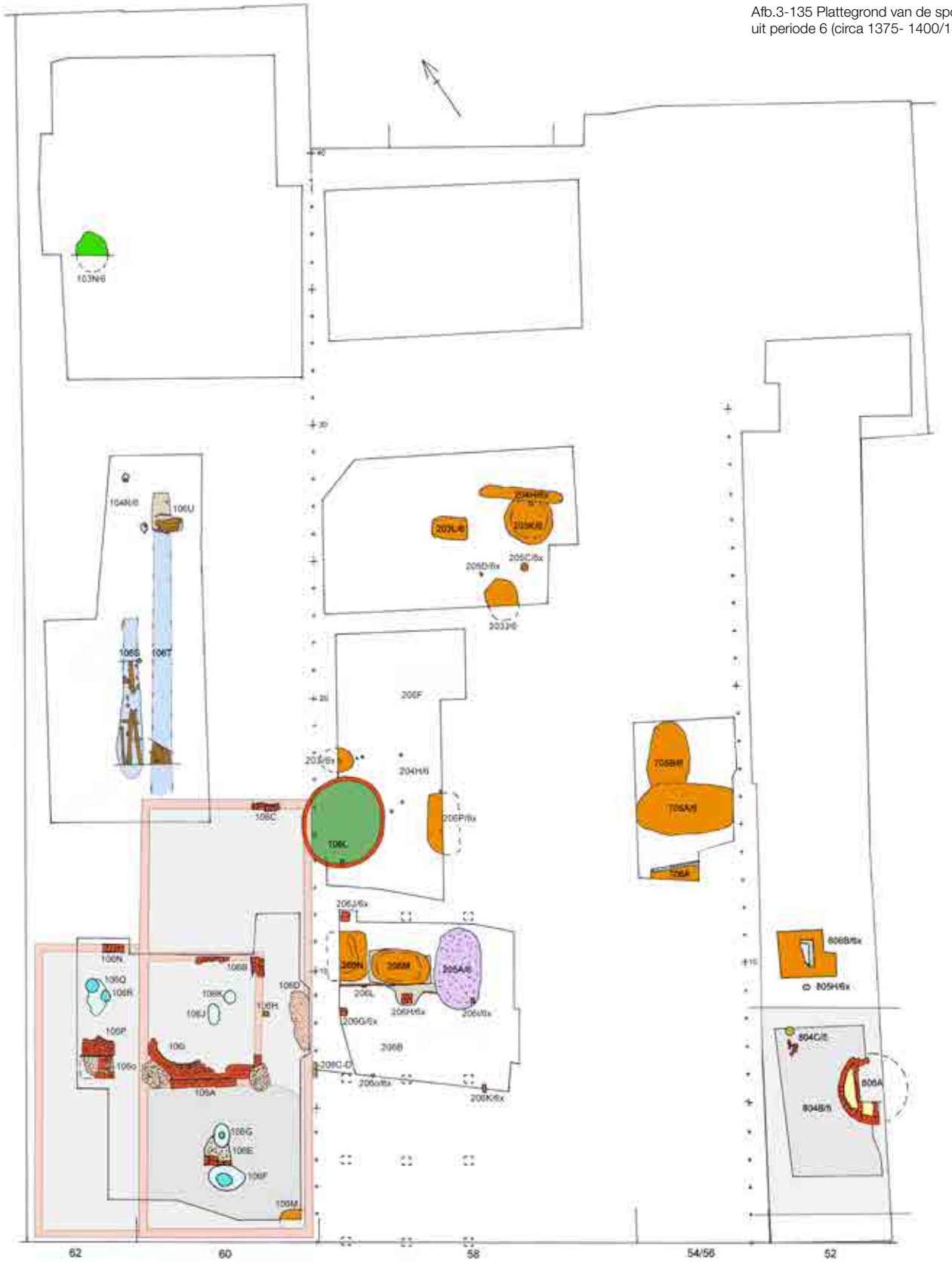

6 circa 1375-1400/1425

Afb.3-136 en -137abc Langestraat 60: Funderingen van bakstenen huis 106A-106B met een halfronde constructie voor een ronde kuip in het middenvertrek, deels verstoord door zware funderingen van nieuwbouw uit 1910 en overbouwd door kelder 409A (afb.3-137)c.

Afb.3-138 Langestraat 60: een stuk van de gangmuur 106B met rechts ervan in de gang de baksteenvloer 106xD, vanuit het zuiden.

Afb.3-139 Langestraat 60: een stukje fundering van de 15de-eeuwse achtergevel 407C, vanuit het noorden gezien.

Afb.3-140 Langestraat 60: de zware ingeheide paal 106H in de gang van huis 106A-B-C-D, met dendrodatering rond 1382, functie onbekend.

Afb.3-141 Langestraat 60: van haard 106xB resteren alleen het zandbed van grijs zand en een paar beroete bakstenen.

Afb.3-142 en -143 Langestraat 60: twee klonten van half versinterde misbaksels van daktegels met loodglazuur, uit puinspoor 106i (15LAN222) en uit de insteek van beerput 407H (15LAN183).

Afb.3-144 Langestraat 60: beerput 106L met een verzakte maar nog complete koepel, vanuit het noorden gezien.

In een paar sporen in en bij dit bakstenen huis zijn fragmenten gevonden van daktegels met loodglazuur (*afb.3-142* en *3-143*).[80] Het materiaal is erg fragmentarisch waardoor alleen de dikte van de tegels van 15-16 mm en de gedeeltelijke bedekking van de bovenzijde met loodglazuur kan worden waargenomen. Driemaal zijn de daktegels door vuur aangetast en deels gesinterd. Tussen de schaarse sporen van het huis zijn dit zijn echter de enige sporen van brandresten.
Uit de demping van de houten goot **106S** komt naast fragmenten van twee daktegels ook één randscherf van een ronde schijf vensterglas, wat een aanwijzing is dat er in het huis al bij de eerste bouw glas-in-lood ramen zijn aangebracht.
Schuin achter het huis werd een enorme beerput **106L** opgegraven, een meter of 2 diep en met een diameter van 3 meter (*afb.3-144* en *3-145*). Er werden slechts enkele scherven in gevonden van Duits steengoed en lokaal rood aardewerk (zie *hoofdstuk 9*).

Een bakstenen huis bij Langestraat 62 (periode 6)
Ter plekke van Langestraat 62 werden een paar schamele resten gevonden van een smal bakstenen huisje van slechts 4 meter breed. De achtergevel **106N** werd aangesneden op 11 meter vanaf de straat. Het huis was dermate smal dat het de vraag is of het aan de rechterkant een eigen zijmuur had of dat het tegen de zijkant van buurpand Langestraat 60 was aangebouwd. Er was inpandig met baksteen een achtertrek afgescheiden met ook hier de aanzet voor een bakstenen omlijsting **106P** van een ondiepe kuip zoals 106i (*afb.3-146*). En ook hier waren er kalkplekken met daarin twee ronde afdrukken van een kuip of ton **106Q** en **106R**.
Voor het huis was baksteen gebruikt met (vrijwel) dezelfde steenmaat als voor het buurpand. Tegen de zuidkant van de bakstenen wand 106P werd een baksteenvloertje **106o** blootgelegd van een haardplaats met resten van twee grijs aardewerken aspotten. Dit doet vermoeden dat het voorste deel van het huisje als woonvertrek diende.

Houten goten op het achtererf, opgevolgd door grote runkuilen (periode 6-6x)
Achter Langestraat 60 werden de resten gevonden van twee goten, waarvan de bodem met houten planken was bekleed (*afb.3-147* en *3-148*). Gelijktijdig was er maar één goot, want de oudste goot **106S** werd vervangen door de tweede **106T**. Recht achter de jongste goot werd een diepe kuil **106U** gevonden, die eveneens was bekleed met houten planken. Deze fungeerde wellicht als een bezinkput. In de goten werd een beetje kalk gevonden en wat run.

Een paar planken waren onmiskenbaar hergebruikt hout, met nog een paar verdwaalde spijkers erin. De eiken planken van de eerste goot **106S** werden dendrochronologisch gedateerd op een kapdatum rond 1310 en ná 1323, een plank van el-

Afb.3-145 Langestraat 60: een groot fragment van een rood aardewerken pispot (r-pis-1) in de beer van beerput 106L. Er kwam slechts een kleine hoeveelheid afvalvondsten uit.

Afb.3-146 Langestraat 62: haardplaats 106o en erachter een deel van de ronde bakstenen kraag 106P voor een kuip, vanuit het zuiden gezien.

80 Fragmenten van daktegels zijn gevonden in de puinsporen van de oostelijke zijmuur 106D (Vnr. 15LAN224) en puin van de zuidmuur 106i van het middenvertrek (V221), op de bodem van houten goot 106S (V144) en in de insteek van beerput 407H (V183).

zenhout was niet dateerbaar. Drie planken van de tweede goot **106T** hadden een kapdatum rond 1325 (tweemaal) en rond 1328 (eenmaal). De keramiek die bij beide goten werd gevonden blijkt echter uit de late 14de of eerste helft 15de eeuw te dateren. Kennelijk was het allemaal hergebruikt hout (gesloopt uit een houtbouwfase ter plekke van Langestraat 60?).

Nadien werd het terrein opgehoogd met een laag bruine klei **106xE**. De jongste goot **106T** werd afgesloten met een houten schot **106xF** zodat een tweetal forse looikuilen met run **106xG** en **106xH** erachter konden worden aangelegd. Er kwam nog een derde runkuil **106xi** een paar meter ten Westen ernaast.

Precies tussen deze laatste looikuilen door werd een rij palen **106xJ** gedocumenteerd van een afrastering, vrijwel op de erfgrens tussen Langestraat 62 en 60.
Ten zuiden ervan stonden drie palen op een rijtje **106xK** ongeveer diagonaal achter Langestraat 62, waarvan de betekenis onduidelijk is. Hetzelfde geldt voor een paar andere paalsporen (**106xL, 106R/6x**).

Een bijgebouw, runkuilen en rechthoekige kuipen aan de oostkant (periode 6-6x)
Bij Langestraat 58 zijn veel sporen dateerbaar rond de late 14de en begin 15de eeuw. Hierin zijn twee fasen herkenbaar, onderscheiden als periode 6 gevolgd door periode 6x (*afb.3-149*).
Op het oostelijke erf van de looierij werd een laag zand **206A** aangebracht die op de erfscheiding met Langestraat 60 was afgezet met een vlechtwerkwandje **206C**. Dit vlechtwerk was nadien weer vervangen door een horizontale plank **206D**.
Een planken beschoeiing **206L** diende in deze zandlaag ook als grondkering bij de twee forse runkuilen **206M** en **206N** (*afb.3-150*). Ernaast lag een kuil vol schelpengruis **205A/6** die eventueel al ouder kan zijn geweest. De plank 206L kon dendrochronologisch worden gedateerd in circa 1397.
Gezien het zuidprofiel lijkt voorafgaand aan het aanbrengen van laag **206A** eerst grond te zijn afgegraven, te oordelen aan de schuine afsnijding van de top van laag **204A/5**. Deze grond kan naar achteren zijn gebracht om het verhoogde terrein noordwaarts te vergroten. Hier is een pakket van verspitte klei, looiafval en zand **206F** aangetroffen, die weer was doorgraven door o.a. runkuil **206P/6x** (zie ook *afb.3-83*).
Aan weerszijden van de beide runkuilen 206M en 206N werden drie baksteenpoertjes (**206G/6x, 206H/6x, 206J/6x**) gevonden (*afb.3-150*). De baksteenpoertjes fungeerden als de voeting voor de palen van een gebouw. Op de schelpenkuil 205A/6 lag nog een enkele baksteen van een eventuele vierde poer **206i/6x**. Een losse baksteen **206K/6x** in het Zuidprofiel zou nog het restant kunnen zijn van een vijfde baksteenpoertje. Met enige fantasie kan de plattegrond dan worden aangevuld tot een vierkant van 9 poertjes (3 x 3). Een dergelijk gebouw kan ook nog groter zijn geweest en zich buiten de opgegraven werkput hebben uitgestrekt, bijvoorbeeld tot aan de straatkant. De sporen hebben een tussenafstand van ongeveer 3 meter, met 206K/6x op 6 meter van de straat, 206G/6x tot 206i/6x op 9 meter en 206J/6x op 12 meter. De hypothetische plattegrond zou dus aangevuld kunnen worden tot een gebouw aan de straat van minstens 5 bij 3 poeren.

Het is denkbaar dat de poertjes waren ingegraven vanuit een iets hoger niveau en dus pas waren geplaatst nadat de runkuilen en de schelpengruis-kuil alweer waren afgedekt met het dunne laagje ophogingsgrond **206B**.
In het vlak boven deze ophoging werden enkele sporen uit de eindfase van de looierij aangetroffen (*afb.3-151 t/m*

Afb.3-147 Goot 106T deels in doorsnede en deels nog met de planken bodem in het vlak, vanuit het noorden gezien.

Afb.3-148 Links goot 106T en rechts goot 106S, deels in doorsnede en deels nog met de planken bodem in het vlak, vanuit het noorden gezien.

Afb.3-149 Plattegrond van de sporen uit periode 6x (circa 1375/1400-1425).

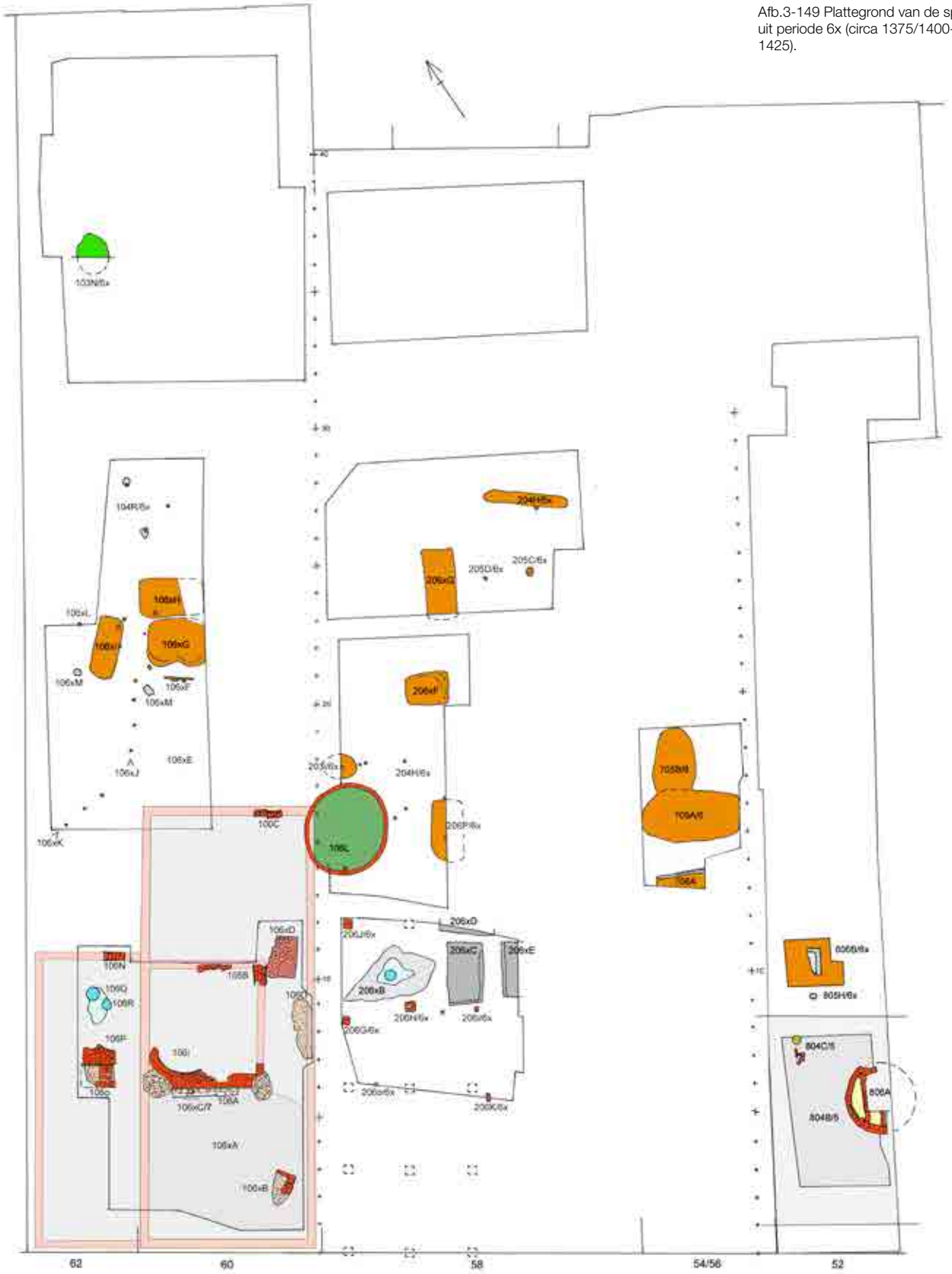

3-153). Er blijkt nu ook al eens aan deze kant van het bedrijf te zijn gewerkt met kalk, want er werd een grote plek van gelekte kalkmelk gedocumenteerd rondom een ronde ton- of kuipafdruk **206xB**. Ten oosten ervan werden drie grijze kleiplakken (**206xC**, **206xD**, **206xE**) gevonden, waarvan tweemaal de rechthoekige vorm kon worden vastgesteld, met een grondvlak van 1,2 bij 2,0 meter. De kleiplakken waren 10 tot 13 cm dik en hadden langs de randen een opstaande richel van klei. De zachte kleisporen waren nog strak van vorm en moeten het restant zijn van de kleipakking van drie rechthoekige houten looikuipen. In de omgewoelde grondlaag op de kleisporen en erboven werden veel resten van run gevonden. Kennelijk waren in deze fase de in de bodem gegraven runkuilen vervangen door houten kuipen die met de kleipakking waterdicht waren gemaakt.
Na de beëindiging van het looiersbedrijf was het terrein geëgaliseerd waarbij de vuile bovenlaag deels werd afgegraven en de resten van de kuipen werden verwijderd. Overigens bevindt de noordelijke rechthoekige kuip **206xD** zich op de hypothetische plek van een baksteenpoer – de poerenconstructie kan dus ouder zijn geweest en moest eventueel plaats maken voor de kuipen. Daar staat tegenover, dat de kalkmelk steeds inpandig lijkt te zijn gebruikt en dat kan ook gelden voor de hier aangetroffen plek kalkmelk **206xB**. De sporen zijn dermate minimaal, dat de vraag bij welke fase de poeren nou horen, niet opgelost kan worden.

Enkele conclusies over de Alkmaarse leerlooierij en schoenmakerij

De schoenmakerij annex looierij was in allerlei aspecten geheel zelfvoorzienend: ter plekke malen van de eikenschors, de bereiding van de kalkmelk, het zelf maken van naaigaren van vlas, het looien en touwen van de huiden en tenslotte de verwerking van de huiden tot schoeisel en mogelijk andere leren objecten. Schoenmakers in combinatie met looierij komen in de late middeleeuwen elders nog geregeld voor.[81] Er zijn echter tot dusverre geen archeologische onderzoeken geweest die een relatie legden tussen hun schoenenproductie en de schaal van de hieraan verbonden looierijen.

Het bedrijf besloeg weliswaar een flink oppervlak, maar er zijn voor 125 jaar bedrijvigheid maar weinig runkuilen gevonden: bij Langestraat 62-60 maximaal 8 runkuilen[82] en bij Langestraat 58 maximaal 13 runkuilen.[83] Van de zone tot ongeveer 30 meter vanaf de straat is bij Langestraat 62 t/m 54/56 ongeveer de helft van de oudste bewoningsniveaus niet opgegraven vanwege verstoringen of belendingen. Onze 21 runkuilen kunnen dus eventueel worden geëxtrapoleerd naar pakweg 40 runkuilen die ooit bij het bedrijf zijn aangelegd. Wat betekent dit voor de schaal van de leerproductie?

In de onderstaande rekenexercitie gaan we ervan uit dat een huid binnen een jaar werd gelooid en afgewerkt, zodat er een jaarcyclus kan zijn geweest met een periode voor de bewer-

Afb.3-151 en -152 Werkzaamheden aan vlak 2 van werkput 5, gezien vanuit het noorden: rechts de kalkplek 206xB met de ronde afdruk van een kuip en links 'kleibak' 206xC.

81 Bijvoorbeeld in Sneek in de 13de eeuw (Ufkes 2008), Amsterdam in de late 15de en 16de eeuw (Baart e.a. 1977, 69-71) en in Amersfoort in de 17de eeuw (Clazing 2010, bijlage 1). In andere steden waren looiers en schoenmakers ambachten die volgens de gilderegels niet gecombineerd mochten worden, bijvoorbeeld in de 15de eeuw in Mechelen, Bergen op Zoom en Den Bosch (Huiskamp 2019, 66-68).
82 Bij Langestraat 62 en 60: 103H 103M/5 104N en 104P/5 (beide met vlechtwerkwand) 106M 105xG –H en –i. Plus één grote afvalkuil met looiafval 105Q.
83 Bij Langestraat 58: 203A 203B 203F/5 203G/5 203H/5 204C/5 204D/5 204E/5 204F/5 206M en 206N 206P/6x 206xG. Plus bij Langestraat 54/56 vier grote kuilen met looiafval 703A/5 705A/6 705B/6 7o6A en een vijfde 806B/6x mogelijk bij Langestraat 52.

Afb.3-153 Detail van ‘kleibak’ 206xC, vanuit het zuiden, nog gevuld met een mengsel van run en brokjes uitgeharde kalkmelk, met in het profiel erachter een doorsnede door de ernaast gelegen ‘kleibak’206xD. De ‘kleibakken’ zijn het onderste deel van de kleipakking om een houten kuip die omstreeks 1425 is verwijderd bij het bedrijfseinde. De bovenlaag is toen naar achteren verplaatst ter vergroting van het bouwperceel.

Afb.3-150 Werkzaamheden in vlak 3 van werkput 5, vanuit het westen gezien: midden de grote runkuil 206M met rechts erlangs de planken wand 206L en ernaast baksteenpoertje 206H/6x; erachter de rechthoekige ‘kleibak’ 206xC

king van de huiden tot leer afgewisseld met een periode met productie van schoenen. Omdat de kalkmelk en de run niet werkzaam waren in perioden met vorst, zal het bewerken van de huiden vermoedelijk vooral in het voorjaar en een deel van de zomer zijn beslag hebben gehad, terwijl de resterende tijd kon worden besteed aan het vervaardigen van schoeisel en eventueel andere leren voorwerpen.

Vijf- of zesmaal lijken de runkuilen in tweetallen naast elkaar te zijn gegraven: de kuilen **203A** en **203B** liggen met dezelfde oriëntatie pal naast elkaar en hebben gelijke afmetingen en hetzelfde lijkt te gelden voor de kuilen **203G/5** en **203H/5**, of de vier kuilen **204C/5** t/m **204F/5**. De kuilen **206M** en **206N** zijn samen gestut door de houten plankenwand 206L en ook **106xH** en **106xG** (achter schot 106xF) vormen een runkuilen-paar.
Als we zouden uitgaan van twee runkuilen per jaar, kunnen we grofweg becijferen hoeveel schoenen er jaarlijks gemaakt kunnen zijn. Rien Huiskamp heeft gepoogd wat rekenwerk te doen aan de huidenopbrengst van ronde houten kuipen in Mechelen.[84] Hij heeft onder meer berekend dat de opgestapelde huiden met run elk ongeveer 2,5 tot 3,5 cm dik zouden kunnen zijn. Als we in ons rekenvoorbeeld uitgaan van kuilen van pakweg een halve meter diep (dit is op enkele plaatsen ongeveer de aangetroffen diepte onder het vroegere oppervlak), met onderin nog een bekleding van vlasstro en daarop een eerste laag run, zou je in de kuil zo'n 10 tot 15 huiden kunnen looien. Als er inderdaad steeds twee kuilen zijn gebruikt, kom je op slechts 20 tot 30 huiden per jaar. Het ziet ernaar uit dat niet het leer maar de schoenen de belangrijkste eindproducten van het bedrijf waren.
Door Marquita Volken zijn voor verschillende snijpatronen van middeleeuwse schoenen ook schetsen gemaakt hoe deze uit één rug kunnen zijn gesneden – ze komt voor de meest gebruikte laatmiddeleeuwse primaire snijpatronen op 9 paar schoenen per rug, voor een afwijkend patroon zelfs op 14 paar.[85] Onze schoenmaker zou dus in die twee kuilen genoeg leer gelooid kunnen hebben voor grofweg 200 tot 350 paar schoenen per jaar.
Bij continu eenzelfde systematiek zouden gedurende 125 jaar de berekende pakweg 40 runkuilen gemiddeld dus drie jaar zijn benut. Dit zijn natuurlijk erg ruwe data, aangevuld met giswerk. Maar het geeft wel een beeld van de beperkte schaal van de productie, ondanks het behoorlijk grote bedrijfsterrein. Looierijen hadden een enorme waterbehoefte voor het vele wassen en spoelen van de huiden en de toepassing van water in het verwerkingsproces. Ze zijn daarom vrijwel altijd direct aan het water gevestigd. De locatie aan de Langestraat is dan ook uitzonderlijk.[86] Ongetwijfeld heeft het bedrijf zich aan de achterzijde uitgestrekt tot aan de Nieuwesloot. In de hele opgraving is het verder ontbreken van watervoorzieningen opmerkelijk. Er zijn slechts twee waterputten gevonden, plus één greppel en twee houten goten voor de afvoer van vuil water.[87] De dichtstbijzijnde gracht is de Nieuwesloot, op 75 meter van de Langestraat. Maar misschien was de looierij dermate kleinschalig dat er ook niet veel nodig was – een beperkte partij huiden kon met een handkar naar de Nieuwesloot worden verreden om daar in de gracht te spoelen, en terug.

Dit alles past perfect in het beeld van een stad in een vroege ontwikkelingsfase. Als we in de topografische reconstructies vóór 1300 de Langestraat, Houttil en Boterstraat met aangrenzende straten weg denken, blijft maar er weinig bouwruimte voor huizen. Met andere woorden, toen Alkmaar in 1254 stadsrechten kreeg stelde de nederzetting maar heel weinig voor. En ook in de eerste decennia na 1254 was er nog weinig te merken van groei en voorspoed.
Pas na de aanleg van het havengebied rond 1280/1290 was er een daadwerkelijke herstart van de handelsplaats die in de 12de eeuw door overstromingen was vernield.
Een leerwerker die zich toen in deze stad vestigde, moest zelf nog zorgen voor werkelijk álle benodigdheden om zijn eindproducten te kunnen maken. Het moeten veelzijdige en hardwerkende vakmensen zijn geweest die hun bedrijf in de opkomende stad tot bloei wisten te brengen.

3.4.4 Het ontstaan van aaneengesloten bebouwing

De leerlooierij besloeg een flink terrein ter plekke van Langestraat 62 tot en met Langestraat 54/56. Mogelijk hoorde ook het achtererf van nummer 52 nog tot de looierij, getuige de vondst van afval in spoor **806B/6x**. Aan de straatzijde was bij dit perceel begin 14de eeuw al wel een huis gezet. Omstreeks 1375 verrees bij Langestraat 60 het bakstenen huis **106A-106B-106C** en ernaast op nr. 62 het huis 106N-106o-106P. Hiermee werden deze percelen definitief gefixeerd.
Kort na het einde van de looierij rond 1425 werden vier huizen gebouwd; een nieuwbouw op Langestraat 60 en drie panden in de overgebleven ruimte van Langestraat 58-West en 58-Oost en 54/56. Deze ontwikkelingen worden hieronder geschetst, waarbij de nog steeds bestaande huisnummering kan worden gehanteerd.

84 Huiskamp 2019, 76-79.
85 Volken 2014, 66-69.
86 De enige vergelijkbare situatie die ik tegenkwam in de literatuur zijn twee looierijen in Amersfoort bij het Mooierplein en in de Utrechtsestraat (Clazing 2010, 20).
87 Waterputten 104Q en 205B, greppel 104M en houten goten 106S en –T.

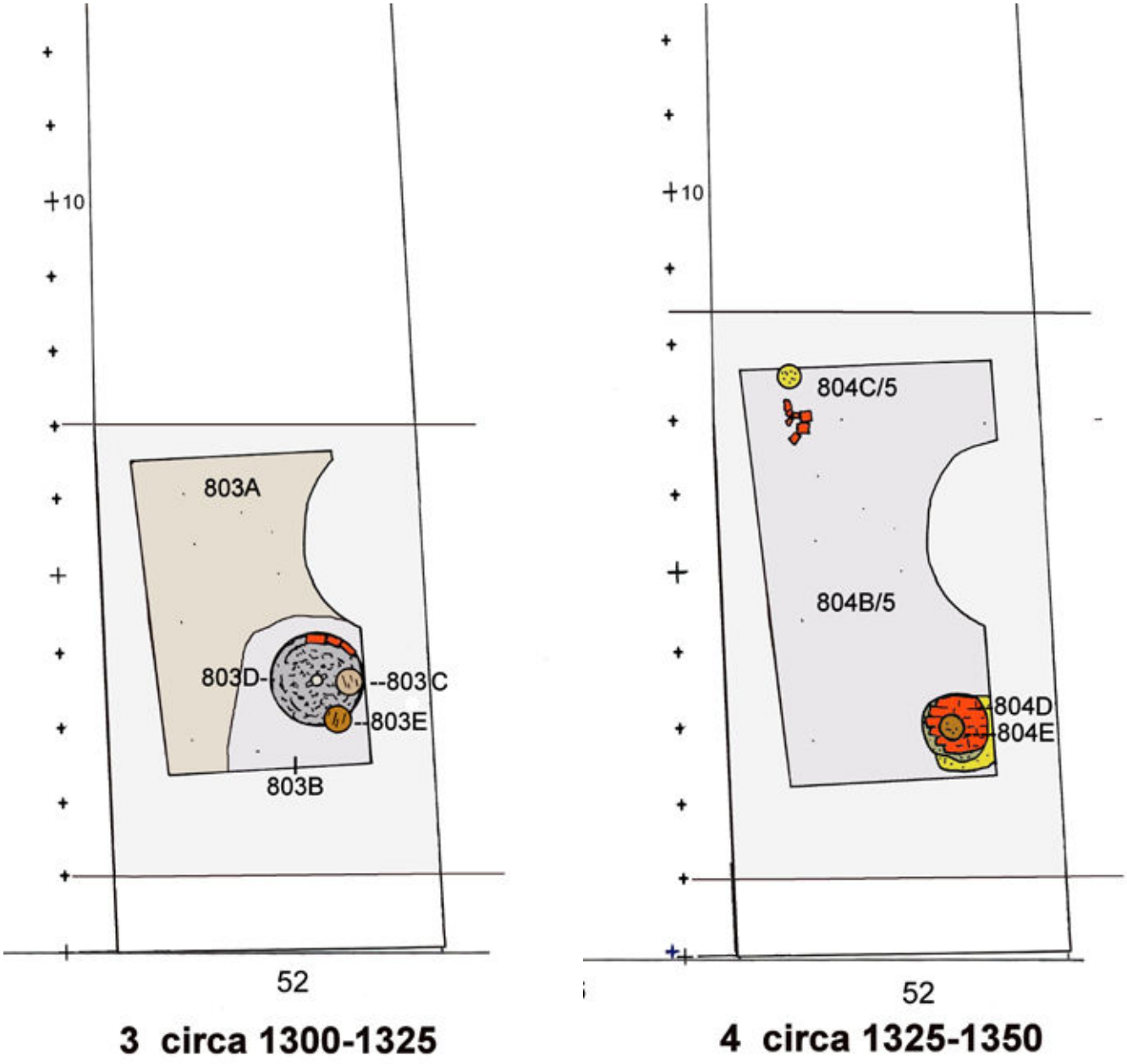

Afb.3-154abcd Langestraat 52: plattegronden van de sporen uit perioden 3, 4, 5 en 6 (14de eeuw)

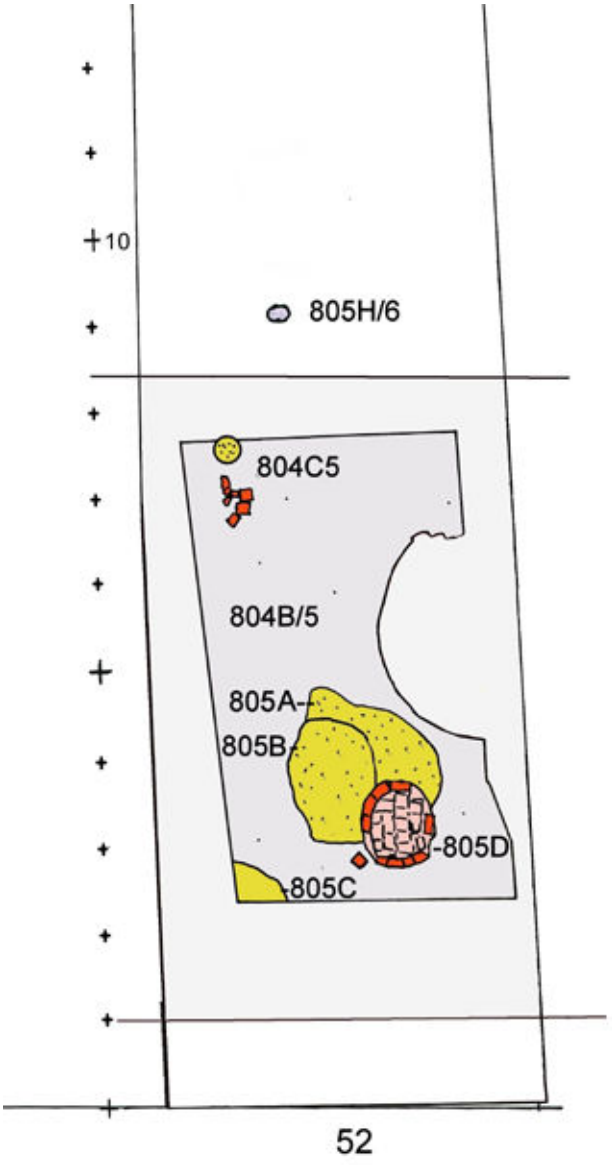

5 circa 1350-1375

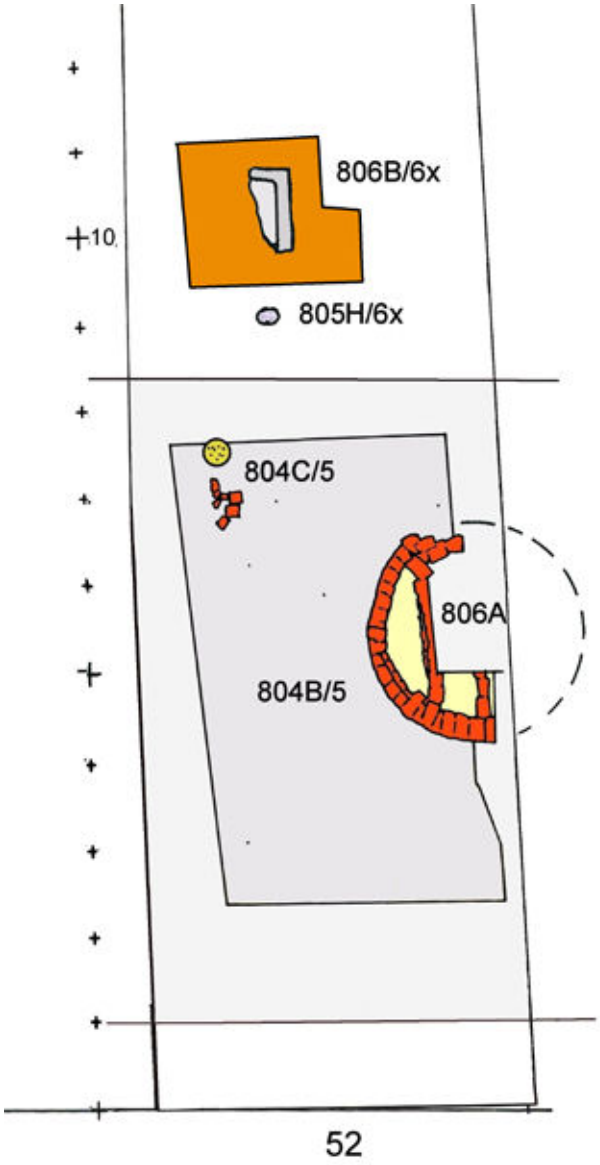

6 circa 1375-1400/1425

De 14de-eeuwse buren aan de oostkant: Langestraat 52

De bewoningsgeschiedenis van Langestraat 52 lijkt los te staan van de looierij ernaast maar dat hoeft niet het geval te zijn. Op het achtererf werd een onduidelijk spoor **806B/6x** gezien dat een afvalkuil van de looierij kan zijn geweest – helaas was er geen gelegenheid om in dit smalle perceel de ondergrond tot op grotere diepte op te graven. In de eerste fase was er een huis met ronde ovens of fornuizen die met enige fantasie zouden kunnen worden toegeschreven aan het verven van geitenleer. Maar er zijn tal van andere verklaringen mogelijk. De oudste huisresten waren door latere bouwactiviteiten zeer onvolledig overgeleverd. Naast een leemvloer en vrij liggende haard waren er geen resten van staanders en wanden meer. Het was een dwarshuis, dat wil met de nok parallel aan de straat, en het liep oostwaarts door op het latere perceel van Langestraat 50. Rond het begin van de 15de eeuw werd het perceel gesplitst en er kwam een bakstenen huis op Langestraat 52: het gebruikelijke diephuis met de daklijn haaks op de straat. Tot 2016 waren delen van dit huis bovengronds nog aanwezig – nu resteert hiervan alleen nog de ooit gedeelde tussenmuur met Langestraat 50.

Een ambachtsman bij Langestraat 52 en 50, circa 1300-1400 (perioden 3 t/m 6)

Bij de opgraving van Langestraat 52 in 2016 werden van het oudste huis, als gevolg van latere bouwactiviteiten, alleen nog twee opeenvolgende leemvloeren **803D** en **805A** gevonden en een haardplaats **805B** met een ingegraven aspot (*afb.3-154ad en 3-155*). Gezien de locatie van de haard had het brandbare zijmuren van hout of geleemd vlechtwerk. Van de aspot is alleen de bodem van een grijs aardewerken pot met lobvoeten bewaard. De ligging van de ovens/fornuizen is een indicatie dat het huis oostwaarts nog doorliep onder Langestraat 50.

Het huis werd gebruikt voor een onbekend ambacht. De belangrijkste sporen ervan zijn vier opeenvolgende 'ovens', eigenlijk een soort fornuizen, bestaand uit gemetselde ronde bakken vol oranje as met ernaast grote kuilen vol as (*afb.3-156 t/m 3-158*). De oudste 'oven' **803D** is gemetseld met een maalsteen als fundament, met een diameter van slechts 63 cm (zie *afb.3-105*). Ook de volgende twee 'ovens' hebben een dergelijk klein formaat. Merkwaardig is de opeenvolging van deze gemetselde ovens/fornuizen met een afwisseling van houten tonnetjes of emmers: een houten asemmer **803C** onder 'oven 1' **803D** en erboven weer een houten asemmer **803E**, die wordt opgevolgd door 'oven 2' **804D** en daarop weer een houten asemmer **804E** (*afb.3-156*) en dan opnieuw een bakstenen 'oven 3' **805D**. Tenslotte wordt een flinke 'oven 4' gemetseld in de vorm van een ronde bakstenen constructie **806A** met een diameter van 2,5 meter en binnenin een rechthoekige stookgang. Hij is vermoedelijk van een type 'oven' of fornuis met een bakstenen gewelf over de stookgang die diende voor de opwarming van een houten kuip. Verondersteld kan worden dat de schamele resten van de eerdere 'ovens' ook voor een dergelijke functie zijn gebouwd, maar dan in kleiner formaat.
Het blijft gissen naar de functie van deze constructies. Een eerste gedachte dat het om een smid zou gaan, mist verdere bewijsvoering. Bovendien betreft het in de laatste fase onmiskenbaar een constructie om een bak met vloeistof op te warmen. Elders zijn dit soort ovens/fornuizen aangetroffen bij uiteenlopende ambachten, zoals bakkers, brouwers, tex-

Afb.3-155 Langestraat 52: het zuidprofiel van werkput 8 (aan de straatkant), met een dunne gelaagdheid van (resten van) leemvloeren en egalisatielaagjes, rechts askuil 805C.

Afb.3-156 Langestraat 52: het oostprofiel en vlak 3 van werkput 8 (het noorden is links). In het vlak is de oudste oven/fornuis 803D vrijgelegd, met een maalsteen als fundering. De daarop volgende ovens/fornuizen zijn een halve meter naar het zuiden gebouwd, wat in het profiel zichtbaar is, met rechts houten asemmer 804E.

Afb.3-157 Langestraat 52: aanleg van vlak 2 in werkput 8, vanuit het zuiden: rechtsvoor oven/fornuis 805D en askuilen 805A en 805B, rechtsachter werk aan kuil 808B gevuld met resten van plavuizenvloer 808A.

Afb.3-158 Langestraat 52: bakstenen oven/fornuis 806A met inwendig een rechthoekige stookruimte, vanuit het zuiden.

tielververs, kaarsenmakers en zoutzieders.[88] In Gent werden bij de opgraving aan de Huidenvettershoek vergelijkbare kleine ovens/fornuizen gevonden bij looierijen en in verband gebracht met het verven van geitenleer door witlooiers.[89] Een dergelijke functie zou ook hier kunnen gelden, zij het dat de verdere aanwijzingen voor het witlooien van geitenleer erg schaars zijn. We komen in feite niet verder dan enkele plukken geitenhaar bij het looiafval. Er is geen geitenleer herkend bij de leersnippers van de looierij en geitenhoorns ontbreken eveneens.

Bakstenen huizen in de 15de en 16de eeuw (perioden 7 en 8)

Het einde van de looierij zal omstreeks 1425 zijn te dateren, te oordelen naar de jongste dendrochronologische dateringen en het aardewerk uit de sporen. Er werden onder meer duigen van een weggeworpen ton gevonden in runkuil **206xG** waarvan de kapdatum van het hout dendrochronologisch is bepaald op ca/na 1395. Het is afkomstig uit Polen (dendrochronologische curve van Danzig). Het is natuurlijk moeilijk om een raming te geven voor de tijdspanne van het transport van de ton met bijvoorbeeld vis, bier of een andere inhoud vanuit Polen naar Holland en het daarop volgende gebruik van de ton (en wellicht nog een hergebruik voor een waterput ?) tot aan de depositie in de runkuil. Dat allicht zal ergens tussen 2 en 25 jaar zijn. De vroegste vondsten bij de nieuwe huizen dateren nog van vóór 1450.
Het erf van de looierij werd opgehoogd en volgebouwd met een reeks panden aan weerszijden van Langestraat 60. De verkaveling die toen werd uitgezet, is tot 2015 gehandhaafd! In het volgende kunnen dan ook de huisnummers van 2015 gebruikt worden voor de beschrijving van de bouw- en bewoningsgeschiedenis.

Herontwikkeling van de voormalige looierij

Voorafgaand aan de herontwikkeling van het terrein vinden ophogingen (**307A**, **407A**, **607A**) plaats tot ongeveer 20 meter vanaf de straat, naar een niveau van 1,1 tot 1,3 m+NAP. Daarachter is er een noordwaarts aflopend talud als overblijfsel van de eerste huisterpen en hun ophogingen. Het erf loopt noordwaarts af tot ruim een halve meter lager.

88 Een bloemlezing aan vergelijkbare opgegraven constructies en hun (mogelijke) gebruiksfuncties geeft Van de Venne 2008.
89 Vermeire/ Bru/ Ervynck 2018.

Afb.3-159 Plattegrond van alle sporen uit periode 7 (circa 1425-1500).

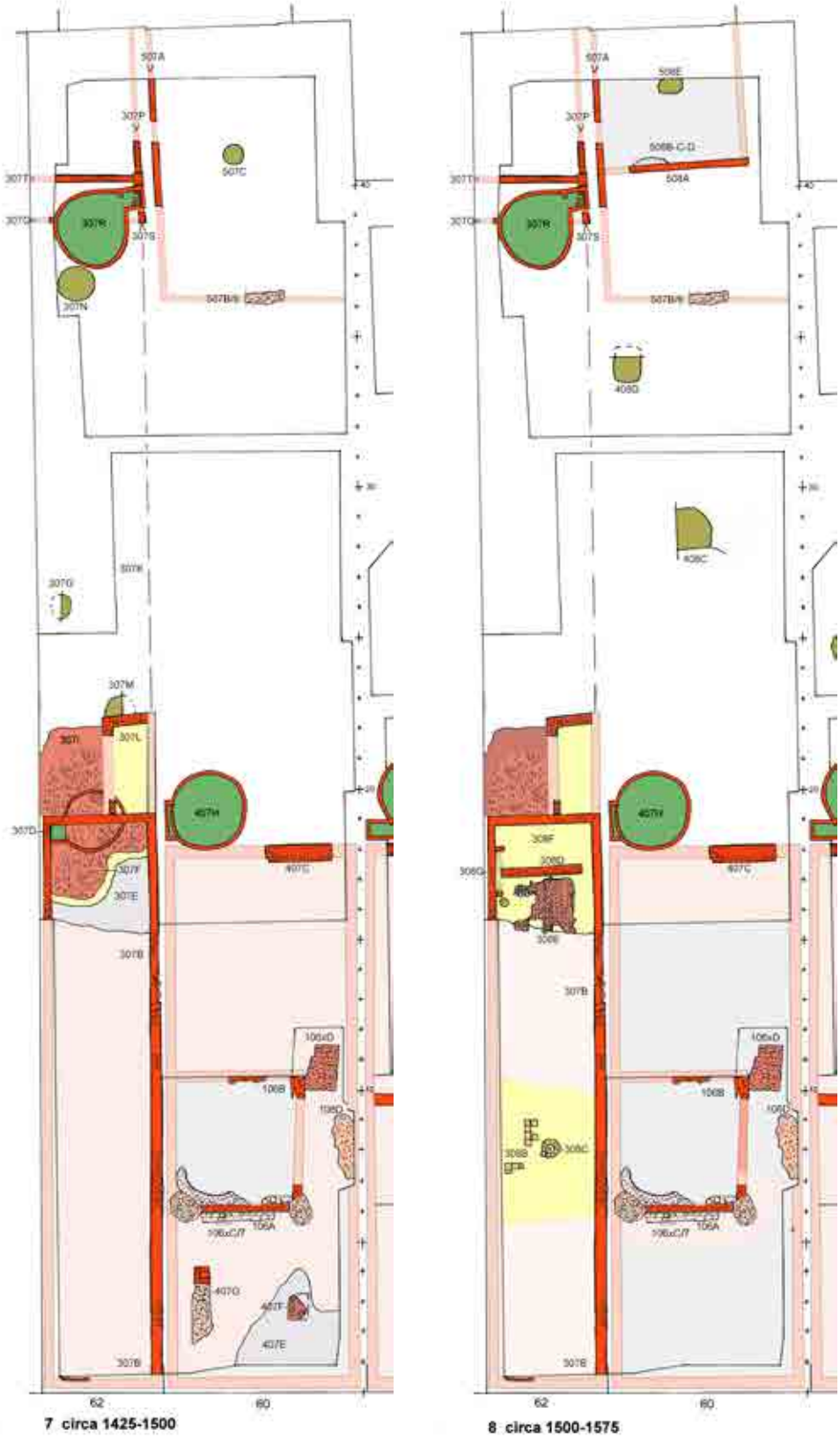

Afb.3-160a-b Langestraat 62 en 60 en Gedempte Nieuwesloot 91: plattegronden van de sporen uit periode 7 (circa 1425-1500) en uit periode 8 (circa 1500-1575).

Aan de Langestraat verrijzen bakstenen huizen die dicht naast elkaar staan zonder stegen ertussen (*afb.3-159*). De percelen hebben een wisselende breedte van 4, 6, 12 en 4-5 meter en ook de dieptes van de panden verschillen.
Achter elk huis komt een eigen beerput. Zoals in die periode nog gebruikelijk, hebben de bewoners in de eerste eeuw maar weinig huisafval in de beerputten gedeponeerd. De inventarisatie van de vondsten is te vinden in *bijlage 2*. De beschrijving en analyse van vondsten en vondstcomplexen is onderwerp van de *hoofdstukken 9 t/m 16*.
In ons opgravingsterrein krijgen drie panden aan de achterzijde nog een smallere aanbouw. Dergelijke aanbouwen waren in de 17de en 18de eeuw gebruikelijk en dienden als 'zomerkeuken'. Omdat men nog kookte in het open haardvuur, was het in de warme zomers meer comfortabel als men binnenshuis geen kookvuur hoefde te laten branden, maar hiervoor een achter het huis aangebouwde bijkeuken had bestemd. Het is niet bekend wanneer de eerste zomerkeukens zijn gebouwd. De tot dusverre uit opgravingen bekende zomerkeukens dateren alle vanaf de tweede helft van de 16de eeuw. De vroege aanbouwsels in ons opgravingsterrein kunnen ook nog louter als berging zijn gebruikt. Alleen is het wel opvallend dat de 15de-eeuwse aanbouw achter Langestraat 52 al een haardplaats met aspotten had – was dit wellicht de oudste zomerkeuken die we in Alkmaar tot nog toe hebben gevonden?

Langestraat 62 in de 15de en 16de eeuw (perioden 7 en 8)
Op de plek van de laat-14de-eeuwse voorganger **106N-o-P**, het smalle perceel pal naast Langestraat 60, komt een nieuw bakstenen huis **307B** (*afb.3-160a*). Bij een geringe breedte van amper 4 meter heeft het een aanzienlijke lengte van bijna 20 meter, met aan de achterzijde nog een smalle aanbouw **307L**. Onder de achtergevel is een beerput **307D** gebouwd met de stortkoker van het privaat inpandig in de noordwesthoek van het huis (*afb.3-161* en *3-162*). De beerlaag leverde een handvol keramiekvondsten op uit het tweede kwart van de 15de eeuw. De beerput werd midden 15de eeuw al opgevolgd door **307R** (*afb.3-163* t/m *165*). Het huis lijkt niet erg aanzienlijk, maar uit de beerput kwamen toch glasscherven van een beker en een maigelein, glasvondsten die we in Alkmaar alleen kennen uit de grootste bakstenen huizen.
Zowel binnen het achterhuis als op het buitenplaatsje erachter is een vloer van bakstenen **307F** en **307i** aangebracht (*afb.3-166 en 3-167*). Inpandig vervangt deze een eerste leemvloer **307E**. Door latere bouwactiviteiten zijn er uit de eerste bouwfase van dit huis verder geen tussenmuren of vloeren meer terug gevonden. Er lijken ambachtelijke activiteiten te zijn uitgevoerd waardoor zwarte lagen as en sintels **307H** en **307J** op het plaatsje achter het huis zijn gedeponeerd, zowel vóór de aanleg van het baksteenstraatje **307i** als erna.

Afb.3-161 en 3-162 Langestraat 62: beerput 307D vanuit het oosten, met nog grotendeels intacte koepel (afb.3-161) en geleegd met zicht op de stortkoker, een hangkoker op de koepelaanzet (afb.3-162).

Het smalle diepe pand **307B** ondergaat in de 16de eeuw enkele aanpassingen (*afb.3-160b*). Een klein achtervertrek wordt afgezet met tussenmuurtje **308D** en de baksteenvloer wordt er vernieuwd met vloer **308E** (*afb.3-168*). Vervolgens verdwijnt dit alweer voor de aanleg van een plavuizenvloer **308F** en een schouw **308G** tegen de Westmuur van het achtervertrek.
Er zullen wel meer tussenmuren in het pand zijn geweest, maar van de inrichting komt uit deze periode alleen halverwege het lange pand een plavuizenvloertje **308B** aan het licht met de ingegraven aspot van een stookplaats **308C** (*afb.3-169*). Deze vloer wordt naderhand opgevolgd door de slecht dateerbare plavuizenvloer **309A/11**.

Langestraat 60 in de 15de en 16de eeuw (perioden 7 en 8)
Bij Langestraat 60 zijn slechts enkele sporen uit de 15de eeuw gevonden (*afb.3-160a*). Het laat-14de-eeuwse baksteenen huis **106A-B-D** blijft grotendeels in stand bij een verbouwing, waarbij de achtergevel 2 meter naar achteren wordt verplaatst naar muur **407C** (*afb.3-170*). De oude beerput **106L** wordt daarbij vervangen door beerput **407H**, met het gemak tegen de erfscheiding aan de westzijde. De achtermuur **407C** is vanwege de bouw van de beerput diep gefundeerd. Er is rood/geel dooraderde baksteen van 22 x 10,5 x 5 cm voor gebruikt. Zowel het jongste vondstmateriaal uit **106L** als het oudste in de beerlaag van **407H** dateert uit de tweede helft van de 15de eeuw. De beëindiging van beerput **106L** hangt

Afb.3-163 Langestraat 62: het leeghalen van beerput 307R, een ondiepe koepelvormige beerput met (rechtsonder) uitgebouwde stortkoker, vanuit het oosten.

Afb.3-164 Langestraat 62: berging van vondsten uit beerput 307R in grote kunststof emmers met deksel..

Afb.3-165 Langestraat 62: palen zijn bij de stortkoker ingeheid, mogelijk als extra steun voor het privaat.

Afb.3-166 en -167 Langestraat 62, achterkamer vanuit het zuiden gezien: de achtermuur van het pand 307B en baksteenvloer 307F zijn boven de beerput 307D flink verzakt (de vierkante stortkoker linksachter).

Afb.3-168 Langetraat 62, achterkamer vanuit het zuiden gezien: de 16de-eeuwse baksteenvloer 308E.

Afb.3-169 Langestraat 62: plavuizenvloer 308B op een vlijlaag van vaalgrijs zand en middenin de voorkamer een vrijliggende haardplaats met aspot 308C, uit het zuiden gezien.

Afb.3-170 Langestraat 60: onderzoek van beerput 407H vanaf het zuidosten gezien, met rechtsvoor achtermuur 407C waar later waterkelder 409B nog tegenaan is gebouwd (onder de ladder en helmen).

Afb.3-171 Langestraat 60: de vrij liggende haardplaats 407F in de voorkamer, met ingegraven aspot (rood aardewerken grape r-gra-20, 1ste helft 15de eeuw) deels verstoord,, vanuit het oosten gezien.

ook samen met de bouw van het buurpand op Langestraat 58. De bijbehorende beerput van Langestraat 58(west) **607N** bevat scherfmateriaal vanaf het tweede of derde kwart van de 15de eeuw. De bouwactiviteiten aan beide panden zullen derhalve omstreeks 1450 hebben plaats gevonden.
Langestraat 60 krijgt in het voorste vertrek een leemvloer **407D**, later vernieuwd door leemvloer **407E** met een bakstenen haard **407F** (*afb.3-171*). Er is een aspot bij de haard ingegraven van een model dat uit de eerste helft van de 15de eeuw stamt.[90] Aan de westkant zijn in het vertrek een bakstenen poer en een puinspoor **407G** aangetroffen, waarvan de functie niet is opgehelderd.
De enige 16de-eeuwse resten bij Langestraat 60 zijn twee afvalkuilen **408C** en **408D** achter in de tuin.

Huizen aan de Nieuwesloot vanaf de tweede helft 15de eeuw (perioden 7 en 8)
Het achterterrein van Langestraat 62 en 60 wordt in de 15de eeuw verder opgehoogd (**307K** geheel achterin, **308A** dicht achter het huis). De tuinmuren **307P** en **307Q** begrenzen vervolgens het achtererf van een huis aan de Nieuwesloot (zie *afb.3-160a*).

Van het huis van Langestraat 62 is het inpandige privaat bij **307D** vervolgens verplaatst naar een nieuwe beerput **307R** geheel achterin de tuin. Daarbij is de tuinmuur **307Q** vervangen door **307T**. Getuige de oudste vondsten in de beerput 307R moet de ontwikkeling van de Nieuwesloot reeds rond het midden van de 15de eeuw plaats hebben gevonden.

Ten oosten van muur **307P** wordt recht achter Langestraat 60 een tweede erf afgescheiden door tuinmuur **507A** die mogelijk doorloopt naar puinspoor **507B/9**. Het eerste spoor van bewoning op dit stuk erf is een perfect ronde kuil **507C**, wellicht het restant van een afvalton. Op dit perceel komt in de 16de eeuw een huis tot stand, waarvan de zuidelijke muur **508A** en drie opeenvolgende leemvloeren **508B-C-D** zijn gedocumenteerd (*afb.3-160b* en *3-172*). Inmiddels is ten oosten langs dit huis een steeg richting de Nieuwesloot gerealiseerd, die tot in de 20ste eeuw zou blijven bestaan.

Langestraat 58 in de 15de en 16de eeuw (perioden 7 en 8)
Op de oosthelft van de voormalige looierij komt bij Langestraat 58 in het tweede kwart van de 15de eeuw een gebouw waarvan het casco ondanks diverse verbouwingen nog eeuwenlang grotendeels overeind blijft staan (*afb.3-173ab*).
Het is een dubbelpand van 12 meter breed, met direct erachter links de ronde beerput **607N** en rechts de rechthoekige beerput **607o**. Zowel het huis als de beerputten zijn gebouwd van rood/geel dooraderde baksteen van 20,5 x 9,5/10 x

Afb.3-172 Gedempte Nieuwesloot 91, tuinmuren en muurwerk van een huis (achterhuis?) met verschillende bouwfasen: bij de jalons de oudste zuidelijke muur 508A (sluit aan op noord-zuid lopende tuinmuur 507A) en erachter de muur 509A van een herbouw.

90 Vondstnummer 15LAN194: een rood aardewerken kookpot van type r-gra-20.

Afb.3-173a-b Langestraat 58: plattegronden van de sporen uit periode 7 (circa 1425-1500) en uit periode 8 (circa 1500-1575).

4,5/5 cm. De oudste vondsten uit beerput **607N** gaan terug op het tweede of derde kwart van de 15de eeuw en uit **607o** vermoedelijk enkele decennia later (*afb.3-174* en *3-175*). Dit betekent dat het in elk geval bij de bouw van **607o** in de tweede helft van de 15de eeuw twee aparte woonhuizen waren. Het is denkbaar dat het dubbelpand in eerste instantie is neergezet voor één huishouden en vervolgens gesplitst in twee aparte woonhuizen. Op de kaarten van Drebbel en Blaeu uit 1597 en 1649 hebben de panden inderdaad elk een eigen voordeur.
De achtergevels **607B** en **607P** liggen op 18 / 18,5 meter van de straat. Het dubbelpand is asymmetrisch, met scheidingsmuur **607C** een paar decimeter rechts van het midden. De beide helften hebben ook een andere binnenindeling. Het linkerdeel is in twee vertrekken gedeeld door tussenmuur **607F** op 9,5 a 10 meter van de straat.
Het rechterdeel heeft een tussenmuur **607E** op 10,5 meter. Van dit deel van het huis is de achterzijde flink veranderd door de bouw van een forse souterrain kelder **607H/8** met de vloer ruim een meter onder de straat (*afb.3-176* en *3-177*). De kelder is gebouwd van een andere baksteen dan de rest van het huis. Voor de bouw van de kelder is ook de achtergevel vervangen door muur **607P/8**, van dezelfde steen. Onder de zuidwesthoek van **607H/8** is een diepe steile ingraving waargenomen en de kelder is hier flink verzakt – vermoedelijk zat er een waterput **607i/8** onder.[91] De rechterzijde van

Afb.3-174 Langestraat 58-west: de ronde beerput 607N wordt opgegraven vanuit een werkkuil ernaast, waardoor de grond met de bak van de graafmachine kan worden afgevoerd.

Afb.3-175a Langestraat 58-oost: de rechthoekige beerput 607o is afgedekt met een (ingestort) tongewelf, vanuit het zuiden gezien.

Afb.3-175b Langestraat 58-oost: opmeting en tekenwerk van de ronde beerput 609o die de rechthoekige beerput 607o (rechts) opvolgde.

91 Vanwege de stabiliteit van de zijmuur van Langestraat 54/56 (de eventuele sloop stond toen nog ter discussie) is de kelder niet tijdens de opgraving gesloopt, waardoor de aanwezigheid van de waterput niet kon worden geverifieerd.

Afb.3-176 en -177 Langestraat 58-oost: de grote kelder 607H/8 liep steeds vol water (de bovengrond was nog verzadigd met bluswater). Hij was fors verzakt en gescheurd en in de 18de eeuw hersteld en voorzien van opstelplateaus (om lekkage bij scheuren af te dichten), plavuizen en een gemetselde trap 611C. De verzakking kwam waarschijnlijk door een waterput eronder waarvan de insteek wel werd gezien. Het was vanwege risico's voor het belendende pand niet mogelijk om de waterput op te zoeken.

Afb.3-178 Langestraat 58-oost: de achterkant van de 16de-eeuwse ondiepe souterrain kelder 608A lag boven de oude beerput 106L en kreeg forse verzakkingsproblemen die eerst werden hersteld met een voorzetmuurtje 608B. In de 17de eeuw is hij sterk verkleind bij de bouw van een nieuwe kelder 609A/10.

Afb.3-179 en 3-180 Langestraat 58-west en oost: zowel uit beerput 607N (-west) als uit beerput 607o (-oost) kwamen een paar scherven 16de-eeuws gebrandschilderd vensterglas

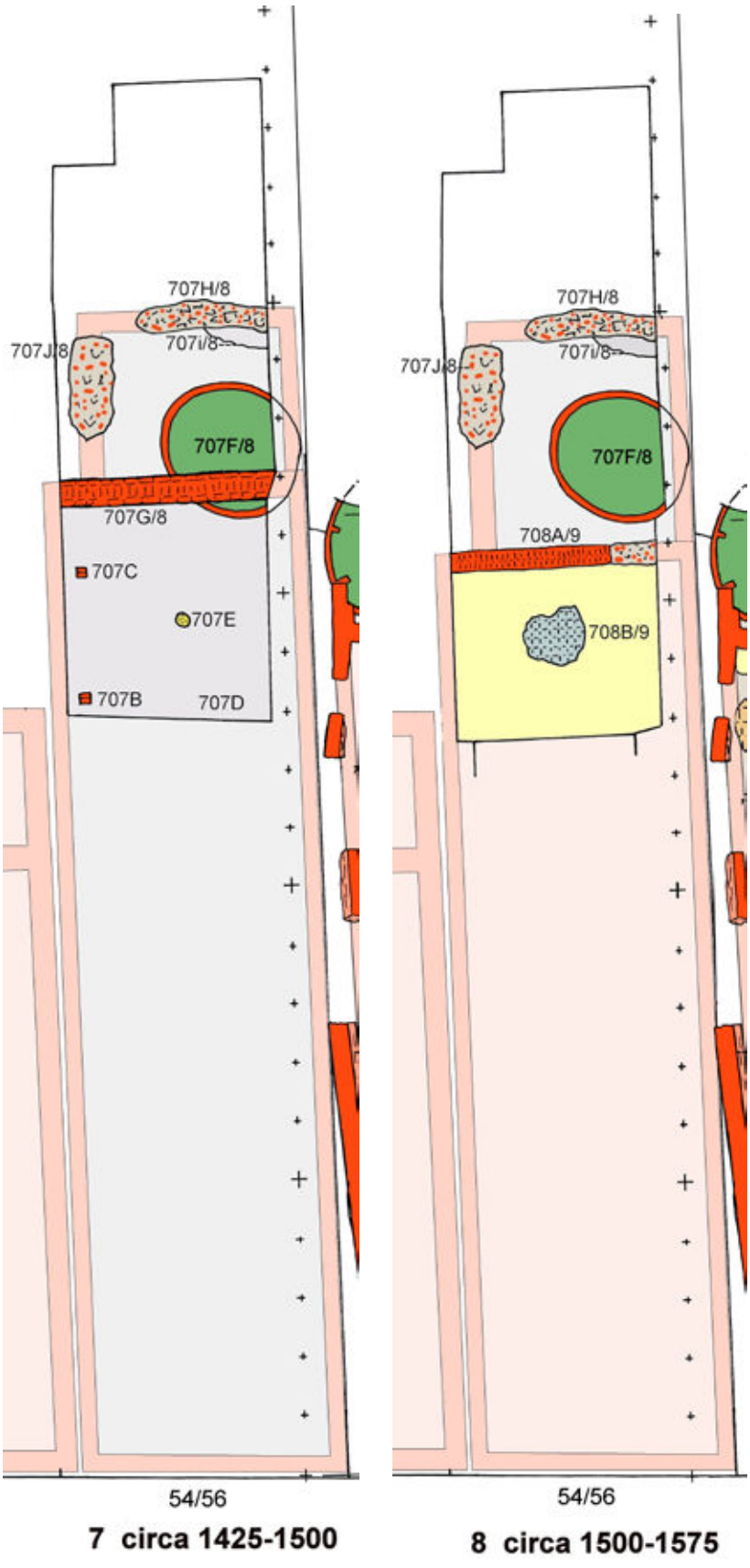

Afb.3-181a-b Langestraat 54/56: plattegronden van de sporen uit periode 7 (circa 1425-1500) en uit periode 8 (circa 1500-1575).

de kelder is niet steens maar anderhalf steens uitgevoerd om de zijgevel van het huis te kunnen dragen. Het achterste deel van het huis met de kelder was versmald. Dit deel van het huis is nog overeind gebleven tot 1950 en de merkwaardige inspringing van de oostkant was toen nog aanwezig als het beginpunt van een steeg naar achteren. Tussen de tussenmuur **607E** en de kelder **607H/8** is er een klein vertrek, met tegen de tussenmuur een haardplaats **607M** met ingegraven aspot.
In het linkerdeel is geen haardplaats terug gevonden, maar de resten ervan kunnen zijn opgeruimd bij de aanleg van een ondiepe souterrainkelder **608A** in de 16de en 609A in de 17de eeuw. De kelder **608A** is precies op de voormalige beerput 106L gebouwd en zou daardoor flink verzakken, wat nadien is opgelost door hem te verkleinen met muur **608B** (*afb.3-178*). Opvallend is, dat de kelder aan weerszijden op enige afstand van alle huismuren is aangelegd, alsof men al beducht was voor dit soort problemen bij bouwactiviteiten bovenop de voormalige beerput.
De enige andere 16de-eeuwse sporen zijn de drie afvalkuilen. **608C**, **608D** en **608E**.
Zowel in beerput 607N als in beerput 607o zijn fragmenten gevonden van 15de- of 16de-eeuws gebrandschilderd vensterglas, wat een aanwijzing is voor een luxueuze inrichting van beide woonhuizen (*afb.3-179* en *3-180*).

Langestraat 54/56 in de 15de en 16de eeuw (perioden 7 en 8)
Door 20ste-eeuwse kelderbouw is het grootste deel van het perceel Langestraat 54/56 archeologisch verloren gegaan (*afb.3-181ab*). Het achterste deel van het perceel is tussen de 13 en 29 meter vanaf de straat opgegraven – meer naar achteren was de bodem in de 20ste eeuw verstoord door o.a. een betonnen septictank en een olietank.
De oudste bouwsporen zijn twee bakstenen poertjes **707B** en **707C** voor de staanders van een huis, mogelijk ooit drieschepig, met daarbij een 15de-eeuwse leemvloer **707D** en een ingegraven aspot van een stookplaats **707E** in het midden. Van de wanden is verder geen spoor meer terug gevonden als gevolg van de latere bouwactiviteiten.

Dit is opgevolgd door een 15de- of 16de-eeuws huis met op 17 meter van de straat de bakstenen achtergevel **707G/8**. Half onder de achtergevel is een ronde beerput **707F/8** gemaakt met een hangkoker voor het privaat, dat wel tegen de achtergevel zal hebben gestaan (*afb.3-182*). Het huis heeft een versmalde achteraanbouw van 3 bij 3 meter gehad waarvan de puinbanen **707H** en **707J** en de leemvloer **707i** zijn gevonden. In de 16de of eerste helft 17de eeuw krijgt het huis een nieuwe achtergevel **708A/9** op 16 meter van de straat en een plavuizenvloer **708B/9** op een vlijlaag van mortel op geel zand (*afb.3-183*).

Afb.3-182 Langestraat 54/56: graafwerk aan de 15de- of 16de-eeuwse beerput 707F/8. Er kwam weinig vondstmateriaal uit, ook doordat hij deels was geleegd en verstoord bij de nieuwbouw van 1935 (de oosthelft was verwijderd en met planken gestut om met grijs zand te wrden aangevuld).

Afb.3-183 Langestraat 54/56: de mortellaag onder vloer 708B/9 waarin de verwijderde plavuizen hun afdrukken hadden achtergelaten, vanuit het zuiden.

Langestraat 52 in de 15de en 16de eeuw (perioden 7 en 8)
Het 14de-eeuwse huis met de ovens/fornuizen maakt omstreeks 1400 plaats voor een bakstenen huisje **807B** van slechts 4,5 meter breed en 14 meter diep (*afb.3-184ab* en *3-185* t/m *3-187*). Het is gebouwd van bakstenen van circa 22,5 x 11,5 x 5,5 cm. Het geassocieerde vondstmateriaal en de gebruikte baksteen kunnen in de eerste helft van de 15de eeuw worden geplaatst. Het pand is vanouds door een tussenmuur op 9 meter van de straat verdeeld in een voorhuis en een achterkamer. Beide vertrekken hebben baksteenvloeren **807C** en **807D** die zijn afgewerkt met een deklaag van grijze leem (*afb.3-187*).
Pal achter het huis is een enorme beerput **807E** gevonden met een diameter van 3 meter (*afb.3-188* t/m *3-191*). Het gemak staat tegen de westelijke tuinmuur. Uit de beerlaag komt wat 15de-eeuwse keramiek. De hoeveelheid vondstmateriaal is gering maar er is wel een bijzondere vondst van twee fraaie koperen kandelaars uit de 15de of eerste helft van de 16de eeuw. Aan de achterkant is over de beerput heen een bijkeukentje **807F** gebouwd (*afb.3-192*). Het heeft een haardplaats tegen de achtergevel van het huis. Te oordelen naar de gevonden twee aspotten bij de haard, dateert de aanbouw nog uit de eerste helft van de 15de eeuw.
Het achterste deel van het huis is flink verzakt, mogelijk veroorzaakt door de naast gelegen beerput 807E (*afb.3-185* en *3-193*).

De achtertuin is begrensd door een tuinmuur **807G** op 30 meter van de Langestraat. De muur is éénsteens dik gebouwd van baksteen van 22,5/23 x 11 x 5,5 cm, vrijwel dezelfde steen als huis 807B. De fundering is aan de zuidkant verbreed met maar liefst vijf vertandingen tot een voeting van drie steens breed, maar desondanks is hij naar het zuiden verzakt. Met de stevige tuinmuur is kennelijk een erachter gelegen erf aan de Nieuwesloot afgeschermd.

Aan het vroeg-15de-eeuwse huis **807B** worden in de 16de eeuw slechts kleine verbouwingen uitgevoerd. De oude baksteenvloeren in het voorhuis en de achterkamer worden dan vervangen door plavuizenvloeren **808A** en **808C**, met een haardplaats **808D** tegen de achtergevel van het achterhuis (*afb.3-194* en *3-195*). Ze werden later weer opgevolgd door een leemvloer **808E**.

3.4.5 Bouwen en wonen vanaf de late 16de eeuw

Enkele algemene ontwikkelingen

Na het afslaan van de Spaanse belegering in 1573 kent Alkmaar een driekwart eeuw van grote voorspoed. Het inwonertal neemt explosief toe en de bouw van nieuwe vestingwerken gaat samen met de aanleg van flinke stadsvergrotingen. Niet alleen in deze nieuwbouwwijken maar ook binnen de oude

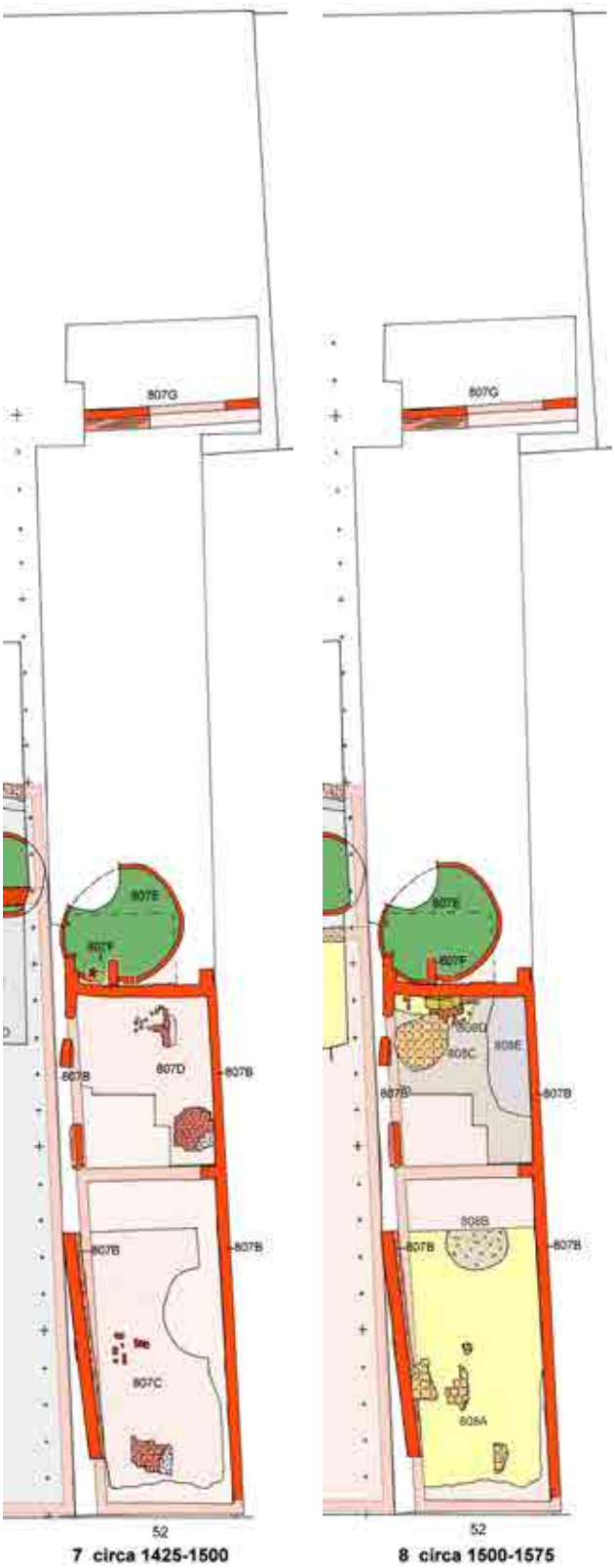

Afb.3-184a-b Langestraat 52: plattegronden van de sporen uit periode 7 (circa 1425-1500) en uit periode 8 (circa 1500-1575).

Afb.3-185 Langestraat 52: bouwhistorische opmeting van de oostmuur die wordt gedeeld met Langestraat 50, met eronder het aanzicht van de opgegraven funderingen (tekening Peter Bitter).

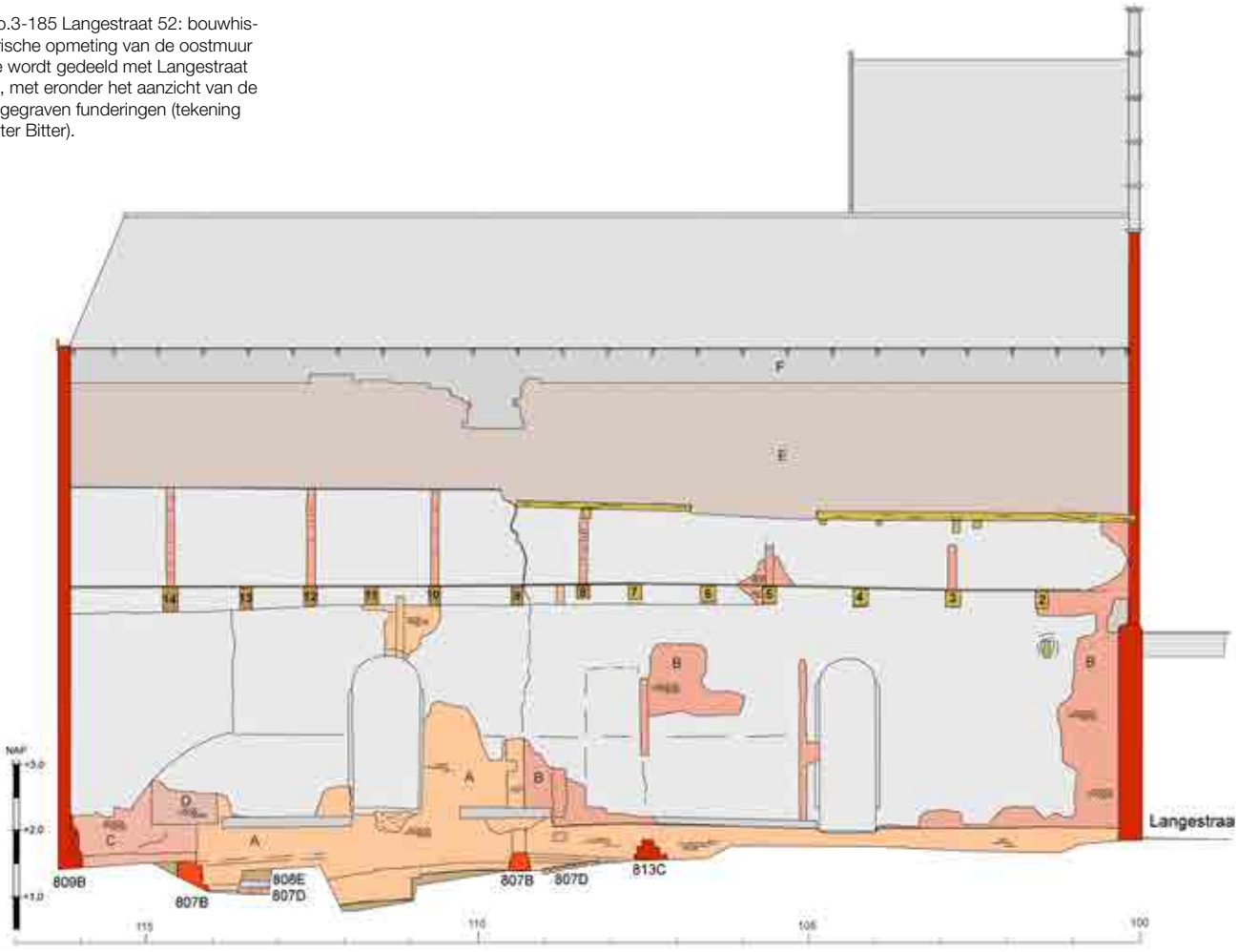

Afb.3-186 Langestraat 52: de achtergevel van huis 807B vanuit het zuidwesten gezien (van binnenuit het huis), aan de noordkant tweemaal en aan de zuidkant zesmaal vertand.

Afb.3-187 Langestraat 52, achterkamer vanuit het noorden gezien: linksvoor baksteenvloer 807D (uit de eerste bouwfase van huis 807B), afgewerkt met een deklaag van grijze leem, doorsneden door latere tussenmuur 809D en bedsteekelder 809E.

Afb.3-188 Langestraat 52: beerput 807E met een grotendeels intacte koepel, gedempt met schoon zand voorafgaand aan de grote verbouwing van het huis 809B rond 1630.

Afb.3-189 t/m 3-191 Langestraat 52: beerput 807E leverde een kleine hoeveelheid vondsten op vanaf begin 15de eeuw, waaronder twee gotische koperen kandelaars.

binnenstad wordt volop gebouwd aan nieuwe huizen, terwijl bestaande huizen worden verbouwd en vergroot.
Dit laatste is soms amper archeologisch traceerbaar, omdat nieuwbouwactiviteiten vaak plaats vinden bovenop de oudere funderingen, waarbij de aannemers niet of nauwelijks de grond ingaan. Zelfs worden huizen bovengronds gedeeltelijk afgebroken om het resterende casco vervolgens met nieuwbouw weer aan te vullen. In ons opgravingsterrein blijken deze lastig traceerbare bouwactiviteiten in bijna alle panden slechts vage sporen te hebben nagelaten.
Na 1650 zet een periode van economische teruggang in, met een afnemend inwonertal, verwaarlozing van panden en daling van de waarde van onroerende goederen. Bouwactiviteiten nemen drastisch af en er zijn dan ook weinig archeologische sporen van. Daarentegen is er wel een toenemende hoeveelheid vondstmateriaal uit beerputten en afvalkuilen.

Afb.3-192 Langestraat 52: bovenop beerput 807E was een achterkeuken 807F gebouwd met een stookplaats tegen de achtergevel 807B, gezien vanuit het noorden.

Afb.3-193 Langestraat 52: funderingen van de oostelijke zijmuur bij de aansluiting van de dwarsmuur die het pand in twee ruimten verdeelde en de eerste vloer 807D van baksteen met een deklaag van grijze leem, vanuit het noorden gezien (vergelijk afb.3-185).

Afb.3-194 Langestraat 52: plavuizenvloer 808A in het voorhuis, vanuit het zuiden gezien.

Afb.3-195 Langestraat 52 de achterkamer gezien vanuit het westen: links de vroeg-15de-eeuwse achtergevel 807B en de 16de-eeuwse plavuizenvloer 808C, rechts doorsneden door de bedsteekelder 809E uit circa 1630.

In de hele 17de eeuw neemt namelijk het bezit van huisraad in de panden kwantitatief gestaag toe, en daarmee ook de hoeveelheden afval ervan. De huizen worden geleidelijk aan gevuld met meubilair, servies en allerlei spullen. Hoog gewaardeerde uitheemse producten en exotische voorwerpen worden in groten getale ingevoerd. De talrijke vondsten weerspiegelen de materiële cultuur van een opkomende stedelijke burgerij. De inventarisatie van de vondsten is te vinden in *bijlage 2*. De beschrijving en analyse van vondsten en vondstcomplexen zijn het onderwerp van de *hoofdstukken 9 t/m 16*.

Langestraat 62 in de late 16de - 17de en in de 18de eeuw (perioden 9, 10 en 11)

Van dit huis is voornamelijk 14de- en 15de-eeuws muurwerk in de opgraving te voorschijn gekomen. We kunnen slechts gissen naar de eventuele latere bouwfasen die ongetwijfeld de middeleeuwse hebben opgevolgd. Slechts een handvol bouwsporen resteert hiervan (*afb.3-196a-c*). Uit de 17de-eeuwse verkoopprijzen blijkt dat het huis slechts een middelmatige waarde had.[92]
In de 17de eeuw is een klein tussenvertrek **309B/10** gemaakt met bakstenen wanden en de fundering voor een wenteltrap (*afb.3-197*). Onder het vertrek, dat veel weg heeft van een berghok, is een waterkeldertje aangelegd. Een gang voert langs de oostkant naar de achterkamer.
Aan de achterzijde wordt een zomerkeuken **309C** gebouwd met in de noordoosthoek een ingegraven aspot **309D** (*afb.3-198*).

In de beerput **307R** geheel achterin de tuin (zie *afb.3-163* t/m *3-165*) zijn bijzondere 17de-eeuwse vondsten gedaan: er is onder meer een grote partij vensterglas gedumpt van glas-in-lood, waaronder ook diverse glaasjes met brandschildering.[93] Veel vensterglas vertoont sporen van loodstrips en zal afkomstig zijn van vensters waarvan de ramen werden vervangen door Claes Jaspersz, een glazenier die van 1642 tot 1656 in Langestraat 62 woont en werkt. De loodstrips zijn verwijderd omdat hij het lood natuurlijk ook goed kon gebruiken om nieuwe strips van te maken. Het gaat om groen vensterglas, op een enkel fragment diepblauw glas en acht sepiakleurige fragmenten na. Er zijn circa 760 fragmenten van blanco groen vensterglas en circa 75 fragmenten van gebrandschilderd glas.[94] Bij de scherven bevinden zich 7 fragmenten onbruikbaar glas met een gekreukeld oppervlak, productieafval van het ter plaatse vervaardigen van vlakglas.
De gebrandschilderde glaasjes vertonen verschillende handschriften die stilistisch allemaal vóór het midden van de 17de eeuw gedateerd kunnen worden. Het is niet te bepalen of er bij de beschilderde fragmenten ook werk van Claes Jaspersz zelf zit, of dat dit louter sloopmateriaal van elders is. Het vensterglas wordt in detail beschreven in deel B, *hoofdstuk 15*.

De sporen van periode 10 en 11 stammen uit de tijd nadat er een bakkerij in Langestraat 62 is gevestigd, vanaf 1656. In de zomerkeuken is in de tweede helft van de 17de eeuw een vierkant asputje **310B** gemaakt die weer wordt vervangen door een rond putje **310C/11** van een halve meter diameter, gevuld met zwarte as. Deze wordt vervolgens weer opgevolgd door de rechthoekige bak vol haardas van een bakstenen fornuis **310D/11** (*afb.3-198* en *3-199*). Achter het huis zijn enkele askuilen gevonden, waarvan **307E**, **310F** en **310H** 17de-eeuwse vondstcomplexen bevatten.
De bakkerij met bovenwoning moet tussen 1735 en 1770 een flinke verbouwing hebben gehad, getuige de grote prijsstijging van ƒ1100 naar ƒ2700 bij de verkopen van het pand. Archeologisch is in de 18de eeuw alleen een vervanging van de zomerkeuken aanwijsbaar, met op zo'n 28 meter vanaf de straat nog resten van een haardplaats **311A**. Er zijn maar een paar muurfragmenten **311B** van over maar het zou de werkplaats van de bakkerij kunnen zijn geweest.
Vlak achter het huis is ook een diepe waterkelder **310A/11** gemaakt. Meer naar achteren is er een waterput **311D/12**, met onbestemde datering.

Langestraat 60 in de late 16de en eerste helft 17de eeuw (periode 9)

In 1910 werd op dit perceel een groot nieuw huis neergezet, met stevige funderingen en aan de achterzijde een onderkelderde keuken. Hierdoor zijn van de bebouwing uit de 17de tot 19de eeuw behalve stukken achtergevel geen andere buitenmuren meer opgegraven, maar wel diverse binnenmuren en oudere kelders (*afb.3-200abc*). Uit archiefbronnen blijkt dat de verkoopprijs tussen 1585 en 1629 meer dan verdubbelde: van ƒ2200 naar ƒ4500. Op de kaart van Drebbel uit 1597 is het al een hoog pand met een verdieping. Dit zal dus tussen 1585 en 1597 zijn gebouwd.
Het enige spoor dat aan deze bouwfase is toe te schrijven, is de prachtig uitgevoerde souterrain kelder **409A** (*afb.3-201* en *3-203*). De vloer op 0,75 m+NAP bevindt zich bijna een meter onder de toenmalige straat. De kelder staat exact op de resten van het middenvertrek **106A-B** van de 14de eeuwse voorganger van het huis, met langs de oostkant de gang die langs de kelder het voorhuis verbindt met het achterhuis. De

Afb.3-196a-c Langestraat 62: plattegronden van de sporen uit periode 9 (circa [1575-] 1620-1650), periode 10 (circa 1650-1700) en perioden 11-12 (circa 1700-1900).

Afb.3-197 Langestraat 62: graafwerk bij het kleine middenvertrek 309B/10 met fundering voor een wenteltrap en een waterkelder, gezien vanuit het noordoosten.

Afb.3-198 en 3-199 Langestraat 62: zomerkeuken 309C vanuit het noorden gezien, van de 17de-18de-eeuwse stookplaats tegen de oostmuur resteren achtereenvolgens een aspot, een vierkant en een rond bakstenen asputje en de fundering van een rechthoekig fornuis. Aan de westkant ernaast de vierkante asput 409D van Langestraat 60.

92 Verkoopprijzen 1610 ƒ2100, 1612 ƒ1300, 1616 ƒ1450, 1623 ƒ1400, 1642 ƒ925 (plus belasting van ƒ725), 1656 ƒ1750, 1693 ƒ1300, 1700 ƒ1275, 1735 ƒ1100 (zie bijlage 3).
93 Met dank aan Jacobine Melis, studente van de Universiteit Leiden, voor haar aanvullingen op de inventarisatie in het kader van haar onderzoek naar vensterglas-afval tijdens haar bezoek op 10-4-2019.
94 Het gebrandschilderde glas is geïnventariseerd door Rob Roedema na het puzzelen van de fragmenten. Daarbij zijn niet-passende fragmenten met verwante beschildering niet samengevoegd maar apart geteld.

9 circa 1575-1650

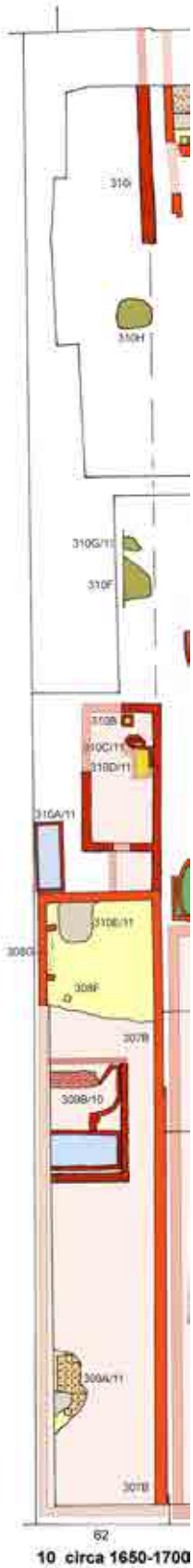

10 circa 1650-1700

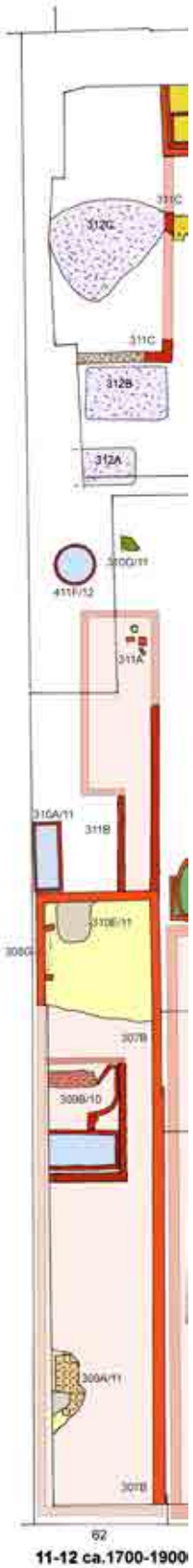

11-12 ca.1700-1900

Afb.3-200a-c Langestraat 60 en Gedempte Nieuwesloot 91: plattegronden van de sporen uit periode 9 (circa [1575-] 1620-1650), periode 10 (circa 1650-1700) en perioden 11-12 (circa 1700-1900).

Afb.3-201 t/m -203 Langestraat 60: ondiepe souterrainkelder 409A uit 1585/1597 vanuit het noorden, met sporen van diverse latere verbouwingen en een verkleining; detailfoto van natuurstenen basement voor een zuil van een gewelf, waar latere tussenmuur 412A vlak langs loopt.

kelder is uitgevoerd met vier bakken tegen de oostkant, waarvan de functie onbekend is. Aan de noord- en zuidkant zijn er opstelbanken voor servies en voedselvoorraden. De wanden en vloer zijn afgewerkt met rode plavuizen van 22 x 22 cm waarvan de plavuizen op de banken in dambordpatroon geel en groen zijn gekleurd. In de vierkante kelderruimte is tegen de zuidkant een natuurstenen sokkel gevonden voor een zuiltje, ingepast tussen de vloerplavuizen. Een tegenhanger voor een tweede zuiltje onder de noordkant van de kelder is niet teruggevonden maar deze kan door een latere binnenmuur (412A) zijn opgeruimd. De zuiltjes zullen een gewelf hebben gedragen, met daarboven een opkamer.
Aan de voorkant komt tegen de kelder een loden pijp uit de grond voor een waterpomp in het voorhuis. Deze is aangesloten op een ronde bakstenen waterput die bij de kelderaanleg onder de keldervloer was gebouwd.
Aan de achterkant van het huis is ook een watervoorziening aanwezig in de vorm van een rechthoekige waterkelder **409B**, pal naast de oude beerput **407H** (*afb.3-204* en *3-205*). Er is links tegen de achtergevel ook een zomerkeukentje **409C** gebouwd, over de beerput heen.

Een meter achter het zomerkeukentje bevindt zich een vierkante bakstenen bak **409D** met plavuizenvloertje. De functie is niet duidelijk maar het kan een afvalbak oftewel 'vuilniskuil' zijn geweest – er zaten enkele potscherven in uit de tweede helft van de 16de eeuw. Weer een meter daarachter was kennelijk een handige plek om zich te ontdoen van huisafval (het uitruimen van de bak **409D**?), getuige drie grote diepe kuilen vol as en afval (**409F**, **409G**, **409H**).

De beerput **407H** bevatte een enorme hoeveelheid vondstmateriaal. Een paar fragmenten resteren nog uit de eerste helft van de 16de eeuw, maar de overige inhoud is gedeponeerd na een grondige beerputleging in de late 16de eeuw, ongetwijfeld bij de nieuwbouw van het huis tussen 1585 en 1597.
Aan het einde van de 18de eeuw is een gedeeltelijke leging van de beerput uitgevoerd, waarbij de koepel tijdelijk is opengebroken voor het wegscheppen van de afvallaag. Gelukkig heeft men de beerput niet geheel geleegd, maar ongeveer tot aan een vondstlaag uit het midden van de 17de eeuw. Bovendien is de inhoud niet afgevoerd maar begraven in een grote afvalkuil **411E** achterin de tuin. Deze kuil leverde nog een

Afb.3-204 Langestraat 60, vanuit het zuiden gezien: tegen de 15de-eeuwse achtermuur 407C is waterkelder 409B gebouwd (mogelijk al bij de nieuwbouw van 1585/1597), die in de tweede helft van de 17de eeuw werd gedempt bij de aanleg van de diepe kelder 410A.

Afb.3-205 Langestraat 60: onderzoek van beerput 407H, vlak achter achtergevel 407C.

grote hoeveelheid servies en huisraad op. De beerput blijft nadien tot het tweede kwart van de 19de eeuw in gebruik. In dit huis wonen vanaf 1629 Allert Jansz Crombalch en zijn beroemde echtgenote Maria Tesselschade Roemers Visscher. Enkele unieke vondsten uit de beerput kunnen aan haar persoonlijk worden toegeschreven, zoals scherven van roemers waarvan de kelk is gegraveerd met kalligrafische tekst, een tweetal gouden ringen waarvan één waarschijnlijk haar trouwring is en een uitzonderlijk verfijnde schoen (zie *Appendix B*).

Langestraat 60 van de tweede helft 17de tot de 19de eeuw (perioden 10 t/m 12)

In 1738 werd Langestraat 60 verkocht voor ƒ4500, exact het bedrag waarvoor het in 1629 was aangekocht door Crombalch. In het licht van de sterke waardedaling van het onroerend goed vanaf 1650 is de verkoopprijs van 1738 een aanwijzing dat in de tussentijd flinke verbeteringen zijn gedaan aan het grote huis. Er zijn inderdaad ook enkele resten van uitbreidingen aan de achterzijde (*afb.3-200c, 3-206* en *3-207*). Rechtsachter het huis is, verbonden door een gangetje van 2 meter, een bijgebouw neergezet van 2,5 bij 5 meter met eronder een forse kelder met stahoogte **410A**. De begane grond ervan kan allicht een ontvangstzaal zijn geweest - met een keuken eronder? – zoals ook wel bekend is van grote huizen elders in de stad. Links van het bijgebouw is een enorme waterkelder **410B** aanwezig, die zal zijn gevoed met regenwater vanaf de dakgoot van **410A**, met aan de achterzijde een goot noordwaarts voor de afvoer van overtollig water.

Het bijgebouw zal in de 18de eeuw zijn verdwenen, toen de grote kelder werd opgevuld met grond (**411C-a**). Er is ook een sleuf **411C-b** gegraven als verbinding van beerput **407H** met de kelder, wellicht voor afvoer van vuil overloop-water uit de beerput. Dit kan eind 18de eeuw zijn gedaan als voorbereiding van de leging, toen de bovenste beerlaag werd herbegraven in de grote kuil **411E** achterin de tuin.

In de 18de en/of 19de eeuw is men herhaaldelijk bezig met de watervoorziening. Inpandig komt er in het achtervertrek een waterkelder **411B/12** tegen de achterzijde van souterrainkelder **409A**. Bij deze gelegenheid is de keldertrap vernieuwd (**411A/12**). In de achtertuin worden maar liefst 3 waterputten (**411G/12**, **411H/12** en **411i/12**) aangelegd, vermoedelijk als elkaars vervangers. Bij de opgraving leverde 411i/12 nog een onaangename verrassing omdat na het afnemen van de koepel het grondwater dermate sterk opwelde dat het aangelegde vlak overstroomde en we de put haastig met stevige grond moesten dempen. De koepels van de andere waterputten lieten we toen maar wijselijk gesloten.

In de 19de eeuw is er een herindeling van de begane grond van het huis (*afb.3-208*). Er komt vanaf de voorgevel een gang langs de westkant, met gangmuur **412A**, waarvoor de kelder (met de opkamer) wordt versmald (**412B**). De gang langs de oostkant wordt afgedicht (muur **412C**). De souterrain kelder is tenslotte in 1910 gedempt bij de bouw van het grote huis van dr. J.W. Wicherink.

Afb.3-206 en -207 Langestraat 60: de grote kelder 410A gezien vanuit het zuiden en vanuit het noorden, met ernaast de grote waterkelder 410B.

De kelder kreeg later wegens lekkage van binnen een klampmuur 410C/11 en werd tenslotte in de 18de eeuw gedempt.

Afb.3-208 Langestraat 60 vanuit het noorden gezien: bij een 19de-eeuwse verbouwing wordt de begane grond heringedeeld, met een nieuwe gangmuur langs de westkant waarvoor de kelder 409A moest worden verkleind

Afb.3-209 Gedempte Nieuwesloot 91, vanuit het westen: herbouwfase van het achterhuis 509A (links), rechts de zware betonfundering van Albert Heijn uit 1963.

Afb.3-210 Gedempte Nieuwesloot 91, vanuit het westen: graafwerk in beerput 509B, gehinderd door betonfunderingen.

Een huis aan de Nieuwesloot in de 17de eeuw (perioden 9 en 10)

Recht achter Langestraat 60 zijn de resten aanwezig van het achterste deel van bebouwing van Gedempte Nieuwesloot 91 (*afb.3-200abc*). Het betreft huizenbouw langs de westkant van een steeg richting de Nieuwesloot. De steeg behoorde eeuwenlang als achterom bij Langestraat 60. Helaas zijn de archiefbronnen over het huis aan deze steeg onvolledig. Omstreeks 1600 wordt het 16de-eeuwse gebouw **508B-C-D**, ten westen van de steeg naar de Nieuwesloot, vervangen door nieuwbouw **509A** (*afb.3-209*). Aangetroffen is slechts een deel van een gebouw, waardoor niet te zeggen valt of dit een zelfstandige éénkamerwoning is, zoals vaak aangetroffen aan stegen, of dat het de achterzijde is van een groot huis aan de Nieuwesloot. De achtermuur **509A** van deze nieuwbouw bevindt zich circa 25 meter achter de rooilijn aan de Nieuwesloot.

De ruimte is voorzien van een plavuizenvloer **509C/10** op een geel zandbed en tegen de westmuur is een rechthoekige puinkuil **509D/10** aanwezig. De sporen zijn slechts globaal in de 17de eeuw te dateren. De puinkuil zou de afdruk kunnen zijn van een afgebroken bakstenen keukenfornuis. De gebouwresten kunnen dan heel goed afkomstig zijn van een achterkeuken als onderdeel van een huis aan de Nieuwesloot (op de oosthelft van het huidige perceel Gedempte Nieuwesloot 91).

Achter dit gebouw is een kleine achtertuin aanwezig, waarvan een stukje 17de-eeuwse tuinmuur **509E/10** aan de westkant is gevonden.
Op slechts 2 meter ten zuiden van de achtergevel **509A** bevindt zich de stortkoker van een beerput **509B** (*afb.3-210*). Het privaat op deze stortkoker staat in lijn met de steeg en zal wel zijn gebouwd tegen een schutting langs de steeg. De beerput

509B bevat vondsten uit het laatste kwart van de 16de tot het tweede kwart van de 17de eeuw. Als we er vanuit gaan dat de beerput is gemaakt vanwege de nieuwbouw van het huis aan de steeg, zal dit huis omstreeks 1600 zijn neergezet.
De steeg hoorde overigens steeds bij het huis Langestraat 60. Het is dan ook opmerkelijk dat in de beerput **509B** keramiekvondsten werden gedaan waarvan de scherven pasten aan scherfmateriaal uit afvalkuil **411E** en beerput **407H** van Langestraat 60. Helaas liep het onderzoek naar de eigenaren van het huis aan de Nieuwesloot vast door gebrekkige en tegenstrijdige archiefdata. Er moeten banden zijn van de gebruikers van beerput 509B met Langestraat 60, aangezien er huisafval van Langestraat 60 in kon worden gedeponeerd.
Het is de vraag of de tuin van het huis aan de Nieuwesloot toen nog verder naar het zuiden doorliep tot de (slecht dateerbare) puinbaan **507B/9.** De tuin kan ook hebben geëindigd bij het privaat van 509B, op circa 2 meter ten zuiden van de achtergevel 509A, waarmee het privaat in de hoek van dit achtererfje zou zijn gesitueerd.

In de 18de of 19de eeuw is in de zuidwesthoek van het gebouw een rechthoekige bak **511B/12** gemetseld, die gevuld raakt met asresten. Dit zal een keukenfornuis zijn geweest. Deze waren gebouwd als een rechthoekige stookruimte met bakstenen bovendek, waarin ronde gaten waren gemaakt voor de afvoer van hitte en rook en waarop kookpotten gezet konden worden. As is in de 18de eeuw ook gedumpt in een askuil **511A**, tegen de tuinmuur **311C** van de westelijke buurman aan de Nieuwesloot.

Tegen de steeg is een diepe afgerond rechthoekige kuil **510A/11** gevonden, met aan de westkant nog een stukje van een bakstenen zijwand. De kuil was geheel met grof baksteenpuin opgevuld en kon vanwege de nabijheid van de buurpanden niet verder opgegraven worden. Het moeilijk dateerbare spoor kan een keldertje zijn geweest uit de 17de/18de eeuw, of een restant van een beerput als opvolger van beerput **509B**, die immers rond het midden van de 17de eeuw al buiten gebruik was gesteld.

Langestraat 58-West en -Oost, eind 16de eeuw tot 1733 (perioden 9 en 10)

De twee helften van Langestraat 58 zijn aparte woonhuizen totdat ze in 1733 worden samengevoegd (*afb.3-211ab*).

In het linkerpand (58-West) vinden in de eerste helft van de 17de eeuw verbouwingen plaats in het interieur, maar het is onbekend of er ook wijzigingen zijn aangebracht aan het exterieur.
In verkoopakten uit 1632 en 1671 is sprake van een zomerkeuken, die door de eigenaar van het oostelijke huis is gebouwd tegen de zomerkeuken van het westelijke (linker) huis.

In de tuin is achter Langestraat 58-West tegen de perceelgrens met Langestraat 58-Oost een waterkelder **609P** gevonden, die bij deze zomerkeuken behoord zal hebben (*afb.3-212*). Van de zomerkeuken zelf zijn verder geen resten meer aangetroffen. Vermoedelijk vanwege de bouw van de zomerkeuken vond groot onderhoud plaats aan de beerput **607N**. Er is namelijk aan het begin van de 17de eeuw een leging uitgevoerd van de beerput, waarbij de verwijderde beerinhoud is begraven in een grote afvalkuil **609M** geheel achterin het perceel. Ook is de stortkoker van de beerput gewijzigd, door de verplaatsing van het privaat meer naar links tegen de westelijke erfgrens.

Ondanks de eerste herstelmuur **608B** blijven er problemen ontstaan met souterrain-kelder **608A**, die in de 16de eeuw 1Ider grotendeels opgeheven en gereduceerd tot weinig meer dan een dubbele bergkast, terwijl een tweede tussenvertrek wordt gecreëerd met een nieuwe ondiepe souterrain kelder **609A/10** (*afb.3-213* t/m *3-216*). Hierbij wordt ruimte gemaakt voor een gang langs de oostkant, die langs de achterkamer wordt doorgetrokken met de gangmuur **609B/10**. Onder de gang komt, tegen de muur van het voorste tussenvertrek 609A/10, een kleine waterkelder **609C/10**.
Tegen de wanden van souterrainkelder **609A/10** zijn wandtegels aangebracht. Het zijn polychrome en blauw-op-wit beschilderde wandtegels uit de eerste helft van de 17de eeuw. Ze zijn echter ongeordend gemengd tegen de keldermuur geplakt, wat wijst op hergebruik. Ze zouden bijvoorbeeld afkomstig kunnen zijn van een schouw die vanwege deze verbouwing is gewijzigd.
Helaas was er in de laatste dagen van de opgraving geen gelegenheid om de voorste 6 meter van Langestraat 58 op te graven, zodat we niet weten hoe het voorste vertrek aan de straatzijde eruit zag.

In het oostelijke deel van Langestraat 58 zijn archeologisch geen sporen waargenomen van bouwactiviteiten. Toch moet er voor het midden van de 17de eeuw een gedeeltelijke nieuwbouw zijn uitgevoerd, te oordelen naar bouwhistorische waarnemingen bovengronds.
Tot 2015 bestond op de begane grond de oostelijke zijmuur nog deels uit muurwerk **609N** (*afb.3-217* en *3-218*). Deze muur was gemetseld van vrij kleine baksteen van een rood/geel gemêleerd baksel ('noga') en met steenmaten 19/19,5 x 9,5 x 4,5/5 cm, 10 lagen 53 cm dik. In het metselwerk zijn de later dichtgezette gaten en sleuven te zien van een houtskelet. Het zijn de bouwsporen van drie muurstijlen met daartussen nog de balkgaten voor tussenbalken op consoles. Het muurfragment eindigt al op 8,5 meter van de straat met een rechte bouwnaad maar hij zal hier zijn afgebroken langs de zijkant van een volgende muurstijl. Het muurwerk is bewaard tot aan een vloerafdruk op bijna 4 meter boven het niveau van de tegenwoordige straat (de begane grond vloer zal ooit ongeveer een halve meter lager zijn geweest dan de straat).

Afb.3-211abc Langestraat 58: plattegronden van de sporen uit periode 9 (circa 1575-1650), periode 10 (circa 1650-1700) en perioden 11-12 (circa 1700-1900).

Afb.3-212 Langestraat 58-west: waterkelder 609P, het enige spoor van de vroeg-17de-eeuwse zomerkeuken

Afb.3-213 t/m 3-216 Langestraat 58, vanuit het westen gezien: graafwerk in 58-oost, op de voorgrond in 58-west de resten van het middenvertrek met de 17de-eeuwse souterrainkelder 609A/10 die 608A verving; tegen de kelderwand zaten hergebruikte wandtegels uit de eerste helft van de 17de eeuw.

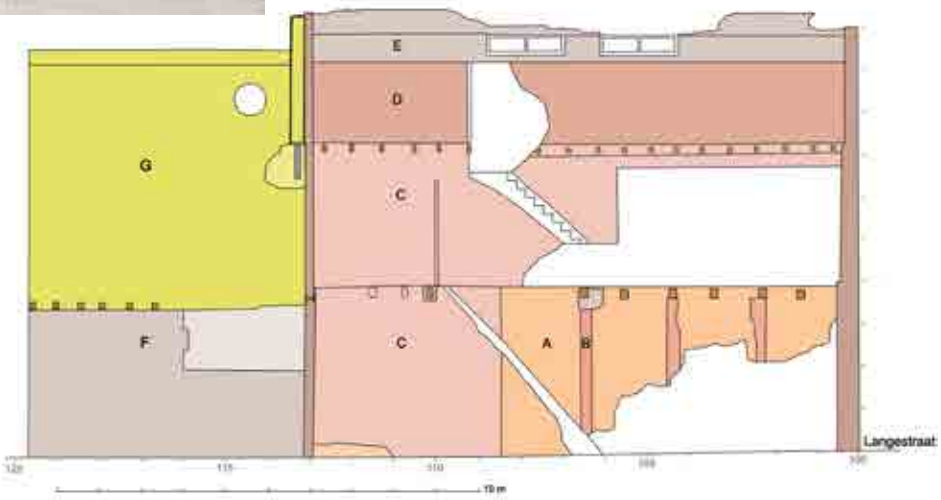

Afb.3-217 en 3-218 Langestraat 58-oost: de oostelijke zijmuur gefotografeerd en getekend, met bij het voorhuis een muur 609N met bouwsporen van een houtskelet met tussenbalken. Het muurfragment eindigt bij de verticale naad, vermoedelijk van een volgende muurstijl. Bij deze bouwfase was mogelijk ook de achtergevel betrokken, toen het privaat omstreeks 1600 werd verplaatst naar beerput 609o.
Bouwfasen: A circa 1600 (609N), B circa 1733 (611A), C 1733/19de eeuw? , D 1919, E 1956, F 1987, tegen G zijmuur Langestraat 54/56 (1935). Tekening Peter Bitter.

Afb.3-219 Langestraat 58-oost: de ronde beerput 609o aangelegd achter de rechthoekige beerput 607o, vanuit het noorden.

Deze hoogte van de zoldervloer zou overigens eeuwenlang aangehouden worden in alle volgende bouwfasen. Daarboven was in 2015 geen oud muurwerk meer te zien. Op de stadskaarten van Drebbel en Blaeu uit 1597 en 1649 hebben beide panden bij Langestraat 58 boven de begane grond inderdaad geen echte verdieping maar alleen een zolderverdieping met borstwering.
De gebruikte baksteen en het samenstel van een houtskelet met tussenbalken zijn typerend voor de periode tussen circa 1575 en 1650.
Zoals we hierboven zagen, heeft de eigenaar van het oostelijke huis blijkens verkoopakten al vóór 1632 een zomerkeuken gebouwd tegen de zomerkeuken van het westelijke huis. Ook van de zomerkeuken achter Langestraat 58-Oost is echter archeologisch geen enkel restant meer ontdekt, zelfs geen waterkelder. Wel is in die tijd het privaat van het oostelijke huis naar achteren verplaatst door de aanleg van beerput **609o** (*afb.3-219* en *3-220*). De oudste vondsten uit de ronde beerput **609o** dateren immers uit de late 16de of het begin van de 17de eeuw. Men heeft kennelijk niet alleen het hoofdhuis aangepakt maar ook de zomerkeuken.

In de achtertuin van Langestraat 58-West is behalve de legingskuil **609M** nog een hele reeks as- en afvalkuilen **609E** t/m **609K** gegraven. Ook bevindt zich hier nog een bakstenen waterput **609L** met een dichte koepel.
De buren van het rechterpand 58-oost daarentegen hielden hun tuin keurig schoon. Er is alleen een onverklaarbare rechthoekige kuil **609Q/10** met klei erin gevonden en geheel achterin een merkwaardig gevormde driehoekige bakstenen bak **609R** gevuld met afval.
Een bijzondere vondst was de ontdekking van twee forse gemetselde waterputten onder de bestrating van de Langestraat, pal voor 58-west (*afb.3-221*). De oudste van de twee kan nog uit de 17de of 18de eeuw dateren, waterput **610B/11**.

Afb.3-220 Langestraat 58-oost: uit beerput 609o kwam onder meer dit fragment luxe facon de Venise kelkglas (type gl-kel-93).

Afb.3-221 Langestraat 58-west: onder de straat vlak voor Langestraat 58 twee opeenvolgende bakstenen waterputten 610B/11 en 612F uit de 17de/19de eeuw..

Langestraat 58 in de 18de en 19de eeuw (perioden 11 en 12)

Er zijn niet veel resten gevonden uit de 17de en 18de eeuw. Zelfs de samenvoeging van beide panden door mr. Arend Klaver in 1733 en de verbouwing tot het riante woonhuis met de grote klokgevel, dat nog op een 19de-eeuwse foto staat, heeft archeologisch amper sporen nagelaten.
Bij de bouwactiviteiten van 1733 is het houtskelet in het oostelijke pand verdwenen en de sleuven in de muur zijn opgevuld, maar de balklaag met de zoldervloer zijn wel op hetzelfde niveau gebleven. Bij de westhelft van Langestraat 58 zijn de funderingen gevonden van een nieuwe westelijke zijmuur en een middenmuur **611B**, die zullen behoren bij de bouwfase van 1733.
Er is ook nog een flinke reparatie uitgevoerd van de grote kelder **607H/8**. Mogelijk is hij lek geworden door een verzakking naar de westkant, waarvan de scheuren in de muren zijn gedocumenteerd. Dit kan zijn veroorzaakt door inzakken van de waterput **607i** eronder. De kelder krijgt een nieuwe bakstenen trap en er komen opstelbanken langs de zijkanten, waarna de wanden en vloer worden afgewerkt met rode plavuizen (**611C**). De reparatie kan in 1733 zijn uitgevoerd, maar eventueel ook van later tijd zijn.

Tegen de westkant van de grote achtertuin zijn, over beerput **607N** heen, funderingen gevonden van een smalle zomerkeuken **611D** (*afb.3-222* en *3-223*). Deze vervangt de keuken bij waterkelder **609P**, die anders middenin de samengevoegde tuin zou komen te staan. Een enkele vondst uit de zandlaag eronder dateert uit de eerste helft van de 18de eeuw.
Merkwaardig is de goot **611E** die aan de oostkant buiten de keuken begint en door de muur heen is doorgetrokken naar de locatie van de stortkoker van beerput **607N**. Als op het begin van de goot een privaathokje was gemaakt, stond deze ruim een halve meter náást de zijgevel van de keuken! De goot vertoont geen beeraanslag en het is ook de vraag of hij wel als riool diende. De jongste vondsten uit beerput **607N** dateren uit de vroege 18de eeuw – de beerput zal rond 1733 zijn gesloten.

Arend Klaver laat achterin de enorme achtertuin een groot bijgebouw **611F** neerzetten (*afb.3-224*). Ondanks alle latere bouwactiviteiten is dit pand tot 2015 overeind blijven staan. Het dient in eerste opzet wellicht als een ontvangstzaal bij de tuin.
Er zijn ook funderingen van een tweede bijgebouw **611G**, waarvan de functie evenmin bekend is.

\Afb.3-222 Langestraat 58-west, vanuit het westen gezien: rechts muurfragmenten van achterkeuken 611D en goot 611E terwijl askuil 609i wordt uitgetroffeld, achter de archeoloog nog een stuk van waterkelder 609P.

Afb.3-223 Langestraat 58-west: muurfragmenten van achterkeuken 611D en goot 611E, vanuit het zuiden gezien:

Afb.3-224 Langestraat 58: de sloop van bijgebouw 611F, gebouwd rond 1733, in maart 2015 vanuit het noordwesten gezien.

Langestraat 54/56 van de late 16de tot de 19de eeuw (perioden 9 t/m 12)

Van de latere fasen van dit huis zijn slechts een paar sporen gedocumenteerd (*afb.3-225ab*).
In de 16de of eerste helft 17de eeuw krijgt het huis een nieuwe achtergevel **708A/9** op 16 meter van de straat en een plavuizenvloer **708B/9** op een vlijlaag van mortel op geel zand.
In de tuin is een paar meter achter het huis vuilnis begraven in afvalkuil **709A**.
Op precies 20 meter van de straat is een forse waterkelder **711B/12** aangetroffen tegen de westkant van het perceel. Hij zal zich wel tegen de achtergevel van het toenmalige huis hebben bevonden, waarvan geen resten meer in de bodem waren bewaard. Achter deze achtergevel staat dan aan de oostkant een smal bijgebouw, ongetwijfeld een zomerkeuken, waarvan nog wel wat muurwerk **711A/12** resteerde (*afb.3-226*).
Deze schamele resten zijn moeilijk dateerbaar, ergens in de 18de of 19de eeuw.

Langestraat 52 in de 17de eeuw (perioden 9 en 10)

Aan het begin van de 17de eeuw wordt het vroeg 15de-eeuwse huis **807B** vervangen door nieuwbouw **809A-B**, dat bovenop de oude funderingen wordt gezet. Het stond tot 2016 nog grotendeels overeind en de bouwhistorische sporen zijn aangevuld met de archeologische (*afb.3-227a-c*, *3-228* en *3-229*).
De sporen van Langestraat 52 zijn bij de sloop fors verzakt naar het westen (*afb.3-230*). Onder Langestraat 54/56 was namelijk eind 20ste eeuw een grote holte ontstaan doordat de kelder van dit buurpand onder de bestaande betonvloer was uitgebreid zonder de bouwput aan te kunnen vullen. Bij de sloop van Langestraat 52 liep de grond in deze holte weg.

Uit het bouwhistorisch onderzoek blijkt dat het huis in twee etappes is gebouwd, namelijk rond 1620 en rond 1630. Het huis is bij deze bouwfasen twee meter verlengd tot een nieuwe achtergevel **809B** op 16 meter van de straat (*afb.3-231*).
Omdat het privaat tegen de achtergevel ervoor moet worden verplaatst, wordt een geheel nieuwe beerput **809H** gebouwd. De locatie van de oude beerput 807E is daarbij met een grote vracht geel zand **809C** aangevuld, om verzakking van de nieuwe achtermuur **809B** te voorkomen.
Ook de oude tussenmuur tussen het voorhuis en de achterkamer wordt op dezelfde plek herbouwd (**809D**). Aan de achterzijde wordt hier tegenaan de bedsteekelder **809E** aangelegd (*afb.3-232*), een gerieflijke plek voor een slaapplaats want die bevindt zich pal naast de haard **809F** (die bij het bouwhistorisch onderzoek is ontdekt). Helaas zijn er geen archeolo-

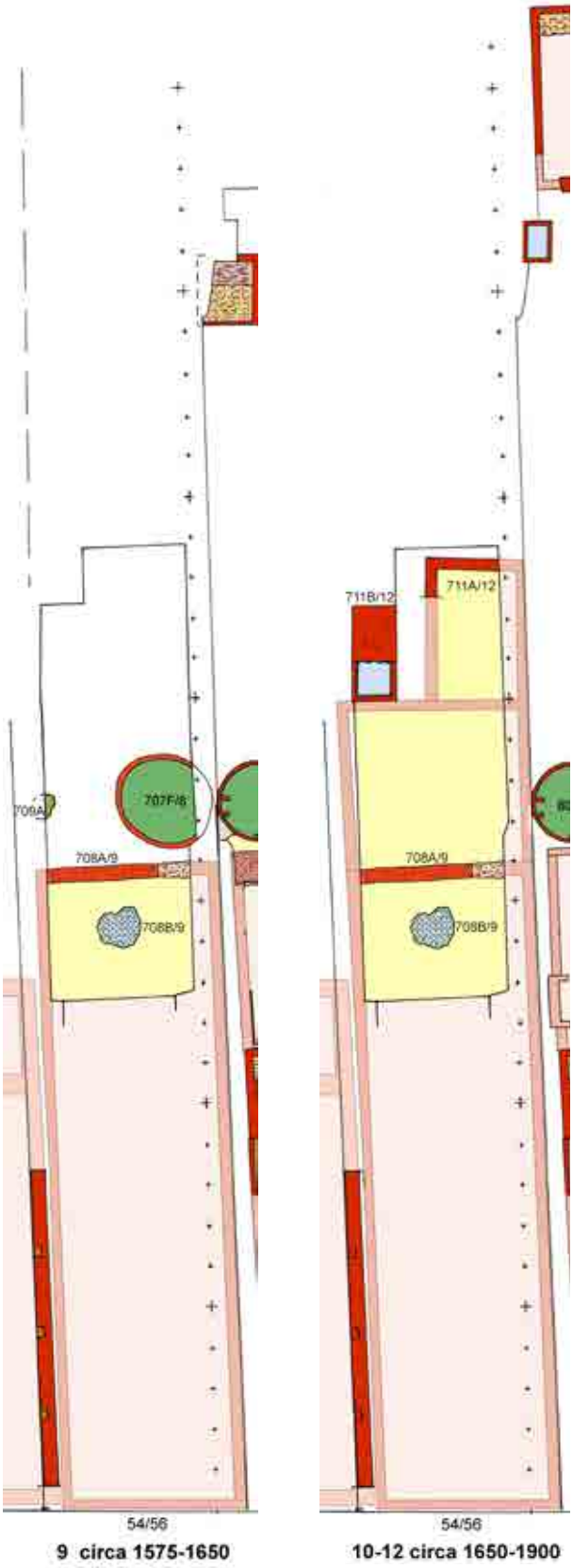

Afb.3-225a-b Langestraat 54-56: plattegronden van de sporen uit periode 9 (circa 1575-1650) en perioden 10-12 (circa 1650-1900).

Afb.3-226 Langestraat 54-56, vanuit het noorden: muurfragment van achterkeuken 711A/12 en het tongewelf van waterkelder 711B/12

gische sporen meer aangetroffen van deze haard of van een 17de-eeuwse vloer in het achterhuis. Langs de oostkant van de bedsteekelder loopt de doorgang naar het voorhuis.
Het voorhuis is op enig moment later in de 17de eeuw nog voorzien van een tweede slaapplaats met ondiepe bedsteekelder **809i/10** (*afb.3-233*). Hierop aansluitend zijn resten gevonden van twee verschillende vloeren met rode plavuizen **809K/10** en **809L/10**. In het voorhuis zijn ook geel zand en plavuizen gevonden van nog een plavuizenvloer **809J/12** van onbestemde datering.
Bij het bouwhistorisch onderzoek en in de opgraving zijn talrijke wandtegels **809G** gevonden met verschillende decors. Op een uitzondering na kunnen ze inderdaad van rond 1620/1630 dateren.

Het privaat is vanwege de nieuwe achtergevel naar achteren verplaatst, waarvoor een nieuwe beerput **809H** is aangelegd (*afb.3-234*). Helaas was de beerput al een jaar of 30 geleden leeg gehaald en er resteerden slechts een paar 17de-eeuwse vondsten. In de hoek van de achtergevel en de oostelijke erfscheiding werd een gemetselde bak **809M** vol as gevonden, wellicht een private vuilniskuil, met tussen de as 17de-eeuws vondstmateriaal.
Geheel achterin de tuin verdwijnt de 15de-eeuwse tuinmuur **807G** onder een laag tuingrond **809N**. Hier worden nog twee gemetselde bakken met baksteenvloeren **809o** en **809P** gemaakt, wellicht als afvalbakken (*afb.3-235*). Ernaast is nog een kuil **809Q** gegraven en met haardas gevuld.

Achter het huis is nadien een enorme waterkelder **810G** gebouwd met een binnenmaat van 0,9 bij 4,35 meter en bijna 1,5 meter diep. Hij ligt nog op de oude perceelgrens met nummer 50. Hij zal dus zijn aangelegd vóór de samenvoeging van beide huizen in 1686, toen de apotheker in Langestraat 50 ook nummer 52 had verworven. De waterkelder lag nadien middenin de samengevoegde achtertuin.

Afb.3-227a-c Langestraat 52: plattegronden van de sporen uit periode 9 (circa 1575-1650), periode 10 (circa 1650-1700) en perioden 11-12 (circa 1700-1900).

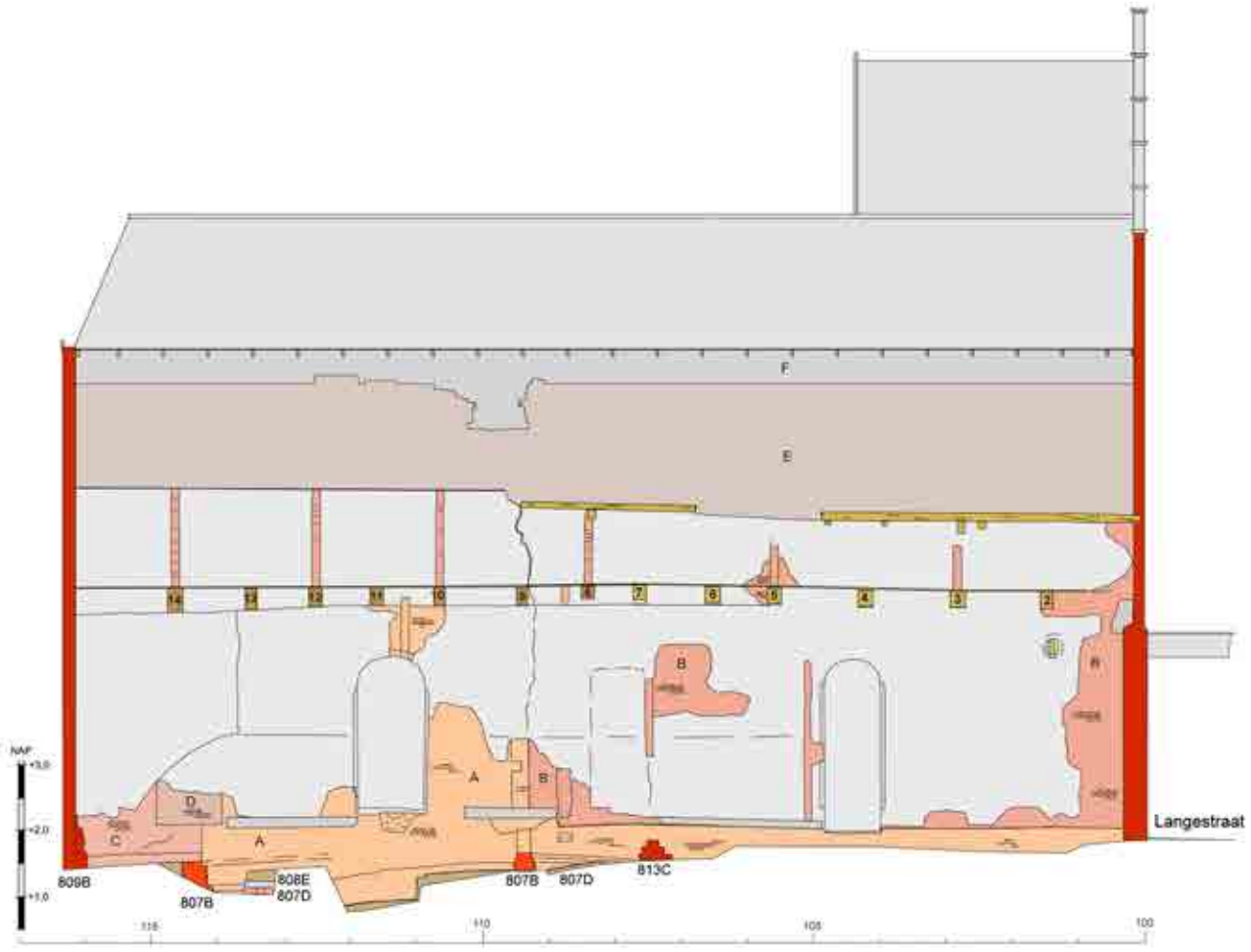

Afb.3-228 en 3-229 Langestraat 52: opmeting en foto van oostelijke zijmuur (gemene muur met nummer 50). Fasering: A. circa 1400 (807B), B. circa 1620 (809A), C. circa 1630 (809B), D 18de eeuw?, E circa 1850/1900, F circa 1900. Tekening Peter Bitter.

Afb.3-230 Langestraat 52: funderingen en bedsteekelder 809E uit het noorden gezien. Duidelijk is de verzakking van de bodem te zien met circa 40 cm als gevolg van een holle ruimte onder Langestraat 54/56.

Afb.3-231 Langestraat 52: breed uitgekraagde fundering voor achtergevel 809B uit circa 1630, vanuit het westen gezien.

Afb.3-232 Langestraat 52: bedsteekelder 809E uit het westen gezien. De tegenhanger aan de zuidkant van tussenmuur 809D is nog niet vrijgelegd.

Afb.3-233 Langestraat 52: opgraving van het voorste gedeelte, met op de voorgrond aan de rand van het vlak bedsteekelder 809i/10.

Het huis ondergaat in de 18de eeuw nog enkele verbouwingen (zie ook *par.3.3* en *afb.3-67* t/m *3-75*). Na de samenvoeging met de apotheek Adam en Eva in Langestraat 50, is nummer 52 in gebruik als woonhuis. Het huis krijgt een nieuwe achtergevel **810B/11** en de achterkamer krijgt een nieuwe smallere schouw **810C/11** tegen de westmuur. In de gedeelde oostelijke zijmuur worden maar liefst vier doorbraken naar het buurpand gemaakt (**810A**, **810D/12**, **810E/12** en **810F/12**).

Geheel achterin is een gedeelte gevonden van een bijgebouw **810H/11** (*afb.3-236* en *3-237*). Op de kadastrale minuut van 1832 staat hier een groot bijgebouw over de volle breedte van de samengevoegde achtertuin. Het zal zijn gebouwd na de samenvoeging van Langestraat 52 en 50 in 1686, door apotheker Frederick Brouwer of een van zijn opvolgers. Onder het gebouw zit een erbij horende waterput **810i/11** die goed zou passen bij een gebruik als paardenstal en wagenschuur. Dat rijmt echter niet met de plavuizenvloer **810J/11**, die later nog is vernieuwd met plavuizenvloer **810L/12**. Dat wijst eerder op een keurig afgewerkte ontvangstzaal. Bovendien is naast het gebouw een kleine waterkelder **810K/11** toegevoegd.

Afb.3-234 Langestraat 52: beerput 809H, vanuit het noorden gezien.

Afb.3-236 Langestraat 52: Funderingen van bijgebouw 810H/11 met de bijbehorende waterput 810i/11 en plavuizenvloer 810J/11, circa 1650/1800, uit het zuiden gezien.

Afb.3-235 Langestraat 52 achter in de tuin: asbak 809P, vanuit het zuiden gezien.

Afb.3-237 Langestraat 52: Verbouwingen van bijgebouw 810H/11, met plavuizenvloer 810L/12 en de latere tussenmuur 811E/13, 18de/19de eeuw, uit het zuiden gezien.

Langestraat 52: bouwhistorische sporen uit de 17de eeuw (Steven Kalverdijk)[95]

Achter de lijstgevel van circa 1900 bleek een pand schuil te gaan waarvan het casco deels uit circa 1620 en deels uit circa 1630 dateerde. Het betrof een bescheiden huis met boven de begane grond een zolderverdieping met borstwering.
De westelijke muur was een eigen muur met een dikte van circa 19 centimeter. Tussen dit pand en het naastgelegen pand was een tussenruimte (osendrop) gelegen; een later geplaatste 18de-eeuwse schoorsteen **810C/11** wijst hier op (zie *afb.3-71*).
De oostelijke muur was een gemene muur met Langestraat 50; in een akte uit 1640 wordt nog veelzeggend gesproken over een 'ten merendele' gemene muur (*afb.3-238*). De opmerking impliceert dat een deel van de muur op dat moment nog niet gemeenschappelijk was. In dezelfde akte wordt overigens terugverwezen naar een vonnis van de schepenen over een geschil tussen de buren van 50 en 52 van 21 augustus 1630 – dit zou betrekking kunnen hebben op een conflict naar aanleiding van de bouwactiviteiten.[96]

In beide zijmuren zat op 9,2 meter vanaf de straat een verticale bouwnaad. Het gedeelte aan de voorzijde was gebouwd met andere baksteen en een andere balklaag dan het gedeelte aan de achterzijde. Het gedeelte aan de achterzijde liep door tot en met een (naderhand afgekapte) dwarsmuur, met de bouwnaad van het voorhuis ervoor. Deze dwarsmuur is ook in de opgraving gevonden (**809D**).[97] Ook de zolder was in tweeën gedeeld. De borstwering met de kap van het achterhuis was hoger dan die van het voorhuis, terwijl de zoldervloer er 7 cm lager was. Het achterhuis had een eiken balklaag op lange consoles met simaasprofilering (*afb.3-239ab*). Hoewel de balken van het achterhuis verschillend van afmeting waren, was hier geen logisch alternerend systeem te herkennen. Het voorhuis had een enkelvoudige grenen balklaag zonder consoles of sleutelstukken. Jaarringonderzoek gaf een opmerkelijke uitkomst die enigszins afwijkt van de gangbare verwachting dat eikenhout bij een oudere bouwfase thuis zal horen dan grenen. De enkelvoudige grenen balklaag in het voorhuis is gedateerd rond 1620. Aan de eiken balklaag van het achterhuis, opgelegd op consoles met simaasprofilering, blijkt een datering omstreeks 1630 (± 10 jaar) gegeven te kunnen worden.[98]

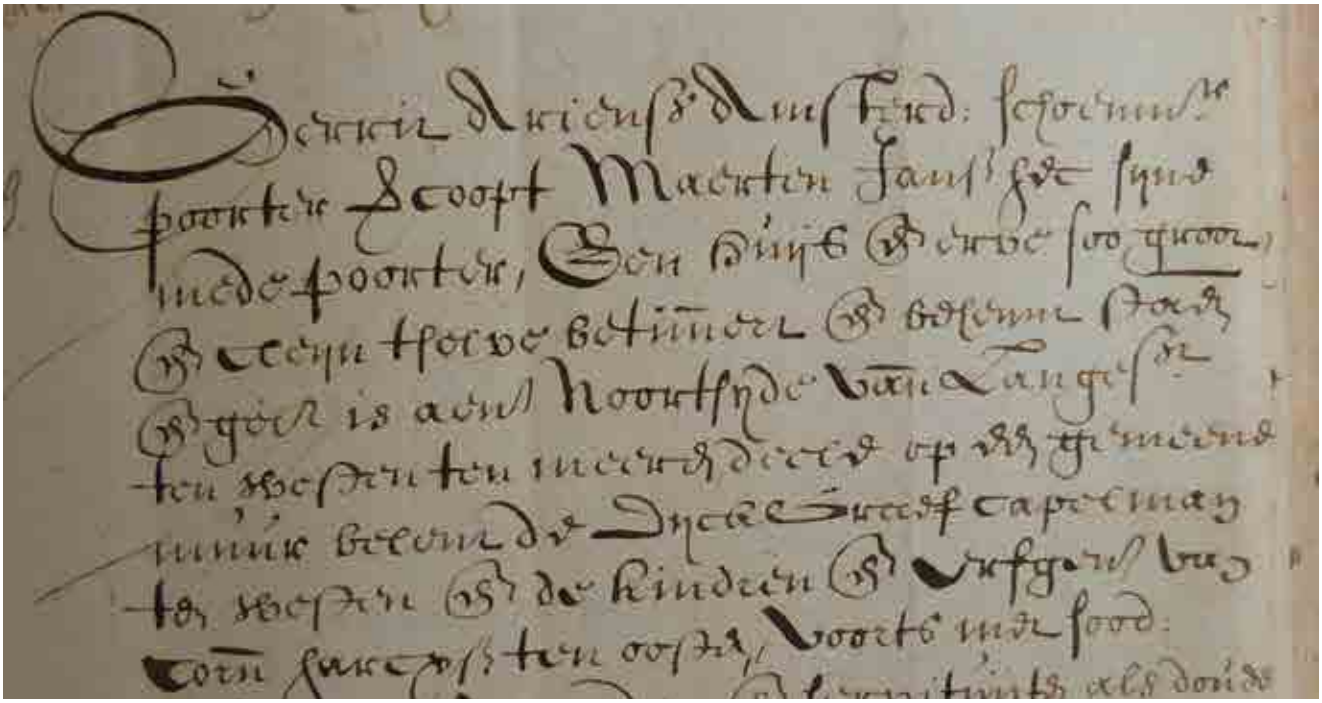

Afb.3-238 Langestraat 52: Uitsnede uit de verkoopakte van Langestraat 50 van 25 augustus 1640, met de aantekening: '…ten westen ten meerendeele op een gemeene muur belend de Dijckgraef Capelman ten westen…' (Regionaal Archief ORA151 folio 198 nr.149).

95 Deze paragraaf is een bewerkte versie van het bouwhistorisch rapport van Anthémion Bureau voor Bouwhistorie uit 2016 (Kalverdijk 2016). Peter Bitter heeft er de verwijzingen naar de archeologische sporen ingevoegd.
96 Zie bijlage 3. De gedeelde zijmuur wordt in 1640 vermeld bij de verkoop van Langestraat 50 en een jaar later bij verkoop van nummer 52.
97 Archeologisch spoor 809D.
98 Bijlage 8: Van de grenen balken voorin gaven drie een dendrodatering in circa 1616, 1618 +/- 10 en circa 1621, terwijl een eiken balk achter uitkwam op een kapdatum van 1629 +/- 10 jaar.

Het voorhuis **809A** was van donkerrode baksteen van 19x9,5x4,5 cm, 10 lagen 50 cm dik. In het achterhuis was de westmuur van een geel en oranje/rode 'noga' gekleurde baksteen van 4,5 cm dik, 10 lagen 50 cm dik.[99] Dit correspondeert met de opgegraven fundering van een nieuwe achtergevel **809B**, gemaakt van rood/geel geaderde baksteen van 17x8,5x4,5 cm en hergebruikte andere stenen.
De oostmuur van het achterhuis bleek van een oudere steen van groot formaat namelijk 22,5/23x11x5,5 cm, 10 lagen 64 cm dik. Deze muur was nog afkomstig van het huis van omstreeks 1400, waarvan in de opgraving de funderingen **807B** waren gevonden. De tussenmuur (**809D**) bleek exact op de fundering van de tussenmuur van het huis uit circa 1400 te zijn herbouwd. Hier tegenaan was in het achterhuis een steens dik gemetselde stevige bedsteekelder **809E** gebouwd. Wellicht is deze oostelijke muur de reden voor het verschil in de bouwfasen van het voor- en het achterhuis. Als de oostmuur al vóór 1620 werd gedeeld met Langestraat 50, kan de bouwactiviteit bij nummer 52 hebben geleid tot het geschil tussen de buren waarover de schepenen in 1630 een vonnis uitspraken. De plannen voor het achterhuis moesten dan worden gewijzigd teneinde de gedeelde muur te behouden. Zodoende werd rond 1620 wel het voorhuis vernieuwd maar pas later het achterhuis.
Het achterhuis had aanvankelijk tegen de westmuur een fors stookkanaal **809F** ter grootte van twee balkvakken, getuige een raveling en roetsporen op het metselwerk (*afb.3-240*).
De zoldering en balken van het achterhuis waren donkergroen geschilderd. Op de grenen balken en de zoldering (onderzijde van de zoldervloer) is in het voorhuis een plafondbeschildering gevonden (*afb.3-241* t/m *3-243*). De vloerdelen bevonden zich nog op de originele plek en waren niet in later tijd ver-

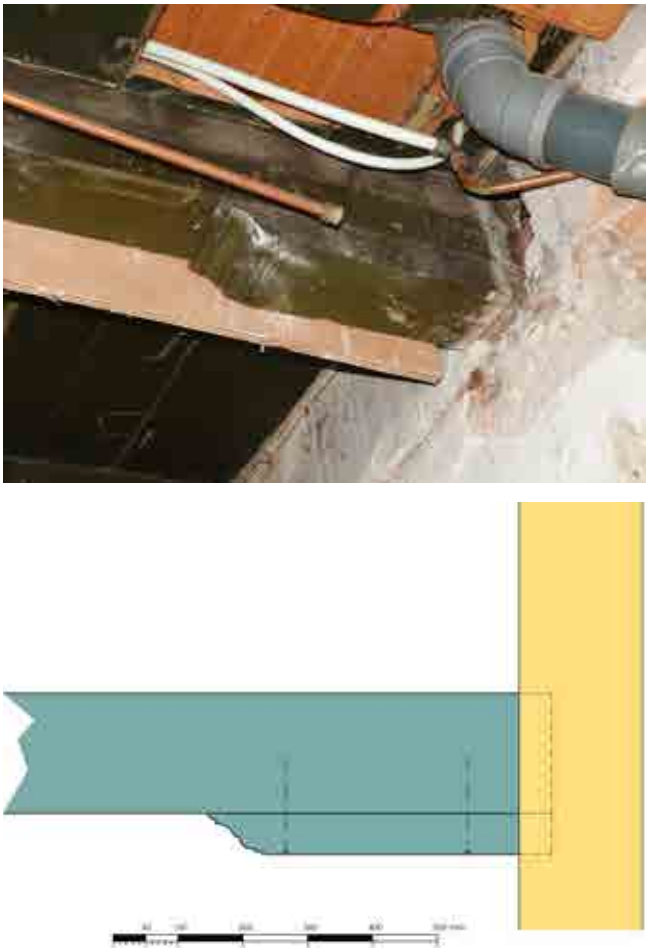

Afb.3-239a-b Langestraat 52: foto en aftekening van een console in het achterhuis (balk 11, oostkant), circa 1630.

Afb.3-240 Langestraat 52, westmuur van de achterkamer: Beroete muur bij de oudste haard 809F (met raveling tussen balk 10 en balk 12) en ernaast de schouw 810C/1,1 aangelegd in de 18de eeuw of mogelijk al direct na de samenvoeging met Langestraat 50 in 1686.

99 Ten tijde van het bouwhistorisch onderzoek was deze muur grotendeels gepleisterd.

legd. De polychrome rankenschilderingen waren met vlotte hand geschilderd in natuurlijke tinten rood, geel en zwart en laten zich voorzichtig dateren in tweede of derde kwart 17de eeuw.[100] De polychromie bevond zich vanaf het derde balkvak op de balken en plafonddelen. De schilderingen gingen grotendeels schuil onder recentere verflagen. Alleen bij het voormalige trapgat waren de schilderingen goed zichtbaar. Dit type vlot geschilderde ranken is eerder aangetroffen in Alkmaar, onder andere in de Weeskamer van het Stadhuis uit 1634 (nu Nieropkamer)[101] en in Verdronkenoord 102.
Onder de restanten van de polychromie kwam nog een rode laag tevoorschijn; een grondlaag of eerdere monochrome kleurtoepassing? Voor zover waarneembaar zijn uitsluitend de tinten rood/ bruinrood, geel en zwart toegepast. De schilderingen op de balken zijn ingekaderd met een enkele bies. De plafondvelden tussen de balken - dit was alleen fragmentarisch waar te nemen - waren oorspronkelijk ingekaderd met een dubbele smallere bies.
Daarnaast zijn blauw beschilderde en ook enkele polychrome wandtegels uit dezelfde periode aangetroffen. Ze waren secundair gebruikt ter opvulling van oneffenheden in de westelijke bouwmuur.
Naderhand (kort na 1630?) is er tegen de zuidkant van de tussenmuur (ruggelings tegen de eerste bedsteekelder) nog een tweede bedsteekelder **809i/10** toegevoegd voor het voorhuis. Deze bevond zich precies onder een trapgat[102] en had een teruggezette zuidoosthoek – de trap en de bedstede vormden vermoedelijk één houten constructie.
Het bescheiden huisje ging voor lage prijzen van de hand. In 1625 werd het verkocht voor ƒ1225 en in 1629 voor ƒ1700. De prijsstijging zal verband houden met de eerste verbouwingsfase van het voorhuis. De lagere verkoopprijs van ƒ1050 in 1686 zal vooral het gevolg zijn van de economische achteruitgang vanaf circa 1650, waardoor de onroerende goederen in Alkmaar sterk in waarde daalden.

3.5 Samenvatting en synthese

Onderzoek en uitwerking

De opgraving van de grote brandlocatie van Langestraat 62-60-58 en de belendingen op nummers 54/56 en 52 heeft een schat aan informatie opgeleverd. Het archeologisch onderzoek van deze 1200 m^2 bracht ook de grootste hoeveelheid vondstmateriaal ooit uit een opgraving in de Alkmaarse binnenstad aan het licht. De hoeveelheid vondsten overtreft zelfs de bouwputten van het Stedelijk Museum en de ondergrondse fietsenkelder aan het Canadaplein in 1998-2000 of de grote opgravingen van tientallen huizen op de brandlocatie van 'De Houtmarkt' bij de Laat-Bloemstraat-Oudegracht in 1998-1999, ieder goed voor zo'n 3000 m^2 archeologisch opgegraven terrein.[103]
Er was niet alleen veel vondstmateriaal maar ook een grote verscheidenheid aan materiaalsoorten en aan uiteenlopende monsters. Bij de uitwerking werden daarvoor diverse externe specialisten ingeschakeld. De meeste vondsten zijn echter gedetermineerd door Rob Roedema.
Van de tevoren opgestelde vraagstellingen zijn de meeste wel beantwoord, maar er waren tevens enkele geheel onverwachte ontdekkingen.

Afzettingen van overstromingen

In de binnenstad worden naast de zandrug van de strandwal geregeld de resten opgegraven van twee overstromingen. Het zijn bruinig grijze kleipakketten met daarin brokken verspoeld veen, stokjes en balken van hout en potscherven. Soms is daartussen nog een dunne grijze kleilaag te zien, waarvan niet te zeggen is of die is afgezet tijdens de eindfase van de eerste overstroming of in een afzonderlijke overstroming. In de Annalen van Egmond en andere schriftelijke bronnen worden overstromingsrampen vermeld in 1135, 1163 en 1170. Toch zijn er steeds maar twee duidelijke afzettingslagen gevonden, waarvan de bovenste in elk geval 12de-eeuwse potscherven bevatte. In de onderste is wel scherfmateriaal aangetroffen uit veel eerder tijd, zodat het zelfs de vraag leek of dit een nog onbekende eerdere ramp kon betreffen.[104] De beide overstromingslagen blijken in de opgraving van 2015 echter allebei (ook) scherfmateriaal uit de 12de eeuw te bevatten. Het is dan dus alleen nog de vraag of de onderste laag uit 1135 dateert of uit 1163. Het is overigens merkwaardig dat van die eerste twee overstromingen slechts één afzettingslaag resteert.

100 Koldeweij, E., schriftelijke mededeling: 'op basis van het fragmentarische beeld, kunnen de schilderingen voorlopig in XVII c/d gedateerd worden gezien de voorliefde in dat tijdvak voor dit soort decoraties.'
101 Cox e.a. 2004, 55-56.
102 Tussen balk 7 en 8 was een trapgat te herkennen, waarbij de locatie wel en de grootte niet meer origineel zal zijn. De locatie is vermoedelijk authentiek, maar het trapgat was zichtbaar vergroot waarvoor een balk (nr 7) in de lengte verjongd werd.
103 Bitter/ Van Zanten 2013 RAMA 17; Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18.
104 Griffioen e.a. 2015.

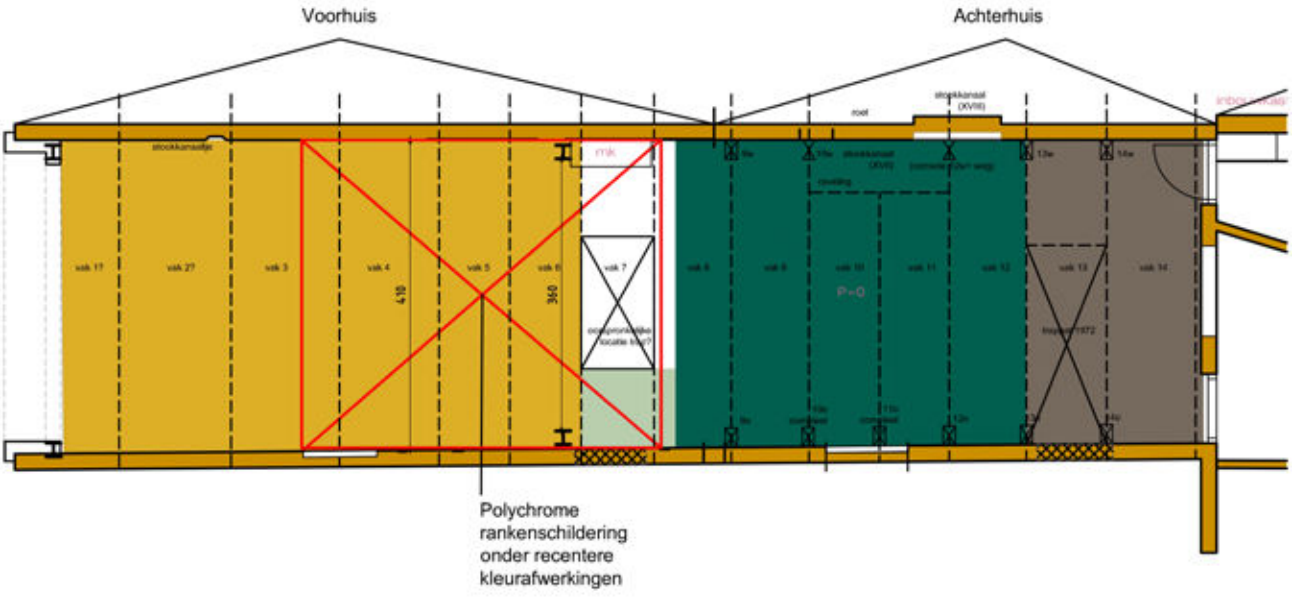

Afb.3-241 Langestraat 52: plattegrond van de balklaag, met de geel en groen geverfde zoldering en rood omlijnd het gedeelte met resten van polychrome beschildering (het zuiden is links). Tekening Steven Kalverdijk.

Afb.3-242a-b Langestraat 52: polychrome beschildering op balk 8 van het voorhuis (circa 1620) en aftekening van een tussenmuur en groen beschilderde zoldering van het achterhuis (circa 1630), vanuit het noorden gezien (richting Langestraat).

Afb.3-243a Langestraat 52: resten van polychrome beschildering onder gele verf bij de balken 5, 6 en 7 van het voorhuis (circa 1620), vanuit het noorden gezien (richting Langestraat)

Afb.3-243b Langestraat 52: resten van polychrome beschildering onder gele verf op de zoldering tussen balken 6 en 7 van het voorhuis (circa 1620), vanuit het noorden gezien (richting Langestraat). Het decor was tussen de balken met een dubbele gele lijn omlijst (met blauwe stippellijn aangeduid). Foto Steven Kalverdijk.

De eerste aanleg van de Langestraat

Een niet verwachte uitkomst van het onderzoek uit 2015 was de datering van de eerste aanleg van het terrein rond 1300, een eeuw later dan tevoren was gedacht. Op basis van deze bevindingen is het nodig om de reconstructie van de topografische ontwikkeling van Alkmaar in de 13de en 14de eeuw ingrijpend te herzien.
De verwoesting van de handelsplaats door de 12de-eeuwse overstromingsrampen heeft Alkmaar dus ruim een eeuw lang tot een minimum doen inkrimpen. De nederzetting stelde zonder de Langestraat en Houttil nog maar heel weinig voor toen de bewoners in 1254 werden bedeeld met stadsrechten. In de opgraving werden twee afzonderlijke huisterpen ontdekt die rond 1300 waren opgeworpen tegen de Langestraat, gescheiden door erfsloten en met een achtersloot.

Een 14de-eeuwse leerlooierij van een schoenmaker

De grootste verrassing van de opgraving was de ontdekking van een leerlooierij die tussen ongeveer 1300 en 1425 functioneerde. Ook was bij dit bedrijf een schoenmaker actief, getuige de snippers leerafval voor het maken van schoeisel. Er werd voornamelijk kalfsleer en in mindere mate ook rundleer verwerkt. De talrijke sporen maken een gedetailleerde reconstructie mogelijk van de technologie en de inrichting van het looiersbedrijf. De looiers waren in allerlei zaken zelfvoorzienend. Zo werden de kalkmelk voor het ontharen en ontvlezen en de run voor het looiproces in het eigen bedrijf aangemaakt en verwerkt. Men werkte in de eerste fasen van het bedrijf niet met looikuipen, maar er werd gelooid in kuilen in de grond. In vrijwel alle sporen zijn resten aangetroffen van het gebruik van vlas. Vlasstro blijkt te zijn toegepast voor de bekleding van de kuilen in de grond waarin kalk werd bereid en in de looikuilen met run. Ook is er op locatie vlas verwerkt tot vezels om vlasgaren te maken voor de schoenmaker. Op de westhelft van het terrein zijn ter plekke van Langestraat 60 de opeenvolgende resten gevonden van minstens drie houten gebouwen, afgewisseld met grondlagen die bij afbraak van een gebouw dienden om het terrein te egaliseren en op te schonen. Van de eerste twee fasen zijn de paalsporen niet tot een begrijpelijke huisplattegrond te herleiden. De gebouwen kunnen geheel of halfopen zijn geweest, aan één of meer zijden zonder dichte zijwand zoals is afgebeeld op diverse prenten van leerlooierijen van de 15de tot de 19de eeuw. Het derde gebouw, rond het midden van de 14de eeuw, was 5,5 meter breed bij een onbekende lengte haaks op de straat en had wanden van horizontale planken.

De houtbouw werd rond 1375 vervangen door een stevig bakstenen huis, dat was verdeeld in drie vertrekken met een gang langs de oostkant. In het middenvertrek is een bakstenen omkraging gevonden voor een verdwenen ronde (houten) kuip en in het voorvertrek waren sporen van de bereiding en verwerking van kalkmelk. In sporen bij dit huis zijn fragmenten gevonden van geglazuurde daktegels en ook één fragment van vensterglas, wat aangeeft dat het huis voorzien was van een rijke afwerking, ook al was het een bedrijfspand. Ernaast is op Langestraat 62 eveneens een bakstenen gebouw neergezet, slechts 4 bij 11 meter groot, met eenzelfde bakstenen omkraging voor een kuip.
Ook op het oostelijke erf bij Langestraat 58 kwam een gebouw, waarvan het dak werd gedragen door staanders op kleine baksteenpoeren; het kan (minstens) 6 bij 12 meter groot zijn geweest. Van zijwanden zijn geen sporen gevonden. In de laatste fase van de looierij veranderde men van looitechniek: er werden op het oostelijke erf rechthoekige houten looikuipen geconstrueerd van circa 1,2 bij 2,0 meter. Het is niet duidelijk of deze kuipen ook inpandig stonden, of pas werden aangelegd na de afbraak van het gebouw met de poeren.

Hoewel het bedrijfsterrein een flink oppervlak besloeg, lijkt de leerproductie niet erg omvangrijk te zijn geweest. Er zijn namelijk slechts 21 looikuilen gevonden wat, zelfs als je dit verdubbelt omdat van de oudste fase slechts de helft is opgegraven als gevolg van talrijke latere bodemingrepen, voor 125 jaar leer looien bepaald niet veel is. De beoogde eindproducten van het bedrijf zijn kennelijk niet zozeer huiden voor de verkoop geweest, als wel schoenen.

Huizen en bewoners

Na de beëindiging van de leerlooierij/schoenmakerij verrezen in het onderzoeksgebied nog eens vier bakstenen huizen. De begeleidende vondsten, onder meer uit de beerputten, wijzen op een bouwdatum rond het tweede kwart van de 15de eeuw. Met uitzondering misschien van Langestraat 60, hadden de huizen vermoedelijk geen van alle een echte verdieping maar alleen een zolderverdieping met borstwering. Langestraat 60 heeft op de oudste afbeelding van het pand op de kaart van Drebbel uit 1597 al een verdieping, maar dat kan het resultaat zijn van een verbouwing of nieuwbouw die (op basis van archiefdata) na 1585 is uitgevoerd.
De huizen zijn 15 tot 20 meter diep met een breedte tussen de 4 en 6 meter. Bij Langestraat 58 stond een asymmetrisch dubbelpand van 12 meter breed. Het had van aanvang af wel twee beerputten en was dus in gebruik bij twee aparte huishoudens. De binnenindeling van Langestraat 62 is niet bekend. Het 14de-eeuwse pand van Langestraat 60 werd tegen het midden van de 15de eeuw een paar meter verlengd en kreeg een nieuwe beerput, maar de oude indeling in drie vertrekken bleef gehandhaafd. Het westelijke pand van Langestraat 58 was door een enkele tussenmuur verdeeld in een voor- en een achterruimte. Het oostelijke pand was iets smaller met een tussenmuur voor een kleine achterkamer

en daarachter een smaller achterhuis op een diepe kelder met stahoogte. Van Langestraat 54/56 was alleen een deel van de achterkant bewaard. Langestraat 52 was in twee ruimten verdeeld.
Elk van de zes panden had een eigen beerput, gebouwd in uiteenlopende uitvoeringen.

Langestraat 62 was het kleinste huis met in de 17de en 18de eeuw ook de laagste verkoopprijzen. Er is een partij oud glas-in-lood gevonden, dat als afval in de beerput was gedeponeerd. Hierbij zat ook een hoeveelheid fragmenten van gebrandschilderd vensterglas. Het is glasafval van de glazenier Claes Jaspersz, die in 1642-1656 in het huis woonden en werkte. Het betreft voornamelijk sloopafval van ramen die door hem zijn vervangen. Het glas zal zijn bewaard voor recycling.

Langestraat 60 was sinds 1585/1597 een riant woonhuis met een verdieping en het ging voor hoge prijzen van de hand. In 1629 werd het huis gekocht door het echtpaar Allert Jansz Crombalch en Maria Tesselschade Roemers Visscher. Van goede komaf uit Amsterdam, was Tesselschade een getalenteerd schrijfster en bevriend met leidende figuren in de kunstwereld zoals Pieter Cornelisz Hooft, Constantijn Huygens, Joost van den Vondel, Gerbrand Bredero en Caspar Barlaeus. Zij maakte ook faam met muziek en haar talent in het kalligraferen van glazen. Bij het huisafval in de beerput werden enkele persoonlijke zaken van haar gevonden, zoals een zeer kostbare gouden ring met diamant die op stilistische gronden valt te dateren in de tijd van haar huwelijk, samen met een tweede meer eenvoudige gouden ring. Ook uit de beerput kwam een uitzonderlijke verfijnde luxe schoen van een model dat in haar tijd modieus was en dat door haar zal zijn gedragen. Uniek zijn de scherven van drie roemers met gekalligrafeerde teksten. Het handschrift komt overeen met de kaligrafie op twee glazen in het Rijksmuseum in Amsterdam, waarvan één volgens overlevering door haar was gegraveerd. Het opschrift 'A demain les affaires' op dit glas wordt genoemd in de bewaard gebleven correspondentie die zij voerde over het graveren van glazen voor Pieter Cornelisz Hooft.
De beerput **407H** leverde overigens een enorme hoeveelheid vondstmateriaal op van de eerste helft van de 16de tot de 19de eeuw.

Langestraat 58-West en –Oost hadden eveneens welgestelde bewoners, wat ook merkbaar is aan de forse partijen vondstmateriaal uit de beerputten **607N** (en beerlegings-kuil **609M**) en **607o**. De beide panden werden in 1733 verenigd in één imposant dubbelhuis met aan het hoofdhuis een rijk uitgevoerde klokgevel, maar van dit gebouw zijn weinig archeologische sporen terug gevonden. Beerput 607N raakte in 1733 buiten gebruik, beerput 607o al voor het einde van de 17de eeuw. Van Langestraat 54/56 zijn niet veel bijzonderheden te melden, ook omdat een grote 20ste-eeuwse kelder veel al had verstoord.

De opgraving van Langestraat 52 leverde belangrijke aanvullingen op het bouwhistorisch onderzoek, dat Steven Kalverdijk voorafgaand aan de sloop had verricht. Bovengronds stonden zelfs nog delen overeind van muurwerk van een bakstenen huis van omstreeks 1400. Dit huis was in 1620 en 1630 deels vernieuwd, waarbij het voorhuis een fraaie beschildering had gekregen van de zoldering, terwijl talrijke later hergebruikte wandtegels een indruk gaven van de rijke afwerking van de schouwen en mogelijk ook zijmuren. Ook na de herbouw was het verdeeld in een voor- en achterkamer, maar er kwamen aan beide zijden van de tussenmuur bedsteden met ondiepe keldertjes eronder.
Er werden ook enkele resten gevonden van een voorganger van dit huis. Er waren behalve een leemvloer met een vrij liggende haardplaats geen sporen van de wanden of muren meer bewaard. Wel werden er in dit huis elkaar opeenvolgende ovens of fornuizen gedocumenteerd, kleine ronde constructies van amper een meter diameter gevuld met oranjegele as en gebruikt voor een onbekend doeleinde. De laatste oven was onmiskenbaar bedoeld voor het opwarmen van een vloeistof in een ronde kuip, met eronder een rechthoekige overwelfde stookruimte. Het uitgeoefende ambacht is niet bekend, maar het is niet uitgesloten dat ook dit bij de looierij hoorde. Vergelijkbare kleine ovens of fornuizen zijn gevonden bij looierijen waar geitenleer wordt gelooid en geverfd. Hiertegen spreekt echter het ontbreken van geitenleer bij de verzamelde duizenden snippers leerafval van de looiers en schoenmakers.

Een standaard vragenlijst voor de binnenstad

Volgens de regelgeving in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) moeten voorafgaand aan elke opgraving in een programma van eisen de vraagstellingen van het onderzoek worden vastgelegd.[105] Dat is ook gebeurd voor deze opgraving in de Langestraat.[106] Op de toen geformuleerde vragen en de uitkomsten van de opgravingen is in de vorige paragrafen ingegaan.
In 2016 is onder leiding van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) een lijst met 117 onderzoeksvragen geformuleerd in de meest recente Nationale Onderzoeks agenda Archeologie (NOaA 2.0). Dit is een vervolg op de Nationale Onderzoeks agenda Archeologie (NOaA 1.0) van 10 tot 15 jaar eerder. Deze vragen hebben een zeer hoog synthetiserend karakter.

105 Vigerend was begin 2015 de KNA versie 3.3.
106 N. de Jong-Lambregts en P. Bitter, PvE 15LAN 3.3, vastgesteld op 19-3-2015.

Ze zijn daardoor te algemeen om de uitvoering en uitwerking van een enkele opgraving mee aan te sturen en derhalve niet geschikt als vragenlijst in een PvE. In mei 2017 is door de gemeentelijk archeologen van Alkmaar ten behoeve van de pve's voor opgravingen in de binnenstad een lokale standaard vragenlijst opgesteld. Deze is gebaseerd op de stand van het onderzoek zoals verwoord in de Gemeentelijke Onderzoeksagenda Archeologie van Alkmaar, welke deel uitmaakte van de erfgoednota 'Authentiek door dynamiek' die in september 2009 door de gemeenteraad is vastgesteld.[107] Ze vullen het vastgestelde pve aan.

Onderzoeksvragen opgraving Langestraat 52 t/m 62 te Alkmaar in 2015-2016 (Alkmaarcode 15LAN)

1 Welke resten zijn gevonden van het natuurlijke landschap en van veranderingen daarin in de loop der tijd?
2 Welke resten zijn aanwezig uit de prehistorie, romeinse tijd en/of vroege middeleeuwen?
3 Uit welke tijd dateert de eerste bewoning van het terrein en wat voor structuren zijn dit?
4 Welke resten zijn aanwezig van vestingwerken, openbare gebouwen, kerken en kloosters, gasthuizen of begraafplaatsen en wat is daarvan de datering?
5 Wat is de eerste terreininrichting van de percelen geweest en zijn daar in de loop der tijd wijzigingen in gekomen?
6 Welke resten van huizen en bijgebouwen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?
7 Zijn er sporen van een brand en wat is daarvan de datering?
8 Welke resten van waterputten, beerputten of riolen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?
9 Welke vondstcomplexen van meer dan 25 voorwerpen zijn aanwezig en wat is daarvan de datering?
10 Welke resten zijn aanwezig van een ambacht dat op de vindplaats is uitgeoefend en wat is daarvan de datering?
11 Zijn er zaken aanwezig die tevoren niet verwacht worden? Licht dit toe.

Op de algemene vragen 2 en 4 zijn op basis van deze opgravingsresultaten geen antwoorden te geven.

Ad 1:
Er is een lagenpakket aangetroffen die toegeschreven kan worden aan twee ingrijpende overstromingsfasen, die ook op diverse andere locaties in de binnenstad zijn waargenomen. Er zijn twee kleilagen in te onderscheiden waarin verspoeld veen en resten van verspoelde paaltjes en vlechtwerk, bot en aardewerk zijn aangetroffen. In de opgraving 15LAN is voor het eerst aangetoond dat uit beide lagen 12de-eeuws aardewerk komt, zodat de bovenste is te identificeren met de uit schriftelijke bronnen bekende ramp van 1170 en de onderste met die van 1135 of 1163.

Ad 3:
De eerste bewoning is op basis van het begeleidend scherfmateriaal te dateren omstreeks 1300. Het zijn de sporen van een leerlooierij die is aangelegd op twee erven aan de noordkant van de Langestraat. Deze zijn ontstaan uit afzonderlijke huisterpen van opgeworpen kleizoden, gescheiden door kavelsloten en met een achtersloot langs de noordkant.

Ad 5:
De westelijke huisterp is in de late 14de eeuw gesplitst in twee kavels van 6 en 4 meter breed, die tot 2015 nog werden gecontinueerd als Langestraat 60 en 62. De oostelijke huisterp is heringericht in de 15de eeuw, toen de tot 2016 bestaande verkaveling van Langestraat 58, 54/56 en 52 werd gerealiseerd. In de 15de eeuw kwam ook aan de noordzijde van het terrein een afgescheiden verkaveling tot stand die hoorde bij huizenbouw aan de (nog niet Gedempte) Nieuwesloot.

Ad 6:
De eerste bebouwing bestond uit houtbouw bij Langestraat 60 waarvan de staanders deels waren ingeheid, deels in paalkuilen geplaatst en deels op poeren van hout of baksteen rustten. De eerste twee fasen van houtbouw hebben een wirwar aan paalsporen nagelaten. Pas in de derde fase tegen het midden van de 14de eeuw is de plattegrond van een houten gebouw met planken wanden herkenbaar, 5,5 meter breed en van een onbekende lengte, haaks op de straat. Dit werd omstreeks 1375 vervangen door een bakstenen huis met binnenindeling in drie vertrekken met een inpandige gang langs de oostkant. Ter plekke van Langestraat 58 kwam toen een gebouw waarvan de staanders rustten op bakstenen poeren. Hiervan is maar een deel aangesneden in de opgraving, maar het zou om een plattegrond van 3 bij (minstens) 5 poeren kunnen gaan, 6 meter breed en (minstens) 12 meter diep. Deze gebouwen hoorden bij een leerlooierij die omstreeks 1425 werd beëindigd. Op het terrein verrezen toen bakstenen huizen van 4 tot 6 meter breed en 16 tot 19 meter diep die weer later werden verbouwd, heringedeeld en soms vernieuwd. Ze waren door tussenmuren in twee of drie vertrekken achter elkaar verdeeld. Bij Langestraat 52 ging een huis met leemvloeren en onbekende wandconstructie vooraf aan de eerste baksteenbouw uit begin 15de eeuw. Dit bakstenen huis was door een tussenmuur in twee ruimten verdeeld

107 De onderzoeksagenda van 2009 was digitaal beschikbaar op de gemeentelijke website maar verdween uit beeld toen de erfgoednota van 2016 de nota van 2009 verving. Op aanvraag (mailadres: archeologischcentrum@alkmaar.nl) kan de Onderzoeksagenda nog worden gemaild naar belangstellenden.

en er kwam later in de 15de eeuw een achteraanbouw aan die wellicht de oudste tot dusverre in Alkmaar gevonden 'zomerkeuken' kan zijn geweest. Met enkele verbouwingen en een gedeeltelijke herbouw rond 1620/1630 stonden resten van dit huis zelfs nog bovengronds overeind tot 2016.

Ad 7:
Hoewel we hoopten dat ook hier sporen zouden worden gevonden van de elders archeologisch aangetoonde stadsbrand van 1328, die ook bekend is uit een archiefbron, zijn er geen resten van aangetroffen.

Ad 8:
Er zijn 13 waterputten en 11 beerputten gevonden uit de 14de tot 19de eeuw, maar geen enkel riool. Van de waterputten zijn er twee tonputten uit de 14de eeuw. De overige zijn van baksteen, 17de- tot 19de-eeuws.

Ad 9:
Er zijn 24 vondstcomplexen met (fragmenten van) meer dan 25 stuks keramiek.
Van de leerlooierij uit de late 14de en vroege 15de eeuw:
waterput **205B** (eerste kwart 15de eeuw); beerput **106L** bij het huis op Langestraat 60 (eind 14de tot midden 15de eeuw) en runkuil **206xG** (eerste kwart 15de eeuw).
Bij Langestraat 62:
beerput **307D** (tweede en derde kwart 15de eeuw); beerput **307R** (midden 15de tot derde kwart 17de eeuw); askuil **309E** (tweede kwart 17de eeuw) en askuilen **310F** en **310H** (beide derde kwart 17de eeuw).
Bij Langestraat 60:
beerput **407H** (1585/1597 tot tweede kwart 19de eeuw) met bijbehorende beerleging-kuil **411E** (eind 18de eeuw, vondsten vanaf tweede helft 17de eeuw), enkele midden-17de-eeuwse vondsten passen aan die uit beerput **509B**;
bakstenen afvalbak **409D** (tweede helft 16de eeuw) en askuil **409G** (omstreeks 1600).
Bij een huis aan de Nieuwesloot (Gedempte Nieuwesloot 91-Oost):
beerput **509B** (eind 16de tot tweede kwart 17de eeuw); askuil **511A** (tweede helft 18de eeuw).
Bij Langestraat 58-West:
beerput **607N** (tweede kwart 15de tot midden 18de eeuw) en beerputleging-kuil **609M** (begin 17de eeuw); afvalkuil **609i** (laatste kwart 16de eeuw).
Bij Langestraat 58-Oost:
beerput **607o** (tweede helft 15de tot tweede helft 16de eeuw); afvalkuilen **608D** (eerste helft 16de eeuw) en **608E** (midden 16de eeuw); beerput **609o** (begin tot eind 17de eeuw); bakstenen asput **609R** (eerste helft 17de eeuw).
Bij Langestraat 52:
beerput **807E** (15de tot begin 17de eeuw); bakstenen afvalbak **809o** (tweede kwart 17de eeuw).

Ad 10:
Er zijn veel resten gevonden van een leerlooierij annex schoenmakerij die van begin 14de tot begin 15de eeuw in bedrijf was. Er is gedetailleerde informatie verkregen over het productieproces. Het blijkt dat de looierij een kleinschalig, in veel grondstoffen zelfvoorzienend bedrijf was en dat de eindproducten niet het leer zelf zullen zijn geweest maar schoenen en mogelijk nog andere leren objecten.
In de beerput **307R** van Langestraat 62 is ook bedrijfsafval gevonden van een glazenier, die in 1642-1656 in het huis woonde en werkte. Het gaat voornamelijk om sloopafval van glas-in-lood ramen die door hem zijn vervangen, waaronder ouder gebrandschilderd vensterglas.

Ad 11:
De resten van de leerlooierij waren niet voorzien. De herhaalde ophogingen en herbouw van het houten bedrijfspand leverde veel extra veldwerk op door de aanleg van maar liefst 10 vlakken ter plekke van Langestraat 60.
Een niet verwachte uitkomst van het onderzoek was de datering van de eerste aanleg van het terrein rond 1300, een eeuw later dan tevoren was gedacht. Op basis van deze bevindingen is de reconstructie van de eerste topografische ontwikkeling van Alkmaar in de 13de en 14de eeuw ingrijpend herzien. De Langestraat is dus niet het resultaat van een dijkaanleg van rond 1200, maar maakt waarschijnlijk onderdeel uit van de planmatige stichting van een havengebied rond de Mientgracht door Floris V rond 1282-1290, waarbij de Langestraat is aangelegd als een verhoogde verbindingsweg tussen de haven en een oudere bewoningskern in de omgeving van de Grote Kerk en het Hooge Huijs.

3 Literatuur

Akkerman, M., 2016: Herinneringen aan Tesselschade. De brieven, de beerput, het glas en de ring, *Vind Magazine* 23, 54-61.

Alders, G.P., 1992: Een profiel in de Breedstraat, in P. Bitter, A.M. Feld & G.M. van der Pal (red.), *Uit de Alkmaarse bodem*, Alkmaar, 46-52.

Baart, J.M. et al. 1977: *Opgravingen in Amsterdam; 20 jaar Stadskernonderzoek*, Amsterdam.

Barwasser, M., & M. Smit, 1995: Een opgraving aan de Boven Hofstraat, *Informatieblad monumentenzorg en archeologie in Kampen* 3.

Beemster, K., 2015: Bijzondere bodemvondsten – Leer in de Langestraat, *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* nr.44, 12.

Beemster, K., 2016: Bijzondere bodemvondsten – Meer leer in de Langestraat, *Nieuwsbrief Erfgoed gemeente Alkmaar* nr.45, 12.

Beemster, K., & N. de Jong-Lambregts 2016: Bijzondere bodemvondsten – Exclusieve schoen en trouwring van Maria Tesselschade, *Nieuwsbrief Erfgoed gemeente Alkmaar* nr.47, 12.

Berg, W.J. van den, M.H.D. van Leeuwen & C. Lesger, 1998: Residentiële segregatie in Hollandse steden. Theorie, methodologie en empirische bevindingen voor Alkmaar en Amsterdam, 16e-19e eeuw, *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 24, 402-436.

Berg, W.J. van den, M.H.D. van Leeuwen & C. Lesger, 2000: Verschillen in kaart gebracht. De sociaal-ruimtelijke structuur van Alkmaar, 17de-19de eeuw, *Oud-Alkmaar* 24, 1-13.

Berg, W.J. van den, & J.L. van Zanden, 1993: Vier eeuwen welstandsongelijkheid in Alkmaar, ca. 1530-1930, *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 19, 193-215.

Bitter, P., 1993: Alkmaar (Boekelermeer, Kraspolder, Ropjeskuil, Voordam, Wageweg), in: P.J. Woltering, J.-K.A. Hagers, Archeologische kroniek Noord-Holland 1992, *Holland* 25, 287-328 (305-306).

Bitter, P., 1995: *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar,* Gemeente Alkmaar.

Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).

Bitter, P., 2007: 1 Nederzetting op het zand, 3 Van nederzetting tot handelsplaats, 6 Ommuurd, volgebouwd en uitgelegd, 7 Huis, erf en straat, 9 De Sint-Laurenskerk, 17 De stad versteent, in: J. Vis, P. Bitter, H. Kaptein et al, *Geschiedenis van Alkmaar*, Zwolle, 12-21, 31-38, 64-90, 104-114, 210-225.

Bitter, P., 2008: Wealth and waste- aspects of a luxurious lifestyle in Alkmaar, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, VI: Luxus und Lifestyle*, Lübeck, 151-168.

Bitter, P., 2009: Toying with miniatures. Finds of 'doll's-house items' from Alkmaar, in: H. Clevis (red.), *Medieval Material Culture. Studies in honour of Jan Thijssen*, Zwolle, 47-65.

Bitter, P., 2013: Alkmaar en de graaf van Holland, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 13-30.

Bitter, P., 2014: Alkmaar en de graaf van Holland. Enkele archeologische en archivalische gegevens nader beschouwd, in: E. Bult, T. de Ridder en E. Beukers (red.), *Graven in Holland*, (themanummer *Westerheem*, sept. 2014), 32-57.

Bitter, P., 2015: Ontdekkingen in de Langestraat, *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* nr.44, 1 en 4-5.

Bitter, P., 2016: Alkmaar Langestraat 58, 60 en 62, in: TGVteksten & presentatie (red.), *De archeologische kroniek van Noord-Holland 2015*, Haarlem, 24-34.

Bitter, P., 2016: Ontdekkingen in de Langestraat van Alkmaar. Een hoofdstuk in de stadshistorie herschreven, *Archeobrief* 2016-2, 13-20.

Bitter, P., 2016: *Schaven aan Alkmaar. 25 jaar archeologisch onderzoek in beeld*, Gemeente Alkmaar.

Bitter, P. (red.), 2017: *Onder woonhuizen en schoenwinkels. Opgravingen bij de Baanstraat, Langestraat en Schoutenstraat in 2013 en 2014*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse monumenten en Archeologie 24).

Bitter, P., 2017: Langestraat 52, Ritsevoort 38-40, in: TGVteksten & presentatie (red.), *De archeologische kroniek van Noord-Holland 2016*, Haarlem, 4-22.

Bitter, P. & G. van den Berg, 2014: *Onder 'De Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 18).

Bitter, P. & G. van den Berg, 2016: *Stukjes van het centrum. Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 23).

Bitter, P., & J. Dijkstra, 1994: Alkmaar: centrum (Achterdam 16, Fnidsen 81, Langestraat 103, Langestraat 113 en 115/117, Lindegracht), in: J.-K. Hagers, Archeologische kroniek Noord-Holland 1993, *Holland* 26, 379-411 (393-397).

Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema & R.P. van Wilgen, 1997: *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A).

Bitter, P., & S. Ostkamp, 1998: Alkmaar: Kennemerstraatweg, Laat 125 'De Verfpot', Langestraat 73-77, in: E. Jacobs, Archeologische kroniek Noord-Holland 1997, *Holland* 30, 315-351 (332-334).

Bitter, P., & R. Roedema e.a., 2009: *Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 13).

Bitter, P., & R. Roedema, 2010: Aan het begin van de Langestraat (07LAN), in: P. Bitter, N. de Jong-Lambregts en R. Roedema, 2010: *De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 15), 23-177.

Bitter, P., en S. van Zanten (red.), 2013: *Voor De Vest. Opgravingen van vestingwerken, een klooster, een gasthuis en andere resten bij het Canadaplein (1998-2000)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 17).

Blonk-van den Bercken, A.L., A.A.A. Verhoeven e.a., 2020: *Ambachtelijke productie in steden. Een inventarisatie en analyse op hoofdlijnen voor ambachteljke productie in steden in de late middeleeuwen en nieuwe tijd*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 66).

Bloys van Treslong Prins, P.C., en J. Belonje, 1928: *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Holland*, Utrecht.

Boer, P., 1971: Alkmaarse apothekers, in het bijzonder die in de Langestraat, *Alkmaars Jaarboekje 1970*, Alkmaar, 108-124.

Bos, H.D.E., 1993: 'Om opgenomen en bewaard te blijven'. De geschiedenis van een schenking aan het Stedelijk Museum te Alkmaar, in: M. van der Bijl e.a. (red.), *Artistiek en ambachtelijk. Architectuur, kunsten en nijverheid in Alkmaar 14e-20e eeuw*, Alkmaar (Alkmaarse Historische Reeks IX), 105-121.

Bosch, J. van den, 2012: De glasvondst van Roermond, *Vormen uit vuur* 215/216, 80-87.

Broekhuizen, P.H., et al. 1988: *Kattendiep deurgraven; Historisch-archeologisch onderzoek aan de noordzijde van het Gedempte Kattendiep te Groningen*, Groningen.

Burns, C., 2012: The Tanning Industry of Medieval Britain, *Anthrojournal* Vol.1 (online internet tijdschrift)

Caen, J., en K. Berserik, 2019: De glasvondst van 2009 onder de loep genomen, in: G. Van der Garde (red.), 2019: *Roermond Glazeniersstad*, Roermond, 39-114.

Cordfunke, E.H.P., 1972: *Alkmaar, van boerderij tot middeleeuwse stad*, Alkmaar.

Cordfunke, E.H.P., 1978: *Alkmaar in prehistorie en middeleeuwen*, Zutphen (A.H.R. II).

Cordfunke, E.H.P., 1992: Thirty years of archaeological investigation in Alkmaar's town centre, *Berichten R.O.B.* 40, 333-387.

Cox, J.C.M., e.a., 2004: *"Onse heerlijcke Stadt-huijs binnen Alckmaer". De geschiedenis van het stadhuis van Alkmaar*, Alkmaar.

Cox, J.C.M., 2005: *De Heeren van Alkmaer. Regeerders en regenten, vroedschap en raad 1264-2005*, Alkmaar.

Dekker, P., 1988-91 'Zijpe': *Oude boerderijen en buitenverblijven langs de Zijper Grotesloot*, Schoorl.

Demiddele, H., 2014: Het leerlooien in de Middeleeuwen, *West-Vlaamse Archeologie Krant* (WAK) 81, 14-28 (vindplaats Kortrijk, hoek Overleie- en Rekolettenstraat 2010-2011).

Demiddele, H., 2014b: De vondst van een middeleeuwse leerlooierij te Kortrijk, manuscript voor Demiddele 2014, met bijlage: Het archeobotanisch onderzoek. De Niet-Pollen-Polymorfen (NPP).

Diderot, D., & J. le Rond d'Alembert, 1751-1772: *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, Parijs (deel 15: 1765).

Dijk, J. van, 2007: Rapportage onderzoek naar hoornpitten, in: J.J. Arts en I.J. Cleijne, 's-Hertogenbosch Kruisbroedershof. Definitief Archeologisch Onderzoek, *BAAC rapport* 04.127, bijlage 10.

Ervynck, A., 2011: Everything but the leather. The search for tanneries in Flemish archaeology, in: R. Thomson & Q. Mould (eds.), *Leather tanneries. The archaeological evidence*, London, 103-116.

Ervynck, A., 2018: Vettige vellen. Hoe een huid leer werd, in: G. Vermeiren, M.-A. Bru & A. Ervynck (red.), *De Krook. Een leerrijk boek*, Gent, 67-80.

Evans, D.H., 2006: Crafts and industries in Beverley and Hull from 1200 to 1700, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, V: Das Handwerk*, Lübeck, 71-91.

Genabeek, R. van, E. Nijhoff en F. Schipper, 2019: *Stad op de schop. 40 jaar archeologisch onderzoek in 's-Hertogenbosch*, Woudrichem/'s Hertogenbosch.

Gottschalk, M.K.E., 1973-1977: *Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland*, Assen (3 delen).

Griffioen, A., S. Hakvoort, P. Bitter en N. Tuinman, 2015: Van dorpsuitbreiding tot binnenstad. De opgraving Gedempte Nieuwesloot 46 (11GNI), *Hollandia-reeks* 485.

Gumbert-Hepp, M., & J.P. Gumbert, 2001: *Willem Procurator Kroniek*, Hilversum.

Gumbert-Hepp, M., J.P. Gumbert & J.W.J. Burgers, 2007: *Annalen van Egmond*, Hilversum (Middeleeuwse Studies en Bronnen CVII).

Heege, A., 2006: Archäologische Handwerksnachweise in Einbeck, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, V: Das Handwerk*, Lübeck, 211-222.

Huiskamp, R., 2019: *Het ambachtelijk bedrijf in de laatmiddeleeuwse stad*, Zwolle.

Jacobs, E., m.m.v. E. Hanraets, P. van Rijn en R. Roedema, 2007: *Locatie "Voordam 13-15 en Zijdam 4", gemeente Alkmaar. Een Definitief Archeologisch Onderszoek*, (STAR 97) Amsterdam.

Jenisch, B., 2008: Von der grünen Haut zum Leder – Archäologische und historische Spuren des Gerberhandwerks, in: W. Melzer (red.), *Archäologie und mittelalterliches Handwerk – einde Standortbestimmung*, Soest (Beiträge des 10. Kolloquiums des Arbeitskreises zur archäologischen Erforschung des mittelalterlichen Handwerks), 217-232.

Jong-Lambregts, N.de, 2016: Beerput Langestraat 60 geeft meer schatten bloot van Maria Tesselschade Roemers Visscher, *Nieuwsbrief Erfgoed gemeente Alkmaar* nr.46, 1 en 4-6.

Jong-Lambregts, N. de, 2017: Tentoonstelling "Dichter bij Maria Tesselschade" *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* nr.48, 3.

Jong-Lambregts, N. de, 2017: Dichter bij Maria Tesselschade; in *ARCH magazine* oktober 2017*,* 20-27

Jong-Lambregts, N. de, 2017: Nieuwe vondsten van een bewogen leven. Dichter bij Maria Tesselschade in Stedelijk Museum Alkmaar, *Nieuwsbrief Erfgoed gemeente Alkmaar* nr.49, 11-12.

Kalverdijk, S., 2016: Bouwhistorische documentatie Langestraat 52 Alkmaar, Heiloo (Anthémion Bureau Bouwhistorie).

Kasteleijn, P.J., 1789: *De Leerlooijer, Leertouwer, Wit- en Zeemlooijer; of Verhandeling over de Bereidingen der Dierlijke Huiden, tot allerhande Zoorten van Leeren*, Dordrecht (reeks: Volledige beschrijving van alle konsten, ambachten, handwerken, fabrieken, trafieken, derzelver werkhuizen, gereedschappen, enz. - Vierde stuk).

Lehmkuhl, U., & R. Mulsow, 2005: Gerberhandwerk und Lederverarbeitung, in: H. Jöns, F. Lüth & H. Schäfer (red.), *Archäologie unter dem Strassenpflaster. 15 Jahre Stadtkernarchäologie in Mecklenburg-Vorpommern*, Schwerin (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns Bd.39), 279-285.

Lüdeke, T., 2006: Das Handwerk in der Stadt Stade – archäologische und historische Notizen, mit Schwerpunkt auf der Situation des 14. Jahrhunderts, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, V: Das Handwerk*, Lübeck, 223-238.

Moens, J., e.a. 2011: Afval van schoenlappers/oud-schoenmakers en versleten schoeisel uit Ninove (Oost-Vlaanderen), *Relicta* 7, 101-120.

Moens, J., 2015: Leerresten uit het archeologisch onderzoek op het Sint Martensplein, de Oude Vismarkt en de Stoofstraat te Aalst, *Relicta* 13, 125-157.

Prummel, W., 1978: Animal bones from tannery pits in 's Hertogenbosch, *Berichten R.O.B.* 28, 399-422.

Rijn, P. van, & H. van Haaster, 2001: Botanisch onderzoek aan een leerlooierij uit de 17e-19e eeuw te Middelburg, *BIAXiaal* 104.

Röber, R., 2006: Mittelalterliches Handwerk in Konstanz unter besonderer Berücksichtigung der Gewerbetopographie, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, V: Das Handwerk*, Lübeck, 331-346.

Roedema, R., 2004: 'Een beerput bij de Zijpse kamer'. Een archeologische verkenning van de stadhuistuin, in: J.C.M. Cox e.a., 2004: *"Onse heerlijcke Stadt-huijs binnen Alckmaer". De geschiedenis van het stadhuis van Alkmaar*, Alkmaar, 83-94 en 174-176.

Roedema, R., & P. Bitter, 2013: Wonen op stand, 'Stadskastelen' en grote huizen in middeleeuws Alkmaar, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 173-192.

Roedema, R., & S. Ostkamp, 2002: Alkmaar * Doelenstraat 2, Hofplein, Kennemerstraatweg, Kerkplein, (Koedijk) Kanaaldijk 206, (Koedijk) Kanaaldijk 231, Langestraat 51, Langestraat 64-66, Schoutenstraat 14-16, Voordam 15, in: W. Blazer (red.), Archeologische Kroniek Noord-Holland 2001, *Holland* 34, 1-52 (3-11).

Rombach, J.H., 1982: Gijsbert Fontein Verschuir (1764-1848), in: E.H.P.Cordfunke (red.), *Alkmaarse silhouetten*, Alkmaar (A.H.R. 5), 109-138.

Thomson, R., & Q. Mould (eds.), 2011: *Leather tanneries. The archaeological evidence*, London.

Tussenbroek, G. van, 2012: *Historisch hout in Amsterdamse monumenten. Dendrochronologie – houthandel – toepassing*, Amsterdam (Publicatiereeks Amsterdamse Monumenten 3).

Ufkes, A., 2008: Een middeleeuws leerbewerkerskwartier in Sneek. Een archeologische opgraving aan het Martiniplein te Sneek, gemeente Sneek (Fr.), *ARC-Publicaties* 17, Groningen.

Venne, A. van der, 2008: *Poken en stoken. Archeologie en geschiedenis van 100 ambachtelijke ovens*, Wijk bij Duurstede (AWN reeks no.4).

Vermeiren, G., M.-A. Bru & A. Ervynck (red.), 2018: *De Krook. Een leerrijk boek*, Gent.

Vermunt, M., & A. van der Kallen, 2012: *Opgravingen in Bergen op Zoom*, Utrecht.

Volken, M., 2014: *Archaeological footwear. Development of shoe patterns and styles from prehistory till the 1600's*, Zwolle.

Volken, M., A. Heege & S. Teuber, 2020*: Einbeck-Petersilienwasser 2. Lederfunde und Schusterwerkzeuge*, Oldenburg (Studien zur Einbecker Geschichte 19).

Vries, S. de (red.), 1997: *De zestiende- en zeventiende-eeuwse schilderijen van het Stedelijk Museum Alkmaar. Collectie-catalogus*, Alkmaar/Zwolle.

Wattjes, J.G., 1943: *Constructie van gebouwen, deel 2: uitvoeren en afwerken van muren, vrijstaande schoorsteenen, ketelbemetselingen, haarden, ovens en smidsen*, Amsterdam (3e druk).

Wevers, L., & C. Boels, 2002: *Langestraat 51 te Alkmaar. Bouwhistorische opname en deelontledingen*, intern rapport Vlaardingenbroek & Wevers, Utrecht.

Wevers, L.B., 2003: Langestraat 51: bouwhistorisch onderzoek van een middeleeuws stadshuis, *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* 7 nr.1, 8-9.

Wijngaarden-Bakker, L. van, & C.H. Maliepaard, 1992: Runderhoornpitten uit de Marktenroute te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1990/91*, 51-60.

Williams, G.L., 2010: *Doelgericht. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven in het plangebied Yxie/Doelenveld, gemeente Alkmaar*, Amersfoort (ADC-Rapport 2343).

Bijlagen

Bijlage 1: Sporenlijst en stratigrafische matrixen *(Peter Bitter)*
Bijlage 2: Vondstenlijst *(Rob Roedema en Peter Bitter)*
Bijlage 3: Archiefbronnen over eigenaren en bewoners *(Jan Klinkert en Peter Bitter)*
Bijlage 4: Archeobotanisch onderzoek aan een middeleeuwse looierij in Alkmaar (*Henk van Haaster en Silke Lange, Biax*)
Bijlage 5: Hoornpitten uit de leerlooierij en andere sporen (*Lisette Kootker, Archeoplan-eco*)
Bijlage 6: Archeozoölogisch onderzoek *(Jørn Zeiler m.m.v. Sjaak Waterlander)*
Bijlage 7: Dendrochronologisch onderzoek van opgegraven hout *(Uwe Heussner, Deutsches Archäologisches Institut der Universität von Berlin)*
Bijlage 8: Dendrochronologisch onderzoek vanwege de bouwhistorie van Langestraat 52 *(Pressler GmbH Gersten/Emsland)*

3 bijlage

1. Sporenlijst en stratigrafische matrixen

Peter Bitter

Toelichting

De bijgaande stratigrafische matrixen geven elk een overzicht van de sporen en hun dateringen in een deel van de opgraving (*tabellen 1 t/m 8*). De dateringen zijn herleid uit de stratigrafische volgorde van de sporen (afdekkingen, oversnijdingen, bouwnaden; deze worden hieronder toegelicht), dendrochronologische en keramiekdateringen en baksteensoorten (zie de vondstenlijst in bijlage 2). Er wordt verwezen naar de spoornummers (voorafgegaan door een s) waarmee de sporen op de veldtekeningen zijn geadministreerd. De 'vondstnummers' (vooraf gegaan door een V) en de 'monsternummers' (vooraf gegaan door een M) zijn in het veld uitgedeeld voor de vondsten en monsternames, in één lijst doorgenummerd.

De sporen zijn in de deelschema's voorzien van een unieke publicatiecode die is samengesteld uit een cijfer en een volgletter. Het cijfer begint met een 100-tal om de deelschema's aan te duiden: sporen uit matrix 100 beginnen vanaf 100, sporen uit matrix 200 vanaf 200, enz. Dan volgen het periodenummer en een lettercode per spoor. Bijvoorbeeld: spoor 103A staat dus in matrix 100 en dateert uit periode 3, spoor 312A staat in matrix 300 en dateert uit periode 12.
Soms is de periode van een spoor niet duidelijk, dan wordt het spoor in de vroegst mogelijke periode geplaatst, maar staat achter de code ook de laatst mogelijke periode met een scheidingsteken. Bijvoorbeeld: spoor **104P/5** staat in matrix 100 en dateert uit periode 4 of 5, spoor **707H/8** staat in matrix 700 en dateert uit periode 7 of 8.

Sporen uit perioden 1 t/m 6 onder Langestraat 60-62

Klei-afzettingen uit de 12de eeuw onder Langestraat 58-62 (periode 1)

101A: onderste overstromingsdek: bruingrijze klei met stukjes hout en veenbrokken, onderkant 1,3 m-NAP, onder tweede overstromingsdek 101B, op zand. S1079 s1080 s1110A s3506 s5060. V46 V70 V461 (12de eeuw).
101B: bovenste overstromingsdek: laag bruingrijze klei met takjes en veenbrokjes, deels gelaagd, op 101A. S1071 s1109 s3507 s3508 s5520 s5521 s8056A. V45 V71 V353 V864 (12de eeuw).
101AB: overstromingsdek: lichtbruine klei met veenbrokjes (geen onderscheid tussen 101A en 101B zichtbaar). S1233 s2123 s4516. V155 V159 V193 V277 V281 V287 V290 V296 V307 V310 (12de eeuw).

Sporen uit circa 1300 onder Langestraat 60-62 (periode 2)

102A: kleiterp' tot ca 0.4 m-NAP: grote kluiten grijze en donkergrijze/ donkerbruine klei met bot en aardewerk, op 101B. S1231 s2142 s2151-2152 s2509. V301 V306 (eind 13de/ begin 14de eeuw). M294 en M302 pollenmonsters en M298 C-14 monster gedeselecteerd.
102B: ophogingen donkerbruine humeuze klei tot ca 0,2 m+NAP, op 102A. S1201 s2124 s2126-2130 s2133 s2138 s2140-2141 s2508 s2516. V154 V182 V270 V278 V279 V284 V285 V288 V289 V291 V297 V300 (eind 13de/ begin 14de eeuw).
102C: Z-N gerichte sloot (s2147) met onderin fijn gelaagde zeer humeuze grond met veel houtfragmenten, gedempt met donkerbruine klei; tegen de westkant een vlechtwerkmat (s2150), naar oosten opzij gedrukt (bovenkant 0,80 m-NAP, onderkant 1,20 m-NAP). M308 C-14 monster gedeselecteerd.
102D: eerste ophogingen van achtererf ten noorden van 202D met kluiten grijze en bruine klei tot ca 0,3 m-NAP op 20-25 meter vanaf de straat en nog twee decimeter lager op 35 meter. S1061 s1069-1070 s1077-1078 s1105 s1108. V38 V43 V61 V66 V67B V211 V265 (eerste helft 14de eeuw).

Sporen uit circa 1300 - 1325 onder Langestraat 60-62 (periode 3)

103A: Gebouw 1: palenrij westkant in Z-N richting op 3/3,5 m. s2106 (diam 24 cm), s9999.
103B: Gebouw 1: Z-N middenpalen op 6/7 m. s9999.
103C: Gebouw 1: palen oostkant in Z-N richting op 8 m, over baan bruine humeuze grond s2120.
103D: rechthoekige kuil met mosselschelpen (s2149), doorgraven door kuil 103E, aanleghoogte rond NAP (?). V309 (fragment van kalkstenen vijzel)
103E: grote kuil met grijze klei in ZW-hoek van opgraving (s2118 s2156-2160), loopt exact langs OW-palenrij . V266 V305 V313.
103F: kuil met donkerbruine humeuze vulling, door kalkplek 103i (s2115 s2116). V268.
103G: ronde asplek. s2117.
103H: runkuil, diepe rechte ingraving met vlechtwerk langs de wand. s2109. V263.
103i: kalkplekken, 5-20 cm diep. S2102-2104 s2112 s2115 s2119.
103J: ronde kuil met kalk. s2114. V315.
103K: kuil met as, schelpgruis en run. S2111. V267.

Sporen uit circa 1300 - 1375 onder Langestraat 60-62 (periode 3/5)

103M/5: mestkuil. S1099. V63 (baksteen-fragment 6 cm dik) V69 (14de eeuw)

103N/6: mestkuil, onderkant 0,3 m-NAP. S1045. V23.

Sporen uit circa 1325 -1350 onder Langestraat 60-62 (periode 4)

104A: ophogingspakket straatzijde met kluiten donkergrijze, grijze en bruine klei tot 0,4/ 0,6 m+NAP. S2131-2132 s2136-2137 s2139 s2158-2161 s2164 s2504-2506. V253 V255 V257-258 V260-261 V271 V283 V286 V292 (1ste/3de kwart 14de eeuw).

104B: ophogingspakket achtererf met donkerbruin zand en donkerbruine humeuze klei tot 0,2 m+NAP. S1059-1060 s1062-1068 s1075 s1104 s1196-1199. V35 V37 V39 V40 V41 V44 V62 V111 V112 (1ste/3de kwart 14de eeuw)

104C: Gebouw 2: Z-N gerichte palenrij. S2507 s2515 s2518 (paal S2507 M154 dendro geen resultaat; s2515 M311 dendro (veldatum 1339).

104D: Gebouw 2: middenpaal. S9999.

104E: Gebouw 2: Z-N gerichte palenrij aan oostkant (s2108 zware paal diam 20 cm ingeheid vanaf 0,4 m+NAP; s2110 zware paal vierkant 20x20 V252 dendro geen resultaat; s2144 paal diam 16 cm s2143 V293 insteek; s2145 zware vierkante paal van (korbeel?)-balk met schuin uiteinde en pengaten M295 dendro veldatum 1330 +/- 10; s2146 paal; s2510 uittrekspoor paal; s2511 poer met uitgetrokken paal)

104F: Gebouw 2: cluster van palen, evt palenrij van voorgevel (?) op ca 102/103 m. s9999.

104G: bakstenen platform 28x15x7 cm. Bovenkant op 0,25 m+NAP. S2503.

104H: kalkplek. S2105.

104i: kalkplek. S2100.

104J: kuiltje met lichtgrijze kalk. S2101.

104K: diepe askuil met onderlaag houtskool. S2099.

104L: lichtgrijze kalkplek. S1214.

104M: Z lopende goot of geul, gevuld met grijs zand, ingegraven vanaf ca 0,4 m+NAP door laag 104A, naar het noorden aflopend. S2148. V299 V303 demping.

104N: diepe runkuil met vlechtwerk wand en bodem; in vlak op 0,24 m+NAP. S2097.

104o: asplek. S2098.

104P: runkuil met ronde vlechtwerkwand onderin gevuld met rode run, bovenin gevuld met schelpmortel. S2121-2122. Ingegraven vanaf c 0,3 m+NAP, onderkant 0,4 m-NAP. Monster archeobotanie M274.

104Q: zeer diepe waterput tonput, nog 3 tonnen op elkaar aanwezig (wschl daarboven nog 2 ontbrekend), elke ton 65 cm hoog en 60 cm diam, onderkant ca 1,7 m-NAP (!). S1236. Iinsteek V168, demping met run V165 V166 (1ste helft 14de eeuw) en archeobotanie M165 M166, bodemlaag V175, M172-173-174 dendro (geen resultaat)..

104R/6: paalkuil met houten paal. S1101. M65 dendro (geen resultaat). V60 insteek.

Sporen uit circa 1350 -1375 onder Langestraat 60-62 (periode 5)

105A: ophoging donkerbruine zeer humeuze klei met baksteenpuin, samen met 105B tot 1,0 m+NAP. s2134 s2162 s2165. V272 V273 V316 V317 V318 (1ste helft 14de eeuw).

105B: ophoging met grijze klei, samen met 105A tot 1,0 m+NAP. S2135. V275 V282 (14de eeuw).

105C: Gebouw 3 westwand: reeks onderste wandplanken op hun zijkant. S2059 s2061-2064. Uit insteek V226 V229 V230 V234 V235 V237 V238 (2de/3de kwart 14de eeuw).

105D: Gebouw 3 westwand: reeks ingeheide palen. S2076-2078, s2079 vierkante paal aangepunt 12x10 cm M239 dendro (veldatum 1309 met wankant), s2084 M241 dendro (1314 met wankant), s2088A M249 dendro (ca/na 1319), s2089 s2094 M252 M251 dendro's (geen resultaat).

105D-b: Gebouw 3: houten paal middenin houten huis. S2502.

105E: Gebouw 3 oostwand: onderste wandplank op zijn kant. S2070.

105F: Gebouw 3 oostwand: reeks palen. S2085 zware eiken paal, insteek s2085 V244; s2086 zware paal; s2091-2092 diverse kleine paaltjes.

105G: haardplek (?) met verbrande grijze klei op 0,57 m+NAP ònder kalkkuilen 105H-P en baksteen-platform 105N. S2096.

105H: kalkkuil met vlasbekleding van wand en bodem, ca 70 cm diep, onder kuil 105i en in vlak op 0,80 m+NAP. S2154-2155 s2082A.

105i: kalkkuil met vlasbekleding van wand en bodem, ca 10-20 cm diep, door kuil 105H en in vlak op 0,80 m+NAP. s2082B.

105J: kalkkuil met vlasbekleding van wand en bodem, ca 10-20 cm diep, onder kuil 105K en in vlak op 0,78 m+NAP. s2080A.

105K: kalkkuil met vlasbekleding van wand en bodem, ca 10-20 cm diep, door kuil 105J en in vlak op 0,78 m+NAP. s2080B.

105L: kalkkuil met vlasbekleding van wand en bodem, ca 10-20 cm diep, onder kuil 105M en in vlak op 0,74 m+NAP. s2081A.

105M: kalkkuil met vlasbekleding van wand en bodem, ca 10-20 cm diep, door kuil 105L en in vlak op 0,74 m+NAP. s2081B.

105N: baksteen-platform ca 1x1,6 m op 0,80 m+NAP, baksteen 29x13,5x8 cm. S2055. Verstoord door platform 105xF.

105o: grote kuil met omgespitte grijze klei en asplekken. S2083.

105P: kalkkuil met vlasbekleding van wand en bodem, ca 10-20 cm diep, gegraven buiten naast oostwand gebouw 3, in vlak op 0,50 m+NAP. S2095.

105Q: grote ronde of ovale (afval)kuil vol run en leersnippers, circa 3 meter breed en 80 cm diep, onder ophoging 106V en goot 106S. S1501-1502 s1239. V184 V187 V188 V190 V191 V192 (2de/ 3de kwart 14de eeuw).

105xA: Gebouw 3 westwand: zware paal, met houten plank als poer. S2087-2088A. M250 dendro paal en M243 dendro poerplank (geen resultaten).

105xB: Gebouw 3 westwand: drie poertjes van liggende bakstenen ('kloostermoppen') op ca 0,7 m+NAP. S2058 s2060, s2500 bakstenen en houtblok, s2517 twee palen op baksteenpoertje.

105xC: Gebouw 3 westwand: bakstenen poer 29,5x14x7 cm op 0,46 m+NAP, pal naast 105xD (elkaars opvolger?). S2068. Insteek V228.

105xD: Gebouw 3 westwand: houten poer op 0,62 m+NAP, pal naast 105xC (elkaars opvolger?). S2069. M242 dendro gedeselecteerd.
105xE: leemvloer op 0,90 m+NAP aflopend naar 0,5 m+NAP. s2512A.
105xF: restant van vierkante bakstenen platform (zonder as), 1,70 x 1,70 m, 30x15,5x8 cm, bovenkant 0,80-0,88 m+NAP, met middenin een ingraving van twee kalkkuilen 105xG, over platform 105N. s2056A. Schervenplek onder s2056 op 0,64 m+NAP: V240.
105xG: twee kalkkuilen door elkaar met vlasbekleding van wand en bodem, door haardvloer 105xF. s2056B. M222 archeobotanisch monster vlas. V222 potscherf. V223 ernaast (benen werktuig met gekarteld einde).
105xH: kalkkuil met donkerbruin laagje op bodem (vlas?), gegraven buiten naast oostwand gebouw 3, door kuil 105o. S2090.
105xi: kleine kuil vol run en leerresten, onder onder ophoging 106V en goot 106S en boven kuil 105Q. S1501 V164 (14de eeuw).

Sporen uit circa 1375 -1425 onder Langestraat 60-62 (periode 6)
106A: Gebouw 4 baksteenbouw: steens fundering van OW muur voor voorzijde van tussenvertrek, 29x13/15x7 cm, onderkant ca 0,8 m+NAP, met aan noordkant er tegenaan 106i. s2065. Insteek V204 V220. Later afgebroken tot op 106i en haard 106xC er overheen aangelegd.
106B: Gebouw 4 baksteenbouw: gangmuur en tussenmuur achterkant middenvertrek, horen bij 106A, onder/verstoord door kelder 409A; s2042-2043. In puinresten V206 (bodem grijze aspot) en V227 (fragmenten grijze vuurstolp en rode aspot) - van haard van achtervertrek?
106C: Gebouw 4 baksteenbouw: steens muur achtergevel baksteen 26x15x6 cm, 1 laag op kleibed, onderkant 1,02 m+NAP. S1171.
106D: Gebouw 4 baksteenbouw: puinspoor van oostelijke zijmuur. S2501. V224 (o.a. fragmenten daktegels).
106E: Gebouw 4 baksteenbouw: in voorhuis restant bakstenen platform 29x14,5x5,5 cm op 0,98 m+NAP, baksteen deels vergruisd, doorgraven door kalkplek 106G. S2046. Uit verstoring V218. Nabij 106E bij aanleg vlak V210.
106F: kalkplek met ronde donkere kern. S2037.
106G: kalkplek met ronde kern op 0,88 m+NAP, door bakstenen platform 106E. S2048.
106H: zware vierkante eiken paal diam 30 cm met platte onderkant, met insteek. S2107. V269 insteek, M337 dendro (veldatum 1382 +/- 10).
106i: deel van ronde bakstenen 'kuipfundering' (2/3 verstoord door kelder 409A), oorspronkelijke diameter ca 1,8 m, aan noordkant tegen muur 106A gebouwd. S2040. Met puinkuilen van sloop s2066-2067 V207 V221 V225 (14de eeuw, diverse fragmenten daktegels).
106J: kalkplek, rose, in middenvertrek op 0,50 m+NAP. S2052.
106K: kalkplek, wit, in middenvertrek op 0,50 m+NAP. S2053.
106L: ronde beerput diameter inwendig 3,0 m en bodem op 1,30 m-NAP, stortkoker tegen de zuidwestkant op aanzet koepel, deels verstoord door moderne fundering en heipalen, koepel ingedrukt; wand (19,5x9,5x4,5 cm) kleinere baksteen dan koepel (22,5x10,5x6 en 22x10x5 cm) (vervanging?). 60-80 cm dikke groene beerlaag op bodem vondstloos, daarop ca halve meter zwarte rulle beer met afval V372 en V374 eind 14de tot 1ste helft 16de eeuw); bovenop koepel V359 (eind 14de/ 1ste helft 15de eeuw) V363. Beerput 8 s4016.
106M: diepe runkuil met puin en leer bovenkant 0,9 m+NAP! S2153. V276 V304.
106N: bakstenen huis Langestraat 62: steens OW muurtje 29x15x7 cm in vlak op 0,75-0,85 m+NAP waarschijnlijk achtergevel. S2073.
106o: bakstenen haardplaats met aspot op 1,10 m+NAP. S2051. V214 grijs aardewerken aspot op lobvoeten, op haardvloer V213 V217 (2de helft 14de/ 1ste helft 15de eeuw)
106P: bakstenen muur op of tegen haardplaats 106o baksteen 26x12,5x6 cm op 1,20 m+NAP; gezien gebogen vorm wellicht aanzet voor soortgelijke constructie als 106i. S2050. V215 (onderhelft grijze aspot, van 106o). NB ook hier ernaast kalkplekken.
106Q: ronde kalkplek, naast 106R, op 0,92 m+NAP. S2071.
106R: ronde kalkplek, naast 106Q, op 0,92 m+NAP. S2072.
106S: goot 1: uitgegraven geul met los gelegde planken als bekleding van wanden en bodem (s1222-1230, s1226-1227 secundair met ijzeren nagels erin), ingegraven in laag 106V vanaf c 0,65 m+NAP, met bruine klei gedempt (s1206), deels verstoord bij aanleg van goot 106T en door runkuil 106xi. Dendro-dateringen (=hergebruikt hout van gebouw 1 ?) M151 (s1226: ca 1310), M156 (s1228: ca/ na 1323), M149 M152 (gedeselecteerd), M189 (geen resultaat); Op de gootbodem V127 V142 V144 V145 V158 V160 V163 V170 (2de helft 14de/ begin 15de eeuw); demping van goot V126 (2de helft 14de/ begin 15de eeuw); circa goot 106S V138 V143 V147.
106T: goot 2: uitgegraven geul met los gelegde planken als bekleding van wanden en bodem (s1221), gegraven in ophoging 106W vanaf c 0,75 m+NAP, demping met bruine klei (s1212), goot later afgesloten met dwarsschot 106xF bij aanleg runkuilen 106xG en -H, grotendeels vergraven door beerput 407H en runkuilen 106xG en -H; in vulling een kalklaag net boven de bodem. Dendro-dateringen (=hergebruikt hout van gebouw 2 ?) M130 (s1507 plank 1: gedeselecteerd) M135 (plank 2: veldatum 1325 +/- 10), M136 (plank 3: veldatum 1328 +/- 10), M137 (plank 4: veldatum 1325 +/- 10); op bodemlaag V143.
106U: rechthoekige kuil met losse planken bekleed, mogelijk bezinkkuil van goot 2 106T. S1100 s1103. Dendro M68 (gedeselecteerd). Bodemlaag V68B; demping V64 V67A (14de eeuw).

106xA: gebouw 4: leemvloer restant. S2036.
106xB: gebouw 4: restant van haardplaats, grotendeels verstoord, verzakt door recente muur, bovenkant 1,10 m+NAP, bij leemvloer 106xA. S2035.
106xC: Gebouw 4 voorhuis: haard tegen de achterzijde van muur 106i na afbraak van muur 106A. s2039B. zuidkant van 106i bepleisterd dus ooit opgetrokken tot hoge wand; met aspot V205.
106xD: Gebouw 4: deel van baksteenvloer in gang, bovenkant 1.16 m+NAP, onder/verstoord door kelderwijziging 411A/12. s2045. In grond op de vloer V203 (eind 14de/ 1ste helft 15de eeuw).
106xE: ophoging met bruine humeuze grond, bovenkant ca 0,40 m+NAP, over goot 106T. S1211. V121 V125 V128 V131 V162 (tweede helft 14de/ begin 15de eeuw).

106xF: door goot 106T aangebracht schot, bovenkant 0,46 m+NAP (paal) en onderkant 0,15 m-NAP (plank), voor aanleg runkuilen 106xG en 106xH. S1503.
106xG: grote runkuil circa 2 bij 2,5 meter, rond NAP ingegraven in laag 106xE. S1235 s1504. V139 V161 V167 (2de helft 14de/ 1ste helft 15de eeuw).
106xH: grote runkuil circa 1,5 bij >2,0 meter, rond NAP ingegraven in laag 106xE. S1505.
106xi: runkuil met leerresten, 1 bij 2,5 meter, rond NAP ingegraven in laag 106xE. S1237. V180 (14de eeuw).
106xJ: palenrij van schutting op perceelgrens Langestraat 60 en 62. Ronde palen 15-20 cm dik s1508-1509-1220-1219-1208-1210 (s1219 vierkante paal). Dendro's M124 (s1210 gedeselecteerd), M140 (s1219 met wankant: veldatum 1336).
106xK: palenrij van 3 palen (voor schutting?). s1215-1216-1218. En plank of vlechtwerkstukje s1217.
106xL: verspreide palen achter Langestraat 62 en 60. s1209 houten paal met plank ernaast, V132 onder plank (2de helft 14de/ 1ste helft 15de eeuw). S1506 zware ingeheide paal, M179 dendro (gedeselecteerd). S1510-s1511-s1512-s1513 palen.
106xM: twee kleipoeren, blauwgrijze klei, bovenkant 0,59 m+NAP. S1207 s1213. V129 bij s1213.
106xN: kuil met donkerbruine klei (s9999 bovenin wp2 Westprofiel), doorsnijdt 106xA. V314 (wat looiafval).

Tabel 1 15LAN stratigrafische matrix 100 oudste fasen onder Langestraat 60-62

1425

verbouwingen Langestraat 60

106xA leemvloer met **106xB** haard

106xC haard en aspot tegen Zkant 106A. Aspot V205 (*14de eeuw*)

106xD bakst.vloer gang bk 1,16+, erop V203 (*1375/1450*)

achtererf leerlooierij

106xJ palenrij tussen nr 60 en 62 (over 106S) dendro's M124 (x) M140 (*1336*)

106xi runkuil V180 (*14de eeuw*)

106xH runkuil naast 106xG

106xG runkuil V139 V161 V167 (*1350/ 1450*) achter schot **106xF** (door 106T)

106xN kuil dbruine klei V314

106xM kleipoeren (?) V129

106xL verspreide palen dendro M179 (x), bij paal V132 (*1350/1450*)

106xK schuine palenrij

106xE ophoging bruine klei V121 V125 V128 V131 V162 (*1350/1425*)

106U kuil met planken bodem, bij 106T?; dendro M68A (x) op bodem V64 en demping V67A V68B (*14de eeuw*)

106T houten goot, door 106W en over 106S; planken dendro's M130 (x) M135-137 (3x: *1325/1328 +/- 10*), bodem V134

106W ophoging donkerbruine klei over 106S onder 106T

106S houten goot, paal dendro M189 (x), planken dendro's M152 M157 (x), M151 (*ca 1310*), M156 (*na 1323*), op bodem V127 V142 V144-145 V147 V150 V158 V160 V163 V170 en demping V126 V138 V143 V148 (*1350/1425*)

106V ophoging donkerbruine klei over 105Q onder 106S

Langestraat 60: bakstenen huis voor leerlooierij, daktegels

kuipfundering' **106i** puin V207 V221 V225 (*14de eeuw*), met kalkplekken **106J** en **106K** V216 (*14de eeuw*)

106A-D bakstenen vertrek: voormuur **106A** inst V204 V220, **106B** puin gang V206 V227 (*14de eeuw*), achtermuur **106C**, **106D** puin O-muur V224 (*14de eeuw*)

106L Beerput 8, bij 106A-D. Beerlaag V372 V374 (eind 14de-2de helft 15de eeuw), op koepel V359 V363 (*1375/1450)*

106H paal inst V269, dendro M337 (*1382 +/- 10*)

kalkkuilen **106F** en **106G**

106E bakst platform 0,9+ onder 106G-H, op 105xE. V210 V218 (*14de eeuw*)

Langestraat 62: bakst. huis looierij

106N achtermuur?, **106o** haard met aspotten V214, op haardvloer V213 V217 (*1350/1450*)

106P 'kuip-fundering' door 106o, V215

106Q en **106R** ondiepe kalkplekken met ronde afdrukken naast 106P

1375

106M diepe runkuil V276 V304

Langestraat 60: houten huis met zijwanden op 4m en 10m, oriëntatie als heden, twee fasen (1e geheide palen, 2e herstel met poeren):

105xAB W-wand: 105xA palen op houten poeren. dendro M243 M250 (x);

105xB palen op bakst.poeren

105xCD O-wand: 10**5xC** bakst poer inst V228, **105xD** hout poer dendro M242 (x)

105xG kalk/vlaskuil M222A botanie; V222B V223

105xE leemvloer en **105xF** bakst. platform inst V240, door 105N, onder 105xG

105xi afvalkuil run en leersnippers v164, door grote kuil 105Q, onder goten 106S 106T

kalkkuil **105xH**, door 105o

105CD W-wand: **105C** planken inst V226 V229-230 V234-235 V237-238 (*2de/3de kwart 14de eeuw*), **105D** ingeheide palen dendro M239 (*1309*) M241 (*1314*) M249 (*na 1319*) M251-M252 (x)

105E-F O-wand: **105E** plank en uittrekspoor; **105F** palen inst V244

bakstenen platform **105N** 0,80+, over 105H-P

105H-i-J-K-L-M-N-P kalk+vlaskuilen 10-20 cm diep, door 105G

105G haardkuil verbrande klei

105Q grote afvalkuil run+ leersnippers, onder 105xi. V185 V187-188 V190-192 (*2de/3de kwart 14de eeuw*)

105o kuil verspitte grijze klei, as en kalk

1350

105AB ophoging tot 1,0 m+NAP: **105B** gr klei en puin V275 V282 *(14de eeuw)*, op:

105AB ophoging tot 1,0 m+NAP: **105A** dbr klei met puin V246 V248 V272-273 V316-318 (*1ste helft 14de eeuw)*

Tabel 1 15LAN stratigrafische matrix 100 oudste fasen onder Langestraat 60-62 (vervolg)

	vlak 5-6: nieuw huis met ingeheide palen, iets schuine orientatie:	**104o** asplek	2 palen in paalkuilen **104R/6-a** dendro M65 (x) inst V60A (14), **104R/6-b**
	104C W palenrij op 4 m: dendro M254 (x) M311 (*1339*)	**104N** runkuil +vlechtwerkwand	
	104D middenpalen; baksteenpoer	**104M** geul of goot vanaf Zkant op 0,4 m+NAP Noordwaarts door 'huis' 104C-G; V303: *14de eeuw*	**104Q** tonput dendro M172 (x) M173 (*na 1320*) M174 (c 1287); inst V168, demp V165 V166 V175 (*1ste helft 14de eeuw*
	104E O palenrij op 10 m: dendro M262 (x) M295 (*1330 +/- 10*) V293	kalkplekken **104H 104i 104J** en kalk+vlaskuil **104L**	
	104F voorgevel (?) op 102/103m	**104K** diepe askuil met houtskool s2099	**104P/5** runkuil met vlechtwerkwand M274 archeobotanie
	104G bakst.platform 0,26 m+NAP		
		104B ophogingen achtererf tot 0,20 m+NAP naar NAP V35 V37 V39 V40 V41 V44 V62 V111 V112: *1ste*	
1325	**104A** straatzijde ophogingen tot 0,4/ 0,6 m+NAP V253 V255 V257 V258 V260 V261 V271 V283 V286		
	vlak 7-8: 'huis' met ingeheide (?) palen, iets schuine orientatie:	**103i** kalkplekken	***achtererf***
	103A W palenrij op 3/3,5m	**103H** runkuil vlechtwerkwand V263	**103N/6** mestkuil
	103B middenpalen op 6/7 m, voorgevel (ondieper dan zijpalen) op ca 102,5 m	**103G** askuil	**103M/5** runkuil V69 (*14de eeuw*)
		103F kalkkuil V268	
	103C O palenrij in/op wandgreppel (?)	**103E** grote kuil (voorlangs huis wand?) V266 V305 V313	**103L/5-** losse keien in insteek 104C
		103K as en schelpmortel kuil V267	
		103D mosselkuil onder 103E V309	**103J** askuil V315
		102D 1ste ophoging achterin grijze klei tot 0,2 m-NAP V38 V43 V61 V66 V67B V211 V265: *eind 13de/ begin 14de eeuw*	
	102B ophoging tot 0,2 m+NAP: vnl dbr zandige hum klei V154 V182 V211 V265 V270 V279 V284 V285 V278 V288 V289 V291 V297 V300: *eind 13de/ begin 14de eeuw*		**102C** NZ kavelsloot tussen Langestr 58 en 60, onder 102B
1300	**102A** eerste 'kleiterp' tot 0,4 m-NAP V301 V306: *eind 13de/ begin 14de eeuw*		
1270	**101B** bovenste overstromingslaag V45 V71 V353 V864: *12de eeuw*		**101AB** overstromingslagen V155 V159 V193 V277 V281 V287 V290 V296 V307 V310: *12de eeuw*
12de	**101A** onderste overstromingslaag V46 V70 V461: *12de eeuw*		

Sporen uit perioden 1 t/m 6 onder Langestraat 58 *Tabel 2: stratigrafische matrix 200*

Sporen uit circa 1300 onder Langestraat 58 (periode 2)

202A: eerste ophoging grote kluiten grijze en donkergrijze/ donkerbruine klei tot 0,6 m-NAP, s5051 V451 (eind 13de/ begin 14de eeuw).

202B: ophogingspakket met lagen van overwegend bruine klei tot 0,3 m+NAP, op 202A. S5056B s5057. V458 V459.

202C: Z-N gerichte sloot (s5061), met donkerbruine klei gedempt, met beschoeiing van palen en planken langs westkant (palen s5504 vierkant 10x10, s5505, s5508 rond 7 cm, s5509 rond 15 cm, s5511-5512 rond 14 cm, s5513 vierkant 14x14 cm; planken op hun kant s5021 s5507 s5510, insteek s5022A), O-oever buiten bereik opgraving; kwam ooit uit op OW-sloot 102E; demping s5502 V396 V462 (2de/3de kwart 14de eeuw).

202D: sloot in ongeveer OW richting (s4029), ca 3 m breed met vlakke bodem onderkant 1,05 m-NAP, behoort bij eerste ophogingsfase 102AB, demping donkerbruine humeuze klei s4029 V382 V383 V385 V389 (eind 13de/ begin 14de eeuw).

202E: eerste ophogingen van achtererf ten noorden van 202D met kluiten grijze en bruine klei tot ca 0,3 m-NAP op 20-25 meter vanaf de straat. S3042A s3501 s4504 s4506. V347 V349 V352 V371 V376 V378 V380 V381 (eerste helft 14de eeuw).

Sporen uit circa 1300 - 1325 onder Langestraat 58 (periode 3)

203A: rechthoekige kuil in OW richting met run en met middenin een ronde kalkplek, precies naast kuil 203B, in zuidprofiel slechts aangeschampte hoek van kuil aanwezig. S5033. V403 (eind13de/ begin 14de eeuw.

203B: lange rechthoekige OW-kuil 0,6x2,0 m, met run, precies naast 203A. S5031.

203C: ronde diepe kuil met stengels en zaden van vlas, in vlak op 0,02 m+NAP, 20 cm diep. S5055. V456. M457 archeobotanie.

203D/4: tweemaal twee paaltjes op 0,5 m naast elkaar, diameter 10-15 cm, in vlak op 0,02 m+NAP. S5514 s5515 s5516.

203E/4: kuiltje met schelpgruis, doorsneden door runkuil 204J/6. s5035B.

203F/5: afgerond rechthoekige kuil in NZ-richting, steilwandig met vlakke bodem, met run en veel plukken met leersnippers, in putwand ..x2,0 m, nog 40 cm diep maar wschl vanaf hoger niveau gegraven en bovenlaag omgespit (door 206F), onderkant 0,4 m-NAP. S4025. M375 archeobotanie. V384 (o.a.zeer dun drinkglas gl-bek/kel).

203G/5: afgerond rechthoekige kuil in OW-richting, steilwandig met vlakke bodem, vol run en plukken leersnippers, in vlak op 0,50 m-NAP en 20 cm diep, deels doorgraven door beerput 106L. S4026. Uit vulling V369 en V370.

203H/5: langwerpige rechthoekige kuil in OW-richting, steilwandig met vlakke bodem, vulling run en leersnippers, in vlak op 0,40 m-NAP 50 cm diep. S4027. M367 archeobotanie. V367 V368 (14de eeuw).
203i/6: ronde kuil met run, door 203H/5. s4028.
203J/6: ronde kuil met run, onder afvalkuil 608D. S3035.
203K/6: grote ronde kuil met run met diameter 2 m, nazakking/demping met donkergrijze kleikluiten, in vlak op 0,11 m+NAP en 20 cm diep. S3036. In run onderin V343 V344, nazakking/demping V345.
203L/6: rechthoekige kuil in OW richting met run en nazakking/demping met donkerbruine klei, in vlak op 0,2 m-NAP. S3039.

Sporen uit circa 1325 - 1350 onder Langestraat 58 (periode 4)
204A/5: ophogingspakket van donkerbruine humeuze klei met plekken geel zand, over laag 102B, aan bovenzijde loopvlak met zwarte laagjes en dun laagje veengruis op 0,6 m+NAP, westwaarts aflopend naar 0,2 m+NAP en naar grote opvulling van depressie (verzakking?) naast sloot 102C. s5528 s5533. V404 uit gele zandplek.
204B: afgerond rechthoekige runkuil in NZ-richting 2,0 x 1,2 m, bodemlaag stro en 'mest' (=vlas?), in vlak op ca 0,2 m+NAP, door laag 102B. S5054.
204C/5: smalle NZ kuil met run en leersnippers, in vlak op 0,3 m+NAP en 10-20 cm diep, doorsneden door grote run-kuil 206M. S3036. V405 (14de eeuw)
204D/5: smalle NZ kuil met run, in vlak op 0,3 m+NAP en 10-20 cm diep, doorsneden door grote run-kuil 206M. s3035A. V406.
204E/5: smalle NZ kuil met run, doorsneden door grote run-kuil 206M. S5034. V407.
204F/5: smalle NZ kuil met run en leersnippers, in vlak op 0,1 m+NAP en 10 cm diep, doorsneden door grote run-kuil 206M. S5540.
204G/5: zware ovaal/ronde kei, diameter 30-40 cm, los in laag 204A/5 aan een zijde wit (kalkaanslag?) en andere gitzwart. S5519. Helaas niet meegenomen; wschl. verzwaring op huiden in looikuilen - er lagen her en der meerdere kleine keien.
204H/6: acht zware ingeheide palen, 15-20 cm dik, vanaf onbekend niveau ingeslagen. S4508-4515.
204i/6x: langgerekte kuil met run, in vlak op 0,57 m+NAP, door 203K/6. s3033.

Sporen uit circa 1350 - 1375 onder Langestraat 58 (periode 5)
205A/6: ovale kuil vol gebrande schelpkalk in NZ-richting, doorsnijdt runkuil 204F/5, in vlak op 0,39 m+NAP en 40 cm diep. S5030. V397.
205B: diepe houten tonput met diameter 65 cm, alleen onderste twee tonnen aanwezig, duigen met hoepels van halve tenen, onderkant 2,0 m-NAP. S3041. M355 dendro (veldatum circa 1340), insteek V348, V355 duig met huismerk (te conserveren), onderin op bodem V354 (derde kwart 14de eeuw).
205C/6x: paalkuil (uittrekspoor?) donkerbruine zeer humeuze grond, diam 30 cm, in vlak op 0,01 m-NAP. S3037
205D/6x: halfronde paal dameter 20 cm, in of door kuil 203K/6. s3504. M343B dendro (gedeselecteerd)

Sporen uit circa 1375 - 1425 onder Langestraat 58 (periode 6)
206A: ophoging grijsbruin zand, bovenkant 0,9 m+NAP. S4018. Met loopvlak s5529 erop. S4018 V360, s5529 V401.
206B: OPH gele zandlaag van ca 20 cm met daarop dun zwart loopvlak, in Z-prof bovenkant 0,80 m+NAP (loopt aan west- en oostkant ca 10 cm af; loopt noordwaarts af naar c 0,4 m+NAP tussen 106 en 112 m). S5023. Eronder liggend hout M411 dendro (gedeselecteerd).
206C: Kavelgrens 58/60: schot van plank op zijn kant, keert zandlaag 206D, door druk en zetting naar W gekanteld. S5534.
206D: Kavelgrens 58/60: vlechtwerkwandje en paaltje keert grijze kleilaag 206E van nr.60. s5058 en s5535.
206E: ophoging grijze klei, bovenkant 0,6 m+NAP. S5536 s5537.
206F: ophoging zeer humeuze bruine laag gelaagd (wschl vanaf de straatkant afgegraven en uitgespreid) met zandlensjes en resten run, bovenkant 0,5 m+NAP. S4020 s4021 s4501 s4502. V330 V358 V364 V365 V379 (eind 14de/1ste helft 15de eeuw).
206G/6x: poer van vier halve bakstenen, bovenkant 0,42 m+NAP. S5043.
206H/6x: poer (?) van vier halve bakstenen, door laag 206B; precies naast schot 206L (hoort erbij of is later). S5032. V412 ernaast.
206i/6x: liggende baksteen, ingegraven in schelpgruiskuil 205A/6, wellicht rest van een poer? S5042.
206J/6x: poer van twee bakstenen. S5600.
206K/6x: baksteen, van poer of los?, bovenkant 0,5 m+NAP. S5041.
206L: schotwand langs runkuilen 206M en 206N, als grondkering tegen zandlaag 206B: s5027; s5038 liggende plank minstens 2 m lang en meer dan 40 cm breed, in vlak op 0,4 m+NAP; s5039 liggende plank 60 cm lang. Uit insteek V410, M452 dendro (veldatum circa/na 1397)
206M: grote rechthoekige OW runkuil in OW-richting van 1,3 bij 2,3 m steilwandig met licht ronde bodem, op 0,3 m+NAP. s5037. Samen met runkuil 206N aan Zkant gestut met schotwand 206L. Vulling run met op bodem een schedeldak met 2 hoorns V453 en wat leersnippers V455, bovenin een pakket leersnippers V454 en daarop demping met grijze klei met daarop bruin zand V408 V409. M454 archeobotanie.
206N: zeer grote rechthoekige kuil in NZ-richting van 1,9 bij >1,5 m, vulling run en leersnippers, bovenlaag eerst stro en daarop weer run, op 0,3 m+NAP pal naast runkuil 206M en achter houten schot 206L. S5048. V450 (14de eeuw).
206o/6x: zware vierkante paal 20x20, met stompe kop, in paalkuil, onderkant 0,5 m-NAP, vanaf top 206B. S5059.
206P/6x: rechthoekige kuil met run, steilwandig met vlakke bodem, ...x2,4 m, gegraven vanaf loopvlak op ca 0,70 m+NAP en 70 cm diep, doorsnijdt zandlaag 206F. s4024. V377 en V387 uit de run.
206xA: ophoging donkerbruine klei over sporen 106A-106o, doorgraven door sporen 106xB-106xE. S9999.
206xB: grote kalkplek met middenin ronde iets diepere kalkplek in vlak op 0,50 m+NAP. S5028-5029. V399.
206xC: kleibak met 10 cm dikke kleibodem en 10-15 cm hoog opstaande randen s5025, lichtgrijze schone klei, precies op schelpkalk-kuil 205A/6. s5025-5026. V398 vulling donkergrijze klei met plekken met sintels en klonten schelpkalk (14de eeuw, mogelijk laag van egalisatie/opruiming vgl 607A).

206xD: kleiplak van 10 cm dik en 2m lang (in noord wand van werk-put en stukje in vlak), wschl kleibak als 206xC, westzijde onderkant 0,56 m+NAP, aflopend naaroostkant 0,42 m+NAP. S5052.
206xE: kleibak als 206xC, op 65 cm ten oosten precies naast 206xC, bodem 10 cm dik en 2 m lang (in Oostprofiel en stukje in vlak) met 10 cm brede opstaande W-rand, zuidzijde onderkant 0,52 m+NAP, aflopend naar N-kant 0,39 m+NAP; op laag 206xA en onder laag 607A. s5053.
206xF: mestkuil (vlas?) op 0,39 m+NAP en 69 cm diep. S3031. Demping bovenin met run en afval V342 (2de helft 14de/ 1ste helft 15de eeuw).
206xG: grote rechthoekige kuil steilwandig met vlakke bodem, en 50 cm diep onder vlak, vulling run. S3038. V346 vondsten (1ste kwart 15de eeuw) + M346 dendro (ca/na 1395) duigen van gesloopte ton in bovenlaag nazakking/demping donkerbruine klei, op 0,23 m-NAP.

Tabel 2 15LAN stratigrafische matrix 200 Langestraat 58 oudste fasen

1425		drie kleibodems van ingegraven kuipen **206xC** V398, **206xD** en **206xE**, op 205A/6, opbouw afgevoerd met 206xA	***achtererf***
	206xB kleiplek/vloer met ronde kalk-kuil V399, boven 206L 206M 206N		**206xG** runkuil. Dendro tonrest M346 (ca/na 1395), V346 (*1395/1450*)
	206xA (veronderstelde) ophoging (later verwijderd)		**206xF** mestkuil V342 (*1350/1425*)
	206o/6x paal insteek, in 206B	runkuilen **206M** M454 botanie V453 V455, nazak V408-409; en **206N** V450 (*1375/1425*) achter 206L door 204C-E	**206P/6x** runkuil V377 V387 (*14de eeuw*)
	poeren bijgebouw (3 bij 5 poeren?)		
	baksteenpoertjes **206G/6x**, **206H/6x** insteek V412, **206i/6x 206J/6x 206K/6x**	**206L** houten schot voor 206M-206N, keert 206B. Dendro M452 (***na 1397***) insteek V410	
	ophogingpakket, loopvlak 0,8 m+NAP op 106m aflopend naar 0,6 m+NAP op 112m		***ophoging achtererf tot 0,6 m+NAP***
	206B laag geel zand op 204A sloophout onderin dendro M411 (x), tot **206C** schot		**206F** laag omgespit run/mest/zand V330 V358 V364-365 V369 (*1375/1450*)
	206D vlechtwerkwand vervangt 206C	**206E** kleilaag, ten W van 206D	
1375	**206A** lagen bruine en grijze klei V360 V401 (*eerste helft 14de eeuw*)		**205C/6x** paalkuil
1350	**205A/6** kalkkuil s5030, door 204E/5	**205B** tonput s3041 dendro 1340	**205D/6x** paal dendro M343 (x)
	runkuilen **204C/5** V405, **204D/5** V406 (door 203E/4), **204E/5** V407, **204F/5**	**204H/6** acht verspreide palen	
	204B mestkuil	**204G/5** grote kei in laag 206A	**204i/6x** runkuil(?) s3033, door 103K/6
1325	**204A/5** ophoging donkerbruine klei tot ca 0,7 m+NAP. V404		runkuilen **203J/6, 203K/6** V343-345 (*14de eeuw*) en **203L/6**
		203E/4 schelpenkuil	**203i/6x** mestkuil, door 203H/5
	203B kuil OW-georienteerd	**203D/4** palen	
	203A runkuil met ronde kalkplek OW-georienteerd. V403 (*1280/1325*)	**203C** vlasstrokuil OW-georienteerd M457 botanie, V456	runkuilen **203F/5** V384, **203G/5** V369 V370, **203H/5** M367A botanie, V367B V368
	102C NZ kavelsloot tussen Langestr 58 en 60, onder 102B	**202C** terpsloot, demping V396 V462 (2de/3de *kwart 14de eeuw = per.5)*	**202D** OW achtersloot, demping V382 V385 V389: *14de eeuw*
	eerste ophogingsfase straatkant tot loopvlak op 0,4 m+NAP: lagenpakket van:		*1e ophogingen achter tot 0,3 m+NAP:*
	202B ophoging bruine/ grijze klei op 202A tot 0,3 m+NAP. V458 V459		**202E** grijze klei. V347 V349 V352 V371 V376 V378 V380 V381: *1ste helft 14de eeuw*
1300	**202A** eerste ophoging dbr/dgr kleikluiten. V451: *eind 13de/ begin 14de eeuw*		
1270	**101B** bovenste overstromingslaag V45 V71 V353 V864: *12de eeuw*		**101AB** overstromingslagen V155 V159 V193 V277 V281 V287 V290 V296 V307 V310: *12de eeuw*
12de	**101A** onderste overstromingslaag V46 V70 V461: *12de eeuw*		

Sporen uit perioden 7 t/m 13 onder Langestraat 62 *Tabel 3: stratigrafische matrix 300*

Sporen van Langestraat 62 uit circa 1425 - 1500 (periode 7)
307A: ophogingspakket bruine kleikluiten en lichtgrijze zandige klei. S1190-1194. V197 V113 V115 V116 (15de eeuw).
307B 307C: fundering 1,5-steens oostmuur Langestraat 62, met achtergevel 307C op 19,5 m en achterste deel van westmuur, geel/rood 20,5/21 x 10/10,5 x 4,5/5 cm. s1129A s1135 s1158 s1181. Gebouwd samen met en over beerput 307D. Eerste vloer leemvloer 307E opgevolgd door baksteenvloer 307F. Achteraanbouw 307L met bouwnaad.
307D: ronde halfsteens beerput met hangkoker tegen de aanzet van de koepel aan de ZW-zijde, koepel nog aanwezig, onderste lagen 27 x 12/12,5/13 x 6,5/7 cm, wand en koepel 22x11x5 cm, inwendige diameter 2,0 m onderkant 1,40 m-NAP, top koepel 0.90 m+NAP maar stortkoker bewaard tot 1,50 m+NAP (!), gebouwd samen met fundering 307B-C. S1205 'beerput 4'. Beerlaag V181 (2de kwart 15de eeuw, o.a. 7 hondenschedels, fragmenten drinkglas en vensterglas), V141 V171 zand/puin bovenlaag, M185 dendro (gedeselecteerd).
307E: leemvloer op laag zwarte/donkergrijze grond. S1240 V104.
307F: baksteenvloer, sluit aan op huismuren 307B-C, bovenkant 1,04 m+NAP, op vlijlaag geel zand en laagje bruin zand (s1515) over leemvloer 307E. S1169-1170. Tussen de stenen V93. Op straatje V105 (1ste helft 15de eeuw). Uit bruin zand s1515 V89 V91 (1ste helft 15de eeuw).
307G: kuil vol grijsbruine grond met puin, aangelegd door laag 307A en onder onderste sintellaag 307H. S1195.
307H: laag sintels en as ('onderste sintellaag') achter huis 307B-C op ophoging 307A, onder baksteenvloer 307i, 10 tot 30 cm dik, met de ophoging noordwaarts sterk aflopend (1 meter over 5 meter afstand). S1188.
307i: sterk verbrokkelde baksteenvloer achter huis 307B-C (achterplaatsje), met daarop een dunne laag kalkmortel (s1186, dekvloer?), sluit aan op achtergevel, vlijlaag geel zand (s1187) op sintellaag 307H, onder sintellaag 307J. S1176 s1179 s1200.
307J: laag sintels en as, op en deels door baksteenvloer 307I. S1180 s1185. M110 monster sintels (=houtskool en zwarte as met versmolten slakken zonder resten van ijzer), V103 (2de helft 15de eeuw).
307K: ophoging op talud, op 307H en -i en -J, aanvulling van aflopend achtererf. S1189. V120 (2de helft 15de eeuw).
307L: achter- en westmuur van aanbouw (keukentje ?) achter 307C, 22/23x10,5x5,5 cm, met bouwnaad tegen 307C, over baksteenstratje 307i gebouwd. S1136 s1139 s1174. Insteek V107 (2de helft 15de eeuw).
307M: kuil met afval, achter tegen muurtje van aanbouw 307L, op 0,35 m-NAP. S1184. V108 V109 V118 V153 (15de eeuw).
307N: askuil met afval, deels verstoord door mortelkuil s312C. S1033 V14 (1ste helft 16de eeuw).
307o: ophoging van achtertuin met donkerbruin humeus zand s1029 s1036 s1043 V12 V16 V22 (1ste helft 15de eeuw).
307P: steens tuinmuur in NZ-richting, doorbroken door beerput 307R, rood/geel gemêleerde baksteen 21x10x5 cm. S1022.
307Q: Fundering in OW-richting, doorsneden door beerput 1 (niet gezien in vlak), onderkant 0,35 m+NAP. S1044.
307R: druppelvormige beerput ondiepe koepelvorm zonder cilindrische zijwand, ronde deel diameter inw 2,35 m, met uitgebouwde stortkoker (s1024) tegen noordoosthoek met 5 vierkante houten steunpalen aan binnenzijde, halfsteens oranje/rode gemêleerde baksteen 22,5x11/11,5x5 cm met klei gemetseld, top koepel (ingestort) omstreeks 0,6 m+NAP, bodem 1,25 m-NAP; ingestorte koepel opgevuld met mortelpuin 412C (19de eeuw). s1024 s1028 beerput 1. V21 beerlaag (2de kwart 15de - 3de kwart 17de eeuw).
307S: funderingsherstel van muur 307P bij stortkoker 307R, slechte bakstenen rood/geel 22x10,5x5, 21x10,5x5 cm. S1023.
307T: steens tuinmuur in OW-richtng als vervanging van 307Q, 1 laag baksteen rood/geel gemêeerd 22x11x5 cm op zandbedje, onderkant 0,48 m+NAP, door ophoging 307o. S1027.

Sporen van Langestraat 62 uit circa 1500 1575 (periode 8)
308A: kuil/laag bruine klei op 1,4 m+NAP. S2022.
308B: restanten van vloer van rode plavuizen 22x22x4 cm op 1,59 m+NAP, bij ronde haardplek 308C. S2024.
308C: ronde haardplek middenin vertrek, op niveau van plavuizenvloer 308B, met aspot V201 (15de eeuw). S2026.
308D: fundering van steens OW tussenmuur in gebouw 307B-C, rode baksteen 28x13x6 cm, onderkant 1,09 m+NAP, bij baksteenvloer 308E. s1135 s1168.
308E: met 2 cm klei afgedekte baksteenvloer, met licht verdiepte goot middenin, 19,5x9,5x4 cm, sloot mogelijk aan op tussenmuur 308D. S1155. V88 uit vloer (oude aspottegel van baksteen
308F: schone gele zandlaag op laag donkerbruin zand, tegen muren 307B en 308D. S1152-1154. V78 V84
308G: schouw in achtervertrek tegen de westelijke zijmuur, wangen 2,2 m uiteen, met aspot V80 tegen zuidelijke wang en rood verbrande rechthoekige asplek middenin (s1159) en restant van plavuizenvloer. S1151 s1159-1162.

Sporen van Langestraat 62 uit circa 1575 - 1650 (periode 9)
309A/11: restant van vloer van rode plavuizen 25x25x3,5 cm op geel zandbed op 1,50 m+NAP. S2023.
309B/10: funderingen van binnenvertrekje (berging?) van rode baksteen 22x11x5 cm met restje gele baksteenvloer (s2027) 18,5x8,5x3,5 cm op 1,59-1,67 m+NAP met aanzet voor spiltrap (s2028) en onder de zuidkant een waterkeldertje 0,95 bij 1,9 meter en onbekende diepte (s2025), gang langs oostkant. S2029.
309C: funderingen van achterhuis, steens geel/rode baksteen 20,5x10x4,5 cm, onderkant 1,16 m+NAP. S1120 s1129 s1133. Met aspot voor haard 309D in noordoosthoek (haard tegen oostmuur?).
309D: aspot voor haard in noordosthoek van 309C. S1123 V76.
309E: askuil in achtertuin van Langestraat 62. S1048 V29 (2de kwart 17de eeuw).

Sporen van Langestraat 62 uit circa 1650 - 1725 (periode 10)
310A/11: waterkelder van gele ijsselsteentjes 2,5 m lang en onbekende breedte, onderkant 0,50 m+NAP, achter achtermuur 307C

tegen westkant perceel, in elkaar gedrukt door betonnen funderingen. S1177.
310B: vierkant bakstenen asputje in bijgebouwtje 309C, over aspot 309D. S1121.
310C/11: ronde baksteenconstructie in bijgebouwtje 309C, doorsneden door 310D/11. s1124.
310D/11: hoek van rechthoekig fornuis (?), door 310C/11. s1125. V73 uit as (18de/19de eeuw).
310E/11: puinkuil tegen binnenkant van achtergevel 307C, met zand, mortelpuin en plavuisfragmenten (rode plavuis 21,5x21,5x3,5 cm). S1150. V77 V90 (18de/19de eeuw).
310F: askuil op 1,12 m+NAP, 20 cm diep. S1089 V51 (3de kwart 17de eeuw).,
310G/11: askuil vol zwart houtskool. S1091 V52 (wat vensterglas fragmenten).
310H: askuil met afval, onder mortelkuil 312C. S1031 V13 (3de kwart 17de eeuw).
310i: forse fundering 2-steens voor tuinmuur in NZ-richting ter vervanging van 307P, op kalkmortelbed en op natuurstenen plaat over stortkoker van 307R, 5 lagen rood 20x10x5 cm schelpmortel, onderkant 0,86 m+NAP. S1008.

Sporen van Langestraat 62 uit circa 1725 - 1800 (periode 11)
311A: bakstenen vloertje en aspot (rode test) V50 (17de eeuw) op 1,24 m+NAP. Hoort bij bijgebouwtje 311B. S1087.
311B: steens fundering van overloopmuur van achterkeuken, 2 lagen, grotendeels verstoord. S1134.
311C: funderingsresten en puinspoor van tuinmuur, rood 22x10,5x4 cm onderkant 0.88 m+NAP, met askuil 511C aan de oostkant er tegenaan. S1010.

Sporen van Langestraat 62 uit de 19de en 20ste eeuw (perioden 12 en 13)

312A: diepe rechthoekige kuil met pleister/mortelgruis (afgestoken pleisterwand) en wat wandtegelfragm 'witjes'. S1107 V60B (19de eeuw).
312B: rechthoekige kuil met pleister/mortelgruis (afgestoken pleisterwand) en fragmenten wandtegels 'witjes' (ontpleisterde muur, 12,6x12,6x1,0 cm witjes). S1049 V30 (wandtegel fragmenten begin 19de eeuw).
312C: opvulling van ingestorte beerput 307R: pleister/mortelgruis met wandtegel-fragmenten 'witjes' van afgestoken pleisterwand. S1032 V11 (2de/3de kwart 19de eeuw).
313A: grijs zand en wat puin (recente tuin?). S1013.

Tabel 3 15LAN stratigrafische matrix 300 Langestraat 62

		achtererf:
1800	grote kuilen mortelpuin van afgestoken pleister **312A** V60B, **312B** V30, **312C** V11 (*midden 19de eeuw*)	
1725	**311A** haard van bakkerij of bijkeuken? V50 aspot (*17de eeuw*), mogelijk bij muurrest **311B**	**311D/12** waterput **311C** nieuwe tuinmuur
	310E/11 puinkuil V77 V90 (*18de/19de eeuw*) **310D/11** rechthoekig fornuis. Uit as V73 (*18de eeuw*) **310C/11** ronde bak **310B** asput in aanbouw 309C **310A/11** waterkelder achterhuis tegen W-kant	**310i** Nkant: nwe tuinmuur na sloop beerput 1 **310H** askuil V13 (*2de kwart 17de eeuw*) **310G/11** kuil V52 **310F** askuil V51 (*2de kwart 17de eeuw)*
1650	*vlgns hist bronnen vanaf midden 17de eeuw bakkerij*	
1575	**309B/10** muren middenvertrek met bakst.vloer op 1,67 m+NAP en aanzet spiltrap, met waterkelder **309A/11** plavuizenvloer s2023 voorhuis 1,50 m+NAP	**309E** askuil achtererf V29 (*2de kwart 17de eeuw*) **309C** vrijstaand bijgebouw met **309D** haard met aspot V76 (*1500/1650*)
	308G haard tegen Wmuur bij 308F op 1,61 m+NAP, aspot V50 (*1450/1500*), asplek V79 V86 (*18de eeuw*) **308F** plavuizenvloer op vlijlaag op 1,43 m+NAP, op 308E. V86 **308E** bakstenen vloer met kleidek en goot op 1,32 m+NAP op vlijlaag, op vloer 207i. V88 aspotplavuis tussenmuur **308D** **308B** voorhuis plavuizenvloer op 1,59 m+NAP met haardkuil **308C**. V201 aspot (*2de helft 15de eeuw*)	

Tabel 3 15LAN stratigrafische matrix 300 Langestraat 62 (vervolg)

1500

308A ophoging bruine klei op 1,40 m+NAP

307N askuil. V14 (*eerste helft 15de eeuw*)

307M afvalkuil tegen 307L. V108-109 V118 V153 (*15de eeuw*)

307L smalle aanbouw. Insteek V107 (*1450/1500*)

307K ophoging aanvulling talud 124-127m. V120 *(tweede helft 15de eeuw*)

307T nieuwe OW tuinmuur

307S herstel van muur 207o bij stortkoker

307R beerput 1. beerlaag V21 (*1425-1675*)

307Q OW-tuinmuur, doorsneden door beerput 307R

307P NZ-tuinmuur (op 130-140 m)

307o achtererf ophoging donkerbruin zand V12 V16 V22 (*eerste helft 15de eeuw*)

307J tweede sintellaag, op 307i. M110 sintels. V103 (*tweede helft 15de eeuw*)

307i baksteen straatje achter tegen 307i op 1,07 m+NAP, op 307H en onder 307J

307H laag sintels achter tegen 307C onder 307i .

307G kuil onder 307H. V114 (*1400/1550*)

307F baksteenvloer op 1,04 m+NAP V91 V93 V89 V105 (*eerste helft 15de eeuw*)

307E leemvloer op 0,95 m+NAP V104

Bakst huis **307B** zijmuren, **307C** achtergevel op 119m

307D Beerput 4 met inpandige stortkoker, in verband met huis 307B-C. Beer V181 *(tweede kwart 15de eeuw*), Demping V141 V171 (*17de eeuw*)

1425

307A ophogingspakket zand en kleilagen achter huis Langestraat 62 top 0,65m+NAP loopt na 5 meter 50 cm af naar laag achtererf V113 V115-116 V197 (*15de eeuw*)

Sporen uit perioden 7 t/m 13 onder Langestraat 60 *Tabel 4: stratigrafische matrix 400*

Sporen van Langestraat 60 uit circa 1425 - 1500 (periode 7)

407A: laag donkerbruin humeus kleiig zand. S2000 s2002-2003 (ca 407A: V219 V231 V232).

407B: ophogingspakket bruine klei en as op ca 116-117 m. s1164-1166 s1500, tot ca.1,4 m+NAP. S1500. V92 V94 V95 V96 (15de eeuw).

407C: twee-steens fundering van achtergevel, 3 steenlagen rood/geel 22x10,5x5 cm, onderkant 1,23 m+NAP. S1141.

407D: meerdere leemvloeren boven ca 1,4 m+NAP. S2513.

407E: restant van leemvloer op 1,38 m+NAP. S2007. V195.

407F: bakstenen haardvloer van vrij liggende haard 22x11,5x5 cm, met rode asresten, in leemvloer -

407E. S2006. Aspot V194 (2de helft 14de/ 1ste helft 15de eeuw)

407G: bakstenen metselwerk en sloopspoor langwerpige NZ-gerichte kuil met donkerbruine vulling en puin (0,7x>2,0 m), functie onbekend. s2038 s2057.

407H: ronde beerput, diameter inwendig 2,4 m, halfsteens 22x10/10,5x5 xm, onderste steenlaag steens inw versnijding, onderkant 1,25 m-NAP. De beerput is secundair (maar mogelijk op plek originele hangkoker) voorzien van licht uitgebouwde glij/hangkoker op koepelaanzet aan de Wzijde, halfsteens gele baksteen 20,5x11,5x4,5 cm. S1140 beerput 3. Insteek V120, V122 en V183. Beerlaag V87 (eerste helft 16de tot eind 19de eeuw); in stortkoker V123 (eind 17de – eind 18de/ begin 19de eeuw); bovenlaag demping met zand en puin V81 (2de helft 19de eeuw).

Sporen van Langestraat 60 uit circa 1500 - 1575 (periode 8)

408A: ophoging achtererf met donkerbruin en donkergrijs zand met veel puin en afval tot ca. 1,1 m+NAP. S1086 s1092. V47 V53 (2de helft 15de/ 1ste kwart 16de eeuw).

408B: ophoging donkerbruin zand met puinbrokken en houtskool. s1073-1074. V42.

408C: ondiepe kuil met verbrande donkerbruine en oranje leem op 0,54 m+NAP, 20 cm diep. S1082. V48 (eind 15de/ begin 16de eeuw).

408D: afvalkuil, onderkant 0.20 m+NAP. S1058. V36 (2de helft 15de/ 1ste helft 16de eeuw).

Sporen van Langestraat 60 uit circa 1575 - 1650 (periode 9)

409A: muurwerk van souterrain kelder (s2012) = zijmuren van opkamer middenvertrek met gang aan de oostkant, rood/geel gemêleerde baksteen 21x10,5x5 cm,, bovenkant bewaard tot 1.53-1,65 m+NAP; vierkante kelder van 4,0 x 4,0 m met vloer op 0,75 m+NAP (dus 1 m onder de straat), aan O-kant drie gemetselde bakken (s2014, inwendig gepleisterd, functie onbekend) en langs de zuid- en noordkant opstelbanken, natuurstenen sokkel voor gewelf-zuiltje in plavuizenvloer ingepast V320 (tweede sokkel ontbreekt), plavuizen (s2013) van 22x22x... cm op vloer rood, op banken geel en groen schaak-

bord-patroon. Aan westkant onder de keldervloer bakstenen waterput (s2054) met loden buis (s2009) naar zuidkant buiten de kelder. Insteek V209. Kelder latere verbouwingen 411A/12 en 412B.
409B: waterkelder inwendig 0,8 x 2,1 m, halfsteens ijsselsteentjes, bodem plavuizen bk 0,32 m+NAP, tegen noordkant van achtergevel 407C, W-kant is een stukje bovenop de koepel van beerput 407H gebouwd; koepel ingedrukt en gevuld met zand en puin. s1142. V83 puin in gesloopte kelder.
409C: fundering van west- en noordmuur van zomerkeuken, steens 18,5x8x4 cm, onderkant 0,80 m+NAP, over beerput 407H heen (gemak in ZW-hoek keukentje) maar later toegevoegde stortkoker gaat door 409C. S1116 s1172 s1175. V75 V100 V102 V106 insteek.
409D: vierkante bakstenen bak halfsteens van rode baksteen 19,5x10x4 cm met op bodem rood en groen geglazuurde plavuizen 20x20x3 cm, 1 x 1 m (as/afvalbak?), onderkant 0,82 m+NAP, 1 m achter achterhuis 409C, onder s1118. s1173. Inhoud V98 (2de helft 16de eeuw); direct onder de bak (insteek) V99 (2de helft 16de eeuw); V101 insteek.
409F: askuil (onder 20ste-eeuwse verstoring) op 0,29 m+NAP, doorsneden door kuilen 409G en 409H. S1098. V56 (eind 16de/ begin 17de eeuw).
409G: kuil met donkerbruine klei en grof puin (diverse bakstenen) op 0,29 m+NAP (onder 20ste-eeuwse verstoring), door kuil 409F en doorsneden door kuil 409H. S1095. V55 (eind 16de eeuw).
409H: kuil met donkerbruin zand op 0,29 m+NAP (onder 20ste-eeuwse verstoring), door kuilen 409F en 409G. S1096. Vondstloos.

Sporen van Langestraat 60 uit circa 1650 - 1725 (periode 10)
410A: grote rechthoekige souterrain kelder (met daarop een bijgebouw) van rode baksteen 18x8x4 cm (5-lagen-dikte 22 cm), inw 2,2 x 4,6 m en vloer op 0,25 m+NAP (dus ca 1 meter onder huisvloerpeil), bodem rode plavuizen 21x21 cm, wanden gepleisterd. S1147. Naderhand inwendige klampmuur 410C/11 en muurblok 410D/11 toegevoegd. Demping met puin 411B.
410B: grote waterkelder (s1114) met tongewelf en mangat (s1113) aan zuidoostkant, met bijbehorende overloopgoot (s1093-1094) noordwaarts, steens ijsselsteen 19X8,5X4 cm, inwendig 1,5 x 4 meter, gebouwd naast souterrainkelder 410A, NB insteek (s1183 V97) ongeveer uit dezelfde tijd als demping van waterkelder 409B.
410C/11: kelder 410A: klampmuur binnen tegen O- en Z-zijde van ijsselsteen 17x7x4 cm, samen met 410D/11 aangebracht. S1149.
410D/11: kelder 410A; secundair uitgebouwde keldertoegang aan de zuidkant. S1146 s1148.

Sporen van Langestraat 60 uit circa 1725 - 1800 (periode 11)
411A/12: kelder 410A: puindemping (s2017) van bakken langs oostkant en afdekking met plavuizen, wschl tegelijk wanden betegeld met 'witjes' (s2019), nieuwe keldertrap in noordoosthoek van gele steen 16,5x8x3,5 cm (s2021).
411B/12: waterkelder, halfsteens, tegen noordkant van souterrain kelder 409A, van gele baksteen 19,5x9,5x4,5 cm, trascement. S2033.
411C-a: puinvulling in kelder 410A. Bijgebouw vermoedelijk afgebroken, in elk geval vóór de aanleg van 411D en 412D/13. s1137. V74 (stukken wandtegel 2de helft 17de eeuw).
411C-b: puinbaan van secundaire verbinding tussen beerput 407H en kelder 410A (na demping, 411B), als vuilwater-overloop naar kelder. Mogelijk tegelijk met gedeeltelijke beerput-leging en deponering in kuil 411E. S1182.
411D: gootje, verplaatste overloop van waterkelder 410B, 2 halfsteens wanden met plavuizen (rood geglazuurd 22x22) als dek; ligt in de kelderdemping 411C-a. S1112.
411E: afvalkuil met beerputleging, halve meter diep tot onderkant 0,2 m+NAP, nazakking in kuil donkerbruin humeus zand. s1047. Beer met afval V28 (2de helft 17de tot eind 18de eeuw) hoort bij beerputinhoud 15LAN87 van 407H, nazakking V31 (opspit 15de eeuw plus pijpensteel).
411F/12: waterput van Langestraat 62, koepel ontbreekt, halfsteens 18,5x9x5 cm, diameter 1,2 m inwendig. s1110B.
411G/12: waterput van ijsselsteentjes, koepel gesloten, loden buis komt aan zuidkant uit koepel, ivm opwellend grondwater niet onderzocht. S1097, insteek puinplek op koepel s1088.
411H/12: ronde puinkuil op koepel van bakstenen waterput (niet verder onderzocht vanwege opwellend water). S1081. V49.
411i/12: bakstenen waterput, steens ijsselsteentjes 19,5x9x4,5 cm, koepel ontbreekt, vol puin en glas c.1900, problemen met sterke wel (overstroming al vanaf 0,9 m+NAP). S1085.

Sporen van Langestraat 60 uit circa 1800 - 1900 (periode 12)
412A: NZ lopende gangmuur langs westzijde, steens opgaand op tweesteens onderlaag, rood 20x10x5 cm. S2011 gangmuur voorkamer, s2018 verkleining kelder 409A, s2032 fundering in waterkelder 411B/12.
412B: Verbouwing van kelder 409A: demping van door muur 412A verkleinde westzijde (s2020). V199.
412C: muurtje bij achterzijde kelder 409A als dichtzetting van oostelijke gang, baksteen 21x10,5x5 cm (s2015).
412D/13: bakstenen bak vol zwarte as (s1111) van rode baksteen 19x9,5x4,5 cm met grijze plavuizen op bodem, op puindemping 411C-a. Uit asvulling V72 (circa 1900).
412E/13: muurresten in NZ richting van tuinmuur tussen nr.60 en nr.58, diverse hergebruikte bakstenen. s1054 s1072.

Sporen van Langestraat 60 vanaf 1910 (periode 13)
413A: zware funderingen van nieuwbouw uit 1910. s1051 s1084 s1126 s1127 s1130 s1131 s1138 s2030 s2512B; insteek s1084 s1145 s1163 s1167 s2001 s2016 s2074. Insteek V82 V236.
413B: demping van kelder 409H met puin (1910). V198 V200 V208.
413C: bakstenen kelder met beton afgesmeerd 2,35 x 4,9 m. s2034.
413D: betonnen septictank, onderkant 0,7 m+NAP. S1030.
413E: askuil met veel zwarte sintels' blijkt verstoring van betonpoer. S1053.

Tabel 4 15LAN stratigrafische matrix 400 Langestraat 60

	Voorgedeelte	Achtergedeelte
		414A betonbouw op ringpoeren
1900	**413A** baksteen funderingen nieuwbouw 1910 **413B** demping puin kelder 409A V198 V200 V208	**413D** betonnen septictank **413C** bakstenen kelder, afwerking modern cement
	412A gangmuur langs Wkant van huis, met **412B** verkleining kelder 409A en **412C** muur dichtzetting gang O-kant	**412E/13** tuinmuur Okant **412D/13** bakstenen bak vol zwarte as V72 (ca 1900)
1800		waterputten **411G/12**, **411H/12** insteek V49, **411i/12** **411E** kuil leging 407H V28 (*eind 18de eeuw, vondsten vanaf 2de helft 17de eeuw*), V31 nazakking
1725	**411A/12** kelder s2012 fase 3: trap, plateaus langs 3 zijden, **411B/12** waterkelder s2033 achter kelder s2012	**411C-a** demping kelder 410A V74 (*eind 17de eeuw*), puinbaan **411C-** **411D** goot s1112 vervangt goot s1093
1650	*huis 14de eeuw nog deels overeind, kelder 409A op locatie vertrek 106A-D*	verbouwing 410A: **410C/11** klampmuur O- en Z-kant (17x7x4), **410D/11** trap (na sloop waterkelder 409B) **410B** waterkelder bij 410A, overloopgoot naar N **410A** bijgebouw met souterrain kelder (18x8x4)
1575	**409D** asbak achter 409C. Insteek V99 V101 en inhoud V98 (*1550/1600*) **409C** fundering achterkeuken Insteek V75 V100 V102 V106 (*1550/1650*) **409B** waterkelder tegen muur 407C, op 407H. Puin demping V83A **409A** souterrain kelder (21x10,5x5) insteek V209, natuurst. sokkel V320, met eronder **409A-b** waterput en loden buis, insteek V196	afval(?)kuilen **409H,** door **409G** V55 (*eind 16de eeuw*), door **409F** V56 (*eind 16de eeuw*) **408D** kuil V36 (*1450/1550*) **408C** kuil verbrande leem V48 (*1475/1525*)
1500	**408A en 408B** ophogingen achtererf tot 1,1 m+NAP V53 V42 (*tweede helft 15de/begin 16de eeuw*)	
	Huis 106A-D nog deels overeind maar verlengd **407H beerput 3** achter 407C. Insteek V120 V122 V183. Beerlaag V87, beer in stortkoker V123 (*tweede helft 15de - eind 19de eeuw*), demping V81 **407G** bakst poer en puin bij Wmuur **407E** kleivloer op 1,38 m+NAP V195 met haard **407F** met aspot V194 (*1ste helft 15de eeuw*) **407D** kleivloeren boven NAP **407C** zware bakstenen OW-muur op 118m, diepe aanleg ivm beerput. (22x10,5x5)	
1425	**407A** ophoging bruine klei zand en as op 1,4 m+NAP. V219 V231-232	**407B** ophogingen achtererf op 1,2 m+NAP

Sporen uit perioden 7 t/m 13 van Gedempte Nieuwesloot 91 *Tabel 5: stratigrafische matrix 500*

Sporen van Nieuwesloot 91 uit circa 1450 - 1500 (periode 7)
507A: steens tuinmuur in NZ-richting, 4 lagen baksteen appelbloesem 22x11,5x5 en 23x11,5x5 cm, onderkant 0,69 m+NAP. S1007.
507B/9: OW lopende puinbaan met baksteen-puingruis op 136m, mogelijk tuinmuur vanaf Nieuwesloo bij 507A of509E/10. s1514.
507C: perfect rond spoor diam 65 cm (uitgetrokken ton), onderkant 0,10 m-NAP. S1038. Vulling donkergrijs kleiig zand V18 (2de helft 14de/ 15de eeuw)

Sporen van Nieuwesloot 91 uit circa 1500 - 1575 (periode 8)
508A: steens fundering van rode/gele gemêleerde steen 21,5x11x5 cm, naar zuiden gekanteld, leemvloer 508B sluit erop aan. S1021.
508B: restant grijze leemvloer tegen noordkant van muur 508A en op 0,65 m+NAP onder 508C. S1035 s1042. V20.
508C: leemvloer op 0,70 m+NAP 2-3 cm dik (s1039) met zwarte afvalplek s1040 V19 (16de eeuw), op geel zandbed s1041, over leemvloer 508B, deels verspit in laag 508D.
508D: laag bruin zand op 0,83 m+NAP met grijze kleikluiten van omgespitte resten van 508C. S1020 V10 (2de helft 15de/ 16de eeuw).
508E: askuil door laag 508D op 0,83 m+NAP, 55 cm diep. S1037 V17 (2de helft 15de/ 16de eeuw).

Sporen van Nieuwesloot 91 uit circa 1575 - 1650 (periode 9)
509A: zuid- en oostmuur van gebouw van appelbloesem baksteen 21/21,5x10x5 cm met schelpmortel: zuidmuur 1,5-steens 6 lagen (=s1017) en onderkant 0,71 m+NAP, oostmuur (s1003) 1-steens. In gebouw resten vloer 509C/10 en kuil (fornuisrest?) 509D/10.
509B: ovale halfsteens beerput van bleekoranje baksteen 19,5x8x4,5 cm, diameter inwendig 2,0 / 2,4 m, verticale zijwand met nog intacte koepel, met uitgebouwde stortkoker aan noordkant. S1026 beerput 2. Insteek V25 V33 (eind 16de/ begin 17de eeuw), beerlaag V34 (eind 16de tot 3de kwart 17de eeuw), beer bovenin stortkoker V7 V8 (2de helft 17de eeuw), puin en zand met veel afval demping V26 (2de helft 17de eeuw, NB geen enkele scherf past aan V34).
509C/10: geel zand en mortelpuin met resten van vloer van rode ongeglazuurde plavuizen 22,5x22,5x2,5 cm, sluit aan op 509A. S1005-1006.
509D/10: rechthoekige puinkuil door 509C/10, wschl van verwijderd bakstenen fornuis. S1018-1019. V9.
509E/10: restant van tuinmuur steens 4 lagen oranje baksteen 21x10,5x5 cm met schelpmortel. S1014.

Sporen van Nieuwesloot 91 uit circa 1650 - 1800 (perioden 10 en 11)
510A/11: afgerond rechthoekige kuil vol grof puin, met aan westkant een los gestapeld muurtje. Puin o.a. bakstenen oranjerood 22,5x11x4, geel 22x10x5, rood 20x10x4 cm met schelpmortel. S1011 s1016. V6.
511A: askuil tegen tuinmuur 311C. S1009. V5 (18de eeuw).
511B/12: rechthoekig fornuis in zuidwesthoek van 509A met bodemplaat en halfsteens wandje 1 laag rode baksteen 18,5x9x4,5 cm. S1000. Uit de asvulling V3 (eind 18de/ begin 19de eeuw.

Sporen van Nieuwesloot 91 uit de 19de - 20ste eeuw (perioden 12 en 13)
512A: steens tuinmuur (langs westkant steeg), 3 lagen rode baksteen 18,5x9x3,5 cm met trasmortel, onderkant 1,03 m+NAP, oversnijdt huis 509A. S1004.
- **514A:** rechthoekige subrecente kuil met donkergrijs zand. S1002 V1 (eind 19de/ begin 20ste eeuw).

Tabel 5 15LAN stratigrafische matrix 500 Nieuwesloot achter Langestraat 60 (W-kant van steeg)

1800		**512A** NZ-muur (langs steeg?), door 509A	**513A** kuil V1 (*1875/1925*)
		511A askuil tegen 311C (Langestr 62) V5 (*18de eeuw*)	**511B/12** fornuis, uit as V3 (*1875/1925*)
1725			**510A/11** puinkuil (waterput?) met zijmuur V6
1650		**509E/10** tuinmuur s1014	
	huis 2	**509A** muren	**509B Beerput 2.** insteek V25 V30 (*1575/1625*), beerlaag V34 (*1575-1675*), demping V7 V8 V26 (*1650/1700*)
		509C/10 plavuizenvloer op 0,95 m+NAP, op 508D	
1575		**509D/10** rechthoekige puinkuilen. V9	
			508E askuil door 508D. V17 (*1450/1600*)
1500	**huis 1**	**508A** Zmuur s1021 (andere muren verstoord) op 507C	**508D** verspitte leemvloer 508C. V10 (*1450/1525*)
		508B leemvloer aan Nkant V20	**508C** leemvloer op 0,75 m+NAP V2 V19 (*16de eeuw*)
		507C ronde afdruk (ton, asemmer?) V18 (*1350/1450*)	
1450		**507A** NZ-fundering wschl tuinmuur	**507B/9** puin achterste tuinmuur (507A of 509E/10)

Sporen uit perioden 7 t/m 12 onder Langestraat 58 *Tabel 6: stratigrafische matrix 600*

Sporen van Langestraat 58 uit circa 1425 - 1500 (periode 7)
607A: ophogingspakket van lagen geel en bruingeel zand op donkerbruine kleiig zand ca 40 cm dik tot ca 0,9 m+NAP. S5015 s5024 s5040 s5049 s5056A s5518 s5530 s5531.
607B: fundering van de achtergevel van nr.58-W (s4007) anderhalf-steens van rood/geel gemêleerde steen 20,5x9,5x4,5 cm, hoort bij muur 607C, met aan de achterzijde hier tegenaan gebouwd beerput 607N.
607C: anderhalf steens fundering van gedeelde tussenmuur tussen nr.58-W en 58-O (s4006), 4 lagen met twee vertandingen verbreed tot 2-steens onderlaag, onderkant 0,83 m+NAP, in verband met muurresten 607D en 607E, steen en bouwwijze als 607B. Vervolg fundering aan zuidkant in wand werkput s5010.
607D: deel van OW tussenmuur, in verband gemetseld met 607C, verstoring mogelijk door verbouwing 611C van kelder 607H. S5011.
607E: tweesteens fundering voor OW-muur (s5016A), in verband met 607C, onderkant 0,76 m+NAP, hoogste punt 1,17 m+NAP, haardrest 607M tegen N-kant.
607F: anderhalfsteens fundering van stevige OW tussenmuur onderlaag van hergebruikte halve/driekwart bakstenen. S5003.
607G: zandplek, deels in verlengde van fundering 607C op 1,02 m+NAP, sloopspoor. S5012.
607J: Langestraat 58-West: kuil met donkergrijze humeuze grond in zuidoost-hoek van werkput. s5022B. V402 (15de eeuw).
607K: Langestraat 58-West: baksteenvloer (s5013) van kloostermop-fragmenten ..x15x6 cm, op 1,0 m+NAP als onderlaag voor leemvloer 607L, op vlijlaag van geel zand (s5044 s5501). Over kuil 607J. Uit baksteenvloer V391 (2de helft 14de/ 15de eeuw).
607L: Langestraat 58-West: leemvloer 2-4 cm dik, op bakstenen ondervloer 607K op 1,08 m+NAP (zuidwaarts oplopend naar 1,3 m+NAP in zuidprofiel). S5014 s5047 s5541. Deels vergraven (s5532).
607N: Langestraat 58-West: zeer ondiepe ronde beerput (s3017 beerput 7) diameter inwendig 2,35 m en onderzijde op 0,35 m-NAP, baksteen rood/geel 20x9x5 cm halfsteens tot onderlaag vertand naar steens, met 1m brede vlakke kant steens aan de zuidkant tegen achtermuur 607B, met secundaire glijkoker (s4023) aan zuidwestkant baksteen (rood/geel gemêleerde baksteen 21x10x5 cm) met gemak tegen achtermuur en westelijke erfscheiding. Beerlaag V333, bij de uitwerking in drie lagen gescheiden V333A onderlaag (2de kwart 15de tot eind 16de eeuw, V333B middenlaag (eind 16de tot eind 17de eeuw), V333C bovenlaag (eind 17de tot midden 18de eeuw), bovenste dempingsgrond vuil zand V335; stortkoker s4023 beerinhoud V361 (16de tot 1ste helft 18de eeuw), stortkoker hersteld met bakstenen op hun kant, uit insteek V366 (verspitte beer, 17de eeuw). Achterin de tuin kuil 609M met beerputleging (2de tot 4de kwart 16de eeuw) hoort erbij. Goot 611E (1ste helft 18de eeuw?) mogelijk voor later privaat.
607H/8: Langestraat 58-Oost: diepe souterrain kelder 1-steens wanden met 2-steens O-muur (verzwaard vanwege opgaande buitenmuur) van dezelfde afwijkende baksteen (oranje/rood gemêleerde baksteen 21x11x5 cm) als 607P/8, vermoedelijk van een secundaire bouwfase van het huis, inwendig 3,0 x 4,0 m, bodem op 0,48 m+NAP, zijmuren tot 1,20-1,30 m+NAP, ZW-hoek ernstig verzakt met gescheurde muren, vermoedelijk door een ingeklapte waterput ('607i/8') eronder. s4000 s4004 s4005. Insteek kelder V357.
607i/8: Langestraat 58-Oost: vermoedelijke waterput onder de zuidwesthoek van kelder 607H/8, in coupe ernaast een zeer diepe verticale ingraving met omgespitte dbr/donkergrijze klei (s4507) wschl insteek.
607M: Langestraat 58-Oost: Ingegraven aspot tegen noordkant van muur 607E. s5016B V393.
607o: Langestraat 58-Oost: rechthoekige beerput in OW richting (s3015 beerput 5) 2,2 x 1,7 m inwendig met aanzet tongewelf op ca 1,4 m+NAP, halfsteens van rood/gele gemeleerde baksteen 20x9,5x4,5 cm, pal naast achtermuur 607P/8. Beerlaag V328 (2de helft 15de tot 3de kwart 16de eeuw). Bovengrond (nazakking?) V321 (18de eeuw).
607P/8: Langestraat 58-Oost: achtergevel van nr.58-O van dezelfde baksteen als kelder 607H/8 (oranje/rood gemêleerde baksteen 21x11x5 cm). S4010.

Sporen van Langestraat 58 uit circa 1500 - 1575 (periode 8)
608A: Langestraat 58-West: rechthoekige souterrain kelder (s4015 s5000), 2,0x2,9 m en vloer op 1,17 m+NAP, onder achterkamer met ruimte voor gang aan zowel west- als oostkant, steens geel/rood gemêleerde baksteen 18x9x4,5 cm met gepleisterde wanden, op oudste vloer geglazuurde rode plavuizen 12x12x2,5 cm (s5001 s5007). Aan noordkant vanwege sterke verzakkingen (door oude beerput 106L) diverse reparaties 608B en verbouwing/ uitbreiding 609A/10.
608B: Reparaties aan noordkant kelder 608A: verkleining met binnenmuur (s5019) en op achterwand rode geglazuurde plavuizen 12x12x2,5 cm (hergebruikt?). S5017. Later verder verbouwd 609A.
608C: Langestraat 58-West: afvalkuil met bruin zand op 1,02 m+NAP. S3023 V322 (2de/3de kwart 16de eeuw).
608D: Langestraat 58-Oost: afvalkuil op 0,47 m+NAP. S3032. V339 (1ste helft 16de eeuw).
608E: Langestraat 58-Oost: afvalkuil op 0,39 m+NAP. s3029A. V338 (2de/3de kwart 16de eeuw).

Sporen van Langestraat 58 uit circa 1575 - 1650 (periode 9)
609A/10: Langestraat 58-West: nieuwe/ verbouwde souterrain kelders van rode baksteen 17,5x8x4 cm met vloer van oranje geglazuurde plavuizen van 22,5x22,5x2,5 cm op 0,85 m+NAP, nieuwe souterrain kelder in voorvertrek (s5005 s5006) van 2,2 bij 2,6 m en smalle doorloop naar verkleinde achterkelder (s5002) als soort dubbele kast (tweemaal 80 bij 80 cm, met rode plavuizen 17,5x17,5x2,5 cm tegen wanden), oostmuur verzet voor bredere gang langs oostkant met daarin waterkeldertje 609C/10. Na sloop puinvulling V390 (wandtegel 1ste helft 17de eeuw). Voorkelder en verbindingsgang bekleed met (secundair gebruikte?) polychrome en blauw-op-witte wandtegels V394 V395 (2de kwart 17de eeuw).
609B/10: Langestraat 58-West: schelpenbaan als vlijlaag van fundering op 0,98 m+NAP, van gangmuur voor gang langs oostkant (hoort bij fase 609A/10). S4009.

609C/10: Langestraat 58-West: halfsteens waterkeldertje van gele ijsselsteentjes aan oostkant tegen kelder 609A/10 (onder nieuwe gang) 0,55x1,30 inwendig, onderkant 0,66 m+NAP. S5008. puinvulling V392.

609D: Langestraat 58-West: ophoging achtertuin met bruine klei tot ca 1,1 m+NAP. S3509 s3510. V326 V327 (2de helft 16de eeuw).
609E: Langestraat 58-West: afvalkuil roodbruin zand op 1,02 m+NAP. S3024 V323 (2de helft 16de eeuw).
609F: Langestraat 58-West: kuil met donkergrijze zandvulling op 1,10 m+NAP, over koepel van waterput 609L. S3025 Vondstloos.
609G: Langestraat 58-West: kuil met donkergrijze zandvulling op 1,10 m+NAP. S3026 Vondstloos.
609H: Langestraat 58-West: kuil met donkergrijze zandvulling op 1,07 m+NAP. S3027 Vondstloos.
609i: Langestraat 58-West: ovale afvalkuil met donkerbruin zand op 1,07 m+NAP. s3028B. V324 (eind 16de/ begin 17de eeuw).
609J/10: Langestraat 58-West: rechthoekige kuil met bruine humeuze grond. s3042B Vondstloos.
609K: Langestraat 58-West: kuiltje met bruine humeuze grond. s3505 Vondstloos.
609L: Langestraat 58-West**:** bakstenen halfsteens waterput van gele ijselsteen, afgedekt door ophogingslaag 609D en onder afvalkuil 609F, koepel ontbreekt, in vlak op 0,25 m-NAP (niet verder onderzocht ivm wateroverlast). S3040.
609M: Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245 (1ste kwart 17de eeuw).
609N: Langestraat 58-Oost bouwhistorische sporen: balkgaten en sleuven van muurstijlen met tussenbalken in oostelijke zijmuur van voorhuis: rood/geel gemêleerde baksteen van 19/19,5 x 9,5 x 4,5/5 cm, 10 lagen 53 cm dik. Sleuven later opgevuld met baksteen (611A). S9999.
609o: Langestraat 58-Oost: ronde halfsteens beerput van rode baksteen 19,5x9x5 cm, diameter inwendig 1,9 m en onderkant 0,26 m-NAP, N-kant verstoord in de 20ste eeuw met ingestorte koepel aangevuld met geel zand. Stortkoker niet bekend. s3016. Beerlaag V331 (eind 16de tot laatste kwart 17de eeuw). Sloopspoor s3030 V334 (eind 17de/ begin 18de eeuw).
609P: Langestraat 58-West: waterkelder in NZ-richting tegen oostelijke perceelgrens, steens van ijsselsteen 16x8x3,5 cm, 1,7 x 0,8 m met bodem op 0,22 m+NAP, gevuld met geel zand. S3020. V325 uit zandvulling. Geen sporen meer van de achterkeuken.
609Q/10: Langestraat 58-Oost: diepe rechthoekige kuil met schone lichtgrijze klei op 0,57 m+NAP en ca een halve meter diep. S3034. V340 (2de helft 16de/ 1ste helft 17de eeuw).
609R: Langestraat 58-Oost: driehoekige halfsteens asput (?) geheel achterin de tuin op ca 0,5 m+NAP. S3500 V259 (1ste helft 17de eeuw).

Sporen van Langestraat 58 uit circa 1650 - 1733 (periode 10)
610A: ophoging donkergrijze zandige klei van minstens 70 cm dik, over kuil 609M en onder gebouw 611F. S3503 Vondstloos.
610B/11: Langestraat 58-West onder de straat: ronde waterput, middelpunt op 2,7 m uit erfgrens en 1,55 m in de straat: hergebruikte oude halve bakstenen ..x12,5x5 cm, halfsteens met zachte schelpmortel (17de/18de eeuw?), bovenste meter van de waterput taps versmallend naar top (diameter opening bovenaan 0,55 m, op 1 meter diep diameter ca 70-80 cm inwendig), zachte zandlaag op ca 0,8 m-NAP (waterpeil op ca NAP).

Sporen van Langestraat 58 uit circa 1733 - 1800 (periode 11)
611A: Langestraat 58-Oost bouwhistorische sporen: bakstenen opvulling van sleuven van muurstijlen in oostelijke zijmuur van voorhuis 609A. Rode baksteen 19,5x9x4 cm.
611B: funderingen van westelijke zijmuur (s5539) en van middelste tussenmuur, anderhalf-steens funderingen met onderkant op 1,05 m+NAP, op mortellaagje en insteek met geel zand gevuld.
611C: verbouwing van kelder 607H/8 vanwege verzakking: halfsteens klampmuur binnenin van baksteen 20,5x10x5 cm; verhoogde plateaus tegen oostwand (s4001) op 0,72-0,80 m+NAP en tegen westwand (s4002) op 0,65-0,80 m+NAP; rode geglazuurde plavuizen (s4002) 22x22x3,5 cm op bodem en wanden en plateaus; keldertrap (s4517) van roodbruine klinkers in zuidoosthoek.
611D: Langestraat 58-West: funderingen van de oostmuur en achtermuur van smalle achterkeuken (s3019) van rode baksteen 20x9,5x4,5/5cm aan westkant achter Langestraat 58, op laag zand met puin (s3028A) op de koepel van beerput 607N, V329 (1ste helft 18de eeuw). Doorsneden door goot 611E.
611E: Langestraat 58-West: goot van baksteen r/g 22x11,5x5 cm met geel zand opgevuld en zonder beeraanslag, functie onduidelijk (indien rioolgoot naar beerput 407H, locatie van gemak middenin tuin raadsel). s3018 Vondstloos. Doorsnijdt muur 611D.
611F: Bijgebouw: fundering van rechthoekig bijgebouw van 10 x 4,7 m uitwendig (ontvangstzaal of stal?) van rode baksteen 19x9,5x4 cm in kruisverband met drie-klezoren bij de hoeken, met aan de noordkant een uitgang naar (verdwenen) steeg naar Nieuwesloot; aan zuidkant later fundering verbreed met klamp s3006, op ophoging 610A. s3001. Later (18de/20ste eeuw) zijn er tussenmuren in aangebracht (s3002 rode baksteen 18x8,5x4 cm; s3003 rood/geel gemeleerde baksteen 17,5x9x4 cm, trascement, s3004 rode baksteen 19x9x4 cm, s3005 rode baksteen 18x9x4 cm).
611G: halfsteens bijgebouwtje/hok 3 bij 2 m, vrijstaand in achtertuin, rood/geel gemêleerde baksteen 18x9x5 cm. S3009.

Sporen van Langestraat 58 uit de 19de eeuw (periode 12)
612A: muurfragment van steens OW- tussenmuur tegen zuidkant van kelder 609A. S5018.
612B: plavuizenvloer van geel en groen geglazuurde rode plavuizen 21x21x3 cm op 1,22 m+NAP over gesloopte tussenmuur 608B. S5004.
612C: Langestraat 58 (-W) onder de straat: ronde waterput, middelpunt op 2,0 m uit erfgrens en 0,75 m in de straat: moderne donkerbruine steen 19de/20ste eeuw, halfsteens met trascement, afgedekt met stuk blauwe hardsteenplaat (stoepsteen?), diameter omstreeks 80 cm inwendig, met puin erin (onder water) op ca.0,5 m-NAP, ter vervanging van waterput 610B/11.

Tabel 6 15LAN stratigrafische matrix 600 Langestraat 58

1900

612C bakst waterput 'A' onder de straat

612A binnenmuur langs Zkant kelder 609A/10 | **612B** plavuizenvloer tegen 609A/10

1800

samenvoeging O- en W-pand c.1733, deels nieuwbouw

611E goot (privaat?) naar beerput 607N

611D smalle bijkeuken langs Wkant, over beerput 607N op zandlaag, uit zand V329 (*1700/1750*)

611C verbouwing kelder 607H/8 met podiums en trap

611B fundering Westmuur nieuwbouw

611A in O-muur dichtzetting van houtskeletsporen;

611G bijgebouwtje achtererf

611F bijgebouw achterin, uitgang op steeg; latere binnenmuren

1725

Westelijke pand | **Oostelijke pand**

610B/11 bakstenen waterput 'B' onder de straat

610A oph s3509-3510 op 1,1 m+NAP over s3040

1650

as-/afvalkuilen **609E** V323 (*1550/1600*), **609F** (over 609L), **609G**, **609H**, **609i** V324 (*ca 1600*), **609J** en **609K**

609P waterkelder van zomerkeuken, puin V325

609M kuil leging beerput 607N V245 (*1575/1600*)

609L waterput baksteen

609D ophoging bruine klei achter V326-327 (*1550/1600*)

609Q/10 grijze kleikuil V340 (*1550/1650*) | **609R** driehoekige asput V259 (1600/1650)

verbouwing met gang langs oostkant | *nieuwbouw / verbouwing huis ?*

1575

609A/10 souterrainkelder vervangt 608A. Tegels V394-395, puin V390

609B/10 gangmuur puinspoor

609C/10 waterkelder. Puinvulling V392

609N nieuwbouw O-muur hoofdhuis houtskelet (bouwhistorie tek A)

609o beerput 6, opvolger van 607o. Beer V331 (*1575/1600 - 1733*)

608C kuil V322 (*midden 16de eeuw*)

608D afvalkuil V339 (eer*ste helft 16de eeuw*) | **608E** afvalkuil V338 (*midden 16de eeuw*)

608B inkorten/herstel 608A met tussenmuur en klamp

1500

608A souterrainkelder, verzakt door beerput 106L

dubbelpand voor 2 woonhuizen:

607N Beerput 7 tegen 607B. Beer | **607o Beerput 5** tegen 607P/8. Beerlaag V328 (*1425-1575*), demping

607M haard tegen muur 607E, aspot V393 (*15de eeuw*)

607K baksteenvloer met deklaag leem **607L,** over 607J

607J kuil V402 (*15de eeuw*)

607B huis buitenmuren met achtergevel op 118 m, binnenmuren **607C**

607P/8 herstel achtergevel ivm bouw beerput 607o

607H/8 grote diepe kelder, insteek V357,

met eronder **607i/8** waterput

1425

607A geel zand op zwarte vette laag, op 1,05 m+NAP

Sporen uit perioden 7 t/m 12 onder Langestraat 54/56 *Tabel 7: stratigrafische matrix 700*

Sporen uit circa 1300 - 1425 onder Langestraat 54/56 (perioden 3 t/m 6)

703A/5: kuilenreeks meer dan 0,5 m diep op 0,2 m+NAP, door elkaar allerlei ingravingen met run, 'mest' (=vlasstro?), kalkplekken en leerafsnijdsels. S7024. M512 archeobotanie run, V513 leer en aw, V514 (met 'losse' keisteen).

705A/6: laag/kuilenreeks ca 40 cm diep op 0,2 m+NAP, met 'mest' (=vlasstro?) en massa's leerafsnijdsels, door 703A/5 heen. S7023. V511 uit bovenlaag (14de eeuw)

705B/6: grote kuil, 40 cm diep met vlakke bodem, gevuld met run en 'mest' (=vlasstro?) en bovenlaag van vnl leerafsnijsels. S7011. V504 V505 uit run/'mest', M504 botanie uit bovenlaag (vlas).

706A: kleistrook ca 10 cm dik op ca NAP ín kuilenspoor 703A/5; wschl deel van kleibak als 206xC t/m -D. s7025.

Sporen van Langestraat 54/56 uit circa 1425 - 1500 (periode 7)

707A: ophoging donkerbruine klei op ca 0,5 m+NAP. S7010 s7021. V502

707B: baksteenpoertje van 2 bakstenen rood/geel geaderd 22x11x5 cm, mogelijk bij 707D horend. S7019.

707C: baksteenpoertje van 2 bakstenen rood/geel geaderd 22x11x5 cm, mogelijk bij 707D horend. S7020.

707D: grijze leemvloer 10 cm dik op ca 0,65 m+NAP in hele vlak ten Z van beerput 707F/8. s7018. V508 (1ste helft 15de eeuw).

707E: aspot onder/bij leemvloer 707D. S7022. V509 aspot (1ste helft 15de eeuw). M510 GROMO inhoud (verloren gegaan).

707F/8: cilindrische beerput halfsteens van geel/rood geaderde baksteen 22,5x11x5 cm met kalkmortel, buitendiameter ca 2,8 m, onderkant bodem op ca 1,55 m-NAP; locatie stortkoker (?) verstoord door 20ste-eeuwse poer en kistwerk, koepel deels nog in situ. s7013 beerput 9. Beerlaag onderin ca 0,5 m dik geheel vondstloos; put gedempt met grijsgeel zand. Uit dempingszand V506 (19de eeuw).

707G/8: OW-fundering, onderste laag tweesteens baksteen rood/geel geaderd 22x10,5x5 cm, onderkant ca 0,5 m+NAP. S7008.

707H/8: uitbraakspoor van baksteenfundering in OW-richting met baksteenfragmenten 5 cm dik, onder laag 711A/12 ca 30 cm diep. S7004. V500 (2de helft 15de/ 1ste helft 16de eeuw)

707i/8: grijze leemvloer ca 10-15 cm dik, loopt tot aan puinspoor 707H/8 en hoort er wschl bij. S7007.

707J/8: plek met vette grijze klei en enkele grote baksteenfragmenten rood/geel geaderd ..x10,5x5 cm. S7005.

Sporen van Langestraat 54/56 uit circa 1500 - 1650 (perioden 8 en 9)

708A/9: OW/fundering 2-steens 3 lagen oranje/rode baksteen met gele aders 21x9,5/10x5 cm op ca 0,8 m+NAP, onderkant 0,65 m+NAP. S7015.

Tabel 7 15LAN stratigrafische matrix 700 Langestraat 54-56

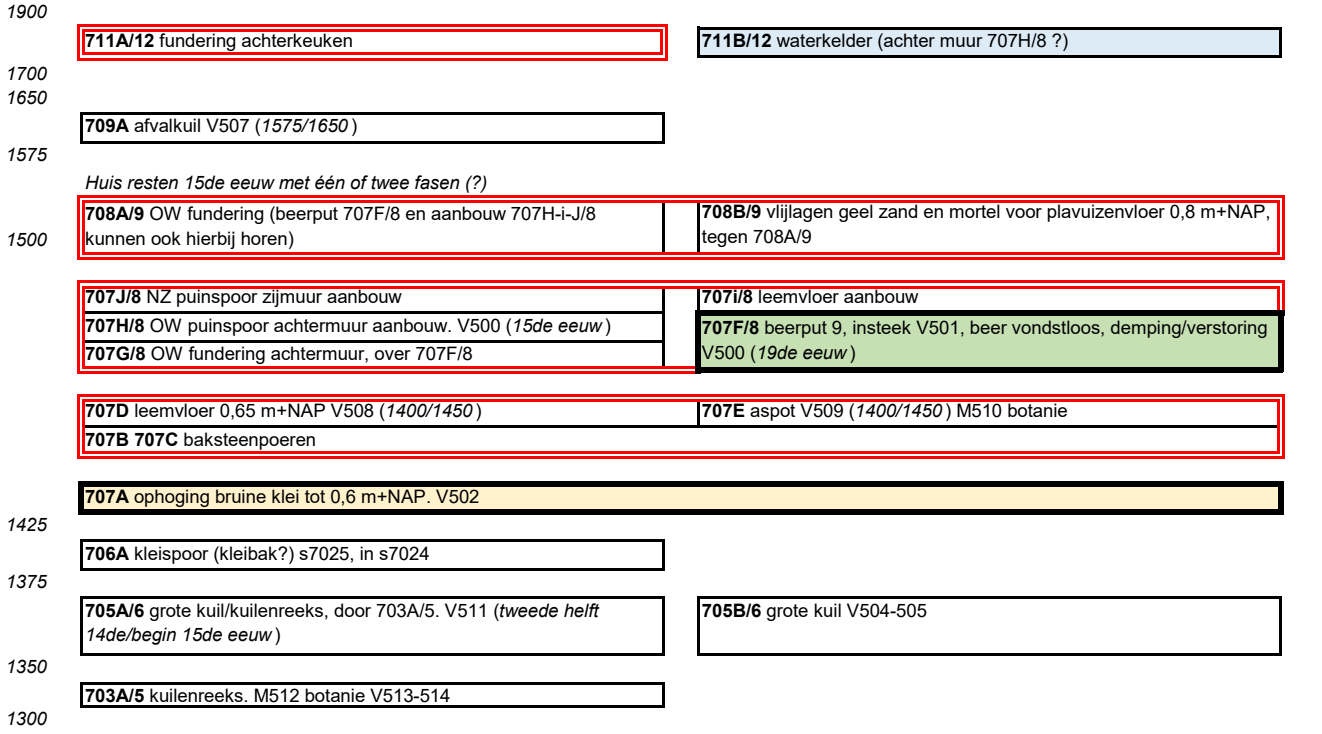

708B/9: mortellaagje 1 cm dik met afdrukken van plavuizenvloer 19x19 cm op 0,8 m+NAP, op laag geel zand, sluit aan op muur 708A/9. s7016 s7017.
709A: afvalkuil, aangesneden in putwand, grotendeels niet geborgen ivm instorting putwand. S7014 V507 (1ste helft 17de eeuw).

Sporen van Langestraat 54/56 uit de 18de – 19de eeuw (perioden 11/12)
711A/12: fundering van noordwest-hoek van achterkeuken, anderhalfsteens, 2 steenlagen dik rood 17x8x4 cm met kalkmortel, op en in geel zand (bouwput uitgegraven en met zand gevuld). S7001 s7003.
711B/12: waterkelder met tongewelf uitwendig 2,4 x 1,1 m met onderkant ca 0,8 m-NAP, halfsteens ijsselsteentjes geel 18x8x3 en 16x7,5x3 cm met keiharde mortel, inwendig bekleed met rode geglazuurde plavuizen 19x19x2,5 cm. S7002.

Sporen uit perioden 3 t/m 13 van Langestraat 52 *Tabel 8: stratigrafische matrix 800*

Sporen uit circa 1300 - 1350 onder Langestraat 52 (perioden 3 en 4)
803A: ophoging donkergrijze klei op 1,10 m+NAP. S8093 s8098. V884 V891 (1ste helft 14de eeuw).
803B: grijze leemvloer op 1,1 m+NAP ca 5 cm dik, op laag 803A, over oven/fornuis 803C en doorsneden door oven/fornuis 804B. S8092.
803C: houten ton of emmer diameter 50-60 cm, onder 803C, vanwege risico voor belending niet dieper onderzocht. S8099.
803D: oven/fornuis 1 (s8096): als vloer (op 0,57 m+NAP) hergebruikte vulkanische maalsteen diameter 63 cm, met nog 3 fragmentarische bakstenen naast elkaar van halfsteens wand, afgedekt door leemvloer 803D en onder asemmer 803E, op ton 803B. S8096 V887 (donkergrijze poreuze harde vulkanische steen, lopersteen midden 6 cm dik aan onderzijde verdunnend naar buiten toe tot een paar cm, rond gat in midden met twee vierkante inhammen).
803E: restant van houten asemmer met diameter 40 cm en nog 10 cm hoog bewaard, op ovenvloer 803C en onder 804B. S8101.
804A: aslaag op leemvloer 803D en ophoging met donkergrijze klei tot ca 1,4 m+NAP. S8074 s8094 s8100. V874 V885 V893 (eind 13de/ 1ste helft 14de eeuw).
804B/5: grijze leemvloer van 3-5 cm dik op ca 1,35 m+NAP, op ophoging 804A. S8075 s8503. Met bijbehorende haard 804C/5
804C/5: bakstenen haardrestant (s8085) met ingegraven aspot V880 (14de/ 1ste helft 15de eeuw), in restantje leemvloer 804B/5, op 1,14 m+NAP maar sterk verzakt.
804D: oven/fornuis 2 (s8091): ronde bakstenen ovenvloer (sterk vergruisde baksteen) op 1,04 m+NAP, diameter uitwendig ca 1 m, door grijze leemvloer 803D, met erop houten asemmer 804C. Sloopspoor is forse askuil s8090, uit as V886. Monster van as en sintels M886.
804E: restant van houten asemmer met diameter 35 cm en nog 20 cm hoog bewaard, gevuld met as en wat afval, op de bodem van oven/fornuis 804D. s8090B. Uit as sintelmonster M883 en V882

Sporen uit circa 1350 - 1400 onder Langestraat 52 (perioden 5 en 6)
805A: grote kuil met puingruis en grijze klei, door leemvloer 804B/5 en laag 804A, in vlak op 1,2 m+NAP. S8076.
805B: askuil met oranje as 10-15 cm diep in vlak op 1,22 m+NAP, door kuil 805A. S8078 V878 (2de/3de kwart 14de eeuw)
805C: askuil met oranje as in zuidwesthoek. S8095.
805D: oven/fornuis 3 (s8077): ronde bakstenen ovenvloer (baksteen sterk vergruisd) met afdruk van halfsteens ovenwand, diameter uitwendig 1,0 m, vloer op 1,28 m+NAP. Askuil 805B hoort er wschl bij. Uit 'insteek' (ouder spoor?) V879, op ovenvloer V877.
805E/6x: bij sloopwerk onder bedsteekelder 809E gevonden grote kei 35x18x18 cm, rond NAP. S8063 V866.

806A: oven/fornuis 4 (s8097): grote ronde constructie diameter uitwendig 2,5 m, met daarin een rechthoekige stookgang in NZ richting, steens felrode bakstenen 29,5x14,5x7 cm en zachtrode baksteen 28x14x7 cm met klei gemetseld, 4 steenlagen nog aanwezig, vloer van stookgang op 0,93 m+NAP, doorsneden door muur 807B. Sloopkuil s8083. V888 baksteenmonster.
806B/6x: hoek van een lichtgrijze klei constructie, rechthoekige bodemplaat met opstaande rand, met roestplekken van ijzeren spijkers van verwijderde houten kuip, identiek aan 'kleibakken' 206xC-D-E. s8060.

Sporen van Langestraat 52 uit circa 1400 - 1500 (periode 7)
807A: bruine zandlaag, over oven/fornuis 805D, tot 1,6 m+NAP. S8059 s8064 s8079-80-81 s890B. V865 V867 V870 V872 V876 (eind 14de/ 1ste helft 15de eeuw)
807B: Huis 2: funderingen in onderling verband en delen opgaand muurwerk (bouwhistorie) van rode baksteen 22x12x5,5 en 22,5x..x5,5 cm, met vertanding binnenzijde op oudste vloerniveaus (aan Okant op 1,44 m+NAP): oostelijke zijmuur (s8030) achterste deel nog origineel opgaand werk, doorsnijdt oven/fornuis 806A; achtermuur (s8026) steens op 114,3 m onderkant 0.88 m+NAP, 6x vertand aan zuidkant en 2x aan de noordkant met erachter op beide hoeken naar het noorden toe steunberen op een slordig radiaal gelegde onderlaag stenen (s8028 s8029 s8053); resten van de W-zijmuur (s8039-40-41 s8087) enorm naar het westen weggezakt en gekanteld (oorzaak: niet opgevulde bouwput kelder Langestr 54/56). Baksteenmonster V858 (s8053).
807C: Huis 2 voorhuis: resten van baksteenvloer erg slordig gelegd van diverse hergebruikte bakstenen op 1,63 m+NAP. S8066.
807D: Huis 2 achterhuis: baksteenvloer van breukstenen rode baksteen 22x9,5x4,5 cm (s8037) met deklaagje van grijze klei (s8038), alleen aan Okant bewaard en enorm verzakt (bij oostmuur op 1,53 m+NAP, 1 meter westwaarts al 1,35 m+NAP) op egalisatielaag bruin zand (s8034-8036), V852 tussen bakstenen.
807E: Huis 2: grote ronde beerput met koepel deels nog aanwezig en hangkoker op koepelaanzet met gemak aan de westkant en tegen de achtergevel van 807B (met halfsteens steunbeertjes in de putwand in 1e fase inwendig 90 cm breed en later versmald met nieuwe halfsteens steunmuurtjes tot 35 cm breed), halfsteens van rood/geel geaderde baksteen 23x11,5x5,5 cm, diameter inwendig 3,1 m (!) en zeer diep

met open onderzijde op 1,10 m-NAP, beerlaag ca 1 m dik maar aan zijkanten 30-40 cm hoger opgeperst, gedempt met geel zand 809C vanwege vergroting 809B van het huis waarna de beerput is doorsneden door beerput 809H. s8055. Beerlaag V861 (eind 14de/begin 15de-1ste helft 16de eeuw) en ecologisch monster M862, zandlaag demping V856 (1ste helft 16de eeuw), in donkerbruin kleilaagje aan Zkant direct op de koepel scherf V857 (15de eeuw).
807F: resten van achterkeukentje tegen achtergevel van 807B en over beerput 807E op ophoging donkerbruine klei over koepel van beerput 807E (s8058 V860 15de eeuw), steens muurresten van rode baksteen 22x11x5 cm (S8027 s8056) en aspot (3x door elkaar) van haard s8057 V859 (eind 14de/1ste helft 15de eeuw)
807G: zware tuinmuur: driesteens brede OW-fundering met eensteens opgaand werk van zachte baksteen roze/rood 23,5x11x5,5 cmen rood/geel gemêleerd 22,5x11x5 cm, diep ingegraven onderkant 0,20 m+NAP, naar het zuiden verzakt. S8018. Baksteenmonster V821, uit de fundering V820, oversneden door 809P.

Sporen van Langestraat 52 uit circa 1500 - 1575 (periode 8)
808A: Huis 2 voorvertrek: rest van vloer van sterk verbrokkelde rode ongeglazuurde plavuizen 25,5x25,5x4 cm direct op donkerbruine grond gelegd op 1,68 m+NAP. S8065.
808B: Huis 2 voorvertrek: grote ronde kuil vol brokken van rode plavuizen (van 808A) op 1,2 m+NAP en 0,5 m diep. S8084 V875.
808C: Huis 2 achtervertrek: plavuizenvloer van ongeglazuurde rode plavuizen op geel zandbed (s8035) op 1,34/1,40 m+NAP (naar westen aflopend naar 1,27 m+), hoort bij bovenste vertanding van fundering 807B (s8030), westhelft keurig dambord maar oosthelft rommelig, aan noordkant een baksteenrand voor haard 808D.
808D: Huis 2 achtervertrek: schouw tegen de achtergevel (met ruimte voor uitgang langs oostkant) met bakstenen wangen (s8026 s8033) op 1,4 m van elkaar, in verband met achtergevel 807B, met bakstenen haardrand in vloer 808C. S8032.
808E: Huis 2 achtervertrek: grijze leemvloer deels op een vlijlaag van mortelgruis en deels over 808C. S8034 s8036 s8038. V853 V854 (eind 15de/ 1ste helft 16de eeuw).

Sporen van Langestraat 52 uit circa 1575 - 1650 (periode 8)
809A: Huis 3 (bouwhistorie): nieuwbouw voorste deel van huis van donkerrode baksteen 19x9,5x4/4,5 cm, 10 lagen 50 cm, grenen balklaag 1 t/m 8 zonder consoles, op de balken en vakken 4 t/m 8 rankenbeschildering (2de kwart 17de eeuw) met handhaving van het oude achterste deel 807B.
809B: Huis 3 (bouwhistorie/archeologie): vervanging achterhuis (s8031) tot aan nieuwe achtergevel (s8052) maar met handhaving van gedeelde oostmuur 807B met nr.50 (wel nieuwe westmuur), met rood/oranje/geel geaderde bakstenen 22,5/23x11x5,5 cm 10 lagen 61/62 cm; nieuwe achtergevel gebouwd over de met geel zand (809C) gedempte beerput 807E op 4,5-steens brede funderingsplaat met restant van vertanding tot 3-steens breed 3 lagen dik aan oostkant (diverse baksteen rood/geel geaderd 17x8,5x4,5, rood 19x9,5x4, oranje/rood geaderd 20,5x11x4,5 cm). Nieuwe beerput 809H met gemak tegen de nieuwe achtergevel.
809C: kuil vol geel zand als demping van beerput 807E en onderlaag voor achtermuur 809B. S9999.
809D: Huis 3: tweesteens fundering voor secundaire tussenmuur op 109,4 m, eensteens van hergebruikte baksteen 23x12x5,5 23x11x5,5 cm, doorsnijdt baksteenvloer 807D, hoogste punt aan Okant op 1,67 m+NAP. S8042.
809E: Huis 3 achterkamer: bedsteekelder steens baksteen rood/geel/oranje gemêleerde steen 22x10x4,5 cm, aan noordkant tegen tussenmuur 809D, bovenste (derde) vloer plavuizen rood/bruin geglazuurd 13x13x2,3 cm in onregelmatig dambordpatroon, plavuizenvloer tweemaal vervangen door nieuwe plavuizen op dikke lagen geel zand (onder de tweede vloer 24 cm en onder de derde vloer 21 cm zand) - wellicht vochtproblemen?, tweede vloer rood/donkerbruin geglazuurd 18x18x2,5 cm in willekeurig patroon, oudste (eerste) vloer dezelfde plavuizen plus 2 rode plavuizen geglazuurd 12x12x2,5 en 2 rode plavuizen geglazuurd (1x rood 1x bruin mangaan) 13x13x2,5 cm. Kelder enorm naar westen verzakt (als geheel al zeker 20 cm in ondergrond gedaald tov oostmuur, naar westen nog eens 20 cm). s8043. V851 monster van plavuizen.
809F: Huis 3 (bouwhistorie): roetsporen van de originele schouw in achterkamer tegen westmuur, met raveling tussen balk 10 en 12 (Kalverdijk), in 18de eeuw vervangen door smalle schouw 810C/11
809G: Huis 3: wandtegels in puin en als plakstukken tegen muren op de begane grond. S8500. V800 (2de kwart 17de eeuw, een enkele 2de helft 17de eeuw).
809H: Huis 3: ondiepe ronde beerput met diameter inwendig 1,8 m, deel koepel nog aanwezig en steunberen van hangkoker op koepelaanzet aan westkant, steens van diverse bakstenen (o.a. rood 17,5x8,5x4,5, rood 21,5x10,5x4,5, rood 20x10,5x6 en rood/geel geaderd 23x11x5,5 cm), bodem open onderzijde op 0,01 m+NAP, doorsnijdt beerput 807E (9 palen vierkant 6x6 cm s8054 in 809H aan zuidkant ingeheid mogelijk voor schotten tegen uitlopen van beer uit 807E). Beerput 10 s8025. Verstoord/geleegd beginjaren 1980, restant beer V863 (2de/3de kwart 17de eeuw, put zal ouder zijn).
809i/10: Huis 3: bedsteekelder deels halfsteens deels steens, in voorkamer aan Zkant tegen keldermuur 809E, gedempt met geel zand. S8047. Uit insteek V868 (2de helft 16de/ 1ste helft 17de eeuw), uit zandvulling V850.
809J/12: Huis 3: laag geel zand, wschl behorend bij plavuizenvloeren. S8088. V873.
809K/10: Huis 3: resten van vloer van rode ongeglazuurde plavuizen 15,5x15,5x2,5 cm op geel zandbed op 1,67 m+NAP, sluit deels aan op bedsteekelder 809i/10, overdekt door gele zandlaag van latere vloer. S8050 s8073.
809L/10: Huis 3: vloer van rode ongeglazuurde plavuizen 17x17x3/3,5 cm op geel zandbed op 1,77 m+NAP, halfsteens gelegd sluit aan op bedsteekelder 809i/10. s8046 s8067.
809M: baksteenen asput van 1,2 x (1,6 ?) meter, halfsteens met baksteenvloer, rood/geel geaderde baksteen 21,5x11x4,5 cm, vloer op 1,16 m+NAP door hitte vergruisd met laag van 10 cm zwarte/grijze slakken sintels as op de vloer V855 (16de eeuw). s8051. Doorsneden door waterkelder 810G.

Tabel 8 15LAN stratigrafische matrix 800 Langestraat 52

1900	**Huis 3 verbouwingen**	**813E** haardbak s8044 achterkamer **813A 1e verdieping toegevoegd**, nieuwe voor en achtergevels (bouwh)	**813D** gangmuurtje **813C** tussenmuur s8071 **813B** tussenmuur s8048 over s8047	
1800	**Huis 3 verbouwingen**	**812A/13** puinkuil s8068 bij doorgang		
		811A achterste doorgang L.50 dicht	**811B/12** waterput s8023	
1725		810DEF/12 drie doorgangen naar Langestraat 50		**810K/11** waterkelder s8021 demp V819 door s8019-8020
		810C/11 smalle schouw W-muur achter		
1650		**810A** achterste doorgang Langestr 50	**810G** waterkelder s8024 door s8051	
	Huis 3 Langestraat 52 (1620/1630)	**809H BEERPUT 10** s8025 tegen s8052 uitw 2,3 m, door BP11, V863 rest beer	**809M** asput s8051 V855 tegen s8052	
		809G wandtegels V800 (hergebruikt)	**809L/10** plavuizenvloer s8046 bij 8047 1,67+ 17x17x = s8067 18x18x2,5?	
		809F schouw achter W (bouwhist)	**809K/10** plavuizenvloer s8073 8050 15,5x15,5x2,5	
		809E bedsteekelder s8043 13x13x2,5 inst V868; sluit aan op tussenmuur	**809J/12** geel zand s8088 V873	
		809D tussenmuur s8043. op 806B/7	**809i/10** bedsteekelder s8047, tegen kelder s8043, demp V850	
		809C geel zand kuil demping beerput 11		
		809B ACHTERHUIS, achtergevel s8052 op 116,2 m, door vloer s8037, dendro c1630		
1575		**809A** VOORHUIS met beschilderde balklaag en zoldering, op s8030, dendro c1620		
	Huis 2 Langestraat 52	**808B** Voor: kuil s8084 V875 (plavuisresten vloer s8065)	**808E** leemvloer s8038 s8034 +1,35 V853 op mortellg s8036 V854 op s8035	
		808A Voor: plavuizenvloer s8065 25,5x25,5x4 1,68 m+NAP, op geel zandbed	**808CD** Achter: **808C** plav. vloer s8035 23x23x2,7 (+1,27 verzakt), met **808D** haard s8032-8036 tegen achtermuur	
1450/ 1500		**807E (-9) BEERPUT 11** s8055 tegen s8026 3,4 m; op koepel V857 860, V861 V862 beer *(15/16A)*, V856 dempen	**807F/8** muren s8056+8027 van zomerkeuken met haard s8057 en aspotten V859, over beerput 807E	
		807C voor: baksteenvloer s8066 met kleidek 1,63 m+NAP	**807D** achter: baksteenvloer s8037 met kleidek 1,53 m+NAP V852	
		807B W-zijmuur s8039-8040-8041 s8069 s8087; O-zijmuur s8030 ='A', met achtermuur s8026 op 114,5 met steunberen s8028 s8029 s8053		
1400		**807A** OPH dbruine klei s8059 s8064 s8079 s8080 s8081 8091B V865 V867 V870 V872 V876 tot 1,6 m+NAP		
		V		
	Huis 1 Langestraat 52 en 50	**806A Oven/fornuis 4** bakst rond 2,5 m met stookgang s8097 V888		
		805D Oven/fornuis 3 rond bakst vloer 1m 1,28 m+NAP s8077 V877, inst V879		
		V		
1350		oranje askuil **805B** s8078 V878; door askuil **805A** s8076	**805C** askuil s8095 in ZW hoek	
		V		
		804E asemmer op oven 2 s8090B as V883 +aspot V882		
		V		
		804D Oven/fornuis 2 rond bakst.vloer s8091 1m 1,04 m+NAP in askuil s8090 V886		
		V		
		804B/5 grijze leemvloer 1,4 m+NAP s8075 s8503	**804C/5** bakst vrijliggende haard s8085 met V880 aspot	
		804A OPH dbruin zand + as tot 1,30+ s8074 s8094 s8100 V874 V885 V893		
		V		
		803E asemmer s8101 op s8096		
		V		
		803D Oven/fornuis 1 rond baksteenkoepel op maalsteen 63 cm 0,57m+NAP in ronde askuil diam 1,2 m s8096 V887		
		V		
		803C asemmer of tonput s8099		
		803B grijze leemvloer s8092 1,10+		
1300		**803A** OPH dbr klei s8093 s8098 V884 V891 tot 1,05m+NAP		
1170		**101B** overstromingsdek s8056A V864		

Tabel 8 15LAN stratigrafische matrix 800 Langestraat 52 (vervolg)

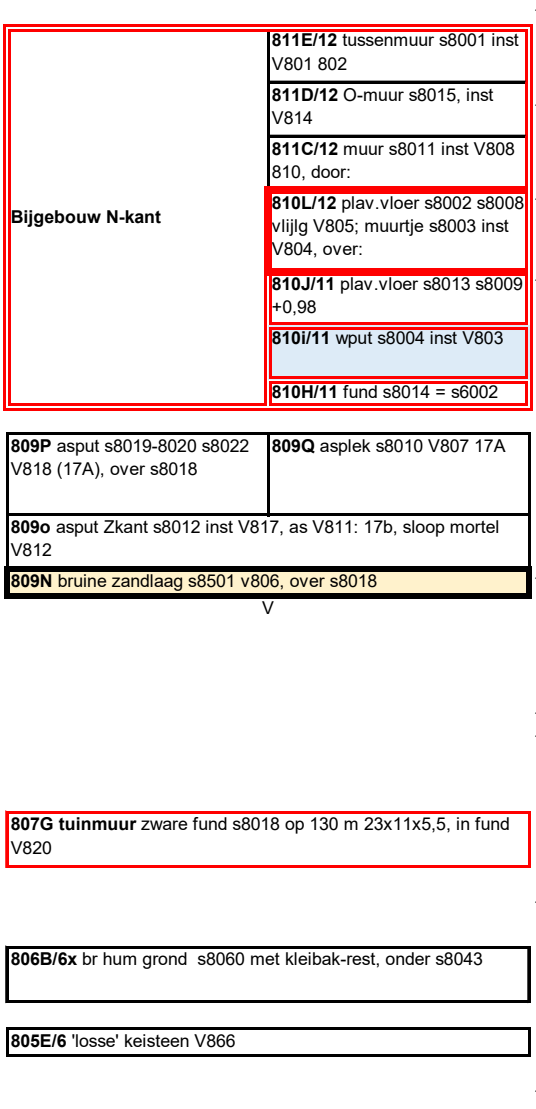

809N: ophoging met zwarte grond bovenlaag achterterrein over fundering 807G. S8501 V806.

809o: vierkante bakstenen afvalbak van 1,9x2 m met bakstenen bodem op 0,82 m+NAP, rode baksteen 20,5x9,5x5 cm, op de bodem een aslaag onder een laag mortel. S8012. Uit aslaag V811 (2de kwart 17de eeuw), uit mortellaag V812 (2de helft 17de eeuw), V817 wschl insteek.

809P: gemetselde bak van ijsselsteentjes (s8020) met deels baksteenvloer rood/geel 16x7x3,5 cm (s8019) en deels plavuizen/natuursteenvloer (s8022) op 0,79 tot 0,96 m+NAP, gebouwd over fundering 807G. Op de vloer V818 (1ste helft 17de eeuw).

809Q: asplek, doorsneden door muur 811C/12. s8010 V807 (1ste helft 17de eeuw).

Sporen van Langestraat 52 uit circa 1650 - 1800 (perioden 10 en 11)

810A: Huis 3 verbouwingen (bouwhistorie): doorbraak naar Langestraat 50 via achterhuis; secundair dichtgezet (811A).

810B: Huis 3 verbouwingen (bouwhistorie): nieuwe achtergevel (1ste helft 18de eeuw).

810C/11: Huis 3 verbouwingen (bouwhistorie); smalle schouw achterkamer tegen westmuur, tussen balk 12 en 13 (vervangt schouw 809D).

810D/11: Huis 3 verbouwingen (bouwhistorie): 3de doorbraak naar Langestraat 50, rondboog opening met afgeschuinde dagkant, dichtgezet met drijfsteen ca 1900.

810E/11: Huis 3 verbouwingen (bouwhistorie): 2de doorbraak naar Langestraat 50, vorm niet zichtbaar door pleisterlaag, , dichtgezet met drijfsteen ca 1900.

810F/11: Huis 3 verbouwingen (bouwhistorie): 1ste doorbraak naar Langestraat 50, rondboog opening met afgeschuinde dagkant, dichtgezet met drijfsteen ca 1900.

810G: waterkelder tegen oostelijke perceelscheiding, halfsteens van gele ijsselsteen 17x8,5x4 cm, enorm groot inwendig 4,35 bij 0,9 m en bodem op 0,22 m+NAP, top koepel 1,76 m+NAP (volume ca 5,5 tot 6 m3), mangat aan Zkant met 19de/20ste-eeuwse baksteen-rand, insteek geel zand gevuld met bruin zand en puin (20c), doorsnijdt 809M. s8024.

810H/11: Bijgebouw: halfsteens fundering van groot bijgebouw, onderkant op 0,72 m+NAP, binnenzijde wit gepleisterd. Inpandige waterput 810i/11 hoort erbij en vloer 810J/11 sluit erop aan. Zuidmuur vervangen door 811C/12. s6002 s8014.

810i/11: Bijgebouw: waterput inpandig in 810H/11 van halve bakstenen hard rood ..x11x4,5 cm met schelpgruismortel, diameter uitwendig 1,5 m met koepel nog aanwezig, top koepel 1,30 m+NAP. S8004. Uit insteek V803 (na 2de kwart 17de eeuw).

810J/11: Bijgebouw: oudste plavuizenvloer in 810H/11 van diverse plavuizen (meeste 16,5x16,5x2,5 cm) op 0,99 m+NAP, met middenruimte afgescheiden met halfsteens baksteenrandje (s8003 vloer rand of fundering lichte wand). S8009 s8013. Onder de vloer V816.

810K/11: kleine waterkelder van 1 bij 0,7 m met bodem op 0,66 m+NAP, van ijsselsteentjes en bodem met plavuizen 16,5x16,5x3 cm, natuursteen en kalksteen. S8021. Op de vloer V819.

810L/12: Bijgebouw: halfsteens NZ tussenmuurtje in 810H/11 van oranje baksteen 20x9,5x5 cm, bovenkant 1,22 m+NAP, met aansluitende plavuizenvloer 15,5x15,5x2 cm op 1,04/1,18 m+NAP op geel

zand (S8002 S8008; uit vlijlaag V805). V804 baksteenmonster.
811A: Huis 3 (bouwhistorie): dichtzetting achterste doorgang naar Langestraat 50 met rode baksteen van 18,5x9,5x4 cm, 10 lagen 46 cm (18de eeuw?).
811B/12: waterput, steens dik maar gemaakt van halve bakstenen geel/oranje ..x10x4,5 cm, geen koepel maar hoogste punt bewaard op 1,26 m+NAP. S8023.
811C/12: Bijgebouw: nieuwe zuidmuur op 2-steens fundering van gele en rode bakstenen 18,5/19x9/9,5x4,5 cm met 1 vertanding, bovenkant 0,92 m+NAP en onderkant 0,72 m+NAP, doorsnijdt plavuizenvloer 810l?11. S8011. Baksteenmonster V810, insteek V808.
811D/12: Bijgebouw: tussenmuur tegen O-grens perceel van rode baksteen 19x8x4,5 cm met 2 vertandingen. S8015. V814 insteek.
811E/13: Bijgebouw: 2,5-steens tussenmuur van rode baksteen 17x8x4 cm , bovenkant 1,38 m+NAP, onderkant 1,18 m+NAP. S8001. V802 baksteenmonster.

Sporen van Langestraat 52 uit de 19de en 20ste eeuw (perioden 12 en 13)
812A/13: Huis 3 verbouwing: puinkuil met baksteenbrokken bij dichtgezette doorgang naar Langestraat 50, tot rechte rand van plavuizen. S8067 s8068.

813A: Huis 3 (bouwhistorie) 1e verdieping toegevoegd: Oostmuur op muurplaat gemetselde verhogingen van Langestraat 50 eind 19de eeuw van rode baksteen 18,5/19x9x3,5 cm 10 lagen 49 cm met baarden; verdere verhoging Langestraat 52 1900 paarsrode strengpers 21,5x10,5x5,5 cm 10 lagen 63 cm, ook voor de westmuur, voorgevel en bovenin achtergevel. Kap verbrand in 1973.
813B: Huis 3: stuk van tussenmuur, op zandvulling in kelder 809i/10 (van berghok?), ook als afdruk in oostelijke zijmuur. S8048 s8049.
813C: Huis 3: tussenmuur tussen voorhuis en middenvertrek, 3 steenlagen (onderlaag diverse stenen, stukje opgaand werk 19,5x9,5x4 cm, hard cement), met bouwnaad tegen oostmuur 809A gebouwd (muurafdruk ook in opgaand metselwerk van O-zijmuur), met 2x vertanding van steens fundering naar halfsteens opgaand werk, onderkant 1,45 m+NAP. s8071.
813D: stukje muur in NZ-richting aan Zkant tegen 813C, wschl. aanzet gangmuur. S8072.
813E: haardbak van haard tegen W-muur (moderne baksteen) bodem op 1,53 m+NAP, over gedempte kelder 809i/10. s8044.
813F: Huis 3 (bouwhistorie): stookplaatsje tegen westmuur van voorhuis, met groef in muur uitgehakt voor achterzijde kachel.

3 bijlage

2. Vondstenlijst

Rob Roedema en Peter Bitter

De vondsten worden beschreven met de codes van het Classificatiesysteem voor Middeleeuws en Postmiddeleeuws keramiek en glas, ook bekend als het 'Deventer systeem'. Ze worden geïnventariseerd met een code bestaand uit: een lettercode voor materiaal, een drielettercode voor hoofdvorm, een cijfer voor specifieke vormen, eventueel een letter voor een aanvullende aanduiding (*tabel 1* en *tabel 2*).

De onderstaande vondstenlijst (*tabel 4*) geeft een beschrijving van vondsten en monsters, geordend op de chronologische volgorde van de spoorcodes. Bijgaande tabel geeft een concordantie van de vondstnummers met de spoorcodes en de spoornummers (*tabel 3*).
Andere afkortingen zijn: fr fragment, rfr randfragment, wfr wandfragment, bfr bodemfragment.
De dateringen worden aangeduid als jaartal of per eeuw (cijfer), halve eeuw (hoofdletter A of B) of kwart eeuw (kleine letter a, b, c of d).

Tabel 1 Codering van materiaalgroepen van keramiek en glas volgens het Classificatiesysteem

code	omschrijving	code	omschrijving
s5	steengoed 5 (proto-steengoed)	wa	Werra aardewerk
s4	steengoed 4 (bijna-steengoed)	we	Weser aardewerk
s1	steengoed 1 (zonder glazuur/engobe)	m	majolica uit de Nederlanden
s2	steengoed 2 (met glazuur/engobe)	f	faïence uit de Nederlanden
s7	aziatisch steengoed	fb	biscuit voor faience uit de Nederlanden
pi	Pingsdorf-type aardewerk	i	Italiaanse faience
wm	wit maaslands aardewerk	fr	Franse faience
bg	blauwgrijs aardewerk	sp	Spaans tinglazuuraardewerk
jy	jydepot' aardewerk (Denemarken)	p	Aziatisch porselein
kp	kogelpotaardewerk	ep	Europees porselein
g	grijs aardewerk	iw	industrieel wit aardewerk
r	rood aardewerk	ir	industrieel rood aardewerk
w	wit aardewerk	iz	industrieel zwart aardewerk
wfr	wit Frans aardewerk	s3	steengoed 3 (industrieel)
ha	'hafner waar' (Nederrijns wit aardewerk)	gl	glas

Tabel 2 Codering van hoofdvormen van keramiek en glas volgens het Classificatiesysteem

code	hoofdvorm	code	hoofdvorm	code	hoofdvorm	code	hoofdvorm
bak	bakpan	kan	kan	oli	olielamp	str	strijkglas
bee	beeld	kap	kachelpan	pis	pispot	tes	(vuur-)test
bek	beker	kar	karaf	plo	plooischotel	the	theepot
ber	berkemeier	kdl	kandelaar	pot	pot	ton	tonpot
bla	blaker	kel	kelkglas	roe	roemer	uri	urineglas
blo	bloempot	kmf	komfoor	sch	schaal	vaa	vaas
bok	bokaal	kni	knikker	sdg	schertsdrinkgerei	vel	veldfles
bor	bord	kog	kogelpot	sme	smeltkroes	ver	vergiet
bri	brilleglas	kom	kom	sne	snelle	vet	vetvanger
dek	deksel	kop	kop	soi	strooier	vog	vogeldrinkbak
dri	drinkschaal	lam	lampeglas	spa	spaarpot	vor	vorm
dsc	druipschaal (kandelaar)	lav	lavabo	spb	schepbeker	vst	vuurstolp
fle	fles	lek	lekschaal	spi	spinsteen	wyw	wijwaterbakje
flu	fluitglas	lep	lepel	stk	steelkom	zal	zalfpot
gat	gatenpot	mai	maigelein	stp	stop	zou	zoutvat
gra	grape	min	miniatuur				

Tabel 3 Concordantielijst van Vondstnummers en Spoorcodes

15LANVnr	Spoorcode	15LANVnr	Spoorcode	15LANVnr	Spoorcode	15LANVnr	Spoorcode
1	514A	30	312B	57	X	81	407H
2	508C	31	411E	58	X	82	413A
3	511B/12	32	X	59	X	83	409B
4	x	33	509B	60A	104R/6	84	308F
5	511A	34	509B	60B	312A	86	308G
6	510A/11	35	104B	61	102D	87	407H
7	509B	36	408D	62	104B	88	308E
8	509B	37	104B	63	103M	89	307F
9	509D/10	38	102D	64	106U	90	310E/11
10	508D	39	104B	65	104R/6	91	307F
11	312C	40	104B	66	102D	92	407B
12	307o	41	104B	67A	106U	93	307F
13	310H	42	408B	67B	102D	94	407B
14	307N	43	102D	68A	106U	95	407B
15	x	44	104B	68B	106U	96	407B
16	307o	45	101B	69	103M	97	x
17	508E	46	101A	70	101A	98	409D
18	507C	47	408A	71	101B	99	409D
19	508C	48	408C	72	412D/13	100	409C
20	508B	49	411H/12	73	310D/11	101	409D
21	307R	50	311A	74	411C	102	409C
22	307o	51	310F	75	409C	103	307J
24	X	52	310G/11	76	309D	104	307E
25	509B	53	408A	77	310E/11	105	307F
26	509B	54	x	78	308F	106	409C
28	411E	55	409G	79	308G	107	307L
29	309E	56	409F	80	308G	108	307M

Vervolg tabel 3

15LANVnr	Spoorcode
109	307M
110	307J
111	104B
112	104B
113	307A
114	307G
115	307A
116	307A
117	x
118	307M
120	307K
120	407H
121	106xE
122	407H
123	407H
124	106xJ
125	106xE
126	106S-c
127	106S-b
128	106xE
129	106xM
130	106T
131	106xE
132	106xL
133	x
134	106T
135	106T
136	106T
137	106T
138	106S-c ca
139	106xG
140	106xJ
141	307D
142	106S-b
143	106S-cca
144	106S-b
145	106S-b
146	x
147	106S-a
148	106S-c ca
149	106S-a
150	106S-a
151	106S-a
152	106S-a
153	307M
154	102B

15LANVnr	Spoorcode
155	101AB
156	106S-a
157	106S-a
158	106S-b
159	101AB
160	106S-b
161	106xG
162	106xE
163	106S-b
164	105xi
165	104Q
166	104Q
167	106xG
168	104Q
169	X
170	106S-b
171	307D
172	104Q
173	104Q
174	104Q
175	104Q
179	106xL
180	106xi
181	307D
182	102B
183	407H
184	105Q
185	307D
186	x
187	105Q
188	105Q
189	106S-a
190	105Q
191	105Q
192	105Q
193	101AB
194	407F
195	407E
196	409A
197	307A
198	413B
199	412B
200	413B
201	308C
203	106xD
204	106A

15LANVnr	Spoorcode
205	106xC
206	106B
207	106i
208	413B
209	409A
210	106E ca
211	102D ca
212	x
213	106o
214	106o
215	106P
216	106K
217	106o
218	106E
219	407A ca
220	106A
221	106i
222A	105xG
222B	105xG
223	105xG ca
224	106D
225	106i
226	105C
227	106B
228	105xC
229	105C
230	105C
231	407A ca
232	407A ca
233	x
234	105C
235	105C
236	413A
237	105C
238	105C
239	105D
240	105xF
241	105D
242	105xD
243	105xA
244	105F
245	609M
246	105A
247	x
248	105A
249	105D

15LANVnr	Spoorcode
250	105xA
251	105D
252	105D
253	104A
254	104C
255	104A
256	x
257	104A
258	104A
259	609R
260	104A
261	104A
262	104E
263	103H
264	x
265	102D ca
266	103E
267	103K
268	103F
269	106H
270	102B
271	104A
272	105A
273	105A
274	104P/5
275	105B
276	106M
277	101AB
278	102B
279	102B
280	x
281	101AB
282	105B
283	104A
284	102B
285	102B
286	104A
287	101AB
288	102B
289	102B
290	101AB
291	102B
292	104A
293	104E
294	102A
295	104E

Vervolg tabel 3

15LANVnr	Spoorcode	15LANVnr	Spoorcode	15LANVnr	Spoorcode	15LANVnr	Spoorcode
296	101AB	341	x	387	206P/6x	510	707E
297	102B	342	206xF	389	202D	511	705A/6
298	102A	343	203K/6	390	609A/10	512	703A/5
300	102B	343B	205D/6x	391	607K	513	703A/5
301	102A	344	203K/6	392	609C/10	514	703A/5
302	102A	345	203K/6	393	607M	800	809G
303	104M	346	206xG	394	609A/10	801	x
304	106M	347	202E	395	609A/10	802	811E/12
305	103E	348	205B	396	202C	803	810i/11
306	102A	349	202E	397	205A/6	804	810L/12
307	101AB	350	x	398	206xC	805	810L/12
308	102C	351	x	399	206xB	806	809N
309	103D	352	202E	401	206A	807	809Q
310	101AB	353	101B	402	607J	808	811C/12
311	104C-a	354	205B	403	203A	809	x
312	x	355	205B	404	204A/5	810	811C/12
313	103E	356	x	405	204C/5	811	809o
314	106xN	357	607H/8	406	204D/5	812	809o
315	103J	358	206F	407	204E/5	813	x
316	105A	359	106L-a	408	206M	814	811D/12
317	105A	360	206A	409	206M	815	x
318	105A	361	607N-bc	410	206L	816	810J/11
319	x	363	106L-a	411	206B	817	809o
320	409A	364	206F	412	206H/6x	818	809P
321	607o	365	206F	450	206N	819	810K/11
322	608C	366	607N-bb	451	202A	820	807G
323	609E	367A	203H/5	452	206L	821	807G
324	609i	367B	203H/5	453	206M	822	x
325	609P	368	203H/5	454	206M	850	809i/10
326	609D	369	203G/5	455	206M	851	809E
327	609D	370	203G/5	456	203C	852	807D
328	607o	371	202E	457	203C	853	808E
329	611D	372	106L-b	458	202B	854	808E
330	206F	373	x	459	202B	855	809M
331	609o	374	106L-b	460	x	856	807E
332	x	375	203F/5	461	101A	857	807E
333	607N	376	202E	462	202C	858	807B
333A	607N-a	377	206P/6x	500	707H/8	859	807F
333B	607N-b	378	202E	501	707F/8	860	807F
333C	607N-c	379	206F	502	707A	861	807E
334	609o	380	202E	503	x	862	807E
335	607N-c	381	202E	504	705B/6	863	809H
336	x	382	202D	505	705B/6	864	101B
337	106H	383	x	506	707F/8	865	807A
338	608E	384	203F/5	507	709A	866	805E/6
339	608D	385	202D	508	707D	867	807A
340	609Q/10	386	101AB	509	707E	868	809i/10

Vervolg tabel 3

15LANVnr	Spoorcode	15LANVnr	Spoorcode
869	x	881	x
870	807A	882	804E
871	x	883	804E
872	807A	884	803A
873	809J/12	885	804A
874	804A	886	804D
875	808B	887	803D
876	807A	888	806A
877	805D	889	x
878	805B	891	803A
879	805D	893	804A
880	804C/5		

Tabel 4 Vondstenlijst van opgraving Langestraat 2015

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
101A	onderste overstromingsdek: bruingrijze klei s1080 V46	46	1 wfr pi-; 2bfr 1 tuit en 3 wfr wm- Andenne; 10x BOT	12
101A	onderste overstromingsdek: bruingrijze klei s1110A V70	70	15x BOT	
101A	onderste overstromingsdek: bruingrijze klei s5060 V461	461	3 wfr pi-; 3 wfr wm- (1x radstempel); 1 rfr en 2 wfr kp-kog; 35x BOT	12
101B	bovenste overstromingsdek: bruingrijze klei s1071 V45	45	3wfr pi- bruine/oker beschildering, 1 oorfr pi; 1rfr en 3wfr wm- Andenne	12
101B	bovenste overstromingsdek: bruingrijze klei s1109 V71	71	1 wfr pi-; 1 wfr bg- Paffrath	11/12
101B	bovenste overstromingsdek: bruingrijze klei s3508 V353	353	2 wfr wm- Andenne wit baksel en loodglazuur; 1 fr bg- Paffrath; 1 fr kp-	12
101B	bovenste overstromingsdek: bruingrijze klei s8056A V864	864	1rfr pi-pot-(2) met bandoor	12
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s1233 V155	155	1 bfr en 2 wfr pi-; 1 rfr en 2 wfr wm- Andenne; kokkels; 7x BOT	12
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s1233 V159	159	1 wfr kp-; 4x BOT	
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s1233 V193	193	1 rfr kp-kog-2	
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s2123 V277	277	5 wfr pi-; 2 wfr wm-; 9x BOT	12
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s2123 V281	281	1 wfr bg- Paffrath; 2 rfr met oor en 2 tuiten en 12 wfr en 1 oor pi-; 1 wfr wm- loodglazuur; 26+27x BOT	12
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s2123 V287	287	7 wfr pi-; 1 rfr kp-kog-6; 3x BOT	
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s2123 V290	290	4 wfr pi-; 1 rfr wm-; 4 wfr kp- (waarvan 1x borstelstreek); 3+2x BOT	12B

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s2123 V296	296	6 wfr pi-; 1x BOT	
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s2123 V307	307	1 wfr pi-; 1 wfr bg- Paffrath; 1x BOT	11/12
101AB	overstromingsdek: lichtbruine klei (101A-101B één laag) s2123 V310	310	2 wfr pi-; 1 rfr bg- Paffrath; 1x BOT	11/12
101AB	ca 101AB: overstromings-dek: lichtbruine klei met veenbrokjes (101A-101B één laag) s4516 V386	386	2 rfr en 1 bfr en 27 wfr pi-; 3 wfr wm- Andenne (1x radstempel); 1 rfr kp-kog-1 grof baksel; 1 wfr s1-kan-? Siegburg (vervuiling); 1 kiezel; 11x bot	12
102A	kleiterp' kluiten grijze klei s2142 M294 pollenmonster	294	pollenmonster tbv herkomst van plaggen gedeselecteerd	
102A	kleiterp' kluiten grijze klei s2142 V298	298	AMS/C-14 monster: gedeselecteerd	
102A	kleiterp' kluiten grijze klei s2142 V301	301	1 rfr en 2 wfr wm- Andenne	12
102A	kleiterp' kluiten grijze klei s2142 V302	302	Pollenmonster tbv herkomst van plaggen (gedeselecteerd)	
102A	kleiterp' kluiten grijze klei s2142 V306	306	2 wfr pi-; 1bfr s5-	13/14a
102B	ophoging div bruine klei en zand s1201 V154	154	1 rfr en 1 bfr en 2 wfr wm- Andenne; 1 wfr s1-kan- Siegburg; 1x BOT	13d/14A
102B	ophoging div bruine klei en zand s1201 V182	182	1 bfr s5-	13/14a
102B	ophoging donkerbruine zan-dige klei s2129 V270	270	1 rfr kp-bak-? met korte holle steel; 1 rfr r-bak-? met korte holle steel	13d/14a
102B	ophoging div bruine klei en zand s2127 V278	278	1 bfr bg- Elmpt; 1 wfr en 1 bfr pi-; 1 rfr wm-? (rood baksel), 1 wfr wm-; 2 wfr kp-; 1x BOT	
102B	ophoging donkerbruine zan-dige klei s2129 V279	279	5 wfr pi-; 3 wfr wm- Andenne (2x rood en 1x wit baksel); 1 rfr kp-kog-6, 1rfr en 8 wfr kp-; 8+9x BOT, 9x hoornpitten	
102B	ophoging donkerbruine zan-dige klei. s2138 V284	284	1 wfr kp-kog-? borstelstreek; 1x sintel, 1x botje	
102B	ophoging donkerbruine zan-dige klei. s2138 V285	285	1 wfr pi-; 1 wfr kp-; LEER: 2 fragmenten leren zwaardschede 4,5 cm breed, fragm spitse zool	
102B	ophoging div bruine klei en zand s2140 V288	288	2 rfr en 9 wfr pi-; 2 wfr wm- Andenne; 1 rfr en 4 wfr bg- Paffrath; 1 rfr kp-kog-?; 8x BOT	
102B	ophoging div bruine klei en zand s2508 V289	289	3 wfr pi-; 1 rfr ND en 1 oor en 4 wfr wm- Andenne; 9x BOT	
102B	ophoging div bruine klei en zand s2508 V291	291	2bfr en 2 rfr en 3 oren en 3 wfr pi-; 5 bfr en 6 wfr wm- Andenne; 1 wfr kp-; 1x BOT	
102B	ophoging div bruine klei en zand s2126 V297	297	1 wfr en 1bfr pi-; 1 rfr en 2wfr wm- Andenne	
102B	ophoging div bruine klei en zand s2516 V300	300	18 wfr pi-; 4 wfr wm- Andenne; 2 wfr bg- Paffrath; 1 rfr en 3 wfr kp-, 1 natuurstenen kie-zel; 17x bot	
102C	Z-N gerichte sloot (s2147); tegen de westkant een vlechtwerkmat (s2150). M308 C-14 monster	308	C-14 monster vlechtwerk gedeselecteerd	
102D	ophoging achtererf grijze en bruine klei. S1061 V38	38	1 wfr wm- Andenne; 1 wfr s1-kan- Siegburg; 1 wfr kp-	13d/14A
102D	ophoging achtererf grijze en bruine klei. s1077 V43	43	1 wfr pi-; 3 wfr wm- Andenne; 1 wfr bg-; 2 fragmenten baksteen; 1 kiezel; 1 botje	
102D	ophoging achtererf grijze en bruine klei. S1105 V61	61	1 wfr pi-; 1 wfr bg- Paffrath	

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
102D	ophoging achtererf grijze en bruine klei. s1105 V66	66	1 rfr bg-kog-? oor/randfragment met geknepen vingerindrukken	
102D	ophoging achtererf grijze en bruine klei. s1105 V67B	67B	1 wfr kp-; 1 baksteenfragment ..x14,5x7,5 cm	
102D ca	ophoging achtererf grijze en bruine klei. Circa (aanleg vlak) V211	211	2 wfr pi-; 1 wfr wm- Andenne; 1 bfr en 1 wfr s4-kan-? Siegburg; 1 rfr s2-bek-Langerwehe; 1 rfr en 3 wfr kp- (o.a. borstelstreek); 1 rfr ND en 2 wfr rood spaarzaam glazuur; 1 wetsteen; 2 fragm daktegel 1,4 cm dik; 1 fragm lei; 10x BOT	13d/14a
102D ca	ophoging achtererf grijze en bruine klei. Circa (aanleg vlak) V265	265	22 wfr kp-kog-? borstelstreek	
103D	rechthoekige kuil met mossel-schelpen (s2149), V309.	309	1 bfr kalkstenen vijzel; 1x BOT	
103E	grote kuil met grijze klei in ZW-hoek van opgraving s2118 V266.	266	1 wfr kp-kog-? met zwaluwnest-oor grof baksel (15LAN266A) [inheems romeins??]	
103E	grote kuil met grijze klei in ZW-hoek van opgraving. s2157 V305.	305	1 wfr wm- Andenne; 1 rfr en 2 wfr pi-; 2 wfr grijs	
103E	grote kuil met grijze klei in ZW-hoek van opgraving. s2156 V313.	313	4 wfr pi-, 1x bot	
103F	kuil met donkerbruine humeuze vulling. s2116 V268.	268	2 wfr pi-; 1 wfr wm- Andenne; 1 rfr kp-kog-1; 3x 3x BOT	
103H	runkuil, diepe rechte ingraving met vlechtwerk langs de wand. s2109 V263.	263	1 wfr pi-; 1 wfr wm- Andenne (rood baksel met glazuur), 1 rfr kp-kog-1, 21 wfr kp-kog-? met borstelstreek; leervondsten; 21x BOT; archeozoölogie zie bijlage 6	
103J	kuil met as. s2114 V315.	315	1 wfr pi-	
103K	kuil met as en schelpgruis. S2111 V267.	267	1 wfr pi-; 1 wfr wm-	
103M/5	mestkuil. S1099 V63.	63	baksteenfragment rood/oranje 6 cm dik	
103M//5	mestkuil. S1099 V69 (14de eeuw).	69	1bfr 1oor en 6wfr steengoed onbekend; 2wfr rood slibdec; 1 fr daktegel met loodglaz 1,5 cm; 4x bot, 1x hoornpit (zie bijlage 5)	14
104A	ophoging donkerbruin zand en klei. S2504 V253	253	1 rfr en 3 wfr wm- Andenne; 2 wfr s4-; 1 wfr s2-kan- Langerwehe radstempel; 1 rfr r-bak-33, 2 bfr r-bak-?	14A
104A	ophoging donkerbruin zand en klei. S2506 V255 V257	255	benen kam uit lang pijpbeen gezaagd met ophang-gaatje 14 x 4 cm (15LAN255A)	
104A	ophoging donkerbruin zand en klei s2505 V257	257	1 bfr kp- hoge standring; 1 rfr kp- borstelstreek	
104A	ophoging donkerbruin zand en klei. S2504 V258	258	1 rfr en 4 wfr pi-; 1 rfr ND en 1 bfr en 8 wfr wm- Andenne; 2 wfr en 1 rfr s5-; 1wfr s4-; 1 rfr en 2 wfr kp- borstelstreek; 1x BOT; LEER: 2 fragm zwaardschede en 1 zoolfragm	(14A)
104A	ophoging donkerbruin zand en klei. S2506 V260	260	1 bfr en 1 rfr en 4 wfr pi-; 1 wfr en 1 oor wm- Andenne; 1 wfr kp- grof baksel; 1 rfr grijs; 1 rfr rood; 1 baksteenfragm; 1 kiezel, 1 fr tufsteen	
104A	ophoging donkerbruin zand en klei. V261	261	1 natuurstenen slijpsteen	
104A	ophoging donkerbruin zand en donkerbruine klei. S2131 V271	271	1 oor wm- Andenne	
104A	ophoging donkerbruin zand en donkerbruine klei. S2136 V283	283	leer; 1 wfr pi-; 1 wfr s4-kan-?; 1 rfr kp-kog-11 borstelstreek, 3 wfr kp-; 1 ijzeren nagel; 6x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	13d/14a
104A	ophoging donkerbruin zand en donkerbruine klei. S2137 V286	286	3 wfr en 1 oor pi-; 1 wfr wm- Andenne (rood baksel); 4wfr kp-; 1x bot	
104A	ophoging donkergrijze en grijze klei. s2139 V292	292	1 bfr pi-	

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
104B	ophoging donkerbruin zand en donkerbruine klei. S1060 V35	35	1 rfr bg- Paffrath; 1 wfr mw-; 2 bfr en 2 wfr s2-kan-? Langerwehe; 1 rfr en 1 wfr s1-Siegburg; 1 wfr s4-; 1 wfr s5-; 1 wfr kp-; 1 wfr g-; 18 wfr rood (1x slibboogjes), 1 rfr r-bak-11 golfrand; 1bfr r-gra-?; 1 fragm daktegel 1,5 cm dik; 2x BOT	14bc
104B	ophoging donkerbruin zand en klei. S1059 V37	37	1w pi-; 1bfr en 2 bfr s2-kan Langerwehe (paarse engobe radstempel op rand) 13d/14A, 4 wfr r- spaarzaam loodglaz	14A
104B	ophoging donkerbruin zand en donkerbruine klei. S1064 V39	39	1wfr pi- oker beschildering, 1wfr s1-kan-15/23 Siegburg, 3wfr kp-, 1w en 1r r- spaarzaam loodglaz	14ac
104B	ophoging donkergrijze en grijze klei. S1068 V40	40	1wfr pi- (grijs baksel beige 'blos'), 1wfr kp-; 1x bot	
104B	ophoging kluiten donkergrijze en grijze klei. S1065 V41	41	2wfr wm- Andenne; 3wfr kp- borstelstreek; 2fr natuursteen, 1x bot	
104B	ophoging donkergrijze en grijze klei. s1075 V44	44	4 wfr wm- Andenne	14
104B	ophoging donkerbruin zand en klei. S1104 V62	62	2 wfr bg- Elmpt; 3bfr s4-kan, 1fr s1-kan, 1wfr rood spaarzaam glazuur; 1 fragm baksteen dik 6,5 cm; leisteen; 2x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	14A
104B	ophoging donkergrijze en grijze klei. S1199 V111	111	1 rfr grijs	14
104B	ophoging donkergrijze en grijze klei. s1198 V112	112	1 wfr s1- Siegburg; 1 rfr r-bak-2	14
104C	Gebouw 2: Z-N gerichte palenrij aan westkant: paal S2507 M154 dendro	254	Dendro: geen resultaat (eik 49 ringen)	
104C-a	Gebouw 2: Z-N gerichte palenrij aan westkant: paal s2515 M311 dendro	311	(met spinthout) Dendro: eik 1307-1339 veldatum 1339	(1339)
104E	Gebouw 2: Z-N gerichte palenrij aan oostkant: s2110 paal M262 dendro	262	Dendro: geen resultaat	
104E	Gebouw 2: Z-N gerichte palenrij aan oostkant: paal s2143 insteek V293	293	2 bfr en 10 wfr pi-; 2 wfr wm- Andenne; 1 rfr bg-kog-2 Paffrath; 1x BOT	
104E	Gebouw 2: Z-N gerichte palenrij aan oostkant: zware paal hergebruikt s2145 M295 dendro	295	Dendro: eik 1268-1310 veldatum 1330 +/- 10	(1330 +/- 10)
104M	NZ lopende goot of geul, gevuld met grijs zand s2148 demping V303.	303	1 wfr pi-; 1 rfr en 5 wfr wm- Andenne; 1 rfr en 8 wfr kp-; 2 wfr rood spaarzaam glazuur; 5x BOT	
104P/5	runkuil met vlechtwerkwand en rode run, bovenin schelp-mortel. S2121 M274 archeo-botanie.	274	zie bijlage 4	
104Q	diepe waterput nog 3 tonnen op elkaar s1236. Insteek V168.	168	V168 insteek: 1 wfr s2-kan- radstempel	
104Q	diepe waterput nog 3 tonnen op elkaar s1236 duigen bovenste ton M172 dendro	172	9 duigen bemonsterd, dendro geen resultaat	
104Q	diepe waterput s1236 duigen middelste ton M173 dendro	173	Dendro-resultaat 4 eiken duigen: 1225-1275 veldatum circa/na 1295 Harburg; 1233-1300 veldatum circa/na 1320 Harburg; 1226-1275 veldatum circa/na 1295; 1222-1300 veldatum circa/na 1320 Harburg	(na 1320)
104Q	diepe waterput s1236 duigen onderste ton M174 dendro	174	Dendro 3 (?) monsters eik: 1141-1256 veldatum circa/na 1276 Danzig; 1096-1267 veldatum circa/na 1287 Danzig; 1169-1263 veldatum circa/na 1283 Danzig	(ca/na 1287)
104Q	diepe waterput s1236; V175 run bodemlaag V175	175	2 rfr kp-kog-2 borstelstreekdec; 3x BOT	
104Q	diepe waterput s1236 demping met run V165 middelste en onderste ton	165	leersnippers leertouwer en schoenmaker; 1 rfr en 1 wfr s4-; 1 wfr kp- borstelstreek; 1 rfr grijs met sgraffito slingerpatroon, 1 wfr grijs; 4 wfr rood; 1 fragm lei; fragm baksteen beroet	14A

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
104Q	diepe waterput s1236 demping met run V166 middelste en onderste ton	166	leersnippers leertouwer en schoenmaker; 1 bfr pi-; 1 wfr s1- Siegburg; 1 rfr kp-kog-5 borstelstreek, 12 wfr kp-; 1 wfr grijs met sgraffito slingerpatroon; vis (o.a. kabeljauw); 15x Bot archeozoölogie zie bijlage 6; 1x hoornpit (zie bijlage 5)	14A
104Q	diepe waterput s1236 demping met run middelste en onderste ton M165 archeobotanie	165	zie bijlage 4	
104Q	diepe waterput s1236 demping met run middelste en onderste ton M166 archeobotanie	166	zie bijlage 4	
104R/6	paalkuil met houten paal. S1101. M65 dendro	65	Dendro: geen resultaat (eik 20 ringen, te weinig)	
104R/6	paalkuil met houten paal. S1101 V60 insteek	60A	1 wfr s2-kan-? Langerwehe paarse engobe; 1 wfr kp- borstelstreek; 4xBOT, 1x hoornpit (zie bijlage 5)	14
105A	ophoging donkerbruine klei met baksteenpuin. s2134 V246	246	1 gave g-spi-3 (15LAN246A: diam 3,2 en H 1,8 cm)	(14A)
105A	ophoging donkerbruine klei met baksteenpuin. S2134 V248	248	1 gave g-spi-3 (15LAN248B: afgerond biconisch, h 2,4 diam 4 cm); 1 gave g-spi-3 (15LAN248A: h 2 diam 3,2 cm); 1 rfr en 1 bfr en 2 wfr bg- Elmpt; 2 rfr (rechte rand) en 1 bfr en 3 wfr s4- Siegburg; 3 wfr s2-kan-? Langerwehe (1x paarse engobe); 1 rfr kp-kog-6, 1 wfr kp-kom (6 grote fragmenten, met S-vormig uitgebogen hals/rand); 1 wfr grijs; 3 rfr r-gra-126, 1 wfr r-vst-? (dikwandig, ongeglazuurd, inw beroet), 11 fr rood	14A
105A	ophoging donkerbruine klei met baksteenpuin. s2134 V272	272	1 bfr pi-; 1 rfr s8- (rechte rand Siegburg s1 met groene loodglazuur); 1 fr r-kan-? spaarzaam loodglazuur	14A
105A	ophoging donkerbruine klei met baksteenpuin. s2134 V273	273	1 rfr kp-kog-11 borstelstreek	14A
105A	ophoging donkerbruine klei met baksteenpuin. s2162 V316	316	1 oor s5-	13/14a
105A	ophoging donkerbruine klei met baksteenpuin. s2165 V317	317	1 bfr s5-	13/14a
105A	ophoging donkerbruine klei met baksteenpuin. s2165 V318	318	2 wfr mw- Andenne; 1 rfr r-bak-32, 1 wfr rood	14A
105B	ophoging grijze klei. S2135 V275	275	4 wfr wm- Andenne; 1 bfr s5-; 1 bfr s2-kan-? Langerwehe paarse engobe; 1 wfr s1-Siegburg; 5 wfr kp- borstelstreek; 1 wfr rood; 6x BOT; leer afsnijdsel	14
105B	ophoging grijze klei. S2135 V282	282	1 wfr s2-kan-? Langerwehe paarse engobe; 1 wfr bg-	14
105C	Gebouw 3 westwand: reeks onderste wandplanken op hun zijkant. s2061. Uit insteek V226	226	houten reken-/speelschijfje	
105C	Gebouw 3 westwand: reeks onderste wandplanken op hun zijkant. S2063. Uit insteek V229	229	1 rfr kp-; 1oor en 2 wfr rood; 2 ijzerfragmenten, 1 kiezel	
105C	Gebouw 3 westwand: onderste wandplanken op hun zijkant. S2064. Uit insteek V230	230	2 wfr rood	
105C	Gebouw 3 westwand: onderste wandplanken op hun zijkant. S2061. Uit insteek V234	234	1 wfr wm- geel; 1 rfr s1-kan-8, 4 rfr ND en 1 oor en 1 bfr en 5wfr s1- Siegburg; 4 wfr s2-Langerwehe (2x paarse engobe); 1 bfr en 12 wfr grijs; 2 rfr r-bak-(32?), 1 rfr r-kop-(24?) met golfrand, 6 wfr rood; deel van slijpsteen, 2 natuursteenfragm	14bc

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
105C	Gebouw 3 westwand: reeks onderste wandplanken op hun zijkant. S2061 Uit insteek V235	235	1 wfr bg-; 1 rfr s1-kan-14, 1 wfr s1-kan-(15/23), 1rfr ND en 1 bfr en 15 wfr s1- Siegburg; 5 wfr s2- Langerwehe (2x paarse engobe); 1 rfr g-pot-5, 3 wfr grijs, leisteen en vuursteen-brok	14bc
105C	Gebouw 3 westwand onderste wandplanken op hun zijkant. s2061 Uit insteek V237	237	1 bfr en 1 wfr s4-kan-?; 1 bfr s2-kan-? grote kan Langerwehe; oor van g-vst met geknepen oor, 1 wfr grijs; 2 wfr rood spaarzaam loodglaz	14bc
105C	Gebouw 3 westwand onderste wandplanken op hun zijkant. S2064. Uit insteek V238.	238	ijzeren beitel/drevel (?) 15 cm lang	
105D	Gebouw 3 westwand ingeheide palen: s2079 vierkante paal aangepunt 12x10 cm M239 dendro	239	Dendro: eik 1247-1309 veldatum 1309 met wankant	(1309)
105D	Gebouw 3 westwand ingeheide palen: s2084 paal M241 dendro	241	Dendro: eik 1243-1314, veldatum 1314 met wankant	(1314)
105D	Gebouw 3 westwand ingeheide palen: s2088A M249 dendro	249	Dendro: eik 1254-1299 veldatum circa/na 1319	(na 1319)
105D	Gebouw 3 westwand ingeheide palen: paal s2094 M252 dendro	251	(met spinthout) Dendro: geen resultaat	
105D	Gebouw 3 westwand ingeheide palen: s2089 M252 dendro	252	(met spinthout) Dendro: geen resultaat	
105F	Gebouw 3 oostwand: palen. S2085 zware paal, insteek s2085 V244.	244	1 rfr kp-kog-5 en 2 wfr borstelstreek; 1 wfr grijs; 10x BOT	
105Q	grote ronde of ovale (afval) kuil vol run en leersnippers. S1502 V184	184	6 baksteenfragmenten 6,5 cm dik, 1 daktegelfragment 1,8 dik; gesinterde brokken baksteen (uit oven?); 1 rfr bg-kan-?; 10x BOT, 3x hoornpit (zie bijlage 5)	(14bc)
105Q	grote ronde of ovale (afval) kuil vol run en leersnippers. S1239 V187	187	1 wfr wm- Andenne; 3 wfr bg-; 2 wfr en 1 bfr s1- Siegburg; 1 rfr r-gra-20, 1 bfr r-gra-?, 1 rfr ND en 2 wfr rood spaarzaam glazuur; 1x spielood?, 1 frag roodzandsteen hoekstuk; 4x BOT	14B
105Q	grote ronde of ovale (afval) kuil vol run en leersnippers. s1239 V188	188	leersnippers van leertouwer en schoenmaker; 1 wfr bg-; 5 wfr s2- Langerwehe; 1 rfr r-bak-33, 1 bfr r-gra-?, 3 rfr ND en 1 oor en 18 wfr rood spaarzaam glazuur; 1 bfr sp-bor-? Spaanse lusterwaar	14bc
105Q	grote ronde of ovale (afval) kuil vol run en leersnippers. S1502 V190	190	1 rfr en 4 wfr pi-; 1 bfr, 1 oor en 11 wfr wm- Andenne; 1rfr bg-kog-2 Paffrath; 5fr s2-kan Langerwehe; 1 compl s2-kan-23 (15LAN190A: h 17,0 en b 10,0 cm, grijs steengoed, paarsbruine engobe, smalle golvende standring, vert lintoor, Langerwehe); 1bfr en 4 wfr s5-; 1 rfr kp-bak-2 met holle steel, 2 rfr kp-kog-1 (geen borstelstreek), 2rfr kp-kog-6, 1rfr kp-kog-11; 2x natuursteen; 14x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	14bc
105Q	grote ronde of ovale (afval) kuil vol run en leersnippers. S1502 V191	191	1 bfr pi-; 1 prof kp-kog-6 (15LAN191A: h 22 en diam 24 cm, donkergrijs baksel met lichtgrijs buitenlaagje inw en uitw, gladgeveegd oppervlak, wit/grijs aankoeksel binnenzijde (kalk of as), roetaanslag op buitenzijde rand, groot deel rand ontbreekt), 1 rfr kp-kog-1, 2rfr kp-kog-6, 1rfr kp-bak-2 met holle steel; 2x BOT	
105Q	grote ronde of ovale (afval) kuil vol run en leersnippers. S1502 V192	192	leervondsten lap kalfsleer met opspan-gat	
105xA	Gebouw 3 westwand: zware paal, met houten plank als poer S2087 M243 dendro poerplank	243	V243 dendro eiken poerplank geen resultaat, 34 ringen (te weinig)	
105xA	Gebouw 3 westwand: zware paal, met houten plank als poer. S2087 M250 dendro paal	250	(met spinthout) Dendro: eik geen resultaat, 53 ringen	

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
105xC	Gebouw 3 westwand: bakstenen poer. S2068. Insteek V228	228	1 wfr kp- borstelstreek; 1 wfr wm- Andenne rood baksel	
105xD	Gebouw 3 westwand: houten poer. S2069. M242 dendro	242	dendro gedeselecteerd betreft ws hergebruikt hout	
105xF	rest vierkant bakstenen platform s2056A. Schervenplek eronder V240	240	1 prof s2-kan-23 Langerwehe paarse engobe (kraagrand, vert lintoor); 1 rfr kp-kog-(4?) borstelstreek, 4x bot	14
105xG	twee kalkkuilen door elkaar met vlasbekleding wand en bodem. s2056B. M222A archeobotanie	222A	zie bijlage 4	
105xG	twee kalkkuilen door elkaar met vlasbekleding wand en bodem. s2056B V222	222B	1 wfr wm- Andenne rood baksel	
105xG ca	twee kalkkuilen door elkaar met vlasbekleding wand en bodem. s2056B V223 ernaast	223	(15LAN233A:) plat werktuig van deel pijpbeen gezaagd met gekartelde uiteinden en ophanggaatje met ruitvormige ingekraste versiering, 10 x 3 cm	
105xi	kleine kuil vol run en leerresten. S1501 V164	164	leersnippers leertouwer en schoenmaker; 1 wfr s2-kan-? Langerwehe paarse engobe; 3 wfr rood spaarzaam loodglazuur	14
106A	Gebouw 4 baksteenbouw: steens fundering van OW muur voorzijde tussenvertrek s2065. Insteek V204	204	2 wfr wm- Andenne; 3 wfr kp- (1x borstelstreek); 1 wfr rood; 20x BOT	
106A	Gebouw 4 baksteenbouw: steens fundering OW muur voorzijde tussenvertrek s2065. Insteek V220	220	1 wfr kp-; 1bfr r-bak-?	
106B	Gebouw 4 baksteenbouw: puinresten gangmuur en achterkant middenvertrek. s2042. V206	206	1 bfr g-pot-? met 4 lobvoeten, inwendig asaanslag aspot	
106B	Gebouw 4 baksteenbouw: puinresten gangmuur en achterkant middenvertrek s2043. V227	227	1 rfr g-vst met ingekraste versiering; 1 rfr r-pot-? aspot groenige glazuur hoogversierd	14
106D	Gebouw 4 baksteenbouw: puinspoor oostelijke zijmuur. S2501 V224	224	1 wfr s1- Siegburg, 1 wfr s2-kan-? Langerwehe paarse engobe; 1 wfr rood; fragmenten van daktegels	14
106E	Gebouw 4 baksteenbouw: in voorhuis rest bakstenen platform. S2046. Uit puinspoor V218.	218	1 rfr kp-kog-11, 2 wfr kp-; 1 nok van r-vst-? loodglazuur; 5x bot	14
106E ca	Gebouw 4 baksteenbouw: in voorhuis rest bakstenen platform. S2046. Uit verstoring V218.	210	2 wfr wm-? Andenne	
106H	zware vierkante eiken paal. S2107 V269 insteek	269	3 wfr pi-; 1 rfr kp-kog-1, 1wfr kp-	
106H	zware vierkante eiken paal. S2107 M337 dendro	337	Dendro: eik 1234-1354 veldatum 1382 +/- 10	(1382 +/- 10)
106i	deel van ronde 'kuipfundering' s2040. Uit sloopspoor V207	207	5 fr daktegel 1,5 cm dik met loodglazuur 1/3 deel	
106i	deel van ronde 'kuipfundering' s2040. Uit sloopspoor V221	221	1 bfr r-bak-? wijd model; 15 fragmenten daktegel 1,6 cm dik gesinterd	14

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
106i	deel van ronde 'kuipfundering s2040. Uit sloopspoor V225	225	1 rfr met oor en 1 wfr s1- Siegburg; 2 bfr s2- Langerwehe; 1 wfr kp- borstelstreek; 1 wfr grijs; 1 brok natuursteen (maalsteen van tuf?)	14
106K	kalkplek in middenvertrek S2053 V216	216	1 bfr pi-; 1 rfr g-pot-4 (32 fragm); 3x BOT	14
106L-a	ronde beerput: s4016 beerput 8; laag zwarte rulle beer V372	372	1prof s2-spb-4 15-16a Aken/Raeren (15LAN372A: diam 10,5 h 10 cm bruin zoutglazuur vert linoor mist groot deel rand en wand), 1rfr en 1bfr en 10 wfr s2- Aken/Raeren 15de; 1rfr r-bak-1, 1rfr r-gra-6 fijne draairibbels, 1rfr r-gra-7, 1rfr r-pis-1, 1fr r-vst-; 1fr baksteen ..x10x4,5 glazuur/brandsporen; 1x hoornpit zie bijlage 5	14d-15B
106L-a	ronde beerput: s4016 beerput 8; laag zwarte rulle beer V374	374	1 metalen ring diam 3,4 cm, HOUT (F) ronde poot van krukje?, 2 ronde stokjes, afgebroken hielgedeelte van trip; 4 fr wm- Andenne; 1 wfr s1- Siegburg; 1 wfr s2-kan radstempel Raeren/Aken, 1 wfr s2- Langerwehe; 1 rfr r-bak-1, 2rfr r-bak-2, 1 rfr r-bak-28, 2 rfr r-gra-3, 2rfr r-gra-88, 2 fr r-gra-?, 1 prof r-kop-29, 1 rfr rood ND met sliblaag; 4 sintels, baksteen en plavuisfragm, 12x BOT	14d-15B
106L-b	ronde beerput: s4016 beerput 8. bovenop koepel V359	359	1 rfr r-gra-88	14d/15A
106L-b	ronde beerput: s4016 beerput 8. bovenop koepel V363	363	2 wfr pi-; 1 wfr wm- Andenne; 1 oorfr bg-; 1 bfr s1-kan-? Siegburg; 2 wfr rood; 1 vuursteenknol	
106M	diepe runkuil met puin en leer. S2153 V276.	276	1 wfr s4- Siegburg; 2 wfr kp- borstelstreek; leer: knooplaars	
106M	diepe runkuil met puin en leer. S2153 V304.	304	2 wfr kp- borstelstreek; 1 vuursteenknol; 1x BOT	
106o	bakstenen haardplaats met aspot. S2051 V213 op haardvloer	213	5 rfr en 2 oren en 2 wfr s1- Siegburg; 1 rfr s2-kan-? Langerwehe radstempel; 1 rfr g-vst-? (of g-kom-? grote kom); 1 rfr r-bak-15 (14d-16A), 2wfr rood spaarzaam loodglazuur; 2x BOT	14B/ 15A
106o	bakstenen haardplaats met aspot. S2051 V214 aspot	214	2 bfr grijs met lobvoeten (2 aspotten)	
106o	bakstenen haardplaats met aspot. S2051 V217 op haardvloer	217	1 wfr pi-; 1bfr en 3 wfr s4-; 14x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	
106P	bakstenen muur op of tegen haardplaats 106o (kuipfundering?) s2050. Hier ingegraven aspot V215	215	1 bfr g-pot-? (onderhelft aspot, 3 lobvoeten, inw bruine asaanslag), 1 rfr r-vet-?; 2x BOT	14
106S-a	GOOT 1: plank s1224 M149 dendro	149	dendro gedeselecteerd (secundair hout met ijzeren nagels erin)	
106S-a	GOOT 1 s1206; plank s1226 M151 dendro	151	(secundair gebruikt, met ijzeren nagel erin) Dendro: 1264-1304, veldatum c. 1310 vervormde wankant	(ca 1310)
106S-a	GOOT 1 s1206; plank s1224 M152 dendro	152	dendro gedeselecteerd	
106S-a	GOOT 1 s1206; plank s1228 M156 dendro	156	Dendro: eik 1258-1303, veldatum circa/na 1323	(na 1323)
106S-a	GOOT 1 s1206; plank s1229 M157 dendro	157	dendro gedeselecteerd	
106S-a	GOOT 1 s1206; ingeslagen paal s1516 M189 dendro	189	Dendro: geen resultaat (els 35 ringen, te weinig)	
106S-b	GOOT 1 s1206; Op gootbodem V127	127	leren dolkschede met zijvak voor mesje	
106S-b	GOOT 1 s1206; Op gootbodem V142	142	1 wfr pi-; 1 rfr s5-kan-; 1 bfr en 3 wfr s1 Siegburg; 1 rfr en 1 wfr s2-; 20 wfr grijs; 1 rfr r-gra-3, 1 rfr ND en 1 oor en 2 wfr rood; een kiezel, 1x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	14B/ 15a
106S-b	GOOT 1 s1206; Op gootbodem V144	144	1 bfr s1-kan-? Siegburg; 1 rfr g-vst-?; 1 rfr r-bak-1, 1 rfr ND en 1 wfr rood; 1 fr daktegel met loodglazuur ..x16x1,5 cm	14B/ 15a
106S-b	GOOT 1 s1206; Op gootbodem V145	145	1 wfr bg- Elmpt; 1 rfr en 3bfr lobvoeten en 1 wfr grijs; 2 rfr ND en 7 wfr rood spaarzaam loodglazuur; 5x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	14B/ 15a
106S-a	GOOT 1 s1206; Op gootbodem naast paal s1222 V147	147	1bfr s4-; 1 rfr en 5 wfr s1-	
106S-a	GOOT 1 s1206; Op gootbodem onder plank s1224 V150	150	3 wfr s1- Siegbrg; 2 wfr kp-; 1bfr lobvoeten en 2 wfr grijs; 6 wfr rood; BOT	14

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
106S-b	GOOT 1 s1206; Op gootbodem V158	158	1 wfr s4-; 1 rfr ND en 2bfr en 1 oor en 4 wfr s1- Siegburg; 1bfr en 1 rfr s2-; 1 rfr wm-Andenne rood baksel; 6 wfr kp-kog- (1x borstelstreek); 3 wfr grijs; 1 rfr r-gra-(20?), 1 bfr r-gra-?, 7 wfr rood; 1 fr daktegel 1,6 cm dik; 12x BOT, 1x hoornpit (zie bijlage 5)	14B/15a
106S-b	GOOT 1 s1206; Op gootbodem V160	160	twee bakstenen 24,5x11,5x6 cm, een ervan met afdruk kattepoot	14B/15a
106S-b	GOOT 1 s1206; Op gootbodem V163	163	4 wfr grijs	14B/15a
106S-b	GOOT 1 s1206; Op gootbodem V170	170	kloostermop 30,5x14x8 cm	14B/15a
106S-c	GOOT 1 s1206; Demping van goot V126	126	1 wfr bg-; 1 rfr met oor s1-kan-1, 1wfr s1- Siegburg; 1wfr s2- Langerwehe; 1 rfr r-bak-1, 1 rfr r-bak-4 (vroege versie), 1 rfr r-gra-111, 2 bfr r-gra-?, 3 rfr ND en 6 wfr rood spaarzaam loodglazuur; 2x BOT; 1 fr vensterglas (schijfrand)	14B/15a
106S-c ca	GOOT 1 s1206; Circa goot demping V138	138	1 rfr met oor en 7 wfr bg-; 1 bfr en 6 wfr s1- Siegburg; 1 wfr s2- Langerwehe; 1bf kp-pothoge standring; 2 wfr grijs; 1 rfr r-bak-1, 1 rfr r-bak-9, 1 rfr r-bak-33, 1 rfr r-gra-20, 2 bfr r-gra-?, 11 rfr ND en 14 wfr rood; 4 fr baksteen van ..x12,5x6 ..x11,5x6,5 ..x11x5 en ..x10,5x4 cm; 11x BOT	14B/15a
106S-c ca	GOOT 1 s1206; Circa goot demping V143	143	1 rfr s1-kan-(3?)	14B/15a
106S-c ca	GOOT 1 s1206; Circa goot demping V148	148	1 wfr wm- Andenne; 1 wfr s1- Siegburg; 1 wfr kp-; 1 rfr r-gra-20, 2 bfr r-gra-?, 7 wfr rood; 3x BOT	14B/15a
106T	GOOT 2 s1212 s1221; s1507 plank 1 M130 dendro	130	dendro gedeselecteerd	
106T	GOOT 2 s1212 s1221; s1221 plank 2 M135 dendro	135	Dendro: eik 1262-1305, veldatum 1325 +/- 10	(1325 +/- 10)
106T	GOOT 2 s1212 s1221; s1221 plank 3 M136 dendro	136	Dendro: eik 1278-1312, veldatum 1328 +/- 10	(1328 +/- 10)
106T	GOOT 2 s1212 s1221; s1221 plank 4 M137 dendro	137	Dendro: eik 1252-1305, veldatum 1325 +/- 10	(1325 +/- 10)
106T	GOOT 2 s1212 s1221; op bodem V134	134	houten drinknap	
106U	rechthoekige kuil met planken bekleed, evt bezinkkuil van 106T s1100 s1103 M68A dendro	68A	HOMO dendro gedeselecteerd	
106U	rechthoekige kuil met planken bekleed s1100 s1103. Bodemlaag V64	64	2 wfr bg-; 1 wfr s4-; 1 wfr kp- borstelstreek; 3wfr grijs; 2 rfr ND en 6 wfr rood spaarzaam loodglazuur; 1 fragment leisteen; 6x BOT	14
106U	rechthoekige kuil met planken bekleed s1100 s1103. Demping V67A	67A	1 wfr bg-; 1 wfr pi-; 1 rfr wm- Andenne (rood baksel) oor/randfragment	14
106U	rechthoekige kuil met planken bekleed s1100 s1103. Demping V68B	68B	2wfr pi-; 1 wfr kp- (1x borstelstreek); 1bfr grijs; 1x BOT	14
106xC	Gebouw 4 voorhuis: haard tegen muur 106i s2039B. Aspot V205	205	omgekeerde pot: 1 bfr rood met lobvoetenring (6 lobben) spaarzaam loodglazuur met substantie aangekoekt, 2 bfr en 1 rfr ND en 3 wfr rood	14
106xD	Gebouw 4: deel baksteenvloer in gang s2045. Op de vloer V203	203	1 wfr pi-; 2 wfr s1- Siegburg; 2 wfr kp-; 1 rfr en 1 wfr grijs; 1 rfr r-bak-11, 1 rfr r-gra-20, 1 oor en 10 wfr rood spaarzaam glazuur; 3x BOT	14d/15A
106xE	ophoging met bruine humeuze grond. S1211 V121	121	2 wfr s1- Siegburg; 1 wfr s2-bek-2 met applique, 1rfr en 3 wfr s2- Aken/Raeren; 1 wfr g-vst-? ingekraste decoratie; 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bak-15, 2 rfr r-bak-64, 1 rfr r-bor-1 ringeloor boogjesdec, 1 rfr r-gra-7, 1 rfr r-pis-1, 1 bfr r-spa-? standvoet, 1 rfr r-vet-?, 23 rfr ND en 9 bfr en 76 wfr (=108) rood; 1 wfr wit (geel glazuur); 4x BOT	14B/15a
106xE	ophoging met bruine humeuze grond. S1211 V125	125	1 steelfr wm- Andenne; 1 rfr s1-kan-23, 1 rfr ND en 1 oor en 5 wfr s1- Siegburg; 2 wfr grijs; 1 rfr r-bak-(15/39?), 3 rfr ND en 6 wfr rood; een lei met gaatje; 6x BOT, 1x hoornpit (zie bijlage 5)	14B/15a
106xE	ophoging met bruine humeuze grond. S1211 V128	128	1 rfr r-gra-20, 1 rfr r-vet-?, 1rfr ND en 1 or en 2 wfr rood; 1x BOT	14B/15a

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
106xE	ophoging met bruine humeuze grond. S1211 V131	131	1 bfr s1-kan-? Siegburg; 1 rfr r-gra-3	14B/15a
106xE	ophoging met bruine humeuze grond. S1211 V162	162	1 rfr en 1 bfr s1- Siegburg; 3 wfr s2- Langerwehe; (BOT:) 1 kies schaap	14B/ 15a
106xG	grote runkuil. S1235 V139	139	2 fr s1-dri-1, 2 br en 2 wfr s1- Siegburg; 1 rfr en 5 wfr s2-; 1 rfr kp-kog-11 borstelstreek; 1 wfr grijs; 1 rfr r-bak-1, 1 rfr r-gat-1, 1 rfr r-gra-3, 1rfr r-gra-20, 2 bfr r-gra-?, 2 rfr ND en 1 oor en 5 wfr rood; 1 fr gesinterde daktegel; 3x BOT	14B/ 15A
106xG	grote runkuil. S1234 V161	161	leersnippers alleen van schoenmaker 10 fr; complete hoge kinderschoen met 3x splitveter op wreef, hiel doorgesleten] (3 vondstzakjes); 1 rfr ND en 1 bfr en 5 wfr s1- Siegburg; 1 oor en 4 wfr s2-; 1 bfr en 3 wfr bg-; 1 bfr en 5 wfr grijs; 1 rfr r-bak-11, 1 rfr r-gra-20, 4 rfr ND en 1 bfr en 26 wfr rood; 14x BOT archeozoölogie zie bijlage 6, 2x hoornpit (zie bijlage 5)	14B/ 15A
106xG	grote runkuil s1504 V167	167	LEER; 2 wfr bg-; 1 wfr pi-, 2 wfr s1-kan (1x met deuken wschl s1-kan-17); 1 bfr r-gra-?, 3 rfr ND en 5 wfr rood; 48x BOT o.a. compl runderschedel met afgeslagen bovenstuk, archeozoölogie zie bijlage 6	14B/ 15A
106xi	runkuil met leerresten. S1237 V180	180	1 bfr s4-kan-4, 1rfr r-bak-33; LEER: deel van zwaardschede, in lengte stuk gesneden (door insteken/uittrekken zwaard), 1x BOT, 1x hoornpit (zie bijlage 5)	14
106xJ	palenrij schutting tussen Langestraat 60 en 62. Paal s1210 M124 dendro	124	dendro gedeselecteerd want te dun	
106xJ	palenrij schutting tussen Langestraat 60 en 62. Paal s1219 M140 dendro	140	Dendro: eik 1273-1336 met wankant: 1336	1336
106xL	verspreide palen achter Langestraat 62 en 60. s1209 houten paal met plank ernaast, V132 onder plank	132	1 wfr m- Andenne (rood); 2 rfr kp-; 1 rfr r-bak-15, 1 rfr r-gra-20, 1 rfr r-bor-74 met slib-boogjes, 2 rfr met oor ND en 4 wfr rood	14B/15A
106xL	verspreide palen achter Langestraat 62 en 60. S1506 zware ingeheide paal, M179 dendro	179	dendro gedeselecteerd	
106xM	kleipoer, blauwgrijze klei s1213 V129	129	1bfr s2-	
106xN	kuil met donkerbruine klei. V314.	314	leersnippers van leertouwer; 1 rfr s4- Siegburg; 2 wfr kp- 1x borstelstreek	
202A	kleiterp' grote kluiten klei s5051 V451	451	8 wfr pi-; 1rfr en 2 oren en 14 wfr wm- Andenne; 1 bfr en 1 oor en 5 wfr s4-; 1 rfr kp-kog-1, 1 rfr kp-kog-6, 1 rfr kp-kog-11 borstelstreek, 6 wfr kp-; 2 wfr en 1 oor rood; 13x BOT	13d/14A
202B	ophoging donkerbruine zandige klei. s5057 V459	459	5 wfr pi-; 1 rfr bg-kog-2 Paffrath; 1 steelfragm kp-bak-? holle steel	(13d/14A)
202B	ophoging donkerbruine zandige klei. s5056B V458	458	1 bfr pi-; 2 wfr wm- Andenne	(13d/14A)
202C	Z-N gerichte sloot (s5061), met donkerbruine klei gedempt, beschoeiing van palen en planken; demping s5502 V396	396	1oor en 3 wfr s5-; 1rfr s1-dri-3, 1rfr s1-kan-3, 1rfr s1-kan-23, 2rfr en 3bfr en 1 oor en 14 wfr s1 Siegburg; 2wfr s2-; 8wfr bg- Elmpt; 1rfr en 1wfr kp-; 1bfr g-gra-, 1rfr en 15 wfr grijs; 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-11, 8wfr rood; 2x baksteenfragm ..x13,5x6,5 en 6 cm dik, 1 baksteen 27x13,5x6,5; 4x keistenen, 7x BOT, 2x hoornpit (zie bijlage 5)	14bc
202C	Z-N gerichte sloot (s5061), met donkerbruine klei gedempt, beschoeiing van palen en planken; demping s5502 V462	462	1x BOT	(14bc)
202D	sloot in OW richting, demping donkerbruine klei. S4029 V382	382	2 wfr pi-; 2 wfr wm- Andenne; 1 wfr bg- Paffrath; 1 rfr bg-pot-3 Elmpt roodbruin baksel; 4 wfr s5-; 1 rfr kp-bak-2, 1rfr ND en 8 wfr kp-; 1 wfr rood; 4x BOT	
202D	sloot in OW richting, demping donkerbruine klei. S4029 V385	385	3bfr en 1oor en 13wfr pingsdorf; 8rfr en 12 bfr en 49 wfr wm- Andenne; 1rfr bg-kog-5; 1bfr s5-kan/pot (15LAN385A: rood baksel bruine engobe, inwendig bruine aanslag), 1rfr en 1bfr en 6wfr s5-; 4wfr bg- Paffrath; 1rfr kp-bak-2, 1 rfr kp-kog-2, 1rfr kp-kog-4, 3rfr kp-kog-6, 1rfr kp-kog-11, 8rfr en 3 bfr standring en 33 wfr kp- (slechts 1x borstelstreek); 1bfr rood standvoet groen/geel loodglazuur, 1rfr rood ND; 3fr maalsteen (1x dik 4 en 1x dik 7 cm); 1fr huttenleem 7 cm	

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
202D	sloot in OW richting, demping donkerbruine klei. S4029 V389	389	1 gave kp-kog-6 (15LAN389A: h 12 en diam 13 cm, haakoor afgebroken, ingekraste diagonale streepversiering over borstelstreek op buik, beroet en onderkant gebarsten)	13d/14a
202E	ophoging tot ca NAP: grijze klei, deels op strolaag. s3042A V347	347	1 rfr 1bfr 1wfr s1- Siegburg; 2 bfr grijs lobvoeten, 2 wfr grijs	14
202E	ophoging grijze klei, deels op strolaag. s3042A V349	349	2 wfr pi-; 1 wfr s5; 1rfr kp-kog-6	
202E	ophoging : grijze klei, deels op strolaag. s3042A V352	352	1 wfr pi-; 1 bfr wm-kan-? (rand ontbreekt, diam 5 cm, wit baksel en groen en geel loodglazuur, standvlak, aanzet vert lintoor) en 2 bfr en 1 rfr en 6 wfr wm- Andenne	
202E	kleiterp' grote kluiten klei s4506 V371	371	1 wfr s5- (of s2 Langerwehe; roze baksel met ijzerengobe); 1 wfr s4-; 1 fragm tefriet maalsteen ca 10x10 cm	13d/14A
202E	ophoging grijze klei, deels op strolaag. S4504 V376	376	2 wfr kp-; 2x BOT	
202E	kleiterp' grote kluiten klei ss4506 V378	378	1 rfr (beschilderd) en 1 bandoor (beschilderd) en 2 bfr en 14 wfr pi-; 2 rfr en 2 oren en 22 wfr wm- Andenne; 1 haakoor bg- Paffrath; 1 rfr kp-kog-6, 5 rfr en 1 bfr standring en 28 wfr (waarvan 7x borstelstreek) kp-; 1 rfr en 4 wfr grijs; 4 baksteenfragmenten, 2x natuursteen, 1 ijzeren nagel (?), 35x BOT	
202E	ophoging tot ca NAP: grijze klei, deels op strolaag. S4504 V380	380	1 wfr grijs	
202E	kleiterp' grote kluiten klei ss4506 V381	381	1 bfr wm- Andenne	
203A	rechthoekige runkuil. S5033 V403	403	1 rfr en 6 wfr pi-; 2 rfr en 1 bfr wm- Andenne; 2 rfr bg- Elmpt; 1 bfr en 2 wfr s4-; 2 rfr en 14 wfr kp- o.a. borstelstreek; 1 wfr grijs; 1 wfr rood; 3x BOT	13d/14a
203C	ronde diepe kuil met stro en aren van vlas. S5055 V456	456	2 wfr wm- Andenne; 1 rfr kp-kog-?	
203C	ronde diepe kuil met stro en aren van vlas. S5055 M457 archeobotanie.	457	zie bijlage 4	
203F/5	afgerond rechthoekige runkuil. S4025 M375 archeobotanie	375	zie bijlage 4	
203F/5	afgerond rechthoekige runkuil. S4025 V384	384	leersnippers van leertouwer en schoenmaker; 1wfr grijs; 1fr zeer dun glas gl-bek/kel; 1 keisteen 8 cm; 4x BOT	
203G/5	afgerond rechthoekige runkuil. S4026. Uit vulling V369	369	1 wfr wm- Andenne; 3 wfr kp- borstelstreek; 3wfr grijs	13d/14A
203G/5	afgerond rechthoekige runkuil. S4026. Uit vulling V370	370	BOT, 1x hoornpit (zie bijlage 5)	
203H/5	langwerpige rechthoekige runkuil. S4027 M367 archeobotanie	367A	zie bijlage 4	
203H/5	langwerpige rechthoekige runkuil. S4027 V367	367B	1 wfr bg-; 1 wfr grijs; BOT archeozoölogie zie bijlage 6, 1x hoornpit (zie bijlage 5)	14
203H/5	langwerpige rechthoekige runkuil. S4027 V368	368	4 wfr bg-; 3 wfr kp- borstelstreek; 2 wfr grijs; 1 wfr rood; 5x BOT	14
203K/6	grote ronde runkuil. S3036. In run onderin V343	343	1 bfr en 1 wfr wm- Andenne, 1 botje	
203K/6	grote ronde runkuil. S3036. In run onderin V344	344	12x BOT; 4 eikenhouten wiggen; 2 hoornpitten	
203K/6	grote ronde runkuil. S3036. Bovenlaag nazakking/demping V345	345	1 bfr s1-kan-? Siegburg, 1bfr rood loodglazuur	14/15a
204A/5	ophoging donkerbruine klei met plekken geel zand. s5528 V404 uit gele zandplek	404	1 rfr en 3 wfr pi-; 1 rfr ND en 1 bfr en 6 wfr wm- Andenne; 1 wfr bg-; 1 rfr kp-kog-12, 1 wfr kp-; 4x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	
204C/5	smalle runkuil. S3036 V405	405	1 wfr s1- Siegburg; leer	

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
204D/5	smalle runkuil. s3035A V406	406	1 rfr bg-; 1 rfr grijs; 1 rfr rood; leer	
204E/5	smalle runkuil met run. S5034 V407	407	1 wfr kp-; 1 bfr en 1 wfr grijs; 2x bot	
205A/6	ovale kuil vol gebrande schelpkalk. S5030 V397	397	5 wfr s4-; 1 bfr s2- Langerwehe rose baksel paarse engobe; 1 rfr kp-kan-2 met aanzet bandoor borstelstreek; 1 bfr grijs lobvoeten; 1 rfr en 1 wfr rood; 1 kiezel, 1x BOT archeo-zoölogie zie bijlage 6	13d/14A
205B	tonput, onderste twee tonnen s3041. Insteek V348	348	1 rfr r-gra-, 2wfr en 3 bfr en 2 wfr rood	
205B	tonput, onderste twee tonnen s3041. Onderin op bodem V354	354	houten duig met huismerk van onderste ton; 1rfr s1-kan-23 Siegburg, 2rfr ND en 2bfr en 31 wfr s1- Siegburg; 1rfr s2-kan-51 Langerwehe, 1bfr s2-kan/pot groot formaat Langerwehe, 5wfr s2-; 1rfr en 1compl g-kan-9 (15LAN354A: diam 31 h 37 cm, 4 lob-voeten vert worstoor, mist delen rand, met slijtage oor), 1rfr g-pot-; 1rfr r-vet-, 3rfr ND en 1oor en 18wfr rood; 1x glis middenvoetbeen rund 19 cm (15LAN354B); 9x baksteenfr ..x12,5x6,5 ..x11x5,5 ..x10x6 cm, fragmenten daktegels 1,6 cm dik; 4 keistenen; 158x BOT archeozoölogie zie bijlage 6, 7x hoornpit (zie bijlage 5)	(ca 1340)
205B	tonput, onderste twee tonnen s3041. M355 dendro	355	Dendro 11x duigen eik: 1260-1317 veldatum 1335 +/- 10 Hannover; 1248-1316 veldatum circa/na 1336 Hannover; 1254-1319 veldatum 1330 +/- 10 Hannover; 1262-1316 veldatum circa/na 1336 Hannover; 1250-1320 veldatum circa/na 1340 Hannover; 1249-1311 veldatum circa/na 1331 Hannover; 1259-1311 veldatum 1331 +/- 10 Hannover; 1249-1296 veldatum circa/na 1316 Hannover; 1247-1306 veldatum circa/na 1326 Hannover; 1265-1310 veldatum circa/na 1330 Hannover; 1203-1317 veldatum circa/na 1337 Hannover	(ca 1340)
205D/6x	halfronde paal dameter 20 cm. s3504. M343 dendro	343	dendro gedeselecteerd	
206A	ophoging grijsbruin zand. S4018 V360	360	1 rfr kp-kog-(13?)	
206A	ophoging grijsbruin zand. s5529 V401	401	1 wfr pi-; 6 wfr wm- Andenne; 1 rfr bg- Paffrath; 1 wfr s2- Langerwehe; 3 wfr kp-; 1 rfr en 5 wfr grijs; 1 rfr r-bak-32	14A
206B	ophoging gele zandlaag. S5023. Eronder liggend hout M411 dendro	411	dendro gedeselecteerd ivm slechte staat	
206F	ophoging humeus bruin gelaagd met zandlensjes en run. s4501 V330	330	1 wfr s4- ;1 fr s1-kan-23	
206F	ophoging humeus bruin gelaagd met zandlensjes en run. s4020 V358	358	1 wfr grijs aspot; 4 wfr s1-kan-? Siegburg gevlamd, 2x hoornpit (zie bijlage 5)	
206F	ophoging humeus bruin gelaagd met zandlensjes en run. s4020 V364	364	3 wfr bg- Paffrath; 1 rfr r-bak-28, 3 rfr ND en 1 haakoor en 1 bfr en 2 wfr rood; 1x BOT	15A
206F	ophoging humeus bruin gelaagd met zandlensjes en run. sS4020 V365	365	3 wfr bg-; 1 wfr s1- Siegburg; 3 wfr grijs; 1 bfr r-kan-? lobvoeten, 2 wfr rood	
206F	ophoging humeus bruin gelaagd met zandlensjes en run. s4501 V379	379	1 rfr g-vst-1 inwendig beroet	14/15a
206H/6x	poer van vier halve bak-stenen. S5032 V412 insteek	412	1 wfr kp-kog-? borstelstreek; leersnippers	
206L	schotwand langs runkuilen 206M en 206N, grondker-ing zandlaag 206B: s5038 insteek V410	410	3 wfr bg-; 1 rfr s4-	
206L	schotwand langs runkuilen 206M en 206N, grondkering zandlaag 206B: s5038 lig-gende plank M452 dendro	452	Dendro: 1305-1376 veldatum circa/na 1397	(ca/na 1397)
206M	grote rechthoekige runkuil. s5037. Op bodem V453	453	schedeldak met twee hoorns van een kalf (=’1x hoornpit’) Zie bijlage 5	(15a)
206M	grote rechthoekige runkuil. s5037. Op bodem V455	455	leersnippers alleen van schoenmaker;	(15a)

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
206M	grote rechthoekige runkuil. s5037 M454 archeobotanie	454	zie bijlage 4	
206M	grote rechthoekige runkuil. s5037. nazakking/ demping grijze klei met daarop bruin zand V408	408	1 wfr s2- Langerwehe bruine engobe; 1 oorfr g-kan-?	
206M	grote rechthoekige runkuil. s5037. nazakking/ demping grijze klei met daarop bruin zand V409	409	1 wfr s4-; 1 wfr s2- Langerwehe paarse engobe; 1 fr buxushouten kam	(15a)
206N	zeer grote rechthoekige runkuil. S5048 V450	450	1 bfr wm- Andenne; 1 wfr s5-; 1 wfr s2- Langerwehe paarse engobe; 1 rfr kp-kog-2 borstelstreek; 1 wfr en 1 haakoor rood; brok tufsteen 10x10 cm	(15a)
206P/6x	rechthoekige runkuil. s4024 V377	377	2 wfr s4-; 2 wfr kp-; 1 wfr grijs; 4+3x BOT	
206P/6x	rechthoekige runkuil. s4024 V387	387	1 rfr s1-kan-? Siegburg; 3 wfr kp-kog-? met rillen; 2 wfr grijs	
206xB	grote kalkplek middenin ronde kalkplek. S5028-5029 V399	399	3 wfr s1- Siegburg; 1 wfr grijs; 2 wfr rood; 1x BOT	
206xC	kleibak' (rest kleipakking houten looikuip). s5025 V398 vulling donkergrijze klei met plekken sintels en klont-en schelpkalk	398	1 ijzeren pen met oog; 1 fr en 1 bfr en 1 wfr wm- Andenne; 1 rfr en 1 wfr s4-; 2 rfr en 3 wfr s1- Siegburg; 4 wfr kp- borstelstreek; 1 rfr en 1 bfr en 2 wfr grijs; 3 wfr rood spaar-zaam groenig glazuur; 1 fragment kloostermop 7 cm dik gesinterd; 3x BOT, 1x hoornpit zie bijlage 5	
206xF	mestkuil (run/vlas?). S3031. Nazakking/ demping met afval V342	342	1 wfr wm- Andenne; 3 rfr 1bfr 3 wfr s1-; 1wfr s2-; 1 rfr kp-kog-11 borstelstreek, 1rfr ND en 6 wfr kp-; 2 wfr grijs; 1 rfr r-gra-20, 3 oren en 6 wfr rood; 24x BOT archeozoölogie zie bijlage 6, 1x hoornpit zie bijlage 5	14d/15A
206xG	grote rechthoekige runkuil. S3038 M346 dendro (ca/na 1395) duigen van gesloopte ton in bovenlaag	346	Dendro 6x eik: 1255-1375 veldatum circa/na 1395 Danzig; 1272-1368 veldatum circa/na 1388 Danzig; 1250-1369 veldatum 1387 +/- 10 Danzig; 1220-1368 veldatum 1384 +/- 10 Danzig; 1306-1371 veldatum circa/na 1391 Danzig; 1315-1374 veldatum circa/na 1394 Danzig	(ca/na 1395)
206xG	grote rechthoekige runkuil. S3038 V346 vondsten	346	1wfr pi-; 2wfr wm- Andenne; 2wfr s5-; 1wfr s4-; 1rfr s1-dri-3, 1rfr en 4bfr en 6wfr s1-Siegburg; 1bfr en 6wfr s2- Raeren/ Langerwehe; 1wfr kp-kog- borstelstreek; 1prof g-kan-6 (15LAN346B: 35,5/ 35,5 cm, 4 lobvoeten, vert worstoor, vorstschade groot gat in wand), 1prof g-pot-4 (15LAN346C: diam 24 h 19,5 4 lobvoeten stuk uit wand), 2bfr grijs lobvoet-en, 17wfr en 1oor en 1wfr grijs; 2rfr r-bak-15 (1x platte steel), 1rfr r-bak-39, 1rfr r-gra-2, 1rfr r-gra-3, 1rfr-gra-20, 1compl r-gra-86 (15LAN346A: diam 17 h 17,5 cm, schenklip vert worstoor zwaar beroet mist 1 pootje), 1rfr r-gra-88, 2rfr en 2bfr en 2x oor en 24wfr rood; 4x kiezelstenen; 1fr rode plavuis 3cm dik ongeglazuurd; 16+22+25x BOT archeozoölogie zie bijlage 6, 2x hoornpit zie bijlage 5	15A
307A	ophoging bruine kleikluiten en lichtgrijze zandige klei. S1194 V113	113	1 rfr en 1 wfr s1- Siegburg (14de); 1 rfr r-bak-2; 2x BOT	14B/15
307A	ophoging bruine kleikluiten en lichtgrijze zandige klei. S1194 V115	115	1 wfr wm- Andenne (rood); 1 bfr en 1 wfr s1-; 1 wfr kp-; 1 rfr r-pot-(5?) loodglaz; 1x BOT	
307A	ophoging bruine kleikluiten en lichtgrijze zandige klei. S1192 V116	116	1 wfr wm- Andenne (rood) met loodglazuur	(15)
307A	ophoging bruine kleikluiten en lichtgrijze zandige klei. S1190 V197	197	1 wfr s1-tre-? met applique Siegburg, 1 rfr en 2 wfr s1-kan-? Siegburg; 1 bfr s2-kan-? Langerwehe; 1 bfr en 1 wfr grijs; 1 bfr r-gra-?, 3 wfr en 2 haakoren rood spaarzaam glazuur; 1 oorfragment wit geel glazuur	15
307D	ronde beerput. S1205 beer-put 4. plank op koepel M185 dendro	185	dendro: gedeselecteerd	
307D	ronde beerput. S1205 beer-put 4. Beerlaag V181	181	diverse kleine houten reken-/speelschijfjes rond en vierkant; 2wfr s2-kan (Raeren/Aken en Frechen); 1 wfr grijs; 1 compl r-bak-26 (15LAN181B: korte steel, 4 3,0 diam 11,0 cm, inw loodglaz, niet beroet), 1rfr r-bak-28, 1rfr en 1 compl r-gra-3 (15LAN181A: h 15 en diam 17 cm, spaarzaam loodglaz, vert worstoor, fijne draairibbels schouder, beroet 3 poten), 2rfr r-gra-88, 1rfr r-gra-(8?), 3 fr r-gra-?; 1bfr gl-mai/bek-2 (groen), 2fr gl-bek-1b groen ribbel-beker; 7fr vensterglas; 233x bot archeozoölogie zie bijlage 6; LEER: div fragm o.a. tripleer (F)	15b

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
307D	ronde beerput. S1205 beerput 4 zand/puin bovenlaag V141	141	1 rfr wm- Andenne; 3 bfr grijs; 2 wfr rood; 1 wfr p-bor Chinees; 8 fr wandtegel kinderspelen en hoekornament ossenkop; 1 fr rode plavuis	(17)
307D	ronde beerput. S1205 beerput 4 zand/puin bovenlaag V171	171	3 fr wandtegels (1 steltlopers 12,6x12,6x1,2; 2 fr witjes dik 0,9 cm)	17d/18A
307E	leemvloer op zwarte/donkergrijze grond. S1240 V104	104	1 wfr s2-; 1 bfr grijs lobvoeten aspotaanslag; 1 bfr r-gra- lobvoeten, 2rfr ND en 1 bfr en 3 wfr rood; baksteenfragmenten; BOT	
307F	baksteenvloer s1169-1170. Tussen de stenen V93.	93	1 wfr kp-; 1 rfr, 1 pootje en 2 wfr rood	
307F	baksteenvloer s1169-1170. Op straatje V105	105	V105: 2 wfr s2- Aken/Raeren; 1 rfr r-bor-1 met slibboogjes, 1 rfr r-gra-20, 1 bfr en 7wfr rood	15A
307F	baksteenvloer op geel zand en bruin zand (s1515). S1169-1170. Uit bruin zand s1515 V89	89	3 wfr wm-; 6 fr s1- Siegburg; 1 bfr en 1 wfr s2-; 1 rfr r-bak-1, 1 rfr r-gra-3, 2 rfr ND en 7 wfr rood; 2 fr wetsteen 9 en 10 cm; 11x BOT	15A
307F	baksteenvloer op geel zand en bruin zand (s1515). S1169-1170. Uit bruin zand s1515 V91	91	1 wfr grijs; 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-gra-5, 4 bfr r-gra-?, 1 rfr nd en 19 wfr rood; 1 maalsteenfragm tefriet; 1 kiezel 8 cm, 1 sintel 5 cm; 4x BOT	15A
307G	kuil met grijsbruine grond en puin. S1195 V114	114	1 rfr r-bak-17; 1x BOT	15 /16A
307J	laag sintels en as. S1180 s1185 V103	103	1 koperen voorwerp 1 wfr s1- Siegburg; 1 wfr en 1 oor s2-; 1bfr grijs; 1 rfr r-gra-8, 1 rfr r-bak-2, 11 rfr ND en 2 bfr en 35 wfr rood; 1wfr wit geel loodglazuur; 1 kiezel; diverse ijzeren nagels en roestklompen; 2x BOT	15B
307J	laag sintels en as. S1180 s1185. M110 monster sintels	110	M110 sintelmonster: houtskool en zwarte brandlaag met versmolten slakken zonder resten van ijzer	
307K	ophoging op talud, aanvulling van aflopend achtererf. S1189 V120	120	1 rfr en 2 bfr en 7 wfr s1- Siegburg; 1 rfr s2-kan-83 Langerwehe, 2 bfr en 7 wfr s2-; 1 rfr kp-; 1 rfr met or g-kan-?, 2 rfr ND en 22 wfr grijs; 1rfr r-bak-1, 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bak-(19?), 1 rfr r-gra-8, 3 bfr r-gra-?, 13 rfr ND en 2bfr en 22 wfr rood; 1 baksteen rood-oranje 22x10,5x4,5 cm; 1 kiezel; BOT; 1 loden musketkogel met platte zijde (vervuiling)	15B
307L	achter- en westmuur van aanbouw. S1136 s1139 s1174. Insteek V107	107	1 rfr r-bak-1 platte steel, 1 rfr r-bor-1 geverfde gele slibdec, 1 rfr r-gra-8, 1 bfr r-gra-?, 2 rfr ND en 1 wfr rood; 1 grote ijzeren nagel; 1x bot	15B
307M	kuil met afval, achter tegen aanbouw 307L. S1184 V108	108	houten teljoor	
307M	kuil met afval, achter tegen aanbouw 307L. S1184 V109	109	1 rfr kp-kog-6; 6 wfr rood	
307M	kuil met afval, achter tegen aanbouw 307L. S1184 V118	118	1 bfr s1-kan Siegburg; 10x BOT	
307M	kuil met afval, achter tegen aanbouw 307L. S1184 V153	153	1 bfr en 1 wfr s1- Siegburg; 2 wfr s2- Langerwehe; 1 rfr kp-bak-2; 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-gra-20, 1 rfr r-gra-82 met tuit (roompot); 1 prof r-kan-11 (15LAN153A: diam 12,5 en H 12,5 cm, spaarzaam looglaz; slibdec boogjes en driestip op schouder, 1 vert worstoor, geknepen standring; mist delen wand en rand), 1 rfr en 3 bfr en 16 wfr rood; 1 baksteenfragm ..x11x5 cm; 1x BOT; houtfragm eiken plankje en stukje tonhoepel (gedeselecteerd)	15
307N	askuil met afval. S1033 V14	14	1 rfr r-bor-1, 1 prof r-bor-48, 1 fr r-bor-?, 2 fr r-gra-?, 1 rfr r-kom-?, 1rfr r-pot-?, 1 rfr r-vet-1, 1 rfr r-vet-3, 29 fr rood; 1 prof wf-kom-3 (15LAN14A: witbakkend met ingelegde rode dec = Beauvais?, kom met S-rand aan bovenzijde verdikt afgeplat en bodem met ziel, greep in vorm van gezicht	16A
307o	ophoging donkerbruin zand s1029 V12	12	1 rfr r-bak-1 met zeer platte steel, 1 rfr r-bak-2	15A
307o	ophoging donkerbruin zand s1036 V16	16	1 wfr s1-? Siegburg; 3 wfr s2- Raeren of Frechen; 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-gra-20 (of -88), 2 rfr ND en 8 wfr rood	15A
307o	ophoging donkerbruin zand s1043 V22	22	1 bfr standring pi-; 1 wfr s1 Siegburg	(15A)

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
307R	druppelvormige beerput s1024 s1028 beerput 1 V21 beerlaag	21	rechthoekig hout klein, onbeschilderd vensterglas: 8x ruitvorm, 7x langwerpige strook met spitse punten, 4x ster vorm (past bij kegelvorm), 6x kegelvorm, 6x kleine ronde, 8 grote ronde, 1 rechte strook met holronde korte kant, 6x rechthoek; 4x glaskern met moet van pontilijzer, 88 randstukken van rechte plaatrand, 7x gekreukeld gesmolten glas, ca 715 vensterglasfragmenten; LEER: 3 leren schoenfragm, HOUT: een halve eiken teljoor, een eiken plankje met deursluiting; 1x hoornpit	15b-17c
307R		21	1 compl s2-kan-10 'spitsneus' (15LAN21N: diam 9,5 h 11,5 cm, grijs baksel, bruin/grijs getijgerd zoutglaz, geknepen standring, vert lintoor, sgraffito en boetseerwerk, Aken/Raeren 15B), 3 wfr s2-kan-? Aken/Raeren, 1 wfr s2-kan-? blauw op wit dec en gestempelde roos m17 (vgl grote leeuwenkruik),	15b-17c
307R		21	1 wfr kp-kog-, 2 bfr grijs lobvoeten; 1 rfr r-bak-1, 6 rfr r-bak-2, 2 bfr r-bak-?, 1 rfr r-bor-1 geverfde slibdec, 1 rfr r-bor-6, 1 rfr r-bor-11, 1 bfr r-bor-?, 1rfr r-gra-11, 1 compl r-gra-19 (15LAN21G: diam 13 en H 11,5 cm, inw rood loodglaz, schenklip, vert worstoor, gesleten beroet, mist delen rand), 1rfr r-gra-20, 1 rfr r-gra-20 misbaksel, 1rfr r-gra-34, 1 prof r-gra-56 (15LAN21L: diam 13 en H 11 cm, 3 poten, schenklip, vert worstoor, loodglaz inw, mist groot deel wand en rand, 17bc), 1 rfr r-gra-87, 4bfr r-gra-?, 1 rfr r-kan-(20/21?), 1 oor r-kan-?, 1 rfr r-kdl-? (gotisch model kaarsenhouder),	15b-17c
307R		21	1 compl r-kop-2 (15LAN21C: 12,2/6,5 cm, bleekrood, inw loodglaz, vert worstoor ontbreekt, besleten), 2 rfr r-kop-2, 1 rfr r-kop-7 inw geelbruine getijgerde glazuur, 1 compl r-kop-22 16A (15LAN21H: 15,5/5 cm, inw loodglaz, opgebolde bodem, mist dele rand), 1 rfr r-kop-? golfrand inw gele sliblaag, 2 bfr r-kop-? (1x Fries aw!), 1 rfr r-oli-? onderschaaltje, 1 rfr r-pis-5 met kalkmortelaanslag inw en uitw (pleisterwerk?), 1 rfr r-pis-5 hoog model, 1 rfr r-pis-19 klein model (spuwpotje?), 1 fr r-pis-?, 1 rfr r-stk-2, 1 rfr r-stk-7, 1 rfr r-tes-1, 1 rfr r-tes-4, 2 fr r-tes-?, 1 fr r-tes-? (grote komvorm), 1 rfr r-vet-? 16A, 2x gave r-zal-3 (15LAN21F: diam 5,5 H4,5 cm, inw loodglaz; 15LAN21E: 6/5,5 cm)), 1 rfr r-zal-3, 13 rfr nd en 4 oren rood	15b-17c
307R		21	1 compl w-bak-5 (25/5 cm, inw groene glaz, geknepen steel met 2 vingerindrukken aanhechting, beroet, schenklip), 1 rfr w-bla-1 geheel geel, 1 rfr w-gra-43 inw groen, 9 fr w-gra-? ND, 1 compl w-gra-7 (diam 12,5 en H 9 cm, uitw groen en inw geel glaz, vert worstoor, standring, mist delen rand, klein model - spuwpot), 1 compl w-kop-42 16B/17a (15LAN21J: 15/7 cm, inw gespikkeld geel/donkergeel glazuur, standring, vert lintoor, mist deel rand), 1 compl w-kop-52 16d/17A (15LAN21B: 11/6,5 cm, geheel groen glazuur, standvoet, hor worstoor en nokoor beide afgebroken, gesleten), 1 fr w-stk-? groen, 1 rfr w-stk-1 groen;	15b-17c
307R		21	1 rfr we-bor-1, 1 compl m-bor-5 (15LAN21K: 25/4 cm, geel baksel, polychroom groen-geel-oker op wit rozet in cirkels, vlag uitwaaierende veren kabelrand, Korf 1981 p.144 nr.369), 1 prof m-bor-5 uitwaaierende veren 16B (geen kabelrand; =Korf 1981 p.142 nr.360), 1 fr m-bor-5 sterornament geel en blauw op wit 16B (Korf 1981 p.110 nrs 228-229), 1rfr m-bor-? met cirkellijn (geen kabelrand); 1rfr f-bor-2 haan op tak 17bc, 1 fr f-kom-?; 1 prof p-kom-9 (15LAN21M: diam 14,5 H 9,5 cm, standring, kraakporselein, onderglazuur blauw beschild uitw 2 mannetjes in landschap en 2 lijnen op standring, inw bodem vogel op rots, golfrand, cilindrische standring, lichte zandaanslag op standring, een derde deel ontbreekt; Pijl-Ketel 1982 p.141-142 [1613] en Rinaldi 1989 p.158 Pl.191-192 [c.1595-1620]), 1 bfr p-kop-1 zotje met parasol Kangxi 1662-1722, 1 rfr p-kop-(1?) met vliegende draak (?)	15b-17c
307R		21	glaswerk: 1 b+rfr gl-fle-7 groen (klein model parfum/medicijn), 1 b+wfr gl-bek-15 lichtgroen (diamantvormige tranen, opgestoken bodem zonder standring), 1 w+rfr gl-bek-15a lichtgroen (afgevlakte tranen, rechte rand), 1 b+w+rfr gl-bek-19a grijzig (brede wafels, dunwandig, uitstaande rand, gladde voetring), 1 bfr gl-ber-1 groen (opstaande puntnoppen, geknepen voet, draad op aanzet cuppa, cuppa ontbreekt), 1 b+rfr gl-ber/roe groen (afgeplatte puntnoppen en geribbelde standring, cuppa ontbreekt grotendeels)	15b-17c
307R		21	kleipijpen: 2 kleine biconische ketels ongemerkt 1610-1630 (filtradering met deels afgebroken dikke steel grof), 8 ketels Alkmaarse slurfvorm 1640-1660 (filtradering alleen aan rokerskant dikke steel grof ongemerkt, 2x groot steelfragm eraan), 30 ongepolijste steelfragm, 1 fijne trechtervormige ketel 1630-1660 (met 19 cm steelfragm gepolijst hielmerk vogel niet-Gouds op steel 2 zwaartepunt banden), 1 gepolijst steelfragment	15b-17c
307R		21	1 koperen vingerhoed diam 19 h 20 mm, 1 loden musketkogel diam 12 mm, 2 koperen munten (ND verrot), 1 koperen gesp 18 mm lang, 2 kledinghaakjes, 2 koperen bolknoopjes 10 en 12 mm, 1 fragm kaarsenhouder van bronzen kandelaar 4,5 x 2 cm, 1 klein messing kledinghaakje, 1 fr smalle loodstrip tin/lood 12 cm lang, 1 ijzeren disselhamer geheel gecorrodeerd; 1 ijzersintel met afgeronde vorm (deels verglaasd door hitte); 1 wetsteen 9,5 cm lang; 1 schrijfplankje leisteen 18,5x11 x 0,3 cm; 5 fr wandtegels ca 1660 1,1 cm dik; 1 rode pavuis met dbruin mangaanglaz 12,5x12,5x2,2 cm, 1 plavuis groen glaz 11,2x11,2x2,0 cm, 22 plavuisbrokken 2 tot 3 cm dik, 1 grijs verkleurde (?) beroete plavuis; 2 fr Oud-Holandse golfpan; 61x BOT; 1x hoornpit zie bijlage 5	15b-17c
308C	ronde haardplek s2026. aspot V201	201	1 prof r-pot-5 aspot lobvoeten, spaarzaam loodglazuur	15B

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
308E	met 2 cm leem afgedekte baksteenvloer. S1155 V88 uit vloer	88	aspottegel (gemaakt van baksteen met ronde inkeping) secundair verwerkt in baksteen-vloer, dik 6,5 cm	
308F	schone gele zandlaag op donkerbruin zand. S1152-1154 V78	78	1 wfr s1- Siegburg gevlamd, 2 wfr grijs, 5 wfr rood (spaarzaam glaz), 1 fragm leisteen	
308F	schone gele zandlaag op donkerbruin zand. S1152-1154 V84	84	2 rfr r-bak-1 (spaarzaam loodglaz), 2x platte steel bakpan, 1 bfr r-gra-?, 2 wfr en 1x oor rood; 1 natuursteen wetsteen 12,5x4 cm; 1x bot	
308G	schouw tegen de W-zijmuur (s1151 s1159-1162), aspot tegen zuidelijke wang s1161 V80	80	aspot met visresten erin; 1 compl g-pot-4 (15LAN80A: 26/ 26 cm, 5 lobvoeten, inw witte asaanslag), 1wfr g-pot-?, fragm plavuis 2,8 en 3,5 cm dik; 42x BOT	15B
308G	schouw tegen de W-zijmuur (s1151 s1159-1162), rechthoekige asplek middenin s1159 V79	79	2 wandtegels gemarmerd 13x13x0,8 geel baksel	(18A)
308G	schouw tegen de W-zijmuur (s1151 s1159-1162), rechthoekige asplek middenin s1159 V86	86	1 rfr r-stk-16, 2 bfr pootje, 3 wfr rood; bot: 1x ulna kip	
309D	aspot in noordoosthoek achterhuis 309C. S1123 V76	76	1 fr ijzer onbekend; 1 bfr r-pot-? met standring, aspot ongeglazuurd met binnenzijde beroet	16/ 17A
309E	askuil in achtertuin van Langestraat 62. S1048 V29	29	1rfr r-bak-4, 1rfr r-dek-11 (ongeglazuurd, inw beroet, aspotdeksel), 1rfr r-gra-52 (Bergen op Zoom), 1wfr r-gra-?, 2fr r-kop-2, 2bfr r-kop-? (1x inw gele slib), 1rfr r-pis-?, 2rfr r-tes-3 ongeglazuurd (1x steel, 1x vert oor), 1wfr r-; 1rfr w-bak-5 groen, 4rfr w-dek-8 (3x geel, 1c groen geglazuurd), 1rfr w-gra-17 groen, 1rfr w-kop-2 groen, 1rfr w-oli-2 groen, 2fr wit; 1fr f-bor-? blauw op wit (slecht), 1fr f-kop-1 blauw-wit Chinees decor (slecht); 1fr i-bor-? Liguria blauw-wit; 2x koperen vingerhoed;	17b
309E	askuil in achtertuin van Langestraat 62. S1048 V29	29	kleipijpen: 1x kleine biconische ketel ca.1620 hielmerk Tudorroos, 3x biconische ketel 17b (2x hielmerk RM Robert Morrijs 1632-1656) en 16 dikke stelen; plavuizen 11,5x11,5x2,3 (1x groen en 1x oranje glaz), 13x13x2,5 (bruin glaz), 14,8x14,8x2,5 cm (bruin glaz); natuursteen zandstenen console (simaasprofiel, 9x12,5 cm; schouw?); grote smeedijzeren spijker 16 cm, 49x BOT	17b
310D/11	fornuis s1125 V73 uit as	73	kleipijp 1 pijpesteelfragm 18de/19de eeuw	18/19
310E/11	puinkuil tegen achtergevel 307C. S1150 V77	77	2x gehalveerde rode plavuis 21,5x21,5x3,5 cm feloranje glazuur; 1 fr wandtegel witje dik 0,8 cm (17d/18/19)	18/19
310E/11	puinkuil tegen achtergevel 307C. S1150 V90	90	7 fr wandtegel (1x blauw op wit kinderspel, spinnekopje, 12,5x12,5x0,7 cm ca 1700)	18/19
310F	askuil. S1089 V51	51	1 rfr r-bor-?, 2 fr r-blo-?, 1 rfr r-gra-19 (geheel loodglaz), 1 rfr r-gra-52, 1 rfr r-gra-113 (groot model, Bergen op Zoom), 1 compl r-gra-(34) (15LAN51A: 17B, H 30 diam 35,5 cm, inw en deels uitw loodglaz, 2 ribbels op schouder en ribbel op buik, vorstschade, groot gat bodem en mist twee poten, erg groot), 1 wfr met oor r-kmf-?, 1 oor r-pot-? (doofpot?), 1 rfr r-tes-3, 10 fr r-?; 1 prof w-gra-17 (15LAN51B: H 17 diam 16 cm, geheel groen glaz, vert worstoor, delen wand en rand missen), 2 fr w-?;	17c
310F		51	2 rfr m-bor-? polychroom kabelrand; 1 rfr r-bor-?; 5 fr vensterglas gl-rui; 1 fr wandtegel (spinnekopje, dik 1,1 cm, mannetje, 17B); kleipijpen: 8x grove biconische ketel ongemerkt 1630-50, 1x grove biconische ketel ongemerkt 1640-60, 1x grove biconische ketel stippelroos op zijkant 1650-1670, 15 steelfragm; 12x BOT	17c
310G/11	askuil vol zwart houtskool. S1091 V52	52	wat fragm vensterglas	
310H	askuil met afval. S1031 V13	13	1 wfr s2-pis/pot? (blauw op wit Westerwald), 1x s2-kni (diam 1,0 cm); 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bor-44 (mangaan druipglaz), 1 prof r-dek-31 (lintoor, loodglaz bovenz), 1 prof r-gra-19, 1 rfr r-gra-34b (hoog model, uitw deels loodglaz 17B?), 1 rfr r-gra-52 (wijde grape), 1 rfr r-gra-87 (mangaanglaz buitenz, inw geel slib), 1rfr r-gra-87 (groot diam 24 cm, 2 oren, mangaan druipglaz), 1 rfr r-gra-113 (2 oren, buitenz deels loodglaz), 4 rfr r-kop-2, 1 bovenstuk r-oli-2 (mangaan druipglaz), 1 bfr r-pot-? (standvlak, mosgroen glaz), 1 fragm r-pot/kan (groot, standring en rand/oor fragm), 2 rfr r-stk-2, 2 rfr r-tes-3 (1x ongeglaz, 1x geheel loodglaz met vorstschade), 1 rfr r-tes-20 (ongeglaz), 1 prof r-tes-50 (15LAN13: H 9 cm, octagonaal, 3 poten, klein lintoor evt 2de ontbreekt, Friesland? 17B), 1x r-zal-3 mangaan druipglaz, 11 wfr r- (1x NH slibdec);	17c

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
310H		13	1 rfr w-kan-5 (groen glaz, ronde steel), 1 rfr w-bor-? (groen glaz, beroet), 1 rfr w-gra-7 (groen), 2 rfr w-gra-23 (groen), 1 rfr w-gra-43 (inw groen, beroet), 1 prof w-gra-72 (geheel loodglaz, beroet, 17B), 2 bfr w-kan-? (standring, inw geel, uitw groen glaz), 1 prof w-kop-3 (inw geel, uitw groen glaz), 1x fragm w-lek/ver (kleine fr), 1 bfr w-oli-? (groen), 2 fr w-?; 1 rfr m-bor-14 (blauw op blauw, golfrand en knobbels), 1 rfr m-bor-18 (blauw/geel op wit, kabelrand 17b), 1 rfr m-kom-3 (polychroom aigrette), 1 rfr m-kom-? (wit); 1 rfr f-bor-2 (wit, geel baksel), 1 fragm f-bor-? (chinees decor blauw op wit), 1 fr f-bor-? (klein); 1 fragm i/ fr-bor-? (rossig baksel, geheel wit); 1 fr gl-bek-43 kleurloos; kleipijpen 1 grove kop m17, 8 steelfragm; 15x BOT	17c
311A	bakstenen vloertje en aspot V50 bijgebouwtje 311B. S1087.	50	1 prof r-tes-5; 1 fragment wandtegel kwadraat met dier; 1 botje	17
312A	diepe kuil pleister/ mortel-gruis en wandtegel-fragm 'witjes' s1107 V60B	60B	1 fr iw-pot-? 19de eeuw; 3 fr wandtegel bauw/paars .a. herderscène, anjer en hoekfiguurt-je	19bc
312B	kuil pleister/ mortelgruis en wandtegel-fragm 'witjes' s1049 V30	30	5 fragm wandtegel 12,6x12,6x1,0 cm witjes, 1 fragm wandtegel 12,6x12,6x0,7 cm paars/ blauwe beschildering herder (Pluis 1997 p.151 nr.92: ca. 1810-20 Utrecht)	19bc
312C	opvulling ingestorte beerput 307R: pleister/ mortelgruis en wandtegel-frag 'witjes'. S1032 V11	11	1 wfr r-blo-?; 1 rfr ND wit; 1rfr iw-kom-4; 2 fragm en compl wandtegel witjes 13x13x0,6 cm	19bc
407A ca	laag donkerbruin kleiig zand. S2000 s2002-2003 V231	231	1 rfr en 1 wfr s4- Siegburg; 1 rfr en 2 wfr s1- Siegburg; 9 wfr grijs; 1 holle steel r-bak-(32?); 2 rfr ND en 1 wfr met oor rood; 1x bot	
407A ca	laag donkerbruin kleiig zand. S2000 s2002-2003 V232	232	1 wfr s1- Siegburg	
407A ca	aanleg vlak 3, circa 407A V219	219	1 bfr en 3 wfr pi-; 3 wfr kp-; 2 bfr en 7 wfr s1 Siegburg; 2 bfr en 1 wfr s2- Langerwehe; 1 rfr g-vst,-?, 1 oor en 3 wfr grijs; 1 rfr r-bak-32, 2rfr ND en 2 wfr rood; 8x BOT, 1x hoornpit zie bijlage 5	
407B	ophoging bruine klei en as op c116-117 m. s1164-1166 s1500 V92	92	1 rfr s2-kan-53 (Raeren 15A)	15A
407B	ophoging bruine klei en as op c116-117 m. s1164-1166 s1500 V94	94	1 rfr s1-kan- (23?) Siegburg; 3x bot, 1x hoornpit zie bijlage 5	(15A)
407B	ophoging bruine klei en as op c116-117 m. s1164-1166 s1500 V95	95	1 wfr kp-; 2 wfr grijs; 1 rfr r-bak-, 1 rfr en 2 wfr rood	15A
407B	ophoging bruine klei en as op c116-117 m. s1164-1166 s1500 V96	96	2 wfr bg- (1x Paffrath, 1x Elmpt), 1 oortje wm-min-kan; 1 wfr kp-; 1 wfr grijs; 5wfr en 2 pootjes en 1 oor en 3 rfr ND rood (spaarzaam loodglaz); 1 sintel; BOT	15A
407E	restant leemvloer. S2007 V195.	195	1 bfr s2-kan-? geel baksel met gele zoutglazuur (= Frechen?)	
407F	bakstenen haardvloer s2006. Aspot V194	194	1 compl r-gra-20 (15LAN194A: h 21 diam 20 cm, spaarzaam loodglazuur, 2 vert. wor-storen lichtelijke haaks, mist een poot, breuk bedekt met roet), 1 rfr s1-dri-? Siegburg, 1 rfr s1-kan-? Siegburg; 1 wfr grijs; 2 haakoren en 2 wfr rood	15A
407H	ronde beerput. S1140 beer-put 3. Insteek V120	120	1 oor r-kan-?; 2 BOT	
407H	ronde beerput. S1140 beer-put 3. Insteek V122	122	1 oor r-kan-; 2x BOT	
407H	ronde beerput. S1140 beer-put 3. Insteek V183	183	samengeklonterd misbaksel van vijf daktegels op elkaar	
407H-a	ronde beerput. S1140 beerput 3. Beerlaag V87: -a eerste fase, -b tweede fase	87	1prof s2-kan-5 Westerwald 17bc (15LAN87CC: diam 9,5 h 13, grijs baksel, blauw op lgrijs, rozetmedaillons buik), 1prof s2-kan-28 Westerwald 17bc (15LAN87CB: 13/7 grijs baksel blauwe accenten, sgraffito en 6 medaillons buik), 1compl s2-kan-32 Frechen17bc (15LAN87BZ: diam 14 h 19,5 grijs baksel bruin zoutglaz baardman op buik medaillon gekroonde hart), 1fr s2-kan-35 Westerwald 17A (rozet-medaillons), 1compl s2-kan-84 Westerwald 17bc (15LAN87CA: diam 11 h 19,5, blauwe accenten 3 medaillons wapen Amsterdam tussen 2 staande leeuwen), 1bfr s2-kan-? Raeren 15/16A, 1compl s2-pis-5 Westerwald 17bc (15LAN87CD: diam 16 h 15 grijs baksel blauwe accenten 3 medaillons cupido's), 1compl s2-pis-5 Westerwald 17bc (15LAN87CE +V28: diam 16 h 15,5 grijs baksel blauwe accenten 5 medaillons omgekeerde druppelvorm), 9x s2-kni	(15B/16A) 16d-19d

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
407H-a		87	1compl r-bak-14 (15LAN87BO: 11/2,5 kleine bakpan/miniatuur), 2bfr r-bak-?, 1prof en 1compl r-dek-7 17 (15LAN87AQ: 27/9,5 groot vert worstoor, geheel loodglaz), 1rfr r-dek-10, 1rfr r-gra-8 spaarzaam loodglaz, 1compl r-gra-11 Bergen Op Zoom 17bc (15LAN87BH: diam 15,5 h 11,5 cm), 1gave r-gra-19 (15LAN87A: 11/11), 1compl r-gra-19 (15LAN87AU: diam 13 h 12,5), 1compl r-gra-19 (15LAN87AV: diam 12 h 11,5), 1gave r-gra-19 (15LAN87FA: diam 14,5 h 13), 1gave r-gra-19 (15LAN87FB: diam 12,5 h 13, bakscheur voorz naast schenklip beroet), 1compl r-gra-31 (15LAN87AW: diam 11,5 h 11,5), 1prof r-gra-33, 1prof r-gra-52 Bergen op Zoom sterk gesleten,1rfr r-gra-52 (diam 30 cm), 1prof r-gra-91 geheel loodglaz, 4fr r-gra-?,	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	1prof r-kan standring (rand ontbreekt), 1compl r-kmf-8 (15LAN87BN: 25/11 2 hor worstoren en 3 opstaande balusterpootjes), 1compl r-kop-2 (15LAN87AY: hor worstoor), 1compl r-kop-2 (15LAN87AZ: hor worstoor), 1prof r-kop-20 (15LAN87BM: vert worstoor, inw gele slib, beroet), 1compl r-kop-11 NH slibdec 17b (15LAN87BE +V28: 2 hor worstoren, NH slibdec haan met anjer, klaver en bladeren), 1fr r-lek-?, 1prof r-min-gra (15LAN87AR: 7,5/7,5), 1bfr r-min-kan, 1fr r-min-vst (rond model),	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	1prof r-stk-2 17B (15LAN87AT: stuk gebrand) 1prof r-stk-2, 1 prof r-stk-15 (15LAN87AS: 16,5/6 geknepen steel), 1 rfr r-stk-? 17de eeuw, 1compl r-tes-3 17A (15LAN87BB: 13,5/7,5 steeltje), 1compl r-tes-5 16d/17A (15LAN87BA: 13/7,5 steeltje), 1fr r-tes-? vierzijdig ongeglazuurd 16d-17A, 1rfr r-vst-? (ronde stolp ongeglaz), 13 gave r-zal-3 (15LAN87B -C -D -E -F -G -H -BQ -BR -BS -BT -BU en -BV: 4-5 cm, inw loodglaz), 1 gave r-zal-4 (15LAN87J diam 4 h 4,5 inw glaz), 7wfr rood	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	1prof w-bla-3 17B (15LAN87AP: 15/5 cm geheel geel, met zuinigje, ophangdeel ontbreekt), 1rfr w-gra-6 17A inw geel uitw groen glazuur, 1rfr w-gra-17 geheel groen 17A, 1rfr en 1compl w-gra-23 17d Friesland? (15LAN87AX: diam 16,5 h 13,5 geheel geel glazuur schenklip), 1rfr w-kom-15 17B geel glazuur, 1 prof w-kop-2, 1rfr en 1prof w-kop-24 (15LAN87AL: 13/7 geheel geel glazuur 2 hor worstoren, stukken uit rand), 1rfr w-lek-3 17A donkergroen glazuur, 1wfr w-lek- ,1prof w-pis-1 16d/17A (15LAN87AK: diam 17 h 11 cm geheel groen glazuur, vert lintoor, stuk uit rand-wand), 2rfr w-pis-, 1compl w-ver-2 17 fruittest? (15LAN87BX: 12/8,5 geheel groen glazuur 3 poten 2 hor worstoren), 7wfr wit;	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	1compl wa-kom-3 (15LAN87BY: 18,5/6 cm bloem of distel, vlag SS en // motieven); 1 compl m-bor-5 17a (15LAN87BC +V34: polychroom rozet binnen cirkels kabelrand), 5 rfr m-bor- 17A (1x wit, 4x blauw op wit); 1 rfr f-bor-2 wit 25 cm, 5 compl f-bor-2 (15LAN87Z en -AA en -AB en -AC en -AD: 25/3 en 26/3,5 en 26/35,5 en 26/3 en 26,5/3,5 cm wit), 1 compl f-bor-10 17b (15LAN87N + V28: 14,5/2 cm edelman op de rug gezien m zwaard sporen en gepluimde hoed, achterzijde chinese vakken), 1 compl f-bor-10 17b (15LAN87P: 19/2 cm edele dame op de rug gezien, achterzijde chinese vakken),	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	2 compl f-bor-10 17b (15LAN87Y en -R +V28: 19,5/2,5 en 26/3 cm imitatie kraakporselein vogel op rots), 1 compl f-bor-10 17b (15LAN87Q: 20/2 cm imitatie kraakporselein vogel op rots binnen accolades), 1 rfr f-min (-bor-10) grof gepenseelde bloemen, 1 prof f-min(-kan) 17 (15LAN87U: 7/4,6 wit), 1 rfr en 1 compl f-plo-3 (15LAN87S: 20,5/4,5 wit 8 lobben), 1 fr f-plo- wit; 1 oor i-kan-, 1 prof fr-pot-1 wit 4 oren; 1 compl p-bor-4 kraak 17A (15LAN87CH: vogels op rots in accolades en panelen; uit onderlaag bp);	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	1prof gl-bek-5a 17A (15LAN87GAA), 6prof gl-bek-5a (2x groene en 1x grijze zweem), 2compl gl-bek-9a 17bc (15LAN87AAB en -AAC: diagonale gewalste witte glasdraden), 1prof gl-bek-10 17B (15LAN87MAA: netwerkmotief onderop uitlopend in verticale ribben, kleurloos met blauwe geknepen voetrand), 2fr gl-bek-10 netwerkbeker, 1prof gl-bek-12a 17bc (15LAN87RAA: kleurloos druppelvormige knobbels gladde voetring), 1fr gl-bek-12a (geribbelde voetrand, kleurloos),	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	3prof gl-bek-15a 17ac (15LAN87AAI en -OAA en -SAA: kleurloos grijze zweem rijen ronde noppen), 1prof gl-bek-15a 17bc (15LAN87UAA: kleurloos grijze zweem diamantvormige noppen, 3 blauwe braamnop-pootjes), 1prof gl-bek-15a 17bc (15LAN87QAA: kleurloos grijze zweem diamantvormige noppen), 1prof gl-bek-15 17bc (15LAN87ADA: kleurloos m 3 kleurloze braamnop-pootjes), 1prof gl-bek-15a 17A (groen diamantvormige knobbels), 1fr gl-bek-15a (kleurloos mooie ronde knobbels), 4fr gl-bek-15 (1x blauwe braamnop-pootjes),	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	1prof gl-bek-19a 17A (15LAN87CAA: kleurloos grijze zweem geprononceerde wafels gladde voetring), 2fr gl-bek-19a (als 15LAN87CAA), 1prof gl-bek-19b (15LAN87PAA: lichtgroen fijne wafels gladde voetrand), 1fr gl-bek-19b (smalle draadwafels), 1bfr gl-bek-29 17bc (3 blauwe kometen), 1compl gl-bek-33 17A (17LAN87FAA: kleurloos gewonden geribde glasdraad gladde voetrand), 1prof gl-bek-33 17A (17LAN87-IAA: kleurloos grijze zweem gewonden gladde glasdraad gladde voetrand), 1prof gl-bek-34a 17A (17LAN87JAA: kleurloos grijze zweem 2 geribde pasdraden en braamnoppen ertussen gladde voetrand), 1fr gl-bek-34a (pasglas identiek aan 15LAN87JAA), 1fr gl-bek-34, 1fr gl-bek-35,	(15B/16A) 16d-19d

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
407H-a		87	1 compl gl-bek-45a (15LAN87HHH: kleurloos grijze zweem gladde wikkeldraad 17A), 1prof gl-bek-45b 17A (15LAN87HAA: kleurloos grijze zweem gladde gewikkelde glasdraad), 1prof gl-bek-50 17bc (sodaglas netwerk onderhelft, gravure druiventrossen),1prof gl-bek-63 17A (15LAN87AAV: lijkt een roemer, groen glas lage gewonden glasdraadvoet conische schacht met 1 rij platte gladde noppen lage conische kelk), 1fr gl-bek-63, 1compl gl-bek-79 17A (15LAN87BAA: kleurloos met vert witte glasdraden/ribben, geribbelde voetring Amsterdam?), 2fr gl-bek-79, 3fr gl-bek-? (1x blauwe rand, 1x gladde voetnoppen),	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	1compl gl-ber-1 16B (15LAN87AAU: 2rijen van 7 opstaande doornnopen), 3compl gl-ber-1 (slechte staat), 1fr gl-roe-1 17b (wijde cuppa puntige braamnop), 2compl gl-roe-2 17bc (15LAN87AAK en -AAL: 2 rijen platte braamnoppen), 2bfr gl-roe-2, 1bfr gl-roe-2 groot (ca 25 cm hoog, 4 rijen platte braamnoppen), 1fr gl-roe-(6?), 2 fr en 4compl gl-roe-9 17A (15LAN87AAN en -AAO en -AAP en AAW: 4 platte gladde noppen), 1prof gl-roe-9 17A (15LAN87AAX: 4 platte gladde noppen), 3compl gl-roe-10 16d/17A (15LAN87AAQ en -AAR en -AAS: 2 rijen 5 hor doornnoppen), 1prof gl-roe-10 16d/17A (15LAN87AAT: 2 rijen 5 hor doornnoppen), 4fr gl-roe-10, 2fr gl-roe-?	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	1fr gl-kel-13 17ac geribde nodus, 1compl gl-kel-34 facon de Venise 17bd (15LAN87AAA +V28: kleurloos 8vormige vleugelstam met getordeerde witte draden en witte vleugels), 1fr gl-kel-? facon de Venise 16d/17a (15LAN87AAJ: kleurloos kelk onderhelft geribd onder geribbelde glasdraad), 1fr gl-kel-95 fluitglas gevlochten stam (gl-flu-?), 2rfr gl-kel-? (kelk-fragmenten)	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	medicijn/parfumflesjes: 5fr gl-fle-9 (groene medicijnflesjes), 3fr gl-fle-10 (groen medicijnfles-je), 3fr gl-fle-9 (groene medicijnflesjes), 1gave gl-fle-11 (15LAN87ACA: lichtgroen), 1gave gl-fle-16 (15LAN87ABA: dun groen 3/5 cm), 1fr gl-fle-36 17 (bolflesje met vert ribben dunwandig groen opgestoken bodem pontil); wijnflessen: 2compl gl-fle-31 (15LAN87-KAA en -LAA: groen, vierzijdig, geen tinnen schroefdop gehad), 1compl gl-fle-13 17A (15LAN87AAE: groen 9/19,6 vert geribd), 1fr gl-fle-13 (kurk in hals), 1bfr gl-fle-? groen vierzijdig, 2bfr gl-fle-? dunwandig groot;	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	2prof gl-fle-31 17 (15LAN98KAA en -LAA: lichtgroene apothekersfles/karaf 4zijdig 27/10,5 en 25,5/10), 1prof gl-fle-198 17B (kleurloos sodaglas netwerkpatroon van geknepen vert ribben, hol vert oor glasdraad onder mondrand), 1compl gl-kan-3 17A (15LAN87TAA: bol met lange tuit, zeer dun kleurloos met blauwe slingerdraad om hals ingevouwen bodem opgestoeken pontilmerk, mist deel hals), 1bfr gl-sch-2 17A (opaline wit schaaltje op stan-dring), fragmenten (van één object?) blauw getordeerd glas en zwart glas buisje, zwart glazen bolletje aan haakje (thermometer ?),	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	kleipijpen met biconische ketel: 1x ketel vrij grof en beroet hielmerk HW gekroond Alkmaar 1645-55 (15LAN87AAAM: 31 cm lang incompl), 1x ketel fijn hielmerk HS ongekroond Gouda 1635/40-1650/55 (15LAN87AAAN: 28,5 cm incompl, steelraderingen, Duco 2003, 166), 1compl fijn 1660-80 hielmerk beschadigd (15LAN87AAAG: 44 cm, steelraderingen), 1x ketel grof 1660-80 hielmerk onleesbaar (15LAN87AAAF: steelfragm 42 cm incompl, steelraderingen), 1compl vrij grof hielmerk krijgsman 1670-1680 (15LAN87AAAD: 44,5 cm, steelraderingen, Duco p.136),	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	metaal:1gave tinnen lepel 17A (15LAN87EAA: ovale bak platte zeskantige steel merk gekroonde roos lengte 16,5 cm diam bak 6 cm), 1 fr tin met schoefdraad diam 15 mm (van fles? 15LAN87XBO), 1 koperen belletje (kattebel) geplet, 1 loden speelschijfje diam 12 mm (15LAN87XBN), 1 koperen object ND met oogje (messing) afgebroken,4 koperen kopspijkertjes (15LAN87BXD messing), fragmenten loodstrips 8mm breed (15LAN87BXD), loden schaafsels strips	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	metaal naaigerei en kleding: 1 koperen vingerhoed (messing) diam 20 h 25 mm (NB ook een benen exemplaar), 1fr koperen haar/hoofdijzer (messing), 1 latoenkoperen knop of schoengesp (? - 15LAN87XBA), 13 haakjes en 14 oogjes van koper (messing), 23 koperen nestels (messing, 2x met resten textiel erin), 1 koperen naald 75 mm (messing), 144 kope-ren kopspelden 14-40 mm (15LAN87XBK), (NB ook 2 houten breinaalden)	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	textiel: (1 glazen knoop 10mm -zie glas; koperen nestels haakjes en oogjes - zie metaal) geborduurde textielknoop goudbrokaat met houten knoopkern, textielknoop netwerkje met houten kern, 20 textielknopen met houten kern en 24 houten knoopkernen,	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	hout: 1 houten mesheft, 1 (tropisch) hardhouten dekseltje met gaatjes (diam 4 en h 2 cm met schroefdraad met fijne gravering versierd), 2 ronde houten dekseltjes, 1 ovaal houten dekseltje, 1 houten stop, 1 gesneden houten vogel 9 cm lang, 2 houten breinaalden, een houten knop afgebroken, bodem van emmer of tonnetje diam 20 cm, plankje 11x22 cm, plankje met inkeping, plankje met gat, diverse houtfragm ND	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	overige: 1 pijpaarden beeldje cupido 8cm met rode verf; 1 benen mesheftje, 1 benen ving-erhoed, paar fr benen luizenkam; 2fr stukjes lei (schrijftafeltje?) en 9fr leistenen schrijfstiften; 1 uitheemse schelp (vgl V21); 2 stukjes zachte krijt (tekenen op textiel?); enkele menselijke tanden en kiezen	(15B/16A) 16d-19d

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
407H-a		87	leer, schoeisel: 1 houten hakje van schoen; 1 complete bandschoen zeer verfijnd	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	wandtegels:6 compl polychroom bloempottegel palmethoeken 13,5x13,5x1,5 cm ca.1610-1650 (Pluis 1988, 422: A.05.08.05), 3 compl en 3 gesneden randen (15LAN87FA) kwadraattegel stertulp met kwartrozet 11x11x1,4 cm ca.1610-1650 (Pluis 1998, 226 A.01.05.70), fragm ruittegel met lelies in hoeken 1 cm dik ca.1640-1670 (Pluis 1998, 544 C.02.00.18 en -19), fragm van 1 gemarmerde tegel 13x13x0,9 cm 17d/18A;	(15B/16A) 16d-19d
407H-a		87	vensterglas:381 fr vensterglas (waaronder 6 randfragmenten van een glasschijf) van klein tot groot van lichtgroen tot donkergroen en blauwig, 6 fragmenten kleurloos en dun, (4 fragmenten van) 1 rechthoekig ruitje 12x15x0,1 cm, 1 fragment rood vensterglas, 1 ovaal ruitje blauwig glas 9,5x7x0,2 cm, 1 ruitje met afdruk loodstrip en gebrandschilderde tekst DIE rAUENS... en SOBEU	(15B/16A) 16d-19d
407H-a	ronde beerput. S1140 beerput 3. In stortkoker V123: -a eerste fase, -b tweede fase	123	1 rfr r-gra-11 (inw en deels uitw loodglaz, 2 oren; past aan scherven V28); 3fr gl-ber/roe 16d/17A; 1fr gl-fle-4 17bc meerzijdig dunwandig; een gouden ring met parelrandje binnenmaat 15 mm uitwendig 19 mm; (voetstuk van terracotta beeld past aan beeld 15LAN28B);	17d/18a-18d/19a
407H-b	ronde beerput. S1140 beerput 3. Beerlaag V87: -a eerste fase, -b tweede fase	87	1rfr r-blo-6 (+V123), 2fr r-blo-?, 1 rfr r-bor-3 (+V123), 1rfr r-bor-3, 1prof r-bor-11 17B (15LAN87BD: 17,5/5), 1compl r-dek-8 17B/18a (15LAN87BL: 24/10 erg groot, 2 vert worstoren bovenop), 1compl r-dek-18 17d/18 (15LAN87BJ +v123: 16,5/7,5 afgeplatte ronde knop, geheel loodglaz), 1compl r-dek-38 17d/18A (15LAN87BK +v123: 25/6 groot grote platte knop met inkeping, geheel loodglaz), 1rfr r-dek-19, 1compl r-gra-49 17d/18A (15LAN87BG: diam 15 h 14), 1compl r-gra-30 (15LAN87BF: diam 13,5 h 11,5 vert geknepen lintoor, inw groene sliblaag), 1fr r-kom-? 18/19de eeuw slibboogjes, 1 rfr r-stk-? 18de eeuw, 1 prof r-tes-2, 1compl r-tes-12 Friesland 18B/19a (15LAN87BP: 14,5/9,5 standring geknepen vert worstoor halverwege zijkant), 1fr r-tes-? vierzijdig glazuur 18de eeuw, 1compl r-ver-18 17B/18A (15LAN87FC: 21/10,5 standring 2 hor puntoren op rand), 2 gave r-zal-1 (15LAN87K en -BW: diam/h 4,5/4,5 en 5/4,5 inw loodglaz),	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	1 compl w-dek-8 17d/18A (15LAN87AJ: 18/6 bovenz groen glazuur, geknepen oor; past bij 15LAN87AH w-gra-22), 1 compl w-dek-8 17d/18A (15LAN87AO: 11/2 geheel geel glazuur, oor ontbreekt), 1rfr en 1compl w-gra-22 (15LAN87AH: diam 18,5 h 17,5 geheel groen glazuur, schenklip; met deksel), 1prof w-kmf-11 18B/19a Friesland? (15LAN87AM: diam 14,5 h 10 inw geel en uitw groen glazuur 2 hor worstoren, 4 halvemaan-luchtgaten), 1rfr w-pis-4 17B geel glazuur, 1rfr w-pis-6 18de inw geel uitw groen glazuur, 1wfr w-spa-1 18/19a lichtgroene glazuur;	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	1 prof f-bor-11 17d/18a (15LAN87AE + V28: 21,5/4 cm wit), 1 prof f-bor-16 met 1 prof f-kop-1 bloemetjesdecor 18, 1 rfr f-bor-16 vogel met grote bloem 18A, 2rfr f-bor-, 1rfr en 1 prof f-dek-17 (15LAN87T: 11,5/2 cm wit), 1 compl f-kom-1 polychroom 18 (15LAN87X: 13/4,5 speuk Het morge weer neemt ligt zijn keer), 1 prof f-kom-3 17d/18A (15LAN87AF: 25,5/9 cm wit), 1 prof f-kom-9 17d/18a (15LAN87AG: 16/6,5 cm wit), 1 rfr f-kop-1 blauw-wit bloemetjes 18A, 3 prof en 2 gave f-zal-1 (15LAN87V en -AN: h/b 6,5/4 en 5/3 cm wit), 2 gave f-zal-3 17B (15LAN87FD en -Fi+V28: conisch met 3 insnoeringen 7,5/5 7,5/5 cm wit);	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	1 fr p-bee (dier? kikker?) polychroom 18, 1 prof p-bek-2 18b chocoladekop (15LAN87FH +V28 +V123: chinees imari tuindecor bruine bies op rand), 1fr p-bor-6 (+V28) schoteltje diam 10,5 Kangxi fijne beschildering dunwandig, 1 compl p-bor-6 18A (15LAN87CF +V123: 11,3,5 blauw lotusbloemtje met meerdere hartvormige bladerslingers), 1 fr p-bor-6 schoteltje draak jagend op parel 18A (Bartels 1999 cat.1166), 1 fr p-bor-6 (+V123) diam 23 cm geometrische banden 18A, 1 compl p-bor-9 18A (15LAN87FE: +V28 +V123: 11/2 centraal bloemetje binnen vakken met bloemen), 3 rfr p-bor-,	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	1 rfr p-kop-1 (+V28) capucijner en landschap inw 18A, 1 rfr p-kop-1 inw en uitw floraal decor m vlinders 18A, 2 rfr p-kop-1 (1x zeemleer, 1x capucijner), 1 fr p-kop-4 (+V28) bloemenvaas en merkje bloem 18A, 1 compl p-kop-4 18c (15LAN87FG +V123: b/h 7,5/4 cm blauwe bloemendecors lichtbruine bies op rand onderop merk bloemetje), 1 compl p-min(-kop-5) Kangxi (15LAN87CG: blauw uitw panelen met bloemen en inw bloemetje),	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	2 compl ep-bor-1 Duits 19bc (15LAN87CV en -CX: 13,5/2,5 cm goudfolie bies langs rand en cirkel middenin spiegel), 3 rfr en 2 compl ep-bor-1 19bc wit (15LAN87CW en CY: 13/2,5 en 12,5/2,5 wit), 1 rfr ep-bor-3 (+V123) geribd zwiebelmuster 19bc, 4 rfr en 2 compl ep-kop-1 Duits? 19bc wit (15LAN87CR en -CT: b/h 7,5/6,5 cm vert oor, wit), 1 rfr en 1 compl ep-kop-1 Duits? 19bc (15LAN87CS +V123: 8/6,5 cm vert oor, goudfolie bies langs rand en voet), 1 prof ep-kop-5 bovenglazuur polychroom chinees met bloemen 18d/19a, 1 fr ep-zal-;	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	iw bone china: 1 compl iw-kop-25 Worcester 18c (15LAN87FF +V28 +V123: b/h 7,5/4,5 cm transferprint bloemen en vlinders halve maan merk), iw creamware: 1 compl iw-bor-6 18d/19a (15LAN87DB: 18,5/2 onderop blindstempel MOORE & Co), 1 compl iw-bor-6 18d/19a (15LAN87DC: 19/2 ongemerkt), 1 prof iw-bor-36 (15LAN87CZ +V123: 17/1,5 opengewerkte uitstaande boogjesrand), 1 compl iw-kom-3 (15LAN87DA: 17,5/5 blindstempel 9 parelrand), 1 rfr iw-zal-1,	(15B/16A) 16d-19d

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
407H-b		87	iw pearlware: 1 compl iw-bor-2 18d/19A (15LAN87L: 24,5/3,5 cm blindstempel FELL), 1 compl iw-bor-3 schoteltje 18d/19a (15LAN87CM: 13/2,5 blauwe transferprint herder met vrouw en kind in landschap met forale rand blauw decormerk achterzijde 75), 2 compl bij-passende iw-kop-1 (15LAN98CK en -CL: 7,5/4,5 uitw zelfde decor als schoteltje -CM, inw kerktoren), 1 compl iw-bor-3 19a (15LAN87CN: 13/2,5 blauwe transferprint melken van koe met florale rand blauw stempel leeuw met vlag en POTTERY), 2 rfr iw-bor-4 blank, 1 fr iw-dek-1 diam 6,5 cm, 1 compl iw-kop-2 19a (15LAN87CQ: 9/5 cm inw bloemetjes uitw 3 panelen bloemen), 1 compl iw-kop-2 18d/19A (15LAN87CU: 8/5 cm wit), 1 fr iw-lep-,	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	iw witgoed: 1 fr iw-bor-1 witgoed ovaal blindstempel P Regout 19B, 1 compl iw-bor-4 19A (15LAN87M: 25/3 wit), 1 rfr iw-bor-5 (+V123) wit, 2 fr iw-bor- wit, 1 compl iw-bor-15 schoteltje 19b (15LAN87CO: 14/3 chinees gezelschap in florale omlijstingen merk MAN.. hoort bij -CP), 1 prof iw-kop-17 19b (15LAN87CP: 9/5,5 decor als bijpassende schotel -CO), 1 compl iw-kop-2 19A (15LAN87CJ: transferprint ovale panelen teadrinkers en bloemen, onderop een 6 of 9), 1 prof iw-kop-8 19bc polychroom strooibloemetjes, 1 fr iw-kop-wit, 1 fr iw- oor, 1 bfr iw- pootje (zoutvaatje?)	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	2bfr gl-bek-6 18 krijtglas onversierd, 2prof gl-bek-37b 17B/18a (diam 9,5 h 6,5 cm, netwerk hele wand, loodglas, op 3 braamnop-pootjes), 1prof gl-bek-38 19A (15LAN87AAM: kleurloos loodglas, geslepen vert ribben onderhelft weggeslepen pontilmerk), 1compl gl-bek-50 17B (15LAN87AAD: kleurloos loodglas, netwerk onderste kwart, 3 geribde pootjes), 1prof gl-bek-117 (oorkopje, ribbels onderhelft), 1prof gl-bek-115 17d/18a (kleurloos loodglas cilindrisch met boogjespatroon onderhelft, geribde voetrand), 1bfr gl-bek-? 18d/19A (kleurloos dikwandig biconisch vert ribben onderhelft onderz stervorm pontilmerk, vert oor),	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	1compl gl-roe-5 17B-18A (15LAN87AAH: 2 rijen van 4 gladde noppen), 2prof gl-roe-5 17B-18A (15LAN87AAY en -AAZ: 2 rijen van 4 gladde noppen), 3fr gl-roe-5 blauwgroen; 7fr gl-kel-14 17B loodglas, 1fr gl-kel-28 18B (loodglas massieve stam), 3fr gl-kel-38 17d/18a (loodglas, twee geledingen), 1fr gl-kel-67 18B (loodglas stam m geslepen facetten);	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	medicijn/parfumflesjes: 1prof gl-fle-3 groen (Haarlemmerolieflles), 1gave gl-fle-11 (15LAN87AAF: kleurloos),1fr gl-fle-15 18de (kleurloos), 1rfr gl-fle-33 (parfumflesje grijs glas h ca 15 cm), 1fr gl-fle-35 (kleurloos parfumflesje gegolfde wand, als 91WOR), 1fr gl-fle-86 (groen, zakflacon), 1prof gl-fle-110 18 (15LAN87DAA: kleurloos plat parfumflesje m geslepen figuren), 3fr gl-fle-? (cilindrisch medicijn/parfum);	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	wijnflessen: 1compl gl-fle-102 18d/19A (15LAN87NAA: donkergroen 9,5/32), 1compl gl-kan-14 18d/19a (15LAN87AAG: cil. flesvorm kleurloos sodaglas licht opgestoken bodem hoekig oor slijtage van stop, mist stukje rand en oor), 1rfr gl-kar-? tuitje kleurloos 18/19, 1fr gl-kar/kan dikwandig 19A; 2x horlogeglas (bol diam 4,8 cm), 1 glazen knoop 10mm, 2 glazen kralen, 1 glazen kraaltje, glazen geslepen vierkant collieronderdeel voor twee stringen, spiegelglas (31 fragmenten); 1 natuurstenen kraal git, 5 kralen keramiek	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	kleipijpen met trechterketel eind 17de-1739 16x: 1compl en 1x ketel fijn hielmerk Fortuin 1671-1706 (15LAN87AAAH en -AAAL: 44,5 en 35 cm steelraderingen, Duco p.137), 3x ketel en 1compl fijn hielmerk zespuntige ster 1672-1684 (15LAN87AAAJ: 43 cm, steelradering Duco p.149), 1compl fijn hielmerk drie ruiten gekroond 1686-1700 (15LAN87AAAB: 42 cm, steelradering Duco p.150), 9x ketels zonder zijmerk 1675-1739 (hielmerk: 2x ongemerkt, 1x roos gekroond, 1x bloempot 1667-1739, 1x oliekruik 1675-1739, 1x spaarpot 1710-1739, 1x 80 gekroond, 2x onleesbaar),	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	kleipijpen met ovoïde ketel 18de eeuw 10x: 5x fijne ovoïde ketel zonder zijmerk 1700-1739 (hielmerk 2x molen, 1x twee duiven gekroond, 2x onleesbaar), 3x ovoïde ketels 1700-1739 spoorhiel ongemerkt, 1x fijne ovoïde ketel 1725-1764 (15LAN87AAAK: 38 cm lang incompleet, hielmerk Moriaanshoofd Duco p.137), 1x grove ovoïde ketel ongemerkt 18B (15LAN87AAAA: 22 cm lang incompleet, steelradering),	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	kleipijpen met ovoïde ketel 19de eeuw 16x: 2x fijne ketels 19A (hielmerk 1x gekroonde 32 1800-1866, 1x hiel afgebroken en Gouds zijmerk), 2compl met ovoïde grootkop 1800-1864 (15LAN87AAAC en -E: lengte 42,5 en 39,5 cm, hielmerk Wapen Batavia en zijmerk), 11x ovoïde grootkop 19A (hielmerk: 2x Wapen Batavia, 1x dubbel anker, 1x lelie, 2x gekroonde PS, 2x gekroonde 52, 1x gekroonde 82, 1x gekroonde 89, 1x hiel ontbreekt), 1x ovoïde grote kromkop Fa. Prince ca 1830 (15LAN87AAAO: ketel diam 30 en h 50 mm, hielmerk melkmeid met zijstempel, steelopschrift Van Elten =eigenaar Langestr 60!)	(15B/16A) 16d-19d
407H-b		87	metaal: 3 koperen munten ND; overige: 1 staafje rode lak, 1fr lakzegel; wandtegels: fragm van 2 figuurtegels dik 0,7 cm 18de eeuw, 4 gave en 21 fragm witjes 12,8x12,8x0,7 cm 18de eeuw	(15B/16A) 16d-19d
407H-b	ronde beerput. S1140 beerput 3. In stortkoker V123: -a eerste fase, -b tweede fase	123	3x s2-kni 3,3 en 2,5 en 1,5 cm (laatste 2 fr); 1 rfr r-bor-3, 1 rfr r-dek-?, 1 rfr r-kom-1 inw gele slib, 1 rfr r-kop-4 (gele slib gemarmerd inw, Friesland) 1 rfr r-kop-4 (inw geel, uitw slibboogjes, Friesland; past aan scherven V28), 1 rfr r-tes-2 (Friesland), 2 fr rood; 1 prof w-kop-16 (17B/18a, 15,5/ 7,5 cm standvoet, inw en uitw groen glaz, vert lintoor en hor puntoor), 2 fr wit; 2compl f-zal-1 17d/18A (15LAN123A en -B), 15fr faience;	17d/18a-18d/19a

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
407H-b		123	1 compl p-kop-4 (15LAN123AA: h 7,5 diam 4,2 cm, onderglaz blauw bloemen uitw en inw, inw rand met geometrisch bandje afgebiest, capucijner bruin randje op lip Qianlong 18bc), 1 fr p-bor-3 kangxi (vissen en krabben en figuur), 35fr porselein; 2 rfr ep-bor-1 (19bc); 1 rfr iw-bor-3 (schoteltje creamware 18d/19a), 1 rfr iw-bor-15 (schoteltje, bloemtjes; bijpassende kop in V87), 4 rfr iw-bor-? (creamware), 1 fr tuitje iw-kan-? (creamware), 2 rfr iw-kop-1 (creamware, 18d/19a), 1 fr iw- gevlochten oor (creamware), 1fr iw-; 1fr iz-dek-3, 1oor iz-the-;	17d/18a-18d/19a
407H-b		123	3fr gl-bek-23 kleurloos dikwandig, 1fr gl-bek-24 18d/19a, 1fr gl-kel-23 slingerglas sodaglas 18bc (Nederlands), 1fr gl-kel-40 slingerglas sodaglas 18bc (Nederlands), 1fr gl-kel- geslepen facetten 19A, 1fr gl-dek- slijpwerk facetten, 1gave gl-stp-11 18d/19A (schijfvormige knop voor parfumflesje kleurloos 3cm hoog), 1fr gl-stp-12 18d/19A (geribde paddestoelknop voor parfumflesje kleurloos diam 4 cm), 1fr gl-kdl-2 druipschaaltje voor kandelaar kleurloos geslepen 19A, 1 glazen schijf met uitgeslepen holte diam 3,1 cm (voor zalf?), 2 glazen kralen	17d/18a-18d/19a
407H-b		123	Wijnfles, karaf: 1compl gl-fle-25 17d/18A (15LAN123AAA +V28): groen 13,5/17 cm ronde mondrand scherven uit buik), 1fr gl-fle-88 18de lange hals wijnfles (V123+V28), 2fr gl-fle-bolflessen 18, 1fr gl-kar- geslepen facetten 18d/19A, Medicijn-/parfumflesje: 2fr gl-fle-3,1fr gl-fle- kleurloos parfumflesje,	17d/18a-18d/19a
407H-b		123	kleipijpen 20x: 4x trechterketel zonder zijmerk 1675-1739 (hielmerk zesster), 1x ovoïde ketel met zijmerk 1739-1760 (hielmerk 9 gekroond), 12x ovoide ketel 1739-1780 (hielmerk: 2x zwijn, 1x wapen Batavia, 1x wapen Utrecht, 1x AP gekroond, 2x AB gekroond, 2x S gekroond, 2x 34 gekroond, 1x onleesbaar), 1x kleine ovoïde kop hielloos geglaasd ca 1750? (merk zwijn), 1x ovoïde grootkop 19a geglaasd (merk melkmeisje en zijmerk), 1x grove ketel rondbodem 19a (ketelmerk rokerszijde D), 178 dunne steelfragm	17d/18a-18d/19a
407H-b		123	1 koperen munt WEST FRISAE verrot, 3x koperen rekenpenning verrot, 1 koperen vork, 1 koperen kledinghaakje; 1 benen rammelaar met wschl bijbehorend 3 koperen belletjes (verrot), 1 tinnen (naalden)kokertje 6cm verrot; 1 benen dekseltje met gaatjes en schroefdraad, 1 benen schroefdekseltje diam 2,7 cm, 1 benen knoop diam 1,8 cm; 1 fr leistenen griffel; 1 lakzegel; 1 fr vuurstenen vuurslag; 2 menselijke kiezen/tanden en 1 dierlijke/menselijke kies; 56x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	17d/18a-18d/19a
407H-b		123	1 gave wandtegel (15LAN123B: 17B zonder hoekornament met mannetje met stok 12,7x12,7x1,2), 1 compl en 12 fr wandtegels witjes 12,8x12,8x0,7 (18de eeuw); 1 fragm druppelvormig daklood;	17d/18a-18d/19a
407H-c	ronde beerput. S1140 beerput 3. Bovenlaag demping met zand en puin V81	81	1rfr r-bor-1 sgraffito met tekst (versleten), 1 wfr rood; 1 rfr w-kmf-?, 3wfr wit; 4 rfr iw-kop; 1 fr gl-kel-(8?), 1fr gl-fle-? cilindrisch; 1 pijpenkop ca.1800 hielmerk Wapen van Batavia, 1 porseleinen pijpenkop (19B), 21 fragm wandtegel 16d-18B; 2 fr marmertegel 1,2 cm dik	19B
408A	ophoging achtererf met donkerbruin en donkergrijs zand met veel puin en afval. S1086 s1092 V47	47	2 bfr s1-kan- Siegburg gevlamd; 1 rfr r-bak-27, 1 rfr ND en 2 wfr rood (1wfr mangaan-glazuur)	15B /16a
408A	ophoging achtererf met donkerbruin en donkergrijs zand met veel puin en afval. S1086 s1092 V53	53	1 bfr en 1 rfr s2-kan Keulen en Raeren; 1 rfr r-gra-8, 5 bfr r-gra-?, 1 rfr ND en 9 wfr rood; 1 wfr w-gra-11	15B /16a
408B	ophoging donkerbruin zand met puin s1073-1074 V42	42	1 wfr pi-, 2wfr bg- Elmpt, 2wfr s5- (grijs baksel, bruine engobe)	13/14a
408C	ondiepe kuil verbrande oranje en donkerbruine leem. S1082 V48	48	1 wfr s2- Aken/Raeren; 1 rfr r-bak-2, 1 bfr r-bak-?, 4 bfr r-gra-?, 1 rfr r-kop-1, 7 rfr ND en 12 wfr rood (een paar met donkerbruin mangaangazuur); 13x BOT	15d/16a
408D	afvalkuil. s1058 V36	36	1 rfr s2-kan-? Aken/ Raeren; 4 rfr en 1 fr oor en 1 fr steel (half geknepen) en 3 wfr rood; 1 wfr wit; 5x BOT	15B/16A
409A	muurwerk souterrain kelder. S2012, insteek V209	209	divers metaal koper/brons; 1 wfr kp- borstelstreek; 1wfr grijs; 2 wfr rood; 1 fr wetsteen 10 cm lang; fragment vensterglas	
409A	insteek loden buis van waterput s2054 V196	196	1 rfr s2-kan-? met 2 oren Langerwehe	
409A	souterrain kelder (s2012): natuurstenen sokkel gewelf-zuiltje s2009 V320	320	zandstenen zuilbasement 8-zijdig met bovenin bevestigingsgat voor zuiltje 17x17x16 cm gefreind	17A?
409B	waterkelder tegen achtergevel 407C. s1142 V83 puin in kelder.	83A	1 wandtegel 12,6x12,6x1,2 geen hoekorn blauw op wit mannetje met fruitmand ca 1675	
409C	fundering van W en N-muur zomerkeuken. s1172 Insteek V75	75	1 prof r-tes-18 (ongeglazuurd, 3 poten, 2 oren ontbreken, h 12 en diam 30 cm)	16B/17A

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
409C	fundering west- en noord-muur zomerkeuken s1175. Insteek V100.	100	1 wfr kp-; 1wfr grijs; 1 rfr r-gra-55 fijne draairibbels en spaarzaam loodglazuur	
409C	fundering west- en noord-muur zomerkeuken S1175 Insteek V102	102	1 wfr s1-; 1 wfr s2- Langerwehe; 1rfr ND en 2 wfr rood spaarzaam loodglazuur	
409C	fundering west- en noord-muur zomerkeuken s1175 Insteek V106	106	2 wfr rood donkerbruin mangaanglazuur	
409D	vierkante bakstenen as/afval-bak achter 409C. s1173. Inhoud V98	98	2 rfr s2- Aken/ Raeren; 1 rfr r-bak-5, 1rfr r-gra-34, 1rfr r-oli-3; 3rfr ND en 1 steel en 2 poten en 12 wfr rood; 4 4fr en 2 wfr wit; 3 rfr 1 poot en 1 wfr ha-?; 1 rfr m-bor-5 sgraffito 16bc; 2 fr plavuis met slib versleten	16B
409D	bakstenen as/afvalbak achter 409C s1173 eronder (insteek) V99	99	1 rfr r-gra-34, 1rfr r-pis-4, 3 rfr en 1 bfr en 21 wfr ND; 1 prof m-bor-10 granaatappel en wentelend motief; 1 rfr gl-fle-(13?)	16B
409D	bakstenen as/afvalbak achter 409C s1173 V101 insteek.	101	2 poten en 4 wfr rood	
409F	askuil. S1098 V56	56	1 wfr pi-; 1rfr r-bak-5, 3rfr en 9 wfr rood; 1rfr w-bak-5 (holle steel, geel), 1rfr en 3wfr w-(groen glaz); 1wfr gl-; 3 fragmenten dakpan golfpan	16d /17a
409G	kuil met donkerbruine klei en grof puin. S1095 V55	55	1 wfr s2-kan-? (Raeren 15/16); 2 rfr r-bak-4, 1 rfr r-bak-5, 1rfr r-bak-10, 1 rfr r-bak-24, 1 prof r-bor-6 (diam 43 cm!, loslatend (!) gifgroen glaz op witte engobe, driekwart bewaard), 1 rfr r-bor-?, 2 rfr r-gra-34, 1 rfr r-gra-168 (inw dikke groene slib, geheel loodglaz) 1 rfr r-gra-? (vingerindr dec onderlangs kraagrand), 1 rfr r-kom-? (NH slibaardewerk), 1rfr r-kop-17, 1 rfr r-kop-? (inw geel slib), 1 rfr r-pis-19, 1 rfr r-tes-6, 5 fr r-?;	16d
409G	kuil met donkerbruine klei en grof puin. S1095 V55	55	1 compl w-bak-5 (15LAN55B: 25,5/ 5 cm, bovenz geel met groene druipsporen, ronde holle steel, stuk rand ontbreekt), 1 compl w-bak-11 (15LAN55A: 16B/17A, 23,5/ 3,5 cm, bakpan zonder zijwand met kraagrand, groen glaz, schenklip, steel ontbreekt, beroet), 1 rfr w-bor-16 (groen bovenz, onderz gele druipglaz), 2 rfr w-gra-(5?) (geel glaz, groene vlekken druip), 3 fr w-?; 1x pootje ha-gra-?; 1 fr m-bor-? (blauw op wit, klein fr), 1x plavuis onge-glaz 17,2x17,2x3,2 cm; 54x BOT	16d
411C	puinvulling in kelder 410A. s1137 V74	74	3fr wandtegel: 1x schaatsrijder zonder hoekorn 12,8x12,8x1,2 cm; 1x mannetje en hoe-korn ossenkop dik 1,0 cm; 1x mangaan/blauw ornamentaal dik 1,0 cm	17d
411E-a	afvalkuil met beerputleging (hoort bij beerputinhoud 15LAN87 van 407H). s1047. Beer met afval V28: -a eerste fase, -b tweede fase	28	1wfr s2-? 16de/17de eeuw, 2x s2-kni 15 en 17mm; 1prof w-dri-2 (diam 11 h. 4,5 cm standvoet uitw groen en inw geel loodglaz, rode aanbaksels), 1rfr w-gra-23 groen glaz 17B, 1 rfr w-kom-17 geheel geel loodglaz 17B; 1rfr m-bor-9 blauw-wit centraal rozet 17A; 1rfr gl-bek-8a (groen, blauwe rand), 1rfr gl-bek-15, 1wfr gl-bek-29, 1rfr gl-fle-5 (grote voor-raadfles, 17B), 1fr gl-fle-9 (medicijnflesje), 1compl gl-fle-17 16 (15LAN28AAA +V87: facon de venise blauw diagonale ribbels ovaal; 2e ex V123); 7 fr wandtegels (4 fr polychroom 17A, 3 bl/wit dieren 17c);	17B-18d
411E-a		28	twee bleekrode terracotta beeldjes (15LAN28ABB staande vrouwfiguur, compleet, diam voetstuk 7,5 en H 17,5 cm; voetstuk komt uit beerput 15LAN123; 15LAN28ABC staande vrouw tegen pilaar, vierkant voetstuk 5,5 cm, deel pilaar en hoofd ontbreken)	17B-18d
411E-b	afvalkuil met beerputleging (hoort bij beerputinhoud 15LAN87 van 407H). s1047. Beer met afval V28	28	1 rfr r-blo-? vierhoekig, 1 prof r-bor-3 (Fries 18de; diam 16,6), 1 rfr r-dek-4 aspotdeksel, 1rfr r-dek-19, 1rfr r-dek-?, 1rfr r-gra-49, 1rfr r-gra-52 geheel loodglaz, 1 rfr r-gra-kom inw gele slib, 1bfr r-min- geheel donker loodglaz., 2rfr r-tes-2, 71 fragmenten rood (71 MAE); 1prof w-gra-24 met tuit groen loodglaz uitw 18de eeuw, 1fr w-gra-? geel loodglaz man-gaanstippen (Fries), 1compl w-kmf-4 (15LAN28AJ + fragm V123) 18B, 1rfr met opstaand pootje w-kmf-?, 1rfr w-min-kmf groen glaz, 1 wfr w-min-? geel en bruin vlekkengoed, 2 rfr w-tes-3 inw geel en uitw groen glaz, 4 fragmenten wit;	17B-18d
411E-b		28	1compl f-bor-2 blauw-wit 17d (15LAN28G buste Willem III tussen K W), 1rfr f-bor-3 blauw op wit 18B, 1prof f-bor-5 blauw op wit decor bloempot in rand met vakken met bloemen 17d/18a, 1rfr f-bor-5 blauw op wit bloemendecor en bruin biesje op rand 18A, 1prof f-bor-6 chinees landschap 18B (15LAN28AH + V123), 2rfr f-bor-8 schoteltjes blauw-wit decors (1 met bruine bies, 1 met dierfiguur), 1rfr f-bor-16 schoteltje blauw-wit bloempjes in vakver-deling 18A, 1rfr f-bor-17 schoteltje bloem, 2rfr f-bor-? (wit, schotels 26cm, 17d/18A), 4rfr f-bor-? schoteltjes,	17B-18d
411E-b		28	1compl f-kom-2 17B/18a (15LAN28AA + V123), 2rfr f-kom-? (1x 3 oren), 1 rfr f-kop-1 blauw-wit papegaai op hek, 1rfr f-kwi-? blauw-wit met bruine bies 1rfr f-pis-? wit, 1bfr f-pis-? wit, 1rfr f-plo-? wit, 1 compl f-vor-1 17d/18A (15LAN18H: tulbandvorm), 1 compl f-vor-2 17d/18A (15LAN18P: hartvorm), 2 gave f-zal-1 (15LAN28B en -C), 1 prof f-zal-3 (15LAN28AK + V123), 1compl f-zal-14 (diam 3 h 1,7 cm, standvoet, steile afgeronde rand);	17B-18d

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
411E-b		28	1 p-bee beeldje luitspeler (15LAN28D: onderglaz blauw en celadon, hoofd ontbreekt), 3 prof p-bor-1 en 3 prof p-kop-1 (3 sets kop-en-schotel, twee chinezen in landschap Kangxi), 1 rfr p-bor-1 zeemleergoed bloemen Kangxi gemerkt, 1 rfr p-bor-1 bloemen Kangxi schoteltje, 1 compl p-bor-1 en 1 p-kop-1 set (15LAN28o en -N: capucijnergoed 18bc, tuin), 1 prof p-bor-1 en 1 p-kop-1 set (15LAN28AC en -AG +V123: landschapje capucijnergoed), 1 rfr p-bor-1 capucijnergoed landschapje blauw, 1rfr p-bor-5, 1 rfr p-bor-6 capucijnergoed (15LAN28AB +V123: floraal), 1rfr p-bor-9 geribbeld landschapje,	17B-18d
411E-b		28	1compl p-kop-1 Kangxi (15LAN28AE +V123: zeemleergoed, floraal decor, merk doekje in cirkels), 1compl p-kop-1 (15LAN28A: Kangxi capucijnergoed 18a), 1 prof p-kop-1 Kangxi blauw rozet en rank m insect capucijnergoed (15LAN28AF +V123), 2 rfr p-kop-1 capucijnergoed inw bloemen in blauw 18a, 3 compl p-kop-4 (15LAN28E, -L en -M: Qianlong 18bc bloemendecor met vlinder, bloemmerk in cirkel), 1 compl p-kop-4 (15LAN28AD +V123: Qianglong 18B: floraal, bloemenmerk, randje bruin), 2 prof p-kop-4 rood en goud dec ('honing en bloed'), p-min-vaa Kangxi (15LAN28K: blauw bloemen en vlinders H4,2 diam 2,5), 1 rfr p-min-vaa chinees in landschap	17B-18d
411E-b		28	creamware18d/19a: 2 fr iw-bor-4 eetborden, 3fr iw-bor-3 schoteltjes, 8fr iw-kop-1 theekopjes, 1compl iw-kop-1 (15LAN28F), 1fr iw-the-3, 1wfr iw-kan-? (Staffordshire diam 9 cm horizontale banden wschl vlechtoor met bloemenaanzet), 1fr iw-pot-? met leeuwenmasker; witgoed: 1rfr iw-dek-? 19A, 1fr iw-dek-(4/9?) bloemetjes (NB van hetzelfde servies fragm in V87 en V123 iw-kop-15 iw-kop-8); rood en zwartgoed: 1fr ir-dek-? met geel slibrandje; 1 knopje iz-dek-? (deksel in V123) 18B	17B-18d
411E-b		28	1compl gl-bek-7b (15LAN28AAB: 18, kleurloos diam 7 h 9, gravure bloemen in vakken, onderop ribben uitlopend in punt), 1fr gl-bek-10 (+V87: 17B, netwerk en grove brede voetrand, kleurloos loodglas), 1fr gl-bek-38 (in mal gevormde ribben, glasziekte), 1fr gl-bek-114 (17d/18a loodglas, cilindrisch opgestoken bodem pontilmerk, onderop netwerkmotief - dunwandige versie van gl-bek-6, ook 2x in v87), 1bfr gl-bek-? (verticale ribben 17B), 1bfr gl-bek-? (17B, geribde voetrand),	17B-18d
411E-b		28	1fr 1fr gl-kel-1 (concave voetrand, holle stam, kleurloos), 1fr gl-kel-23 (kleurloos, geslepen sterretjes), 1fr gl-kel-28 (dikwandig, omgeslagen voetrand), 2bfr gl-kel-38 (kleurloos, omgeslagen voetrand), 1bfr gl-kel-39 (kleurloos, omgeslagen voetrand), 1bfr gl-kel-40 (als in 92LAN/93LAN), 1fr gl-kel-3 (17d/18A, diam 7,2, 4zijdige balusterstam m luchtbel, geplooide voet met omgeslagen voetrand, loodglas), 1fr gl-kel-38 (17d/18a, diam 7,2 balusterstam met holle nodus, loodglas, kelk ontbreekt), 1fr gl-kel-? (18, schijfnodus in rechte stam, loodglas, voet ontbreekt), 3bfr gl-kel-?, 1fr gl-kel-? kleurloos, 1rfr gl-roe-1 (+ V87), 1wfr gl-roe-2 (grote roemer, mog van grote in V87), 1wfr gl-roe-5 (verrot), 2 rfr gl-roe-?,	17B-18d
411E-b		28	1rfr gl-fle-2 (18bc), 2fr gl-fle-4 (achtzijdig), 3bfr en 1rfr gl-fle-25 (3x +V123), 3fr gl-fle-? (cilindrische medicijnflesjes, blauw), 3fr gl-fle-? (bolle medicijnflesjes), 1bfr gl-fle-15 (kleurloos), 1 gave fles gl-fle-22 (15LAN28A: diam 13,5 H 17,0 cm; groen; pontilmerk en licht afgeplatte zijkant, driehoekige draad rond mondrand, 18A), 1prof gl-fle-86 (zakflacon), 3fr gl-fle-? bolflessen, 1wfr gl-pis-?, 1fragm horlogeglas, (6) fragmenten van 1 spiegel, 1 blauwe glazen 'amsterdamse kraal' 20mm, 3x brilleglas 35 mm (1 gaaf)	17B-18d
411E-b		28	1 koperen knoop 25mm m oogje, 1 koperen duit verrot DGELRIAE 176x, 1steelfragm tinnen theelepel, 1fr tinnen dop; divers hout met koperblik beslag, houten doosje met scharnier; 1 benen dobbelsteen 0,9x0,9x0,9 cm met alleen een 6 erop, 1benen waaierbeen, 1fr been met schroefdraad, 1fr benen knoopje; div lakzegels; 1 menselijke kies met cariës; 1 fragment maalsteen	17B-18d
411E-b		28	kleipijpen: 3x trechtervorm ketel dikke steel geglaasd 1670-1700 (hielmerk bloempot Duco 2003 nr.73 1667-1751, 1x oliekruik -NB Duco nr.194 1745-75 te laat-, 1x zesster), 3x trechtervorm ketel 17d/18a (2x zeepaard gekroond Duco nr.105 1661-1733, 1x onleesbaar), 2x grove trechtervormige ketel 18A (merk halve maan aan spoor), 8x grove trechtervormige ketel stippelroos 18A (stippelroos en halve maan op spoor), 23x kleinere ovoïde ketel geglaasd met zijmerk 1739-1775 (hielmerk 3x negen gekroond, 16x zesster, 1x molen, 1x papegaai in ring Duco 2003 nr.115 1744-75, 1x theetafel Duco 2003 nr.236 1739-1744),	17B-18d
411E-b		28	33x ovoïde ketel geglaasd met zijmerk 1739-1800 (hielmerk: 3x wapen Batavia, 2x bot, 9x zwijn, 1x pijlenbundel, 2x gekruiste ankers, 2x roemer, 1x sabel, 3x molen, 5x AB gekroond, 3x S gekroond, 1x 34 gekroond, 1x onleesbaar), 8x grotere ovoïde ketel geglaasd met zijmerk 1739-1800 (hielmerk: 1x wapen Batavia, 6x zwijn, 1x 82 gekroond), 2x kromkop zijmerk en hielmerk VH gekroond 1739-1774 (Duco 2003 nr.496), 5x ovoïde ketel ketelmerk SSS (Duco 2003 nr.863: Jacobus Hopkoper 1726-1733/45), 575 steelfragmenten (11x steelopschrift 1x W MEUR GOUDA Duco 2003, 218 W.Meurs 1729-1770, 3x G.MOOLEMAN Duco 2003, 219 1741-65 weduwe -1768, 7x onleesbaar)	17B-18d
411E-b		28	22 fr wandtegels witjes 12,8x12,8x0,7cm), 197 fragmenten vensterglas groen/blauwig dun, waarvan 7x randstuk van schijf; 200x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	17B-18d

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
411E	afvalkuil met beerputleging. s1047. Bovenlaag nazakking V31 (opspit 15de eeuw plus pijpensteel).	31	1 ijzeren spijker, 1 ijzeren meslemmet;1wfr wm- Andenne; 1 bfr s1-bek-? Siegburg; 1 bfr en 1 wfr grijs; 1 oor en 6wfr rood; 1 fr tufstenen maalsteen; 1 pijpensteel, 2x BOT	
411H/12	ronde puinkuil op koepel van bakstenen waterput. S1081 V49.	49	1 bfr r-blo-?; 1 wfr en 1 oor w- of ha-	
412B	Verbouwing kelder 409A: demping verkleinde westzijde; s2020 V199	199	1 bfr s1-kan-? Siegburg gevlamd (15)	
412D/13	bakstenen bak vol zwarte as. s1111. Uit asvulling V72	72	roestijzer o.a. flesopener; iw-bor Regoutschoteltje in Kangxi stijl (MOSA) ca 1900	19d/ 20a
413A	zware funderingen nieuwbouw uit 1910. Insteek s1163 V82	82	2 wfr rood spaarzaam loodglaz	20
413A	zware funderingen nieuwbouw uit 1910. Insteek s1131 V236	236	ijzeren meslemmet 11 cm lang	20
413B	demping van kelder 409H met puin (1910) V198	198	4 fr gl-fle-? 1x met opschrift GOODALL BACK H…, 1 fr wandtegel stertulp 17b, 1 compl wandtegel (13,2x13,2x1,4 cm blauwe bloemvaas met hoekorn. dubbele ossekop, geel baksel, als plakstuk gebruikt met stuc op rugzijde)	20a
413B	demping van kelder 409H met puin (1910) V200	200	1 rfr r-bak-15	
413B	demping van kelder 409H met puin (1910) V208	208	gave wandtegel polychroom 13,7x13,7x1,6 bloemvaas in kwadraat met palmethoek (Pluis 1998, 422 nr A.05.08.05)	
507C	rond spoor (uitgetrokken ton). S1038 Vulling donkergrijs kleiig zand V18	18	1 rfr r-pis-1, 1 bfr r-gra-?, 2 rfr ND en 7 wfr rood; 1 baksteenfragm, 1x BOT	14B/ 15A?
508B	rest grijze leemvloer tegen muur 508A. S1035 s1042 V20.	20	1 wfr s1-kan-? Siegburg	
508C	leemvloer (s1039) verspit met geel zand s1021 V2	2	ijzeren langwerpig object 19 cm lang; 2bfr en 4 wfr s1- Siegburg; 1wfr grijs; 2bfr r-gra-?, 12 wfr rood	16
508C	leemvloer (s1039) op zwart onderlaagje met afval s1040 V19	19	1 fragm plavuis 4 cm dik beroete bovenz; 3 MAE (1 bfr en 5 rfr en 30 wfr) s2-kan-? Langerwehe/ Aken/ Raeren; 1 wfr r-gra-41, 6 bfr r-gra-?, 3 oren en 1 bfr en 130 wfr rood veel ervan wschl r-blo-15); zeer fragmentarisch	16
508D	laag bruin zand met omgespitte resten van 508C. S1020 V10	10	1 wfr wm- Andenne; 1prof s2-kan-34 spitsneus Raeren/Aken (rozetten op buik rand en bodem ontbreken); 3 stelen r-bak-? (1x plat, 2x licht geknepen), 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-2, 1rfr r-gra-8, 1 rfr r-bor-1; 1 fragment daktegel dik 1,8 cm	15B/ 16a
508E	askuil. S1037 V17	17	1 bfr wm- Andenne geel; 1 bfr en 5 wfr s2-; 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bak-9, 1 rfr r-bor-1 geverfde slibdec, 4 bfr r-gra-?, 1 rfr r-vet-?, 23 wfr rood; 3x BOT	15B/16
509B-a	ovale beerput met uitgebouwde stortkoker. S1026 beerput 2. Insteek V25	25	1 wfr s2-kan-35 Westerwald; 1 rfr m-zal-?; 1 bronzen oogje, 1 loden afgietsel (=?), 2 ijzeren nagels	16d/ 17a
509B-a	ovale beerput met uitgebouwde stortkoker. S1026 beerput 2. Insteek V33	33	1 rfr r-bak-1, 1bfr r-gra-?, 1 rfr r-kom-42, 1 rfr r-vet-1, 2 bfr en 2 rfr ND en 3 wfr rood	
509B-a	ovale beerput met uitgebouwde stortkoker. S1026 beerput 2. Beerlaag V34	34	1 baksteen met beerlaag bleekoranje 19,5x8x4,5 cm; 1bfr s1 Siegburg gevlamd; 1wfr s2-kan-? Raeren (snijwerk); 5x s2-kni (10-12mm)	16d-17c
509B-a		34	1compl r-bak-4 (15LAN34M: klein model 18/2,5, geknepen steel), 2compl r-bor-6 (15LAN34H en -J: 19,5/3,5 en 33/6 cm), 1prof r-bor-6, 1prof r-dek-1 (15LAN34K: 18/5 pootje ongeglaz), 1prof r-gra-7 (2/3 aanwezig, groot model, geheel loodglazuur 17A), 1compl r-gra-19 (15LAN34L), 2rfr r-gra-19, 1rfr r-gra-52, 1compl r-gra-59 (15LAN34G: wijde versie r-gra-34), 1compl r-gra-193 (15LAN34E), 1compl r-gra-103 (15LAN34N: uitstaande afgeronde rand), 1compl r-min-gra-(30) (15LAN34P; mini-grape diam 10 h 9, inw loodglaz), 4fr r-gra-?, 2rfr r-kom-36 NH slibdec, 1wfr r-lek-?, 1rfr r-pis-5, 1wfr r-spa-?, 1rfr r-stk-5, 1compl r-stk-15 (15LAN34F), 2rfr r-tes-3 (1x ongeglaz, 1x geheel glaz), 1rfr r-tes-5, 1bfr en 1 steel r-tes-?,	16d-17c

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
509B-a		34	1fr w-bor-? klein bordje, 1 compl w-gra-10 (15LAN34S), 1prof w-gra-17 (geheel groen, 2/3 aanw), 1prof w-kmf-14 (14LAN34Q: 22,5/11 cm, 3 poten op rand, geheel groen, 2 hor worstoren, rode aanbaksels), 1bfr w-kom-? met kalkresten, 1compl w-kop-2 (15LAN34R), 1 prof w-pis-7 (geheel groen, 2/3 aanw), 1fr wit; 1prof wa-bor-1 (15LAN34A: 24/4,5 cm gele slib vrouw met staf en kruis? 1611, kabelrand), 1compl m-bor-3 (15LAN34B: blauw-wit Wan-Li imitatie vogel op rots met vlag in vakken), 1fr m-bor-5 polychroom kabelrand, 1fr m-bor-? blauw fond; 1prof f-bor-10 (15LAN34D +V87: 19,5/2,5 blauw-wit dame op de rug, florale dec vlag, onderop cirkels en strepen), 1fr f-bor-?; 1compl p-bor-6 (15LAN34C: 13/2,7, tuin op spiegel, onderz kleine bloemetjes);	16d-17c
509B-a		34	1prof gl-bek-5 (15LAN34AAE: kleurloos grijze zweem diam 8 h 10,5 cm - vgl Henkes 1994 p125 29.2), 2prof gl-bek-5 (hoog 12,5 en 13 cm, dunwandig kleurloos grijze zweem), 1compl gl-bek-19a (15LAN34AAA: rookglas, 10,5/17, gladde voetrand, 3 braamnoppen met blauwe kern, grove wafels, opgestoken bodem met wafelpatroon, pontil), 1compl gl-bek-19a (15LAN34AAB: kleurloos 9,5/14, gladde voetrand, middelgrote wafels, opgestoken bodem met wafelpatroon, pontil), 1compl gl-bek-19a (15LAN34AAC: kleurloos 8,5/13, geribbelde voetrand, grove wafels, opgestoken bodem met wafelpatroon, pontil), 8fr gl-bek-19a (1x braamnoppen, 5x gladde voetrand, 3x geribbelde voetrand),	16d-17c
509B-a	ovale beerput met uitgebouwde stortkoker. S1026 beerput 2. Beerlaag V34	34	1compl gl-bek-34a (15LAN34AAD: kleurloos 9,5/13,5 gladde voetrand 2 hor. geribbelde glasdraden, 3 braamnoppen met blauwe kern), 1prof gl-bek-35a (15LAN34AAP: diam 8 h 13, kleurloos 12 vert ribben, geribbelde voetrand - vgl Henkes 1994 p.145 nr 33.1), 2prof gl-bek-116 (15LAN34AAF en -AAG: diam 7,5 h 6,5, kleurloos grijze zweem),	16d-17c
509B-a		34	1prof gl-bok-7 (15LAN34AAJ: 8,5/20,5 kleurloos grijze zweem, groot model, 17A), 1prof gl-ber-1 (15LAN34AAO: woudglas), 1compl gl-roe-7 (15LAN34AAK: diam 7 h 7,5, 2 rijen opstaande puntnoppen), 2compl gl-roe-7 (15LAN34AAL en -M: diam 8 h 9, 2 rijen opstaande puntnoppen), 28 bfr gl-roe-7, 1prof gl-roe-10 (15LAN34AAN: 7,5/8 lage gewonden voet, 1 rij grote doornoppen), 3 bfr gl-roe-10,	16d-17c
509B-a		34	prof gl-fle-13 (vert ribben, zeer dunwandig, lichtgroen), 1fr gl-fle-9 (medicijnflesje, groen zilverige irisatie), 2fr gl-fle-? medicijnflesjes groen, 1fr gl-uri-1 kleurloos, 1fr gl-uri-?, 1prof gl-vog-3 (15LAN34AAH: diam 7 h 6,5 woudglas pontilmerk,conisch met platte zijde), 1fr gl-vog-? (slecht), spiegel met geslepen facetrand (6 fragm.); kleipijpen: 9 ketels biconisch 17b (hielmerk 3x zesster, 4x tudorroos, 2x onleesbaar) en 33 steelfragm; 1x fragm koperen blaker diam 7 cm (slecht; voor op een houten voet), messing sluiting? met 4 oogjes; fragment houten kam;	16d-17c
509B-a		34	loodstrip en loodje van venster; ca 160 fragmenten vensterglas in dverse vormen, 1fr wandtegel poychroom dier in kwadraat 12,5x12,5x1,5 cm; 75x BOT archeozoölogie zie bijlage 6; 1x hoornpit zie bijlage 5	16d-17c
509B-b	ovale beerput met uitgebouwde stortkoker. S1026 beerput 2. Beer bovenin stortkoker V7	7	1 rfr r-gra-19, 1 fragm r- appelstoofpan, 7 bfr en 15 wfr rood; 1 rfr met oor wit 17B; 1 wfr f-bor-? 18de eeuw; 1 pijpensteel	17B
509B-b	ovale beerput met uitgebouwde stortkoker. S1026 beerput 2. Beer bovenin stortkoker V8	8	(2 zakjes:) 1 wfr s2-sne-? Siegburg; 1 rfr r-stk-1, 1 rfr r-stk-2, 1 wfr rood; 2 rfr ND en 1 wfr wit; 1 fr m-bor- blauw op wit fries; 2 grove pijpenstelen; 1 ijzeren nagel	17B
509B-b	ovale beerput met uitgebouwde stortkoker. S1026 beerput 2. Demping met puin en zand met veel afval V26 (NB geen enkele scherf past aan V34).	26	(1 wfr s1- Siegburg), 1 wfr s2-kan-? Siegburg; 1 prof jy-gra-1 (diam rand 25,5 cm, lange poten 16d/17a); 1 rfr r-blo-?, 1 rfr r-dek-10 (diam 12 cm, rand verbrand, aspotdeksel), 1 rfr r-dek-13, 2 compl en 2 rfr r-gra-52 (15LAN26A: 32/ 13,5 cm, inw loodglaz, spatel decoratie op wand, 2 vert worstoren ontbreken, beroet, rand gesleten, bodem eruitgebrand; Bergen op Zoom?; 15LAN26B: 38 /15,5 cm, inw loodglaz, spateldec wand, beroet en delen bodem uitgebrand, BOZ? 17B, 1 rfr diam 40 cm), 1 prof en 1 rfr r-gra-87 (rfr inw gele slib), 1 rfr r-gra-114 (zeer groot rand diam 25 cm), 1 rfr r-kmf-?, 2 rfr r-kop-2, 1 prof r-lek-2, 1fr r-pot-? (met gat: kuikendrinkbak), 1 rfr r-stk-1, 1 prof r-stk-2, 1rfr r-tes-3, 2 fragm r-vet-? (rechte platte steel, 1x groen glaz), 16 fr r-?;	17B
509B-b		26	1 rfr w-gra-23 (groen 17B), 1 prof w-kmf-14 (inw geel, uitw groen glaz), 1 prof w-pis-4 (24,5/ 16 cm, geheel loodglaz, hoge steile wand met knik wand-bodem en afgeronde uitstaande rand, standring, geknepen lintoor, 17B), 6 fr w-?; 1 prof m-bor-1 (chinees decor landschap omringd door panelen met boeddh decors, 17bc Korf 1981 p.226/227 boven), 1 prof m-bor-3 geheel wit, 1 fr m-bor-? (chinees decor, gesleten), 1 bfr m-zal-? (albarello, polychrome banden, 17A); 1 wfr f-plo-?, 1 rfr f-bor-2 (blauw op wit dec), 1 rfr f-bor-7 (fijn beschilderd blauw op wit chinees decor), 1 rfr f-bor-19 (wit), 1 rfr f-plo-2 (wit); 1 rfr i-bor-? (polychroom compendiario putto), 1 bfr i-kan-?	17B

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
509B-b		26	1 rfr gl-bek-9a, 1 prof gl-roe-2 (braamnoppen), 1 rfr gl-roe-8 (kleurloos, cuppa fragm), 1 fr gl-roe-? (braamnoppen), 1 prof gl-fle-9; rookgerei kleipijpen: 2x dubbelconische ketel Alkmaars 1640-1655 (hielmerk FW gekroond), 3x grove ketel 1660-1680, 1x fijne ketel biconische vorm ca 1640-1680 (hielmerk kruikje niet-Gouds? ca 1660), 12 steelfragm; 6 fragm plavuis (14,5x14,5x1,8 groen gesleten, 18,5x18,5x2 gesleten); brokken blauwe hardsteen; 10 fragm wandtegels (6x blauw op wit ossenkop-hoekorn 1 cm dik rood baksel 17c; 4x witje); 1 fragm daklei 3 gaatjes; vensterglas 1 fragm ruitvormig; 1x schildersmossel (resten rode aquarelverf), 1 ijzeren spijker, 1 koperen munt (verrot); 25x BOT	17B
509D/10	rechthoekige puinkuil, wschl bakstenen fornuis. S1018-1019 V9	9	2 wfr rood	
510A/11	kuil vol grof puin s1011, aan Wkant los gestapeld muurtje s1016 V6	6	(oranjerood 22,5x11x4, geel 22x10x5, rood 20x10x4 cm, schelpmortel) V6: 1 wfr s2-kan Raeren/Aken 15B/16a; 1 wfr rood geheel loodglazuur; 2x BOT	
511A	askuil tegen tuinmuur 311C. S1009 V5	5	1 bfr s1-kan-? Siegburg gevlamd; 1 prof s2-pot-3 Westerwald zoutpot (fragmenten); 1 rfr w-gra-36, 1 rfr w-kmf-?, 3 rfr ND en 1 steel wit; 5 rfr ND en 3 bfr en 11 wfr rood Friesland, 1 oor rood Frankforter waar; 3 wfr m-bor- geheel wit; 1 rfr f-zal-3, 4 rfr ND en 2 wfr faience; 3 rfr en 1 bfr p- 18bc; 1 fr gl-fle-25; 6 steelfr en 3 pijpenkoppen gekroonde zeepaard Duco 2003 131, 105) Jeroen Jacobsz Lunenburg 1697-1733; 6x BOT en oesters; 1 dakpanfragm	18
511B/12	fornuis in zuidwesthoek van 509A. S1000. Uit de asvulling V3	3	12 steelfragm en 1 pijpekop hielmerk gekroonde 69 met zijmerk (geglaasd, ovoïde kop ca 1800)	18d/19a
514A	rechthoekige subrecente kuil met donkergrijs zand. S1002 V1	1	1 fr s2-fle-? Mineraalwater, 1 koperen munt cent 1880; baksteen R 18,5x9x4 cm	19d/ 20a
607H/8	diepe souterrain kelder. s4000 s4004 s4005. Insteek kelder V357	357	1 steelfragment r-bak-?, 4 rfr ND en 1 oor en 7wfr rood	
607J	kuil met donkergrijze humeuze grond. s5022B V402	402	1 rfr kp-kog-? (15LAN402A: diam 19 cm, afgeronde uitstaande rand, geprononceerde draairibbels schouder, onderz beroet, bodem ontbreekt); 1 bfr s2-kan-? Langerwehe paarse engobe; 1rfr kp-kog-4, 1 rfr kp-kog-11 borstelstreek; 2 wfr en 2 bfr grijs lobvoeten; 2x BOT	15
607K	Langestraat 58-West: bakstenen vloer (s5013). Uit vloer V391	391	1 fr s1-kan-? Siegburg gevlamd	14B/15
607M	Langestraat 58-Oost: aspot tegen muur 607E. s5016B V393	393	1 bfr r-pot-? 7 lobvoeten aspot; 1 bfr grijs	14/15A
607N-a	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	333	1wfr s1-kan- Siegburg verbrand; 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-31 geknepen steel 14d/15A, 1prof r-bak-63 15bc (diam 16 H 5, inw loodglaz, licht geknepen steel, beroet), 1prof r-bak-37 15bc, 1compl r-bor-6 Noordhollands slibdec (15LAN333K: 33,5/7 cm, gekroond wapen 4 kwartieren omlijst krullen; decorateur A ca 1585-1602), 1 gave r-gra-8 spaarzaam glazuur (15LAN333Y: 12,5/13,5 beroet), 1 gave r-gra-19 (15LAN333D: 12,5/9,5 inw en deels uit loodglazuur beroet), 1rfr en 1prof en 1compl r-gra-19 (15LAN333E: 12,5/11 inw en deels uit loodglazuur beroet), 1rfr r-gra-(34?), 1compl r-gra-83 (15LAN333J: 21/19,5 cm, inw en deels uit w loodglazuur, hoge manchetrand 2 vert worstoren), 1rfr r-kom-58 groen fond 2 ophangoogjes rand, 1wfr r-kom- Noordhollandse slibdec (klein fragmentje),	15b-17a
607N-a		333	1rfr r-kop-1, 1prof r-kop-22, 1prof en 2compl r-pis-1 ongeglazuurd (15LAN333Z en -AA: 17/15 en 17/16 cm inw en deels uitw loodglazuur, inw kalkaanslag), 1rfr r-pis-19, 4fr r-tes-4 ongeglazuurd, 1gave r-tes-26 17A (15LAN333L: 14/11,5 standring, ongeglazuurd), 1compl r-stk-42 (15LAN333M: 15,5/7,5 cm schenklip massieve steel uitstaande kraagrand beroet), 2fr rood; 1rfr w-kan-18 geheel groen loodglazuur (mist bodem), 1prof w-pis-12 geheel groen loodglazuur, 1compl w-pot-3 hengselpot (15LAN333B: 13/10 inw en deels uitw groen loodglazuur, hengsel deels afwezig), 1compl w-sdr schertsdrinkgerei (15LAN333AB: H.7 diam.9,5 cm, rozig wit aardewerk, geheel geel loodglazuur drie onderin verbonden bekertjes op 3 poten m steeltje);	15b-17a
607N-a		333	1prof we-bor-1 diam 32 cm, 1rfr we-pot-1; 1rfr wa-kom-; 1rfr m-bor-5 polychroom sgraffito 16B, 1compl m-kom-9 16d/17a (15LAN333V: 15/6 cm geelrose baksel dik tinglazuur, blauw op wit gehelmde soldaten buste met band met bladerranken langs rand, 2 hor worstoren, gesleten standring); 1rfr i-bor-1 Liguria blauw-op-blauw bloem 16d/17a; 1compl gl-ber-1 16B/17a (15LAN333AAE: 11,5/11,5 cm 2 rijen omhoog staande puntnoppen); 1 koperen (messing) duimring; lakenlood 18 mm voorz 'XX' en achterz (Zwolle?); 4 wandtegels polychrom vierpas 16d/17A zwart verkleurd;	15b-17a

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
607N-a	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	361	1rfr r-bak-1, 2bfr r-kop-(1); 1prof i-bor-1 Liguria blauw op blauw (15LAN361A: 20,5/ 2,5 geel baksel); 1prof gl-ber-1 verrot,	15b-17a
607N-a	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	366	1 bfr s2- (Keulen? diepgeel baksel met zoutglazuur), 4bfr en 9 wfr s2-kan-? Raeren; 1 rfr r-bak-1, 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bor-1, 1 rfr r-vst (halve vuurstolp), 1 fr r-vet-?;	16-17a
607N-b	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	333	2fr s2-kan-? Westerwald 17ac, 5x s2-kni diam 1 cm; 1prof r-bak-4 diam 18,5, 1compl r-bor-6 (15LAN333H: 30/6 cm), 2fr r-gra-34, 1compl r-kop-2 (15LAN333F: 14/7,5 inw loodglaz), 7rfr r-kop-5, 2fr r-kan- met twee grote oren, 2prof en 1 gave r-zal-3 (15LAN333G: 6,5/7,5 cm); 1compl w-bla-1 (15LAN333Ax: 17/6,5 cm geheel geel loodglazuur, geknepen steeltje 3 poten beroet mist delen rand), 1 rfr w-gra-7 geheel groen loodglazuur, 1prof w-gra-32 16d (15LAN333C: geheel groen loodglazuur, mist delen wand en rand), 1rfr w-kom-7 geel loodglazuur hor oor met duimindrukken, 1fr w-min-bak geel loodglazuur, 1 rfr w-pis-1 geheel mosgroen loodglazuur, 2rfr w-pis-, 4wfr wit; 4 fragm w-sme- smeltkroes;	17
607N-b		333	2 rfr en 1compl m-bor-5 polychroom 17A (15LAN333S: 20,5/ 3,5 cm, blauw/okergeel op wit dambordpatroon en kabelrand, onderz blauwgroenig loodglazuur), 1compl m-min-kan (15LAN333T: diam 4 en h.6 cm lichtgeel baksel, polychroom blauw/oker op wit a foglie Italiaanse stijl vert oortje standvlak), 1 prof m-zal-1 (15LAN333U: diam 5,5 h.7,5 cm roze baksel, geheel wit glazuur); 1compl f-bor-1 chinees tafereel 17bc (15LAN333R: 20/2 cm, blauw op wit chnese Overgangsstijl? mist delen rand gesleten), 1 compl f-bor-10 17b (15LAN333A: 20/3 cm blauw op wit chinese vogel op rots, vlag vakken met symbolen, onderz strepen vakken), 1fr f-plo- grote plooien; 1prof p-bor-8 schoteltje 17A kraakporselein (15LAN333X: 14/1,5 cm landschap met figuurtje met langs de rand ruyi motief, zand onderop standring, mist deel rand);	17
607N-b		333	2rfr gl-bek-5a kleurloos dunwandig, 1rfr gl-bek-9a vetro a fili (blauw wit kleurloos - Henkes 1994 41.9), 1prof gl-bek-9b vetro a fili (wit en kleurloos met blauwe mondrand), 1rfr gl-bek-12b tranenbeker (groene zweem geribde voetband verrot), 1rfr gl-bek-19a wafelbeker 16d/17A, 1rfr gl-bek-20 vetro a fili e retorti 17 (wit en kleurloos - Henkes 1994 41.10), 1rfr gl-bek-22b ijsglas 17bc, 2rfr gl-bek-33 gladde wikkeldraadbekers (grijze zweem gladde voetrand, 1 grote en 1 kleine - Henkes 30.1), 1 rfr gl-bek-34a pasglas 2 passen 16d/17a (grijze zweem, braamnop-appliques met goudfolie geribde voetrand - Henkes 1994 35.3), 1rfr gl-bek-37b kleurloos 17bc,	17
607N-b		333	2fr gl-kel/flu- fluitglas waarvan 1 gegraveerd, 1fr gl-kel-11 vetro a fili met balusternodus (wit en kleurloos), 1fr gl-kel- Facon de Venise, 1fragm gl-sta-2a groen 16d/17A, 5 wfr gl- drinkglazen, 1fr gl-bok- vetro a fili (opgelegde witte draad - Henkes 1994 46.5), 1 gl-dek-9 facon Venise bokaaldeksel, 3fr gl-roe-2 lichtgroen 17bc, 1compl gl-roe-6 17A (15LAN333AAF: 6,5/10 cm lage gewonden glasdraadvoet 2 rijen 4 doornnoppen), 1fr gl-roe-10 mosgroen 17A,	17
607N-b		333	3prof gl-fle-4 achtzijdig groter model groen 17de (Henkes 1994 51.6 51.7), 1fr gl-fle-netwerkversiering 17bc, 1randfr met oor gl-kan-3 17bc, 2rfr gl-fle-10 medicijnfles, 1fr gl-fle-17 groen medicijnflesje, 1fr en 1gave gl-fle-11 medicijnflesje (15LAN333AAD: 5/2,5 cm), 1fr gl-fle-35 medicijnflesje, 1bfr gl-fle-(13?) afgeknepen met tang (15LAN333AAA: als deksel gebruikt?), 1prof gl-bor-7 17bc (15LAN333AAC: 14/2 cm kleurloos smalle omgeslagen rand),	17
607N-b		333	1fr gl-kom/kop- wit opaak glas, 2prof gl-pot-25 voorraad- of apothekerspot 17de (15LAN333AAJ en -AAK: diam 10 en diam 14 groen glas biconisch model met bol bovendeel en uitstaande rand - Henkes 1994 66.17 66.18), 1rfr gl-pot- (15LAN333AAB: 9/12 cm apothekerspot?), 1fr gl-? distilleerkolf? (15LAN333AAL: bol model met tuitje groen), 1rfr gl-uri-2, 1fr gl-vog-2 blauw (Henkes 1994 nr.67.5); Kleipijpen: 2 kleine biconische ketels 1630/1650 (1 hielmerk IT gekroond Ian Tamesz c 1635-1645, 1x ruit met lelies aan de vier punten niet-Gouds), 1 trechtervormige ketel met stippelroos aan zijkant zeer grof ongemerkt 1650-1700, 1 gave grove pijp met biconische ketel lengte 23 cm 1650-1660	17
607N-b		333	diverse fragm wandtegel witjes 13x13x0,8 cm 17B; 1fr rode plavuis 17,5x17,5x2,5 cm loodglazuur; 248 fr vensterglas kleurloos/blauw/groen deels in allerlei vormen geknipt, plus een fragm gebrandschilderd; 136x BOT archeozoölogie zie bijlage 6	19

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
607N-b	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	361	1wfr s2-kan- Westerwald; 1compl r-bor-6 (15LAN361B: 19,5/ 3,5 loodglazuur, stukje uit spiegel), 1bfr r-gra-, 1prof r-kop-2, 1compl r-tes-6 16d/17A (15LAN361C: 12,5/ 7 cm ongeglazuurd steeltje), 1rfr r-tes-, 8wfr rood ; 1rfr w-bor- geel glazuur, 1fr w-pis-12 geheel groen (klein formaat - spuwpot?); 1fr m-bor/kom wit; 1rfr f-kom- grote kom (wit?); 1bfr gl-kel- blauw omgeslagen voetrand, 1wfr gl-bek/kel 17de eeuw; kleipijpen: 1 biconische ketel ongemerkt Alkmaars 1640-1660; ca 40 fr vensterglas groen en blauw, 9fr gebrand-schilderd vensterglas (2x met tekst);	16d-17d
607N-b	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	366	1 rfr r-kop-2?, 3 rfr+oor en 2 licht geknepen stelen en 2 bfr en 17 wfr rood; 1 wfr wit (geel glazuur); 1 vuursteenknol; 4x BOT	17
607N-c	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	333	1rfr r-dek- diam 10,5 (bovenlaag), 1rfr r-gra-91 diam 13, 1rfr r-gra-? (uitstaande rand met dekselgeul), 1bfr r-min-bor/kom standvoetje mangaan gevlekt, 1prof r-min-vst mangaan gevlekt, 1fr r-tes-2 geheel loodglazuur, 1rfr r-tes-3 ongeglazuurd, 15fr rood; 1rfr m-bor-wit 17d/18A; 1rfr f-bor-8 en 1rfr f-kop-1 18A setje met strooibloemetjes, 1rfr en 1compl f-bor-2 wit (15LAN333Q: 21,5/2 cm geel baksel), 4rfr f-bor-4 wit, 2 compl f-bor-19 wit (15LAN333N en -P: 21/2 en 22/3 cm geel baksel), 1rfr f-bor-26 blauw op wit 17B/18A, 1rfr f-bor- blauw op lichtblauw, 2 fr f-bor- wit,	17d-18b
607N-c		333	2rfr f-kom-3 wit, 1rfr f-kom-8 wit, 1rfr f-kwi- blauw op wit 17B/18A, 1fr f-spa- (borstvom-ig?), 1fr f-spa- (spaarvarkentje); 1rfr p-kop-1 kangxi zotje in landschap, 1compl p-kop-5 kangxi landschapje (15LAN333W: 7/3,5 cm reliefwand onderglazuur blauw buitenz door-lopend tafereel landschap met pagoda, planten vogels en jongen); 1fr py-min-bor	17d-18b
607N-c		333	2compl gl-bek-6 chinese radgravure 18A (15LAN333AAG en -H: diam/h 7,5/9 en 8/6 cm krijtglas kleurloos, 2 ovale panelen chinese pagodes gescheiden door een bloem omlijst bladerranken), 1prof gl-bek-6c chinees decor radgeslepen, 1fr gl-kel-3 8-puntige silezische stam 18A (omgeslagen voetrand), 3fr gl-kel-14 17d/18a (omgeslagen voetrand), 2fr gl-kel-38 17d/18a (omgeslagen voetrand), 2rfr gl-kel-? borrelglaasjes (zilverige irisatie), 5fr gl-kel- 17d/18a, 1prof gl-fle-6 17d/18A, 1 halsfragm met oor gl-fle-104 17B/18A; glazen poppetjes en ringetjes van blauw en opaline glas;	17d-18b
607N-c		333	Kleipijpen: 61x ketel trechtervormig geglaasd 1700-1739 zonder bijmerk (hielmerken: 3x kikker gekroond, 3x zeepaard gekroond, 8x melkmeisje, 1x moriaan, 1x anker, 1x kanon, 6x kelkglas, 1x theetafel gekroond, 2x wapen Batavia, 5x wapen Haarlem, 15x molen, 2x scheepje, 7x IVP, 2x KB gekroond, 1x KI gekroond, 3x onleesbaar), 5x ovoide spoorhiel met bijmerk 1739-1750 (bijmerken ster, stip, halve maan, moriaantje, twee stippen) en 1x ovoide spoorhiel ongemerkt, 5x ovoïde ketel stippelroos op zijkant en hielspoor met bijmerk 1750-1800 (3x halve maan, 1x klok/bel, 1x sterretje), 518 steelfragmenten (2x versierd),	17d-18b
607N-c	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	361	1rfr r-kom/stk? 17B/18A; 3 rfr f-bor- 18de eeuw; 1rfr p-kop- kangxi; 1fr gl-fle-25 bolfles, 1fr gl-dek- kleurloos 18de eeuw grote knop; kleipijpen: 1 trechtervormige ketel 1675-1725 hielmerk onleesbaar, 12 steelfragmenten; 1fr wandtegel witje 0,8 cm dik	17d-18b
607N-b+c	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A	333	2 eiken planken (meubel?) en 2 eiken snijplanken, 1 houten tol, 2fr houten deksel/emmer-/ tonbodem, diverse houtgfragm, fragm buxushouten kam; benen (naalden?-) koker met schroefdraad 6cm licht taps, benen (naalden?-) koker met schroefdraad 6,2x2,2 cm uiteinde geblakerd; diverse kiezelstenen, 4fr leisteen; 4 fragm vensterglas (1x gebrandschil-derd)	17-18A
607N-d	Langestraat 58-West: beerput (s3017 beerput 7). Beerlaag V333, stortkoker V361 V366; -a eerste fase (15-17a, b tweede fase 17, -c derde fase 17d-18A; Bovenste demping zand en afval V335	335	1 rfr s2-kan- blauw op wit Westerwald 17A; 1 rfr en 1 wfr rood; 3 rfr m-bor-? wit; 3 rfr f-bor-? wit; 2 rfr en bfr glas; 10 steelfr en 3 pijpenkoppen 17d/18a (1x hielmerk gekroond zeepaard); 1 fr wandtegel 17A, 3 fr wandtegel dik 0,7 cm 17d/18A	
607o	Langestraat 58-Oost: rech-thoekige beerput (s3015 beerput 5). Beerlaag V328	328	2 fr s2-kan-? raeren/Aken; 2 wfr kp-kog-? borstelstreekdec; 1 bfr g-pot/kan?; 2 rfr r-bak-1, 1 rfr r-bak-34, 1 rfr r-bor-1 slibboogjes, 4 rfr r-gra-8 (2x mangaanglaz), 3 fr r-gra-? (1x mangaanglaz), 1 rfr r-kop-1 inw gele slib, 4 rfr r-pis-4 geheel loodglaz), 1 fr r-kop-?, 1 fr r-vet-?; 1 wfr wit (groen glaz); 1 rfr m-kan-3 (blauwe glaz 'Malling jug' - Hurst 1999 16B Antw.); 4 fr gl-mai-1, 1 fr gl-voe-? (kleurloos 16A), 1 rfr gl-pis-? (blauwgroen); 10 fragm vensterglas (1x gebrandschilderd gotische tekst ..it of ..rt)	15b -16c

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
607o	Langestraat 58-Oost: rechthoekige beerput (s3015 beerput 5). Bovengrond (nazakking?) V321	321	1 rfr rood; 24 fragm wandtegel diverse paars en blauw/witte spinnekopjes dik 0,7/0,8 cm (ca 18A); 2x BOT	
608C	Langestraat 58-West: afvalkuil met bruin zand. S3023 V322	322	V322: 1 rfr r-bak-41, 1 fr r-vst-3 balderikbloem bij luchtgat, 2 fr r-vst-?, 12 fr rood; 1 fr m-bor-? polychroom sgraffito	16bc
608D	Langestraat 58-Oost: afvalkuil. S3032 V339	339	1 bfr en 1 wfr s2-kan Raeren/Aken 15/16a; 1rfr r-bak-1, 1rfr r-bak-2, 1 rfr r-bak-35, 1rfr r-bak-9 1rfr r-gra-8, 1rfr r-kom-42, 1 prof r-kom-80 (holle bodem, inw gele engobe en loodglazuur met sgraffito; 15B-16a), 1 prof r-kop-1 (h 7,5 en diam 12,5 cm, vert worstoor, uitwendig witte engobe en inw felgroene engobe en glazuur, groot deel ontbreekt), 1 fr r-tes-?, 1 rfr r-vet-1, 1 rfr r-vet-?, 1 rfr r-vst-3; 3x BOT	16A
608E	Langestraat 58-Oost: afvalkuil. s3029A V338	338	1 prof s2-kan-58 baardman 16bc (15LAN338A: diam 11,5 cm en H …, bruin zoutglaz, standvoet ontbreekt, baardman met blader-rankappliques en medaillons soldatenkop, Keulen/Frechen), 1 wfr s2-kan-58 baardman tekstband Keulen/Frechen 16bc, 1 wfr s2-kan-? Raeren 16A, 3 wfr s2-?; 1 wfr grijs; 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bor-6, 1 rfr r-gra-34, 2 rfr r-kom-6, 2 rfr r-vst-3 balderikbloem luchtgat, 1 rfr r-vet-1; 1 rfr w-kop-12, 3 rfr nd en 17 wfr wit; 6 wfr ha- haffner aw; 1 rfr m-bor- blauw op wit 16c; 6x BOT	16bc
609A/10	Langestraat 58-West: nieuwe/ verbouwde souterrain kelders. Voorkelder en verbindingsgang wandtegels V395	394	1 gave wandtegel polychroom (15LAN394A: geel baksel 13x13x1,7 cm dier in kwadraat met palmethoek in spaartechniek; Pluis 1998 107 en 115 afb.5), 2 gave wandtegels polychr (15LAN394B en -C: 13x13x1,7 vierpastegeldeel van sterornament; Pluis 1998, 107 en 115 afb.1), 2 gebroken wandtegels polychr (15LAN394D en E: geel baksel 13x13x1,7 vierpas palmethoek oranje appels en goudsbloemen	17b
609A/10	Langestraat 58-West: nieuwe/ verbouwde souterrain kelders. Voorkelder en verbindingsgang wandtegels V395	395	8 complete wandtegels (15LAN395A en -C: blauw op wit mensfiguur in geschulpte omlijsting met meanders rood baksel 13x13x1,5 cm 17b, 15LAN395B vrouw met mand dito; 15LAN395D en -E en -H polychroom kwadraattegel sterornament geel baksel 13,2x13,2x1,6 cm 1570-1600 Pluis 1997 p.107/110, 15LAN395F en -G plychroom bloemvaas geel baksel 13,5x13,5x1,5 cm 1620-1650 Pluis 1997 p141 afb66, p.111/112); en fragm 4 polychroom kwadraattegels sterornament als -D	17b
609A/10	Langestraat 58-West: nieuwe/ verbouwde souterrain kelders. V390 puinvulling	390	wandtegel 11x11x1,5 cm rood baksel, blauw op wit bloem binnen ovaal	
609C/10	Langestraat 58-West: waterkelder tegen 609A/10. S5008. puinvulling V392	392	1 wfr bg- Elmpt	
609D	Langestraat 58-West: ophoging achtertuin bruine klei s3509 V326	326	1 rfr r-gra-34; 1 rfr w-bak-?	16B
609D	Langestraat 58-West: ophoging achtertuin bruine klei s3510 V327	327	1 oor s1-kan-? Siegburg; 3 wfr s2-kan-?; 4 rfr ND en 1 wfr rood; 1 rfr w-gra-11, 2wfr wit; 2 rfr m-bor- polychroom geen kabelrand	16B
609E	Langestraat 58-West: afvalkuil roodbruin zand. S3024 V323	323	1 bfr s2-kan-? standvoet Raeren 16B; 1 rfr r-kom-6 groot model, 1rfr ND en 2 wfr rood; 1 wfr wit; 1 fragm wandtegel witje	16B
609i	Langestraat 58-West: afvalkuil met donkerbruin zand. s3028B V324	324	4 fr s2-kan Raeren; 2 rfr r-bak-5, 1 rfr r-bak-24, 1 rfr r-bor-6 (bovenz loodglaz, diam ca 35 cm), 1 rfr r-bor-6 (15LAN324D: 36,5/ 6 cm, NH slibaardewerk met duif binnen ornamentale rand, een-derde fragment), 1 rfr r-gra-8, 2 rfr en 1 compl r-gra-34 (15LAN324B: diam 27 h 22 cm, loodglaz inw en deels uitw, 2 vert worstoren, geheel beroet) , 1 bfr r-gra-?, 1 prof r-kan-29 (15LAN324C: diam 23 H 32 cm, geheel loodglaz, kraagrand, vert worstoor aan rand met 3 duimindruken op buikaanzet, standring sterk gesleten, delen wand ontbreken),	16d /17a
609i	Langestraat 58-West: afvalkuil met donkerbruin zand. s3028B V324	324	1 rfr r-kmf-3 (uitw loodglaz), 2 rfr r-kop-2 (inw glaz), 2 rfr r-pis-4, 2 rfr r-tes-6 ongeglaz, 1 rfr r-tes-30 ongeglaz, 1 rfr r-vst-3, 1 fr r-vst-3 (ronde kap met vingerindrukken dec; gekramd), 1 prof r-vst-6 (15LAN324A: 16B, breed 39 cm H ca 33? cm, 2 luchtgaten met balderikbloemen dec, achterplaat vingerindrukken langs rand, groot plat oor met vingerindr langs randen, mist bovendeel achterplaat (mogelijk gekanteeld)) 8 fr rood;	16d /17a
609i	Langestraat 58-West: afvalkuil met donkerbruin zand. s3028B V324	324	1 rfr w-bak-4 (geknepen steel, groen), 1 rfr w-bak-11 (26/ 4 cm, geel loodglaz inw, beroet), 2 rfr w-bor-?, 1 rfr w-gra-38 (geheel groen), 2 rfr w-kom-7 (groen, hor oor vingerindr dec), 1 fr w-lek-? (groen), 1 rfr w-pis-3 (groen), 2 fr wit; 1 fr m-bor-? (blauw op wit sgraffito 16B); 1 fr gl-fle-? meerzijdig; 8 fr vensterglas gl-rui (2x randscherf van schijf); 16x BOT	16d /17a

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
609M	Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245	245	2wfr s4-; 10fr s1-kan Siegburg gevlamd; 1rfr s2-kan-3 baardman met op buik rozetten 16c, 1 fr s2-kan-(3?) met op buik braamnoprozetten, 1 fr s2-kan-47 (baardman?) met op buik medaillon van soldaat, 1 compl s2-kan-58 baardman Siegburg (15LAN245F: h 18,5 en diam 13,5 cm, wit baksel, zeer dunne laag zoutglazuur, standvoet, blijde baardman masker, grote wilde roos rozetten en twee diagonale friezen met jachttafereel, verticaal lintoor, mist een paar scherven), 13fr s2-kan- Aken/Raeren of Frechen; 2bfr en 2 wfr grijs;	16d (16b-d)
609M	Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245	245	4 rfr r-bak-1, 1 rfr r-bak-2, 1 rfr r-bak-3, 3 rfr en 1 prof r-bak-5 (h 5,5 diam 21 cm, inw loodglaz, schenklip, geknepen steel afgebroken, onderz beroet, incompleet), 1 rfr r-bak-13, 2 rfr r-bak-27, 1 rfr r-bak-28, 1 rfr r-bak-31 (lage manchetrand, h .. diam 26 cm, inw loodglaz op groene sliblaag met koperoxide), 1 rfr r-bak-37 (hoge wand met uitstaande afgeplatte rand met groeven, inw loodglaz, lange half geknepen steel, onderz beroet), 3fr r-bak-?, 1 rfr r-bor-1 slibwerk verfstreken (15), 4 rfr r-bor-6 (1x geel fond, 1x gifgroen fond), 1fr r-bor-?, 1fr r-dek-?, 1 fr r-gat-?,	16d (16b-d)
609M	Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245	245	2 rfr r-gra-8 (1 groot 1 klein), 5 rfr r-gra-34, 1 rfr r-gra-34 met schulpdec duimindrukken onder de rand, 1rfr r-gra-34 groot model als pispot gebruikt, 1 rfr r-gra-35 geheel loodglaz, 1 rfr r-gra-81 inw gifgroen glaz hoog model, 1 fr r-gra-(116?), 1fr r-gra-?, 1 compl r-gra-34 (15LAN245D: h 19,5 diam 26,0, inw loodglaz, 2 vert worstoren, 3 poten, onderz beroet, vrijwel compleet); 1 prof r-gra-30 (15LAN245E: h 25 diam 24 cm, geheel loodglaz, 2 vert worstoren, 3 poten, fijne draairibbels schouder, deel bodem ontbreekt),	16d (16b-d)
609M	Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245	245	1compl r-kmf-8 (15LAN245A: h 8 diam 22,5 cm, geheel loodglaz, 2 vert worstoren, 3 'poten' bovenop rand, 3 poten), 1 rfr r-kom-58 groen fond, 1 fr r-kom-? groot model, 3 fr r-kom-? (1x groen fond, 2x geel fond), 5 rfr r-kop-5, 1rfr r-pis-4, 1 prof r-pis-4 (15LAN245C: h 14 diam 20 cm, inw loodglaz, standring, 1 vert worstoor, bodem gesleten, mist enkele scherven), 1rfr r-pis-19, 1bfr r-pot-? standring, 3rfr r-tes-1 ongeglaz sterk gesleten, 1rfr r-tes-26 ongeglazuurd, 1 prof r-tes-11 (langwerpige test op poten met geschulpte bovenrand ingedrukt; ongeglazuurd, glad afgesleten poten, binnenzijde asresten, incompleet steel/oor ontbreekt), 1 rfr r-vst- (halfrond model, rugplaat ronde bovenzijde 15B/16a), 1 rfr r-vst-? loodglazuur, 9 rfr ND en 3 bfr en 24 wfr rood;	16d (16b-d)
609M	Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245	245	1 rfr w-bak-5 bijna zwarte mangaan glazuur onberoet, 2 fr w-bor-?, 1rfr w-gra-38 groen glaz, 1fr w-gra-? groen, 1 compl w-kom-16 (15LAN245B: h 9 diam 23 cm, geheel groen loodglazuur, standring, 2 hor worstoren, schenklip, delen wand ontbreken), 3 rfr w-kop-7 groen, 6 rfr w-pis-12 (5x groen en 1x geel), 2 fr w-pot-? (1x hengselpot), 1 rfr w-ver-1 bovenz groen, 6 fr wit; 1 fr w-sme smeltkroes; 1 compl m-bor-5 (15LAN245G: h 6 diam 30 cm, geel baksel, polychroom rond centraal motief omlijst met band met sgraffito bladmotief binnen a foglie vakverdeling en boogjesrand - Korf 81, 105, 200),	16d (16b-d)
609M	Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245	245	1compl m-bor-5 16B (15LAN245G: polychroom op wit vakken a foglie met sgraffito boogjes rand, geel baksel, bakscheur, vgl Korf 1981, 105, 200), 1 prof m-bor-5 16B (blauw op wit centraal rozet met sgraffito rand, geel baksel, vgl Korf 1981, 114, 243), 1prof m-bor-9 (h 3 diam 18,5 cm, geel baksel, blauw op wit italiaans randje en centraal rozet), 1 rfr m-bor-15, 3 rfr m-bor-?; 65x BOT archeozoölogie zie bijlage 6, 3x hoornpit zie bijlage 5	16d (16b-d)
609M	Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245	245	onbekend ijzeren voorwerp', ijzeren meslemmet 15 cm lang, fragm ijzeren hoefijzer, fragm koperen balans (?); baksteenfragment ..x9x4,5 cm, plavuisfragm 17x17x3,5 en 12,5x12,5x3 cm; diverse fragm Oud Hollandse golfpan; wetsteen nr.1 vierzijdig 3,5 breed en 12 cm lang afgebroken, wetsteen nr.2 lang 14,5 cm met geboord gaatje, schrijflei rechthoekig met punt dik 0,3 en lang 11 en breed 4,7 cm met ingekraste cijfers;	16d (16b-d)
609M	Langestraat 58-West: grote kuil met beerputleging uit beerput 607N. S3010 V245	245	2 wfr s4 en 10 fr s1 Siegburg, 13 fr s2-kan Langerwehe, 2 bfr en 2 wfr grijs (OPSPIT)	16d (16b-d)
609o-a	Langestraat 58-Oost: ronde beerput. s3016. Beerlaag V331	331	1 bfr s4-kan- (groot fragment); 1wfr s2-kan-35 1599 (15LAN331D: Siegburg wit zoutglazuur 2 medaillons Venus 1599 cupido's en rolwerk); 1bfr s2-kan- Aken/Raeren standring; 1bfr r-bor-, 1rfr r-kom-58 inw gele slib, 1rfr r-tes-2 Friesland, 1gave r-zal-3 (15LAN331B: 5,5/5,5); 1rfr r-zal-, 10fr rood; 1prof w-bak-19 groen glazuur, 1rfr w-gra-, 1compl w-pis-4 (15LAN331C: 18/12,5 geheel geel lodglazuur), 2fr wit;	16d- 17d
609o-a	Langestraat 58-Oost: ronde beerput. s3016. Beerlaag V331	331	1wfr m-bor- wit; 1fr f-bor-2 geheel wit 17B, 1fr f-bor-8 Chinees decor 17bc, 1fr f-bor-10 chinees decor 17b, 1rfr f-bor-? geheel wit, 1wfr f-bor- blauw op wit, 1bfr f-vaa-? 17b Delft (15LAN331E: diam 10 cm geel baksel, blauw op wit medaillons bloemenvaas, oor en rand ontbreken); 1rfr p-bor- Kangxi 17d;	16d- 17d
609o-a	Langestraat 58-Oost: ronde beerput. s3016. Beerlaag V331	331	1rfr gl-bek-15 kleurloze knobbelbeker, 1rfr gl-bek-19a grijze zweem, 1rfr gl-bek-22b ijsglas, 1fr gl-bek-, 1prof gl-kel-93 vleugelglas (kleurloos 3 geribde nodussen met vleugels en 8-kantige kelk, incompeet), 1prof gl-roe-6, 2fr gl-roe- doornnoppen; kleipijpen: 6x kleine biconische ketel 1630-65 (hielmerk 1x gekroond DD 1647-1674, 2x RM 1632-1656, 1x gekroonde tudorroos met TM, 2x onleesbaar); 2x geglazuurde plavuis 12x12x2,5 cm; 1fr wandtegel polychroom druiventrossen 17A dik 1,2 cm; 7x BOT	16d- 17d

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
609o-b	Langestraat 58-Oost: ronde beerput. s3016. Beerlaag V331	334	py-bee pijpaarden beeldje Maria met kind (hoofd ontbreekt, h (6,5) b 2,5 cm (15/16A); 1 fr s2-kan-?; 5 rfr en 4 wfr rood; 2 fr wit groen glazuur; 1 bfr m-bor-? geheel wit; 14 fr f- (13x wit 1x blauw op wit floraal decor 18de); 1 prof p-bor-1 Kangxi, 1 prof p-kop-1 Kangxi; 1 fr w-sme smeltkroes; 1 wfr gl-fle- dunwandig kleurloos, 8 pijpensteelfragm en 2 pijpen-koppen (hielmerk gekroonde 33 en zwaan); 1 fr wandtegel 13,2x13,2x0,9 konijn; 1 rib middelgroot dier	17d/ 18a
609P	Langestraat 58-West: waterkelder. S3020 V325 uit zandvulling.	325	1 rfr r-bak/bor-? met slibstreepjes op bovenrand, 1 rfr met oor en 3 wfr rood; 1 rfr gl-fle hals van bolfles (17B)	
609Q/10	Langestraat 58-Oost: diepe kuil met schone lichtgrijze klei s3034 V340	340	1 rfr r-gra-34	16B /17A
609R	Langestraat 58-Oost: drie-hoekige halfsteens asput (?) achterin de tuin. S3500 V259	259	1 compl s2-kan-37 (15LAN259A: diam 16 cm, grijs baksel blauw beschilderd, fries met vogels en bloemen op hals met monogram KPP, op schouder en buik snijwerk en appli-ques, standvoet; Westerwald, oor en rand ontbreken; 17A); 1 rfr r-gra-34, 1 rfr r-kop-2, 14 rfr ND en 5bfr en 5 poten en 56 wfr rood; 1 bfr en 6 wfr wit; 1 rfr ha-ton-1 (Schweinetopf), 3 rfr m-bor-? (1x kabelrand), 4 wfr m-bor-?; 1 fr f-plo-? blauw op wit decoratie; 3 wfr i-bor-? berettino Liguria; 7+10x BOT	17A
611D	funderingen van O- en N-muur achterkeuken (s3019), over koepel beerput 607N op laag zand s3028A V329	329	1 rfr en 1 bfr rood; 1 fr f-bor blauw op wit (18A); 1 fragm wandtegel wit 0,7 cm dik	18A?
703A/5	kuilenreeks van ingravingen met run 'mest' (=vlasstro?) kalkplekken leerafsnijdsels s7024. M512 archeobotanie	512	zie bijlage 4	
703A/5	kuilenreeks van ingravingen met run 'mest' (=vlasstro?) kalkplekken leerafsnijdsels s7024. V513	513	2wfr grijs; leer; 2x hoornpit (zie bijlage 5)	
703A/5	kuilenreeks van ingravingen met run 'mest' (=vlasstro?) kalkplekken leerafsnijd-selss7024. V514	514	V514 'losse' keisteen 17 cm 2kg	
705A/6	aag/kuilenreeks met 'mest' (=vlasstro?) en bovenlaag leerafsnijdsels s7023 V511	511	leersnippers van leertouwer en schoenmaker; 1wfr s4- Siegburg; 1rfr s1-dri-3, 2rfr en 1bfr en 4wfr s1-; 1rfr g-pot-13, 1bfr g- lobvoeten; 1rfr r-kan- ongeglazuurd, 1wfr r-kog- rillen, 3wfr rood; 1 keisteen 7 cm; 72+93x BOT archeozoölogie zie bijlage 6, 1x hoornpit (zie bijlage 5)	14
705B/6	laag/kuilenreeks met 'mest' (=vlasstro?) en bovenlaag leerafsnijdsels s7023 V504	504	leersnippers van leertouwer en schoenmaker; 1wfr s4- ; 1wfr kp-kog borstelstreek, 2wfr grijs; 9x BOT	
705B/6	kuilenreeks met 'mest' (=vlasstro?) en bovenlaag leerafsnijdsels s7011 M505 archeobotanie (vondst V505)	505	haarpluk in bovenlaag, tussen leerafsnijsels; archeobotanie zie bijlage 4	
707A	ophoging donkerbruine klei. S7010 s7021 V502	502	1wfr wm-; 1bfr s4-kan-; 1rfr s1-kan-(23?), 1bfr s1- Siegburg; 1rfr rood ND	
707D	grijze leemvloer s7018 V508	508	1rfr r-gra-88, 2rfr ND en 1wfr rood spaarzaam loodglazuur	15A
707E	aspot onder/bij leemvloer 707D. S7022 V509 aspot	509	1bfr g-pot 4 lobvoeten aspot; 1bfr r-pot- lobvoeten spaarzaam loodglazuur; 2x BOT ulna en coracoid wilde eend	15A
707E	aspot onder/bij leemvloer 707D. S7022 M510 GROMO inhoud	510	Monster ecologie o.a. visresten per abuis verloren gegaan	
707F/8	ronde beerput s7013 beer-put 9. Insteek s7009 V501	501	1wfr s2-kan- Langerwehe; 1rfr r-bak-15	15/16
707F/8	ronde beerput s7013 beer-put 9. Beerlaag vondstloos. Uit dempingszand V506	506	1fr s2-fle- 19de; rfr r-gra- 19de eeuws erg groot BOZ	
707H/8	uitbraakspoor baksteen fun-dering. S7004 V500	500	1rfr en 10wfr s2-; 1rfr r-gra-8 mangaanglazuur, 1bfr r-gra-, 3rfr en 11wfr rood; 1rfr w-pot-(6?) ; 1x sintel; 3x BOT	15

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
709A	afvalkuil (deels) s7014 V507	507	1rfr r-kop-2 met braamnopjes, 1rfr r-tes-1, 1rfr ND en 1wfr rood; 1x Bot sprongbeen rund	17A
803A	ophoging donkergrijze klei. S8093 s8098 V884	884	1rfr ND en 1 wfr wm- Andenne; 1wfr bg- ; 1wfr s5- ; 1wfr s1-; 1rfr en 2wfr kp-kog-; 1rfr r-bak-32 met holle steel; 2wfr rood; 1fr leisteen; 1x HOORNPIT	14A
803A	ophoging donkergrijze klei. S8093 s8098 V891	891	1wfr en 1 oor wm- Andenne; 1wfr rood spaarzaam loodglazuur	(14A)
803D	oven/fornuis 1 (s8096): als vloer hergebruikte maalsteen. S8096 V887	887	donkergrijze poreuze harde vulkanische steen, lopersteen midden 6 cm dik aan onderzijde verdunnend naar buiten toe tot een paar cm, rond gat in midden met twee vierkante inhammen; maalsteenfragment rode zandsteen; houten plank fragm; sintels	
804A	aslaag op leemvloer 803D en ophoging met donkergrijze klei. S8074 V874	874	1wfr wm-; 2wfr bg- ; 1rfr s4-; 1bfr en 3wfr s1- Siegburg; 2wfr s2- Langerwehe; 1wfr kp-kog- borstelstreek; 1bfr en 5wfr grijs; 1rfr r-bak-(1?) m steel, 1rfr r-bak-19, 4wfr rood; 1 fragment ijzeren zwaard (heft pareerstang lemmet met driehoekige doorsnede), 1 ijzeren haak, 1 plak lood; 1x grijze wetsteen 12,5 cm; 1x granieten keisteen 11cm; 1x BOT, 1 hoornpit (zie bijlage 5)	13d/14A
804A	aslaag op leemvloer 803D en ophoging met donkergrijze klei. s8094 V885	885	3wfr s2-kan Langerwehe; 1bfr g-pot lobvoetenkrans inw asaanslag	13d/14A
804A	aslaag op leemvloer 803D en ophoging met donkergrijze klei. s8100 V893	893	1bfr r-kan- hoogversierde kan	13d/14A
804C/5	bakstenen haardrestant (s8085) met ingegraven aspot V880	880	1bfr g-pot-5 lobvoeten aspot met asaanslag	14
804D	forse askuil s8090 als sloopspoor van oven/fornuis 2 (s8091). Uit as V886.	886	2bfr grijs lobvoeten	14
804E	restant houten asemmer s8090B. Uit as V882	882	1wfr wm- Andenne; 1rfr s1-kan-; 11wfr kp-; 1 baksteenfragm; 1x huttenleem; 2x BOT	
804E	restant houten asemmer s8090B. Uit as sintelmonster M883	883	geen hamerslag van smidse	
805B	askuil met oranje as. S8078 V878	878	1wfr s1-kan-14	14bc
805D	oven/fornuis 3 (s8077): ronde bakstenen ovenvloer. Op ovenvloer V877	877	1wfr s4-kan	
805D	oven/fornuis 3 (s8077): ronde bakstenen ovenvloer. Uit 'insteek' (ouder spoor?) V879	879	1 brok van grafzerk lichte zandsteen dik 9,5 cm met groeflijn langs buitenrand	
805E/6	bij sloopwerk onder bedsteekelder 809E gevonden grote kei. S8063 V866.	866	grote keisteen 35x18x18 cm	
806A	ronde oven/fornuis 4 met rechthoekige stookruimte s8097 V888 baksteenmonster.	888	felrode baksteen 29,5x14,5x7 cm, zachtrode baksteen 28x14x7 cm	
807A	bruine zandlaag. S8059 V865	865	1wfr s1-kan Siegburg; 1wfr s2- Siegburg met engobe; 1x vuursteen afslag; 1 schijf leisteen een zijde putjes; 1fr daktegel 1,2 cm dik	14d/15A
807A	bruine zandlaag. s8064 V867	867	1wfr s1-kan- Siegburg; 1bfr s2-kan- Langerwehe; 1rfr m oor r-gra-20	14d/15A
807A	bruine zandlaag. S8079 V870	870	1wfr bg- elmpt; 1rfr en 1 oor en 3wfr s1- Siegburg; 1rfr en 2bfr en 3wfr s2- Langerwehe; 1wfr kp-kog borstelstreek; 2rfr ND en 9wfr grijs (1x sgraffito); 3wfr rood spaarzaam glazuur; 1 lood gewicht tulbandvorm diam 5,5 h 2,5 cm 231 gram (Kroniek NH 2013, 120), 1 plakje dun lood; 1fr daklei met spijkergat	(14d/15A)
807A	bruine zandlaag. S8080 V872	872	1x tufsteen 22(afgekapt)x11x8 cm	(14d/15A)
807A	bruine zandlaag. s8901B V876	876	1bfr en 1 wfr s2-kan; 1 oor rood	(14d/15A)

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
807B	Huis 2: funderingen. Baksteenmonster V858 (s8053).	858	rood/geel geaderd 26,5x12,5x6 cm grijzige schelpgruismortel	
807D	Huis 2 achterhuis: baksteen-vloer (s8037) V852 tussen bakstenen.	852	fragment metalen gesp (?)	
807E	Huis 2: grote ronde beerput met hangkoker s8055. lin donkerbruin kleilaagje aan Zkant direct op de koepel scherf V857	857	1 rfr r-bak-(15?) platte steel	15
807E	Huis 2: grote ronde beer-put met hangkoker s8055. Beerlaag V861	861	1bfr onderhelft s4-kan-9 Siegburg (15LAN861B: diam 9 cm - NB lag in NWhoek oudste koker), 1rfr s1-kan- Siegburg; 2rfr en 1 oor s2-kan Aken/Raeren; 1rfr r-bak-1 groot model, 1wfr r-bor-1 geverfde slibdec, 1rfr r-gra-34 (met 2 ribbels op schouder), 4bfr r-gra-; 1gave r-pis-1 (15LAN861A: diam 17/ h 15 cm, ongeglazuurd), 1fr r-stk-(1) inw loodglazuur vorst-schade, 1bfr en 3rfr ND en 5wfr rood;	15/16A
807E		861	1 houten trip(?), 1 houten teljoor beschilderd diam 16 dik 1 cm, 1 fragm houten weefspoel, 1 emmer-/tonbodem diam 28 cm, 1 houten plankdrager(?), 1 afgeschuinde plank, 2 dunne plankjes, 4fr van een plank; 2 gave koperen (messing) kandelaars (15LAN861C en -D: 16,3/ 8,2 cm gegoten en gedraaid, stam met gotische knoop, -C met lichte schade 1 rode plavuis 16,5x16,5x3 cm ongeglazuurd, 1fr rode plavuis groen glazuur dik 2,5 cm (groef in achterkant gezaagd); 1fr daktegel 1,5 cm dik; divers BOT	15/16A
807E	Huis 2: grote ronde beerput met hangkoker s8055. Beerlaag ecologie monster M862	862	zie bijlage 6	15/16A
807E	Huis 2: grote ronde beer-put met hangkoker s8055. Zandlaag demping V856	856	1bfr wm- Andenne; 1wfr bg- elmpt; 2bfr en 2wfr s2- Langerwehe?; 2rfr r-bor-1 slib-boogjes, 1rfr r-gra-8 spaarzaam loodglazuur, 2bfr r-gra-, 4wfr rood; 1wfr wit; 1x zand-stenen plavuis 25x25x6 cm afgeschuinde randen	(16A)
807F	resten achterkeukentje tegen 807B en over 807E, met aspotten (3x door elkaar) haard s8057 V859	859	1bfr onderhelft r-pot- lobvoeten; IN: 1prof r-gra-20, IN: 1rfr g-pot-14 (alles fragmentarisch)	14d/15A
807F	ophoging over koepel van beerput 807E voor bijge-bouw. S8058 V860	860	1rfr r-bak-2, 1rfr r-bak-15	15
807G	zware tuinmuur. S8018. Baksteenmonster V821, uit de fundering V820.	820	1fr s2-kan- Langerwehe	
807G	zware tuinmuur. S8018. Baksteenmonster V821, uit de fundering V820.	821	rood/geel appelbloesem 22,5x11x5 cm	
808B	Huis 2 voorvertrek: kuil vol brokken plavuizen (van 808A) s8084 V875	875	4fr rode plavuis 4cm dik (1x gele slib en 3x ongeglazuurd - 1x beroet)	
808E	Huis 2 achtervertrek: grijze leemvloer. S8034 V853	853	1wfr s1-bek-2 Siegburg gevlamd (15b-16a), 2wfr s1-; 2rfr en 4wfr rood; 2fr koper, 1 kope-ren plaatje 15 mm met gaatje (knoop?), 1 conisch spinloodje diam 17 mm; 5x BOT	15d/16A
808E	Huis 2 achtervertrek: grijze leemvloer. s8036 V854	854	3rfr r-bor-1 geverfde slibdec, 1rfr r-kop-1, 10rfr en 43wfr rood (kleine fragm); 1x loden musketkogel 15 mm	15d/16A
809E	Bedsteekelder achterkamer. S8043 V851	851	2 rode plavuizen geglazuurd 12x12x2,5 en 2 rode plavuizen geglazuurd (1x rood 1x bruin mangaan) 13x13x2,5 cm	16B/17A
809G	Huis 3: wandtegels in puin en plakstukken tegen muren begane grond. S8500. V800	800	Wandtegels blauw-wit accoladerand en meander 12,5x12,5x1,1 rood baksel: 15LAN800BU man met mantel (Pluis 1998 354 A.02.06.08),	17b
809G		800	Wandtegels polychroom accoladerand en meander 13x13x1,2 geel/rood baksel: 15LAN800BJ hazewindhond, -BE springende haas op grondje, -BD leeuw op grondje (rood baksel)	17b

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
809G		800	Wandtegels blauw-wit accoladerand 12,8x12,8x1 rood baksel: (Pluis 1998, 354 A.02.06.08) 15LAN800H rennende man, -I man met mand, -J man op zijn kop staande, -K man van opzij, -L en -M en -N en -X en -AO en -AV man op de rug gezien, -O man met dorsvlegel, -P en -AN man met wandelstok, -Q man met vis, -R man met mand, -S man met mand en beker, -T man met (doedelzak?), -U man met degen, -V man met degen en speer, -W en -AB vrouw op de rug gezien, -Y man met geweer, -Z en -AD en -AE man met vogel op stok, -AA man met emmer, -AC stoelmatter, -AF man met speer, -AG en -AI man met tol, -AH zakkedrager, -AJ man met (stok?), -AK man met stok spel, -AL man met kruisboog, -AM man met karnton, -AP man met kruiwagen, -AQ schaatser op de rug gezien, -AR man die drol opraapt?, -AS doedelzakspeler, -AT boogschutter, -AU man met hooivork, -AW rietwerker, fragmenten van nog 12 tegels	17b
809G		800	Wandtegels polychroom hoeken lelies 13x13x1,4 geel/rood baksel: 15LAN800BF en -BG (Pluis 1998, 250 A.01.11.83), -BC fruitschaal (Pluis 1998, 118 afb.12)	17b
809G		800	Wandtegels polychroom postzegel-lijst hoeken lelies 13,5x13,5x1,2 bleekrood baksel: 15LAN800BB tulp (Pluis 1998, 544 C.02.00.18)	17b
809G		800	Wandtegels blauw-wit hoeken Franse lelie 13x13x1,5 rood baksel 1620-1650: 15LAN800BT krijgsman te paard (Pluis 1998 356 A.02.07.01),	17b
809G		800	Wandtegels polychroom kwadraat hoekpalmet 13x13x1,5 rood baksel 17A: 15LAN800BM en -BQ en -BR en -BS hond bij hek, -BP leeuw, -BO hert, -BN reebokje, -BL dier, -BK olifant (Pluis 1998, 401 A.04.01.02)	17b
809G		800	Wandtegels polychroom hoek kwart-rozet 13,1x13,1x1,4 xxx baksel: 15LAN800BH en -BI bloempot	17b
809G		800	Wandtegels blauw-wit hoeken ossekop 12,6x12,6x0,9 rood baksel tinglazuur doorschijnend (rozig) ca 1650: 15LAN800AZ boogschutter, -BA bloempot	17b
809G		800	Wandtegels blauw-wit hoeken ossekop 13x13x0,9/1 rood baksel grijzig tinglazuur slordig geschilderd: 15LAN800AX dansende man, -AY man met fluit	17b
809G		800	Wandtegels blauw-wit hoeken voluut 13x13x1,6 geel baksel: 15LAN800A edelman, -B edelman, -C en -E vrouw op rug gezien, -D vrouw met mand op hoofd, -F drinkebroer, -G schaatser, fragmenten van nog 5 exemplaren	17b
809G		800	Wandtegels blauw-wit accoladerand 13x13x0,8 geel baksel: 2fr dier, 1fr mansfiguur	17b
809G		800	Wandtegels: fragmenten van 2 kwadraattegels, biscuitfragment 0,7 cm dik	17B
809G/10		800	Wandtegels blauw-wit hoeken spinnekop 13,2x13,2x1 geel baksel: 1fr klnderspel	17B
809H	Huis 3: ondiepe ronde beerput s8025 Verstoord/gelee-gd beginjaren 1980, restant beer V863	863	1prof s2-kan-5 Westerwald 1676 (15LAN863A: diam 15/ h 19,5 cm kobaltblauw en mangaanpaars, 3 ovale medaillons met tekst FRIDERICH.EMICH.GRAF.VLAMING.VID. TAXBURG.HEIR.ZU.APPIRIUN en 1676 omlijst met lauwerkransen, mist delen wand, slijtplek tinnen deksel); 1rfr r-gra-34 klein model 2 oren inw groen glazuur; 1rfr wit groen inw met mangaanbruin; 1rfr f-plo- groot model	(-17bc-)
809i/10	Huis 3: bedsteekelder voorkamer s8047. Uit insteek V868	868	1bfr m-bor- polychroom rozet	16B/17A
809i/10	Huis 3: bedsteekelder voorkamer s8047. Uit demping geel zand V850.	850	3fr wandtegel blauw-wit 1,1 cm dik 'kandelaber' ongebruikt	
809J/12	laag geel zand, wschl van plavuizenvloeren. S8088 V873	873	1rfr r-bak-32, 1bfr r-gra-	
809M	bakstenen asput met zwarte/grijze slakken sintels as s8051. V855	855	2wfr s2- Aken/Raeren, 1wfr s2- Siegburg bruine engobe; 1bfr r-bak-; 1wfr sp-bor- spaans blauw-wit; 6x sintels	16
809N	ophoging zwarte grond bovenlaag achterterrein. S8501 V806	806	1bfr ha-spa-; 1rfr r-gra-34; 1fr f-zal albarello blauw-wit tekst ..ACA..	16B/17A
809o	bakstenen afvalbak. V817 insteek.	817	1wfr r-bor- geverfde slibdecoratie, 2wfr en 1 oor rood;	
809o	bakstenen afvalbak, vuling aslaag onder een laag mortel s8012. Uit aslaag V811	811	1x s2-kni 1 cm, 1fr s2-kan Aken/Raeren 16d/17A; 1bfr r-bor-16 pannekoekbord, 3rfr r-gra-19, 3rfr r-gra-34, 1rfr r-gra-114 misbaksel, 2fr r-gra-, 1rfr r-kom-36 inw gele slib, 1bfr r-kop- groengevlekt, 1rfr r-pis-5, 1rfr r-pot-12 gele slib inw, 1prof r-pot-12 (15LAN811A: diam 32 h 22 cm, geheel loodglazuur groengevlekt, standring 2 vert worstoren), 1prof r-pot-66 (diam 14 h 16,5 cm, geheel loodglazuur hengsel ontbreekt standring), 1rfr r-pot-aspot, 1rfr r-pot- grote aspot, 1rfr r-stk-2, 2rfr r-tes-3, 2bfr en 10wfr rood;	17b

Vervolg tabel 4

Spoorcode	Vondst-omstandigheden	15LAN M/Vnr	Vondstmateriaal	Datering
809o		811	1rfr w-dek-14, 1rfr w-gra-9 geheel groen, 1rfr w-gra-9 uitw groen inw geel, 1rfr w-gra-12 klein, 4fr w-gra- geheel groen, 1fr w-kmf-, 1rfr w-kop-2, 1fr w-lek-, 1fr w-pis-, 1fr w-zal-, 3wfr wit; 1rfr m-bor-13 17A, 1fr m-bor- 17A; 3fr f-plo-; 1bfr gl-kel- facon de Venise 17A, 1rfr gl-ber-1, 1wfr gl-fle-(7?) kelderfles?; 21fr vensterglas, 2fr gebrandschilderd vensterglas; kleipijp: 3 compl en 1ketel kleine biconische ketel 3x hielmerk IT (Jan Tamesz 1635-1645), 15 steelfragm; 3fr wandtegel (2x polychroom 1x ornamentaal); BOT	17b
809o	bakstenen afvalbak, vuling aslaag onder een laag mortel s8012. Uit mortellaag V812	812	1rfr r-bak-5, 2rfr en 1 oor rood; 3bfr w-gra-, 1rfr en 6wfr wit groen glazuur; kleipijp: 1 pijpensteelfragm; 11fr wandtegels (2x randtegel) 17bc	17B
809P	gemetselde bak van ijssel-steentjes (s8020). Op de vloer V818	818	2rfr s2-kan- Westerwald/ Raeren; 1rfr r-kop-2, 1rfr r-tes-3, 3rfr en 2bfr en 12wfr rood; 1rfr w-gra-10; kleipijpen 2 steelfr; 10fr golfpan dakpan	17A
809Q	asplek. s8010 V807	807	1fr s2-kan Keulen/Frechen; 3rfr en 1bfr en 6wfr rood; 2fr wit groen loodglazuur met man-gaanvlekken; 1rfr m-bor- polychroom kabelrand; 1fr plavuis 2,2 cm dik	17A
810i/11	Bijgebouw: waterput inpan-dig S8004. Uit insteek V803	803	1wfr pingsdorf beschilderd; 1wfr grijs; 1rfr r-bak-39 (14A); 1fr hoektegel blauw-wit acco-lade (als V800); 1 dierlijke kies	> 17b
810J/11	Bijgebouw: oudste plavui-zenvloer. S8009 s8013. Onder de vloer V816.	816	1 wfr s2-kan-; 1rfr r-bak-2, 2bfr r-gra-, 1wfr rood	
810K/11	kleine waterkelder. S8021. Op de vloer V819.	819	fragment van beeld(?) roodbakkend met witte sliblaag	
810L/12	Bijgebouw: halfsteens NZ tussenmuurtje in 810H/11. s8003 V804 baksteenmon-ster.	804	2x gele baksteen 17,5x8,5x4 cm schelpmortel	
810L/12	Bijgebouw: halfsteens NZ tussenmuurtje S8002 S8008. Uit vlijlaag V805	805	1fr wit groen/geel glazuur 17A	
811C/12	Bijgebouw: nieuwe zuidmuur. S8011. Insteek V808	808	1fr f-kom- wit; 1fr wandtegel polychroom 13x13x1,3 rood baksel 15LAN808A vogel in kwadraat (als V800)	17B/18
811C/12	Bijgebouw: nieuwe zuidmuur. S8011. Baksteenmonster V810	810	geel 19x9,5x4,5 18,5x9x4,5 cm kalkmortel	
811D/12	Bijgebouw: tussenmuur O-grens perceel. S8015 V814 insteek	814	1rfr r-kop-1 mangaanglazuur; 2 wandtegels witjes 12,8x12,8x0,7 ongebruikt 17d/18A	18
811E/12	Bijgebouw: 2,5-steens tussenmuur. S8001 V802 baksteenmonster.	802	baksteen beige/rood 17x8x4 cm	

3 bijlage

3. Archiefbronnen over eigenaren en bewoners

Jan Klinkert en Peter Bitter

De transportakten (Oud Rechterlijk Archief = ORA) zijn uitgezocht en getranscribeerd door Jan Klinkert. De transcripties zijn door Peter Bitter samengevat. Ingepast zijn voorts de notities van Hans Koolwijk op de website www.Alkmaar-op-de-kaart. Overige data komen uit het Historisch Kadaster Alkmaar.

Toelichting op de bronnen

In deze bijlage worden de gegevens per huis chronologisch opgesomd, met gebruikmaking van diverse afkortingen voor de gebruikte bronnen en de daarin genoemde informatie. Deze worden in deze paragraaf eerst toegelicht.
De meeste bronnen betreffen de eigenaren en slechts in beperkte mate zijn er gegevens overgeleverd over huurders. Huurovereenkomsten werden slechts zelden notarieel vastgelegd en de data over huurders komen dan ook uit de vergelijking van de eigenaarsgegevens met incidentele 18de-eeuwse belastinglijsten waarin per bewoner een belastingaanslag is genoteerd en uit de vergelijking met enkele 19de-eeuwse inwonerslijsten van de stad.
In de afgelopen 20 jaar zijn steeds meer archiefbronnen digitaal ontsloten en veel informatie is al te vinden via internet, met name op websites van archiefdiensten zoals de website www.regionaalarchiefalkmaar.nl. Het Regionaal Archief Alkmaar is nog druk doende om deze internetvoorzieningen verder uit te breiden. De archiefbronnen zijn verder raadpleegbaar in de leeszaal van het archief aan de Bergerweg 1 (zie de website voor nadere informatie).

Archiefbronnen over eigenaren

De belangrijkste bron over eigendommen zijn de afschriften van koopakten. Transacties werden door de notaris schriftelijk vastgelegd in akten waarvan de afschriften door de stad werden bewaard in het Oud Notarieel archief Alkmaar (=**ONA**). De eigendomsoverdrachten (transporten) van onroerende goederen werden vanaf de middeleeuwen tot de Franse tijd ook geregistreerd bij de rechtbank in het Oud Rechterlijk archief Alkmaar (=**ORA**). Omdat er geen huis- of kavelnummering was, werd in de transportakte de locatie van een perceel omschreven door een verwijzing naar de buren. Bij de verkoop konden voorwaarden (condities) worden gesteld aan de koper, financiële afspraken vastgelegd over de omgang met hypotheken en andere schulden die op het huis rusten, terwijl werd vastgelegd hoe de verkoper aan het onroerend goed was gekomen en vanaf tweede kwart 17de eeuw ook wanneer (de 'aankomsttitel'). Van de transportakten uit de late 16de tot eind 18de eeuw zijn voor een groot deel van de Langestraat door Jan Klinkert honderden transcripties gemaakt.[108] Deze zijn hier door Peter Bitter samengevat.
De 19de-eeuwse verkoopakten in het ONA zijn te vinden op de website van het Regionaal Archief Alkmaar www.regionaalarchiefalkmaar.nl onder de kop 'Zoeken naar personen' (in de kolom 'Rol' zijn kopers en verkopers geïndiceerd als 'Geregistreerde' en er is een linkje bij naar een foto van de betreffende registerpagina).

Het eigendom van onroerende goederen is vanaf 1832 vastgelegd in het kadaster waarbij elk perceel een kadastraal nummer kreeg (op basis van opnamen in 1826), met nauwkeurig opgemeten kadastrale kaarten (de Kadastrale Minuut). Op de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (=**OAT**) is de eigenaar vermeld met enkele administratieve gegevens over het perceel: **kig**=kadastraal inkomen gebouwen berekend als 75% van de huurwaarde van huizen en 67% van de huurwaarde van andere gebouwen; **kio**=kadastraal inkomen ongebouwd; **srt**=soort 1=woonhuis, 2=pakhuis, 3=stal/wagenhuis, 4=werkplaats, 8=leeg erf en 9=anders.
Op de website van het Regionaal Archief zijn gegevens met betrekking tot onroerende goederen in Alkmaar uit de periode 1700-1913 te achterhalen op de pagina's van het '*Historisch Kadaster Alkmaar*'. De basis voor het HKA is ruim dertig jaar geleden gelegd door W.J. van den Berg uit Utrecht. Nadat hij de data van de OAT van 1832 in de computer had ingevoerd, heeft hij de nummering van de lijsten van de Verpondingen eraan gekoppeld en die data ingevoerd. Daarna zijn hier in het HKA nog tal van gegevens aan toegevoegd uit andere bronnen.[109] Latere kadastrale wijzigingen zijn ingevoerd zoals de mutaties van 1826-1837 (=**Kador**) en herzieningen vanaf 1832 (=**Grondbel**) met hernummering van gewijzigde percelen. Tenslotte zijn uit 1883 en 1910 de lijsten ingevoerd van de Reinigingsdienst voor de aan huis geplaatste beertonnen ten laste van de huiseigenaren.

De Verpondingen (=**Verp.** of **Vp**) waren een jaarlijkse heffing door de Staten van Holland aan de eigenaren van onroerende goederen. De heffing werd al sinds de middeleeuwen gebaseerd op de huurprijs van het onroerend goed of, als het door de eigenaar zelf gebruikt werd, een taxatie daarvan. In 1628 en 1730 werden de 'huurwaarden' voor de verpondingen opnieuw opgenomen en getaxeerd in een 'Redres' ofwel herziening. In 1730 werd de aanslag ter hoogte van 1/8 van de huurwaarde terug gebracht tot 1/12 van de huurwaarde. Voor Alkmaar zijn van deze jaarlijkse heffingen alleen de verpondingslijst van 1718-1727 en het Redres van 1730 bewaard. In het Redres

108 Met hartelijke dank aan Jan Klinkert voor het beschikbaar stellen van de transcripties.
109 Op de website staan nadere toelichtingen op de diverse gebruikte bronnen, afkortingen en benamingen.

van 1730 zijn per kavel de naam van de eigenaar en de oude en de nieuwe heffing genoteerd, met een paar steekwoorden over de aard van het onroerende goed en het onderscheid tussen huur en taxatie. In de opeenvolgende verpondingslijsten zijn ook wijzigingen van eigenaar genoteerd met naast de naam meestal (maar niet altijd) het betreffende jaartal. In 1718, 1765 en 1779 zijn nieuwe overzichten gemaakt - de in dat jaar vermelde personen waren vaak al eerder eigenaren geworden.
Wijzigingen in de panden leidden tot aanpassingen van de verpondingen en dit werd bijgehouden in een 'Quohier' en een 'Lijst van Nieuwgetimmerde Huizen' – deze zijn alleen voor de perioden 1654-1665 en 1750-1793 bewaard gebleven.

Archiefbronnen over bewoners

Er zijn ook nog enkele belastinglijsten met gegevens van bewoners waarvan Van den Berg in het HKA de adressen heeft gelokaliseerd: o.a. het **Familiegeld** uit 1716, de Personele Quotisatie van 1744 (= **Pers.Quot**) met heffingen op basis van geschatte inkomens boven ƒ600 en indicaties van welstand (alleen de rijkere inwoners), lijsten van stemgerechtigden in 1803, bevolkingsregisters van 1804 tot 1808, belastingregisters van 1807 (=**bel reg**) en de quotisatie (van rijke inwoners) in 1808, de volkstellingen (=**bev reg**) van 1822 en van 1830, het Kohier Hoofdelijke Omslag van 1873 (bs1873=belastbaar inkomen minus vrijstelling van f300), lijst van bedrijven uit 1876 (=**patentregister**). Voorts zijn de Adresboeken met inwonersgegevens uit 1876 en 1882 ingevoerd.

Op de website van het Regionaal Archief Alkmaar zijn bovendien onder de kop '*Zoeken naar personen*' de Doop- Trouw- en Begraafboeken digitaal ontsloten en ook diverse notariële akten uit de 19de eeuw.

Samenvatting per pand (van west naar oost):

Langestraat 62 = Kad.A446
EIGENAREN 1610 verkoop door Pieter Thomasz kleermaker aan mr. Matthijs Oudensteijn, 1612 verkoop aan Pieter Cornelisz Oudt priester (dominee?), 1616 verkoop door wed aan Angnies Claes, 1623 verkoop aan Alidt Sijmons, 1641 verkoop door Neeltie Louris (schoondochter) aan Arien Ouwelsz schoenmaker, 1642 verkoop aan Claes Caspersz glasemaker, 1656 verkoop aan Egbert Jacobsz bakker, 1693 verkoop door wed aan Grietje Reijers, 1700 verkoop aan Lysbeth Harmens, (Verp.=erfgen?) vanaf 1709 Jannetie Roos, in 1718 Jan Roos (zoon van Hendrik, bewoner 1716, later op Oudegracht als koster GRK), in 1730 weduwe van Jan Roos, 1735 verkoop door erfgenamen van wed Jan Roos aan Jan Gerritsz van Leeuwen bakker, 1770 verkoop door erfgenamen aan Willem Harp bakker, 1781 verkoop aan Jacob Lakeman bakker, 1784 verkoop aan Gesina Elisabeth Dries te Amsterdam (verstrekte in 1780 hypotheek van ƒ3000 aan Willem Harp op dit pand, overgenomen door Jacob Lakeman), 1785 verkoop door Gezina te Amsterdam aan Jacob Laan bakker, 1808 verkoop aan Willem Zaadnoordijk kaaskoper en grutter (overl 1848), in 1875 J. van der Post boekhouder en gistverkoper, 1879 reclamatie grondbelasting ivm sloop pakhuisdeel van pand(en) door D. Schenk en F.H.Lels, 1881 wed F.H.Lels en dames Lels modewinkeliersters, 1898 verkoop aan mej. M.Kaan babykleding en damessjaaltjes (nog in 1939), 1948 mej.A.G.Kaan en mej.J.Kaan (nog in 1961) in 1962 winkel Mimosa opheffing 1965, vanaf 1965 Waardijk schoenen.
BEWONERS: in 1649 en 1658 begrafenissen van Maritgen Cornelis en Aechje Cornelis 'uijt de Kevij', in 1689 begrafenis Jan Janse Oudemannen 'backer uijt de kevij' (pachter van de eigenaar?, zijn weduwe Trijn Reijers koopt het pand uiteindelijk in 1693 maar bewoonde het wschl al vele jaren eerder), in 1716 bakker Hendrik Roos, in 1730 verhuurd, in 1744 bakker J. van Leeuwen (heeft bakkersknechten in 1760-1765), broodbakker Willem Harp 1781 bewoner en knechten 1776-1783 (na 1781 in ander pand?), broodbakker Jacob Lakeman knecht in 1781, in 1803 en in 1807 broodbakker Jacob Laan, in 1808 en in 1822 en 1830 kaaskoper/grutter Willem Zaadnoordijk (overl 1848), in 1873 J.G. Koens, in 1876 J. van der Post, in 1881 weduwe van F.H. Lels, in 1882 (!) koopman F.H. Lels en dames Lels modewinkeliersters, in 1910 mej.M. Kaan babykleding en damessjaaltjes, 1948 A.G. Kaan en J. Kaan, in 1951 J. Kaan babyartikelen, in 1962 winkel Mimosa, opheffing 1965, vanaf 1965 Waardijk schoenen.
PANDINFO 'Met vrije uitgang op de Nieuwesloot' (via steeg ten westen van Nieuwesloot 91?) in 1610-1612-1616-1623-1641-1642-1656-1700-1735; vrije uitgang op Nieuwesloot door een gemene steeg in 1770-1781-1784-1785-1808.
Buren ten N (GNI) en ten W (A447) hebben recht op waterlozing door de weg van A446 naar voor aan de straat en mag door A446 niet verhinderd, in 1610-1612-1616-1623-1641. Buren ten W A447 tevens recht op waterlozing door de schuur van A446 in 1616-1623-1641. Bewoners A445 mogen vensters uitkomend op keuken van A446 openhouden en soms opendoen zoals vastgelegd in 1597, als conditie akte 1610-1612-1616-1623-1641. Condities waterlozing en vensters vanaf 1642 niet meer in verkoopakten (weglating door notaris of ongedaan door verbouwingen?). Achter het huis een zaagselschuur en zaadzolders (zaagsel=zaad, graan?) in 1770-1781-1784-1785-1808. In 1879 deel van pand zijnde pakhuis gesloopt. Naam *De Kevij* in 1649, 1658 en 1689, bakkerij *De Vergulde Kevij* in 1735-1770-1781-1784-1785-1808. **Verkoopprijzen** 1610 ƒ2100, 1612 ƒ1300, 1616 ƒ1450, 1623 ƒ1400, 1642 ƒ925 (plus belasting van ƒ725), 1656 ƒ1750, 1693 ƒ1300, 1700 ƒ1275, 1735 ƒ1100, 1770 ƒ2700, 1781 ƒ3000 (Nb vorige eig. sloot in 1780 op het pand een hypotheek van ƒ3000, in 1781 overgenomen door nwe eigenaar), 1784 ƒ1000 (aan hypotheekverlener van 1780), 1785 ƒ1800, 1808 ƒ2000. Verp. huurwaarde in 1718 ƒ72 en vanaf 1730 ƒ90.

Langestraat 60 = Kad.A445
EIGENAREN 1585 verkoop door erfgenamen van Claes Michiel Grootert aan Cornelis Jansz van de Nijenburch, 1597 verkoop aan zoon Jan Cornelisz van der Nijenburch, 1612 verkoop zoon Jan Jansz van der Nijenburch, 1629 verkoop door erfgenamen aan Allert Jansz Crombalch, gehuwd met *Maria Tesselschade Roemer Visscher*, haar erfgenaam is Jacob Zammer, 1669 verkoop door erfgenamen Zammer aan Johan Colterman, 1671 verkoop aan Johan van der Nieburgh, 1730

door erfgenamen verkoop aan Jacob van der Beek, 1738 verkoop door dochter aan Jacob Winkel, verkoop op ? aan ds.Hermanus Reyners (1744 bewoner), 1762 diens weduwe verkoop aan Cornelis Simon van Veen, 1796 door erfgenamen verkoop aan Lourens Veer (bewoner 1807 Geertje Kuis weduwe van L.Veer), verkoop 1827 door erven L. Veer aan Laurens Veer jr, verkoop door? aan notaris Da. Nic. Van Elten (overl 1874), 1875 verkoop aan notaris W.F.G.L. Gouwe, 1879 verkoop aan N.L.Goes, in 1880 verkocht aan zijn neef J.N. Goes, 1882 verkoop aan J.W.Welcker?, 1888 verkoop aan dr. W.C. Mensonides?, 1898 verkoop aan J.W.Wicherink, 1920 verkoop aan dr. A,J, korteweg, 1932 aank C.Fok tbv Albert Heijn (bedrijfsleider tot 1954), na 1993 AH .
BEWONERS: in 1716 Johan Barghman Wuytiers de Waal, in 1730 Jacob van der Beek, in 1744 weduwe van ds. Reynders, in 1807 en in 1822 Groetje Kuis, in 1830 Catharina de Vries, in 1873 en in 1875 notaris D.N. van Elten, in 1876 notaris W.F.G.L Gouwe, in 1882 Waterstaatsingenieur J.W.Welcker, in 1910 dr J.W. Wicherink
PANDINFO Schuur achter het huis en eigen steeg naar Nieuwesloot vermeld 1585-1629; eigen steeg 1669-1671-1730-1738-1762-1796; Rechtszaken geweest met buurman A444-W in 1640 en 1641 over ... (schuur?); 1738 conditie dat weg aan oostkant (A444) eigendom is van A444 en geen beperking hoogte omheining en 'somerhuijs van Claver' conform 'conventie op den 10 meij 1730 bij de vertimmering gestipuleert'. **Verkoopprijzen** 1585 2200 karolus guldens, 1612 ƒ4500, 1730 ƒ355 (!?), 1738 ƒ4500, 1762 ƒ2200, 1796 ƒ1145. Verp. huurwaarde in 1718 ƒ120 en vanaf 1730 ƒ125.

Langestraat 58 = Kad.A444
EIGENAREN A444-Oost In 1606 als Westbelending van A443 mr. Joost Goudsmith, in 1608-1619-1626 als Westbelending van A443 Seger Dircxz goutsmit, 1627 als Westbelending van A443 erfgenamen van Seger Dircxz goutsmit, 1629 door erfgenamen verkoop aan Belitgen Fredricx, 1632 verkoop aan Guiert Jacobsd wed Gerrit Pietersz zeepzieder (91WOR!), in 1637 als Oostbelending van A444W Jan Walichsz, 1655 als Oostbelending van A444W Jacob Walighsen Bredenroe, 1671 verkoop door Jacob Walighz Brederoe aan Cornelia Ketel wed Johannes de Moor, vanaf 1714 erven Jan de Waal (x dochter van Cornelia), verkoop door erfgenamen 1725 aan Cornelis ter Hoeve, 1733 erfgenamen verkopen aan Arend Klaver (eig A444W)
EIGENAREN A444-West 1629 verkoop aan notaris Jacob van der Geest, 1637 verkoop aan Catrijna Jacobsz Merckmans e.v. Johan Hosius, 1655 verkoop door erfgenamen aan Adriana Kinnemans, 1678 verkoop door erfgenamen aan (voogden van) Hendrik Indijcq, 1697 verkoop aan Jacob Bosch oud raad en schepen, 1703 verkoop door erfgenamen aan Cornelis Lycochton, 1721 erfgenamen verkopen aan Maarten Claver, in 1730 Arent Klaver
EIGENAREN A444 sinds 1733 beide panden verbonden, in 1765 Verp mr. Adriaan Baart want Maria Marchant weduwe van Arent Claver (overl 1741) is in 1742 hertrouwd met Adriaan Baart (Maria overl. 1757, Adriaan overl 1763), 1763 erft dochter Elisabeth Baart x1 mr. Adriaan Weveringh (overl 1768) x2 1772 Hendrik de Carpentier (overl 1821), vlgns Verp in ..? Martina Weveringh (=dochter Mr.Adriaan W. en Elisabeth Baart) gehuwd met mr. Jan Diderik Marchant, 1807 verkoop aan Nanning van Foreest (overl 1828), 1828 door erfgenamen verkoop aan med. dr. Lubertus Josephus Westendorp, 1858 door ? verkoop aan makelaar/steen. Koper C.J. de Lange (overl 1875), in 1876 weduwe van C.J. de Lange en J. de Lange Cz, vlgns Koolwijk 1879 meubelmakers Nierop (broers Pieter Jan, Jan, Cornelis en Jantje), 1915 opening herenkleding A. Spaander, 1920 bedrijfsleider W.Nordemann mede-firmant, 1945 Piet N opvolger, koopt 1948-1966 alle aandelen op, 1970/72 echtgenote weduwe van C.Nordemann-Fleur, 1978 Ronald Nordemann
BEWONERS: A444-Oost in 1716 Melchior de Roode, in 1730 zelfbew Cornelis ter Hoeven
BEWONERS: A444-West in 1716 Jan Rolwagen, 1730 verhuurd
BEWONERS: A444 in 1744 Maria Marchant weduwe van Arent Claver (overl 1741) in 1742 hertrouwd met Adriaan Baart (Maria overl. 1757, Adriaan overl 1763), in 1803 F.C.J. van Nuys?, in 1807 verhuurd aan med.Doctor Jodocus Jac. De Visscher, vanaf 1828 med. dr. Lubertus Josephus Westendorp, in 1875 (sinds 1858?) C.J. de Lange, in 1882 en 1884 meubelmaker P.J. Nierop (vanaf 1876/1879?), in 1910 Jan Nierop, sinds 1915 herenkleding Spaander
PANDINFO A444-Oost Zomerkeuken met secreet tegen steeg van A444-West vermeld in 1632-1671 (en 1637-1655 in akten A444-W), met eigenaar A443 dispuut (over ...?) met besluit 16-10-1665 (in ate 1671); **Verkoopprijzen** 1619 ƒ2500, 1632 ƒ2900, 1671 ƒ1300, 1725 ƒ660, 1733 ƒ1000; Verp. huurwaarde in 1718 ƒ80 en vanaf 1730 ƒ60;
PANDINFO A444-West Uitgang en waterlozing naar Nieuwesloot vermeld 1629-1637, 1655-**Verkoopprijzen** 1629 ƒ2425, 1637 ƒ4200, 1655 ƒ2600, 1678 ƒ1650, 1697 ƒ1400, 1703 ƒ2325, 1721 ƒ1700; Verp. huurwaarde in 1718 ƒ100 en vanaf 1730 ƒ130;
PANDINFO A444 In verkoopakte A445 in 1738 conditie dat weg aan oostkant (A444) eigendom is van A444 en geen beperking aan hoogte van omheining en van 'somerhuijs van Claver' conform 'conventie op den 10 meij 1730 bij de vertimmering gestipuleert'. Nieuwbouw door Arend Klaver kort na 1733 klokgevel (of al 1730?); Geveltop verwijderd 1884. In testament 1789 taxatie pand ƒ4300. **Verkoopprijzen** 1807 ƒ3200, 1828 ƒ3225, 1858 ƒ3625.

Langestraat 54/56 = Kad.A443
EIGENAREN: Verkoper 1606 Adriaen Maertsz van Coetenburch aan notaris mr. Willem Pietersz van Limmen, 1608 verkoop door diens weduwe aan Jan Allartsz gesworen Roedrager, verkoop 1619 aan Niclaes van Sevanck schout en 2 dgn later aan Ardriaen Claesz gewoven roedrager, verkoop 1626 aan Thijs Miesz vleijshouwer, verkoop 1627 aan Sacharias Poulusz schilder en diens zuster Trijn Poulus, 1636 verkoop aan Gerrit Adriaensz schoenmaker, 1701 erfgenamen verkopen aan Adriaan van der Mieden, vanaf 1714 weduwe van Gillis Schuyt (erfgenaam Van der Mieden), 1740 verkoop door door erfgenamen Schuijt aan Eva Geertruida van Hoolewerff, 1770 verkoop door erfgenamen aan Elisabeth Baart wed mr.Adriaen Weveringh jr (was eigenaresse buurpand ten W, overl.1788) x2 in 1772 mr. Hendrik de Carpentier, 1796 verkoop door H de C aan Gerrit Langeberg (eigenaar De Burg aan Nieuwesloot, hieraan toegevoegd), in 1807 als onderdeel van logement De Burg aan Nieuwesloot verkoop aan Nicolaas Dilhof, in 1832 weduwe van F. Ukena (Fokke Hendrik Ukena bewoner

in 1822), in 1875 weduwe van J. van den Berg (bewoner 1873), 1875 verkoop aan mr. JJH van Reenen te Bergen, in 1910 stal Dirken (logementhouder De Burg), 1920 verkoop hotel door Ch.Dirken aan A. van de Leygraaf maar volgens Koolwijk 1914 (alleen A443?) aan J.van der Kroon, 1915 diens weduwe, 1919 Bronke, 1925 Krekelberg; 1935 eig E.S.Buers nieuwbouw architect A. Elzas, winkel Buers 1939 opheffingsuitverkoop (dan tot 1954 woonhuis Buers?), 1948-1979 kunsthandel Hopman, 1979 Pigalle mode, daarna (1986) Cinderella, 1987 Waardijk schoenenwinkel.
BEWONERS: in 1730 verhuurd, in 1744 Eva Geertrui van Hoolwerf eigenaresse v.a. 1740 beroep postmr (haar moeder en zuster postmr te Hoorn), in 1803 F.C.J. van Nuys?, in 1822 Fokke Hendrik Ukena logementhouder en diens vrouw Wilhelmina Obermuller, in 1830 Dorothea Geertruida van Veen, in 1873 weduwe van J. van den Berg
PANDINFO: Gemene loden goot aan westzijde tussen 1606 en 1619 toegevoegd en in 1619-1626-1627-1636-1701 in transport vermeld; vrije uitgang en watergang naar Nieuwesloot 1606-1608-1619 vermeld; tussen 1619 en 1626 schuur aan Nieuwesloot gebouwd en uitgang/watergang door schuur heen vermeld 1636-1701, vrije uitgang Nieuwesloot 1740; **Verkoopprijzen** 1606 ƒ2152, 1608 ƒ1867, 1626 ƒ2885, 1627 ƒ2812-10-0, 1636 ƒ440 (!?), 1701 ƒ1050, 1740 ƒ2460, 1770 ƒ1000, 1789 taxatie testament ƒ700, 1796 ƒ800, 1807 onderdeel complex De Burg (verkoop ƒ12.000!); Verp. huurwaarde in 1718 ƒ100 en vanaf 1730 ƒ125.

Langestraat 52 = Kad.A442-W
EIGENAREN: in 1606 verkoop door Cornelis Reijersz Gaergoet, 1625 verkoop aan Jan Vrericxz van Beveren kleermaker, in 1626 erfgenamen van Trijn Reijers, 1629 verkoop aan Vincent Capelman dijkgraaf Uitwaterende Sluizen, 1641 verkoop aan Belijtgen Frericx (tot 1629 in A444-O), in 1680 Adriaan Roest (erfgenaam van BF), 1686 verkoop aan Fredrik Brouwer (eigenaar van Langestraat 50) en daarna apotheek samen met Langestraat 50, 1699 verkoop dubbel huis aan Gerrit Spijker, 1724 verkoop aan Gijsbert van Campen, 1749 verkoop aan Cornelis Croll apotheker, overl 1758: wed Agatha Warmenhuysen, in 1783 erft haar zoon Gerrit Crol, in 1770 wed. Claas Croll, 1789 verkoop aan Georg Wilhelm Westerman, 1819 erft zoon Jan Willem Westerman, 1820 verkoop op veiling aan Jan Scheepers, 1855 erft Hendrik Mathijs Scheepers Jansz, 1888 verkoop aan Christiaan Bakker goudsmid, 1900-8-30 verkoop aan Pieter Nierop apothekersbediende nadien drogisterij Nierop en Slothouber.
BEWONERS: in 1730 en 1744 Gijsbert van Campen (eigenaar), daarna eigenaren ook bewoners.
PANDINFO: in 1625-1629-1641-1686 vrije doorgang en goot door steeg richting Nieuwesloot, in 1641 melding gemene muur met Langestraat 50 (in 1640 ook vermeld in verkoop Langestraat 50), in 1686 als apothekerswoning tot dubbel huis samengevoegd met apotheek Langestraat 50, 1888 goudsmid koper dubbelpand, Langestraat 50 door hem afgesplitst en verkocht in 1900, Langestraat 52 juwelier tot 2016; **Verkoopprijzen** 1625 ƒ1225, 1629 ƒ1700, 1686 ƒ1050, met Langestraat 50 samen 1699 ƒ4000, 1724 ƒ5000, 1749 ƒ3500, 1783 taxatie ƒ2123, 1789 ƒ1592, 1819 ƒ800 (taxatie boedelscheiding), 1820 ƒ1400.

Archiefdata per pand

Langestraat 62 = Kad.A446
1589-76, ORA 134 fol.13v: Verkoop van een huis en erf Kad.A447-W, met een vrije uitgang door een steeg met een watergang aan de oz van die steeg, gaande door het achterhuis van Pieter Cornelisz predikant (= Kad.A446 = XH36), beide tot op de Nieuwesloot.

1589-10-3, ORA 134 fol.22: Jacob Claesz van Houten stelt tot waarnis van een transport ten onderpand zijn huis en erf NZ Langestraat (A447-oost), belend oost Pieter Cornelisz (= Kad.A446)

1596-6-17, ORA 136 fol.280- 280v: Verkoop van een vrij huis en erf Kad.A447-W + Kad.A448-e, met een vrije uitgang door een steeg tot op de Nieuwesloot, met een watergang aan de oz van die steeg gaande door het achterhuis van Aert van Voorthuysen (= Kad.A446) tot de sloot.

1596.06.17, ORA 136 fol.281: Verkoop van een erfje achter verkopers huis NZ Langestraat (A448-west), belend Aert van Voorthuysen (= Kad.A446).

1600-1-31, ORA 138 fol.85v- 86: tot waarnis van een transport ten onderpand een zelfbewoond huis en erf op de Lange Nieuwesloot (=Kad.A408-a), belend west de steeg van Aert van Voorthuysen (= bij Kad.A446)

1609-4-25], ORA 140 fol.202- 202v: Verkoop van een huis en erf NZ Langestraat (Kad.A447-b + Kad.A448-e), met een achterhuis met vrije uitgang door de steeg tot op de Nieuwesloot en een watergang aan de oz van die steeg tot op de Nieuwesloot, gaande door het achterhuis van Pieter Thomasz Bolswaert (= Kad.A446).

1610-04-12, ORA 140 folio 306 verso: **Pieter Thomasz cleermaker** verkoopt **aan mr. Mathijs Oudesteijn** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Lange Nieuwesloot, belend met de erfgenamen van Jan Cornelisz van der Nieuburch ten oosten en de erfgenamen van Jacob Maertsz Zel en Lijsbeth Thomasdr., weduwe van Cornelis Jansz van der Nieuburch ten westen. 'Met alsulcke conditie van waterganck door de weege aende westzijde van dit vercofte huijs leggende als naerder uijtgedruct is in den contracte gepasseert tusschen Pieter Cornelisz, dienaer des Goddel. Woorts hier ter stede & wijlen Jacob Claesz, naerder in de oude quitscheldinge, daer op desen getransfixeert is, gementioneert. Ende noch met die conditie dat de voorsz. erffgenamen van wijlen Jan Cornelisz van der Nieuburch de vensters responderende op de coker van de koocken van dit vercofte huijs aldaer sullen mogen houden & somtijts opendoen, tot wederseggen van de voorsz. cooper & zijne nacomelinge eijgenaers van de vercofte huijsinge ende langer niet, nae breder vermelde van de acte van non prejuditie daer van bij de voorn. Jan Cornelisz van der Nieuburch opten 20e decembris 1597 gepasseert & aende voorsz. ouder quitscheldinge gehecht zijnde.' Aankomsttitel: niet vermeld. Bedrag: ƒ2100,-

1612-05-17, ORA 141 folio 176: 'Mr. Mathijs Oudestein, onse mede broeder in officio,' verkoopt **aan 'Pieter Cornelisz Oudt** Dienaer des Goddelicken Woorts' een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Lange Nieuwesloot, belend met Jan van der Nijenburch ten oosten en de erfgenamen van Jacob Maertsz Sel ten noorden en Elisabeth Thomasdr. weduwe van Cornelis Jansz van der Nijenburch ten westen. Met dezelfde condities over de watergang ten westen van het huis en over de vensters van de buurman ten westen bij de koker (=?) van de keuken van het verkochte huis volgens contract van 20 december 1597, maar toegevoegd: 'Voorts met conditie oock dat de cooper de voorsz. Elisabeth Thomas ofte hare nacomelingen de waterlosinge deur de wege van dit vercofte huijs & thuijs van de erffgen. van Jacob Maertsz Sel, uijtwaterende voor aende straet, nimmermeer sal beletten ofte hinderlick wesen.' Aankomsttitel: 12-04-1610. Bedrag: ƒ1300,-.

1616-04-26, ORA 142 folio 251 verso: Neeltgen Pietersdr. weduwe van Cornelis Claesz lijndraaier, Nannius Geesteranus als man van Annetgen Pietersdr, Robbertus Puppius 'Diender des Gotlicken Woorts tot Edam' als man van Stijntgen Pietersdr en ook als voogd van de kinderen van Cornelis Pietersz, gezamenlijk kinderen en kleinkinderen van zaliger Pieter Cornelisz, verkopen **aan Angnies Claes dochter weduwe van Dirck Harmensz**, wonend in Haarlem, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Lange Nieuwesloot, belend met Jan van der Nijenburch ten oosten, de erfgenamen van Jacob Maertsz Sell met Elisabeth Tomasdochter weduwe van Cornelis van der Nijenburch ten westen. Met dezelfde condities over de watergang ten westen van het huis en over de vensters van de buurman ten westen bij de koker (=?) van de keuken van het verkochte huis volgens contract van 20 december 1597, en over het verbod om de watergang bij het huis ten westen te hinderen. Maar toegevoegd is ook 'Voorts met conditie dat de voorsz. Lijsbet Tomas heeft een vrije waterganck deur de schuijre van de coperse.' Aankomsttitel: 17-05-1612. Bedrag: ƒ1450,-.

1623-08-04, ORA 145 folio 41 verso (nr. 86): Angnietgen Claes weduwe van Dirck Harmensz wonend in Haarlem, verkoopt **aan Alidt Sijmons weduwe van Pieter Cornelisz kistemaker**, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Lange Nieuwesloot, belend met de kinderen van sal. Jan van der Nieuburch ten oosten, de erfgenamen van Jacob Maertsz Sel met Elisabeth Thomas weduwe van Cornelis Jansz van der Nieuburch ten westen. Met dezelfde condities over de watergang ten westen van het huis en over de vensters van de buurman ten westen bij de koker (=?) van de keuken van het verkochte huis volgens contract van 20 december 1597, en over het verbod om de watergang bij het huis ten westen te hinderen, en over de vrije watergang van het huis ten westen (Lijsbet Thomas) door de schuur van het verkochte huis. Aankomsttitel: 26-04-1616. Bedrag: ƒ1400,-.

1641-06-15, ORA 152 folio 12 (nr. 152): Neeltie Louris weduwe Cornelis Pietersz Kort verkoopt **aan Arien Ouwelsz schoenmaker** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Nieuwesloot, belend met de weduwe van Allert Jansz Crombalch ten oosten, Joost Ariensz op den Hoeve & Pieter le Boucq ten westen.
Met dezelfde condities over de watergang ten westen van het huis en over de vensters van de buurman ten westen bij de koker (=?) van de keuken van het verkochte huis volgens contract van 20 december 1597, en over het verbod om de watergang bij het huis ten westen te hinderen, en over de vrije watergang van het huis ten westen (Pieter le Bouck) door de schuur van het verkochte huis. 'Met de belastinge van 725 - 0 - 0 hooftsomme, lopende op interest tegens den penn. 16, t'welcke Berchtje Dircx, Jelisgen Frans & Sieuwert Gerrits daer op sprekende hebbende.' Aankomsttitel: 04-08-1623 t.n.v. Alit Sijmons, schoonmoeder van de verkoopster. Bedrag: niet vermeld.

1642-05-01, ORA 152 folio 119 (nr. 169): Arien Ouwelsz schoenmaker verkoopt **aan Claes Jaspersz glasemaker** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Nieuwesloot, belend met de weduwe van Allert Crombalch ten oosten, Joost Ariensz & Pieter le Bucq ten westen. 'Met de belastinge van 725 gulden hooftsomme, lopende op renten tegens den penn. 16 aldaer mede verhaelt.' Aankomsttitel: 15-06-1641. Bedrag: ƒ925,-.

GENEALOGIE (informatie Willem van den Berg, Utrecht): Claes Jaspersz is de zoon van Jasper Claesz glazemaker (+1652.04.b05 16g) en Maritje Reynders. Hij is de kleinzoon van Claes Jaspersz glazemaker die in 1586 inschreef in het poorterboek. Het gezin telde drie kinderen. Claes had een oudere broer Reynert/ Reynier (Geref. doop 1620.03-<25) en een jongere broer Reynert Jaspersz wieldraaier (1625.02-na 1689) die in januari 1649 huwde met Maritje Claes en in mei 1665 hertrouwde met Jannetje Cornelis (hieruit zoon Isaack Reynertsz Coedijck, wieldraaier). Claes Jaspersz is geboren rond 1620 en werd in juli 1669 begraven in de Grote Kerk (Zkap-E13, graf aangekocht 1649.07) = 6g);. Hij was vermoedelijk eerst gehuwd met Maritje Cornelis (begraven +1649.06 'uit De Kevy') en hertrouwde in mei 1680 met Trijn Jacobs (+1680.05.b29 Zkap-D?13). Claes Jaspersz was huiseigenaar van Langestraat 62 Kad.A446 in 1642-56; Oudegracht 209/211 Kad.A1021-A1022 in 1658-1674 en vanaf 1664 ook van Langestraat 7 Kad.A517 (verponding Vp66 vanaf 1664). Hij maakte glazen in de kerken van Ilpendam (1657) en Krommenie (1658) (NNBW 3-647; Bloys/Belonje, Gedenkw. NH dl.4, 20, 41). Opmerkelijk genoeg kwam hij pas in 1665 (met zoon Jan) bij het St Lucasgilde. Claes Jaspersz kreeg twee zonen, Jan Claesz glazemaker (+1679.01, Zkap-C?13; bij het gilde 1665; x Stadstr. 1668.11 Guurtje Willems) en Cornelis Claesz Coedijck (+1690.10 begr. Bgn; bakker Payglop, x1 Stadstr. 1677.10.o10 Lysbeth Pieters (+1690.10), jd Bergermeer onder Bergen.[110]

110 Met dank aan Willem van den Berg voor deze informatie.

1649-06-09, DTB 40 begraafakte Grote Kerk voor Maritgen Cornelis 'uijtten kevij twee Poosen geluijt 10 gld' (geen grafnummer). *Eerste echtgenote van Claes Jaspersz.*

1658-05-04, DTB 40 begraafakte Grote Kerk voor Aechje Cornelis 'uijt de kevij twee poozen 11 gld' (geen grafnummer). *Zuster van Maritgen?*

1656-06-25, ORA 156 folio 155 verso (nr. 76): Claes Jaspersz glasemaecker verkoopt **aan Egbert Jacobsz 'backer hier ter stede'** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Nieuwesloot, belend met mr. Jacob Sammer ten oosten en sr. Pierre le Bucq mitsgaders Jan Barentsz van Distelvelt cleermaker ten westen. Aankomsttitel: 01-05-1642. Bedrag: ƒ1750,-.

1680-4-17, ORA 162 fol.123v- 124v / T055: Verkoop van een huis en erf NZ Langestraat (=Kad.A447-West), met vrije watergang door de weeg v. De Vrij en het huis oost van hem waar De Kevie uithangt (= Kad.A446) en aan de oz van de steeg door het achterhuis van De Kevie tot in de Nieuwesloot.

1689-09-16 DTB 41 begraafakte Grote Kerk graf SG 253 voor Jan Janse Oudemannen 'backer uijt de kevij' 6 gld.
1667-09-11 ORA 949 aktenummer 23165; trouwakte Jan Jansz Oudemannen en Grietge Reijers van Blockzijl

1693-08-27, ORA 165 folio 1 (nr. 113): Trijn Jans weduwe van Egbert Jacobsz in Hoorn verkoopt **aan Grietje Reijers weduwe van Jan Jansz Oudemannen,** woonende alhier, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Jhr. Jan van Egmondt van der Nijenburgh ten oosten en Jurriaan de Vrije ten westen. Aankomsttitel: 24-06-1656. Bedrag: ƒ1300,-.
Hypothese: koopster woonde met haar overleden man al in het pand. Egbert Jacobsz was op enig moment na 1656 in Hoorn gevestigd en verpachtte de Kevij aan Jan Jansz Oudemannen.

1700-01-26, ORA 165 folio 243 verso (nr. 27): Grietie Reijers weduwe van Jan Jansz Oudemannen verkoopt **aan Lijsbet Harmenz** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Nieuwesloot, belend met Jhr. Johan van Egmont van der Neijenburgh ten oosten en de erfgenamen van Jurriaan de Vrij ten westen. Aankomsttitel: 27-08-1693. Bedrag: ƒ1275,-.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A3-38 Langestraat NZ,= Kad.A446: **Hendrik Roos,** aanslag: 5.
GEN: Koolwijk/deVries, Dagboek p.67: Hendrik Roos, eerst bakker op de Langestraat, later koster Grote kerk (afgestaan aan Pieter Visser), broodweger en marktgraaf (Oudegracht Kad.A921). Had een zoon Jan Roos.

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier Langestraat NZ fol.7v-2 (4) Kad. A446 = Vp27: 1709 **Jannetie Roos,** 1718 **Jan Roos** f9.

1730, Redres Vp27 Langestraat NZ: huis en erf met uitgang op de Nieuwesloot, verhuurd f90 (oude verp. was f9), h1: 72, h2: 90.
RAA SA 733 / 739, Verp. Vp27: 1730 **weduwe Jan Roos**, 1765 Jan van Leeuwen, voor 1779 Willem Harp, 1781 Jacob Lakeman, 1785 Jacob Laan f8.

1735-04-25, ORA 170 folio 195 verso (nr. 92): Cornelis Rob, 'als in huwelijk hebbende Stijntie Baert, eerdere weduwe en erffgenaam van Jan Roos, die erffgenaam is geweest van zijn moeije Lijsbeth Harmens' verkoopt **aan Jan Gerritsz van Leeuwen** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een vrije uitgang op de Nieuwesloot genaamt '*de Backerij de Kevi*', belend met Jacob Langedijk ten oosten en Roeloff van Heusden ten westen. Aankomsttitel: 26-01-1700. Bedrag: ƒ1100,-.

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp27: J. van Leuwen (= Leeuwen), bakker, dienstboden: 1, huurwaarde: 96, ink-pacht: 600, pqtax: 6, ink-omschr: 600.

1760 e.v., RAA Arch. Bakkersgilde 2 / NGV Holl.Nk, 7 (1992) nr.16, 12-23: knecht bij broodbakker Jan van Leeuwen: - Pieter van Duyn, mei 1760 - Pieter Langedijk, apr 1761 - Gerrit Jansz, febr 1763 - Jan Hendrik Adolf Breekers, mei 1765.

1770-01-09, ORA 176 folio 10 verso (nr. 13): Weijer van Hinten, Matthijs Senger en Gerrit van Leeuwen, erfgenamen van Jan van Leeuwen de Oude, verkopen **aan Willem Harp** 'een huijs en erve, zijnde geapproprieert tot een broodbakkerij genaemt 'de Kevij', staande ende geleegen aan de noordzijde van de Lange-straat binnen deze stad, belend Jonkhr. Cornelis Simon van Veen ten oosten en sr. Nicolaas Moot ten westen, met desselvs apparte saagsel schuur en zaadsolders agter 't voorsz. huijs, nevens een vrije uijtgang door een gemeene steegh op de Lange Nieuwe Sloot.' Aankomsttitel: 25-04-1738. Bedrag: ƒ2700,-.

1776 e.v., RAA Arch. Bakkersgilde 2 / NGV Holl.Nk, 7 (1992) nr.16, 12-23: knecht bij broodbakker Willem Harp: - Pieter Schouten, okt 1776 - Hendrik Broerse, febr. 1783 - Gerrit van Nederrijne, apr 1783 - Cornelis de Graaf, jun 1783 *[Harp vanaf 1781 in ander pand]*

1781-01-17, ORA 177 folio 256 verso (nr. 15): Willem Harp verkoopt **aan Jacob Lakeman** 'een huijs en erve, zijnde een broodbakkerij genaamd 'de Vergulde Kevij', staande en gelegen aan de noordzijde van de Langestraat, belent Jonkhr. Cornelis Simon van Veen ten oosten en sr. Nicolaas Moot ten westen, met desselfs apparte saaglis schuur en zaadsolder agter 't voorsz. huijs, nevens een vrije uitgang door een gemeene steeg op de Lange Nieuwesloot. Zijnde dit huijs en erve etc. belast met een hijpoteekbr. groot in hoofdzomme drie duijzend guldens ten behoeve van Gesina Elisabeth Dries, woonende te Amsterdam, voor Heeren Scheepenen dezer stad op den 18 april 1780 door Willem Harp en zijn huijsvr. Magdalena Schoon gepasseert.' Aankomsttitel: 09-01-1770. Bedrag: ƒ3000,-.

1781, RAA Arch. Bakkersgilde 2 / NGV Holl.Nk, 7 (1992) nr.16, 12-23: knecht bij broodbakker Jacob Lakeman (zelf knecht 1766 bij Dirk Dwars): - Cornelis Jacobsz Lants, mei 1781
NB. Lakeman woonde van 1785-1788 in blok69

1784-09-30, ORA 178 folio 191 verso (nr. 150): een procureur namens Jacob Lakeman verkoopt **aan Gesina Elisabeth Dries, wonende te Amsterdam**, 'een huis en erve, zijnde een broodbakkerij genaamd 'de Vergulden Kevij', staande ende geleegen alhier aan de noordzijde van de Langestraat, belent Jonkh. Cornelis Simon van Veen ten oosten en Anthonie van der Hoef ten westen, item een zaaglis schuur en zaadsolder agter 't voorsz. huijs, benevens een vrije uitgang door een gemeene steeg tot op de Lange Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 19-01-1781. Bedrag: ƒ1000,-.

1785-08-05, ORA 178 folio 229 (nr. 128): een procureur namens Gezina Dries verkoopt **aan Jacob Laan** 'een huijs en erve, geappropriëert tot een broodbakkerij genaamt 'de Vergulde Kevie', staande ende gelegen aan de N. zijde van de Langestraet, belent Jonkheer Cornelis Simon van Veen ten oosten en Anthonij van den Hoef ten westen, item een zaaglis schuur en zaadsolder agter 't voorsz. huijs beneven een vrije uitgang door een gemeene steeg tot op de Lange N. sloot.' Aankomsttitel: 30-09-1784. Bedrag: ƒ1800,-

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.6 14: Jacob Laan = Kad.A446.

1807, Bel.reg W-B80: Jacob Laan met 2k en dienstmeid Niesje Bloemers / huish: 4, / beroep: broodbakker, mp: 12.12.4, dienstbodegeld: 5, patent: 9, vpgeb: 36.

1808-03-24, ORA 185 folio 102 (nr. 59): Jacob Laan wonende binnen deze stad verkoopt **aan Willem Zaad Noordijk** wonende aan de Zaan 'een huis en erve, zijnde een broodbakkerij gen. 'de Vergulde Kevij', staande ende gelegen alhier aan de noordzijde van de Langestraat, belend Lourens Veer ten oosten en Hendrik Sweekhorst ten westen, met een zaaglis schuur daaragter, met een gemene steeg uitkomende op de Lange Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 05-08-1785. Bedrag: ƒ2000,-

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B82: Willem Zaadnoordijk, kl: 35, quot: 6.

1822, Bev.reg Wk.B82: Willem Zaadnoordijk kaaskoper, van Uitgeest x Anna Barbara Bootsman van Alkmaar, 2k en 1 dienstmeid / huish: 5. GEN: Bloys/Belonje, dl.5, p.81 (Uitgeest): Roelof Zaadnoordijk (Haaksbergen 1744.02.25- Uitgeest 1823.07.14) x 1768.11.13 Margaretha van Overeem (Utrecht 1746.06.25- Uitgeest 1820.12.29). Kinderen: 1. Willem (1774-1848.01.21), woonde tot 1808 aan de Zaan, sindsdien kaaskoper Alkm; x1 Anna Barbara Bootsman; x2 Ariaantje Norenburg Otter 2. Hendrik (1785- voor 1822), tuinman Alkm x Sophia van Buuren (x2 Jan Meyer). Hieruit: Roelof, tuinman x Dirkje Jurriens.

1830, Bev.reg Wk.B82: Willem Zaadnoordijk, beroep: winkelier x Bootsman / huish: 5.

1832, OAT Kad.A446: Zaadnoordijk, Willem / grutter / Alkmaar / art. nr.1142 / huis en erf / opp: 0.0193 / kig108 / kio0.58 / srt: 1.

1873, RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Wijk-B76: Koens, J.G., kantoorbediende.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B76: huis en erf, J. van der Post, art.nr.4693, kio0.58 / kig250.

1876, Adresboek Wijk-B76, Langestraat: J. van der Post, beroep: boekhouder gasfabriek, gist, stem: KP, p.65: herv. Diaken.

1879, RANH, Grondbel. 695, Alkmaar; reclamaties aangiftenr.11 (Kad. A446 = nieuw) Kad.A2469: **D. Schenk te Barsingerhorn** en reclamant **F.H. Lels**, verzoeken herschatting van kig250, omdat maar een deel zijnde pakhuis werd gesloopt; na herschatting gesteld op kig180.

1881.08.02, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.60 Langestraat 77: huis weduwe F.H. Lels, 1 ton.

1882, Adresboek Langestraat 77: F.H. Lels, beroep: koopman, commissionair, agent brandwaarborg maatschappij, makelaar, stem: KP; en de dames Lels, beroep: winkeliersters in modes.

1898 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): aank. **M. Kaan**, winkeladvertenties 1900, 1904, 1906, 1910.

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ 77 = 62: Mej. M. Kaan (1) = Kad.A446 (babykleding en damessjaaltjes).

1920, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning verhogen van dak, aanvraag Maartje Kaan.

1916 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): Maartje Kaan, 14-9-1920 verandering kap, 1939 mej. M. Kaan; 1948 mej. **A.G. Kaan en mej. J. Kaan**, 1950 verandering winkelpui, 1951 mej J. Kaan babyart., 1955 en 1960 en 1961 verbouwingen winkel en woning

1950, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning nieuwe winkelpui, aanvrager **C.Bakker**.

1955, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing 'Mimosa' verhoging achterhuis en nieuwe winkelpui naar ontwerp bouwbureau Ringers nv Laat 160 te Alkmaar, aanvrager C.T. Bakker.

1960-1961, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing ophoging 2de verdieping en nieuwe gevel naar ontwerp bouwbureau Ringers nv Laat 160 te Alkmaar, aanvrager C.T. Bakker.

1962 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): Mimosa, 4 maart 1965 adv AC opheffing

1-4-1965 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): opening schoenenwinkel **Waardijk** (krant), 20-2-1973 verzoek vergroting pand, 22-8-1978 verzoek gevelwijziging huurder Waardijk, 21-1-1990 vergunning nieuwe pui Waardijk

1973, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing magazijnvergroting, aanvrager C. Waardijk.

1978, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning nieuwe winkelpui, aanvrager Waardijk.

1989, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing nieuwe voorgevel, aanvrager huurder Cinderella schoenen te Abcoude.

1993, 2001, 2004, Bouwarchief gemeente Alkmaar: 3x bouwvergunning nieuwe winkelpui, aanvrager huurder Cinderella schoenen.

2012 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): winkel Cinderella - 2014 uitverkoop; dec.2014 leeg/ uitverkoophal Waardijk.

Langestraat 60 = Kad.A445
Eigenaren in de 16de eeuw (informatie W.J. van den Berg):
(1519-1543) **Jan Pietersz Groof (Groeff) of Dremmel** (+1546)
(1552-1553) **Cornelis Garbrantsz**
(1561) **Anna Dremmels**
(1562) **Jacob Jansz Dremmel**
(1564-1565) **Augustijn Harcxsz brouwer x Trijn Jans Dremmel** (WK0924)
(zij x2 ca 1575 **Jacob Maertsz** brouwer)
(1576-1577) **Allert Cornelisz Schenck x Joosje Floris van Teylingen**
(1579-1580) **Jan Pietersz Can**
(1581 gebruiker? Jan Claesz Quinting)
1581 koper **mr Thomas Barentsz.** Bedrag: ƒ1750.
1583 koper **Dirck Maertsz passementwerker.** Bedrag: ƒ1850.

1585-12-21, ORA 132 folio 171 verso: voogden van de kinderen van Claes Michielsz Grootert. verkopen **aan Cornelis Jansz van de Nijenburch** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat. Aankomsttitel: niet vermeld. Bedrag: 2200,- Karolus guldens.

1612-03-20, ORA 141 folio 152 verso: Lijsbet Thomasdr., weduwe van Cornelis Jansz van der Nijenburch Oud burgemeester van Alkmaar, verkoopt **aan Jan Jansz van der Nijenburch**, zoon en erfgenaam van 'Jan Cornelisz van der Nijenburch, mede Oudt Burgermr. in zijn leven deser voorsz. stede' (deze had het in 1597 al van haar man gekocht) een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat 'met een schuijer daer achter aen & met een eijgen steech uijtgaende op de Nieuwesloot', belend met mr. Mathijs Oudestein ten westen en Hendrick Florisz ten oosten. Aankomsttitel: 21-12-1585. Bedrag: niet vermeld.

1629-05-06, ORA 146 folio 290: de voogd van de kinderen van wijlen Jan van der Nieuwenbuch verkoopt **aan Allert Jansz Crombalch** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een schuur daarachter en een eigen steeg uitkomend op de Nieuwesloot, belend met Cornelis Pietersz Cort ten westen en de erfgenamen van Heijndrick Florisz ten oosten. Aankomsttitel: 20-03-1612. Bedrag: ƒ4500,-.

1669-05-06, ORA 160 folio 179 (nr. 46): mr. Adriaen van der Wal wonend in Delft, mede namens zijn zuster Margareta van der Wal, erfgenamen van Jacob Zammer, als gevolg van de verkoop door Jacob Zammer gedaan aan wijlen Johan Colterman de Oude, Schepen en Heemraad van de Zijpe, verkoopt **aan Johan Colterman** een huis en erf met een eigen steeg aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Jan Thadeus Texel cum sosijs ten oosten en de weduwe van Egbert Jacobsz Backer ten westen. 'Ende heeft de comparant verders aende coper noch aengelevert twee distincte extracten uijt de poorters rolle deser stadt, als een van dato den 28 december 1640, inhoudende het vonnisse bij de Heeren Schepenen geweesen tusschen de weduwe van de voorn. Crombalch & Adriaen Auwelsz schoenmaecker, eijgenaer geweest van de huijsinge bewesten dit huijs staende & het ander compraehenderende een vonnis bij de voorn. Heeren, tusschen de weduwe Crombalch & Jochum Damburch gewesen op den 15 oct. 1641, gelijck hij mede heeft overgelevert eenige dingtalen en attestaties in de voorsz. saecken gedient hebbende.' Aankomsttitel: 08-05-1629 t.n.v. Allart Jansz Crombalg, gehuwd met Maria Tesselschade Roemer Visscher, van wie Jacob Zammer het pand erfde. Bedrag: niet vermeld.

1671-01-23, ORA 161 folio 40 verso (nr. 21): Johan Colterman, Heemraad van de Zijpe. verkoopt **aan Johan van der Nieburgh**, 'Out Burgemr. ende Raet deser stede' een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Jan Tadeus Texel cums. ten oosten en de weduwe van Egbert Jacobsz Backer ten westen, 'met een eijgen steegh uijtgaende op de Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 06-05-1669. Bedrag: niet vermeld.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A3-39 Langestraat NZ, =Kad.A445: **Johan Barghman Wuytiers de Waal**, aanslag: 60.
GEN: Oud-Alkm 13 (1989), 24; Bloys/Belonje p.51 rouwkas no.134: Johannes Barchman de Waale Wuytiers (+< 1723), z.v. Johan Hendrik en Judith Machteld Boucart; x1 Utrecht 1713 (zijn achternicht) Maria Jacoba de Blois van Ginderdeuren (Alkm 1695-1733), d.v. David en Engeltje Courten; Barchman vertrok in onmin naar Utrecht in juni 1721 en overleed eind 1722 of begin 1723. Zij x2 1723 Johan Kien Nicolaasz (1697-1754)

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier Langestraat NZ fol.8-1 (4), Kad. A445 = Vp28: 1718 jhr **Jan van Egmond van de Nijenburgh** f15.
1730-05-04, ORA 170 folio 6 (nr. 112): procurateur namens Jhr. Dirk van Egmond vander Nijenburgh Heere van de Egmonden als echtgenoot van Maria van Egmond vander Nijenburgh, verkoopt **aan Jacob van der Beek** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een steeg uitkomende op de Nieuwesloot, belend met den E. Arent Claver, nots. en procureur ten oosten en de weduwe van Jan Roos ten westen. Aankomsttitel: 23-01-1671 t.n.v. Jhr. Jan van Egmond vander Nijenburgh. Bedrag: ƒ355,-
NB VREEMD LAAG BEDRAG

1730, Redres Vp28 Langestraat NZ = Kad.A445: huis en erf met steeg uitgaand Nieuwesloot, zelf bew. tax f125 (oude verp. was f15), h1: 120, hw2: 125.
RAA SA 733 / 739, Verp. Vp28: 1730 Jacob van der Beek, 1765-1779 Jhr. Cornelis Simon van Veen, 1797 Laurens Veer f10.8.

1738-03-14, ORA 171 folio 36 (nr. 75): 'Adriaen van der Meij als in huwelijk hebbende Alida van der Beek, enige nagelaten dogter en erffgenaam van Jacob van der Beek' verkoopt **aan Jacob Winkel** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een steeg uitkomende op de Lange Nieuwesloot, belend met mr. Arent Klaver, Raad dezer stad ten oosten en Jan van Leeuwen ten westen. 'Met conditie dat de weegh tusschen dit huijs en't huijs van gemelte heer Klaver ten oosten geleegen, alleen & in't geheel aant laetste huijs is behoorende, met vrijheijd, om die in't geheel gedeeltelijk en alzoo hoog te betimmeren als het de eijgenaar van het huijs van de heer Klaver in der tijt zal goeddunken, ook dat de muragie tussen dit huijs en 't huijs van gesegde hr. Klaver tot scheijdinge van beijden de erven, streckende van de agter gevel ter lengte van 23 voeten, mitsgaders ter hoogte van 12 ½ voeten de eene helft en 10 voeten de andere helft, altoos ten minsten in dat formaat van hoogte zal moeten blijven & door den eijgenaar van dit huijs alsoo alleen gehouden en onderhouden, ook bij verval vernieuwt moeten werden, mitsgaders aan den eijgenaar vant huijs ten oosten de vrijheid blijven om daar inne te spijkeren, te timmeren etc. gelijk verder de heijningh tot scheijdinge van't overige erff strekkende tot de tegenwoordige hoogte moet blijven, te zamen en met de voornoemde heer Klaver onderhouden werden, ook dat de palen altoos aan deze zijde zullen moeten blijven en wel zoo alse jegenwoordigh staen, egter dat het getimmerte op de agterheijning zijnde het somerhuijs van klaver wel door dezelve Klaver aldaar mag gelaten werden en ook vernieuwt mits dat alles het gunt boven de 7 ½ voet hoogte is, door hem alleen moet bekostigt werden, t'geene alzoo bij conventie op den 10en meij 1730 bij de vertimmering is gestipuleert.' Aankomsttitel: 04-05-1730. Bedrag: ƒ4500,-

1744.05.07 RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp28: weduwe ds Reynders, rentenier / dienstboden: 1 / huurwaarde: 125 / ink-pacht: 800 / ink-comm: 800 / pqtax: 12 / ink-omschr: 800.
Vererfd aan ds. Reynders of diens weduwe?

1762-03-16, ORA 174 folio 222 (nr. 99): procurateur namens juffr. Anna Wijngaard, weduwe van Ds. Hermanus Reijners predikant te Weesp, verkoopt **aan Cornelis Simon van Veen** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een steeg uitkomend op de Lange Nieuwesloot, belend met de Wel Ed. Gestrenge Heer mr. Adriaan Baart, Regerend Burgermr. en Raad dezer stad ten oosten en Jan van Leeuwen ten westen. Aankomsttitel: 14-03-1738. Bedrag: ƒ2200,-.

1796-11-15, ORA 180 folio 114 (nr. 133): testamentair executeurs van wijlen Cornelis Sijmon van Veen verkopen (namens zijn in het testament vermelde huisvrouw Maria Henriette Born ?) **aan Lourens Veer** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een steeg uitkomend op de Lange Nieuwesloot, belend met Diderik Marchant ten oosten en Jacob Laan ten westen. Aankomsttitel: 16-03-1762. Bedrag: ƒ1145,-.

1807, Bel.reg W-B79: Geertje Kings (Kuys!) weduwe L. Veer , beroep: -, / huish: 1, mp: 9, dienstbodegeld: 5 (naam dienstbode niet genoemd, uitwonend?), vpgeb: -.

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B81: weduwe L. Veer, kl: 34, quot: 10, Cornelia Oosterom,kl: 41, quot: 0.50.

1822, Bev.reg Wk.B80! (moet zijn Wk.B81) = Kad.A445: Grietje Kuis, 83j. geb. Egmond aan den Hoef, weduwe L. Veer, rentenierster, met knecht en dienstmeid / huish: 3.

1822, Bev.reg Wk.B81: Kad.A445 niet genoemd

1827.11.13, RAA Secr.archief 1402, 1828 nr.14 Not.A.P.deLange: Transport van o.a. huis en erf Langestraat NZ Wk.B81 (leggernr.613, kad.aanslag f19.50), door de erven L. Veer **aan Lourens Veer, landman te Akersloot**.
zie ook Kad.B244: pakhuis Luttik Oudorp NZ Wk.C425 (leggernr.1360, kad.aanslag f5.25)

1830, Bev.reg Wk.B81: Catharina de Vries, weduwe en 7k? Bloem, beroep: zv / huish: 8.

1826-1832, Kador Alkmaar, SAT volgnr.60: Lourens Veer jr. / art. nr.1186 / huis en erf.

1832, OAT Kad.A445: Veer, de erven L. / art.nr.1017 / huis en erf / opp: 0.0311 / kig162 / kio0.93 / srt: 1.

1839 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): notaris **Dan. Nic. Elten**, overl 1874 (26-9-1836 verhuisd 'tussen Westendorp en Zaadnoordijk' = tussen A444 en A446).

1873, RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Wijk-B75 (=Kad. A445): Elten, D.N. van, notaris.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B75, Kad.A445: huis en erf, D.N. van Elten art.nr.3839 veranderd in W.F.G.L. Gouwe, art.nr.4573, kio0.93 / kig450.

1876, Adresboek Wijk-B75, Langestraat: W.F.G.L. Gouwe, beroep: notaris, met kantoor op de Ged. Nieuwesloot, stem: KP.

1879 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): koopman **N.L. Goes**

1881, RANH, Grondbel. 695, reclamaties aangiftenr.28 (Kad.A445 = nieuw) Kad.A2621: Joh. Nic. Goes verzoekt teruggave van grondbelasting omdat pand ongebruikt was van mei 1880 tot mei 1881. Afgewezen omdat het pand niet de hele tijd van dezelfde eigenaar was; N.J. Goes verkocht het namelijk in 1880 aan zijn neef J.N. Goes.

1881.08.01, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.60 Langestraat 78, huis: **dr W.C. Mensonides**, 1 ton (gemerkt 1886 – *datering 1881 onjuist?*)
GEN: M.vd.Bijl, Leeslust p.129: dr Willem Carel Mensonides (Spanbroek 1857- Arnhem 1908), arts, lid Leeslust 1889-1896; x Utrecht 1884 A.E.S.L. de Knokke van der Meulen (Oss 1859- Arnhem 1910)

1888-1897 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): dr. W.C. Mensonides

1882, Adresboek Langestraat 78: J.W. Welcker, beroep: ingenieur Waterstaat, stem: KP.
GEN: M.vd.Bijl, Leeslust p.127: Johan Willem Welcker (Arnhem 1845- Oosterbeek 1918), lid Leeslust 1881-88; x1 Tiel 1873 A.W. Coster van Voorhout (Tiel 1851- Den Haag 1876), x2 Den Haag 1878 C.A. de Wit (Almelo 1853- Oosterbeek 1928)

1898 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): aankoop **J.W. Wicherink**, 14-4-1910 herbouw woonhuis, 11-4-1916 verhuurd aan C.Fok huis 5 kamers en 3 slaapkamers, 30-8-1921 beerput en closet.

1910, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning nieuwbouw woonhuis met artsenpraktijk, aanvrager dr. J.W. Wicherink.

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ 78 = 60: dr J.W. Wicherink (2, 1 gemerkt) (huisarts).

1920 aankoop en 28-1-1920 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): advertentie **dr. A.J. Korteweg**, 9-4-1930 advertentie werkster bij dr. Korteweg; 1922-1931 dr. A. Korteweg arts, 1931/1932 aankoop door **C. Fok** 23-3-1932. verbouwing tbv **winkel Albert Heijn** (3de in stad), 1936-1954 C. Fok winkelchef, 15-10-1963 tot 5-4-1964 uitbreiding winkel, 3-3-1981 nieuwe ingang, in 1993 nog AH 2001 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): winkel De Tuinen 2003 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): winkel ICI PARIS XL

1921, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning nieuw riool met septictank middenin achtertuin, aanvrager dr. J.W. Wicherink.
1932, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning verbouwing van woning met artsenpraktijk tot winkel met bovenwoning, aanvrager Albert Heijn n.v. te Zaandam.

1940, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning aanbrengen 'schotwerk' aan winkelpui (=?), aanvrager Albert Heijn n.v. te Zaandam.

1954, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing met uitbreiding magazijn in achtertuin en nieuwe winkelpui, aanvrager Albert Heijn n.v. te Zaandam.

1963, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing met uitbreiding magazijn in achtertuin, aanvrager Albert Heijn n.v. te Zaandam.

1964, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning nieuw riool, aanvrager Albert Heijn n.v. te Zaandam.

1980-1981, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning nieuwe winkelpui, aanvrager Albert Heijn n.v. te Zaandam.

1996, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning overkapping laatste stukje achterplaats, aanvrager Albert Heijn n.v. te Zaandam.

2003, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing en nieuwe winkelpui ICI PARIS XL, aanvrager Kruidvat Retail b.v., eigenaar **Coltavast te Heerhugowaard**.

Langestraat 58 = Kad.A444-Oost en Kad.A444-West (in 1733 samengevoegd)

Langestraat 58-West = A444-West
1629-05-31, ORA 146 folio 311 verso: Allert Jacobsz Groes, koopman in Hoorn, tevens namens zijn zwager Nanningh Pouwels, en Alidt Pietersdr. mede namens haar onmondige kinderen, verkopen **aan Jacob van der Geest**, nots. een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, met uitgang door de steeg achter aan het erf naar Nieuwesloot, belend met Allert Jansz Crombalch ten westen ende Belijtge Fredricx jongedr. ten oosten. Aankomsttitel: niet vermeld. Bedrag: ƒ2425,-.

1637-04-29, ORA 150 folio 145 (nr. 58): Jacob van der Geest, nots. publijcq binnen deser stede, verkoopt **aan Catrijna Jacobsz Merckmans**, huijsvr. van Johan Hosius, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, met een uitgang en waterlozing door de steeg achter aan het erf naar de Nieuwesloot, belend met de weduwe van sr. Allert Crombalch ten westen ende Jan Walichsz ten oosten. 'Met conditie dat het somercoockentje & t'secreet vant huijs beoosten dit huijs gelegen precario & tot wederseggens toe aende muijr van dit huijs sijn staende & tot vermaninge ingetrocken zullen moeten werden.' Aankomsttitel: 31-05-1629. Bedrag: ƒ4200,-.

1655-05-31, ORA 156 folio 37 (nr. 82): Johannes Baptista Sonnius als echtgenoot van Margareta Kinnemans, en Matheus Kinneman, erfgenamen van Catrina Jacobs Merckmans weduwe van Johan Hosius, verkopen **aan Adriana Kinnemans,** weduwe van Tadeus Hendricxz Texel, 'geassisteert met Jan Tade Texel, hare soon ende voocht in desen' een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat met een uitgang en waterlozing door de steeg achter aan het erf naar de Nieuwesloot, belend met mr. Jacob Sammer ten westen en Jacob Walinghsen Bredenroe ten oosten, Met conditie over zomerkeuken en secreet als in 1637. Aankomsttitel: 29-04-1637. Bedrag: ƒ2600,-

1678-04-26, ORA 162 folio 38 verso (nr. 34): Jan, Heijndrick, Grietje & Machteltje Thadeus Texel, kinderen en erfgenamen van Adriana Kinnemans, die weduwe was van Thadeus Heijndricxz. Texel, verkopen aan De heeren Weesmeesteren deser stede als voogden van en **ten behoeve van Gerrit Indijcq** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met Jhr. Johan van Egmondt van der Nijenburgh ten westen & Cornelia de Moor ten oosten. Aankomsttitel: 31-05-1655. Bedrag: ƒ1650,-.

1697-02-06, ORA 165 folio 134 verso (nr. 9): Gerrit Indijcq verkoopt **aan d'hr. Jacob Bosch**, Raat & Out Schepen deser stadt, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met Jhr. Jan van Egmont van der Nijenburg ten westen, Neeltje Ketels, weduwe van Arien Rootheer ten oosten. Aankomsttitel: 23-04-1678. Bedrag: ƒ1400,-.

1703-02-12, ORA 166 folio 69 verso (nr. 27): mr. Jacob Bosch, Raad in de Vroedschap, enige erfgenaam van zijn oom Jacob Bosch, 'in sijn leven mede Raad, mitsgaders Oudt Schepen der gem. stad' verkoopt **aan Cornelis Lijcogton** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met Johan van Egmont van der Nijenburg ten westen & Neeltje Ketels ten oosten. Aankomsttitel: 06-02-1697. Bedrag: ƒ2325,-.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A3-40 Langestraat NZ, Kad. A444-west: Jan Rolwagen, aanslag: 5
(def. kohier pag.99, in kladkohier eerst nihil, verhoogd tot f5 in supplement lijst B 1716.07.24)
GEN: Koolwijk/deVries, Dagboek p.67: Jan (Adriaansz) Rolwagen (+1727), zijn weduwe (+1728), nalatend een zoon (Adriaan Arent)

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier , Kad.A444-west = Vp29: Langestraat NZ fol.8-2 (4):
1715 Cornelis Lycochton, 1721 Maarten Claver f12.10

1721-01-15, ORA 168 folio 119 verso (nr. 9): 'Ds. Cornelis van Loenen, predicant tot Coedijk, zoo voor zig zelffs dan als in huwelijk hebbende juffr. Anna Catharina la Croix,' testamentair erfgenamen van de hr. Cornelis Licoghton, verkopen **aan Maarten Claver** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met den Wel. Ed. Vrouw van Petten ten westen en de erffgen. van Jan de Waal ten oosten. Aankomsttitel: 02-02-1703. Bedrag: ƒ1700,-.

1730-5-10, in verkoopakte van Langestraat 60 (Kad.A445) van 1737: verwijzing naar een overeenkomst van die datum over een tuinmuur en een zomerhuis dat door **mr.Arent Klaver** is gebouwd tegen de 'agterheijning'.

1730, Redres Vp29 Langestraat NZ: huis en erf met uitgang of gem. steeg uitkomend Nieuwesloot, verhuurd f130 (oude verp. was ƒ12.10), h1: 100, h2: 130.
RAA SA 733 / 739, Verp. Vp29 1730 Arent Klaver, 1765 mr Adriaan Baart, mr Adriaan Weveringh, voor 1779 Hendrik de Carpentier, Martina Weveringh ƒ10.17.

Langestraat 58-Oost = A444-Oost
1629-04-03, ORA 146 folio 275: Dirck Jansz timmerman, wonend in Haarlem, en Staets IJsbrantsz als echtgenoot van Cornelia Jansdr, erfgenamen van Seger Dircxz. goudsmid, in zijn leven Schepen & Raad van deze stad, verkopen **aan Belitgen Fredricx**, jongedr een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met Jacob van der Geest nots. ten westen en mr. Sacharias Poulisz schilder ten oosten. 'Met de belastinge van twee gl. vijff stuijvers sjaers, toecomende Jacob van Sanen in den Haege, die de coopersse aen neemt van maij 1629 aff te betaelen nae inhoude van de brieve daer van sijnde.' Aankomsttitel: 17-03-1616. Bedrag: ƒ2500,-.

1632-02-05, ORA 147 folio 229 verso (nr. 17): de voogd namens Belijtge Vredricx verkoopt **aan Guiert Jacobsdr., weduwe van Gerrid Pietersz seepzieder**, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met Jacob van der Geest ten westen & Sachrijas Paulusz schilder ten oosten. 'Met de belastingevan 45 stuijvers sjaers, toecomende Jacob van Tienen, die de coopersse van meij 1632 thaere laste es nemende. met conditie dat het somerkokentje & tsecreet van dit vercofte huijs precario & tot wederseggens toe tegens aen de muijr van de voorn. van der Geest zijn staende & tot vermaninge ingetrocken sullen moeten werden. Voorts dat de lendens tusschen dat huijs & thuijs van de Sachrias voorn. in tgemene onderhouden moet worden.' Aankomsttitel: 03-04-1629. Bedrag: ƒ2900,-.

1637-4-29 en 1655-5-31: in verkoopakten van Kad.A444-West vermelding van conditie over een zomerkeuken en secreet van A444-Oost die tegen de zomerkeuken van A444-West waren aangebouwd.

Tussenliggende transporten sinds 1632 nog niet gevonden (Jan Klinkert)

1671-06-08, ORA 161 folio 76 verso (nr. 105): Jacob Walighz. Brederoe, nots. binnen dese stad. verkoopt **aan Cornelia Ketel**, weduwe van Johannes de Moor, poorteresse deser stad, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met de kinderen en erfgenamen van Aeriaentie Kinnemans ten westen en Jan Tadeus Texel ten oosten. 'Met conditie dat het somerkoockentjen en secreet van dit huijs, staende aende muur van de somerkoocken vant huijs van Ariaentie Kinnemans kinderen, precario ende tot wederseggen toe ingetrocken sullen moeten werden, ende verders met soodanige conditien als geexpresseert sijn in de uijtsprake van goede mannen ovedr de dispu-

ten die den comparant ende Gerrit Adrianesz schoenmaker, in sijn leven eijgenaer vant huijs nu toecomende Jan Tadeus Texel voornt., met malcander hebben gehadt, sijnde van dato den 16 october 1665, de coopersse bekent ende haar overgelevert.' Aankomsttitel: niet vermeld. Bedrag: ƒ1300,-.
1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld; W-A3-41 Langestraat NZ, Kad.A444-oost: Melchior de Roode, aanslag: 5.

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier, Kad.A444-oost = Vp30, Langestraat NZ fol.8v-1 (4):
1714 **erven Jan de Waal**, 1725 Cornelis ter Hoeven f10.

1725-02-08, ORA 169 folio 30 (nr. 47): de voogd van de minderjarige kinderen van Jan de Waal, 'als in huwelijk gehad hebbende Guurtie Hagerveld, die erffgenaam is geweest van haar moeije Cornelia Ketel, weduwe van Johannes de Moor,' verkoopt **aan Cornelis ter Hoeve** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met sr. Maerten Claver ten westen en de weduwe Gillis Schuijt ten oosten. Aankomsttitel: 08-06-1671. Bedrag: ƒ660,-.

1730, Redres Vp30 Langestraat NZ: huis en erf, zelf bew. tax f60 (oude verp. was f10); h1: 80, hw2: 60.
RAA SA 733 / 739, Verp. Vp30: 1730 Cornelis Terhoeven, 1765 mr Adriaan Baart, mr Adriaan Weveringh, voor 1779 Hendrik de Carpentier, Martina Weveringh (als Vp29) f5.

1733-10-27, ORA 170 folio 134 verso (nr. 109): Hester Catharina Joukes, weduwe van Cornelis ten Hoeve verkoopt **aan Den E. Arend Klaver**, nots. en procureur alhier, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met de koper ten westen en de weduwe Gillis Schuijt ten oosten. Aankomsttitel: 08-02-1725. Bedrag: ƒ1000,-.

Door Arend Klaver zijn beide panden verheeld in 1733

Langestraat 58 = A444
1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp29 en Vp30: **Maria Marschant**, beroep: collectrice bestiaal f400, getrouwd met Adriaan Baart, beroep: schepen en raad, penningmr. vd Huygenwaart f600, dienstboden: 2, huurwaarde: 190, ink- pacht: 1500, ink-comm: 2000, pqtax: 32, ink- omschr: 2000, kapitaal: 1
Zij erfde f30000 van haar (eerste) man Arent Claver
GEN: P.Dekker, Zijpe p.419,763 / Gens Nostra 1970 p.125-131: mr Adriaan Baert (Schoonhoven 1707- Alkm 1763), vroedsch. 1742 (Brv.409), schepen 1732-48, burgemr 1754-62, Heer van Cranenbroek 1754, ambachtsheer Akersloot 1754, z.v. mr Jacob Adriaansz en Cunera Cornelisdr van Peursum; x 1742 Maria Marchant Jacobsdr (1708-1757) weduwe mr Arent Klaver (1697-1741). Kinderen o.a.: 1. Elisabeth (1743-1788) x1 mr Adriaan Weveringh jr (Delft 1729-1768), vroedsch 1758 (Brv.429), schepen 1755-67, z.v. mr Adriaan en Martina Jacobs Baert; x2 1772 Hendrik de Carpentier, dijkgraaf van de Zijpe (+1821). Kind o.a. Martina Wevering 2. mr Jacob (1744-1796), Heer v. Cranenbroek, vroedsch 1772-88 (Brv.440), thes. 1782-85, schepen 1768-74, burgemr 1786, x 1769 Johanna Marg. Winder (1744-1782), weduwe Adriaan Wz Bijl, d.v. mr Willem Wz en Johanna van der Sluys 3. Jorina (1751-1804) x ds Theod.Joh. Repelius, pred. Blaricum en Wassenaar
1789.03, P.Dekker, Zijpe p.763 / ONA not.P.Panneboeter: testament van Catharina Coster hvr. mr Johan Hendrik de Carpentier, waarin twee huizen NZ Langestraat (=**Kad.A444 en Kad.A443**) belend: oost Gerrit Croll (= Kad.A442), west Cornelis Simon van Veen (= Kad. A445), het oostelijke huis getaxeerd op f700, het westelijke op f4300, genoemd als legaat voor de 5k van Elisabeth Baert en Hendrik de Carpentier
GEN: Hendrik de Carpentier (1748- Lemmer 1821), z.v. mr Johan Hendrik en Cath. Coster; x 1772 Elisabeth Adriaans Baert (1743-1788). Kinderen: 1. Cath. Elisabeth (1776-) x 1796 Charles Ambroise d' Ardennes 2. mr Jan Hendrik (1773- Sondel op Beukenswijk 1838) x 1800 Alethea Aurelia van Hylckama. Hieruit o.a. Tinco Andringa de Carpentier (Sondel 1816- Beverwijk 1888, zie Bloys/Belonje II, 163) 3. Adriaan (1781- Zijpe 1845) x 1808 Grietje Jochems Blaauboer 4. Jacob Johan (1778- Zaandam 1830) x 1800 Jannetje Ariens Dekker van O. Zaandam 5. Pieter Helenus (1784- Zijpe 1843) x 1809 Maartje Hilbr. Pauw van Oosthuizen.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.13: F.J.C. van Nuys = Kad.A443? of Kad.A444?

1807-11-12, ORA 185 folio 67 (nr. 144): gemachtigde namens mr. Jan Diderik Marchant als echtgenoot van Martina Wevering, dochter en erfgename van Vrouwe Elizabeth Baert en wijlen mr. Adriaan Wevering junior, verkoopt **aan Jonkheer Nanning van Foreest**, Heer van Petten, mede binnen deze stad woonachtig, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat belend met Lourens Veer ten westen en Nicolaas Dilhof ten oosten. Aankomsttitel: niet vermeld. Bedrag: ƒ3200,-.

1807, RAA Archief van Foreest 681: Transport van huis en erf NZ Langestraat aan Nanning van Foreest.

1807, Bel.reg W-B78: Jodocus Jac. de Visscher x Wilh. Leon. van Alphen en dienstmeid Dieuwertje Winters / huish: 3, beroep: med. Doctor, huur: 200, mp: 20, dienstbodegeld: 5, patent: 9.

1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B80: N. van Foreest van Petten , kl: 30, quot: 50 Johanna van Dijk, kl: 41, quot: 0.50 Truitje Duifetter, kl: 41, quot: 0.50.

1822, Bev.reg Wk.B79! (moet zijn Wk.B80): Nanning van Foreest heer van Petten en Nolmerban, burgemeester, x van Vollenhove, 3 kleinkinderen de Thouars, haar zuster van Vollenhove, weduwe rentenierster en 2 meiden / huish: 8
GEN: J.H.Rombach, Inventaris Foreest, 21; Gens Nostra 1990, 430: Nanning van Foreest (1756-1828), heer van Petten, z.v. Jacob Nanningsz (Hoorn 1731- Alkm 1783, hoofdofficier Alkm 1777, vroedsch. 1761 Brv.433) en Francina Jacoba Buurman of Burmannus Abrahamsdr (1734-1792); x1 1777 Wilhelmina Christina le Chastelain

(1760-1787); x2 1798 Cornelia Theodora van Vollenhove (1756-1836). Kinderen: 1. Jacob, heer van Heemse (1778-1854) x 1796 Maria Clara van Rechteren (1777-1817); x2 1821 Helena Gesina van Coevorden (1786-1858). Lieten 6k na. 2. Wilhelmina Joh.Chr. (1779-1829) x 1799 George Willem Cornelis le Vasseur de Congnee marquis de Thouars (Denekamp 1778- Laar 1829), z.v. Marc Antoine tot Singraven en J.C. le Vasseur de C. de T. 3. Joan Willem Gerard (1787-1793) 4. dochter, ongehuwd overleden.

1828.12.20, RAA Secr.archief 1402, 1829 nr.-: Publieke verkoop en def. toewijzing van huis en erf Langestraat Wk.B80 (leggernr.612, kad.aanslag f34.75) door Jr. Nanning van Foreest van Petten, (nu) overleden **aan Lubertus Josephus Westendorp**, medicinae doctor te Alkmaar.

1828-12-20, ONA 1131, akte 479 (nots. A.P. de Lange): procurateurs voor 2/3 namens
Jacob van Foreest van Heemse, Gramsbergen en Collendoorn, en George Willem Cornelis Markies de Thouars als echtgenoot van Wilhelmina Johanna Christina van Foreest, tesamen kinderen van Jhr. Nanning van Foreest, en procurateurs voor 1/3 namens Nanning Marc Jacob Markies de Thouars, Johanna Marianne Caroline Antoinetta Markieze de Thouars, en de minderjarige dochter Cornelia Theodora Markiezin de Thouars, samen erfgenamen van Jhr. Nanning van Foreest, verkopen aan Lubertus Josephus van Westendorp, medecinae doctor: 'Nr. 1: Een dubbel huis en erve, staande en gelegen binnen de stad Alkmaar aan de noordzijde van de Langestraat, zijnde no. 80 in wijk B, belend met de weduwe Fokke Hendrik Ukena ten oosten en Lourens Veen ten westen, hebbende eenen vrijen in- en uitgang door eene steeg, behoorende aan het Logement 'den Burg' tusschen eene kamer van dat logement en het 'Zijper Veerhuis' en bestaande het zelve huis uit vier beneden- en drie bovenkamers, ruimen keuken, kelder, provisie- en dienstboden kamers, alsmede houte turf- en andere zolders, zijnde achter het huis een ruim erf en daar achter eene turf- en mangel kamer, met een hout- en turf zolder daarboven.'
Het perceel had voorheen een vrije uitgang door een steeg naar de Nieuwesloot tussen logement Den Burg en het huis ten oosten ervan, maar per contract d.d. 10-11-1801 is overeengekomen dat Nr.1 daarvoor in de plaats een uitgang heeft via een steeg van het Logement 'den Burg', tussen een kamer van dat Logement ten oosten en het 'Zijper Veerhuis' ten westen, onder verplichting tot het onderhoud voor de helft van de vloer der laatstgemelde steeg.
Het perceel is aangekocht door de gemachtigde van mr. Jan Diderik Marchant als in huwelijk hebbende Martina Wevering, blijkens akte van transport den 12en november 1797. Aankomsttitel: 12-11-1797. Bedrag: ƒ3225,-.

1830, Bev.reg, Wk.B80: Lubertus Jos. Westendorp, beroep: medicine doctor , huish: 4.

1826-1832, Kador Alkmaar, SAT ,volgnr.59: D.J. Westendorp / art. nr.1185? / huis en erf.

1832, OAT, Kad.A444: Foreest van Petten, N. (Nanning) van / art. nr.282 / huis en erf / opp: 0.0420 / kig246 / kio1.26 / srt: 1. *NB Deze had het huis al in 1828 verkocht.*

19 en 26-3-1858 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): gekocht door makelaar en steenkoper **Cornelis Johannes de Lange** voor ƒ3625.

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B74: huis en erf, C.J. de Lange, art.nr.2442, kio1.26 / kig550.

1876, Adresboek Wijk-B74, Langestraat, advertentie p.133: J. de Lange Cz, kassier, commissionair in effecten, agent brandverzekering; Mevr. de weduwe Corn. Joh. de Lange particulier

1876 RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Wijk-B74: C.J. de Lange, med. doctor (moet zijn: beroep: makelaar, bs1873: 2584.15. NB. beroep verwisseld met Wijk-B78
GEN: M.vd.Bijl, Leeslust p.114; Regentengeslacht DeLange, 224: Cornelis Johannes de Lange (1818-1875), kassier en steenKoper, z.v. Jacob Josias en Elisabeth Bruinvis; x Harlingen 1849 Maria Petronella Visser Bender (Leeuwarden 1814- Alkm 1900), d.v. Johannes Adam V.B., apotheker en Geertje Oosterbaan (Jb.CBG 38 (1984) 236). 4 Kinderen o.a.: 1. Jan (1851-1940), bankier, raadslid 1889-1919 x 1878 Nancy Oort (1855-1939), d.v. ds A.J.P. Oort. Hieruit: - Petronella Everharda (1888-1964) x 1913 Jacobus Degenaar (Monnikendam 1878- Alkm 1957), arts

1876-3-1 (www.archiefalkmaar.nl onder 'Personen zoeken'): verkoop door Maria Petronella Visser Bender, weduwe van C.J. de Lange, aan Nicolaas Pietersz Nierop en zijn kinderen Pieter, Jan, Cornelis en Jantje Nierop. Koopprijs ƒ9000, hypotheek ƒ7000.

(Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): 1879-1912 P.J. Nierop meubelmaker 1885, P.J. 1888, C. en PJ. 1899, Jan Nierop overl 14-1-1915

1882, Adresboek Langestraat 79 :
P.J. Nierop, beroep: meubelmaker, ook op Fnidsen 59, stem: KP, idem J. Nierop, beroep: -, C. Nierop, beroep: meubelmaker, stem: -
GEN: Mensen van Vroeger 1977, 32-34, Stamreeks Nierop / AHR IX, 105-121: Pieter Jan (1838-1904), Jan (1839-1915) en Cornelis (1842-1892) en Jantje Nierop (1846-1898), allen ongehuwde kinderen van meubelmaker Nicolaas Pz Nierop en Ate (Antje?) Jans Quast of Kwast. Hun meubelfabriek en draaierij van fijne houtwaren stond op de Achterdam, de magazijnen waren op Fnidsen (nr. 23) en Langestraat 79

1884.06.27, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.61: Langestraat 79, huis: P.J. Nierop, 1 ton

1885 en 1899 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): adv. P.J. en C. Nierop meubelmakers

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166) 79 = 58: J. Nierop (1, doorgehaald)

2-4-1915 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): AC opening herenkleding [in Langestraat 8], 1917 vestiging Gemeentelijk distributiekantoor (WO I), 16-2-1919 verbouwing J. Hartland Militair tehuis, 4-10-1919 **Spaander & Co** koopt militair tehuis, 16-2-1920 verbouw tot kledingzaak architect D. Saal, 1917 aankoop G.F.W. Nordemann, 1918 advertentie A. Spaander & Co, A.Spaander opgericht te Hoorn in 1906 (jubileum adv 14-3-1931), 1920 adv dat W.Nordemann voorheen chef M. Meijer & Zn mede-firmant Spaander wordt; 1945 volgt Piet Nordemann zijn overleden vader op als bedrijfsleider, 16-12-1950 en 28-3-1955 en 6-4-1957 verbouwing winkel, 23-7-1956 vergroten woning, krantebericht (1956?) P. Nordemann voegde woning op verd bij de winkel bij verbouwing architect D.Saal met plafond eterniet in blokvorm en vloer asbest eterniet, P. Nordemann koopt vanaf 1946 van 50 personen de aandelen op en is in 1966 volledig eigenaar, 1970 of 1972 overl P. Nordemann zaak voortgezet door weduwe C. Nordemann-Fleur, 1975 verbouwing portiek, 1978 Ronald Nordemann in zaak 3e generatie, 23-6-1978 AC splitsing pand in Spaander en Trendhouse boetiek, 25-8-1981 brandje bovenverd, 11-10 woning en 4-11-1987 Spaander en co gereed, 26-1-2005 wijziging voorgevel, 2013 schoenenzaak Waardijk huurt helft winkelruimte Spaander.

1919-1920, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning verbouwing van woning naar winkel met bovenwoning en ophoging rechterpand naar ontwerp van Dirk Saal, aanvrager Andries Spaander.

1934, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning nieuwe winkelpui.

1950-1951, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning verbouwing winkel met vergroting hoofdgebouw en aanbouw overdekte gang en coupeursatelier naar ontwerp van Dirk Jan Saal, aanvrager P. Nordemann.

1956, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning verbouwing winkel en verhoging 2de verdieping naar ontwerp van Dirk Jan Saal, aanvrager P. Nordemann.

1974, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing en nieuwe winkelpui, aanvrager mevr. C. Nordemann-La Fleur.

1975, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning nieuwe winkelpui naar ontwerp van D.J. Saal.

1978, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing nieuwe winkelpui.

1987, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning verbouwing winkel en overkaping hele tuin en nieuwe winkelpui naar ontwerp van Dirk Jan Saal, aanvrager R. Nordemann.
1994, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing nieuwe winkelpui.

2005, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing nieuwe winkelpui.

2011, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing doorbraken ivm samenvoeging met Langestraat 54/56 (Waardijk) en nieuwe winkelpui.

Langestraat 54/56 = Kad.A443
1606-04-05, ORA 139 folio 238 verso: Adriaen Maertsz van Coetenburch, burgemr. verkoopt **aan Mr. Willem Pietersz van Limmen,** nots., een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat 'soo t'selve bij wijlen sijn comparants moeder bewoont is geweest, belent met Cornelis Reijersz Gaergoet ten oosten & thuijs van wijlen mr. Joost Goudsmith ten westen & een vrije vuijtganck & waterganck vuijtcomende op de Nieuwesloot.' Aankomsttitel: niet vermeld. Bedrag: ƒ2152,-.

1608-09-20, ORA 140 folio 155 verso: de voogd namens Aechte Nannincqdr., huijsvrouw van mr. Willem Pietersz van Limmen, verkoopt **aan Jan Allartsz Gesworen Roedrager** deser stede een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat zoals dat door de verkoper is bewoond, belend met Cornelis Reijersz Gaergoet ten oosten & Seger Dircxz. goudsmid ten westen, 'met een gemeene looden goot aende westzijde & een vrije uijtganck & waterganck uijtcomende opte Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 05-04-1606. Bedrag: ƒ1867,-.

1619-07-25, ORA 143 folio 193: Jan Allertsz Gesworen Roetdrager deser stede. verkoopt aan **Niclaes van Sevanck, Schout der selver stede**, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Kornelis Reijersz Gaergoet ten oosten ende Seger Dircxz. goudsmid ten westen, 'met een looden goot aende westsijde & een vrije uijtgangh ende watergangh uijtcomende op de Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 20-09-1608. Bedrag: niet vermeld.

1619-07-27, ORA 143 folio 194 verso: Niclaes van Sevanck, Schout deser stede. verkoopt **aan Aeriaen Claesz Gesworen Roedrager** der selver stede een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Cornelis Reijersz Gaergoet ten oosten ende Seger Dircxsz goutsmid ten westen, 'met een looden goot aende westzijde & een vrije uijtgangh ende watergangh uijtcomende op de Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 25-07-1619. Bedrag: niet vermeld.

1626-07-30, ORA 146 folio 9 verso (nr. 140): Adriaen Claesz Geswooren Roetdrager deser stede verkoopt **aan Thijs Miesz vleijshouwer**, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, 'met een schuijr daer achter aen, belent met Seger Dircxz. goutsmit ten westen ende d'erffgenamen van Trijn Reijers ten oosten, met een looden goot aende westzijde ende voorts in conformite als de vercooper tselve gecoft heeft, welverstaende nochtans dat de steech eertijts aent huijs gespecteert hebbende nu verheelt is aen de voorsz. schuijr, sulcx dat de uijtganck gaet door de voorsz. schuijr, met een vrije uijtganck tot op de Nieuwesloot toe, gelijck se nu bij den vercooper gebruijckt wert.' Aankomsttitel: 27-07-1619. Bedrag: ƒ2885,-.

1627-06-26, ORA 146 folio 107 (nr. 117): Thijs Miesz vleijshouder verkoopt **aan Sacharias Poulusz en Trijn Poulus, zijn zuster,** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met d'erffgenamen van wijlen Seger Dircxz. goutsmit ten westen ende d'erffgenamen van Trijn Reijers ten oosten, 'met een looden goot aende westsijde ende een vrije uijtganck ende waterganck uijtcomende in de Langenieuwesloot.' Aankomsttitel: 30-07-1626. Bedrag: ƒ2812-10-0.

1636-06-18, ORA 150 folio 104 (nr. 137): 'Sacharias Poulisz schilder, poorter, eijgenaer vant navolgende huijs & erff, als sijnde d'een helft hem vercoft ende opgedragen & de ander helft hem aengedeelt' verkoopt **aan Gerrit Adriaensz schoenmaker** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Griete Gerritsdr. ten westen & de E. Vincent Capelman ten oosten, 'met een looden goot aende westsijde & een vrije uijtganck ende watergang uijtcomende op en in de Lange Nieuwesloot, welverstaende nochtans dat de steeg eertijts aent huijs gespecteert hebbende nu verheelt es aende schuijr sulcx dat de uijtganck gaet door de zelve schuijr.' Aankomsttitel: 26-06-1627 t.n.v. de koper en zijn zuster. Bedrag: ƒ440,-. *Vreemd laag bedrag*

1701-01-13, ORA 166 folio 17 (nr. 8): 'Aeltje Jans Tessel, weduwe en boedelhouster van Pieter Jansz Groen, en eenige dogter en erffgen. van Jan Tadeus Tessel en Aeltje Gerrits, die een dogter was van sal. Gerrit Adriaensz Schoenmaker' verkoopt **aan de E. Adriaan van der Mieden** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met Neeltje Ketels ten westen en Gerrit Spijker ten oosten, 'met een gemeene loode goot aan de west sijde en een vrije uijtgang en water gangh uijtcomende op en in de Langestraat Nieuwesloot, welverstaande nogtans, dat de steeg eertijts aen't huijs gespecteert hebbnde nu verheelt is aan de schuur sulcx dat den uijtgangh gaat door deselve schuur.' Aankomsttitel: 18-06-1636. Bedrag: ƒ1050,-.

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier Langestraat NZ fol.8v-2 (5), Kad. A443 = Vp31: 1714 **weduwe Gillis Schuyt** f12.10.

1730, Redres Vp31 Langestraat NZ: huis en erf met uitgang of gem. steeg uitk. Nieuwesloot, verhuurd f125 (oude verp. was f12.10) / h1: 100 / h2: 125
RAA SA 733 / 739, Verp. Vp31: 1730 weduwe Gillis Schuyt, 1765 Eva Geertruy van Hoolwerff, voor 1779 mr Hendrik de Carpentier, 1797 Gerrit Langenbergh f10.8

1740-03-14, ORA 171 folio 110 verso (nr. 61): 'De heer Adriaan Schuijt, Raad & Oud Schepen deezer stad, Dus. Willem Schuijt, Dus. Gerard de Wijs als in huwelijk hebbende juffr. Alida Schuijt en sr. Mathijs Kuijper als in huwelijk hebbende juffr. Anna schuijt, te zamen kinderen en erffgenamen van juffr. Catharina van der Mieden, dogter en meede erffgenaam van de hr. Adriaan van der Mieden' verkopen **aan juffr. Eva Geertruijda van Hoolewerff** een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met de hr. mr. Arent Klaver, Raed in de Vroetschap alhier ten westen ende hr. Gijsbert van Kampen ten oosten. Aankomsttitel: 13-01-1701. Bedrag: ƒ2460,-.

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp31: Eva Geertrui van Hoolwerf, beroep: postmr, inwonend: Alida van Hoolwerf, dienstboden: 1, huurwaarde: 125, ink-pacht: 1200, ink-comm: 700, pqtax: 15, ink-omschr: 1200, kapitaal: 0.5
GEN: H.v.Drunen, Het postwezen door de eeuwen heen afl.3 en 8; L.Kooymans, Onder Regenten p.328: Hillegonda Hilbrands Schagen (geb.A'dam, +Hoorn 1724), vertegenwoordigster van de posterij te Hoorn, x Alkm 1683 Henricus (van) Hoolwerf (A'dam 1653- Hoorn 1720), notaris en proc. te Hoorn, z.v. Dirk en Aafje Rippers. Kinderen: 1. Agatha (1686-1755), hoofdcommies? posterij Alkmaar 1717-1755 x 1727 Hendrik Lentingh, majoor te Bergen op Zoom (+1727.10) 2. Gesina (1689-1720) x 1709 kapitein James Swintown, z.v. Lord Mersington. Hieruit: James Hendrik, capitein infanterie Alkm 1755 3. Dirk (1693- +EB 1755), kapitein, sinds 1747 te Egmond-Binnen op Vredestein 4. Geertruy (1694-1770) x Johan Ennema, postmr te Hoorn. Kind: D. Ennema 5. Eva Geertruyda van Hoolwerf, geb.Hoorn na 1705?, maar volgens Kooymans ged. Alkm 1683!

1770-05-26, ORA 176 folio 32 verso (nr. 72): procurator namens 'de Wel Ed. Heer James Hendrik Swinton, Luijtenant Collenel en Capiteijn van een Compagnie infanterij ten dienste deser Landen, die erfgenaem ex testamento is geweest van wijle desselfs tante juffr. Eva Geertruijda van Hoolwerf' verkoopt **aan Vrouwe Elisabeth Baert**, weduwe van mr. Adriaen Weveringh junior, 'in leven Raad in de Vroedschap en Oud Praesident-Schepen etc. etc. deser stad' een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met de koopster ten westen en juffrouw de weduwe Claas Croll ten oosten. Aankomsttitel: 14-03-1740. Bedrag: ƒ1000,-.

1789.03, P.Dekker, Zijpe p.763 / ONA not.P.Panneboeter: Testament van Catharina Coster hvr. mr Johan Hendrik de Carpentier, waarin twee huizen NZ Langestraat (=Kad.A443 en Kad.A444) belend: oost Gerrit Croll (= Kad.A442), west Cornelis Simon van Veen (= Kad. A445), het oostelijke huis getaxeerd op f700, het westelijke op f4300 [klopt niet, oost en west andersom], genoemd als legaat voor de 5k van Elisabeth Baert en Hendrik de Carpentier
GEN: Hendrik de Carpentier (1748- Lemmer 1821), z.v. mr Johan Hendrik en Cath. Coster; x 1772 Elisabeth Adriaans Baert (1743-1788). Kinderen: 1. Cath. Elisabeth (1776-) x 1796 Charles Ambroise d' Ardennes 2. mr Jan Hendrik (1773- Sondel op Beukenswijk 1838) x 1800 Alethea Aurelia van Hylckama. Hieruit o.a. Tinco Andringa de Carpentier (Sondel 1816- Beverwijk 1888, zie Bloys/Belonje II, 163) 3. Adriaan (1781- Zijpe 1845) x 1808 Grietje Jochems Blaauboer 4. Jacob Johan (1778- Zaandam 1830) x 1800 Jannetje Ariens Dekker van O. Zaandam 5. Pieter Helenus (1784- Zijpe 1843) x 1809 Maartje Hilbr. Pauw van Oosthuizen

1796-09-06, ORA 180 folio 107 verso (nr. 106): Hendrik de Carpentier, woonachtig in de Zijpe. verkoopt **aan Gerrit Langenberg**, wonende binnen deze stad, een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat, belend met J.D. Marchant ten westen en G.W. Westerman ten oosten, 'van welk perceel den comparant als meede geinstitueerde erfgenam van wijlen zijne huisvrouw Elisabeth Baert, bevoorens

weduwe van mr. Adriaan Weveringh junior bij scheiding den 7 maart 1789 voor den notaris mr. Pieter Panneboeter en getuigen alhier gepasseerd, den eigendom heeft verkreegen.' Aankomsttitel: 26-05-1770. Bedrag: ƒ800,-.

Het huis wordt dan bij de herberg Het Zijpse Veerhuis aan de Nieuwesloot gevoegd.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.6: 13 F.J.C. van Nuys = Kad.A443? of Kad.A444?

1807-8-19, ORA 185 folio 51 verso (nr. 110): Gerrit Langenberg verkoopt **aan Nicolaas Dilhof** een huis en erf aan de Nieuwesloot, weleer de herberg genaamd 'het Zijpsche Veerhuis' en thans het logement 'den Burgh', alsmede een huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat 'en van agteren ten aanzien het erf, met het erf van 't voorgaande perceel verheeld' (=Kad.A443), belend met J.D. Marchant ten westen (=Kad.A444) en Elisabeth Klaarmond, weduwe G.H. Westerman ten oosten (=Kad.A442), en een huis en erf aan de Lange Nieuwesloot, 'zijnde het erf van agteren insgelijks met het erf van het eerstgenoemde perceel verheeld, belend Jan Herreweg ten oosten en de weduwe Jan van den Akker ten westen.'
'Onder deeze spetiaale conditie dat den comparant nimmer of ooit binnen deeze stad eenig logement zal mogen houden, waartoe hij comparant heeft verklaard zich bij deezen op het kragtigste te verbinden. Voorts met zodanige vrij en onvrijheden, servituten en bezwaarnissen als waarmede de verkogte perceelen tot dato deezes zijn gepssedeerd en bezeeten geweest, ende de oude quijtscheldingen nagenoemd, als mede de twee contracten, beiden van den 9 september 1793 voor den notaris Cornelis van Oostveen en getuigen alhier gepasseerd, gelijk ook zeker onderhandsch contract in dato 10 november 1801, zijn medebrengende en van welke twee eerstgenoemde contracten copien authenticq, en het laatstgenoemde onderhandsch contract in originali aan den kooper zijn overhandigd, en tot welke alle bij dezen word gerefereerd." Aankomsttitel: 15-08-1782 + 06-09-1796 + 31-07-1798. Bedrag: ƒ12.000,-.

1807, Bel.reg W-B77 zie W-B154 (= Kad.A413)
1808.09.13, RAA SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B79: niet vermeld

1822, Bev.reg Wk.B78-B (Kad.A443): **Fokke Hendrik Ukena, logementhouder** 45j. geb. Oostvriesland x Wilh. Obermuller van Amsterdam, met 4k en 2 dienstmeiden / huish: 8

1830, Bev.reg Wk.B79-A (Kad.A443): Dorothea Geertr. van Veen, weduwe en 1k Vonk, beroep: zv, huish: 2

1832, OAT Kad.A443: Ukena, weduwe F. / art.nr.997 / huis en erf / opp: 0.0138 / kig81 / kio0.41/ srt: 1

1839-1849 (Koolwijk, Alkmaar-op-de-kaart): Wilhelmina Obermuller (54) logementhoudster

11-6-1871 en 1897 en 1910 (Koolwijk, Alkmaar-op-de-kaart): advertentie ingang Hotel De Burg, 1897 en 1910 hotelhouder CH. Dirken

1873, RAA Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Wijk-B73, Kad. A443 = Kad.A1734: **Berg, weduwe J. van den**

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B73, (Kad.A443 = nieuw) Kad.A1734: huis en erf en stal / weduwe en erven J. van den Berg, art.nr.2996 veranderd in: **mr J.J.H. van Reenen** te Bergen / art.nr.4984 / kio0.59 / kig350
GEN: Belonje, Uitw. Sluizen, 153: Jan Jacobus Henricus van Reenen x jvr Wilh. Jacoba Rendorp van Marquette. Kinderen o.a.: 1. Jacob van Reenen (Bergen 1859- ?), burgemr Bergen, x Marie Amelia Dorothea Volter (Esslingen 1854- Bergen 1925).

1881, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.61 Langestraat 81: huis **Mevr. van Reenen**, geen ton?

1882.04.13, RAA Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.61 Langestraat 80: huis **G. Hense**, 1 ton

1888-1894 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): G. Henze bode rechtbank

1910, RAA Arch. Reinigingsdienst 28, Tonnenregister p.166 Langestraat NZ: 80a- 80 = 56a- 56 boven W. Wijker (1) / stal Dirken (-) = Kad.A443 (ingang hotel)

1920 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): aankoop hotel door A. van de Leygraaf van Ch.Dirken
1-7-1935 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): sloopvergunning, 28-9-1935 AC advertentie aanbesteding architect A. Elzas namens E.S. Buers, 18-10-1935 verbouwing winkel en bovenwoning, 12-12-1935 vergunning vergroting kelder onder in aanbouw zijnde pand (Koolwijk:) 7-2-1939 adv. AC opheffingsuitverkoop Buers, 1949 E.S.Buers inspecteur Rijkstextielbureau en 1951-1954 koopman (in bovenwoning?)
1948-1968 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): kunsthandel Hopman, 18-7- en 15-11-1949 AC advertentie kunsthandel Hopman, 27-3-1953 en 27-9-1960 verbouwingen winkel, 21-2-1979 Hopman kunsthandel vetrekt na 40 jaar, 19-3-1979 opening Pigalle Mode 1986 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): foto winkel Cinderella 11-3-1987 (Koolwijk, www.Alkmaar-op-de-kaart): winkelverbouwing gereed en pui gewijzigd door Waardijk schoenhandel, 17-11-1989 tot 30-4-1990 vergroting Waardijk schoenhandel

Langestraat 52 = Kad.A442-West
1625-03-24, ORA 145 folio 224 verso (nr. 41): Cornelis Reijersz Gaergoet verkoopt **aan Jan Vrericxz. van Beveren kleermaker** een huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, belend met Gerrit Nannen ten oosten en Aeriaen Claesz Stadtsboode ten westen, 'met een vrij in ende uijtgangh door de stege responderende tot de huijsinge van Willem Jansz Benningh ende daer en boven een vrije waterlosinge

door de voorsz. stege, gelijck tot noch toe gebruijkt es geweest. Mette belastinge van vier carolus guldens siaers, item van negen duijten jaerlicx voor de uijt ende ingangh van de voorsz. steech ende waterlosinge.' Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: ƒ1225,-.

1629-04-30, ORA 146 folio 281: Jan Fredricxz. van Beveren kleermaker verkoopt **aan De E. Vincent Capelman,** dijckgraeff van de Vuijtwaterende Sluijsen, een huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, belend met Gerrit Aeriaensz schoolmr. ten oosten en Sachrias Poulisz Schilder ten westen, 'met een vrij uijt ende ingangh door de steechge responderende tot de huijsinge van Willem Jansz Benningh ende daer en boven een vrije waeter lossinge door de voorsz. stege gelijck tot noch toe gebruijckt is geweest. Met de belastinge van vier gl. sjaers, item van negen duijten jaerlijcq voor de voorsz. uijt ende ingangh waeterlossinge.' Aankomsttitel: 24-03-1625. Bedrag: ƒ1700,-.

1641-03-13, ORA 151 folio 222 (nr. 32): De voogd namens Adriaen Capelman, nagelaten zoon van den E. Vincent Capelman, 'in sijn leven Dijckgraef van de Wtwaterende Sluijsen van Kennemerlant & Westvrieslant', verkoopt **aan Belijtgen Frericx** een huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, met 'eenen vrijen wt en ingang door de stege responderende tot de huijsinge van 'de Oude Blinde Werelt' & daer en boven een vrije waterlosinge door de voorsz. stege, gelijck tot noch toe gebruijct es geweest, doch met de belastinge van negen duijten iearl. daar vooren te betalen, belent Maerten Jansz Hec apothecaris ten deelen met een gemeenen muur & met de voorsz. stege int oost, Gerrit Ariensz schoenmaker ten westen & noorden'. Aankomsttitel: Niet vermeld. Bedrag: Niet vermeld.

1686-03-28, ORA 163 folio 195 verso (nr. 39): Adriaen Roest, wonend in Amsterdam, mede erfgenaam van Belitie Fredriks 'zijne overleden muij', verkoopt **aan E. Fredrik Brouwer** een huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, belend met de koper ten oosten ende de dochter van Gerrit Ariensz schoenmaecker ten westen ende noorden, 'met een vrije uijt ende inganch door de steech responderende tot de huijsinge van 'de Oude Blinde Werelt' ende daer en booven een vrije waterloosinge door de voorsz. steech, gelijk tot noch toe gebruijkt is geweest. Met de belastinge van negen duijten 's jaers voor de voorsz. uijt & inganch ende waterloosinge.' Aankomsttitel: 14-03-1641. Bedrag: ƒ1050,-.

Fredrik Brouwer heeft beide huizen verheeld door aankoop van A442-West in 1686.

Langestraat 50 = Kad.A442-Oost
1630-08-21, ORA 147 folio 76 verso (nr. 191): de voogd namens Griet Jans, wed. van Gerrit Nannen, en Sijmon Gerritsz Laeckencooper (of is deze ook voogd?), verkopen **aan Gerrit Aeriaensz Schoenmaecker** een 'huijs met sijn erff met een vrije uijtganck in de steeg van 'de Blinde Werelt', streckende tot de Nieuwesloot toe, staende ende gelegen aende noortsijde van de Langestraet, belent met Cornelis Haricksz ten oosten ende Vincent Capelman Dickgraeff ten westen, soo groot & cleijn tselve betimmert & beheijnt & getimmert staet. Mits conditie dat d'voorn. Gerrit (moet zijn Griet) Jansz gedurende de tijt van seven jaeren sal bewonen t'achterste gedeelte van t'huijs voor 24 gl. sjaers, doch indien d'selve ofte de cooper ende comt te overlijden dat dan conditie sal cesseren ende indien sij middelertijt comt te overlijden dat dan t'huijs voor drie dagen sal moeten toestaen & haer lijck daer uijt gedragen worden.' Aankomsttitel: 13-11-1582. Bedrag: ƒ2000,-.

1640-08-25, ORA 151 folio 198 (nr. 149): Gerrit Ariensz Amsterdammer, schoenmaker, poorter, verkoopt **aan Maerten Jansz Hec,** mede poorter, een huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, 'ten westen meerendeels op een gemeene muur, belend de Dijckgraef Capelman ten westen & de kinderen & erfgen. van Cornelis Harcxz. ten oosten. Voorts met soodanige conditien van vrijheden & servituijten als d'oude quijtscheldinge hier nagenoemt is medebrengende, mitsgaders t'vonnis van de E. Heeren Schepenen deser stede tusschen hem vercoper & de Dijckgraef voornt. is gewesen. Voorts met de belastingen van 9 duijts siaers die de coper tsijnen laste neemt.' Aankomsttitel: 21-08-1630. Bedrag: ƒ2437-10-0.

1680-07-07, ORA 162 folio 141 (nr. 102): Maerten Heck verkoopt **aan Fredrick Brouwer** een huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, belend met Adriaen Roest ten westen & Ariaentje Pieters, wed. van Claes Jansz Berrien ten oosten. Aankomsttitel: 25-08-1640. Bedrag: ƒ1500,-.

Fredrik Brouwer heeft beide huizen verheeld door aankoop van A442-West in 1686.

Langestraat 50+52 = Kad.A442-Oost+West
1689 (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): Kort na de dood van haar man Fredrick Brouwer plaatst weduwe **Maria Brederoe** advert. in Opr. Haarlemsche Courant (1689 nr.49) waarin apotheek te koop staat.

1699-07-13, ORA 165 folio 228 verso (nr. 121): Maria Brederoe, eerdere wed. en boedelhoudster van Fredrik Brouwer, verkoopt **aan Gerrit Spijker** 'Een dubbelt huijs en erve' aan de Noordzijde van de Langestraat, belend met de erffen. van Pieter Berrien ten oosten en Aaltie Tessels ten westen. Aankomsttitel: 07-07-1680 + 28-03-1686. Bedrag: ƒ4000,-.

1716, RAA SA 775, Kohier Familiegeld W-A3-42 Langestraat NZ: Gerrit Spijker, Aanslag: 5

1718, RAA SA 716, Verp. 1e kwartier Langestraat NZ fol.9-1 (5, Vp32= Kad.A442): 1718 Gerrit Spijker, 1724 Gijsbert van Campen f10 + f9 (samen f19)

1724-05-18, ORA 169 folio 1 (Onr. 85): 'sr. Claas Spijker, meerderjarigh jonkman, item Jonas Branus als in huwelijk hebbende Vroutje Spijker, mitsgaders den hr. Theodorus Heijmenbergh als voogd over Gerrit, Cornelis en Dirk Spijker, item Jannitje Spijker, ingevolge de acte van voogdije van dato den 3e april 1724 en ten deeze de approbatie

en qualificatie van deezen Ed. Agtb. Geregte in dato den 2en maij daar aanvolgende, te zamen eenige ende geheele erfgenamen ab intestato van sr. Gerrit Spijker, alhier overleeden' verkopen **aan sr. Gijsbert van Campen** een dubbel huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, belend met de erfgenamen van Pieter Berrien ten oosten en de hr. mr. Aris van der Mieden ten westen. Aankomsttitel: 13-07-1699. Bedrag: ƒ5000,-.

1730, Redres Vp32 Langestraat NZ: huis en erf met gem. steeg uitk. Nieuwesloot, zelf bew. tax f125 (oude verp. was f19)/ Hw1: 152/ Hw2: 125
RAA, SA 733 / 739, Verp. Vp32: 1730 Gijsbert van Campen, 1765-1779 Aagie Warmenhuysen, 1783 Gerrit Crol, 1789 G.W. Westerman ƒ10.8

1744.05.07, RAA Coll. Aanwinsten 197, Pers.Quot Vp32: Gijsbert van Kampe, apotheker, en inwonend Cath. van Kampe / Dienstboden: 1 / Huurwaarde: 125 / ink- / Pacht: 1000 / ink-
Comm: 700 / Pqtax: 15 / ink-Omschr: 1200 / Kapitaal: 0.5

1749-03-04, ORA 172 folio 158 verso (nr. 74): 'Anna van Campen, Jacoba van Campen ende Elisabeth van Campen, woonende binnen deze stad, te samen eenige susters en erfgenamen ab intestato van Gijsbert van Campen, alhier overleden,' verkopen **aan sr. Cornelis Croll, apotheker**, een dubbel huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, belend met Leonardus Benning ten oosten en juffr. Eva Geertruijd Hoolewerff ten westen. Aankomsttitel: 18-05-1724. Bedrag: ƒ3500,-.

GEN: Cornelis Croll, apotheker (1711-1758.12), z.v. ds Cornelis Aalbertsz (Enkh 1678- Oudorp 1730), predikant te Oudorp en Margaretha Hendriks Schevenhuysen; x 1751 (huw.vw. 1751.07.29 ONA 546) Agatha Warmenhuysen (1717-1783.05), d.v. Gerrit Warmenhuysen, baljuw schout, secr. Oudcarspel en Geertje Klaverblad. Mut. test. 1758.12.20 (ONA 550-84). Zij benoemde 1764.07.12 (ONA 551-24) haar mans broeders Hendrik en Adriaan Crol tot voogden over haar twee kinderen Margaretha (1752; x ds Pieter Breebaart) en Gerrit Croll (1754).

1783.09.16, ONA 793-47 not.J.L.vdToorn: boedelscheiding waarin pand NZ Langestraat gen. Adam en Eva, tax f2500, wordt toebedeeld **aan Gerrit Croll, apotheker** (examen 1774); medicijnen, apothekersgereedschap en opstal der apotheek werden getaxeerd op f2123 –

GEN: Bloys/Belonje, Purmerend nr.48: Gerrit Crol, 1789 te Purmerend; x1 1783 Elisabeth Verlaan (+Alkm na 1807), d.v. Jan en Eva Margaretha Schol (d.v. Zacharias Scholl, die + Bordscheyd bij Aken voor 1778.05.20). Hieruit: 1. Cornelis Crol (1786-), 1811 kruidenzoeker, later bode Alkm; x de Ruiter 2. Jan Crol of Krol (1787-), chirurgijn Alkm]

1789-03-13, ORA 179 folio 91 verso (nr. 32): Gerrit Crol, wonend te Purmerend, zoon en testamentair erfgenaam van Agatha Warmenhuijsen, wed. en boedelhouderes van Cornelis Crol, verkoopt **aan Georg Wilhelm Westerman**, wonende in deze stad, een dubbel huis en erf aan de Noordzijde van de Langestraat, genaamd 'Adam en Eva', belend met Pieter Boersen ten oosten en de WelEd. Gestr. Heer Hendrik de Carpentier ten westen, 'hebbende dit huijs een uitgang door eene gemeene steeg op de Lange Nieuwesloot.' Aankomsttitel: 04-03-1749. Bedrag: ƒ1592,-.

1803.05, RAA SA 336, Stemgerechtigden Grondverg.: 12 Johannes Klenke = Kad.A442

1807, Bel.reg W-B76: Maria El. Clermond en W.F. Westerman x J.F. Westerman / Huish: 5 / Beroep: tapster resp. geweermaker, Mp: 7, Patent: 9, Vpgeb: 20 / en nog: commensalen J.F. Klenke en J. Lijnslager, Mp: 2.10, Vpongeb: 21

1808.09.13, RAA, SA 81 / quotisatie 3mln Wk.B78: wed. G.W. Westerman, Kl: 34, Quot: 10 / J.F. Klenke, Kl: 37, Quot: 3 / Jan Lijnslager, Kl: 33, Quot: 20 / Maria Lubbe, Kl: 41, Quot: 0.50

1819.09.01, ONA Alkmaar 925 not.M.J.deLange aktenr.172 (= ONA 893): Boedelscheiding van de nalatenschap van Maria Elisabeth Clermond wed. George Willem Westerman, waarbij toebedeeld **aan haar zoon Jan Willem Westerman**, z.b. - dubbeld huis en erf NZ Langestraat Wk.B78, belend oost Adrianus Gouwe (= Kad.A441), west erfg. Nicolaas Dilhof (= Kad.A443), reeds door hem bewoond; prijs tax f800, onder uitkering van f131 aan zijn broer Willem Fredrik Westerman, winkelier Fnidsen Wk.C247, die roerend goed twv. f538 kreeg.
GEN: Belonje, Uitw. Sluizen, 151: Jan Willem Westerman, commissionair x Christina Anacker. Kind: 1. Christina Maria El. (Alkm 1835- 1914) x Noord-Scharwoude 1864 Cornelis Mathijsz Kroon (Oudkarspel 1822- N. Scharwoude 1902), burgemr Oudcarspel en Nrd-Scharwoude, dijkgraaf Geestmerambacht, heemraad Uitw. Sluizen, z.v. Mathijs Cornelisz (Oudcarspel 1791?- 1866), burgemr Oudkarspel 1823 en heemraad a.v., en Maartje Jacobs Kuiper

1820.01.07/08, ONA Alkmaar 926, repertoire not.M.J.deLange aktenr.8 en nr.13 (= ONA 894): Verbaal van afslag bij veiling van huis en erf Langestraat Wk.B78, door Jan Helling, tabaksverkoper namens Jan Willem Westerman, bij voorlopige toewijzing aan makelaar Jan Stroo voor f900, maar def. verkoop opgehouden.

1820-05-04, ONA 1204 akte 109 d.d. 04-05-1820 (nots. J. Nuhout van der Veen): gemachtigde namens Jan Willem Westerman, zonder beroep, ingevolge procuratie op den 4en september 1819 voor den notaris Michiel Johan de Lange en getuigen te Alkmaar gepasseerd', verkoopt **aan De heer Jan Scheepers, apotheker** te Alkmaar, een dubbel huis en erf aan de noordzijde van de Langestraat in wijk B no 78, belend met de erven van Nicolaas Dilhof ten westen en Adrianus Gouwe ten oosten. Aankomsttitel 1-9-1819. Bedrag: ƒ1400,-.

1822, Bev.reg Wk.B78-A: Jan Schepers, apotheker, x Elisabeth Coster, met 2k, dienstmeid en leerling / Huish: 6

1830, Bev.reg Wk.B78: Jan Scheepers, apotheker, x El. Coster /Huish: 6

1832, OAT Kad A442: Scheepers, J. / art.nr.827 / huis en erf / Opp: 0.0356 / kig162 / kio1.07 / Srt: 1

1867, Lijst geneeskundigen etc. NH: Hendrik Mathijs Scheepers Jansz, diploma Haarlem 1840.03.19
RAA, Secr.arch. 1252, Kohier Hoofd.omslag Bs1873: 1923.00

1875, RANH, Grondbel. 154, herziening gebouwde eigendommen Wijk-B72, Kad.A442: huis en erf en schuur, **H.M. Scheepers**, art. nr.4235, kio1.07 / kig425

1876, Adresboek Wijk-B72, Langestraat: H.M. Scheepers, apotheker firma J. Scheepers en zoon, Stem: KP

1882, Adresboek Langestraat 82: H.M. Scheepers, apotheker firma J. Scheepers en Zoon, Stem: KP

1888, RANH Grondbel. 270, herziening ongebouwde eigendommen: Kad.A442 = nieuw Kad.A3135 en Kad.A3138

1884-89, RAA, Arch. Reinigingsdienst 26, Tonnenregister p.61 Langestraat 82: huis C. Bakker op 1889.02.08 2 tonnen Langestraat 83, huis E.M. Bakker op 1884.07.26 1 ton

P.Boer, Alkmaarse apothekers, Alkm.Jb. 1970, 108-124: Jan Scheepers (Alkm 1794.12 - 1855, apotheker sinds 1817). Zijn opvolger was zoon Hendrik Matthijs Scheepers (1819-1886) x 1865.02.20 Johanna Metz (1821-1888), d.v. Mattheus Metz en Angenieta van Maaren. Hun erfg. verkochten het pand bij veiling 1888.05.23/30 (not.H.J.deLange / Alkm.Courant 1888.05.20) **aan Christiaan Bakker, goudsmid.**

1888 (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): Na de dood van Johanna Metz weduwe van Hendrik Matthijs Scheepers in 1888 plaatsen erfgenamen een advertentie in de Alkmaarsche Courant voor verkoop van de apotheek. Openbare verkoping volgt bij 'Cade Central' aan de Gedempte Nieuwesloot, notaris H.J. de Lange. Koper is Christiaan Bakker goudsmid.

1900-8-30 (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): Goudsmid Christiaan Bakker splitste het dubbelpand door de verkoop van het oostelijke deel, Langestraat 50, aan **Pieter Nierop apothekersbediende**.

Langestraat 52
1926, Alkmaarsche Courant (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): 'De heer C. Bakker, een goud- en zilversmid, die zich in de zaak in de Boterstraat in het bijzonder toegelegd had op de fabricage van oorijzers, welke door de vrouwen der Noord-Hollandsche boeren in vroeger jaren veel meer gedragen werden dan tegenwoordig, bracht zijn zaak in september 1888 naar dit perceel over, hetwelk met het huis waarin thans de firma Nierop en Slothouber haar bedrijf uitoefent destijds een geheel vormde: dit deel was het vroegere woonhuis van de apotheker Scheper. De heer P.C. Bakker, die altoos in de zaak van zijn vader in de Boterstraat werkzaam was geweest, nam in 1919 de Langestraatsche zaak van zijn vader over. Inmiddels was deze door de verminderde aanvraag naar oorijzers in 1903 gereorganiseerd in een winkel voor goud- en zilverwerk, tevens verbonden met een goud- en zilversmederij. De heer Bakker is specialiteit in het vervaardigen van Alkmaarsche souvenirs, waarvan als laatste bijonderheid kan vermeld worden het in de handel brengen van lepels met de hoornblazer van de Waagtoren, een souvenir dat zeker gaarne iedereen van onze stad in zijn bezit wil hebben en zonder twijfel vooral in het reisseizoen druk zal worden gekocht'.

1968, Alkmaarse Courant (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): C. Bakker, goud en zilver.

15-9-1972, Alkmaarse Courant (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): verbouwing Chr. Bakker. Deur rechts in gevel verdwijnt. Glazen dubbele deur. 16-1-1974: Mevrouw Bakker-Hogerwerf verhuist naar tehuis De Rekere. Verbouwing bovenwoning. woning cheffin. Verdieping en kap zijn door brand aangetast geweest. 6-5-1975: Geen vergunning vereist aan P.C. Zuurbier te Driehuis voor interieurverbouwing.

2011, Bouwarchief gemeente Alkmaar: bouwvergunning winkelverbouwing doorbraken ivm samenvoeging met Langestraat 54/56 (Waardijk) en nieuwe winkelpui.

Langestraat 50
1926, Alkmaarsche Courant (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): 'In september 1900 vestigde zich hier de zo welbekende firma Nierop en Slothouber als drogisten, die haar zaak steeds moest vergroten omdat zijn een snelle vlucht nam. Voordien oefende in dit perceel apotheker Scheepers zijn bedrijf uit, terwijl het later bewoond werd door de dames Bakker, zusters van de goudsmid hiernaast, die er een dames- en kindermanufacturenzaak in gevestigd hadden. De firma Nierop en Slothouber zijn de hoofdvertegenwoordigers der Urbanuspillen van de firma de weduwe Kuenen en Zoon en de slijm- en maagpillen van dr. J.J. Schreuder uit Krommenie. Welke producten ook verkrijgbaar zijn in de zaak welke de firma aan het Groote Noord te Hoorn bezit'.

1960-8-30, Alkmaarsche Courant (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): Sinds 1900 is dit de drogisterij van Nierop en Slothouber. Na de dood van Bernard Slothouber in 1916 zette Pieter Nierop de zaak alleen voort. In 1937 werd de zaak overgeomen door P. de Vries, die al sinds 1911 medewerker was.

1985-12-19 (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): bouwvergunning, 1-3 voltooid. De Groot huurder. Eigenaar J. Oudt Heiloo.

2000-2006 (H. Koolwijk, www-alkmaar-op-de-kaart.nl): winkel van Boekenvoordeel.

3 bijlage

4. Archeobotanisch onderzoek aan een middeleeuwse leerlooierij in Alkmaar

H. van Haaster en S. Lange (Biax Consult, Zaandam)

1 Inleiding[111]

Op nieuwjaarsdag 2015 legde een grote brand drie winkelpanden aan de Langestraat 58, 60 en 62 in Alkmaar in de as, en raakte een vierde winkelpand op nummer 54-56 zwaar beschadigd. De verwoestingen waren zo groot dat al snel gesproken werd van het 'Gat van Alkmaar'. Nog voordat de nieuwbouwplannen op de ontwerptafel lagen, werd door de gemeente al een omvangrijke opgraving uitgevoerd. Archeologisch bezien vormde het plangebied een absolute toplocatie. Niet alleen vanwege de omvang van de opgravingen, maar ook vanwege het feit dat de locatie middenin het historische centrum van de stad ligt. De Langestraat was namelijk de middeleeuwse hoofdstraat. Hij verbond de omgeving van de Grote of Sint-Laurenskerk aan de westkant met de toenmalige havenzone bij de Houttil en de Mient aan de oostkant (*figuur 1*). Aan de Langestraat waren in de late middeleeuwen tal van belangrijke gebouwen gelegen, waaronder het stadhuis, een stadskasteel en huizen van gefortuneerde handelslieden.

Tijdens de opgraving werden tal van grondsporen aangetroffen waaruit werd afgeleid dat in het plangebied in de veertiende eeuw een leerlooierij was gevestigd. Er werden kuilen en tonnen gevonden die gevuld waren met kalk, schelpmortel, boomschors, houtpulp, leerfragmenten, haar, stro-achtig materiaal, grasachtig materiaal, visresten en botten (o.a. hoornpitten). Uit het onderzoek bleek dat er in de eerste helft van de veertiende eeuw een duidelijke tweedeling was in het gebruik van het terrein, met aan de westkant (Langestraat-zijde) vooral een concentratie van kuilen met kalkmelk (opgeloste gebrande schelpkalk, voor het ontharen en ontvlezen van de huiden voorafgaand aan het eigenlijke looien). Aan de achterzijde van Langestraat 60-62 en bij Langestraat 58 werden grote looikuilen gevonden met roodbruine houtpulp (mogelijk run: gemalen eikenschors). Omdat van tevoren niet vaststond dat dit alleen gemalen eikenschors betrof maar wellicht ook ander materiaal, is het materiaal in het veld als 'houtpulp' omschreven.
In de tweede helft veertiende eeuw komen kalkplekken ook aan de oostkant (Nieuwesloot-zijde) voor, ter hoogte van Langestraat 58. In die tijd zijn er ook sporen van houten looikuipen, die in de eerdere fasen nog ontbraken, terwijl ter plekke van Langestraat 60 een bakstenen huis verrees met een inpandige grote houten kuip. Er lijkt dus sprake te zijn geweest van een technische verandering.
Al het in de kuilen aangetroffen materiaal bood een unieke kans om meer te weten te komen over de verschillende productieprocessen die in de middeleeuwse leerlooierij een rol speelden. Uit een groot aantal grondsporen zijn daarom monsters genomen voor specialistisch onderzoek. In dit rapport worden de resultaten gepresenteerd van het botanisch macrorestenonderzoek en het houtonderzoek (schors). De resultaten worden tegen het licht gehouden van historische gegevens die over leerlooien bekend zijn.

2 Monsterkeuze en analysetechniek

2.1 Botanische macroresten

Het onderzoek is in twee fasen uitgevoerd. Eerst werden elf monsters geïnventariseerd. Hierbij werd de conserveringstoestand van de plantenresten, de rijkdom en de globale soortensamenstelling van de monsters onderzocht. Het doel van dit onderzoek was het vaststellen van de waarde van de monsters voor eventueel gedetailleerd vervolgonderzoek (analyse). Tijdens de tweede fase van het onderzoek zijn in overleg met de opdrachtgever negen monsters geselecteerd voor een analyse en vervolgens geanalyseerd (zie *tabel 1*). De inventarisatie en analyse zijn uitgevoerd met een opvallend-lichtmicroscoop met vergrotingen tot 50 maal. Dit werk is gedaan door L. Kubiak-Martens van BIAX Consult.

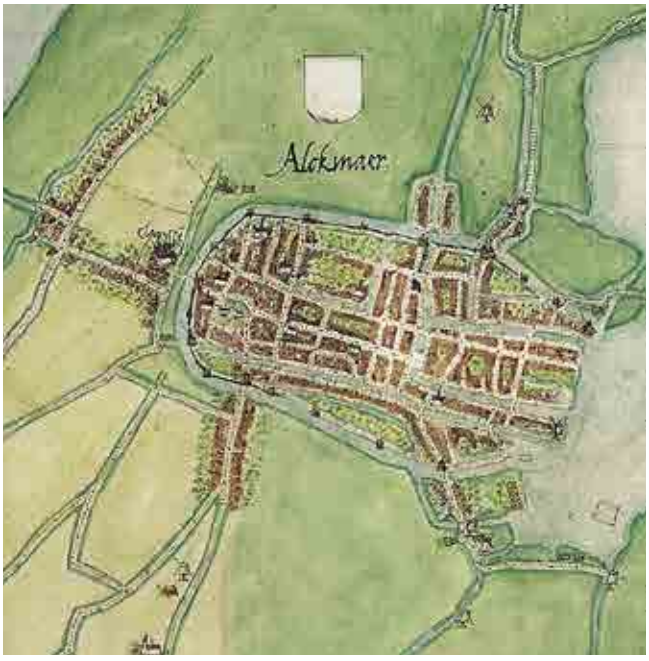

Afb.1 Kaart van Alkmaar door Jacob van Deventer uit ca. 1562 met de ligging van het onderzoeksgebied.

111 Tevens verschenen als BIAXiaal 926, november 2016.

Tabel 1 Alkmaar-Langestraat 58-62, overzicht van geanalyseerde grondmonsters.

vondst	spoor	context	datering	spoorcode publ
165	1236	tonput	14A	5 Q-3
166	1236	tonput	14A	5 Q-3
274	2121	kuil met ronde vlechtwerkwand onderin gevuld met rode houtpulp, bovenin gevuld met schelpmortel.	14A	5 P-1
367	4027	langwerpige, rechthoekige kuil, steilwandig met vlakke bodem, vulling houtpulp en leersnippers.	14A	103 H
454	5037	grote kuil, vulling houtpulp met op bodem een kalfsschedel, leersnippers, bovenin een pakket leersnippers, daarop demping met grijze klei met daarop bruin zand.	14B	107 H-2
457	5055	ronde diepe kuil met stro en 'graan-aren'.	14a	103 A
505	7011	grote kuil, 40 cm diep met vlakke bodem, gevuld met mest; in bovenlaag leerafsnijdsels.	14A	705 D
512	7024	kuilenreeks meer dan 0,5 m diep, allerlei ingravingen met houtpulp, mest, kalkplekken, leerafsnijdsels en 'losse' keisteen.	14A	705 A
222 A	2056 B	'grasmandje' met donkergrijze vulling van inggedroogde kalkmelk.	14B	7 S

Tabel 2 Alkmaar-Langestraat 58-62, overzicht van geanalyseerde hout-/schorsmonsters. N = aantal onderzochte stukjes.

vondst	spoor	N	context	omschrijving
165	1236	12	tonput/demping	hout/schors pulp, houtsnippers
166	1236	10	middelste ton van tonput/demping	hout/schors pulp, houtsnippers
274	2121	27	kuil met vlechtwerk	houtsnippers
367	4027	30	langwerpige kuil	hout/schors pulp, snippers
454	5037	78	grote houtpulpkuil	hout/schors pulp, afslagen, bewerkingsafval
512	7024	14	kuilenreeks	houtpulp, enkele snippers

Afb.2 Bundel vlas, klaar om te worden gerepeld. In de middeleeuwen zagen repelkammen er waarschijnlijk iets anders uit, maar het principe van het repelen is eeuwenlang hetzelfde gebleven. De zaadbollen liggen overal verspreid (© Nationaal Vlasserij-Suikermuseum).

2.2 Hout en schors

Uit zes monsters zijn stukjes hout(pulp) en schors onderzocht. De hout- en schorsresten zijn met behulp van een doorvallend-lichtmicroscoop en vergrotingen tot 400 maal op houtanatomische kenmerken onderzocht. De gebruikte determinatiesleutel is die van Schweingruber , Körber-Grohne en Holdheide . Het houtonderzoek is verricht door S. Lange van BIAX Consult. Een overzicht van de geanalyseerde houtmonsters met hun contextgegevens wordt in *tabel 2* gegeven.

2.3 Dierlijke haren

Om te bepalen van welke diersoort de in sommige monsters aangetroffen haren afkomstig zijn, is uit elk monster een steekproef van enkele tientallen haarfragmenten onderzocht. Hierbij is gebruik gemaakt van een doorvallend-lichtmicroscoop met vergrotingen tot 400 maal. Bij dit onderzoek zijn enkele standaardwerken op het gebied van haaronderzoek en de vergelijkingscollectie dierlijke haren van BIAX Consult gebruikt. Het haaronderzoek is uitgevoerd door H. van Haaster van BIAX Consult.

3 Resultaten en discussie

De analyseresultaten worden hieronder per context en in chronologische volgorde van oud naar jong besproken. De resultaten staan vermeld in *bijlage 1* (botanische macroresten) en *bijlage 2* (hout en schors).

3.1 Kuil 203C

Dit spoor betreft een diepe, ronde kuil. Onderin de kuil is tijdens de opgraving 'stro-achtig materiaal met graanaren' gevonden. De kuil is gedateerd in het eerste kwart van de veertiende eeuw en stamt mogelijk uit een fase van vóór de looierij.

Afb.3 Stengels van vlas omwonden met vlaswarkruid (© BIOPIX).

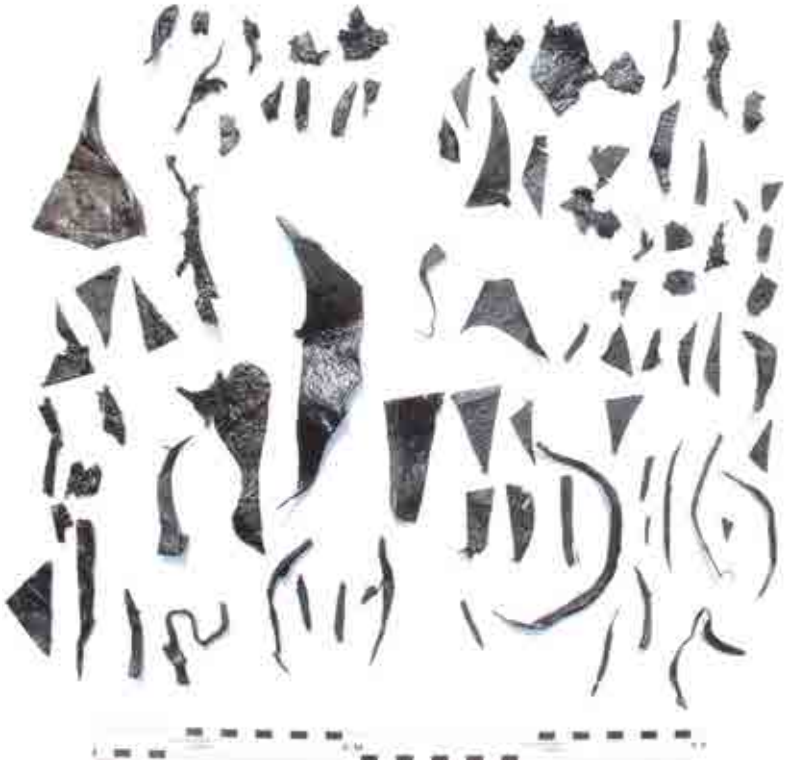

Afb.4 Alkmaar-Langestraat 58-62, leerafsnijdsels uit tonput 104Q - V165 (© BIAX Consult).

In het monster (**V457**) uit de kuil zijn vrijwel uitsluitend resten van vlas gevonden. Het gaat om enkele stengelfragmenten en duizenden zaden en vruchtkapselfragmenten. Vruchtkapsels, ook wel zaadbollen genoemd, zijn de onderdelen van de vlasplant waar zich de zaden in bevinden. Al in een vroeg stadium van de vezel- of lijnzaadproductie worden de vruchtkapsels van de vlasplanten verwijderd. Dit wordt gedaan door het vlas te repelen of te boten. Bij het repelen worden de bundels vlas door een grote kam (de repelkam) getrokken waardoor de zaadbollen van de planten verwijderd worden (zie *figuur 2*). Bij het boten worden de kapsels met een grote houten hamer (de boothamer) kapot geslagen waardoor de zaden vrijkomen.
De stengels kunnen daarna gebruikt worden voor de productie van vlasvezels. Van vlasvezels kan textiel (linnen), fijn (zacht) touw of naaigaren worden gemaakt. Uit de zaden (lijnzaad) kan olie (lijnolie) geperst worden die in de voeding of voor verlichting (lampolie) gebruikt kan worden. Lijnolie werd ook gebruikt in verf en voor het verduurzamen van touw, (vis)netten en houtwerk.
Uit de aanwezigheid van de stengelfragmenten, zaden en kapselfragmenten kan worden afgeleid dat ter plaatse vlas werd verwerkt, of dat ter plaatse dorsafval van vlas voor een bepaald doel werd gebruikt.

In het monster zijn ook enkele zaden van onkruiden gevonden. Deze planten hebben zeer waarschijnlijk tussen het vlas op de akker gestaan en zijn met het vlas meegeoogst. Een leuke vondst zijn de vele zaden van vlaswarkruid die tussen de vlasresten zijn gevonden. Vlaswarkruid is een parasitaire plant die alleen op vlas voorkomt. Na het kiemen klimt de plant in een vlasplant en doorboort met speciale wortels de stengel van de gastheer. Vervolgens worden alle benodigde voedingstoffen aan de gastheer onttrokken. De planten winden zich bovendien om de vlasstengels heen waardoor ze het oogsten van het vlas ernstig kunnen bemoeilijken (zie *figuur 3*). Waarschijnlijk heeft de plant hier haar tweede naam aan te danken: duivelsnaaigaren.

Uit de vondsten van schapenzuring en gewone spurrie die in het monster zijn gedaan, kan worden afgeleid dat het vlas op niet al te voedselrijke, zandige grond werd verbouwd. Dit kan op de geestgronden aan de westkant van de stad geweest zijn.

3.2 Tonput 104Q

Dit spoor betreft een tonput die gedateerd is in de eerste helft van de veertiende eeuw. In de vulling zijn onder andere houtpulp, leerfragmenten (*figuur 4*), visresten (waaronder kabeljauw), dierlijk haar en hoornpitten gevonden. Uit de vulling zijn twee monsters onderzocht (V165 en V166). De botanisch macroresten en het hout/schors worden hieronder in aparte paragrafen besproken.

Botanische macroresten

Omdat de botanische macrorestensamenstelling van beide monsters sterke overeenkomsten vertoont, worden ze hieronder samen besproken. De monsters vallen op de eerste plaats op door de grote hoeveelheid dorsafval van graan. Het gaat om duizenden halmfragmenten van graan en honderden aarspilsegmenten van rogge en tarwe. Aarspilsegmenten zijn de onderdelen van de aar waarop de korrels vastgehecht zitten. Ze worden tijdens het dorsen van de korrels gescheiden. Van de halmfragmenten kon de graansoort niet worden bepaald, maar het is waarschijnlijk dat deze ook van rogge of tarwe afkomstig zijn. Korrels van tarwe en rogge zijn niet gevonden. Blijkbaar is een hoeveelheid graanstro in de put terechtgekomen.
Ook bevatten de monsters veel dorsafval van vlas. Het gaat in dit geval behalve om zaden, vruchtkapselfragmenten en stengels (*figuur 5*) ook om zogenaamde 'scheven'.

Scheven zijn een bijzonder soort afval dat bij de productie van vlasvezels ontstaat. Na het roten moeten de vezels, die zich binnen in de houtige stengels bevinden, los gemaakt worden van de rest van de stengel (de houtpijp). Hiertoe worden de gerote stengels gedroogd, waarna het zogenaamde 'braken' of 'brakelen' kan plaatsvinden. Het braken heeft als doel de houtpijp in kleine stukjes te breken. Deze kleine, houtachtige stukjes worden 'scheven' of 'lemen' genoemd. Het braken gebeurde vroeger door met een hard voorwerp op de stengels te slaan. Om de 'scheven' die zich na het brakelen tussen de vezels bevinden te verwijderen, vindt vervolgens het 'zwingelen' plaats: de scheven worden uit de vezels geslagen of eruit 'geschreept' (*figuur 6*). Nadat de vezels zijn gekamd en schoongemaakt zijn ze klaar voor de productie van touw en textiel.

Behalve het graanstro en het dorsafval van vlas is ook menselijk consumptieafval in de put terechtgekomen. Het gaat om zaden, pitten of dopfragmenten van appel, walnoot, vijg, dille, zwarte mosterd, erwt en raapzaad. Ook zijn zaden van hennep en wouw gevonden. Deze planten hebben mogelijk in de nijverheid of geneeskunde een rol gespeeld. Wouw was in de middeleeuwen een zeer belangrijke verfplant om gele kleurstof te verkrijgen. Hennepzaden komen onder andere voor in recepten voor slaapdrankjes. Van hennepvezels werden touw of sterke weefsels (canvas) gemaakt.
De meeste onkruiden die in de monsters zijn gevonden, zijn waarschijnlijk afkomstig van de graan- en vlasakkers. Ze zijn met de gewassen meegeoogst en samen met het andere dorsafval in de put terecht gekomen. Dit geldt echter vrijwel zeker niet voor de planten van brakke milieus die ook in de put zijn gevonden. Het gaat om zaden van schorrenzoutgras, zilte rus en zeegerst. Zaden van planten uit brakke milieus worden vaak in grondmonsters uit de binnenstad van Alkmaar gevonden omdat de grachten vóór de inpoldering van de Schermeer (1635) nog in contact stonden met zout buitenwater (via het Zeglis en de Voormeer). Een fraaie historische bevestiging van het (soms?) brakke karakter van het water in de Alkmaarse grachten wordt geleverd door een ooggetuigenverslag uit 1573 waarin wordt vermeld dat ene Claas Almersz. op 6 oktober (dus twee dagen voor Alkmaars ontzet) binnen de stadwallen haring en wijting ving en deze vis vervolgens aanbood aan de 'Oversten'. Ook de resten van de heide- en veenplanten zijn niet afkomstig van akkeronkruiden. Ze kunnen afkomstig zijn van heidebezems of -borstels of uit turf dat als brandstof werd gebruikt. Brokjes turf zijn in spoor **203H/5** gevonden. De vele resten van riet zijn waarschijnlijk ook afkomstig van materiaal dat bij het zweten van de huiden is gebruikt.

Hout en schors uit V165

Naast resten houtpulp, zijn ook enkele grotere stukjes hout en schors bewaard gebleven. Het gaat om stukjes met afmetingen van 1,5 tot 2 cm, en kleine fragmenten van takjes (lengte maximaal 1,5 cm, doorsnede 0,4-0,8 cm). In totaal zijn vijf stukjes van wilg (waaronder twee takjes), een afslag van eik, vier stukken schors van eik, een knoest van een essenhouten tak en een stukje schors met hout van els (*figuur 7*) gedetermineerd. Van vijf stukjes kon door de slechte conservering de houtsoort niet worden bepaald.

Afb.5 Alkmaar-Langestraat 58-62, bundeltje vlasstengels uit tonput 104Q - V165 (© BIAX Consult).

Afb.6 Westvlaamse zwingelaar in 1870 aan het werk in een zogenaamd zwingelkot (Dewilde1984).

Hout en schors uit V166
Dit monster bevatte pulp van gemalen hout/schors waarvan de houtsoort niet kon worden bepaald, en schorsfragmenten die tussen 1 en 6 cm lang en tussen 1 en 2 cm breed waren (*figuur 8*). Deze zijn 7x van eik, 1x van fijnspar, 1x van den en 1x van els. Een stuk schors van eik bleek verkoold te zijn.

3.3 Kuil 104P
Dit spoor betreft een grote, ronde kuil die voorzien was van een vlechtwerkwand. De kuil had een vulling met o.a. houtpulp en (bovenin) 'schelpmortel'. Waarschijnlijk gaat het om enigszins grof uitgevallen schelpkalk, de grondstof voor de kalkmelk waarmee de huiden onthaard werden. De kuil is gedateerd in de eerste helft van de veertiende eeuw. Onderin de kuil zijn veel boomschors- en houtfragmenten aangetroffen. Van dit materiaal is één monster geanalyseerd (**V274**).
Het als 'vlechtwerk' omschreven monster bestaat uit samengeklonterd, plantaardig materiaal. Herkenbare delen van vlechtwerk ontbreken echter. Uit het zeefresidu komen enkele stukjes tot 1,5 cm lang, maximaal 0,5 cm breed en 0,3 cm dik. Dit zijn versnipperde stukjes schors en hout, verschillend van vorm. In totaal is 27 maal eik gedetermineerd.

3.4 Afvalkuil 705A/6
Dit spoor betreft een grote, ronde kuil van ongeveer 40 cm diepte. De kuil is gedateerd in de eerste helft van de veertiende eeuw. Hij leek te zijn gevuld met mest. In de bovenlaag zijn voornamelijk leerafsnijdsels gevonden. Van het mestachtige materiaal is een grondmonster (V505) geanalyseerd.
Het mestachtige materiaal bleek te bestaan uit duizenden stengelfragmenten van vlas, de zogenaamde 'scheven'. Hiertussen zijn enkele onkruidzaden gevonden die waarschijnlijk tussen het vlas op de akker stonden.

3.5 Afvalkuilenreeks 703A/5
Dit spoor betreft een cluster van meerdere door elkaar gegraven kuilen waarin veel schors is aangetroffen. Ook zijn afsnijdsels van leer, takjes, houtfragmenten, dierlijk haar, brokken ingedroogde kalkmelk, schelpfragmenten en een losse' kei gevonden. Vermoedelijk gaat het hier om een soort dumpplaats voor looiafval, net ten oosten van Langestraat 58. Uit een kuil is één monster geanalyseerd (**V512**). Dit monster bevatte voornamelijk houtpulp, waarvan het grootste deel niet meer op houtsoort te bepalen is. Tussen de pulp zijn enkele stukjes hout en schors aangetroffen die wel op soort gedetermineerd konden worden. Het gaat om eik (10 stuks), wilg (3 stuks) en den (1 stuk). Behalve hout en schors bevatte het monster ook menselijk consumptieafval. Het gaat om resten van gerst, haver, tarwe, appel, vijg, dille, maanzaad, raapzaad, botjes, en visresten. Ook van vlas zijn enkele zaden gevonden. De meeste onkruidzaden die in het monster zijn gevonden, zijn waarschijnlijk samen met het consumptieafval in de kuil terechtgekomen. Sommige soorten kunnen ook op het terrein gestaan hebben. De zaden van zilte rus zijn waarschijnlijk afkomstig van planten die op de oever van de (destijds brakke) Nieuwesloot stonden. Deze sloot vormde destijds de noordelijke begrenzing van het terrein. Het dierlijke haar is afkomstig van rund en geit.

3.6 Kalkkuil 105xG
Dit spoor betreft een kuil die in het veld beschreven is als 'grasmandje'. De kuil is gedateerd in de tweede helft van de veertiende eeuw. De vulling van de kuil is in het veld beschreven als bestaande uit gecompacteerd 'gras', met daarbovenop een laag schelpkalk. Van het grasachtige materiaal is een monster (**V222A**) geanalyseerd om de aard van het materiaal vast te stellen.
Uit het onderzoek bleek dat het 'grasmandje' uit een pakket gecompacteerde vlasscheven bestaat. Hiertussen is ook menselijk consumptieafval aangetroffen. Het gaat om resten van gerst, haver, walnoot, erwt en vijg. De meeste onkruiden zijn waarschijnlijk afkomstig van planten die tussen het vlas op de akker stonden.

Afb.7 Alkmaar-Langestraat 58-62, schors, een knoest, een tak en afslagen uit tonput 104Q - V165 (© BIAX Consult).

Afb.8 Alkmaar-Langestraat 58-62, grote schorsfragmenten uit tonput 104Q - V166 (© BIAX Consult).

Afb.9 Alkmaar-Langestraat 58-62, leerafsnijdsels uit kuil 206M, V454 (© BIAX Consult).

Afb.10 Alkmaar-Langestraat 58-62, versnipperd hout met schors uit kuil 206M - V454 (© BIAX Consult).

Afb.11 Alkmaar-Langestraat 58-62, afslagen/bewerkingsafval uit kuil 206M - V454 (© BIAX Consult).

3.7 Kuil 206M

Dit betreft een grote kuil die grotendeels gevuld was met boomschors. Daarnaast zijn er leerafsnijdsels (*figuur 9*)**,** dierlijk haar en een kalfsschedel in aangetroffen. De kuil is gedateerd in de tweede helft van de veertiende eeuw. Uit de vulling is één grondmonster geanalyseerd (V454). De botanische macroresten en het hout/schors worden hieronder in aparte paragrafen besproken.

Botanische macroresten

Het monster bevatte zeer veel vruchtkapselfragmenten en zaden van vlas. Daarnaast is in het monster menselijk consumptieafval gevonden. Het gaat om resten van haver, rogge, walnoot, raapzaad, vijg en kers. De meeste onkruidzaden zijn waarschijnlijk afkomstig van planten die tussen het vlas op de akker stonden. De brakwaterplanten zijn waarschijnlijk afkomstig van de oever van de Nieuwesloot of met water uit deze gracht in de kuil terecht gekomen.
Het meeste dierlijke haar bleek afkomstig te zijn van rund. Enkele haren zijn van geit.

Hout en schors
Het monster bevatte meer dan vijftig kleine fragmenten versnipperd hout met schors (ca. 1,5-2,5 x 0,5 cm) (*figuur 10*), bestaande uit berk (1 stuk), eik (32 stuks), els (2 stuks), fijnspar (7 stuks), es (1 stuk) en wilg (7 stuks). Bovendien zijn 28 afslagen of stukjes bewerkingsafval op houtsoort gedetermineerd: den (1 stuk) , els (2 stuks), eik (20 stuks), fijnspar (1 stuk) en zilverspar (4 stuks) (*figuur 11*).

3.8 Kuil 203H/5

Dit spoor is een langwerpige, rechthoekige kuil met steile wanden en vlakke bodem. In de vulling zijn houtpulp, leerafsnijdsels, visresten en dierlijke haren aangetroffen. Uit de kuil is een monster met vondstnummer **V367** onderzocht.
Uit de analyse bleek dat het monster voornamelijk uit houtpulp bestaat. De schors/het hout is zeer fijn gemalen waardoor de houtanatomische kenmerken verloren zijn gegaan. Een dertigtal grotere stukjes zijn wel gedetermineerd. Deze zijn alle van eik. De dierlijke haren zijn van rund.

4 Het historische kader: de rol van planten in de leerlooierij

Om de botanische vondsten op hun juiste betekenis te kunnen beoordelen, is het goed om na te gaan wat uit historische bronnen bekend is over de rol van plantaardige producten in de leerlooierij.
Eén van de eerste stappen in het looiproces is het weken, wassen en spoelen van de huiden. Dit was nodig om bloedresten en andere ongerechtigheden te verwijderen en de huiden te weken waardoor zij enigszins opzwelden. Het weken gebeurde in kuilen, putten of grachten, het spoelen bij voorkeur in stromend water. Soms werden tijdens het inweken plantaardige stoffen toegevoegd om een zure gisting te veroorzaken om de huiden beter te laten opzwellen. Voor dit doel werden grutten of meel van gerst, haver, rogge of zemelen gebruikt. Ook werden soms uitwerpselen van duiven, hoenders of honden gebruikt. Hierna, of tussen het spoelen en weken door, werd de binnenzijde van de huiden op een schaafboom met een bijpassend schaafijzer (met een zelfde kromming als de schaafboom) van vet, bindweefsel, vleesresten, bloedvaten en zenuwen ontdaan (zie *figuur 12* en *figuur 13*). Tevens werd met het (botte) schaafijzer het vuile water uit de huiden geperst.
De volgende stap was het verwijderen van de haren. Hiertoe werden de huiden in de 'kalkkuip' ondergedompeld in een kalkoplossing ('kalkmelk'). Een kalkkuip bestond uit een kuil die aan de binnenzijde bekleed was met planken of vlechtwerk dat afgesmeerd was met klei (*figuur 12* en *figuur 13*). Afhankelijk van de soort leer en het gewenste eindresultaat werden de huiden korter of langer in een meer of minder sterke kalkoplossing ondergedompeld. Dikwijls bestonden er clusters van kuilen met kalkmelk van verschillende sterkten. Ook aan de Langestraat zijn kuilenclusters gevonden. Voor zover kan worden nagegaan, speelden behalve kalk geen andere substanties een rol bij dit proces. Bij dikke huiden die bestemd waren voor zoolleer werd het kalken soms voorafgegaan door het 'zweten'. Hiertoe werden de huiden aan de vleeszijde ingezouten en opgestapeld. De stapel werd dan met stro en een grote zak afgedekt. Vervolgens begonnen de huiden te gisten en steeg de temperatuur. Men draaide die huiden een- tot tweemaal per dag om, zodat de gisting en de temperatuurstijging zo gelijkmatig mogelijk plaatsvond. De huiden bleven net zo lang zweten totdat ze lichtelijk begonnen te rotten en de haren er in hun geheel (met wortel en al) uitgetrokken konden worden. Men kon de huiden ook zonder toevoeging van zout laten zweten om de haren te verwijderen. Hiertoe werden de huiden opgestapeld op een bed van stro en werd de stapel ook weer afgedekt met stro, om het geheel te laten gisten en broeien. De stapel werd vervolgens regelmatig omgekeerd, waarbij van het bovenste stro naast de stapel een bed werd gemaakt waar de huiden vervolgens werden opgelegd en weer werden afgedekt met het 'bed' van de vorige stapel. Bij gebruik van zout was er minder gevaar dat de huiden zelf door het rottingsproces werden aangetast.
Hierna weren de huiden onthaard met speciale messen of schoffels. Vervolgens werden de vleesrestanten van de huiden gesneden en werden ze weer gewassen om de laatste haren, kalkresten en andere ongerechtigheden te verwijderen. Nadat de huiden vervolgens, al naar gelang van de kwaliteit ervan en het gewenste eindproduct, in verschillende delen waren versneden kon het eigenlijke looiproces plaatsvinden. Hiertoe werden de huiden in putten of tonnen gelegd onder toevoeging van looistof en water. In de meeste gevallen bestond de looistof uit run: fijngemalen eikenschors. Eikenschors was populair omdat het veel looistof (tannine) bevat, maar ook schors van wilg, den, berk, beuk, haagbeuk, populier, kastanje en walnoot werden gebruikt. Behalve schors werd een zeer groot aantal andere producten van plantaardige herkomst gebruikt: van granaatappelschillen tot zemelen en van sumak tot heermoes. Vaak gaat het dan om de behandeling van bijzondere leersoorten, het verkrijgen van bijzondere eigenschappen (bijvoorbeeld juchtleer, zeemleer, zoolleer), een bijzondere kleur, of een bereiding ten behoeve van bijzondere toepassingen.
Ook na het looien werden soms nog plantaardige producten gebruikt, zoals lijnolie, raapzaadolie en zaden van ganzenvoet. Lijnolie en raapzaadolie (en dierlijke oliën) werden gebruikt om de huiden in te vetten zodat ze niet indroogden en soepel bleven. Zaden van ganzenvoet werden hier en daar gebruikt om een bobbeltjespatroon op het leer te creëren. Hiertoe werden de zaden op het leer gestrooid en vervolgens in het leer geperst waardoor de zaden kleine deukjes in het leer achterlieten. Vervolgens werd het leer afgeschaafd, waarbij de deukjes door de schaaf ontzien werden. Na het looien was dit reliëf dan als het ware omgekeerd waardoor kleine bobbeltjes op het leer ontstonden.
Na het looien was het leer klaar voor de leertouwers. Een leertouwer was iemand die o.a. het leer verder reinigde, rekte en zachter maakte, waarna het op verschillende manieren verwerkt werd door schoenmakers, zadelmakers, handschoenmakers, hoedenmakers enz. Een touwer had meestal een werkplaats die verbonden was aan een leerlooierij, zodat hij steeds over voldoende nieuw leer kon beschikken; meestal was hij eigenaar van de leerlooierij of de lokale schoenmakerij.

Afb.12 Verschillende stadia in het looiproces volgens Jost Amman (1568).

Afb.13 Verschillende stadia in het looiproces volgens Daniel Lindtmeyer (1580).

Leerlooierijen vormden een belangrijke industrie. Door de stank van de ruwe huiden bevonden leerlooierijen zich meestal ver verwijderd van de bewoonde wereld, en dicht bij het water, waar spoelwater kon worden verkregen en het afval in kon worden gedumpt. Voor de looier aan de Langestraat voorzag de Nieuwsloot in de behoefte aan water. De stank was in het centrum van de stad waarschijnlijk wel een probleem, maar mogelijk had hij daar iets op gevonden. Misschien gebeurde het inpandig of werden bepaalde toevoegingen gebruikt om de stank te reduceren.

5 Synthese

In dit hoofdstuk zal gepoogd worden om alle hierboven beschreven vondsten te integreren en ze te interpreteren in het licht van de historische gegevens die over leerlooien bekend zijn.

5.1 Dorsafval van vlas en graan

In meerdere grondsporen is dorsafval van vlas gevonden. Het gaat om stengelfragmenten, zaden, kapselfragmenten en zogenaamde scheven. De resten vertegenwoordigen meerdere stadia van het vlasverwerkingsproces, zoals repelen en brakelen. Het dorsafval is niet alleen gevonden in de oudste fase (eerste helft veertiende eeuw), maar ook in de jongere fasen. De vondsten kunnen in principe twee dingen betekenen: ter plaatse is vlas verwerkt, of ter plaatse is dorsafval van vlas voor een bepaald doel gebruikt. Gezien de context van de vondsten is het niet aannemelijk dat er aan de Langestraat sprake was van de productie van vlasvezels of lijnzaad. Het afval zoals dat is aangetroffen, is eerder te verwachten in een rurale context, niet ver verwijderd van de plaats waar het vlas werd verbouwd. Het is waarschijnlijker dat het dorsafval een rol heeft gespeeld in de leerlooierij. In zowel Nederlandse als buitenlandse historische bronnen over de leerlooierij wordt dorsafval van vlas echter niet genoemd. Uit de historische bronnen blijkt wel dat lijnolie gebruikt werd bij het insmeren van de gelooide huiden om ze tegen verdroging te beschermen en soepel te houden. Het is echter niet aannemelijk dat de lijnolie aan de

Langestraat geproduceerd werd. Als de looier lijnolie gebruikte, dan kocht hij dit zonder twijfel kant-en-klaar elders
Een eerste mogelijke verklaring voor de vlasvondsten is dat de looier aan de Langestraat een uniek procedé ontwikkeld had. Door het toevoegen van de vlasresten aan de looikuip, verkreeg hij mogelijk leer van een bijzondere kwaliteit.
Een tweede verklaring kan zijn dat het dorsafval gebruikt is om de huiden te laten 'zweten' (broeien) om de haren los weken. Stapels wel of niet ingezouten huiden werden dan voor dat doel met stro bedekt. Met het stro werd bereikt dat de temperatuur in de broeiende stapel huiden sneller kon oplopen.
Een derde optie is, dat het vlasstro toegepast is vanwege de bijzondere vocht absorberende eigenschappen. Om de kalk zuiver te houden zullen de kalk-kuilen ermee zijn bekleed. Mogelijk gaat dit ook op voor de runkuilen omdat ook daarin veel vlasresten zijn gevonden.

5.2 Houtpulp, schors en houtsnippers

Het leidt geen twijfel dat de houtpulp en de schors die in sommige contexten zijn gevonden een verband houden met de leerlooierij. Voor zover deze resten gedetermineerd konden worden, zijn ze vooral afkomstig van eik. Van deze boom werd de schors veel gebruikt in de looikuip omdat het veel looistof (tannine) bevat. Behalve schors en houtpulp zijn ook regelmatig takjes, knoesten en afgesneden houtsnippers gevonden. Dit laatste kan erop duiden dat ook (af en toe?) aan houtbewerking werd gedaan. Er zijn echter geen andere vondsten gedaan waaruit kan worden afgeleid dat ter plaatste houten voorwerpen werden vervaardigd. We vinden het waarschijnlijker dat de houtsnippers ook in de looikuip zijn gebruikt. Mogelijk is dit gebeurd in een periode dat er schaarste aan eikenschors was. Om deze reden kunnen ook de takjes en knoesten zijn gebruikt.

5.3 Leerfragmenten

In sommige contexten zijn veel afsnijdsels van leer gevonden. Aan de vorm te zien, gaat het om heel specifieke afsnijdsels, zoals die bijvoorbeeld in een leerwerkerij ontstaan. Uit deze vondsten blijkt dat er aan de Langestraat sprake was van een combinatie van leerlooien en leerwerken. Hierbij kunnen schoenen of laarzen zijn gemaakt, maar ook andere leren voorwerpen zoals zadels, tassen, riemen, handschoenen, boekomslagen of hoeden.

5.4 Dierlijke haren

In meerdere contexten is dierlijk haar gevonden. Voor zover nog determineerbaar, was het vooral afkomstig van rund. Ook geitenhaar is gevonden. Er is geen twijfel dat dit haar afkomstig is van de leerlooierij. Nadat de huiden voldoende lang in de kalkkuip of in de zweetstapel hadden gelegen, werden de haren er met een haarmes of schaafijzer afgeschaafd. Het haar werd op kleur gesorteerd, gewassen, gedroogd en verkocht voor het gebruik in kussens, matrassen en pleisterwerk. Er werden ook ganglopers, kleden en koedekken van geweven en er werden vilten hoeden en andere kledingstukken van gemaakt.

5.5 Consumptieafval

In meerdere grondsporen (met uitzondering van sporen uit de eerste helft van de veertiende eeuw) is menselijk consumptieafval gevonden. Het gaat om keukenafval en/of menselijke uitwerpselen. De vraag is of dit van de leerlooier of zijn personeel is, of dat dit materiaal ook een rol speelde in de leerlooierij. Uit sommige historische bronnen blijkt dat in verschillende stadia van het looiproces dierlijke uitwerpselen werden gebruikt. Genoemd worden duivenmest, hoendermest en (witte) hondendrek. Het is echter niet waarschijnlijk dat de etensresten die zijn gevonden (walnoten, kersen, vijgen druiven, dille, erwten, appel, maanzaad, visresten...) afkomstig zijn van in de looierij gebruikte mest van duiven, hoenders of honden. Het is ongetwijfeld menselijk consumptieafval. Omdat in geen van de historische bronnen het gebruik van menselijke uitwerpselen genoemd wordt (wel urine), gaan we er vanuit dat het consumptieafval afkomstig is van de looier en/of zijn personeel.

5.6 Milieuomstandigheden

In de onderzochte monsters zijn veel resten van wilde planten en onkruiden gevonden. De meeste onkruiden, zijn waarschijnlijk afkomstig van de graan- en vlasakkers. Ze zijn met het dorsafval van graan en vlas op het terrein terechtgekomen. Sommige onkruiden kunnen op het terrein van de looierij gegroeid hebben, maar dat zullen er niet veel geweest zijn. Het grootste deel van het terrein zal intensief betreden zijn geweest, waardoor zelfs tredplanten niet veel kansen gehad zullen hebben. Het gebruik van de agressieve kalk en de looistoffen zal ook niet bevorderlijk zijn geweest voor lokale plantengroei. Door het vele water dat werd gebruikt had het terrein waarschijnlijk een zeer modderig uiterlijk. De enige plaatsen waar mogelijk wat planten groeiden bevonden zich vlak langs de wanden van sommige gebouwtjes, of in het oevergebied van de Nieuwesloot. Daar komen de planten van brakke standplaatsen die in de monsters zijn gevonden hoogstwaarschijnlijk vandaan. De Nieuwesloot stond immers tot in het begin van de zeventiende eeuw nog via het Zeglis, Voormeer en Schermeer in contact met zout buitenwater.

6 Conclusies

Het onderzoek heeft een waardevolle inkijk in de dagelijkse praktijk van de leerlooierij opgeleverd.
De looier kende twee methodes om de huiden te ontharen, die naast elkaar of gecombineerd werden gebruikt: de zweetmethode en de kalkmethode. Bij de eerste methode werden de huiden opgestapeld, al of niet met zout bestrooid, en afgedekt met stro om een broei-effect te genereren waardoor de haren loslieten. Bij de kalkmethode werden de huiden een tijd ondergedompeld in een oplossing van kalk en water ('kalkmelk'). Het leer werd voornamelijk gelooid met eikenschors, maar als dit niet voorhanden was, werden ook schors, takjes en knoesten van andere bomen gebruikt. Het lijk er op dat ook houtbewerkingsafval in de looikuip werd gebruikt. Er zijn geen bijzondere plantenvondsten gedaan waaruit kan worden afgeleid dat de looier bijzondere leersoorten maakte. Uit de vondsten van leerafsnijdsels blijkt wel dat het een gecombineerd bedrijf was: er werd leer gelooid èn er was sprake van leerbewerking. Mogelijk werden er schoenen, laarzen, handschoenen,

tassen, zadels, riemen, hoeden of andere leren voorwerpen vervaardigd. Het onderzoek heeft ook wat informatie opgeleverd over de voedingsgewoonten van de looier en/of zijn personeel. De aangetroffen voedingsmiddelen behoren tot het normale voedingsmiddelenspectrum zoals dat in laat-middeleeuwse stedelijke context wordt aangetroffen.

7 Vergelijking met andere opgegraven leerlooierijen

Er zijn maar weinig opgravingen van leerlooierijen bekend. Het gaat bijvoorbeeld om locaties in Kortrijk (B) , Gent (B) , Poperinge (B) , Mechelen (B) , Bergen op Zoom , Amersfoort , Maastricht , Amsterdam , Dortmund (D) , Solothurn (CH) en Villingen (D) . Op geen van deze locaties is echter botanisch onderzoek verricht op de schaal waarop dat in Alkmaar aan de Langestraat is gebeurd. In Kortrijk is – wat het botanisch onderzoek betreft – onderzoek gedaan aan houtresten, pollen en diatomeeën. Hieruit bleek dat de meeste schorsresten afkomstig waren van eik, gevolgd door wilg en berk. In mindere mate kwamen twijgjes voor van iep, linde, esdoorn, hazelaar en els. Tevens werden nogal wat bladresten gevonden van wilg en berk. Het pollenonderzoek leverde geen aanwijzingen op voor het gebruik van bepaalde looistoffen. Het diatomeeënonderzoek leverde gegevens op over de aard van het gebruikte water (organisch vervuild, zwak brak water). In Solothurn (Zwitserland) werden slechts houtfragmenten van eik en den gevonden.

Literatuur

Appleyard, H.M., 1978: *Guide to the Identification of Animal Fibres*, Leeds.

Austermann, M., 2013: *Die besondere Note der Brückstraße, Ausgrabungen im Gerberviertel, Bausteine und Fundstücke*, Dortmund (Dortmunder Denkmalhefte 3).

Brunner, H., & B.J. Coman 1974: *The Identification of Mammalian Hair*, Melbourne.

Deedrick, D.W., & S.L. Koch 2004: Microscopy of Hair Part II: A Practical Guide and Manual for Animal Hairs, *Forensic Science Communications* Volume 6 (3), Washington.

Demiddele, H., 2014: Leerlooien in de Middeleeuwen, *Westvlaamse Archeokrant* 81, 14-28.

Devriese, L., 1992: *Het Gentse ambachtsleven veelzijdig weerspiegeld in de huidenvetterij, Gent* (TIC, Tijdschrift Industriële Cultuur).

Dewilde, B., 1984: *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt.

Eikelenberg, S., 1747: *Alkmaar en zyne geschiedenissen*, Rotterdam (raadpleegbaar op Google Books).

Hermdstädt, S.F., 1825: *Algemeene schets der technologie, of aanleiding tot eene wetenschappelijke kennis en beoordeeling van die kunsten, fabrijken, manufakturen en handwerken, welke met de landhuishouding en de staatkunde in de naauwste betrekking staan (...)*, Amsterdam (vertaling van Uikens).

Holdheide, W., 1951: Anatomie mitteleuropäischer Gehölzrinden, in: H. Freund (red.), *Handbuch der Mikroskopie in der Technik* vol V/1, Frankfurt/Main, 193–367.

Holdheide, W., 1951: Anatomie mitteleuropäischer Gehölzrinden, in: H. Freund (red.), *Handbuch der Mikroskopie in der Technik* vol V/1, Frankfurt/Main, 193–367.

Jenisch, B., 2008: Von der grünen Haut zum Leder – Archäologische und historische Spuren des Gerberhandwerks, in: W. Melzer (red.), Archäologie und mittelalterliches Handwerk – eine Standortsbestimmung, *Soester Beiträge zur Archäologie* 9, 217-232.

Kasteleijn, P. J., 1798: *De leerlooijer, leertouwer, wit- en zeemlooijer, of verhandeling over de bereidingen der dierlijke huiden tot allerhande zoorten van leeren*, Dordrecht.

Körber-Grohne, U., 1977: Botanische Untersuchungen des Tauwerks der frühmittelalterlichen Siedlung Haithabu und Hinweise für die Unterscheidung einheimischer Gehölzebaste, *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu* 11, Schleswig, 84-11.

Lande, M. de la, 1764: Art du tanneur, in: J.E. Bertrand (red.), *Description des arts et métiers*, Neufchâtel.

Nold, A., 2012: Archäologische Hinweise auf mittelalterliche Gerber in Solothurn, *Archäologie und Denkmalpflege im Kanton Solothurn* 17, 70-75.

Schweingruber, F.H., 1982: *Mikroskopische Holzanatomie*, Birmensdorf.

Teerink, B.J., 1991: *Hair of West-European Mammals*, New York etc.

Uikens, J.A., 1813: *Technologische handboek, of beschrijving van het gebruik, hetwelk de mensch van de voortbrengselen der natuur maakt*, Amsterdam.

Vermunt, M., & A. Van der Kallen 2010: Archeologisch onderzoek 'Het Zwijnshoofd', Bergen op Zoom (*Archeologische rapporten* 19).

Bijlagen

Tabel 3 Alkmaar - Langestraat 58-62, resultaten van het botanische macrorestenonderzoek.
Verklaring: + = enkele, ++ = tientallen, +++ = honderden, ++++ = duizenden

vondstnummer	457	165	166	222	454	505	512	
spoor	5055	1236	1236	2056	5037	7011	7024	
context	kuil	tonput	tonput	kuil	kuil	kuil	kuil	
datering	14A	14A	14A	14B	14B	14A	14A	
Granen								
Gerst (v)	.	.	5	2	.	.	2	Hordeum vulgare var. vulgare
Gerst, aarspilsegment(en) (v)	.	.	.	1	.	.	.	Hordeum vulgare var. vulgare
Granen, halm (fr.) (o)	.	+++	.	.	.	.	.	Cerealia
Granen, halm (fr.) (v)	.	.	.	1	.	.	.	Cerealia
Haver (m)	.	.	.	.	.	.	1	Avena
Haver (v)	.	.	.	2	.	.	2	Avena
Haver (v)	.	.	.	1	.	.	.	Avena sativa
Haver, kroonkafbasis (o)	.	.	.	.	1	.	.	Avena sativa
Haver, kroonkafbasis (v)	.	.	.	.	.	.	1	Avena sativa
Rogge, aarspilsegment(en) (o)	.	+++	++	.	+	.	.	Secale cereale
Tarwe (v)	.	.	.	.	.	.	1	Triticum aestivum
Tarwe, aarspilsegment(en) (o)	.	14	1	.	.	.	.	Triticum aestivum
Fruit, zuidvruchten en noten								
Zoete/Zure kers (o)	.	.	.	.	+	.	.	Prunus avium/cerasus
Appel (o)	.	1	.	.	.	.	1	Malus sylvestris
Walnoot, dopfragmenten (o)	.	1	.	2	4	.	.	Juglans regia
Vijg (o)	.	3	4	1	1	.	++	Ficus carica
Druif, krent of rozijn (o)	.	.	3	.	.	.	.	Vitis vinifera
Groenten en peulvruchten								
Erwt (o)	.	1	.	.	.	.	.	Pisum sativum
Erwt (v)	.	.	.	1	.	.	.	Pisum sativum
Erwt, hilum (o)	.	1	.	.	.	.	.	Pisum sativum
Smaakmakers								
Dille (o)	.	1	.	.	.	.	1	Anethum graveolens
Zwarte mosterd (o)	.	1	1	.	.	.	.	Brassica nigra
Olie- en vezelplanten								
Raapzaad (o)	.	++	.	.	1	.	++	Brassica rapa
Raapzaad (v)	.	.	.	.	.	.	2	Brassica rapa
Vlas (o)	++++	++	1	1	++	.	1	Linum usitatissimum
Vlas (v)	.	.	.	1	.	.	1	Linum usitatissimum
Vlas, stengelfragmenten (o)	+	+++	+++	++++	.	++++	.	Linum usitatissimum
Vlas, stengelfragmenten (v)	.	.	.	3	.	.	.	Linum usitatissimum
Vlas, kapselfragmenten (o)	++++	++	+	.	++++	.	.	Linum usitatissimum
Overige gebruiksplanten								
Wouw (o)	.	.	1	.	.	.	.	Reseda luteola
Hennep, fragment (o)	.	.	+	.	.	.	.	Cannabis sativa
Maanzaad, fragment (o)	.	.	.	.	.	.	+	Papaver somniferum

Vervolg tabel 3 Verklaring: + = enkele, ++ = tientallen, +++ = honderden, ++++ = duizenden

vondstnummer	457	165	166	222	454	505	512	
spoor	5055	1236	1236	2056	5037	7011	7024	
context	kuil	tonput	tonput	kuil	kuil	kuil	kuil	
datering	14A	14A	14A	14B	14B	14A	14A	
Onkruiden van voedselrijke akkers en tuinen								
Zwarte en Beklierde nachtschade (o)	.	++	++	.	.	.	.	Solanum nigrum
Ogentroost/Helmogentroost (o)	.	.	.	.	.	.	2	Euphrasia/Odontites
Spiesmelde-type (o)	1	+	++	5	3	.	+++	Atriplex patula-type
Zeegroene/Rode Ganzenvoet (o)	.	+	1	5	.	.	++	Chenopodium glaucum/rubrum
Gekroesde melkdistel (o)	.	2	.	1	.	.	.	Sonchus asper
Herik (o)	.	+	1	1	.	.	++	Sinapis arvensis
Herik, vrucht (o)	.	+	.	.	.	.	.	Sinapis arvensis
Hoenderbeet (o)	.	.	2	.	.	.	3	Lamium amplexicaule
Kleine brandnetel (o)	.	5	12	.	.	.	.	Urtica urens
Korrelganzenvoet (o)	.	.	.	.	.	.	1	Chenopodium polyspermum
Paarse dovenetel (o)	2	.	1	.	.	.	.	Lamium purpureum
Perzikkruid (o)	.	.	.	.	.	.	1	Persicaria maculosa
Melganzenvoet (o)	.	++	++	3	++	.	+	Chenopodium album
Vlasdolik? (v)	.	.	.	1	.	.	.	Lolium cf. remotum
Vlaswarkruid (o)	++	5	.	.	4	.	.	Cuscuta epilinum
Vlaswarkruid, kelk (o)	1	.	.	.	.	.	.	Cuscuta epilinum
Vogelmuur (o)	2	+	++	1	3	.	+	Stellaria media
Witte krodde (o)	.	.	.	.	.	.	+	Thlaspi arvense
Onkruiden van kalkrijke akkers								
Akkerboterbloem (o)	.	1	.	.	.	.	.	Ranunculus arvensis
Ruw parelzaad (o)	.	.	.	.	.	.	1	Lithospermum arvense
Onkruiden van matig voedselrijke akkers								
Bolderik (o)	.	6	.	.	.	.	.	Agrostemma githago
Bolderik, fragment (o)	.	+	+	.	.	.	.	Agrostemma githago
Gewone spurrie (o)	++	+	+	3	++	.	.	Spergula arvensis
Knopherik (o)	.	.	+	1	+	.	+	Raphanus raphanistrum
Knopherik, vrucht (o)	6	+	1	1	+	.	++	Raphanus raphanistrum
Knopherik, vrucht (v)	.	.	.	.	.	.	1	Raphanus raphanistrum
Korenbloem (o)	.	.	1	.	.	.	.	Centaurea cyanus
Ringelwikke (o)	.	3	.	.	.	.	.	Vicia hirsuta
Ruige klaproos (o)	.	.	.	.	.	.	+	Papaver argemone
Vlasdolik/Dolik (m)	.	.	1	.	.	.	.	Lolium remotum/temulentum
Zwaluwtong (o)	.	.	.	.	1	.	+	Fallopia convolvulus

Vervolg tabel 3 Verklaring: + = enkele, ++ = tientallen, +++ = honderden, ++++ = duizenden

vondstnummer	457	165	166	222	454	505	512	
spoor	5055	1236	1236	2056	5037	7011	7024	
context	kuil	tonput	tonput	kuil	kuil	kuil	kuil	
datering	14A	14A	14A	14B	14B	14A	14A	
Tredplanten								
Gewoon varkensgras (o)	.	+	8	1	2	.	++	Polygonum aviculare
Grote en Getande weegbree (o)	.	.	+	.	.	.	.	Plantago major
Planten van weinig betreden voedselrijke ruigten								
Beklierde duizendknoop (o)	1	6	7	.	4	1	1	Persicaria lapathifolia
Bilzekruid (o)	.	.	.	.	.	.	2	Hyoscyamus niger
Gevlekte dovenetel (o)	.	.	1	.	.	.	.	Lamium maculatum
Grote brandnetel (o)	.	1	.	.	.	.	.	Urtica dioica
Muurganzenvoet (o)	.	1	2	.	1	.	1	Chenopodium murale
Reukeloze kamille (o)	.	.	.	.	.	.	1	Tripleurospermum maritimum
Ridderzuring (o)	.	.	9	.	3	.	.	Rumex obtusifolius
Planten van natte, modderige oevers								
Blaartrekkende boterbloem (o)	.	.	.	.	.	.	+	Ranunculus sceleratus
Goudzuring (o)	.	+	.	.	.	.	.	Rumex maritimus
Greppelrus (o)	.	.	.	.	+	.	.	Juncus bufonius
Watermuur (o)	.	.	.	.	1	.	.	Myosoton aquaticum
Waterpeper (o)	.	.	1	.	.	.	.	Persicaria hydropiper
Planten van brakke standplaatsen								
Schorrenzoutgras (o)	.	10	.	.	4	.	.	Triglochin maritima
Snavelruppia (o)	.	.	.	.	1	.	.	Ruppia maritima
Zeegerst (o)	.	2	.	.	.	.	.	Hordeum marinum
Zilte rus (o)	.	+	++	.	+	.	++	Juncus gerardii
Water-, oever- en moerasplanten								
Riet, halm (fr.) (o)	.	+++	+++	.	++	.	.	Phragmites
Heen (o)	2	+++	+++	3	25	.	+++	Bolboschoenus maritimus
Mattenbies (o)	.	.	.	.	.	.	+	Schoenoplectus lacustris
Oeverzegge (o)	.	1	.	.	.	.	.	Carex riparia
Ruwe bies (o)	.	.	17	.	2	.	++	Schoenoplectus tabernaemontani
Scherpe zegge (o)	.	1	.	.	.	.	.	Carex acuta
Moerasandoorn (o)	.	1	1	.	.	.	.	Stachys palustris
Graslandplanten								
Behaarde boterbloem (o)	.	1	.	.	13	.	.	Ranunculus sardous
Fioringras (o)	.	+	.	.	.	.	.	Agrostis stolonifera
Valse voszegge (o)	.	.	.	.	1	.	.	Carex otrubae
Vertakte leeuwentand (o)	.	1	.	.	.	.	.	Leontodon autumnalis
Gewone/Slanke waterbies (o)	.	3	2	.	6	.	+	Eleocharis palustris/uniglumis
Krulzuring-type (o)	.	+	.	.	.	.	+	Rumex crispus-type
Scherpe boterbloem (o)	.	.	.	.	1	.	.	Ranunculus acris/repens
Beemdkroon (o)	.	.	.	.	1	.	.	Knautia arvensis
Struisgras (o)	.	.	.	1	+	.	.	Agrostis
Schapenzuring (o)	++	+	+	.	3	.	+	Rumex acetosella

Vervolg tabel 3 Verklaring: + = enkele, ++ = tientallen, +++ = honderden, ++++ = duizenden

vondstnummer	457	165	166	222	454	505	512	
spoor	5055	1236	1236	2056	5037	7011	7024	
context	kuil	tonput	tonput	kuil	kuil	kuil	kuil	
datering	14A	14A	14A	14B	14B	14A	14A	
Heide- en veenplanten								
Waterdrieblad (o)	.	.	.	.	.	.	+	Menyanthes trifoliata
Mossen , blad (o)	.	.	.	.	.	.	+	Bryales
Mossen, stengel (o)	.	.	+	.	.	.	.	Bryales
Struik-/Dophei, bloem (o)	.	.	.	.	1	.	.	Calluna/Erica
Struik-/Dophei, bloem (v)	.	.	1	.	.	.	.	Calluna/Erica
Veenmos, blad (o)	.	.	+	.	.	.	+	Sphagnum
Wollegras, stengel (o)	.	.	.	.	.	+	.	Eriophorum
Wilde gagel (o)	.	.	.	.	3	.	.	Myrica gale
Struikhei, twijg (o)	.	1	.	.	+	.	.	Calluna vulgaris
Bomen en struiken								
Eik, epidermis (o)	.	.	.	1	.	.	.	Quercus
Wilg, knop (o)	.	.	.	.	.	.	1	Salix
Overige plantensoorten								
Beemdgras (o)	.	.	.	.	.	.	1	Poa
Kaasjeskruid (o)	.	.	.	.	1	.	.	Malva
Kruisbloemenfamilie (o)	.	.	.	.	1	.	.	Brassicaceae
Struisgras (o)	.	.	.	1	+	.	.	Agrostis
Vergeet-mij-nietje (o)	.	.	.	.	1	.	.	Myosotis
Zwenkgras (o)	.	1	.	.	.	.	.	Festuca

Tabel 4 Alkmaar – Langestraat 58-62, resultaten van het hout/schorsonderzoek.

vondstnr	spoornr	berk	den	eik	els	es	fijnspar/lariks	wilg	zilverspar	totaal
165	1236	.	.	5	1	1	.	5	.	12
166	1236	.	1	7	1	.	1	.	.	10
274	2121	.	.	27	.	.	.	.	.	27
367	4027	.	.	30	.	.	.	.	.	30
454	5037	1	.	32	2	1	7	7	.	50
454	5037	.	1	20	2	.	1	.	4	28
512	7024	.	1	10	.	.	.	3	.	14
Totaal		1	3	131	6	2	9	15	4	171

3 bijlage

5. De hoornpitten uit Alkmaar

Lisette Kootker (Archeoplan-eco)

1 Inleiding[112]

Op de locatie waar op Nieuwjaarsdag 2015 een grote brand woedde in de binnenstad van Alkmaar zijn de restanten van een 14de-eeuwse leerlooierij aangetroffen. Een opvallende vondst te midden van de oude stadskern, omdat het ambacht van leerlooien gepaard ging met een enorme stankoverlast en watervervuiling. Uit verschillende kuilen is een klein aantal hoornpitten verzameld. Naast de grootste groep hoornputten, die dateert uit het eerste driekwart van de 14de eeuw ('14ac'), zijn er ook hoornpitten aangetroffen die in verband kunnen worden gebracht met een latere fase van de looierij. Deze groep dateert uit de tweede helft van de 14de en het begin van de 15de eeuw ('14B -15a'). Van de derde en laatste groep hoornpitten is de datering niet bekend (opspit), of de fragmenten dateren uit een latere periode.

Onderzoeksvragen

Voor dit onderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen gedefinieerd:
- Wat is de leeftijd waarop de runderen zijn geslacht?
- Wat is het geslacht van de dieren? Had men een voorkeur voor koeien, stieren of ossen?
- Is er een indicatie dat er sprake is van één of meerdere typen rund? Werd de assemblage gedomineerd door klein-, kort-, middel- of langgehoornde runderen?
- Zijn er bewerkingssporen aanwezig op de hoornpitten? En zo ja, wat vertellen die over het ambachtelijk proces?

2 Materiaal en methoden

Bij de determinatie van het botmateriaal is gebruik gemaakt van de vergelijkingscollectie van Archeoplan Eco te Delft. Bij de analyse van de dierlijke resten is zoveel mogelijk informatie verzameld. Dit houdt in dat van elk botfragment – indien mogelijk – gegevens zijn genoteerd met betrekking tot dierklasse, soort, skeletelement, slachtleeftijd, fragmentatie, afmeting en specifieke kenmerken zoals hak- of snijsporen en sporen van verbranding, vraat of pathologische aandoeningen. Conform de methode van Armitage is aan de hand van de vergroeiing van de frontale-pariëtale schedelnaad (*tabel 1*) een indicatie gegeven van de slachtleeftijd van de runderen.[113] Nadien zijn bij de hoornpitten uit de leeftijdsklassen 2 en hoger maten genomen conform de methode van Von den Driesch.[114] Het betreft de volgende maten: de omtrek van de basis van de hoornpit (44HPR), de grootste (45HPR) en de kleinste (46HPR) doorsnede van de basis en de grootste lengte langs de buitenste kromming (47HPR). Enig inzicht in de aanwezige variatie aan rundertypen kan onder andere verkregen worden aan de hand van de metrische gegevens. Op basis van de vierde maat, de grootste lengte van de buitenste kromming, zijn de hoornpitten in te delen in verschillende categorieën, waardoor enig inzicht verkregen kan worden. Deze indeling is reeds verscheidene malen herzien.[115] In deze studie is besloten de indeling van Sykes & Symmons te gebruiken, welke op basis van voorafgaande indelingen gedefinieerd is (*tabel 2*).[116] De grootste lengte langs de buitenste kromming is echter alleen te meten bij complete hoornpitten. Omdat hoornpitten in archeologische context niet zelfden gefragmenteerd zijn, is het ook in dit onderzoek niet mogelijk gebleken om de van de totale onderzochte assemblage de lengte van de buitenste kromming te meten.
Op basis van de hierboven genoemde maten en de eventueel aanwezige curve en draaiing van de hoornpitten zou het geslacht van het dier bepaald kunnen worden. Hiertoe zijn verscheidene traditionele methodes beschikbaar, zoals die van Armitage & Clutton-Brock en Armitage.[117] Uit verschillende onderzoeken uit de afgelopen decennia is echter gebleken dat de metrische data en fysieke kenmerken niet in direct verband met het geslacht van het dier staan, maar dat de

Tabel 1. Leeftijdsklassen en corresponderende leeftijden (Armitage 1982).

Leeftijdsklasse	Leeftijd in jaren	Vergroeiing voorhoofd-been-wandbeen
1. Infant-juveniel	< 2	onvergroeid
2. Adolescent	2-3	vergroeiend
3. Jong volwassen	> 3	vergroeid

Tabel 2. Rundertypen top basis van de grootste lengte van de buitenste kromming (Sykes & Symmons 2005).

Categorie	Lengte in millimeter
Klein gehoornd	< 145
Kort gehoornd	145-195
Middellang gehoornd	195-350
Lang gehoornd	> 350

112 Tevens verschenen als *Ossicle* 328, oktober 2017
113 Armitage 1982.
114 Von den Driesch 1976.
115 zie onder andere Armitage & Clotton-Brock 1976 en Armitage 1982.
116 Sykes & Symmons 2007.
117 Armitage & Clutton-Brock 1976; Armitage 1982.

vorm van de hoornpit beïnvloed wordt door verschillende factoren, zoals omgeving, voedselpatroon, ras en leeftijd.[118] Op basis van onderzoek naar de relatie tussen geslacht en de metrische data van de hoornpitten concluderen Sykes & Symmons dat de waarde van de omtrek van de basis van de hoornpit (44HPR) uitgezet tegen de kleinste doorsnede van de basis (**46HPR**) het duidelijkste een onderscheid geeft tussen koeien en stieren.[119] Bij deze studie werd echter bijna uitsluitend gebruik gemaakt van middellang gehoornde en lang gehoornde hoornpitten. Of hun bevindingen ook gelden voor klein- en kortgehoornde dieren is helaas nog niet geverifieerd. En juist deze laatstgenoemde categorieën vinden we met name in Nederland.

3 Resultaten

In totaal zijn 43 (fragmenten van) hoornpitten onderzocht met een totaalgewicht van circa 5,4 kilo, in één geval is een compleet bucranium (het schedelstuk met de hoorns) met een linker en een rechter hoornpit aangetroffen, bij de overige 42 fragmenten betroffen het enkele (linker of rechter) hoornpitten, waarbij bij de meeste gevallen nog een stuk schedel aan de hoornpit vast zat. Van zes fragmenten is de symmetrie niet bepaald. Nagenoeg alle resten zijn afkomstig van rund. Slechts één botfragment is vermoedelijk van een geit. De meeste fragmenten dateren uit de vroegste periode (14ac, n=21). Veertien fragmenten dateren uit de daaropvolgende periode (14B -15a), en van acht fragmenten is de datering niet bekend, of betreft het opspit uit een jongere periode.

Uit *afbeelding 1* komt duidelijk naar voren dat de meerderheid van de hoornpitten (n = 29) afkomstig is van runderen die op een leeftijd ouder dan 2 jaar geslacht zijn (leeftijdsklassen 2 en 3; circa 65,5% van de onderzochte populatie). De hoornpitten van jonge dieren (<2 jaar) zijn ondervertegenwoordigd (n = 6, 14%). Dit kan vertaald worden naar een slachtbeleid waarbij de runderen rond of ietwat na de optimale slachtleeftijd geslacht werden. Uit de oudste periode zijn iets meer hoornpitten van 2 tot 3 jarige runderen aangetroffen (n = 9 ten opzichte van n = 5 uit de daaropvolgende periode). Bij de overige twee leeftijdscategorieën is de verdeling tussen de twee perioden nagenoeg gelijk.

Van 42 hoornpitten zijn maten genomen, waarvan 32 hoornpitten compleet genoeg waren om ook de buitenste curve te meten en ze daardoor te kunnen classificeren als 'klein gehoornde', 'kort gehoornde' of 'middellang gehoornde' runderen (*afbeelding 2*). Verreweg de meeste hoorns classificeren als 'klein' (n = 25). Zeven hoornpitten vallen in de daaropvolgende categorie "kort". Geen van de hoornpitten is als 'middellang' of 'lang' geclassificeerd. Middellang gehoornde dieren worden regelmatig in Nederlandse assemblages aangetroffen (o.a, in Rotterdam en 's-Hertogenbosch).[120] De hoornpitten van langgehoorde runderen komen zeer zelden in archeologische assemblages voor; in Nederland zijn tot op heden slechts drie dergelijke zeer lange hoornpitten gevonden.[121] Dit type rund was in Nederland zeker niet zo wijdverspreid als de kleiner gehoornde varianten en betreft waarschijnlijk geen inheems ras, maar een ras dat geïmporteerd werd.

Geen van de hoornpitten kan in het licht van Sykes en Symmons' bevindingen bekeken worden, omdat zij hun resultaten voornamelijk op middellang en lang gehoornde runderen gebaseerd hebben.[122] Informatie over de sexe van kort- en kleinhoornige runderen is helaas nauwelijks voorhanden. De beschikbare meetgegevens van klein en kort gehoornde runderen waarvan het geslacht bekend is, zijn afkomstig van Sykes & Symmons (7 maten) en de Jong (9 maten) en opgenomen in *afbeelding 3*. Op basis van deze summiere gegevens

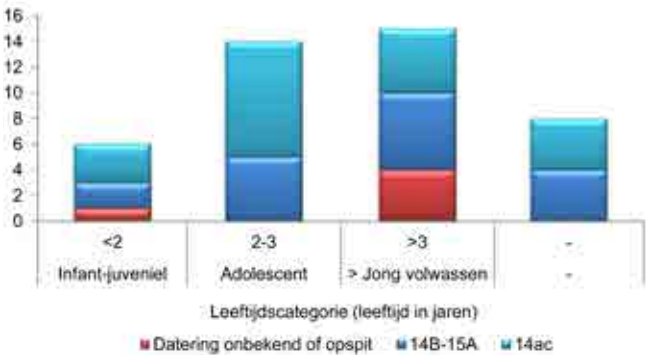

Afb.1 Overzicht van de leeftijden waarop de runderen geslacht zijn aan de hand van verschillende vergroeiingsstadia van de suturen (schedelnaden) van de schedel.

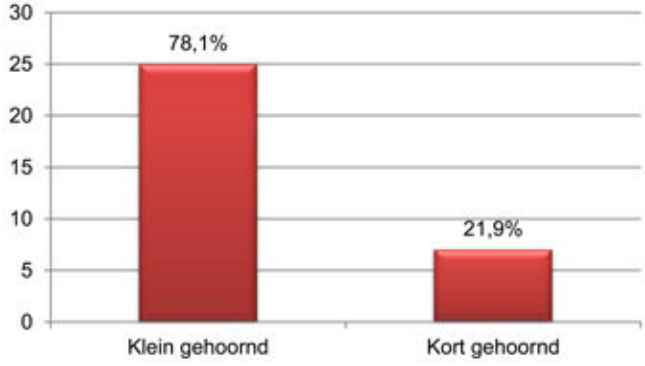

Afb.2 Overzicht van de verdeling van de gemeten runderhoornpitten in twee verschillende klassen (n = 32). Middellang- en langgehoornde runderen zijn niet in de assemblage aangetroffen.

118 Hatting 1974, Sykes & Symmons 2007.
119 Sykes & Symmons 2007. De metrische data van de ossen variëren sterk, met als gevolg dat sommige ossen tussen de koeien plotten en anderen tussen de stieren.
120 Rotterdam: Esser *et al*. 2010; 's-Hertogenbosch: Van Dijk 2007.
121 Twee in Rotterdam (Kootker & Rijkelijkhuizen 2010; Esser, Rijkelijkhuizen & Beerenhout 2013) en één in Maastricht (Kootker 2011).
122 Sykes & Symmons 2007.

lijkt in ieder geval één hoornpit van een stier afkomstig te zijn (V358, 44HPR >145 mm). Minimaal 8 hoornpitten zijn zeer goed mogelijk afkomstig van koeien (46HPR <30 mm, 44HPR <110 mm), maar van het overgrote deel (de serie tussen de rode en de blauwe symbolen in afbeelding 3) is echter de sexe onbekend.

Op 17 hoornpitten (negen uit het eerste driekwart van de vorige eeuw, vijf uit de tweede helft van de 14de en begin van de 15de eeuw, drie zijn niet gedateerd of betreffen opspit) zijn in totaal 23 bewerkingssporen aangetroffen, zoals haksporen, snijsporen, en gaten. Bij de bewerkingssporen op de hoornpitten is een aantal hak- en snijsporen zichtbaar dat regelmatig weer terugkomt, zoals:
- Snijsporen rondom of onder de basis van de hoornpit (n = 7)
- Snijsporen in de lengte of dwars op het voorhoofdsbeen (os frontalis, n = 3)
- Het achterhoofdsbeen is verticaal of diagonaal áchter de hoornpitten afgehakt (n = 5)
- In een horizontale lijn is door het achterhoofdsbeen gehakt (n =3)
- Het voorhoofdsbeen is in de lengte doorgehakt (n = 2)

In één geval is het achterste deel van de schedel voor de hoornpitten afgehakt, en bij de hoornpit van de geit is de hoornpit ter hoogte van de basis afgehakt. Bij één hoornpit (V219) is tevens een artificieel gat zichtbaar in de bovenste helft van de pit.

4 Discussie

Bij de leerlooierij werd zowel runder- als geitenleer gelooid, hoewel op basis van het onderhavige onderzoek de nadruk waarschijnlijk wel op het looien van runderleer heeft gelegen. De huiden voor de leerlooierij waren een belangrijk bijproduct van de veeteelt na de slacht van het rund. De belangrijkste producten waren melk, trekkracht, vlees en mest. Vooral de opbrengst aan melk en vlees zijn van invloed geweest op het fok- en slachtbeleid. Derhalve kunnen de gegevens die aan de hand van dit korte onderzoek verzameld zijn gezien worden als een afspiegeling van de veeteelt. De hoornpitten van runderen uit het onderhavige onderzoek zijn voornamelijk afkomstig van (half) volwassen runderen van 2 jaar en ouder. Volgens Van Wijngaarden-Bakker & Maliepaard kan het relatief het hoge percentage jonge runderen (2-3 jaar, 33% van de onderzochte populatie) duiden op een markteconomie voor rundvlees.[123] Daarnaast duidt de aanwezigheid van volwassen koeien (>3 jaar, 35%) op de nadruk op melkproductie in de veehouderij.

Volgens Kasteleijn werden in de 18de eeuw de huiden van jong volwassen ossen in de leeftijd tussen 4 en 5 jaar het beste gewaardeerd. Zij geven het beste leer, in ieder geval voor gebruik als zoolleer. Huiden van jonge koeien zijn minder goed maar nog altijd beter dan huiden van oude koeien. De huiden van stieren worden het minst gewaardeerd.[124]

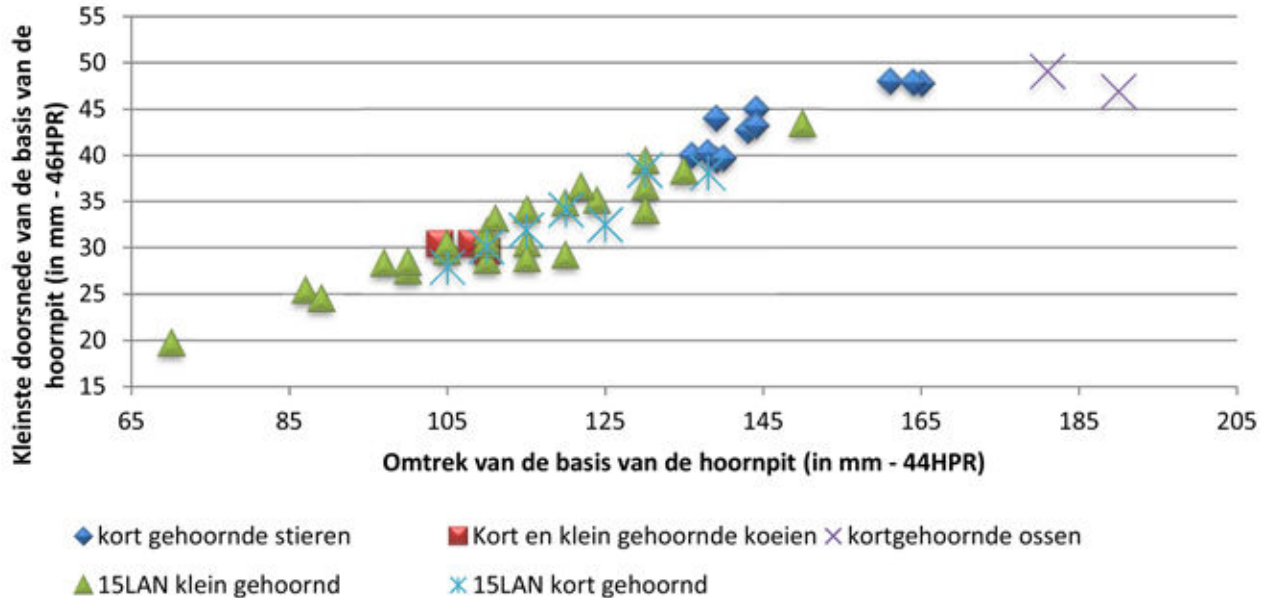

Afb.3 Mogelijke geslachtsbepaling van de kort en klein gehoornde runderen aan de hand van de data uit Sykes & Symmons 2007 en De Jong.

123 Van Wijngaarden-Bakker & Maliepaard 1992.
124 Kasteleijn 1789.

De samenstelling van de hoornpitten uit Alkmaar is wat betreft geslacht niet eenduidig, maar de summiere gegevens wijzen niet in de richting van de aanwezigheid van ossen, maar wel in de aanwezigheid van koeien. Mogelijk weerspiegelen de hoornpitten uit de 13de-15de-eeuwse looierijen vooral een slachtbeleid waarbij de nadruk binnen de rundveeteelt op de productie van melk lag. Het is denkbaar dat door de toename van de vleesconsumptie in de loop der tijd vanaf de 18de eeuw het aanbod aan huiden de vraag ver overtrof en vooral vanaf toen pas voornamelijk de betere ossenhuiden werden gebruikt. Hoornpitten uit deze jongere periode zijn echter niet binnen de Alkmaarse assemblage aanwezig.

De bewerkingssporen die op de hoornpitten zijn aangetroffen geven informatie over de wijze waarop de slachter en/of de leerlooier te werk ging. Kasteleijn heeft het 18de-eeuwse leerlooierproces beschreven. Allereerst werden de huiden aangeleverd met de hoorns en de staarten. Het eerste dat een leerlooier moest doen was de huiden onthoornen en ontstaarten.[125] De huiden werden inclusief dele van de schedel aan de leerlooier aangeboden. Om de huid van de hoorns te verwijderen, werd de huid rondom de hoorns losgesneden en werd het bucranium in twee delen gebroken om vervolgens de huid over de hoorns heen te trekken.
Het hoorn dat rond de hoornpit zit, vormt immers de grondstof voor de hoornbewerkers. Er zijn echter geen zaagsporen aangetroffen die kunnen wijzen op hoornbewerking. Dit betekent niet dat het hoorn niet naar de hoornbewerker is gegaan. Het is mogelijk dat het loshalen van het hoorn van de hoornpit is gebeurd door middel van rotting. Dit proces laat geen sporen na en is derhalve ook niet aan de hand van het archeozoölogische onderzoek aan te tonen. Bij één hoornpit is een gat in de pit zichtbaar. Het is aannemelijk dat dit gat is ontstaan bij het slaan van een haak door de hoorn, zodat het karkas of de huid kon worden opgehangen.[126] Volgens MacGregor is het hoorn niet meer te gebruiken wanneer de nagels in de hoornpitten zijn geslagen terwijl het hoorn er nog omheen zat.[127] Indien bij veel hoornpitten dergelijke gaten aangetroffen waren, zou het mogelijk zijn geweest dat het hoorn niet naar de hoornbewerker is gegaan of dat het hoorn is losgeweekt voordat de huiden werden opgehangen.[128]

Hoewel archeozoölogisch onderzoek geen direct bewijs kan leveren voor het gebruik van verschillende rassen - daartoe moet DNA onderzoek te pas komen - lijken de hoornpitten op basis van de metrische gegevens niet van één bepaald rundertype afkomstig. Gezien de grote verscheidenheid aan kleurslagen die uit diverse (inboedel)beschrijvingen naar voren komt, hechtten de boeren weinig waarde aan de raszuiverheid van hun dieren.[129] Aan het begin van de 19de eeuw komt Le Francq van Berkhey tot 143 verschillende kleurpatronen of aftekeningen van Nederlands vee.[130] Het voorkomen van een grote hoeveelheid rundertypen in Nederland heeft een lange geschiedenis. Al in de 14de eeuw bestond er tussen Denemarken en Holland een ossenhandel en heeft vermenging plaats gevonden van diverse typen runderen.[131] Daarnaast zijn veel runderen gestorven tijdens diverse uitbraken van veepest en werd het vee weer aangevuld met ondermeer aankopen uit Denemarken en Noord-Duitsland. De stamboeken, zoals we ze tegenwoordig kennen, zijn een verschijnsel uit de tweede helft van de 19de eeuw.[132] Op basis van deze historische data is het dan ook aannemelijk dat boerderijen in de regio Alkmaar ook een veelheid aan rundertypes hebben gehouden, en dat derhalve een grote verscheidenheid aan runderrassen aan de slachter en leerlooier werd aangeboden.

Het aantal onderzochte resten uit Alkmaar is te gering om betekenisvolle vergelijkingen te maken met de assemblages van andere middeleeuwse leerlooierijen, zoals die in Leiden, Rotterdam en 's-Hertogenbosch in Nederland en Ter Brugge in België.[133] Toekomstig onderzoek naar de hoornpitten die geassocieerd kunnen worden met leerlooierijen uit (de omgeving van) Alkmaar zal zonder twijfel mogelijkheden bieden om het beeld van het middeleeuwse ambacht van het leerlooien te verfijnen. Het onderhavige onderzoek laat in ieder geval de potentie zien van archeozoölogisch onderzoek naar runderhoornpitten. Aanvullend onderzoek naar de metrische verschillen tussen koeien, stieren en ossen zal ertoe leiden dat toekomstig onderzoek met een steeds grotere mate van zekerheid inzicht gegeven kan worden in de samenstelling van de middeleeuwse runderpopulatie die aan de leerlooier aangeboden werd.

Conclusie

Het onderzoek naar de hoornpitten uit Alkmaar heeft geleid tot een eerste inzicht in het materiaal wat aan de leerlooier werd aangeboden. Het meeste materiaal is afkomstig van runderen, maar er is ook een hoornpit van een geit aangetroffen. Het is daarom aannemelijk dat de leerlooier naast runderleer ook (sporadisch) geitenleer heeft gelooid. Het gros van de runderen, hoogstwaarschijnlijk van verschillende rundertypen, was ouder dan twee jaar, hetgeen kan betekenen dat de dieren voornamelijk (afgeschreven) melkrunderen zijn geweest. Dit beeld past goed in de regio Alkmaar waar bijvoorbeeld in later tijd de kaasmakerij belangrijk was. Hoewel het bepalen van het geslacht aan de hand van metrische gegevens een (nog) niet goed onderbouwde exercitie is voor de klein- en kortgehoornde dieren, lijken de hoornpitten voornamelijk afkomstig van koeien en mogelijk ook stie-

125 Kasteleijn 1789.
126 Prummel 1978, Esser *et al*. 2013.
127 MacGregor 1989.
128 Esser *et al*. 2013, 368.
129 Fokkinga 1995, Lindemans 1952.
130 Le Francq van Berkhey 1805, deel 9.
131 Gijsbers 1999.
132 Fokkinga 1995.
133 Leiden: Van Wijngaarden-Bakker & Maliepaard 1992; Rotterdam: Esser *et al*. 2013 ; Den Bosch: Van Dijk 2007; Brugge: Ervynck *et al*. 2003.

ren. De aanwezigheid van ossen is vooralsnog niet aangetoond. De aanwezige slachtsporen geven geen inzicht in wat er met het hoorn is gebeurd. Mogelijk is de hoorn door middel van het proces van rotting van de hoornpit is losgeraakt en vervolgens aan de hoornbewerker is meegegeven. Dit is archeozoölogisch echter niet aan te tonen. Wel laten de slachtsporen zien dat bij het onthuidproces een deel van de schedel aan de huid vast bleef zitten. De huiden werden rondom de hoorns losgesneden en het bucranium (het deel van de schedel waar de hoornpitten zitten) werd in tweeën gebroken, zodat vervolgens de huiden over de hoorns getrokken kon worden. De hoorn zelf is mogelijk naar de hoornbewerker gegaan, maar daar ontbreken vooralsnog de archeozoölogische bewijzen voor.

Het aantal resten uit Alkmaar is gering, zeker in vergelijking met de gepubliceerde onderzoeken uit bijvoorbeeld Leiden en 's-Hertogenbosch. Op basis van de onderzochte 42 runderresten is derhalve getracht een eerste licht te werpen op het ambacht van leerlooien wat in Alkmaar opvallend genoeg in het midden van de oude stadskern plaatsvond. Aanvullend onderzoek zal de komende jaren zonder twijfel nog meer inzicht geven in de wijze waarop men in de regio Alkmaar veeteelt bedreef en hoe men het meest efficiënt gebruik maakten van alle primaire en secundaire producten van de runderen.

Tabel 3. Lijst van de sporen met de onderzochte vondsten van hoornpitten

Spoorcode	Periode	Datering	Vnr	Spoor	Aantal
202C	2	14ac	396	demping erfsloot	2
103M	3	14ac	69	mestkuil	1
203G/5	3	14ac	370	runkuil	1
203H/5	3	14ac	367	runkuil	1
703A/5	3	14ac	513	looiafvalkuilen	2
104Q	4	14ac	166	demping tonput	1
104R/6	4	14ac	60A	insteek paalkuil	1
804A	4	14ac	874	ophoging	1
105Q	5	14ac	184	looiafvalkuil	3
205B	5	14ac	354	bodemlaag tonput	7
705A/6	5	14ac	511	looiafvalkuilen	1
106S-b	6	14B-15a	158	op bodem van goot	1
106S-b	6	14B-15a	169	op bodem van goot	1
106xE	6	14d-15a	125	ophoging	1
106xG	6	14d-15a	161	runkuil	2
106xi	6	14d-15a	180	runkuil	1
206F	6(5)	14d-15a	358	ophoging	2
206M	6	14d-15a	453	runkuil	2
206xC	6	14d-15a	398	looiafval in kleibak	1
206xF	6	14d-15a	342	mestkuil	1
206xG	6	14d-15a	346	runkuil	2
106L-b	6	15bc	372	demping beerput	1
307R	7	15B-17c	21	beerlaag in beerput Langestraat 62	1
407B	7	15bc	94	ophoging	1
509B	9	16d-17c	34	beerlaag in beerput Nieuwesloot 89	1
609M	9	16B	245	kuil beerputleging Langestraat 58-W	3
407A ca	X		219	ophoging aanleg vlak 3 W-kant	1

Literatuur

Armitage, P.L. & J. Clutton-Brock, 1976: A System for Classification and Description of the Horn Cores of Cattle from Archaeological Sites, *Journal of Archaeological Science 3*, 329-348.

Armitage, P., 1982: A system for ageing and sexing the horn cores of cattle from British postmedieval sites (17th to early 18th century) with special reference to unimproved British longhorn cattle, in: B. Wilson, C. Grigson & S. Payne (eds) Ageing and sexing animal bones from Archaeological Sites, *BAR, British Series* 109, Oxford, 37-54.

Dijk, J. van, 2007: Bijlage 10. Rapportage onderzoek naar hoornpitten, in: N. Arts & I. Cleijne (red.), 's-Hertogenbosch Kruisbroedershof. Definitief Archeologisch Onderzoek, *BAAC rapport* 04.127.

Driesch, A. von den, 1976: *Das Vermessen von Tierknochen aus Vor- und Frühgeschichtlichen Siedlungen*, München.

Ervynck, A., B. Hillewaert, A. Maes & M. van Strydonck, 2003: Tanning and horn-working at late- and post-medieval Bruges: the organic evidence, in: P. Murphy & P.E.J. Wiltshire, *The environmental archaeology of industry*, Oxford, 60-70.

Esser, E., B. Beerenhout & L.M. Kootker, 2010: Dierlijk botmateriaal, in: M.F.P. Dijkstra & C.R. Brandenburgh (red.), Opgraving Leiden – Aalmarktschool. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar 800 jaar bewoning langs de Oude Rijn, *Bodemonderzoek en Bouwhistorie in Leiden* 1, 172-231

Esser, E., M. Rijkelijkhuizen & B. Beerenhout, 2013: Bijlage 2 Archeozoölogisch onderzoek, in: P.H.J.I. Ploegaert (red), Rotterdam Markthal Archeologisch onderzoek 2 Bewoningssporen en vondsten uit de stedelijke periode (14e-18e eeuw); de bedijking van en de bewoning op het voormalige Westnieuwland in Rotterdam, *BOORrapporten* 469 - deel 2, Rotterdam 357-404.

Fokkinga, A., 1995: *Een land vol vee. Landbouwhuisdieren van Nederland*. Doetinchem

Francq van Berkhey, J. Le, 1811: *Natuurlijke historie van Holland (deel 9, Het rundvee)*, Amsterdam.

Gijsbers, W., 1999: *Kapitale ossen; de internationale handel in slachtvee in Noordwest-Europa (1300-1750)*, dissertatie Universiteit van Amsterdam.

Hatting, T., 1974: The influence of castration on sheep horns, in: A.T. Clason (ed.) *Archaeozoological Studies*, Amsterdam, 345-351.

Kasteleijn, P.J., 1789: *De Leerlooijer, Leertouwer, Wit- en Zeemlooijer; of Verhandeling over de Bereidingen der Dierlijke Huiden, tot allerhande Zoorten van Leeren, uit de reeks: Voledige beschrijving van alle konsten, ambachten, handwerken, fabrieken, trafieken, derzelver werkhuizen, gereedschappen*, enz. - Vierde stuk, uitgever A. Blussé & Zn te Dordrecht.

Kootker, L.M. & M. Rijkelijkhuizen, 2010: Het lang gehoornde rund uit Rotterdam Wijnhaeve, in: P.C. de Boer & A.J. Guiran (eds.), Rotterdam Wijnhaeve. Archeologie en historie aan de Wijnhaven, vindplaats 13-58, *BOORrapporten* 349, 125-150.

Kootker, L.M., 2011: Archeozoölogisch onderzoek, in: X.J.F. Alma & S. Wijns, Maastricht Nutsbedrijventerrein. Een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven, *ADC rapport* 2169, Amersfoort, 58-62.

Lindemans, P., 1952: *Geschiedenis van de landbouw in België*, Antwerpen

MacGregor, A., 1989: Bone, antler and horn industries in the urban context, in: D. Serjeantson & T. Waldron (eds.), Diet and Crafts in Towns. The evidence of animal remains from the Roman to the Post-Medieval periods, *B.A.R. British Series* 199, 107-128.

Prummel, W., 1978: Animal Bones from Tannery Pits of 's-Hertogenbosch, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 28, 399-422.

Sykes, N. & R. Symmons, 2007: Sexing Cattle Horn-cores: Problems and Progress, *International Journal of Osteoarchaeology* 17, 514-423.

Wijngaarden-Bakker, L.H. van & C.H. Maliepaard, 1992: Runderhoornpitten uit de marktenroute te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden* 13-14 (1990/1991), 51-60.

3 bijlage

6. Eten en werken in de Langestraat. Archeozoölogisch onderzoek van dierlijke resten uit de opgraving Langestraat 2015 te Alkmaar (12de – 18de eeuw)

Jørn Zeiler (ArchaeoBone, Haren), m.m.v. Sjaak Waterlander[134]

1. Materiaal en methoden

Een grote brand op Nieuwjaarsdag 2015 in de binnenstad van Alkmaar vormde de aanleiding voor een uitgebreide opgraving. Daarbij is op een aantal locaties aan de Langestraat en de Gedempte Nieuwesloot een groot aantal sporen aangetroffen. Het betreft overstromingslagen, een leerlooierij en woonhuizen. De dateringen lopen van de 12de tot en met de 18de eeuw.
Uit een groot aantal van deze sporen zijn dierlijke resten verzameld, die gedetermineerd zijn door Sjaak Waterlander (gemeente Alkmaar). Zijn gegevens vormen dan ook de basis voor de nadere uitwerking en interpretatie. In een aantal gevallen zijn aanvullende determinaties en analyses verricht. Voor de soortbepaling is daarbij gebruik gemaakt van de eigen recente vergelijkingscollectie en, voor wat de platvissen betreft, van de gegevens van Wouters *et al*. (2007).[135] De bepaling van de (slacht)leeftijden is gedaan aan de hand van de gegevens van Habermehl (1975). Voor de berekening van de schofthoogtes van hond zijn de formules van Harcourt (1974) gebruikt. De totale lengtes van een aantal vissoorten, tenslotte, zijn zowel geschat aan de hand van vergelijking met recente exemplaren van bekende lengte als berekend op grond van bestaande formules.[136]

Het archeozoölogische onderzoek was gericht op het verzamelen van informatie over veeteelt, visserij en voedselvoorziening, alsmede over de herkomst van het voedsel en status van de bewoners van de verschillende panden. Wat betreft de leerlooierij is, in aanvulling op de informatie uit eerder onderzoek,[137] gekeken naar informatie over de leeftijden van de runderen waarvan de huiden zijn verwerkt. Dit is mede ingegeven door het feit dat een groot deel van het gevonden leer kalfsleer was. Ook is geprobeerd een onderscheid te maken in botten van schapen en geiten, met de bedoeling te achterhalen of er ook geitenleer is verwerkt. Tenslotte is gekeken of in de verschillende fasen die de leerlooierij kende (waarbij in de tweede fase (ca.1350/75-1425) andere technieken worden gebruikt en andere gebouwen worden neergezet) ook in het ecologisch materiaal verschillen te zien geven.

Het geheel aan informatie is vergeleken met wat tot nu toe bekend is over de veeteelt, visserij, voedselvoorziening en herkomst van het voedsel in middeleeuws en postmiddeleeuws Alkmaar.[138]

2. Resultaten

2.1 Overstromingslagen 12de eeuw

Uit een viertal contexten (twee overstromingslagen en twee overstromingsdekken) is dierlijk botmateriaal verzameld. Het gaat om resten van zoogdieren – rund (*Bos taurus*), schaap/geit (*Ovis aries/Capra hircus*) en varken (*Sus domesticus*) – , vogels – gans (*Anser* sp.) en houtsnip (*Scolopax rusticola*) – en vis: kabeljauw (*Gadus morhua*), schelvis (*Melanogrammus aeglefinus*) en platvis (Pleuronectidae).
Op drie stuks na, een middenhandsbeen (*metacarpus*) van schaap/geit en twee middenvoetsbeenderen (*metatarsus*) van rund, gaat het uitsluitend om consumptieafval.

2.2 Leerlooierij

2.2.1 Vroegste fase ca. 1300 - 1350/75

Uit de kleiterp onder de (houten) gebouwen van de leerlooierij komt een kleine hoeveelheid consumptieafval, bestaande uit resten van rund, schaap (*Ovis aries*), schaap/geit en varken. De meeste resten uit de leerlooierij zijn verzameld uit twee tonputten. Een kleinere hoeveelheid materiaal is afkomstig uit looiafvalkuilen, runkuilen en enkele andere sporen (ophogingen en een paalspoor).[139] De looiafvalkuilen bevatten naast bedrijfsafval zoals runderhoornpitten ook maal-

134 Tevens verschenen als ArchaeoBone rapport nr. 167.
135 In één geval (determinatie van botten van de kwak) is gebruik gemaakt van vergelijkingsmateriaal uit Huis ter Kleef (Haarlem).
136 Rojo 1986.
137 Kootker 2017.
138 Van Haaster *et al*. 2012; Zeiler 2011.
139 De resten komen uit runkuilen 103H en 203H/5, looiafvalkuil 105Q, ophogingslagen 104AB en 204A/5 en schelpkalkkuil 205A/6, eerste helft 14de eeuw.

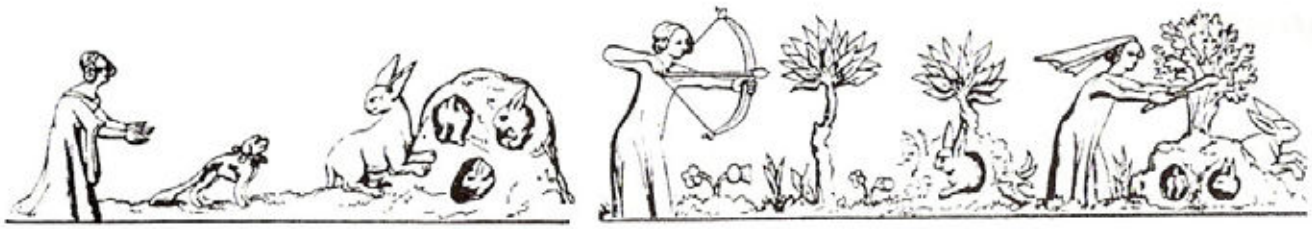

Afb.1 De jacht op konijnen in een warande. Frans handschrift uit 1393.

tijdresten (*tabel 2*), zoals blijkt uit enkele visresten en een bekkenfragment van konijn (*Oryctolagus cuniculus*). De laatste is een opvallende soort. Konijnen worden voor het eerst in de Lage Landen geïntroduceerd in de tweede helft van de 13de eeuw, en werden gehouden in omheinde terreinen, warandes (*fig. 1*).[140]
Gedurende de late middeleeuwen kwam konijnenvlees alleen op tafel bij de rijken, maar in de loop van de 16de eeuw verliest het zijn exclusiviteit. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in het op grote schaal exploiteren van konijnen in warandes: *"The massive output of the warrens may have led to a decrease in the status of rabbit as a food source"*.[141]
Het aantal gegevens over de slachtleeftijden is gering (*bijlage 1, 2*). Wat betreft de runderen is zowel sprake van jonge als van oudere dieren.

Uit een van de twee aanwezige tonputten, 104Q, is een flink aantal visresten verzameld (*tabel 3*).[142] Ruim de helft is afkomstig van zeevis: met name platvis, naast haring (*Clupea harengus*), kabeljauw en wijting (*Merlangius merlangus*) en schelvis. Het enige bot van kabeljauw, een dentale, is afkomstig van een fors exemplaar: de berekende totale lengte bedroeg 108 cm.[143] Tegenwoordig zijn dergelijke grote kabeljauwen door overbevissing zeldzaam geworden. Pos (*Gymnocephalus cernuus*), een zoetwatervis, komt qua aantal op de tweede plaats, gevolgd door paling (*Anguilla anguilla*). Een opvallende soort onder de zoetwatervis is de karper (*Cyprinus carpio*). Hoewel hij vaker is aangetroffen, bijvoorbeeld in een 15de-eeuwse beerput aan de Langestraat (**07LAN**),[144] is dit de vroegste vondst voor Alkmaar. De

Tabel 1. Aantallen dierlijke resten (NR) uit overstromingslagen 12de eeuw.

Soort	Aantal
Rund (Bos taurus)	10
Schaap/Geit (Ovis aries/Capra hircus)	41
Varken (Sus domesticus)	2
Gans (Anser sp.)	1
Houtsnip (Scolopax rusticola)	1
Kabeljauw (Gadus morhua)	9
Schelvis (Melanogrammus aeglefinus)	3
Platvis (Pleuronectidae)	2

Tabel 2. Aantallen gedetermineerde resten zoogdieren en vissen uit runkuilen, looiafvalkuilen en overige sporen (ophogingen, paalspoor).

Soort	runkuilen	looiafvalkuilen	overige sporen
Rund (Bos taurus)	10	10	8
Schaap/Geit (Ovis aries/Capra hircus)	3	11	1
Varken (Sus domesticus)	-	2	5
Konijn (Oryctolagus cuniculus)	-	1	-
Hond (Canis familiaris)	-	7	-
Kat (Felis catus)	-	4	-
Totaal zoogdieren	**13**	**35**	**14**
Kabeljauw (Gadus morhua)	-	1	-
Platvis (Pleuronectidae)	-	1	-
Totaal vissen	-	2	-

140 Lauwerier & Zeiler 2001; Ervynck 2003.
141 Van Dam 2001. De huidige wilde konijnenpopulatie stamt af van dieren die ontsnapten uit de warandes.
142 In de tabel zijn de vondstnummers 15LAN165 en 15LAN166 samengevoegd.
143 De maximale lengte bedraagt 150 cm (Nijssen & De Groot 1987).
144 Van Haaster *et al*. 2012.

vroegste vermelding van karper in Nederland is te vinden in het stapelrecht van Naarden uit 1342.[145] De vooralsnog oudste resten van de soort in Nederland zijn gevonden in Houten-Loerik in een kuil die dateert tussen 1000 en 1300 AD.[146] Beerenhout (2009) vermeldt dertien vindplaatsen uit de periode 1000-1425 AD met karperresten. Op grond van dit kleine aantal vindplaatsen kan worden verondersteld dat karper toentertijd nog schaars was en de soort alleen in gegoede kringen bij speciale gelegenheden op tafel kwam.
Karpers werden in de Middeleeuwen gekweekt in speciale vijvers, die veelal bij kloosters werden aangelegd. Van Neer en Ervynck (1993) vermelden dat waarschijnlijk al vrij spoedig na het begin van de karperkweek vissen uit de kloostervijver zijn ontsnapt, bijvoorbeeld wanneer rivieren buiten hun oevers traden en de vijvers daardoor in verbinding kwamen met open water. Waar de karper(s) uit de tonput vandaan kwamen is niet te zeggen. Een groot exemplaar zou kunnen duiden op een vis uit een kweekvijver, terwijl een kleine vis veeleer uit een verwilderde populatie in een van de nabij gelegen wateren gevangen zou kunnen zijn. Dat laatste lijkt hier het geval te zijn, gezien de geschatte grootte van ca. 40 cm: karpers kunnen veel groter worden, tot 120 cm.[147]
Naast de visresten bevatte de tonput enkele resten van rund (schedel, hoornpit en onderkaak) en varken (bovenkaak en schouderblad).

Tonput 205B leverde iets meer dan 90 resten op, voornamelijk van zoogdieren en vissen. Naast een kleine hoeveelheid slacht-, c.q. bedrijfsafval (metapodia en teenkoten van rund en schaap/geit) gaat het om consumptieafval. Daarnaast zijn enkele resten gevonden van vogels en amfibieën. De zwarte rat (*Rattus rattus*) en (groene) kikker (*Rana* sp.) behoren tot de zogenaamde achtergrondfauna.
Van de resten van schaap/geit konden vier worden toegewezen aan schaap (*Ovis aries*).
Op een botje van snoek (*Esox lucius*) en één van schol of bot na zijn alle visresten afkomstig van kabeljauwachtigen: kabeljauw, schelvis en wijting. De resten van kabeljauw zijn van een vis met een geschatte lengte van 80 cm. Bij de schelvis gaat het om een kleiner exemplaar van ca. 50 cm.
Twee opvallende soorten onder de vogels zijn de patrijs (*Perdix perdix*) en de goudplevier (*Pluvialis apricaria*). Beide zijn aan te merken als luxe consumptiesoorten.
De beste manier om goudplevieren – vogels die zich tijdens de trek in grote groepen ophouden op akkers en graslanden – te vangen is met behulp van netten. Het meest geavanceerde net is het klapnet of wilsternet, dat vermoedelijk ergens in de late middeleeuwen, maar mogelijk al eerder, is ontwikkeld.[148] Verscheidene 15de- en 16de-eeuwse bronnen maken melding van het vangen van vogels, waaronder

Tabel 3. Tonput 104Q, (1320-1350): aantalsfrequenties gedetermineerde resten vissen.

Soort	NR	%
Zoetwatervis		
Pos (Gymnocephalus cernuus)	130	20,5
Karper (Cyprinus carpio)	22	3,5
Baars (Perca fluviatilis)	52	8,2
Totaal zoetwatervis	204	32,2
Trekkende vis		
Paling (Anguilla anguilla)	100	15,8
Zalm/Zeeforel (Salmo salar/S. trutta)	1	0,2
Totaal trekkende vis	101	16
Zeevis		
Haring (Clupea harengus)	29	4,6
Kabeljauw (Gadus morhua)	1	0,2
Schelvis (Melanogrammus aeglefinus)	37	5,8
Wijting (Merlangius merlangus)	9	1,4
Platvis (Pleuronectidae)	253	39,9
Totaal zeevis	**329**	**51,9**
Totaal vis	**634**	**100**

Tabel 4. Tonput 205B (1340-1375): aantallen gedetermineerde resten zoogdieren, vogels, vissen en amfibieën. Geen percentages berekend vanwege kleine aantallen.

Soort	Aantal
Rund (Bos taurus)	35
Schaap (Ovis aries)	4
Schaap/Geit (Ovis aries/Capra hircus)	5
Varken (Sus domesticus)	2
Zwarte rat (Rattus rattus)	2
Totaal zoogdieren	**48**
Kip (Gallus domesticus)	1
Winter-/Zomertaling (Anas crecca/A. querquedula)	1
Patrijs (Perdix perdix)	1
Goudplevier (Pluvialis apricaria)	1
Totaal vogels	**4**
Snoek (Esox lucius)	1
Kabeljauw (Gadus morhua)	26
Schelvis (Melanogrammus aeglefinus)	12
Wijting (Merlangius merlangus)	1
Schol/Bot (Pleuronectes platessa/Platichthys flesus)	1
Totaal vis	**41**
(Groene) kikker (Rana sp.)	2
Totaal amfibieën	**2**

145 Boddeke 1977.
146 Buitenhuis & Brinkhuizen 2003.
147 Nijssen & De Groot 1987. De totale lengte is geschat aan de hand van een operculare (kieuwdeksel) uit vondstnummer 15LAN166.
148 Zeiler 2013. Een wilster is een goudplevier.

Afb.2 Goudplevier (winterkleed).
Foto: Wikimedia.

"*Pleivieren*", met netten,[149] maar het eerste echte bewijs betreft een schilderij (van onbekende hand) uit 1616. Het is een schilderij van een polderlandschap ten noorden van Enkhuizen, waarop onder meer te zien hoe plevieren met wilsternetten worden gevangen.[150]

2.2.2 Latere fasen ca. 1350/75 - 1425

In de latere fasen van de leerlooierij is voor het eerst sprake van een bakstenen huis (in plaats van houten barakken), dat deels werd gebruikt voor bedrijfsdoeleinden. Het grootste deel van het botmateriaal komt uit runkuilen, gevolgd door een looiafvalkuil (**705A/6**) en overige sporen (baksteenplatform en goot).[151] Een klein aantal resten is te interpreteren als slacht-, c.q. bedrijfsafval, zoals hoornpitten, metapodia en teenkoten van runderen; voor het overige gaat het – met uitzondering van de kat – om consumptieafval.
Zoogdieren zijn relatief het beste vertegenwoordigd. Het betreft resten van rund, schaap, schaap/geit, varken en kat. De vogelresten zijn afkomstig van kip (*Gallus domesticus*), wilde eend (*Anas platyrhynchos*), winter- of zomertaling (*Anas crecca/A. querquedula*) en grauwe gans (*Anser anser*).
Vergeleken met de vroegste fasen van de leerlooierij beschikken we over meer leeftijdgegevens. Bij de runderbotten is er een duidelijk overwicht van jongvolwassen of volwassen dieren (*bijlagen 3 en 4*).
Bij de vissen gaat het uitsluitend om zeevis: kabeljauw, schelvis, wijting, schol en schol/bot. In een aantal gevallen kon de totale lengte worden geschat of berekend. De meeste gegevens komen uit het materiaal van de looiafvalkuil **705A/6**. De kabeljauwbotten zijn afkomstig van tenminste twee verschillende, grote exemplaren, met totale lengtes van respectievelijk 94 en 110 cm (*fig. 3*). Bij de schelvis gaat het om vissen van ca. 55 en ca. 60-65 cm lengte. De resten van wijting zijn van een groot exemplaar met een geschatte lengte van 60 cm: een decimeter onder de maximale lengte. Het preoperculare (onderdeel van het kieuwdeksel) van schol, tenslotte, is van een middelgroot exemplaar van ca. 55 cm: de maximale lengte ligt op 90 cm.[152]
Twee kabeljauwresten die respectievelijk zijn verzameld van het baksteenplatform en uit de goot waren van vissen met een totale lengte van meer dan een meter.

2.3 Langestraat 62: een klein huisje uit het begin van de 15de eeuw

Uit de beerput (**307D**), gedateerd op 1425-1450 kwam een kleine hoeveelheid consumptie- en slachtafval in de vorm van botfragmenten van rund, schaap/geit, varken, grauwe gans, kip en schelvis. De meest opvallende vondsten, echter, waren de resten van zeker acht

Tabel 5. Aantallen gedetermineerde resten zoogdieren, vogels en vissen uit runkuilen, looiafvalkuil en overige sporen (baksteenplatform, goot).

Soort	runkuilen	looiafvalkuil	overige sporen
Rund (Bos taurus)	42	6	9
Schaap (Ovis aries)	2	-	1
Schaap/Geit (Ovis aries/Capra hircus)	9	15	7
Varken (Sus domesticus)	10	-	1
Kat (Felis catus)	1	-	4
Totaal zoogdieren	64	21	22
Kip (Gallus domesticus)	2	-	-
Wilde eend (Anas platyrhynchos)	-	14	2
Winter-/Zomertaling (Anas crecca/A. querquedula)	-	1	-
Grauwe gans (Anser anser)	2	4	-
Totaal vogels	4	18	2
Kabeljauw (Gadus morhua)	1	2	-
Schelvis (Melanogrammus aeglefinus)	-	3	-
Wijting (Merlangius merlangus)	-	3	-
Kabeljauwachtige (Gadidae)	-	2	-
Schol (Pleuronectes platessa)	-	1	-
Schol/Bot (Pleuronectes platessa/ Platichthys flesus)	-	2	-
Platvis (Pleuronectidae)	-	1	-
Totaal vissen	14	-	-

149 De vermelding van "Pleivieren" betreft een 15de-eeuwse verordening van de hand van Maria van Bourgondië (geciteerd in Jukema et al. 2001 : 43).
150 Jukema et al. 2001 : 44. Het schilderij is in het bezit van het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen.
151 De resten komen uit runkuilen 106xG, 206xF, 206xG, baksteenplatform 106o en gootbodem 106S, tweede helft 14de en begin 15de eeuw.
152 Nijssen & De Groot 1987.

Afb.3 Linker articulares van kabeljauw: boven van een recent exemplaar met een lengte van 100 cm, onder het exemplaar uit 15LAN511 van 110 cm. Foto van de auteur.

Afb.4 Zes hondenschedels en een kattenschedel (midden) uit beerput 307D. Foto: Sjaak Waterlander, gemeente Alkmaar.

honden en twee katten (*fig. 4*). Van de laatste zijn een schedel, een rechter bekkenhelft , drie ribben en een aantal lange beenderen teruggevonden. Van zes honden is de schedel aanwezig; daarnaast gaat het om lange beenderen, metapodia en teenkoten uit de voor- en achterpoten, bekkens, schouderbladen, wervels en ribben.
Van de acht honden zijn vijf jonge dieren (minder dan 14-15 maanden oud) en drie volwassen (ouder dan 14-15 maanden). Zoals ook op *fig. 4* te zien is gaat het zowel om kleine als wat grotere honden. De schofthoogtes, berekend op basis van de grootste lengte (GL) van een aantal lange beenderen (bijlage 5), lopen van ca. 29 tot 48 cm. De kleinste dieren vallen volgens de indeling van Kersten (1979) in de categorie “dwerghonden” (schofthoogte 19-32 cm).
Gezien de hoeveelheid en de verscheidenheid aan skeletelementen (inclusief elementen uit de onderpoten) zijn in ieder geval enkele hondenkarkassen in hun geheel in de put gedeponeerd. Waarom dat is gebeurd, en wat de doodsoorzaak was, is niet duidelijk. In ieder geval zijn de dieren niet gevild: de daarvoor kenmerkende snijsporen op onder meer de snuit ontbreken.

Overigens is de vondst niet uniek: in meerdere Alkmaarse beerputten zijn deelskeletten van honden teruggevonden. Zo kwamen uit een 15de/ 16de-eeuwse beerput aan de Laat (**08LAA**) de resten van minstens drie honden tevoorschijn. En het villen van honden kwam zeker voor, zoals blijkt uit de vondst van een schedel en een middenvoetsbeentje met kenmerkende snijsporen uit een beerput aan de Langestraat (**01LAN**; 2de helft 14de eeuw).[153]

2.4 Langestraat 58 (1525-1575/1600; 1675-1750): welgestelde bewoners.

Van origine waren dit twee aparte panden, Langestraat 58-West en Langestraat 58-Oost, gebouwd rond 1425. In 1730/1733 werden de panden samengevoegd en herbouwd als een riant woonhuis van welgestelde eigenaars. Het botmateriaal is afkomstig uit een kuil met beerputleging (**609M**) en een beerlaag uit een beerput (**607N**)
De inhoud van de kuil met beerputleging **609M** die bij Langestraat 58 hoorde dateert uit de 16de eeuw, toen er nog twee aparte panden waren, en bestaat uit consumptieafval met een kleine bijmenging van slachtafval. Het gaat om botten van rund, schaap/geit, varken, paard, kat, wilde eend en gans, alsmede enkele kleppen van oesters en mossels (*tabel 6*). Paard en kat zullen niet zijn gegeten.

Tabel 6. Kuil met beerputleging 609M (1525-1575/1600): aantallen gedetermineerde resten zoogdieren, vogels en mollusken. Geen percentages berekend vanwege kleine aantallen.

Soort	Aantal
Rund (Bos taurus)	29
Schaap/Geit (Ovis aries/Capra hircus)	7
Varken (Sus domesticus)	9
Paard (Equus caballus)	1
Kat (Felis catus)	1
Totaal zoogdieren	**47**
Wilde eend (Anas platyrhynchos)	2
Gans (Anser sp.)	3
Totaal vogels	**5**
Oester (Ostrea edulis)	4
Mossel (Mytilus edulis)	4
Totaal mollusken	**8**

153 Van Haaster *et al*. 2012.

Beerput **607N** is van latere datum (1675-1733). Een bijzondere vondst uit deze put is een tweetal vleugelbotten van een kwak (*Nycticorax nyctocorax*). Reigerachtigen hadden in de middeleeuwen, maar ook daarna nog, de status van elitair voedsel: alleen de hoogste sociale klassen konden zich veroorloven om ze te eten. Pas in de loop van de 17de eeuw neemt de populariteit van deze vogels onder de elite af, maar kennelijk waren ze bij dit huishouden nog in trek. De auteur van het 17de-eeuwse boek *Jacht-Bedryff* zegt over de smaak van kwakken: "*Mijns bedunckens is het vleesch van een jonge quack redelijck goet, immers veel beter als van een reijger.*"[154]

Tabel 7. Beerput 407H (1575/1600-1900) en kuil 411E (1625/75-1775/1800): aantalsfrequenties gedetermineerde resten zoogdieren en vogels. Vanwege kleine aantallen in kuil 411 E alleen percentages per diergroep berekend.

Soort	Beerput 407H		Kuil 411E	
	NR	%	NR	%
Rund (Bos taurus)	112	26,6	18	
Schaap/Geit (Ovis aries/Capra hircus)	119	28,2	12	
Varken (Sus domesticus)	44	10,4	9	
Konijn (Oryctolagus cuniculus)	82	19,4	29	
Haas (Lepus europaeus)	1	0,2	1	
Hond (Canis familiaris)	3	0,7	-	
Kat (Felis catus)	-	-	1	
Zwarte rat (Rattus rattus)	6	1,4	-	
Knaagdier (Rodentia)	9	2,1	-	
Totaal zoogdieren	**376**	**89**	**70**	**62,5**
Kip (Gallus domesticus)	8	1,9	22	
Wilde eend (Anas platyrhynchos)	15	3,6	4	
Winter-/Zomertaling (Anas crecca/A. querquedula)	5	1,2	1	
Eendachtige (Anatidae)	2	0,5	-	
Rotgans (Branta bernicla)	-	-	2	
Gans (Anser sp.)	7	1,7	7	
Knobbelzwaan (Cygnus olor)	-	-	2	
Patrijs (Perdix perdix)	3	0,7	-	
Watersnip (Gallinago gallinago)	1	0,2	-	
Spreeuw (Sturnus vulgaris)	1	0,2	-	
Merel (Turdus merula)	1	0,2	-	
Lijsterachtige (Turdus sp.)	3	0,7	4	
Totaal vogels	**46**	**11**	**42**	**37,5**

Kwakken en andere reigerachtigen werden "geoogst" uit speciale, streng bewaakte, reigerbossen waar zij in kolonies broedden. In de 14de eeuw gebeurde dat in het Goudse Bos (een restant van een moerasbos), zoals blijkt uit de rekeningen over de jaren 1358-1370 van de toenmalige heer van Gouda, Jan van Blois. Daarin staat vermeld dat regelmatig "*grawe reyghers, quacrheygers ...en lepelaers*" uit het Goudse Bos werden geschonken aan "*heren, ridders, knapen en andere goeden luden*." Een deel van de vangst consumeerde men zelf; soms verkocht men ook vogels.[155]
Een ander bekend reigerbos, van jongere datum, is het *Sevenhuysebos*, eveneens in de buurt van Gouda. Dit bos was in de 16de en 17de eeuw beroemd om de grote kolonies kwakken, reigers, lepelaars en andere moerasvogels.[156]

2.5 Langestraat 60: een rijk huishouden (1575/1600 - 1800)

Langestraat 60 was in de 17de-18de eeuw een kapitaal pand met welgestelde inwoners, onder wie Maria Tesselschade Roemers Visscher. Het zoölogische materiaal komt voor het overgrote deel uit een beerput (**407H**) en een kuil met beerputleging (**411E**). Deze laatste bevat de bovenste laag uit de beerput. Beide contexten overlappen elkaar in datering. Behalve dit materiaal komen er enkele botten van rund en schaap/geit uit een ophogingslaag onder het pand, die gedateerd is op ca. 1400/1450.

Aan de inhoud van de beerput en de kuil zien we dat het vlees dat werd gegeten voornamelijk afkomstig was van runderen en schapen of geiten (*tabel 7*). Varkensvlees lijkt minder vaak op tafel te zijn gekomen. Maar ook klein wild stond zo nu en dan op het menu, in ieder geval haas en mogelijk ook konijn, al is wat die laatste betreft niet te zeggen of het om tamme dan wel om wilde dieren gaat.
Het overgrote deel van de zoogdierresten bestaat uit consumptieafval; slachtafval, zoals teenkoten en metapodia, is naar verhouding spaarzaam vertegenwoordigd.
Ook gevogelte maakte deel uit van het menu. Er werd kip, eend en gans gegeten, maar ook luxere soorten als knobbelzwaan (*Cygnus olor*), patrijs (*Perdix perdix*) en watersnip (*Gallinago gallinago*) en kleine zangvogels: spreeuw (*Sturnus vulgaris*) en merel (*Turdus merula*).[157] De consumptie van zangvogels had tot omstreeks 1500 vermoedelijk nog een incidenteel karakter en kwam pas na de Middeleeuwen bij de elite meer in de mode.[158]

Vis was in Langestraat 60 eveneens een belangrijk onderdeel van het menu (*tabel 8*): vooral zeevis, en dan met name platvis, haring en kabeljauwachtigen (kabeljauw, schelvis en wijting). Zoetwatervis – pos,

154 Swaen 1948.
155 Matthey 2002 : 257.
156 Unger en Bezemer 1895, in: Van Pelt Lechner, 1918. Of het Goudse Bos en het Sevenhuysebos twee verschillende bossen zijn of één en hetzelfde bos, is mij niet bekend.
157 De botjes die niet nader konden worden gedetermineerd als lijsterachtige (Turdus sp.) zijn waarschijnlijk ook van merel.
158 Matthey 2002 : 256-258.

Afb.5 Watersnip. Foto van de auteur.

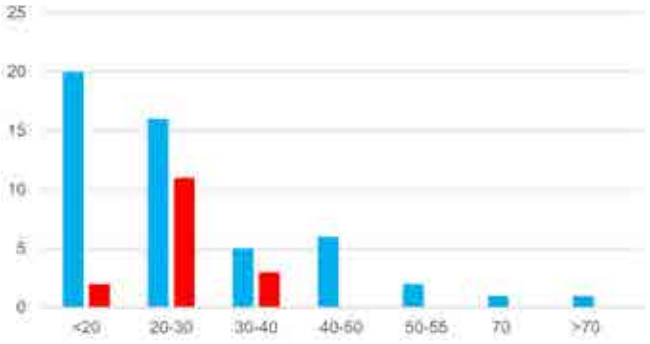

Afb.6 Totale lengtes (TL) schol in cm op basis van vergelijking met recente exemplaren.

karperachtigen, baars (*Perca fluviatilis*) en snoek – lijkt in gelijke mate te zijn gegeten als trekkende vissoorten paling, zalm/zeeforel (*Salmo salar/S. trutta*), elft (*Alosa alosa*) en bot (*Platichthys fle*sus).
De resten van platvis bestaan voor het grootste deel uit wervels, elementen waarop onderscheid op soort niet of nauwelijks mogelijk is. Bij een aantal andere skeletdelen is dat echter wel mogelijk, zoals is aangetoond door Wouters *et al.* (2007). Met behulp van de door hen opgestelde criteria konden 16 elementen worden gedetermineerd als bot en 66 als schol (*Pleuronectes platessa*). In 38 gevallen kon geen nader onderscheid worden gemaakt tussen de twee soorten, maar kon wel de derde mogelijke soort, schar (*Limanda limanda*), worden uitgesloten.
Door de skeletelementen van schol en bot te vergelijken met die van recente exemplaren van bekende lengte krijgen we een idee van de grootte van de gegeten vissen (*fig. 6*). Bij de schol, die een maximale lengte van 90 cm kan bereiken, zien we enkele forse exemplaren, van 70 cm en meer. De meeste echter zijn veel kleiner: 20-30 cm of zelfs beneden de 20 cm. De grootste botten zijn 30-40 cm lang, dat wil zeggen de helft tot twee derde van de maximale lengte van 60 cm.

Tenslotte behoorden ook schelpdieren – oesters (*Ostrea edulis*) en mosselen (*Mytilus edulis*) – tot het voedselpakket. Oesters werden in de late middeleeuwen als minderwaardig voedsel beschouwd maar zijn in de periode daarna juist zeer gewild, met name bij de betere burgerij.[159]

Een paar soorten waarvan de resten zijn teruggevonden zijn niet gegeten. Dat geldt voor de hond en de knaagdieren, waaronder de zwarte rat (*Rattus rattus*).

Tabel 8. Beerput 407H (1575/1600-1900): aantalsfrequenties gedetermineerde resten vissen.

Soort	NR	%
Zoetwatervis		
Pos (Gymnocephalus cernuus)	2	0,1
Karperachtige (Cyprinidae)	21	1
Snoek (Esox lucius)	53	2,4
Baars (Perca fluviatilis)	208	9,5
Totaal zoetwatervis	**284**	**13**
Trekkende vis		
Paling (Anguilla anguilla)	215	9,8
Zalm/Zeeforel (Salmo salar/S. trutta)	2	0,1
Elft (Alosa alosa)	9	0,4
Bot (Platichthys flesus)	16	0,8
Totaal trekkende vis	**242**	**11,1**
Zeevis		
Stekelrog (Raja clavata)	13	0,6
Haring (Clupea harengus)	452	20,7
Kabeljauw (Gadus morhua)	82	3,8
Schelvis (Melanogrammus aeglefinus)	198	9
Wijting (Merlangius merlangus)	77	3,5
Schol (Pleuronectes platessa)	66	3
Schol/Bot (Pleuronectes platessa/Platichthys flesus)	38	1,7
Platvis (Pleuronectidae)	712	32,6
Tong (Solea solea)	20	0,9
Totaal zeevis	**1658**	**75,9**
Totaal vis	**2184**	**100**

159 Ervynck 2015.

2.6 Bewoning aan de Gedempte Nieuwesloot (1575/1600 - 1675): ook een welgesteld huishouden?

De beerput (**509B**) waaruit het dierlijk botmateriaal is verzameld lag achter een huis aan de Nieuwesloot, maar bleek ook wat afval van Langestraat 60 te bevatten, in de vorm van passende scherven. Van het huis is verder niets bekend, ook niet in archiefbronnen.
De dierlijke resten (*tabel 9*) betreffen voornamelijk consumptieafval, vermengd met een kleine hoeveelheid slachtafval. Het gaat zowel om resten van zoogdieren (rund, schaap/geit, varken en konijn) als van vogels (kip, wilde eend, winter- of zomertaling), vissen (tarbot (*Psetta maxima*), platvis, schelvis en karperachtige) en schelpdieren (oester).
De resten van varken zijn waarschijnlijk afkomstig van hetzelfde individu, een dier van nog geen twee jaar oud.[160]
Bij de vissen is de tarbot een opvallende, want luxe, soort. De resten zijn afkomstig van een groot exemplaar, maar de exacte grootte (totale lengte) is niet bekend. Tezamen met de oesterschelpen (zie boven) zou dit een indicatie kunnen zijn voor een rijk huishouden.
De hoeveelheid materiaal is echter beperkt, en bovendien is er de kans dat niet alleen een deel van de scherven, maar ook een deel van het consumptieafval van de rijke buren van Langestraat 60 is de beerput van de Gedempte Nieuwesloot terecht is gekomen.

Tabel 9. Beerput 509B (1575/1600-1675): aantallen gedetermineerde resten zoogdieren, vogels, vissen en mollusken. Geen percentages berekend vanwege kleine aantallen.

Soort	Aantal
Rund (Bos taurus)	3
Schaap/Geit (Ovis aries/Capra hircus)	6
Varken (Sus domesticus)	7
Konijn (Oryctolagus cuniculus)	12
Totaal zoogdieren	**28**
Kip (Gallus domesticus)	2
Wilde eend (Anas platyrhynchos)	2
Winter-/Zomertaling (Anas crecca/A. querquedula)	2
Totaal vogels	**6**
Karperachtige (Cyprinidae)	3
Schelvis (Melanogrammus aeglefinus)	6
Platvis (Pleuronectidae)	1
Tarbot (Psetta maxima)	2
Totaal vis	**12**
Oester (Ostrea edulis)	7
Totaal mollusken	**7**

3. Discussie

De gegevens van het archeozoölogisch onderzoek leveren in de eerste plaats een mooie aanvulling op de al bestaande kennis over de veeteelt, visserij, voedselvoorziening en herkomst van het voedsel in middeleeuws en postmiddeleeuws Alkmaar. Ook kon de rijke status van enkele huishoudens op basis van de aanwezigheid van luxe consumptiesoorten worden bevestigd (zoals de panden Langestraat 58 en 60) of vastgesteld (bij de uitbaters van de leerlooierij en mogelijk voor de bewoners van het pand aan de Gedempte Nieuwesloot).

Zoals in alle (post)middeleeuwse steden was vlees van runderen, schapen en varkens een belangrijke bron van dierlijk eiwit. Daarnaast was vis, en dan met name zeevis, een belangrijk en gewild consumptieartikel.[161] Al in de 13de eeuw was de zeevisserij belangrijk, maar vanaf de 15de eeuw neemt ze door diverse technologische vernieuwingen een hoge vlucht.
Uit eerder onderzoek bleek dat in (post)middeleeuws Alkmaar zoetwatervis op zijn hoogst slechts een derde deel uitmaakte van de geconsumeerde vis. Zeevis was overduidelijk het belangrijkst.[162] De gegevens van het huidige onderzoek sluiten daarbij naadloos aan: het hoogste aandeel zoetwatervis, 32%, komt uit de vroeg 15de-eeuwse tonput **104Q** van de leerlooierij. In alle andere contexten ligt het aandeel aanmerkelijk lager.
De verklaring voor het kleine aandeel van zoetwatervis, die ook is vastgesteld in andere (post)middeleeuwse Nederlandse steden,[163] is mogelijk dezelfde die Van Neer & Ervynck (2016) geven voor de sterke afname in de consumptie van zoetwatervis in de laatmiddeleeuwse steden in Vlaanderen, te weten watervervuiling, overbevissing en de invloed van ingrepen in de waterhuishouding: '*Without doubt, the decline must be linked to a decrease in inland fish stocks due to the pollution of waters in or near towns, due to over-fishing and due to the negative effects of water management works.*'
Wat ook van invloed zou kunnen zijn is het feit dat de onderzochte contexten waaruit de meeste visresten komen veelal bij rijke(re) huishoudens horen. In de 16de en 17de eeuw golden diverse soorten kleine zoetwatervissen als lekkernij voor de armen. Pos bijvoorbeeld vond massaal aftrek bij de '*scamele gemeente*' van Amsterdam, Haarlem en Leiden.[164]

Een groot deel van het voedsel zal uit de directe omgeving zijn betrokken. Dat geldt voor het vee, het kleine wild, het pluimvee, de wilde vogels (met mogelijke uitzondering van de kwak, die afkomstig zou kunnen zijn uit de buurt van Gouda) en een deel van de vissen (zoetwater- en trekkende soorten). Wat de laatste betreft is het interessant dat mogelijk al in de eerste helft van de 14de eeuw sprake was van

160 Deze slachtleeftijd is gebaseerd op het feit dat het distale (onderste) gewrichtsvlak van het scheenbeen nog niet met de schacht was vergroeid (Habermehl 1975).
161 Lobregt & Van Os 1977.
162 Van Haaster *et al*. 2012.
163 Zie o.m. Esser & Beerenhout 2012; Zeiler 2019.
164 Ybma 1962.

Afb.7 Joachim Beuckelaer, De vismarkt (1658). De afgebeelde soorten zijn ook in Alkmaar aangetroffen: kabeljauw (rechts onder), haring (links onder), karper en snoek (links in de bakken) en een platvis (rechts boven). Let vooral op het forse formaat van de kabeljauwen!

een lokale verwilderde karperpopulatie. De zeevis en de schelpdieren, tenslotte, zijn van langere afstand aangevoerd; voor een deel zal dat via het strand van Egmond gebeurd zijn.

De analyse van het botmateriaal uit de leerlooierij levert zowel informatie op over de werkzaamheden als over de genuttigde maaltijden. Wat dat laatste betreft is het meest opvallende dat er behalve gangbaar voedsel als rund- en varkensvlees, vis, e.d., ook luxe soorten zijn gegeten: konijn, patrijs en goudplevier. Ook karper kan in principe als luxe product worden aangemerkt, maar het is de vraag of dat in dit geval ook zo is: de grootte van de betreffende vis doet vermoeden dat die niet afkomstig is uit een speciale kweekvijver, maar uit een verwilderde populatie in een van de nabije wateren.

De aanwezigheid van luxe consumptiesoorten in een leerlooierij is niet zo vreemd als het op het eerste gezicht lijkt. Leerlooiers – dat wil zeggen de meesters van het ambacht, niet degenen die voor hen werkten – waren rijke mensen en stonden hoog op de sociale ladder, binnen de ambachten. Zij zullen dus gemakkelijk toegang tot wat duurdere voedselproducten hebben gehad.[165]

Wat betreft de werkzaamheden in de leerlooierij kan ten eerste worden geconcludeerd dat het materiaal geen aanwijzingen levert voor de verwerking van geitenleer. Een deel van de resten van schaap/geit kon worden toegewezen aan schaap, maar geen enkele aan geit. Dat desondanks toch, zij het mogelijk, geitenleer is gelooid blijkt uit een eerdere vondst van een hoornpit van geit.[166]

165 Pers. mededeling Anton Ervynck (Agentschap Onroerend Erfgoed, Vlaanderen).
166 Kootker 2017.

De leeftijdsgegevens van de runderen zijn met name in de vroegere fasen spaarzaam. In de latere fasen lijken vooral oudere dieren te zijn verwerkt, maar het is de vaag of dat een reëel beeld is: ook dan is het aantal gegevens immers beperkt. Een complicerende factor bij de interpretatie is dat de inhoud van de diverse sporen, ook die van de run- en looiafvalkuilen, een mix bevatten van consumptie en slacht-, c.q. bedrijfsafval. Om die reden moeten, voor zover het om de vraag naar bedrijfsactiviteiten gaat, alleen elementen uit de onderpoten worden meegenomen – wat het aantal gegevens nog verder beperkt. Al met al kunnen de gegevens het feit dat het gevonden leer voor een groot deel kalfsleer was niet ondersteunen. Ook uit het onderzoek van Kootker (2017) bleek dat niet: het gros van de onderzochte hoornpitten was afkomstig van runderen van meer dan twee jaar oud.
Ook het gebruik van andere technieken en de bouw van een stenen huis in de latere fasen van de leerlooierij is niet te traceren in het ecologische materiaal, behalve dan mogelijk in de verwerking van oudere runderen. Luxe consumptiesoorten ontbreken in de latere fasen, maar dat kan heel goed samenhangen met de veel kleinere hoeveelheid consumptieafval vergeleken met de vroegere fasen.

Literatuur

Boddeke, R., 1971: *Vissen & vissen*, Amsterdam/Brussel.

Buitenhuis, H. & D.C. Brinkhuizen, 2003: Faunaresten, in: J.B. Hielkema, Aanvullend Archeologisch Onderzoek op terrein 9 te Houten-Loerik, gemeente Houten (U.), *ARC-publicaties* 69, Groningen, 35-46.

Dam, P.J.E.M. van, 2001: Status loss due to ecological success. Landscape change and the spread of the rabbit, *Innovation* 14 (2), 157-70.

Ervynck, A., 2003: De introductie van het konijn in de Lage Landen: een verkeerde datering voor vondsten uit een latrine bij de abtswoning van de Sint-Salvatorsabdij te Ename (stad Oudenaarde, prov. Oost-Vlaanderen). *Archeologie in Vlaanderen VII* (1999/2000), 111-15.

Ervynck, A., 2015: Het hobbelige parcours van de platte oester. Archeologie en kookkunst van de prehistorie tot na de middeleeuwen, in I. Steevens & K. Van Moerbeke K. (eds), *Oesterpassie*, Oostkamp, 16-29.

Esser, E. & H.J. Beerenhout, 2012: Dierlijk botmateriaal, in M.M.A. van Veen (red.), Opgravingen in de Bierstraat, Gemeente Den Haag. Wonen aan de rand van Die Haghe vanaf het midden van de 16e eeuw, *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 14, 281-326.

Haaster, H. van, J.T. Zeiler & D.C. Brinkhuizen, 2012: De voedingsgewoonten van (post)middeleeuws Alkmaar. Resultaten van het archeobotanisch en archeozoölogisch onderzoek, BIAX*iaal* 453, BIAX *Consult*, Zaandam.

Habermehl, K.-H., 1975: *Die Alterbestimmung bei Haus- und Labortieren*, Berlijn/Hamburg.

Harcourt, R.A., 1974: The dog in prehistoric and early historic Britain, *Journal of Archaeological Science* 1, 151-75.

Jong, T. de, 2001: *Het beste paard van stal*, Gemeente Eindhoven, afdeling Archeologie.

Jukema, J., T. Piersma, J.B. Hulscher, E.J. Bunskoeke, A. Koolhaas & A. Veenstra, 2001: *Goudplevieren en wilsterflappers: eeuwenoude fascinatie voor trekvogels*, Leeuwarden/ Utrecht.

Kersten, A.M.P., 1979: *Honden en katten in Utrecht. Middeleeuwen en subrecent*, doctoraalscriptie Biologisch-Archeologisch Instituut, Groningen.

Kootker, L.M., 2017: De hoornpitten uit Alkmaar, *Ossicle* 328, Delft.

Lauwerier, R.C.G.M., 1997: Faunal remains from Dutch medieval towns. A survey. *Anthropozoologica* 25/26, 479-86.

Lauwerier, R.C.G.M. & J.T. Zeiler, 2001: Wishful thinking and the introduction of the rabbit in the Low Countries, *Environmental Archaeology* 6, 87-90.

Lobregt, P. & J. van Os, 1977: *De laatste riviervissers*, Zutphen.

Matthey, I., 2002: *Vincken moeten vincken locken. Vijf eeuwen vangst van zangvogels en kwartels in Holland*, Hilversum.

Nijssen, H. & S.J. de Groot, 1987: *De vissen van Nederland*, Utrecht.

Rojo, A., 1986: Live length and weight of cod (*Gadus morhua*) estimated from various skeletal elements. *North American Archaeologist* Vol. 7(4), 329-51.

Swaen, A.E.H. (ed.), 1948: *Jacht-Bedryff*, Leiden.

Van Neer, W. & A. Ervynck, 1993: *Archeologie en Vis*, Zellik.

Van Neer, W. & A. Ervynck, 2016: The rise of seafish consumption in inland Flanders (Belgium), in: J. Barrett & D. Orton (eds), *Cod and Herring. The Archaeology and History of Medieval Sea Fishing*, Chapt. 14, Oxford, 156-71.

Van Pelt Lechner, A.A., 1918: Het voormalige Zevenhuischense Bosch, een vogeloord uit vroeger eeuwen, *Ardea* 7, 99-107.

Wouters, W, L. Muylaert & W. Van Neer, 2007: The distinction of isolated bones from plaice (*Pleuronectes platessa*), flounder (*Platichthys flesus*) and dab (*Limanda limanda*): a description of the diagnostic characters, *Archaeofauna* 16, 33-72.

Ybma, Y.N., 1962: *De geschiedenis van de Zuiderzeevisserij*, Academisch proefschrift Amsterdam.

Zeiler, J.T., m.m.v. D.C. Brinkhuizen, 2011: Een Romeinse hond en Middeleeuws afval. Archeozoölogisch onderzoek van botmateriaal van de Paardenmarkt te Alkmaar (Romeinse tijd en Volle - Late Middeleeuwen), *ArchaeoBone rapport nr. 90*. Intern rapport in opdracht van Hollandia Archeologen.

Zeiler, J.T., 2013: Birds for the elite? Fowling in the northern Netherlands in the Roman period and the Early Middle Ages, *International Journal of Osteoarchaeology* (online publication).

Zeiler, J.T., 2019: Vis uit de put. Archeozoölogisch onderzoek van visresten uit twee beerputten op het Smakkelaarsveld te Utrecht (16de-17de eeuw en 19e-20e eeuw), *ArchaeoBone rapport nr. 164*. Intern rapport BAAC bv.

3 bijlage

7. Dendrochronologisch onderzoek van opgegraven hout

Uwe Heussner (Deutsches Archäologisches Institut der Universität von Berlin)

DEUTSCHES ARCHÄOLOGISCHES INSTITUT
ZENTRALE
Ref.Naturwiss./Dendrochronologie
Im Dol 2-6
D 14195 Berlin
DAI, Postfach 33 00 14, D 14191 Berlin

Verf: Dr. Karl-Uwe Heußner
Berlin, den 18.11. 2015

Folgende Holzproben aus dem Komplex Alkmaar Langestraat 2015 wurden dendrochronologisch untersucht:

Lab.Nr.	*Holzart*	*Probe*	*Probe*	*Beginn*	*Ende*	*Fälldatum*	*Bemerkung*
C		*Befund*	*Spurnr.*				
81830	Eiche	65	1101	?			zu kurz (20)
81831	Eiche	135		1262	1305	1325	+/-10
81832	Eiche	136		1278	1312	1328	+/-10
81833	Eiche	137		1252	1305	1325	+/-10
81834	Eiche	140	1219	1273	1336	1336	Waldkante
81835	Eiche	151	1226	1264	1304	1310	+/-Waldkante (zerdrückt)
81836	Eiche	156	1228	1258	1303	1323	um/nach
81837	Eiche	173	1	1225	1275	1295	um/nach, Harburg
81838	Eiche	173	2	?			zu kurz (29)
81839	Eiche	173	3	?			zu kurz (33)
81840	Eiche	173	4	?			zu kurz (31)
81841	Eiche	173	5	?			unregelm.
81842	Eiche	173	6	?			zu kurz (33)
81843	Eiche	173	7	?			zu kurz (26)
81844	Eiche	173	8	1233	1300	1320	um/nach, Harburg
81845	Eiche	173	9	1226	1275	1295	um/nach, Harburg
81846	Eiche	173	10	1222	1300	1320	um/nach, Harburg
81847	Eiche	174	1	1141	1256	1276	um/nach, Danzig
81848	Eiche	174	2	1096	1267	1287	um/nach, Danzig
81849	Eiche	174	3	1169	1263	1283	um/nach, Danzig
81850	Erle	189		?			zu kurz (35)
81851	Eiche	239	2079	1247	1309	1309	Waldkante
81852	Eiche	241	2084	1243	1314	1314	Waldkante
81853	Eiche	243		?			zu kurz (34)
81854	Eiche	249	2088	1254	1299	1319	um/nach

Lab.Nr.	*Holzart*	*Probe*	*Probe*	*Beginn*	*Ende*	*Fälldatum*	*Bemerkung*
C		*Befund*	*Spurnr.*				
81855	Eiche	250	2087	?			dat. nicht (53)
81856	Eiche	254		?			dat. nicht (49)
81857	Eiche	295	2145	1268	1310	1330	+/-10
81858	Eiche	311		1307	1339	1339	Waldkante
81859	Eiche	316	1	1255	1375	1395	um/nach, Danzig
81860	Eiche	316	2	1272	1368	1388	um/nach, Danzig
81861	Eiche	316	3	?			zu kurz (29)
81862	Eiche	316	4	?			zu kurz (39)
81863	Eiche	316	5	1250	1369	1387	+/-10, Danzig
81864	Eiche	316	6	1220	1368	1384	+/-10, Danzig
81865	Eiche	316	7	1306	1371	1391	um/nach, Danzig
81866	Eiche	316	8	1315	1374	1394	um/nach, Danzig
81867	Eiche	337	2107	1234	1354	1382	+/-10
81868	Eiche	355	1	1260	1317	1335	+/-10, Hannover
81869	Eiche	355	2	1248	1316	1336	um/nach, Hannover
81870	Eiche	355	3	?			zu kurz (19)
81871	Eiche	355	4	1254	1319	1330	+/-10, Hannover
81872	Eiche	355	5	1262	1316	1336	um/nach, Hannover
81873	Eiche	355	6	1250	1320	1340	um/nach, Hannover
81874	Eiche	355	7	1249	1311	1331	um/nach, Hannover
81875	Eiche	355	8	1259	1311	1331	+/-10, Hannover
81876	Eiche	355	9	?			dat. nicht
81877	Eiche	355	10	1249	1296	1316	um/nach,Hannover
81878	Eiche	355	11	1247	1306	1326	um/nach, Hannover
81879	Eiche	355	12	1265	1310	1330	um/nach, Hannover
81880	Eiche	355	13	1203	1317	1337	um/nach, Hannover
81881	Eiche	452		1305	1376	1397	um/nach

Die Untersuchung beruht auf den Regionalchronologien für die entsprechende Holzart. Die regionalen Hölzer sind sehr kurz und unregelmäßig gewachsen. Dies ist für diese Zeitstellung allgemein zu erwarten.
Die Herkunftsangaben bei den Fässern beziehen sich auf die verwendete Chronologie. Hölzer selber können aus dem mehr oder weniger weiteren Umfeld der genannten Orte stammen.

3 bijlage

8. Dendrochronologisch onderzoek van-wege de bouwhistorie van Langestraat 52

Pressler GmbH Gersten/Emsland

Pressler GmbH
Planung und Bauforschung

eMail: info@pressler-gmbh.com • Internet: www.pressler.com.de
Untergerstener Straße 4, 49838 Gersten/Emsland
Telefon 05904 94940 • Telefax 05904 94942

27.07.16

Datierungsergebnisse ausgewählter Hölzer

Objekt: Woon- / winkelhuis, balklaag verdiepingsvloer, NL-1811 JJ Alkmaar, Langestraat 52					Anzahl der Jahrringe			Datierung			Ergebnisse der Synchronlage				Referenzkurve
Schlüsselnr.	Holzart	Entnahmestelle	Orien-tierung	Klassifi-zierung	Kern-Ringe	Splint-Ringe	Wald-Kante	Splint-Grenze	Letzter enthalt. JR	Datum der Fällung	R-Wert	Sicherheit in %	x/n-Wert	Index	
7585B 01 A	Pinus sylvestris	balklaag v.d.vloer voorhuis, 1. balk v. Z.	Z	2	41	0	Nein		1531	1611 um/nach	0,594	99,990	0,775	128,471	SW2001.SSW
7585B 02 A	Pinus sylvestris	balklaag v.d.vloer voorhuis, 2. balk v. Z.	Z	2	53	32	Nein	1574	1606	1616 um/nach	0,487	99,990	0,702	103,516	SW2001.SSW
7585B 03 A	Pinus sylvestris	balklaag v.d.vloer voorhuis, 3. balk v. Z.	Z	2	106	58	Nein	1548	1606	1618 ±10	0,542	99,990	0,690	156,530	SW2001.SSW
7585B 04 A	Pinus sylvestris	balklaag v.d.vloer voorhuis, 7. balk v. Z.	Z	2	58	38	Nein	1571	1609	1621 um/nach	0,616	99,990	0,705	156,529	SW2001.SSW
7585B 05 A	Quercus	balklaag v.d.vloer achterhuis, 1. balk v. N.	N	1	121	0	Nein		1609	1629 um/nach	0,375	99,990	0,663	72,026	SK2004.SWE
7585B 06 A	Quercus	balklaag v.d.vloer achterhuis, 2. balk v. N.	N	1	158	3	Nein	1609	1612	1629 ±10	0,341	99,990	0,606	48,580	SK1002.SWE
7585B 07 M	Pinus sylvestris	Proben-MWK, 1A,3A,4A			167	0	Nein		1609	***	0,612	99,995	0,738	237,137	SW2001.SSW

Erläuterung der Abkürzungen: Orientierung: (O, S, W, N) = Himmelsrichtung
Klassifizierung: (1) = Primärholz, (2) = Sekundärholz, R = Reparaturholz, E = Konstruktionsergänzung
Datierung: H/W = Herbst/Winter- F/S = Frühling/Sommerfällung
*** = Probe nicht auswertefähig oder ohne Datierungserfolg

Das Probenmaterial erfüllt nicht die normativen Eigenschaften für eine dendrochronologische Altersbestimmung. Die ausgewiesenen Datierungen sind als fraglich einzustufen.
Grenzwertige Sicherheit der Synchronlage.
Gutes bis sehr gutes Probenmaterial. Die ausgewiesenen Datierungen gelten als zuverlässig abgesichert.
Kodierung der verwendeten Referenzkurven: SSW: S. Südschweden. SWE: S. Südskandinavien.

Uitslagen en locaties van de dendrochronologische monsters

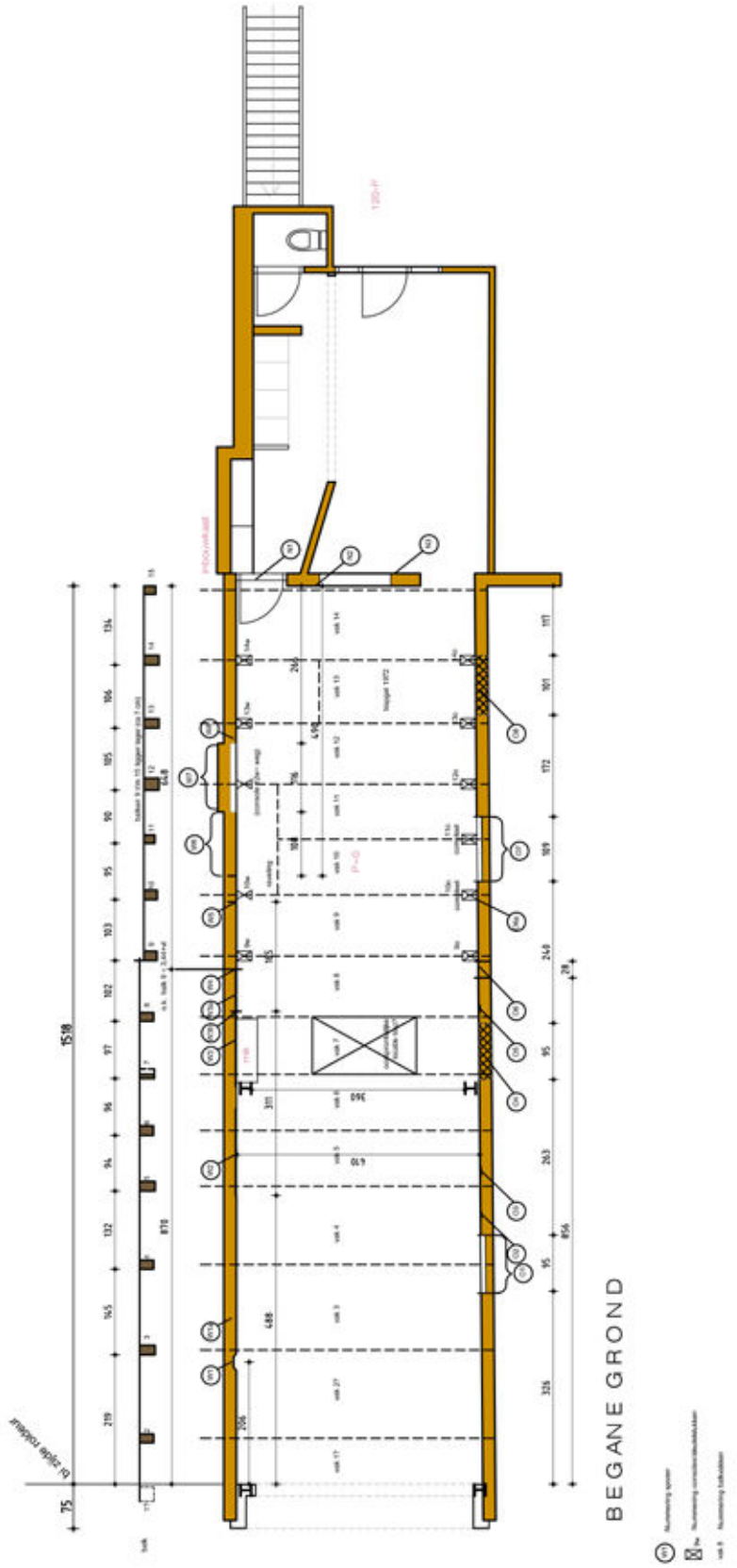
BEGANE GROND

4 Synthese. Een bewoningsgeschiedenis van de Langestraat

Peter Bitter

4.1 Inleiding

De opgravingen in de Langestraat van 2015 hebben belangrijke nieuwe inzichten opgeleverd in de ontwikkeling van Alkmaar. De reconstructiekaarten van de 13de-14de eeuw, zoals in 2007 samengesteld voor het overzicht van de Geschiedenis van Alkmaar,[1] moeten deels herzien worden (*afb.4-1a* t/m *4-1f*).
De 20ste-eeuwse bebouwing was het resultaat van 7 eeuwen aan ruimtelijke veranderingen, waarover nieuwe data zijn verkregen (*afb.4-2*). Het onderzoek heeft ook meer zicht gegeven op de diverse huistypen in de binnenstad, met name betreffende de grotere huizen.

4.2 De oudste nederzetting en overstromingen

In de opgraving[1] van 2000, 2001 en 2015 zijn geen bewoningsresten van vóór de 12de-eeuwse overstromingen aangetroffen. De oudste nederzetting bevond zich verder westelijk dan deze opgravingslocaties (*afb.4-1a*). Wel is in de overstromingslagen verspoeld vondstmateriaal gevonden, afgezet bij de verwoesting van de nederzetting.

In de binnenstad worden naast de zandrug van de strandwal geregeld de resten opgegraven van twee overstromingen. Het zijn bruinig grijze kleipakketten met daarin brokken verspoeld veen, stokjes, stukken hout en potscherven. Soms is daartussen nog een dunne grijze kleilaag te zien, waarvan niet te zeggen is of die is afgezet tijdens de eindfase van de eerste overstroming of in een afzonderlijke overstroming. In de Annalen van Egmond en andere schriftelijke bronnen worden overstromingsrampen vermeld in 1135, 1163 en 1170. Toch zijn er steeds maar twee duidelijke afzettingslagen gevonden, waarvan de bovenste vooral 12de-eeuwse potscherven bevat. In de onderste is vaak scherfmateriaal aangetroffen uit veel eerder tijd, zodat het zelfs de vraag leek of dit een nog onbekende eerdere ramp kon betreffen.[2] De overstromingslagen blijken in de opgraving van 2015 echter allebei scherfmateriaal uit de 12de eeuw te bevatten. Het is dan dus alleen nog de vraag of de onderste laag uit 1135 dateert of uit 1163.

4.3 De aanleg van de Langestraat en een haven bij de Mient

Een niet verwachte uitkomst van het onderzoek bij Langestraat 62-52 in 2015-2016 was de datering van de eerste aanleg van het terrein rond 1280/1290, bijna een eeuw later dan tevoren was gedacht. Op basis van deze bevindingen is het nodig om de gangbare reconstructie van de topografische ontwikkeling van Alkmaar in de 13de en 14de eeuw[3] ingrijpend te herzien.
Een datering kort voor 1300 hebben we in 2003 en 2005 ook al gevonden voor de sterk opgehoogde terreinen rond de Mientgracht, zowel aan de kant van het Waagplein als bij de Voordam. Met dendro's zijn de eerste bouwfasen hier gedateerd rond 1280 en 1290.[4]
Ik vermoed nu dat het hoog gelegen gebied rond de Mientgracht en de eerste aanleg van de Langestraat het resultaat zijn van een gestichte havenaanleg uit de tijd van Floris V (*afb.4-3*).

De verwoesting van de handelsplaats door de 12de-eeuwse overstromingsrampen heeft Alkmaar ruim een eeuw lang tot een minimum doen inkrimpen. De nederzetting stelde zonder de Langestraat en Houttil nog maar heel weinig voor, toen de bewoners in 1254 werden bedeeld met stadsrechten (*afb.4-1b* en *4-4*). De bebouwing was wellicht beperkt tot slechts twee kleine kernen: een kern bij de Grote Kerk (en Koorstraat?) en een kern bij de Dijk op de dam in de Rekere naast het kasteel Torenburg. Zelfs in de eerste halve eeuw na 1254 lijkt Alkmaar zich nog maar weinig ontwikkeld te

1 Bitter 2007.
2 Griffioen e.a. 2015.
3 Onder meer verwoord in Bitter 2002, 89-110; Bitter 2007, 34-38 en 66-69.
4 Bitter/ Roedema 2009 RAMA 13; Jacobs 2007.

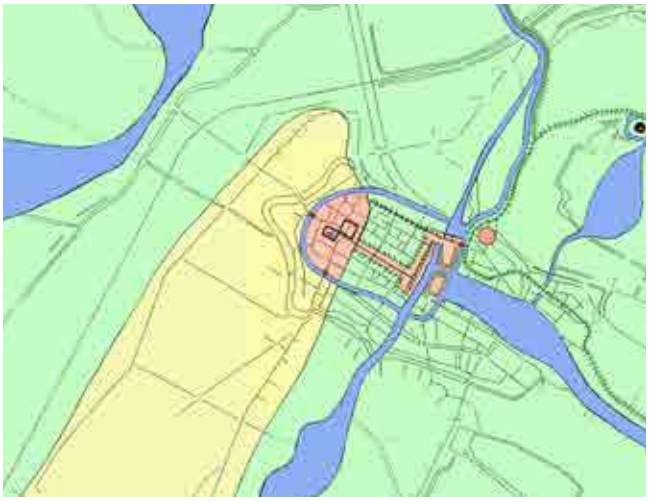

Afb.4-1a-e reconstructie-plattegronden van Alkmaar: geel strandwal, groen klei/veengrond, rose bebouwd terrein, blauw water. Vanuit het zuiden loopt de Die, vanuit het oosten het Zeglis en noordwaarts de Rekere. In de loop der tijd ontwikkelen zich de meren: linksboven de Bergermeer, rechtsboven het Zwijnsmeer, rechts van Alkmaar het Voormeer en onderaan het Achtermeer. Tekeningen Peter Bitter 2021.

1a. reconstructie circa 1000 met de nederzetting op de rand van de strandwal en deels ook ernaast, op de strandwal (akkerland) staat naast de nederzetting de oudste kerk.

1b. reconstructie circa 1254, het jaar van de stadsrechtverlening, nadat de nederzetting in de 12de eeuw deels is verwoest door overstromingen en langs het Zeglis en de Rekere de Geestmerambachtdijk is aangelegd om het kasteel Torenburg (ronde stip) en rond 1200 langs de Koningsweg de 'dijk van Alkmaar naar Bergen'. Nabij Torenburg is een nieuwe nederzettingskern ontstaan op deze dijk (tevens dam in de Rekere). In de oude nederzetting zijn twee vierkant omgrachte terreinen voor de kerk en het Hooge Huijs.

1c. reconstructie circa 1300, kort nadat bij de Mientgracht een havengebied is gesticht en de Langestraat als verbindingsweg met de kern bij de Grote Kerk is aangelegd. Inmiddels is de stad voorzien van een omwalling en vestgrachten

1d. reconstructie circa 1350, als kasteel Torenburg is afgebroken en het stadsgebied geleidelijk wordt opgevuld met huizen. Het wordt verdedigd door vestgrachten, wallen met muurtorens, deels door nieuwe stadsmuren (o.a. gevonden aan de westkant bij het Canadaplein, aan de oostkant bij de Kooltuin) en vier poorten. Nabij de stad verbreedt het Zeglis zich tot het Voormeer.

1e. reconstructie circa 1400 met aanplemping van een deel van het Voormeer bij de stad en uitbreidingen van het havengebied met de wijk 'Nieuwland' aan de oostkant op de zuidelijke Voormeerdijk. De wijk is voorzien van een vestgracht met de Nieuwlanderpoort. Aan de noordkant leidt de stadspoort 'Pieterstoren' naar een kleine buitenwijk (Karnemelksbuurt)

Afb.4-2 Foto van de Langestraat ter hoogte van nummers 66 tot 58, kort na de uitbreiding van kofa Spruijt in 1935, met een variatie aan gebouwen, op een anonieme prentbriefkaart (Regionaal Archief Alkmaar).

Afb.4-3 Hoogtenkaart van de binnenstad, de hoogste punten geel en de laagste donkerpaars, met de vindplaatsen uit grote circa 1275-1350 van 1. huizen van baksteen (rode blokjes), 2. van hout of vlechtwerk (blauw), 3 een groot erf van een leerlooierij/schoenmakerij (15LAN). Tekening Peter Bitter.

Afb.4-4 het oudste bewaarde stadszegel, een waszegel op een document uit 1299 (Regionaal Archief Alkmaar). Het toont het oudste stadswapen, dat mogelijk is afgeleid van het uiterlijk van het grafelijke kasteel Torenburg.

Afb.4-5. Twee samenhangend omgrachte erven in de tweede helft 14de eeuw, reconstructie op basis van diverse bronnen: 1 de Grote Kerk (tufstenen kern vergroot in baksteen), 2, het Hooge Huijs (bakstenen woontoren in het midden van de zuidkant, overige bebouwing van het erf onbekend). Tekening Peter Bitter.

hebben. Dit verklaart de schaarste aan 13de-eeuws vondstmateriaal in de talrijke onderzoeken in de binnenstad. In de eerste decennia na 1254 kwam de stad nog niet tot ontwikkeling – het stadsrecht kan wel worden beschouwd als een mislukte stadstichting!

Floris wist in 1282 en 1288 de opstandige Westfriezen te bedwingen. Hij liet daarna rond Westfriesland vijf dwangburchten bouwen. Bij Alkmaar stond toen al een ouder grafelijk kasteel, de Torenburg, waar de baljuw van Kennemerland als hoogste regionale ambtenaar van de graaf zetelde. Alkmaar lag strategisch gunstig op de samenkomst van twee waterwegen uit het zuiden en de afwatering via de Rekere naar het noorden.
De stichting van Alkmaar als havenstad hangt samen met de economische en bestuurlijke integratie van Westfriesland in het graafschap Holland. De bekende 'dwangburchten' rond Westfriesland stonden allemaal bij sluizen in de Westfriese Omringdijk en beheersten de waterwegen van en naar Westfriesland. De graaf zal hiervoor niet alleen militaire redenen hebben gehad maar bovenal ook economische.

De haven werd door een verhoogde verbindingsweg ter plaatse van de latere Langestraat verbonden met de omgeving van de Grote Kerk en het Hooge Huijs. Deze laatste was een hof van de abdij van Egmond die minstens tot de 12de eeuw terug gaat (*afb.4-5*).[5] De Langestraat is in deze reconstructie aanvankelijk niet de hoofdstraat, want het zwaartepunt lag eerst bij de Houttil, Dijk en Voordam (*afb.4-1b-1c*). De eerste ontwikkeling van de Langestraat lijkt ook niet erg gestructureerd want er zijn ruime kavels van wisselende breedte uitgezet die zich diep uitstrekken tot aan de Nieuwesloot en tot aan de Breedstraat, van origine eveneens een gracht (*afb.4-6*). En in aanvang was er bij Langestraat 62-52 zelfs ruimte voor een schoenmakerij annex leerlooierij op een terrein van zeker 25 tot 30 meter breed en 75 meter diep.
In de opgraving werden twee afzonderlijke huisterpen ontdekt die rond 1300 waren opgeworpen tegen de Langestraat, gescheiden door erfsloten en met een achtersloot. Het blijft echter de vraag of dit patroon ook verder langs de straat is vervolgd, of dat daar misschien ook wel meerdere kavels in één aanleg zijn opgehoogd. De Langestraat lijkt pas in de loop van de late 14de en 15de eeuw een aaneengesloten bebouwing te krijgen.

5 De aanvankelijk toeschrijving van het omgrachte erf van een hof bij het Hooge Huijs aan de graaf van Holland (Bitter 2002) heb ik een paar jaar geleden herzien vanwege de herinterpretaties van schriftelijke bronnen (zie Bitter 2014 'Alkmaar en de graaf'; ingekort in Bitter 2013).

Afb.4-6 Grotendeels of geheel doorlopende perceelsgrenzen in een deel van de binnenstad gemarkeerd op de Kadastrale Minuut van S.P. van Diggelen uit 1823. Opmerkelijk is dat extra brede percelen alleen voorkomen langs de noordkant en delen van de zuidkant van de Langestraat.

4.4 Huizen

In de 14de en 15de eeuw zijn de meeste huizen gebouwd met een houten skelet en houten kapconstructie, met wanden van hout, van geleemd vlechtwerk of turfplaggen, of met dunne (niet-dragende) wanden van baksteen. Hiervan zijn resten gevonden op verschillende locaties en ook bij Langestraat 16 (00LAN), Langestraat 66 (01LAN) en Langestraat 52 (15LAN).

Te onderscheiden zijn verschillende huistypen, variërend van kleine éénkamerwoningen tot de grote woonhuizen van voor-aanstaande burgers (*Afb.4-7*).
Er was een standaard huistype: een diephuis met de nok haaks op de straat, met slechts twee of drie vertrekken op de begane grond en daarboven een zolderverdieping voor opslag *(afb.4-7 nrs 2-4*). Het 'voorhuis' aan de straatzijde diende als werkplaats en/of winkel en vanwege het daglicht was hier een hoge zoldering, met in de onderpui bovenlangs de luifel een strook vensters ('bovenlichten') en eronder aan weerszijden van de middendeur vensters met luiken. In gewone woonhuizen werden pas in de 17de-18de eeuw ook de onderpuien voorzien van vensterglas. Het voorhuis was tot die tijd normaliter onverwarmd, maar de woonruimte erachter had wel haardplaatsen. Indien de wanden van brandbaar bouwmateriaal waren, werd het haardvuur middenin de open ruimte gestookt en de rook werd via een rookluik in het dak afgevoerd. Als alternatief kon ook een bakstenen schoorsteen in de wand zijn opgenomen. Of er werd een bakstenen brandmuur gebouwd tussen het voorste en het achterste deel van het huis, met een schouw tegen de brandmuur.
Dit huistype is eeuwenlang de standaardvorm.[6] De sporen uit de 14de en 15de eeuw zijn doorgaans schamel, omdat door de latere baksteenbouw de resten van de buitenmuren

6 Zie o.a. Bitter 2016, hoofdstuk 6. Een selectie van 14de-eeuwse huizen van dit eenvoudige standaard-type: Langestraat 3-5 (07LAN: Bitter e.a. 2010 RAMA 15 hst.2), Langestraat 49-51 (13LAN: Bitter 2017 RAMA 24 hst.2), Langestraat 117 en 119 (93LAN: Bitter e.a. 1997 RAMA 5), Koorstraat 45/47 en 49/51 (08LAA: Bitter 2013 RAMA 19 hst.2), Schoutenstraat 38 (14SCH Bitter 2017 RAMA 24 hst.3), Payglop 25 (12PAY: Bitter/ Van den Berg 2016 RAMA 23 hst.1), Laat 119 (09LAA: Bitter 2013 RAMA 19 hst.3). Er zijn uit de 15de tot 17de eeuw nog talrijke voorbeelden van bakstenen versies van het standaardhuis opgegraven.

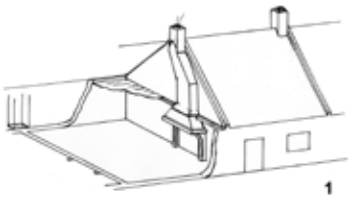

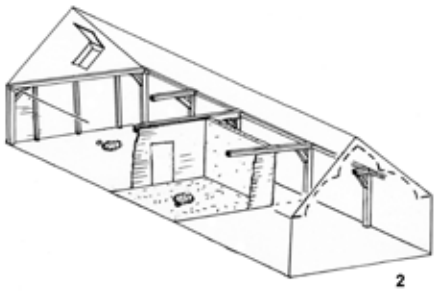

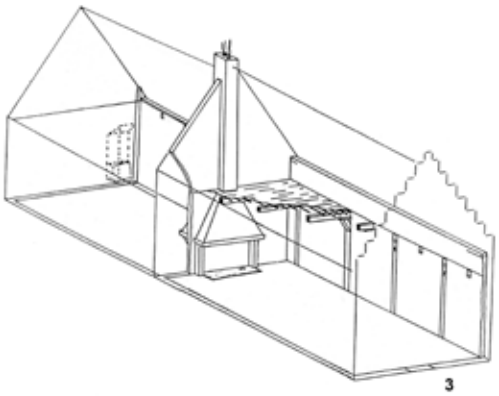

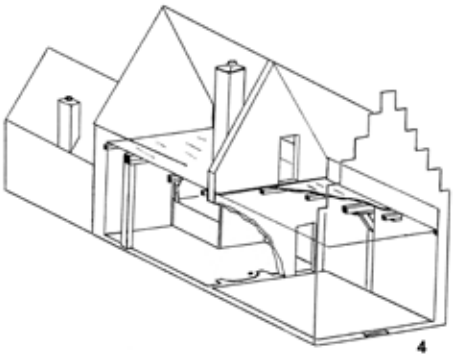

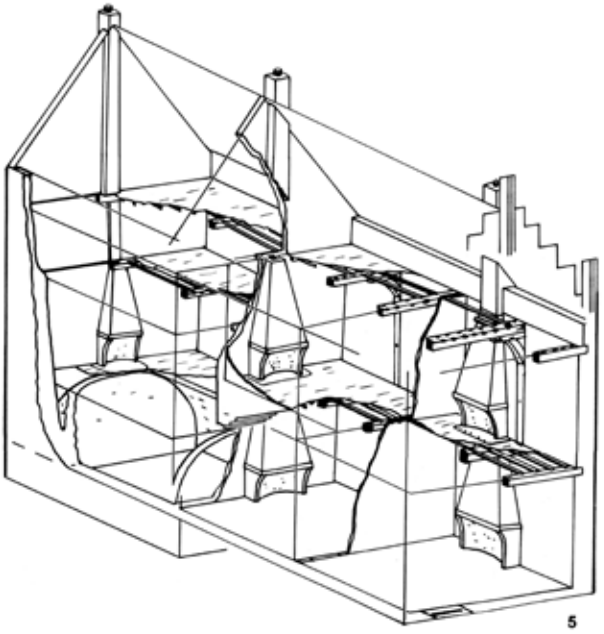

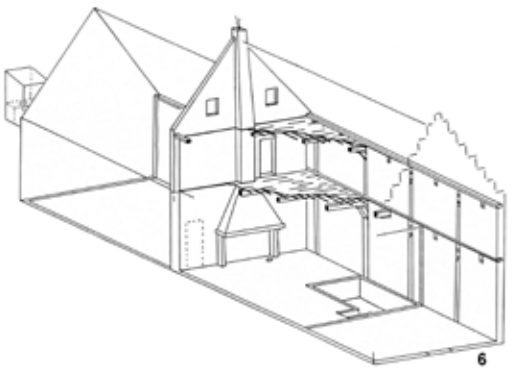

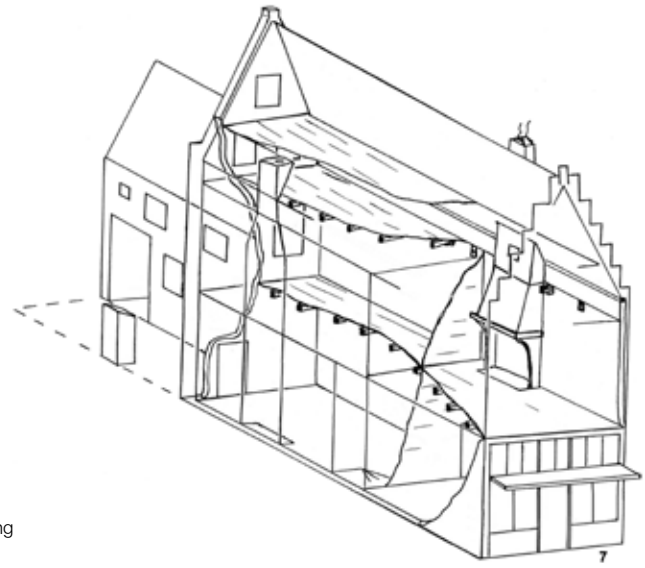

Afb.4-7 Opengewerkte tekeningen van verschillende huistypen: 1 kamerwoningen (Gedempte Nieuwesloot 161-169, 15de eeuw), 2-4 standaardhuis met twee of drie vertrekken (2 Laat 125 circa 1365, 3 Langestraat 115/117 circa 1500, 4 Hofstraat 17 circa 1600), 5-7 groot huis met verdieping (5 Langestraat oosthoek Schoutenstraat circa 1300/1350, 6 Langestraat 115/117 1553/1561, 7 Langestraat 16 1624/1637). Tekening Peter Bitter.

meestal grotendeels zijn opgeruimd. Wat resteert zijn dan vooral de leemvloeren met de haard die vanwege de brandbare zijwanden vrij in de open ruimte ligt, tussenmuren en soms de achtergevel omdat de latere huizen vaak wat dieper zijn.

Het kleinste woningtype was de 'kamer', een éénkamerwoning die vaak werd bewoond door een compleet gezin, waarbij niet zelden drie generaties in één vertrek leefden. Vaak werden twee of meer éénkamerwoningen onder één dak met de kap parallel aan de straat gebouwd (*afb.4-7* nr.1). Een kamer werd ook wel eens ondergebracht in het achterhuis van een groot woonhuis, vooral als deze zich aan één kant aan een steeg bevond. Dergelijke kamers zijn onder andere opgegraven bij de Wortelsteeg (1991)[7] en bij de Bloemstraat (1998-1999).[8] Kamers waren vaak verhuurd maar soms het eigendom van de bewoner. De kostverdiener was doorgaans een arbeider in loondienst of werkend op stukloon. Een 'kamer' werd geregeld ook wel bewoond door een alleenstaande bejaarde.

Van een heel andere categorie zijn de grote bakstenen huizen, vanaf 7 meter breed en meer dan 20 meter diep, voorzien van een of meer verdiepingen (*afb.4-7* nrs. 6-7). Langs de Langestraat en Houttil-Boterstraat zijn op enkele locaties de resten gevonden van (inmiddels) 16 grote bakstenen huizen uit de late 13de en eerste helft van de 14de eeuw (*afb.3*).[9] Belangrijke voorbeelden zijn opgegraven bij Langestraat 16 en 66 (A448) in 2000 en 2001.
In 2000 werden bij de hoek van de Langestraat en Houttil maar liefst vier vroege grote bakstenen panden ontdekt. Drie ervan stonden aan de kant van de Houttil en dateren van rond 1300. Van een van die panden was het achterste deel enorm zwaar gefundeerd. Dit was vermoedelijk een woontoren. Van dit stadskasteel staat bij Houttil 58/60 nog steeds muurwerk overeind tot 7,5 meter hoog. Het werd oorspronkelijk aan weerszijden geflankeerd door grote bakstenen huizen, namelijk aan de zuidkant op de hoek met de Langestraat en aan de noordkant bij Houttil 56. Iets later werd ernaast bij Langestraat 16 het vierde pand gebouwd.
In 2001 werden bij Langestraat 66, vlak naast de opgravingslocatie van 2015, de funderingen gevonden van een groot bakstenen huis (A448). Dit was in de 16de eeuw in handen van een van de rijkste families in de regio. Het was toen een L-vormig huis met een traptoren en stak hoog boven de omgeving uit. In de opgraving bleek het hoofdgebouw terug te gaan op de vroege 14de eeuw.
Aan deze twee opgravingen zijn in dit rapport aparte hoofdstukken gewijd. Ook bij andere onderzoeken zijn grote bakstenen huizen gevonden uit de eerste helft van de 14de eeuw, van west naar oost: twee bij Langestraat 3-5 en een bij Kraanbuurt 1 (2007), een bij Boterstraat 6/8 (2011), een bij de Langestraat/ Van den Boschstraat (2012) en minstens vier naast elkaar in de Langestraat ter plekke van het stadhuis (2003; *afb.4-7* nr.5). Hiervan staat het hoekpand van het stadhuis aan de Schoutenstraat (met de Besognekamer) zelfs nog overeind, ingemetseld achter latere gevelbekleding. Een zware fundering, in 1997 opgegraven ten zuiden van het Waaggebouw, hoorde waarschijnlijk ook bij een groot bakstenen huis.[10]
De grote bakstenen huizen stonden tussen de laagbouw van huizen zonder verdieping en moeten dus hoog boven hun omgeving hebben uitgestoken.

Tot in de 19de eeuw werd het straatbeeld overheerst door de standaard-huizen zonder verdieping, met twee of drie vertrekken op de begane grond. Vanaf de late 16de eeuw kregen veel huizen een smalle aangebouwde bijkeuken aan de achterzijde. Deze wordt in de bronnen aangeduid als de 'zomerkeuken'. De aanbouw was aan het huis toegevoegd omdat het haardvuur waarop gekookt werd in de warme zomermaanden de woonruimte in het achterhuis te veel zou verhitten. In 2015 werden achter Langestraat 60, 54/56 en 52 smallere achteraanbouwsels gevonden uit de 15de eeuw. Het is van de eerste twee genoemde de vraag of dit al bijkeukens waren, maar bij Langestraat 52 werd ook een restant van een stookplaats gevonden. Dit is dan de oudste zomerkeuken die tot dusverre is gevonden, gebouwd omstreeks 1400.
Vanouds hadden huizen met rieten daken een ruim overstek voor het afvoeren van regenwater, omdat onder rieten daken geen dakgoten aangebracht werden. De huizen stonden dan met de zijmuren enkele decimeters van elkaar af, met een tussenruimte die 'osendrop' werd genoemd en waar het regenwater onderaan door een goot werd afgevoerd. Met de toename van 'harde daken' van daktegels, leisteen of dakpannen kregen steeds meer huizen in de 16de en 17de eeuw dakgoten. De osendrop verdween zodat nieuwe huizen veelal amper een decimeter van elkaar kwamen te staan. Ook werd er wel gebouwd met gemene muren tussen de buurpanden.

4.5 Een 14de-eeuwse leerlooierij van een schoenmaker

Geheel tegen de verwachting werd in de grote opgraving bij Langestraat 62-52 (2015-2016) géén groot bakstenen huis gevonden, maar alleen kleinere baksteenbouw vanaf de 14de en 15de eeuw. De grootste verrassing van de opgraving was de ontdekking van een leerlooierij die tussen ongeveer 1300

7 Bitter 1995.
8 Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18 (98BLO en 99BLO).
9 Een overzicht is te vinden in Roedema/ Bitter 2013 'Wonen op stand'.
10 Bitter/ De Jong-Lambregts/ Roedema 2010 RAMA 15 (07LAN); Roedema/ Bitter 2013 RAMA 21 (11BTS); Bitter/ Van den Berg 2016 RAMA23 (12GNI); Roedema 2004 (03STH); Van der Hoeve/ Wevers 2004, 35-38 (stadhuis bouwhistorie); Bitter/ Roedema 2009 RAMA 13, hst.2 (97HTL).

en 1425 functioneerde. Ook was bij dit bedrijf een schoenmaker actief, getuige de snippers leerafval voor het maken van schoeisel. Er werd voornamelijk kalfsleer en in mindere mate ook rundleer verwerkt. De talrijke sporen maken een gedetailleerde reconstructie mogelijk van de technologie en de inrichting van het looiersbedrijf. De looiers waren in allerlei zaken zelfvoorzienend. Gezien de beperkte schaal van de looikuilen waren niet de huiden maar schoenen waarschijnlijk de belangrijkste producten.

4.6 Ruimtelijke ontwikkelingen in de 14de en 15de eeuw

In de verkaveling zijn er aan weerszijden van de Langestraat opvallend veel brede percelen (*afb.6*). Terwijl in de binnenstad een perceel doorgaans tussen 5 en 7 meter breed is, zijn er bij de Langestraat ook percelen van 10 meter breed of meer, met wisselende afmetingen. Dit is goed te zien op de eerste Kadastrale Minuut die in 1823 is getekend door landmeter S.P. van Diggelen. Daarbij valt op dat in grote delen van de westelijke binnenstad de perceelsgrenzen vanouds vanaf een hoofdstraat doorlopen door het hele huizenblok tot aan een minder aanzienlijke achterstraat. De verkaveling is hier kennelijk gevormd door de eerste huizen aan de hoofdstraat te voorzien van hele diepe erven. Aan de noordkant van de Langestraat tot de Nieuwesloot (gracht gedempt in 1864) zijn deze erven 67 tot 72 meter diep en aan de zuidkant tot de gracht in de Breedstraat (gedempt in 1560) circa 45 tot 50 meter. De bebouwing aan de achterzijden is hier een secundaire ontwikkeling.
Niet alle brede percelen zijn te herleiden tot de oudste structuur. Er zijn ook kavels waar de brede percelen juist zijn ontstaan door de samenvoeging van twee eerder zelfstandige panden van middelmatige breedte, zoals bijvoorbeeld bij het Moriaanshoofd op Langestraat 93 uit 1720 (nu deel van het stadhuis). Soortgelijke verbouwingen vonden in de binnenstad vooral vanaf de 17de eeuw plaats, bijvoorbeeld bij de panden van Oudegracht 202, 273, 293 en 297.[11] Langestraat 66 (Kad.A448 en Kad.A449) en Langestraat 58 zijn de archeologische voorbeelden (opgegraven in 2001 en 2015) van dubbelbrede panden die oorspronkelijk ieder uit twee aparte huizen hebben bestaan.[12]

Vanaf de 13de eeuw vonden grote economische veranderingen plaats, met een groeiend handelsverkeer dat leidde tot de opkomst van muntgeld in het betaalverkeer, met andere woorden de ontwikkeling van een geldeconomie. De handelstoename betrof zowel de regionale weekmarkten als de internationaal bekende jaarmarkten. In 1272 is er voor het eerst sprake van jaarmarkten in Alkmaar[13] en in 1339 krijgt Alkmaar een grafelijk privilege voor de uitbreiding tot maar liefst drie jaarmarkten.[14] De zaterdagse weekmarkt wordt in 1347 voor het eerst vermeld, als de graaf aan de baljuw van Kennemerland de opdracht geeft om markten in de dorpen te verbieden en de dorpelingen te dwingen hun handel te bedrijven op de weekmarkt in Alkmaar.[15]
De stad ontwikkelde zich in de 14de en 15de eeuw razendsnel (*afb.4-1c* en *4-1d*).

In de 14de eeuw waren er nog open ruimten langs de Langestraat en de gevellijn was nog niet gesloten. De hierboven gemelde leerlooierij nam bijvoorbeeld ruim een eeuw lang een groot terrein in beslag. Pas rond 1375 bouwde de leerlooier/schoenmaker een bakstenen huis bij Langestraat 60, terwijl ernaast op Langestraat 62 een klein bakstenen pandje verrees. Opgravingen bij Langestraat 51 en 49 (2001 en 2013) toonden aan dat er bij nummer 51 van de 14de tot eind 16de eeuw een huis stond met aan de straatzijde ernaast bij nr.49 een open zijtuin.[16]
In de tweede helft van de 15de eeuw werd de stad vanwege een gestage bevolkingstoename in fasen uitgebreid met de aanleg van de oostelijke binnenstad tot ter hoogte van de Bierkade en van de buitenwijk van het Ritsevoort (*afb.4-8*). Ook werden open ruimten geleidelijk aan opgevuld, zoals ter plaatse van de voormalige leerlooierij waar vanaf circa 1425 nieuwe huizen verrezen bij Langestraat 58-west en -oost en 54/56. Grote diepe percelen werden ook wel opgesplitst door de ontwikkeling van bebouwing achteraan de percelen, langs de secundaire straten. Een voorbeeld hiervan is de bebouwing aan de Nieuwesloot achter Langestraat 66 en achter Langestraat 62 en 60.

11 Roozendaal 2013; De Vries 2012.
12 NB eerder stond er op perceel A449 in de 14de eeuw nog een houten driebeukig dwarshuis over bijna de hele breedte van het perceel, op een kleine steeg met A448 na. Het is een aanweijzing dat in eerste aanleg ook hier een dubbelbreed perceel was uitgegeven. Naderhand kwamen er twee aparte huizen op, die op hun beurt weer door een dubbelpand werden vervangen.
13 In 1272 wordt Wouter de Fries in Alkmaar beleend met de tollen 'uitgezonderd die van de jaarmarkten' (Wortel 1974/1990, 139).
14 In 1339 is er een eerste akte die de tolheffingen regelt voor Oostfriezen die de jaarmarkt bezoeken. Later dat jaar volgt een privilege over de uitbreiding van één naar drie jaarmarkten en deze blijken te worden bezocht door kooplieden uit Vlaanderen, Brabant en Denemarken. Fasel z.j. Stadsarchief 1254-1815 deel 2 nrs.14, 15 en 16.
15 Cordfunke 1992, 369; Noordegraaf 1992, 16. Noordegraaf plaatst dit tegen de achtergrond van de langdurige economische strijd tussen de opkomende steden (geleid door de machtigste kooplui) en de dorpen (bestuurd door de adel) om de handel naar de steden te trekken. De Oudste Keur van het Alkmaarse stadsbestuur, uit het midden van de 15de eeuw, bevat ook artikelen tegen onderlinge handel door 'gasten' buiten de zaterdagse weekmarkt (Fasel z.j. 'Rechtsbronnen' deel I, 36).
16 Bitter 2017 RAMA 24 hst.2 (13LAN).

Afb.4-8 Stadsplattegrond van Alkmaar door Jacob van Deventer, de originele ontwerptekening uit circa 1561 voor de beroemde atlas van de Spaanse koning (Noord-Hollands Archief).

4.7 Ruimtelijke ontwikkelingen vanaf eind 16de eeuw

Na het succesvol afslaan van de aanvallers bij het Spaans Beleg in 1573 nam het inwonertal explosief toe door een toestroom van immigranten uit Vlaanderen en verder zuidwaarts in beweging gebracht door het geweld van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), en uit Duitsland tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648). Het inwonertal liep op: van rond 8.000 zielen circa 1550 naar 12.000 circa 1625. Er vonden verdere stadsvergrotingen plaats die werden opgenomen in nieuwe vestingwerken langs de west-, zuid- en oostkant van de stad (*afb.4-9*). Ook werd alle beschikbare ruimte binnen de wallen volgebouwd. In deze periode werden diverse grote panden opgesplitst, zoals bijvoorbeeld bij de hoek van Houttil 56-58 en Langestraat 12-14 bij het opgravingsterrein van 2000, of bij Langestraat 3-5 opgegraven in 2007. Langs diverse zijstegen werden als projectontwikkeling een soort arbeidershuisjes gerealiseerd, bestaande uit twee of meer éénkamerwoningen onder één dak met de kap parallel aan de steeg.[17]

17 Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18 (98BLO en 99BLO).

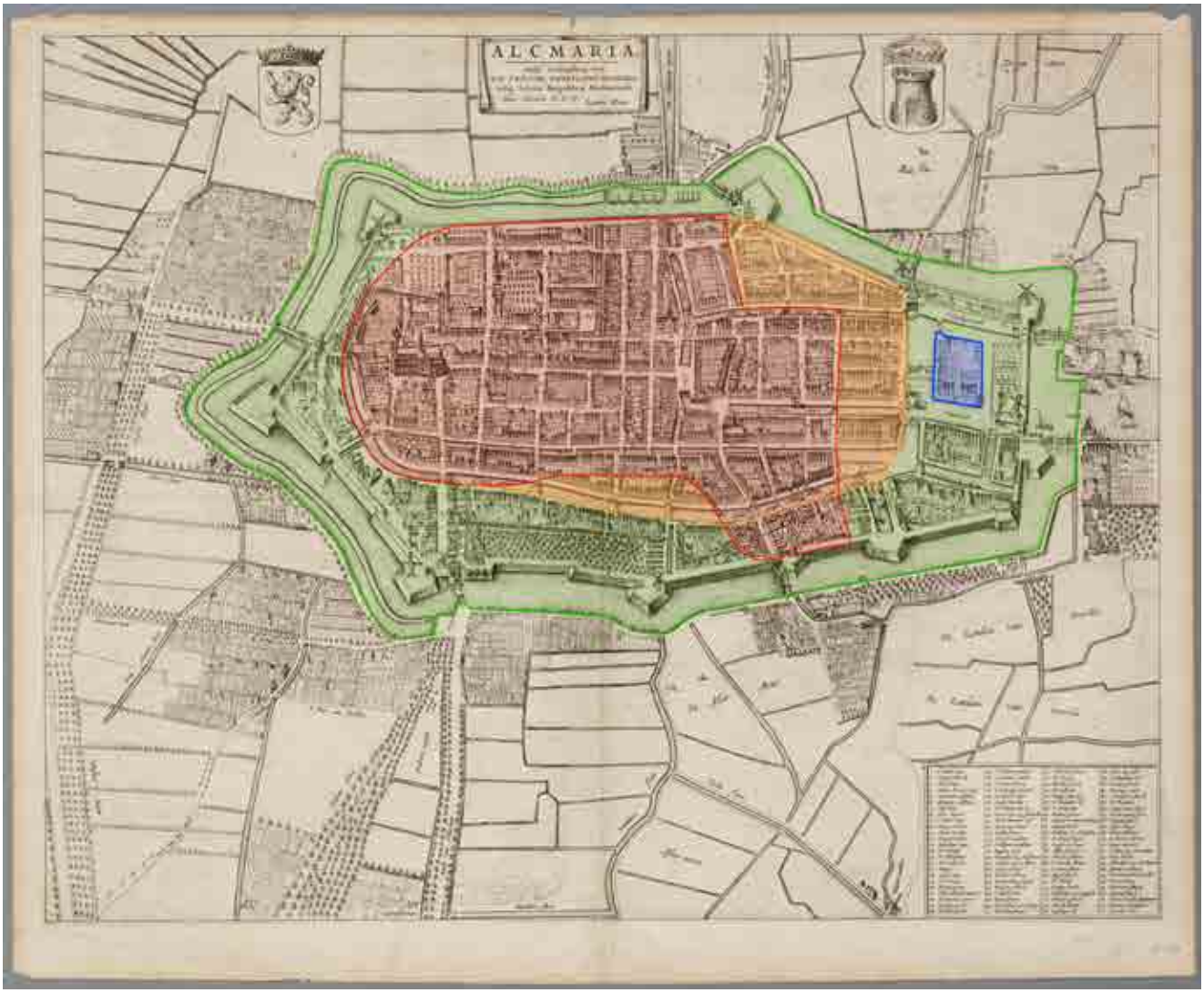

Afb.4-9 Stadskaart van Alkmaar door Ioan Blaeu uit 1649 (Regionaal Archief Alkmaar). Ingekleurd zijn de verschillende uitbreidingsfasen: rood stadsomvang circa 1350/1400, oranje binnen de vestingwerken van 1536-1550, groen binnen de vestingwerken van 1573-1580, blauw Veneetsche Eiland 1614.

Veel panden hadden vanaf de 14de eeuw aan één kant een eigen steeg, zodat goederen vanaf de hoofdstraat buiten langs het huis naar achteren konden worden gebracht en gehaald. Aan de hoofdstraten kwamen vanaf de 16de/ 17de eeuw de huizen steeds meer tegen elkaar te staan, met een gesloten gevelwand. Veel huiseigenaren aan de hoofdstraten gebruikten toen vanaf de achterzijde van het huis een steeg naar een achterstraat recht naar achteren tussen de achterburen door, of men bereikte een zijstraat via een zijsteeg naar links of rechts. Stegen werden geregeld gedeeld: in gedeeld eigendom of met een recht van overpad voor buren. Deze rechten staan vaak als condities vermeld in verkoopakten omdat ze nogal eens tot conflicten leidden. Soms zijn er ook verwijzingen naar een geschil waarover in de rechtbank een uitspraak is gedaan door de schepenen. In de loop van de 18de en 19de eeuw werden aan de hoofdstraten vrijwel alle resterende kleine stegen overbouwd en vervangen door een inpandige gang.

In de tweede helft van de 17de eeuw keerde het economisch tij. Mede door oorlogen met Engeland en Frankrijk en door rampzalige pestepidemieën begon een langdurige teruggang, met een afnemend inwonertal, geleidelijk teruglopende handel en dalende huizenprijzen. De achteruitgang hield lang aan en liep uit op regelrechte crisis en armoede voor het grootste deel van de bevolking in de late 18de en 19de

eeuw. Tegelijkertijd versterkten de regenten en grote ondernemers hun posities en het verschil tussen rijk en modaal/arm werd steeds groter.
In de 17de eeuw woonden de welgestelde burgers nog verspreid door de stad. In de Langestraat werden de kapitale woonhuizen van de stedelijke elite nog afgewisseld door woonhuizen met winkels en werkplaatsen van ambachtslieden en kleine kooplui. In de 18de eeuw trad een verschuiving op, met de hoogste concentratie van welgestelde bewoners in de westhelft van de Langestraat, nabij het stadhuis.[18]
Vanwege de bevolkingsafname werd een groot deel van de kamerwoningen verlaten en veranderd in pakhuizen of in stallen en wagenschuren waarin welgestelden hun rijtuigen en paarden onderbrachten.

4.8 Eigenaren en huurders

Uit de archiefbronnen kunnen we vanaf de 16de of begin 17de eeuw veelal achterhalen wie de eigenaren waren van de huizen. Niet altijd is duidelijk of de eigenaren er wel woonden. Er waren immers verscheidene welgestelde Alkmaarders die meerdere panden in de stad in eigendom hadden en verhuurden. In 1730 werd bijna de helft van alle panden in de stad verhuurd en dat betrof zowel goedkope arbeidershuisjes als riante woonresidenties.[19] Wel is van de meeste eigenaren, voor zover dat niet uit andere bronnen aantoonbaar is, aan te nemen dat ze zelf op de meest prominente locatie woonden.
Een groot deel van de beroepen werd uitgeoefend in het eigen woonhuis, zodat de verkoopprijs zowel de woonruimte als de werkruimte en/of winkel betreft. Panden met alleen een woonfunctie zijn te onderscheiden in twee hoofdgroepen: enerzijds de vele kamerwoningen van loonwerkers en anderzijds de grotere woonhuizen van welgestelde inwoners.
Soms gaan bedrijven zoals bijvoorbeeld een brouwerij voor erg hoge prijzen van de hand, wanneer ze zijn gevestigd in meerdere samengevoegde panden. In zo'n bedrijf wordt geregeld niet gewoond door de eigenaar maar door een bedrijfsleider in loondienst. De welgestelde eigenaar heeft dan weer een riant woonhuis elders in de stad.

Huurders worden slechts zeer incidenteel vermeld, bijvoorbeeld in lijsten van belastingheffingen die door alle inwoners moesten worden betaald. Helaas zijn uit de tijd voor 1800 slechts een handvol van dergelijke belastingregisters bewaard. Van de hierin vermelde huurders is vaak onbekend hoe lang ze daar al woonden en tot wanneer.
Dit betekent dat van ongeveer de helft van alle huizen de bewoners als huurders als het ware anoniem zijn gebleven. Het archeologisch opgegraven huisraad geeft nog wel een beeld van (een deel van) hun materiële cultuur. Hierover gaat deel II van RAMA 25.

4.9 Een hoge piek en een lange helling - huizenprijzen in 1575-1850

Van diverse panden verspreid over de binnenstad zijn belastingheffingen voor de verpondingen en verkoopprijzen door archiefonderzoek achterhaald en opgenomen als bijlagen in archeologische publicaties. In *bijlage 1* bij dit hoofdstuk zijn deze data op volgorde van de kadastrale perceelnummers uit 1832 samengevat.
De verpondingen zijn een belasting die door het landbestuur werd geheven op onroerende goederen. De enige volledig bewaarde lijst uit Alkmaar is die van 1730. In dat jaar werd de belastingheffing op onroerende goederen in heel Holland herzien en van deze actualisatie ('redres') is voor Alkmaar het complete belastingregister bewaard. Daarvoor is van elk kavel de huurwaarde bepaald. De huurwaarde is het destijds betaalde bedrag per jaar voor de huur van onroerend goed of, indien de eigenaar het zelf gebruikte, een taxatie daarvan. Tot 1730 werd 1/8 deel van de huurwaarde als verponding betaald, maar vanaf dat jaar werd de belasting verlaagd naar 1/12.
In het 'redres' van 1730 zijn zowel de oude als de nieuwe verpondingen per pand genoteerd. Deze registers zijn samen met andere bronnen door W.J. van den Berg gekoppeld aan de kadastrale nummers uit 1832. Als Historisch Kadaster Alkmaar zijn de data voor de periode van 1700-1914 via internet beschikbaar op de website www.regionaalarchiefalkmaar.nl.
De waarde werd door een aantal factoren bepaald, zoals natuurlijk de omvang en onderhoudstoestand, indeling en afwerking maar waarschijnlijk ook door de ligging binnen de stad. Huizen aan de Langestraat en Houttil lijken relatief hoger getaxeerd te worden dan vergelijkbare panden elders in de stad.

Bijgaand een grafiek van de verpondingen in 1730, gebaseerd op een steekproef van elk tiende perceel in de belastinglijst en dus representatief voor de hele binnenstad (*grafiek 1*). Ingevuld is de verdeling van de huurwaarden vóór en vanaf 1730. Duidelijk is te zien dat de panden fors in huurwaarde waren gedaald. De waarden van vóór 1730 gaan voor een deel nog terug op een vorig 'redres', een algehele hertaxatie van alle panden in Holland in 1632, maar er zijn in de tussentijd wel allerlei aanpassingen gedaan. Deze waren met name het gevolg van verbouwingen of, zoals soms blijkt uit het verzoek van de eigenaar, wegens verval van het pand. Bij deze veranderingen in waarde speelt ook toeval een rol, omdat de ene eigenaar meer investeert in zijn pand of panden dan de

18 Van den Berg/ Van Zanden 1993; Van den Berg/ Van Leeuwen/ Lesger 1998 en 2000.
19 Zie o.a. de analysen van deze bron in Bitter 2008 (NB met een rekenfout in de tabellen van vóór 1730); Bitter 2009 'miniatures', 57-60; Bitter/ Van den Berg 2014 RAMA 18, 174-175.

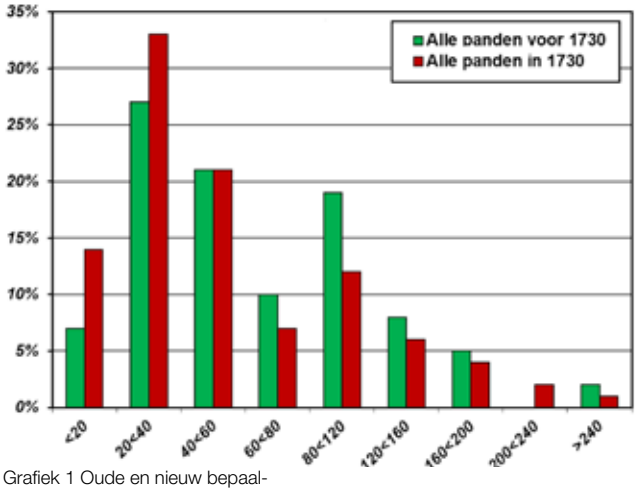

Grafiek 1 Oude en nieuw bepaalde huurwaarden in het 'Redres' van 1730, uit een representatieve steekproef van elk tiende kavel in de verpondingen.

andere. Uit de verkoopcijfers blijkt dat veel panden die in de eerste helft 17de eeuw nog een middelmatige waarde hadden, binnen een eeuw afdaalden naar het niveau van onbeduidende kamerwoningen, maar een deel van de panden had een minder sterke waardedaling. Tussen 1632 en 1730 is er dus veel veranderd en de oude verpondingen in 1730 zijn niet eenvoudig te interpreteren.

Een beter beeld zou een omvangrijke steekproef van de verkoopcijfers geven, liefst representatief verspreid over de hele binnenstad. Dit vergt echter een dermate grootschalig archiefonderzoek dat ik me hier moest beperken tot al bekende data die zijn gepubliceerd in onze archeologische publicaties. De selectie is gebaseerd op de toevallige ligging van de archeologisch onderzochte locaties en direct belendende percelen, waar opgravingen zijn gedaan vanwege bouwactiviteiten. Het is daarom onzeker in hoeverre deze representatief zijn voor de gehele binnenstad.
Om de representativiteit van deze selectie aan verkoopprijzen te toetsen, zijn de huurwaarden in 1730 van deze panden vergeleken met de hierboven gemelde grafiek van de representatieve steekproef van de huurwaarden van álle panden. Uit de vergelijking (*grafiek 2* en *3*) blijkt dat in onze steekproef van huizenprijzen de goedkoopste categorieën sterk zijn onder-vertegenwoordigd. De huurwaarden tot 20 en van 20-40 gulden zijn in de steekproef vóór 1730 slechts 3% (moet zijn 7%) respectievelijk 11% (moet zijn 27%) en in de steekproef na 1730 resp. 8% (moet zijn 14%) en 16% (moet zijn 33%). In de grafiek van de verkoopprijzen zijn de aantallen van deze categorieën daarom verhoogd met 240% vóór 1730 en 190% na 1730. Deze *gewogen aantallen* leveren een meer representatieve verdeling van de prijsklassen op, zij het dat hierdoor in de grafiek een kunstmatige 'dip' is veroorzaakt voor het tweede kwart van de 18de eeuw (*grafiek 4*).

De waarde van het onroerend goed was tijdens de economische bloeitijd in de late 16de en eerste helft van de 17de eeuw flink gestegen, maar door economische achteruitgang vond er van midden 17de tot midden 19de eeuw een langdurige en gestage daling plaats. Begin 19de eeuw gaan panden van de hand tegen bodemprijzen van soms slechts 10% van de waarden van twee eeuwen eerder! Een enkele keer zal hier ook nog een dramatische oorzaak zijn (brand?), bijvoorbeeld bij Langestraat 66-A447-O en Langestraat 54/56-A443. Er is in de huizenbestanden een flinke dynamiek,

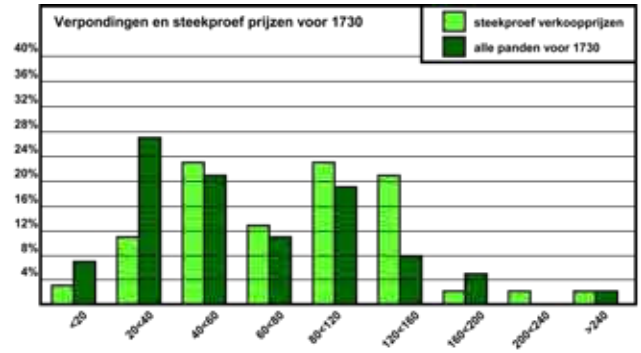

Grafiek 2 Huurwaarden van vóór 1730 van de panden uit de steekproef van verkoopprijzen, uitgezet naast de huurwaarden van alle panden.

Grafiek 3 Huurwaarden vanaf 1730 van de panden uit de steekproef van verkoopprijzen, uitgezet naast de huurwaarden van alle panden.

bijvoorbeeld doordat kleine woonhuisjes worden verlaten en omgevormd in pakhuizen, schuren en stallen, of gesloopt worden, terwijl van de gemiddelde huizen een flink deel -maar niet alles (!)- al voor 1730 sterk in waarde is gedaald. Enig tegengewicht wordt geboden doordat welgestelde eigenaren hun huizen en bedrijven vergrootten door buurpanden te annexeren en kavels voor nieuwe panden samen te voegen – dat komt ook in de hier archeologisch onderzochte panden enkele keren voor (Langestraat 66 A448, Langestraat 58 A444, Langestraat 52-50 A442).
Bij de duurste 10% huizen (dus 90% is lager geprijsd) behoren in de late 16de en eerste kwart 17de eeuw nog prijzen vanaf ongeveer 3.000 à 4.000 gulden. In het tweede kwart 17de eeuw zijn dit vrijwel allemaal prijzen boven de 6.000 à 7.500 gulden! Daarna gaat de ondergrens voor deze 10% duurste huizen omlaag, al snel richting 4.000 gulden in het derde kwart 17de eeuw en in de volgende anderhalve eeuw is de ondergrens van de duurste 10% huizen omstreeks de 3.000 à 2.000 gulden.

Van de hier onderzochte panden zijn de verkoopprijzen samengevat in een grafiek per kwart eeuw (*grafiek 5*). In de grafiek is elk kavel een blokje met het kadastraal nummer van 1832 en de blokjes van hetzelfde nummer zijn door lijnen verbonden. Groene lijnen zijn prijsstijgingen en rode lijnen prijsdalingen. Tot 1650 stijgen alle prijzen en daarna overheersen de rode lijnen van prijsdalingen, soms met dramatisch resultaat. Van enkele panden is er na 1650 nog een flinke prijsstijging te zien – steeds eenmalig en ongetwijfeld de weergave van een ingrijpende bouwactiviteit (Langestraat 54/56 A443, Langestraat 62 A446 en Langestraat 66-west A449).
Als we deze vergelijken met de verkoopprijzen van onze steekproef (vergelijk *grafiek 5* met *grafiek 4*), valt op dat de meeste huizen in dit deel van de Langestraat tot de duurdere en duurste prijsklassen behoren in de betreffende perioden. Alleen de panden Langestraat 52 (A442-w), Langestraat 62 (A444-o), vanaf eind 17de eeuw Langestraat 64-oost (A447) en eind 18de eeuw Langestraat 54/56 (A443) behoren tot de categorie onder 1.000 gulden. Deze categorie maakt in de eerste helft

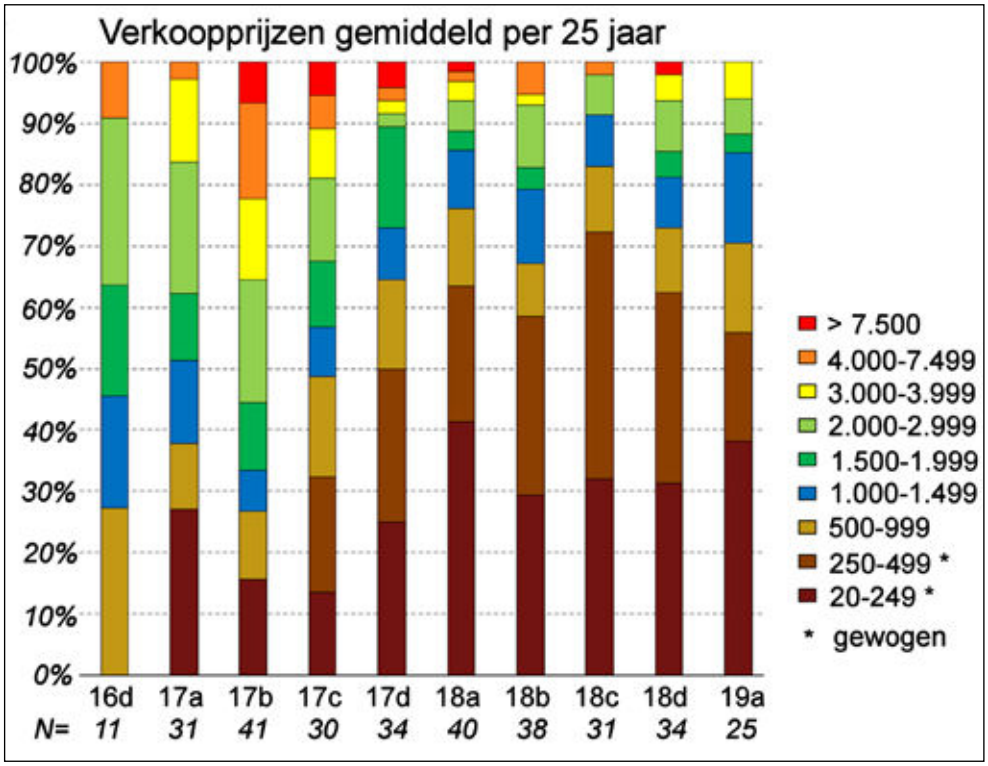

Grafiek 4 Procentuele verdeling van verschillende klassen verkoopprijzen in guldens per kwart eeuw, met een correctie voor de prijsklassen tot 500 gulden.

17de eeuw omstreeks de helft uit van alle panden maar dat loopt op tot grofweg 80% van alle panden in de 18de eeuw. Panden die in de eerste helft 17de eeuw tussen de 1.500 en 3.000 gulden opbrengen, behoren dan tot een middenklasse. Globaal zakken de prijzen van deze panden naar ongeveer de helft in de eerste helft 18de eeuw! Om daarna in dezelfde categorie te blijven hangen of soms nog verder te zakken.

Alles overziend, springen in de hier onderzochte opgravingen enkele panden er dus langdurig bovenuit: Langestraat 50-52 (A442) na de samenvoeging van 1686, Langestraat 60 (A445), Langestraat 58 (A444) na de samenvoeging van 1733 en -opmerkelijk genoeg- de broodbakkerij van Langestraat 62 vanaf de tweede helft van de 18de eeuw. Tot de absolute top behoren de panden Langestraat 66-oost (A448) en Langestraat 66-west (A449).

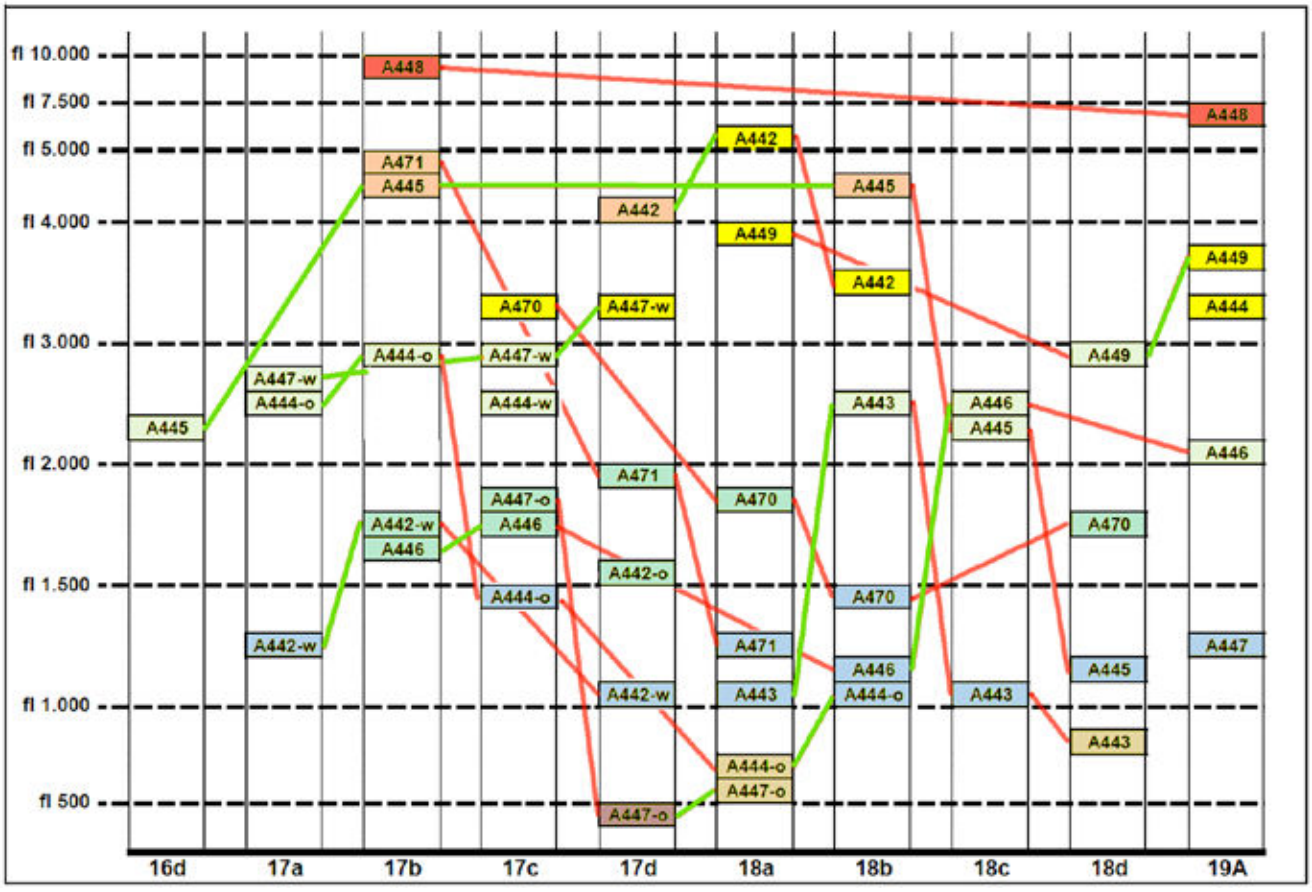

Grafiek 5 Verkooprijzen per kwart eeuw van de panden waarvan het onderzoek in dit rapport is beschreven. Opgraving 00LAN: A470, A471. Opgraving 01LAN: A447-w, A447, A448, A449. Opgraving 15LAN: A442-w, A442, A443, A444-w, A444-o, A445, A446. De blokjes van hetzelfde pand zijn verbonden met een groene lijn bij prijsstijging en een rode bij prijsdaling. Na 1650 zijn er weinig prijsstijgingen, maar soms toch opmerkelijke gevallen (A443 en A444o in 18b, A446 in 18c, A449 in 19A).

4 Literatuur

Berg, W.J. van den, M.H.D. van Leeuwen en C. Lesger, 1998: Residentiële segregatie in Hollandse steden. Theorie, methodologie en empirische bevindingen voor Alkmaar en Amsterdam, 16e-19e eeuw, *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 24, 402-436.

Berg, W.J. van den, M.H.D. van Leeuwen en C. Lesger, 2000: Verschillen in kaart gebracht. De sociaal-ruimtelijke structuur van Alkmaar, 17de-19de eeuw, *Oud-Alkmaar* 24, 1-13.

Berg, W.J. van den, en J.L. van Zanden, 1993: Vier eeuwen welstandsongelijkheid in Alkmaar, ca. 1530-1930, *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 19, 193-215.

Bitter, P., 1995: *Geworteld in de bodem*, Alkmaar (Publikaties over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 1).

Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).

Bitter, P., 2007: 1 Nederzetting op het zand, 3 Van nederzetting tot handelsplaats, 6 Ommuurd, volgebouwd en uitgelegd, in: J. Vis, P. Bitter, H. Kaptein et al, *Geschiedenis van Alkmaar*, Zwolle, 12-21, 31-38, 64-90.

Bitter, P., 2008: Wealth and waste- aspects of a luxurious lifestyle in Alkmaar, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, VI: Luxus und Lifestyle*, Lübeck, 151-168.

Bitter, P., 2009: Toying with miniatures. Finds of 'doll's-house items' from Alkmaar, in: H. Clevis (red.), *Medieval Material Culture. Studies in honour of Jan Thijssen*, Zwolle, 47-65.

Bitter, P., N. de Jong-Lambregts & R. Roedema, 2010: *De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 15).

Bitter, P., m.m.v. Rob Roedema, Andelko Pavlovic e.a., 2013: *Vroeger aan de Laat. Opgravingen in 1998, 2008 en 2009*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 19).

Bitter, P., 2013: Alkmaar en de graaf van Holland, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 13-30.

Bitter, P., 2014: Alkmaar en de graaf van Holland. Enkele archeologische en archivalische gegevens nader beschouwd, in: E. Bult, T. de Ridder en E. Beukers (red.), *Graven in Holland*, (themanummer *Westerheem*, sept. 2014), 32-57.

Bitter, P., 2016: *Schaven aan Alkmaar. 25 Jaar archeologisch onderzoek in beeld*, Alkmaar.

Bitter, P., e.a., 2016: Oudheden onder de Nieuwesloot, een archeologische begeleiding in 2012 (12GNl), in: P. Bitter, G. van den Berg e.a., *Stukjes van het centrum. Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr.23), 161-219.

Bitter, P., (red.) 2017: *Onder woonhuizen en schoenwinkels.Opgravingen bij de Baanstraat, Langestraat en Schoutenstraat in 2013 en 2014*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse monumenten en Archeologie 24), 21-123.

Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2014: *Onder 'de Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 18).

Bitter, P., G. van den Berg e.a., 2016: Stukjes van het centrum. Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012, *Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie* 23.

Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema & R.P. van Wilgen, 1997: *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A), Alkmaar.

Bitter, P., N. de Jong-Lambregts & R. Roedema, 2010: *De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 15)

Bitter, P., & R. Roedema e.a., 2009: *Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 13).

Cordfunke, E.H.P., 1992: Thirty years of archaeological investigation in Alkmaar's town centre, *Bericht- en R.O.B.* 40, 333-387.

Fasel, W.A., z.j. Rechtsbronnen: *De Alkmaarse rechtsbronnen*, Gemeente Archief Alkmaar (deel 1: chronologisch gedeelte; deel 2: systematisch gedeelte)

Fasel, W.A., z.j. Stadsarchief: *Het stadsarchief van Alkmaar 1254-1815*, Alkmaar, 2 dln.

Griffioen, A., S. Hakvoort, P. Bitter & N. Tuinman, 2016: Van dorpsuitbreiding tot binnenstad. De opgraving Gedempte Nieuwesloot 46 (11GNl), *Hollandia-reeks* 485.

Hoeve, J.A. van der, & L.B. Wevers, 2004: 'Behoud gaat voor vernieuwing'. Bouwhistorie van het Stadhuis van Alkmaar, in: J.C.M. Cox e.a., 2004: *"Onse heerlijcke Stadt-huijs binnen Alckmaer". De geschiedenis van het stadhuis van Alkmaar*, Alkmaar, 33-82.

Jacobs, E., m.m.v. E. Hanraets, P. van Rijn en R. Roedema, 2007: *Locatie "Voordam 13-15 en Zijdam 4", gemeente Alkmaar. Een Definitief Archeologisch Onderszoek*, (STAR 97) Amsterdam.

Noordegraaf, L., 1992: Internal trade and internal conflicts in the Northern Netherlands: autonomy, centralism, and state formation in the preindustrial era, in: *Britain and the Netherlands* 10, 12-27.

Roedema, R., 2004: 'Een beerput bij de Zijpse kamer'. Een archeologische verkenning van de stadhuistuin, in: J.C.M. Cox e.a., 2004: *"Onse heerlijcke Stadt-huijs binnen Alckmaer". De geschiedenis van het stadhuis van Alkmaar*, Alkmaar, 83-94 en 174-176.

Roedema, R., & P. Bitter, 2013: *Het verre verleden van een Moor. Archeologisch onderzoek bij Boterstraat 4 en 6-8 in 2011 (11BTS)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 21).

Roedema, R., & P. Bitter, 2013: Wonen op stand, 'Stadskastelen' en grote huizen in middeleeuws Alkmaar, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 173-192.

Roozendaal, C., 2013: Pracht en praal op dubbele schaal, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 239-276.

Vries, R. de, 2012: *Moriaanshoofd voor en na 1720*, scriptie Hogeschool Utrecht.

Wortel, Th.P.H., 1974/1990: Het huis aan de sluis: de geschiedenis van het Koning Willemshuis. *Alkmaars Jaarboekje* 10, 35-66. Herdrukt in: Th.P.H.Wortel, *Uit de geschiedenis van Alkmaar en omgeving*, Bergen 1990, 137-165.

4 bijlage

1. Verkoopprijzen en huurwaarden, een steekproef

Peter Bitter

Verkoopprijzen en huurwaarden van diverse panden zijn na archiefonderzoek opgenomen als bijlagen in diverse archeologische publicaties van de gemeente Alkmaar. Hieronder zijn deze data samengevat op volgorde van het kadastrale perceelnummer van 1832.
Per pand zijn de volgende gegevens achter elkaar gezet: na het adres een kenschets van het huis en het kadastraal nummer van 1832, dan volgen de huurwaarden van 1730 en huizenprijzen vanaf eind 16de eeuw, tenslotte een verwijzing naar de betreffende publicatie (RAMA = *Rapporten over Alkmaarse Monumenten en Archeologie)*

Langestraat 50, standaardhuis **A442-O** huurwaarde voor 1730 72 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2000 (1630); 2437 (1640); 1500 (1686); vanaf 1686 samen met A442-W; RAMA 25.

Langestraat 52, standaardhuis **A442-W** huurwaarde voor 1730 80 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1225 (1625); 1700 (1629); 1050 (1686); vanaf 1686 samen met A442-O; RAMA 25.

Langestraat 50/52, dubbelpand **A442** huurwaarde vanaf 1730 125 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ4000 (1699), 5000 (1724), 3500 (1749), 1592 (1789), 800 (1819), 900 (1820); RAMA 25.

Langestraat 54/56, **A443** huurwaarde voor 1730 100 gulden en vanaf 1730 125 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2152 (1606); 1867 (1608); 2885 (1626); 2812 (1627); 1050 (1701), 2460 (1740), 1000 (1770), 800 (1796); RAMA 25.

Langestraat 58-W, standaardhuis **A444-W** huurwaarde voor 1730 100 gulden en vanaf 1730 130 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2425 (1629); 4200 (1637); 2600 (1655); 1650 (1678); 1400 (1697); 2325 (1703); 1700 (1721); RAMA 25.

Langestraat 58-O, standaardhuis **A444-O** huurwaarde voor 1730 80 gulden en vanaf 1730 60 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2500 (1629); 2900 (1632); 1300 (1671); 660 (1725); 1000 (1733); RAMA 25.

Langestraat 58, dubbelpand **A444** verbonden in 1733, verkoopprijzen (jaar): ƒ3200 (1807); 3225(1828); 3625 (1858); RAMA 25.

Langestraat 60, huis met verdieping **A445** huurwaarde voor 1730 120 gulden en vanaf 1730 125 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2200 (1585); 4500 (1629); 4500 (1738); 2200 (1762); 1145 (1796); RAMA 25.

Langestraat 62, standaardhuis **A446** huurwaarde voor 1730 72 gulden en vanaf 1730 90 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2100 (1610); 1300 (1612); 1450 (1616); 1400 (1623); 1650 (1642); 1750 (1656); 1300 (1693); 1275 (1700); 1100 (1735); 2700 (1770); 3000 (1781); 1000 (1784; met schuld); 1800 (1785); 2000 (1808); RAMA 25.

Langestraat 64-O, **A447-O** huurwaarde voor 1730 onbekend en vanaf 1730 45 gulden, in 1813 samengevoegd met A447-W, verkoopprijzen (jaar): ƒ2225 (1644); 2000 (1649); 1750 (1651); 475 (1680); 600 (1724); 235 (1760); 300 (1774); RAMA 25.

Langestraat 64-W, **A447-W** huurwaarde voor 1730 onbekend en vanaf 1730 125 gulden, in 1813 samengevoegd met A447-O, verkoopprijzen (jaar): ƒ3025 (1596), 5260 (1609); 4300 (1632); 5500 (1636); 2810 (1661); 3200 (1680); 2025 (1786); 1000 (1799); 925 (1806); 240 (1810); RAMA 25.

Langestraat 64, dubbelpand met verdieping **A447**, verkoopprijzen (jaar): ƒ1000 (1815), 1200 (1816), 1200 (1841), 4300 (1845), 5250 (1850); RAMA 25.

Langestraat 66-O, dubbelpand met verdieping **A448** huurwaarde voor 1730 155 gulden (in 1631 al samen met A448-W) en vanaf 1730 235 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ9300 (1631); 3250 (1765); 6000 (1775); 6405 (1776); 13500 (1781); 7000 (1837); 5500 (1844); 5250 (1851); RAMA 25.

Langestraat 66-W, dubbelpand met verdieping **A449** huurwaarde voor 1730 176 gulden en vanaf 1730 225 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ9000 (1639); 15000 (1643); 3950 (1721); 2860 (1797); 3600 (1802); 5000 (1840); RAMA 25.

Houttil 56, **A464** huurwaarde voor 1730 48 gulden en vanaf 1730 42 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ701 (1613); 750 (1660); 525 (1661); 500 (1668); 100 (1695); 200 (1702); 236 (1710); 242 (1716); 280 (1721); 520 (1735); 470 (1738); 356 (1752); 300 (1767); 175 (1784); 550 (1830); RAMA 25.

Houttil 58, huis met verdieping **A465** huurwaarde voor 1730 32 gulden en vanaf 1730 34 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ800 (1598); 880 (1640); 410 (1668); 510 (1676); 405 (1757); 405 (1769); 395 (1783); 375 (1793); RAMA 25.

Houttil 60, huis met verdieping **A466** huurwaarde voor 1730 45 gulden en vanaf 1730 54 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1002 (1600); 1450 (1614); 1555 (1638); 766 (1708); 800 (1741); 1000 (1764); 900 (1768); 800 (1786); RAMA 25.

Houttil 62, **A467** huurwaarde voor 1730 62 gulden en vanaf 1730 50 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ4000 (1626); 1750 (1655); 665 (1689); 1100 (1778); 1100 (1784); 640 (1790); 800 (1793); 600 (1805); 600 (1816); RAMA 25.

Houttil 66, **A468-Z** huurwaarde voor 1730 100 gulden, met A468-N samengevoegd in 1702, verkoopprijzen (jaar): ƒ1648 (1587); 2653 (1631); 2200 (1636); 5100 (1663); 1500 (1685); RAMA 25.

Houttil 64, huis met verdieping **A468-N** huurwaarde voor 1730 48 gulden, met A468-Z samengevoegd in 1702, verkoopprijzen (jaar): ƒ950 (1625); 1350 (1635); 1455 (1638); 1000 (1642); verbetering 1642/1650 ?; 1750 (1650); 600 (1685); 550 (1702); RAMA 25.

Houttil 66/64, huis **A468** samengevoegd in 1702, huurwaarde vanaf 1730 150 gulden, , verkoopprijzen (jaar): ƒ1560 (1758); 1460 (1764); RAMA 25.

Langestraat 14, **A469** huurwaarde voor 1730 88 gulden en vanaf 1730 70 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1000 (1719); 510 (1783); RAMA 25.

Langestraat 16, huis met verdieping **A470** huurwaarde voor 1730 136 gulden en vanaf 1730 110 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2500 (1618); 2350 (1624); 7600 (1637); 7600 (1642); 8200 (1643); 3150 (1671); 1810 (1730); 1460 (1746); 950 (1754); 1160 (1773); 1700 (1790); RAMA 25.

Langestraat 18, standaardhuis **A471** huurwaarde voor 1730 120 gulden en vanaf 1730 75 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ900 (1619); 1217 (1620); 4900 (1644); 1950 (1675); 1200 (1679); 1210 (1776); 1200 (1779); 950 (1782); RAMA 25.

Langestraat 7-O, huis met verdieping **A518** huurwaarde voor 1730 152 gulden en vanaf 1730 100 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1900 (1682); 1380 (1721); 1800 (1733); 3000 (1781); 1750 (1819); RAMA 15.

Langestraat 5, huis met verdieping **A519** huurwaarde voor 1730 112 gulden en vanaf 1730 100 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ3205 (1626); 2200 (1698); 2000 (1700); 265 (1774); 1180 (1791); RAMA 15.

Langestraat 3-C (-W), huis met verdieping **A520** huurwaarde voor 1730 61 gulden en vanaf 1730 55 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2700 (1603); 3000 (1639); 995 (1670); 829 (1674); 1200 (1738); 1010 (1739); 360 (1792); 220 (1812); RAMA 15.

Langestraat 3-B (-m), huis met verdieping **A521** huurwaarde voor 1730 80 gulden en vanaf 1730 56 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2750 (1629); extreme daling naar 500 (1697); 435 (1766); 459 (1769); 500 (1776); 380 (1793); 270 (1793); RAMA 15.

Langestraat 3-A (-O), huis met verdieping **A522** huurwaarde voor 1730 144 gulden en vanaf 1730 100 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ5000 (1597); 5700 (1644); 1225 (1700); 1400 (1727); 2800 (1736); 1305 (1813); RAMA 15.

Kraanbuurt 1, huis met verdieping **A524** huurwaarde voor 1730 120 gulden en vanaf 1730 145 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1700 (1582); 1725 (1681); 2450 (1738); 3500 (1781); 925 (1812); RAMA 15.

Boterstraat 4, standaardhuis **A563** huurwaarde voor 1730 64 gulden en vanaf 1730 42 gulden, samengevoegd met A564 in 1799, verkoopprijzen (jaar): ƒ450 (1586); 2300 (1633); 2300 (1643); 1100 (1740); 850 (1740); 550 (1759); RAMA 21.

Boterstraat 6/8, standaardhuis **A564** huurwaarde voor 1730 64 gulden en vanaf 1730 42 gulden, samengevoegd met A563 in 1799, verkoopprijzen (jaar): ƒ1650 (1622); 1800 (1632); 1950 (1638); 455 (1681); 300 (1688); 505 (1705); 550 (1744); 490 (1757); 270 (1766); 350 (1799); RAMA 21.

Langestraat 49, huis met verdieping **A589** huurwaarde voor 1730 128 gulden en vanaf 1730 170 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ3500 (1717); 3100 (1723); 4210 (1737); 2000 (1790); RAMA 24.

Langestraat 119, klein/ standaardhuis **A749** huurwaarde voor 1730 42 gulden en vanaf 1730 52 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ550 (1584); 850 (1591); 200 (1722); 550 (1734); 290 (1752); 250 (1753); 235 (1759); RAMA 5.

Langestraat 115/117, huis met verdieping **A750** huurwaarde voor 1730 78 gulden en vanaf 1730 110 gulden, tot 1585 samen met A751, verkoopprijzen (jaar): ƒ1072 (1585); 2450 (1611); 1150 (1729); 1200 (1744); 265 (1760); 265 (1760); 2450 (1780); 2210 (1784); 1425 (1798); 500 (1812); 400 (1834); RAMA 5.

Langestraat 113, huis met verdieping **A751** huurwaarde voor 1730 128 en vanaf 1730 160 gulden, tot 1585 samen met A750, verkoopprijzen (jaar): ƒ1000 (1780); met A752 samen 3000 (1800); RAMA 5.

Schoutenstraat 32, standaardhuis **A774** huurwaarde voor 1730 16 gulden en vanaf 1730 30 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ200 (1718); 250 (1726); 125 (1750); 160 (1782); 200 (1789); RAMA 24.

Schoutenstraat 36/34, standaardhuis **A776** +**A775** huurwaarde voor 1730 22 gulden en vanaf 1730 25 gulden, A775 afgesplitst in 1815, verkoopprijzen (jaar): ƒ534 (1639); 165 (1718); 150 (1725); 400 (1738); 160 (1782); 100 (1784); 200 (1791); RAMA 24.

Schoutenstraat 34, standaardhuis **A775** van A776 afgesplitst in 1815, verkoopprijzen (jaar): ƒ150 (1816); RAMA 24.

Schoutenstraat 38, standaardhuis **A777** huurwaarde voor 1730 68 gulden en vanaf 1730 70 gulden, in 1752 A778 en A777-W erbij gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ450 (1697); 1140 (1730); 2700 (1745); RAMA 24.

Laat 202-W, kamer **A777-W** huurwaarde voor 1730 onbekend en vanaf 1730 24 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ130 (1748); RAMA 24.

Schoutenstraat 38/ Laat 202, huis **A777+A777-W+A778** samengevoegd in 1752, in 1791 A776 erbij gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ2070 (1780); RAMA 24.

Schoutenstraat 38/ Laat 202, huis **A776+A777+A777-W+A778** in 1791 A776 erbij gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ1600 (1813); 1300 (1813); 1000 (1815); RAMA 24.

Wortelsteeg-W, huis **B205-O** in 1764 bij B207c gevoegd, huurwaarden 1730 onbekend; verkoopprijzen (jaar): 1400 (1632); 1550 (1649); Bitter 1995, 46-47.

Luttik Oudorp 36, huis+kamer **B207a** huurwaarde voor 1730 80 en vanaf 1730 40 gulden, tot afsplitsing in 1714 kamers B207-1 en -2 erbij, in 1808 bij B207b+c gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ3200 (1615); 3200 (1662); 3200 (1663); 2800 (1664); 475 (1697), 500 (1803); 550 (1808); Bitter 1995, 46-47.

Luttik Oudorp 36, standaardhuis **B207b** huurwaarde voor 1730 88 en vanaf 1730 75 gulden, tot afsplitsing in 1714 met kamer B207-1 erbij, in 1735 bij B207c gevoegd, verkoopprijzen (jaar): 2200 (1665); 1190 (1677); 850 (1688); Bitter 1995, 46-47.

Luttik Oudorp 36, huis+schuur **B207c** zeepfabriek vanaf 1648 uitbreidingen door aankopen van kamers B206 en B207-4 in 1664, huis B207b in 1735, kamers 207-3 in 1743, -4 in 1744 en -2 in 1805, huis B207-a in 1808, waarden inclusief opeenvolgende uitbreidingen, huurwaarde voor 1730 309 gulden en vanaf 1730 200 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ4010 (1626); 4400 (1628); zeepziederij 1628; 12800 (1648); 17000 (1674); 12450 (1679); 22400 (1800); Bitter 1995, 46-47.

Luttik Oudorp 36, huis+kamer **B207d** huurwaarde voor 1730 120 en vanaf 1730 100 gulden, verkoopprijzen (jaar): 2500 (1589); 2600 (1671); 1500 (1734); 2800 (1745); 500 (1800); 500 (1800); Bitter 1995, 46-47.

Wortelsteeg-W, kamer **B207-1** in 1714 afgesplitst van B207a, huurwaarde vanaf 1730 18 gulden, in 1744 bij B207b+c gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ200 (1714); 200 (1744); Bitter 1995, 46-47.

Wortelsteeg-W, kamer **B207-2** in 1714 afgesplitst van B207a, huurwaarde vanaf 1730 6 gulden, in 1805 bij B207b+c gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ140 (1790); Bitter 1995, 46-47.

Wortelsteeg-W, kamer **B207-3** huurwaarde voor 1730 xxx en vanaf 1730 12 gulden, in 1743 bij B207b+c gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ100 (1743); Bitter 1995, 46-47.

Luttik Oudorp, huis+schuur **B208+B203** huurwaarde voor 1730 135 en vanaf 1730 90 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ3700 (1602; 4820 (1631); 6800 (1645); 5400 (1647); 1800 (1727); 2000 (1741); 1200 (1773); 1400 (1813; Bitter 1995, 46-47.

Luttik Oudorp, huis+brouwerij **B246+B247** huurwaarde vanaf 1730 85 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ600 (1752); 320 (1757); Bitter 1995, 46-47.

Luttik Oudorp, standaardhuis **B248x** huurwaarde voor 1730 onbekend, vanaf 1649 samen met B248a, in 1651 brouwerij, verkoopprijzen (jaar): ƒ3050 (1648); 4050 (1651); RAMA 6.

Luttik Oudorp, huis **B248a** vanaf 1649 met B248x brouwerij, uitbreidingen met B248h in 1650 en B248d-e-f-g in 1728 (deels kamers gesloopt), waarden inclusief uitbreidingen, huurwaarde voor 1730 220 gulden en vanaf 1730 300 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ4487 (1632); 4850 (1641); 6000 (1645); 5700 (1649); 6600 (1674); 6550 (1675); 6000 (1677); 18000 (1681); 17000 (1684); 11500 (1702); 9400 (1704); 8000 (1724); RAMA 6.

Luttik Oudorp, huis **B248b** uitbreidingen met B248e in 1653 en -f en -g in 1673 en 1674, B248efg afgesplitst in 1728, waarden in-/exclusief bijgevoegde/afgesplitste panden, huurwaarde voor 1730 88 gulden en vanaf 1730 40 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2400 (1620); 3325 (1628); 3150 (1631); 3000 (1642); 2400 (1652); 340 (1728); 535 (1758); 510 (1769); 900 (1786); 1650 (1789); RAMA 6.

Luttik Oudorp, huis+kamer **B248c**, in 1631 B248d bijgevoegd, huurwaarde vanaf 1730 75 gulden, verkoopprijzen (jaar): 2200 (1581); 1000 (1775); 4300 (?- 1786); 310 (1790); 700 (1796); RAMA 6.

Wortelsteeg-O, kamer **B248d** verkoopprijzen (jaar): ƒ175 (1630); 200 (1631); RAMA 6.

Wortelsteeg-O, kamer **B248e** in 1728 bij brouwerij B248a gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ200 (1601); 250 (1608); 168 (1609); 125 (1630); 195 (1632); 156 (1633); RAMA 6.

Wortelsteeg-O, kamer **B248f** in 1728 bij brouwerij B248a gevoegd, verkoopprijzen (jaar): ƒ160 (1615); 154 (1623); voor leeg erf 100 (1673); RAMA 6.

Wortelsteeg-O, kamer **B248g** in 1728 bij brouwerij B248a gevoegd, huurwaarde voor 1730 16 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ250 (1611); 170 (1616);125 (1630); RAMA 6.

Wortelsteeg-O, twee stallen **B248e+f+g+h** verkoopprijzen (jaar): ƒ300 (1795); 480 (1803); 700 (1803); 510 (1807); RAMA 6.

Wortelsteeg-O, standaardhuis **B248h** huurwaarden onbekend, verkoopprijzen (jaar): ƒ400 (1613); 800 (1650); 300 (1774); 170 (1785); 200 (1786); RAMA 6.

Verdronkenoord 143, huis **B720** huurwaarde voor 1730 128 gulden en vanaf 1730 120 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2300 (1700); RAMA 10.

Verdronkenoord 141, huis **B721-N** in 17de eeuw samen met B721-W (Huigbrouwerstraat), tot huurwaarde voor 1730 16 en vanaf 1730 95 gulden, verkoopprijzen (jaar): 2700 (1611, met buurpanden); 1400 (1719); 1200 (1725); RAMA 10.

Verdronkenoord 139, huis met verdieping **B722** huurwaarde voor 1730 137 gulden en vanaf 1730 125 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2500 (1603); RAMA 10.

Huigbrouwerstraat 3, standaardhuis **B747** huurwaarde voor 1730 80 gulden en vanaf 1730 30 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2416 (1626); 2230 (1639); 3025 (1655); 600 (1707); RAMA 10.

Laat 121, huis **B750** huurwaarde voor 1730 80 gulden en vanaf 1730 50 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ3600 (1632); 1800 (1680); 290 (1712); 420 (1724); RAMA 19.

Laat 119, standaardhuis **B751** huurwaarde voor 1730 48 gulden en vanaf 1730 70 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ900 (1609); 1160 (1619); 800 (1679); 770 (1797); 250 (1702); RAMA 19.

Hofstraat 17, standaardhuis **B814** huurwaarde voor 1730 56 gulden en vanaf 1730 40 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1200 (1592); 1556 (1631); 1155 (1654); 1040 (1655); 750 (1677); 300 (1685); 470 (1688); 295 (1732); 450 (1732); 400 (1765); 370 (1783); 100 (1783); RAMA 20.

Hofstraat 15, standaardhuis **B815** huurwaarde voor 1730 100 gulden en vanaf 1730 120 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1300 (1612); 1700 (1614); 1575 (1618); 1100 (1676); 1600 (1677); 1400 (1684); 1684/95 verbouwd; 2800 (1695); 1135 (1713); 2400 (1730); 600 (1753); 600 (1755); 1010 (1763); 1046 (1763); 410 (1802); RAMA 20.

Hofstraat 13, huis **B816** huurwaarde voor 1730 48 gulden en vanaf 1730 50 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1900 (1622); RAMA 20.

Laat/ O-hoek Bloemstraat, huis **B881** in 1781 bij B882 gevoegd, huurwaarde voor 1730 48 gulden en vanaf 1730 22 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ800 (1612); 800 (1621); 800 (1630); 900 (1641); 325 (1656); 250 (1681); 260 (1682); 250 (1687); 235 (1701); 120 (1757); 190 (1761); 170 (1769); 145 (1773); RAMA 18.

Laat 47-W, huis **B882** in 1781 B881 bijgevoegd, waarden met uitbreiding, huurwaarde voor 1730 36 gulden en vanaf 1730 22 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ975 (1617); 1150 (1617); met B883: 400 (met B883, 1707); 235 (1737); 75 (1753); 110 (1781); 255 (1792); 100 (1799); 55 (1809); 30 (1810); RAMA 18.

Laat 47-W, huis **B883** huurwaarde voor 1730 40 en vanaf 1730 22 gulden, verkoopprijzen (jaar): 400 (met B882, 1707); 319 (1737); 200 (1749); 200 (1783); 310 (1786); 400 (1790); 450 (1792); 60 (1803); RAMA 18.

Laat 47-m, huis **B884** huurwaarde voor 1730 20 gulden en vanaf 1730 20 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ130 (1686); 300 (1710); 75 (1745); 80 (1752); 410 (1806); RAMA 18.

Laat 47-O, huis **B885** huurwaarde voor 1730 22 gulden en vanaf 1730 22 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1000 (1650); 475 (1661); 160 (1685); 58 (1702); 70 (1755); 75 (1772); 21 (1793); RAMA 18.

Laat 35, huis **B886** huurwaarde voor 1730 56 gulden en vanaf 1730 18 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ810 (1659); 450 (1747); 104 (1771); 200 (1800); 300 (1807); 500 (1807); RAMA 18.

Laat 33, huis+kamer **B887** huurwaarde voor 1730 53 gulden en vanaf 1730 20 en 14 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1000 (1655); 640 (1675); 380 (1691); 300 (1724); 480 (1734); 140 (1760); 215 (1793); 180 (1800); 180 (1803); 50 (1807); RAMA 18.

Laat 31, huis **B888** huurwaarde voor 1730 50 gulden en vanaf 1730 40 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1500 (1655); 550 (1683); 400 (1708); 400 (1723); 615 (1738); 350 (1784); 345 (1787); RAMA 18.

Laat 29, huis **B889** huurwaarde voor 1730 33 gulden en vanaf 1730 xxx gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ2575 (1646); 1646-72 extreem verval ?; 550 (1672); 260 (1723); 340 (1729); RAMA 18.

Oudegracht 26, woonhuis en brouwerij **B918** +**919** +**890** huurwaarde voor 1730 400 gulden en vanaf 1730 400 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ1167 (1628); 1490 (1630); na 1630 div percelen erbij en nieuwbouw; 28100 (1676); 30000 (1683); 32000 (1686); 22000 (1700); RAMA 12.

Oudegracht 28, huis **B920** +**921** huurwaarde voor 1730 40 gulden en vanaf 1730 75 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ875 (1658); 900 (1660); 800 (1663); 230 (1681); 750 (1725); 850 (1725); 1725/28 verbouwd ?; 1350 (1728); 1500 (1733); 590 (1768); RAMA 18.

Oudegracht 40 (achter), kamer **B922**, verkoopprijzen (jaar): 70 (1658); RAMA 18.

Bloemstraat, kamer **B927** huurwaarde voor 1730 22 en vanaf 1730 18 gulden, verkoopprijzen (jaar): 20 (1677); 90 (1677); 20 (1726); RAMA 18.

Bloemstraat, kamer **B937**, verkoopprijzen (jaar): 40 (1712); RAMA 18.

Bloemstraat, kamer **B938** huurwaarde voor 1730 24 gulden en vanaf 1730 12 gulden, verkoopprijzen (jaar): ƒ25 (1702); 45 (1730); 410 (1806); RAMA 18.

English summary

Seven centuries of living, working and shopping at the Langestraat in Alkmaar. Archaeological, historical and historical buildings' research of Langestraat 16-18, 64-66 and 52-62 in 2000, 2001 and 2015.

Peter Bitter

Part I: History of buildings and their occupants

Peter Bitter

Introduction

In this 25th volume of our Reports on Archaeology and Monuments of Alkmaar (RAMA) the occupation history of the Langestraat from its origins to the 19th and 20th centuries is told by combining new research on archaeological and written sources with the study of historic buildings. The report has two volumes: vol. A. on the excavated buildings and other features and vol. B on the variety of material culture finds.
On January 1. 2015 four shops and three homes were destroyed by a major fire at Langestraat 54/56 to 62 (*figs.1-1* to *1-4, 1-21*). Immediately after the catastrophy, plans were made for rebuilding the lost 19th and 20th century buildings. The demolition of the collapsed buildings and the ensuing preparation of the building site would cause the removal of all archaeological remains and this necessitated the organisation of large scale excavations by the archaeologists of the municipal department for heritage (Alkmaar site code 15LAN). The municipal government decided to consider the occasion as an exception to the rule that developers are fully responsible for organizing and financing archaeological research at their (re) development projects (in accordance with the national Law on Archaeological Heritage of 2007 enforcing the EU-Treaty of Valetta of 1992). Therefore, the research was carried out by the small team of municipal archaeologists assisted by extra archaeologists hired from commercial companies and supported by volunteers. The site covered five former house plots but in the redevelopment a sixth building was removed at Langestraat 52, as well. The excavations revealed many new data on the occupation history of the site.

In the assessment of the finds it was decided to incorporate the results of two earlier excavations by the municipal team, as these proved crucial for the interpretation of the data of the 2015 site. Before the implementation of the Valetta treaty in 2007, legislation on financing archaeological research was less far-reaching than after 2007 and there had been insufficient means for the assessment of the results of the 2000 and 2001 excavations.
The first was an excavation during the renovation and extension of a shop at Langestraat 16 and 18 in 2000 (Alkmaar site code 00LAN). Here a so-called 'urban castle' was discovered, a large house from around 1300 that incorporated a castle-like dwelling tower, while three neighbouring houses proved to be early two-story brick buildings, as well. Until 2000, these large early brick buildings had been unparalleled in town centre research of Alkmaar.
One year later a major renovation of a former warehouse from the 'Spruyt' company at Langestraat 64-66 was accompanied by a hasty rescue excavation that brought to light the remains of one similar brick house (site 01LAN). The warehouse stood on the site of six medieval houses, directly adjacent to the excavation site of 2015. At the Spruyt site in 2001 five medieval houses were discovered, with this large brick house from circa 1300 in the centre. From the sixth plot, on the east side of the site, only a small part was available for research and this rendered few finds. The report on the 2001 excavation was written by Guus van den Berg from the archaeological firm Plaats Relict, with assistance for the stratigraphical analysis and the analyses of all finds by Peter Bitter and Rob Roedema.
In each chapter, the excavated features are given a feature code, consisting of a period number and a letter code. If a feature could be dated in more than one period, the last possible dating is added behind a slash. The period datings vary between sites.
The features at Langestraat 16-18 in 2000 (Ch.1) were dated in 8 periods.
The features at Langestraat 64-66 in 2001 (Ch.2) were dated in 11 periods.
The features at Langestraat 52-62 in 2015 (Ch.3) were dated in 14 periods. In chapter 3 the period numbers are preceded by a reference to the stratigraphy schedules of different parts of the site (100, 200 etc. see Ch.3 Appendix 1).

Ch.1 An urban castle and the Royal Prophet David.

Research at Langestraat 16 and Houttil 60/58 in 2000 (00LAN).

An urban castle at Houttil 60/58

Chapter 1 deals with the excavation, building history and written records of Langestraat 16, as well as the building history of Langestraat 18 (which was not excavated). The excavation in 2000 also included the back part of a building around the corner, at Houttil 58/60, dating from around 1300. This building had partly been removed in 1543, after which the site became an open garden, while a small back room at Houttil 58/60 was taken over by the owners of Langestraat 16 as an outbuilding. The original building at Houttil 58/60 was of a rare house type, namely an 'urban castle' from around 1300 of 9 meters wide and at least 25 meters long. The back part had heavy brick wall structures of 90 centimetres thick, resting on square foundation blocks connected by underground arches, reaching to a depth of 2,5 meter below surface (*Ch.1 figs.1-3* and *1-8* to *1-11*: features 2G-2H-2i). The building copied in appearance the contemporary dwelling towers of nobility castles and indeed is described as a 'tower' in a written source of 1543. Parts of the slightly lighter built front rooms of the building are still in existence in the walls of the actual house at Houttil 58/60 up to a height of 7 meters (*fig.1-11*). In the garden of Langestraat 16 the remains of this tower were found, together with a small intermediate room connected to the front part of the house. After 1543 this intermediate room remained in use as an outhouse of Langestraat 16 until it was replaced in 1880. In the 15th century the floor was paved with brick (4A) and a fire place (4B) was added against the eastern wall (*figs.1-13* and *1-14*)

To the north of Houttil 58/60 parts of the side wall of Houttil 56 were temporarily visible during the construction works and this house proved to be of a similar brick construction (*figs. 1-3, 1-15a-b* and *1-38*: feature 2P). Of this building no further details were found or have come to light since.

To the south of Houttil 58/60 and separated by an alley (*figs.1-6, 1-7*) some foundations were documented of a second contemporary large brick house, that once filled the entire plots at the street corner of present-day Houttil 62 and 64 and Langestraat 12 and 14 (*fig.1-13*: feature 2A). This house had a brick cesspit in an alley between Langestraat 14 and 16 (feature 2B). This cesspit was enlarged around the middle of the 14th century to accommodate a newly built large brick house at Langestraat 16 (*figs.1-16* to *1-18*). In the excavation it proved to continue a few meters under Langestraat 18, as well. As only at Langestraat 16 the ground floor was removed, there was no opportunity to dig at Langestraat 18.

These early buildings mark the importance of the street Houttil (literally 'wood stock') that already was built up with large brick houses around 1300. The brick house at Langestraat 16-18 followed a few decades later. Unfortunately, at Langestraat 16 almost nothing was recovered of the mid-14th century house, apart from an earthen floor and the brick walls of the first cesspit. In the first half of the 15th century the privy was moved backwards and a new cesspit (4F) was constructed (*fig.1-18*).

The Royal Prophet David

The erection of a spacious residential house at Langestraat 16 between 1624 and 1637 had obliterated most of the remains of previous buildings. The building history of the still existing house, that originally bore the name of '*the Royal Prophet David*' (*fig.1-23*), was documented during the excavation (*fig.1-18*: 5B). It is a large house with originally three rooms on the ground floor, two on the second floor and a spacious attic. It was provided with a large summer kitchen (5E) at the back that was partly built over the alley towards the street Houttil (*fig.1-36*). The remainder of the intermediate room of Houttil 58/60 provided an extra outhouse. The backyard stretched behind Langestraat 18 and even behind number 20. In 1627 a part of the garden was sold to the owner of Langestraat 20. Most of the main building of '*the Royal Prophet David*' is still standing (*figs.1-24* to *1-27*) including the original high roof, albeit provided with a new front gable (6B) in the late 1700s. It's solid side walls of 60 cm. thick are resting on foundation platforms of over 1,2 meters wide at 1,3 meters below ground floor level. The middle room at the ground floor was provided with a closet-bed (5C) against the western wall with a shallow cellar underneath. The cellar walls were covered with wall tiles decorated in blue on white – these must have been used for the fire places as well, as testified by many fragments in cesspits 4F and 5H (*figs.1-39* to *1-44*). The upper floors were constructed of broad oak planking on oak rafters laid on consoles carved in late renaissance style. The house was built as a residence by the book printer Thomas Baert, who had his workshop named '*De Druckpers*' ('the printer's press') in Langestraat 12. At the far end of the backyard a new cesspit (5H) was constructed, later extended with a new chute (6A). Langestraat 16 remained a residential building until the 19th century, when the ground floor was changed to accommodate a shop. In 1880 a new outhouse (8A) was built in the north-eastern corner of the backyard (*figs.1-46* and *1-47*)

Ch.2 The predecessors of the Spruyt warehouse.

Research at Langestraat 66-64 in 2001 (00LAN)

In Chapter 2 the excavations at Langestraat 64-66 in 2001 are described by Guus van den Berg. The big 'Spruyt' warehouse, built in 1925 and enlarged 1935, covered no less than six plots of medieval origins. Already by the early 16th century these plots had been combined into three double plots with high status residential 'double houses' (*figs.2-3* to *2-5*). In this chapter, the individual plots are numbered according to the Land Registry of 1832, A447 to A449, each divided in a western and an eastern part (*fig.2-8*).

In the early 14th century the plot A449 had a single three-aisled house perpendicular to the street, which was shortly after rebuilt as a three-aisled house parallel to the street. Both had wooden or wattle walls, an earthen floor and a central fire place (*figs.2-46* and *2-47*). In the 15th century this was replaced by two separate brick houses (*fig.2-48*), each with a narrow annexed summer kitchen, with cesspit 7D behind the eastern house (A449-east). Still later, in the 16th century they were united in a single house of double width as the residence of a wealthy family (*figs.2-49* and *2-50*). Cesspit 9D behind the house later was replaced by 9E/10.
In 1925 the house was substituted by a three-storey building, the oldest still standing part of the Spruyt warehouse.

Plots A448-west and -east started as separate houses. A448-west began as a house with an earthen floor and a centrally placed hearth, apparently provided with inflammable walls of wood or wattle-and-daub (*fig.2-26*). It was replaced by a large brick house (4A-4B-4C) of 6,5 meters wide and 20 meters long, with walls 60 cm thick and deep foundations to support a second floor (*figs.2-29* and *2-30*). The ground floor was divided in three rooms, the largest in the middle. Initially they had loam floors but soon after were covered with floor tiles (6G/8) and after ca 1350 with a brick floor (8D). The main room had niches in the side walls, probably finished with decorative arches. The small backroom had a brick floor (4D) that later was substituted by cobblestones (6A). This may have been the location of a staircase. In the debris (4C) of an inner wall that was removed for the new wall 6A in 1325/1350, a few fragments were found of stained glass windows. There was an alley between A448-west and A447-east, with the cesspit 7E/8 at the back and the privy against the western wall of A448-west.
At A448-east the first house was a mid-14th century brick building (7i-7J), less heavily constructed but in length comparable to its western neighbour (*fig.2-33*). It had loam floors and was divided in at least two rooms (remains of the front part of this house were later removed by the construction of a cellar). Behind the back room was a privy over cesspit 7L.
A448-west and -east were united into a double house A448 around 1500, when A448-east was rebuilt (8A), sharing the side wall of its western neighbour (*fig.2-35*)..A448-west got an enlargement with big cesspit 8E underneath and cesspit 7L went out of use. Shortly after, this building was already removed, as the plot was reported 'empty' in 1517 and 1528. Before 1550 it was filled againt by a smaller annexed side-house with a large vaulted cellar (*figs.2-37* to *2-42*). At the back a staircase-tower (9J-9K) was added, that soon after was rebuilt as a large tower (9o) with a fashionable onion-shaped spire. At the same time the house underwent some changes, including a new high second storey, which made it one of the highest buildings in town (compare *figs.2-12* to *2-15*). The owners were the wealthy couple Andries Willemsz van Oudshoorn van Sonnevelt and his wife Wilhelmina Pietersdr Paling, who was the daughter of the richest man in town (*fig.2-16, table 2-1*).
The stair tower was removed shortly before 1649 and soon after the western part of the house was reduced and covered with a roof parallel to the street (*fig.2-10*). Before 1670 the double house got a cornice gable (*fig.2-9*). Behind A448-east a summer kitchen 10N/11 was added in the 17th century, as well. The large residential house was replaced by an extension of the warehouse Spruyt in 1935.

As the floor of the eastern front part of the Spruyt warehouse was maintained, little was found of the double house that stood at A447 until 1935. Of the house at A447-west only some brick foundations and floor remains were found as well as the mid-17th century outhouse 10T and cesspit 10U at the back (*fig.2-25*). In 1813 A447-west was joined with A447-east and the cesspit was closed.

Ch.3 Excavations in 'The Gap of Alkmaar'.

Research at Langestraat 62 to 52 in 2015 and 2016 (15LAN)

The origins of the Langestraat

In chapter 3 the results are presented of the large-scale excavations at Langestraat 62 to 52 in 2015 and 2016.
The first settlement of Alkmaar started on the edge of a beach barrier. It was hit by floods in 1135, 1163 and 1170 and the lowest parts were destroyed. The Langestraat was built on raised grounds over the remains of the settlement. The site of Langestraat 62 to 52 was to the east of the settlement itself. However, in the area between the sand ridge and the Mient, two layers of brownish grey clay are present in the subsoil, that had been deposited in the floods, with lumps of peat, fragments of wood and other debris that had been washed away. In the 2015 excavation it could be established that both layers were indeed dating from the 12th century (*figs.3-76* to *3-78*).

Until 2015 it was thought that the high grounds of the Langestraat and Houttil were raised by the construction of a dyke that was first mentioned in written soureces around 1200. A major discovery of the 2015 excavations, however, was the dating of the construction and first occupation of the Langestraat. Contrary to our expectations, the first traces were not from around 1200 but almost a century later. Another great surprise was the nature of the first occupation phase, as the entire site was used as a tannery and shoemaker's workshop from around 1300 to 1425.
This turned our views on the early history of Alkmaar upside down. Apparently the 12th century floods of the early trading settlement had been so destructive, that it hardly recovered. The settlement of Alkmaar still was tiny when the citizens were granted town's rights in 1254. It only developed after count Floris V founded a new harbour area on the east. More about these new hypotheses will be explained in Chapter 4.

More than a century of tanning and leather working (ca 1300-1425)

At the start of the excavations of 2015, we expected to find remains of at least one early large brick building, but the results proved to be completely different. To our great surprise the occupation of the whole site started as a leather tannery, that was active from around 1300 to 1425. Around 1300 two low 'terp' mounds were erected along the street side, separated by ditches and with a ditch behind them along the north side (*figs.3-76a, 3-79* and *3-80*). The ditch between both mounds continued as the plot boundary between Langestraat 60 and 58 for centuries, until the present day. The most western ditch, however, was a couple of meters distant from the later boundary between Langestraat 58 and 54/56, while a possible ditch to the east of the eastern terp (somewhere underneath Langestraat 62) could not be excavated lest we should undermine the existing adjacent building. This is the first time we found these boundary ditches in the Langestraat. It remains to be seen if either all plots along the street initially were separated by ditches or this was only locally the case. Most likely, the rest of the street was the result of development projects of various dimensions.
Both mounds were not symmetrically raised with the same materials. The western mound started with a platform of sods of clean grey and brown clay that in consecutive phases was raised with deposits of dirty brown sand, humous material and brown clay. The eastern mound started with a modest layer of grey clay sods and was raised with various layers of grey or yellow sand and humous dark brown clay. At the start of the tannery the middle ditch between 60 and 58 was filled in. The ditch to the east at number 58, however, only went out of use in the second half of the 14th century.

Traces were found of the complete production process of bovine leather, from the preparing and processing of 'chalk milk' used to loosen the hair and flesh from the raw skins prior to scraping it off with special tools on the tanner's beam, to the actual tanning with grinded oak bark in pits and, lastly, the finishing of tanned hides by the currier. The latter flattened the hides by trampling, removed bad parts with knives and preserved the leather with vegetal oil or animal grease.
Just one single pit (205A/6) filled with burnt shell that were not yet grinded to prepare the raw chalk, remained of the start of the production process (*fig.3-101*). This pit seems to have been merely a one-time experiment. Most burnt chalk must have been bought from the shell roasting furnaces near Alkmaar that produced lime for mason's mortar.
Rectangular brick platforms (in appearance similar to free standing brick fire places) were accompanied by small pits filled with fine white chalk, evidence of the 'extinguishing' of raw chalk with water on the platform in order to get the necessary CaOH substance (*fig.3-99*). From the brick platform this was shoved into the small pits, that were lined with flaxen straw or sometimes wattle (*figs.3-96* to *3-98*), to be diluted later with water into 'chalk milk'. The raw hides were submerged in chalk milk for some time before they were cleaned of hair and flesh remains with scrapers on the tanner's beam. In the excavation this resulted in patches on the floor of a thin layer of white chalk and round impressions from tubs or barrels of 'chalk-milk' (*figs.3-103* and *3-104*), accompanied by some traces of double stakes from the supports of the tanner's beam. The hides apparently were not stacked in large pits filled with chalk milk (like in later tanneries), but each hide was prepared individually in a tub. This is also visible in some of the 14th to 16th century drawings of tanners working at the tanner's beam with just one large tub beside them, in the famous series of craftsmen who were member of the Mendelschen Zwölfbruderschaft at Nürnberg (*figs.3-92a-b*).[1] In the first phases of the tannery (*figs.3-124, 3-126* to *3-128*) these traces of the preparation and use of chalk milk were all concentrated in the western half of the area ('Langestraat 62-60'). They were accompanied by a scatter of posts from a shelter of unclear lay-out (probably a half-open shed like the well-known examples in later tanneries). This shed was removed, the site raised with soil and the shed rebuilt once. Around 1350 it was replaced by a (still half open?) building with walls of horizontal wooden planking (*fig.3-130*).

Around 1375 the wooden construction at Langestraat 60 was substituted by a brick building (106A-B-C-D) of 6,3 meters wide and 16,2 meters long (*figs.3-135* to *3-139*). As the brick foundations were quite shallow, the building may have lacked a second floor. In some traces fragments

1 See https://hausbuecher.nuernberg.de .

were found of roof tiles (*figs.3-142 3-143*). It was divided in three rooms and had a corridor along the eastern side past the middle room. In the front room at the street as well as in the middle room traces of the processing of chalk milk were found. Moreover, the middle room was provided with remains of a brick construction that must have been made for a round wood lined pit of about 2 meters in diameter. The backroom appears to have been the living quarter of the house, where the find of a single ash pot indicates the presence of a fire place. At the back of the house against the eastern wall was a privy with a cesspit. The walls of this building fixed the plot division between Langestraat 58, 60 and 62 for centuries. Simultaneous to the house on number 60 a brick building 106N-106o-106P arose at number 62 on a narrow plot of just 4 meters wide, the back wall at 10,8 meters from the street (*figs.3-135* to *3-146*). The remnants are fragmentary due to later building activities, but we discovered parts of the backwall, an earthen floor with a brick fire place and a fragment of a brick construction similar to the brick construction for the round pit at number 60. It was accompanied by traces of chalk-milk. Most likely Langestraat 62 started as an annexed building to the tanner's main house at number 60.

Until 1375/1400 the eastern terp mound at Langestraat 58 had mainly been used for tanning pits, that were filled with grinded oak bark (*figs.3-108* to *3-112*). They were simply dug in the earth in varying sizes, sometimes round but mostly rectangular with an almost flat bottom. Tanning pits were also found in the backyards of the tannery. In tanning pits as well as in the chalk pits many remains were found of the processing of flax. In the chalk pits the straw of flax clearly was used to coat the walls of the pits against soiling the chalk as the pits were dug in plain brown earth. But we suspect that for the same reason the tanning pits were also lined with flax straw. The flax was not only used for the straw, but was also prepared for sewing threads, judging from the typical waste from the making of flax thread. The seeds may even have been gathered to produce linseed oil.
The tan was mainly made from grinded oak bark and wood chips but some wood chips and bark from other trees (willow, ash, alder, birch, silver fir, spruce-fir, pine) were added to the tan, as well. In Langestraat 52 a re-used millstone was found underneath a furnace (*fig.3-105*). It was made from a volcanic stone with a very crude surface structure that seems too rough for grinding cereals. It may have been used to grind the oak bark for the tan. If so, there must have been a tanners' mill nearby, most likely a treadmill, perhaps at the site of Langestraat 54/56, of which the main part at the street side was lost because of a large 20th century cellar.

At some distance behind the tannery as well as behind number 54/56 and 52, we also found some large irregular pits (103M/5 105Q 703A/5 705A/6 705B/6 806B/6x) that were filled with all kinds of tanners' waste (*fig.3-113a*). The waste comprised of humous soil collected from the floor after removing hair and flesh, grinded oak bark and many fragments of cut leather. These fragments could be divided in three categories: 1. offcuts by the currier who flattened and cleared the tanned skins and cut off uneven parts before finishing the leather with vegetal oil or animal grease, leaving irregular strips cut from the edges and sometimes fragments with still some hair on or twice even parts of udders (*figs.3-115* to *3-117*), 2. offcuts from shoe making identifiable by precisely cut edges and the characteristic round shapes of cut out shoe parts (*fig.3-119*), 3. fragments cut from old shoes perhaps to re-use the best parts in new shoes (*fig.3-120*).[2]

In the last stage of the tannery around the turn of 1400 the eastern part at number 58 was covered by a building with posts resting on brick footings (*fig.3-149*). It may have stood at the street side, perhaps resting on 15 posts (3 by 5). At the same time the first traces of the use of chalk milk at this side of the tannery were found. There also were remains of rectangular wood lined tanning pits of 1,2 by 1 meter, made watertight with an outer layer of sticky grey clay (*figs.3-152* and *3-153*). After the tannery was terminated, the site of Langestraat 58 was levelled and the soil, a mix of brown dirty sands and clay with all kinds of tanners' waste, deposited backwards to enlarge the building platform. On the street side at least half a meter of soil was taken away, leaving only the clay sheets from under the rectangular tanning pits.
Rather surprising was the absence of streaming water at the site, that commonly determined the location of tanneries. The only water provisions found were just two wells (*figs.3-131* to *3-134*). Apparently the Nieuwesloot, a canal at 75 meters to the north of the Langestraat, had to be used for washing and cleaning the skins during different stages of the process.

The scale of the leather production must have been quite modest. The number of merely 21 tanning pits documented (and perhaps 10 more were missing due to later building activities) was quite low considering the long period of production of about 125 years. This leads us to assume that the main produce from the industry must not have been the prepared leather skins, but the shoes made from them. The shoemakers must have been versatile and very resourceful, for it appears they had to prepare all necessary ingredients themselves, from chalk milk and tanning bark to even the flax threads for sowing. All this fits in with a model of Alkmaar as an emerging newly created town, with some inhabitants pioneering as craftsmen.

2 These fragments may also have been cut off by cobblers, but that would have left a much larger number of dumped worn-out shoe soles. Compare Moens 2020, 416-418.

Langestraat 52-50 in the 14th century, a neighbour or part of the tannery/shoeshop?

The first building at Langestraat 52 was a house with loam floors 803D and 805A and a free standing fire place 805B, apparently with inflammable walls (*figs.3-154a-d*). It continued into the neighbouring plot of Langestraat 50. In the centre of this house (i.e. in the south-eastern corner of the excavation) remains were found of a small round furnace 803D of just 1 meter in diameter that was rebuilt twice (804D 805D) at almost the same location. They were accompanied by ash pits and dug-in ash buckets for some unidentified purpose. The craft performed is unclear, as well as the relations with the tannery/shoeshop. The foundation of the first furnace 803D was made from a re-used millstone (*fig.3-105*) with such rough surfaces that it may have been used for grinding the oak bark of the tannery. In the backyard just behind this house, a tanners' waste pit 806B was dug in the late 14th century. In the last stage a larger furnace 806A was built, a round brick construction of 2,5 meter in diameter with a rectangular stokehold probably to heat some kind of tub.

Closing the street front with 15th century houses

Extensive building activities followed the termination of the tannery/shoeshop around 1425. The rapid population growth of Alkmaar in this period induced a high building density. New brick houses arose and the Langestraat was developed into a closed street front. Moreover, the back parts of the plots were cut off for the development of buildings along the canal Nieuwesloot to the north of the Langestraat, around the middle of the 15th century.

At Langestraat 62 (*figs.3-160* to *3-163*) the 14th century brick building 106N-106o-106P was replaced by a narrow but long brick house 307B, of 4 by 20 meters. Its interior lay-out was incomplete, but it must have been divided in two or three rooms, with tile floor 308B and fire place 308C in the front or middle part. In the supposed backroom, the loam floor 307E was followed by brick floors 307F and 307i and later by tile floor 308F and against the western wall a hearth 308G. In the north-western corner an indoor privy was built over cesspit 307D. However, already in the mid-15th century the privy was moved to the back fence of the garden where cesspit 307R was built.

At Langestraat 60 (*figs.3-160a-b* to *3-170*) the main structure of the 14th century brick house must have remained standing until at least the late 16th century. The only changes were a minor enlargement with a new back wall 407C and the relocation of the privy from 106L to the new cesspit 407H, necessitated by the construction of a new house at Langestraat 58.

The northern part of the site was re-arranged in the second half of the 15th century when new plots were laid out along the Nieuwesloot (*figs.3-160a-b* to *3-172*). Straight behind Langestraat 60 an alley towards the street Nieuwesloot remained the back exit of this house and stayed in possession of its owners until the 20th century. At the western side of the alley some house remains were found, a brick wall 508A and loam floor 508B.

At Langestraat 58 (*figs.3-173a-b, 3-176* to *3-178*) a double house 607B-C-D-E-F was erected in the second quarter of the 15th century, asymmetrically divided in separate front and back rooms. It may originally have been intended for just one wealthy household, with cesspit 607N behind the western part. It was subdivided shortly after 1450, when a second cesspit 607o was constructed behind the eastern half. At some time between ca.1475 and 1550 a large souterrain cellar 607H/8 was added to Langestraat 58-east during a renovation including a new back wall. In the 16th century, a small souterrain cellar 608A was also built in the backroom of 58-west. Souterrain cellars usually had a mezzanine floor for a small room above it.
The 15th century owners must have been well-to-do, judging from some fragments of stained glass windows found in both houses (*figs.3-179* and *3-180*).

Of Langestraat 54/56 (*figs.3-181a-b*) the first 13 meters from the street were lost for archaeology as a new building in 1935 was provided with large cellars. From the 15th century only two brick footings of posts 707B-C, the remains of a loam floor 707D and a free standing fire place 707E were documented. It may have had inflammable walls from wood or wattle-and-daub.
This was followed by a house with the brick foundations of a back wall 707G/8 at 17 m. and behind it a privy with cesspit 707F/8.

About 1400, at Langestraat 52-50 (*figs.3-184* and *3-185*) the lightly built house with the furnace was removed and the plot was built over by a double brick house with a shared central wall. The part at number 52 (807B) was only 4 meters wide and 20 meters long. Parts of its shared eastern wall were still standing in 2016. It had two rooms with brick floors (807C 807D). At the back a narrow kitchen annex (807E) was documented. This 'summer kitchen' (a terminology referring to its use in summer time to avoid overheating the living room with a kitchen fire) was built over a cesspit (807F). The summer kitchen had a hearth against the back wall of the main building (*fig.3-192*) – it is the earliest example of a summer kitchen recorded at Alkmaar so far.

Building and living after the late 16th century

At Alkmaar the 16th-17th century floor levels were already close to the present-day street level and many post-medieval remains are obliterated by 19th and 20th century construction works. The preservation of 16th to 19th century house remains varies between the addresses.

At Langestraat 62 (*figs.3-196a-c*) only few remains were found of the building after the 15th/16th century. In cesspit 307R a large amount of window glass fragments were salvaged. This waste can be attributed to the window-glassmaker Claes Jaspersz who owned the house from 1642 to 1656. The glass sherds probably were collected for selling them to glassmakers who used recycled glass as a catalyser in the production of new glass.[3] Some of it was stained glass with decoration styles from the 15th to the 17th century. Unfortunately, it proved impossible to distinguish Claes Jaspersz' original work from the waste of the older replaced windows.
At the back the remains of a summer kitchen 309C showed traces of several internal changes, which must have been related to the bakery that was established here in 1656 and continued until the mid-19th century.

Langestraat 60 (*figs.3-200a-c, 3-201* to *3-207*) was renovated into a large comfortable house with a second floor, that can be dated between 1585 and 1597 based on written and topographical data. The ground floor maintained the ancient 14th century lay-out. The medieval middle room was even rebuilt with a souterrain cellar 409A at exactly the same location, a corridor leading past this middle room to the backroom. The 15th century cesspit 407H remained in use, as well, notwithstanding the erection of a summer kitchen 409C over the cesspit and the construction of water cellar 409B next to it. At the back a small rectangular construction with a tile floor 409D may have been a waste pit for gathering rubbish to put on the street for the town's garbage men.
The cesspit 407H rendered a large number of finds. In the late 18th century the household rubbish had congested the cesspit and the waste was partly removed and buried in pit 411E in the backyard. The finds mirror the elite lifestyle of the house owners. A very special set of finds could be ascribed to a famous inhabitant, the renowned writer Maria Tesselschade Roemers Visscher who lived here with her husband Allard Crombalch from 1629 to 1647. She was admired for her independent spirit, her beauty and musical talents, her gifted writing of literature and poetry and for her calligraphic glass engravings. She belonged to the artistic high society of her days and was personal friends with Pieter Cornelisz Hooft, Joost van den Vondel, Constantijn Huygens, Gerbrand Bredero and Caspar Barlaeus. In the late 19th century she became a symbol to the women's emancipation movement. A few unique personal finds from the cesspit can be attributed to her: some fragments of engraved drinking glasses, two gold wedding rings, one of which is fitted with a diamond, and a high fashion shoe.

On the north side of the excavation traces were found of a new house 509A next to the alley towards the Nieuwesloot (*figs.3-200a-c* to *3-209*). It was built around 1600, with a tile floor 509C/10. The privy and cesspit 509B of Nieuwesloot 91 were located against the garden wall of Langestraat 60. In the 18th or 19th century a kitchen stove 511B/12 was constructed against the western wall of the house.

In Langestraat 58-west (*figs.3-211a-b, 3-215* and *3-216*) the 16th century souterrain cellar 608A in the backroom had to be repaired because of subsidence from the former cesspit 106L. The inner wall 608B proved insufficient and ultimately it was diminished to the size of a closet in the 17th century. At the same time a souterrain cellar was made in the middle room, with a corridor along the eastern side. The (lower?) walls of the cellar were decorated with re-used polychrome and blue-on-white wall tiles.
In Langestraat 58-east no archaeological traces were found of a major building phase from the first half of the 17th century. However, until 2016 the brick eastern wall above ground showed the remains of a wooden frame construction from that period, which was the only physical trace of the rebuilding of at least a large part of the house (*figs.3-217* and *3-218*).
According to written sources from 1632, both Langestraat 58-east and -west by then each had a summer kitchen, built with their back sides against each other. The only archaeological traces left were a water cellar 609P behind 58-west. Around the same period cesspit 607N had been emptied and the 16th-century waste was deposited in pit 609M at the far side of the backyard. At 58-east the new summer kitchen may have coincided with the northward translocation of the privy to cesspit 609o.
In 1733 the notary and politician mr. Arend Klaver in Langestraat 58-west purchased 58-east and rebuilt them into a spacious residence, that was captured in a photograph in 1884 (*figs.3-211c* to *3-52*). The western part was the main house with an elegant baroque bell gable top lavishly decorated with stone ornaments above two floors with symmetrical modestly decorated windows and a ground floor with a central entrance under a cornice with an artistically wrought iron balcony. The eastern part was a smaller side-house with a cornice gable. Around 1733 both cesspits were closed and the summer kitchens were replaced by a kitchen annex 611D on the western side of the large garden. At the back a large outhouse 611F was built, perhaps a fashionable banquet hall (*fig.3-224*).

3 As documented in written sources, in the publication of a similar glass find at Roermond (Van de Garde 2019).

In the eastern part the souterrain cellar 607H/8 had prolapsed, possibly caused by problems with a well underneath, and had to be refurbished with new tiles and the addition of brick stairs (611C).

From Langestraat 54/56 (*figs.3-225a-b*) only a few postmedieval traces were found. In the 16th or first half of the 17th century the house got a new back gable 708A/9 at 16 meters from the street. The back room got a tile floor 708B/9. At 20 meters from the street an annexed summer kitchen 711A/12 and a large water cellar 711B/12 were all that was left of an 18th or 19th century enlargement.

Until 2016 Langestraat 52 (*figs.3-227* to *3-232*) consisted of an early 17th century building 809A-B with an attic that was raised with a second floor in 1900. It was built directly on the early 15th century foundations including the dividing wall 809D. The back wall was built 1 meter further north, which necessitated the removal of the small summer kitchen and the translocation of the privy to a new cesspit 809H. Dendrochronology proved that the renewal of the house had been executed in two phases. Around 1620 the front room was built with a ceiling resting on pine beams, while the back room of about a decade later had oak beams. According to written sources, there had been some kind of argument with the neighbour that was solved in a judicial verdict at the town hall at some time before 1640. It may have concerned the shared wall between numbers 52 and 50. The verdict then resulted in maintaining the shared wall of the backroom which by then already was over two centuries old. Thus, in the back room of number 52 only the western wall was rebuilt. The beams once rested on consoles in the side walls, but only a few were still present in the back room, carved in late renaissance style (*figs.3-239a-b*). Some of the beams and parts of the ceiling of the front room were decorated with a polychrome painting of tendrils in yellow and black on a red background (*figs.3-242 3-243*), that has parallels at Alkmaar in the second and third quarter of the 17th century, whereas the ceiling of the back room was painted dark green.
Originally only the backroom was heated, by a fire place 809F against the western wall. Against dividing wall 809D and next to the fire place a closet bed with a cellar underneath (809E) was made. Later in the 17th century a closet bed with shallow cellar 809i/10 was also built against the other side. The front room had a tile floor that was replaced twice (809J/10 809K/10 809L/10)
In the backyard two 17th century brick waste pits 809M and 809P were made and a very large water cellar 810G.
In 1686 Langestraat 52 was purchased by the neighbour in number 50, a pharmacist who turned number 52 into his home and number 50 into his shop. He made 3 or 4 doorways in the shared wall of the double house. The pharmacy named '*Adam en Eva*' was continued here for nearly two centuries.
At an unclear date and for an unclear purpose an outhouse 810H/11 was added at the back of the garden, with a well 810i/11 underneath and water cellar 810K/11. It had a tile floor 810J/11 that was renewed by tile floor 810L/12.

Ch.4 Synthesis

The rebirth of a town in 1290/1300

The settlement of Alkmaar started around 900 and according to written sources it became a trading centre of some importance. The scarce remains of houses and plot boundary ditches that are documented archaeologically indicate the presence of farms but the exact nature of the occupants' main activities remains unclear. The settlement was built on the edge of the sand ridge of the Alkmaar beach barrier, partly extending into the lower lying area to the east. The settlement was destroyed by floods in 1135, 1163 and 1170 and the lower parts were not rebuilt afterwards. The Langestraat was built on raised grounds over the remains of the settlement. The site of Langestraat 62 to 52 was too far to the east to expect any remains of the settlement itself. However, in the area between the sand ridge and the Mient, two layers of brownish grey clay are present in the subsoil, mixed with peat lumps, fragments of wood and wattle, pottery sherds and other debris. In the 2015 excavation it could be established that both layers were indeed deposited by 12th century floods.

Prior to the 2015 excavations, there still were large gaps in our understanding of the early development of the Langestraat and even the presumed dating of the first layout of the present-day main street of Alkmaar would prove to be incorrect. For decades we considered the raised level of the Langestraat and the adjacent street Houttil (*fig.4-3*) as a result of the construction of a dyke, that is mentioned in a written source around 1200. The dyke was built for protection after great floods had devastated the early trade settlement of Alkmaar and its vicinities in the 12th century. We had assumed that the settlement was quickly redeveloped on this dyke, with a waterfront at the Houttil where the traders and craftsmen lived who received the town's rights from the count of Holland in 1254.
However, the 2015 excavations proved that the Langestraat and Houttil were laid out about a century later (*figs.4-1a-b*). This concurs with the dendrochronological dating in 1280/1290 of the first houses at the Houttil and Waagplein excavated in 1997, 2002 and 2003 and at Voordam 13-15 in 2005.[4] We already were puzzled by the scarcity of 13th cen-

4 Bitter/ Roedema 2010 RAMA 13; Jacobs e.a. 2008.

tury finds in the old town centre. In fact, all excavations to the east of the axis Schoutenstraat-Hoogstraat-Doelenstraat (the edge of the beach ridge) rendered nothing with certainty from this period, which was explained away by difficulties with pottery dating and with the limited size of most sites.

We now think that the dyke of about 1200 may have stood at the Koningsweg in the northern part of town centre, ending at the short street appropriately named Dijk at the entrance to the castle Torenburg (*fig.4-1b*). The castle was founded in 1255 (or perhaps half a century earlier and rebuilt in that year) and guarded the waterways at the confluence of the Zeglis and Die at the entrance to the Rekere river. It was the main seat of the count's bailiff until the early 14th century when the seat was moved a few kilometres to the east to castle De Nieuwburg. Torenburg had already disappeared by 1360. So far, little has been found of it, mostly due to the digging through the site of town's moats in 1528 and 1660 and the Noordhollands Kanaal in 1822-1835.
The settlement of Alkmaar, still without the Langestraat and eastern harbour, must have been tiny at the time its inhabitants were granted town's rights by the count of Holland and German king William II in 1254, possibly consisting of no more than a few houses at the Koorstraat near the Church of St. Lawrens to the west and a second small nucleus around the street Dijk near the castle Torenburg on the east (*fig.4-1b*). Obviously, the trade settlement had not recovered from the destruction by the 12th century floods and, contrary to our earlier hypotheses, there was little continuity in urbanisation from the 12th century trading settlement to the 14th century town. The grant of town's rights in 1254 may even be interpreted as a failed effort to promote Alkmaar as a market centre, as it took over half a century for the town to really start to develop.

We now propose a new model of the first town development, with the high raised grounds of Langestraat and Houttil (but also the house block Voordam/Achterdam and the western part of Fnidsen) most likely as part of a building program by count Floris V (*figs.4-1c 4-3*). He intended to take control of the economy and government of the region of Westfriesland (to the northwest of Alkmaar), following his victory over rebellious Westfrisians in 1282-1288. For that purpose, he founded a major harbour and trade centre at Alkmaar with a waterfront at the confluence of the watercourse Zeglis connected to the lake Schermer on the east and the river Die coming from the south, discharging into the river Rekere flowing northward. Houses were built on high raised grounds on both sides of the present-day canal Mient opposite his castle Torenburg.
In this new model of Alkmaar around 1300, the Langestraat originally was merely a raised road connecting the religious and political centre on the west (the parish church of St. Lawrens and the adjacent '*curtis*' of the Abby of Egmond) with the new harbour area on the east. The project was successful, and Alkmaar flourished as an important market centre in the following centuries (*figs.4-1c-d*).

The first houses at the Houttil (at number 58/60 excavated behind Langestraat 16-18 in 2000; see Ch.1) and Waagplein (excavations 1997 and 2003) included large brick buildings that may be associated with the first wealthy merchants and entrepreneurs settling at this harbour area. The Langestraat lagged a little behind when some large brick houses were constructed in the first half of the 14th century (a few of them were even preceded by modest housing from around 1300), excavated at Langestraat 97 'town hall',[5] Langestraat 3-5 in 2007,[6] Boterstraat 6/8 in 2011,[7] Langestraat 16 in 2000 and Langestraat 66 (A448) in 2001. But in the 14th century there still were sparsely built plots along the street, like the tannery/shoemaker at Langestraat 62-52 or a house with a 'side garden' at number 49 excavated in 2013.[8]

The Langestraat started around 1290/1300 with the lay-out of large irregular plots (*fig.4-6*). In the course of the 14th century a variety of buildings of different dimensions and status were erected. The building density increased with the growing population number in the 15th century. Plots were filled with new houses making closed street fronts (Langestraat 62-52) and plots were laid out along the side streets and back streets (Nieuwesloot behind Langestraat 62-60, and behind Langestraat/Van den Boschstraat excavated in 2012[9]).
After the establishment of a political centre at the 15th century town hall next to the early 14th-century sheriff's house at the corner of the Schoutenstraat (literally 'sheriff street'), the status of the Langestraat increased and it became lined with residential houses of influential and wealthy citizens.

5 Roedema 2004; Van der Hoeve/ Wevers 2004 (parts of three houses excavated, and two more discovered above ground in building history research).
6 Bitter/ De Jong-Lambregts/ Roedema 2010 RAMA 15.
7 Roedema/ Bitter 2013 RAMA 21.
8 Bitter e.a. 2017 RAMA 24 chapter 2.
9 The Van den Boschstraat was created by the removal of houses. In 2012 we did a small-scale research in a side project of works under Gedempte Nieuwesloot (Bitter/ Van den Berg 2016 RAMA 23 ch.3).

House types

In the 14th and 15th century most houses were made with a wooden frame and walls of wood, wattle-and-daub or peat sods, or with thin walls of brick. There was a variety in size and lay-out of the house types from the 14th to the 17th centuries (*fig.4-7*).
The poorest inhabitants lived with their whole family in small single-room dwellings called a '*kamer*' (='room') often with two or three 'kamers' in a building under a single roof.
For centuries though, most houses were of a standard type, standing perpendicular to the street with two or three rooms on the ground floor, of which the room at the street side was used as a shop, and with an attic for storage. They measure about 4-6 by 10-20 meters. In this report 14th-15th century examples are described at Langestraat 66 A448-east excavated in 2001, as well as Langestraat 62, 52 and perhaps also 60 in 2015.

They are very different from the contemporary large brick houses of well-to-do citizens, which were 6 to 9 meters wide and 20 meters or more long, with solid brick walls carrying a second floor or even more floors, rising high above the rest of town. In this report 14th century examples are described at Houttil 56 and 58/60 (with a strong defensive tower at the back appropriately considered an 'urban castle'), at the corner of Langestraat/Houttil and Langestraat 16, all discovered in 2000, as well as Langestraat 66-A448 in 2001.

Well-to-do citizens later had brick houses with at least a second floor above ground floor. In this report examples are shown at Langestraat 16 from 1624/1637 (site 00LAN) and Langestraat 60 from 1585/1597 (15LAN).
In the 16th and 17th century the largest houses were twice as wide as normal houses, often consisting of two buildings with their roofs perpendicular to the street. These two could be equal in dimensions like Langestraat 52-50 after 1686 (site 15LAN). Another variant consisted of a main house with a smaller 'side-house'. At Langestraat 66 A448 an example from the middle of the 16th century was found adorned with a polygonal staircase tower in the angle of both wings, comparable to high status residential buildings elsewhere (*figs.4-66 to 4-74*). At Langestraat 58 (15LAN) two houses were merged in 1733, the main house provided with an ornate bell gable and the lower side house a cornice gable.
Later in the 17th century houses of double width were designed with symmetrical lay-outs. These must have been present at the site of Langestraat 64 A447 and 66 A449, but there were very few traces left of them in 2001.

Spatial developments in the late Middle Ages and after

The town of Alkmaar expanded in the 14th and 15th century by developing and enlarging the harbour area to the east along the canals Laat and Verdronkenoord and on a dyke at the bank of the small lake Voormeer (the neighbourhood Nieuwland, meaning new land). The construction of new fortifications in 1528-1550 included the north-eastern corner of town with the canal Luttik Oudorp. The detailed map by Jacob van Deventer of 1561 (*fig.4-6*) shows the town shortly before the fortifications were replaced by new earthen ramparts and bulwarks.

The Dutch Revolt against their Spanish king Philip II that started in 1568 had triggered large scale migrations from the south to the northern provinces of the Netherlands. Large numbers of immigrants as well as refugees from the countryside in the region who sought the protection of towns contributed to a rapid growth of towns in the northern Netherlands. The population number of Alkmaar grew over 150% in a few decades from 8.000 to 13.000 inhabitants, especially after their victory in the Spanish siege of 1573. New fortifications and town extensions hardly sufficed and the population density increased dramatically.
In 1572-1580 new fortifications were made after a design by the Alkmaar engineer and mapmaker Adriaan Anthonisz inspired by Italian military technology. They are shown on the map by Jacob Drebbel in 1597, protecting new town extensions on the west, south and east of Alkmaar. The last extension was an island that filled the final part left of lake Voormeer in 1614, shown on the map of Ioan Blaeu in 1649 (*fig.4-9*).

The Spanish 80-years' war was ended by the peace treaty at Münster in 1648. In the following decades an economic recession commenced, mainly due to plague pandemics and new military conflicts with England and France. A steady and long-term economic decline set in, with decreasing population numbers and ever growing contrasts in wealth between the rich elite and the lower and middle class citizens. The Langestraat became the main street of wealthy citizens inhabiting large residential buildings, especially in the vicinity of the town hall, but still mixed with some smaller houses of less well-to-do traders and craftsmen.
In our three excavated sites, wealthy citizens inhabited Langestraat 16 (00LAN), Langestraat 64-66 A447 A448 A449 (01LAN) and Langestraat 60 and 58-west and -east (particularly after number 58 was merged into a large residence in 1733). Langestraat 62, notwithstanding its quite modest dimensions, belonged to middle class. Langestraat 54/56 was less prosperous, as was number 52 - before the latter was combined with Langestraat 50 into a more luxurious double house in 1686.

House selling prices

The Langestraat initially was a street with a mixture of house types and inhabitants of varying wealth. Between the 16th and 18th century the inhabitants became predominantly upper class and the street was lined with many large elite residences. This can be shown with an analysis of selling prices. In the excavation reports at Alkmaar we often include an overview of information from written sources from the 16th to the 19th century. House values are documented in two types of sources: firstly, lists of real estate taxes ('Verpondingen') based on 'rent value' which was the yearly rent or, if the building was self-used, a taxation; and secondly, the selling prices recorded by notaries in deeds of transports of ownership. The tax lists of the Verpondingen from 1730 are the oldest complete list preserved. It was a reassessment ('*redress*') and from all buildings the old and newly taxed values were given. These are summarized in a graph from a representative sample of all buildings (*Table 4-1*). Comparing the taxes before and after 1730, it is clear that house values were devaluated. Before 1730 about 64% had rent values between 10 and 80 guilders per year. In the newly established rent values of 1730 the category from 10 to 80 guilders per year grew to 75%.

In our reports the selling prices from 87 buildings were listed in order to make an overview of price changes in 25-year intervals. Our sample, however, proved to be biased. When comparing the rent values of our sample with the general pattern (*Tables 4-2 and 4-3*), the more expensive houses proved to be over-represented. By way of compensation, in the statistics the numbers of houses with rent values under 20 guilders and from 20 to 40 guilders were raised by 240% before 1730 and by 190% after 1730. The results are presented in *Table 4*. House prices increased rapidly between 1575 and 1650, but after 1650 an economical decline resulted in a long term devaluation. In the first half of the 17th century roughly two thirds of the houses cost more than 1.000 guilders, but this went down to about a quarter of all houses by the early 18th century. In the first half of the 18th century house values in general were down to half of the value a century earlier and diminished even further in the next century. In *Table 5* the changes in house prices are given for the houses from the three sites described in this report. Each house is registered by its Registration number of 1832. Selling prices going up are connected by green lines, prices going down by red lines. In general, nearly all house prices diminished after 1650, sometimes dramatically. Some remarkable price rises, however, must reflect investments in renovations or rebuilding.[10] Clearly, the majority of the houses from the 2000, 2001 and 2015 sites belong to the more expensive categories (Table 5), with A442 (Langestraat 52-50), A445 (Langestraat 60), A448 (Langestraat 66-east) and A449 (Langestraat 66-west) even amongst the most expensive in town. Only A442-west (Langestraat 52) and A446 (Langestraat 62, before 1735) belong to the cheaper categories.

The excavations also rendered a huge quantity of finds from the material culture of the occupants. These are the subject of part B of RAMA 25.

List of figures mentioned in this summary

Chapter 1

Fig.1-3 Plan of features from period 2 (early 14th century) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.1-6 and 1-7 The alley between Houttil 58/60 and 62 seen from the passage under the annex of Langestraat 16, and the medieval portal on the street side (later narrowed) with a mysterious date in 1657

Figs.1-8 to 1-10 Brick foundations (2G) from around 1300

Fig.1-11 Back garden of Langestraat 16 during research. The yellow arrows point to foundation 2G and above ground the still standing wall 2i.

Fig.1-13 Plan of features from period 3 (middle of the 14th century) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.1-14 Hearth 4B (ca. 1350/1450) against wall 2i, seen from the south

Fig.1-15a-b The partly visible side wall 2P of Houttil 56 shows similarities with 2G

Figs.1-16 and 1-17 Cesspit 3C with a barrel vault on arches

Fig.18 Plan of features from period 4 (ca.1350-1450) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.1-18 Plan of features from period 5-7 (16th to 19th centuries) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.1-23 Ornamental stone of David and Goliath from Langestraat 16, sandstone 56x51x28 cm (Stedelijk Museum Alkmaar)

10 Compare the prices in Appendix 1 to Chapter 4: remarkable price rises were at A442-west (Langestraat 52) between 1625 and 1629, A442 (Langestraat 52-50) between 1699 and 1724, A443 (Langestraat 54/56) between 1701 and 1740, A445 (Langestraat 60) between 1585 and 1629, A446 (Langestraat 62) between 1735 and 1770.

Fig.1-24 Longitudinal sections of Langestraat 16; with details of a. late renaissance console, b sandstone cover stone of stepped back gable, c. wooden frame of the original lower shop front (seen from under)

Figs.1-25 1-26 Cross-sections and plan of ground floor and second floor of Langestraat 18 and 16

Fig.1-27 three dimensional reconstruction of Langestraat 16 (1624/1637). Figs.24-27 by Peter Bitter

Fig.1-36 Research in the back yard of Langestraat 16.

Figs.1-39 to 1-45 Wall tiles from several locations, probably from the first building phase of Langestraat 16, 1624/1637

Fig.1-46 Plan of features from period 8 (ca. 1880-1950) laid over the Land Registry map of 1832

Figs.1-47a-b Founding stone of the outhouse 8A of 1880 with the founders J.P.Dirkzen and P.J. Jan

Chapter 2

Figs.2-3 to 2-5 Langestraat 66-64 in photographs of 1973, 1931, 1920 and 1910

Fig.2-9 Front gable drawings from around 1670 combined with the Land Registry map of 1832 (Regionaal Archief Alkmaar)

Fig.2-10 Detail from the map of Alkmaar by Ioan Blaeu, 1649 (Regionaal Archief Alkmaar)

Fig.2-12 Detail from the map of Alkmaar by Cornelis Drebbel, 1597 (Regionaal Archief Alkmaar)

Fig.2-13 Detail of the anonymous painting (1603) of the Spanish siege of Alkmaar in 1573, with some large houses in the Langestraat rising high above the surrounding roofs, with the stair tower of Langestraat A448 in the centre (Stedelijk Museum Alkmaar)

Fig.2-14 2-15 Details of the painting by N. Cluyt in 1580 of the Spanish siege of Alkmaar in 1573, with the high house and stair tower of Langestraat A448 in the centre (Stedelijk Museum Alkmaar)

Fig.2-21 Plan of features at Langestraat 64 A447 of periods 7 to 11 (ca.1350 – 1925) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-22 Plan of features at Langestraat 64 A448-west of period 3 (ca.1290/1300-1325) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-25 2-26 Plans of features at Langestraat 64 A448-west of periods 4 and 5 (ca.1300/1325-1350) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-29 Plan of features at Langestraat 64 A448-west and -east of periods 7-8 (ca. 1350-1500) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-31 Plan of features at Langestraat 64 A448-west and -east of period 8 (ca. 1450-1500) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-33 Plan of features at Langestraat 64 A448 of period 9a (ca. 1500/1525) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-36 2-37 Plans of features at Langestraat 64 A448 of period 9b and 9c (ca. 1525/1550) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-38 Plan of features at Langestraat 64 A448 of periods 10-11 (ca. 1650-1935) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-42 2-43 Plans of features at Langestraat 66 A449 of periods 3 and 4 (ca. 1290/1300-1325) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-44 to 2-46 Plans of features at Langestraat 66 A449 of periods 7-8, 9 and 10 (ca.1350-1500; ca.1550-1650; ca 1650-1800) laid over the Land Registry map of 1832

Fig.2-48 Plan of features at Langestraat 66 A449 of periods 10-11 (ca 1650-1935) laid over the Land Registry map of 1832

Chapter 3

Figs.3-1 to 3-4 Pictures of the fire disaster of 1-1-2015.

Fig.3-21 Map of the excavation pits with all cesspits (green), water cellars (blue), pre-1900 and 20th century cellars (orange and grey) and oil tanks (black).

Fig.3-52 Photograph of Langestraat 52 to 64 in 1884, just before the tall bell gable of number 58 was replaced by a cornice gable.

Fig.3-76a-b Profiles and sections

Fig.3-77 Section of the clay deposits 101A and 101B of 12th century floods (compare fig76a section i)

Fig.3-79 Plan of features of period 2 (ca 1300)

Fig.3-80 Assembly of photographs of the southern profiles of the site, with a section of two terp mounds (compare fig.76a section A-B-C)

Fig.3-81 Wooden revetment of ditch 202C, seen from the north

Fig.3-82 Wattle revetment of ditch 102C, seen from the north

Fig.3-92a-b Tanner working at the tanner's beam in two drawings from the 'Hausbuch der Mendelschen Zwölfbruderschaft' at Nürnberg, from around 1425 and 1609, besides him a tub probably with a skin submerged in chalk milk

Fig.3-95 Leather fragment from the head of the bovine with holes from the horns

Fig.3-96 to 3-98 Pits filled with chalk milk lined with flax straw or (fig 98b) wattle

Fig.3-99 Brick platform 105xF with chalk milk pits 105xG, seen from the east

Fig.3-100 Preparation of mortar by a mason by mixing sand with chalk milk from a pit on the foreground, on a school education drawing by H.J. van Lummel in 1862

Fig.3-101 A large oval pit 205A/6 filled with burnt shell, partly covered by clay feature 206xC, seen from the north

Figs.3-103 3-104 Traces of chalk milk spilled on the floor around the round impressions of a tub (features 106Q-106R and 206xB)

Figs.3-105a-b Mill stone re-used as the foundation of an early 14th-century furnace (find number 15LAN892)

Figs.3-108 to 3-112 Tanning pits (203K/6 203H/5 206M 104N 104P) filled with reddish brown grinded oak bark (111-112 with wattle lining)

Fig.3-113a-b Tanners' waste pits (706A and 806B) with a mix of waste and fragments of the grey clay packing of removed wood-lined pits

Fig.3-115 Leather offcuts from a currier removing ragged thin strips and fragments still with hair (find.nr. 15LAN511; waste pit 705A/6)

Fig.3-116 Leather offcuts from a currier removing fragments with hair (15LAN511 and 15LAN384; waste pits 705A/6 203F/5)

Fig.3-117 Leather offcuts from a currier removing fragments of a tanned udder (15LAN314 pit 106xN)

Fig.3-118 Leather skin with traces of fixing on a rack, most likely by the currier (15LAN192 waste pit 105Q)

Fig.3-119 Leather offcuts from a shoemaker (15LAN511 waste pit 705A/6)

Fig.3-120 Leather offcuts from a currier (left) and a shoemaker (right) apparently also re-using parts of old shoes (centre) (15LAN455 tanning pit 206M)

Fig.3-121 Leather offcuts from a currier (left half) and a shoemaker (right half) apparently also re-using parts of old shoes (far right) (15LAN504 waste pit 705B/6)

Fig.3-123 School education drawing of processing flax (centre: breaking the bark of the stems; right: pounding the stems to remove the bark fragments; left: hackling to straighten the fibres; background: twining and spinning flaxen threads. The characteristic litter of these actions are all excavated in many features from the tannery

Fig.3-124 Plan of features of period 3 (ca 1300-1325)

Fig.3-126 Plan of features of period 4 (ca 1325-1350)

Fig.3-128 Plan of features of period 5 (ca 1350-1375)

Fig.3-130 Plan of features of period 5x (ca 1350-1375)

Fig.3-131 Well 104Q made from stacked barrels, dated after 1320 by dendrochronology

Figs.3-132 to 3-134 Well 205B made from stacked barrels, dated around 1340 by dendrochronology

Fig.3-135 Plan of features of period 6 (ca 1375-1400/1425)

Figs.3-136 to 3-138 Foundations of the brick tanner's house, circa 1375 (136-137: internal wall 106A and brick pit lining 106i from the north; 138: internal wall 106B and corridor brick floor 106xD)

Fig.3-139 Foundation of 15th century back wall 407C, from the north

Figs.3-142 3-143 Roof tiles found in debris pit 106i and in the construction pit of cesspit 407H (15LAN221 15LAN183), wasters cemented together by melting glaze

Fig.3-144 Collapsed vault of cesspit 106L, seen from the north

Fig.3-146 Langestraat 62: fire place 106o against the brick lining of a wood-lined (?) pit 106P

Figs.3-147 3-148 Wooden gutters 106T (left) and 106S (right), from the north

Fig.3-149 Plan of features of period 6x (ca 1375/1400-1425)

Fig.3-150 Working on tanning pits 206N and 206M behind revetment 206L against sand layer 206B, with brick footing 206H/6x of a post from a building over them; in the background clay sealing under rectangular pit 206xC

Figs.3-152 3-153 Clay sealing under rectangular pit 206xC (wooden pit walls removed after termination of the tannery)

Figs.3-154a-d Langestraat 52: plans of features from periods 3 to 6 (early to late 14th century)

Fig.3-156 Furnace 803D resting on a mill stone and section of loam floors, waste and ash deposits, seen from the west

Fig.3-157 Ash pits 805A 805B and furnace 805D, seen from the south

Fig.3-158 Furnace 806A was built over by house 809B around 1400, seen from the west

Figs.3-160a-b Langestraat 62, 60 and Nieuwesloot 91: plan of features of periods 7 and 8 (ca 1425-1500-1575)

Figs.3-161 3-162 Langestraat 62: the vault and the chute of cesspit 307D, seen from the east

Figs.3-163 3-164 Langestraat 62: work on cesspit 307R was hindered by 20th century concrete foundations

Figs.3-166 to 3-168 Langestraat 62: brick floors 307F and (168) 308E, seen from the south

Fig.3169 Langestraat 62: tile floor 308B and ash pot from hearth 308C, seen from the south

Fig.3-170 Langestraat 60: work on cesspit 407H, to the right back wall 407C and water cellar 409B, seen from the south

Fig.3-171 Langestraat 60: ash pot (15LAN194) in situ in fire place 407F, seen from the south

Fig.3-172 Nieuwesloot 91: back wall 508A (foreground) and foundations 509B, seen from the south

Figs.3-173a-b Langestraat 58: plans of features from periods 7 and 8 (1425-1500-1575)

Figs.3-176 3-177 Langestraat 58-east: souterrain cellar 607H/8 with major repairs and stairs 611C, seen from the north

Fig.3-178 Langestraat 58-west: souterrain cellar 608A prolapsed because it was built over the old cesspit 106L and was repaired with a new back wall and tiles 608B, seen from the south

Figs.3-179 3-180 Langestraat 58-east and -west: fragments of 16th century stained glass from cesspits 607N (15LAN333) and 607o (15LAN328)

Figs.3-181a-b Langestraat 54/56: plans of features from periods 7 and 8 (1425-1500-1575)

Figs.3-184a-b3-185 Langestraat 52: plans of features from periods 7 and 8 (1425-1500-1575) and documentation of the building's history of the eastern wall

Fig.3-192 Langestraat 52: fire place with ash pot of 'summer kitchen' 807F, built against back wall 807B and over cesspit 807E, seen from the north

Fig.3-193 Langestraat 52: foundations 807B underneath the rebuilt house 809B, seen from the north

Figs.3-196a-b-c Langestraat 62: plans of features from periods 9, 10 and 11-12 (1575-1650-1725-1900)

Figs.3-200a-b-c Langestraat 60 and Nieuwesloot 91: plans of features from periods 9, 10 and 11-12 (1575-1650-1725-1900)

Figs.3-201 to 3-203 Langestraat 60: souterrain cellar 409A with (203) a stone footing of a vault's pillar, later reduced with walls 412A on behalf of a western corridor, seen from the north

Figs.3-206 3-207 Langestraat 60: souterrain cellar 410A and water cellar 410B, seen from the south and from the north

Fig.3-209 Nieuwesloot 91: back wall 508A (right) and foundations 509B (left), seen from the west

Figs.3-211a-b-c Langestraat 58: plans of features from periods 9, 10 and 11-12 (1575-1650-1725-1900)

Figs.3-215 3-216 Langestraat 58-west: re-used wall tiles in 17th century souterrain cellar 609A/10

Figs.3-217 3-218 Langestraat 58-east: eastern wall with traces of a timber framed brick building 609N from circa 1575/1650 and several 20th century enlargements of the house (drawing Peter Bitter)

Fig.3-224 Langestraat 58: outhouse 611F during demolition in 2015, western sidewall seen from the north

Figs.3-225a-b Langestraat 54/56: plans of features from periods 9 and 10-12 (1575-1650-1900)

Figs.3-227a-b-c Langestraat 52: plans of features from periods 9, 10 and 11-12 (1575-1650-1725-1900)

Figs.3-228 3-229 Langestraat 52: eastern wall with traces of building phases 807A-B ('A') built over by 809B ('B' and 'C'), doorway 810A ('D') and 20th century elevation of the second floor ('E' and 'F') (drawing Peter Bitter)

Fig.3-231 3-232 Langestraat 52: back wall 809B and closet bed 809E in the back room of ca.1630, seen from the west

Figs.3-239a-b Langestraat 52: console in the back room from around 1630 in late renaissance style

Figs.3-242a-b and 3-,243a-b Langestraat 52: polychrome floral motifs painted on beams and ceiling in the front room, ca. 1620/1650

Chapter 4

Figs.4-1a-d Reconstruction maps of Alkmaar, in:
a. ca. 1000 AD, the settlement (pink) on the edge of the beach barrier (yellow) and the low lying peat/clay grounds (green), with the rivers Die coming from the south and Zeglis connected to the lake Schermer from the east, flowing away in the Rekere to the north;
b. ca. 1254 (when the count granted town's rights), after floods had devastated the lower parts of Alkmaar (moss green) and dykes had been built (in the 12th century the Geestmerambachtsdijk on the banks of Zeglis and Rekere and around 1200 a dyke connecting this with the beach barrier) including a dam in the Rekere, with a second urban nucleus on the dam next to the castle Torenburg (pink circle);
c. ca. 1350, showing urban growth and the first fortifications, after the raised grounds of the harbour area to the east were connected by a raised road (Langestraat) to the beach barrier around 1290, castle Torenburg (grey circle) abandoned d. ca. 1400, after the town had been extended with reclaimed land at Nieuwland on the southeast (protected by additional fortifications) and with a small suburb to the north, lakes and rivers were increased by severe floods while dykes were built along the south side of Zeglis and lake Voormeer

Fig.4-2 Photograph of Langestraat 58 to 66 shortly after the warehouse 'Kofa Spruyt' replaced the neighbouring houses up to number 62 (Regionaal Archief Alkmaar)

Fig.4-3 Map of present-day altitudes in Alkmaar's town centre (yellow and orange are above 1,50 m+NAP, dark purple below 0,50 m+NAP), with excavated houses from 1275-1350 of brick (red) and wood or wattle-and-daub (blue) and the plot of the tannery/shoemaker at Langestraat 62-52 (green)

Fig.4-4 The oldest town seal from the government of Alkmaar, attached to a document from 1299, probably with a depiction of castle Torenburg (Regionaal Archief Alkmaar)
Fig.4-5 Reconstruction plan from around 1350 of the moats around the Church of St. Laurens (1. tufa church lengthened to the west with a new brick tower) and the 'curtis' of the Abbey of Egmond (2. 14th century brick main tower, demolished in 1754). After Bitter 2002, p.77

Fig.4-6 Reconstruction of some of the initial plot boundaries (red lines) in the western town centre, on a map of 1823.

Fig.4-7 House types in Alkmaar: 1 'kamer' single room dwelling, brick-built 15th century (excavation Gedempte Nieuwesloot 161-169, 1995), 2 standard house type of three rooms with unheated workshop on the street side, walls of wood or wattle-and-daub ca.1340 (excavation Laat 123, 1997), 3 standard house type of two rooms, brick ca. 1500 (excavation Langestraat 115/117, 1993), 4 standard house type of two rooms with annexed 'summer kitchen', brick 1580 (excavation Hofstraat 15, 2011); 5 large brick building with second floor ca. 1300-1350 (historical building's research Langestraat 97/Schoutenstraat, 2003), 6 large brick house with second floor and backroom 1552/1561 (excavation Langestraat 115/117, 1993), 7 large brick house with second floor and annexed 'summer kitchen' (excavation Langestraat 16, 2000). Drawings by Peter Bitter

Fig.4-8 Map of Alkmaar by Jacob van Deventer, 'design sketch' of 1561 (Provinciaal Archief Noord-Holland)

Fig.4-9 Map of Alkmaar by Ioan Blaeu of 1649 (Regionaal Archief Alkmaar), with town developments in ca. 1450/1550 (red), fortifications of 1572-1580 (green), ca 1600 (orange) and 1614 (blue)

Table 4-1 The real estate tax of 'Verpondingen' in 1730 with a comparison of the old and new 'rent values' (=annual rent or a taxation for self-used properties) in guilders based on a 10% sample of 2400 addresses

Table 4-2 Comparison of pre-1730 'rent values' of the sample of all houses with the sample of selling prices

Table 4-3 Comparison of post-1730 'rent values' of the sample of all houses with the sample of selling prices

Table 4-4 Distribution percentages of selling prices in guilders per 25 years, with a correction for the bias of the under-represented cheaper houses

Table 4-5 Selling prices in guilders per 25 years of houses from the sites Langestraat 2000, 2001 and 2015. The numbers in the rectangles refer to the Land Register of 1832. If prices rise the rectangles are connected by a green line, if they go down a red line.

Literatuur

Akkerman, M., 2016: Herinneringen aan Tesselschade. De brieven, de beerput, het glas en de ring, *Vind* 23, 54-61.

Appleyard, H.M., 1978: *Guide to the Identification of Animal Fibres*, Leeds.

Attema, P.A.J., M. Bierma, T.R. Hoekstra, J.N. Lanting & M. Weijns (red.), 1996: *Palaeohistoria. Acta et communicationes Instituti Bio-Archaeologici Universitatis Groninganae 37/38 1995/1996*, Balkema, Rotterdam

Austermann, M., 2013: *Die besondere Note der Brückstraße, Ausgrabungen im Gerberviertel, Bausteine und Fundstücke*, Dortmund (Dortmunder Denkmalhefte 3).

Baart, J.M. et al. 1977: *Opgravingen in Amsterdam; 20 jaar Stadskernonderzoek*, Amsterdam.

Barwasser, M., & M. Smit, 1995: Een opgraving aan de Boven Hofstraat, *Informatieblad monumentenzorg en archeologie in Kampen* 3.

Beemster, K., 2015: Bijzondere bodemvondsten – Leer in de Langestraat, *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* nr.44, 12.

Beemster, K., 2016: Bijzondere bodemvondsten – Meer leer in de Langestraat, *Nieuwsbrief Erfgoed gemeente Alkmaar* nr.45, 12.

Beemster, K., & N. de Jong-Lambregts 2016: Bijzondere bodemvondsten – Exclusieve schoen en trouwring van Maria Tesselschade, *Nieuwsbrief Erfgoed gemeente Alkmaar* nr.47, 12.

Belonje, J., 1945: *Het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1544-1944,* Alkmaar (500-jarig Jubileumuitgave).

Berendsen, A. (red.), 1965: *Elseviers tegelboek*, Amsterdam/Brussel.

Berg, W. E. J., 1849: Bijdragen tot de geschiedenis onzer kolonisatie in Noord-Amerika. B. van de oprigting der West-Indische Compagnie in 1621, tot aan de inbezitneming van Nieuw-Nederland in december 1623, in: *De Gids. Dertiende Jaargang, 1849 (dl. 1)*. P.N. van Kampen, Amsterdam, 702-720.

Berg, W.J. van den, M.H.D. van Leeuwen & C. Lesger, 1998: Residentiële segregatie in Hollandse steden. Theorie, methodologie en empirische bevindingen voor Alkmaar en Amsterdam, 16de-19de eeuw, *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 24, 402-436.

Berg, W.J. van den, M.H.D. van Leeuwen & C. Lesger, 2000: Verschillen in kaart gebracht. De sociaal-ruimtelijke structuur van Alkmaar, 17de-19de eeuw, *Oud-Alkmaar* 24, 1-13.

Berg, W.J. van den, & J.L. van Zanden, 1993: Vier eeuwen welstandsongelijkheid in Alkmaar, ca. 1530-1930, *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 19, 193-215.

Bijlsma, R., 1939: Bescheiden betreffende het geslacht van Oudshoorn van Sonnevelt in de zeventiende eeuw, in: *De Nederlandsche Leeuw*, jaargang 49 (1931).

Bitter, P., 1993: Alkmaar (Boekelermeer, Kraspolder, Ropjeskuil, Voordam, Wageweg), in: P.J. Woltering, J.-K.A. Hagers, Archeologische kroniek Noord-Holland 1992, *Holland* 25, 287-328 (305-306).

Bitter, P., 1995: *Geworteld in de bodem. Archeologisch en historisch onderzoek van een pottenbakkerij bij de Wortelsteeg in Alkmaar,* Gemeente Alkmaar.

Bitter, P., J. Dijkstra, R. Roedema & R.P. van Wilgen, 1997: *Wonen op Niveau; archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, delen 5 en 5A).

Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).

Bitter, P., e.a., 2004: *De verborgen stad. 750 jaar Alkmaar onder de grond*, Alkmaar (tevens themanummer *Vormen uit Vuur* 186/187).

Bitter, P., 2007: 1 Nederzetting op het zand, 3 Van nederzetting tot handelsplaats, 6 Ommuurd, volgebouwd en uitgelegd, 7 Huis, erf en straat, 9 De Sint-Laurenskerk, 17 De stad versteent, in: J. Vis, P. Bitter, H. Kaptein et al, *Geschiedenis van Alkmaar*, Zwolle, 12-21, 31-38, 64-90, 104-114, 210-225.

Bitter, P., 2008: Wealth and waste- aspects of a luxurious lifestyle in Alkmaar, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, VI: Luxus und Lifestyle*, Lübeck, 151-168.

Bitter, P., 2009: Toying with miniatures. Finds of 'doll's-house items' from Alkmaar, in: H. Clevis (red.), *Medieval Material Culture. Studies in honour of Jan Thijssen*, Zwolle, 47-65.

Bitter, P., & R. Roedema e.a., 2009: *Huizen, havens en handel. Opgravingen bij de Waag en onder het Waagplein (1997-2003)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie nr. 13).

Bitter, P., & R. Roedema, 2010: Aan het begin van de Langestraat (07LAN), in: P. Bitter, N. de Jong-Lambregts en R. Roedema, 2010: *De Burg en rijke burgerij. Twee opgravingen bij de Spanjaardstraat en Langestraat in 2007*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 15), 23-177.

Bitter, P., 2013: Alkmaar en de graaf van Holland, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 13-30.

Bitter, P., en S. van Zanten (red.), 2013: *Voor De Vest. Opgravingen van vestingwerken, een klooster, een gasthuis en andere resten bij het Canadaplein (1998-2000)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie nr. 17).

Bitter, P., 2014: Alkmaar en de graaf van Holland. Enkele archeologische en archivalische gegevens nader beschouwd, in: E. Bult, T. de Ridder en E. Beukers (red.), *Graven in Holland*, (themanummer *Westerheem*, sept. 2014), 32-57.

Bitter, P. & G. van den Berg, 2014: *Onder 'De Houtmarkt'. Opgravingen bij Laat/Bloemstraat in 1998 en 1999 (98BLO, 99BLO)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 18).

Bitter, P., 2015: Ontdekkingen in de Langestraat, *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* nr.44, 1 en 4-5.

Bitter, P., 2016: Alkmaar Langestraat 58, 60 en 62, in: TGVteksten & presentatie (red.), *De archeologische kroniek van Noord-Holland 2015*, Haarlem, 24-34.

Bitter, P., 2016: Ontdekkingen in de Langestraat van Alkmaar. Een hoofdstuk in de stadshistorie herschreven, *Archeobrief* 2016-2, 13-20.

Bitter, P. & G. van den Berg, 2016: *Stukjes van het centrum. Opgravingen bij de Payglop, Langestraat en Gedempte Nieuwesloot in 2012*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 23).

Bitter, P., 2016: *Schaven aan Alkmaar. 25 jaar archeologisch onderzoek in beeld*, Gemeente Alkmaar.

Bitter, P. (red.), 2017: *Onder woonhuizen en schoenwinkels. Opgravingen bij de Baanstraat, Langestraat en Schoutenstraat in 2013 en 2014*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse monumenten en Archeologie 24).

Bitter, P., 2017: Langestraat 52, Ritsevoort 38-40, in: TGVteksten & presentatie (red.), *De archeologische kroniek van Noord-Holland 2016*, Haarlem, 4-22.

Bleichrodt-Vegter, N., 2016: Mysteries rond de Meester van Alkmaar, *Oud-Alkmaar 40 nr.2, 34-45.*

Blonk-van den Bercken, A.L., A.A.A. Verhoeven e.a., 2020: *Ambachtelijke productie in steden. Een inventarisatie en analyse op hoofdlijnen voor ambachteljke productie in steden in de late middeleeuwen en nieuwe tijd*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 66).

Bloys van Treslong Prins, P.C., en J. Belonje, 1928: *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Holland*, Utrecht.

Boekwijt, H., 1990: Steinhäuser in 's-Hertogenbosch im 13. und 14. Jahrhundert, in: G,U Ulrich (red.) 1990, *Hausbau in den Niederlanden. Bouwstenen voor oude woonhuizen in Nederland.* Marburg (Jahrbuch für Hausforschung Band 39), 173-186.

Boddeke, R., 1971: *Vissen & vissen,* Amsterdam/Brussel.

Boer, P., 1971: Alkmaarse apothekers, in het bijzonder die in de Langestraat, *Alkmaars Jaarboekje 1970*, Alkmaar, 108-124.

Bollebakker, H., 2005: Het Zeepaert met respect gerestaureerd. Bouwhistorisch onderzoek als richtsnoer, *Heemschut, tijdschrift van de bond Heemschut* 82 nr 4 (augustus 2005), Zwolle.

Bos, H.D.E., 1993: 'Om opgenomen en bewaard te blijven'. De geschiedenis van een schenking aan het Stedelijk Museum te Alkmaar, in: M. van der Bijl e.a. (red.), *Artistiek en ambachtelijk. Architectuur, kunsten en nijverheid in Alkmaar 14de-20ste eeuw*, Alkmaar (Alkmaarse Historische Reeks IX), 105-121.

Bosch, J. van den, 2012: De glasvondst van Roermond, *Vormen uit vuur* 215/216, 80-87.

Broekhuizen, P.H., et al. 1988: *Kattendiep deurgraven; Historisch-archeologisch onderzoek aan de noordzijde van het Gedempte Kattendiep te Groningen*, Groningen.

Broersen, J.C.W., 2004: *100 jaar Köster. De lange reis over het Tüöttenpad naar het Ritsevoort*, Alkmaar.

Bruinvis, C.W., 1911: *Catalogus der schilderijen en oudheden aanwezig in het Stedelijk Museum te Alkmaar*, Alkmaar (4e druk).

Brunner, H., & B.J. Coman 1974: *The Identification of Mammalian Hair*, Melbourne.

Buitenhuis, H. & D.C. Brinkhuizen, 2003: Faunaresten, in: J.B. Hielkema, Aanvullend Archeologisch Onderzoek op terrein 9 te Houten-Loerik, gemeente Houten (U.), *ARC-publicaties* 69, Groningen, 35-46.

Burns, C., 2012: The Tanning Industry of Medieval Britain, *Anthrojournal* Vol.1 (online internet tijdschrift)

Caen, J., en K. Berserik, 2019: De glasvondst van 2009 onder de loep genomen, in: G. Van der Garde (red.), 2019: *Roermond Glazeniersstad*, Roermond, 39-114.

Caluwé, D., e.a. 2003: *Glas van vissers, kooplui, monniken en heren. Middeleeuws en later glas uit het bodemarchief van Kust-Vlaanderen en Zeeland*, Brugge.

Clazing, A., 2010: Van vetters en ploters. Leerlooiers in Amersfoort, *Flehite. Historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken* 11, 10-25.

Cordfunke, E.H.P., 1972: *Alkmaar, van boerderij tot middeleeuwse stad*, Alkmaar.

Cordfunke, E.H.P., 1978: *Alkmaar in prehistorie en middeleeuwen*, Zutphen (A.H.R. II).

Cordfunke, E.H.P., 1992: Thirty years of archaeological investigation in Alkmaar's town centre, *Berichten R.O.B.* 40, 333-387.

Cox, J.C.M., e.a., 2004: *"Onse heerlijcke Stadt-huijs binnen Alckmaer". De geschiedenis van het stadhuis van Alkmaar*, Alkmaar.

Cox, J.C.M., 2005: *De Heeren van Alkmaer. Regeerders en regenten, vroedschap en raad 1264-2005*, Alkmaar.

Dam, P.J.E.M. van, 2001: Status loss due to ecological success. Landscape change and the spread of the rabbit, *Innovation* 14 (2), 157-70.

Deedrick, D.W., & S.L. Koch 2004: Microscopy of Hair Part II: A Practical Guide and Manual for Animal Hairs, *Forensic Science Communications* Volume 6 (3), Washington.

Dekker, P., 1988-91 'Zijpe': *Oude boerderijen en buitenverblijven langs de Zijper Grotesloot*, Schoorl.

Demiddele, H., 2014: Het leerlooien in de Middeleeuwen, *West-Vlaamse Archeologie Krant* (WAK) 81, 14-28 (vindplaats Kortrijk, hoek Overleie- en Rekolettenstraat 2010-2011).

Demiddele, H., 2014b: De vondst van een middeleeuwse leerlooierij te Kortrijk, manuscript voor Demiddele 2014, met bijlage: Het archeobotanisch onderzoek. De Niet-Pollen-Polymorfen (NPP).

Devriese, L., 1992: *Het Gentse ambachtsleven veelzijdig weerspiegeld in de huidenvetterij, Gent* (TIC, Tijdschrift Industriële Cultuur).

Dewilde, B., 1984: *Twintig eeuwen vlas in Vlaanderen*, Tielt.

Diderot, D., & J. le Rond d'Alembert, 1751-1772: *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, Parijs.

Diepen, A. van, 1993: Thomas Pietersz Baert. Boekdrukker in de Langestraat, in: M. van der Bijl e.a. (red.), *Artistiek en ambachtelijk. Architectuur, kunsten en nijverheid in Alkmaar 14e-20e eeuw*, Alkmaar (Alkmaarse Historische Reeks IX), 79-86.

Dijk, J. van, 2007: Rapportage onderzoek naar hoornpitten, in: J.J. Arts en I.J. Cleijne, 's-Hertogenbosch Kruisbroedershof. Definitief Archeologisch Onderzoek, *BAAC rapport* 04.127, bijlage 10.

Dolfin, M., E.M. Kylstra & J. Penders, 1989: *Utrecht. De huizen binnen de singels.* Den Haag / Zeist.

Don, P., 1992: *Voorne-Putten*. Zwolle / Zeist.

Dudok van Heel, S.A.C., 2012: Andries Willemsz van Oudshoorn en de Alkmaarse opdrachten aan Maerten van Heemskerck, in: *Face Book, Studies on Durch and Flemish portraiture of the 16th-18th centuries; liber amicorum presented to Rudolf E.O. Ekkart*, Den Haag, 45-54.

Eikelenberg, S., 1747: *Alkmaar en zyne geschiedenissen*, Rotterdam (raadpleegbaar op Google Books).

Ervynck, A., 2003: De introductie van het konijn in de Lage Landen: een verkeerde datering voor vondsten uit een latrine bij de abtswoning van de Sint-Salvatorsabdij te Ename (stad Oudenaarde, prov. Oost-Vlaanderen). *Archeologie in Vlaanderen VII* (1999/2000), 111-15.

Ervynck, A., 2011: Everything but the leather. The search for tanneries in Flemish archaeology, in: R. Thomson & Q. Mould (eds.), *Leather tanneries. The archaeological evidence*, London, 103-116.

Ervynck, A., 2015: Het hobbelige parcours van de platte oester. Archeologie en kookkunst van de prehistorie tot na de middeleeuwen, in I. Steevens & K. Van Moerbeke K. (eds), *Oesterpassie*, Oostkamp, 16-29.

Ervynck, A., 2018: Vettige vellen. Hoe een huid leer werd, in: G. Vermeiren, M.-A. Bru & A. Ervynck (red.), *De Krook. Een leerrijk boek*, Gent, 67-80.

Esser, E. & H.J. Beerenhout, 2012: Dierlijk botmateriaal, in M.M.A. van Veen (red.), Opgravingen in de Bierstraat, Gemeente Den Haag. Wonen aan de rand van Die Haghe vanaf het midden van de 16e eeuw, *Haagse Oudheidkundige Publicaties* 14, 281-326.

Evans, D.H., 2006: Crafts and industries in Beverley and Hull from 1200 to 1700, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, V: Das Handwerk*, Lübeck, 71-91.

Fasel, W.A., z.j. Rechtsbronnen: *De Alkmaarse rechtsbronnen*, Gemeente Archief Alkmaar (deel 1: chronologisch gedeelte; deel 2: systematisch gedeelte)

Fasel, W.A., z.j. Stadsarchief: *Het stadsarchief van Alkmaar 1254-1815*, Alkmaar, 2 dln.

Garde, G.van de (red.), 2019: *Roermond Glazeniersstad*, Roermond.

Geerdink, N., 2012: *Dichters en verdiensten. De sociale verankering van het dichterschap van Jan Vos (1610-1667)*, Hilversum.

Genabeek, R. van, E. Nijhoff en F. Schipper, 2019: *Stad op de schop. 40 jaar archeologisch onderzoek in 's-Hertogenbosch*, Woudrichem/'s Hertogenbosch.

Gevers, A.J. & A.J. Mensema, 1995: *De havezaten in Twente en hun bewoners*, Zwolle.

Gottschalk, M.K.E., 1973-1977: *Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland*, Assen (3 delen).

Griffioen, A., S. Hakvoort, P. Bitter en N. Tuinman, 2015: Van dorpsuitbreiding tot binnenstad. De opgraving Gedempte Nieuwesloot 46 (11GNl), *Hollandia-reeks* 485.

Grossman, G.U., et al. 1990 (redactie): *Hausbau in den Niederlanden. Bouwstenen voor oude woonhuizen in Nederland.* Jahrbuch für Hausforschung Band 39, Jonas Verlag Marburg.

Gumbert-Hepp, M., en J.P. Gumbert, 2001: *Willem Procurator Kroniek*, Hilversum.

Gumbert-Hepp, M., J.P. Gumbert en J.W.J. Burgers, 2007: *Annalen van Egmond*, Hilversum (Middeleeuwse Studies en Bronnen CVII).

Haaster, H. van, J.T. Zeiler & D.C. Brinkhuizen, 2012: De voedingsgewoonten van (post)middeleeuws Alkmaar. Resultaten van het archeobotanisch en archeozoölogisch onderzoek, BIAX*iaal* 453, BIAX *Consult*, Zaandam.

Habermehl, K.-H., 1975: *Die Alterbestimmung bei Haus- und Labortieren,* Berlijn/Hamburg.

Harcourt, R.A., 1974: The dog in prehistoric and early historic Britain, *Journal of Archaeological Science* 1, 151-75.

Haslinghuis, E.J., 1956: *De gemeente Utrecht*, Den Haag.

Heege, A., 2006: Archäologische Handwerksnachweise in Einbeck, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, V: Das Handwerk*, Lübeck, 211-222.

Hermans, T., 2016: *Middeleeuwse woontorens in Nederland. De bouwhistorische benadering van een kasteelvorm*, Hilversum.

Hermdstädt, S.F., 1825: *Algemeene schets der technologie, of aanleiding tot eene wetenschappelijke kennis en beoordeeling van die kunsten, fabrijken, manufakturen en handwerken, welke met de landhuishouding en de staatkunde in de naauwste betrekking staan (…)*, Amsterdam (vertaling van Uikens).

Hillebrand, R., & R. Roedema, 1992: Glasvondssten uit de Marktstraat, in: P. Bitter, A.M.Feld en G.M.van der Pal (red.), *Uit de Alkmaarse bodem*, Alkmaar, 42-45.

Hoekstra, J., 2008: Leer, in: A. Ufkes, Een middeleeuws leerbewerkerskwartier in Sneek. Een archeologische opgraving aan het Martiniplein te Sneek, gemeente Sneek (Fr.), *ARC-Publicaties* 17, Groningen, 61-83.

Hoeve, J.A. van der, en L.B. Wevers, 2004: 'Behoud gaat voor vernieuwing'. Bouwhistorie van het Stadhuis van Alkmaar, in: J.C.M. Cox e.a., 2004: *"Onse heerlijcke Stadt-huijs binnen Alckmaer". De geschiedenis van het stadhuis van Alkmaar*, Alkmaar, 33-82.

Holdheide, W., 1951: Anatomie mitteleuropäischer Gehölzrinden, in: H. Freund (red.), *Handbuch der Mikroskopie in der Technik* vol V/1, Frankfurt/Main, 193–367.

Huiskamp, R., 2019: *Het ambachtelijk bedrijf in de laatmiddeleeuwse stad*, Zwolle.

Hulst, M., 2012: Gebroken licht. Een vondst van zestiende-eeuws vensterglas en gebrandschilderd glas in Egmond-Binnen, *Vormen uit vuur* 231, 54-63

Jacobs, E., m.m.v. E. Hanraets, P. van Rijn en R. Roedema, 2007: *Locatie "Voordam 13-15 en Zijdam 4", gemeente Alkmaar. Een Definitief Archeologisch Onderszoek*, (STAR 97) Amsterdam.

Jager, A. & M.W. Meijer, 1992: Het Amelandshuis te Leeuwarden. Verslag van het archeologisch onderzoek, in: *Leeuwarder Historische Reeks III*, 7-60.

Jager, A., 1996: Adelshuizen in Leeuwarden en de Klokslag, *Palaeohistoria 37/38,* Rotterdam, 521-536.

Janse, A., 2009: *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen*, Hilversum.

Janse, H., 1971: *Vensters*, Den Haag 1971.

Janse, H., 1989: *Houten kappen in Nederland 1000-1940*, Delft (Bouwtechniek in Nederland 2).

Janssen, H.L., 1995: Kastelenbouw in het graafschap Holland, circa 1150-1300, in: Roever, M.B., de, 1995: *Het "Kasteel van Amstel". Burcht of bruggehoofd? Bijdragen over de dertiende-eeuwse funderings- en muurfragmenten aan de Amstelmonding*, Stadsuitgeverij Amsterdam.

Jehee, J., 2015: *Winkelpuien in Nederland. Ontwikkeling en architectuur*, Zwolle.

Jenisch, B., 2008: Von der grünen Haut zum Leder – Archäologische und historische Spuren des Gerberhandwerks, in: W. Melzer (red.), *Archäologie und mittelalterliches Handwerk – einde Standortbestimmung*, Soest (Beiträge des 10. Kolloquiums des Arbeitskreises zur archäologischen Erforschung des mittelalterlichen Handwerks), 217-232.

Jong, T. de, 2001: *Het beste paard van stal*, Gemeente Eindhoven, afdeling Archeologie.

Jong-Lambregts, N. de, 2016: Beerput Langestraat 60 geeft meer schatten bloot van Maria Tesselschade Roemers Visscher, *Nieuwsbrief Erfgoed gemeente Alkmaar* nr.46, 1 en 4-6.

Jong-Lambregts, N. de, 2017: Tentoonstelling "Dichter bij Maria Tesselschade" *Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar* nr.48, 3.

Jong-Lambregts, N. de, 2017: Dichter bij Maria Tesselschade; in *ARCH magazine* oktober 2017*,* 20-27

Jong-Lambregts, N. de, 2017: Nieuwe vondsten van een bewogen leven. Dichter bij Maria Tesselschade in Stedelijk Museum Alkmaar, *Nieuwsbrief Erfgoed gemeente Alkmaar* nr.49, 11-12.

Jong-Lambregts, N. de, 2021: Gegraveerd glas van Maria Tesselschade, *Vormen uit Vuur* 246, 32-39.

Jukema, J., T. Piersma, J.B. Hulscher, E.J. Bunskoeke, A. Koolhaas & A. Veenstra, 2001: *Goudplevieren en wilsterflappers: eeuwenoude fascinatie voor trekvogels*, Leeuwarden/ Utrecht.

Kalverdijk, S., 2016: Bouwhistorische documentatie Langestraat 52 Alkmaar, Heiloo (Anthémion Bureau Bouwhistorie).

Kasteleijn, P.J., 1789: *De Leerlooijer, Leertouwer, Wit- en Zeemlooijer; of Verhandeling over de Bereidingen der Dierlijke Huiden, tot allerhande Zoorten van Leeren*, Dordrecht (reeks: Volledige beschrijving van alle konsten, ambachten, handwerken, fabrieken, trafieken, derzelver werkhuizen, gereedschappen, enz. - Vierde stuk).

Kersten, A.M.P., 1979: *Honden en katten in Utrecht. Middeleeuwen en subrecent*, doctoraalscriptie Biologisch-Archeologisch Instituut, Groningen.

Knevel, P., 1996: Het meesterwerk van een provinciaal schilder. Over de Zeven Werken van Barmhartigheid van de Meester van Alkmaar, in: J. Drewes e.a. (red.), *Glans en glorie van de Grote Kerk. Het interieur van de Alkmaarse Snt Laurens*, Alkmaar (Alkmaarse Historische Reeks 10), 229-246.

Körber-Grohne, U., 1977: Botanische Untersuchungen des Tauwerks der frühmittelalterlichen Siedlung Haithabu und Hinweise für die Unterscheidung einheimischer Gehölzebaste, *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu* 11, Schleswig, 84-11.

Koldeweij, E. (red.), 2008: *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed.* Zwolle/ Zeist/ Amersfoort.

Kootker, L.M., 2017: De hoornpitten uit Alkmaar, *Ossicle* 328, Delft.

Laan, M. van der, L. Noordegraaf, G. Valk & E. van Vliet-Mak (red.), 1988: *Ach Lieve Tijd* (dl. 10), Zwolle/ Alkmaar.

Lande, M. de la, 1764: Art du tanneur, in: J.E. Bertrand (red.), *Description des arts et métiers*, Neufchâtel.

Langen, G.J. de , J.A. Mol, P.N. Noomen & L. Oldersma (red.), 1996: *Verborgen verleden belicht. Introductie tot het historische en archeologische archief van Friesland*, Provincie Friesland, Stichting RAAP, Fryske Akademy en Ryksargyf.

Langen, G.J. de & P.N. Noomen, 1996: Stinzen, states en versterkingen, in: Langen, G.J. de, J.A. Mol, P.N. Noomen & L. Oldersma (red.), 1996: *Verborgen verleden belicht. Introductie tot het historische en archeologische archief van Friesland*, Provincie Friesland, Stichting RAAP, Fryske Akademy en Ryksargyf, 43,45.

Lauwerier, R.C.G.M., 1997: Faunal remains from Dutch medieval towns. A survey. *Anthropozoologica* 25/26, 479-86.

Lauwerier, R.C.G.M. & J.T. Zeiler, 2001: Wishful thinking and the introduction of the rabbit in the Low Countries, *Environmental Archaeology* 6, 87-90.

Lehmkuhl, U., & R. Mulsow, 2005: Gerberhandwerk und Lederverarbeitung, in: H. Jöns, F. Lüth & H. Schäfer (red.), *Archäologie unter dem Strassenpflaster. 15 Jahre Stadtkernarchäologie in Mecklenburg-Vorpommern*, Schwerin (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns Bd.39), 279-285.

Lobregt, P. & J. van Os, 1977: *De laatste riviervissers,* Zutphen.

Lüdeke, T., 2006: Das Handwerk in der Stadt Stade – archäologische und historische Notizen, mit Schwerpunkt auf der Situation des 14. Jahrhunderts, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, V: Das Handwerk*, Lübeck, 223-238.

Matthey, I., 2002: *Vincken moeten vincken locken. Vijf eeuwen vangst van zangvogels en kwartels in Holland*, Hilversum.

Meirion-Jones, G. & M. Jones (eds.), 1993: *Manorial domestic buildings in England and northern France*, Society of Antiquaries of London.

Meischke, R., 1990: Städtischer Parzellenzuschnitt und Wohnhaustypen nach 1400, in; G.U. Ulrich, *Hausbau in den Niederlanden. Bouwstenen voor oude woonhuizen in Nederland*, Marburg (Jahrbuch für Hausforschung Band 39), 9-20.

Meischke, R., H.J. Zantkuijl, W. Raue en P.T.E.E. Rosenberg, 1993-1997: *Huizen in Nederland: Friesland en Noord-Holland. Architectuurhistorische verkenningen aan de hand van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser*, Zwolle/Amsterdam.

Meischke, R., H.J. Zantkuijl, W. Raue en P.T.E.E. Rosenberg, 1995: *Huizen in Nederland: Amsterdam. Architectuurhistorische verkenningen aan de hand van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser*, Zwolle/Amsterdam.

Melis, J., 2019: Venster naar het verleden. Onderzoek naar een depositie van glas uit de vijftiende tot zeventiende eeuw in Oldenzaal, *Vormen uit vuur* 240, 24-31.

Mittendorf, E.S., 2009: Woningen met uitzicht. De ontwikkeling van een stedelijke wooncultuur in Deventer tussen de 9de en 13de eeuw, *Vitruvius* nr. 6, 32-39.

Moens, J., e.a. 2011: Afval van schoenlappers/ oud-schoenmakers en versleten schoeisel uit Ninove (Oost-Vlaanderen), *Relicta* 7, 101-120.

Moens, J., 2015: Leerresten uit het archeologisch onderzoek op het Sint Martensplein, de Oude Vismarkt en de Stoofstraat te Aalst, *Relicta* 13, 125-157.

Nijssen, H. & S.J. de Groot, 1987: *De vissen van Nederland*, Utrecht.

Nold, A., 2012: Archäologische Hinweise auf mittelalterliche Gerber in Solothurn, *Archäologie und Denkmalpflege im Kanton Solothurn* 17, 70-75.

Noordegraaf, L., 1992: Internal trade and internal conflicts in the Northern Netherlands: autonomy, centralism, and state formation in the preindustrial era, in: *Britain and the Netherlands* 10, 12-27.

Orsel, E.D., 2020: *De ordinaire kap. Een bouwhistorische studie naar kapconstructies op Leidse huizen tussen 1300 en 1800*, Hilversum (dissertiatie Universiteit Leiden).

Pluis, J., 1998:, *De Nederlandse tegel. Decors en benamingen/ The Dutch tile. Designs and names 1570-1930*, Leiden.

Prummel, W., 1978: Animal bones from tannery pits in 's Hertogenbosch, *Berichten R.O.B.* 28, 399-422.

Reijngoud-Posthuma, E., 2013: Familiewapens in Alkmaar, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 135-171.

Rijn, P. van, & H. van Haaster, 2001: Botanisch onderzoek aan een leerlooierij uit de 17de-19de eeuw te Middelburg, *BIAXiaal* 104.

Röber, R., 2006: Mittelalterliches Handwerk in Konstanz unter besonderer Berücksichtigung der Gewerbetopographie, in: M. Gläser (red.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum, V: Das Handwerk*, Lübeck, 331-346.

Roedema, R., 2004: 'Een beerput bij de Zijpse kamer'. Een archeologische verkenning van de stadhuistuin, in: J.C.M. Cox e.a., 2004: *"Onse heerlijcke Stadt-huijs binnen Alckmaer". De geschiedenis van het stadhuis van Alkmaar*, Alkmaar, 83-94 en 174-176.

Roedema, R., & P. Bitter, 2013 (RAMA 21): *Het verre verleden van een Moor. Archeologisch onderzoek bij Boterstraat 4 en 6-8 in 2011 (11BTS)*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumenten en Archeologie 21).

Roedema, R., & P. Bitter, 2013: Wonen op stand, 'Stadskastelen' en grote huizen in middeleeuws Alkmaar, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 173-192.

Roever, M.B., de, 1995: *Het "Kasteel van Amstel". Burcht of bruggehoofd? Bijdragen over de dertiende-eeuwse funderings- en muurfragmenten aan de Amstelmonding*, Stadsuitgeverij Amsterdam.

Rojo, A., 1986: Live length and weight of cod (*Gadus morhua*) estimated from various skeletal elements. *North American Archaeologist* Vol. 7(4), 329-51.

Rombach, J.H., 1982: Gijsbert Fontein Verschuir (1764-1848), in: E.H.P.Cordfunke (red.), *Alkmaarse silhouetten*, Alkmaar (A.H.R. 5), 109-138.

Roozendaal, C., 2013: Pracht en praal op dubbele schaal. Dubbel breder woonhuizen in de 18de eeuw, in: G. de Reus, H. de Raad, P. Bitter, C. Roozendaal, N. de Jong (red.), *Machtig en prachtig Alkmaar*, Alkmaar (themaboek Open monumenten Dag 2013), 239-275.

Ruyven-Zeman, Z., 2019: Een glansrijk verleden van ramen en een kleurrijk heden van scherven, in: G. Van der Garde (red.), 2019: *Roermond Glazeniersstad*, Roermond, 125-150.

Schoneveld, J., en G. van Wijhe 1988: Vensterglas, in: P.H.Broekhuizen e.a., *Kattendiep deurgraven; Historisch-archeologisch onderzoek aan de noordzijde van het Gedempte Kattendiep te Groningen*, Groningen, 229-250.

Schweingruber, F.H., 1982: *Mikroskopische Holzanatomie*, Birmensdorf.

Sminia-Wouters, A.G.P, & S.P.A. Wouters, 1997: De Castricumse familie … Zonneveld, in: *Jaarboek Oud Castricum 1997*, Stichting Werkgroep Oud Castricum, 50-70.

Stenvert, R., G. Kolman, S. Broekhoven, S. van Ginkel-Meester & Y. Kuiper, 2000, *Monumenten in Nederland. Fryslân,* Zeist / Zwolle.

Swaen, A.E.H. (ed.), 1948: *Jacht-Bedryff*, Leiden.

Teerink, B.J., 1991: *Hair of West-European Mammals*, New York etc.

Thomson, R., & Q. Mould (eds.), 2011: *Leather tanneries. The archaeological evidence*, London.

Toebast, J., 2008: De leemvloer in een boerderij, in: Koldeweij, E. (red.), 2008: *Over de vloer. Met voeten getreden erfgoed*. Zwolle / Zeist/ Amersfoort.

Tussenbroek, G. van, 2012: *Historisch hout in Amsterdamse monumenten. Dendrochronologie – houthandel – toepassing*, Amsterdam (Publicatiereeks Amsterdamse Monumenten 3).

Ufkes, A., 2008: Een middeleeuws leerbewerkerskwartier in Sneek. Een archeologische opgraving aan het Martiniplein te Sneek, gemeente Sneek (Fr.), *ARC-Publicaties* 17, Groningen.

Uikens, J.A., 1813: *Technologische handboek, of beschrijving van het gebruik, hetwelk de mensch van de voortbrengselen der natuur maakt*, Amsterdam.

Van Neer, W. & A. Ervynck, 1993: *Archeologie en Vis*, Zellik.

Van Neer, W. & A. Ervynck, 2016: The rise of seafish consumption in inland Flanders (Belgium), in: J. Barrett & D. Orton (eds), *Cod and Herring. The Archaeology and History of Medieval Sea Fishing*, Chapt. 14, Oxford, 156-71.

Van Pelt Lechner, A.A., 1918: Het voormalige Zevenhuischense Bosch, een vogeloord uit vroeger eeuwen, *Ardea* 7, 99-107.

Venne, A. van der, 2008: *Poken en stoken. Archeologie en geschiedenis van 100 ambachtelijke ovens*, Wijk bij Duurstede (AWN reeks no.4).

Verkerk, C.L., 1995: De heren van Amstel. Een ministerialengeslacht in het grensgebied tussen Utrecht en Holland in de twaalfde en dertiende eeuw, in: M.B. Roever, *Het "Kasteel van Amstel". Burcht of bruggehoofd? Bijdragen over de dertiende-eeuwse funderings- en muurfragmenten aan de Amstelmonding*, Stadsuitgeverij Amsterdam.

Vermeiren, G., M.-A. Bru & A. Ervynck (red.), 2018: *De Krook. Een leerrijk boek*, Gent.

Vermunt, M., & A. Van der Kallen 2010: Archeologisch onderzoek 'Het Zwijnshoofd', Bergen op Zoom (*Archeologische rapporten* 19).

Vermunt, M., & A. van der Kallen, 2012: *Opgravingen in Bergen op Zoom*, Utrecht.

Volken, M., 2014: *Archaeological footwear. Development of shoe patterns and styles from prehistory till the 1600's*, Zwolle.

Volken, M., A. Heege & S. Teuber, 2020*: Einbeck-Petersilienwasser 2. Lederfunde und Schusterwerkzeuge*, Oldenburg (Studien zur Einbecker Geschichte 19).

Vries, R. de, 2012: Moriaanshoofd voor en na 1720, scriptie Hogeschool Utrecht.

Vries, S. de (red.), 1997*: De zestiende- en zeventiende-eeuwse schilderijen van het Stedelijk Museum Alkmaar. Collectie-catalogus*, Alkmaar/Zwolle.

Wassenaar, N.J. 1622: H*istorisch verhael alder ghedenckweerdichste geschiedenissen, die hier en daer in Europa, als in Duijtschlant, Vranckrijck, Enghelant, Spaengien, Hungarijen, Polen, Seven-berghen, Wallachien, Moldavien, Turckijen en Nederlant van den beginne des jaers 1621 tot den Herfst toe, voorgevallen zijn*.

Wattjes, J.G., 1943: *Constructie van gebouwen, deel 2: uitvoeren en afwerken van muren, vrijstaande schoorsteenen, ketelbemetselingen, haarden, ovens en smidsen*, Amsterdam (3e druk).

Wigheren, D.P. van, 1988: Tien eeuwen Alkmaar, de Alkmaarders en hun kunstenaars, in: Laan, M. van der, L. Noordegraaf, G. Valk & E. van Vliet-Mak (red.), 1988: *Ach Lieve Tijd* (dl. 10), Zwolle/ Alkmaar.

Wijngaarden-Bakker, L. van, & C.H. Maliepaard, 1992: Runderhoornpitten uit de Marktenroute te Leiden, *Bodemonderzoek in Leiden. Jaarverslag 1990/91*, 51-60.

Williams, G.L., 2010 (10alk13): *Doelgericht. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven in het plangebied Yxie/Doelenveld, gemeente Alkmaar*, Amersfoort (ADC-Rapport 2343).

Wortel, Th.P.H., 1974: Het huis aan de sluis: de geschiedenis van het Koning Willemshuis. *Alkmaars Jaarboekje* 10, 35-66. Herdrukt in: Th.P.H.Wortel, *Uit de geschiedenis van Alkmaar en omgeving*, Bergen 1990, 137-165.

Wouters, W, L. Muylaert & W. Van Neer, 2007: The distinction of isolated bones from plaice (*Pleuronectes platessa*), flounder (*Platichthys flesus*) and dab (*Limanda limanda*): a description of the diagnostic characters, *Archaeofauna* 16, 33-72.

Ybma, Y.N., 1962: *De geschiedenis van de Zuiderzeevisserij*, Academisch proefschrift Amsterdam.

Zantkuijl, H.J., 1993: *Bouwen in Amsterdam*, Amsterdam (bundel van reeks uitgaven uit 1973-1992).

Zeiler, J.T., m.m.v. D.C. Brinkhuizen, 2011: Een Romeinse hond en Middeleeuws afval. Archeozoölogisch onderzoek van botmateriaal van de Paardenmarkt te Alkmaar (Romeinse tijd en Volle - Late Middeleeuwen), *ArchaeoBone rapport nr. 90*. Intern rapport in opdracht van Hollandia Archeologen.

Zeiler, J.T., 2013: Birds for the elite? Fowling in the northern Netherlands in the Roman period and the Early Middle Ages, *International Journal of Osteoarchaeology* (online publication).

Zeiler, J.T., 2019: Vis uit de put. Archeozoölogisch onderzoek van visresten uit twee beerputten op het Smakkelaarsveld te Utrecht (16de17de eeuw en 19de-20ste eeuw), *ArchaeoBone rapport nr. 164.* Intern rapport BAAC bv.

alcmaria victrix
gemeente ALKMAAR